CÍRKEVNÍ DĚJINY

V PŘEHLEDU A OBRAZECH

VYŠEHRAD

Opus, cui titulus „Církevní dějiny v přehledu a obrazech", auctore P. Blasio Ráček S. J., imprimi potest

Pragae, die 7. Julii 1939

P. THEOPHILUS SPÁČIL S. J.

praep. prov.

NIHIL OBSTAT

JOSEPHUS VRAŠTIL S. J.,

censor

IMPRIMATUR

Pragae, die 10. Julii 1939

PRAEL. Dr. THEOPHILUS OPATRNÝ,

vicarius generalis

N. 11555

Sv. Petr.
(Bronzová socha z V. století v chrámu sv. Petra v Římě.)

BLAŽEJ RÁČEK T. J.

CÍRKEVNÍ DĚJINY

v přehledu a obrazech

MCMXL

NAKLADATELSTVÍ „VYŠEHRAD“, S. S R. O. V PRAZE

Všechna práva přísně vyhrazena. Copyright 1939 by »Vyšehrad«, Prague, Bohemia.
Printed in Bohemia.

PŘEDMLUVA

Když bylo autoru této knihy uloženo vykládat žákům církevní dějiny, ohlížel se po příručce, která by obsahovala výbor příhodné látky; ale udělal tutéž žalostnou zkušenost jako před lety, když začal přednášet české dějiny. Bylo třeba pracně shledávat a upravovat látku pro každou hodinu. A poněvadž věděl, že i jiní důstojní páni katecheti se nacházejí v témže svízelném postavení, rozšířil a doplnil ony školní výklady, a tak vznikly tyto Církevní dějiny. Vyrostly z naléhavé potřeby a je to plod dlouholeté práce. Pisatel doufá, že po nich sáhnou nejen katecheti duchovní i laičtí jako po pohodlném a vydatném komentáři k hubené školní knize, dokud jim někdo povolanější nepodá něco lepšího, ale kojí se i nadějí, že poslouží i vzdělanému katolíku, který si zachoval drobet zájmu a porozumění pro zápasy a boje církve, k níž se hlásí. Není to panegyrik, oslavná chvalořeč. Toho církev nepotřebuje. Stačí, aby její dějiny byly vypsány podle pravdy; ony se ospravedlňují a chválí samy.

Stati o českých církevních dějinách, které jsou zevrubně vylíčeny v Dějinách čs., se zdálo zbytečným zde opakovat.

Plné tituly použitých pramenů a prací jsou uvedeny na konci knihy.

V Praze dne 28. září 1939, na svátek sv. Václava,
mučedníka a dědice české země.

Blažej Ráček T. J.

ÚVOD

Účel církve

Církev pokračuje v díle Kristově; hlásá národům mravně-náboženské pravdy, které On světu přinesl, a posvěcuje je svátostmi, které ustanovil. Ale v plnění tohoto poslání potkává se církev od samého začátku s překážkami, nesnázemi a potížemi všeho druhu; naráží na odpor, který jí kladou »pekelné brány« a »kníže tohoto světa«. Ale církev necouvá a nesmí couvat před žádnou zlobou nepřátel viditelných i neviditelných, vnitřních i vnějších, zakuklených i zjevných. Odtud ty spory, boje, války, pronásledování, brzy v té, brzy v oné zemi.

Ve středověku a na začátku novověku se naráz celé národy a země přiznávaly k její poslušnosti.

Její dějiny, bohaté na triumfy a katastrofy

Ale plamenný meč islamu vyhladil křesťanskou víru v Asii a v Africe, a v 16. století se odtrhly od církevní jednoty celé státy. Dály se náběhy k obrácení celých říší ve východní Asii; ale po prvních úspěších slibné dílo žalostně ztroskotalo. A jaké ztráty utrpěla církev v boji s východním rozkolem! Raději si dala odtrhnout a odtít celé údy ze svého těla, jen aby zachovala majestátní příkaz jednoty a podřízenosti, od Krista tak důrazně prohlášený. Dějiny žádného národa a žádného státu nezaznamenávají tolik úspěchů, vítězství a triumfů, ale i neméně žalostné tragiky a bolestných katastrof, způsobených zrádci, pyšnými kacíři a násilím všeho druhu. Záludná hra osudu doléhá stejně na jednotlivce jako na státy a národy; patříť k životu. Ale rozmarů vrtkavé štěstěny vrchovatou měrou zakouší církev od svého založení až do dnešní doby. Její historie je velkolepé panorama, s nímž nesnesou srovnání dějiny žádného národa.

Církev je také nejstarší společenský útvar v Evropě. Bojovala s římskými caesary, pochovala antiku a všechny evropské státy viděla v jejich kolébce. Její dějiny nejsou sledovány s vrcholu Řípu nebo Tater, nýbrž s velebné báně sv. Petra. A před očima diváka defilují zástupy svatých a světic, kteří jsou její chloubou, zvláště mučedníci, jejichž krev neosychá; ale i slavní učenci, umělci, mecenáši, státníci a vojevůdci, kteří postavili svou hřivnu a jmění do služeb víry, kterou vyznávali. Je to pravý pantheon nesmrtelných jmen. O církvi nelze říci, že zabírala více místa na zemi než v ději-

nách. Kdybychom smazali s Evropy to, co v ní vykonala církev, pak bychom ji nepoznali; působila by dojmem Maroka nebo Číny nebo Indie.

Střídající se úpadek a rozkvět

Proud jejích dějin plyne vpřed dlouhovlnným vzestupným a sestupným pohybem. Po úpadku v desátém, šestnáctém a osmnáctém století po každé se povznesla k novému rozkvětu a mravní výši lepších dob. Klesá a upadá lidskou převráceností, zvedá a povznáší se obrodnou silou, která v ní, a jen v ní působí nezdolnou mocí. Chloubou církve není, že neprošla dobami úpadku, nýbrž že se vždy ze sebe hlubšího ponížení povznesla k novému životu. Církevní dějiny jsou dílem Božím i lidským.

Princip konservativní a pokrokový

Dále v ní pozorujeme dva principy, konservativní a pokrokový. Onen tvoří zjevené, mravně-náboženské pravdy (dogmata), které nepodléhají změnám, které vzdorují všem osudům a časům. Nad tímto »pokladem víry« bdí, jej hlídá a střeží papež; on a biskupové jsou nositelé moci úřední. Pokrokový princip tvoří především řehole. V nich je pěstována a žije mystická složka křesťanství. Ony se snaží hlásání evangelia v theorii i praksi přizpůsobit potřebám té které doby. Ony usilují o míru Kristovy plnosti,[1]) věnují se cele službě církve a tvoří její bojovný předvoj. Vzniká a zaniká jich během století do set. Některé mají význam jen místní, některé jsou rozšířeny po celém světě. Roku 1880 působilo ve Francii 416 řeholí.[2])

Různé podoby papežů

Ale i sami velekněží na stolci Petrově podléhají pronikavým změnám doby, která i jim jako svým dítkám vtiskuje svou pečeť. Je to vzácná galerie rozmanitých postav. Papeži prvních tří století končili ponejvíce jako mučedníci. Řehoř I. Veliký (r. 600) byl první mnich na stolci Petrově. Z četných příslušníků téhož stavu byl nejbojovnější Řehoř VII., který rozpoutal boj o investituru. Největší státník byl Inocenc III. Středověk se končí řadou papežů-humanistů. Jsou to učenci, přátelé umění a věd, skvělí mecenáši. V novověku jsou opět vystřídáni světci, askety a politiky, kteří se snaží získat přízeň mocných tohoto světa, aby vzali v ochranu tísněnou církev. Fortuna variabilis, Deus mirabilis.

Těžiště církve

Dále nelze přehlédnout, že těžiště církve není stále na témže místě. Před zbořením jerusalemského chrámu měli v církvi jistě morální, ne-li číselnou převahu pokřtění Židé. Po zboření chrámu jakoby vyvoleným národem po několik století byli Řekové. V jejich řeči byly sepsány skoro všechny novozákonní knihy, jejich biskupové a filosofové psali obrany víry (apologie) a kladli základy křesťanské vědy. Řekové byli dost často papeži. Na řeckém východě byly vedeny boje o hlavní zjevené pravdy, tam rokovalo i osm prvních koncilů.

[1]) Efes. IV. 13.
[2]) Schmidlin: Papstgeschichte, II. 434.

Ale důstojnost Kristova náměstka je nerozlučně spojena s biskupským stolcem římským. Když Pán Ježíš předpovídal Židům, že od nich bude odňato království Boží a bude dáno lidu, který bude přinášeti plody jeho,[3]) měl na mysli národy románské. Je to směs různých kmenových prvků, hlavně Keltů, Římanů a Germánů. Z Italie, Španělska a Francie vycházejí všechna kulturně-náboženská hnutí: úsilí o očistu a svobodu církve, boj o investituru, křižácké výpravy, gotika, scholastika, nové řehole, nové pobožnosti, tam jsou nejproslulejší poutní místa, ony země mají mnoho kleru, síť biskupských stolců je tam daleko hustší než jinde. Ony národy mají mnoho svatých a též laici jsou tam obětaví. Katolická víra je jejich národním náboženstvím, oni katolicky nejen věří, ale i cítí. Jejich země je také svlažena přívalem mučednické krve. Na počátku novověku nejvíc vykonali pro rozšíření církve v objevených zemích Španělé a Portugalci, v minulém století Francouzi.

Románi, přední nositelé církevního života

Zeměpisci rozeznávají nejen polokouli západní a východní, severní a jižní, ale dělí zemský povrch i tak, že jedna polovice v sobě uzavírá co nejvíce souší, druhá co nejvíce moří. Na polokouli souší jsou směstnány všechny kontinenty, mimo Australii a část Jižní Ameriky, a střed této polokoule je v západní Francii. Střed Starého světa byl v Syrii. Tam si podávaly ruce Evropa, Afrika a Asie. Byla to průchodní země. V ní se prostírala Palestina, zaslíbený Kanaan, tam ctil vyvolený národ modlitbami a obětmi pravého Boha — Tvůrce. A z tohoto centra Starého světa se posouvala pravá bohopocta ponenáhlu na západ a blížila se k centru celé země.

Centrum církve poblíž středu světa

Zbývá ještě řada otázek, které se vymykají rámci této knihy a jichž se některé stati jen mimochodem dotknou: zdali a kde se křesťanství vyžilo, lze-li čekati jiné projevy náboženského života, jak dalece se v církvi uplatnil svéráz katolických národů? Mluví se o mladých a stárnoucích národních organismech; v jakém stadiu je církev, která brzy dovrší druhé tisíciletí?

Církev ví a pevně věří, že bude trvat do skonání věků. Tuší, že jde vstříc pohnutým dobám, zápasům a bojům. Snad sestoupí do katakomb, ale na dno dějin nepadne, moře času se nad ní nezavře, jako se zavřelo nad mnohými náboženskými společnostmi, které zneužívaly jména církve. Ona nemá pocitu slabosti, který je vlastní malým národům mezi velkými a výbojnými sousedy. Ona je morální velmocí a cítí se královstvím toho, který je »Pán pánů a Král králů«.

Její důvěra, že nezahyne

Krásně to vyjádřil anglický historik lord Macaulay: »Není a nebylo na této zemi díla lidské politiky, které by tak zasluhovalo prozkoumání jako církev katolická. Nejhrdější královské domy jsou jen od včerejška proti dlouhé řadě nejvyšších pontifiků. A nevidíme ani

[3]) Mat. XXI. 43.

sebemenší známky, že by se trvání její chýlilo ke konci. Viděla počátek všech vlád a všech církevních zřízení na světě a nevíme, zdali není souzeno, aby spatřila i konec všech. Snad potrvá v nezmenšené svěžesti, až nějaký cestovatel Nového Zélandu se zastaví uprostřed ohromné pustiny a stanuv na zříceninách oblouku londýnského mostu bude kreslit zříceniny chrámu sv. Pavla. Uvážíme-li strašné útoky, které přetrvala, zdá se nám těžké pomyslit si způsob, jakým by měla zahynouti.«[4])

Velké úkoly

Jiná otázka je, zdali církev zdolá svůj úkol, zda kvas evangelia pronikne ohromnou masu asijských národů. Již několikrát jim nabídla poklady sobě svěřené, ale dosud byly přijímány s malou ochotou. Nyní v tomto misijním úsilí ji nepodporuje žádná katolická velmoc jako v minulých stoletích; nanejvýš snad malá katolická Belgie. Také nevíme, jak daleko je do konce světa a zda církev má větší část své dráhy za sebou, či před sebou.

Není však pochyby, že víra a láska v poslední době v širokých vrstvách valně ochladla. Církev prospívá věkem a moudrostí, ale jest žádoucno, aby nynější generace touž měrou prospívala i milostí. Na církevní správu jsou kladeny vyšší požadavky, a zvláště mládež čeká na svého apoštola, který by jí klasickým perem vylíčil vznešenost středověkých ideálů; čeká na to jako na Eliášův ohnivý plášť, který by v ní vznítil svaté nadšení a pomohl jí projít přes dravý proud smyslnosti, který vše strhuje a odnáší do Mrtvého moře.

Užitek církevních dějin

Alespoň špetku osvícené lásky ke Kristovu království a drobet účinného zájmu o jeho prospěch v nás vzbudí i církevní dějiny. Ony nám otvírají bránu do minulých století. Brzy po několika krocích nás ovane očišťující a povznášející dech křesťanské starobylosti. Naše srdce cítí účast s hrdiny, kteří zápasí o největší statky lidstva, ať jsou to mučedníci, snášející nadlidská muka, věrozvěsti, učící divochy, nebo obhájci pravověří proti pyšným kacířům, nebo poustevníci, kteří na poušti modlitbou a postem usilují o vrchol mravní dokonalosti. V duchu jim podáváme ruce i přes časové propasti, které nás od nich dělí, a jejich oběti přinášené za víru, kterou i my vyznáváme, nás utvrzují v přesvědčení o její vnitřní pravdě. Církevní dějiny nás vedou z těsné nádrže domácí historie ven na širý oceán, a čtenář se záhy ocitá v křížovém ohni světových událostí.

Církev bojující a církev vítězná

Při tomto studiu minulosti je dobře obracet zřetel i k budoucnosti. Roku 1925 zavedl papež Pius XI. svátek Krista Krále. Slaví se poslední neděli před slavností Všech svatých. Jeho království je církev. Není to království z tohoto světa, jako stát; je to království duchovní, které své členy vede k spravedlnosti a ctnosti. To bude trvat až do konce světa. Tehdy oslavený Kristus sestoupí se svými sva-

[4]) T. B. Macaulay: Úvahy historické a liter. (o papežství), 101—110. (Vilímek, Praha.)

tými s nebe na zemi, tehdy kníže tohoto světa bude vyvrženo ven.[5]) Tehdy bude dokončen zápas mezi Kristem a Antikristem. Na zemi, odvěkém bojišti dobra a zla, zkropené krví Krista a jeho mučedníků, založí Kristus své království slávy; církev bojující bude vystřídána církví vítěznou, jak o tom krásně píše v Apokalypse sv. Jan: »A viděl jsem nové nebe a novou zemi, neboť první nebe a první země pominuly a moře již není. A viděl jsem město svaté Jerusalem nový, an sestupuje s nebe od Boha jsa připraven jako nevěsta ozdobená pro muže svého.«[6])

[5]) Jan XII. 3.
[6]) Hl. XXI.

DÍL I.

KŘESŤANSKÝ STAROVĚK

KŘESŤANSKÝ STAROVĚK

DOBA APOŠTOLSKÁ, PRONÁSLEDOVÁNÍ KŘESŤANŮ, STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

1. **Založení církve.**[1]) Všeobecně se uznává, že katolická církev je nejpozoruhodnější společenský zjev, který v celých dějinách lidstva nemá sobě rovna. Jako Pán Ježíš nesmírně převyšuje všechny jednotlivce, tak církev, jeho dílo, staví velkolepostí a nezdolnou silou svého ústrojí všechny jiné společenské útvary, náboženské i politické, do hlubokého stínu. Je to onen kámen, který se bez lidských rukou utrhl s hory, učiněn jest horou velikou a naplnil všecku zemi.[2])

Její hlavou je římský biskup, velekněz a suverén, vybavený plností moci ve věcech týkajících se mravů, víry a církevní správy, a zákoník, jím vydaný, kodex církevního práva, je po celém světě znám a uznáván.

Podivuhodná je v katolické církvi jednota svátostí, víry a obřadů, dále podřízenost biskupů, kněží a věřících nejvyšší hlavě. Tato společnost nemá vojska ani daní, je vydržována jen z darů, a hlavní trest, kterému neposlušní propadají, je vyobcování z církve neboli exkomunikace.

Pouta, pojící věřící, nadpřirozené povahy

Tato společnost je dílo Kristovo. Tvoří ji sice křehcí lidé, ale pouta, která tyto údy pojí v jeden celek, jsou povahy nadpřirozené. Denně se modlíme: Věřím v církev obecnou. Věříme, že sv. Petr a nástupcové v jeho vysokém úřadě jsou zástupci Syna Božího, a že jsme povinni ve věcech, týkajících se spásy, jich poslouchat. A tato víra není z nás, nýbrž je to dar Boží.[3])

Malé stádce

Zakladatelem obecné církve je sám Pán Ježíš. U sv. Lukáše čteme slova: »Neboj se, malé stádce, neboť zalíbilo se otci vašemu dáti vám království.«[4]) Kdo patřil k tomuto malému stádci? Dvanáct apoštolů, 72 učedníků, 500 bratří, kterým se zjevil po vzkříšení v Galilei na hoře,[5]) 120 osob, na které v Jerusalemě ve večeřadle Duch svatý sestoupil.[6]) Počítáni byli jen muži.

[1]) Slovo církev podobně jako Kirche je původu řeckého. Kyriake oikia byl dům Páně, též shromáždění věřících uvnitř, pak shromáždění věřících vůbec. Též latinské ecclesia je řeckého původu a znamená shromáždění. Rovněž řecké slovo synagoge znamená totéž, ale označuje se jím shromáždění vyznavačů Starého zákona.
[2]) Daniel II. 34.
[3]) Efes. II. 8.
[4]) XII. 32.
[5]) Kor. XV. 6.
[6]) Sk. ap. I. 15.

Tedy v evangeliu je řeč o náboženské společnosti, seskupené kolem Pána Ježíše, jejíž on byl hlavou. Byla to společnost sice ještě v lůně synagogy, od ní neodloučená, ale zřejmě odlišná. Ani v této prvotní církvi všichni nevytrvali; někteří učedníci po řeči o oltářní Svátosti ji opustili.

Dokud Pán Ježíš dlel na zemi, byl samozřejmě sám hlavou tohoto stádce. Nazvalť se dobrým pastýřem, který dává život za ovce své.

Poněvadž však nemínil zůstati při svých na zemi trvale, ustanovil jim zástupce, a to ve sv. Petru. Hned při prvním setkání mu dal případné jméno Petr — skála, a nejvyšší úřad ve své církvi mu nejprve slíbil, a po svém vzkříšení mu jej udělil.

Sv. Petru slíben primát

Jakoby ústavní listinou obecné církve je šestnáctá kapitola sv. Matouše. Sv. Petr nejprve okázale vyznal svou pevnou víru v Syna Božího, začež se mu dostalo neobyčejné pochvaly: »Blahoslavený jsi, Šimone, synu Jonášův, neboť tělo a krev nezjevilo toho tobě, nýbrž Otec můj, jenž jest v nebesích.«

Možná, že zároveň s tajemstvím vtělení bylo tehdy přednímu z apoštolů zjeveno i tajemství parthenogenese, t. j. zrození Syna Božího z panny.

Po udělení pochvaly slíbil mu Pán Ježíš nejvyšší důstojnost slovy: »Ty jsi Petr (t. j. skála), a na té skále vzdělám církev svou, a brány pekelné ji nepřemohou. A tobě dám klíče království nebeského, a cokoli svážeš na zemi, bude svázáno i na nebi; a cokoli rozvážeš na zemi, bude rozvázáno i na nebi.«

Třemi podobenstvími

Pán Ježíš neřekl sv. Petru, že jej učiní papežem, nebo biskupem nade všemi biskupy, nebo že mu udělí primát, nebo zákonodárnou moc; nepoužil žádného výrazu právnického, nýbrž mluvil obrazně a slíbil mu něco třemi podobenstvími: o skále, klíčích, svazování a rozvazování.

V prvním obraze se církev připodobňuje budově, vystavěné na skále. To, co skála poskytuje hradní budově, činíc ji pevnou, odolnou a nedobytnou, to sv. Petr propůjčuje církvi. Síla, odolnost a nerozbornost lidské společnosti však záleží v silné a pevné vládě; v našem případě to je plná moc ve věcech mravů a víry a církevní správy.

»A brány pekelné ji nepřemohou« znamená, že pekelná říše bude na církev stále útočit, ale že ji nezdolá. V branách města bývalo shromážděno vojsko, a v orientální mluvě slovo brána pak vůbec znamenalo brannou moc a stát. Turecká říše dosud sluje »Vysoká Porta«, t. j. Vysoká brána.

Neméně jasný je obraz o klíčích. Když město Praha pozdravovalo svého krále, vyšlo mu měšťanstvo vstříc a primátor mu na zlaté misce podával klíče od městských bran na znamení, že se mu podrobují jako svému svrchovanému pánu.

Tedy moc klíčů sv. Petru propůjčená je neomezená pravomoc ve věcech mravů a víry.

Totéž znamená třetí obraz o svazování a rozvazování. Pán Ježíš vytýkal zákoníkům a farizeům, že uvazují břemena těžká a nesnesitelná a vkládají na lidská ramena, sami však ani prstem jimi hnouti nechtějí.[7]) Byli pokáráni za to, že vydávají těžké zákony, jichž sami neplní. Tuto moc svazovat a rozvazovat, čili vydávat a odvolávat církevní zákony, slíbil sv. Petru.

Slovesa: vzdělám církev, dám klíče, cokoliv svážeš, jsou v budoucím čase (futuru) a znamenala zatím jen slib.

Trojnásobným opakováním téže věci je naznačena její důležitost a závažnost. Celý výstup má cosi neobyčejně slavnostního; oslovení sv. Petra plným jménem (synu Jonášův) a jeho blahoslavení pro vyznání hluboké víry, jíž se měl stát věrným strážcem.

Udělení primátu nám zaznamenal sv. Jan v poslední kapitole svého evangelia. Byl mu udělen opět obrazným řečením o pasení oveček a beránků. Zde užil Pán Ježíš jediného obrazu, ale trojnásobným jeho opakováním zase naznačil důležitost věci. Udělení primátu

I tato scéna na březích Genezaretského jezera má ráz neobyčejně slavnostní. Po zázračném rybolovu byla hostina (pečené ryby a chléb); bylať to intronisace prvního papeže. Následovalo trojí vyznání lásky k Božskému Mistru, poněvadž dokonalé zastávání tak těžkého úřadu vyžaduje mnoho obětavosti. A Pán Ježíš mu předpovídá, že mu obětavé lásky chybět nebude; vytrvá v dobrém a oslaví Boha smrtí na kříži: »Když zestárneš, vztáhneš ruce své a jiný tě opáše a povede, kam nechceš.« Ti, kteří byli odsouzeni k smrti na kříži, vztáhli, rozpjali ruce; ty jim byly přivázány k příčnímu břevnu, které si nesli na ramenou. Kříž pak byl sbit na samém popravišti.

2. **Svatí apoštolové,** povolaní na dvanáct nejvyšších stolců v Kristově království, t. j. k nejvyšším úřadům, které jsou v církvi, byli skoro vesměs galilejského původu a většinou rybáři. O jejich hluboké zbožnosti svědčí i to, že byli učedníky sv. Jana Křtitele. Byli to Izraelité, v nichž nebylo lsti. Ani Jidáš, který jediný pocházel z Judska, nebyl zlý, třebas byl povahově nehotový. Původ a stav

Nebyli úplně chudi. Zebedeus lovil s dvěma syny Jakubem a Janem a s najatými nádeníky, což poukazuje na rybářskou živnost větších rozměrů. Synové zanechali otce s nádeníky na lodi a šli za Ježíšem. Jejich matka Salome se uvádí mezi zbožnými ženami, které z úspor podporovaly Pána Ježíše.[8])

[7]) Mat. XXIII. 4.
[8]) Mar. XV. 40.

Bratřím Petru a Ondřeji náležel v Kafarnaum domek.

Matouš byl jedním z četných celníků v tomto hlučném obchodním městě.

Většinou byli ženatí, ale na pokyn svého Mistra opustili rodinu i skrovné jmění.

Tři dvojice

Byly mezi nimi tři dvojice bratří: Petr a Ondřej, Jakub Starší a Jan, synové Zebedeovi, pak Jakub Mladší a Juda Tadeáš. Juda se na začátku svého listu nazývá bratrem Jakubovým. Jejich otec slul Alfeus (Kleofáš), jejich matka Marie byla příbuzná matky Páně. Jakub Ml. byl biskupem jerusalemským a sv. Pavel jej nazývá »bratrem Páně«.[9])

Dále to byli Filip, Bartoloměj, Tomáš a Šimon Kananejský.

Jejich výchova

Neměli knižní učenosti, ač jim nechyběl jistý stupeň vzdělání. S ostatním národem sdíleli hluboce vkořeněné názory o politickém Mesiáši. Ještě po vzkříšení se ho tázali, zda obnoví v těchto dnech království izraelské? Také tajemství kříže nesnadno chápali a sv. Petr proto byl od Pána důtklivě pokárán.[10])

Svému Pánu a Mistru byli oddáni tělem i duší, hotovi s ním i na smrt jíti. Za to on se za ně nikdy nehanbil a bral je s sebou, ač prosté venkovany, na hostinu do domů vznešených hostitelů, aristokratů a patriciů; cítil se nucen je i napomínat pro nedostatek jemnocitu.[11])

Oni zase snášeli se svým Mistrem všechny svízele apoštolského života, chodíce z místa na místo. Vydírali klasy i v sobotní (sváteční) den, kdy si každý dopřeje lepšího sousta. Ale že se postil jejich Mistr, ani oni nežádali, aby užil své všemoci k opatření pokrmu.

Jejich posvěcení

Tříleté soužití apoštolů s Pánem Ježíšem bylo pro ně školou dokonalé ctnosti. Byli od něho posvěcováni nejen slovem a příkladem, ale i svátostmi. Byli pokřtěni jeho křtem, ač to Písmo výslovně dosvědčuje jen o sv. Pavlu.[12]) Při poslední večeři byli posvěceni na biskupy slovy: »To čiňte na mou památku.« Pán Ježíš při udílení svátostné milosti nebyl vázán na obřady jako církev.

Bohatě byli vyzbrojeni pro apoštolské poslání v den letnic sestoupením Ducha svatého v podobě ohnivých jazyků. Měli dar uzdravovati nemocné, znalost Písem, extatické modlitby, rozlišování duchů, dar proroctví, t. j. poznávání vzdálených a skrytých věcí, dar neohrožené víry, způsobilost učiti jiné atd.

Apoštolé měli všechna tato charismata, dosti četní věřící některé z těchto darů. Seslání Ducha svatého na apoštoly odpovídá svátost biřmování. Tehdy církev těchto darů potřebovala, poněvadž nebylo dosti učených hlasatelů evangelia; mimoto pohané a Židé měli touto

[9]) Gal. I. 19.
[10]) Mat. XVI. 23.
[11]) Mat. XXVI. 10.
[12]) Sk. ap. IX. 18.

mimořádnou působností Boží býti přivedeni ku poznání pravdy. Jazyky (dar řeči) jsou na znamení nikoli pro věřící, nýbrž pro nevěřící.[13]) V třetím a čtvrtém století byla tato charismata již vzácná, ale úplně nikdy v církvi nepominula.

Znaky apoštolátu

Hlavní znaky apoštolského úřadu jsou: bezprostřední poslání od samého Krista,[14]) právo kázati evangelium na celém světě (pravomoc biskupa je omezena na určitý kraj), zřizovat biskupství, přijímat do církve a vylučovat, dále charismata, zvláště dar uzdravovat nemocné, osobní neomylnost při kázání evangelia, konečně výsada, spisovat svatá Písma. Sv. Pavel o sobě svědčí, že setrvává v dobrém, že nic na světě ho neodloučí od Krista.[15])

3. **Prvotní církev v Jerusalemě.** O svátku letnic oslavoval židovský národ ohlášení zákona na hoře Sinai. Ta byla tehdy zahalena v oblak ohně a dýmu, a mocný hlas trouby se rozléhal kolkolem. Nový zákon vyšel ze Sionu a slovo Hospodinovo z Jerusalema,[16]) a rovněž za hukotu silného větru se objevily plamenné jazyky.

Rychlý vzrůst

Hned po prvním kázání sv. Petra dalo se pokřtít tři tisíce mužů, po uzdravení chromého od narození vzrostl jejich počet na pět tisíc, nečítaje žen a dětí.[17])

Dobrovolná chudoba

Trvali pak v učení apoštolském a v obcování lámání chleba i na modlitbách. Všichni věřící pak drželi se pospolu a měli všechny věci společné; pole i majetek movitý prodávali a rozdělovali je mezi všecky, jak bylo komu potřebí. Denně také trvali jednomyslně v chrámě a lámajíce po domech chléb, přijímali pokrm s veselostí a prostotou srdce, chválíce Boha a majíce přízeň u všeho lidu. Pán pak připojoval k tomu denně ty, kteří přicházeli ke spáse.

Tak veliká milost byla v těchto věřících, že zachovávali nejen Boží přikázání, ale i evangelické rady. Jerusalemská obec se svou dobrovolnou chudobou se podobala velkému klášteru. Před krátkem blouznili o Mesiáši, který je povede k moci a bohatství; nyní se z lásky k němu vzdávali i toho, co měli. Není zpráv, že by se byli věřící i v jiných obcích mimo Jerusalem vzdali soukromého majetku ve prospěch celku. Modlit se chodili do chrámu, shromažďujíce se v podloubí Šalomounově. Z ostatních však se nikdo neosměloval k nim se připojiti, a lid je velebil. Novozákonní svátostnou oběť přinášeli soukromě a skrytě, aby nebyli stíháni veleradou. Pro vzrostlý počet věřících jeden dům nestačil.

[13]) I. Kor. XIV. 22.
[14]) Sv. Matěj a Barnabáš se proto pokládají za apoštoly druhořadé.
[15]) Řím. VIII. 39.
[16]) Is. II. 3.
[17]) Sk. ap. II. 41; IV. 4.

Spasitelná bázeň

Celá obec byla udržována ve spasitelné bázni, poněvadž Bůh přísně trestal i malá provinění. Tak Ananiáš a Safira odpykali pouhou lež náhlou smrtí. O podobných trestech mluví sv. Pavel v prvním listě ke Korintským.[18])

Sedm jáhnů

Když pak se rozmnožoval počet učedníků, nastala nevole hellenistů proti Hebreům, že se při denním podělování vdovy jejich zanedbávaly. Proto dvanácte apoštolů svolavše k sobě množství učedníků řekli: »Není záhodno, abychom my, zanechávajíce slova Božího, přisluhovali stolům. Proto, bratří, vyhledejte si ze sebe sedm mužů dobré pověsti, plných Ducha svatého a moudrosti, abychom je ustanovili k tomuto úkonu; my pak vytrváme při modlitbě a službě slova.« I zalíbila se ta řeč všemu množství, a vyvolili Štěpána, muže to plného Ducha svatého a moudrosti, Filipa, Prochora, Nikánora, Timóna, Parmenu a Mikuláše, židovského to novověrce z Antiochie. Ty představili apoštolům, a oni pomodlivše se vložili na ně své ruce.[19])

Hellenisté byli Židé řecky mluvící; řecká jména prvních jáhnů, kteří byli zvoleni, nasvědčují, že též oni k nim patřili. V jáhenství vidí církev nižší stupeň kněžského svěcení. Spravovali církevní jmění, ale také kázali a křtili.[20])

Štěpán prvomučedník

První z nich, Štěpán, byl pln milosti a síly, a činil veliké divy a zázraky v lidu. Židé, žijící roztroušeni mezi pohany (v diaspoře), měli v Jerusalemě své synagogy (školy), a v těch byli jejich synové vychováváni. Bylo jich tam do set, právě jako nyní jsou četné koleje v Římě, který se stal po Jerusalemu středem novozákonního náboženství. I v těchto synagogách hlasatelé evangelia se chápali slova, mezi nimi i jáhen Štěpán. On asi přivedl k víře v Krista »velký zástup kněží«, levitů, obstarávajících bohoslužbu v chrámě.[21]) I povstali někteří ze synagogy zvané Libertinských a Cyrenských a Alexandrijských, a těch, kteří byli z Kilikie a Asie, a hádali se se Štěpánem, ale nemohli odolati moudrosti a Duchu, kterým mluvil. Tu nastrojili muže, kteří řekli, že jej slyšeli mluviti slova rouhavá proti Mojžíšovi a proti Bohu. Pobouřili lid a starší a zákoníky, a obořivše se naň, uchopili ho a přivedli do velerady; a postavili křivé svědky, kteří pravili: Člověk tento nepřestává mluviti slova proti místu svatému (t. j. chrámu) a proti zákonu; neboť jsme ho slyšeli, an pravil: »Ježíš Nazaretský zkazí toto místo a změní ustanovení, které nám dal Mojžíš.« I pohlédli naň upřeně všichni, kteří zasedali ve veleradě, a uzřeli tvář jeho jako tvář anděla.

[18]) XI. 30.
[19]) Sk. ap. hl. VI.
[20]) Slovo jáhen podobně jako žák (djak) vzniklo z řeckého diakonos (služebník, průvodčí). »Žákovstvo« byli klerici, kteří se připravovali na kněžský stav. Poslední z nich Mikuláš, židovský novověrec, byl pohan, obrácený na židovskou víru; pak se stal křesťanem a jáhnem. Uvádí se jako Jidáš na posledním místě; podle tradice odpadl od víry a stal se zakladatelem prostopášné sekty Mikulášenců. (Apok. II. 6.)
[21]) Sk. ap. VI. 7.

Sv. Štěpán byl před touže veleradou jako Pán Ježíš obžalován, že vyhrožuje zbořením chrámu. A jako Pán Ježíš se před utrpením v proměnění zaskvěl na hoře Tábor, tak i na sv. Štěpána dopadl paprsek slávy, do níž jako prvomučedník po krátké chvíli měl vejíti. Před veleradou

V dosti dlouhé řeči ukazoval, jak Židé vždy odporovali prorokům a Bohu, který je posílal. Bůh je sice ctěn v chrámě jerusalemském, ale to není jediné místo bohopocty a Božího zjevení.

Nakonec je nebojácně pokáral přísnými slovy: »Tvrdošíjní a neobřezaní srdcem i ušima, vy se vždycky Duchu svatému protivíte, jak otcové vaši, tak i vy; kterého z proroků nepronásledovali otcové vaši? Ano i usmrtili ty, kteří předpovídali o příchodě toho Spravedlivého, jehož zrádci a vrahy jste se vy nyní stali, vy, kteří jste přijali zákon k nařízení andělů, ale nezachovali jste ho.«

Slyšíce to pukali hněvem ve svém srdci a skřípěli zuby na něho. On však pln Ducha svatého, pohleděl k nebi a uzřel slávu Boží a Ježíše, an stojí na pravici Boží. I řekl: »Aj, vidím nebesa otevřená a Syna člověka státi na pravici Boží.« Ale oni vzkřikše hlasem velikým, zacpali si uši a jednomyslně obořili se na něho. I vyvrhše ho ven z města, kamenovali jej; při tom svědkové odložili vrchní roucha svá k nohám mládence, který slul Šavel. I kamenovali Štěpána, který se modlil a pravil: »Pane Ježíši, přijmi ducha mého.« A pokleknuv na kolena zvolal hlasem velikým: »Pane, nepokládej jim toho za hřích.« A to pověděv zesnul v Pánu. Šavel pak souhlasil s usmrcením jeho. Pochovali pak jej muži nábožní a vzbudili nad ním pláč veliký. Ukamenován

Nebyl nad ním ani řádně vynesen rozsudek, a platně vynesen být ani nemohl, poněvadž jim Římané hrdelní právo vzali. V návalu vzteku se na něho vrhli, vyvlekli jej z chrámu a ukamenovali, domnívajíce se, že plní příkaz Mojžíšova zákona, v němž stojí psáno: »Vyveď rouhače ven ze stanů a ať jej ukamenuje veškeren lid.«[22]) Pochovali jej Židé méně zaujatí proti víře v Ježíše.

Sv. Štěpán se stal tím, co jeho řecké slovo značí, »vítězným věncem ozdobený«. Církev světí svátek svého prvomučedníka hned po Narození Páně. Sešel násilnou smrtí hned na začátku slibné apoštolské dráhy, v níž zakrátko pokračoval Šavel, tehdy asi jeho hlavní odpůrce.

Církev jerusalemská mezitím před očima velerady stále rostla. Sv. Lukáš výslovně píše, že přibývalo Pánu věřících, davy mužů i žen, takže na ulice vynášeli nemocné a kladli je na lože i nosítka, aby, když by šel Petr, aspoň stín jeho zastínil někoho z nich, aby byli osvobozeni od nemocí svých. Přicházelo pak do Jerusalema také Četné divy a vzrůst církve

[22]) Lev. XXIV. 14.

množství lidu z měst okolních, přinášejíce nemocné a od nečistých duchů trápené; a ti všichni byli uzdravováni.[23])

Členy velerady to naplnilo řevnivostí. Několikráte vztáhli ruce na apoštoly, vsadili je do žaláře, ale anděl Páně otevřel v noci dveře žalářní a vyvedl je. Znovu jsouce postaveni před veleradu, byli zbičováni, ale oni se radovali z toho, že byli hodni učiněni trpěti pohanu pro jméno Ježíšovo.

Pronásledování

Smrtí sv. Štěpána začalo velké pronásledování církve, která byla v Jerusalemě; i rozprchli se všichni po krajinách judských a samařských kromě apoštolů. Pronásledování se skončilo podivuhodným obrácením Šavlovým. Pak měla církev čas pokoj a Petr jako hlava církve obcházel obce věřících.

Sv. Petr obchází obce

V Lydě uzdravil Eneáše, který již osm let ležel na loži ochrnulý. A když ho viděli všichni, kteří bydleli v Lydě a v Saroně, obrátili se k Pánu. V Jope vzkřísil Gazelu, štědrou matku chudých.

Odtud asi 50 km na sever bývalo druhdy město Turris Stratonis. Herodes Veliký město zvelebil, okrášlil, vybudoval tam i přístav a k poctě Augustově nazval Caesareou. Náleželo k předním městům Palestiny, bylo sídlem římských vladařů a silné posádky.

Přijímá první pohany do církve

Sv. apoštolé dostali sice rozkaz, že mají jíti do celého světa a učiti všechny národy. Dosud se však omezovala jejich činnost na příslušníky jejich kmene. Do širého moře pohanstva první vrhl síť přední z apoštolů sv. Petr, a to na mimořádný a důrazný pokyn shůry.

Sv. Lukáš vypravuje celou událost velmi obšírně, poněvadž tehdy to byla věc velmi důležitá a sporná. I pokřtění Židé se pohanů velmi štítili jako nečistých zvířat, kterými se pohané živili; myslili, že Mesiáš byl poslán jen vyvolenému národu, a že pohané, dříve než mohou býti pokřtěni, musí se podrobit zákonu Mojžíšovu.

V Caesarei byla ubytována kohorta, zvaná italská (500 mužů). Její setník Kornelius, původem pohan, ale obrácený na židovskou víru (proselyta), byl muž nábožný a bohabojný, který dával lidu mnoho almužen a modlil se k Bohu povždy. Ten uzřel u vidění zřetelně asi ve tři hodiny odpoledne anděla Božího, an k němu vešel a mu řekl: »Kornelie!« Ale on pohleděv naň a byv pojat bázní, jak se vždy při takových zjeveních děje, řekl: »Co jest, Pane?« I řekl mu: »Modlitby tvé i almužny tvé vstoupily na paměť před Bohem. Ale nyní pošli muže do Jope a povolej jistého Šimona, kterýž má příjmí Petr.«

Vidění v Jope

Ten právě v tu dobu zlačněl a chtěl pojísti. Zatím co mu připravovali jídlo, vstoupil na plochou střechu domu, aby se pomodlil. Tu naň připadlo vytržení mysli; i uzřel nebe otevřené a jakousi nádobu, ana se snáší dolů, spouštějíc se jako veliké prostěradlo za čtyři cípy

[23]) Sk. ap. V. 14.

s nebe na zem. V ní byla všechna zvířata čistá i nečistá. I zazněl mu hlas: »Vstaň, Petře, bij a jez!« I řekl Petr: »Nikoliv, Pane, neboť jsem nikdy nejedl nic poskvrněného a nečistého.« A hlas opět po druhé řekl k němu: »Co Bůh očistil, ty neprav být poskvrněným.« To se stalo po třikráte; a hned potom jest vzata nádoba do nebe.[24])

Pokřtění Kornelia a jeho domu

Vtom přišli muži poslaní od Kornelia a ptali se po Petrovi. Pohostiv je, vydal se s nimi druhého dne na cestu. Kornelius jej očekával v četném kruhu příbuzných a přátel, a padnuv k nohám, poklonil se mu. Ale Petr jej pozdvihl řka: »Vstaň, i já také jsem člověk.« I jal se mu vykládat hlavní články křesťanské pravdy. Duch svatý mezitím rozněcoval nejen srdce posluchačů vírou a láskou, ale snesl se na všechny i viditelně, v podobě ohnivých jazyků, jako na učedníky ve večeřadle, ač ještě žádné svátosti nepřijali. To se stalo proto, aby se sv. Petr mohl hájit proti těm úzkoprsým věřícím z židovstva, kteří mu budou zazlívat, že přijal do církve pohany. Pokřtění Židé, kteří přišli v jeho průvodu, užasli, že také na pohany vylila se milost Ducha svatého; slyšeli je totiž, ani mluví jazyky a velebí Boha. Tu promluvil Petr: »Může-liž kdo zabrániti, aby nebyli pokřtěni, kteří přijali Ducha svatého jako my?« Poznal také smysl onoho vidění v Jope, že pominul zákon rozlišující zvířata čistá a nečistá, že přestávají výsady vyvoleného národa, že Kristovo království je všeobecné, nikoliv omezené na těsné hranice židovstva a Judska, a že k jeho pokladům mají přístup všichni bez rozdílu. Zůstal u svého hostitele několik dní, jedl, co mu předložili, nedbaje předpisů Mojžíšových, již neplatných.

Druhé pronásledování

R. 41 byla celá Palestina opět sjednocena, a to pod žezlem krále Heroda Agripy I., vnuka Heroda Velikého. Této velké moci se mu dostalo přízní císaře Gaja Kaliguly, jeho důvěrného přítele. Herodes předstíral velkou lásku k židovskému náboženství, pilně bral účast na obětech v chrámě, a aby se Židům zavděčil, jal se sužovat křesťany.

Jakub Starší r. 42

Před velikonocemi r. 42 dal stíti Jakuba Staršího. Byl to první z apoštolů, který zemřel násilnou smrtí za víru. V obci jerusalemské zaujímal jistě místo vynikající; jen za utracení takového muže si Herodes sliboval uznání a dík Židů. Se svým bratrem Janem náležel k důvěrnému kruhu Ježíšových přátel a byli od něho vyznamenáni čestným názvem Boanerges, t. j. »Synové hromu«.[25]) To poukazuje na jejich ohnivou povahu a lásku k jejich Mistru. V Jerusalemě jistě hřímal nevěrným Židům do svědomí, a proto rychle zavřeli jeho ústa. Synové Zebedeovi nebyli prosti křehkostí. Se svou matkou Salome žádali Pána Ježíše o přední místa v jeho království na jeho pravici

[24]) Nečistá zvířata byla vepř, zajíc, sup, netopýr, myš, kolčava, hranostaj, krokodil atd. (III. Mojž. XI.)
[25]) Mar. III. 17.

a levici. Ta byla sice vyhrazena jiným (sv. Petru a Pavlu), ale sv. Jakub první ze všech apoštolů pil kalich utrpení. Sv. Jan naopak žil ze všech nejdéle, byl pověřen péčí o Matku Páně a sepsal slavné evangelium.

Sv. Jakub je národním světcem Španělů. Evangelium v jejich zemi nekázal, jak někteří z nich tvrdí. Zdali a jak velká část jeho ostatků se tam chová, nesnadno stanovit. Ve středověku pout do Santiago de Compostella byla kladena na roveň pouti do Říma nebo do Svaté země.

Petr v okovech r. 42

Když Herodes viděl, že se to Židům líbilo, dal zatknouti i Petra, vsadil jej do žaláře a dal jej střící čtyřem oddělením o čtyřech mužích. Po velikonocích jej chtěl veřejně vyvést na popravu. Ale modlitba konala se za něho od církve k Bohu bez ustání. To činí církev dosud; modlí se ustavičně za svého nejvyššího pastýře. V noci přede dnem, kdy měl být rozsudek vykonán, spal Petr mezi dvěma vojíny, spoután jsa dvěma řetězy, maje připoutánu každou ruku řetězem k ruce strážného. Ostatní stráže ostříhaly žalář. Vědělť Herodes, že byli apoštolové již jednou podivným způsobem z vězení

Andělem vysvobozen

vysvobozeni; odtud ono bezpečné zajištění vězně. Najednou zazářilo v obydlí světlo, anděl Páně stanul vedle Petra, udeřil jej v bok a řetězy spadly s jeho rukou. I řekl mu anděl: »Vstaň rychle, opaš se, přivaž si sandály a oděj se pláštěm a pojď za mnou.« I šel za ním nevěda, zdali to, co se děje, je skutečnost nebo sen. Prošli první i druhou stráží a železná brána, která vedla do města, sama se otevřela. Tu Petr přišed sám k sobě, pravil: »Nyní vím najisto, že Pán poslal anděla svého a vytrhl mne z ruky Herodovy a ze všeho očekávání lidu židovského.«

Opouští Palestinu

Když přišel k domu Marie, matky Jana Marka (t. j. k večeřadlu), kde se mnozí byli shromáždili a modlili, tloukl na dveře předsíně. Děvečka jménem Rode, poznavši hlas Petrův, pro radost neotevřela předsíně, nýbrž běžela dovnitř a pověděla, že Petr stojí za dveřmi. Oni pak jí řekli: »Bláznís-li? Snad je to anděl jeho.« I otevřeli a uzřevše ho užasli. Ale on, pokynuv jim rukou, aby mlčeli, vypravoval jim, kterak ho Pán vyvedl ze žaláře, a řekl: »Povězte to Jakubovi a bratřím.« A vyšed odebral se na jiné místo.

Sv. Lukáš psal Skutky apoštolské r. 63 nebo 64, když se už nad církví stahovaly mraky velkého pronásledování; není divu, že neudal, na kterém místě přední z apoštolů působí.

Trest na Heroda

Herodes neušel trestu. Měl nějaký spor se Sidonskými a Tyrskými, a proto svým poddaným zakázal prodávat jim obilí. Když se pak v Caesarei konaly slavnosti k poctě císaře Klaudia, sešlo se tam velké množství lidu, a Sidonští i Tyrští se snažili při té příležitosti Heroda usmířit. Král přijal jejich posly v divadle, sedě na trůně

s korunou na hlavě, oděn jsa v šat utkaný ze stříbra. Když mluvil k poslům a sluneční paprsky dopadly na jeho nádherný háv, zářila jeho postava oslňujícím leskem. Tu se dali poslové strhnout k nesmyslnému pochlebování a volali, že to nemluvil člověk, nýbrž bůh. Dosud prý si ho vážili jako člověka, nyní v něm uznávají nadlidskou bytost. Poněvadž rouhavé lichocení neodmítl, ihned jej ranil anděl Páně, protože nevzdal pocty Bohu, a byv prožrán od červů, skonal. Zemřel tedy podobnou nemocí jako jeho děd Herodes Veliký, vrah betlemských dítek.

Palestina byla po jeho smrti spravována římskými úředníky a věřící žili přes dvacet let v pokoji.

Odchodem sv. Petra z Jerusalema bylo asi dovršeno tak zvané rozeslání apoštolů. Opustili tvrdou půdu a šli kázat pohanům, kterým byla otevřena do církve brána pokřtěním setníka Kornelia a jeho domu.

4. **Šíření křesťanství mezi pohany.** Mravní a náboženský stav pohanů, především Řeků a Římanů, byl velmi žalostný. Počet jejich bohů a bohyň se náramně rozmnožil a jejich ctitelé, zvláště ve větších městech, tonuli v bahně nepravostí a nebylo, kdo by jejich hanbě učinil konec.

Toužebně se upíraly zraky jejich k východu. Tacitus výslovně píše: »Mnozí byli přesvědčeni, že v starých knihách kněžských je obsaženo, že v tom čase Judsko se zmocní vlády.«[26]) Podobně píše i Suetonius: »Po celém východě se rozléhalo staré a vytrvalé mínění, že jest souzeno, že z Judska vzejde mocný vládce.«[27])

Tuto víru v Mesiáše šířili mezi pohany Židé. Žili rozptýleni mezi národy kolem Středozemního a Černého moře od úžiny Gibraltarské až za Eufrat a Tigris. V Palestině jich tehdy žilo pět milionů; byla tedy tak hustě zalidněna jako nynější Belgie. Asi milion jich žilo v Egyptě; v ostatních zemích římské říše se odhaduje jejich počet také na milion.[28]) Tiberius jich dal z Říma čtyři tisíce deportovat na nezdravou Sardinii pod záminkou vojenské služby. To předpokládá deset tisíc mužů židovského původu. Diaspora

Roku čtvrtého po Kr. se v Římě přidalo osm tisíc Židů k jerusalemské deputaci, vypravené k císaři; proto se tehdejší tamní obec odhaduje na 30 tisíc duší.[29]) Bylo tedy v císařském Římě asi tolik Židů, co nyní v Praze. S hrdostí mohl básník pět o svém národu: »Souš i moře jsou tebe plny, ó Izraeli!« Žili uprostřed pohanů, ale nesplývali s nimi, tísnili se ve svých uzavřených ghetech kol synagogy,

[26]) Historiae V. 13.
[27]) Vita Vespasiani IV.
[28]) Jos. Felten: Neutestamentliche Zeitgeschichte. I. 264.
[29]) Zahn: Einleitung in das N. T., I, 309.

v nichž jim byla vštěpována víra v jednoho Boha a slíbeného Mesiáše.

»Křesťané« v Antiochii

První křesťanská obec, v níž měli převahu pokřtění pohané, vznikla v Antiochii. Bylo to velkoměsto nad řekou Orontem, vlastně shluk čtyř měst, metropole orientu, sídlo římských úřadů.

Za pronásledování, které vzniklo po smrti sv. Štěpána, uchýlilo se tam několik učedníků a kázali tamním Židům. Někteří z nich se obrátili k pohanům a jejich slovo padlo mimo nadání na úrodnou půdu. Tam byli věřící po prvé nazváni »křesťany«, jménem velmi případným. Židé je pohrdlivě jmenovali »nazaretskými« a Julián »galilejci«.

V Antiochii působili hlavně Barnabáš a obrácený Šavel. Řadu let bylo toto město východiskem misijních cest do pohanských zemí. Nějaký čas řídil tamní církev sám sv. Petr, podle staré tradice sedm let.

Působení sv. Petra

Podle Písma a tradice byl průběh Petrovy činnosti asi tento: R. 42 se odebral do Říma, snad s pomocí a podporou setníka Kornelia; neboť i tehdy stála cesta a plavba mnoho peněz.

V Římě kázal evangelium nejprve tamním soukmenovcům a založil mezi nimi křesťanskou obec. Ale mezi Židy, kteří uvěřili, a mezi těmi, kteří evangeliu odporovali, došlo k tak prudkým sporům a hádkám, že císař Klaudius všechny Židy r. 49 z Říma vypověděl.[30]) Římské úřady ještě nerozlišovaly Židů a křesťanů.

Asi r. 52 byl v Jerusalemě apoštolský sněm. Odtud odebral se sv. Petr do Antiochie a pobyl tam delší čas. Když pak Nero (kolem r. 56) Klaudiův edikt odvolal, vrátil se přes Malou Asii a Řecko opět do Říma a spravoval tamní církev bez přerušení až do smrti.

5. **Působení sv. Petra v Římě** popírali někteří protestanté. Pro jeho pobyt v hlavním městě říše svědčí první jeho epištola, jež končí slovy: »Pozdravuje vás církev, která jest v Babyloně, a Marek syn můj.« Sv. Marka nazývá synem, poněvadž jej pokřtil. Babylonem nazývá Řím pro jeho rozlehlost, modloslužbu a mravní zpustlost. Též sv. Jan v Apokalypse jmenuje Řím velikým Babylonem a matkou zemských ohavností.[31])

První zvěst o evangeliu tam pronikla asi ihned po seslání Ducha svatého. Uvádějíť se mezi těmi, kteří žasli nad apoštoly mluvícími všemi jazyky, i »příchozí Římané«, t. j. Židé v Římě usedlí, kteří připutovali k svátečnímu dnu do Jerusalema.

[30]) Suetonius (Claudius 25): Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit: vypudil z Říma Židy pro neustálé svár, které mezi nimi působil Kristus. Viz též Sk. ap. XVIII. 2.

[31]) Babylon nad Eufratem byl tehdy pustý. Babylon v místech nynějšího Kaira byla nevelká tvrz a o působení sv. Petra v těchto dvou Babylonech celý křesťanský starověk pranic neví. Naopak o jeho působení a smrti v Římě svědčí záznamy četných svatých Otců (sv. Kliment, Irenej, Ignác Antioch.).

Činnost sv. Petra v hlavním městě říše byla provázena velkým zdarem. Část tamních jeho soukmenovců a velké množství pohanů[32]) ochotně a upřímně uvěřilo jeho slovu, takže křesťanská obec hlavního města se stala proslulou po celé říši. Sv. Pavel jim napsal r. 58 z Korinta dlouhý list; hned na začátku první kapitoly děkuje Bohu, že jejich víra se rozhlašuje po celém světě. Na konci listu pak vzkazuje pozdravy mnohým významným osobám, v jejichž domech se konaly i bohoslužebné schůze. Úspěšně tam působí

Když pak sv. Pavel r. 62 přišel do Říma, tázali se ho zatvrzelí Židé, co myslí o té sektě (křesťanů), jíž se všude odporuje.[33]) Je tedy řada náznaků, že v hlavním městě říše a středu vší modloslužby někdo působil s úspěchem velmi pronikavým.

Působení sv. Petra v Římě má dalekosáhlý význam věroučný i historický. Přenesl tím středisko náboženského života z východu na západ, z Judska do Italie, z Jerusalema do Říma. Splnila se slova Písma: »Bude odňato od vás království a bude dáno lidu, který bude přinášeti plody jeho.«[34]) Římští biskupové pak, nástupci sv. Petra, stali se i dědici jeho velekněžské pravomoci, a každý z nich je hlavou obecné církve. Učinil Řím městem věčným

Sv. Petr učinil Řím i městem věčným. Augustův trůn se zhroutil, z jeho paláců zůstaly rozvaliny, ale i z Efesu, ve kterém přebýval sv. Jan Evangelista dlouhou řadu let, zbyly jen haldy ssutin; stolec Petrův však zajišťuje Římu trvání až do konce věků. Je hlavním městem království Kristova, k němuž se hlásí země a národy, o jejichž existenci neměli císařové ani sebemenšího tušení. Jejich legie sousední národy rozdrtily a porobily, jho církevní poslušnosti vůči papežům však přijaly a nesou dobrovolně i nejvzdálenější země.

Asi r. 52 se sešel v Jerusalemě t. zv. apoštolský sněm. Podnět k němu dali pokřtění farizeové, kteří jako křesťané nepřestávali horlit o zachovávání Mojžíšova obřadního zákona (judaizantes). Přišli do Antiochie a jali se tamní obec pobuřovat, učíce bratry: »Nedáte-li se obřezati podle obyčeje Mojžíšova, nemůžete býti spaseni.«[35]) Pavel a Barnabáš se však postavili lžiapoštolům rozhodně na odpor a měli s nimi proto nemalou hádku, ale ani na hodinu jim neustoupili. Zastánci Mojžíšova zákona jim však upírali hodnost plnoprávných apoštolů, a proto ti dva a někteří jiní se vypravili do Jerusalema, aby celou spornou věc předložili apoštolům a starším. Z apoštolů se zúčastnili sněmu Petr, Jakub Mladší a Jan, pokládaní za sloupy církve; »staršími« byli nazýváni biskupové a kněží. Apoštolský sněm v Jerusalemě (52)

Bylo třeba rozhodnout otázku autoritativně. Když se tedy jednání

[32]) Řím. XVI.
[33]) Sk. ap. XXVIII. 22.
[34]) Mat. XXI. 43.
[35]) Sk. ap. XV. 1.

Petr rozhodne spor

stalo živým, tu povstal Petr a poukázav na to, jak pokřtil dům Korneliův, dodal: »Nuže tedy, proč pokoušíte Boha, vkládajíce na šíji učedníků jho, jehož ani otcové naši, ani my nemohli jsme nésti? Spíše věříme, že milostí Boží budeme spaseni stejně jako oni (pohané).« I mlčelo veškeré množství.

Návrh sv. Jakuba

Pak se ujal slova sv. Jakub Mladší, biskup jerusalemský. Tamní obec tvořili pokřtění Židé, kteří svědomitě zachovávali Mojžíšův zákon. Pravil, že se nemají znepokojovati ti, kteří se z pohanů obracejí k Bohu, ale aby se jim napsalo, aby se zdržovali od obětovaného modlám, od smilství, od uduseného a od krve.

První církevní zákon

Židům bylo totiž požívání těchto věcí pod trestem smrti přísně zapovězeno.[36]) Jsouce vychováni v těchto názorech, hluboce zakořeněných, odvraceli se nejen od oněch pokrmů jako nečistých, ale štítili se i lidí, kteří je požívali. A poněvadž tehdejší křesťanské obce byly namnoze smíšené z pokřtěných Židů i pohanů, v zájmu přátelského soužití bylo třeba vystříhat se všeho, co by rušilo pokoj a lásku. Jakubův návrh byl přijat a shromáždění poslalo křesťanům v Syrii list tohoto znění: »Vidělo se Duchu svatému i nám nevkládati na vás žádného břemene více kromě těchto věcí potřebných: abyste se zdržovali věcí obětovaných modlám a od krve a od udáveného a od smilství.«

Toto nepokládali pohané namnoze za hřích. Byl to první církevní zákon, jehož doba vyžadovala. Časem samoděk přišel v zapomenutí; v době sv. Augustina v severní Africe ho již nedbali.

6. **Sv. Pavel, apoštol národů.** Autor Skutků apoštolských vypisuje především činnost předních dvou apoštolů. V přední části vystupuje do popředí osobnost sv. Petra, v druhé části jsou líčeny misijní cesty sv. Pavla.

Jeho původ a mládí

Saulus (Šavel) pocházel z Tarsu v Kilikii v Malé Asii. Bylo to řecké město, kvetoucí bohatstvím a učeností. Šavlův otec pocházel z kmene Benjaminova, patřil k pravověrné straně farizeů a koupí nabyl římského občanského práva. Svému synu dal jméno prvního židovského krále z rodu Benjaminova — Saulus.

Šavel již jako hoch se naučil řecky. V diaspoře, t. j. v městech mimo Palestinu, byla v synagogách bible předčítána v řeckém překladě, zvaném Septuaginta. Byl pořízen v Alexandrii v třetím století př. Kr. Záhy byl Šavel poslán na studie do Jerusalema, aby se ve škole učeného Gamaliele připravoval na úřad rabína. A poněvadž každý rabín znal nějaké řemeslo, naučil se Šavel tkát čalouny, jimiž se přikrývaly stany. V Jerusalemě u nohou Gamalielových, ve stínu velkolepého chrámu, u studnice rabínské moudrosti, se plně rozvi-

[36]) Levit. XVII.

nuly jeho mimořádné vlohy. Vyspěl v mladého muže, ducha hlubokého a cholerického. Svou bojovnou neústupnou povahou byl jakoby předurčen k vykonání velkých činů. Celou svou bytostí přilnul k otcovskému zákonu a po způsobu farizeů horlil o jeho přesné zachovávání. V Pánu Ježíši, jejž osobně asi neznal, spatřoval podvodníka, a v rodící se církvi nebezpečnou sektu, již třeba vyhladit. Též on měl asi učené hádky s jáhnem Štěpánem, jehož moudrosti nebylo lze odolat.

Obrácení před Damaškem

Když se věřící po jeho násilné smrti rozprchli, stíhal je Šavel i v okolních zemích. Vyžádal si od synedria dovolení, aby je mohl spoutané přivést k potrestání do Jerusalema; bylať uznávána moc velerady v náboženských věcech i v diaspoře. Jel tedy v průvodu několika mužů do Damašku, vzdáleného od Jerusalema pět dní cesty. Vládl tam král Aretas, ovšem jako římský vasal. Když se v polední době přibližoval k městu, obklíčilo jej najednou světlo nad slunce jasnější, že oslněn a omráčen padl na zem, on i jeho průvodci. Šavel viděl Pána Ježíše v jeho slávě a slyšel hlas: »Šavle, Šavle, proč mne pronásleduješ?« — »Kdo jsi, Pane?« tázal se ohromen. »Já jsem Ježíš, jejž ty pronásleduješ. Ale tvrdo ti bude proti ostnu kopati. Ale vstaň a postav se na nohy své, neboť proto jsem se tobě ukázal, abych tě učinil služebníkem těch věcí, kteréž jsi viděl, i těch, pro které se ti ještě ukáži, vysvobozuje tě z lidu i z pohanů, ke kterým tě posílám otevřít oči jejich, aby se obrátili ode tmy ke světlu a z moci satanovy k Bohu, by vírou ve mne obdrželi odpuštění hříchů a podíl mezi svatými.«[37])

Povolání za apoštola

Aby nepokládal vidění za pouhý přelud, byl raněn slepotou. Vstal se země a otevřev oči, nic neviděl. Ten, který chtěl spoutané křesťany odvésti do Jerusalema, byl sám jako zajatec od průvodců veden do Damašku. Tři dni se tam postil a modlil a prožil hlubokou vnitřní proměnu. Důrazná slova nebes byla silnější než sebe hlouběji zakořeněná otcovská tradice; rozešel se s ní. Po třech dnech byl od Ananiáše pokřtěn a uzdraven; s očí jeho spadly jako lupeny a prohlédl. Cesty osudu se v tomto muži podivuhodně zkřížily; z bojovného a fanatického rabína se stal největší apoštol Kristův. Svou velkou hřivnu, kterou sloužil mrtvé liteře, postavil do služeb oživujícího ducha. Oním zjevením byl nejen obrácen, ale zároveň povolán k apoštolskému úřadu, aby hlásal Jméno Kristovo před pohany, králi i syny izraelskými. Apoštolem sluje jen ten, kdo byl poslán hlásat evangelium přímo od samého Pána Ježíše. Šavel sice s ním za jeho pozemského života nechodil. Ale jako se některému králi narodí synové před ujetím vlády, jiní pak, když už v plném majestátě sedí na trůně, a ti nejsou méně urození než ti první, tak i Pán Ježíš

[37]) Sk. ap. IX. XXVI.

dvanáct apoštolů povolal, když v poníženém postavení žil a učil na zemi; jediného Šavla, když už trůnil v slávě na pravici Otcově. V prvním listě ke Korintským, kde vypočítává svědky Kristova vzkříšení, píše o sobě pokorně: »Nejposléze pak ze všech jako nehodnému ukázal se i mně.«[38])

Pro úřad apoštolský mimořádně způsobilý

Sv. Pavel byl pro apoštolský úřad mimořádně způsobilý, předně pro své přirozené vlohy; on a Josefus Flavius byli v oné době největšími syny svého národa, a sv. Pavel je právem vřaděn mezi přední veleduchy lidstva.

On jediný z apoštolů měl vyšší vzdělání, a to theologické, jež bylo majetkem rabínů, mimoto literárně-estetické, jež poskytovala znalost řecké literatury. Není známo, kdy se jí zabýval, ale na třech místech cituje ve svých řečech a listech řecké básníky.[39])

Konečně po otci zdědil římské občanství. To jej chránilo proti libovůli a násilí úřadů a umožňovalo mu, že se mohl v rozlehlé říši volně pohybovat. Římský občan nesměl být bičován, ukřižován, mohl se odvolat k císaři, a sv. Pavel v nejednom případě svého práva užil.

Každý římský občan měl tři jména; u sv. Pavla známe jen dvě: Saulus, Paulus.

Po svém obrácení se uchýlil na poušť a tři roky se tam po příkladu Mojžíše, Eliáše a Jana Křtitele modlitbou a postem připravoval na svou činnost.

Vyhledá v Jerusalemě sv. Petra

Nejprve se jal kázat evangelium v Damašku. Ale hned prvním svým vystoupením tamní své soukmenovce náramně podráždil a věřící jej před jejich úklady zachránili jen tím, že jej v koši spustili s městských hradeb. Odtud se odebral do Jerusalema, aby uzřel a poznal Petra, a pobyl u něho patnáct dní.[40]) I on pokládal za potřebné učinit poklonu Kristovu náměstku. Řecké slovo »historésai« znamená něco bedlivě prohlížet a zkoumat jako nějaký div světa. Každý zbožný křesťan si pokládá za velké štěstí, když mu bylo dopřáno spatřit sv. Petra v jeho nástupci. Ale ani v Jerusalemě nebyl sv. Pavel bezpečen; byl nucen prchnout do své vlasti a do Syrie.

První misijní cesta 46—49

V Antiochii byl on a Barnabáš vysvěceni na biskupy a na popud Ducha Božího podnikli odtud s několika pomocníky první misijní cestu do Malé Asie. Nejprve se přeplavili na blízký Cypr a prošli celý ostrov hlásajíce evangelium v synagogách větších měst. I tamní prokonsul Sergius Paulus, muž rozumný, povolal je k sobě, přeje si slyšeti Slovo Boží. Ale čaroděj Elymas (Barjesu) odporoval jim

[38]) XV. 8.
[39]) Sk. ap. XVII. 28. Arata, v řeči na Areopagu, »Jeho (Boží) zajisté i pokolení jsme.« Menandra (I. Kor. XV. 33), »Špatné společnosti kazí dobré mravy.« Epimedia (Tit. I. 12), který v šestém století před Kr. o Kréťanech, svých krajanech, v básni napsal, že jsou lháři, zlé šelmy a líná břicha. Proto sv. Pavel vybízí Tita, kterého tam ustanovil biskupem, aby je přísně káral.
[40]) Gal. I. 18.

a chtěl prokonsula odvrátit od víry. Pavel však naplněn byv Duchem svatým, pohleděl naň přísně a řekl: »Člověče, plný všeliké lsti a zchytralosti, synu ďáblův, nepříteli veškeré spravedlnosti, nepřestaneš-li převraceti přímé cesty Páně? A nyní hle, ruka Páně nad tebou, i budeš slepý, nevida slunce až časem svým.« A hned připadla na něho mrákota a tma, a jda kolem hledal někoho, jenž by ho vedl za ruku. Tu prokonsul, uzřev, co se stalo, uvěřil, žasna nad učením Páně.

Z Cypru se pak přeplavili do Perge na břehu Malé Asie. Jáhen Marek se zalekl obtížné cesty a vrátil se do Jerusalema. Apoštolové vždy kázali nejprve Židům a proselytům v synagogách. Část vždy uvěřila, ale většina Židů slovům evangelia odporovala. Apoštolové se pak obraceli k pohanům, a ti přijímali slovo Boží s ochotou. Četnými divy a zázraky byli utvrzováni v nové víře.

V Lystře

V Antiochii (v Pisidii) způsobili svým kázáním velký rozruch, takže před hněvem zatvrzelých Židů odtud museli prchnout do Ikonia a odtud do Lystry. Tam uzdravil Pavel chromého od narození. A tu zástupové, uzřevše, co Pavel učinil, pozdvihli hlasu svého a volali lykaonsky: »Bohové připodobnili se k lidem a sestoupili k nám.« I nazvali Barnabáše Jupiterem, Pavla Merkurem, neboť byl mluvčím a menší postavy. A kněz Jupitera předměstského přivedl ověnčené býky a chtěl jim s lidem obětovati. Leč když to uslyšeli apoštolové, roztrhli roucha svá, vyběhli mezi zástupy a okřikujíce je, jen stěží je zadrželi, aby jim neobětovaly. Ale brzy přišli zatvrzelí Židé z Antiochie a Ikonia a přemluvivše zástupy, kamenovali Pavla a vyvlekli ho ven z města, myslíce, že zemřel. Když však učedníci jej obstoupili, vstav, vešel do města a druhého dne odešel s Barnabášem do Derbe.

Též apoštol národů zakusil vrtkavosti lidské přízně; dnes »hosana«, zítra »ukřižuj«.

Mimoto i na něm se splnila vždy platná pravda, že čím kdo hřeší, tím i trestán bývá; ten, který pomáhal kamenovat Štěpána, sám pod deštěm kamenů klesl k zemi a jako mrtvý byl vyvlečen za město. Ale poněvadž svého poblouzení litoval a s velkým rozhořčením odmítl božskou poctu, kterou mu chtěli vzdát, byl z těžkých ran, jež utrpěl, zázračně vyléčen, kdežto Herodes Agripa, který si v božské poctě nesmyslně liboval, byl od anděla raněn těžkou nemocí.

V Derbe se pak obrátili zpět a prošli táž městečka, v nichž předtím kázali. Ustanovovali po obcích starší, t. j. kněží, a utvrzovali mysli učedníků ve víře, poučujíce je, že skrze mnohá soužení musíme vcházeti do království Božího. Z Perge se pak přes Atalii vrátili do Antiochie.

Druhá misijní cesta 52—54

Na druhé misijní cestě jej provázeli Silas (Silvanus), Timotheus a Lukáš, lékař z Antiochie, spisovatel Skutků apoštolských. Spěšně prošli Malou Asií a dospěli do Troady u Dardanel. Tam se ukázalo Pavlovi v noci vidění. Jakýs muž macedonský stál a prosil ho řka: »Přejdi do Macedonie a pomoz nám.« Přeplavili se tedy do Evropy

Filipi

a namířili do města Filipi,[41]) proslulého zlatými doly a vítězstvím Antonia a Oktaviána nad republikány Kassiem a Brutem roku 42 před Kr. Vyhledali synagogu za branou města u řeky a kázali, hlavně ženám, se skrovným úspěchem. Jen Lydii, prodavačce purpuru, proselytce, otevřel Bůh srdce, aby byla pozorna na to, co Pavel mluvil. Když byla pokřtěna ona i dům její, přinutila je, aby u ní zůstali pohostinu.

Byla pak tam jedna děvečka, která měla věštího ducha. Ta několik dní chodila za nimi a volala: »Tito jsou služebníci Boha nejvyššího, oni zvěstují vám cestu ke spáse.« Věrozvěsti však nechtěli, aby se zdálo, že jsou spojeni se zlým duchem; proto se sv. Pavel rozmrzen obrátil a řekl: »Přikazuji ti ve jménu Ježíše Krista, abys od ní vyšel.« Ale její páni, kterým tím odešla naděje zisku, uchopili Pavla a Silu a odvedli na náměstí před představené, že pobuřují město. Tu povstal proti nim lid a velitelé, strhše s nich šat, dali je metlami ukrutně zmrskati. Pak je vsadili do žaláře a žalářníkovi přikázali, aby jich střehl bezpečně. On je tedy vsadil do vnitřního žaláře a sevřel nohy jejich kládou.

O půlnoci však Pavel a Silas modlíce se zpěvem chválili Boha, a vězňové je poslouchali. Náhle povstalo veliké zemětřesení, takže se pohnuly základy žaláře, otevřely se všechny dveře a pouta všech vězňů se rozepjala. Probudil se i žalářník a když uzřel dveře vězení otevřené, vytasil meč a chtěl se usmrtit domnívaje se, že vězni utekli. »Nečiň sobě nic zlého, vždyť jsme tu všichni,« zvolal naň sv. Pavel. Ohromen padl jim k nohám, žádaje o poučení ve víře a o křest. Umyl jim rány, vyvedl do svého příbytku, dal se pokřtít s celým svým domem a připravil jim hostinu.

Když se rozednilo, přišel k žalářníkovi biřic s rozkazem, aby ty lidi propustil. Sv. Pavel se však rozhodně ohradil: »Sami nechť přijdou a nás vyvedou.« Představení se ulekli, když slyšeli, že jsou to římští občané. Přišli, odprosili je a žádali, aby opustili město.

Evropa tedy přijala velkého apoštola nevlídně a též výsledek práce na prvním stanovišti se zdá velmi skrovným. Ale díla Boží bývají vždy znamenána kříži. Zaseté símě rychle vzklíčilo a ve Filipech vznikla kvetoucí obec, kterou její zakladatel nazval svou radostí a korunou. Filipští byli jediní, kteří na svého apoštola pamatovali

[41]) Nynější Plovdiv.

i peněžními dary. Ze svého zajetí v Římě (r. 63) jim poděkoval listem dýšícím vřelou láskou.

Pak založil obec v Soluni, ale narazil tam na velký odpor zatvrzelých Židů. Z Korintu pak napsal Soluňským dva listy, v nichž je poučuje, že Kristus nepřijde k soudu v blízké době, jak se někteří mylně domnívají, proto nechť nezahálejí, nýbrž pokojně pracujíce ať jedí svůj chléb. Soluň

Zato mnoho Židů a pohanů uvěřilo v městě Berei. Ale zatvrzelí Židé soluňští uslyševše o jeho úspěších v sousedním městě, přihrnuli se i tam za ním a bouřili proti němu obyvatelstvo. Berea

Tak dospěl nejvzdělanější apoštol do Athén, kolébky antické vzdělanosti, města filosofů, vysokých škol, uměleckého vkusu, přeplněného oltáři, sochami a obrazy přečetných božstev. Kázal v synagoze, hádal se s pohany na náměstí; konečně jej tamní filosofové, stoikové a epikurejci uchopili, vyvedli na Areopag, aby tam opodál městského ruchu mohli jeho učení vyslechnout. Toužiliť Athéňané více než všichni jiní slyšeti něco nového. Athény

Sv. Pavel viděl v městě také oltář s nadpisem: Neznámému Bohu. »Co tedy neznajíce, ctíte, to já zvěstuji vám.« Vykládal jim hlavní články víry, počínaje pojmem Boha. Sebevědomí filosofové jej poslouchali pozorně až k pravdě o vzkříšení mrtvých. To se jim zdálo tak protimyslným, že jedni se mu proto posmívali; jiní mu řekli, že jej poslechnou až po druhé. Jen hrstka Athénských uvěřila, mezi nimi Dionysius, řečený Areopagita, první jejich biskup.

Na úrodnější půdu padlo slovo evangelia v Korintě, druhém hlavním městě Hellady, její obchodní metropoli, ležící mezi oběma moři a dvěma přístavy. Mělo asi 300 tisíc obyvatel a slynulo nejen bohatstvím, učeností a uměleckým vkusem, ale i lehkým životem. Ve svém sebevědomí troufalo si vzdorovat i Římanům, ale r. 146 před Kr. bylo od L. Mummia vyvráceno. Caesar je však obnovil a pro přirozené podmínky rychle nabylo bývalého lesku. Sv. Pavel tam kázal půl druhého roku, a to s velkým zdarem. Nevěřící Židé se ho ze vzteku nad tím zmocnili a přivedli před soudnou stolici římského prokonsula, jenž slul Gallio. Ten je však nevlídně přijal: »Muži Židé, kdyby běželo o bezpráví nebo zločin bídný, slušně bych vás vyslyšel; jsou-li to však hádky o slovech, o jménech a o zákoně vašem, vizte sami; já nechci býti soudcem o těch věcech.« I odehnal je od soudné stolice. Tu pohané se vrhli na Sosthena, představeného synagogy, vlastního žalobce, a bili jej před soudnou stolicí, ale Gallio na to nedbal. Sv. Pavel se odtud vrátil opět do Antiochie a asi po třech letech napsal Korintským dva velmi obsáhlé listy. Korint

R. 54 se vydal sv. Pavel z Antiochie na svou třetí misijní cestu. Spěšně prošel Malou Asií a usadil se v jejím hlavním městě Efesu. Třetí cesta 54—58

Byl přesvědčen, že křesťanská víra v této zemi nezvítězí, dokud nebude vyvrácena hlavní bašta modloslužby a magie, a dokud nebude zasut zdroj mravní zkázy. V místech, kde se nyní k sobě choulí několik bídných chatrčí, prostíralo se tehdy hlučné přístavní město, kvetoucí živnostmi a obchodem, a sídlo římských úřadů.

Artemidin chrám v Efesu

Ale přední jeho chloubou byla svatyně bohyně Artemidy (Diany), pokládaná za jeden z velkých divů světa. Základy v bažinaté půdě byly upraveny tím, že do ní byly zašlapány spousty dřevěného uhlí a byla pokryta kožemi. Přes sto let byla velkolepá stavba budována a r. 470 dokončena. Chrám byl 120 m dlouhý (jako sv. Vít) a 70 m široký. Byl obklopen sloupovím, jež tvořilo 128 mramorových monolitů. Každý tento celistvý sloup byl 60 stop (20 m) vysoký a měl 7½ stopy v průměru.

Ale šílený Herostratos r. 356, právě v noci, v níž se narodil Alexander Veliký, svatyni zapálil. Efeští však s velkou obětavostí svatyni na týchž základech obnovili. Ženy věnovaly i své šperky na její výzdobu a Praxiteles ozdobil sochařskou prací oltář stojící před hlavním vchodem.

Zato socha bohyně byla dřevěná a celkem neumělá, ale ctihodná svou starobylostí; ruce byly k tělu přidělány, srpek měsíce a výzdoba oděvu, obrazy jelena a jiných zvířat naznačovaly, že je to bohyně lovu a noci. Bájilo se, že spadla s nebe. Její přitažlivá moc byla veliká, chrámový poklad bohatý. Poutníci si odtud odnášeli napodobeniny svatyně a přívěsky na pasech s vyrytými tajemnými slovy.

Kázání potvrzované divy

Ale dni Artemidina panství byly sečteny. Tři měsíce kázal svatý Pavel s nevelkým úspěchem v synagoze Židům, zato s větším zdarem celé dva roky pohanům, takže celá západní část Malé Asie slyšela z jeho úst slovo Boží. Ale i neobyčejné divy činil Bůh skrze ruce Pavlovy, takže i na nemocné přenášeli šátky a zástěry s těla jeho, a nemoci tím od nich odstupovaly a zlí duchové vycházeli. Když pak dva židovští zaklinači vymítali zlého ducha jménem Ježíše, kterého hlásá Pavel, odpověděl jim zlý duch: »Ježíše znám a o Pavlovi vím; ale kdo jste vy?« A vskočiv na ně ten člověk, ve kterém byl zlý duch, ovládl oba a přemohl, takže nazí a zranění z tohoto domu utekli. To vešlo v obecnou známost a spasitelná bázeň připadla na všechny obyvatele Efesu. Mnozí činili pokání a ti, kteří se zabývali věcmi pověrčivými, snesli knihy a veřejně je spálili; jejich cena se odhadovala na 50 tisíc denárů.

Bouře rozpoutaná Demetriem

Čím více přibývalo věřících, tím častěji se ozývaly hanlivé hlasy o bohyni; její amulety přicházely v nevážnost a klenotníci cítili velkou újmu na své živnosti. Náčelník jejich cechu Demetrios vzbudil proti apoštolu divokou bouři. V řeči k umělcům a dělníkům pravil, že jejich odvětví sice přichází v opovržení, ale hlavně že zaniká ve-

lebnost bohyně, kterou přece ctí celá Asie a okrsek zemský. Uslyševše to rozpálili se hněvem a křičeli: »Veliká jest Diana Efeských.« I naplnilo se město zmatkem a hnali se jednomyslně do divadla. Též Pavel chtěl vejíti mezi lid, ale věřící a též někteří úředníci toho nedopustili. V divadle křičeli jedni to, druzí ono, shromáždění bylo zmatené a většina nevěděla, proč se byli sešli. Temné mocnosti se hýbaly. Dvě hodiny jako jedněmi ústy křičeli: »Veliká jest Diana Efeských.« Teprve městskému úředníku se podařilo vřavu utišit, když Demetria odkázal k řádnému soudu a davu pohrozil římskými úřady, kterým se bude město za takové srocení odpovídat.

Ustanoviv v tamní obci biskupem Timothea, odebral se sv. Pavel do Makedonie a Řecka, a pak se opět vrátil do Syrie. R. 62 napsal Efeským z Říma list, Timotheovi krátce před svou smrtí dva. Později se tam usadil sv. Jan Evangelista. Jeho nástupcové byli metropolity poloostrova s právy patriarchů; někdy jim bylo podřízeno i 43 biskupů.[42])

Zánik Efesu

R. 431 se tam sešel třetí všeobecný církevní sněm. Uprostřed středověku sláva Efesu pohasla. Chrám Dianin zničili Gotové již r. 262 a zanesením přístavu byl zavalen zdroj bohatství. Koncem 13. století dovršili dílo zkázy Turci.

Sv. Pavel v Jerusalemě zajat r. 58

Na cestě k Jerusalemu slyšel sv. Pavel výstražné hlasy proroků, že ho tam čekají okovy a žalář. V Caesarei na př. Agabus vzal jeho pás a svázav si ruce a nohy řekl: »Toho muže, jemuž patří pás tento, Židé v Jerusalemě takto sváží a vydají v ruce pohanů.« Když to přátelé a věřící slyšeli, prosili Pavla, aby tam nechodil. »Co to děláte, plačíce a rozrývajíce srdce mé?« odpověděl jim; »já jsem hotov nejen se dát svázati, ale i umřít v Jerusalemě pro jméno Pána Ježíše.« Když ho nemohli přemluviti, řekli: »Staň se vůle Páně.«

Právě byl svátek letnic a do Jerusalema se hrnulo se všech stran množství poutníků. Tamní křesťané sv. Pavlu radili, aby se připojil k několika mužům, kteří končili nazirejský slib, neboť i sám byl podobným slibem Bohu zavázán, a aby s nimi v chrámě přinesl obvyklé oběti. Tam měl veřejně dát najevo, že i sám si váží Mojžíšova zákona.

Ale sotva vkročil do svatyně, spatřili ho Židé z Efesu; ihned naň vztáhli ruce a křičeli: »Muži Izraelité, pomozte, to jest ten, který všude učí proti lidu a zákonu a místu tomuto.« Uchopili ho a odvlekli ven z chrámu, aby ho zabili. I vzbouřilo se celé město a povstal shon lidu. Vtom sběhl velitel římské kohorty s hradu, vyrval jim ho z rukou a dal svázat dvěma řetězy. Dal ho vést do kasáren, ale pro křik, násilí a dotírání rozlíceného davu musil být od vojáků nesen.

[42]) L. Th. K. III. 712 (Ephesus).

Vyžádav si dovolení, promluvil se stupňů budovy k shromážděnému množství. Národu, oslavujícímu o svátku letnic ohlášení Starého zákona na hoře Sinai, byl ohlašován Nový zákon evangelia ústy největšího apoštola.

Řeč k lidu

Zástup ztichl, když ho uslyšel mluvit jejich rodnou řečí. Líčil jim běh svého života, výchovu v Jerusalemě za vedení Gamalielova, v duchu a zásadách orthodoxních farizeů, svou horlivost o Mojžíšův zákon, konečně své obrácení a poslání mezi pohany.

Až k tomuto slovu ho slyšeli; novou bouří nevole byla jeho obrana přerušena. Odvrhovali roucha a házeli prach do vzduchu, naznačujíce, jak rádi by ho kamenovali, volajíce: »Pryč s ním, nesluší mu žíti!« Viděliť v něm renegáta své víry, jejího náruživého škůdce a zhoubce, který o závod probíhá země a města a bezohledně boří odvěké základy synagogy.

Velitel ho dal přivázat řemeny, aby na něm vynutil bičováním přiznání, proč je lid proti němu tak popuzen. Ale sv. Pavel tentokrát použil výsad římského občanství; nebyl bičován, i řetězy mu byly sňaty. Když se pak doneslo k sluchu velitelovu, že se strojí úklady jeho životu, dal ho pod silnou stráží dopravit do Caesareje.

Dvouletá vazba v Caesarei (58—60)

Tamní místodržící Felix, již čtvrtý nástupce Pilátův ve správě Judska, držel ho dva roky ve volné vazbě, nebráně nikomu z jeho přátel mu posluhovati. Jeho manželka Drusilla byla dcera Heroda Agripy I., který sťal sv. Jakuba. Utekla již dvěma dřívějším manželům, a tím, že se provdala za pohana, vyloučila se sama z židovské církve. Ta byla asi zvědavá na nové náboženství, které hlásal svatý Pavel. Byl tedy vyzván, aby před ní a jejím manželem vyložil hlavní jeho pravdy. Felix byl propuštěnec císaře Klaudia, hrabivý a zhýralý. Když tedy sv. Pavel se rozhovořil o spravedlnosti, o čistotě, o soudu, byl jeho řečí tak ohromen, že se třásl na celém těle. Ale slova největšího apoštola ho pouze hluboce dojala, ale nenapravila. Čekal, že si zajatec pomůže na svobodu úplatkem; ale poněvadž ani on, ani jeho přátelé nejevili k tomu ochoty, ponechal ho ve vazbě, aby se zavděčil Židům.

Felix a Drusilla

Jeho nástupcem se stal Porcius Festus. Židé ho naléhavě žádali, aby obávaný vězeň byl postaven před jejich soud v Jerusalemě; cestou tam ho chtěli zabít. Když se Festus jejich žádosti nakláněl a Pavlovi svůj úmysl naznačil, ten použil svého práva a jako římský občan se odvolal k císaři, hledaje zastání proti nespravedlivým a úplatným úředníkům, kteří ho proti právu věznili a dokonce zamýšleli vydat Židům: »Před soudem císařovým stojím, zde mám být souzen. Židům jsem v ničem neublížil, jakož ty dobře víš, proto nikdo mě nemůže jim vydati. K císaři se odvolávám!« Festus promluviv se svou radou odpověděl: »K císaři ses odvolal, k císaři půjdeš.«

Hájí se před králem Agripou II.

Po několika dnech přijeli král Herodes II., Agripa a Berenike do Caesareje, aby pozdravili Festa. Když se král dověděl o proslulém vězni, projevil přání ho vidět a slyšet. I vešli do přijímací síně král, Berenike, tisícníci a přední muži města s velkou nádherou, t. j. se skvělým komonstvem. Sv. Pavel byl předveden spoután, ale tak, že mohl vztáhnout ruku, jako ten, který má právo učit. Opět začal líčit svou minulost, jak mnoho svatých zavřel do žalářů, jak souhlasil, když byli usmrcováni, jak je trestal po všech synagogách (t. j. dával bičovat), jak je nutil, aby se rouhali (zříkali Krista), jak proti nim zuřil pronásleduje je až do cizích měst, a jak na cestě do Damašku byl v pravé poledne Kristem sražen k zemi; a proto že nebyl neposlušen nebeského vidění, nýbrž Židům i pohanům, velkým i malým káže, aby se obrátili k Bohu a činili hodné skutky pokání.

Záhy bylo zjevno, že úlohy v soudní síni byly zaměněny. Obžalovaný se stal soudcem, a ti, kteří zasedli na soudních křeslech, cítili se na lavici obžalovaných. Síle ducha a strhujícímu pathosu neodolali ani lidé mravně otupělí a s nepravostmi srostlí. Festus jakoby ohromen zvolal na řečníka, že se pominul s rozumem a že se mnohým studiem zmátl na mysli. Též král Agripa neubránil se hlubokému pohnutí a pravil polo žertem, polo vážně, že málem by se stal křesťanem. »Dej Bůh,« odpověděl apoštol, »abyste ať málem, ať mnohem, nejen ty, ale také všichni, kteří mě dnes slyší, stali se takovými, jaký i já jsem, kromě okovů těchto.« I vstali všichni a odešli a pravili, že mohl být propuštěn člověk ten, kdyby se nebyl odvolal k císaři.[43]) Ale nejen ve východních, nýbrž i v západních zemích měla hlaholiti vzácná polnice jeho výmluvnosti.

Bouřlivá plavba do Itálie r. 60

Na nákladní lodi, která vezla vznešeného zajatce do Italie, bylo celkem 275 osob, počítaje v to posádku i vězně. Sv. Pavel dobře radil setníkovi, aby zavčas plavbu přerušil pro hrozící podzimní větry. Ale setník víc věřil kormidelníkovi a hledal na Krétě vhodnější přístav k přezimování. Najednou zadul bouřlivý vítr, kterému loď neodolala. Byla jím stržena a hnána na západ. Byly staženy plachty, část nákladu vyhozena do moře a boky lodi podpásány lany a řetězy, aby se neroztrhla. Po mnoho dní neviděli cestující ani hvězd, ani slunce; a poněvadž síla bouře neutuchala, pozbývali veškeré naděje, že se zachrání, a z úzkosti sotva co požili.

Tu povstal uprostřed nich Pavel a osloviv je dodával jim důvěry: »Muži, měli jste mě uposlechnout a tuto nesnáz a škodu si uspořit. A nyní napomínám vás, abyste byli dobré mysli; nebudeť ztracen žádný život, jen loď. Musíme být vrženi na nějaký ostrov.« Pak je vybízel, aby pojedli; a sám první vzav chléb učinil díky Bohu přede

[43]) Sk. ap. XXV, XXVI.

všemi a rozlomiv jej počal jíst. I nabyli všichni dobré mysli a pojedli také. Brzy poté vrazila loď přídí na břeh ostrova Malty, zadní její část se však začala lámat příbojem vln. Trosečníci se však všichni po prknech zachránili na zem.

Na Maltě

Pro déšť a zimu zapálili hranici. A když i Pavel nasbírav chrastí přiložil na oheň, zmije vyběhši pro horko, zavěsila se mu na ruku. On však jí mrštil zpět do ohně. Ostrované, kteří to pozorovali, nejprve myslili, že je to zločinec, kterého stíhá pomsta; ale když viděli, že mu uštknutí neuškodilo, pokládali ho za boha.

Tamní boháč Publius hostil trosečníky tři dny. Pavel za to uzdravil jeho otce, trpícího zimnicí. Pak přicházeli i ostatní, kteří na ostrově měli nemoci, a byli uzdravováni.[44])

Když minula zima, pluli na jiné lodi dále, byvše štědře od ostrovanů obdarováni. V Puteolích opustil sv. Pavel se svými průvodčími loď a šli pěšky do Říma. Odtud jim vyšli věřící daleko vstříc.

V Římě

Přišed do Říma, povolal do svého obydlí především své soukmenovce a snažil se je od rána do večera přesvědčiti o Ježíši, jak ze zákona Mojžíšova, tak z proroků. A někteří uvěřili tomu, co pravil, jiní však neuvěřili. Ty pokáral slovy Isaiáše proroka: »Ušima budete poslouchati, a neporozumíte; hledíce budete se dívati, a neuvidíte, neboť ztučnělo srdce lidu tohoto a těžce poslouchali ušima a zamhuřovali oči své; pohanům byla poslána tato spása Boží a ti budou slyšeti.« I odešli od něho majíce mezi sebou velkou hádku.

I zůstal Pavel v najatém bytě po celé dva roky, přijímal všechny, kteří k němu přicházeli, a hlásal království Boží a učil o Pánu Ježíši bez překážky s veškerou zmužilostí a volností.

Tím končí sv. Lukáš, jeho průvodce, Skutky apoštolské. O dalších jeho životních osudech jsou jen skrovné zprávy. Po dvou letech byl propuštěn, pokračoval ve své misijní dráze a dospěl až »k nejzazšímu západu«, t. j. do Španělska. Odtud se zase vrátil na východ, byl po druhé zatčen a v Římě vězněn a r. 67 za Neronova pronásledování zakončil svou činnost mučednickou smrtí.

14 listů

Jeho 14 listů požívá v církvi vedle čtyř evangelií největší vážnosti. Na rozdíl od oněch jsou plny citového a mystického žáru; evangelia nám prostě líčí Krista historického, v listech sv. Pavla se nám líčí Kristus jako předmět vnitřního, duchovního života; je to evangelium hluboce prožité.

A tak zůstane sv. Pavel nedostižným vzorem života činného navenek, hlásáním víry v Krista, i života vnitřního, usilujícího o nejtěsnější spojení s ním, v obojím ohledu »nádobou vyvolenou«.

[44]) Na místě, kde loď podle tradice přistala, stojí kostelík ke cti sv. Pavla a socha představující světce, jak drží zmiji. Na ostrově není jedovatých hadů a věřící ten zjev připisují krátkému pobytu sv. Pavla na ostrově. (W. W. VIII. 578.)

7. **Sv. Jakub Mladší.** Vynikající místo ve sboru apoštolském po Nanebevstoupení Páně zaujímal Jakub Mladší, »bratr Páně«, syn Marie Kleofášovy, blízké příbuzné Panny Marie. Jemu zvlášť se zjevil i Pán Ježíš.[45]) Stal se biskupem křesťanské obce v Jerusalemě a odtud se nehnul. Sv. Petr, Jan a Jakub byli pokládáni za sloupy církve.[46]) Na jeho návrh byl pro pokřtěné pohany na apoštolském sněmu vydán první církevní zákon, on však a křesťanské obce v Palestině zachovávali starozákonní předpisy horlivě dále, poněvadž by před hněvem Židů jinak nebyli obstáli; byloť plnění Mojžíšova zákona v Palestině náboženskou i státní povinností. Podle učení theologů byl Starý zákon odvolán sesláním Ducha svatého, ale zachovávání starozákonních příkazů až do zboření jerusalemského chrámu nebylo hříchem (Lex Moysis erat mortua, sed non mortifera). Ale i Židé v diaspoře, t. j. za hranicemi Palestiny, jej velmi ctili a dovolávali se jeho autority proti ostatním apoštolům, ba i proti samému Petru.[47])

Přísnost života

Sv. Jakub spojoval v sobě dokonalost Starého i Nového zákona. Po celý život byl nazirejským, t. j. nepil nic opojného, nepožíval masa, nestříhal vlasů, olejem těla nenatíral, jen lněným šatem se odíval, v chrámě se neustále modlil za spásu svého národa, až mu od dlouhého klečení na dlažbě kolena zmozolovatěla. Všeobecně byl nazýván Spravedlivým. Tato jeho přísnost k sobě samému dýše i z jeho listu, v němž dovozuje, že víra bez skutků je mrtva.

Ukamenován

Stále víc a více soukmenovců přiváděl k víře v Krista, a tím proti sobě popudil stranu farizeů a saduceů. Říkali: »Bude-li dále působiti, je nebezpečí, že všecko množství lidu Ježíše přijme a vyzná za Krista.« R. 62 zemřel římský správce Festus, a než přišel jeho nástupce Albinus, pohnal bezohledný velekněz Anán Jakuba a přední křesťany před veleradu. Byly právě velikonoce a biskup měl před shromážděným národem zavrhnout ukřižovaného Mesiáše. Byl tedy postaven na výstupek u chrámu, aby byl ode všech viděn a slyšen. Ale místo odsouzení zazněla z jeho úst slova, hodná apoštola: »Ježíš, Syn člověka, sedí na pravici veliké moci Boží a přijde zase někdy v oblacích nebeských.« Proto byl odsouzen na smrt a od rozlíceného lidu byl poblíž chrámu kamenován. Ale ještě v dešti kamení se vzchopil, a jak byl zvyklý po celý život, i při smrti pohlížeje k nebi modlil se za lid: »Prosím, Pane, Bože Otče, odpusť jim, neboť nevědí, co činí.« I moudřejší mezi Židy viděli v pohromách, které v zápětí na národ a město přikvačily, trest za vraždu Spravedlivého.[48])

[45]) I. Kor. XV. 7.
[46]) Gal. II. 9.
[47]) Gal. II. 11.
[48]) Eusebius, Hist. církv., str. 66.

8. **Sv. Jan Evangelista** sám sebe nazývá učedníkem, kterého miloval Ježíš. Nevynikal hodností mezi apoštoly, ale byl v největší oblibě a přízni u Pána Ježíše. Byl nejmladší z apoštolů, panic, milé, srdečné povahy. Hned při prvním setkání učinil naň Božský Mistr hluboký dojem, okouzlil a táhl ho k sobě neodolatelnou mocí. Velká láska k Pánu Ježíši přivedla ho až k samému kříži a tam mu Spasitel odkázal to, co měl na světě nejdražšího, svou Matku. Sv. Jan ji přijal do své domácnosti v Jerusalemě a pečoval o ni se synovskou láskou až do její smrti.

Pak teprve opustil Palestinu a kolem r. 70 se usadil v Efesu a spravoval odtud maloasijské církve. Jeho žáky tam byli Polykarp, biskup smyrnenský, Ignác, biskup antiochijský, a Papias, biskup hierapolský, od něhož pochází první seznam novozákonních knih.

Za pronásledování Domitiánova byl sv. Jan dopraven do Říma a před Latinskou branou byl uvržen do kotle vařícího oleje. Byl však Boží mocí zachráněn. Byl tedy zavezen do vyhnanství na ostrov Patmos, ale za císaře Nervy se vrátil do Efesu. Tam i zemřel jako stařec skoro stoletý za vlády Trajánovy.

Veliká byla úcta a láska věřících k jedinému svědku nejšťastnější doby lidstva, který již třetí generaci od smrti Páně mohl vykládat o Tom, kterého jeho oči vídaly a kterého jeho ruce se dotýkaly. Je i pochopitelno, že ve vysokém věku, kdy již jeho síly ochabovaly, nejvíc zdůrazňoval hlavní přikázání Páně, t. j. vzájemné lásky.

Jeho spisy

Především proslul Jan svou literární činností. V jeho evangeliu zabírají pět šestin řeči samého Pána Ježíše, v nichž dokazuje, že je synem Božím. Bylo sepsáno k umlčení nemoudrých lidí mezi křesťany, t. j. heretiků, sahajících na základní dogma křesťanské víry. Pro tento majestátní vzlet jeho ducha přiřkla mu tradice jako znak orla. Mimoto od něho pocházejí tři listy a pak Apokalypse (Zjevení), napsaná za vyhnanství na ostrově Patmu. V ní líčí slávu nebeského Jerusalema a budoucí zápasy a vítězství církve. Bídná ves v rozvalinách Efesu dosud sluje Aja-Suluku, asi z hagios apostolos, t. j. místo, kde přebýval svatý evangelista.

Různé povahy čtyř předních apoštolů

Každý ze čtyř apoštolů, dosud uvedených, je heroem svého druhu. Sv. Petr proslul nejvyšší důstojností a založil církev, jež jediná zachovala neporušenou víru a zachová ji až do konce světa. Pole jeho působnosti jen spěšně prošel sv. Pavel, dvakrát byl v Římě vězněn, napsal římské církvi památný list a podstoupil v Římě mučednickou smrt. Poněvadž tedy oba přední apoštolové římskou církev vzdělávali, vydávají papežové církevní zákony a nařízení autoritou obou knížat apoštolských Petra i Pavla.

Obce věřících, založené od ostatních apoštolů, časem zanikly nebo se od Petrovy odtrhly.

Sv. Pavel byl muž nadlidské práce; dopracoval se největších úspěchů, nejvíce vytrpěl, nejvíce napsal.

Sv. Jakub Mladší vynikal přísností života po způsobu Jana Křtitele.

Sv. Jan Evangelista byl povaha kontemplativní. Jako jinoch neporušených mravů přilnul celou svou horoucností k vtělenému Slovu Božímu. Před zrakem apoštola starce se rozhrnula těžká clona, a on orlím okem pronikl skryté taje nebes a budoucích časů.

Ostatní apoštolé

Osudy ostatních apoštolů jsou málo známy. R. 42, t. j. po stětí Jakuba Staršího, asi všichni opustili Jerusalem a tvrdou půdu Palestiny a působili ponejvíce v zemích předasijských, t. j. Syrii, Malé Asii a na Iráně. Sv. Tomáš pronikl až do Indie, sv. Matouš do Ethiopie a Ondřej byl podle tradice ukřižován v Patrách na Peloponesu.

Církev je ctí jako své největší svaté a jako mučedníky, ačkoliv o všech není jisto, že zemřeli násilnou smrtí; ale snesli mnoho strádání a svízelů.

Krásně o nich píše v Apokalypsi sv. Jan, že nebeský Jerusalem je obehnán vysokými hradbami a ty spočívají na dvanácti základech a na nich jména dvanácti apoštolů.

Přemnohá jména rodinná, od jmen apoštolů odvozená, jsou výmluvným důkazem, že se u zbožných předků těšila daleko větší oblibě než v době přítomné.

9. **Židovská válka** (r. 66—70).[49]) Zatím vypršela lhůta daná Židům na rozmyšlenou. Oběti denně ještě v Jerusalemě přinášené byly nesnesitelným přežitkem a velebný chrám se složitým starozákonním kultem náramně dusil volný rozvoj mladé církve.

Boží shovívavost byla již vyčerpána, celý sbor apoštolů, sv. Štěpán, sv. Pavel, Jakub Mladší marně přemlouvali svůj národ, aby se smířil s ukřižovaným Mesiášem. Došlo tedy na slova Jana Křtitele, a sekyra byla přiložena na kořeny stromu.

Gessius Florus 64—66

Nejkrutějším a nejhrabivějším z římských správců byl Gessius Florus. V té době židovský národ nedocházel klidu. Loupežné roty plenily kraje; osoby Římu oddané byly veřejně zabíjeny. Přesto byli lupiči jisti, že se jim nic nestane, dají-li část kořisti zemskému správci. Ten sám vyloupil mnohá městečka a národ přímo hnal do vzpoury, aby tak ušel trestu za své zločiny. To bylo tím snadnější, poněvadž celý židovský národ byl posledními událostmi do hloubi duše vzrušen. Čekal Mesiáše, který by je vymanil z tíživého poddanství římského, podobně jak Mojžíš vysvobodil jejich předky z nesnesitelné poroby egyptské.

Znamení věštící pohromu

Hrozivá budoucnost jako by vrhala vpřed temné stíny a ustrašený lid si vykládal o různých zlověstných znameních. Celý rok před za-

[49]) Josephus Flavius: Válka židovská, Brno 1926.

čátkem války stála nad městem kometa podobná meči. O velikonocích před vypuknutím povstání o půlnoci vzplanul chrám jasnou září; zjev ten trval půl hodiny. Měděná brána, náramně těžká, kterou večer zavíralo a okovanými závorami upevňovalo dvacet mužů, sama se otevřela. Moudří soudili, že je to předzvěst požáru a že se brána otevře nepřátelům. Před západem slunce vysoko ve vzduchu jako fatamorgana se zjevila ozbrojená vojska, jak táhnou k městu a obklíčují je náspy. Rokem 62 počínaje volal v Jerusalemě sedlák jménem Jesus, syn Ananův: »Hlas od východu, hlas od západu, hlas od čtyř větrů, hlas nad Jerusalemem, hlas nad chrámem, hlas nad ženichy i nevěstami, hlas nad celým národem: Běda, běda Jerusalemu!« To volal ve dne v noci běhaje po ulicích města. Tehdejší správce Albinus jej dal až do kostí zbičovat, ale za každou ranou zněla táž odpověď: »Běda Jerusalemu!« Jeho varovný hlas zněl půl osma roku, až za obléhání byl zasažen koulí a se slovy: »Běda i mně!« klesl mrtev.

Bezprostřední podnět k válce dal Florus tím, že z chrámového pokladu vzal 17 talentů.[50]) Židé tedy uspořádali sbírku na »chudého, nešťastného Flora«. To jej tak popudilo, že pln vzteku vrazil s vojskem do města, několik set lidí pobil, jiné dal zmrskat, na kříž přibít, nešetře ani těch, kteří měli hodnost římských rytířů; mnozí byli pošlapáni. Ale měšťanstvo se chopilo zbraní, postavilo se odhodlaně na odpor a Florus, necítě se dosti silen, Jerusalem vyklidil, zanechav veleradě kohortu (500 mužů) k udržování pořádku.

Pobíjení Židů na východě

V té době se strhly v mnohých městech na východě mezi pohany a Židy krvavé řeže. V Caesarei byli všichni Židé pobiti, celkem 20 tisíc, v Damašku 10 tisíc, v Alexandrii dokonce 50 tisíc; tam pomáhaly Řekům dvě římské legie. Je to začátek pohrom, které židovský národ stíhaly až do dob Hadriánových.

Ona kohorta byla nucena složit zbraně a opustit město; na cestě však byla přepadena a porubána. V říjnu r. 66 se Cestius Gallus, správce Syrie, v čele značného vojska obořil na vzbouřené město; ale útok byl odražen a na ústupu utrpěl značné škody. Po těchto úspěších stala se vzpoura všeobecnou.

Křesťanům bylo podle svědectví Eusebiova od nábožných mužů z božského vnuknutí poručeno, aby opustili město dříve, než válka vzplanula. A tak všichni věřící zavčas opustili nejen Jerusalem, nýbrž i Judsko a uchýlili se za Jordán do města Pely.

Vespasián dobude Galileje r. 67

Císař Nero, který právě dlel v Achaji, pověřil vedením židovské války Vespasiána z rodu Flaviovců, osvědčeného vojevůdce v bojích s Germány a Britany. Vojsko jej očekávalo v Antiochii, celkem

[50]) Talent = 26 kg.

60 tisíc, z toho polovici tvořily římské legie, polovici pomocné sbory Heroda Agripy II. a jiných vasalů.

Na jaře r. 67 vtrhl Vespasián do Galileje, jejíž obranou byl pověřen Josefus z rodu levitského, tehdy teprve 29letý, který později všechny tyto události dovedným perem vylíčil. Více proslul jako spisovatel než jako válečník. Přes svůj důmysl, přes svou statečnost a značnou brannou moc země neuhájil. Římané všech jeho pevností dobyli, mnoho Židů a obyvatel Samařska pobili a přes 70 tisíc jich prodali do otroctví. Josefus sám byl zajat.

Josefus Flavius zajat

Když byl předveden před vítěze, vzal na sebe tvářnost proroka a předpovídal Vespasiánovi i jeho synu Titovi, že je čeká nejvyšší hodnost a že Vespasián mu vbrzku sejme pouta jako císař. Nebyl tedy poslán k Neronovi, nýbrž podržen v mírné vazbě.

Též jezero Genezaretské, jeviště nejlíbeznějších scén z evangelia, proměnilo se v místo válečných hrůz. Část povstalců se tam utekla, hledajíc spásu na rybářských člunech. Ale Římané je pronásledovali na vorech a v námořní bitvě je porubali, takže celá hladina byla zbarvena krví a jezero bylo plné plovoucích mrtvol.

Roku 68 se zmocnil Vespasián skoro všech pevností v Perei a Judsku, jednak bojem, jednak na základě smlouvy. Jeho předchůdci podnikli útok přímo na hlavní město, ohnisko vzpoury; Vespasián podroboval nejprve venkov, jsa přesvědčen, že zuřivé vnitřní spory a nedostatek mu dobytí Jerusalema usnadní.

Vespasián císařem r. 69

Zatím zemřel v červnu r. 68 císař Nero. Pro vypuklé zmatky, spory a třenice v Římě byly válečné podniky na celý rok zastaveny. Legie ležící v orientě odepřely přísahu Vitelliovi, dosazenému na trůn od legií ležících v Porýní, a v červenci r. 69 provolaly syrské a egyptské legie za císaře svého vůdce Vespasiána. Ten sňal Josefovi, jehož předpověď se splnila, pouta a odebral se do Říma, zanechav dokončení války synu Titovi.

V Jerusalemě zatím nabyly vrchu náruživost, zuřivost a slepé vášně. Jednu část města ovládal Jan z Gišaly, druhou Šimon. Jen v záští proti Římanům byli svorni. Jinak mezi sebou vedli krutý boj, ničili si zásoby a odírali usedlé měšťanstvo. Nebylo ušetřeno ani oltáře ani obětujících kněží a krev zasažených střelami tvořila v chrámovém nádvoří hotové jezero. Byla to ona předpověděná »ohavnost spuštění na místě posvátném«.

Titus sevře Jerusalem r. 70

V dubnu r. 70 přitrhl Titus s velkým vojskem znenadání k Jerusalemu, když se tam byl právě nahrnul lid z celé země k slavení velikonoc. To se stalo po prvé v jejich dějinách. Slíbil jim Hospodin skrze Mojžíše, že v době svátků se nemusejí obávat žádného nepřátelského vpádu.[51]) Židé se octli jakoby v pasti. Jerusalem byl jedním

[51]) Exod. XXXIV. 24.

z nejpevnějších míst v celé římské říši. Rozkládal se na několika pahrbcích a byl chráněn hlubokými roklemi. Přirozená nepřístupnost byla zvýšena umělým opevněním. Město bylo obehnáno trojími hradbami, z nichž vnější nesly 90 věží, střední 14, vnitřní 60. Některé z těchto věží byly podivuhodné mohutností, výškou a krásou. Byly zbudovány z velkých kusů mramoru tak uměle na sebe položených, že se zdály jedním celistvým kamenem. Bylo to dílo Heroda Velikého.

Dobývání hradeb

Židé, spatřivše oddíly Římanů u města, učinili na ně výpad, a sám Titus takřka jen divem unikl zajetí. Legie přes neustálé půtky a boje zřídily pevné tábory na hoře Olivetské a jiných příhodných místech. Nejprve bylo na město střileno z velkých praků a samostřílů. Kamenné koule, talent těžké, lítaly do dálky dvou i více stadií.[52]) Konečně přisunul k samým hradbám bořicí stroje neboli berany. Byly to těžké klády, opatřené vpředu kovovou palicí, zavěšené na lešení; byly prudce rozhoupány, aby se silou co největší vrazily do hradby a ji prolomily. Když dal Titus rozkaz bít do zdí a obležení náhle uslyšeli se všech stran děsný rachot, klidné obyvatelstvo se dalo do křiku a na vzbouřence padl strach. Brzy se však vzchopili. Obsadili zeď berany ohroženou a doráželi na útočníky šípy a hořícími pochodněmi. Při jednom výpadu tajnou branou jim spálili část obléhacích strojů. Nejsilnější beran (Nikon = Vítězný), jemuž nic neodolalo, však zůstal neporušen a patnáctého dne po opětovných nárazech zevní hradbu prolomil. Židé ze strachu prchli na vnitřní zeď a Římané obsadili předměstí zvané Besetha. Po dalších pěti dnech prolomili i vnitřní zeď, ale tři dni vedli pouliční boj o část města (Akra), již ona hradba uzavírala.

Konečně přisunuli hrozné berany a praky k třetí zdi. Po 17 dní pro ně zřizovali čtyři vyvýšené náspy z břeven a hlíny. Židé však jeden z těchto náspů podkopali; ten se propadl a vzplanul požárem; pak udělali zoufalý výpad, Římany nic netušící zahnali od strojů a pak jim je zapálili. Teprve po urputném boji byli zatlačeni zpět do města.

Kamenný val

Poněvadž pro nové náspy a stroje nebylo dřeva, byloť celé okolí města odlesněno na 90 honů daleko, nezbývalo leč město vyhladovit. Titus dal rozkaz, aby město bylo obehnáno valem z kamene. Římští vojáci závodili v horlivosti a ve třech dnech byli Židé v Jerusalemě obležení se všech stran tak sevřeni, že živá duše nemohla ani tam, ani ven. Val byl 39 honů dlouhý a byl opatřen 13 baštami, v nichž se stráže střídaly ve dne v noci.

Bída obležených

Obyvatelstvo zavřené v těsné prostoře trpělo nesmírnou bídu. Bylo od vzbouřenců olupováno, zabíjeno, hynulo hladem a morem.

[52]) Stadion neboli hon = 125 dvojkroků.

Živí již nestačili pochovávat mrtvé a házeli je s hradeb do roklí. Jednou branou prý bylo za tři měsíce vyneseno 115.880 mrtvol. Pak je snášeli do velkých domů jako do společné hrobky a tam zavírali. Pojídali nejodpornější věci a dýchali otrávené ovzduší. Když jednoho dne vzbouřenci vybíjeli a prohledávali domy, ucítili vůni pečeně. Ihned vnikli do příbytku a k nemalému zděšení nalezli ženu, která v šílenosti zabila a upekla vlastní dítě; část snědla, ostatek nabízela buřičům.

Tresty zběhů

Daleko hůře se vedlo těm, kteří zběhli k Římanům. Římští spojenci, Arabové a Syřané, se zběhů zmocňovali a za živa je párali. Rozšířila se po táboře pověst, že zběhové jsou plni zlata, jež polkli, a tak odnášejí do bezpečí. V některých bylo skutečně nalezeno. Titus toto barbarství přísně zakázal, ale nezamezil. Za jedné noci bylo 2000 židovských zběhů takto nelidsky utraceno.

To Titus sice zakazoval, sám však dával zběhy přibíjet na kříž, doufaje, že touto krutostí zastraší vzbouřence od dalšího odporu. Dopadení zběhové byli bičováni, všelijak mučeni, nakonec různým způsobem křižováni. 500 i více jich bývalo denně pod hradbami popraveno, takže se nedostávalo místa pro kříže a křížů pro odsouzence.

Hrad Antonia zbořen

V červenci dobyli Římané hradu Antonie v boji, který trval od časného rána do jedné hodiny odpoledne. Tvrz byla srovnána se zemí, aby se uvolnil přístup k chrámu. Toho nebylo lze po pádu Antonie trvale hájit.

Nejprve byla nádherná sloupoví vnějšího dvoru chrámového jednak od Římanů, jednak od povstalců stržena nebo spálena a pohané se chystali k útoku na nádvoří vnitřní, vyhrazené jen Izraelitům. Řecké a latinské nápisy na četných sloupech u bran hlásaly, že se nedovoluje pohanům vcházet do oné části chrámu. Základy chrámu, jimiž byl posvátný vrch rozšířen a zvýšen, byly zbudovány z tak velkých kvádrů a byly tak pevné, že ani nejsilnější beran proti nim nic nezmohl. Titus chtěl chrámu dobýt, ale ušetřit ho.

Požár chrámu r. 70

V osudný den 6. srpna r. 70 však dopadly věci jinak. Židé učinili z nádvoří dva výpady. Když byli i po druhé odraženi, stíhal je oddíl římského vojska dovnitř až k samé budově chrámové. Jeden z vojáků, kterého druhové zvedli na zeď, vmetl hořící dřevo na budovu přiléhající k samé svatyni. Krov, vyprahlý letním žárem, se vzňal, a když vyšlehly plameny, nastalo mezi Židy i Římany nevýslovné vzrušení, děsný křik, hluk a zmatek. Titus odpočíval za odpoledního horka ve stanu. Uslyšev, co se stalo, vzchopil se a běžel k chrámu, aby zabránil ohni. Za ním spěchali vyšší důstojníci a za nimi celé to ohromné vojsko s velkým chvatem a v nepořádku. V branách vznikla tlačenice, v níž nejeden byl ušlapán. Římské vojsko bylo hnáno jakýmsi zběsilým vztekem a vražednou zuřivostí a zabíjelo

vše, co mu přišlo do cesty, nešetříc ani věku, ani důstojnosti. Stíhání, útěk a krveprolití naplnily prostranství chrámové. Kolem oltáře byly nakupeny spousty mrtvol, krev tekla potokem po stupních chrámových, těla nahoře zabitých sklouzala dolů, pro množství mrtvol nebylo ani země viděti. Vojáci nečekajíce na rozhodnutí Titovo, zapálili i část loubí, v němž byl shromážděn zástup šesti tisíc mužů, žen a dětí. Falešný prorok jim předpovídal, že v chrámě jim Bůh pošle znamení spásy. Všichni uhořeli. Někteří kněží se vrhli sami do plamenů.

Veselé volání povzbuzujících se legií, zoufalý křik povstalců, stenání umírajících, ryk boje a sykot plamenů splývaly v příšernou vřavu. Znovu dal Titus rozkaz, aby byl požár uhašen; vojáci však v nezkrotné rozkacenosti proti Židům a v touze po kořisti činili pravý opak. Titus tedy vešel s několika důstojníky do velesvatyně a vše si tam prohlížel, až jej plameny odtud vypudily.

Požár se mezitím rozmáhal a šířil na všechny strany, až zachvátil všechny části chrámové stavby. Zdálo se, že celá hora od základů hořela; bylať obklopena plameny se všech stran a skýtala děsnou podívanou daleko široko. Nejen hladem zmořené obyvatelstvo, zavřené v Jerusalemě, jalo se bědovat při pohledu na hořící chrám, ale i obyvatelé okolních judských hor a Zajordání patřilo na zkázu národní svatyně s nářkem a kvílením.

Konec starozákonních obětí

Bezděčně se dere na mysl vzpomínka na horu Sinai, na níž byl dán Izraelitům skrze Mojžíše zákon. »Všecka pak hora Sinai kouřila se, protože vstoupil Hospodin na ni v ohni, a vystupoval dým z ní jako z peci, i byla všecka hrozná. A zvuk trouby pomalu se rozmáhal a prodlužoval. Lid pak stál dole pod samou horou.« V plameni a ohni byl Židům dán Starý zákon, v plameni a ohni byl mu učiněn konec. Nejpodstatnějším náboženským úkonem jsou oběti; ty se směly přinášet Hospodinu jen v jerusalemském chrámu; jeho zničením vzaly i ony za své.

V září dobyli Římané poslední části města — Sionu. Pak byl celý Jerusalem vydrancován a spálen.

Počet zahynulých

Podle Josefa Flavia zahynulo celkem milion lidí, 97.000 bylo zajato.[53]) Podle Tacita bylo obležených 600.000. Josefus předně vysvětluje, že město tak velké množství skutečně pojalo. Vladař Cestius totiž vyzval velekněze, aby sčetli lid. Ti spočetli, že o velikonocích bylo v Jerusalemě zabito 256.500 obětí (beránků). Kolem každé oběti se shromáždila nejméně desetičlenná společnost, někdy i dvacetičlenná. Dále praví, že r. 70 se nahrnul lid do Jerusalema k slavení svátků se všech stran jako obyčejně a že znenadání byl celý národ

[53]) Válka žid. 735.

v městě jak v žaláři obklíčen. Pro velké množství přikvačil na ně hlad a mor, ostatní zahubil meč.

Kořist vítězů

Vítězové ukořistili tolik zlata, že jeho cena v Syrii o polovic klesla. Titus dával v tamních městech hry, při nichž židovští zajatci zápasili se šelmami nebo mezi sebou jako gladiátoři. Jiní byli prodáni do otroctví nebo odsouzeni k pracím v dolech. R. 71 slavil Titus v Římě s otcem Vespasiánem i bratrem Domitiánem triumf, jejž mimo jiné zajatce zdobil i Šimon a Jan z Gišaly. Při něm byly na obdiv neseny zlatý stůl, sedmiramenný svícen, rukopis bible, purpurové opony a jiná zařízení z chrámu. Oblouk postavený Titovi v Římě od lidu a senátu dosud hlásá jeho vítězství v tomto velepamátném boji; žádný Žid pod oním obloukem neprojde. Těžkým trestem Židům bylo, že daň, již platili chrámu, nyní odváděli Jovišovi na Kapitolu.

Splnění proroctví Ježíšova

Až příliš věrně se splnilo proroctví Ježíšovo: »Přijdou na tebe dnové, ve kterých nepřátelé tvoji obklíčí tě se všech stran, a na zem povalí tebe i dítky tvé, které jsou v tobě, a nenechají v tobě kámen na kameni, poněvadž jsi nepoznalo času navštívení svého.« Byly to dni pomsty za bohovraždu.[54])

Je pozoruhodné, že Pán Ježíš předpověděl zkázu Jerusalema i konec světa zároveň, že obě předpovědi jako by smísil.[55]) To se nestalo bez hlubšího důvodu. Obě události jsou strašným trestem bezbožných. A doslovné splnění jedné, té bližší, je výstrahou, že i ta druhá, vzdálenější a strašnější, doslovně se vyplní. Prozřetelnost se také postarala, aby ony hrůzy byly vpravdě klasickým způsobem vylíčeny od očitého svědka.

Josefus Flavius

Leč ani Josefus nepatřil k těm, kteří očekávali vykoupení Izraelova. Uznává, že Židé byli k vzpouře vedeni především mylně chápanou věštbou, obsaženou v starých knihách, že někdo z jejich země dosáhne panství nad světem. Podle jeho výkladu se ona věštba splnila, ale na Vespasiánovi, který byl v Judsku provolán za císaře. Tak dalece se dal zaslepit dvorskou přízní. To předpovídali patriarchové a proroci svému národu pěkného Mesiáše; vždyť Vespasián byl nejhorší katan židovského národa.

Josefus byl od něho zahrnut milostmi a dary, a přijal i jméno — Flavius. Židé v něm vidí zrádce svého národa.

V celém jeho díle není nejmenší známky, že ona strašná pohroma byla trestem za nevěru a zločiny, spáchané na pravém Mesiáši.

Potomci Davidova rodu

Víra v Mesiáše však byla u Židů hluboko zakořeněna a jedinou útěchou v strastných dobách. Římané to věděli a slídili po potomcích Davidova rodu. Dva synovci apoštola Judy Tadeáše, jenž byl

[54]) Luk. XIX. 43.
[55]) Mat. XXIV.

příbuzným Ježíšovým, byli přivedeni do Italie a tam vyslýcháni od samého Domitiána. Tázal se jich, zda jsou z rodu Davidova? Odpověděli, že jsou. Na otázku, co myslí o Mesiáši a jeho království, odpověděli, že čekají království ne pozemské, nýbrž nebeské, jež Kristus založí na konci světa, když přijde v slávě soudit živé i mrtvé, a každému odplatí podle skutků jeho. Když císař viděl jejich ruce mozolovité od těžké polní práce, s pohrdáním je propustil.

Biskup Simeon, mučedník

Z téhož důvodu byl utracen Simeon, příbuzný sv. Jakuba Mladšího a jeho nástupce na stolci jerusalemském. Bylať biskupská důstojnost v Jerusalemě jakoby vyhrazena příbuzným Páně. Viděl mučednickou smrt svého předchůdce, káral jeho vrahy a od věřících byl jednomyslně zvolen na uprázdněný stolec. Před obležením města se uchýlil za Jordán. Za císaře Trajána byl udán, že je křesťanem a potomkem rodu Davidova. Správce Atikus ho dal několikrát zbičovat, na skřipci mučit a jinak trýznit, nakonec ukřižovat. Jak správce tak jeho rada nemálo se divili, kterak 120letý stařec všechna ta muka snesl s podivuhodnou neohrožeností. Církev světí jeho památku 18. února.[56])

Boje za císaře Trajána 115—117

Kruté boje zuřily v letech 115—117 v Cyrenajce, v Egyptě a na Cypru. Židé jakoby nějakým zloduchem vzpoury puzeni, vrhli se na pohany, s nimiž bydleli pospolu, a vylévali si na nich svůj nahromaděný vztek nejkrutějším způsobem. Prý těla zabitých pojídali, jejich vnitřnosti kolem sebe omotávali, krví se natírali, pilami jejich těla po délce rozřezávali, šelmám je předhazovali a nutili je v souboji vzájemně se ubíjet. Císař Trajan vojskem vzpouru udusil, ale ve vyhlazujícím boji prý zahynulo v Cyrenajce 220 tisíc, na Cypru 240 tisíc lidí.

Povstání za Hadriána 132—135

Leč to byla jen předehra k novému pozdvižení Židů za císaře Hadriána v letech 132—135. Jeho průběh je znám jen ze zlomkových zpráv, zanechaných od různých spisovatelů. Nenašeľ se druhý Josefus Flavius, jenž by nám tato bouřlivá léta byl tak důkladně vylíčil, ač tato vzpoura v krutostech a hrůzách oné první za Vespasiána nijak nezadá.

Barkochba

Hlavní vášní Hadriánovou, podobně jako Augustovou, byla záliba ve stavbách. R. 130 poručil, aby na troskách Jerusalema, kde dotud tábořila jen římská legie jako posádka, byla založena římská kolonie, pohanské město a chrám Jovišův. Mimoto zakázal obřízku, ježto prý je jako jiná mrzačení člověka zákonem nedovolena. Tím bylo židovství zasaženo ve svém nejpodstatnějším kuse. Tato nařízení podráždila celý národ skoro k nepříčetnosti. Vůdcem odboje byl Šimon, muž velké tělesné i duševní síly, zvaný obyčejně Barkochba, Syn Hvězdy. Proslulý rabín, nejlepší znatel zákona Akiba ho pro-

[56]) Euseb., Hist. církv. 140.

hlásil za Mesiáše, krále izraelského a hvězdu z Jakoba. Byl přijat a uznán, ač nepocházel ani z rodu Davidova a nečinil divů. Podle sv. Jeronyma prý zapaloval ve svých ústech koudel a vydechoval plameny. Celý východ byl pobouřen. Hadrián zavolal z Britanie svého nejlepšího vůdce Julia Severa. Ten nezdolal vzpoury jedinou bitvou, nýbrž dobýval v Palestině město za městem; 50 pevností bylo ztečeno, skoro tisíc osad zničeno, 580 tisíc lidí pobito, zahynul i Barkochba. Byl prý naň puštěn jedovatý had, který se kolem něho otočil a udusil ho. Akiba, 120letý, byl v Caesarei krutě umučen; bylo prý mu železnými hřebeny maso s těla sedřeno. Válkou byla Palestina proměněna takřka v poušť. Mnozí byli prodáni do otroctví; ale i Římané utrpěli značné ztráty.

Modly na posvátných místech

Přerušená stavba města byla dokončena. Byla nazvána Aelia Kapitolina. Na Golgotě byly postaveny chrámy Jovišovi a Venuši, vztyčena též socha císařova. Židům byla na posměch nad jednou z bran postavena z mramoru vytesaná podoba prasete. V Betlemě byl zřízen háj Adonisův; tomu byla zasvěcena i tamní jeskyně. Zbořeniště chrámu dal císař zorat a posypat solí.

Židé nesměli do Jerusalema vkročit pod trestem smrti; ani pokřtění Židé tam nesměli přebývat. Jen za poplatek tam byli puštěni ve výroční den zboření chrámu, aby mohli slzami omývat zbytky chrámového zdiva a prosit Hospodina, by se rozpomenul nad Sionem.

Židé srovnávají Hadriána s Nabuchodonosorem a ve zvláštní modlitbě svolávali pomstu Boží: »Rozpomeň se, Hospodine, jak krutým k nám byl Hadrián, jak spálil 480 synagog a modly nečisté postavil na místě posvátném.«

Po nešťastných vzpourách začali Židé opouštět zpustošenou vlast a koncem druhého století se přesunulo těžiště židovského života mimo Palestinu, do diaspory. Do zaslíbené země se začali stěhovat jiní národové a za Konstantina nabyla řecko-křesťanského vzezření. Je to snad jediný případ v dějinách, že by národ úplně opustil svou vlast a stal se v ní cizincem.

Náboženské zákony v římské říši

10. **Pronásledování křesťanů.** Asi 25 let působili sv. apoštolové mimo Palestinu mezi pohany a Židy a kladli v rozlehlé říši základy církve. Roztroušené obce věřících se těšily ze zdárného rozvoje a poměrného klidu. Krčily se ve stínu synagog, těžíce z jejich výsad. Řím totiž měl své státní náboženství a každý římský občan byl podle (nedochovaného) zákona povinen ctít bohy a též obětovat císařovu božstvu; jinak propadal jako nepřítel státu a bohů trestu. Otroci byli přibíjeni na kříž, svobodní byli odsouzeni k deportaci nebo nucené práci, na př. v dolech.

Výsady Židů

Židé měli velké výsady, hlavně od Caesara. Nemuseli obětovat římským bohům ani císaři a jejich kult byl trpěn v celé říši. Tyto

jejich privilegie přišly vhod i mladé církvi, dokud si římské úřady neuvědomily rozdíl mezi Židy a křesťany, jak tomu ještě bylo za Klaudia r. 47. Ale za jeho nástupce Nerona si ho byly vědomy. Jeho druhá manželka Popaea Sabina, pravý démon, byla židovskou proselytkou. V císařově okolí vůbec bylo dosti Židů, kteří měli význačná postavení, a ti šířili o křesťanech nejhorší pomluvy.

Nero 54—68

Nero byl vyvrhel na trůně císařů a císařský dvůr se oddával v jeho době nejodpornějším prostopášnostem. Také pořádal nákladné hry v divadlech a cirku, a zapomínaje na svou důstojnost, honil se při nich za lichým pozlátkem slávy jako herec, pěvec a vozataj. Potřebné peníze si opatřoval po způsobu orientálních tyranů, odíraje a usmrcuje i nejvěrnější poddané a nejbližší příbuzné. Dal popravit svou matku Agripinu, svou první manželku Oktavii, nevlastního bratra Britanika, vychovatele Seneku, předního rádce Burru; co od něho mohli čekat křesťané?

Požár Říma r. 64

Dne 18. července r. 64 byl zachvácen Řím strašným požárem, který v šesti dnech zničil dvě třetiny města s mnohými poklady. Zobecnělo mínění, že původcem je sám císař, který se s nedaleké věže kochal pohledem na příšerné divadlo. Chtěl prý si získat jméno jako zakladatel Říma výstavnějšího a prostranějšího. S pohádkovým přepychem zbudoval především sám sobě palác, zvaný »zlatý dům« (domus aurea).

Ale vědomí, že se naň obecně poukazuje jako na žháře, ho náramně hnětlo. Když pak ani štědré dary lidu, ani slavnosti ku poctě bohů té zlé pověsti nezahladily, našel, a jak praví Tacitus, podstrčil vinníky.

Právní podklad pronásledování

Dlouho byl mezi historiky veden spor o to, na jakém právním základě byli křesťané pronásledováni; zda proto, že nectí státních bohů, či císaře, nebo že zavádějí cizí kult. Nyní se pokládá skoro za jisté mínění, že Nero vydal proti křesťanům zvláštní, nový zákon. V původním znění se nezachoval, poněvadž při pozdějším vydávání zákoníků za křesťanských císařů byl jako neplatný vynechán; ale zachovala se řada narážek, z kterých lze znění ztraceného zákona v podstatných kusech opět sestavit.[57])

Po roce 100 se stal v Bithynii v Malé Asii místodržícím Plinius Mladší a ten se tázal dopisem císaře Trajána, jak má nakládati s obžalovanými křesťany? Co je trestné, příslušnost k nedovolenému náboženství, či zločiny, které se jeho vyznavačům připisují?[58]) Z dopisu se soudí, že právník měl před sebou zákon, který zapovídal křesťanskou víru, poněvadž její vyznavači se dopouštějí různých zločinů.

Jiný doklad se zachoval u církevního spisovatele Tertulliána,

[57]) Dr. K. Hubík: První pronásledování křesťanů. (Hlídka 1915.)
[58]) Nomen ipsum, etsi flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur?

který r. 198 napsal Apologii (obranu) křesťanství. V ní vynakládá veškeru svou právnickou obratnost, aby pohnul vládu k odvolání nespravedlivého zákona proti křesťanům. Ruší prý i jiné zákony nespravedlivé a kruté, ať zruší i zákon vydaný proti křesťanům, který je nadto i nerozumný; stačíť prý se prohlásit za křesťana, a již prý je trestán jako vrah nebo zpustlík nebo nepřítel císaře.

Zvláštní zákon proti křesťanům

Z těchto míst a jiných ještě narážek se soudí, že Nero koncem r. 64 vydal zákon, kterým křesťanské náboženství zakázal. Zákon měl to zvláštní, že měl připojené i odůvodnění, což Nero častěji činíval. Zákon zněl asi takto:

»Poněvadž křesťané odpírají úctu bohům státním a vyznávají nové, neuznané náboženství, poněvadž dále při bohoslužbách obětují dítky, pijí jejich krev a požívají jejich těla, dopouštějí se hrubých přečinů proti majetku, pak proti cudnosti a manželství, poněvadž konečně odpírají povinnou úctu císařům — proto christianos esse non licet — není dovoleno býti křesťanem.«

List sv. Petra

Zákon byl zapsán do zákoníka a byl četnými vyhláškami uveden v obecnou známost; všichni je čtli, zastavil se před nimi a četl je i sv. Petr. Křesťanům v Římě dodával mysli svým slovem, ale věřícím, kterým kázal evangelium na cestě z Jerusalema do Italie, rozptýleným po Pontu, Galatii, Kapadokii a Bithynii, napsal jako starostlivý pastýř první svůj list. V něm píše: »Miláčkové, nedivte se tomu soužení, které na vás přichází, a buďte silni ve víře, vědouce, že totéž utrpení děje se bratrstvu vašemu na světě. Nikdo však netrpiž jako vrah neb zloděj neb zločinec, nebo jako člověk, který se vměšuje do věcí cizích;[59]) trpí-li však jako křesťan, nestyď se, nýbrž oslavuj Boha v tom jméně.«[60])

Strašný dojem tohoto zákona na křesťany, rozptýlené po celé římské říši, lze si sotva představit; lev vydal hlas a třásly se kosti.

Zpráva Tacitova

O průběhu pronásledování se nám dochovala hlavně zpráva římského dějepisce Tacita, pohana. V památné kapitole svých Letopisů píše doslovně takto: »Aby tuto zlou víru vyhladil (že totiž sám zapálil Řím), nastrčil Nero vinníky a nejvybranějšími tresty dokročil na ty, kteří byli pro nešesti nenáviděni a od lidu nazýváni křesťany. Původce toho jména CHRISTUS byl za panování Tiberiova od prokurátora Pontia Piláta popraven. Záhubná tato pověra byla na okamžik potlačena, ale znovu pronikala na povrch nejenom v Judei, vlasti toho zla, nýbrž i v městě (t. j. Římě), kde se všechny ohavnosti a nestydatosti se všech stran stékají a páchají. Proto byli nejdříve schytáni, kteří se k tomu (t. j. ke křesťanství) přiznávali; potom na jejich udání ohromné množství ne tak ze zločinu žhářství jako z nenávisti lidského pokolení bylo usvědčeno. A když umírali, strojili si z nich posměch, takže zvířecími kožemi pokryti jsouce od psů byli rozsá-

[59]) Vhodnější správný překlad: jako ten, kdo touží po nové vládě.
[60]) I. Epišt. IV. 12; V. 9.

páni nebo na kříže přibiti nebo hořlavými látkami politi, a když se setmělo, jako noční pochodně rozžíháni. Nero k tomuto divadlu poskytl své zahrady a pořádal hry v cirku, při kterých se míchal v obleku vozataje mezi lid anebo stál na voze. Proto, ačkoliv šlo o lidi vinné a největších trestů hodné, vzmáhala se útrpnost s nimi, jako by nikoliv pro obecné dobro, nýbrž pro ukrutnost jediného člověka byli utracováni.«[61])

Tehdy (r. 67) byl v Římě ukřižován sv. Petr a sv. Pavel sťat.[62]) K jejich poctě jsou v Římě zbudovány velkolepé basiliky. Chrám sv. Petra stojí zčásti na prostranství, kde se prostíral Neronův cirkus, tedy na místě zbroceném krví prvních křesťanů.

Povšimnutí hodna jsou slova »ohromné množství« (ingens multitudo).

Nesrozumitelným se může zdát obviňování věřících »z nenávisti k lidskému pokolení«. Křesťané se vyhýbali zábavám v cirku a divadle, hostinám, obřadům, pohřbům, poněvadž vše to bylo spojeno s neřestmi a modloslužbou.

Dále je podivné, jak Tacitovi, největšímu římskému dějepisci a přísnému mravokárci, unikl pravý stav věcí, jichž byl očitým svědkem. Křesťany pokládal za takové, za jaké je prohlašoval zákon.

Krásný obraz Neronových hořících pochodní namaloval polský malíř Siemiradski.

Konec prvního pronásledovatele

R. 68 vznikla proti nehodnému císaři v provinciích vzpoura a senát ho prohlásil za nepřítele vlasti; měl být k smrti umrskán. Dal se na útěk za město. Na nějaké vile mu tam radili, aby učinil konec svému životu. Ale ani k tomu nenašel zhýralec u sebe dosti síly. S pomocí propuštěnce si dýkou proklál hrdlo. Poslední jeho slova byla: »Qualis artifex pereo!« (Jaký to umělec mnou umírá!)

Mezi křesťany vznikla pověst, že před koncem světa se opět objeví a jako Antikrist dílo zloby dokoná.

Domitián 81—96

Po smrti Neronově žili věřící v klidu. Teprve Domitián, mladší syn Vespasiánův, podobný Neronovi, začal proti nim zuřit mečem, vypovídáním a olupováním. Dal popravit i svého příbuzného konsula Flavia Klementa a Flavii Domitillu poslal do vyhnanství. Sv. Jan byl přiveden do Říma a uvržen do kotle vařícího oleje. Toto pronásledování bylo jen krátké. Již roku 96 byl krutý panovník od svých služebníků zabit. Píše se o něm, že když byl sám v pokoji, chytal mouchy a nabodával je na ostré rydlo, ukájeje jejich mukami svou krutou mysl.

Traján 98—117

Leč nejen za zvrhlých a převrácených panovníků, ale i za tak zvaných výborných císařů tekla krev věřících v proudech. K těm patří především Traján. Pohanské předsudky byly hluboce vžité a panovníci spatřovali v odpůrcích římských bohů i odpůrce římského státu.

[61]) Annales XV, 44. Tacitus žil v letech 54—120. V roce požáru mu bylo 10 let.
[62]) O jeho smrti v Římě svědčí mimo jiné Eusebius, Hist. církv. 84.

Trajan vydal zvláštní e d i k t, kterým zapověděl tajné spolky (hetairie) a tajné schůzky. Jakmile Plinius Mladší edikt v Bithynii uveřejnil, byla mu udána spousta křesťanů, kteří se proti němu prohřešují. Při vyšetřování, též utrpným právem, zjistil, že se v určité dny před východem slunce scházejí, střídavými zpěvy oslavují Krista jako Boha a přísahou se zavazují, ne k nějakému zločinu, nýbrž nedopouštět se krádeže, loupeže, cizoložství, nerušit slova, nezapírat svěřeného majetku, mimo to že při svých schůzích požívají pokrm obyčejný a zcela nezávadný. Dodává v onom proslulém listě k císaři, že u nich nezjistil jinak nic zlého, leč jen nesmírnou, zvrácenou pověru, kterou je nakaženo velké množství měšťanů i venkovského lidu obojího pohlaví, všeho věku a všech stavů.

Zpráva Plinia Ml. o křesťanech

Místodržící dával donésti do soudní síně sochy bohů a sochu císařovu, kadidlo a víno, potom předříkával stručnou modlitbu k bohům, kterou měli po něm opakovat, kázal obětovat kadidlo a vykonat vínem úlitbu; nadto měli klnout Kristu.

Plinius byl nově jmenovaným správcem provincie a tamní rádcové a přísedící mu tvrdili, že praví křesťané se k tomu nikdy nedají pohnout. Byly tedy i před Trajánem procesy v provinciích. Kteří se vzpírali zlořečit Kristu, byli popravováni.

Trajan na památný list Pliniův odpověděl, že anonymních udání nemá dbát; příčiť prý se to zásadám jejich osvíceného věku. Kteří však byli udáni a usvědčeni, že jsou křesťany, ale litují toho (obětují bohům a klnou Kristu), nechť jsou propuštěni; zatvrzelé ať popravuje. Nechť však po nich neslídí a nevyhledává jich.

Tertullián ve své Apologii[63]) vydané roku 198 píše: »Ó rozhodnutí plné rozporů a nesrovnalostí! Být křesťanem je buď něco špatného, pak mají být vyhledáváni. Nebo je to něco dobrého, pak nemají být trestáni.«

Nedůslednost císařova nařízení

Za Trajánovy vlády byl od jeho úředníků na smrt odsouzen sv. Ignác, biskup v Antiochii. Na pobavení římského lidu měl být v Koloseu předhozen šelmám. Od desíti vojáků byl dopraven jednak po moři, jednak po suchu do Říma. Nazývá je leopardy, kteří i po prokázaném dobrodiní se k němu stávali nelidštějšími. Poněvadž to byl muž vynikající a známý, byl všude od křesťanů vítán s velkou ctí. On se jim za to poděkoval zvláštními listy, jichž se uchovalo sedm.[64]) Dýše z nich žhavý enthusiasmus a žár, podobný tomu, jaký sálá z listů sv. Pavla. Římanům na př. psal, prose je, aby mu neprokazovali nevčasné přízně a nežádali za jeho propuštění. »Kéž bych se již těšil z oněch šelem, které jsou pro mne připraveny; a prosím,

Sv. Ignác Antiochijský

[63]) Hlava II. Později se přidal k montanistům, sektě frygického původu, která upadala v rigorismus, některé hříchy pokládala za neodpustitelné, čekala brzký příchod Kristův a velkou váhu kladla na extasi a prorocký dar.
[64]) Eusebius, Hist. církv. 149.

aby mne rychle zahubily. Já je chci poštvati na sebe, aby se snad nezdráhaly dotknouti mého těla jako u jiných mučedníků. A kdyby se nechtěly na mne vrhnout, já je donutím, sám se do jejich tlam vložím. Odpusťte mi, já vím, co je mi prospěšné. Nyní začínám být Kristovým učedníkem, nežádaje si ničeho z toho, co očima vidíme, jen abych nalezl Ježíše Krista. Oheň, kříž, šelmy, zlomení kostí, roztříštění údů a rozsápání celého těla a veškera muka satanova nechť na mne přijdou, jen abych se stal účastným Krista!«

Když zaslechl řev lvů, zvolal: »Jsem pšenicí Kristovou; budu semlet zuby dravců, abych byl nalezen čistým chlebem.« Jeho památka se světí 1. února.[65])

Na Chersones (Krym) byl od Trajána z Říma do vyhnanství poslán papež Kliment. Též on patří k tak zvaným »apoštolským otcům«, t. j. světcům a spisovatelům, kteří byli žáky svatých apoštolů. Zanechal dlouhou epištolu, jíž rovnal rozepře v obci korintské.

Sv. Pavel ho jmenuje jedním z těch, jejichž jména jsou zapsána v knize života.[66]) Na Krymu zemřel smrtí mučednickou; podle podání byl s kotvou na krku vržen do moře. Sv. apoštolové Cyril a Metoděj vyzvedli jeho ostatky, uložené v kapli, a přes Moravu odnesli do Říma.

117—138 Za císaře Hadriána začala luza hlučně volat po krvi křesťanů, svalujíc na ně zemětřesení a jiné pohromy. Nejeden místodržící nátlaku ulice podlehl. Císař nařídil, že mají trestati jen skutečné zločiny, ale přesto sám se dal strhnout pověrou a náruživostí k nelidské krutosti proti Symforose a jejím synům. V Tiburu opodál Říma si dal zbudovat velkolepý letohrádek. Když byl postaven, dal jej posvětit obětmi pohanských kněží. Ale bohové prý řekli kněžím: »Vdova Symforosa a její synové nás trápí denně vzýváním svého Boha. Jestliže ti nám budou obětováni, poskytneme vše, co žádáš.«

Symforosa a pět synů

Getulius, manžel Symforosin, a její bratr Amantius, důstojníci v císařském vojsku, byli pro víru popraveni, ona se sedmi syny žila v ústraní v Tiburu.

Byla tedy se syny předvedena před císaře a vyzvána, aby obětovala bohům. Když se vzpírala a císaři nebojácně odpovídala, byla od

[65]) Sv. Ignác patří k nemnohým mučedníkům, o jejichž utrpení se záznamy zachovaly. Již sv. Otcové si stěžovali na malý počet těchto záznamů. Leccos přišlo v zapomenutí, něco zničili sami pohané, poněvadž ve vítězstvích mučedníků viděli svou vlastní porážku. Středověk zprávy o mučednících zpestřil legendárními přívěsky. Kritické dílo o zápasech mučedníků Acta martyrum vydal r. 1689 v Paříži Theodorich Ruinart, člen mauriniské kongregace. Novější kritika na jeho práci nemnoho pozměnila. Jiným důležitým pramenem jsou Církevní dějiny Eusebia Caesarejského. R. 313 se stal biskupem v Caesarei Palestinské. Byl to plodný spisovatel a hlavně proslul sepsáním Církevních dějin, pro něž mu byl dán čestný název »Otec církevní historie«. (Vydal J. Krbec 1854.) Akta neboli záznamy o hrdinných zápasech mučedníků jsou podle zasloužené chvály svatých Otců dražší nad poklady a vzácnější nad perly, poněvadž po Písmu svatém nic neutvrzuje tak ve víře v Krista a lásce k církvi, jako čtení těchto pamětí.

[66]) Filip. IV. 3.

biřiců zpoličkována, pak za vlasy pověšena, konečně s velkým kamenem na krk přivázaným uvržena do řeky Aniena.

Její synové po marných hrozbách a domluvách byli přivázáni ke kolům, skřipcem krutě rozpínáni, nakonec mečem prokláni do hrdla, do srdce, do boku, do zad, v život. Sluli: Crescens, Julián, Nemesius, Primitivus, Justinus, Stacteus a nejmladší Eugenius; ten byl od hlavy po celé délce těla mečem rozpoltěn. Na místě jejich krví zbroceném byla postavena basilika, jejíž základy byly nalezeny; též zbytky Herkulova chrámu, o němž se záznamy zmiňují. Jejich památka se světí 18. července.

Antoninus Pius se upřímně ujímal svých křesťanských poddaných proti zuřícím pohanům, třebas nedovedl všem násilnostem zabránit. R. 155 na př. vzplanula proti věřícím bouře ve Smyrně, v níž přišlo o život několik osob, mezi nimi tamní biskup Polykarp, učedník sv. Jana, apoštola. Před 40 lety vítal s celou svou obcí sv. Ignáce a políbil okovy, jimiž byl spoután. Nyní sám jsa stíhán, skryl se na naléhání věřících za městem, byl však vyzrazen a od biřiců dostižen. Pohostil je a vrátil se s nimi do města. Tři dni před zajetím měl sen, že se mu pod hlavou vzňal polštář. Viděl v tom předzvěst své smrti ohněm. Byl vyslýchán od prokonsula v amfitheatru za veliké účasti obyvatelstva. Též o sv. Polykarpovi se zachovala podrobná původní zpráva, napsaná od Smyrnenských pro obce přespolní.[67]) Byť jejich biskup jeden z posledních učedníků sv. Jana, muž vysokého věku a velkých zásluh. Když naň místodržitel naléhal, aby šetřil svého stáří a přisahal při Štěstěně císařově a zlořečil Kristu, odpověděl: »Šestaosmdesát let sloužím Kristu, a nijak mně neublížil; jak se mohu rouhat Králi svému, který mne vykoupil?« Když mu vyhrožoval ohněm, odpověděl: »Ten bude hořet hodinku, a hodně brzy zhasne.«

138—161

Biskup Polykarp

I dal prokonsul biřicem provolat jeho vinu, k níž se přiznal, že je křesťanem. Tu se jalo shromážděné množství, pohané i Židé, s velkou zuřivostí volat: »To je učitel Asie a otec křesťanů, našich bohů ničitel, jenž učí bohům neobětovat a jim se neklanět!« Bouřlivě volali, aby naň byl puštěn lev. Poněvadž však už byl konec štvanic, volali, aby byl upálen. I snesli s velkou rychlostí pohané i Židé z lázní a dílen palivo, dříví révové, narovnali hranici a jej na ni postavili. Když jej chtěli i hřeby pevně přibíti, pravil: »Nechte mne tak. Ten, jenž mi dá snésti oheň, dá mi i bez vašich hřebů na hranici nepohnutě státi.« A přece neuhořel. Velké plameny sice vyšlehly, ale ať již větrem, či jiným vlivem, k nemalému údivu okolo stojícího davu, kmetu neuškodily. Když se veřejně a hlasitě domodlil, vzdávaje Bohu díky za to, že jej hodným učinil míti díl mezi sv. mučed-

[67]) Eusebius 179.

níky a účast na kalichu Páně, vzduly se plameny jako lodní plachty vzdouvané větrem a utvořily kolem jeho těla ohnivou klenbu, jako by se měla opakovat historie o mládencích v peci ohnivé. Byl tedy proboden mečem a teprve bezduché tělo bylo spáleno.

Tato neohroženost nemálo posilnila křesťany, ale i pohany nabádala k přemýšlení, když viděli a sami přiznávali, jaký je rozdíl mezi smrtí věřících a smrtí pohanů. Jeho památka se světí dne 26. ledna.

Pronásledování za Marka Aurelia 161—180

Rovněž Mark Aurel se počítá k nejlepším císařům. Byl to filosof na trůně ohromné říše. Její východní a hlavně severní hranice však již nedovedly odolat strašnému návalu barbarských národů. Těžké války proti nim vyplnily skoro celou jeho vládu. Na východě proti Parthům bojoval jeho spolucísař Lucius Verus. Na severu vzplanuly boje po celé délce Dunaje až k Černému moři proti Keltům a Germánům. Jejich bojovné zástupy pronikaly až k Akvileji v severní Italii. Lákaly je nádhera, bohatství a požitky, ale jako by i tušily poklady duchovní, určené všemu lidstvu. Leč filosof na císařském trůně jich nechtěl chápat. Hloubání o záhadách lidského života mu bylo milým oddechem od svízelných vladařských povinností. Zanechal i několik knih, zápisků a úvah, v nichž vyslovuje velmi krásné zásady. Všechny lidi nazývá bratřími, jimž třeba dobře činit, i nepřátelům; kdo křivdí bližnímu, škodí nejvíce sám sobě, a kdo odpouští svým nepřátelům, dobývá největšího vítězství v lidském životě.

Tyto myšlenky nevzešly na antické pohanské půdě; to nebyly zásady starých, drsných Římanů. Vůbec Mark Aurel je prorok odumírající antiky.

A přece tento panovník, který tak krásně mluvil a psal, neměl ani drobet soucitu s vlastními poddanými, kteří věřili jinak než on; byli hromadně a nemilosrdně mučeni a popravováni.

Pohané se vrhali jako zběsilí na křesťany a beztrestně je odírali, trýznili a zabíjeli, takže nesčíslní mučedníci, jak píše Eusebius, po všech zemích statečnou smrtí Krista oslavili. Podrobné zprávy se však zachovaly jen o mučednících lyonských.

Mučedníci lyonští

Když přišel do Lyonu nově jmenovaný prokonsul, nalezl tam houf zajatých křesťanů. Otázal se tedy císaře, jak s nimi má naložit. Ten odpověděl, že římští občané mají být postínáni, ostatní ubiti kyji.

Po několik dní za velkého shluku lidstva byli veřejně vyšetřováni, mučeni a popravováni. Trpěli těžká muka, že jich slovy nelze vypsati. Popáleni a okrvaveni byli odváděni do žaláře, tam sevřeni do klád a chováni k novým mukám. Nelidským trýzněním měli být pohnuti k tomu, aby odpadli od víry a rouhali se Kristu.

Jáhen Sanctus

Jáhen Sanctus z Vieny odpovídal na otázky, jak se jmenuje, z kterého města neb národa je, je-li svobodný či poddaný, to jediné: »Christianus sum« (Jsem křesťan). Jiné výpovědi nebylo lze z něho

dostat. Tato neohroženost a zdánlivá nevážnost ke kladeným otázkám vladaře i biřice tak rozlítily, že jej mučili všemi nástroji, které měli po ruce. Nakonec mu byly na tělo kladeny rozžhavené měděné plechy. Všecek zkrvavený a zsinalý, pravý »ecce homo«, byl odveden do žaláře. Druhého dne byl bit a pálen znovu, nakonec sťat.

Lyonský biskup Pothinus, stařec více než 90letý, byl přivlečen před soudnou stolici. Ani jeho vysoký věk ho neuchránil kopání a bití. Statečně vydal svědectví o Kristu, jak se na pastýře těžce zkoušeného stádce slušelo. Byl odveden do žaláře, kde po dvou dnech zemřel.

Také se ukázala pravdivost slov, že Bůh vyvolil to, co je slabé, neurozené a opovržené, aby zahanbil moudré a silné. Mezi zatčenými byla i jedna paní se svou otrokyní, dívkou útlého těla; ta slula Blandina. Paní se obávala, že její služebná ani prvního trýznění nesnese a víru zapře. Leč mimo nadání a k nemalému údivu všech projevila Blandina v mukách takovou neohroženost a sílu, že sami katané, kteří ji od rána do večera všelijak mučili, únavou umdlévali a přiznávali, že jsou sami přemoženi. Divili se, že dívka ještě žije, ač celé její tělo bylo ranami rozedráno, a podle lidského soudu jediný druh trýznění by byl měl jejímu životu učinit konec. Chtěli na ní vynutit rouhání proti Kristu. Leč jediná výpověď, kterou z jejích úst slyšeli, zněla: »Jsem křesťanka a nic zlého se u nás neděje.« A při těchto slovech pocítila vždy osvěžení a nabývala nových sil. Byla též přivedena do amfitheatru s těmi, kteří měli být rozsápáni divokou zvěří. Byla přivázána k sloupu na způsob kříže, všem viditelna. Svou horoucí, hlasitou modlitbou dodávala odsouzeným zmužilosti a důvěry; jí samé se však šelmy nedotkly. Blandina

Pro poslední den soudu a barbarského divadla zbývala Blandina a patnáctiletý mládenec Ponticus. Musili se dívat každý den na muka svých spoluodsouzenců. Byli tedy vyzváni, aby přisahali skrze pohanské bohy. Když přítomní pohané uslyšeli místo přísahy z jejich úst potupu a pohanu svých běsů a démonů, stávali se téměř nepříčetnými a bouřlivě žádali, aby byli trápeni nejrozmanitějšími mukami. První podlehl trýzni Ponticus. Blandina byla znovu ukrutně zbičována, pak na rozžhavenou plotnu posazena, konečně zavinuta do sítě a předhozena divokému býku. Ten ji nabíral na rohy, sem tam jí házel a do smrti ji ušlapal.

Deset podlehlo slabosti a zřeklo se Krista. Byli drženi ve vězení, aby určitého dne svůj odpad veřejně ohlásili. Věrní křesťané se za křehké bratry horlivě modlili a vyprosili jim dar potřebné síly. A tak místo aby se víry zřekli, znovu se k ní veřejně přiznali a podstoupivše mužně smrt, dosáhli s ostatními vítězné palmy.

Všech lyonských mučedníků bylo asi 48, nečítaje těch, kteří

podlehli útrapám v žaláři. Těla zesnulých i zbytky těch, kteří byli udáveni od šelem, nebo od katanů postínáni a jinak zohaveni, i opálené údy byly sneseny na hromadu a šest dní od stráží hlídány. Pak byly spáleny a popel uvržen do Rhony, aby popraveným překazili vzkříšení z mrtvých. Stalo se to roku 178.

Pohané se sice pásli po nelidském způsobu tehdejší doby na mukách křesťanů, ale byli nuceni slyšeti z jejich úst i slova pravdy, třebas při tom zuby skřípali. Brzy byli v Lyoně vyslíděni dva mladí křesťané Alexander a Epipodius. První z nich odpovídal soudci nebojácně, že nebude obětovat démonům, které pohané ctí hanebnými skutky, žijíce po způsobu němé tváře, sloužíce jen hrdlu a břichu; věčné zavržení je proto nemine. Soudce byl touto řečí tak popuzen, že dal smělého řečníka napnout na skřipec a kovovými hřebeny drásat jeho boky. Přítomní pohané začali jako šílení křičet a zuřit, aby jim byl vydán, že ho ukamenují nebo na kusy roztrhají. Soudce se bál, aby nebyla zlehčena vážnost soudu a jeho důstojnosti, a proto dal rychle Alexandra stít.

Felicitas a sedm synů

V téže době podstoupila se svými syny slavný zápas Felicitas, urozená paní římská. Ovdověvši, odložila skvostný šat a zasvětila se Bohu čistotou, ve dne v noci trvala na modlitbách a vychovávala svých sedm synů. Příkladným životem pohnula nejednoho pohana k přijetí křesťanské víry. Pohanští kněží ji proto udali císaři a ten ji pohnal před soudnou stolici městského prefekta Publia. Soudce marně přemlouval matku i syny, aby se vrátili k úctě dávných římských bohů. Matka však povzbuzovala syny k vytrvalosti a statečnosti. »Pohleďte, milé dítky, vzhůru k nebesům; tam vás očekává Kristus se svými svatými. Bojujte statečně za spásu svých duší a zůstaňte věrni v lásce Kristově.« Soudce dal neohroženou paní zpoličkovat.

Když viděl, že s matkou nic nepořídí, dal k sobě volat syny jednoho po druhém, a hrozbami i sliby se je snažil odvrátit od jejich víry; leč marně. I z jejich úst slyšel jen chválu jediného Boha-Tvůrce a pohrdání démony, jejichž ctitele čeká i jejich úděl.

Když byla císaři donesena zevrubná zpráva o jejich výslechu, odsoudil všechny na smrt a nařídil, aby byli popraveni od různých katů různými způsoby.

I byl Januarius do smrti bičován, Felix a Filip ubiti kyji, Silván svržen s příkré skály, Alexander, Vitalis a Marciál sťati. Jejich matka byla popravě svých synů přítomna a nepřestávala je po příkladu matky makabejské těšit a mysli jim dodávat. Nakonec byla sťata i ona.

† 450 Sv. Petr Chrysologus, ravenský biskup, v oslavné řeči o ní krásně praví, že s větší radostí pobíhala mezi mrtvými těly svých synů než

mezi jejich kolébkami. Římské martyrologium vzpomíná hrdinné matky 23. listopadu, jejích synů dne 10. července.

Apologeti

V této době povstali apologeti, biskupové a křesťanští filosofové, kteří v apologiích neboli obranách hájili křesťanskou víru, chválili její vznešenost a krásu, vyvraceli nesmyslné pomluvy pohanů a poukazovali na hnusnost jejich modloslužby. Byli to: Apollinaris, biskup v Hierapoli, Melito, biskup v Sardech (v Malé Asii), Theofil, biskup antiochijský, a filosofové Justin, Tatián a Athenagoras. Justin učil filosofii v Římě a zemřel tam mučednickou smrtí asi r. 165.

Div za války markomanské r. 174

Leč jejich spisy filosofa v císařském purpuru neobměkčily. Ba ani div, způsobený v jeho prospěch křesťanským Bohem, jím nehnul. Za války proti Markomanům a Kvádům pronikl s legiemi na severní břeh Dunaje. Byl však od Germánů zaskočen, se všech stran sevřen a byl mu zamezen i přístup k vodě. Vojsko strádalo náramnou žízní a jeho záhuba se zdála neodvratnou. Tu vojáci jedné legie, většinou křesťané, jak stáli v šiku proti nepříteli, padli na kolena a modlili se k Bohu. Nepřátelé se tomu nemálo divili. Vtom se znenadání snesla nad oběma vojsky bouře. Germáni byli hromy a blesky rozehnáni na všechny strany, nad Římany se snesl déšť a zemdlené osvěžil.

Pohanští i křesťanští spisovatelé událost zaznamenali a mluví o zázračné záchraně. Pohané ji arci připisují Jovišovi, dárci deště (Juppiter Pluvius). Císař mu na poděkování postavil pomník, hlásající dodnes podivuhodnou událost.

180—193

Za jeho nehodného syna a nástupce Komoda žili křesťané celkem v pokoji. Připisuje se to vlivu jeho manželky Marcie — křesťanky. V onom čase podle svědectví Eusebiova slovo Boží táhlo lidi všech vrstev k zbožnému uctívání Pána všech věcí, takže i v Římě mnozí, bohatstvím a urozeností slavní, s čeledí a příbuzenstvem víru přijímali.

Pronásledování za Septimia Severa 193—211

Po roce 180 začala římská říše nezadržitelně upadat a její rozvrat nedovedli trvale zastavit panovníci sebe schopnější. Po mnohých bojích obnovil její jednotu Septimius Severus, afrického a semitského původu. S počátku byl ke křesťanům shovívavý, ale již r. 197 tekla krev v proudech, zvláště v Egyptě a Galii. Pronásledoval křesťany z politických důvodů. Křesťanská víra kácela modly a podrývala oltáře božstev, jimž Římané připisovali vzrůst svého státu a dobytá vítězství. Eusebius[68]) píše doslovně takto: »Když začal Severus církev pronásledovat, vydávali zápasníci za víru ve všech zemích skvělá svědectví; nejvíce však v Alexandrii, kam byli posíláni Boží zápasníci z Egypta a vší Thebaidy jako na největší závodiště, aby tam byli od Boha korunováni za svou vytrvalost a snášení rozmanitých způsobů muk a poprav.«

[68]) Historie církv. 271.

Klemens, znamenitý spisovatel a správce křesťanské školy v Alexandrii, prchl do Malé Asie. Ve svém spise[60]) praví: »Denně vidíme, jak mučedníci jsou ohněm a skřipcem trýzněni a na smrt vydáváni.«

Leonides, otec Origenův

Předně to byl Leonides, otec proslulého spisovatele Origena; byl sťat mečem (r. 202). Leonides se staral, aby se jeho synu dostalo nejen nejlepšího vzdělání literárního, ale i důkladné, křesťanské výchovy. Denně mu ukládal několik veršů z Písma svatého, aby se jim naučil zpaměti. Syn se však nespokojil pouhým odříkáváním, nýbrž jeho badavý duch pronikal v hluboký smysl Božích Písem a otec měl dosti práce, aby jeho zvídavost ukojil. Nejednou mu naoko domlouval, aby se spokojil běžným smyslem a výkladem Písma a nehledal poučení nad svůj věk; v duchu se však radoval z jeho velkého nadání a děkoval Bohu, že jeho syna obdařil tak velkými dary. Často prý přicházel k hochovi, když spal a odhrnuv přikrývku, na hruď jej s uctivostí líbal, ježto si ji Duch svatý vyvolil za svůj příbytek a chrám.

Velká byla jeho touha zemříti zároveň s otcem svým pro jméno Kristovo. Chystal se, že za ním půjde do vězení. Matka jej odvracela od jeho úmyslu domluvami, a když nepomáhaly, skryla mu oděv, a tak jej donutila zůstati doma. Origenovi bylo tehdy asi 17 let. Psal tedy otci do vězení list, jímž jej povzbuzoval, aby statečně podstoupil mučednictví a neměl o své dítky starosti. On i šest jeho bratří pozbyli dědictví po otci, jež propadlo konfiskaci. Origenes začal učit gramatice, mimoto vykládal jako katecheta začátky křesťanského učení pohanům, kteří se připravovali ku přijetí křtu. Několik jeho žáků zemřelo pro víru násilnou smrtí. Dokud byli ve vězení, navštěvoval je a dodával jim mysli. Pohanská mládež se naň nejednou obořila kameny; proto měnil často svůj byt.

Potamiéna

Jeho žačkou byla asi i panna Potamiéna. Ta byla pro čistotu a víru ukrutně zbita a trápena jinými mukami. Konečně měla být ve víře zviklána hořící smolou. Byla jí tak dlouho polévána, až vypustila duši. Dlouho si vykládali Alexandrijští o jejím hrdinství a nejeden z nich byl jejím příkladem a její přímluvou obrácen; na př. Basilides, jeden z vojáků, kteří ji vedli na popravu. Zastával se bezbranné panny proti posměchu a příkoří drzého davu. Potamiéna mu slíbila, že mu vymůže hojnou odměnu. Byl proto pohnán před soud a uvržen do žaláře. Tam jej navštívili věřící a pokřtili. Vyprávěl jim, že se mu ve snách ona panna zjevila a na hlavu vsadila zářící korunu. Byl sekyrou sťat. Její matka Marcella byla upálena.

Ireneus

Mnoho věřících, zdá se, umřelo hrdinnou smrtí v Galii. Předně to byl Ireneus, biskup lyonský. Pocházel z Malé Asie, kde byl učední-

[60]) Strom. II. 20.

kem sv. Polykarpa. Asi od něho byl poslán do Galie, kde v městech pro obchod přebývalo dosti Řeků. V Lyoně se Ireneus stal biskupem, nástupcem starce Pothina, který zemřel ve vězení. Větší část města prý obrátil na křesťanskou víru a posílal věrozvěsty i na jiná místa. Na synodu, kterou svolal, aby se radil o tom, kdy slavit velikonoce a jak čelit šířícímu se gnosticismu, sešlo se dvanáct biskupů. Proti týmž bludařům vydal i velké řecké dílo (Adversus haereses). Rok jeho utrpení není jistý. Podle nápisu na kostelíku, jemu zasvěceném, zemřelo za jeho biskupování 19.000 křesťanů násilnou smrtí. Arcibiskup Eucherius, jeden z jeho nástupců, mluví o »celém národě« lyonských mučedníků.[70])

Perpetua a Felicitas

Svědkem přeslavného zápasu se stalo r. 203 severoafrické město Kartago. Jména Perpetua a Felicitas jsou zapsána zlatými písmeny v církevních dějinách oné provincie. Záznamy o jejich utrpení se zachovaly a patří k nejlepším. Jejich zvláštností je, že největší jejich část napsala sama Perpetua, která byla jakoby vůdkyní tohoto hloučku mučedníků; napsala je sice řečí lidovou, neumělou, ale tím dojemnější. Při jejich čtení cítíme, jak proud tehdejších dějin se valil amfitheatry. Na jejich arénách byli mučedníci trháni od šelem a davy pohanů se pásly na jejich smrtelném zápase. Čtenář slyší tlukot vzdálených srdcí a prožívá mocné vzrušení mučedníků i diváků.

Otcovy domluvy

V popředí stojí dvě ženy, zvláště Perpetua, dvaadvacetiletá paní vznešeného rodu, s nemluvnětem na rukou. Když byla uvedena do žaláře, zhrozila se tmy i dusna, neboť dosud nepřekročila práh tak strašné místnosti, přeplněné provinilci. Leč brzy tam pocítila takovou vnitřní radost a útěchu, že by svůj žalář nebyla zaměnila s nejkrásnějším palácem. Těžký boj podstoupila se svým otcem — pohanem. Nejprve jí hrozil, že jí vyloupe oči. Vrhl se na ni a zbil ji mnohými ranami. Při druhé návštěvě se ji pokoušel zviklat ve víře jiným způsobem. Padl jí k nohám a prosil ji se slzami, ruce jí líbal, nazýval ji paní a zapřisahal, aby se slitovala nad jeho šedinami, nad sourozenci, nad nemluvnětem.[71]) Ale dcera jen litovala jeho zaslepenosti. Při soudním výslechu na náměstí opět přišel otec s vnukem v náručí a snažil se dceru stáhnout s vyvýšeného místa, kde stála před soudcem s ostatními, kteří byli vyslýcháni, až jej soudce pro jeho neodbytnost dal šlehnout prutem, a tak jej odehnal.

Tamní křesťané měli o své uvězněné souvěrce velkou péči. Jmenovitě jáhni je navštěvovali, těšili, křtili katechumeny. Perpetua byla teprve ve vězení pokřtěna. Dary pohnuly strážné k tomu, aby je netýrali, občas na zdravý vzduch vyvedli a dobře je živili; když mají

[70]) W. W. IV, 1702 (Frankreich).
[71]) Kromě otce byli všichni členové rodiny křesťany nebo katechumeny.

být předvedeni před šelmy o narozeninách prince Gety, císařova syna, sluší se, aby pěkně vypadali.

Vidění

Ale i ten, pro jehož jméno trpěli, je sílil svým světlem a vyslýcháním jejich proseb. Perpetua, nad jiné omilostněná, byla vyzvána od ostatních s ní odsouzených, aby žádala o zjevení, zda je čeká vysvobození či smrt. Viděla po modlitbě ve snu zlatý, dlouhý žebř, sahající k nebi, ale velmi úzký, a po jeho stranách samé meče, nože, oštěpy, háky a jiné smrtící nástroje, takže jen s největší opatrností bylo možno po něm vystupovat. Pod žebřem ležel velký drak, který syčel a sápal se na ty, kteří chtěli vzhůru. Perpetua mu však šlápla na hlavu, již on bázlivě schoulil, a když vystoupila na první příčel, spatřila širý, rozkošný sad, velké stádo oveček a uprostřed nich Božského Pastýře. Ten spatřiv Perpetuu, přivítal ji. Po tomto vidění se vězňové vzdali vší naděje na život a již se jen modlili za dar síly a vytrvalosti, aby snesli muka, která je čekají.

Dinokrates

Světice si znenadání vzpomněla na svého zesnulého bratra Dinokrata, který zemřel jako sedmiletý hoch. Ve snu jej viděla, jak vychází z temného místa, rozpálený a náramně žíznivý a nevzhledného vzezření. Přiblížil se k nádrži plné vody, pokoušel se jí nabrat, ale marně; okraj vodojemu byl příliš vysoký. A ona nemohla bratrovi přispět, poněvadž je dělila hluboká propast. Když procitla, poznala, že její bratr trpí; i modlila se zaň vroucně několik dní. A opět jej uviděla ve snu, ale tentokráte pěkně oděného, zářícího krásou a štěstím. Přišel k nádrži a snadno z ní nádobou nabral vody a pak si hrál po způsobu dětí.

Felicitas

Ale i Felicitas, žena z lidu, snažně vzývala Hospodina, a její modlitba nebyla oslyšena. Byla v požehnaném stavu, v němž zákon popravu nedovoloval. I prosila Pána, aby jí dopřál podstoupit smrt s ostatními křesťany. I povila v žaláři, tři dni před popravou, v bolestech děvčátko. »Co si počneš, až budeš předhozena dravé zvěři, když již zde tak naříkáš?« pravil k ní strážný. »Zde trpím já; tam bude jiný ve mně i za mne trpět.« To se takřka doslovně splnilo. Děvčátko vzala jedna křesťanka za své.

Třetího dne byli vedeni do amfitheatru na smrt, aby tam byli zadáveni od šelem. Na tvářích odsouzených bylo vidět odlesk nebeské radosti a krásy. Mužové Revokatus, Saturninus a Saturus, míjejíce soudce Hilariána, vyhrožovali mu posunky i slovy: »Ty soudíš nás; tebe bude soudit Bůh.« Přítomní pohané se tím cítili uraženi a žádali, aby odsouzení byli mrskáni. Když tedy procházeli řadou hlídačů zvěře, byli od nich všichni po řadě biti řemeny. Vinníci předhození šelmám bývali zhusta ozbrojeni a nejednomu se podařilo šelmu mečem nebo oštěpem zabít a zachránit se. Křesťané jim byli dáváni na pospas neozbrojení, někdy i přivázáni ke kolu.

Předhozeni šelmám

Leč ten, pro jehož čest a slávu zápasili, stál při svých věrných a připouštěl na ně jen ta muka, kterých si přáli, a oddaloval ta, kterých se hrozili. Saturninus toužil po tom, aby byl drásán od mnohých zvířat, aby si dobyl co nejslavnější palmy. Byl tedy on a Revokatus trhán od levharta a medvěda. Saturus se však medvěda velmi štítil a přál si a prosil, aby byl usmrcen jediným kousnutím levharta. To se stalo. Byl naň sice puštěn divoký kanec, ale ten se obořil na samého hlídače a svými tesáky mu způsobil smrtelná zranění. Medvěd nechtěl vyjít z doupěte. Byl tedy vypuštěn levhart; ten se naň vrhl a kousl v hrdlo, takže byl ihned zalit vlastní krví. Zevlující pohané křičeli: »Salvum lotum, salvum lotum!« (»Je omyt, dojde spásy!«) Tím se posmívali křesťanskému učení, že kdo je omyt křestní vodou nebo vlastní krví, bude spasen.

Trýzeň dvou paní

Obě ženy byly oblečeny do sítě, aby je dobytče snáze nabralo na rohy. I sami pohané se zhrozili, když viděli, kterak jsou před dravou zvěř vedeny slabé ženy, na jejichž znavených a bledých tvářích bylo znát, že jsou násilně odtrženy od kolébek svých nemluvňat. Obě byly od divoké krávy nabírány na rohy a do výše vymršťovány. I pohanům bylo toto divadlo trapné, a proto již nežádali, aby byly ještě trhány od šelem. Byly zavolány k bráně, kde mluvily s příbuznými a jinými křesťany. Perpetua, jako by tam byla bývala procitla z hlubokého snění, k nemalému údivu všech se tázala, kdy budou předvedeny před ono dobytče? Jako by vpravdě jiný v ní a za ni byl trpěl. Teprve stopy rohů na těle a šatě ji přesvědčily, že hlavní kus trýzně přetrpěla. Napomenuly své přátele, aby se snášeli ve vzájemné lásce a aby se nehoršili nad jejich utrpením. Pak byly odvedeny do spoliaria (komory), kde mladí gladiátoři zraněné odsouzence dobíjeli. Byla jim dávána příležitost, aby se cvičili v nelidském povolání.

Jejich vyznamenání

Perpetua a Felicitas patří k nemnoha svatým, jejichž jména církev vložila do mešního kánonu, prosíc Boha, aby nás na jejich přímluvu přijal do počtu vyvolených. Jejich svátek se světí 6. března.

Tohoto vyznamenání si zasloužily svou hrdinnou vírou; obětovaly nejen životy, ale přervaly pro Krista i nejtěsnější pouta, která je pojila s rodiči, manžely a dítkami.

O výročí jejich smrti se scházelo k jejich hrobům v hlavním kostele v Kartagu víc věřících, než bylo zvědavých diváků kolem zápasiště, na kterém umíraly.

Rovněž v Kartagu bylo v červenci r. 202 sťato dvanáct mučedníků, zvaných Scillitánských; pět bylo mezi nimi žen.

Obrana víry

Za panování tohoto bezohledného císaře psal svou památnou Apologii Tertullián, kněz při chrámě kartaginském, a v ní praví: »Na kříže a šibenice nás věšíte, hřebeny nám boky drásáte, hlavy

stínáte, dravým zvířatům předhazujete, k pracím v dolech odsuzujete, na ostrovy deportujete. Jak často nás napadá zlovolná luza kamením, příbytky nám zapaluje, ba i naše zesnulé z hrobu vyhazuje a na kusy rozsekává!«[72])

Křesťané si byli své mravní přesily a skvělého vítězství nad brutální silou plně vědomi. Minucius Felix, který v této době napsal svou krásnou rozmluvu mezi křesťanem a pohanem (Octavius) praví: »Vy pohané velebíte Mucia Scaevolu, jenž podle pověsti neohroženě vztáhl svou pravici do ohně; velebíte Attilia Regula, umučeného v sudu; Aquilia, kterému Mithridates pro vydírání a lakotu dal nalít do hrdla rozžhaveného zlata. Mlčím o našich mužích; u nás slabé ženy a děti nejen pravici, ale celé tělo dávají na pospas plamenům bez sebemenší známky bolesti; nebojí se křížů, skřipců, dravých zvířat a jiných nejhroznějších poprav.«[73])

235—238 Nehledě ke krátkému útisku za Maximina měla církev skoro čtyřicet let blahodárný pokoj a klid. V té době věřících valně přibylo a slovo Boží proniklo i do nejodlehlejších zákoutí velké říše. Nebyl to však klid trvalý, a bouře, která znenadání přikvačila, způsobila velké spousty.

Pronásledování za Decia 249—251 R. 249 se stal císařem senátor Decius, který svého předchůdce Filipa v boji porazil a zabil. Decius zahajuje řadu císařů ilyrského původu, statečných vojáků a schopných státníků, ale krutých pronasledovatelů církve. Pocházel ze země polovzdělané, z lidu ještě zachovalého a neopotřebovaného a přinášel do služeb římského státu a náboženství nadšení.[74]) Vlastní Římané již byli požitky a nemírným přepychem změkčilí a degenerovaní.

R. 248 bylo slaveno tisícileté trvání římského státu a ilyrští císařové jej chtěli povznést k bývalému lesku. Především si umínili, že vyhladí křesťanské náboženství, kterému veřejné mínění připisovalo pohromy, které tehdy říši stíhaly: vpády barbarů, zemětřesení, hlad a mor. Mimoto byl si císař živě vědom zásadního a nepřekonatelného rozporu mezi křesťanskou vírou a životním názorem římského občana. Antický člověk viděl svůj cíl v pozemských rozkoších a požitcích všeho druhu. Křesťané naopak byli přesvědčeni, že jen odříkáním a ctností lze ujít věčnému zavržení.

Císař vydal edikt (nedochovaný) a jím nařídil, že všichni bez rozdílu, rodiče, dítky, čeleď, musí veřejně bohům obětovat. Úřady však měly hledět křesťany k tomu přivést vlídně a po dobrém, domluvou, hrozbami, vazbou, hladem; teprve když vše to nepomáhalo, měly je trestat na hrdle. Ti, kteří rozkazům vyhověli, dostali od úřadů potvrzení; dosud se našlo asi 70 těchto smutných doku-

[72]) Hlava XII.
[73]) Hlava XXXVII.
[74]) Potomky Ilyrů jsou nynější Albánci.

mentů.[75]) Divoká bouře otřásla celou říší. Pohané se vrhli s divokým fanatismem na své sousedy jiné víry, a ti, žel, již neměli té horoucnosti, jakou se skvěli jejich předkové. Kdežto dříve byl odpad od víry ze strachu před mukami zjevem vzácným, bylo nyní dosti těch, kteří při pohledu na katany a skřipce se zachvěli. Jiní zapřeli víru uprostřed ďábelského trýznění. Byli mezi nimi i dva biskupové španělští a jeden z Malé Asie.

Mezi prvními obětmi byl papež Fabián. Císař viděl mohutnějící organisaci církve, cítil ji jako stát ve státě a prohlásil, že by strpěl v Římě vedle sebe spíše druhého císaře než papeže. Fabián rozdělil Řím mezi sedm jáhnů a nařídil jim, aby každý ve svém okrsku činil záznamy o mučednících.

Ve Smyrně byl vyslýchán v sobotní den kněz Pionius. Mnoho Židů i pohanů se sběhlo, naplnili náměstí a střechy domů a s napětím a škodolibostí sledovali, zůstane-li ve víře pevný. Odsouzený pravil Židům, aby se nedivili, když část křesťanů v strašném boji mukám podléhá. Vždyť jejich předky na poušti nikdo netrýznil, nýbrž dobrovolně se klaněli zlatému teleti a modle Belfegoru a dítky obětovali Molochovi. I v církvi je více plev než zrna. A pohané nechť pomní, že je lépe hořet za živa než po smrti. Na to vystoupil na hranici a mužně snesl muka ohně. Pionius

V Alexandrii se vrhli pohané jakoby útokem na domy věřících, vyloupili je, cennější věci odnesli, méně cenné na ulici spálili, takže město mělo vzhled, jako by bylo dobyto a vydrancováno od nepřítele. Jali pannu Apolonii, zbožnou a již letitou, a vybízeli ji, aby po nich opakovala rouhavá slova. Když se vzpírala, bili ji tak nelidsky ve tvář, že jí všechny zuby vyrazili. Na předměstí narovnali hranici dříví a hrozili jí, že ji upálí. I vyžádala si maličko času na rozmyšlenou. Jakmile ji pustili, bez meškání vskočila na hranici a v jejích plamenech uhořela. Apolonie

Starce jménem Metras zbili kyji, tvář mu zbodali ostrými třtinami, vyvedli jej za město a uházeli kamením.

Ženu jménem Quintu zavedli do modlářského chrámu a nutili vzdát poctu jejich bohům. Po marném vybízení vláčeli ji po kamenné dlažbě města, strašně zbičovali a na předměstí kamením uházeli. Serapiona dopadli v jeho domě, krutě zmučili, až mu všechny údy zpřelámali; nakonec jej svrhli se střechy domu střemhlav dolů. Pannu zvanou Amonarium dal soudce krutě trýznit, nakonec

[75]) Jedno potvrzení tohoto druhu (v řeckém jazyku) nám dochoval egyptský papyrus; v latinském překladu zní takto: Semper quidem diis sacrificare perseveravi, nunc vero vobis praesentibus secundum edicta sacrificavi et libavi et de victimis gustavi, quod vos rogo tectificari. Valete. Ego Diogenes obtuli. Ego Aurelius Syrus Diogenem nobiscum sacrificasse particeps testificatus sum. Anno 1. Imperatoris Caesaris Gai Messii Quinti Traiani Decii, Pii, Felicis, Augusti, die 2. epiphi (25. Junii 250). — (Kirch, Enchiridion fontium hist. eccl. ant. 142, 1923.)

stít. Tři jiné ženy dal ihned stít bez předběžného obvyklého mučení z obavy, aby od nich nebyl přemožen. Pokládalť to soudce za nemalou hanbu, když slabé ženy všem mukám vzdorovaly a nedaly se nijak od víry odvrátit.

Heron, Ater a Isidor byli děsně sedráni, nakonec upáleni; podobně i Egypťan Nemesis.

Čtyři vojáci Amon, Zeno, Ptolomeus, Ingenuus a stařec Theofil s mnohými jinými diváky přihlíželi, jak soudce sváděl křesťana k odpadu; ten již podléhal a klonil se k zapření víry. Tu oněch pět se jalo mu dodávat mysli očima, rukama, hlavou a vůbec posunky celého těla jej vybízeli k stálosti. Tím na sebe obrátili pozornost celého davu. I byli ihned dopadeni a odvedeni na popraviště.

V Alexandrii byl též úředník a ten měl ve službě křesťana Ischyriona, správce jmění. I jal se ho vybízeti, aby obětoval modlám. Když se však správce zdráhal a všeliké plísnění i trýznění trpělivě snášel, uchopil jeho pán v návalu vzteku velké kopí a probodl jej.

Origenes

V Caesarei Palestinské byl jat a v Tyru uvězněn proslulý Origenes. Byl spoután železnými okovy na krku a na nohou, uvržen do žaláře a sevřen kládou. Po čase sice byl propuštěn, ale již r. 254 následkům kruté vazby podlehl. Byl to nejnadanější muž v prvních třech stoletích církve a nejplodnější církevní spisovatel. Učil v Alexandrii a v Caesarei Palestinské, obracel sektáře, poučoval v Kristově víře vynikající osoby, na př. Julii Mamaeu, matku císaře Alexandra Severa. Psal hlavně výklady ke knihám Starého i Nového zákona, jež tvoří jakoby základ rodící se křesťanské vědy. Pro mimořádnou činnost až do vysokého věku byl nazýván Adamantinos — mužem z ocele. Z jeho děl se zachovaly jen kusy. Z nich především vysvítá, jak velké ponětí měl Origenes o hlavní pravdě naší víry — o vtělení. V některých naukách kolísá, v některých se neshoduje s učením církve (na př. preexistence duší), a o jeho pravověrnost byl po jeho smrti veden tuhý spor.

Biskup Saturninus

Jihofrancouzské město Toulouse bylo tehdy proslaveno smrtí svého prvního biskupa Saturnina. Pohané těžce nesli, že od té doby, co se světem nesl hlahol evangelia, jejich věštírny jakoby oněměly. Démoni totiž na četných místech různými znameními dávali svým ctitelům odpovědi na jejich dotazy. Marné bylo úsilí pohanů pohnout bohy prosbami a obětmi k dřívější mnohomluvnosti. I přivedli obyvatelé města Toulouse statného býka k hlavnímu chrámu, aby jej obětovali a aby obdrželi věštby. Když rokovali o příčinách té zamlklosti svých božstev, pravil jeden z nich, že příčinou toho je nové náboženství, jehož hlasatelem je Saturnin. Ten právě tudy šel do křesťanského kostelíka konat bohoslužby. I rozpálili se pohané proti

biskupu hněvem, uchopili jej, přivedli do své svatyně a naléhali naň, aby obětoval jejich bohům. Místo aby jim vzdal poctu, začal je biskup tupit a hanět jako nečisté zloduchy. Hněv modloslužebníků tím dostoupil vrcholu. Přivázali biskupa za provaz k býku a toho bodáním tak dlouho dráždili, až se v divém běhu pustil s kopce dolů a biskupa do smrti usmýkal. Dvě ženy si dodaly mysli, částky jeho těla sebraly a pochovaly. Sv. Hilarius, jeden z jeho nástupců, postavil nad jeho hrobem prostou kapli.

Sv. Háta

Město Catana na Sicilii bylo svědkem přeslavného boje svaté panny a mučednice Agathy (Háty). Tehdy ještě nebylo klášterů a křesťanské panny, které se zasvětily Bohu, žily doma u rodičů. Její rodiče byli urození a zámožní, ona pak zbožná a krásná. Místodržící Kvincián k ní zahořel smyslnou náklonností a chtěl ji míti za choť; ona však jeho nabídkami pohrdla. Marné bylo jeho úsilí zviklati ji ve víře nebo v lásce ke ctnosti. Po mnohém trýznění byla položena na žhavé uhlí a v těch mukách dne 5. února svůj hrdinný zápas slavně dokončila.

Mimořádná pomoc Boží

Jak Bůh své vyvolené hrdiny ve snášení trýzně podivuhodně sílil, ukazují záznamy o svatém Tryfonovi a Respiciovi, kteří rovněž v této době v maloasijském městě Nicei dosáhli skvělého vítězství. Tři hodiny byli napínáni na skřipci, do bosých noh jim byly zatlučeny hřebíky a byli voděni po městě. Když to snášeli bez obzvláštních známek bolesti, tázal se jich soudce s podivením, zdali nic necítí? Odpověděli, že mají dojem, jako by jim ony hřeby vězely v obuvi. Byly jim svázány ruce za zády a pak je dal bít, dřít kovovými hřebeny a nemilosrdně jim pálit boky, až biřici omdlévali. Nakonec byli sťati.[76])

Podobné výslovné svědectví o mimořádném přispění Božím čteme v záznamech o utrpení Proba a jeho společníků v Anazarbu v Cilicii r. 304. Byli podrobeni trojímu výslechu a při tom nelidsky mučeni. Při druhém výslechu byl Probus pro řízné odpovědi soudci Maximovi pálen na těle rozžhaveným železem. »Tvůj oheň je chladný a nic nepálí,« odpověděl mučedník. I dal soudce železo znovu a více rozpálit a na jeho údy položit. »Vpravdě tvůj oheň zchladl a tvoji pomocníci se ti smějí,« ujišťoval jej po druhé.[77]) Byli předhozeni šelmám, a když se jich nedotkly, byli usmrceni od gladiatorů.

Leč dni Deciova zuření, jak praví Lactancius, byly sečteny. Vytáhl proti Gotům do dolního Podunají a v několika půtkách nad nimi zvítězil. Když se znovu na ně vrhl, aby pomstil smrt svého syna, byl od nich v nějakém močále obklíčen a tam utonul nebo byl od

[76]) Acta Martyrum (1832), II. 79.
[77]) Tamtéž III. 27.

nich ubit. Gotové mu nedopřáli ani čestného pohřbu. »Jeho tělo se stalo pokrmem dravců, jak se na Božího nepřítele patřilo.«

Pronásledování za císaře Valeriána 253—260

Císař Valerián trpěl s počátku kolem sebe i při svém dvoře Kristovy vyznavače, takže jeho dvůr byl podoben téměř »církvi Boží«. Měl však též milce Macrina, který byl zasvěcen do egyptské magie, a ten byl zarytým nepřítelem křesťanů. Jeho vliv na císaře byl tak velký, že i jej naplnil svým jedovatým záštím a učinil z něho jednoho z největších katanů církve. R. 257 zase začalo zavírání sborů, olupování, vyhánění a zabíjení, nejprve duchovních, pak i laiků.

Jáhen Vavřinec

Mezi těmi, kteří trpěli v samém Římě, vyniká jáhen Vavřinec. Sixtus II. jej povýšil na arcijáhna, prvního mezi sedmi, pověřil ho správou církevního jmění a péčí o chudé. Litoval, že nemohl provázet na popravu Sixta, svého duchovního otce. »Otče, kam jdeš bez syna, kam spěcháš, velekněži, bez jáhna? Nikdy nepřinášels oběti bez účasti svého služebníka.« Sixtus jej těšil, že jej, mladíka, čeká těžší zápas; po třech dnech že půjde za ním.

Soudce po něm žádal, aby vydal jmění, jež spravuje. Vavřinec si vyžádal třídenní lhůtu. Svolal chuďasy ke kostelu a ukazuje na jejich valný zástup, pravil soudci: »Toť jsou poklady církve.« Podle svědectví Eusebiova vydržoval papež Kornelius 1.500 vdov, chudých a chorých, »které všechny živila dobrota a láska Boží«.

Rozzuřený soudce dal jáhna svléci, přivázati na rošt a pod ním zapálit oheň. Jáhen snášel muka klidně, ba žertovně pravil svému katanu: »Jedna strana je již upečena; obrať mne na druhou a jez!« Modle se za obrácení Říma zesnul na roštu v plamenech 10. srpna r. 258. Jeho hrdinná smrt a modlitba přivedla nejednoho k světlu víry. Sláva jeho jména se hned roznesla po celé říši a jako svatý jáhen Štěpán se stal chloubou Jerusalema, tak sv. Vavřinec pýchou Říma. Četné chrámy, obrazy a oslavné řeči jsou svědky jeho úcty, které se těší od své smrti až do dnešního dne.

Biskup sv. Cyprián

Též severní Afrika vyslala tehdy k nebi slavného vítěze — kartaginského biskupa a svatého Otce Caecilia Thascia Cypriána. Pocházel ze zámožné kartaginské rodiny, nabyl vzdělání, přiměřeného svému stavu, a stal se učitelem řečnictví. Pokřtěn byl r. 246 již jako dospělý muž. Zanechal řadu spisů, v nichž mimo jiné chválí účinky svatého křtu. »Když svatou oživující vodou byly se mne smyty poskvrny dřívějších let a očištěná hruď byla naplněna nebeským světlem a druhým zrozením jsem byl proměněn v nového člověka, tu mi připadalo lehké, co se mi dříve zdálo těžkým, a snadným se mi jevilo to, co jsem dříve pokládal za nemožné.«[78])

Za Deciova zuření se skryl. Za strašného moru (r. 252) však zůstal při svém stádci a ujímal se nejen věřících, ale i pohanů, od nichž

[78]) Ad Donatum IV.

jejich nejbližší příbuzní utíkali. Křesťany odvlečené od lupičů do otroctví vykupoval za peníze sebrané mezi věřícími.

Spor o křest kacířů

Ač Cyprián napsal dílo o »Jednotě katolické církve« a o primátě, uděleném sv. Petru, přece se dal strhnout ohnivou africkou povahou příliš daleko. Prohlašoval, že křest, udělený od bludařů, není platný a že sektáři, kteří jsou přijímáni do Církve, musí být znovu pokřtěni. Jeho heslem byla slova: »Jeden Bůh, jedna víra, jeden křest.« R. 256 svolal již třetí synodu, jednající o této otázce; 87 afrických biskupů vyslovilo s předním biskupem své země v této věci souhlas a poslalo svůj nález do Říma. Papež Štěpán I. však deputaci nepřijal a hrozil tresty. Leč již 257 zemřel a jeho nástupcové odchylný zvyk africké církve trpěli. Ta se teprve r. 314 přizpůsobila praksi římské.

R. 258 byl Cyprián jat a jako »nepřítel bohů« odsouzen na smrt. Byl vyveden oddílem vojska za město na širé prostranství, provázen jsa převelkým davem pohanů i věřících. Ti vystoupili i na stromy, aby viděli poslední okamžiky svého pastýře. Přišed na místo, dal zaplatit katu 25 zlatých, svlékl dalmatiku, zavázal si oči, jak bylo zvykem, a padnuv na tvář, doporučil Bohu oběť svého života. Věřící prostřeli kolem bílá plátna, jež byla v nejbližším okamžiku zkropena krví prvního kartaginského biskupa-mučedníka.

Sestoupil s Parnasu, na němž se skvěl jako dokonalý mistr řečnictví, postavil svou hřivnu do služby evangelia a skončil na Golgotě, kde zpečetil svou krví víru, kterou vyznával a hájil. V samotném Kartagu byly k jeho cti zbudovány tři basiliky.

Následujícího roku 259 byli vězněni a popravováni i obyčejní věřící. V Cirtě (nynější Konstantině) v Alžírsku byli dopadení křesťané odvedeni za město k řece, byly jim zavázány oči, tam byli postínáni a těla naházena do řeky.

V Utice nedaleko Kartaga bylo v téže době sťato 143 věřících. Jsou nazýváni massa sancta nebo též massa candida, poněvadž jejich těla byla naházena do vápenného dolu.

Potupný konec Valeriánův

Leč vtom již zastihl vzteklého zhoubce církve zasloužený trest. Roku 260 se vypravil na východ proti Peršanům, zanechav hájení západu synu Gallienovi. Perského krále Sapora porazil a zahnal za Eufrat. V rovině mesopotamské však jej štěstí opustilo; vojsko se bouřilo a žádalo návrat. Císař si jej chtěl vykoupit. Sapor byl však ochoten vyjednávat jen se samým císařem, nikoliv s jeho plnomocníky. Při schůzce se Peršané Valeriána zrádně zmocnili a odvlekli jej do zajetí. Tam se dožil největšího pokoření. Když vsedal Sapor na koně, musil se římský císař sehnout a sloužit mu za podnož. Perský král mu vložil nohu na šíji a tak se vyhoupl do sedla. Tyto výjevy tam byly od sochařů znázorněny na kamenných pomnících, jež byly před časem v ssutinách starých měst opět vykopány. Po smrti mu byla kůže stažena, vydělána, červeně natřena a zavěšena

v chrámě jako trofej. Pro jeho vysvobození nikdo ani rukou nehnul, ač zanechal syna císaře. Tak skončil ten, jak praví Lactancius, jenž v krátké době prolil mnoho nevinné krve.

260—268 Gallienus otcovy edikty odvolal a zabrané jmění církvi vrátil. Ta žila čtyřicet let v pokoji, přes ojedinělé rozsudky smrti a popravy. V městech byly budovány prostrané chrámy a křesťané zastávali i nejvyšší místa v úřadech a vojsku.

Pronásledování za císaře Diokleciána 284—305

Leč dlouhý klid měl i škodlivé následky. Podle svědectví Eusebiova upadli křesťané, laici i duchovní, v náboženskou vlažnost, hašteřili se, pomlouvali a záviděli si, když tu znenadání na ně přikvačila strašná zkouška, ze všech největší, nejtěžší a nejkrutější, a to jak rozsahem, trváním, tak i způsoby muk. Hospodin vyvýšil pravici nepřátel. Tři císařové, vesměs ilyrského původu, stateční vojáci, ale krutí pohané a zarytí nepřátelé křesťanů, přepadli bezstarostné stádce Kristovo a způsobili v něm strašné krveprolití.

Předně to byl Dioklecián, pocházející z Diokleje v Dalmácii, člověk nízkého původu; jeho děd byl otrok.[79]) Vstoupil do vojenské služby a pro svou statečnost, ale hlavně chytrost a lstivost, povznesl se tak vysoko, že r. 284 byl provolán za císaře.

Jeho spolucísařové

Jsa si vědom, že jeden panovník na uhájení hranic tak ohromné říše nestačí, přibral si za spoluvladaře svého přítele Maximiána (285—305), nevzdělaného venkovana od Sirmia, drsného vojáka, a svěřil mu západ. Sám spravoval pokročilejší a bohatší východ. Poněvadž však ani dva císařové na těžký úkol nestačili, přibrali si za pomocníky dva caesary, jakoby korunní prince; sami se nazvali augusty a po dvaceti letech měli ustoupit caesarům. Dioklecián si
292—311 zvolil Galeria a za sídlo mu vykázal Sirmium nad Sávou, blízko nynějšího Bělehradu; sám sídlil v Nikomedii v Malé Asii. Maximián
292—306 sídlil v Miláně, jeho podřízený caesar Konstancius Chlorus v Trevíru nebo v Eboraku (Yorku). S napětím všech sil odráželi čtyři císařové od římských hranic útoky barbarů. Výdaje na čtyři armády, čtyři dvory a spoustu úřednictva náramně vzrostly, a sedláci místy v zoufalosti opouštěli pole.

S upřílišením praví Lactancius, že placených bylo víc než platících. Mnoho peněz též pohltily Diokleciánovy nákladné stavby (město Nikomedie, jeho lázně v Římě, palác v Salóně u Splitu).

Též Konstancius Chlorus (t. j. Bledý) pocházel z Balkánského poloostrova. Jeho vlast byla Dardanie, území v nynějším Srbsku. Jeho rodiče byli zámožní a svého syna dali vzdělat, jak toho jejich společenské postavení žádalo. Konstancius byl dobrý voják a jeho vláda byla pro Galii blahodárnou. Britanie musil nejprve znovu dobýt a vzpurným kmenům opět vštípit úctu k římským orlům. Jeho

[79]) Dioklea bylo městečko v nynější Černé Hoře blízko Podgorice.

manželka Helena pocházela z Bithynie v Malé Asii a byla prý dcerou hostinského. Oba byli pohané; ale Konstancius věřil v Boha a křesťanům přál. R. 274 mu povila Helena v Naissu (Niš) Konstantina; ale když se stal Konstancius caesarem, první svou manželku propustil a oženil se s Theodorou, dcerou Maximiánovou. Císařové, jmenujíce své spoluvladaře, vcházeli s nimi v příbuzenské svazky, aby si zabezpečili jejich věrnost.

Kdyby byl Dioklecián zemřel na začátku r. 303 nebo se vzdal trůnu, byl by náležel k nejslavnějším římským císařům. Ale na jaře toho roku vypověděl církvi vyhlazovací boj a po kotníky se brodil v nevinné krvi, prolité zločinnou rukou.

On sám sebe pokládal jaksi za boha na zemi. Kdo se mu blížil, musil po perském způsobu pokleknout. Císařovu božstvu bylo obětováno, on se nazýval »Jovius«, jemu podřízený Maximián »Herculius«. Šest tisíc Ilyrů, jeho osobní stráž, sluli »Jovii«, stráž Maximiánova »Herculii«. Ač sám pohan, nechával křesťany na pokoji. Byloť jich mnoho a dobře věděl, že za víru rádi umírají. Nechtěl znovu pobouřit celou říši, jejíž uklidnění bylo jeho hlavní zásluhou. Jeho choť Priska a dcera Valeria byly křesťanství velmi blízko.

Štvoucím zloduchem byl především Galerius, jeho zeť, zvaný Armentarius (pastýř). Byl to muž velké, silné postavy, surové povahy, přítel vína a zarytý pohan. Jeho matka Romula, horlivá ctitelka Kybely, Pana a Bakcha, pořádala denně obětní hody ke cti těchto horských božstev a svému synu vštípila hlubokou nenávist ke křesťanům. Rovněž pohanští kněží a učení právníci, plni jedovatého záští, nepřestávali císaře popichovat k boji proti církvi.

Thebaiská legie

Předzvěstí blížící se bouře bylo »čištění« armády. Někdy před rokem 300 se vypravil Maximián do Galie potlačit vzpouru Bagaudů, kteří se bouřili pro přílišné vydírání. Přibral si též legii najatou v horním Egyptě — Thebaidě, zvanou odtud Thebaiskou. Legie měla 6.000 mužů. Tuto tvořili z největší části křesťané. Císař se utábořil v nynějším kantonu walliském ve Švýcarsku, někde poblíž Martigni nad horním tokem Rhony. Vojsko si mělo odpočinout a přinést bohům oběti. Když to uslyšela Thebaiská legie, vzdálila se, postupujíc podél řeky směrem k jezeru Ženevskému. U městečka Agauna však byla dostižena a vyzvána, aby poslechla císařových rozkazů. Když se vzepřela, byl každý desátý muž popraven. Nový rozkaz naplnil legii, zbrocenou krví svých druhů, náboženským vzrušením a svatým vzdorem. Velký hluk a křik byly odpovědí vůči rostoucímu násilí. Nejvíc své druhy povzbuzoval k stálosti ve víře velitel Mauricius. I byli po druhé decimováni, jak na koho padl los. Stupňující se krutost je ve víře jen utvrdila. Byli tedy se všech stran obklíčeni a porubáni.

Kdo chce dosáhnout mučednické palmy, nesmí se bránit. Též oni všichni zahodili zbraň a dali se pobít jako ovce. V šestém století byl na místě, svlaženém jejich krví, zbudován kostel a benediktinský klášter St. Maurice.

Tři edikty

Opětovný požár císařského paláce v Nikomedii, Galeriem založený a sváděný na křesťany, podráždil Diokleciána nejvyšší měrou. V únoru 303 vydal edikt, že všechny křesťanské kostely mají být zbořeny a posvátné knihy vydány. Druhý edikt nařizoval, že všichni duchovní mají být uvězněni a nuceni obětovat bohům. Všechny žaláře byly naplněny biskupy, kněžími, jáhny a jinými kleriky, takže v nich nezbylo ani místa pro vrahy, loupežníky a jiné zločince. Podle třetího ediktu začátkem r. 304 měli všichni křesťané obětovat nebo zemřít.

Dva svědci

Nejvíce zpráv o hrůzách této bouře nám zanechali dva její svědkové: Eusebius Caesarejský, tehdy ještě kněz, jenž prchl do Egypta, byl však dopaden a nějaký čas vězněn. Druhý je Lactancius, původem asi Afričan, učitel řečnictví, povolaný Diokleciánem do Nikomedie. Zrovna před začátkem této bouře se stal křesťanem a napsal dílo De mortibus persecutorum (Jak umírali pronasledovatelé). Zemřel v Trevíru r. 340. Zanechal řadu spisů a pro jejich lahodnou mluvu je nazýván křesťanským Ciceronem.

Když křesťan jménem J a n v Nikomedii viděl vyvěšené tyto edikty, strhl je a na kusy roztrhal, dodávaje posměšně, aby císař raději ohlásil vítězství nad Goty a Sarmaty. Ihned byl dopaden, předveden před císaře a trýzněn mnohým mučením, jež všechna snášel s podivuhodnou zmužilostí. Nakonec byl na prach spálen. V římském martyrologiu se připomíná dne 7. září.

Boření kostelů

V Nikomedii se zvedal na vyvýšeném místě velký křesťanský chrám, z paláce viditelný. Galerius chtěl budovu zapálit, Dioklecián se však obával o město. Chvíli se přeli; starší císař posléze rozkázal, aby byla zbořena. Jeho osobní stráž, ozbrojená motykami a pákami, přitrhla ve vojenském pořádku k chrámu, podnikla na něj se všech stran útok a za několik hodin zmizel beze stopy s povrchu. Eusebius výslovně píše,[80]) že vlastníma očima na to musil hledět, kterak svaté chrámy, určené modlitbě, shora až do základů byly bořeny a svaté knihy na náměstích páleny. A poněvadž i Konstancius Chlorus dal některé chrámy zbořit, jiné jen zavřel, duněla celá ohromná říše padajícím zdivem Božích stánků.

A nyní nastalo hnusné trýznění a trápení lidí, aby se zřekli Krista a pálili kadidlo nečistým démonům. Dosti bylo zbabělců, kteří se katanů zhrozili a poskvrnili se modloslužbou. V houfech byli věřící vláčeni před modly, a když někdo z pohanů zvolal, že již obětovali, byli odvedeni k těm, kteří skutečně rozkazu poslechli. Kteří se proti tomu ohrazovali, byli od vojáků poličkováni, aby mlčeli.

[80]) Str. 401.

Též Priska, choť Diokleciánova, a Valeria, jeho dcera a manželka Galeriova, které někteří nazývají křesťankami, musely obětovat modlám.

»Leč žádná řeč ani výmluvnost toho nemůže vypraviti, kolik slavných mučedníků Kristových mohl každý viděti po městech i venkově,« tak praví očitý svědek Eusebius. A o něco níže píše: »Množství těch mučedníků, kteří byli po všech krajinách usmrceni, žádný nespočítá; zvláště pak těch, kteří mučednictví vytrpěli v Africe v Mauretanii, v Thebaidě a Egyptě.«

Dvořané

Předně přišli na řadu dvořané. Jeden z nich, jménem Petr, byl za ruce vzhůru vytažen, obnažen a mrskáním a bičováním tak zedrán, že bylo i jeho kosti viděti. Když zůstával neoblomný, jako »skála« pevný a vší trýzní pohrdal, byl polit roztokem octu a soli, pak položen na rošt a v pravém slova smyslu pozvolna upečen. »Muky pak jiných jeho druhů, které vpravdě nebyly lehčí, pro ukrácení řeči na ten čas pominu mlčením,« podotýká autor.

Dorotheus a Gorgonius po přetrpěných mukách byli zardoušeni. Jejich těla, od křesťanů uctivě pochovaná, byla na rozkaz císařův vykopána a vržena do moře, aby jim věřící nemohli vzdávat poctu.

Mučedníci v Nikomedii

Po dvořanech stihl císařův hněv obec věřících v Nikomedii pro podezření, že zapálili palác. Celé zástupy byly obklíčeny od vojáků a meči porubány, jiní upáleni na hranicích. Byly případy, že nejen muži, ale i ženy v nábožné horlivosti se dobrovolně vrhaly do přichystaných plamenů. Jiní byli na lodích zavezeni na hlubinu moře a v poutech do vln naházeni. Byla to smrt velmi potupná, poněvadž odsouzený k utopení nebyl pokládán za hodna pohřbu.

Mučedníci v Tyru

Ne bez pohnutí líčí Eusebius výjevy v Tyru, jichž sám byl svědkem. Píše, že Pán Ježíš svým vyznavačům, kteří v těch strastných dobách mu vydávali svědectví, svou božskou mocí byl zřejmě přítomen a jim pomáhal. Neboť šelmy, proti věřícím puštěné, vrhaly se na pohanské hlídače, stojící za ohradou, a křesťanů stojících uprostřed závodiště se nedotkly, nebo se k nim přiblížily, ale jakoby neviditelnou mocí hnány, od nich utíkaly, k nemalému podivení pohanů.

Mládenec sotva dvacetiletý stál svlečen nepohnutě se statečnou myslí uprostřed amfitheatru, modle se vroucně k Bohu s rukama zkříženýma na prsou. Rysové a medvědi hnali se na něho, ceníce zuby a chystajíce se jej rozsápat. Ale najednou jakoby neviditelnou metlou šleháni, se obrátili a prchali. Tak byl mládenec zachován na živu.

Proti jiným pěti byl vypuštěn divoký býk. Ten nejprve nabíral na rohy několik pohanů, kteří se k němu přiblížili, do vzduchu je vyhazoval a na zemi těžce potrkal, že byli polomrtvi odnášeni. Pak se

vztekle hnal na odsouzené věřící, chtěje se na ně obořit. Leč ačkoliv byl drážděn žhavým železem, nohama zuřivě zemi hrabal, až písek na všechny strany kolem něho lítal, rohy se rozháněl a hrozivě na ně funěl, přece jim neublížil, jako by nějaká neviditelná hradba mučedníky chránila. Byly tedy na ně poštvány jiné šelmy a nakonec byli mečem usmrceni.

V témže městě byl Ulpián po mnohých ranách zašit se psem a jedovatým hadem (brejlovcem) do hovězí kůže a uvržen do moře.

V Palestině

Svědkem velmi slavného boje se stala 3. dubna 306 na Velký pátek i Caesarea Palestinská. Byla tam křesťanská škola, spravovaná tehdy knězem Pamfilem. Vedle jiných vzdělával se na ní mladík, jménem Apianus, pocházející z Pagae v Lykii. Předtím studoval práva v Berytu, veda život bezúhonný v městě mravně nemálo porušeném. Když Apianus viděl křesťany, jak ze strachu před císařskými rozkazy spěchají do pohanských chrámů, aby se poskvrnili modloslužebnými obětmi, jal se je rozhorleně a nebojácně okřikovat a jim v tom bránit. Ihned byl od biřiců uchopen a nesčíslnými ranami ukrutně zbit a pak vsazen do klády. Když byl druhého dne opět předveden před soudce a marně vybízen, aby obětoval bohům, byl znovu a znovu tak bit, že mu bylo vidět holé kosti a jeho obličej byl od ran tak zduřelý, že jej přátelé nemohli ani poznat. Ale jako kov pod mnohými ranami jen tvrdne, tak i víra Apianova. Zuřivý správce Urban dal mu obalit nohy do plátna, napuštěného olejem, a zapálit. Oheň pronikl až na kosti a tělo se rozpouštělo jako vosk. Trpěl muka, jež daleko převyšovala lidské síly. Opět byl dán do vězení a třetího dne zase přiveden před soudce, více mrtvý než živý, ale stále neoblomný. I dal jej vladař uvrhnout do moře.

Apianus

Co následovalo, praví Eusebius, bude prý se mnohým zdáti neuvěřitelným. Ale on se dovolává za svědky všech svých caesarejských spoluměšťanů. Strhla se strašná bouře nejen na moři, ale i na nebi, že se země otřásala. A když ztichla, bylo nalezeno tělo Apianovo před branou města. Byl hozen do moře, aby byl zbaven čestného pohřbu; ale i sama příroda se pobouřila nad touto mrzkostí a vrátila jeho tělo věřícím, aby je nejen se ctí pochovali, ale aby mu vzdávali i onu poctu, která se vzdává ostatkům velkých Kristových hrdinů.

Jeho bratr Edesius rovněž varoval křesťany v Alexandrii, aby neplnili bezbožných císařových rozkazů. Když viděl, kterak tamní správce Diokles s nimi nelidsky nakládá a křesťanským paním a pannám činí příkoří, nejen slovy jej plísnil, ale i ruce naň vztáhl a citelně jej potrestal. Biřici se ho hned chopili a po různých mukách uvrhli do moře.

R. 309 byl rovněž v Caesarei po dvouletém žaláři a mnohých ra-

nách s jinými jedenácti sťat kněz Pamfilus, správce tamní školy a učitel Eusebiův. Ten si svého učitele tak vážil, že napsal jeho životopis a přijal jeho jméno; psalť se Eusebius Pamfilův. Pro jeho zásluhy literární, pro zvelebení tamní knihovny a štědrost k chudým jej nazývá předním světlem tehdejší Palestiny. Po jeho smrti opustil Eusebius svou vlast.

Dvě panny

V letopisech města Gazy, ležícího o něco jižněji, skvějí se jména dvou statečných panen. Několik křesťanů, dopadených při bohoslužebném shromáždění, bylo předvedeno před soudce a ten je různým způsobem trýznil, aby se zřekli Krista. Jednu pannu, jménem Theu, která mu nezůstala na pohrůžky dlužna odpověď, dal pověsit na dřevo a její tělo drásati kovovými ostny. To pozorovala nějakou chvíli jiná panna, jménem Valentina, vnějšku sice nevzhledného, ale mužné mysli a výmluvnější nad slovutné učitele řečnictví. »Jak dlouho budeš mou sestru tak krutě a tyransky mučit?« zvolala na soudce ze zástupu. Biřici se jí hned zmocnili a přivedli ji k soudci. Ten se nejprve pokoušel odvrátit ji od křesťanské víry lahodnými slovy. Pak ji dal zavést k oltáři, aby na něm obětovala pohanským bohům. Ona však, zůstávajíc věrna své povaze, místo aby obětovala, vyskočila na oltář, po něm sem tam dupala na potupu pohanů i jejich modloslužby, vše, co na něm bylo, rozmetala, i malou hranici dřeva, připravenou k obětování. Soudce vztekem sotva dechu popadal. Dal ji zmučit tolika mukami, jako dosud nikoho, a nakonec dal obě ony panny upálit.

Ve Frygii se křesťané nejmenovaného městečka utekli do chrámu a byli od vojska i s chrámem spáleni.

V Sebastě v Armenii byl od slidičů ve svém úkrytu vypátrán sv. Blažej, zprvu lékař, pak biskup onoho města. Byl ukrutně zbit, na skřipci napjat a drásán kovovými hřebeny, konečně sťat. V některých krajích se dává na jeho svátek (3. února) svatoblažejské požehnání; je ctěn jako jeden ze čtrnácti pomocníků.

V Egyptě

V Egyptě muži s manželkami a dítkami »téměř v nesčíslném počtu« umírali pro víru. Mnozí byli po zedrání kůže železnými hřebeny, po vymknutí údů na skřipci, po přeukrutném bičování a jiných mukách, jichž nelze vypsati, na hranicích upáleni nebo uvrženi do moře. Někteří nastavovali dobrovolně hrdla katům, těla jiných byla roztržena na skřipcích, jiní umírali hladem, jiné jako zločince věšeli na šibenicích nebo je na ně přibíjeli hřeby hlavou dolů.

V Alexandrii smutně proslul svou krutostí proti křesťanům soudce Diokles. Zbičované a na celém těle zedrané dal za ruku přibít k stropu, jiné co nejpevněji přivázat k sloupu, některé vsadit do klády. Pak se mezi nimi procházel a číhal, zda některý, zemdlen jsa mukami, zradí Krista a se ho zřekne.

K zemím, nejvíc zavlaženým přívalem mučednické krve, náleží horní (jižní) Egypt. Eusebius, jenž se tam uchýlil, byl očitým svědkem pronásledování, které se podobalo vyhlazující válce. Výslovně píše, že žádná řeč nevypoví, co bití, bídy a strasti tam věřící vytrpěli.[81]) Ostrými střepinami byli dráni po celém těle nelítostně až do posledního dechu, za jednu nohu lidem na posměch věšeni; byli přivazováni za nohy k vrcholům ohnutých stromů; ty byvše puštěny, prudce se vymrštily a těla křesťanů roztrhly v půli. Denně tam popravovali 10, 20, 60 lidí, někdy i 100 rodin, a ani dítek nešetřili. Tyto hrůzy tam trvaly několik let, takže meče od stálého stínání otupěly a se lámaly, a kati, neustálými popravami unaveni, ve své práci se střídali.

Mučedníci v západních zemích

Západní země římské říše neměly Eusebia, jenž by nám byl zachoval tolik a tak zevrubných zpráv o strastech tamních křesťanů jako onen o zemích východních. Ale i tam byly rašící ratolesti s Kristova kmene sekány a řezány nelítostně.

V Saragose

Dne 3. listopadu na př. připomíná římské martyrologium jen všeobecně »utrpení skoro nesčetných svatých mučedníků, kteří zemřeli v Saragose za správce Daciána statečně pro Krista«.

Že tam tekla krev v proudech, dokazuje i Aurelius Prudentius, původem Španěl, narozený r. 348, nejspíše v Saragose. Za císaře Theodosia se stal vysokým úředníkem, též správcem některých měst ve své vlasti. Znechutil si však světské povolání, uchýlil se do soukromí a oblíbiv si umění slovesné, vyspěl v nejznamenitějšího básníka křesťanského starověku. V hymnu na mučedníky saragoské nazývá toto město příbytkem andělů, jež se nemusí obávat žádné bouře, poněvadž v sobě skrývá tolik světců, pro Krista zabitých, že sotva Kartago a Řím se mohou pochlubit větším množstvím těchto pokladů.[82])

O způsobu jejich utracení vykládá tradice toto: Dacián prý chtěl všechny křesťany, v onom městě žijící, popravit najednou. Na oko jim tedy dovolil, že mohou volně odejít, kam jim libo. Sotva vykročili za město, dal za nimi rychle zavřít všechny brány. Vtom se na ně z úkrytů vyřítili vojáci a všechny je porubali.

Sv. Vincenc jáhen

Podrobná akta se nám zachovala o sv. Vincenci, jáhnu. Pocházel ze Saragosy, ze zámožné a vznešené rodiny. Rodiče jej dali na výchovu tamnímu biskupu Valeriovi. Ten jej vysvětil na jáhna a pověřil hlásáním slova Božího, nemaje sám daru výmluvnosti. Po vyhlášení Diokleciánových zákonů dal Dacián biskupa i jáhna zatknout, na rukou i šíji spoutat těžkými okovy a odvléci do Valencie. Jáhen se před soudem ujal slova a vydal skvělé svědectví pravdě,

[81]) Církk. hist. 415.
[82]) Ruinart, Acta MM III. 103.

Bohu-Tvůrci a Vykupiteli; modly z dřev, kovu a kamene nechť ctí, kdo v ně věří. Biskup byl odsouzen k vyhnanství, jáhen pro smělou řeč k mučení. Byl napínán na skřipci, až se mu údy z kloubů vymkly, kovovými ostny mu byly boky drásány; z úst jeho však zaznívala jen chvála Boha a pohana démonů. Rozlícený soudce jej dal položit na rozpálený rošt a pod ním rozdělat oheň. Byl bičován, byly naň kladeny rozpálené plechy a do ohně byla sypána sůl, aby prskající zrnka mu vnikala do ran. Kristův hrdina, jsa sílen mimořádnou milostí shůry, snášel tato nadlidská muka s klidnou myslí, modle se vroucně k Bohu. Pak byl uvržen do žaláře, tam položen na střepiny a sevřen kládou. Dne 22. ledna 304 podlehl útrapám.

Svatý Vincenc je nejslavnější španělský mučedník, který se důstojně řadí k sv. jáhnům Štěpánu a Vavřinci. Jména všech těchto tří hrdin značí totéž, totiž vítěze nad satanem a jeho služebníky.

Ve Foru Corneliově[83]) byl učitel jménem Casián. Když se zdráhal obětovat modlám, vydal jej soudce k usmrcení jeho žákům. Básník Prudentius tam navštívil kolem r. 407 jeho hrob a zbásnil výjev, znázorněný tam na obraze. Odsouzený stál svlečen, ruce vzadu spoutané, a kolem něho roj bývalých žáčků, ozbrojených kovovými rylci, jimiž se učili do voskových tabulek rýti písmeny. Těmi doráželi na svého učitele, až jej do smrti ubodali. Čím slabší byly ruce mladých katů, praví 13. srpna římské martyrologium, tím delší a bolestnější byla muka odsouzeného. Žáci byli svého učitele — mučiteli. Casián

V Caesarei Mauretánské si nehynoucí palmy velkým utrpením dobyl Arcadius. Když s neohroženou myslí pohaněl císařské rozkazy, vymyslil proň popuzený soudce pomalý a bolestný způsob smrti. Dal mu nejprve usekávat ruce po kusech, počínaje od prstů, pak nohy článek za článkem, až zbyl pouhý trup. Leč v zemdleném těle zůstal duch plný nezdolné víry. Vida kolem sebe pozutínané údy své, pravil: »Jste údy Kristovy a já nyní cítím, že jsem Kristův, po čemž jsem vždy tolik toužil.«

R. 309 byl dopaden Quirinus, biskup v Sisku v Ilyrii (nynějším Chorvatsku). Byl poslán do Sabarie[84]) k Amantiovi, správci horní Panonie. Tam mu byl přivázán na krk žernov a byl uvržen s mostu do řeky Ráby. Podle nejstarších zpráv plul delší dobu po vodě a napomínal lid k stálosti ve víře.

Podobnou smrtí zahynul v Lauriaku (Lorch v Hor. Rakousích) asi r. 304 sv. Florián, bývalý člen vojenské posádky. Byl svržen do řeky Enže. Později tam vzniklo proslulé augustiniánské opatství. Je zemským patronem Horních Rakous a je ctěn jako ochránce proti ohni a vodě.

[83]) Nynější Imola u Bologne.
[84]) Sabaria je nynější Kamenec (Steinamanger) v západním Maďarsku.

Mnozí křesťané byli odsouzeni k dobývání rud v dolech. Žhavým železem jim byly na jedné noze v ohbí pod kolenem ochromeny šlachy, aby nemohli utéci, někdy i jedno oko vypáleno.

Anežka Římská

Řím byl mimo jiné proslaven utrpením sv. Anežky, třináctileté panny, dcery bohatých rodičů. Když pohrdla nabídkami urozeného římského mladíka, byla udána jako křesťanka. Soudce ji přemlouval, sváděl, hrozil jí. Vida marnost všech svých pokusů, odsoudil ji pro pohrdání římskými bohy k trestu smrti.

S veselou myslí šla panna, skoro ještě dítě, na popraviště a za pláče okolostojících sklonila šíji pod katův meč 21. ledna 304 a dobyla si dvou slavných korun, jako panna a mučednice.

Byla pochována na statku svých rodičů blízko hradeb. Císař Konstantin vystavěl na jejím hrobě basiliku. V ní bývají svěceni beránci, z jejichž vlny se tkají palia, pásy, označené černými kříži, jež papež posílá nově jmenovaným arcibiskupům. Zjevilať prý se světice 28. ledna svým rodičům s beránkem na rukou v kruhu zářících panen.

Jméno sv. Anežky se brzy podle svědectví sv. Jarolíma stalo slavným ve všech církvích, zemích i národech. Římská církev světí její svátek dvakrát (21. a 28. ledna), Řekové dokonce třikrát, a její jméno bylo vloženo do mešního kánonu. Věřící se chodili modlit na její hrob. Jednou je tam pohané přepadli a obořili se na ně kameny. Všichni prchli, jen Emerenciána, ještě katechumenka, připravující se na křest, zůstala u hrobu své příbuzné a kárala pohany pro jejich surovost. Byla od nich uházena kamením a tak vlastní krví pokřtěna.

Slavný zápas, podobný zápasu sv. Anežky, podstoupila v Syrakusách na Sicilii sv. Lucie. Záznamy o ní vznikly asi sto let později a byly poněkud legendárně vyzdobeny. Ruinart je proto nepřijal do své sbírky. Jejich jádro se však uznává za pravé. Nejen latinská, ale i řecká církev slaví její svátek v týž den, totiž 13. prosince a její jméno se uvádí i v mešním kánonu. Po otci zdědila značné jmění, jež zčásti rozdala chudým. Těžce nemocné matce radila, aby hledala uzdravení v Cataně na hrobě sv. Agathy. Byla obžalována jako křesťanka, a když se domluvy, hrozby a svádění minuly s žádoucím účinkem, byla jí vražena dýka do hrdla. Umírajíc předpovídala brzký konec pronásledování.

Velmi málo je též známo o mučednické smrti svaté Anastasie. Pocházela ze Sirmia a její ostatky byly později přeneseny do Cařihradu. Církev vzpomíná jejího úmrtí na hod Boží vánoční při druhé mši svaté a její jméno vložila do mešního kánonu.

Téže pocty se dostalo svaté panně Cecilii, o níž se neví, zda byla umučena v tomto pronásledování, či již dříve. Její hrobka však byla zjištěna a dvakrát (821 a 1599) otevřena. Po druhém otevření byla z mramoru vytesána známá její podoba, jak leží na pravém boku, se zahalenou hlavou, ranou do krku od liktora usmrcena. Je ctěna jako patronka hudby.

K tomu dala podnět slova pozdní legendy, že za zvuků hudby při svém zasnoubení v úkrytu srdce svého Bohu chvály zpívala.[85])

Historického jádra se nelze domakat v krásných legendách, složených o sv. Kateřině, panně alexandrijské, slynoucí urozeností, krásou a učeností, jež přehádala padesát filosofů, snesla mnohá muka a byla od andělů pochována na hoře Sinai. Obě církve, západní i východní, slaví její svátek 25. listopadu. Ve středověku byla její úcta velmi rozšířena. Pařížská universita i filosofická fakulta pražská ji zvolily za svou patronku, též císař Karel IV. byl velkým jejím ctitelem. Její podobu lze poznati podle kola, kterým prý měla být lámána, jež se však samo v rukou katů rozpadlo v kusy.

Dne 4. prosince vzpomíná západní církev panny a mučednice svaté Barbory; ctí ji i církev východní. Ale o jejím utrpení není žádné zaručené zprávy. Podle pozdější legendy ji otec v Nikomedii střežil ve věži, vydal ji soudu pro víru v Krista, sám ji sťal, ale v zápětí byl zasažen bleskem. Vyobrazuje se obyčejně s kalichem a hostií, také s věží. Je vzývána zvláště od horníků jako patronka proti náhlé smrti, proti blesku a ohni. Ve Španělsku a ve Francii býval její obraz nad skladištěm prachu. Uvádí se mezi čtrnácti svatými pomocníky.

Nejspíš za Maximiána podstoupila v Kolíně smrt za víru se svými družkami sv. Uršula (Voršila). Faktum je jisté; počet umučených a doba jsou nejisté. V chrámě sv. Voršily v Kolíně je zasazen kámen s prastarým nápisem. Podle něho přišel koncem 5. století do Kolína z orientu slavný muž Klemacius, byv povzbuzen nebeským viděním, a obnovil tam pobořenou basiliku, v níž byla pochována Uršula se svými družkami. Podle pozdní středověké legendy připlula Uršula s 11.000 pannami z Anglie po moři a řece Rýnu do Kolína, a tam byly umučeny od Hunů, pustošících onu zemi.

Když byl v Kartagu r. 259 na smrt s jinými veden Montanus, napomínal shluklé pohany, aby upustili od modloslužby a obrátili se k pravému Bohu. Přítomné sektáře pak zapřisahal, aby zanechali zarytosti a pýchy; z množství mučedníků ať poznají pravou církev a vrátí se k ní.[86])

11. **Konstantin Veliký.** Míra utrpení byla dovršena a Hospodin poslal muže, který pomstil příkoří, páchané na jeho věrných. Byl to Konstantin, syn Konstancia Chlora. Žil jako rukojmí na východním dvoře v Nikomedii. Galerius jej z hloubi duše nenáviděl, jako by tušil jeho skvělou budoucnost. Byl to mladík štíhlého vzrůstu, bystré mysli, ohnivého ducha, v boji statečný, od vojska zbožňovaný. Galerius jej často nutkal k zápasu se šelmami, s postranním úmyslem, že bude od nich rozsápán. On však po každé z nebezpečí vyvázl svou obratností a ochranou Boží. 306—337

[85]) Vedle apoštolů a četných mučedníků byla do mešního kánonu zařaděna i jména sedmi panen a mučednic. Jsou to Afričanky: Felicitas a Perpetua, dvě Sicilianky: Agatha a Lucie, dvě Římanky: Anežka a Cecilie. Anastasie pocházela z Panonie (Slavonie).

[86]) Ruinart, Acta MM III. 319 (1832).

Jeho otec, tuše blízký konec svého života, opětovně žádal, aby mu byl jeho syn poslán; chtěl jej nejen naposled spatřit, ale učinit i svým nástupcem a dědicem moci; byť jeho syn při jmenování caesarů v Nikomedii k nemalému údivu vojska odstrčen.

Noví caesarové

Roku 305 se mimo nadání Dioklecián vzdal trůnu a na jeho přání i Maximián, který vládl v Římě. Na pahorku u Nikomedie před sochou Jovišovou svlékl východní císař purpur a oblékl v něj svého zetě Galeria. Diokleciánbyl syt panování i krutosti; vavříny, zkropené nevinnou krví tisíců, mu působily nevýslovná muka.

305—313

Augusty neboli vrchními císaři nyní byli Galerius a Konstancius Chlorus, caesary jim podřízenými Maximin, řečený Daza, příbuzný Galeriův, a Severus (305—307), oba původně pastýři ilyrského původu. Galerius svého tchána, věkem sešlého, úplně ovládal a vynutil na něm jmenování těchto nových císařů.

Po dlouhém naléhání konečně Galerius Konstantinovi dovolil, že může odejít k svému otci; druhého dne si měl přijít pro průvodní císařský list. Konstantin právem tušil lest. Byl by to býval rozkaz pro Severa, který vládl v Podunají, aby pod nějakou záminkou prince zadržel. Ten nečekal na druhý den, nýbrž hned pozdě večer se vydal na cestu. Vzal z několika stanic poštovní koně a s největší rychlostí uháněl na západ. Galerius úmyslně vstal teprve před polednem a dal zavolat Konstantina. Dozvěděv se o jeho útěku, žádal skřípaje zuby o poštovní koně, aby jej dohonil; těch však nebylo.

Konstantin císařem 306

Konstantin zastihl otce v Bononii (Boulogni), zaměstnaného přípravami k plavbě do Britanie. Táhl s ním a zahnal Skoty a Pikty zpět do jejich sídel. V Eboraku (Yorku) r. 306 tam Konstancius zemřel. Vojsko obléklo jeho 32letého syna v purpur a provolalo za císaře.

Velebený Diokleciánse necítil sám dosti silen k spravování ohromné říše. Konstantin si na tento velký úkol troufal. V nastalých zmatcích všecky augusty i caesary postupně přemohl a sesadil a upevnil svou vlastní vládu od hradby Piktů až po katarakty Nilu.

Po otci zdědil Galii a Britanii. Obyčejně sídlil v Trevíru, který ozdobil četnými stavbami; odrážel útoky Germánů a vystavěl kamenný most v Kolíně.

Maximián † r. 310

Maximiánovi, kdysi spolucísaři Diokleciánovu, se v soukromí stýskalo. Nerad opouštěl trůn a brzy se pokoušel nabýt ho znovu. V Italii, Hispanii a Africe strhl na sebe moc jeho syn Maxencius. Ten dopřával svému otci ve vládě účast. Když se pokoušel syna s trůnu svrhnout, byl od něho z Říma vyhnán. Odebral se do Galie k svému zeti Konstantinovi a ten jej velkomyslně přijal jako hosta. Když však Konstantin bojoval nad Rýnem s Franky, oděl se ošemetný stařec za jeho zády v Massilii (Marseili) v císařský purpur,

zmocnil se pokladny a převedl štědrými dary část vojska na svou stranu. Konstantin se rychle vrátil, vzal město útokem, strhl zrádnému tchánu císařský plášť, života jeho však ušetřil.

Ale ani touto mírností nenapravil člověka »plného zlých dnů«. Začal proti zeti ponoukat svou dceru F a u s t u. Najde prý jí chotě daleko hodnějšího; ať jen nechá jeho ložnici otevřenou a méně přísně střeženou. Ta otci na oko vše slíbila, ale vyzradila to manželu. Služebník, jenž byl ochoten za svého pána zemřít, se položil do jeho postele. V noci se vplížil Maximián prořídlými strážemi do komnaty a domnělého císaře probodl. Opouštěje místnost volal, že tyran je mrtev. Ten mu však znenadání vkročil v cestu v čele silné stráže. Strůjce pletich stanul jako zkamenělý. Byl uvržen do vězení a ponecháno mu na vůli, jakým způsobem chce učinit konec nešlechetnému životu. Uškrtil se osidlem, zavěšeným na trámě. Tak skončil krutý katan křesťanů, pomocník Diokleciánův.

Galerius † r. 311

Téhož roku byl již více mrtev než živ i Galerius, vlastní zloduch doby, který onu strašnou bouři rozdmýchal. Roznemohl se v Sardice (Sofii), kde sbíral brannou moc k výpravě do Italie. Na stydkých údech se mu udělal vřed, který se víc a více šířil, až zasáhl i útroby. K tomu se přidružil cizopasný hmyz, jenž tělo rozežíral. V krátké době byl tento obrovský a z nestřídmého života otylý muž sklácen a nemocemi tak sklíčen, že skýtal žalostný obraz. Pro strašný puch se ho lidé vzdalovali a lékaři jej ošetřovali jen s největším sebezapřením a ze strachu, aby nebyli o hrdlo připraveni. Obkládali jej teplými těly uvařených zvířátek, a tím mu celé roje onoho hmyzu odnímali; ale mezitím se ho v něm mnohem více zrodilo. Když viděl, že je veškera lidská pomoc marná, hledal spásu u Eskulapa a Apolina; nemoc se však jen horšila a tělo rozpadalo.

Konečně zlomen jsa strašným utrpením, uznal, jako kdysi Nabuchodonosor, že vládne Nejvyšší na nebi a že se ho dotkla jeho trestající ruka. Křičel, že zločin napraví, že obnoví chrám (v Nikomedii stržený), a 30. dubna 311 byl v témže městě vyhlášen e d i k t, kterým dovoloval křesťanům vyznávat jejich víru a obnovovat a stavět kostely. Též je vybízel, aby se k svému Bohu modlili za obecné dobré a za císařovo uzdravení. V polovici května dokonal tento veliký rouhač svůj bezbožný život.

Po vyhlášení ediktu byli propuštěni zajatci, pracující v dolech. Hromadně se ubírali po cestách všemi směry k svým domovům s radostnou tváří a za chvalozpěvů.

V Italii, Hispanii a Africe strhl na sebe vládu M a x e n c i u s, syn Maximiánův, který svého otce v nešlechetnostech ještě předstihl. V Římě povraždil mnoho lidí, sta senátorů připravil o jmění a život a dopustil se nesčíslných prostopášností.

Při tom byl oddán nejhnusnějším pověrám a odporné modloslužbě. Obětoval modlám někdy lvy i dítky, jejichž útroby zkoumal a z nich si dával předpovídat budoucnost, též zaklínal duchy. Hrůzovládou udržoval poddané v otrocké bázni.

Jemu úplně podobný byl Maximin Daza, vládnoucí v Asii. Po Galeriově ediktu křesťanů sice nezabíjel, ale mrzačil je. Jednomu dal vypíchnout oči, jinému utít ruce nebo nohy, tomu uši a nos. Ustanovil po městech a krajích pohanské kněze, kteří v obřadním rouchu veřejně přinášeli démonům oběti a udávali ty, kteří se jim vyhýbali. Pověrčivý byl do té míry, že takřka ani kroku neučinil, aniž se byl předem otázal démonů. Vína byl tak oddaným milovníkem, že z opilosti upadal do třeštění, a pak nařizoval věci, jichž po vystřízlivění litoval. Nařídil tedy, že rozkazů, daných v takovém stavu, se nemá poslouchat. Leč dni jejich řádění již byly sečteny.

Vidění Konstantinovo

Maxencius chtěl dobýt Konstantinovy alpské země Raetie. Ten však nečekal, vydal se na pochod se stotisíci vojáky proti soku, jenž měl v poli 190 tisíc; této své převahy však neuměl využít. Eusebius v Konstantinově životopise vypravuje, co mu později řekl císař v důvěrném rozhovoru a dotvrdil přísahou. Za pochodu se doporoučel tomu Bohu a prosil jej o zdar pro své zbraně, kterého již jeho otec uctíval. Tu jednoho dne spatřil on i jeho vojsko v odpolední době nad sluncem znamení kříže ze světelných paprsků vytvořené a kolem něho nápis: »Tuto nika«, »v tomto znamení zvítězíš«!

Jeho korouhev (labarum)

Císař i vojsko užasli nad podivuhodným zjevem a Konstantin přemýšlel, co by to mělo znamenat. Tu se mu v noci ve snu zjevil Kristus s oním znamením, jež za dne viděl, a nařídil mu, aby podle něho dal pořídit korouhev; ta že mu bude záštitou proti nepřátelům. Procitnuv, zavolal umělce a sedě uprostřed nich, popisoval jim prapor, jejž oni hned zhotovovali ze zlata a stříbra. Konstantinova korouhev (labarum) bylo dlouhé kopí, celé zlatem okované, s příčným břevnem nahoře, takže mělo podobu kříže. Na hrotu kopí místo orla, znaku to římských legií, byl nasazen zlatý věnec, posetý drahokamy. Uvnitř věnce se skvěla dvě řecká písmena, jimiž začíná jméno CHRISTOS. Na příčném břevně byl připevněn čtyrrohý kus drahocenné látky, protkané zlatem a posázené drahokamy, s medailony (podobami) císaře a synů. Padesát mužů, vybraných z osobní císařovy gardy, prapor střežilo.[87])

Vítězství nad Maxenciem 28. října 312

S důvěrou sáhlo vojsko k meči. Nepřátelské sbory v severní Italii byly rychle za sebou rozptýleny a netečný Maxencius slyšel, že jeho sok se blíží k Římu. Zanechal her, jimiž se bavil, a zjistiv ze Sibylinských knih, že toho dne zahyne nepřítel Říma, vytáhl z města

[87]) O tomto vidění pochybují i někteří katoličtí historikové, ač je Eusebius uvádí jako věc zcela jistou. Zato Kristův monogram byl zjištěn i na Konstantinových mincích.

a svedl s Konstantinem krutou bitvu. Byl však poražen a obrácen na útěk. Milvijský lodní most se pod tíhou prchajících prolomil a Maxencius s mnohými svými utonul.

Řím přivítal Konstantina s velkou slávou jako osvoboditele od tyranské krutovlády. Velkolepý oblouk (vítězná brána), postavený k jeho cti, dosud hlásá vděčnost hlavního města. O jízdě na Kapitol není zmínky. Konstantin od tohoto zvyku vítězů upustil, nejspíš proto, aby tam nemusel obětovat Jovišovi. Byla mu též pořízena zlatá socha a postavena na nejčestnějším místě. Císař rozkázal dát jí do ruky místo žezla kříž a na podstavec vyrýt nápis: »Tímto spasitelným znamením, pravým to důkazem statečnosti, jsem vyprostil vaše město z tyranova jha, a osvobodiv a pomstiv senát i římský lid, vrátil jsem mu bývalé důstojenství i lesk.«

Je to jedna z nejvýznamnějších událostí v dějinách církevních i světových. Též Lactancius[88]) píše, že se Konstantinovi ve snu zjevil Pán Ježíš a že mu rozkázal, aby dal štíty vojska označit »nebeským Božím znamením«. Pohan Nazarius, rétor v Burdigale (Bordeaux) se zmiňuje v panegyriku[89]) o podivných znameních, jež se v Galii ukázala na nebi a císaři věštila vítězství. Eusebius tvrdí, že všechno vojsko bylo oním zjevem na nebi ohromeno. Tak chápeme, že armáda, ač převahou pohanská, ozdobila své štíty znamením, jež viděla na nebi.

Konstantin se sešel začátkem roku 313 v Miláně se svým spojencem Liciniem, vládnoucím v Ilyriku a Panonii, a vydali tam památný edikt, kterým byla všem občanům dána náboženská svoboda. Mimoto se jim nařizovalo, že se křesťanským kostelům i jednotlivým věřícím má vrátit odňaté jmění.[90]) K utvrzení přátelství tam zasnoubil Konstantin Liciniovi svou nevlastní sestru Konstancii. Milánský edikt 313

Milánský edikt prohlásil náboženskou svobodu; vskutku to bylo vítězství křesťanů nad pohany, Kalvarie nad Olympem a Pantheonem. Vlastními vítězi byli mučedníci, o jejichž statečnost se rozbila zběsilost pronásledovatelů. Císař Konstantin toto vítězství ediktem jen zpečetil a vzal církev pod ochranná křídla státu.

Milánským ediktem se končí nejslavnější, hrdinská doba církve. Pozdější staletí proslula budováním velkolepých katedrál, rozvojem umění a vědy, zakládáním klášterů a řeholí, výpravou rytířů proti nevěřícím; ale chloubou prvých tří století jsou tisíce mučedníků, po kterých žádal Bůh největší oběť. Skoro všichni papežové této epochy zemřeli násilnou smrtí.

Koptičtí křesťané v Egyptě dosud počítají léta podle éry Diokleciánovy, t. j. od roku 284. To ovšem nečiní na památku onoho

[88]) Hl. 44.
[89]) Hl. 14.
[90]) Text ediktu u Lactancia, hl. 48.

ukrutníka, nýbrž k poctě věřících, které dal popravit; proto také sluje érou mučedníků.

Abychom použili slov Apokalypse,[91]) ryšavá šelma, ozbrojená desíti rohy, vystoupila z propasti, a prostopášná ženština, trůnící na sedmi pahorcích (to jest římská moc), vsedla na onu šelmu a začala boj proti věřícím a opila se krví svatých a krví mučedníků Ježíšových, neboť šelma bojovala s Beránkem; ale ten zvítězil, protože to je Pán pánů a Král králů.

Dioklecián † r. 313

Skvělého triumfu církve se dočkal i největší její katan — Dioklecián. V Salóně (Splitu) na břehu moře si sice zbudoval palác a zařídil s pohádkovým přepychem, ale mnoho radosti v něm neužil. Slyšel, že Konstantin soustavně dává kácet a ničit Maximiánovy i jeho sochy a obrazy, což se dosud žádnému císaři za živa nestalo. Chtěl vyhladit na světě jméno Kristovo, a zatím byl svědkem, jak je vyhlazována a tupena jeho vlastní památka.

A nebyla to jediná rána, která naň dopadla. Smrtí císaře Galeria ovdověla jeho dcera Valerie. Maximin Daza ji chtěl míti za manželku. Když však ona jeho žádost rázně odmítla, oloupil ji o jmění, její komonstvo rozehnal nebo povraždil a ji samu vykázal do nehostiných pustin Syrie. Marně prosil Dioklecián Maximina, aby mu jeho dceru poslal do Salóny.

Lactancius výslovně píše, že jsa zlomen dvojím neštěstím, umínil si zemřít. V nesnesitelných mukách a za hlasitého bědování sebou zmítal brzy na loži, brzy na zemi a odřekl si spánek i pokrm. Toho, jenž dvacet let vládl jako nejšťastnější císař, Bůh tak ponížil, že se mu stal život protivným a on mu hladem učinil konec.[92])

Maximin Daza † r. 313

Trest Boží stihl i Maximina Dazu, pána asijských zemí. Spoléhaje na svou přesilu, zvedl válku proti Liciniovi, byl však od něho r. 313 u Perinthu (při Marmarském moři) na hlavu poražen. V Malé Asii sbíral nové vojsko. Nejprve dal popravit pohanské kněze, jako podvodníky a lháře, kteří jej k válce popouzeli a slibovali mu vítězství. Vydal též edikt, že křesťané mohou svobodně svou víru vyznávat; i odňaté jmění jim mělo být vráceno. Jsa stíhán, utekl se do Tarsu, kde bídně zahynul. Vida se se všech stran obklíčen, naposled se přeplnil množstvím pokrmů a vína a pak požil jedu. Ten však neukončil naráz jeho život, nýbrž mu způsobil vleklou, palčivou chorobu. Začal zuřit a v návalu šílenství hrabal rukama zemi a pojídal ji. Hlavou vrazil do zdi, že mu oči vynikly a oslepl. Křičel, hroze se soudu Božího, že jeho zločiny zavinili jiní. Vzýval Krista, prose ho za slitování. V takových mukách duševních i tělesných dokonal podobně jako jeho příbuzný Galerius.

[91]) Hl. XVII.
[92]) Zemřel r. 313, podle jiných 316.

Jen dva císařové vládli opět v říši, Konstantin na západě, Licinius na východě. Oba však byli příkří a neústupní, a třebas byli příbuzenským poutem spojeni, dlouho se nesnesli. Licinius začal brzy proti svému svaku kout pikle a již r. 314 došlo mezi nimi k válce. Licinius však byl v Panonii (poblíž vtoku Drávy do Dunaje) a po druhé západně od Drinopole poražen a byl nucen se zříci celého poloostrova Balkánského mimo Thrakii. Licinius 307—323

Licinius byl jmenován císařem od Galeria r. 307. Byl to voják selského původu z Dacie. Ač byl svědkem strašných konců, jakých se dožili pronasledovatelé věřících, šel též sám jejich cestou. Byl jim úplně podoben krutostí, prostopášností a vůbec ničemnou povahou. Neušetřil ani nejbližších příbuzných těch, kteří mu na trůn pomohli. Dal zabít Galeriova nelegitimního syna Kandidiána v Soluni, dal stít Prisku, choť Diokleciánovu, a jeho dceru Valerii, vdovu po Galeriovi. Též dítky Maximina Dazy a vdovu po něm sprovodil se světa. Což divu, že se jal týrat i křesťany. Kteří neobětovali démonům, byli zbaveni úřadů, potají dal popravit několik biskupů, v Malé Asii začal bořit a zavírat kostely. Kněží znovu hledali bezpečí v samotách a poušti, z nichž se teprve před krátkem vrátili. Leč k velkému pronásledování už mu nebylo dopřáno času. Ze sporu o hranice vzplanula mezi císaři válka znovu. Licinius byl obklopen ďábelskou gardou modloslužebníků, egyptských čarodějníků a zaklinačů, kteří mu všichni věštili z ptačího letu a štěbetu a útrob obětovaných zvířat skvělé vítězství. Před jeho vojskem byly neseny sochy pohanských bohů. O kříži mluvil s rouhavým posměchem a prohlašoval, že ten bůh, který zvítězí, je pravý, tomu nechť všichni vzdávají poctu.

Křesťané celé říše vzhlíželi ke Konstantinovi jako k svému ochránci. On pak pamětliv jsa prvního zjevení, dal do každého boje nésti posvátnou korouhev jako záruku jistého vítězství. Sám míval poblíž táboru stánek a v něm se modlíval k Bohu za zdar svých zbraní. Ač Licinius vedl do boje 165.000, Konstantin jen 120.000 vojínů, byl ochránce kouzelníků brzy nucen ustupovat. Kdekoli se ukázala posvátná korouhev, tam nabývali bojovníci velké odvahy a vrhali se na nepřátele; na ty naopak padl strach a hledali spásu v útěku. Sám Konstantin řekl v důvěrné rozmluvě Eusebiovi, že jeden z mladíků, kteří střežili korouhev a střídavě ji nesli, ze strachu před střelami ji dal jinému a prchal do bezpečí. Sotva se však vzdálil, byl zasažen a smrtelně zraněn. Toho však, jenž ji nesl, se žádná střela nedotkla; všechny se zabodly do žerdi. Poražen od Konstantina 323

Císař též vybízel své, aby poražených nepřátel nezabíjeli, nýbrž jako svých bližních šetřili. A aby tím spíše ukrotil jejich zuřivost a vztek, sliboval jim za živé zajatce odměnu. Tak přemohl svého

odpůrce ve dvou bitvách, u Drinopole a na Bosporu, na suchu a na moři. Licinius mu poslal po své choti purpur na znamení, že se zříká vší moci. Konstantin mu daroval život a za pobyt vykázal Soluň. Když však začal znovu snovat pletichy a smlouvat se s barbary, byl ve vězení (r. 324) uškrcen. Konstantin se stal jediným císařem v celé říši bez soupeře a vítězné znamení kříže zářilo od mlhavého oceánu až za břehy Eufratu.

Podporuje křesťanskou víru

Po vydání ediktu milánského zaváděl Konstantin rovnoprávnost křesťanství s pohanstvím. Po vítězství nad Liciniem začal pohanství omezovat a církvi zjednávat nadvládu. Zakázal úředníkům účast na modloslužbě, zakázal tajné kulty a vojskem dal strhnout pohanské chrámy, jež byly peleší neřestí. Jako »pontifex maximus« měl vrchní dozor nad pohanskými bohoslužbami. Aby se pohanské svatyně rychleji sesuly, dal s některých sejmout střechy, u jiných vysadit dveře nebo povalit sloupoví. Bral zlato se soch a dal je roztavit; též sochy z obyčejného kovu dal omotat provazy a vléci do tavíren. Některé dal vystavit na náměstí posměchu mimojdoucích.

Křesťanské chrámy byly obnovovány, rozšiřovány, mnohé s jeho podporou stavěny od základu. Přikázal také světit neděli. Vojáci křesťané měli možnost zúčastnit se bohoslužeb; ale i pohanští vojáci se v neděli shromažďovali pod širým nebem, aby vzdali poctu Tvůrci nebe i země. Vzdávali mu dík za přijatá dobrodiní, zvláště za udělená vítězství a poroučeli jeho ochraně císaře a jeho syny. Města i celé kraje přistupovaly k nové víře. Nesčetné modly byly naházeny do ohně, pohanské chrámy byly srovnány se zemí a budovány křesťanské. Na konec života zakázal stavět pohanské modly a přinášet jim oběti; ale tento rozkaz se nedal zatím provést.

Po vítězství nad Liciniem navštívil se svou matkou Helenou Palestinu. Na Golgotě dal strhnout chrámy, které tam Hadrián postavil Venuši a Jovišovi. Dal odvézt vrstvu země, jíž byla posvátná místa zasuta, a pod ní objevil jeskyni — hrob Páně. Nad jeskyní i nad místem, kde stál kříž, byly zbudovány svatyně a spojeny sloupovím. Ani mramorem, ani zlatem nebylo šetřeno, jak toho posvátnost místa vyžadovala. Jeho matka dala mimoto zbudovat kostely na hoře Olivetské a v Betlemě.

Nalezení sv. kříže

Tehdy byl v Jerusalemě nalezen svatý kříž, nejdrahocennější relikvie křesťanstva. Zpráva o jeho nalezení nabyla časem legendního rázu, ale přímý svědek Cyril Jerusalemský mluví o kříži ve své katechesi beze všech fantastických příkras. Praví prostě, že jej lze dosud v Jerusalemě spatřiti a že jeho částečky byly rozděleny skoro po celé říši.[93])

[93]) Sanctum crucis lignum, quod ad hodiernum usque diem apud nos conspicitur, quod per particulas ex hoc loco per universum iam orbem distributum est (Kirch, Enchiridion fontium 323).

Byl chován v truhlici, pobité stříbrem. Na Velký pátek bývala přinášena do chrámu, kříž a tabulka s nápisem byly položeny na stůl, pokrytý bílým ubrusem, biskup zaujal místo na katedře a jáhni stáli kolem jako čestná stráž. Věřící a katechumeni pak přistupovali a uctívali jej políbením nebo dotekem čela, ale rukou se ho nedotýkali.

Částky v kostelích chované a jinak známé tvoří jen malý zlomek celého kříže — $^1/_{45}$. Podle mikroskopického zkoumání byl srouben z kmenů cedrových nebo piniových.[94]) V liturgii církev tuto událost připomíná dne 3. května.

R. 326 slavil v Římě dvacetileté jubileum svého panování. Poskvrnil se tam však krutými soudy vůči nejbližším příbuzným. Jeho druhá manželka Fausta nenáviděla jeho nejstaršího syna Crispa, jejž mu byla odchovala první choť Minervina. Osočila jej tedy u císaře z milostných pletek a jiných zločinů. Císař dal syna, jenž se byl v Galii osvědčil jako správce i jako vojevůdce, v Pulji popravit. Stálť v cestě Faustiným synům Konstantinovi II., Konstanciovi II. a Konstantovi. Svatá Helena však otevřela synu oči a vyložila pravý stav věci. V hněvu dal císař osočovatelku Faustu v lázni udusit horkou parou.

Objevily se pichlavé epigramy na jeho rodinnou tragedii; senátoři, tonoucí v bohatství, nejevili velké touhy po novém náboženství, k němuž chtěl přivést celou říši, z většiny pohanskou. Ale tento úkol bylo nesnadno provést z Říma nad Tiberou, pro jeho pohanskou a republikánskou tradici. Daroval tam církvi Laterán, Vatikán a jiné kusy pozemků, na nichž ještě během čtvrtého století byly zbudovány ctihodné svatyně: svatého Jana na Lateráně, svatého Petra na Vatikáně a svatého Pavla za hradbami. Není však jisto, zda je dal on postavit, jakož i jiné, které se mu připisují. Obdaří římskou církev

Ještě téhož roku opustil starý Řím nad Tiberou, aby založil nový nad Bosporem, v rozkošné poloze a na místě skoro nedobytném, odkud bylo lze čelit Peršanům i Gotům. Nový Řím

Roku 330 bylo město zhruba dostavěno, ozdobeno chrámy, paláci, sloupovím a sochami. Cařihrad, město Konstantinovo, bylo první křesťanské velkoměsto, jež mělo před sebou velkou budoucnost; neboť po celý středověk až do r. 1453 bylo hrází křesťanské Evropy, o kterou se tříštily zběsilé útoky nevěřících.

Konstantin odkládal křest až na konec života a nemohl se posvěcovat ani jinými svátostmi. Snad to činil z ohledu na pohany, nebo se obával, že by neuchoval křestní milost, s níž chtěl se světa Pokřtěn r. 337

[94]) Schuster-Holzammer, Handbuch zur Biblischen Geschichte, II., 487 (1906). Nic o nalezení kříže nepoznamenal Eusebius. Ale on pominul mlčením i postavení zlaté sochy císaři Konstantinovi v Římě, jehož je tak nadšeným chvalořečníkem. Eusebius v některých dogmatických věcech kolísal; mimo jiné byl odpůrcem obrazů a relikvií.

odejít. Jeho matka svatá Helena se stala křesťankou asi hned r. 313. Císař ji velice ctil; dal jí i právo raziti vlastní minci. Celý její život od té doby byl zasvěcen jen skutkům zbožnosti a křesťanské lásky. Vystavěla neb aspoň obdarovala přečetné kostely. Zemřela r. 330.

R. 337 se císař chystal na výpravu proti Peršanům. Byv zachvácen horečkou, vrátil se do Nikomedie, a cítě, že jeho životní dráha je skončena, žádal o křest. Nebylo mu dopřáno přijmout tuto svátost v řece Jordánu. Od té chvíle se již purpuru nedotkl. Zemřel druhého dne po přijetí křtu, dne 21. května 337, o svátcích svatodušních, oděn jsa v bílé roucho křtěnců, v 63. roce věku.[95])

Jeho zásluhy

Konstantin je jedna z největších postav v dějinách lidstva. Ač pohan, s vojskem většinou rovněž pohanským, stal se nástrojem v rukou Božích. Bojoval pro Krista a pod jeho praporem dopomohl církvi k vítězství. K tomuto vznešenému úkolu by se byl hodil císař, který by byl býval nejen velkým vojevůdcem a státníkem, ale i velkým světcem. Tím Konstantin nebyl. Jeho víra byla upřímná, ale do srdce hluboko nepronikla. Na jeho rukou lpí krev. Byl to voják, vyrostlý v táboře, kde rozsudky smrti jsou časté a rychlé. Pohané jej haní jako tyrana, východní církev jej ctí jako světce a klade na roveň apoštolům, západní jej nazývá »Velikým«. Vyvedlť ji z katakomb na denní světlo, a římská říše, dotud mučírna a žalář křesťanů stala se baštou křesťanské víry, odtud se šířící do celého světa. Za jeho vlády a s jeho přispěním se dokonal tento největší převrat, jaký dějiny znají.

361—363

12. **Julián Odpadlík.** Synové Konstantina Velikého Konstans a Konstancius II. zakázali r. 341 pohanské oběti a krátce poté zostřili zákaz trestem smrti. Tento příkrý postup proti modloslužbě měl za následek krátkou pohanskou reakci za císaře Juliána, posledního člena Konstantinova rodu. Konstancius II., chtěje se zbavit svých příbuzných, roznítil r. 337 vzpouru vojska, jež způsobilo v císařském paláci velké krveprolití. Jen šestiletý Julián a jeho bratr Gallus ušli jisté smrti. Byli to synové Julia Konstancia, nevlastního bratra Konstantina Velikého. Konstancius je dal vychovávat pod přísným dozorem, v jednostranném, mravně náboženském směru. Starší Gallus se nezbytnosti podrobil, ale mladší a nadanější Julián přijal

[95]) Pokřtil jej Eusebius, jeho příbuzný, arián; císař dogmatickým sporům nerozuměl. Acta Silvestri, mnohomluvná snůška legend a bájí z konce pátého století, vypravují, jak byl Konstantin v Římě obrácen a pokřtěn od sv. Silvestra papeže, jak vydal zákon, že celá říše má přijmouti křesťanské náboženství, že všichni biskupové mají být poslušni biskupa římského jako své hlavy, a kterak začal kopat základy k basilice sv. Petra. Vskutku pobyl císař všeho všudy v Římě pouhých osm měsíců a daroval tam církvi některé pozemky. — Ono legendární vypravování pak bylo pojato v šestém století do papežských letopisů (Liber pontificalis). Obou prací použil a k jejich povídačkám nové výmysly přidal v osmém století Pseudoisidor a tou haldou lží způsobil mnoho zla. (Silva-Tarouca, Ecclesia in imperio Romano-Byzantino 34.) (Viz § 33.)

sice i nižší svěcení (lektorát), v srdci však zanevřel na vraha svého otce a tuto nenávist přenesl i na náboženství, jehož učením byl přesycován. Také ariánský dvůr strýcův nedovedl Juliána nadchnout pro křesťanskou víru.

Získán od pohanských filosofů

Princ přišel záhy do styku s filosofy, stoupenci novoplatonismu, jmenovitě Maximem a Libániem, a ti dvacetiletému mladíku namluvili, že podle věšteb je vyvolen k velkému úkolu, vzkřísit a k novému vítězství přivést dávnou víru starých Helénů a Římanů. Zasvětili jej do tajemství mantiky (vyzvídání budoucnosti), magie a eleusinských mysterií. V Athénách s ním studovali i sv. Basilius a Řehoř Nazianský. Ten když viděl jeho nezměrné nadšení pro pohanskou filosofii, plachý pohled, přetvářku, a když slyšel jeho jízlivé posměšky ze svatých věcí, s hrůzou v něm tušil budoucího Antikrista.

Gallus byl r. 354 pro násilnosti popraven, Julián, který jako filosof nosil dlouhý vous a plášť, byl r. 356 oděn purpurem a jako caesar pověřen správou Galie. Šest let odrážel vpády Franků a Alemanů, dbal o řádnou správu země; za dne se věnoval úředním povinnostem, večerním odpočinkem mu bylo studium filosofů a rétorů. Ideálem mu byl Mark Aurel. R. 361 propuklo mezi synovcem a Konstanciem II. nepřátelství; císař však zemřel dřív, než došlo k boji, a Julián se stal pánem světové říše. Ctitelé bohů a bohyň triumfovali. Císař se předně očistil od poskvrn, jež si přivodil křtem a účastí na křesťanských bohoslužbách. Stalo se to obřadem, jenž slul Taurobolium. Sestoupil do jámy, přikryté prkny. Nad ní byl obětován Kybele, matce bohů, býk. Krev kanoucí dovnitř otvory v prknech jej omyla a učinila z křesťana pohanem. Dary a povyšováním na úřady přivedl k odpadu i mnohé jiné.

Jeho novopohanství

Pohanství, Juliánem zaváděné, bylo do značné míry vlivem křesťanství pozměněné. Císař předně zavedl jakousi hierarchii. Ustanovoval pohanské kněží, nad nimi v každé provincii vyšší kněží (pontifices), sám pak byl hlavou všech jako pontifex maximus. Vydal pro ně i zvláštní předpisy. Těmi nařizoval, že kněží mají počestně žít, vyhýbat se hostincům a divadlům, neoddávat se živnostem, které se s jejich stavem nesrovnávají, mají být vlídní, pokorní, vzdělávat se a nečíst knih, které podrývají mravnost a víru v bohy.

U pohanů nebylo zvykem kázat. Julián zavedl při pohanských bohoslužbách kázání. Kněží, ozdobení věncem a purpurem, vystupovali na kazatelny a v nabubřelých řečech vysvětlovali přítomným tajemný smysl náboženských bájí. Dokonce zakládal pohanské kláštery, zřizoval lidumilné ústavy všeho druhu a nabádal bohaté lidi k následování. Říkal, že je to hanba, když se Galilejci starají nejen o své chudé a nemocné, ale i o příslušníky jejich víry. Nehodné trestal dočasným vyloučením ze společenství nábožných pohanů.

Horlivost v přinášení obětí

Nepřirozenost jeho počínání se zvláště jevila v nadměrném počtu přinášených obětí a jeho horlivé účasti na nich. Často dával najednou obětovat sto býků a stáda jiných zvířat (hekatomby). Krev nejvzácnějších ptáků vodních i suchozemských splývala s oltářů k poctě bohů. Denně pozdravoval vycházející slunce obětí býka a tutéž poctu vzdával večer zapadajícímu. Též na měsíc, hvězdy i genia noci bylo pamatováno hojnými obětmi. Sám přinášel dřevo k oltáři, rozdmýchával oheň, porážel dobytčata, prohledával jako haruspex jejich útroby, aby vyzkoumal vůli bohů, ba i s děvkami tančil kolem oltáře.

Jeho sady a pokoje byly vyzdobeny četnými oltáři a sochami. Helios (bůh slunce) měl v císařském paláci zvláštní kapli. Ani sebe delší cesta a sebe větší horko jej neodstrašovaly od návštěv pohanského chrámu. Brzy se zdržoval toho, brzy onoho pokrmu ku poctě některého božstva.

Církev musela vrátit část darovaných statků, vydat nebo obnovit strženě chrámy, zříci se privilegií, nesměla přijímat odkazy, křesťané nesměli zřizovat školy. Ať prý si čtou svého Matouše.

Chce obnovit jerusalemský chrám

Proroctví, že jerusalemský chrám navždy zůstane pustý, chtěl usvědčit z nepravdy. Odpustil Židům daně a poskytl jim značné částky na obnovení svatyně. Tisíce dělníků se chápalo díla; ale hora, nad níž byla vyslovena kletba, začala soptit oheň, jenž zdivo zničil a lidi popálil. Časem by asi bylo došlo k vyhlazujícímu boji proti křesťanům nebo k občanské válce.

Mučedníci za Juliána

Nemnozí věřící padli za oběť vzteku pohanů; někteří byli popraveni od úředníků, kteří se chtěli zavděčit »ctiteli bohů«, některé dal on sám utratit, ne pro víru, jak říkal, ale pro urážku svého veličenstva.

V Gaze a Askaloně, pobřežních městech Palestiny, vrhli se pohané na křesťany, rozřezali jim těla, naplnili zrním a předhodili vepřům.[96])

Rovněž v Gaze se pomstil lid na třech bratrech Eusebiovi, Nestabiovi a Zenonovi, kteří předtím rázně vystupovali proti modloslužbě. Byli v domě přepadeni, zbičováni, vláčeni po městě, biti kyji a kameny zraněni, rožni zbodáni a vřelou vodou politi, konečně za městem upáleni.

Marek, biskup města Arethusy v Syrii, byl zbičován, uvržen do stoky, pak vytažen a od rozpustilců zbodán rylci, natřen medem a na žhavém slunci vystaven na pospas včelám a vosám.

V Alexandrii byli někteří věřící od rozzuřených pohanů upáleni na oltářích jako zápalné oběti.

Basilios

V Angoře varoval kněz Basilios křesťany, aby se pro chvilkovou přízeň císařovu nedali svést k modloslužbě. Pohané jej popadli a přivedli před prokonsula Saturnina. Pro řízné odpovědi a pro nebojácné pokárání některých jeho rádců, kteří k vůli císaři odpadli

[96]) Ruinart, Acta Martyrum, III. 333.

od víry, byl trápen různými mukami a pak uvržen do vězení. Po několika dnech přišel do Angory sám císař Julián. Uslyšev o Basiliovi, dal jej přivést k sobě do paláce a snažil se jej přemluvit k odpadu; se zlou se však potázal. Neohrožený vězeň mu připomněl, jak ušel za bouře jisté smrti jen tím, že se utekl ke Kristovu oltáři, že i přímluvou duchovních zůstal na živu, a jak šeredně se za to odvděčil, odpadnuv od víry, kterou jako lektor často hlásal. Pro těžkou urážku císařského majestátu mu byly za živa s těla řezány pásy. Neohrožený vyznavač podlehl trýzni 22. června 362.

R. 363 se vypravil Julián proti Peršanům. V Antiochii se snažil mnohými obětmi vynutit na Apollinovi věštbu; ten však ani nehlesl. Jeho kněží císaři vysvětlovali, že příčinou té nemluvnosti je tělo jednoho mučedníka, v blízkosti pochované. Ihned bylo »Galilejcům« rozkázáno, aby si svého svatého odnesli. Celá obec se shromáždila, muži, ženy, starci, mladí v dlouhém průvodě odváželi rakev s ostatky a při tom zpívali, seč jim síly stačily, opakujíce verš 96. žalmu: »Zastyďte se všichni, kteří se klanějí rytinám a kteříž se chlubí modlami svými.« Bylo znát, že se nebojí.

Popuzený císař poručil tamnímu správci Salustiovi, aby křesťany věznil a trestal. Ač pohan, zrazoval správce císaři rozkazy, které přinesou křesťanům slávu, a vládě hanbu. Uchopil tedy jakéhos mladíka jménem Theodora, jenž se mu právě namanul, a mučil jej skoro celý den biči, ohněm, železem a skřipcem. Ten však vše snášel s radostnou tváří, opakuje neustále verš, který předešlého dne věřící prozpěvovali. Vystřídalo se tolik biřiců, kteří jej rozmanitě trýznili, že nebylo pamětníka něčeho takového, co on snesl. Když se pak křesťané mladíka tázali, zdali tu trýzeň cítil, pravil, že poněkud. Viděl prý u sebe jakéhosi mládence, jenž mu utíral pot a poléval jej studenou vodou. Takovou radost prý cítil v těch mukách, že se rmoutil, když byl se skřipce sňat.[97]) Císař jim vyhrožoval, že jimi zatočí, až se vrátí z výpravy. Zatím dal všechny prameny v Antiochii a všechny potraviny pokropit vodou od modloslužebných kněží. Ale křesťané toho nedbali, řídíce se radou sv. apoštola: »Všecko, co se v masných krámech prodává, jezte.«[98]) Theodor

Tamtéž byli přísně potrestáni dva praporečníci jednoho pluku, Bonosus a Maximilianus, od císařova příbuzného, jenž rovněž slul Julián. Žádal po nich, aby prapor pluku, podobný labaru, zaměnili za prapor ozdobený obrazy bohů a aby jim obětovali. Ti odepřeli a také ostatní vojáky vybízeli k stálosti. Byli tedy třikrát zbičováni řemeny, jež byly opatřeny kousky olova. Akta o jejich

[97]) Ruinart, III. 353.
[98]) I. Kor. X. 25.

utrpení výslovně praví, že nic necítili.[99]) Bonosus dostal při prvním bičování přes 300 ran; snášel je s úsměvem. Pak byli napínáni na skřipci, strčeni do žhavé smoly a konečně sťati.

Julián zabit od Peršanů

Císař rychle postupoval v čele vojska proti nepříteli; pronikl až ke Ktesifontu, města však nedobyl. Vracel se tedy napadán jsa houfy perské jízdy. V jedné potyčce, jíž se zúčastnil bez krunýře, chráně se jen štítem, byl zasažen vymrštěným kopím. Rozmlouvaje s filosofy o nesmrtelnosti duše, zemřel tam v 32. roce věku. »Všichni býčkové na pastvinách a lučinách, uslyševše tuto zvěst, zhluboka si oddechli.«

Julián byl císař nadaný a mravně zachovalý. Jeho neštěstím byla zaujatost proti křesťanství. Byl odchovanec novoplatoniků a křísil pohanskou mumii. Byla to první, ale nikoliv poslední pohanská reakce. Vojsko ihned provolalo za císaře křesťana Joviána.

13. **Katakomby.** K nejvelkolepějším archeologickým památkám na světě patří římské katakomby.[100])

Jsou to podzemní hřbitovy neboli nekropole, v kterých římští křesťané pohřbívali své mrtvé za nejistých dob pronásledování. Chtěli uchovat hroby svých milých, a zvláště těla mučedníků před zpustošením a znesvěcením; proto je ukládali v podzemních, těžce přístupných chodbách.

Podle zákonů dvanácti desk (450 př. Kr.) nebylo dovoleno pochovávat mrtvé uvnitř hradeb. Jednotlivé rody si tedy pořizovaly pohřebiště za městem, obyčejně vedle cest, aby se mohly pochlubit poutníkům krásou svých náhrobků. Jmenovitě podél silnice Appiovy, královny římských cest, se táhly řady římských nádherných hrobek několik mil daleko. Bohaté rody dopřávaly na svém hřbitově místa i klientům a chudším občanům. Na pohřebišti byla obyčejně hluboko v podzemí vykopána komora, v jejích stěnách byly vyhloubeny výklenky (columbaria) a v nich ukládány popelnice s kostmi a popelem zesnulých. Římané mrtvé obyčejně spalovali, ale také pochovávali.

Křesťané těla svých mrtvých pochovávali, řídíce se příkladem Židů a samého Pána Ježíše, jenž byl též pochován. Tělo uložené v zemi bylo jakoby zaseté símě, jež při vzkříšení vzejde k novému životu. Tuto víru ve vzkříšení naznačuje i název hřbitova: coemeterium, t. j. místo spánku. Též bohaté křesťanské rodiny si zřizovaly svá

[99]) Ruinart, III. 365. — Autor památného díla (Acta Martyrum) praví v poznámce (III., str. 367), že mučedníci útrap vůbec necítili, ať zázračným působením, nebo že si pro velkou radost bolestí nevšímali.

[100]) Původně slul jen hřbitov, na kterém byl pochován sv. Šebestián, »coemeterium ad catacumbas«. Časem slovo katakomby nabylo všeobecného významu a značilo vůbec podzemní pohřebiště. Slovo samo je nejspíše složeno z řeckého kata a latinského cumbae, a značí údolí, kterým prochází via Appia a v jehož blízkosti se onen hřbitov prostíral.

pohřebiště a dopřávaly na nich místa chudým věřícím; tak vznikly katakomby sv. Cecilie, sv. Felicity a j.

Některá pohřebiště vznikla tím, že věřící se dávali pochovávat v blízkosti hrobu význačného mučedníka (katakomby sv. Šebestiána, Kastula, Valentina). Nejeden pozemek zakoupila církev z vlastních peněz.

Chodby v římském tufu

Řím se prostírá na horninách sopečného původu, tak zvaném tufu, jenž není příliš tvrdý, takže se v něm dají podzemní chodby snadno vykopat. V hlinité nebo písčité půdě to není možné, ani v tvrdé skále, alespoň tou měrou. Zjevné křesťanské hroby, nalézající se na povrchu, byly za pronásledování od pohanské luzy přepadány a pustošeny; ta nedbala zákona, který chránil pohřebiště jako místo posvátné a nedotknutelné. Křesťané tedy kopali pod povrchem svých hřbitovů chodby asi metr široké a dva metry vysoké, v jejich stěnách vyhloubili dutiny obdélníkové podoby, hustě vedle sebe a nad sebou, a v nich ukládali těla zavinutá v plátno; otvory zavřeli mramorovou deskou nebo cihlou, opatřenou jménem a přáním pokoje: IN PACE.

Množením věřících rostly i hřbitovy, a to do hloubky. Nebylo dovoleno prorazit chodbu pod cizí pozemek; síť chodeb tedy houstla a byly kopány někde i ve čtyřech a pěti patrech pod sebou. Byla to práce namáhavá a nákladná. Rozšiřování katakomb měly na starosti zvláštní společnosti hrobařů (fossores), placení z církevní pokladny. Uvážíme-li, že římské katakomby měří 876 km, uznáme, že obětavost římských křesťanů byla obdivuhodná. Místy se katakomby rozšiřují v prostornější komory; v těch se konala smuteční shromáždění. Bohoslužby se konaly v domech zámožnějších věřících; v katakombách jen za pronásledování, když se v nich křesťané skrývali před slidiči. Sarkofág význačnějšího mučedníka býval oltářem.

Podobná pohřebiště jsou v Neapoli, Palermě, v Syrakusách, na Kyrenaice, v Alexandrii a j. Neapolské jsou 3—10 m široké. Syrakuské vznikly ve vápenci, v němž bylo možno vysekat velké okrouhlé sály. V římském tufu to bylo nemožné. Kde byla půda sypká nebo jílovitá, pochovávali křesťané své zesnulé v hrobech podobných našim.

Délka a počet katakomb

Počtem i délkou pohřebišť daleko předstihuje všechna jiná města Řím. Vznikloť jich kolem něho 54, nestejné velikosti, 2—3 míle opodál hradeb.[101]) Jejich délka se skoro rovná délce Italie. Rossi, jeden z předních badatelů o těchto podzemních bludištích, odhaduje množství tam pochovaných (snad s upřílišením) na tři miliony.

Je to mohutný podzemní val, na němž svatí hrdinové bdí a střeží Petrův stolec proti útokům temných mocností. Vnímavý poutník,

[101]) Římská míle = 1.5 km.

který navštíví hlavní město křesťanstva, cítí, jako by se tlumené paprsky linuly a Boží dech vanul z nakupených tam svatých těl.

Po nabytí svobody byly zřizovány hřbitovy kolem kostelů a katakomby se staly cílem poutníků.[102]) Od konce osmého století byla těla mnohých mučedníků z katakomb vyzvednuta a uložena v kostelích v Římě i mimo Řím.

14. **Život křesťanů.** Obraz o církvi oné doby by byl neúplný, kdybychom se nezmínili také o slabostech a křehkostech tehdejších křesťanů, o jejich hříších a trestech, které je za ně stíhaly. Dosti bylo těch, kteří za pronásledování víru zradili a modloslužbou se poskvrnili. Mnohý to trpce odpykal. Jeden, jenž dobrovolně spěchal k pohanskému oltáři a Krista se tam zřekl, v tom okamžiku oněměl, takže pak ani nemohl prosit o odpuštění. Jiná začala po zapření víry zuřit, rozkousala si jazyk, kterým okusila ďáblových obětí, a za hrozných bolestí skonala.[103])

Byli to zvláště věřící zámožní, kteří ze strachu o svůj mamon chvátali do pohanských chrámů, obětovali démonům a jedli z oběti. Takovou zpronevěrou na Kristu sebe sami vylučovali z jeho církve, a když se po uklidnění bouře chtěli vrátit, musili se podrobit dlouhému, veřejnému pokání, jež trvalo 3—15 let.

Veřejné pokání

Nejprve stáli v předsíni a prosili ty, kteří vcházeli, o přímluvu, aby byli připuštěni mezi kajícníky; to byli plačící neboli flentes.

Po nějakém čase společně s katechumeny se mohli zúčastniti tak zvané mše katechumenů a před obětováním s nimi bohoslužebnou místnost opouštěli; to byli audientes — slyšící (slovo Boží).

Ti, kteří před odchodem přijali klečmo od biskupa požehnání, sluli substrati — klečící.

Konečně jim bylo dovoleno obcovat celé mši svaté, ale nesměli přijímat oltářní Svátost; to byli consistentes — stojící, poněvadž zůstali na svých místech, zatím co ostatní šli k oltáři. Tento postup při pokání byl přesně zachováván jmenovitě na východě.

Odpustky

Kdo konal pokání velmi horlivě, tomu je biskup zkrátil, neboli udělil mu odpustky (indulgentia). Tohoto ukrácení dosáhli i ti, kteří si přinesli přímluvný list od mučedníků; ti vydávali takové listy krátce před svou smrtí. Týž účinek měla přímluva vyznavačů (confessores), kteří snesli muka i žalář. Též veřejné porušení manželské věrnosti a vražda byly trestány vyloučením z církve. Kdo se jimi provinil, musel se z nich veřejně vyznat a kát. Ze skrytých hříchů se vyznávali soukromě biskupu nebo knězi.

Veřejné pokání se zkracovalo nebo promíjelo, když se kajícník

[102]) WW VII. 206 (Katakomben).
[103]) Cyprian. De lapsis 24.

nebezpečně roznemohl nebo když hrozilo pronásledování. Plnomocné odpustky se v první církvi udělovaly zřídka, t. j. málokdy bylo ono veřejné pokání promíjeno úplně.

Mírně se nakládalo s těmi, kteří zapřeli víru ze slabosti uprostřed muk, kterých již nemohli snést. Ti prosili o přijetí ukazujíce jizvy, popáleniny a podlitiny.

Boží tresty

Svatý Cyprián uvádí několik případů, jak Bůh potrestal ty, kteří bez pokání přistupovali ke stolu Páně.[104]) Starší žena, jež se poskvrnila modloslužbou, vloudila se mezi komunikanty. Po přijetí Svátosti se začala v křečovitém záchvatu dusit, stenat a svíjet, až klesla mrtva k zemi.

Tehdy bylo možno vzít si oltářní Svátost pod způsobou chleba v pouzdře domů pro sebe nebo pro nemocné. Bohoslužby se obyčejně konaly jen v neděli, a kdo chtěl přijmout oltářní Svátost i ve všední den, bral si ji domů. Když žena, jež se rovněž provinila modloslužbou, otevřela svou skřínku, v níž měla uschovanou oltářní Svátost, vyšlehly z ní plameny. Pak se jí už nedotkla.

Tehdy bylo zvykem brát oltářní Svátost pod způsobou chleba do pravé ruky, položené na hrudi přes levou. Jeden, neočistiv se pokáním, také si dal položit Svátost na ruku, ale dřív než ji dal do úst, proměnila se mu na ruce v popel.

Týž církevní učitel zaznamenal případ, jenž se udál před jeho očima a v jeho kostele.[105]) Manželé opustili domov před hrozícím pronásledováním, zanechavše doma chůvu s dítkem. Ta s ním šla k modlářskému oltáři a poněvadž ještě nemohlo jíst z obětovaného masa, dala mu sousto chleba, namočeného v obětním víně. Když nebezpečí minulo, rodiče se vrátili a matka vzala dítě s sebou na křesťanské bohoslužby. Ale již za modlitby bylo děvčátko velmi neklidné, zmítalo sebou a křičelo. Tehdy se podávala oltářní Svátost i dítkám. Když se jáhen přiblížil k oné matce, odvrátilo se dítě od kalicha a pevně zavřelo ústa. Jáhen však přece mu ukápl do úst několik krůpějí posvěceného vína. Ale dítě se začalo svíjet, prudce kašlat a přijatou Svátost zvrátilo. Věc se vysvětlila, když chůva vyznala, že předtím přijímalo s oltáře ďáblova.

V následující kapitole týž pisatel dodává, že denně lze vidět dosti takových, které posedli zlí duchové, kteří se pomátli na mysli, upadli v zuřivost a v šílenství.

Bohoslužby

Bohoslužby křesťanů se skládaly ze dvou součástí. První byla napodobením bohoslužeb v židovských synagogách: četly se úryvky ze svatých Písem, jenže místo knih Mojžíšových se čtla evangelia a epištoly; odříkávaly se žalmy, konaly se modlitby (orace), kněz nebo biskup pronesl k přítomným několik povzbuzujících slov. To byla mše katechumenů.

[104]) De lapsis 26.
[105]) Tamtéž 25.

Pak byly přineseny chleby a víno, byly obětovány, proměněny a podávány věřícím. Vše bylo doprovázeno přiměřenými modlitbami. To je opakování toho, co Pán Ježíš konal po poslední večeři a o čem nařídil, aby se dálo na jeho památku.

Brzy byla vydána řada bohoslužebných předpisů a zbožná mysl snesla k oslavě tohoto tajemství vše, co je na světě nejkrásnějšího: vůni Arabie, lesk zlata, hedbáv a zlatohav; pro novozákonní oběti bylo vybudováno množství velebných svatyň, v nichž architektura, umění malířské, sochařské a hudební o závod oslavují Pána nebe a země. Čím hlubší zbožnost a živější víra, tím skvělejší jsou její projevy a ze všech nejúchvatnější jsou slavné bohoslužby v katedrálním chrámě.

Bohoslužebné roucho

Nejdůležitější součástí bohoslužebných rouch se stala kasule (ornát). Vznikla z pláště (penula),[106]) kterým se staří Římané, muži a ženy, chránili proti zimě a dešti. Duchovní se v něj zahalovali i při bohoslužbách. Byl zvonovité podoby, měl otvor jen pro hlavu a splývал až k nohám; odtud název kasula, t. j. domeček. Slul také planeta, t. j. roucho plné záhybů, které se tvořily na rukou, když je kněz při bohoslužbě zvedal. Pro pohodlí byl plášť na obou bocích rozříznut a časem se z něho vyvinula nynější střízlivá kasule. Brzy byla ozdobena zlatem, stříbrem, drahokamy, křížem, obrazy svatých. Podle církevního předpisu má být utkána z hedvábí nebo jiné cenné látky.

Bohoslužby se konaly po domech; teprve ve čtvrtém století si křesťané začali stavět kostely.

Zevně se lišil klerus od laiků šatem. Laici si ve čtvrtém století oblíbili oblek barbarů, krátký kabát a kalhoty, duchovní se šatili po starodávnu; kněžská říza a též alba je jen poněkud upravená starořímská tunika.

Po způsobu mnichů nosili krátce přistřižené vlasy; časem nabyla tato tonsura neboli pleš nynější malé podoby.

Neděle

Ze Starého zákona přijali křesťané též týden o sedmi dnech; místo soboty však světili neděli, den Páně, na památku, že Pán Ježíš ten den posvětil svým zmrtvýchvstáním a sesláním Ducha svatého. Neděle se světila již v době apoštolské. První den po sobotě se v Troadě věřící shromáždili k slavným bohoslužbám a lámání chleba.[107]) Půda byla v římské říši pro svěcení neděle připravena. Staří Římané věnovali trhu a odpočinku teprve osmý den (nundinae), ale koncem republiky se vlivem orientu začal ujímat týden o sedmi dnech. Svědectví Tertulliánovo o svěcení neděle v církvi

[106]) II. Tim. IV. 13.
[107]) Sk. ap. XX. 7; I. Kor. XV. 2.

je z roku 211.[108]) Císař Konstantin zakázal zvláštním zákonem rušení nedělního klidu soudním jednáním.[109])

Svátky

Též nejstarší svátky, které křesťané již tehdy světili, odpovídají židovským. Byly to velikonoce a letnice. Byloť obětování a požívání velikonočního beránka na památku vysvobození z egyptské poroby jen předobrazem Beránka Božího. Dlouhý a tuhý spor byl veden o to, kdy se mají velikonoce slaviti. Na východě, hlavně v Malé Asii, se dovolávali sv. Jana a připomínali si utrpení Kristovo 14. Nisanu, ať připadl na kterýkoli den, a třetího dne oslavovali jeho zmrtvýchvstání. Na západě se dovolávali také apoštolské tradice a oslavovali vzkříšení Páně vždy v neděli po 14. Nisanu, a v pátek před ní utrpení a smrt. Teprve nicejský koncil (325) zavedl jednotu, schváliv obyčej církví západních.[110])

O letnicích si Židé připomínali ohlášení zákona na hoře Sinai a děkovali Hospodinu za polní úrodu. Křesťané si připomínali seslání Ducha svatého na apoštoly, kteří byvše jím osvíceni, jali se hlásat zákon Kristův.

V této době se na východě slavil i svátek zjevení Páně, a to na památku tří událostí, o nichž se Pán Ježíš zjevil jako zaslíbený Mesiáš: příchodu tří králů od východu, křtu v řece Jordáně a prvního divu v Káni Galilejské.

Začal se ujímat i svátek narození Páně, který svým leskem později předstihl epifanii. Konečně nezapomínala církev ani na své mučedníky a slavila výroční dny jejich smrti.

Křest

V době apoštolské byl hned pokřtěn každý, kdo uvěřil v Krista a litoval hříchů. Časem se ukázala potřeba delší přípravy a byl zaveden tak zv. katechumenát. Křest se udílel obyčejně o vigilii velikonoční, svatodušní a před zjevením Páně, a to ve zvláštních kaplích, kruhového nebo osmihranného půdorysu, a s nádrží vody. Katechumen sestoupil po schodech do nádrže, byl třikrát do ní pohroužen, pak byl oděn v bílé roucho a byla mu podána svíce na znamení, že má po příkladě moudrých panen chvátat vstříc Kristu Pánu.

Nemocní byli křtěni pokropením nebo politím. Někteří odkládali křest až na smrtelné lože, buď ze slabosti, že se nedovedli odtrhnout od hříchu, nebo že si přáli zemřít v křestním rouchu, jež je nesnadno zachovat v neporušenosti. Církev tento zlořád odsuzovala; přestával samoděk křtěním dítek.

Svátost biřmování se udílela hned po křtu.

Manželství

Příkazy evangelia hluboce zasáhly do zdivočelých poměrů rodinných. Ty trpěly dvěma velkými neduhy: snadnou a častou rozlukou

[108]) De corona 3.
[109]) WW (Kirchenjahr) VII. 582.
[110]) Velikonoční neděle připadá na první neděli po úplňku, jenž nastává po jarním rovnodení (21. března). Připadne-li úplněk na neděli, jsou velikonoce příští neděli.

manželství a zabíjením dítek. Manželský svazek se začal v Římě uvolňovat po druhé punské válce (200 př. Kr.), a v době císařské bylo těžko najít ženu, jež by žila s prvním mužem; rozvod byl věcí snadnou a častokrát opakovanou. Křesťanům bylo důrazně kladeno na srdce, že manželství je svátost a že je nerozlučné; druhé manželství bylo trpěno, ale nerado viděno.

Dítky

Druhý zlořád bylo pohazování dítek. Sparťané odkládali neduživé dítky v Taygetu na pospas dravcům. Římané je topili nebo pohazovali. Některých se zmocňovali čarodějníci a řemeslní žebráci; mrzačili je a při žebrání budili soustrast, ukazujíce mimojdoucím jejich křivé údy.

V Athénách Solon nařídil, aby narozené dítě bylo položeno k nohám otcovým. Zvedl-li je, zůstalo na živu, odvrátil-li se od něho, bylo utraceno.

Původně byly pohazovány dítky neduživé; časem se nedbalo rozdílu mezi slabými a silnými, a zabíjení dítek dostoupilo přes zákazy císařů hrozivých rozměrů. Stát neměl vojáků a byl nucen najímat cizí, zdravé a silné barbary v takovém množství, že zchátralou budovu římské říše vyvrátili.

Tertullián ve své apologii křesťanství kárá pohany, že jsou poskvrněni vraždami vlastních dítek, jež krutě usmrcují, topí, předhazují psům, nechávají je hynout mrazem a hladem. Křesťanům, praví, je jakékoli zabití dítek přísně zakázáno.

Z toho také chápeme, jak se mohli pohané tak dlouho brodit v krvi nenáviděných křesťanů; vždyť neměli soucitu ani s vlastními dětmi, jenž je vrozen i nerozumné tváři a šelmám.

15. **Křesťanství zmírnilo otrokům jejich zlé postavení.** Jiným zlořádem, nám v celém svém rozsahu a dosahu sotva pochopitelným, hlubokou, otevřenou ranou na těle antické společnosti bylo otroctví.

V athénském státě bylo asi r. 300 př. Kr. 400.000 otroků, plnoprávných občanů 20.000; ve Spartě 2.000 plnoprávných občanů, 224.000 státních otroků neboli helotů. V celém Řecku se odhaduje počet otrockého obyvatelstva na jednu třetinu.

Pány světa se stali časem drsní a bezohlední Římané. Jejich město se začalo plnit nevolníky po druhé punské válce.

Jak byli lidé zotročováni

Váleční zajatci byli původně popravováni. To se dálo v době primitivního hospodaření, kdy rodina stačila na vzdělávání políčka. Jakmile však lidé začali vzdělávat větší plochy půdy a zřizovat si velkostatky, na jejichž vzdělání nestačili, začali chápat cenu zajatců a lidské práce vůbec. Zajatce už nezabíjeli, nýbrž ujařmovali je a živili, aby orali a seli. Rozvoj velkostatku a vůbec proměnění evropské divočiny v ornou půdu je z největší části dílem otroků.

Smutně proslulí otrokáři za starověku byli Feničané. Potřebovaliť jich velké množství ve svých továrnách (manufakturách), v dolech a na lodích jako veslařů. Šli za armádami, kupovali zajatce a prodávali hlavně na Délu, nejhlučnějším trhu na otroky; ale i Athény a Řím a všechna větší města měla občasné (měsíční) trhy na zboží tohoto druhu.

Jiným zdrojem otroků byly kruté zákony úvěrové. Ty věřiteli dovolovaly prodat do otroctví celou rodinu insolventního dlužníka.

Konečně od pradávna bujelo při březích Středozemního moře námořní lupičství. Piráti přepadali a jímali klidné, nic netušící obyvatele, a ukládali jim výkupné. Když se nemohli vykoupit, prodávali je do otroctví. I Caesar byl od nich zajat. Korsáři byli metlou jižní Evropy až do minulého století. Teprve obsazením Alžírska od Francouzů (1830) byl učiněn barbarskému loupení lidí konec.

V Řecku bylo lze poznat otroky podle toho, že měli dopola ostříhanou hlavu. V Římě jim nebylo dovoleno nositi odlišný oděv nebo nějaké znamení, aby si neuvědomili svou velkou převahu a sílu; byloť jich tam v císařské době přes milion. Největší boháči jich měli deset i dvacet tisíc. Celá říše měla asi 60 milionů obyvatel; většina byli otroci; podle některých tvořili dokonce dvě třetiny.

Vzpoury otroků

Poněvadž s nimi Římané krutě nakládali, často se bouřili; některé vzpoury otřásly do základů i samou říší. Sicilie, tehdy velmi úrodná, náležela několika velkostatkářům. Jeden z nich, Damofilus, nechal své otroky pracovat na poli v okovech a denně je bičoval. R. 135 př. Kr. se vzbouřili a jejich řady vzrostly jako lavina do 200 tisíc. Porazili konsulární vojsko a zmocnili se celého ostrova. Konečně přece podlehli a 20 tisíc dopadených bylo ukřižováno. Přibití na kříž byl trest pro vzpurné otroky.

K podobným bouřím docházelo i v jiných zemích, Italii, Řecku, Malé Asii, r. 103 opět na Sicilii. Nejnebezpečnější vzpoura propukla r. 73 př. Kr. v jižní Italii, pod vedením Spartaka, nadaného vojevůdce. Porazil oba konsuly a ohrožoval Řím. Crassus je konečně přemohl a šest tisíc zajatých dal přibít na kříže podél cesty z Capuy do Říma.

Jejich tresty

Zabil-li v Římě otrok pána, byl popraven. Jestliže však vrah nebyl zjištěn, byli popraveni všichni otroci, kteří bydleli s vrahem pod touže střechou; předpokládaloť se, že mohli vraždě zabrániti nebo vinníka alespoň udat. Za císaře Nerona byl zabit od svého otroka bývalý konsul Pedanius. Poněvadž vrah nebyl vyzrazen, bylo 400 otroků vedeno na smrt. Lidu se to však zdálo kruté, chopil se kamení a ohně a popravě zabránil. I v senátě se ozvaly hlasy, radící k mírnosti, jmenovitě, aby se měl ohled na ženy a děti. Právník Cassius však hájil starý zvyk takto: »Zůstane-li zločin bez trestu, není pán ve vlastním domě bezpečen před úklady. Našim předkům byla vždy povaha otroků podezřelá. Když máme v našich rodinách otroky ze všech národů, kteří jsou rozličných mravů, cizího aneb i žádného náboženství, takové sběře nelze jinak držet na uzdě než strachem. „Ale zahynou i někteří nevinní!“ — Ovšem, neboť i když

z poraženého vojska každý desátý se ubíjí kyjem, také padne los na statečné. Každý výstražný trest má do sebe něco nespravedlivého; ale tato nespravedlivost, jíž trpí jednotlivci, se nahrazuje prospěchem celku.« Cesta byla obsazena vojskem a celý ten velký zástup byl odveden na popraviště a tam usmrcen.[111]) Jednotlivci s nimi zacházeli lidštěji.

Zlé mravní následky

Tato uhnětená třída, sražená nelítostným osudem pod triumfální povoz vyvolených, hynula tělesně i mravně. Všichni antičtí filosofové viděli v otroctví samozřejmé, nezbytné zařízení. Žádný se jich neujal, žádný nepozvedl hlasu proti tomu, aby bližní byl zbavován lidské důstojnosti a snižován na úroveň stroje a soumara. A poněvadž svým nízkým postavením byli sváděni k bezcharakternosti a k přetvářce, prohlašovali filosofové, že otroci nejsou způsobilí ke ctnostnému a karakternímu jednání, v němž správně spatřovali cíl života.

Neupadala však morálka jen otroků, ale i pánů. Páni i jejich děti, jimž se kořily celé armády otroků a otrokyň, cítili se mezi nimi jako orientální despoti. Otrok neměl v očích svého pána žádných práv, ani na život, ani na zdraví, ani na dobré jméno a svou čest; neměl žádné záštity proti pánově svévoli a zvůli. Zotročené davy byly nezdravým základem římské společnosti, která v mravním ohledu časem úplně zchátrala.

Gladiatoři

Jedním z nejsmutnějších zjevů tohoto mravního úpadku byly zápasy gladiatorů. Otroci, vycvičení v šermířství, se musili pro zábavu svých pánů mezi sebou na smrt potýkat při hostině, v cirku, na lodích, při pohřbech, nebo zápasili se šelmami. Caesar jako aedil vypravil r. 65 lidu hry, při nichž zápasilo 320 párů v stříbrném odění. Augustus vydal nařízení, podle něhož nemělo v jeden den zápasit víc než 120 lidí. Traján však po vítězné válce s Dáky věnoval lidu na hry deset tisíc zajatců.

Krutost pohanů

To byla nejmilejší zábava Římanů, jejich paní i panen vestálek. Nejednou se přihodilo, že paní, která ony hry pravidelně navštěvovala, stala se velmi otrlou a svou služebnou doma do smrti utýrala. Paní trestaly otrokyně, ať pro jejich neobratnost, ať z vlastního rozmaru, bodajíce je kovovým rylcem.

Polní a jakákoliv řemeslná práce byla pro svobodného Římana nedůstojná; na to byli otroci. Když byl dvořan Pallas obžalován, že kuje pikle proti Neronovi a že jeho bývalí otroci jsou toho svědky, hájil se obžalovaný tvrzením, že se svými otroky nikdy nemluvil; rozkazoval prý jim jen posunky hlavy a rukou, a bylo-li třeba delšího výkladu, že jim dával rozkazy písemně.[112])

[111]) Tacitus, Annales XIV. 42.
[112]) Tacitus, Annales XIII. 23.

Když otroci zestárli nebo onemocněli, bývali namnoze odváženi na ostrov v Tibeře ke chrámu Eskulapa, boha lékařů, aby je uzdravil. Tam zmírali hladem.

Celá velebená antika se nezmohla na jediný charitativní ústav, nemocnici, sirotčinec, útulek pro starce nebo zmrzačené děti.

Otroctví u Židů

Židé, kteří přijali zákon od Hospodina, uvarovali se i v poměru k bližnímu pohanských krutostí. Pod trestem smrti jim bylo zakázáno násilím zajmout příslušníka svého kmene a prodat jej do otroctví.[113]) Kdo se z nouze prodal v služebnost, s tím se mělo nakládati ne jako s otrokem, nýbrž jako s najatým dělníkem. Kdykoli mu bylo možno, směl se vykoupit; po šesti letech musil býti propuštěn a neměl odcházet s prázdnou.[114]) Nejen nevolníci, ale i soumaři sedmého dne odpočívali.[115]) I otroci byli přibíráni k předepsaným svátečním hostinám. Kdo zabil otroka, byl trestán jako zločinec. Kdo vyrazil otroku oko nebo zub, musil jej hned propustit.[116]) Proto také v Palestině nedocházelo ke vzpourám.

Násilné loupení a zotročování lidí zakazovala a trestala i církev jako vraždu. Ale křesťanská víra neučila, že si lidé jsou společensky rovni; učí pouze, že všichni jsou od Boha stvořeni, za stejnou cenu Spasitelem vykoupeni, k témuž cíli povoláni a týmiž svátostmi posvěcováni; jinými slovy, církev učí, že lidé jsou si rovni podle své lidské přirozenosti a před Bohem; společenské rozdíly na zemi byly a budou.

Nemohla zakázat, když zločinec, místo aby byl popraven, byl odsouzen k doživotní nucené práci, to jest prohlášen za otroka. Trestanci v donucovací pracovně jsou vlastně státní otroci.

List sv. Pavla k Filemonovi

Zásady, podle kterých církev tento nejtěžší společenský problém řešila, jsou shrnuty v krátkém, ale obsažném listě sv. Pavla k Filemonovi. Byl to bohatý křesťan v Kolosech v Malé Asii. Byl pokřtěn od sv. Pavla; v jeho domě se scházeli křesťané k bohoslužbě. Měl otroka Onesima, který svého pána asi okradl a prchl do Říma. Tam se setkal se sv. Pavlem. Ten jej vyučil víře a pokřtil. Že to Onesimos mínil vážně, vysvítá z toho, že se vrátil k svému pánu. Ten mu podle obyčeje mohl na čelo vpálit písmeno F, to jest fugitivus, zběh. Sv. Pavel mu však dal přímluvný list, plný dojemné lásky, a v něm Filemona žádá, aby kajícího služebníka přijal jako svého nejmilejšího bratra, jako by to byl Pavel sám; a jestliže mu při útěku způsobil škodu, ať to přičte jemu, Pavlovi. Nakonec projevuje důvěru, že učiní více, než očekává, t. j. že jej propustí na svobodu. Podle legendy stal se Onesimos biskupem a mučedníkem.

[113]) Deut. XXIV. 7.
[114]) Lev. XXV. 39.
[115]) Deut. V. 14.
[116]) Exod. XXI. 26.

Sv. Pavel se vracel k tomuto tématu častěji. V prvním listě k Timotheovi otroky napomíná, aby svým pánům sloužili s veškerou úctou, aby učení a jméno Páně nebylo tupeno. Kteří pak mají pány věřící, ať jimi nepohrdají, ale tím ochotněji jim slouží. V listě k Titovi je napomíná, aby pánům neodmlouvali a jich neokrádali. V listě k Efeským důrazně klade na srdce povinnosti jak otrokům tak jejich pánům: »Služebníci, buďte poslušni pánů tělesných s bázní a s třesením v prostnosti srdce svého jako Krista... A vy, páni, čiňte totéž vzhledem k nim, upouštějíce od hrozeb, vědouce, že jejich i váš Pán jest v nebesích a že není u něho strannosti.« Podobná místa jsou i v listě ke Galatským a v druhé epištole sv. Petra.

Zvýšením mravní úrovně lidstva uvolňovala se i pouta nevolníků, anebo jejich stav se stával snesitelnější.

Ač z nápisů v katakombách vysvítá, že mezi prvními křesťany bylo dosti řemeslníků, jimiž byli z největší části otroci, přece není na žádném hrobě uvedeno, byl-li pochovaný svobodný či nevolník.

Propouštění otroků

Hermes, městský prefekt za Trajána, propustil v den svého křtu 1.250 otroků na svobodu. Chromacius za Diokleciána daroval svobodu 1.400, Melania († 439) prý dokonce 8.000, Ovidius v Galii 5.000 nevolníků. Pohané v závěti často nařizovali, kolik otroků (gladiatorů) se má v den jejich pohřbu vzájemně ubít; křesťané, kolik jich má býti obdařeno svobodou.

Trest ukřižování zrušen

Značně zmírnil jejich trudný osud císař Konstantin. Předně zakázal přibíjet otroky na kříž. Tím učinil tomuto barbarskému trestu navždy konec.

Jiné úlevy

R. 325 zapověděl na východě zápasy gladiatorů; na západě jim učinil konec císař Honorius r. 404.

Přísnými tresty zakázal otroky týrat, uprchlým vpalovat na čelo písmeno F, pohazovat a prodávat dítky. Kdežto císař Augustus omezoval propouštění otroků, aby úroveň svobodného občanstva takovýmto přírůstkem neklesala, Konstantin naopak jejich propouštění co nejvíce usnadnil. Nebylo třeba ohlašovat tu věc u světských úřadů; stačilo, když pán své nevolníky prohlásil za svobodné v kostele před duchovními. Ponejvíce se to dálo o velikonočních svátcích.

218—222

Hlubokou propast mezi svobodnými a nesvobodnými zčásti překlenul papež Kalixtus. Byl to původně otrok křesťana Karpofora; pouta mu byla sňata na přímluvu Marcie, jedné z manželek císaře Komoda, přející nové víře. Kalixtus byl přijat mezi římský klerus a brzy v něm nabyl významného postavení. Byl pověřen správou jedněch katakomb, jež dosud nesou jeho jméno. Podle všeho vynikal dary ducha i ušlechtilostí srdce. Stal se jakoby pravou rukou papeže Zefyrina a po jeho smrti byl zvolen za římského biskupa. Římský zákon neuznával manželství mezi svobodnými a nesvo-

bodnými. Mimoto většinu věřících v římské obci tvořily ženy, mužové menšinu. Papež věděl, jakému nebezpečí se vydávají křesťanky, když se provdají za pohany. Z těch a jiných důvodů, nedbaje světského zákona, prohlásil, že manželství Římanek s otroky jsou před Bohem a církví platná.[117])

Platnost manželství

Přes tyto slibné začátky nepokračovalo velké dílo osvobození tak rychle, jak by se bylo dalo očekávat. Nejdříve si řecké kláštery na východě učinily zákonem, že nebudou chovat na svých statcích žádných otroků. V sedmém století se začala tato zásada ujímat i v klášteřích na západě.

Přijetím do klášterů nabývají svobody

Kdo byl přijat mezi duchovenstvem, stával se svobodným. Nával nevolníků do klášterů a řad kleru byl tak velký, že koncily zakazovaly přijímat je bez dovolení jejich pánů. Karel Vel. nařídil, aby byli svěceni nejen synové nevolníků, ale i svobodných.

V desátém století nevolníků značně ubývá. Kostely požívaly práva asylu, v nich hledali nevolníci ochrany před hněvem svých pánů. Bylo zakázáno prodávat křesťanské otroky Židům a mohamedánům, kteří měli tento nekalý obchod v rukou po celý středověk. Benátčanům zostřil papež Zachariáš tento zákaz i exkomunikací.

Teprve v době gotické ve 12. a 13. století, v nejhlubším středověku, v době velkého ideového vzletu a hospodářského rozmachu, mizí v Evropě ze šlechtických dvorů otrocká čeleď nadobro. Změnila se v poddané sedláky, kteří robotovali svým vrchnostem až do nejnovější doby; u nás do r. 1848.

Konec otroctví

V církvi vznikly také dva řády, jejichž cílem bylo vykupovat křesťany, zavlečené do otroctví; řád trinitářů, založený 1198 od sv. Jana z Mathy a Jindřicha z Valois, a řád Panny Marie od Mercede, založený od sv. Petra Nolasco 1218. Byly rozšířeny hlavně v zemích románských, poněvadž z těch bývalo nejvíc křesťanů od afrických korsárů uloupeno a prodáno. Velkého významu nabyl řád trinitářů. Za největšího rozkvětu v 15. století měl 880 domů. Jeho členové šli po stopách musulmanských a židovských otrokářů a vykupovali z poroby křesťanské bratry. Afrika, přední Asie, ba Indie a Mongolsko byly širým polem jejich účinné lásky. Často sami na sebe vzali okovy místo křesťana, pro něhož nemohli sehnat výkupné; to činívalo 400—1.200 franků. Slavný básník Cervantes, který byl od korsárů zajat na cestě z Neapole do Španělska, byl po dvou letech vykoupen za 25.000 franků. Za 600 let vysvobodili trinitáři 900.000 křesťanů, a jich samých bylo v této službě od nevěřících 7.215 zabito.[118]) Řád de Mercede vykoupil jich 64.705.[119])

Řád trinitářů a de Mercede

[117]) WW II. 1699 (Calixtus).
[118]) WW XII. 86 (Trinitarier).
[119]) WW IX. 1930 (Petrus Nolascus).

Zmírnění a zrušení otroctví, ač spolupůsobily i středověké poměry hospodářské, je jedním z nejkrásnějších triumfů křesťanského náboženství.

16. **Duševní zbraně pohanů.** Mezitím co císařové vedli proti církvi vyhlazovací boj ohněm a mečem, potírali ji filosofové snad ještě nebezpečnější zbraní duševní. Vždyť i největšího apoštola, který jim kázal na Areopagu, nazvali tlachalem a mluvkou. Jejich pýcha jim bránila schýlit pokorně hlavu před tajemstvím křesťanské víry.

Novoplatonismus

Ale nebylo možno trvat na stanovisku čistě odmítavém; bylo třeba s křesťany soutěžit. Nejlepší systémy, zvláště Pythagorův a Platonův, byly nově upraveny, mravně-náboženské názory od pohoršlivých příměsků očištěny, pojem Boha zdokonalen, celá legie bohů a bohyň prohlášena za bytosti nebo síly podřízené nejvyššímu tvůrci. Tomu se má blížit člověk modlitbou, obřady a ctnostným životem. Rozpadající se pohanské chrámy byly opravovány a opuštěné oltáře opět byly občas svlažovány krví obětních zvířat. V poslední době se zřídkakdo našel, jenž by koupil obětní dobytče.

Apollonius z Tyany

Na náboženské zápasiště pak byl uveden Apollonius z Tyany v Kapadocii, podle jejich domnění rovnocenný sok Kristův. Byl to dobrodružný filosof, který se zabýval asi magií a zemřel kolem r. 100 nejspíš v Efesu. Připisuje se mu 77 listů, jimiž své stoupence nabádá k ctnostnému životu. R. 220 na popud Julie Domny, choti Septimia Severa, sepsal rétor Filostratus jeho životopis, vyzdobený fantastickými legendami a divy.

Proteus zvěstoval jeho matce, že porodí slavného syna. Nenarodil se v příbytku, nýbrž venku na louce, ale podivuhodné úkazy na nebi zvěstovaly jeho narození. Sbor labutí mával křídly a líbezným zpěvem vítal novorozené dítě. Dospěv v pacholíka roztomilého a velmi způsobného, oblíbil si jen moudrost a ctnost. Chodil bos, odíval se lněným rouchem, nosil dlouhé vlasy. Nejedl masa, nepil vína, žil střídmě a počestně. Pro ušlechtilost a ctnost se stal předmětem obdivu celému okolí. Nejraději dlel v Asklepiově chrámě, rozmlouvaje s kněžími a mudrci o nábožných věcech. Pětiletým mlčením se připravoval na budoucí svůj úkol. S hloučkem učedníků cestoval do Indie, aby tam u samého pramene poznal učení Pythagorovo. Když se ho v Parthii stráže tázaly po jméně, původu a dovolení k překročení hranic, odpověděl sebevědomě: »Mně náleží celá země, a proto mohu po ní cestovat po libosti.«

Vrátiv se, prošel skoro celou římskou říší. Kázal v přečetných městech, vybízeje lid k zbožnému a ctnostnému životu, a činil mnohé divy. Předpověděl zhoubný mor, který na jeho pouhé slovo pak přestal; opustil koráb, o němž předvídal, že ztroskotá. Poznal nevinu nespravedlivě odsouzeného, znal všecky jazyky, aniž se jim učil, rozuměl i řeči zvířat. V Athénách osvobodil mladíka od zlého ducha, v Římě pouhým dotknutím vzkřísil dívku, již nesli do hrobu. Jeden z učedníků jej ze zištnosti zradil a udal, že

se činí bohem. Apollonius se vydal k Domitiánovi dobrovolně, hájil se klidně a důstojně, najednou však ze soudní síně zmizel. Byl pokládán za mrtvého, znenadání se však objevil v Puteolích v Kampanii, k nemalému úžasu svých učedníků, a jednoho z nich, nevěřícího a tvrdošíjného, obrátil. Dožil se asi 100 let a pak podivně zmizel (vstoupil na nebe). Jeho ctitelé mu vzdávali božskou poctu a na louce, na které se narodil, mu vystavěli chrám. Tedy i pohané měli svého Krista, který se podobal skutečnému z evangelií jako padělaný peníz pravému.[120])

Celsus

Nejstarší vědecký odpůrce křesťanské víry byl filosof Celsus. Kolem r. 180 vydal řecký polemický spis, v němž potíral křesťanské pravdy s jízlivou ironií po způsobu Voltairově. Zázraky prohlašoval za výmysly nebo je připisoval magii; vypravování bible o stvoření světa za prázdné mythy, Krista za podvodníka, jeho učení za pošetilost; co je v něm dobrého, je prý vzato z řecké filosofie. V křesťanech vidí jen lidi zištné a nespokojené s panujícím řádem. Jeho spis je z největší části zachován ve vyvrácení Origenově.

Plotinos † r. 270

Nejznamenitější filosof novoplatonského směru a nejpozoruhodnější zjev mezi pohany ve třetím století byl Plotinos. Pocházel z Egypta, procestoval orient a r. 244 otevřel proslulou školu v Římě. Mezi svými posluchači měl mnoho urozených mužů a žen. Pro své vědomosti, vzácný učitelský talent, opravdovost a mravně-náboženský charakter byl předmětem obdivu a úcty. Zůstal svoboden, nejedl masa, neměl nepřátel, všechen čas věnoval studiu a spekulaci. Jeho žáci proň skoro blouznili, byl slaven jako druhý Platon a nejeden následoval jeho příkladu. O Bohu měl pojem vznešený, o lidských duších však učil, že byly spojeny s tělem pro své hříchy. Cílem člověka je hledat spojení s Bohem extatickou modlitbou, jíž se lidský duch povznáší k nazírání na samu podstatu Boží. Podle svědectví Porfyriova prý se Plotinos za šest let v takovém vytržení mysli octl čtyřikrát.[121]) Ctnostní dosahují po smrti blaženosti, duše hříšných přecházejí do rostlin a zvířat, duše lakomců do chuďasů, duše tyranů do otroků. Zemřel r. 270 v Kampanii.

Porfyrius † r. 304

Jeho žák a nástupce byl Porfyrius, rodák ze Syrie. Propracoval učení svého předchůdce a napsal jeho životopis, kde jej líčí jako nadpozemskou bytost se skrytým úmyslem, postaviti proti Kristu rovnocenného soupeře. Pro zevrubnou znalost křesťanství se soudí, že byl původně asi křesťanem. Vydal proti nim útočný spis, plný jedovatého záští, jakým se vyznačují všichni renegáti. Na Krista se horší, že se narodil z ženy, že zemřel na kříži a že přišel na svět příliš pozdě; popírá jeho zázraky, jmenovitě zmrtvýchvstání. Z věš-

[120]) Později byl pod vlivem křesťanství zpestřen a obohacen i životopis Budhův. Nejeden z příběhů, jež evangelisté vykládají o Kristu, byl v pozměněné podobě přenesen na velikého syna Indie. (Dahlmann, Indische Fahrten.)

[121]) WW XII. 858 (Verzückung).

teb boha Apollina a jiných povídavých démonů sestavil jakousi pohanskou bibli, obsahující »zjevení a slovo boží«.

I jeho spisy byly zbrojnicí pro nepřátele křesťanství; na rozkaz křesťanských císařů byly spáleny a zachovaly se z nich jen zlomky.

Jeho žák byl Jamblichos, rovněž syrského původu, plodný filosof-spisovatel, ale více theurg, oddaný magii a schvalující hrubou modloslužbu, vzdávanou démonům. Pythagora velebil jako božskou bytost; tvrdil o něm, že se za modlitby vznášel nad zemí deset loket vysoko, obklopen jsa zlatou září. Zemřel v Alexandrii r. 333. Úpadek novoplatonismu nezadržel ani jejich odchovanec Julián Odpadlík.

Kdežto stoupenci novopohanství se stavěli ke křesťanství naprosto odmítavě, vzali z něho gnostikové ke zbudování nového světového názoru alespoň část staviva, třebas nestáli na půdě křesťanské. Jejich systém nebyl vytvořen rozumem a logikou střízlivého Evropana, nýbrž bujnou, nevázanou obrazností východního orientála.

Gnostikové

Gnostikové, asi tolik co »osvícení«, brali prvky z hinduismu, parsismu, z egyptské mythologie a evangelií. Tato divoká směsice groteskních představ obloudila na čas lidské mysli do té míry, že se v třetím století stal gnosticismus, jinak manichejství, takřka světovým náboženstvím. Vždyť i sv. Augustin uvízl na čas v tenatech manicheů, a sv. Ireneus, od r. 177 biskup v Lyoně, napsal proti gnostikům pět knih »Adversus haereses«.

Jako hlavní jeho původcové se jmenují Basilides, Saturnil, Markion, Manes a j. Gnosticismus vznikl v asijských zemích, hlavně v Syrii, ale pronikl až na nejzazší západ.

Ve změti jejich názorů pozorujeme tři základní bludy: dualismus, emanaci a učení o vykoupení.

Jejich dualismus

Dualismem se označuje učení těch, kteří přijímají dvě prabytosti, dva bohy, dobrého a zlého. Myslí totiž, že jen tak lze vysvětliti dobro a zlo ve světě. Od dobrého boha pochází všechno dobré, od zlého vše zlé. Je to opakování Zoroastrova učení o dobrém Ormuzdovi a zlém Ahrimanovi. Nejdůsledněji propracoval tento dualismus v třetím století po Kr. Peršan Manes — odtud manicheismus. Proti duchovému, dobrému a světlému bohu stojí hmotný, zlý a temný. Z obou bohů vzešlo množství nižších bytostí. A tyto dvě ohromné říše vedou neustálý boj. Temné bytosti uchvátily za boje částky světla, uvěznily je ve hmotě, a tak vznikl člověk, v němž jsou zastoupeny hmota i duch, temno i světlo, dobro i zlo.

Mírný dualismus vyznávali i všichni řečtí filosofové potud, že kladli vedle osobního Boha věčnou hmotu, z které on utvořil svět.

Učení o stvoření

Druhým základním článkem v jejich soustavě je učení o emanaci eonů. Eon značí v řečtině věk, pak vůbec duchovou bytost, věčnou jako Bůh sám, z něhož jakoby zářením se zrodila. Jsou to moudrost, život, mír, moc, síla, spravedlnost atd. Basilides jich přijímal tolik, kolik je dní do roka. Z těchto nejvyšších eonů vznikají další, vždy nižší, zase emanací nebo plo-

zením z párů. Vše to nám připomíná subsistující Platonovy ideje a hierarchie andělů. Vše dohromady tvoří pleroma, plně rozvitou boží bytost.

Neméně pošetilé bylo jejich učení o vykoupení. Žádná gnostická sekta neuznávala vtělení v pravém slova smyslu. Kristus byl jedním z vyšších nebo nižších eonů, nebo člověk, na nějž při křtu v Jordánu sestoupil eon a působil v něm divy. Svátek epifanie se u nich vyskytuje již v druhém století. O vykoupení

Ne utrpením, nýbrž učením Kristus lidi vykoupil, uvědomiv je o jejich vznešeném nebeském původu. Toto učení pochopili jen gnostikové. Svátosti a vzkříšení se do jejich systému nehodily. Duchová část člověka se vrátí tam, odkud se snesla, do nebeského pleroma; tělesná klesne do říše neživé, temné hmoty. Návrat všeho do původního stavu sluje apokatastasis.

Bylo třeba zmíniti se i o těchto nechutných báchorkách. Plížilyť se Evropou po celý středověk. Pod jménem bogomilství nebo paulikiánství se rozšířily v Bulharsku a ve 12. století v jižní Francii znovu toto staré bludařské harampátí vyleštili Albigenští.

Nebylo to náboženství sestavené pro potřebu srdce a prožité, nýbrž na chloubu vymyšlené od pyšných lidí; způsobilo mnoho zla a zaniklo.

17. **Herese.** Neméně nebezpečný byl nepřítel, který pyšně zvedl hlavu uvnitř samé církve. Byly to herese neboli kacířství. I těm třeba věnovat nejnutnější míru pozornosti; patříť k církvi jako pitvorní chrliči k dómu. Dějiny heresí jsou dějiny lidských politování hodných omylů.

Kristus pravil apoštolům: »Učte je zachovávati všecko, co jsem přikázal vám.« Církev střeží celý poklad pravd zjevených a jí svěřených; kacíři si z nich berou, co se jim zamlouvá, ostatní zavrhují.

Církev se svých nevěrných synů zříká, odtíná je od svého těla, čímž vznikají sekty, jež se také nazývají církvemi. Kristus založil církev jedinou, jež v Apokalypsi v přeneseném smyslu sluje jeho nevěstou. Zakladatelé sekt mu přivádějí sta, ba tisíce nevěst pochybné pověsti. Ale Kristus jich nezná a odmítá je jako ony bláznivé panny v evangeliu.

Epifanius, biskup na ostrově Cypru, vyvrací ve svém díle proti bludařům (De haeresibus) 120 kacířstev, sv. Augustin 80.

Největší herese křesťanského starověku, která otřásla celou církví a dala podnět k svolání prvního obecného koncilu, bylo ariánství.

Alexandrijský kněz Arius, již několikráte pro bludy stíhaný, začal učit, že Logos neboli Slovo, jež křesťané mají za druhou Božskou osobu, je stvořená bytost. Skrze ně pak stvořil Bůh vše ostatní. Slovo se vtělilo tím, že se spojilo s tělem Ježíšovým, nahrazujíc v něm lidskou duši. Tím popřel dvě největší tajemství křesťanské Arius

víry: trojosobního Boha a božství Kristovo. Bylo to znovu ohřáté učení gnostické, zakuklené pohanství a racionalismus, neochota lidského rozumu sklonit se před tajemstvími, jichž nelze pochopit, v něž lze jen věřit.

Byv vyloučen od svého biskupa Alexandra r. 321 z církve, začal Arius hlásat své názory mezi duchovními i laiky, slovem i dopisováním, skládáním písní i přemlouváním. Byl to Afričan z Libye, postavy vysoké a hubené, vzezření vážného, mravů přísných, obratný dialektik, t. j. uměl se přít a hádat, ale také lidi pro sebe získávat. Při tom byl úskočný, ctižádostivý a pyšný a nerozpakoval se užít sebe nižšího prostředku. Ve svých spisech se nazýval Ariem Velikým a tvrdil o sobě, že mu Bůh bezprostředně zjevil svá tajemství.

Se škodolibostí i pohoršením dívali se pohané na hašteřící se křesťany. Jsouť východané nábožensky velmi vznětliví a do víru sektářství byly strhovány i nejširší vrstvy. Jako ohromný kotouč čpavého dýmu valil se zhoubný blud celou říší římskou od východu na západ.

I. církevní sněm v Nicei 325

R. 323 se stal Konstantin pánem orientu a první jeho snahou bylo zavést mezi křesťany jednotu a mír. Svolal tedy všeobecný církevní sněm do Niceje. Účastníci použili státních povozů a soumarů; po celé tři měsíce, co koncil trval, byli hoštěni od císaře a sněm zasedal v císařském paláci. Konstantin měl čestné předsednictví; zahájil sněm řečí, v níž přítomné vybízel k svornosti a jednotě. Tímto zasahováním císaře do církevních věcí byl položen základ k caesaropapismu na východě, to jest, císař tam byl hlavou státu i církve v jedné osobě.

Athanasius

Biskupů se celkem sešlo asi 300, nižšího kleru mnohem více; ze západu pouze cordobský biskup Hosius a dva římští kněží Vitus a Vincencius, zástupcové papeže Silvestra I. O jeho účasti na církevním sněmu není zaručených zpráv, poněvadž akta koncilu se nedochovala. Mezi účastníky byli mnozí confessores, vyznavači, kteří měli jizvy od posledního pronásledování. Nejnadanější v celém shromáždění byl jáhen Athanasius, rovněž z Alexandrie, přední obhájce pravdy v nastávajících bouřích, trvajících půl století, o nějž se jako o pevnou skálu tříštily zuřivé útoky bludařů.

Ariovy bludy byly odsouzeny a zavrženy, on sám pro rouhavé řeči proti Kristu stižen klatbou a od císaře odeslán do Ilyrie. Témuž trestu propadlo jiných asi dvacet, kteří se zarytě drželi jeho nerozumu.

Článek víry

Učení o Kristu bylo vyjádřeno slovy, kterým nebylo lze podkládat jiný smysl, a byla vsunuta do apoštolského vyznání víry: »Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, ge-

nitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.«[122])

Nejlépe byl blud zasažen slovem Homousios, consubstantialis, soupodstatný; toto slovo se stalo také heslem v nastávajících bojích. První podepsal usnesení Hosius, císařův poradce ve věcech církevních, na druhém místě zástupcové papežovi, ač pouzí kněží.

Další spory

Tím však nebylo zlo se světa sprovozeno. Vyznání podepsali i někteří biskupové, kteří ariánství přáli, třebas i s jeho hlasatelem ve všem nesouhlasili. Jmenovitě to byl Eusebius, biskup v Nikomedii, vzdálený příbuzný císařův, jenž později císaře i pokřtil, pak i Eusebius Caesarejský, dějepisec, a jiní. Utvořila se strana, přející bludu, zpracovala císaře, jenž jádro sporu nechápal, a vymohla Ariovi návrat do vlasti i církve.

V Alexandrii se zatím stal biskupem Athanasius a ten rozhodně odepřel přijmout rouhače do církevního společenství. V Tyru se však r. 335 sešla synoda, prohlásila Athanasia za zbavena biskupského stolce a císař jej jako původce nesváru poslal do Trevíru v Galii. Lid alexandrijský však zůstal víře i svému pastýři věren a Aria, ošemetného kacíře, z města vyhnal. Císař sám ve svém paláci zkoumal jeho víru. A když Arius nicejské vyznání ochotně podepsal a přísahu na ně složil, nařídil, aby byl přijat do církve od Alexandra, biskupa byzantského. Svatý muž, vida nezbytí, buď vpustit dravého vlka do svého stádce, nebo odejít do vyhnanství, vzal útočiště k modlitbě. Celou noc vzýval Boha před oltářem s tváří na zemi schýlenou, aby ho raději k sobě povolal, jen aby neviděl chvíle, kdy bezbožný rouhač a křivopřísežník překročí práh jeho svatyně.

Konec Ariův 336

R. 336 v neděli byl pyšný Arius v slavnostním průvodu veden ulicemi města směrem k hlavnímu chrámu. Na náměstí pocítil nevolnost a byl nucen odejít z průvodu stranou. Když se dlouho nevracel, šli někteří za ním. Nalezli jej na záchodě v kaluži krve a s vyhřezlými vnitřnostmi. Stalo se mu to, co Jidášovi.

Zpráva o jeho bídném skonu bludaře ohromila. Byl v tom právem spatřován Boží soud, a nejeden svedený se vrátil k pravé víře. Konstantin dovolil i Athanasiovi vrátit se do vlasti. Alexandrijští jej vítali slavněji než císaře.

Největší rozmach ariánství

Konstantin rozdělil říši třem synům; všichni byli nakaženi kacířstvím, nejvíc Konstancius II., a ten se stal r. 350 pánem celé říše. Byl obklopen biskupy, odpůrci nicejského vyznání, a Ariův blud byl prohlášen za státní náboženství.

Se všech předních stolců římské říše byli pravověrní pastýři se-

[122]) Boha z Boha, Světlo ze Světla, Boha pravého z Boha pravého, zplozeného, nikoliv utvořeného, soupodstatného Otci, skrze něhož vše bylo učiněno.

hnáni a na jejich místo dosazeni sektáři. I papež Liberius byl nucen opustit Řím,[123]) Hosius Cordobu, Hilarius Pictavium (Poitiers), Athanasius Alexandrii.

Biskupy zachvátila pravá manie svolávat synody a rokovat a hádat se o hlavním článku křesťanské víry. Do synody v Miláně r. 355 vrazil císař s taseným mečem v ruce, aby umlčel obhájce nicejského sněmu. Docházelo k bitkám a násilnostem v kostelích, a ani posvátná místa nebyla ušetřena krveprolití. »Celý svět vzdychal, že se stal ariánským,« uboléval sv. Jeronym a sv. Hilarius napsal, že by raději žil v době Neronově.

Leč toto vítězství bylo jen zdánlivé. Vypuzení hierarchové nepřestali být ani ve vyhnanství pravoplatnými biskupy, nezůstali ani tam nečinni a jejich stádce zůstala z valné části věrna pravé víře.

Úpadek

Hrozivě vzdulá vlna bludu neměla dlouhého trvání. Začala opadat svou vlastní vrátkostí. Sektáři byli svorni jen v nenávisti proti církvi, Athanasiovi a nicejskému symbolu. Když však měli místo něho podat věřícím nové vyznání, nastal mezi nimi zmatek. Bylo navrženo celkem devatenáct vyznání a každá strana se snažila prorazit svým názorem. R. 361 náhle zemřel Konstancius II. a jím klesla hlavní opora bludu.

Císař Julián dovolil vypuzeným biskupům vrátit se na své stolce; čekal, že se křesťanství vnitřními spory samo ubije.

Jen Athanasius, »nepřítel bohů«, musil znovu opustit město. Jakoby divem ušel jisté smrti. Plul na lodičce po Nilu proti proudu, stíhán jsa biřici. Když už jej doháněli, kázal otočit člun vstříc stihatelům. »Viděls Athanasia?« tázal se ho jejich vůdce. »Viděl, není daleko.« Pochopové ho nepoznali a jeli dále.

Tak smutně skončila Konstantinova dynastie; syn sektář a synovec odpadlík bezbožně bořili, co nejslavnější člen rodu se zjevnou pomocí nebes a se svatým zápalem budoval.

364—378

Úpadek herese nezadržel ani císař Valens, rovněž zarytý sektář, od něhož bylo pravověrným biskupům a kněžím snášet mnohá příkoří.

R. 367 žádalo 59 východních poloariánských biskupů papeže Liberia o přijetí do církevního společenství.

Athanasius † r. 373

R. 373 zemřel Athanasius, sloup orthodoxie ve východních zemích, dočkav se skoro úplného vítězství pravdy, za niž slovem a perem padesát let neúnavně bojoval a dvacet let ztrávil ve vyhnanství. Obecně se uznává, že patří k nejznamenitějším mužům čtvrté-

[123]) Papež Liberius (352—366) je obviňován, že znaven jsa tříletým vyhnanstvím v Makedonii, vykoupil si od císaře dovolení k návratu tím, že podepsal poloariánskou formuli víry (třetí sirmijskou), která o Homousios mlčí. Věc je dosud sporná. Je-li tento názor správný, ukázal slabost, ale nepodepsal nic bludného.

ho století. Církev jej právem ctí jako jednoho z předních a největších svých učitelů a světí jeho památku dne 2. května.[124])

Delší dobu se drželo ariánství u kočovných kmenů germánských. Jejich apoštolem byl Wulfila. Pocházel z křesťanské kapadocké rodiny, zavlečené od Gotů do zajetí. R. 341 přišel s jejich poselstvem do Cařihradu a Eusebius, příbuzný císařského domu, jej vysvětil na biskupa. Ariánství bylo tehdy státním vyznáním a Wulfila se stal jeho hlasatelem za Dunajem mezi Visigoty. Když tam pohané začali křesťany sužovat, vyžádal jim na císaři Konstanciovi II. sídla jižně od Dunaje a působil tam mezi nimi přes třicet let. Císař Valens povolil přesídlení dalších čeledí, vždy s podmínkou, že jejich příslušníci jsou nebo budou horlivými ariány.

Wulfila, apoštol Germánů

Brzy se však hosté a hostitel nepohodli, došlo na válku a Valens byl od svých souvěrců r. 378 u Drinopole poražen. Těžce raněný byl odnesen do selského stavení. Gotové je zapálili a císař uhořel.

Valens poražen u Drinopole r. 378

Je to začátek stěhování národů.

Wulfila přeložil do gotštiny celé Písmo svaté. Je to první dílo psané v starogermánském jazyku a hlavní pramen pro jeho studium. Zemřel v Cařihradě r. 381.

18. **Theodosius Veliký.** Západořímský císař Gracián (367—383) jmenoval císařem ve východní části říše Theodosia, urostlého a rázného důstojníka španělského. Tři léta bojoval nový panovník s Visigoty, až je usadil jako spojence při dolním Dunaji a pověřil hájením hranic. 378—395

Theodosius vynikal nejen imposantní postavou, ale i velkými dary ducha; byl znamenitý vojevůdce a státník, a jsa horlivý katolík, vypověděl boj na život a na smrt modloslužbě, kacířství, pohanským hrám a jiným přežitkům.

Nejprve musel obrátit na katolickou víru císařskou residenci, hlavní město své říše, v níž katolíci neměli jediného kostela. Nejprve se pokoušel přivésti k rozumu tamního ariánského biskupa Demofila. Když všechno přemlouvání bylo marné, vyhnal jej z města i s ostatními rozsevači bludu, všechny kostely vrátil katolíkům a tak učinil čtyřicetiletému klamání lidu konec.

R. 381 svolal do Cařihradu synodu východních biskupů k urovnání náboženských věcí. Sešlo se 150 biskupů pravověrných a 36 poloariánů a macedoniánů, nazvaných tak podle Macedonia, biskupa cařihradského, který k ariánskému bludu přidal ještě druhý, že Duch svatý je služebníkem Otce i Syna, podobný andělům. Bylo to důsledné popření Boží Trojice. Papeže Damasa zastupovali legáti.

II. církevní sněm (I. cařihradský) 381

[124]) Vyznání víry označené jeho jménem (symbolum Athanasianum) bylo složeno latinsky teprve koncem 7. století. Modlí se je kněží v církevních hodinkách.

Synoda tato nesmyslná tvrzení odsoudila slavným definováním běžného učení o třetí Božské Osobě: »(Credo) in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur.«

Učení o Duchu sv.

Blud byl zavržen slovy samého Pána Ježíše, jenž o Duchu svatém praví, že vychází od Otce.[125])

Patriarchové

Papež Damasus ten kánon potvrdil a časem byla i tato synoda uznána za druhý všeobecný sněm. Ostatních usnesení papež neschválil, ba přímo zamítl kánon, že cařihradský biskup v hodnosti hned následuje za římským. Požívalyť ty stolce největší vážnosti, na nichž několik let zasedali apoštolé a evangelisté. Byly to Řím, Alexandrie, Antiochie, Jerusalem. Teprve časem postoupil na páté místo Cařihrad. Pro biskupy těchto měst se později ujal název patriarcha.

Apoštolské vyznání víry (Symbolum), připisované apoštolům, jež dospělí katechumeni odříkávali před přijetím křtu, bylo na nicejském a cařihradském sněmu rozšířeno, a pravdy v něm obsažené přesněji vyjádřeny. Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum se modlí kněz při mši svaté a za slavných bohoslužeb v katedrálách zpívá je sbor na kůře za doprovodu jásavé hudby.

Oba císařové pak rázně vystupovali jak proti umíněným sektářům, tak proti zbytkům pohanství. Gracián, sídlící v Trevíru, zabavil nemovitosti pohanských chrámů a zastavil důchody modloslužebných kněží i vestálek. Tak zhasl posvátný plamen, udržovaný přes tisíc let na oltáři bohyně Vesty; její nevelká okrouhlá svatyně stojí dosud.

Zákaz pohanských obřadů a her

Ze zasedací síně římského senátu dal odstranit oltář Viktorie. Pozlacená bohyně vítězství, odňatá kdysi Tarentanům, později od císaře Augusta ozdobená, vznášela se nad zeměkoulí. Senátoři před ní přisahali a před zasedáním obětovali zrnko kadidla. Gracián odmítl i roucho pontifika maxima, jež mu pohanská část senátorů nabízela, a žádost o ponechání oltáře v zasedací síni oslyšel. Proti tomuto pohanskému přežitku horlil i sv. Ambrož, biskup milánský.

Ještě rozhodněji si vedli věřící i vláda na východě. Těm, kdo by odpadli k pohanství, pohrozil císař zabavením jmění. Zákon z r. 386 nařizoval zavření, po případě zboření pohanských chrámů v Asii a v Egyptě. R. 392 prohlásil Theodosius společně se západním císařem Valentiniánem III., že jakákoliv účast na pohanském náboženském obřadě bude trestána jako velezrada.

R. 394 se podle jeho rozkazu už nekonaly památné olympijské hry. Také jiné hry, pořádané ku poctě různých bohů, toho roku

[125]) Jan XV. 26. Na západě bylo brzy přidáváno Filioque, a to jako theologický důsledek. Nejstarším dokladem je symbolum toledské z r. 589. V Římě bylo symbolum s tímto dodatkem zpíváno teprve začátkem 11. století. (L. Th. K. III. 1039.)

přestaly. Účast na nich již od třetího století samoděk valně ochabovala. Socha Diova, mistrovské dílo Feidiovo, byla přenesena do Cařihradu a již v následujícím století při požáru vzala za své.

Horlivý biskup Theofilus

Lid, vedený namnoze mnichy, přepadal a bořil pohanům svatyně. Úřady tomu nebránily, pohané však k tomu nepřihlíželi lhostejně. Alexandrijský biskup Theofilus si vyžádal od císaře všechny tamní pohanské chrámy. Některé dal srovnat se zemí, jiné očistil a přeměnil na křesťanské. V podzemních chodbách Bakchova chrámu našel symboly egyptských bohů, neslušné a stydké. I dal je nosit po náměstí pohanům na posměch, a tam vystavit. To je naplnilo takovým vztekem, že se chopili zbraně, a vedeni jsouce filosofy, vrhli se na křesťany, způsobili mezi nimi nemalé krveprolití a obsadili hlavní chrám Serapeion. Povstání bylo zdoláno vojenskou mocí. Někteří prchli před císařovým hněvem, jiní se dali pokřtít.

Chrámy mizely dále. Měděné obrazy a sochy bohů dal Theofil roztavit na kotlíky, misky a pánve pro chudý lid. Jediného božstva v podobě ošklivé opice ušetřil a veřejně je vystavil k nemalému pohoršení pohanů. Také ukázal věřícím, jak ošemetně modloslužební kněží nevědomý lid klamali; bylyť dřevěné i kovové sochy bohů duté a přiléhaly ke zdem chrámovým. Skrytými vchody kněží do nich vstupovali, z nich mluvili, co uznali za dobré, a lid věřil, že to mluví bohové.

Serapeion 391

Konečně došlo na alexandrijské Serapeion, vedle Kapitolu nejnádhernější chrám v celé říši, pravý div světa. Byl zbudován z mramoru na návrší uměle naneseném; pokryt byl zlatem, stříbrem a mědí a obklopen sloupovím. Kolkolem byly příbytky kněží, byla při něm i velká knihovna. V chrámě byla obrovská dřevěná socha Serapisova, znázorňující boha slunce a zúrodňující Nil. Šla z ní hrůza. Bylo o ní bájeno, že kdyby se k ní někdo přiblížil, nebe se proboří a země strašným zemětřesením klesne v chaos. Theofil k ní mužně přistoupil, provázen jsa vojákem, ozbrojeným sekyrou. Přítomný lid se dal ze strachu do náramného křiku. Biskup rozkázal zasadit modle sekyrou ránu a srazit jí hlavu. Sotva spadla, vyhrnula se z dutého trupu spousta myší, jež se rozběhly na všechny strany. Měly v modle velké hnízdo. Byla rozsekána a spálena, hlava vláčena po náměstí. Nádherná stavba byla srovnána se zemí.[126])

Tak se řítily pohanské chrámy, věštírny i sochy s velkým hlomozem po celé říši, jednak zchátralostí, poněvadž o ně nikdo nepečoval, jednak pod nárazem vítězného křesťanství; jejich ssutiny a trosky pohřbily a silnou vrstvou zasypaly antický svět i jeho náboženská poblouzení.

Vítězství nad Maximem 388

Theodosius byl císař východní části říše, ale jeho silné rámě zasahovalo i daleko na západ. Maximus, vůdce legií v Britanii, byv vybídnut pohanskou stranou, dal se prohlásit za augusta, zmocnil

[126]) Cassiodorus, Historia tripartita, IX. 29.

se většího dílu západních zemí, a císař Gracián teprve 25letý byl v Galii u Lyonu zabit. Theodosius se vypravil proti uchvatiteli s vojskem, jež z polovice tvořili Gotové a jiní Germáni, a porazil jej v bitvě u Sisku (nad Sávou) a opět u Ptuje (nad Drávou). Maximus byl zajat a popraven. Císař vrátil moc Graciánovu bratru Valentiniánovi II. (388—392).

Tři léta se zdržel císař v Italii, hlavně v Miláně, urovnávaje tam veřejné záležitosti. V Římě slavil triumf a neopomenul tam vyzvat pohanské členy senátu ku přijetí křesťanské víry. Také tam dal strhnout a se zemí srovnat některé skrýše hříchu.

Unáhlenost a pokání

Theodosius nebyl prost chyb; jedna z nich byla prudkost. Když byli v Soluni v r. 390 od pobouřeného lidu kamením uházeni a po ulicích vláčeni někteří jeho úředníci, dal císař tento pych na popud rádce Rufina krutě pomstít. Poslal tam vojsko, jež přepadlo obyvatele města, shromážděné právě v divadle, a tři hodiny pobíjelo vinné s nevinnými. Do tří tisíc jich bylo porubáno. Odvolání příkrého rozkazu přišlo pozdě.

Biskup milánský Ambrož poslal císaři dopis a v něm vážně vytkl těžké provinění, jehož se na svých poddaných dopustil. Zjevným tímto hříchem se stal nehodným účasti na svátostech a bohoslužbách a nebude k nim připuštěn, dokud veřejným pokáním nesmyje svou vinu. Vítěz nad mnohými nepřáteli zvítězil i sám nad sebou. Podle tehdejší přísné kázně kleče v kostele se vyznal s pláčem veřejně před věřícími ze svého hříchu a prosil je o přímluvu, aby mu byl odpuštěn a aby byl opět přijat do jejich společenství. Až po osmi měsících byl připuštěn opět k svátostem.

Vítězství nad Arbogastem 394

Na západě Valentinián II. na svůj těžký úkol nestačil. Roku 390 nejmocnějším mužem a skutečným vládcem tam byl Arbogast, franského původu, pohan, službě Říma cele oddaný, znamenitý vojevůdce, který od hranic říše vítězně odrážel útoky svých soukmenovců. Sám Theodosius jej jmenoval nejvyšším velitelem a předním rádcem mladého Valentiniána. Dospívajícímu císaři se stalo jeho poručnictví nesnesitelným a Arbogast dostal propuštění. Stalo se však něco zcela jiného. Císař byl nalezen v sadě mrtev a jeho smrt se klade za vinu všemocnému rádci.

Sám se za císaře prohlásit nechtěl, poněvadž by byl jako cizinec narazil u Římanů na velký odpor. Nabídl tedy nejvyšší hodnost Eugeniovi, dotavadnímu císařskému sekretáři, jenž ji přijal, ale byl pouhou loutkou v rukou drsného válečníka.

Kolem toho se shlukly poslední zbytky starověrných Římanů, slynoucích bohatstvím a vzděláním, kteří snili o zašlé slávě svého města. V Italii znovu vyšlehly plameny z pohaslých oltářů a husté oblaky dýmu zahalily opět sochy bohů a bohyň; ptakopravci věštili

z útrob obětních zvířat věci, jež měly přijíti. Západními zeměmi naposled zadul vichr náboženské války. Pohanské fransko-římské vojsko Arbogastovo mělo podvrátit moc Theodosiovu, osiřelý a odstrčený Řím měl zvítězit nad Cařihradem, západ nad východem, pohanství nad křesťanstvím.

Dne 6. září 394 došlo k památné bitvě v údolí řeky Vipavy, která jižně od města Gorice ústí do řeky Soči. Zprávy o průběhu bitvy jsou zabarveny silně legendárně. Pohané prý postavili na Julských Alpách sochy Jovišovi a Herkulovi, důstojníci zrazovali Theodosia od bitvy; on se celou noc modlil. Zdřímnuv, byl posílen v důvěře ve vítězství příznivým snem; kříž, jímž byly ozdobeny jeho prapory, že nesmí ustoupit před silákem Herkulem.

Oba vůdcové vedli proti sobě směs nejrozmanitějších národů. Arbogast zaujal v údolí výborné postavení; rozestavil legie a čekal císaře. Ten se blížil úzkou soutěskou a neměl místa k rozvinutí řad. Podle toho dopadla i první půtka předvoje, jejž tvořili Gotové; deset tisíc jich bylo porubáno.

Prudká bóra

To, co následovalo druhého dne, je líčeno jako div. V přímoří však řádívá bóra, která někdy nabývá síly orkánu a působí nemalé škody na staveních i lodích. A ta se znenadání strhla i 6. září toho roku, právě když Arbogast začal útočit na vojsko východořímské. Jeho legie byly prudkými nárazy větrné bouře zaraženy v postupu, vymrštěná kopí byla vrhána zpět do jeho vlastních řad, vichr se opřel o velké štíty a bojovníky povalil.

Tohoto zmatku využil Theodosius k útoku, prolomil řady nepřátel, dobyl pevného tábora a spálil jej. Eugenius byl zajat a od vojáků zabit; Arbogast si vzal život. Zbytky jeho vojska se podrobily Theodosiovi, jenž tak naposled ve svých silných rukou sjednotil vládu nad celou ohromnou říší.

Ale již v lednu následujícího roku zemřel v Miláně sotva padesátiletý, ustanoviv osmnáctiletého Arkadia pánem východu, jedenáctiletého Honoria pánem západu.

Byl to první císař v plném slova smyslu křesťanský, který prokázal církvi velké služby; ona jej právem nazvala Velikým.[127])

19. **Křesťanství v Persii.** Vítězné křesťanství se brzy začalo přelévat přes těsné hranice římské říše, především východním směrem na vysočinu Iránskou. Nad tou vládli již delší dobu Parthové, kmen od vlastních Peršanů odlišný. Jejich králové z rodu Arsakovců neměli valné lásky k Zoroastrovi a jeho ohnivému bohu, a proto byli k hlasatelům křesťanské víry shovívaví. Křesťanství na Iráně bylo

[127]) Silva-Tarouca S. J., Eine Entscheidungsschlacht im Isonzogebiet 394 n. Chr. (Stimmen der Zeit 1917.)

původu apoštolského; uvádějíť se mezi poutníky v Jerusalemě v den seslání Ducha svatého Parthové, Medové, Elamité a obyvatelé Mesopotamie. Podle tradice tam kázali evangelium apoštolové Tomáš, Šimon a Juda Tadeáš. V druhém století tam bylo 360 kostelů.[128]) Kolem r. 300 se tam hlásili ke Kristově víře i někteří z předních dvořanů. Arcibiskup Jan, sídlící v Seleukii nad Tigridem, byl přítomen na sněmu v Nicei. Ale již r. 226 byla moc Parthů vyvrácena a vznikla říše novoperská. Její králové z rodu Sasanovců byli opět horlivými ctiteli ohně a vrátili magům, služebníkům plamenného boha, jejich dřívější vážnost a moc.

Pronásledování za Sapora II. 342

Císař Konstantin doporučil tamní křesťany Saporu II. Ale sotva velký ochránce věřících zavřel oči, dopřál král králů sluchu magů a Židů, a na perské křesťany přikvačila doba Neronů a Diokleciánů.

R. 342 vydal rozkaz, že všichni křesťanští duchovní se mají poklonit ohnivému božstvu. Metropolita stařec Simeon byl popraven se sto kleriky a někteří dvořané byli umučeni s pravou orientální krutostí.

Následujícího roku (343), zrovna na Velký pátek, byl vydán edikt, jímž byli na smrt odsouzeni všichni křesťané bez rozdílu, nepokloní-li se ohni. Podle svědectví dějepisce Sokrata byla v Persii zjištěna jména a způsob smrti 16.000 mučedníků. Jména 22 biskupů uvádí ve své Historii.[129]) Když král uslyšel, že byl popraven i důvěrný jeho rádce, omezil pronásledování jen na osoby duchovní. Nejvíce krve teklo v kraji Abiadene při jezeře Urmijském, který byl skoro celý křesťanský.

401—421

Po 40letém trýznění bylo věřícím dopřáno nějaký čas klidu. Jezdegerd I. byl křesťanům nakloněn, ba magové se obávali, že se dá pokřtít. Oblíbilť si Maruthu, biskupa města Magritu v Mesopotamii, jejž k němu římský císař posílal jako svého jednatele. Podržel jej trvale u svého dvora a vážil si ho jako muže moudrého a svatého. Magové naň proto velmi žárlili, a aby se ho zbavili, vymyslili lest. Král přicházel podle obyčeje do budovy, kde vzdával poctu »věčně hořícímu ohni«. Najednou slyšel z plamene vycházející výstražný hlas, že je poskvrněn, protože při sobě chová křesťanského kněze, a že bude vyhnán ze země.

Umínil si tedy, že biskupa odešle. Ten však krále upozornil, že oněch slov jistě nemluvil oheň; ať jen dá prokopat zem, a uvidí, odkud onen hlas pochází. Král uposlechl jeho rady a pod ohništěm byl nalezen člověk, který troubou ona slova do plamene mluvil. To krále tak popudilo, že každého desátého maga dal usmrtit a křesťanům dovolil stavět si kostely, kde jim libo.

[128]) WW IX. 1816 (Persien).
[129]) Cassiodorus, Hist. tripart., III. 2.

Když však biskup Abdas zbořil v Susách pohanský chrám a zdráhal se jej obnovit, dal král biskupa zabít.

Tím vzplanulo nové pronásledování, jež trvalo až do r. 450. Hlavně zuřilo za Bahrama V. (420—438). Křesťané byli pilami v půli řezáni a z kůže dřeni. Byl upálen i princ Hormizdas. Zvláště mnoho Arménů, žijících v té době pod perskou vládou, bylo umučeno a popraveno. Mnozí prchli na římskou půdu, kde se jim dostalo ochrany. To vedlo zase k válce mezi oběma říšemi. Perští králové naopak ochotně přijímali nestoriány, od císařů stíhané, a dávali jim katolické kostely. Pohané a sektáři ničili o závod vzkvétající církev v Persii, až se r. 641 z Arabie na Irán přihnala dravá vlna islamu a svým živelným nárazem odtud smetla jak ctitele ohně, tak i kříže. Nové pronásledování

20. **Nestoriáni a monofysité.** Státnický důmysl po svém dědu Theodosiu Velikém zdědila ve vysokém stupni jeho vnučka Pulcheria, ve vyšším, než její bratr Theodosius II. Ač byla jen o dva roky starší než její bratr, uchopila se roku 414 ve věku sotva 15 let otěží rozlehlé říše a pevnou rukou řídila její osudy 40 let, až do své smrti. Vedle politického nadání brzy projevovala Pulcheria upřímnou a hlubokou zbožnost. Zasvětila se Bohu slibem panenství a též dvě sestry pohnula k podobnému rozhodnutí. Císařský dvůr se podobal za její vlády klášteru. Augusta Pulcheria byla jakoby jeptiška na trůně caesarů. Jmenovitě východní církev ji ctí jako jednu ze svých předních světic. Pulcheria 414—453

O dobré vychování svého bratra se postarala, nadání však a rázu nosti mu dát nemohla. Jeho zálibou bylo krásně psát a malovat; lid jej proto nazval kaligrafem, krasopiscem. Hlavní památka jeho vlády je zákoník (Codex Theodosianus). Je to sbírka císařských nařízení od dob Konstantina Velikého. Za choť mu vyhlédla zlatovlasou Athenais, dceru athénského filosofa Leontina, ještě pohanku, vynikající krásou, učeností a nadáním básnickým. Při křtu přijala jméno Eudokia.

Říše se těšila z pokoje uvnitř i zevně. Atila byl arci od vpádů přes Dunaj odvrácen velkými dary. Cařihrad byl obehnán novou mohutnou zdí.

S nemenší péčí bděla Pulcheria nad neporušeností a čistotou víry. I jí náleží část zásluh o odsouzení a vyhlazení herese Nestoriovy.

Nový heresiarcha byl mnich v klášteře poblíž Antiochie. Pro řečnický dar byl jmenován patriarchou cařihradským, v naději, že svou výmluvností císařskou residenci oslní. Brzy se však ukázalo, že je to člověk pyšný, prudký a nakažený kacířstvím. Ihned po svém jmenování rozvířil spor o Kristově osobnosti. Hlásal, že jsou v Kristu dvě osoby, božská a lidská. Nikdy prý nebude dítě dvou nebo tří Nestorius

měsíců nazývat Bohem; mluviti o Bohu zavinutém v plénky a přibitém na kříži je opakování pohanských bájí a mythů. Nebyl-li Pán Ježíš Bohem, nebyla ani Maria Matkou Boží (Theotokos).

Křesťanská víra tím byla zbavena nejkrásnějších a nejútěšnějších tajemství a pravd. Maria s Děťátkem na rukou pozbyla své nebeské glorioly.

Nestoriovi se podařilo získat pro sebe i císaře. Své odpůrce, zvláště mnichy, nazýval »bídnými lidmi« a dal je bičovat a žalářovat.

Lid na východě, nábožensky tak vznětlivý, volal po ulicích: »Máme císaře, ale žádného biskupa.« Řada biskupů, hlavně ze Syrie, se hlásila k starému bludu, podávanému v novém rouše. Neuměli nebo nechtěli chápat vtělení druhé božské osoby v plném slova smyslu.

Sv. Cyril Alexandrijský

Hlavní zápasník za pravdu povstal zase v Alexandrii; byl to Cyril, tamní patriarcha. A jako před sto lety bylo heslem pravověrných »Homousios«, tak nyní napsali na svůj prapor »Theotokos«.

Oba patriarchové Cyril i Nestorius se obrátili k povolanému soudci, římskému papeži. Celestin I. svolal r. 430 do Říma synodu, jež Nestoriovy názory zavrhla jako bludné a kacířské, a pohrozila mu sesazením s úřadu, jestliže se jich do deseti dnů nezřekne. Vykonáním rozsudku byl pověřen Cyril. Nestorius se však nepodrobil, koje se nadějí, že jeho blouznění dosáhne souhlasu na všeobecném sněmu.

III. církevní sněm (efeský II.) 431

Císař jej svolal r. 431 do Efesu, aby odsoudil Cyrila pro jeho »zločiny, lži a bludy«. Papež poslal své legáty; na prvním místě plnou mocí pověřil Cyrila Alexandrijského.

V chrámě Panny Marie zasedalo 198 biskupů. Četla se příslušná místa ze sv. Otců, dále list papeže Celestina, a po zralé úvaze odsoudil sněm učení Nestoriovo jako pohoršlivý blud.

On však a 40 biskupů, chráněni jsouce císařským komisařem, zasedali na jiném místě v Efesu jako vzdorosněm a vyslovili nad Cyrilem a jeho stranou klatbu.

Císař se vyslovil nejprve proti Cyrilovi. Tu zasáhla císařovna Pulcheria. Pohnula svého bratra, že se sektářů zřekl, usnesení pravého koncilu se podrobil, Nestoria poslal do vyhnanství a jeho spisy dal spálit.

Efeský lid oslavil rozhodnutí sněmu osvětlením a průvodem, císařovna stavbou chrámu ke cti Bohorodičky.

Druhý efeský koncil je i v jiné příčině pozoruhodný. Byl ovšem svolán císařem, a to s úmyslem, aby schválil blud; a přece se zachoval jasný doklad, že papež stál nad koncilem, pokud se usnášel o věcech, týkajících se víry. Sněm jen schvaloval a přijímal to, co papež sám předtím za pravdu prohlásil. Psalť sv. Cyrilu Alexandrij-

skému, aby jej v Efesu zastupoval a aby na koncilu zjednal uznání nálezu, který se stal v Římě.[130])

Zbytky nestoriánů se uchýlily do Persie. V Seleukii měli svého patriarchu, později v Bagdadě, kde chalifové rovněž této sektě přáli. Nestoriáni rozvinuli značnou činnost misionářskou. Zanesli slovo Boží do Číny, Indie a Mongolska. Kolem r. 1100 měli 25 metropolí (arcibiskupství). Velké pohromy na ně přikvačily ve 14. století. Surový Timur jich mnoho hromadně povraždil a spojení obcí jim přerušil. Rozšíření nestoriánů

Začátkem novověku se jich většina sjednotila s římskou církví; ti slují křesťany chaldejskými. Jejich patriarcha sídlí v Bagdadě. Je jich přes 40 tisíc. Při bohoslužbách užívají jazyka syrského. Za světové války i po ní mnoho vytrpěli od Turků. Křesťané chaldejští

Ale sklon k heresi byl jakoby vleklou chorobou orientu. Eutyches byl kněz a představený kláštera poblíž Cařihradu, v kterém žilo 300 mnichů. Tvrdil o sobě, že již 70 let slouží Bohu v neporušenosti, ale ducha byl poněkud omezeného a mysli samolibé. Některé nepřesné výrazy sv. Otců jej svedly k názoru, že v Kristu nebyly dvě, nýbrž jedna přirozenost; odtud jméno monofysitů. Mezi jeho stoupenci nebylo jednoty; někteří hlásali, že se božská přirozenost přeměnila v lidskou, jiní, že lidská v božskou, opět jiní, že Kristus si přinesl tělo s nebe a prošel Marií jako vodovodem, že celá Boží Trojice za nás trpěla, a jiní jiné nesprávnosti tvrdili proti střízlivému rozumu a víře. Eutyches

Monofysité

Opět se rozestoupil východ na dva tábory, jež se slovem i zbraní potíraly. Monofysité, spoléhajíce na přízeň Theodosia II., dopustili se na synodě v Efesu r. 449 na zastáncích pravověří hrubého násilí. Byť chrám Panny Marie, kde synoda zasedala, naplněn vojáky a ozbrojenými mnichy. Cařihradský patriarcha Flavián byl od nich tak ztýrán, že brzy zemřel. Papež Lev I. Veliký právem nazval toto shromáždění latrociniem, synodou loupežnickou.

Ale již r. 450 zemřel jejich příznivec Theodosius II., těžce se zraniv pádem s koně, a jeho sestra Pulcheria pojala za chotě letitého vojevůdce Marciána, aby mohla jako jeho choť otěže vlády dále třímati. Nedovolovalyť zákony, aby ženy panovaly svým vlastním jménem. 450—457

Stav věcí se rychle změnil. Císař svolal hned r. 451 synodu do Chalcedonu, který leží proti Cařihradu, na asijské straně Bosporu. Papeži se sice nezdála doba pro válečné nepokoje vhodnou, ale konečně jeho krok schválil. Sešlo se 630 biskupů, vesměs východních; IV. církevní sněm v Chalcedoně 451

[130]) Psalť mu mimo jiné: »Auctoritate igitur tecum nostrae sedis adscita (communicata), vice nostra usus hanc exsequeris districto rigore sententiam.« (C. Silva-Tarouca S. J., Ecclesia in Imperio Romano-Byzantino, 1933, 127.)

ze západu přišli jen dva Afričané a papežští legáti. Ti sněmu předsedali. Byl to nejslavnější koncil v křesťanském starověku, ač trval jen tři týdny. Mimo úryvky ze svatých Otců byl předčítán i list, v němž papež vysvětloval napadený článek víry. Po jeho přečtení volalo shromáždění: »To je víra svatých Otců a apoštolů, tak věříme všichni, skrze Lva mluvil sv. Petr.« Sněm slavně prohlásil, že je jeden Kristus ve dvou přirozenostech, jež obě jsou bez smíšení a bez proměny spojeny v jedné osobě.

Marcián sice přísnými tresty hrozil všem, kdož by se opovážili sněmu vzdorovat; ale blud již zapustil hluboko kořeny. Přáli mu císařové Zeno (474—491) a Anastasius (491—518), došlo i k dočasnému rozkolu mezi Římem západním a východním. Většina sektářů se k církevní jednotě sice vrátila, ale několik milionů věřících setrvalo v tomto nejpopulárnějším starověkém bludu do dnešního dne. Jsou to Koptové v Egyptě, Habešané, Arméni a Jakobité v Syrii.

Monofysitské církve: Koptové

Jméno Koptové vzniklo zkomolením slova Egypťané. Koptové se právem pokládají za pravé potomky starých Egypťanů; zůstaliť věrni kříži, zatím co většina jejich soukmenovců se sklonila před půlměsícem a smísila se s Araby. Jejich křesťanství nezůstalo v tisícileté odloučenosti ušetřeno některých poruch. Asi ze strachu před Saracény začali ve středověku dítky před udělením křtu také obřezávat. Pomazání nemocných se uděluje tělesně nemocným, ale také duševně chorým, to jest zarmouceným a kajícníkům. Dovolují dost snadno manželskou rozluku. Na jáhny jsou svěceni již hoši. Duchovní stav, půst, úcta svatých a Matky Boží jsou ve velké vážnosti. Jejich patriarcha sídlí v Káhiře, je mu podřízeno 12 biskupů. Duchovenstvo je málo vzdělané, světské je ženaté, zato jsou četné kláštery. Kostely jsou chudé, obrazy nevkusné. I křesťané mluví arabsky; bohoslužby se však konají jazykem staroegyptským, jenž je psán řeckými literami. Při mši svaté se místo vína užívá šťávy vylisované z hrozinek. Všech Koptů je asi milion; přes 30 tisíc se jich sjednotilo s římskou církví. Léta počítají od posledního (Diokleciánova) pronásledování.

Habešané

Egypťané strhli s sebou do rozkolu i Habešany, církevně závislé na patriarchovi alexandrijském. Habešané přijali křesťanství již za císaře Konstantina; jejich apoštolé slují Frumencius a Edesius. Jejich vlast, horská výspa poblíž rovníku, ozářená paprsky evangelia, nestala se východiskem víry do centrální Afriky; chloubou Habešanů je, že uhájili křesťanský ráz své hornaté vlasti daleko větší měrou než Egypťané.

Celkem se u nich vyskytují tytéž úchylky a kazy jako u Koptů. Mimoto zachovávají starozákonní předpisy stran pokrmu, očišťo-

vání; jsouť blízcí příbuzní Židů. Zdržují se krve a udáveného. O Zjevení Páně jsou všichni znovu omýváni trojím pohroužením do vody na památku Kristova křtu v Jordáně. Světí soboty i neděle, mají 200 postních dnů. Dosud slaví agape, to jest hostinu na památku poslední večeře.

Kostelíky jsou četné, malé, bíle natřené, s kuželovitou střechou, pokryté rákosím nebo slamou, se čtyřmi východy ke čtyřem světovým stranám. Soch netrpí, zato je v nich mnoho obrazů a křížů, ale bez těla Ukřižovaného. I kněží nosí takové kříže a dávají je mimojdoucím líbat. Mše svatá, sloužená v národním jazyku, trvá i čtyři hodiny. Věřící nesedí, nýbrž stojí, opírajíce se o hole a berly. O duši učí, že je plozena od rodičů. Manželství je snadno rozlučitelné. Do ženských klášterů přijímají novicky teprve 45leté. Křesťanských Habešanů je 3·5 milionu. Jejich hlavou jest patriarcha, sídlící v Gondaru opodál jezera Tana; je mu podřízeno pět biskupů.

Armeni

Též na armenských velehorách záhy zakotvila církev, jako její slavný předobraz, archa Noemova. Apoštolem Armenů byl Řehoř, zvaný Osvětitel (Illuminator). Pocházel prý z domácí dynastie Arsakovců. Roku 302 byl v Kapadocké Caesarei vysvěcen na biskupa. Nejprve pokřtil armenského krále Tiridata III. a společným úsilím tito dva mužové takřka obratem ruky proměnili tvářnost své vlasti. Řehoř zřídil dvanáct biskupských stolců a vysvětil 400 kněží.

Začátkem pátého století byla pro armenštinu upravena i řecká abeceda a překladem církevních knih byl položen základ k národní osvětě. Armenština je tam dosud jazykem bohoslužebným. Armeni jsou první národ, který učinil křesťanství státním vyznáním.

Ale brzy se o Armenii rozdělili Byzantinci a Peršané a mnozí Armeni zpečetili svou víru krví.

Přišel ještě horší nepřítel; do země vsákly bludy monofysitské, jimiž byl kvetoucí církevní život navždy podlomen.

Jen asi sto tisíc Armenů žije ve spojení s římskou církví, a ti mají patriarchu v Cařihradě a metropolitu ve Lvově.

Patriarcha nesjednocených (monofysitů), zvaný »katholikos«, sídlí v klášteře Edžmiadzimu u Erivaně.

Armeni mnoho trpěli od Turků a Kurdů. Za světové války jich bylo přes půl milionu povražděno.

Jakobité v Syrii

Monofysity jsou i syrští křesťané, zvaní jakobité. Jejich patriarcha sídlí v Antiochii a vždy si přibírá jméno Ignác, ku poctě tamního biskupa mučedníka. Osm arcibiskupů a tři biskupové, sídlící obyčejně v klášteřích, pečují s ním o nevelké stádce. Jakobitů je jen sto tisíc a žijí rozptýleni mezi vyznavači islamu. Též u nich je zavedena obřízka a po křtu jsou dítky od kněží hned biřmovány.

Tyto náboženské společnosti nejsou bez zajímavosti. Jsou to tak-

řka petrefakty starověkého křesťanství, nebo spíše mrtvá ramena, provázející živý proud veletoku. Život v nich valně ochabl, ale neodumřel. Uhájili si Slovo Boží, svátosti a úctu k evangelickým radám v dobách mnohých těžkých zkoušek, a římská církev neustává v pokusech spojit tyto oddělené údy se svým živoucím organismem.

375—568 21. **Stěhování národů.** Zatím co na východě byl veden urputný boj s heresiarchy o základní články víry, hroutila se západní polovice římské říše pod ranami germánských kmenů. Její pád je nejdůležitější výsledek tak zvaného stěhování národů. Pokojnou cestou pronikal sice germánský živel na půdě římského imperia již po dlouhou dobu, ale nárazem Hunů na Goty při dolním Dunaji staletá hradba povolila a vojenské družiny severských kmenů zaplavily největší část říše. Země duněla a státní budova se třásla od neutuchajícího dupotu vojenských houfů.

Cařihrad se dík nedobytné poloze při Bosporu a Zlatém rohu uhájil, ale Řím nad Tiberou dobyli r. 410 Visigoti, vedeni Alarichem, a r. 476 sesadil Odoakar, vůdce vojenských družin germánských, posledního západního císaře Romula Augustula.

S hroutící se budovou státní nebyla stržena budova církve; ta stála dále. Ale na věřící přikvačily strasti, o nichž je si nesnadno utvořit správnou představu. Mnoho jich bylo povražděno, četné osady vydrancovány, mnohá městečka smetena s povrchu, mnoho kostelů a klášterů zbořeno, hmotných i kulturních statků zničeno tolik, že postižené západní provincie byly vrženy o několik století zpět. Kvetoucí města klesla v ssutiny, peníze zmizely z oběhu, výroba umělých tovarů upadla, kraje opět nabyly venkovského vzezření.

Noví zeměpáni ariáni a pohani

A to nebyla pohroma jediná. Co krve a obětí to církev stálo, než se římský císař stal křesťanem a jejím ochráncem! Noví zeměpáni, germánští králové, byli vesměs urputní ariáni nebo pohané, ani jeden katolík. Církev od nich snášela opět mnoho příkoří; ale podjala se velkého apoštolského díla znovu, aby dravé vlky přeměnila v beránky.

Vandali v Africe

Nejvíc vytrpěla od Vandalů v Africe. Jejich králové byli krutí ariáni a duchovní plni ďábelského fanatismu. Geiserich odtud r. 455 přepadl Řím a 14 dní jej plenil. Ukořistil velké poklady a mnoho zajatců odvlekl do otroctví.

Největším tryznitelem katolíků byl Hunerich. V Kartagu u katolických kostelů postavil stráže, a kdo do nich vcházel ve vandalském oděvu, tomu byly rvány vlasy s hlavy, někdy i s kůží a očima. Ozbrojení jejich biskupové katolíky znovu křtili a prohlašovali za ariány. R. 484 svolal král biskupy obou církví do Kartaga na synodu. Katolických přišlo 461. Stáli však pevně při nicejském vy-

znání a při Homousios. Za to byli všichni zbičováni, zbaveni kostelů a důchodů, někteří odsouzeni k těžkým pracím na ostrově Korsice. V jediném roce dal král skoro pět tisíc duchovních a laiků dopravit na poušť, kde mnozí bídou a strastmi zahynuli.

Div v Tipase

Když obyvatelé města Tipasy poblíž Alžíru uslyšeli, že k nim bude uveden ariánský biskup, dali se na útěk; jen hlouček setrval v městě, ale s vnuceným pastýřem nechtěli mít žádného společenství. Rozhněvaný král jim dal na náměstí utít pravice a vyříznout jazyk až u kořene. Ale k nemalému úžasu mluvili tito stateční vyznavači i bez jazyka bezvadně jako dříve. Někteří z nich odešli do Cařihradu a žili tam léta, takže město i dvůr měly tento div neustále na očích. Událost je dosvědčena od několika svědků, i od císaře Justiniána samého v jeho nejtrvalejší památce, kodexu římského práva. Píše tam, že viděl ctihodné muže, kterým byly od kořene vyřezány jazyky, a přece podivuhodným způsobem mluvili o svých útrapách.[131])

Vyvrácení říše vandalské (533) a ostrogotské (555)

Před úplným vyhlazením zachránil katolické náboženství v severní Africe Justinián, nejslavnější císař východořímský. Jeho vůdce Belisar dvěma vítěznými bitvami vyvrátil vandalské království, krále Gelimara zajal a s velkou kořistí dopravil do Cařihradu.

493—526

Podobný konec připravil ostrogotskému, rovněž ariánskému státu v Italii. Tamní král Theodorich uvěznil několik význačných mužů pro podezření ze spiknutí. Papež Jan I. zemřel ve vězení. Boethius sepsal v žaláři proslulý spis De consolatione philosophiae (o útěše moudrosti). Boethius byl jeden z posledních římských rétorů a filosofů, již křesťan. Přeložil z řečtiny četná díla, zvláště část Aristotela a Platona, a měl tím velký vliv na rozvoj středověké vzdělanosti. Byl popraven, podobně i jeho tchán senátor Symachus.

Gotové, vedení svými králi Vitigem a Totilou, vzdorovali Byzantincům dvacet let. Konečně je vůdcové Belisar a Narses přece přemohli a dobyli celé Italie. Ta byla strašně zpleněna a těžce dobyté vítězství mělo jen krátké trvání. Již r. 568 tam vpadli Langobardi pod králem Alboinem a vyrvali Byzantincům pádskou nížinu a část Italie střední.

Langobardi 568

Noví vládcové země byli zčásti ariáni, zčásti pohané, ale na rozdíl od Gotů drsní a ukrutní. Mnoho kněží i laiků bylo povražděno, mnoho kostelů vyloupeno, městeček rozbořeno.

Z visigotských panovníků jmenovitě Eurich († 483) a Leovigild († 586) se pokoušeli různými násilnostmi odvrátit španělské obyvatelstvo od pravé víry k svému bludu.

[131]) Cod. lib. I. tit. XXVII. Viz Stimmen aus Maria Laach 1889, 270. Die Wunder von Tipasa.

Stěhování národů v pravou dobu

Stěhování národů se dostavilo v pravý čas. Dříve musila církev zvítězit nad vzdělanými Řeky a Římany; dříve se musela brutální síla římských císařů a bohorovná pýcha řeckých filosofů sklonit před tajemstvím kříže. Pak teprve povolily hráze na Rýně a Dunaji, a shluky drsných, ale zdravých čeledí zaplavily římské území. Kdyby se to bylo stalo o sto let dříve, bylo by slyšet námitku, že církvi bylo snadno ovládnout a k víře přivést polodivoké kmeny.

Vlilo nové síly stárnoucímu organismu

Mimoto staré národy, žijící po staletí pod římským panstvím, byly vysokou kulturou a rafinovanými požitky vysílené a vyžilé a ubývalo jich. Přílivem nové svěží krve jejich malátný organismus omládl. Míšení plemen vedlo k znamenitým výsledkům. Splynutím přistěhovalých a starousedlíků vznikly nové románské národy, jež se staly budovateli a nositeli toho, co nazýváme středověkou vzdělaností.

Usnadnilo rozvoj papežské moci

Ale i zánik římského císařství, i ztráta pravověrného ochránce církve, v první době tak bolestně pociťované, se ukázaly pro budoucnost velmi prospěšné. Těžko si představit, jak by byl papež, hlava církve, svobodně a nezávisle zastával svůj úřad, kdyby v Italii nebo dokonce v Římě vedle něho trůnil i římský císař.

I cařihradští patriarchové měli sto chutí tvářit se jako nejvyšší pastýři všech věřících. Ale že sídlili s císaři v témže městě, v jejich bezprostřední blízkosti, byli od nich po libosti dosazováni a sesazováni, a stali se jejich dvorskými kaplany; církevní moc na sebe strhl císař a byl hlavou státu i církve v jedné osobě (caesaropapismus).

Na západě byl císařský trůn bouřlivým vlnobitím za stěhování národů podvrácen. Když však záplava opadla, vynořily se základy papežské moci na povrch a další století na nich mohla nerušeně stavět velkolepou budovu středověké papežské moci.

R. 800 tam sice byla císařská hodnost obnovena, ale císař sídlil daleko za Alpami. Přesto tam často došlo k urputným bojům mezi oběma mocnostmi, než byly meze obou pravomocí přesně určeny, a oba jejich nositelé se vzájemně uznali za suverény, každý ve svém oboru, jeden ve věcech světských, druhý v církevních.

Císař Justinián I. 526—565

Justinián ozdobil svou říši přemnohými stavbami. Jen v Cařihradě vystavěl 40 basilik, především chrám Boží Moudrosti (Syna Božího), pravý div světa. Chloubou Raveny je dosud chrám sv. Apolináře a druhý sv. Vitališe.

Konec athénské akademie 529

Jedním z prvních jeho vládních kroků bylo, že dal r. 529 zavřít pohanskou akademii v Athénách a zabavit její důchody. Také zakázal všem, kdo trpí nákazou pohanské nevěry, jiné vyučovat, aby pod záminkou vzdělání nezabíjeli duše. Nařídil, že všichni pohané se mají dát poučit o křesťanských pravdách a přijmout křest.

Spor »o tři kapitoly«

Císař horlil o orthodoxii, byl vášnivý theolog a církev na východě dosud pěje hymnus, jejž on složil. Nejen zahlazoval zbytky pohanství, ale upřímně usiloval o získání sektářů. Že si však při tom počínal jako neomezený autokrat, zbytečně rozvířil, ba pobouřil hladinu církevního života. Dopřávaje sluchu pochybným rádcům, jak získat sektáře, vydal edikt, jímž odsoudil »tři kapitoly«, to jest tři biskupy a jejich díla. Východ se podrobil, ale latinský západ byl nemálo rozjítřen, poněvadž ony spisy byly sice závadné, ale jejich autoři, litujíce svých poblouzení, žili nebo zemřeli s církví usmířeni. Nechutné spory a hádky trvaly skoro deset let a papež Vigilius po celou tu dobu byl v Cařihradě od císaře držen v zajetí. Papež nejprve dekret uznal, ale tím popudil proti sobě západ a afričtí biskupové nad ním vyslovili klatbu. Když své uznání odvolal, vinil jej císař z kacířství a proti jeho vůli svolal synodu k uklidnění pobouřených myslí. Ta odsoudila 14 bludných vět, vyňatých z oněch spisů. Papež napsal pro biskupy shromážděné na sněmu památný list (Constitutio), v němž rovněž odsoudil řadu bludných tvrzení, vyňatých z oněch spisů, ale osob šetřil. Oněch 14 kánonů podepsal a pak byl propuštěn na svobodu. Vraceje se do Říma, zemřel na Sicilii. Ale biskupové severní Italie, kteří se papeže zřekli, obnovili jednotu s římskou církví teprve roku 600. Pátý církevní sněm byl jen dozvuk monofysitských sporů.

V. církevní sněm (cařihradský II.) r. 553

Justinián byl tehdy pánem Italie. V Římě viděl jen jedno z provinciálních měst a v jeho biskupu jednoho z pěti patriarchů. A když byl zvolen nový papež, nesměl být posvěcen bez císařova svolení.

Poměr papežů k církevním sněmům

Papež si však byl své pravomoci dobře vědom a netajil se s ní ani vůči císaři, ani vůči koncilu. V oné Konstituci napomíná biskupy, shromážděné na synodě, »aby šetřili s t a r o d á v n é h o a o b v y k l é h o p o s t u p u a o ničem se neusnášeli, dokud jsme se o tom nevyslovili my, kteří jsme z milosti Boží zaujali místo na apoštolském stolci.«[132])

Tedy církevní sněmy na východě svolával císař. Ze západních biskupů se jich účastnil málokdo. Papež však v Římě předem spornou věc rozhodl a sněm jeho rozhodnutí jen schvaloval a přijímal.

22. **Patristická věda.** V křesťanském starověku, to jest v době před stěhováním národů, rozkvetla i křesťanská literatura a věda. Dospělí a vzdělaní mužové, kteří přijali křest, postavili i své nadání a vědomosti do služeb nové víry. Vykládali Písma zrovna jako jiné klasiky, psali komentáře k nim, skládali apologie, řeči, hymny, dokazovali nicotnost pohanské modloslužby. Bylať dialektika a vý-

[132]) »Antiquum et regularem custodientes ordinem, ne ante nostrae, hoc est sedis apostolicae, cui per Dei gratiam praesidemus, promulgationem sententiae, quicquam proferre temptarent.« (Silva-Tarouca, Ecclesia im Imperio Rom.-Byz. 170.)

mluvnost jedinou jejich zbraní proti hrubému násilí císařů a proti pýše filosofů.

Všichni, kteří v té době psali o theologických věcech, slují církevními spisovateli. Ti z nich, kteří vynikali zbožným životem a neohroženým hájením víry, byli poctěni názvem »církevních Otců«. Byli to především biskupové, kteří tím plnili svou přední povinnost. Origenes, Tertullián, dějepisec Eusebius a j. jsou jen církevními spisovateli, poněvadž nebyli ve víře dost pevni nebo se od ní v něčem odchýlili. Svatý Cyprián, který slovem i perem víru hájil a za ni zemřel, byl zařazen mezi církevní Otce.

Konečně spisovatelé, kteří si dobyli mimořádných zásluh o víru učeností, znamenitými spisy i příkladným životem, byli od koncilů nebo papežů vyznamenáni čestným názvem »církevních učitelů«.

Církevní učitelé východní

Církevní učitelé východní, řecky píšící, jsou čtyři: Sv. Athanasius, záštita pravověří na východě proti ariánství. Sv. Basilius Veliký, biskup v Caesarei Kapadocké. Jeho bratr Řehoř byl biskupem v Nysse, Petr biskupem v Sebastě. Jejich otec, rovněž Basilius, byl v Caesarei učitelem řečnictví. Jeho stejnojmenný syn se po studiích v Athénách nejprve věnoval povolání svého otce, brzy však si je znechutil a přijal křest. Pak se vydal na cesty po orientě, kde poznal život poustevníků. Ti naň zapůsobili tak hlubokým dojmem, že po návratu rozdal jmění chudým, uchýlil se i sám do samoty a žil po jejich způsobu. Brzy se kolem něho shromáždili četní následovníci, jimž byl vůdcem na cestě ctnosti. R. 361 pro ně sepsal proslulá řeholní pravidla, v nichž je vybízel, aby nežili každý sám pro sebe o samotě, nýbrž pohromadě v klášteřích. Basilius se tím stal zakladatelem klášterního života na východě, kde se mnišství jeho předpisy spravuje až dosavad. Byl zvolen i za biskupa rodného města, jež se jeho úsilím stalo v Malé Asii hlavní baštou víry proti útokům bludařů. Neohroženě se postavil proti samému císaři Valentovi, zuřivému ariánu. Za hradbami své residence postavil ohromný hospitál pro chudé, »celé město«. V četných spisech se jeví jako velký theolog, řečník i asketa; 366 jeho pojednání, psaných ve formě listů, jsou perlou řeckého písemnictví. Sám jeho učitel, pohanský rétor Libanius, o nich pravil, že jimi byl od žáka předstižen. Zemřel již r. 379, ani ne padesátiletý, následkem postů a jiných přísností, jimiž po způsobu asketů své tělo po celý život trýznil.

Řehole sv. Basilia

Třetí církevní učitel na východě je sv. Řehoř z Nazianzu v Kapadokii, důvěrný přítel předešlého. Opustiv biskupský stolec cařihradský, uchýlil se do samoty a žil jen studiu a askesi. Pro důmyslný výklad hlavních pravd víry a jejich hájení byl nazván »Theologem«.

Čtvrtý je sv. Jan Zlatoústý, patriarcha cařihradský, nejznamenitější církevní řečník. Pocházel z Antiochie, kde byl žákem rétora Libania. Patří k nejplodnějším spisovatelům. Ve svých přečetných homiliích, zvláště na listy sv. Pavla, se jeví stejně velikým řečníkem jako vykladačem Písem. Pro své horlení proti rozmařilosti při císařském dvoře byl dvakrát protiprávně zbaven svého úřadu a poslán do vyhnanství, kde po mnohých příkořích r. 407 zemřel.

Z mnohých jiných spisovatelů a sv. Otců buďtež uvedeni: Cyril Jerusalemský, jemuž zjednalo jméno jeho 24 katechesí. Cyril Alexandrijský napsal pět knih »Adversus blasphemias Nestorii«. Epifanius, biskup v Konstancii na Cypru, v knize »Haereses« vyvrací velké množství bludů. Efrem, jáhen v Edesse, sepsal syrský výklad skoro k celé bibli. Pro vznešené hymny a panegyrické řeči sluje »citarou Ducha svatého«.

Církevní učitelé západní

Přední Otcové a učitelé latinsky píšící byli také čtyři: Sv. Ambrož, původně správce v severní Italii, ještě jako katechumen povýšený na arcibiskupský stolec v Miláně jednohlasným voláním lidu. Jeho spisy jsou převahou morálně-asketické.

Největší mezi latinskými učiteli je sv. Augustin z Tagaste v Numidii. Víc než 30letý byl pokřtěn v Miláně od sv. Ambrože. Své obrácení, poblouzení svého mládí a strašný boj s hříšnými náklonnostmi vypsal v »Confessiones« (Vyznáních). Jsou to dějiny srdce, jež v světové literatuře nemají rovných. Jako biskup v městě Hippo v Africe rozvinul rozsáhlou činnost, především literární. Jeho nejznamenitější dílo je »De civitate Dei«, »O městě Božím«. Je to velkolepá obrana křesťanské víry a první filosofie dějin.

Sv. Augustin byl mohutný hloubavý duch, největší světlo křesťanstva. Vhodně bývá zobrazován s pacholátkem, přelévajícím škeblí moře do důlečku v písku, jež mu přemýšlejícímu o tajemství Boží Trojice pravilo, že bude se svým úkolem spíše hotovo než on.

Nejučenějším a nejvýmluvnějším církevním Otcem a učitelem byl sv. Jeronym ze Stridonu v Dalmacii. Nabyv vzdělání v Římě a v Trevíru a pobyv několik let na východě v poušti, usadil se r. 386 v Betlemě, kde byl správcem kláštera. Všude jej provázela bohatá knihovna. Ve znalosti latinské, řecké a hebrejské literatury neměl sobě rovna. Už za živa měl pověst předního polyhistora; byl to div učenosti. »Celý západ čekal na slovo betlemského kněze jako suché rouno na nebeskou rosu.« Z jeho mnohých exegetických a historických prací je nejdůležitější překlad Starého zákona, Vulgata. Byl to snad první latiník, který se od rabínů naučil hebrejsky, za noci; byl v práci neúnavný. »De viris illustribus seu de scriptoribus ecclesiasticis« jsou dějiny církevní literatury. Skvělou formou vynikají jeho listy, celkem 148. Zjednaly mu název »křesťanského

Cicerona«. V polemice s kacíři byl vášnivý a příkrý, v kárání klerikŭ neúprosný. Proto neměl mnoho přátel. Spekulativní jeho nadání nebylo valné. Zemřel roku 420 jako vzor mnišského života, věnovaného rozjímání a vědecké práci.

590—604 Jako čtvrtý se k nim řadí papež Řehoř Veliký, první mnich na Petrově stolci. Patří již době vědeckého úpadku, jež stěží udržovala, co předešlá podala. Jeho spisy jsou povahy moralisující a pastorační. Některé z četných svých promluv (homilií) diktoval s lože, na něž byl nemocí připoután. Svými praktickými spisy byl učitelem potomních století až do zrození scholastické vědy, jíž byla patristika předstižena. Jemu alespoň zčásti náleží též zásluha o vzrůst církevní moci v západních zemích pokřtěním pohanských Anglosasů a získáním ariánských Langobardů a Visigotů. Stojí na rozhraní křesťanského starověku a středověku a historie jej právem nazývá Velikým.

Názvem církevních učitelů byli později od papežů pro literární zásluhy poctěni: sv. Hilarius, biskup z Poitiers v Galii († 367), papež Lev Veliký (440—461), Petr Chrysologus, arcibiskup ravenský († 450), do nejnovější doby celkem asi 25 theologů.

Postavy prvních svatých Otců mají na sobě mnoho ze starořímské mužnosti, neohroženosti a svobodomyslnosti; není na nich nic sentimentálního a změkčilého. V jejich spisech silně převládá rétorika; bylať výmluvnost a krasořečnictví předním cílem antických škol.

Asketi 23. **Poustevnictví.** Hned v prvních dobách církve bylo dosti věřících, kteří zachovávali nejen přikázání, ale i evangelické rady. Zůstali svobodni, vystříhali se hlučných zábav, byli střídmí v jídle a v pití a prostě se šatili; zato více času věnovali modlitbě. Přebývali v otcovském domě s ostatními členy rodiny. Sluli askety. Askein znamená cvičiti se v běhu, skoku a jiných druzích tělocviku pro gymnastické závody. V křesťanské době askety slují věřící, kteří zachováváním rad usilují o vyšší mravní dokonalost. K nim náležely mnohé ony panny, umučené za pronásledování.

Od dob Deciových se uchylovali křesťané za pronásledování do samot a pouští. Když nebezpečí minulo, vraceli se domů. Asketi si však oblíbili pobyt v poušti do té míry, že se v ní usadili trvale. Mohli se tam nerušeně oddávat modlitbě a rozjímání, jsouce vzdáleni od světa, jeho nástrah a zlostí. Egyptské mírné podnebí život v poušti usnadňovalo; jeskyně nebo chata sloužily za příbytek, pramen vody skýtal nápoj, pokrm si přinášeli z nejbližších osad.

Poustevníci Asketi, žijící na poušti, sluli poustevníky, anachorety nebo eremity. Sv. Jan Křtitel jim byl skvělým vzorem. Též někteří proroci vedli alespoň nějaký čas takovýto život, sám Pán Ježíš 40 dní.

† 341 Nejproslulejším poustevníkem egyptským byl sv. Pavel z měs-

ta Theb, jenž jako 15letý jinoch prchl do samoty a prožil v ní v modlitbě a postě 90 let.

Neméně proslul sv. Antonín, rovněž z horního Egypta, jenž jako dvacetiletý jinoch slyšel v kostele slova: »Chceš-li býti dokonalý, jdi, prodej co máš, a dej chudým, a budeš míti poklad v nebi.« Tato slova jej tak mocně dojala, že se ihned všeho zřekl a odešel na poušť. Prožil na ní v modlitbě a v boji s mnohými pokušeními víc než 80 let.

Životopis těchto dvou mužů, sepsaný od sv. Jeronyma, působil v celé církvi jako hlahol polnice, vybízející mládež k boji proti tělu, světu a ďáblu.

Začalo podivné stěhování. Začaly se zalidňovat písečné a skalisté plochy na obou stranách Nilu, kterým se lidé dosud s hrůzou vyhýbali, kde jen chamsin hudl píseň smrti, a kde občas zazněl jen hlas lačné šelmy. Porůznu se zvedaly chatrče, obývané askety. Ti přebývali nějaký čas od sebe vzdáleni, každý sám pro sebe. Časem však vznikaly shluky oněch chat, tak zvané laury. Laura znamená v řečtině těsnou uličku z malých domků. Jejich obyvatelé nepodléhali ničí pravomoci, leč biskupově, jako jiní věřící. Scházeli se jen k bohoslužbám a naslouchali slovům starších otců, v duchovním životě zkušených. Sv. Antonín prý byl v poušti při Rudém moři vůdcem šesti tisíc poustevníků. Též Amonius a dva Makariové nabyli jména jako zkušení učitelé duchovního života.

Kláštery

24. **Mnišství.** Zakladatelem klášterního života v plném slova smyslu byl Pachomius, rovněž Egypťan, původně voják. Odloživ zbraň, dal se vyučit v křesťanských pravdách, pokřtít a pak se uchýlil na poušť. Poznav nevýhody a nebezpečí poustevnického života, založil r. 325 první klášter na ostrově Tabéné v řece Nilu. Tam se v jednom domě, pod společnou střechou a pod vládou představeného shromáždila četná společnost zbožných mužů, které na rozdíl od poustevníků neboli eremitů nazývali »koinobity«, to jest společně žijící neboli mnichy.

Obyvatelé kláštera se spravovali psanými pravidly (řeholí), jejichž autorem byl sám Pachomius. Sepsal je v řeči egyptské. Pro velký nával žadatelů vystavěl ještě sedm jiných klášterů, a jeho sestra zřídila klášter pro 400 panen.

Obyvatelé těchto klášterů byli samí laici; kněz tam býval obyčejně jen jeden. Řehole Pachomiova zakazovala vědeckou práci. Každý však byl povinen umět číst a naučit se částem Písma nazpamět. Předpisovala jen modlitbu a ruční práci, jíž si mniši opatřovali výživu; tkali, zhotovovali pokrývky, pletli rohože a koše. Nosili tuniku s kapucí, bez rukávů.

Třeba bychom všem údajům doslova nevěřili, přece se zdá, že počet poustevníků a mnichů na začátku středověku byl neobyčejně velký. V Nitrijské poušti (na západ od pyramid) prý jich žilo 5.000. Dosud tam jsou čtyři koptické kláštery, silně opevněné proti útokům beduinů. Ve středním Egyptě, kde stávalo město Oxyrynchus, žilo v klášteřích 20.000 panen. V nejstarším svatostanu na ostrově Tabéné se tísnilo 1.400 sluhů Božích.

V druhé polovici 5. století se spravovalo Pachomiovou řeholí asi 50.000 mnichů. Po roce 1.100 se od jeho řehole upustilo. Celý východ opanovala řehole sv. Basilia.

Skoro tolik bylo mnichů na poušti, co obyvatel v městech.[133])

Stylité

Rozvojem klášterů poustevnictví hned úplně nepřestalo. Zvláštní druh poustevníků byli tak zvaní stylité. Bydlili na sloupech, jejichž hlavice byla ohrazena nebo nesla malou celu. Přátelé, kteří jim přinášeli pokrm, vystupovali k nim po žebři. První, jenž tímto způsobem života naplnil svět

† 459

údivem, byl Simeon († 459), zvaný Stylites. Na sloupu 40 loket vysokém, opodál Antiochie, prožil 37 let. Byl to muž svatý, obdařený mimořádnými dary, jenž tento způsob života jistě nevolil z méně dobrých pohnutek. U paty jeho sloupu se obrátili mnozí pohané, mnozí hříšníci činili pokání, četní nepřátelé si podali ruce k smíru. Za středověku měl ve východních zemích a také na Rusi dosti následovníků.

Reclusi

S herojským sebepřemáháním byl spojen život, jejž si zvolili tak zvaní »reclusi«, to jest vězni nebo zajatci Páně. Zavřeli se ve zděné cele, do níž jim přátelé úzkým otvorem podávali nejnutnější pokrm, a v tom dobrovolném žaláři, v úplné odloučenosti od lidí, žili až do smrti. Neustále se modlili a jen chvílemi rozptylovali mysl ruční prací. Později bývala v západních zemích při benediktinských a cisterciáckých klášterech oddělená cela, do které se dal některý člen dobrovolně zavřít, aby v ní v největší přísnosti a odloučenosti sloužil Bohu. Následovali příkladem Pána Ježíše, který před svým utrpením ztrávil noc v okovech a vězení.

Sv. Benedikt † 543

Na západě se stal velikým zákonodárcem mnišského života sv. Benedikt z Nursie. Pocházel, jak se zdá, ze starobylého rodu Aniciů. Jako 14letý hoch byl dán na studie do Říma, leč brzy prchl z otráveného ovzduší toho Babylonu do divoké pustiny v Abruzích. Usadil se u Subiaka na východ od Říma a žil tam v nepřístupné jeskyni několik let. Vítězně probojoval boj s pokušitelem a vlastním tělem. Přemáhalť hříšná hnutí tím, že se vrhal do trní a palčivých kopřiv. Když byl jeho úkryt objeven, přidružili se k němu i jiní poustevníci a podřídili se jeho vedení. R. 529 se s nimi uchýlil na Monte Casino a založil tam klášter, jehož se stal opatem a jenž proslul jako metropole benediktinského řádu. Jeho sestra Scholastika založila opodál klášter ženský.

Sv. Benedikt znal jiné řehole, do té doby napsané, sám však se-

[133]) WW. VIII. 1693 (Mönchtum).

psal novou, obsáhlou, o 73 kapitolách, jež se rozšířila po celém latinském západě.

Na východě zacházeli někteří asketi v přísnostech příliš daleko, jiní se vymykali jakékoli kázni; byli to tak zvaní gyrovagi, kteří obcházeli kláštery, prodávali relikvie a žebrali a neustále se toulali. Dosti bylo zvláště v Syrii zase takových, kteří podle svědectví sv. Jeronyma žili v městech po dvou nebo třech ve společném bytě, modlili se, živili se ruční prací, občas se hašteřili nebo jiné pomlouvali, žádnému představenému nepodléhali, ve všední dny závodili v postě, o svátcích v nestřídmosti; byli to tak zvaní sarabaité. Všem těmto výstřednostem čelila řehole sv. Benedikta.

Základem klášterního života bylo vždy zachovávání evangelických rad chudoby, čistoty a poslušnosti. Ale teprve postupem času se vyvinul zvyk, že se mniši zavazovali k zachovávání všech těchto rad výslovným slibem. Svatý Benedikt předepsal slib poslušnosti vůči opatu, stálého pobytu v určitém klášteře (stabilitas loci) a polepšení (conversio). Tím proměnil velké, ale rozptýlené zástupy mnichů a poustevníků v dobře spořádanou armádu, jež z pravidel čerpala nadšení a zápal, a tak se stala schopnou velkých činů. Heslem řádu bylo: »Ora et labora,« modli se a pracuj. Sliby

Jen krátce zde budiž podotčeno, že mnišství a kláštery nejsou v církvi jen něčím nahodilým. Patří k její podstatě. Pán Ježíš dal evangelické rady, a jeho slova nevyzněla naprázdno. Vždy byli a musí být věřící, kteří je zachovávají. Nutnost mnišství

Po stěhování národů a vůbec po celý středověk bylo hlavním úkolem církve vychovávat polobarbarské národy. Toto dílo provedly po výtce kláštery. Ony byly předními nositeli středověké vzdělanosti, kláštery byly školy, musea a akademie středověkých národů. V nich se uchovávaly poklady antické i starokřesťanské vzdělanosti. Nemocný v nich došel ošetření, chudý v nich žádal o almužnu, poutník o přístřeší.

Zakládány byly na půdě již vzdělané i na pustinách a v mokřinách. Ty obrátili mniši v úrodná pole a lidé se od nich učili zařizovat dvory.

Sv. Benedikt neměl kněžského svěcení a také mniši ve čtvrtém a pátém století byli skoro vesměs laici. Jen ponenáhlu přibývalo kněží. Ještě r. 826 zakazovala římská synoda volit za opaty laiky, to jest mnichy bez kněžského svěcení; ale nedbalo se toho.

Středověk měl pro evangelické rady velmi vnímavý sluch. V Římě, kde nebylo lze za dob pohanských najít několik panen k ošetřování posvátného ohně, žilo jich r. 600 tři tisíce.[134]) Na pohřeb sv. Řehoře Tourského, zakladatele prvních klášterů v Galii, se r. 400 sešly čtyři tisíce řeholních osob. Jejich množství

[134]) WW. VIII. 1694 (Mönchtum).

Všechny křesťanské země byly kláštery posety, nejvíc snad Irsko, ostrov svatých.

Benediktinských klášterů obou odnoží vzniklo od jeho založení celkem 20—37 tisíc. Řád odchoval několik tisíc svatých, přední to chlouby každé řehole, a má vlastní Martyrologium. Vzešlo z něho 40 papežů, 250 kardinálů, 22 tisíc arcibiskupů a biskupů, 15.700 spisovatelů a učenců.[135]) Za válek a revolucí byla přemnohá jejich opatství rozmetána nebo rozchvácena.

[135]) L. Th. K. II. 157. (Benediktiner.)

DÍL II.

STŘEDOVĚK

STŘEDOVĚK

ROZŠÍŘENÍ KŘESŤANSTVÍ MEZI GERMÁNY A SLOVANY A VZNIK ISLAMU

Král Chlodvík

25. **Obrácení Franků.** I do tohoto bojovného kmene začalo pronikat ariánství, ale většinou byli pohané. Jejich král Chlodvík vyvrátil v Galii zbytek římského panství, spravovaný Syagriem; jeho pohanský lid se vrhl na křesťanské svatyně a odnesl z nich zlaté a stříbrné nádoby a ozdoby. Jeho choť Chlotilda, burgundská princezna, byla katolička; ta se za obrácení svého manžela neustále modlila a jeho námitky proti víře vyvracela. Král dovolil, aby jeho synové byli pokřtěni. Ale když první ještě v bílém křestním rouše zemřel, připisoval to křtu a malomoci křesťanského Boha. I druhý se roznemohl, ale na štěstí se pozdravil. Na Chlodvíkovu nepoddajnou mysl působila i morální váha církve, v jejímž čele stálo několik znamenitých biskupů. Náboženským středem Galie bylo tehdy město Tours s hrobem sv. Martina, jemuž připisovali četná vyslyšení, ba i zázraky. Chlodvík arci měřil sílu bohů podle válečného štěstí, jehož ten nebo onen svým ctitelům dopřává.

Pokřtěn od sv. Remigia 496

R. 496 se utkal u Zülpichu v boji s Alemany. Frankové již podléhali, Odin a Donar krále neslyšeli. I jal se vzývat Boha křesťanského, o němž jej jeho choť poučovala, a učinil slib, že se dá pokřtít, zvítězí-li nad nepřáteli. V boji nastal příznivý obrat, Alemani se dali na útěk a jejich král zahynul. Chlodvík učiněný slib splnil. Chlotilda povolala ke dvoru remešského biskupa sv. Remigia, aby krále vyučil v křesťanské víře. Ještě o vánocích téhož roku byl v Remeši pokřtěn. Několik biskupů bylo přítomno památné události. V křestní kapli pravil sv. biskup katechumenovi: »Skloň svou hlavu, Sugambre; spal, čemu ses klaněl, a pokloň se tomu, cos pálil.« Jeho příkladu následovalo tři tisíce velmožů. Jedna z jeho sester, ariánského vyznání, vstoupila do církve, přijavši pomazání svatým křižmem. Král propustil zajatce a obdařil kostely. Osm dní nosil bílý šat a poslouchal výklady svého učitele. Když mu jednoho dne četl o utrpení Páně, zvolal král: »Kdybych tam byl býval se svými Franky, byl bych Židy na kusy rozsekal.«

Význam jeho křtu pro církev

Papež Anastasius II. blahopřál králi a žádal jej, aby se stal církvi kovovým sloupem a aby ji hájil proti jedovatým a lstivým nepřátelům. Vždyť v té době nebylo v Evropě jediného panovníka, který by

se byl hlásil ke katolické víře. Císař Anastasius se klonil k monofysitům a na západě vládli ariáni a pohané.

Chlodvík zůstal sice i nadále krutým a lstivým barbarem, a též v jeho národě se držel kvas pohanství dost dlouho. Přesto v něm církev získala jakoby druhého Konstantina. Frankové totiž ovládli v následujících stoletích celý evropský západ a jejich vítězství bylo i triumfem církve nad pohanstvím a bludem. Král se trvale usadil v Paříži a zřídil nejvyšší úřad majordoma. R. 507 se vypravil proti ariánským Visigotům a odňal jim část jižní Galie s městem Toulouse. Ostatek opanovali jeho synové. Podle slibu, k němuž jej vybídla jeho choť, zbudoval v Paříži chrám ke cti sv. apoštolů Petra a Pavla; v něm byl i pochován. Zemřel r. 511, teprve 45letý.

Chlotilda mezi svými drsnými syny nezakusila mnoho radosti. Opustila Paříž a uchýlila se do Toursu k hrobu sv. Martina a tam žila dlouhá léta v klášteře, hledajíc útěchu v modlitbě, udílení almužen, stavbě kostelů a příbytků pro sluhy Boží. Zemřela r. 545 a byla uložena v Paříži vedle svého chotě. Národ ji ctil jako světici.

Sv. Zikmund † 524

V jihovýchodní Galii bylo království burgundské s hlavním městem Lyonem. Mezi královským rodem burgundským a dědici Chlodvíkovými došlo k válce, rozdmychované i příkazy krevní msty, jež byla hluboce zakořeněna. V ní byl ukrutně zabit zbožný burgundský král Zikmund. Pochován byl v klášteře sv. Mořice, v kraji Walliském, v nynějším Švýcarsku.

V oněch místech, nasáklých krví thebajské legie, vznikl velmi brzy klášter sv. Mořice. Král Zikmund jej obnovil a uvedl do něho početnou obec mnichů. Rozdělil je na devět kůrů, a ty se neustále ve dne v noci střídaly v recitaci žalmů, takže tamní chrám ustavičně hlaholil chválami Boha-Tvůrce. Bylo to svého druhu věčné klanění.

První takovýto klášter »akoimetoi« (neusínajících) byl kol r. 400 založen na březích Eufratu, druhý krátce poté v Cařihradě; ve franské říši jich podle tohoto vzoru vzniklo několik. Ostatky sv. Zikmunda dal ze Sv. Mořice do Prahy k sv. Vítu přenést r. 1365 císař Karel IV.

Vzrůst církevních ústavů

V Galii bylo kolem r. 300 19 biskupských stolců. Ve čtvrtém století přibylo nových 34, v pátém 28, v šestém 10; koncem šestého století bylo ve franské říši 91 biskupů.[1]) Z nich proslul jako plodný spisovatel sv. Řehoř Tourský († 599). Mimo jiné v desíti knihách sepsal dějiny Franků. V jediném šestém století bylo v jižní a střední Galii založeno 238 klášterů.[2])

† 599

26. **Sv. Patrik, apoštol Irska.** Poměrně dost pozdě proniklo světlo evangelia do Irska, nejzápadnějšího zákoutí Evropy. První věrozvěsti tam neměli valného úspěchu. Teprve ve sv. Patriku dostala i tato země svého velkého apoštola. Narodil se r. 372 v Skotsku

432—461

[1]) WW, IV. 1703, 1708 (Frankreich).
[2]) Kryštůfek, Všeob. děj. církevní. II. 45.

z křesťanských rodičů. Za tehdejší všeobecné nejistoty, kdy nájezdy a loupeže byly na denním pořádku, byl i šestnáctiletý Succat, jak původně slul, zajat a prodán za otroka irskému knížeti. Asi sedm let pásl ovce. Jak Mojžíš na poušti, tak i Patrik se v samotě u stád, v modlitbě a strádání připravoval na velký životní úkol. Mravní bída irského obyvatelstva jej náramně kormoutila. V jeho nitru se ozýval hlas, jenž jej neustále nutkal, aby šel zbloudilým kázat cestu pravdy. Také si však uvědomoval, že mu chybí přiměřené vzdělání. Střásl tedy se sebe za vhodné příležitosti okovy a prchl do Galie. V klášterních školách si tam osvojil potřebné knižní vzdělání a odebral se do Říma vyžádat si od Celestina I. poslání a požehnání k zamýšlenému dílu.

Apoštolská činnost

R. 432 se blížil jako biskup k břehům země, pohroužené v temnotě a stínu smrti. Na jihovýchodním břehu byl přivítán deštěm kamení; na severu se mu však dostalo přijetí vlídnějšího. Odtud zahájil sv. Patrik činnost, provázenou zdarem, jakým se může pochlubit málokterý věrozvěst. Třicet let procházel zemi všemi směry, káceje modly a přiváděje kmenová knížata i prostý lid k poznání a úctě pravého Boha slovem, modlitbou i četnými divy. Před očima žasnoucího davu zničil velkou modlu irského Molocha, jemuž byly dotud obětovány i dítky. Největší překážky mu v cestu kladli pohanští kněží, zvaní druidové. Postavil četné kostely, z nichž se některé dosud udržují v původní podobě, zakládal kláštery a vysvětil četné biskupy. Bylo zřízeno 23 diecésí. V r. 445 zbudoval metropolitní chrám v Armaghu v kraji Ulsterském. V zanechané autobiografii píše sám o sobě, že obrátil četné kmeny, že všude ustanovil kněží, že synové Irčanů se stali mnichy, dcery knížat klášternímí pannami v takovém množství, že jejich počtu nelze udat. Zemřel asi r. 461. Jeho svátek světí Irčané velmi okázale 17. března.

Legendy

Na sv. Patriku je podivuhodná keltská houževnatost a hluboká víra. Národ obestřel velkou postavu svého apoštola i legendárním leskem. Zbavil prý jejich vlast škodlivých zvířat. V Irsku totiž není hadů, krtků, polních myší a amfibií. Svatý Patrik prý dostal od Pána Ježíše hůl, které on sám na cestách po Palestině užíval. Též sv. Patrik se jí opíral, procházeje Irskem, a tou holí prý všechny ony obojživelníky zahnal do moře.

Jiná legenda se pojí k severozápadnímu cípu země. Jednou tam světec pohanům kázal o trestech po smrti. Když jevili málo ochoty k uznání těchto pravd, rozevřela se náhle na jeho slovo v zemi hluboká sluj, a ti, kdo do ní vešli, mohli na vlastní oči spatřit muka duší v očistci a někdy i muka zavržených. Toto místo se stalo cílem valných poutí. Alexander VI. sice dal r. 1497 jeskyni zavřít, pouti však nepřestaly.

O jeho svátku nosí Irčané kytice jetele. Když lidé nechápali tajemství Boží Trojice, utrhl prý věrozvěst jetelový trojlístek a snažil se na něm posluchačům hlubokou pravdu znázornit.

Četné kláštery, svatí a misionáři

Pro tehdejší církevní život v Irsku je příznačný velký počet klášterů. Nejen mládenci a panny dávali výhost světu a hromadně oblékali řeholní hábit, ale i manželé opouštěli rodinný krb; muž se stal mnichem a manželka jeptiškou.

V Irsku, politicky nesjednoceném, vládla kmenová knížata. Nejeden z nich byl zlákán kouzlem klášterní cely, opustil knížecí prestol a vstoupil do kláštera. Ty vznikaly přízní místních knížecích rodů. Když se někdo z nich odhodlal zasvětit se v něm Bohu, býval volen za opata, po případě i biskupa, poněvadž biskupové bývali obyčejně zároveň opaty. Irská církev měla mnišský (monastický) ráz.

O množství klášterů je si nesnadno učiniti správnou představu. Čtemeť na příklad, že sv. Brandán byl duchovním vůdcem tří tisíc mnichů; podobně i sv. Koemgal. Spravovali se různými řeholemi, jež všechny časem ustoupily benediktinské. Sv. Patrik naplnil Irsko nejen světlem evangelia, ale i zpěvem žalmů.

Chloubou národa byli přečetní svatí, jejichž jména září jak hvězdy na nebi irské církve. Zachoval se zvláštní katalog, sepsaný kolem r. 750. V něm se tvrdí, že do r. 542 žilo v Irsku 350 svatých biskupů, v druhém období (542—600) 300 svatých opatů a kněží, v třetím období (600—665) 100 svatých poustevníků.

Přijetím křesťanství byl položen i základ k irské literatuře. Skoro všechny její plody vzešly z pilné ruky mnichů.

Irští mniši hromadně vsedali na lodi a plavili se na sousední ostrovy, aby tam hlásali to, čím jejich srdce oplývala. A poněvadž sám oceán položil jejich cestám na západ prozatím nepřekročitelnou hráz, obrátil se proud irských misionářů na východ, na evropský kontinent. S poutnickou holí v ruce pronikli až k Šumavě. V Anglii se setkali s misionáři, poslanými z Říma.

Podle soupisu r. 1932 je na světě 990 kostelů a kaplí zasvěcených apoštolu Irska, 19 z nich katedrál.

27. **Pokřtění Anglosasů.** Z Anglie, pokud byla římskou provincií, odvolal císař Honorius legie r. 402. R. 449 zaplavili ostrov Anglosasové pod Hengistem a Horsou a založili tam sedm království (Heptarchii). Původní křesťanské obyvatelstvo bylo v dlouholetých bojích jednak pobito, jednak zatlačeno do Walesu, na poloostrov Cornwallský a Bretaňský (Britania minor). Drsní vítězové půldruhého století setrvali v pohanství. Se dvou stran, z Irska a Říma, byl podniknut útok na tuto baštu modloslužby.

Řehoř Veliký 590—604

Tehdy panoval papež Řehoř Veliký, jenž tuto zemi nespouštěl se zřetele. Ještě jako laik založil na svých statcích na Sicilii šest klášterů, sedmý »sv. Ondřeje« v Římě ze svého paláce, do něhož i sám

vstoupil. Na trhu kupoval mladíky rusých vlasů a modrých očí, o nichž slyšel, že jsou z národa Anglů. Dal je pokřtít a ve svém klášteře vychovávat za budoucí věrozvěsty jejich krajanů. Zatím se tam vypravil sám s několika spolubratřími. Ale římský lid jej zadržel a přinutil se vrátit; nechtěl oželeti jeho poutavých výkladů. Brzy poté byl povýšen na Petrův stolec.

40 benediktinů

Zato r. 596 tam vypravil četný sbor čtyřiceti misionářů benediktinů s opatem Augustinem v čele. Když v Galii slyšeli o divokých mravech Anglosasů, chtěli se vrátit; papež je však povzbudil k vytrvalosti a důvěře. V slavnostním průvodě, nesouce obraz Spasitele, zpívajíce střídavě žalmy, vešli do Canterbury, sídla kentského krále Ethelberta. Jeho choť Berta, franská princezna, byla křesťanka, měla u sebe katolické duchovní a připravila misionářům cestu. O letnicích r. 597 se dal pokřtít král Ethelbert a o vánocích deset tisíc Anglosasů.

Pozvolný postup proti pohanským zvykům

Papež věrozvěstům nařídil, aby s tímto nepoddajným lidem zacházeli šetrně. Ať neničí jejich chrámů, stačí odklidit z nich modly; jinak ať je pokropí svěcenou vodou, postaví v nich oltáře s ostatky svatých a tak zasvětí úctě pravého Boha. A poněvadž při jejich obětech byli poráženi četní býci a pořádány hostiny, je třeba dovolit, aby několikrát do roka, o posvícení a na svátky mučedníků, slušným způsobem hodovali. Neboť je nemožno příkrým lidem vše naráz vzít, a na vrchol hory se nevystoupí skoky, nýbrž pozvolna.

Pohanské reakce a spojené s nimi kruté boje trvaly padesát let. Augustin zemřel r. 605 jako arcibiskup canterburský a je ctěn jako apoštol Anglie. Pochován byl v chrámě, jejž sám zbudoval, který byl později rozšířen a stal se přední metropolí země a hrobkou králů.

Z Říma přicházeli na svízelné pole noví pracovníci, ale trvale získali Kristu ze sedmi království jen dvě: Kent a Wessex. Obrácení ostatních pěti a skoro celého Skotska je dílem misionářů irských.

Nejvíce z nich proslul K o l u m b a. Mezi věrozvěsty irskými a římskými docházelo ke kyselostem a hádkám pro věci podřízeného významu. Irčané pro odlehlost od Říma slavili velikonoce jinou dobu, při křtu nepoužívali křižma a nosili tonsuru na přední části hlavy. Místy se tyto zvláštnosti udržely až do 11. století.

Biskupství bylo v sedmém století mezi Anglosasy založeno šestnáct.[3])

Monastický ráz tamní církve

I v Anglii měla církev monastický (mnišský) ráz. Kapituly kanovníků při biskupských sídlech tvořily benediktinské kláštery.

Ani drsná mysl tohoto kmene neodolala posvátnému kouzlu klášterní odloučenosti. Králové opouštěli trůny, biskupové prestoly, statkáři své dvory, aby aspoň část života prožili mezi řeholními brat-

[3]) WW. IV. 545 (England).

řími. V sedmém a osmém století obleklo celkem třicet anglosaských princů a princezen mnišský hábit.

Sv. Beda † 735

Učeností nejvíc proslul benediktin sv. Beda. Skoro po celý život byl literárně činný, a to ve všech oborech tehdejšího vědění. Napsal výklad k celému Písmu a přeložil je do mateřštiny; napsal svému národu i jeho dějiny. Jeho homilie mu zjednaly čestný název »Venerabilis«. Pro své obsáhlé vědomosti byl učitelem celého středověku a Lev XIII. jej vřadil mezi církevní učitele.

Obrácení ariánských Visigotů 589

V této době se spojovaly s církví poslední zbytky ariánů; byli to ve Španělsku Visigoti a v severní Italii Langobardi. Ve Španělsku dal král Leovigild, zarytý arián, ještě r. 585 věznit a ukrutně zabít svého syna Hermenegilda pro stálost v katolické víře. Ale sám zemřel již následujícího roku, jsa trýzněn nesnesitelnými výčitkami svědomí. Král Rekared, bratr popraveného, svolal r. 589 do Toleda koncil všech biskupů, katolických i ariánských, a po dlouhé hádce prohlásil, že Gotové se vracejí do církve, od níž byli zlomyslností svých pastýřů tak dlouho odtrženi. Šlechta a lid souhlasili s králem; osm biskupů se proti tomu vzepřelo. Odpor, který místy propukl, byl zdolán zbraní. Král se opíral proti světským velmožům o biskupy a prelátský stav nabyl ve Španělsku moci jako nikde jinde. Říšské sněmy byly zároveň synodami.

† 636

Nejučenější muž ve Španělsku byl sv. Isidor, arcibiskup sevilský, který ve svých spisech zachytil veškero vědění své doby. Jeho »Origines« o dvanácti knihách jsou souborem tehdejší theologie.

Langobardi

Co Rekared ve Španělsku, to provedl Agilulf v severní Italii. Jeho manželka Theodelinda, bavorská princezna, jej přemluvila, že se zřekl ariánství. Jeho příkladu následovala velká část velmožů. Vzdor zatvrzelců občas propukající byl zlomen mocí.

Železná koruna

Podle jednoho podání daroval Řehoř Veliký královně tak zvanou »železnou korunu«. Je to hřeb z kříže, ztepaný v obruč, obložený zlatem a ozdobený drahokamy. Tak prý tuto vzácnou relikvii dala upravit svatá Helena pro svého syna Konstantina.

Královna dala zbudovat nádherný chrám v Monze opodál Milána, v jehož pokladech se ona koruna chová.

28. **Sv. Bonifác, apoštol Němců.** Dosti pozvolna se ujímala křesťanská víra mezi německými bojovnými kmeny, hlavně proto, že nesnadno chápaly učení o dobrovolně trpícím Spasiteli. Tři století to trvalo, než byla tato tvrz starogermánských bohů ztečena a na jejích rozvalinách vztyčen vítězný kříž.

V hlásání evangelia v Němcích se rozlišuje dvojí období; první zabírá misijní činnost hlavně irských mnichů, druhé je vyplněno působností sv. Bonifáce, největšího a vlastního jejich apoštola.

Irští mniši pronikli s křížem v ruce snad do všech končin střední Evropy, pokryté namnoze hustými hvozdy a bažinami. Předně to byl Fridolin, který opodál Basileje na ostrově v řece Rýnu vystavěl klášter Saeckingen. Irští věrozvěsti

Dále to byl Gallus (Havel), kolem jehož chatrče u Bodamského jezera vznikl klášter St. Gallen. Pirminius založil na ostrově v témž jezeře klášter Reichenau. Tyto dva kláštery se staly ohnisky křesťanské vzdělanosti v jižním Německu. Irský biskup Kilián působil ve Würzburku a byl zabit jako nepohodlný mravokárce nástrahami tamní nové Herodiady. Kolumbán založil ve Vogesách klášter Luxeuil a jiné dva po irském způsobu, t. j. byl to shluk chatrčí, uprostřed kostelík a vedle něho kulatá zvonice. Byv odtud vypuzen, uchýlil se do Lombardska a s povolením tamního krále Agilulfa založil jižně od jeho residence Pavie klášter Bobio, slynoucí potom bohatou knihovnou a rukopisy z 10. století.

Z franské říše odešlo za Rýn do Němec několik horlivých věrozvěstů. Předně to byl Emeran z Poitiers (Jimram), jenž byl několik let biskupem v Řezně. Založil tam též klášter. Roku 652 zemřel násilnou smrtí. R. 693 povolal odtud bavorský vévoda Theodo biskupa Ruperta, příbuzného královského rodu. Vévoda i drahný zástup velmožů i lidu přijali z jeho ruky křest. Rupert založil v Salcpurku na rozvalinách starého Iuvavum mužský klášter sv. Petra, jiný pro panny.

Korbinián ze Chartres působil nějaký čas jako biskup v Bavorsku ve Frisinkách. Nejvíce se vzpírali nové víře Frísové, poněvadž to byla víra jejich nepřátel — Franků. Nějakého úspěchu se dopracoval u nich Anglosas Wilibrord, který zemřel jako biskup v Utrechtě.

Mezitím dorostl v jižní Anglii apoštol, který po těchto více méně zdárných nábězích přivedl křesťanskou víru v Německu k úplnému vítězství. Byl to Winfrid, církevním jménem Bonifác. Cestující mniši, které jeho otec přijímal pohostinu, vzbudili v něm touhu stát se jedním z nich. Jako sedmiletý hoch byl přijat za obláta benediktinského řádu, později za člena v klášteře opodál Southamptonu. Brzy nabyl jména jako učitel tamní školy a také při církevně politickém jednání projevoval velkou obratnost, takže mu i ve vlasti kynula slibná budoucnost. Vnitřní hlas však nutkal zbožného a mimořádnými dary nadaného duchovního k činnosti mezi pohany. Opat mu nějaký čas bránil, »konečně zvítězila Boží prozřetelnost« a Bonifác odplul r. 716 s několika průvodci do Fríska. Tamní král Radbod, zarytý pohan, právě pronásledoval křesťany a vítězně odrážel útoky Franků. Misijní výprava se bez pořízení vrátila domů. To však Bonifáce neodstrašilo. Sv. Bonifác 716—754

Po dvou letech se vydal do Říma a vyžádal si tam od Řehoře II. zplnomocnění a požehnání pro nesnadný úkol. Po nezdaru na různých místech pokřtil v Hesensku několik tisíc pohanů. Papež, uslyšev o tomto úspěchu, povolal jej znovu do Říma a posvětil jej na biskupa. Poradil mu, aby se nezdráhal s barbarskými náčelníky stolovat. Nejednou prý se stává, že ti, které zdržuje od cesty spásy přísnost přikázání, bývají získáni přátelským slovem při hostině. Také mu dal doporučení pro Karla Martella, franského majordoma. Frankové panovali až po Šumavu a anglosaský misionář potřeboval jeho ochrany na každém kroku, nejen proti modloslužebníkům, čarodějníkům a bludařům, ale i proti žárlivým duchovním franským. Ti v něm viděli nevítaného vetřelce, a místo aby jej ve velkém jeho díle podporovali, kladli mu překážky.

Donnarův dub

V Hesensku ctili pohané ohromný staletý dub, zasvěcený bohu Donnarovi, a tvrdili o něm, že kdo se ho dotkne, zahyne bleskem. Bonifác, nedbaje hrozeb a výstrah, tak dlouho do jeho pně sekal, až se velikán s třeskem skácel. Jeho pád otřásl vírou v staré bohy. Dal jej rozřezat a z dřeva postavil kostelík ke cti sv. Petra.

Žeň byla tak velká, že volal pomocníky ze své vlasti, mnichy i jeptišky, jimž zakládal kláštery, aby v nich vychovali domácí dorost. Z Anglie byly přinášeny i knihy, zvony, roucha a jiné kusy bohoslužebného zařízení.

Jen u zatvrzelých Sasů, v nichž viděl své soukmenovce, padalo jeho slovo na skálu. Pohrdli světcem, po něm jim přišel hlásat evangelium Karel Veliký s mečem v ruce.

Nová biskupství

R. 737 se vydal na třetí cestu do Říma. Řehoř III., jenž jej již předtím jmenoval arcibiskupem, povýšil jej nyní na legáta v německých zemích i v oblasti staré Galie. Vrátiv se na své široké působiště, stanovil v Bavorsku přesné hranice tamních čtyř biskupství a obsadil tři stolce, spravované jen opaty. Nově založil biskupství ve Würzburku, Eichstättě, Erfurtě a Buraburku. Svolal (742) první synodu německých biskupů, vybízeje účastníky k udržování církevní kázně a zachovávání benediktinské řehole v klášteřích. Svolával synody i v západofranské části říše.

Fulda 744

Z klášterů, které založil, nejvíc proslul fuldský, zbudovaný uprostřed nedotčených pralesů. Několik čtverečních mil této lesní pustiny majordomus Karloman daroval tomuto klášteru, jenž se pak stal střednímu Německu tím, čím byl St. Gallen jižnímu, kolébkou křesťanské vzdělanosti.

Mohuč arcibiskupstvím 747

Bonifác, první německý arcibiskup, neměl dotud pevného sídla. Nejpříhodnějším se mu zdálo usadit se na uprázdněném stolci v Kolíně. Leč pro pletichy svých odpůrců zaujal biskupský stolec v Mohuči, a tím povýšil toto místo na arcibiskupství neboli metropoli

celého Německa. Jako patriarcha rozlehlého území spravoval odtud třináct diecésí.

Svou čtyřicetiletou působnost skončil tam, kde ji započal, u Frísů. Právě se chystal o svatodušních svátcích udělit biřmování nově pokřtěným. Tu se přihnal houf zuřivých pohanů, a než přišla pomoc, byl Bonifác s kněžími a věřícími, celkem 52 osob, ukrutně zabit, stoje a chráně svou hlavu knihou křesťanské věrouky. Pochován je ve Fuldě.

Sv. Bonifác je jeden z největších mužů svého století a církevních dějin vůbec. Již za svého života požíval v západní Evropě veliké vážnosti. Podivuhodná je na něm anglosaská podnikavost a nezdolná houževnatost, s kterou čtyřicet let pracoval na svízelné půdě; dále hluboká zbožnost, benediktinská ukázněnost, konečně neobyčejný důmysl organisační. Vybudovalť v Němcích budovu církevní správy, rozdělil zemi na diecése, obsadil a zřídil nové stolce, založil četné kláštery, jako hlavní opory biskupů, vše podřídil metropolitovi a uvedl v těsné spojení s centrem celého křesťanstva. Sv. Bonifác je jeden z oněch velkých mužů, jací se občas rodí v Anglii. Jeho velikost

29. **Císař Heraklius.** Císař Justinián přijal honosný titul »restitutor orbis«, t. j. obnovitel římské říše. Za několik desítiletí po jeho smrti zbývaly z této obnovené říše ubohé trosky. Se všech stran přicházely do hlavního města Jobovy zprávy. Roku 614 se Peršané zmocnili Jerusalema, zpustošili tamní basiliky, zbudované od Konstantina a svaté Heleny, a odvezli do Ktesifonta s ostatní ohromnou kořistí i svatý kříž. Mnoho tisíc křesťanů bylo ukrutně zabito nebo odvlečeno do zajetí; jmenovitě duchovní byli nelidsky mučeni. Zuřivě se mstili na křesťanech i Židé, které prý dal císař Fokas předtím zlákat do Jerusalema a tam násilně pokřtít. Roku 619 dobyli Peršané i Egypta a Malou Asií pronikli až k Bosporu. V Chalcedoně, přímo proti Cařihradu na asijské straně vítězně vztyčili svůj prapor, kus kůže ozdobené drahokamy. Avaři a Slované obléhali Cařihrad s evropské strany, takže hradby města byly i hranicemi říše. 610—641

Cařihrad ohrožen od Peršanů a Avarů

V největší tísni byl zvolen za císaře Heraklius, 34letý syn místodržícího severoafrických provincií. Ten chtěl sevřené město opustit a usadit se v Kartagu; ale patriarcha mu dal na stupních oltáře v chrámě Boží Moudrosti přisahat, že neopustí svěřeného mu lidu. Heraklius

Chosroes II. nechtěl o míru slyšet, dokud se císař i s poddanými neodvrátí od ukřižovaného Boha a neskloní se před Sluncem, zářícím božstvem Peršanů. Rozpoutal se tedy boj na život a na smrt. Císaři byly dány k použití církevní drahocennosti a lid byl zachvácen mocným vzrušením, jaké národové prožívají za náboženských válek.

Množství dobrovolníků se hrnulo pod svaté prapory. O velikonočním pondělí přijal císař ve velesvatyni oltářní Svátost, a nesa obraz Pána Ježíše, jenž byl pokládán za pravou jeho podobu, vstoupil na válečnou loď, povzbuzuje shromážděné legie, aby s ním šly pomstít zneuctěné oltáře.

Výpravy proti Peršanům 622

Nejprve přistal u Issu (v zálivu Iskenderunském), napadl nic netušící nepřátele v týle a část jich pobil.

Následujícího roku se plavil Černým mořem do Trapezuntu; odtud pronikl přes Armenii do nitra nepřátelského státu a zpustošil Medii a Persii. Tři nepřátelská vojska byla poražena, oltáře, sloužící modloslužbě, rozbořeny, mnoho magů pobito, odnesena velká kořist. Tyto velké úspěchy v dalekých krajích dodaly mysli i měšťanstvu doma, takže zmužile odráželo útoky Avarů. Za bitevní vřavy se lidu zmocňovalo skoro náboženské blouznění; mnozí myslili, že vidí na valech vznášeti se Panhagii (Přesvatou Pannu), ochránkyni křesťanů a města.

R. 627 dobyl císař Syrie, Armenie a Mesopotamie, a ve velké bitvě opodál starého Ninive pobil největší část nepřátelského vojska. Síla perského státu byla zlomena. Proti velkokráli se vzbouřili satrapové a na útěku jej zabili. Jeho syn Širujes se zřekl všech výbojů, vrátil 300 praporů a zvláště svatý kříž.

Návrat Herakliův byl nepřetržitý triumf. Hlavní město se ozdobilo k jeho přivítání koberci a květy, senát a duchovenstvo mu vyšly vstříc se svícemi a olivovými ratolestmi, na všech stranách zněly oslavné pozdravy, hymny a žalmy. Zlatou branou vjel triumfátor do města na voze taženém čtyřmi slony. Pověst o jeho velkých vítězstvích nad perským Antikristem pronikla i daleko na západ.

Následujícího roku se odebral do Jerusalema a na vlastních ramenou nesl Spasitelův kříž na Kalvarii. Podle legendy nemohl s místa, dokud neodložil zlaté koruny a purpurového roucha. Památka na toto povýšení svatého Kříže se slaví 14. září.

Ale ani tento korunovaný vítěz nebyl ušetřen trpkého poznání, jak vrátké je všeliké štěstí lidské. Dočkal se nového výbuchu temných mocí, odpoutaných Mohamedem. Již r. 634 byly od jeho zfanatisovaných bojovníků opanovány Palestina, Syrie a Egypt.

Monotheletismus 638

Heraklius chtěl získat monofysity (Armeny, Syry a Egypťany), přivést je zpět k jednotě víry a tak je politicky i nábožensky připoutat k Cařihradu. Vycházel jim však vstříc více, než pravá víra připouštěla. Vydal E k t h e s i s, sepsanou od cařihradského patriarchy Sergia, podle níž byly v Kristu dvě přirozenosti, a přece jen jedna vůle; odtud monotheletismus. Byl to zakuklený monofysitismus. Mnozí bludaři to přijali, prohlašujíce, že chalcedonský sněm se přiblížil k nim, nikoliv oni k němu.

Císař Konstans II., vnuk Herakliův, chtěl vzniklým z toho sporům udělat konec a vydal Typos, kterým jakékoliv hádky o této věci pod přísnými tresty zakazoval. 641—668

Papež Martin I. však svolal do Říma synodu, jíž se zúčastnilo přes sto biskupů, na ní Typos odsoudil a pak psal biskupům na všechny strany, vybízeje je, aby neodstupovali od orthodoxní víry, jak ji schválil chalcedonský koncil.

Utrpení papeže Martina I.

Císař byl tímto rázným jednáním tak popuzen, že v návalu vzteku poručil svému místodržícímu, aby papeže zabil. Zločinný pokus selhal, ale r. 653 byl papež v lateránské basilice zajat a dopraven do Cařihradu. Tam byl vláčen po ulicích, veřejně bičován, vězněn se zločinci, pak odvezen do vyhnanství na Krym, kde útrapám brzy podlehl. Obě církve jej ctí jako světce, západní jako mučedníka dne 12. listopadu. I jiní duchovní snesli krutá muka. Císař pak vydrancoval Řím. Brzy byl v Syrakusách zabit.

668—685

VI. církevní sněm (cařihradský III.) r. 680

Jeho syn Konstantin Pogonatos (Vousatý) svolal v dohodě s papežem Agathonem církevní sněm do Cařihradu k urovnání sporů. Byla čtena místa ze sv. Otců, s pochvalou bylo vyslechnuto pojednání papežovo a 174 účastníků podepsalo slavné usnesení, že v Kristu jsou dvě přirozenosti, božská a lidská, a dvojí činnost, božská a lidská, tato oné podřízená.

Papež v onom listě poukazoval i na neomylnost římského biskupa, dovolávaje se slibu Pána Ježíše, že bude prositi za Petra, aby nepřestala víra jeho, a aby utvrzoval bratry své.[4])

Bludy pláštěm nespokojenosti s vládou

Ostatně tyto bludy byly více projevem odporu proti tíživé nadvládě řeckých císařů a proti bernímu útisku byzantské byrokracie. A tento tlumený vzdor proti řecké despocii, přikrývaný náboženským pláštěm, vysvětluje, proč Egypt, Syrie a jiné provincie se staly tak snadno kořistí mohamedánských Arabů.

Mohamed 570—632

30. **Islam.** Největším nepřítelem křesťanstva ve středověku byl islam. Jeho zakladatelem byl Mohamed z kmene Korejšitů, z rodu Hašimova. Tento kmen zbudoval město Mekku, sídlil v jejím okolí a byl strážcem poutní svatyně Káby. Mohamed záhy osiřel a byl vychováván od příbuzných. Chůva od hocha utekla, poněvadž míval křečovité záchvaty, jež ona připisovala zlým duchům. Když dospěl, podnikl se strýcem Abu Talibem několik obchodních cest, na nichž poznal náboženské názory křesťanů i Židů. Pak vstoupil do služeb bohaté vdovy Chadidže. Ta, čtyřicetiletá, pojala 25letého Mohameda za muže. Tím byl zbaven hmotných starostí a mohl se cele oddat hloubání o náboženských záhadách, k němuž svou povahou tíhl již od útlého mládí.

[4]) Luk. XXII. 31.

Jeho vidění

Nejraději rozjímal na osamělé hoře opodál Mekky. Tam míval vidění, jež připisoval archandělu Džibrilovi. Po prvé se octl u vytržení mysli jako 40letý muž. V záplavě světla spatřil anděla, jenž mu ukázal hedvábnou roušku, popsanou rukou nejvyššího Boha, který stvořil člověka ze ssedlé krve. Zářící postava zvolala: »Ó Mohamede, tys vpravdě prorok nejvyššího Boha, a já jeho anděl Gabriel!« Mohamed se zdráhal písmo číst, ale anděl jej nutil a rdousil, div duši nevypustil.

Takováto zjevení bývala provázena záchvaty padoucnice. Prorok ležel na zemi jako bez sebe a zbaven smyslů, oči míval zavřené, kolem úst pěnu a někdy řval jako velbloud. Zpocen a třesa se na celém těle přichvátal domů, ulehl na lože a dal se přikrýt, boje se, že přijde o rozum.

Při jiném vytržení mysli jel z Mekky na okřídleném oři Borakovi do Jerusalema. V tamním chrámě viděl Abrahama, Mojžíše a Ježíše. Mojžíš plakal, poněvadž předvídal, že Mohamed přivede do nebe mnohem více Arabů, než on nevěrných synů Izraele. S rychlostí blesku vyjel prorok po žebři do sedmého nebe. Allah, jehož tvář byla zastřena 22 tisíci závoji, vztáhl ruku a dotkl se proroka. Ten nejprve pocítil mrazivý chlad, brzy rajskou rozkoš. Dostalo se mu tam mnohých poučení a nařízení, mimo jiné, že se ctitelé Allahovi mají modlit padesátkrát denně. Mohamedovi se to zdálo příliš mnoho; smlouval, až dosáhl slevy na patero modlení denně. Zpět do Mekky se vrátil tak rychle, že ani nevytekla voda ze džbánu, jejž Džibril svou perutí převrhl. Když to vidění vyprávěl, opustili jej někteří věřící.

Korán

Mohamed dával napsati to, co mu bylo zjeveno, a z těchto záznamů vznikl za jeho nástupce Abu Bekra korán o 114 hlavách. Je to rýmovaná prosa, jež na hudební sluch Arabův působí neodolatelným sugestivním kouzlem. Byl' prorok nadán bujnou a ohnivou obrazotvorností a žhavým citem.

Mohamed nabyl sám o sobě časem nemalého ponětí. Věděl, že Mojžíš předpověděl svému národu velkého proroka, Pán Ježíš Ducha svatého, jenž učedníky uvede do všeliké pravdy. Mohamed věřil, že tyto předpovědi se splnily na něm, že jím Boží zjevení vyvrcholilo.

Korejšité, jejichž modloslužbu káral, stíhali proroka posměchem; on, boje se horšího, odešel 16. července 622 s hloučkem poutníků do Jatribu (Mediny). Tento útěk se stal základem mohamedánské éry (hedžra).

Z visionáře světský vládce

V Medině se stala s prorokem velká změna. Z visionáře a z náboženského blouznivce se stal vůdce vojska, nájezdník a samozvaný pohlavár. Procitly v něm a celou jeho bytost ovládly pravé semitské sklony, panovačnost, pomstychtivost, touha po vládě a kořisti. Prohlásil boj proti nevěřícím za svatou povinnost, přepadal sousední kmeny a karavany a osoboval si pátý díl loupeže. Celý jeden židov-

ský kmen byl zajat, 600 mužů bylo na náměstí Mediny na jeho rozkaz popraveno, ženy a děti prodány do otroctví.

R. 636 přitáhl Mohamed k Mekce. Ta se vzdala a uznala jej za proroka. Sedmkrát objel svatyni a holí se po každé dotkl černého kamene. Všechny modly tam postavené, celkem 360, byly od něho zničeny. Dosud obcházejí poutníci sedmkráte Kábu, třikrát během, čtyřikrát volným krokem. Často tam kázal, sedě na velbloudu.

Na konci života stál v čele třiceti tisíc vojska a byl uznanou hlavou celé Arabie. Již se chystal na výpravu do Syrie. Vtom jej zachvátila zimnice a uvrhla na lože, s něhož již nepovstal. Nemoc, námahy a prostopášnost přivodily smrt největšímu synu Arabie v 62. roce jeho věku; měl jedenáct žen a celý houf otrokyň.

Mohamedův význam

Islam, náboženství jím založené, je suchopárný deismus. Do Arabie pronikalo křesťanství. Jmenovitě nestoriáni a monofysité tam měli přívržence; žilo tam i dosti Židů. Od fetišismu by se byli jeho krajané odvrátili i bez něho. — Daleko větší službu jim prokázal tím, že je sjednotil politicky. Učinil konec neustálým půtkám kmenů, spojil je v jeden velký stát a uvedl na jeviště dějin čerstvý, neopotřebovaný národ, který pln náboženského fanatismu a touhy po kořisti, dal se na výboje ve velkém měřítku a v krátké době dobyl velkého kusu světa od Hindukuše až po Pyreneje. Proto je Mohamed nazýván mužem spíše vlivným než velkým; jeho dílo, hrubé a duchovně chudé, rozrostlo se po jeho smrti do obrovských rozměrů.

Islam je rozředěné náboženství židovské, a Mohamed je Mesiáš, jakého očekávali Židé, který svému národu zjedná vládu nad mnohými zeměmi a obohatí jej vezdejšími statky.

Jako je boj proti křesťanům hlavní povinností muslimů, tak i jejich kredo je popřením hlavních křesťanských pravd. Slovy: Není Boha kromě Boha a Mohamed je jeho prorok, se popírá víra v Boha trojosobního a ve vtěleného Syna Božího. (La iláha illa-lláhu wa Muhámadu rasúlu-lláhi.)

Povinnosti muslimů

Do koránu je vůbec přijato mnoho ze starozákonních knih. Pokládají se Arabové za syny Ismaele, jejž Abrahamovi porodila otrokyně Hagar. V třináctém roce se podrobují obřízce, podobně jako Židé se okázale modlí pětkrát denně. Před modlitbou se obřadně umývají, když ne vodou, alespoň pískem nebo prachem. Tváří se obracejí směrem k Mekce, to jest ke Kábě. Původně se prorok obracel tváří k Jerusalemu. V pátek se shromažďuje obec v mešitě ke čtení koránu a k společné modlitbě. Všední práce však nejsou zakázány. Mešity jsou podobně jako synagogy smutné a prázdné, bez obrazů, soch, obětí. Po celý měsíc ramazan se postí; od východu do západu slunce ničeho nepožívají. U bohatých pak den je noc, a noc je den. Příkaz postu je asi vzat od křesťanů.

Poutní místa

Zato pohanský prvek je uctívání Káby a putování k ní. Kába (kubus, krychle), asi meteorit, je zasazena do zdi nevelké svatyně. Po-

dle jejich legendy jej snesl Džibril s nebe; původně prý zářil jako křišťál, ale líbáním od hříšných lidí zčernal. Tento kámen učinil prorok středem celého muslimského světa. Každý věřící je povinen aspoň jednou v životě tam vykonat pout. Každý krok směrem ke Kábě smývá jeden hřích. Prostranství kolem svatyně je obehnáno sloupovím v podobě obdélníku 180 m dlouhého a 130 m širokého. Podobně vypadá i druhá poutní svatyně při prorokově hrobě v Medině.

Korán dále přikazuje mírně zacházeti s otroky, dávati almužnu, zakazuje pít víno a jíst vepřové maso; toho se celý orient štítí jako nečistého. Mohamedáni věří v dobré i zlé duchy. Každý muslim má 160 strážných duchů. Věří i ve vzkříšení mrtvých. Dobří přijdou do nebe, jež podle prorokova učení vypadá velmi pozemsky a smyslně. Zlí jsou trápeni ohněm, jenž je 70krát palčivější než pozemský. Na zemi ho nelze vůbec použít, leč by byl napřed dvakrát hozen do moře a tak zchlazen.

Proti mravní nevázanosti, jež je v orientě hluboko zakořeněna, prorok nijak nevystoupil. Ba dostalo se jí zákonného schválení, a to jak jeho příkladem, tak i výslovným povolením čtyř žen a libovolného počtu otrokyň. Rozvody jsou snadné a časté. Jako důvod k rozluce stačí, že žena v noci chrápe. Náboženství Mohamedovo je zrůdná forma monotheismu, přizpůsobená lidským vášním; nechápe a nechce chápat tajemství kříže. Tím se zčásti i chápe jeho úžasně rychlé rozšíření.

Šíření islamu

Prorok svým věřícím nařídil, aby proti jinověrcům bojovali zbraní, aby na ně číhali, olupovali, zotročovali, zabíjeli. Arabie je země neustálých vnitřních bojů. Kmeny se vzájemně přepadají, olupují o stáda a ubíjejí. Mohamed ten domácí boj všech proti všem zarazil a dal svým soukmenovcům velký společný cíl: ve jménu Allahově se vrhli na nevěřící, a to s velkým pohrdáním vlastního života. K tomu je vedlo učení, že délka lidského života a všechny jeho osudy jsou nezvratně předurčeny vůlí Allahovou (fatalismus). Padlým bojovníkům mimoto sliboval prorok přeskvělou odměnu v ráji. Krůpěj krve prolitá na bojišti má větší cenu než dvouměsíční půst.

Synové pouště byli zachváceni náboženským enthusiasmem a jejich nadšené voje se pohybovaly s náramnou rychlostí. Sousedé se nesnadno měřili s nepřítelem, který nejen hořel touhou po boji, ale který i ve svých požadavcích byl velmi skromný, jehož nápoj byly voda a mléko, pokrm fíky, chléb a rýže.

Persie 636

Perská i byzantská říše byly dlouholetou válkou velmi oslabeny, takže novému společnému nepříteli nemohly čelit s náležitým důrazem. Perská říše byla vyvrácena do základu a vítězové pronikli přes její trosky až na hranice Indie. Iránští národové přijali víru nových pánů a posvátné ohně na oltářích Ormuzdových zhasly do poslední jiskry.

Arabské panství se šířilo jako požár vyprahlou stepí. Byzantské říši uchvátili asi dvě třetiny území: Syrii, Egypt a západní Afriku s Kartagem. Když se řecké poražené vojsko uteklo do Jerusalema, přitrhli Arabové k posvátnému městu a útočili na jeho hradby čtyři měsíce. Sám chálif Ómar přijel z Mekky na velbloudu ujednat s jerusalemským patriarchou Sofroniem mír. Křesťané mohli žít podle své víry, ale musili platit zvláštní daň; nesměli nosit zbraň, nesměli vyzvánět, nýbrž jen úderem na zvon dávat znamení; nesměli stavět nové kostely, veřejně vystavovat kříže, přít se s muslimy o víře, prodávat víno. Nejvíc trpěli křesťané za občanských válek mezi Araby. Byli odíráni a pobíjeni od těch i oněch.

Syrie 637

634—644

Vkročiv do města, tázal se Ómar pilně po kameni, na kterém odpočíval patriarcha Jakob, když prchal do Mesopotamie a ve snu viděl žebř, sahající až do nebe. Rabíni mu ukázali vápencovou skálu, 17 m dlouhou, 13 m širokou, 1—2 m vysokou, a tvrdili, že na ní spočívala též archa úmluvy. Bájili o ní i všelicos jiného, na př. že je to střed země a že za potopy zůstala suchá. Chálif prohlásil, že dá nad ní zbudovat nádhernou svatyni. Jeho plán provedli teprve jeho nástupcové koncem téhož století. »Skalní mešita«, zvaná obecně Ómarovou, je osmiboká centrální budova o průměru 53 m, korunovaná velkolepou kopulí. Hrubá, neotesaná skála je ohrazena skvostným zábradlím. Po Mekce a Medině to jest nejposvátnější poutní místo Mohamedánů. Tam ctí meteorit, zde hrubý balvan.

Ómarova mešita

Vůdce Amru se zmocnil Egypta, více na základě smluv než výbojem. Monofysitské obyvatelstvo nenávidělo Řeky a za poskytnutí náboženské tolerance se poddávalo výbojcům bez velkého odporu. Se zlou se však potázali. Brzy byli odíráni, kostely a kláštery byly bořeny, duchovní zabíjeni, vzpoury byly krutě trestány popravami a prodáváním do otroctví. Zuřivý chálif Hakem dal v krátké době (1012—1014) zbořit tisíc kostelů a klášterů. Nařídil, že křesťané musí na krku nosit kříže, těžké pět liber, na černém oděvu žluté pruhy a že na dveře svých příbytků musí namalovat ďábelské příšery. Jejich hroby nesměly mít rovů. Nesměli chovat koně, jen buvoly a osly. Uhnětení a duchovních vudců zbavení felahové přijali časem nejen víru, ale i řeč arabských tyranů. Jen nepatrný zbytek, Koptové, zůstali věrni křesťanskému monofysitskému vyznání.

Egypt 640

Úplně bylo křesťanství vyhlazeno v západní Africe. Staroslavné Kartago, sídlo afrických metropolitů, bylo r. 706 po druhé vyvráceno a na jeho rozvalinách se krčí tři bídné vesnice.

Západní Afrika

Dodáme-li, že v 11. století zavalil islam Malou Asii, bylo tím křesťanství v Asii a v Africe až na nepatrné zbytky úplně vyhlazeno. Církev utrpěla ztráty, jež se nedají ani ocenit. Pozbyla míst posvěcených životem a smrtí Syna Božího. Islam zaplavil kraje, v nichž

Ztráty církve

kladli základy církve svatí apoštolové, města, v nichž zářila přední světla křesťanstva sv. Augustin, Athanasius a jiní. Kalná i dravá vlna islamu podvrátila několik set biskupských stolců[5]) a tisíce klášterů. Máme-li na mysli rozsah církve z doby Konstantina Velikého, pozbyla církev poloviny svého tehdejšího území. Vyváženy byly tyto velké ztráty současným rozmachem křesťanství mezi národy evropskými.

Arabové u Cařihradu 661—679

Brzy přešli Arabové k útoku i na samou Evropu a svírali ji železným objetím na východě i na západě. Několik roků za sebou oblehali Cařihrad, vždy v létě na suchu i na moři. Město se však slavně uhájilo a osvědčilo se jako pevná hráz křesťanského světa. Velké služby prokázal svému národu Kallinikos vynálezem »řeckého ohně«, směsi z nafty, pryskyřice a síry. Byl připravován ve spodních prostorách lodí ve velkých kotlech a pak vrhán na nepřátelské koráby. Araby jímal děs při pohledu na podivné střely, jež v podobě ohnivých draků se strašným rachotem na ně dopadaly a proti nimž byli takřka bezmocni. Oheň hořel i ve vodě a jen pískem mohl být uhašen. Teprve r. 1100 poznali i jiní národové tajemství jeho složení a začali ho též užívat.

Říše visigotská 711

Zato povolila nejzazší stráž křesťanského světa na západě. U Xeres de la Frontera v jižním Španělsku byli Visigoti od Arabů, vedených Tarikem, r. 711 v několikadenní bitvě poraženi a jejich král Roderich zahynul na útěku. Padlo prý tak velké množství bojovníků, že jen Allah znal jejich počet. Visigotská říše tím byla do základů vyvrácena a svobodu si uhájili jen horalé v severním okraji a houf Gotů, kteří se tam utekli. Odtud po 400 letech byl zahájen boj za svobodu vlasti proti vetřelcům. Dosti Španělů přijalo prorokovu víru, aby se vyhnuli dani, ukládané křesťanům; dost otroků přijetím islamu nabylo svobody.

Tarik a Musa, vítězní hrdinové, odváželi ze Španělska na vozech a velbloudech ohromnou kořist. Vlekli 30 tisíc křesťanů, mezi nimi čtyři sta členů z rodu gotských králů. Ti všichni měli na hlavách zlaté koruny a kolem těla pásy zlatem zdobené. Vítězové prošli celou severní Afrikou jako v triumfu až do Damašku.

Tupením proroka popudili na sebe občas Španělé své pány; od r. 850 se pronásledování opakovala. Biskupové varovali věřící, aby muslimy nedráždili a samoděk se nevydávali soudům. Dosti bylo těch, kteří snesli žalář i smrt.

Již r. 720 překročili dravci Pyreneje a zpustošili celou jižní Galii. Jeden houf pronikl až do Voges a vydrancoval tam klášter luxeuilský. Jiný oddíl přepadl proslulý klášter na ostrově Lerinu (západně

[5]) Jen v oblasti Atlaského pohoří bylo r. 411 575 biskupství. (Kryštůfek II., 1. 175.)

Nizzy) a povraždil tam 500 mnichů. Římské martyrologium připomíná jejich smrt 12. srpna.

R. 732 sebral Abderraman ohromné vojsko, převedl je pyrenejským průsmykem znova do Galie a dospěl za velkých spoust až k městu Poitiers. Tam na březích řeky Loiry byla svedena jedna z největších a nejpamátnějších bitev, jež dějiny znají. Dva světy tam stanuly proti sobě, západ a východ, křesťanství a islam. Arabové byli na lehkých koních a v bílých pláštích, proti nim stála těžká franská pěchota ve velkých čtvercích za vedení franského majordoma Karla. Pod jeho praporem stála branná hotovost i Alemanů, Bavorů, Frísů a Sasů, ač tito spojenci byli z velké části ještě pohané. Osm dní koncem října stála velká vojska proti sobě. Konečně dal Abderraman povel k všeobecnému útoku. Několikrát se obořil na nepřátelské řady s velkou silou, ale vždy byl odražen s nemenší srdnatostí. Franské čtverce stály jako hradby, ani jeden nebyl útokem Arabů prolomen. Boj trval od rána do odpoledne. Kolem čtvrté hodiny vnikl Eudo, vévoda akvitánský, do muslimského tábora. Zadní řady spěchaly k jeho obraně, na ostatních bylo znát rozpaky a kolísání. Této chvíle využil vojevůdce Karel a dal povel k všeobecnému útoku. Jako železná hradba postupovali Frankové vpřed a drtili před sebou vše, co se opozdilo v útěku. Abderraman jezdil, seč byl, od zástupu k zástupu, aby je zastavil, až klesl s koně, krváceje z četných ran. Přes noc stálo vítězné vojsko v plné zbroji na rovině připravené k dalšímu boji; ale ráno spatřilo jen prázdné stany Arabů. Ti nazvali toto místo pro velké množství padlých »Palácem mučedníků«. Majordomus Karel dostal čestný název Martel, t. j. Kladivo. Snad si ani nebyl vědom velkého dosahu svého vítězství. Bez něho by byl sotva kdo jiný v západní Evropě postup Arabů zarazil. Pak bojoval proti nim v jižní Galii až do své smrti. Poslední zbytek jejich panství tam vyvrátil jeho syn Pipin.

Bitva u Poitiers 732

Ale i Italii se stali Saracéni strašnou metlou. V dlouho trvajících bojích (827—902) vyrvali Byzantincům celou Sicilii přes hrdinný odpor domácího obyvatelstva, a vládli tam více než 150 let. Jako všude, tak i tam byly pleněny kostely a kláštery, mnohé proměněny v mešity, nevyjímaje ani katedrálu v předním městě Palermě. Křesťanské bohoslužby byly zatlačeny do ústraní, obyvatelstvo odíráno a část svedena k odpadu.

Sicilie a jižní Italie

Na třicet let se usadili na Apulském poloostrově v Bari. Ještě déle se drželo jejich loupežné hnízdo nad řekou Garigliano. Odtud plenili celou jižní Italii. Mnoho od nich trpěly Sardinie a Korsika. Strašně zpustošili i okolí samého Říma a vyloupili i basiliky sv. apoštolů Petra a Pavla.

Islam nejen trvale odňal církvi rozsáhlé území v Asii a v Africe,

omeziv ji výlučně na Evropu, ale položil se kolem ní na východě a jihu jako široká a tvrdá hráz, a téměř zarazil její šíření po tehdejším známém světě. Církev, zatlačená na severozápad k Atlantickému oceánu, měla přístup k pohanským národům jen po vodních cestách, neznámých mořích, na něž se smělí plavci odvážili teprve na konci středověku.

Tyto strašné pohromy přinesly i něco dobrého. Daly podnět k velkolepým výpravám křižáckým, jež byly vrcholným projevem středověké víry. Asijským národům se nedostalo křesťanství znetvořené od nestoriánů, monofysitů a schismatiků, nýbrž po objevení zámořských cest jim je hlásali katoličtí věrozvěsti neporušené a ryzí.

726—843

Zákaz obrazů ve Starém zákoně

31. **Obrazoborectví v byzantské říši.** Izraelitům bylo v Mojžíšově zákoně zapověděno znázorňovat si Hospodina obrazem nebo sochou, a to proto, aby neupadli v modloslužbu. »Neučiníš sobě rytiny ani žádného podobenství.«[6]) Na poušti zákazu nedbali a postavili Pánu nebes a země sochu v podobě zlatého telete. Tedy svého pravého Boha si znázornili podobou Apise, modly, ctěné v Egyptě. Bylo to nejen velmi nedůstojné, ale i velmi nebezpečné, poněvadž nevzdělaný lid snadno upadal v modloslužbu a vlastnosti oné modly přenášel na svého pravého Boha.

Jeroboam, král izraelský, postavil v Bethel a Dan opět zlatá telata, jež měla znázorňovat pravého Boha, a přece proroci neustále horlili proti oněm posvátným hájům jako místům hříšné modloslužby.

Umění starokřesťanské

V církvi tohoto nebezpečí nebylo. Stěny svatyň se staly širým polem pro malířské a sochařské umění. Ti, kteří neznali písma, tam viděli štětcem a dlátem znázorněná tajemství víry, o nichž se vzdělaní dočítali v knihách, a všichni se pohledem na ně vzdělávali. Vždyť i světskému umění se říká, že nám okrašluje a zdobí ponuré stěny pozemského žaláře a kouzlí na ně krásné přeludy o zlatém věku lidstva. Tím více to platí o umění církevním.

Na stropech a stěnách římských a neapolských katakomb bylo zjištěno asi 300 druhů vyobrazení.[7]) Pán Ježíš je tam zhusta zobrazen jako dobrý pastýř, nebo v podobě ryby, jako beránek, vinný kmen, rozsevač, sedmiramenný svícen, též jako Orfeus. Duše věřících bývají znázorňovány jako ovečky, ryby, holubice nebo jako lyry; církev jako dům, loď, hora, modlící se a zahalená paní; někdy znázorňuje tento obraz Matku Boží.

Vedle těchto obrazů symbolických jsou tam znázorněny postavy a výjevy biblické, na př. vzkříšení Lazarovo, Mojžíš bijící na skálu,

[6]) II. Mojž., XX. 4.
[7]) WW. II. 867 (Bilder).

z níž tryská voda, Daniel ve lví jámě, rozmnožení chlebů, Noe v arše, oběť Abrahamova, poslední večeře, tři mládenci v peci ohnivé, hřích prarodičů, Kristovo narození, Epifanie (zjevení Páně) atd.

Na pokročilejším východě se náboženský život obklopil mnohem dříve nádherou a zevním leskem nežli na západě. Církevní umění tam dostoupilo vrcholu již za císaře Justiniána v šestém století. Východní města, jmenovitě císařská residence, byla plna obrazů a soch. Nejen chrámy a kláštery, ale i paláce a veřejné budovy byly zdobeny náboženskými malbami. Obrazy byly často nošeny i do boje v čele vojsk.

Mosaiky

Největší obliby tam požívaly ikony, a nedostižnými mistry byli Řekové v skládání mosaik. Stropy a stěny chrámů a paláců nejprve pozlatili, pak na nich sestavovali z pestrých skleněných kostek různé podoby a výjevy. Skleněné hranolky byly vtlačovány do tmele, pak hlazeny a leštěny. Pochmurně velebné postavy svatých a císařů shlížejí vážně a se slavnostním klidem se zlatých stropů a stěn, jakoby z jiného, lepšího světa. Jsou to obrazy velmi trvanlivé, poněvadž vzdorují rušivým vlivům světla i povětrnosti.

Ikony

Méně trvanlivé byly ikony. Malíři pokryli desku vrstvou sádry a na ní malovali podoby svatých různými barvami; užívali k tomu i zlata v podobě tenkých plíšků. Hotový obraz byl napuštěn olejem. Malovali je hlavně mniši v klášteřích.

Ikonostas

Dosti brzy vznikl na východě ikonostas, přehrada, zdobená obrazy, dělící loď od presbytáře, aby věřící nerušili bohoslužeb. Působil snad i příklad jerusalemského chrámu, v němž byla svatyně od velesvatyně oddělena těžkou vysokou oponou. U nás slouží tomuto účelu pouhé zábradlí nebo mřížka.

Některé výstřednosti

Byla zjištěna řada výstředností, jež ukazují, že se v úctě ikon místy zacházelo příliš daleko. Věřící na ně kladli roušky, očekávajíce, že tímto dotekem nabudou zázračné moci. Také prohlašovali obrazy za kmotry svých dětí. Někdy s nich pobloudilý kněz oloupal barvu a podal ji věřícím jako oltářní Svátost. Někteří si dali v soukromých obydlích vyzdobit celý pokoj ikonami jako kapli a nepokládali za nutné choditi do chrámu.

720—724

Mohamedáni a Židé vytýkali křesťanům modloslužbu a damašský chálif Jezid II. dal ve své říši všechny sochy a obrazy křesťanům rozbít a spálit.

Povaha obrazoborectví

Tyto výstřelky by se byly daly snadno odstranit poučením a případným nařízením se strany církevní vrchnosti. Papež a biskupové byli nejednou nuceni uvádět na pravou míru lidovou zbožnost, vybočující z rozumných mezí. Na východě si tuto moc osobovali despotičtí císařové; upadli však do opačné výstřednosti a do herese, zakazujíce úctu dovolenou a povinnou.

Boj proti ikonám se zvrhl ve vyhlazující boj proti klášterům a obrazoborci se poskvrnili mnohými vraždami a mnohonásobným rouháním. Pravověrní křesťané právem v nich viděli největší pa-

douchy a ničemy, kteří se propůjčili za nástroj temným mocnostem. Bohu a jeho svatým satan ublížit nemůže; vylévá si tedy svůj vztek alespoň na jejich obrazech.

Lev III. Syrský 717—741

Císař Lev III. Syrský byl prý původně maloobchodník, ale ve vojenské službě pro svou sílu a obratnost rychle postupoval, až se zmocnil císařského trůnu.[8]) Jeho rod se na něm udržel až do r. 897. Začátek jeho vlády byl slavný. Zvítězil nad Araby, kteří obléhali Cařihrad na suchu i na moři, a v Malé Asii je zahnal až za Taurus.

Odstraní obrazy z veřejných míst 726

Ve svém záměru proti obrazům byl utvrzován od některých duchovních. Zdá se, že chtěl zákazem jejich úcty usnadnit obrácení Židům a některým sektářům, které násilím nutil k přijetí křtu. Když v blízkosti ostrova Santorinu začala soptit podmořská sopka a působila děsné spousty, zalévajíc žhavou lávou ostrovy a břehy Egejského moře, prohlásil to za trest, seslaný na lidi pro modloslužbu, to jest pro ctění obrazů. Rozkázal, aby obrazy a sochy byly z náměstí a ulic odstraněny, v kostelích aby byly umístěny výše, aby se jich lidé nemohli dotýkat.

Tímto rozkazem byl národ, k náboženským bojům velmi náchylný, nanejvýš pobouřen. Říše se rozestoupila ve dva tábory. Císař, vojsko a úřednictvo tvořili útočnou stranu ikonoklastů; proti nim stáli ikonofilové, široké vrstvy lidu a ženy všech společenských vrstev, vedené mnišstvem. Bylo jich mnohem více, ale proti vojsku a vládě byli slábi.

V Cařihradě byl proslulý kříž, zvaný Antifonetes (Rukojmí), ctěný jako zázračný. Když důstojník vystoupil na žebř a sekyrou třikrát uhodil Krista v tvář, ženy, touto ničemností nanejvýš pobouřené, žebř převrátily a rouhač se zabil. Též na mnohých jiných místech byli pochopi zběsilého císaře od lidu rozsápáni. V evropském Řecku byl dokonce nějaký Kosmas provolán vzdorocísařem. Jeho loďstvo však bylo u Cařihradu spáleno, on sám zajat a sťat.

Z kostelů 728

To dohánělo císaře jen k zuřivosti tím větší. Následujícího roku byly obrazy z kostelů vůbec odstraněny. Malby na stěnách byly zabíleny nebo s nich seškrabány, kamenné a kovové sochy roztloukány, dřevěné sochy a obrazy páleny, kalichy a jiné mešní nádoby s podobami svatých lámány. Lid přesvědčoval svého zeměpána o nesmyslnosti jeho počínání tím, že činil jeho sochám to, co on sochám svatých, rozbíjel je. Ale tím jej ještě více podráždil.

Patriarcha Germánus byl ztýrán a vyhnán, podobně i jiní biskupové. Na jejich místo byly dosazeny povolné nástroje, patriarchou byl jmenován Anastasius.

Papež Řehoř II. vyslovil císaři v listě politování, že mezitím co sveřepí národové vlivem evangelia krotnou, odvykají divokosti a stá-

[8]) Mylně bývá nazýván Isaurským.

vají se vzdělanými, císař, přední nositel a šiřitel křesťanské vzdělanosti, si počíná jako surový barbar. Ten mu odpověděl, že zároveň je »císařem a biskupem« a vyhrožoval mu, že dá v Římě rozbít sochu sv. Petra. Byzantští exarchové, kteří sídlili v Raveně a spravovali Italii, pokud podléhala byzantskému panství, se dvakrát pokoušeli papeže zabít, ale římský lid byl na stráži.

Mstí se na papeži 732

Jeho nástupce Řehoř III. odsoudil na zvláštní synodě císařovo zuření proti obrazům. Ten vypravil proti němu značné loďstvo; ale v Jaderském moři je zničila bouře. Císař zabral v jižní Italii a na Sicilii papeži statky a odtrhl od římského patriarchátu Ilyricum, to jest celý Balkánský poloostrov (mimo Thrákii) a připojil je k patriarchátu cařihradskému. Vše to mělo za následek, že se trhlina mezi západem a východem rozšiřovala a prohlubovala a papež byl nucen se ohlížet po jiném ochránci církve.

Sv. Jan Damašský

Na východě měl císař největšího odpůrce ve sv. Janu Damašském. Pod panstvím arabským byl mimo dosah byzantského despoty, a proto mohl proti němu volně pozvednout svého hlasu. Pro věrnost své víře byl od chálifa sesazen s vysokého úřadu, jejž v Damašku zdědil po otci, a od r. 726 žil jako mnich a kněz v kláštěře jerusalemském. Nad to, co napsal trojím jazykem na obranu obrazů, nelze uvést nic lepšího. Sv. Jan zpracoval celou dogmatiku a jeho spisy byly přeloženy i do arabštiny. Ale především byl po celý středověk učitelem Slovanů. Kolem r. 1000 bylo jeho dílo »O pravé víře« přeloženo do bulharštiny a v bulharském překladě brzy proniklo do Ruska. Svatým Janem se končí řada sv. Otců; na východě je také ctěn jako patron studující mládeže.

Konstantin V. 741—775

Nejzuřivější tyran ze všech obrazoborců byl syn Lva III. Konstantin V. Kopronymos.[9]) Jeho švakr Artabasdus použil všeobecné nespokojenosti, dovolil ctít obrazy, zmocnil se hlavního města a prohlásil se císařem. Byl však přemožen a oslepen. Patriarcha Anastasius, jenž se rovněž přidal k uchvatiteli trůnu, byl veřejně zbičován, oslepen, posazen na osla tváří vzad a veden na potupu po městě. Poněvadž pak zase odsoudil ctění obrazů, ponechal jej císař v úřadě dále. R. 754 svolal císař do Cařihradu koncil, na němž 338 biskupů odsoudilo ctění obrazů jako modloslužbu a vynález satana. Ale žádný z východních patriarchů ani papež na něm nebyli zastoupeni.

Pseudosynoda 754

Po těchto úspěších zahájil císař vyhlazující boj proti obrazům a jejich obhájcům znovu. Kláštery byly bořeny, páleny nebo měněny v kasárny, mniši vyháněni, věznění, mrzačeni a zabíjeni. Petr Kalybita byl před očima samého tyrana do smrti mrskán proto, že jej nazval novým Juliánem.

[9]) Kopros značí trus. Přezván byl tak proto, poněvadž prý při křtu, jenž se uděloval ponořením, pokálel vodu.

Mučení duchovních

Opat Jan byl zašit do pytle a hozen do moře, poněvaž se zdráhal šlapat po obraze Matky Boží. Mnich Petr byl mučen, že nechtěl šlápnout na obraz Kristův. Štěpán, opat kláštera u Nikomedie na protilehlém břehu Bosporu, hodil na zem minci, na níž byl císařův obraz, a šlapal po ní. Byl za to i s 300 mnichy uvězněn, pak mučen a nakonec jako jeho slavný patron ukamenován; sluje svatým Štěpánem mladším.

S císařem závodili v krutosti správcové provincií. Dávali mnichům vypichovat oči, uřezávat nosy, nejednoho zabili. Obyvatelé hlavního města musili přisahat, že obrazy považují za modly a že ničemné černokabátníky vyprovodí kamením. Císař jim zakázal nosit černý mnišský hábit, nařídil, aby se šatili po světsku, a byli nuceni se oženit. Kteří se vzpírali, byli vláčeni v amfiteatru; podobně týral i řeholní panny.

Světská výzdoba chrámů

Na stěnách velkolepé svatyně Panny Marie v Blachernách bylo vyobrazeno vtělení Páně a pak všechny činy a zázraky Kristovy až do nanebevstoupení a seslání Ducha svatého. Vše bylo zabíleno a stěny byly ozdobeny malbami zvířat, krajin, ptáků, stromů a výjevy z hipodromu, takže se chrám podobal kleci nebo skladišti ovoce. Podobně byly zdobeny i jiné veřejné budovy a paláce.

Císař zakazoval i vzývání svatých a ničil jejich ostatky. V chalcedonském chrámu, v němž zasedal památný sněm, byla rakev s tělem sv. Eufemie. Na jeho rozkaz byla hozena do moře. Zbožní věřící však vzácné ostatky zachránili a později uložili na původním místě.

Patriarcha Anastasius, povolný nástroj jeho bezbožnosti, upadl znovu v nemilost. Byl zbičován, smýkán v cirku a sťat. Hlava byla na náměstí spálena a trup odvlečen na místo určené k pohřbívání zločinců. Dřív tam stával kostel sv. Pelagie. Potřeštěný císař jej dal z nenávisti proti svatým zbořit. Podobně naložil i s jinými kostely, zasvěcenými ku poctě svatých. Novým patriarchou byl jmenován Niketas, rodem Slovan, smýšlením a povahou podobný svému nehodnému předchůdci.

Konstantin pozbyl svých středoitalských provincií, z nichž byl r. 754 utvořen církevní stát. Poskvrniv se mnohými prostopášnostmi, zemřel za válečných příprav v Selembrii nad Marmarským mořem.

Lev IV. 775—780

Jeho syn Lev IV., zvaný Chazar, poněvadž jeho matka byla chazarská princezna, vládl jen krátce, a zdálo se, že jen předčasná jeho smrt ctitele obrazů uchránila dalších trýzní. Jeho choť Irena, rozená Athéňanka, vynikající krásou, důmyslem, ale i bezohlednou panovačností, před sňatkem sice přisahala, že obrazů ctít nebude, potají však za zády manželovými připravovala převrat. Když císař nalezl v její komnatě pod polštářem dva obrazy, náramně se dohněval. Cí-

sařovna upadla v nemilost a šest dvorských úředníků, zasvěcených do jejího plánu, bylo veřejně zmrskáno a uvězněno. Císař nosil korunu ozdobenou rudými granáty, jež vzal z hlavního chrámu. Když zemřel na červené nežity, které se mu objevily na hlavě, vykládal si to lid jako trest za onu svatokrádež.

Konstantin VI. 780—797

Irena 780—802

Irena se chopila silnou rukou vládních otěží místo desítiletého syna Konstantina VI. Porfyrogeneta. Rázně potlačila vzpouru několika svých švakrů, které pak dala ostříhat a posvětit na kleriky. Na biskupské stolce dosadila mnichy, ctitele ikon, a patriarchou jmenovala svého sekretáře Tarasia, ještě laika, jenž rychle za sebou přijal všechna svěcení. Všichni zbožní si oddechli.

VII. církevní sněm (nicejský II.) 787

Se souhlasem Hadriána I. svolala církevní sněm, který měl odsoudit nedávnou kacířskou pseudosynodu. Vojsko však, věrné zásadám císařů a navedené od některých biskupů, vrazilo s tasenými meči a za hulákání do chrámu, kde byl sněm shromážděn, a jeho rokování překazilo. Císařovna odeslala vzpurnou gardu z hlavního města a následujícího roku se synoda sešla v Niceji, proslulé prvním koncilem.

Papežští legáti přečtli Hadriánův list, v němž bylo učení o úctě obrazů přesně a jasně vyloženo a jejž 360 účastníků za hlasitých projevů pochvaly vyslechlo.

Sněm schválil zbožný zvyk církve znázorňovat různým způsobem vtěleného Syna Božího, jmenovitě ukřižovaného, pak Matku Boží, anděly a svaté, poněvadž věřící při pohledu na obrazy snáze vzpomínají na svaté osoby, které ony obrazy představují, a prokazují úctu oněm osobám.

Dále rozlišuje sněm vlastní klanění (cultus latriae), který přísluší jedině Bohu, kdežto obrazům se vzdává pocta pálením kadidla, rozžehánim světel a úklonami. Vůbec všechna pocta, která se vzdává obrazům, přechází na osoby, které představují; jinými slovy, je povahy relativní.[10])

Byla vyslovena klatba nad všemi, kteří obrazy nazývají modlami. Tak byla obnovena jednota s obecnou církví a chrámům vrácena posvátná ozdoba, jež jim náleží.

Ostatek Ireniny vlády byl vyplněn dvorskými pletichami a sváry. Syn, sytý jejího poručnictví, dvakrát se pokusil ji svrhnout; jeho strana však byla přemožena, on zajat a na matčin rozkaz oslepen. Svému zranění záhy podlehl. Tak tragicky zanikl rod Lva III. obrazoborce. Nelidská matka se držela na trůně ještě pět let. Nebylo snadno vládnout v době, jež jí dala za sousedy dva nejslavnější panovníky středověku, Karla Velikého na západě a na východě Ha-

[10]) »Imaginis enim honor ad primitivum transit.«

runa al Rašida. Patricius Nikefor ji svrhl s trůnu, oloupil o jmění a vyhostil na ostrov Lesbos, kde již po roce v klášteře žalem zemřela. Někteří řečtí životopisci o ní píší jako o světici.

Nikefor 802—811

Nikefor, pro despotismus a vydírání neoblíbený, byl cele zaujat válkou s Bulhary. Tehdejší jejich chán Krum, ještě pohan, právem je nazýván pro bojovnost a krutost druhým Atilou. Císař se proti němu vypravil s velkým vojskem, překročil pohoří Balkán a ničil jeho zemi nelítostně daleko široko. Lstivý Krum však mu zahradil za zády průsmyky, pak se naň obořil s veškerou silou a potřel v děsné řeži skoro celé vojsko. Z hlavy zabitého císaře si dal upravit číši.

Zabit od Bulharů

Je to největší pohroma, jakou Byzantinci od Bulharů utrpěli. Krum dorazil až k hradbám Cařihradu a před jeho branami obětoval modlám lidi i zvířata, umýval se v mořské vodě a kropil jí svůj lid. Celé kraje vylidňoval, odváděje odtud zajatce do své země. Uprostřed příprav k dalšímu boji (814) zemřel.

Tato událost je pro tamní církevní poměry velmi příznačná. Ze západního Říma proniklo světlo evangelia již dávno do nejzazších končin západní Evropy, do Irska, Skotska, Karel Veliký obrátil již i Sasy a misionáři stáli na prahu Skandinavie. Východní Řím bojoval ještě s pohany před vlastními branami. Řecké duchovenstvo nikdy nevynikalo příliš velkou apoštolskou horlivostí. Obrazoborectvím byla jeho skrovná misijní činnost ještě více ochromena a pokřtění slovanských kmenů se o století oddálilo. Raději se doma o víru přeli, než aby ji zvěstovali nevědomým, a kříže raději rozbíjeli, než aby toto znamení spásy hlásali pohanům.

Lev V. 813—820

D r u h é o b d o b í o b r a z o b o r e c t v í. Sotva minulo vnější nebezpečí, vzplanul boj proti obrazům a klášterům znovu; je to druhé období obrazoborectví. Lev V. Armenský byl drsný voják, jenž se vetřel na trůn přes mrtvolu Michala I. Tvrdil, že císařové, kteří ničili obrazy, byli ve válkách šťastni, kteří však je ctili, nešťastni.

Opat Theodor, hlava pravověrné strany

Sloupem katolické, pravověrné strany byl Theodor, opat kláštera Studion v Cařihradě, jejž reformoval a soustředil v něm tisíc bratří. Pocházel ze vznešené rodiny a byl příbuzný Konstantina V. On také jediný si troufal říci do očí neohroženě a otevřeně to, čeho se neodvážil žádný řecký duchovní. Když totiž císař svolal do svého paláce úřednictvo a duchovní obou stran (ctitele obrazů i jejich odpůrce) a prohlásil, že jejich spor nestranně rozsoudí, ujal se neohrožený opat slova a v dlouhé řeči císaři vyložil, že on nemá v církevních věcech pražádné moci, že jeho pravomoc má určité meze, kterých on nesmí překročit. Nemá práva zasahovat do věroučných věcí, naopak má být poslušen církevních zákonů jako kterýkoliv jiný věřící.

To byla řeč v Byzanci neslýchaná. Císař se stěží opanoval. Pravil,

že ten mnich s ním mluvil jako s nejnižším z lidu a že je proto hoden smrti; on však mu nehodlá dopřát mučednické koruny, po níž asi touží. Obsadiv biskupské stolce ikonoklasty, dal odsoudit nicejský sněm, a nyní znovu začalo vandalské ničení, pálení, třískání obrazů, soch, knih, oltářů a tavení nádob. Dětem ve škole byla vštěpována nenávist k »modlám«. Byly prohledávány domy a dopadení ctitelé světští i duchovní byli vyháněni, žalařováni, bičováni, topeni.

Opat Theodor a jeho mnichové šli o Květné neděli v průvodu kolem kláštera, nesouce obrazy svatých a pějíce hymny k jejich poctě. Ale zle za to pykali. Jeden z nich jménem Tadeáš byl ubit 130 ranami. Opat byl vyhnán z města; ale i ve vyhnanství zůstal hlavou pravověrných křesťanů. Přijímal návštěvy těch, kteří žádali poučení, a psal na všechny strany listy, povzbuzuje k vytrvalosti a důvěře. Některé se dostaly do rukou císaře a náramně jej popudily. Jejich pisatel byl několikrát nelidsky zbit, ač byl těla slabého následkem postů a jiných přísností. I ze žaláře vyzýval své, aby zůstali věrni obecné církvi, od níž se byzantská příliš často odštěpuje, takže se stává jejím kacířským údem.

Mnozí mniši prchli do Říma, kde jim Paschál I. dal klášter sv. Praxédy. Theodor jej zvláštním listem prosil, aby jako vrchní pastýř stádce Kristova, jako správce Petrova stolce a klíčník království nebeského pozvedl hlasu svého a zastal se vyhnaných biskupů, týraných mnichů a klášterních panen, pustošených svatyň, hanobených oltářů. Papež vypravil k císaři poselstvo, které však nic nepořídilo. Těžce zkoušený opat zemřel 11. listopadu r. 826 a je od obou církví ctěn jako svatý. Despotický císař byl zabit v chrámě o nočních bohoslužbách na hod Boží vánoční od spiklenců, přestrojených za duchovní. Stát ztratil rázného panovníka, církev byla zbavena krutého pronasledovatele a kacíře.

Michal II. 820—829

Hlavní z jeho vrahů, Michal II. zvaný zajíkavý, drsný, nevzdělaný voják, byl k náboženským sporům netečný. Vyhnaným dovolil se vrátit do vlasti, obrazy se směly vystavovat a ctít, ale mimo hlavní město. »Oheň uhasl, ale kouř zůstal.«

Theofil 829—842

Zato jeho syn Theofil byl jedním z nejkrutějších tyranů. Mnicha Lazara, dovedného malíře, dal do krve bičovat a ruce mu pálit žhavými plechy. Běda těm, kteří se s ním pustili do disputace o ctění obrazů a neprohlásili, že jsou jeho důvody přesvědčeni. Dvěma řeholním kněžím z Palestiny, rodným bratřím Theofanovi a Theodorovi, dal proto vyplatit dvě stě ran holí a do obličeje jim dal vpíchat dvanáct veršů jakoby modlosluženíkům; proto sluli »graptoi«, to jest znamenaní. Theodor bouři přečkal a stal se biskupem v Nicei.

Sochy a obrazy zmizely. Marně hledal poutník v celé byzantské říši stopy církevního umění. Císařství bylo jakoby kovovou metlou vymeteno. Leč to se jen zdálo. Mnoho ikon bylo skryto a jejich ctitelé tvořili velkou většinu národa. Byli i v nejbližším okolí tvrdého císaře. Patřila k nim i jeho tchyně Theoktista a choť Theodóra. Císař měl pět dcer, jež občas navštěvovaly babičku Theoktistu. Ta přinášela skryté ikony a dávala je svým vnučkám líbat. Císař jim tyto návštěvy přísně zakázal a též Theodóra jen chytrou výmluvou ušla obžalobě. Při tom si dal císař od hadačky mohamedánky věštit budoucnost. Před smrtí dal popravit švagra Theofoba, aby snad nepřipravil o trůn jeho syna Michala III.

Michal III. 842—867

Místo tříletého prince vládla jeho matka Theodóra. Ne bez rozpaků a ne bez vybízení se strany důvěrných a mocných rádců odvážila se císařovna učinit konec obrazoboreckému třeštění. Zatvrzelí biskupové byli zbaveni úřadů a na jejich místa byli dosazeni mniši. Synoda uznala sedmý obecný sněm a obnovila klatbu nad jeho odpůrci. V první neděli postní 19. února r. 843 byly slavné bohoslužby, při nichž opět po mnoha letech byly veřejně vystaveny a vyvěšeny skryté ikony. Od té doby se každý rok slaví toto »vítězství orthodoxie«, a to nejen jako vítězství nad obrazoborectvím, nýbrž v rozšířeném významu, jako vítězství nad všemi heresemi.

Theodóra

Konec obrazoborectví 843

Výsledek boje

V tomto dlouholetém krutém boji zvítězila pravda nad bludem a vzdělanost nad barbarstvím. Jen málo ikon z dob Justiniánových přečkalo tuto bouři. Ale jakmile se uvolnily výtvarné schopnosti, dotud násilně dušené, rychle se dohánělo, co bylo zmeškáno, a umění se dožilo nového rozkvětu; chrámy i kláštery, paláce, chyše, ulice i náměstí se opět naplnily jeho krásnými plody. Mniši se vraceli z vyhnanství a křísili z rozvalin své monastýry. Jedna věc se jim nepodařila, vytrhnout řízení církevních věcí z rukou, kterým nepatřilo; císař zůstal i nadále na východě i hlavou církve.

32. **Církevní stát.** Za obrazoboreckých bouří se na západě sběhly události velkého dosahu. Je to vznik církevního státu a obnovení západního císařství. Byzantincům náležela jižní Italie, v střední Italii vévodství římské (Ducatus Romanus) a při ústí řeky Pádu exarchát ravenský. Králové langobardští však, sídlící v Pavii, neustávali útočit na byzantské državy. Vévodství římské náleželo Byzantincům jen podle jména; skutečným jeho vládcem byl odedávna papež. Vůbec církevní stát existoval již ve skutečnosti dávno před r. 754, kdy se mu dostalo právního uznání.

Velké odkazy

Vyrostl z církevních nadací, to jest z darů a odkazů, jichž po nabytí svobody rychle přibývalo. Císař Konstantin daroval papeži sv. Silvestru svůj palác Laterán a rozsáhlé pozemky. Jeho příkladu ná-

sledovaly jmenovitě bohaté senátorské rody, které namnoze vymíraly a svá rozsáhlá zboží zanechávaly sv. Petru. Císař Valentinián byl nucen tyto odkazy omezit, aby velká část půdy nepřešla v držení církve. Přesto vzrostlo jmění papežské stolice do té míry, že Řehoř I. r. 600 byl největší velkostatkář v celé Evropě. V Italii mu patřilo třináct patrimonií neboli správních okresů s osadami a městečky, v jiných zemích deset.

Ač byly poplatky poddaným vyměřeny mírně, scházely se ročně velké sumy. Papež jich užíval předně k výživě římské chudiny, která přenesením císařské residence pozbyla svého živitele. Tato starost o římský lid přešla s císařů na papeže. Mimoto vydržovali mnohé dobročinné ústavy, kláštery, velkými dary mírnili výbojnost langobardských králů a v sedmém století zřizovali papež i biskupové brannou moc proti nim.

Politické úkoly papežů

Papež plnil ve skutečnosti úkoly vládce, ač jím právně nebyl. Když r. 452 strašný Atila rozdrtil severoitalská města, zavřel se dvůr a císař Valentinián III. v pevné Raveně a od výpravy na Řím šel zhoubce zemí odvracet papež Lev I. Zastihl jej u Mantuy. Ten se cítil papežovou návštěvou poctěn, dal se jeho řečí pohnout a Italii opustil. Působily ovšem i skvělé dary, poslané od císaře. Později legenda přidala, že král Hunů viděl nad papežem postavu sv. Petra, hrozící mečem. — Brzy poté táhli na Řím ze severní Afriky Vandalové. Týž papež vyšel jim s klerem vstříc před brány a prosil jejich krále Geisericha, aby města ušetřil. Toho sice nedosáhl, Řím byl čtrnáct dní pleněn, ale zůstal ušetřen požáru a obyvatelstvo krveprolití. Římský lid viděl v papežích své živitele, italské obyvatelstvo své ochránce.

Justinián dal biskupům v Italii právo volit s velmoži úředníky a dozírat na ně; tím zase vzrostl především vliv papežů a jejich moc byla větší než moc exarchů, t. j. císařových náměstků, sídlících v Raveně. Byzantští úředníci mimoto byli nenáviděni pro vydírání těžkých daní. Císařové přesto obranu italských provincií zanedbávali, takže severní državy se stávaly kořistí Langobardů, jižní Saracénů a papežové nejednou langobardské krále přemluvili, že vrátili císaři uchvácené kraje a města.

Papež Řehoř I. psal, že neví, čím je více, zda pastýřem či světským knížetem. Císařové obrazoborci, kteří namnoze nabývali trůnu vraždou svého předchůdce, pozbyli u italského obyvatelstva pro kacířství a pronásledování církve vší vážnosti.

Spojení papeže s franskými králi

Papežové si vyhlédli za ochránce krále franské, kteří si vítěznými válkami proti Arabům získali o církev velké zásluhy. Přátelský poměr mezi nimi velmi vzrostl, když Pipin, zvaný Krátký, majordomus a skutečný vládce rozlehlé franské říše, se souhlasem Zachariáše, po-

sledního Řeka na papežském stolci, sesadil Childericha, slabomyslného dědice Chlodvíkova, a sám se stal králem. Pipin vypravil do Říma se souhlasem velmožů poselstvo otázat se, zda je dobré, aby franská říše měla bezmocného krále? Papež odpověděl, že je lépe, aby byl králem ten, kdo má důmysl a moc, nežli ten, kdo je bez moci a má pouhý titul; a mocí svého apoštolského úřadu poručil, že králem má býti Pipin. Childerich byl ostříhán a vsazen do kláštera. Pipin si vyžádal papežův souhlas, aby odzbrojil vzdorné velmože, s kterými neustále zápolil a kteří se snadno mohli chopit zbraně za práva dynastie, staletími posvěcené.

Papež tísněn od Langobardů

Brzy se naskytla příležitost papežskému stolci se za tyto služby skvěle odvděčit. Langobardský král Aistulf, jako by byl zachvácen romantickým horováním italských vlastenců z 19. století, jal se s velkým úsilím provádět tradiční plán, mířící k ovládnutí a sjednocení celé Italie. Zmocnil se ravenského exarchátu, pak vpadl do vévodství římského a oblehl Řím. Všem obyvatelům hrozil pobitím, neuznají-li ho za svrchovaného pána a nezaváží-li se k placení daně.

Založení církevního státu 754

Marně se dovolával papež Štěpán II. pomoci v Cařihradě u Konstantina Kopronyma. Nevěda si v tísni jiné rady, vypravil se k franskému králi Pipinovi. Je to první cesta papeže za Alpy. Král jej přijal s velkou okázalostí a za pobyt mu vykázal klášter St. Denis u Paříže. Pipin přisahal, že papeži dobude a dá ravenský exarchát a římské vévodství. Tak zvanou »darovací listinou« mu potvrdil zeměpanská práva nad oním dvojím územím. Toto darování bylo podepsáno i od franských velmožů. Listina se nezachovala.

Papež za to pomazal Pipina i jeho syny na krále, jmenoval je římskými patricii, čímž oni na sebe brali povinnost hájit území darované papežům. Velmožům pak pod trestem klatby zakázal volit si krále z jiného rodu než Pipinova.

756 Dvakrát překročil Pipin s hotovostí Alpy, oblehl Aistulfa v Pavii a donutil vydat papeži území, jež byl zabral Byzantincům. Když dlel po druhé u Pavie, přišlo k němu poselstvo s velkými dary a žádalo, aby ona území vrátil byzantskému císaři. Pipin však odpověděl, že netáhl přes Alpy pro přízeň lidskou, nýbrž z úcty k sv. Petru a pro odpuštění svých hříchů a že za poklady celého světa nevezme zpět, co jednou sv. Petru daroval.

Zvláštní komise přijala asi od dvacíti měst klíče a položila je na hrob sv. Petra. Tak vznikl církevní stát, Patrimonium S. Petri. Větší jeho část se rozkládala na severní straně Apenin a úzkým pruhem podél řeky Tibery souvisela s vévodstvím římským. Prostíral se napříč střední Italií od moře k moři. Časem, zvláště za císaře Karla Velikého, jeho rozloha vzrostla, a během staletí se různě měnila. R. 1859 měřil 41.140 km² a měl přes tři mil. obyvatel; byl velký jako Švý-

carsko, menší než Čechy. A tak už papež nebyl pouze nástupcem galilejského rybáře v jeho vznešeném úřadě, nýbrž skrovnou měrou i dědicem římských císařů.

Církevní stát se pokládá za potřebnou základnu papežovy nezávislosti. Papež byl duchovní hlavou všech věřících i králů a knížat; nesměl býti hříčkou v rukou leckterého panovníka, jako na př. patriarcha cařihradský. Ale nelze ani zavírat oči před zlořády, které toto světské panství papežů s sebou přinášelo; hlavně to byl smutně proslulý nepotismus renesanční doby.

Potřeba církevního státu

33. **Obnovení západního císařství. Karel Veliký.** Koncem tohoto století se vztyčila za Alpami mohutná postava Karla Velikého, jedna z největších, jež evropské dějiny znají. Železným ramenem vyvracel státy a podroboval národy svému panství. Jedním z prvních království, které rozdrtil, bylo langobardské. Tamní král Desiderius odňal papeži největší část území, jež mu Pipin byl daroval. Hadrián I. žádal skrze posly Karla o pomoc. Roku 773 se valily franské voje alpskými průsmyky do pádské nížiny. Desiderius se zavřel v Pavii, kde jej Karel oblehl. Teprve v létě r. 774 po desítiměsíčním odporu bylo město nouzí a nemocemi donuceno se vzdáti. Král byl zajat a odveden do kláštera korbijského, východně od Amiensu. Karel přijal titul krále lombardského a zanechal v zemi posádku. Langobardi od té doby tím rychleji splývali s domácím obyvatelstvem.

768—814

Vyvrácení království lombardského 774

Za onoho vleklého obléhání navštívil Karel s družinou Řím, slavil tam hod Boží velikonoční a papeži novou darovací (nezachovanou) listinou potvrdil a rozšířil Patrimonium S. Petri.

V následujícím čtvrtstoletí podmaňoval Karel kmeny saské při dolním Labi a Rýnu. Byli to bojovní sedláci a fanatičtí ctitelé Odinovi. Z 53 výprav podnikl 19 proti nim. Byvše přemoženi, přijali sice křest, ale sotva se ozbrojený hlasatel evangelia vzdálil, chopila se bojovná mládež zbraně znovu, vpadla do Porýní, pálila kláštery, bořila kostely, pobíjela kněze a franské posádky. Povalené modly byly opět vztyčeny a obětmi uctívány. Karel se vracel znovu a znovu; vzpoury krutě trestal, háje posekal, žádal rukojmí, celé čeledi jinde usazoval, jednou i 4.500 zajatců dal popravit. Teprve po pokřtění Widukinda (785), hlavního vůdce odboje, odpor pomalu ochaboval. Na podrobeném území založil několik biskupství (Bremy, Verden, Osnabrück, Münster) a podřídil je biskupství kolínskému, jež povýšil na metropoli.

Podrobení Sasů

Karel byl též volán od španělských křesťanů na pomoc proti Maurům. Sedmkrát překročil Pyreneje, ale jen španělská marka při řece Ebru byla nevelkým výtěžkem těchto bojů.

Boje s Maury

V uherských nížinách panovali už 250 let hlavně nad Slovany

s Avary

sveřepí Avaři. Karel se proti nim vypravil čtyřikrát; po prvé r. 791. Jejich pevnosti v podobě kruhovitých valů byly ztečeny, velká kořist z nich odnesena, skoro celý národ vybit, zbytek se podrobil a přijal křest. Věrozvěsti tam přicházeli hlavně z Bavorska. Salcpurk byl tehdy povýšen na metropoli.

Těmito výboji vzrostla franská říše v pravý kolos, sahající od řeky Ebra ke střednímu Dunaji, a Karel nabyl podobné moci, jakou mívali kdysi západořímští císařové. Poměry v západní Evropě dozrály k obnovení této zaniklé důstojnosti. Církvi se zavděčil mnohými službami, bojem proti Saracénům, hlavně však tím, že jí otevřel širé pole činnosti mezi Sasy a v Podunají. Germáni římské císařství nejen vyvrátili, ale po třech stoletích je i obnovili.

Lev III. hledá ochrany u Karla

Papež Lev III., rodilý Říman, poslal hned po svém zvolení Karlovi klíče k hrobu sv. Petra[11]) a vlajku města Říma; mimoto vyzval lid, aby mu složil přísahu věrnosti, jako svému ochránci.

O průvodu na den sv. Marka 799 byl papež od svých nepřátel, příbuzných zemřelého papeže, přepaden, stržen s koně, ztýrán a uvězněn v klášteře. Prchnuv odtud, spěchal přímo ke Karlovi, jenž právě dlel v Saské zemi v Paderbornu. Třikrát pokleklo jeho vojsko před vznešeným hostem a se zbraní v ruce přisahalo, že jej uvede zpět. Ač kroniky o úmluvách v Paderbornu mlčí, je jisto, že tam bylo jednáno o obnovení císařství a o Karlově korunovaci. Papež chtěl mít v Karlovi přemocného ochránce, ozdobeného leskem nejvyšší důstojnosti. Papež se vrátil na podzim, provázen jsa franskými velmoži a biskupy. Byl slavně vítán ode všech vrstev římského obyvatelstva. Také mu vyšlo vstříc žákovstvo škol, které již tehdy měli v Římě různí národové: škola franská, fríská, anglosaská, lombardská.

Římské školy

Korunovace Karla Vel. 25. prosince 800

Po roce se blížil k Římu sám Karel v čele vojska a papež mu vyšel s průvodem vstříc několik mil. Nejprve dal soudně vyšetřit a potrestat ono hrubé provinění. Pak na hod Boží vánoční na konci slavných bohoslužeb u sv. Petra vsadil mu papež na hlavu korunu za zvuku varhan, hlaholu trub a víření bubnů. Pak se mu hluboce poklonil a políbil jej. Římský lid mu třikrát provolal nacvičený pozdrav: »Carolo, piissimo Augusto, a Deo coronato, magno pacifico Imperatori, vita et victoria!« (»Karlu, nábožnému Augustu, od Boha korunovanému, velikému, mírumilovnému císaři, život a vítězství!«)

Karel nebyl s korunovačním obřadem úplně spokojen. Zdá se, že si chtěl korunu, ležící na oltáři, sám vstavit na hlavu; již se zvedl, papež jej však předešel. Po tisíci letech při podobné slavnosti v Paříži předešel Napoleon papeže.

Povaha císařství

Středověká císařská důstojnost měla do jisté míry sakrální ráz; byla posvěcena a byla udělována církví. Panovník, přijímaje z rukou

[11]) Byla to asi pouzdra podobná klíčům a v nich ostatky svatých.

papežových císařskou korunu, bral na sebe povinnost hájit nejen církevní stát, nýbrž i církevní osoby, jmění, víru, vůbec celou církev, a to jak proti jejím vnitřním, tak i zevním nepřátelům. Jeho úkolem bylo bojovat i proti divokým národům, vzdorujícím evangeliu. Za to nabýval jistých čestných práv před křesťanskými knížaty a králi. Papežství a císařství byly dva pilíře, na kterých spočívá budova středověkých dějin.[12])

Karel se velmi zasloužil o povznesení vzdělanosti. Na konci jeho života byla franská říše pokryta sítí farních, kapitulních a klášterních škol. K svému dvoru volal nejučenější muže své doby, aby vychovávali jeho dítky a syny předních velmožů; ti pak byli ustanovováni za biskupy a přední úředníky. Sám mluvil latinsky, poněkud uměl i řecky a oněm učeným mužům dával někdy otázky, na něž leckdy nedovedli odpovědět. Bylať jeho vědychtivost zrovna tak velká jako jeho touha po výbojích. Předními členy této dvorské školy byli: Alkuin z Yorku, benediktin, Anglosas, velmi plodný spisovatel; dále Paulus Diaconus, Langobard, který na císařův rozkaz pořídil výbor homilií ze sv. Otců; franští kněží je předčítali při bohoslužbách; později na Monte Casinu sepsal dějiny svého národa. Školství

Životopis samého Karla suetoniovským slohem sepsal Einhard, architekt a dějepisec, laik, jenž nabyl vzdělání v klášteře fuldském.

Za Karlovy vlády byl v celé franské říši placen z polních plodů farním kostelům desátek. Byl zaveden dílem jako náhrada za biskupské a klášterní statky, kterými Karel Martel za svízelných válek s Maury platil své důstojníky. V prvních dobách církve se věřící s velkou péčí starali o zřizování a udržování bohoslužebných míst a o výživu svého kleru. Časem živá víra ochabovala a bylo třeba tuto povinnost jim vštěpovat církevními i státními zákony. Jako Mojžíš ve Starém zákoně uložil všem Izraelitům platit desátek ve prospěch levitů a kněží, tak i církev vybírala desátek od svých věřících. Jmenovitě nově obrácení tomu placení nesnadno přivykali. Desátkem slula každá, i menší naturální dávka. Desátek

Karel zemřel 28. ledna 814 v Cáchách a pochován byl v tamním chrámě Panny Marie, sedě na zlatém trůně, oděn v císařská roucha, opásán mečem, s korunou na hlavě a knihou evangelií na klíně.

[12]) V této době byla padělána listina, připisovaná Konstantinu Velikému; v ní císař líčí své obrácení, pokřtění od sv. Silvestra a uzdravení od malomocenství. Za to se svému dobrodinci skvěle odměnil. Uznává primát římského stolce, podřizuje mu všechny orientální patriarchy a vůbec všechny církve na světě, dává papeži odznaky císařské moci, mnohé statky a vládu nad západní polovicí římské říše; ale svatý papež se ve své pokoře zdráhal císařskou korunu přijmout. »Donatio Constantini«

Původce nehorázného falsifikátu třeba hledat nejspíše ve franské říši. Chtěl hájit primát římského papeže, ale především oprávněnost nového císařství, poněvadž Řekové viděli v korunovaci Karla Velikého protiprávní usurpaci.

Po prvé se tato listina objevila ve sbírce falešných dekretů, kterou vydal kolem roku 850 Pseudoisidor. Nejeden papež věřil v tuto Donatio Constantini. Teprve kardinál Bellarmin dokázal nepravost celé sbírky. (Viz § 11.)

Jeho úcta 1166

V některých diecésích byl ctěn jako svatý a vzdoropapež Kalixt III. za Fridricha II. Barbarossy jej prohlásil za svatého; ale římská církev jej mezi svaté nepřijala. Povoluje jeho veřejnou úctu těm diecésím, které o to žádají. Ve středověku byl ctěn i v Čechách.

Získalť si nehynoucí zásluhy o rozšíření církevních řádů v západní a střední Evropě, povznesl mravní úroveň kleru, dbal o zavedení původní benediktinské řehole ve franských klášterech podle vzoru montecasinského, trestal odpad k pohanství a na svém meči měl vyrytý monogram, jenž hlásil, že je strážcem desatera Božích přikázání od Boha ustanoveným.[13]) Měl nejlepší vůli, ale při tom zůstal nezkrotným dítkem přírody a své překypující vášně nedovedl podrobit vznešeným zásadám, jimž na všech stranách svým mečem zjednával průchod. Ale obrovská postava prvního západního císaře vévodila po dlouhá staletí celému středověku.

Země skandinavské

Křesťanská vzdělanost si pozvolna podmaňovala i obyvatele nehostiných zemí skandinavských. Nejvíc věrozvěstů tam přišlo z říše franské, především sv. Ansgar, první arcibiskup hamburský. Dánský král Harald přijal se svou družinou v Mohuči křest již r. 826, švédský král Olaf byl pokřtěn r. 1002 a v Norsku dopomohl křesťanství ke konečnému vítězství Olaf svatý.

Farní zřízení

V této době již bylo v celé západní církvi provedeno farní zřízení. Původně byly jen diecése a ty byly zároveň farnostmi. Ve všech větších městech sídlili biskupové a v celé diecési byl kostel jediný, a to katedrální. Při něm přebývali i kněží a jáhni, kteří biskupovi pomáhali kázat a udělovat svátosti. Do městského biskupského chrámu docházeli i nečetní křesťané z venkova; byloť křesťanství po výtce náboženstvím městským. V odlehlých místech po venkově se drželo pohanství nejdéle, a proto slovo paganus (venkovan) znamenalo totéž co pohan.

Za císaře Konstantina však křesťanů hodně přibylo. Nejen v městech, i po venkově byly stavěny kostelíky a pohanské chrámy byly přeměňovány v křesťanské. Biskup posílal k těmto jakoby filiálním kostelům své kněží, a ti se po bohoslužbách opět vraceli do biskupské residence. Biskup svůj klerus také platil a živil z almužen a důchodů. Časem přebývali kněží při vzdálených městských nebo venkovských kostelích trvale. Když pak takový kostel, při němž trvale sídlil kněz, nabyl práva, že se v něm mohlo křtít, a tolik jmění, že svého správce uživil, a bylo vymezeno území, jehož duchovní správou byl onen kněz pověřen, vznikla farnost v našem slova smyslu. Toto farní zřízení bylo provedeno koncem pátého století na východě, koncem šestého celkem i na západě.

[13]) D. P. C. C. A. D. C. Decem Praeceptorum Custos Carolus A Deo Constitutus.

34. **Východní rozkol a obrácení Bulharů.** Zatím co latinská církev rozvíjela velkolepou misijní činnost a papež se stal i zeměpánem, lze v řecké oblasti pozorovat začátky nehybné ztrnulosti. Dlouho bylo těžisko církevního života na východě. Tam byly vedeny velké boje o základní články víry, bludaři jako by tam ze země rostli a lid nevycházel z náboženského rozechvění. Ale po tomto rychlém vývoji se dostavil klid, ba únava. Za Řehoře Velikého kolem r. 600 je již těžisko církevního života na západě. To se jevilo i v misijní činnosti, daleko horlivější, později v boji proti Saracénům, mnohem houževnatějším, konečně v činnosti duševní, probudilejší a pokrokovější.

Rozdíl mezi Řeky a Romány

Orient se pod despotickou vládou císařů měnil v duševní nekropoli, navenek skvělou a krásnou, ale uvnitř bez života a tepla. Při tom si Řekové velmi zakládali na slávě a učenosti svých předků a na latinské křesťany pohlíželi jako na barbary.

Ale na západě vanul oživující dech. Národové tam žili v několika státech, volněji se vyvíjeli, byl tam povzbuzující styk duchů. Orient už jen sbíral a třídil staré statky duchovní, západ budoval svou vzdělanost s živou účastí všech.

Ony náboženské boje mimoto zanechaly v obou národech nedůvěru a trpkost. Z 58 byzantských biskupů bylo 21 zjevných kacířů nebo byli kacířství nakloněni, a papež musil několikrát orientální biskupy přísně pokárat.

Též povahy obou národů byly různé. Římané byli vždy konservativní, střízliví a chápali věci se stránky správní. Řekové se vždy klonili k novotářství, byli mnohomluvní, zženštilí a lakomí.

Velmi těžce nesli Řekové, že si papežové na troskách byzantského panství v Italii zřídili církevní stát, že se odvrátili od byzantských císařů, jakoby poskvrněných kacířstvím, že si zvolili ochránci krále franské a z vděčnosti za jejich služby je korunovali na císaře, pravověrné ochránce obecné církve.

Řekové už nebyli voleni za papeže. Řekové i Románi měli svou vlastní bohoslužebnou řeč, byly nevelké rozdíly v obřadech a kázni, ale věroučná základna byla stejná. Císařové i patriarchové, jejich nástroje, vědomě se oddalovali od západu a strhli s sebou i lid, jejž despoticky ovládali. K udržení jednoty, ohrožené rozdílem povah a kultur, bylo třeba dobré vůle; té však čím dále tím více ubývalo. A když bylo dopřáno sluchu špatným rádcům, jako jsou náruživost a vášeň, nedalo na sebe dílo zkázy dlouho čekat; od církve, mystického těla Kristova, byla pletichami ošemetných lidí odtržena značná část věřících.

Theodóra, která se ujala vlády jménem svého tříletého syna Michala III., měla bratra, jenž slul Bardas. Byl to člověk nadaný, obratný politik a přál vědám; při tom však byl prost mravních zásad,

Michal III. 842—867

Bardas

ctižádostivý a schopný každé špatnosti. Císařovna trpěla, že tento její nehodný bratr vychovával dědice trůnu. Následky se brzy ukázaly. Princ měl smysl jen pro dostihy v cirku a byl zuřivým stoupencem »modrých«, to jest těch, kteří přáli modře oděným vozatajům. Přátelil se s fraškaři, komedianty a jinými nevážnými lidmi mysle, že tím nabude popularity. Když dospěl, začal jej jeho vychovatel ponoukat proti matce. Chce prý mu učinit totéž, co kdysi Irena Konstantinu VI. I byli na Michalův rozkaz rádcové jeho matky rozehnáni nebo usmrceni, ona i její dcery ostříhány a přinuceny vstoupit do kláštera. Skutečným vládcem se stal Bardas.

Dvorské zábavy

Za jeho vlády pozbyl císařský dvůr u lidu vší vážnosti. Stalť se jevištěm rozpustilých zábav, nekonečných pitek a maškar. Dvorní šašek Theofil napodobil patriarchu, kolem něho zasedlo na stolce dvanáct metropolitů, oděných ornáty, a pak zesměšňovali bohoslužby, pějíce žalmy a antifony. Byla podávána i oltářní Svátost v podobě hořčice a octa.

Oděni v církevní roucha vsedli ve sváteční den na osly a jeli vstříc procesí, které vedl patriarcha Ignatios. Hulákáním, popěvky a všelijakým tatrmanstvím rušili pobožnost obecného lidu k nemalému jeho pohoršení.

Jednou vzkázal matce Theodóře, že je přítomen patriarcha, že si může od něho vyžádat požehnání. Ta vskutku přišla a poklekla před přestrojeným šaškem, a tak se stala rozpustilým hejskům terčem posměchu. Těžce uražená paní předpovídala pobloudilému synu, že toto pusté rouhání nezůstane bez trestu a že se Bůh od něho odvrátí.

Býval kmotrem dětem kejklířů a vozatajů a dával jim skvělé dary. Nastřádaný poklad byl arci záhy rozházen. V opilosti dával provinilým řezat nosy a uši, a byl rád, když vystřízlivěv, někdy zvěděl, že jeho rozkazů nebylo uposlechnuto.

Nemálo si zakládal na stáji, vystavěné z mramoru a opatřené vodotryskem. Jednou se jí chlubil vtipnému muži, nějakému Petrovi, a čekal od něho slova uznání a obdivu. Uslyšel však odpověď, jíž se nenadál: »Justinián zbudoval chrám Boží Moudrosti, ozdobil jej zlatem, stříbrem a nejkrásnějším mramorem, a přece jeho jméno přišlo u lidu v zapomenutí; a ty chceš své jméno zvěčnit postavením stáje?« Za svou otevřenost zle pykal. Císař zůstal druhým Neronem až do smrti. Občas trpíval záchvaty choromyslnosti.

Bylo třeba se zmínit o mravní zchátralosti byzantského dvora, poněvadž za takové vlády mívají démoni zkázy volné pole. Po 500 letech se smutná historie opakovala u nás; opilý král Václav IV., nedůstojné dvorské zábavy a husitský rozkol se všemi hrůzami.

Patriarcha Ignatios 846—858

Patriarcha Ignatios, dosazený Theodórou, byl syn císaře Michala I. Rhangabe, který vládl jen dva roky, a pro nezdar v boji s Bulhary byl r. 813 svržen a zavřen v klášteře i se syny. Nejmladší z nich Ignatios byl pro zbožnost a ctnost zvolen opatem a konečně dosazen na první stolec v říši. Svědomitý biskup měl vůči dvoru nesnadné postavení; mohl jen napomínat a domlouvat. Když však Bardas

dal pohoršení nedovoleným poměrem k své snaše, nesměl svatý muž již mlčet. Na svátek Zjevení Páně mu v chrámě veřejně odepřel oltářní Svátost. Bardas prý sahal po meči a hrozil patriarchovi, že jej probodne. Ten zůstal klidný a opovážlivce varoval, aby se ostří meče snad neobrátilo proti němu samému. Sotva uplynul rok, a Ignatios byl odveden na loď a odvezen na ostrov Terebinthos (v Marmarském moři).[14]) Sesazen 858

Na jeho místo byl dosazen Fotios, skvějící se učeností, urozeností a bohatstvím. Bylo lze očekávati, že muž tak slovutný snadno zahladí v srdci lidu památku na biskupa-světce. Ignatios se stal obětí dvorských pletich jedině proto, že plnil svou povinnost, že nechtěl házet perel tam, kam se dle příkazu evangelia házet nemají.

Fotios pocházel z jedné z předních cařihradských rodin. Jeho otec Sergios patřil k orthodoxní straně a za posledních obrazoboreckých bouří byl stižen ztrátou jmění a zemřel ve vyhnanství. Fotios začal záhy okouzlovat své okolí nadáním, moudrostí a vědomostmi skoro ve všech oborech. Mimo theologické a jiné spisy zanechal Myriobiblion (Bibliotheku), obsahující výtahy a kritiky 280 děl; uvádí tam i práce antických autorů, jež se mezitím ztratily. Jako učitel na akademii si získal u svých posluchačů velký obdiv i lásku; byli mu tělem duší oddáni. Nejednou netrpělivě očekávali u dveří paláce, v němž přednášel, jeho příchodu z císařského dvora. Náležel k Ignatiovým odpůrcům a jemu navzdor učil, že člověk má dvě duše, duchovou a živočišnou. Konstantin (Cyril), jeden z jeho žáků, však jej proto přísně pokáral, že jej k předkládání takového názoru nevede láska k pravdě, nýbrž že jej zaslepila ctižádost a závist. Fotios 858—867

Fotios byl spřízněn s císařským dvorem. Jeho bratr Sergios měl za choť Irenu, sestru císařovny Theodóry a vladaře Bardy. Z jeho rukou přijal i vysoké státní úřady, jeho přízní byl povýšen i na metropolitní stolec byzantský.

Fotios si byl vědom, že tuto hodnost přijímá z rukou člověka nehodného, jenž jednal jen ze msty; věděl, že jeho jmenování je neplatné, poněvadž Ignatios se svého úřadu nezřekl. Svědomí jej jistě varovalo před povážlivým krokem, ale ctižádost jej pudila, že se dychtivě vetřel na vysoké místo, na němž mohl plně rozvinout svůj talent a zjednat si nehynoucí jméno.

Dotud laik, přijal v několika dnech řadu nižších i vyšších svěcení, a to z rukou Řehoře, biskupa syrakuského, který byl od Ignatia suspendován. Patriarchou 858

Byzantský klerus se rozestoupil na dva tábory, jež nad sebou vzájemně vyřkly církevní klatbu. Fotios, opíraje se o dvůr, získal mno- Soluňští bratří

[14]) Jinak odůvodňuje jeho sesazení Dr. Dvorník: Les Légendes de Constantin et de Méthod, 140.

hé biskupy hrozbami a dary, jiné sehnal s jejich stolců a obsadil je sobě oddanými. Marně nabízel stolec sv. Metoději. Nepřijal ho; raději se uchýlil do klášterní samoty na horu Olymp opodál Cařihradu na asijském břehu; brzy tam za ním šel i jeho bratr Konstantin, »aby se modlil a rozmlouval se svatými knihami«.

R. 860 byli členy poselstva vypraveného k Chazarům do jižní Rusi a učili je křesťanské víře. Brzy pak po návratu odtud vydali se na cestu daleko důležitější, hlásat víru Moravanům. Ačkoliv kníže Rostislav žádal císaře Michala o biskupa, nepřijali svatí bratří biskupského svěcení z rukou Fotiových ani tentokráte.

Týrání Ignatia a jeho stoupenců

Na Ignatia bylo naléháno, aby se své hodnosti vzdal. Byl vězněn, spoután řetězy, nelidsky bit, mořen hladem a zimou, ale jsa si vědom, že jeho boj je spravedlivý, zůstal pevný a brutální násilí dvora jej v neústupnosti jen utvrzovalo.

Ještě hůře se vedlo některým jeho stoupencům. Byli vězněni, jmění zbaveni, bičováni, mrzačeni, neohroženým zastáncům svého pána byly i jazyky vyřezány, byli i na skřipci mučeni. Takovými prostředky se snažil Bardas zjednat uznání svému patriarchovi. Ale lid a kláštery zůstaly Ignatiovi věrny.

Dobře vystihl stav věcí císař Michal: »Mým patriarchou je Theofil (dvorní šašek), Bardovým Fotios, patriarchou lidu jest Ignatios.« Zbožnému lidu byl nový duchovní pastýř vzdálený a cizí. Viděl v něm muže učeného, ctižádostivého a uhlazeného dvořana. Důvěry a obliby si nedovedl získat, zvláště když se po městě rozneslo, že se zúčastňuje dvorních hostin a pitek, že se s císařem sází, kdo víc vypije, a že mlčí k rouhavým parodiím církevních obřadů.

Mikuláš I. rozhodčím sporu

Fotios myslil, že zdolá tlumený vzdor protivné strany, když si vymůže potvrzení od římského papeže. Tehdy seděl na Petrově stolci Mikuláš I., původem Říman, rozený vládce, plný vysokého ponětí o své svrchované moci, bezúhonný karakter a neoblomné vůle, vedle Řehoře Velikého nejvýznačnější papež raného středověku, »který jako svrchovaný pán poroučel králům a knížatům, ke klerikům byl vlídný a laskavý, ale na bezbožné a na ty, kteří se uchylovali od pravé cesty, přísný a strašný«. Mikuláš je první, který se dal korunovat jako světská hlava církevního státu.

Fotios i císař žádali, aby poslal legáty k urovnání některých neshod, jež vznikly po dobrovolném odstoupení Ignatiově. Vypravil tam dva biskupy, Zachariáše a Rodoalda, s nařízením, aby spornou záležitost na místě vyšetřili; ale rozhodnutí vyhradil sám sobě. Fotios však k nim nikoho z Ignatiovy strany nepřipustil a hrozbami a dary zpracoval do té míry, že dali dvoru a Fotiovi za pravdu.

Ignatios synodou odsouzen 861

V květnu r. 861 byla svolána synoda do chrámu sv. apoštolů. K ní byl pozván i Ignatios. Šel k ní s okázalostí, oděn jsa v roucha jako

patriarcha, provázen četnými biskupy, kněžími a lidem. V městě bylo nemalé pohnutí. Tu jej zastavil císařský posel a pod trestem smrti mu nařizoval, že má do synody přijít jen v mnišském hábitě a bez průvodu. Ignatios uposlechl. Předstoupiv před papežské legáty, žádal, aby vyloučili z řady soudců vetřelce (Fotia). Ti odpověděli, že k tomu nemají moci. »Pak ani já vás neuznávám za své soudce,« zněla jeho rozhodná odpověď a odvolal se k papeži. — 72 podplacených svědků přisahalo, že Ignatios byl uveden na biskupský stolec proti církevním předpisům. Sedm dní, skoro bez jídla a pití, se hájil proti žalobcům; prohlásil, že synoda nemá práva jej soudit. Kteří se pokoušeli jej hájit, byli mečem a ranami umlčeni. Synoda jej sesadila a císařští úředníci se marně snažili pohnout jej k tomu, aby se dobrovolně svého úřadu vzdal. Biřici se chopili jeho ruky a mocí se pokoušeli podepsat listinu. Na dvoře se mluvilo i o tom, že by měl být oslepen a že by mu měla být uťata pravice. Ze strachu před lidem bylo od tohoto barbarství upuštěno.

Unikne nástrahám 861

Ignatios přebýval v paláci, jejž zdědil po matce. Ten byl v noci před hodem Božím svatodušním znenadání obstoupen vojskem. Svatý muž však nepozbyl duchapřítomnosti. Přestrojil se za sluhu a vzav nůši dřeva prošel strážemi, provázen jsa jedním žákem. Uchýlil se k moři a odplul na ostrovy Princovy (v Marmarském moři). Bylo po něm pátráno ve všech klášterech v celém městě a stihatelé na rychlolodi prohledali všechny ostrovy; měli nařízeno jej zabít. Ignatios se v přestrojení nejednou octl tváří tvář pochopům; ti však jej nepoznali.

Povolen mu návrat

Vtom nastalo velké zemětřesení, trvající čtyřicet dní. Pohyby země následovaly rychle za sebou; i nejpevnější budovy v městě kolísaly. Zděšený lid volal, že je to trest za nelidské zacházení s Ignatiem. Fotios s kazatelny věřící uklidňoval a poučoval, že zemětřesení není následek hříchu, nýbrž že je způsobeno vodními parami, nahromaděnými v nitru země, a jinými příčinami. Dosáhl však zrovna opačného účinku. Rozjítření vzrostlo do té míry, že císař i Bardas veřejně přisahali, že ani Ignatiovi, ani jeho hostiteli nebude ublíženo, nechť se bez strachu vrátí do města.

Ignatios se dal poznat a vyžádal si jako záruku bezpečnosti císařův relikviář. Zavěsil si jej na krk a chráněn jsa tímto posvátným paladiem, dostavil se ke dvoru. Bylo mu dovoleno žít ve svém klášteře. Země prý se po jeho příchodu uklidnila.

Po roce o Nanebevstoupení Páně (862) bylo město opět postiženo podobnou pohromou. Část hradeb se sesula, četné domy, svatyně i sochy se zřítily, hukot moře a pohyby země naplnily lid zděšením a hrůzou.

Tehdy si dodal mysli zbožný Basilios, biskup athénský. Předstoupil

před císaře a neohroženě mu domluvil, že lid v těchto ranách vidí trest za to, že při dvoře jsou rouhavými zábavami tupeny služby Boží. Císař ve vzteku smělého mravokárce tak ztýral, že z toho div nezemřel.

Přísný rozsudek Mikuláše I. 863

Fotios sice zalepil papežským legátům oči a uši zlatem, a ti se snažili papeže oklamat. Konečně se však přece papeži podařilo seznat pravý stav věci. Opat Theognost a jiní přátelé Ignatiovi unikli v přestrojení z Byzance, přišli do Říma a odhalili papeži celé to tkanivo lží, pletich a brutálností byzantského dvora a jeho pseudopatriarchy.

V dubnu r. 863 shromáždil papež synodu italských biskupů a po zevrubném projednání sporu vynesl soud, jaký bylo lze očekávati od nejvyššího zastánce spravedlnosti a práva. Předně byly zejména vypočítány všechny zločiny a úskoky, jichž se Fotios dopustil. Pak byl jménem Všemohoucího Boha, svatých apoštolů Petra a Pavla, všech svatých a jménem všech církevních sněmů on a všichni jeho straníci zbaveni všech církevních úřadů. Jestliže by ihned neuposlechl a Ignatiovi neustoupil, je až do smrti vyobcován z církve a vyloučen z účasti na svátostech. Úřadů jsou zbaveni všichni biskupové i kněží, které světil, dále biskup Řehoř, z jehož rukou sám svěcení přijal, konečně oba legáti, kteří se jím dali svést. Vyhlásil též trest exkomunikace na všechny, kteří se opováží biskupa týrat.

Zdrcující soud byl v Cařihradě tajen; Fotios se staral, aby veřejnost o něm nezvěděla. Byl odhodlán neustoupit, vzdorovat i papeži, ba ve své uražené pýše čekal jen na vhodnou příležitost, aby se pomstil i papeži a oplatil mu rovné rovným.

Císařův protest 865

Zatím jen císař odpověděl dopisem velmi urážlivým a vzpurným. Za původce listu toho se pokládá Fotios. Předně je v něm napadena pravomoc římského papeže. Mikuláš prý to měl pokládat za velkou čest, když mu císař »poručil«, aby vypravil legáty k urovnání sporu. Žádá, aby rozsudek nad Fotiem byl odvolán, aby byli vydáni opat Theognost a jiní přátelé Ignatiovi, kteří dlí v Římě, ať zprostí trestu i ony legáty; jinak že přijde s vojskem, rozbije Řím a papež bude za svůj vzdor zle pykat.

Papežova odpověď

Mikuláš mu odpověděl na všechny výtky jadrně a pádně. O výsadách a pravomoci římského stolce pravil, že ty spočívají na hlubokých základech, položených samým Bohem. Ty lze jen napadnout, nikoliv vyvrátit. Svrchovaná práva měl římský stolec před císařem, bude je mít i po něm; potrvají neztenčena až do konce světa. Ignatiových obhájců nevydá. Vždyť Řím je útočištěm tisíců, kteří se tam hrnou se všech stran světa a ze všech národů, pravé světové město. — Zdá-li se císaři římská řeč barbarskou, proč se píše »římským císařem«? Je tedy císařem barbarů. Kdo haní věc Bohem stvořenou, haní i samého Tvůrce. A ten ji poctil, neboť slavný nápis na kříži nad hlavou Kristovou byl napsán i jazykem latinským. A v mnohých řeckých chrámech se při bohoslužbách čte epištola a evangelium nej-

prve latinsky a pak teprve řecky. Též v Byzanci v císařském paláci se udrželo dost názvů latinských. — Císařových vyhrůžek se nebojí. Prach a popel nic nezmohou proti tomu, koho chrání mocné rámě Boží. Ostatně, chce-li se císař stůj co stůj mstít, má na kom. Saracéni mu spálili předměstí jeho vlastní residence, zničili mu četné kostely a mnoho poddaných zabili, nemluvě o ztrátě celých velkých provincií. — Nakonec svoluje papež k revisi celého procesu, ale v Římě, opodál dvorských pletich.

Basileios

Na císařském dvoře mezitím došlo k velkým změnám. Michalovu přízeň si získal Basileios, narozený v Makedonii, z otce Armena a matky Slovanky, urostlý, silný, s velkou hlavou, v křížkování nepřekonatelný zápasník, neodolatelný krotič koní, slavený hrdina v cirku. Když zkrotil divokého koně, s nímž si nikdo nevěděl rady, a skolil velkého vlka, ohrožujícího samého císaře, stal se jeho milcem. Nejprve byl vzat do císařských služeb jako podkoní, pak postupoval výš a výše, až byl jmenován spolucísařem. Prudká řevnivost propukla mezi novým povýšencem a Bardou. Císař již byl syt strýcova poručníkování a jeho rad, a svolil k jeho odstranění. Basileios připravoval na thráckém pobřeží výpravu na Kretu proti Saracénům. Za zlých předtuch tam odešel i Bardas, ale návodem Basileiovým tam byl v císařově stanu ubit. S výpravy sešlo. Císař se vrátil do města a lid se se všech stran hrnul, aby jej spatřil. Jen jeden mnich nebo člověk za mnicha přestrojený volal: »Běda tobě, jenž jsi zavraždil svého příbuzného a strýce!« Popravě ušel jen přímluvou davu, jenž jej prohlásil za šíleného a posedlého. Fotios pozbyl v Bardovi svého největšího příznivce a hlavní oporu. Místo aby se ho zastal a vraždu odsoudil, velebil ji v dopise císaři jako zasloužený trest, který stihl ničemného člověka.

Bardas zabit v dubnu 866

Napětí mezi Římem a Byzancí dostoupilo vrcholu, když se k němu přidružil spor o církevní pravomoc nad pokřtěnými Bulhary. Mezi Dunajem a Balkánským pohořím žilo už asi od r. 500 po Kr. sedm slovanských kmenů. R. 679 se mezi nimi usadila horda turkotatarských Bulharů, přivedená chánem Asparuchem. Bulhaři sjednotili Slovany v státní celek a pak šířili své panství na všechny strany. Chán sídlil v Plisce u nynější vesnice Aboby na západ od Varny. Byla to pevnost obehnaná příkopem a náspem, na tom se tyčila palisáda z kolů a proutí. Nebyl to okrouhlý hrink, nýbrž obdélník o rozloze 23 km². Z asijské pravlasti si přinesli i leckteré prvky kulturní. Po příkladě Číňanů, kteří svou zemi obehnali ohromnou zdí, opevňovali i Bulhaři hranice svého státu náspy, příkopy a ploty.

Spor o Bulhary

V polovici devátého století rozšířili své panství až k jezeru Ochridskému, a posíleni spolkem s Ludvíkem Němcem, byli Řekům nepřítelem dvojnásob nepohodlným.

Konečně schýlil i tento nezkrotný kmen svou šíji pode jho evangelia. Značná část obyvatelstva, usedlého na bulharském území, byli

Boris 852—889

křesťané. Byli jimi i někteří členové vládnoucího rodu. Chán Boris jednal s německým králem o zavedení nové víry ve svém státě s pomocí franského, latinského duchovenstva, obávaje se, že řečtí duchovní budou razit cestu i řeckému panství.

Zastrašen výpravou 864

Možná, že Rostislav žádaje r. 863 Michala III. o věrozvěsty, ujednal s Řeky i spolek, namířený proti spolku fransko-bulharskému. Ale následujícího roku slabší strany, Moravané a Bulhaři, utrpěly porážku. Z kusých zpráv vysvítá, že Bulharsko strádalo hladem a že Byzantinci chtěli nesnází svého souseda využít a jeho panství vyvrátit. Postavili dvě vojska; jedno se plavilo proti nim po moři, druhé vedl císař po suchu. Boris si netroufal zkoušet válečné štěstí; nabídl mír, jehož hlavní podmínkou bylo, že se dá pokřtít. Tím se poddával pod duchovní vedení Byzance.

Křest 865

Dal se vyučit v nové víře a teprve asi následujícího roku 865 byl pokřtěn chán i četní bojaři od biskupa, poslaného z Byzance. Kmotrem mu byl sám císař Michal, při obřadě se však dal zastupovat vysokými úředníky. Vznešený katechumen přijal i jméno svého kmotra; byl pokřtěn na jméno Michal a jako dar přijal kus území v Thrakii. Mnozí bojaři byli později pokřtěni v Cařihradě, ale ne všichni.

Ani v Bulharsku se nevžilo nové náboženství bez obvyklé reakce. Část šlechty více milovala staré modly a nevázaný život. Spikla se proti králi, chtěla jej zabít a dosadit na trůn pohana. Vzpoura přivedla krále nakrátko do nebezpečí, ale povstalci přece podlehli a 52 i s rodinami jich bylo popraveno. Nesrovnávalo se to se zásadami křesťanské víry, ale pomohlo to. Jinak se o poučení a vedení nových věřících Řekové příliš nestarali. Přicházeli k nim i sektáři rozsévat koukol, křtil i Žid, o němž nebylo jisto, je-li sám pokřtěn. Veřejně tam učil a křtil i podvodník vydávající se za kněze. Když to Bulhaři poznali, uřezali mu nos a uši, zmrskali jej a vyhnali ze země. Fotios poslal králi velmi dlouhé a hluboké poučení o víře a křesťanských povinnostech.

Žádá o patriarchu v Byzanci i v Římě 866

Dostavily se potíže i jiné povahy. Boris se obával, aby Bulharsko, závislé na byzantském patriarchovi, neutrpělo ujmy v nezávislosti politické. Žádal tedy o zřízení bulharského patriarchátu; ale jak císař, tak i Fotios jeho žádost odmítli. Obrátil se tedy stran téže věci k papeži Mikulášovi I.

Poselstvo došlo do Říma s dary a listy r. 866. Přiznalo se jménem krále a jeho poddaných k papežově poslušnosti, žádalo o zřízení patriarchátu a zároveň o poučení v různých věcech, na něž jim Řekové nedali dost uspokojivých odpovědí.

Papež se ochotně chopil tak příznivé příležitosti, aby alespoň část

odtrženého Ilyrika znovu připojil k římskému stolci.[15]) Poslal do Bulharska dva biskupy, Formosa a Pavla, s kněžími a jáhny. Boris je přijal s velkou poctou. Přinesli mimo jiné i odpovědi na oněch více než sto dotazů. (Responsa ad consulta Bulgarorum.) Řečtí duchovní musili opustit zemi.

Responsa 867

Toto papežovo poučení je na rozdíl od Fotiova rozumně umírněné a všem pochopitelné, a je důležitým pramenem pro kulturní dějiny Bulharů. Boris se na př. tázal, zdali potrestání oné vzpoury bylo hříchem či ne? Papež odpověděl, že popravovat vzbouřence i s jejich rodinami je jistě hříšné; vůbec doporučuje králi zmírnění příliš krutého trestního práva. Jen zřídka má trestat na hrdle, má častěji odpouštět, zvláště těm, kteří se utekli do chrámů, hledajíce tam ochrany. Soudce nemá bít obžalovaného kyjem do hlavy, ani bodat do boků, aby se přiznal. Zatvrzelé pohany ať neobrací násilím, nýbrž poučováním. Též s otroky ať se mírně zachází.

Trestní právo

Bulharské hranice byly hlídány strážemi. Kdo se pokoušel ze země prchnout, byl trestán na hrdle. Když se útěk podařil, propadal témuž trestu strážce hranic. Na dotaz stran té věci papež odpověděl, aby nebránili svobodným mužům jíti, kam jim libo; i Abraham opustil vlast a stal se v cizině slavným.

Měli různé pohanské pověry. Některé dni pokládali za šťastné, jiné za nešťastné; o těch se vyhýbali boji a též jiné podniky odkládali. Jako léku užívali prášku z jakéhosi kamene. Věštbami vyzvídali, jak boj dopadne. Papež všechny tyto pověry a hadačství rozhodně odsoudil. Také jim radil, aby neužívali jako vojenských znamení koňských ohonů, nýbrž aby po příkladě císaře Konstantina hájili svou vlast pod znamením kříže. Ukořistěné mohamedánské knihy nechť spálí. Přisahat nemají při vytaseném meči, nýbrž skrze Boha a evangelium.

Pověry

Bulhaři žili z pastýřství, lovu a loupeže. Milovali hostiny a divoké pitky. Papež je varuje před nestřídmostí. Svátosti mají přijímati lačni. V kvadragesimě ať se zdržují lovů, poněvadž lovci jen myslí na pojídání masa z ulovených zvířat. Zároveň zavrhuje jako neodůvodněné tvrzení Řeků, že by se mělo dbát rozdílu mezi zvířaty čistými a nečistými, že by nebylo dovoleno požívat masa zvířat, z nichž nebyla vycezena krev.

Střídmost

Řečtí duchovní také zapovídali koupání ve středu a v pátek. Žádali, aby se věřící v kostele modlili, majíce ruce na prsou zkřížené, aby přijímali oltářní Svátost, odepnouce napřed pás, kterým byli přepásáni. Papež odpověděl, že o těch věcech není žádných předpisů. Za bláhové prohlašuje tvrzení řeckých duchovních, že jen oni mají pravé chrisma.

Další dotazy se týkaly rodinného života. U Bulharů bylo dovoleno mnohoženství. Papež důrazně klade nově obráceným na srdce, že manželství je posvátný a nerozlučný svazek s jedinou osobou. V Bulharsku působil jeden ženatý kněz. Bulhaři byli na vahách, mají-li od něho přijímat svátosti, či ne. Papež jim odpověděl, aby jej udali biskupovi; dokud ten jej

Rodinný život

[15]) Bulhaři se však usadili v Ilyriku východním a Moesii dolní, a ty patřily odedávna k patriarchátu byzantskému, na rozdíl od Ilyrika západního a horní Moesie, které Lev III. r. 732 odtrhl od římského patriarchátu. (Silva-Tarouca: Textus et Documenta, Coll. Thessal., pg. VI. 1937.)

neodsoudí, že mohou z jeho rukou svátosti přijímat. Bylo u nich zvykem, že chán jedl sedě sám u stolu; velmoži a ženy seděli na nízkých stoličkách nebo na zemi. Papež odpověděl, že v tom není nic proti víře, ale že král dobře učiní, když se bude řídit obyčejem jiných křesťanských panovníků, kteří stolují s podřízenými, podle příkladu samého Pána Ježíše, který zasedal ke stolu s apoštoly i hříšníky.

Oděv

Muži i ženy v Bulharsku chodili v dlouhých nohavicích. Muži si podholovali hlavu a nosili turban. Ženy si zahalovaly obličej; kolem těla nosily pás ozdobený přívěsky z kosti, kovu a skla. I stran oděvu se tázali papeže, mají-li jej změnit; jmenovitě, mají-li upustit od dlouhých nohavic. Ten moudře odpověděl, že nežádá změnu oděvu, nýbrž mravů. Žádost o zřízení patriarchátu poodložil, až by legáti na místě náležitě vyšetřili stav věcí.

Fotios proti papeži

Toto papežovo úsilí odtrhnout Bulhary od Byzance a připoutat je přímo k stolci římskému, dále to, že Boris vyhnal duchovní, které tam poslal Fotios, že latinští biskupové zavrhli chrisma, Fotiem svěcené, a Bulhary jím biřmované biřmovali znovu, vše to dovršilo Fotiův hněv proti neústupnému Mikuláši a zvyšovalo až k nepříčetnosti. Přišla vhodná, dlouho očekávaná chvíle, kdy Fotios svůj osobní spor mohl učinit věcí celého národa a státu. Neboť v papežově pokusu o odtrhnutí Bulharů od Byzance spatřovali všichni Řekové velké poškození a nemalou pohanu svého národa, církve i císařství.

Okružní list 867

S veškerou náruživostí, kterou v něm vzbudila uražená pýcha, vystoupil proti papeži, aby provedl plán dobře promyšlený, to jest aby mu odplatil stejným způsobem. Napsal okružní list k východním patriarchům a zval je na obecnou synodu do Byzance, »střediska a sídla pravé víry«. Se strojeným pathosem líčí bezbožné a opovážlivé lidi, kteří z vnuknutí ďáblova se vynořili z temnoty a jako bouře se přihnali do bulharské země, aby tam zničili símě pravé víry, aby jako divoká zvěř tu vinici Páně rozryli.

Výtky činěné latinské církvi

Poté uvádí strašná kacířství a herese, jimiž pravou víru porušili. Dovolují v postních dnech požívati mléka, sýra a trpí i jinou nestřídmost. Pohrdají kněžími, kteří žijí v platném manželství, zavrhují biřmování, udílené kněžími. Vrchol bezbožnosti však vidí Fotios v rouhavém porušení svatého symbola (vyznání víry), jež bylo schváleno obecnými sněmy. Toto symbolum porušili kacířským učením o Duchu svatém, že vychází ne pouze z Otce, nýbrž i ze Syna.

K těmto výtkám přidal později i tu, že se latinští kněží holí, že po způsobu Židů světí o velikonoci i beránka a různé plodiny. Dále tvrdil, že moc římského patriarchy byla přeložením císařské residence přenesena do Byzance. V 11. století bylo ještě přidáno, že v kvadragesimě latinská církev zapovídá zpívat Alleluja a že používá při mši svaté nekvašeného chleba. Učením o Duchu svatém, ob-

saženém ve zvláštním spise, dal Fotios východnímu rozkolu dogmatický podklad.

Tyto a jiné bludy prý ti Antikristovi sluhové, hodní tisícerých smrtí, rozsévají v Bulharsku, zemi, jejíž obrácení jej stálo tolik námahy. Když uslyšel o jejich bezbožném řádění, sevřelo prý se jeho srdce nevýslovným bolem jako srdce starostlivého otce, jehož synové byli přepadeni jedovatými hady nebo rozsápáni dravými šelmami. Nepřestane ronit hořké slzy nad poblouzenými a svedenými syny, dokud jich nevzkřísí a dokud jich nepřivede zpět do stánků Hospodinových.

Lžisynoda sesadí papeže 867

Téhož roku 867 (měsíc a den nejsou zapsány) sešel se hlouček jeho straníků na synodu, za předsednictví samého císaře Michala. Byli tam nastrčeni i tři zástupci východních patriarchů. Od najatých žalobců a svědků byl papež Mikuláš obviněn z různých zločinů. Byl odsouzen a sesazen on i jeho stoupenci. Toto usnesení synody podepsalo 21 účastníků. Císař podepsal v opilosti.

Fotios však chtěl křesťanstvo i papeže ohromit, a proto nepatrnou schůzku několika biskupů a podplacených šejdířů se pokoušel nadmout na všeobecný církevní sněm. Padělal tedy několik set, skoro tisíc podpisů, též Basileiův, takže sesazení papeže v Cařihradě bylo daleko slavnostnější než sesazení Fotia před čtyřmi lety v Římě.

Poněvadž Michal byl líný a bezmocný, byl požádán Ludvík II., který žil s papežem v nepřátelství, a jeho choť Engelberga, aby usnesení všeobecného sněmu zjednali průchod. Byla k nim poslána akta koncilu a skvělé dary; ale poslové již nedošli.

Veřejnými listy bouřil Fotios orient a snažil se vzbudit nenávist jak proti papeži, tak proti jeho stoupencům, jmenovitě proti Ignatiovi.

Fotios se cítil povolán k úřadu nejvyššího zákonodárce a soudce v celé církvi. Provedl do posledních důsledků theorii, že papežská důstojnost byla přenesena ze starého Říma do nového. Vystoupil jako mluvčí celého řeckého národa, nejvzdělanějšího na celém světě. Vzepřela se v něm helenská pýcha proti nadvládě latinských barbarů. Nikoliv drsní a nevědomí Římané, nýbrž učení Řekové, a především Fotios, byli povoláni k řízení církve.

Basileios císařem 867—886

Ale pýcha předchází pád. Čím výše se vypínal, tím hlouběji klesl. Ještě téhož roku 867 koncem září nastal v císařském paláci převrat. Oba císařové se spoluvlády nasytili a jeden musil ustoupit. Basileios byl v provedení úkladů rychlejší. Mezitím co Michal u večeře popíjel, vylomil svou strašnou silou ve dveřích jeho ložnice zámek. Když pak v noci podnapilý Michal ulehl, vrazil tam jeho sok s ozbrojenci a dal jej ubít. Tak skončil panovník, který nám poslal věrozvěsty Konstantina a Metoděje; nedožil se ani třiceti let.

Fotios svržen 867

Bardas a Michal, Fotiovi příbuzní, byli zabiti, on pak sám upadl u Basileia, původce jejich smrti, v nemilost, přesto že mu druhý den po vraždě podal svaté přijímání. Jeho kejkle na patriarším stolci a hra na papeže vzaly náhlý, neočekávaný konec. Nový císař dobře věděl, že lid lpí na Ignatiovi, nerad viděl přerušení veškerých styků se západem a chtěl učinit zhoubnému rozdvojení v kleru konec. Fotios musil opustit stolec, na nějž se vetřel, a to tak spěšně, že neměl ani kdy skrýt sedm pytlů padělaných akt proti papeži a Ignatiovi. Poselstvo, které předtím vypravil k západnímu císaři, bylo dostiženo a vráceno.

VIII. církevní sněm (cařihradský IV.) 869

K urovnání rozhárané východní církve byl v dorozumění s Hadriánem II. r. 869 svolán osmý obecný sněm. Sešlo se přes sto biskupů. Ignatios byl uznán za patriarchu, nad Fotiem a jeho stoupenci byla vyslovena klatba. Tím byla trhlina mezi západem a východem zevně a dočasně překlenuta. Fotios a jeho stoupenci se však nepodrobili a Ignatios se nemohl a nechtěl vzdát církevní pravomoci nad Bulhary.

Bulhaři v řecké církvi

Papež do jisté míry sám zavinil, že se Boris opět hleděl dohodnout s Řeky. Žádalť král papeže, aby bulharským patriarchou jmenoval biskupa Formosa; Hadrián II. však odepřel, namítaje, že biskup nemůže opustit své diecése. Vyhlédl si tedy jáhna Marina (potomního papeže); ale toho určil Hadrián k jinému poslání. Tyto odklady a nepovolnost ve věci, kterou král chtěl mít rychle vyřízenu, jej velmi popudily, takže se naklonil dohodě s Řeky. Dal se Basileiem přemluviti k tomu, že svou záležitost vznesl na církevní sněm, jenž právě zasedal v Byzanci. Ten arci přes protest římských legátů rozhodl, že Bulharsko patří k církevnímu obvodu byzantskému. Ignatios nedal sice Bulharům patriarchu, ale arcibiskupa Josefa nadaného velkou pravomocí. Usadil se v Přeslavi, opodál Aboby, kde už asi tehdy dvůr sídlil.

Slovanské bohoslužby

Legendy vypravují, že Boris zbudoval sedm katedrál. Bohoslužebnou řečí byla řečtina. Teprve žáci Metodějovi, vypuzení z Moravy, přinesli do Bulharska slovanské knihy a zavedli tam i slovanské bohoslužby. Boris je usadil v Makedonii u jezera Ochridského. Metodějovi odchovanci tam začali pěstovat bulharské národní písemnictví a tak símě, vzešlé na Moravě, dospělo na Balkáně k utěšenému rozkvětu. Ovoce toho úsilí se ukázalo i na jiné straně. Rozkvětem slovanské slovesnosti se tamní turko-tatarská dynastie a šlechta tím rychleji poslovanily. Borisův nástupce Vladimír měl již slovanské jméno. Boris mu ustoupil s trůnu a sklonek života ztrávil v klášterní cele.

Symeon 893—927

Též slavný car Symeon byl vychován v Cařihradě a nějaký čas byl mnichem. I na trůně žil jako asketa, zdržuje se masa a vína.

V Přěslavi shromáždil kolem sebe kruh spisovatelů, kteří překládali řecké knihy. Jemu samému se připisuje překlad promluv, zvaných Zlatostruj. Jeho říše sahala ke všem třem mořím, omývajícím Balkán. Bylo v ní 40 biskupů, podřízených patriarchovi, sídlícímu v Přěslavi. Carskou korunu přijal r. 920 od papeže.

Fotiovo ponížení a hněv

Fotios byl neočekávaným sběhem událostí se závratné výše svržen do bídy a hanby. Byl poslán do vyhnanství a střežen v kláštěře. Ale ani v tak hlubokém ponížení ho neopustily sebevědomí, hrdost a důvěra. Brzy poznal, že Ignatios a sněm nedosáhli toho, co chtěli. Fotiovi stoupenci se nepodrobili; byli zbaveni úřadů a trpěli nouzi. Tato přísnost sněmu je jen sblížila s jejich vůdcem. V byzantské říši byly dvě církve: římská Ignatiova a schismatická Fotiova. V mnohých městech byli dva biskupové, té i oné strany.

Fotios častým dopisováním dodával svým stoupencům a bývalým žákům důvěry a mysli, utvrzoval je v odporu, budil naději. Ony listy sálají i náruživým hněvem proti těm, kteří způsobili jeho pád. Stoupence Ignatiovy nazývá vyvrhelem a nástroji satanovými, nohsledy bezbožných barbarů; kdo se k nim přidá, svolává na sebe pomstu Boží. Obecný sněm jmenuje synedriem rouhačů, podobným onomu, jež na smrt vydalo Pána Ježíše, vřavou korybantů a bakchantů, směšnou komedií, triumfem bezbožnosti, synodou loupežníků, která se dopustila zločinů, jakých slunce nevidělo. Náboženský fanatismus v něm dostoupil vrcholu.

Opět si nakloní císaře 876

Po nějakém čase se obrátil písemně k císaři. Prosil jej o zmírnění své vazby, o podporu pro své sesazené stoupence, blahopřál mu k válečným úspěchům. Brzy si u něho vymohl audienci. Dobře znal lidské slabosti. Sestavil rodokmen, začínající armenským princem z rodu Arsakova. Napsal jej starobylým písmem, vložil do desek vzatých ze starého rukopisu a podvrženému spisku dal velmi starobylé vzezření. Jeho přítel Theofanes jej zařadil do císařské knihovny a za vhodné příležitosti upozornil Basilia na starovzácné dílo, perlu jeho knihovny. Žel, že prý je psáno nesrozumitelným písmem, které by snad přečetl jen učený Fotios.

Záhadný rodokmen

Byl tedy přivezen do Cařihradu, aby rozluštil záhadné písmo. Zjistil, že Basileiovi předkové jsou odnož armenských králů. Basileiovu otci byl v oné prorocké knize předpověděn syn, jehož vlastnosti zřejmě poukazovaly na císaře Basileia. Fotios prohlásil, že obsah spisu může sdělit jen samému císaři. Tím dosáhl audience, o niž mu šlo. Basileia, pouhého povýšence, původ ze starobylého rodu jistě nemálo těšil, ať již nestoudné slátanině věřil nebo ne, ale naklonil se opět Fotiovi i z jiných důvodů. Viděl trvající rozdvojení v církvi, jež stařec Ignatios nedovedl urovnat, vážil si jeho velké učenosti a viděl v něm neohroženého zastánce byzantských zájmů proti Římu, zvláště v záležitosti bulharské. Dal mu palác, v němž opět začal učit filosofii jako před lety, udělal jej vychovatelem svých synů a vedle Ignatia vykonával Fotios funkce patriarchy.

Ignatios † 877

Těžce zkoušený Ignatios zemřel již v říjnu r. 877 jako 80letý stařec. Papež mu hrozil exkomunikací pro neústupnost v bulharské otázce. Ignatios zavčas zemřel a obě církve jej vřadily mezi svaté.

Třetího dne po jeho smrti byl Fotios jmenován jeho nástupcem. Část svých odpůrců získal a převedl na svou stranu, nepoddajné stihlo vězení, rány a vyhnanství. Císař podnikl toho času vítěznou výpravu proti Saracénům. Patriarcha mu při návratu připravil slavné uvítání a ozdobil jej zlatým věncem. Mladý princ Konstantin, jejž císař vzal s sebou, aby záhy navykl svízelnému životu vojenskému, brzy po návratu následkem námahy zemřel, k nemalé otcově žalosti. Aby zkormouceného potěšil, prohlásil Fotios zesnulého prince za svatého a stavěl ke cti mladšího Konstantina kostely a kláštery. Byla to první slavná kanonisace, vykonaná řeckým patriarchou. Fotiův přítel Theodor Santabarenos dokonce předvedl truchlícímu Basileiovi magickými prostředky před oči zesnulého prince v krásné podobě, sedícího na koni, a otec prý se s ním i rozhovorem pobavil.

Když si takto rafinovanými prostředky zajistil přízeň císařovu, obrátil se zdvořilým dopisem k papeži Janovi VIII. a oznamoval mu, že byl proti své vůli, takřka násilím, naléháním císaře, lidu a skoro všech biskupů uveden na uprázdněný byzantský stolec; prosí, aby jej i papež milostivě uznal. Též Basileios žádal papeže, aby přijal Fotia do církevního společenství, aby dlouho trvající neblahá roztržka konečně přestala. Nejlépe by prý to urovnala synoda, k níž by z Říma přišli plnomocní zástupci.

Ústupnost Jana VIII.

Jan VIII. měl nesnadnou volbu. Byl si vědom, že Basileios ponechá Fotia na stolci i přes odpor Říma. Neméně povážlivé se mu vidělo podporovat nejjedovatějšího a nejnebezpečnějšího odpůrce papežského primátu v celém orientě, který se proti Mikuláši I. dopustil největších zločinů, který byl obecným koncilem a dvěma papeži vyobcován, sesazen a navždy zbaven všech hodností. Nečetná strana biskupů, papeži oddaná, měla být vydána na milost a nemilost jeho zvůli.

Uloží Fotiovi pokání

Byly však i důvody k ústupnosti a smířlivosti. Jižní Italie náramně trpěla nájezdy Saracénů a papež se dovolával proti nim byzantského císaře. Chtěje zachrániti už jen trosky upadající papežské moci na východě, volil to, co se mu zdálo menším zlem. Svolil, aby se sešla synoda a na ní se měl Fotios před papežovými zástupci přiznat k svým proviněním, měl prosit za odpuštění a poděkovat za milosrdenství mu prokázané. Po splnění těchto podmínek byl mu papež ochoten udělit dispens od přísných nálezů církevního sněmu. Mimoto mu nařídil, aby nezasahoval do církevních záležitostí v Bulharsku, které patří pod pravomoc římského stolce.

Fotios se postaral, aby synoda, která jej měla znovu dosadit na patriarchát, byla daleko skvělejší než ta, která jej sesadila. Na onu se sešlo přes sto biskupů, na tuto trojnásob tolik. Na papežových zástupcích, neznalých s dostatek řeckého jazyka, zavčas vylákal listiny a při překládání do řečtiny je nestoudně zfalšoval. Vše z nich bezohledně vymýtil, co se jen zdaleka nemile dotýkalo jeho pýchy a samolibosti.

Synoda oslavující Fotia 879

V papežově listě, předčítaném na synodě, nejen že nebylo žádného pokárání, naopak překlad oplýval nemírnou chválou »nejsvětějšího« Fotia, jeho moudrosti v božských i lidských věcech. Všem se přikazuje, aby s otevřenou náručí přijali, ctili a poslouchali Božího velekněze a patriarchu Fotia, nejposlušnějšího a nejbohabojnějšího, plného všeliké ctnosti, který všechna Boží přikázání zachovává.

Slavnostní zasedání se konalo ve velechrámu Boží Moudrosti. Prostory ctihodné svatyně se rozléhaly hlučnými, ba bouřlivými aklamacemi, jimiž byl Fotios vítán a pozdravován jako ekumenický patriarcha. Jeho nejhorlivější ctitelé se předstihovali v oslavných chvalořečech na něho. Byl přijat i návrh, aby Jan VIII. uznal všechny tresty, které by ekumenický patriarcha nad kýmkoli a v kterékoli diecési vyřkl. Tím byl Fotios postaven papeži po bok jako jemu rovný. Tím dostoupil vrcholu své slávy. Byl uznán ode všech patriarchů i papeže, a skvělá synoda byla takřka jeho apotheosou.

Římští poslové slyšeli nejeden výpad proti papežské moci. Když přišla na řadu otázka o příslušnosti Bulharů, biskupové prohlásili, že ta věc nepatří před synodu; až císař přemůže barbary, určí hranice patriarchátů. Poslední církevní sněm byl touto synodou odsouzen a zavržen.

Začátkem března r. 880 byla na užší schůzi synody, jíž předsedal Basileios, vyslovena klatba nad těmi, kteří by k vyznání nicejsko-konstantinopolskému něco přidali, nebo něco z něho ubrali; tím bylo zavrženo »filioque«. Tohoto usnesení chtěl použíti jako zbraně proti papeži, kdyby snad jednání svých legátů zavrhl.

V listě k papeži se Fotios prostomyslně omlouval, že u vědomí své hodnosti a neviny nemohl prosit synodu za odpuštění, poněvadž by se tím prohlásil za zločince, kterým není, a zadal by si v očích podřízených biskupů. Papež Jan VIII. se však přece dopátral skutečného stavu věcí. Dal si předložit akta synody, znovu vypravil do Cařihradu legáta a seznav, že akta synody jsou jen snůškou pochlebování a lží, a že Fotios uloženého pokání nevykonal, vystoupil r. 881 v chrámě sv. Petra s knihou evangelií na kazatelnu a vyřkl před shromážděným lidem nad Fotiem klatbu znovu.[16])

Opět v klatbě 881

[16]) Tak líčí události kard. Hergenröther, Photius (tři svazky), rovněž Hefele. Někteří historikové však hájí názor, že Jan VIII. Fotia uznal a vyslovení klatby popírají; nejnověji Dr. Dvorník (Byzantion 1933, 1936).

Lev VI. 886—912

R. 886 zemřel císař Basileios, byv raněn na lovu jelenem. Jeho syn Lev VI., zvaný Moudrý, byl vychován od Fotia. Vychovatel mu vštěpoval do srdce především lásku k antické, pohanské literatuře, a to tou měrou, že poddaní začali pochybovat, zdali jejich panovník je věřícím křesťanem. Císař musil veřejně prohlásit, že věří v trojjediného Boha. Lev VI. jako princ svého učitele miloval; ale jeho náklonnost časem nejen ochladla, nýbrž přešla v nenávist, a jedním z prvních činů nového císaře bylo, že dal s kazatelny hlavního chrámu přečíst seznam Fotiových zločinů, sesadil jej a poslal do vyhnanství. Jeho důvěrný přítel a strůjce dvorských pletich biskup Theodor Santabarenos byl zbičován, oslepen a rovněž deportován.

Sesadí Fotia 886

Fotios, padlá veličina, zemřel zapomenut v klášteře, nejspíš r. 891. Byl to nejmocnější, nejučenější, ale i nejpyšnější ze všech byzantských patriarchů, slavený od rozkolníků jako hrdina, který osvobodil orient od papežské despocie. Svými spisy ukoval kladivo, kterým bušil do Petrovy skály, a jeho rázy se rozléhají po celém orientě až do dnešního dne. Na uprázdněný stolec dosadil císař jako patriarchu svého mladšího bratra, teprve 16letého Štěpána, a spravoval církev místo něho sám. Smír s Římem byl obnoven a trval do 11. století. Již r. 1012 vyškrtl patriarcha Sergios papeže z kostelních diptychů a prohlásil Fotia za svatého.

Sídla Slovanů

35. **Obrácení národů slovanských. Slovanští apoštolé.** Za tak zvaného stěhování národů se posunulo obyvatelstvo střední a východní Evropy daleko na západ a jih evropského zemědílu. Jednak tam bylo lákáno kulturním bohatstvím římské říše, jednak tam uhýbalo před divokými Huny a Avary, kteří na ně doráželi neodolatelnou silou. Slované tehdy dospěli až k řece Labi, obsadili východní Alpy a zabrali největší část poloostrova Balkánského, a některé jejich kmeny se octly v bezprostřední blízkosti křesťanského světa. Bylo třeba několika století, než kvas evangelia celé slovanské území pronikl. První slovanský národ, získaný křesťanské vzdělanosti, a to v druhé polovici VIII. století, byli Slovinci, začátkem IX. století Chorvaté, pak současně Moravané (863) a Bulhaři (864), 966 Poláci, 987 Rusové. Ve XII. století byly nuceny smířit se s novou vírou kmeny polabské, litevsko-ruský kníže Jagello přijal křest teprve r. 1386.

Pokřtění slovanských kmenů

Oběma misiím, obřadu latinského i řeckého, se otevřelo rozlehlé pole činnosti. Dokud trvalo ono vlnobití a hemžení národů, nemělo misijní dílo u nich zdaru; teprve až se usadily a začaly srůstati s hroudou, bylo možno i do slovanských niv »zaorat pluhem Božím«. Oba Římy, západní i východní, latinský i řecký, se snažily co největší část slovanského světa k sobě připoutat. Cařihrad byl potud ve výhodě, že se Slované přiblížili téměř k jeho hradbám, hromadně

vstupovali do řeckých služeb a krevně se s Řeky smísili. Nejeden vzdělaný Řek si osvojil slovanský jazyk. Tím se vysvětluje, proč východní, a nikoliv západní Řím dal Slovanům největší apoštoly. V západním Římě, podle svědectví legendy, nebylo duchovního, který by byl ovládal slovanský jazyk. Konstantin, jak dosvědčuje bulharský mnich Chrabr, upravoval slovanský překlad písem již od r. 855.

Zásluhy slovanských apoštolů o slovanské písemnictví

Vůbec zásluhy soluňských bratří o slovanskou písemnost oceňuje jazykozpyt čím dále tím více. Tak v nejnovějším díle o našem »Spisovném jazyku« čteme tuto chválu: »Staroslověnský jazyk byl přizpůsoben potřebám církve od mužů širokého rozhledu po vyspělé tehdejší kultuře byzantské, filologicky vzdělaných a nadaných, jazyk opravdu jim vyhovující. Stačí srovnati s biblickými překlady cyrilometodějskými kterýkoli počáteční překlad evangelického textu staročeského, staropolského a j., v nichž se vždy zračí zápas o výraz, aby zřejmě vynikla vyspělost jazyka staroslověnského od samého začátku.«[17])

Ještě skvělejší svědectví jejich dílu vydal Alexander Brückner, Polák, profesor slavistiky na berlínské universitě. Překlad bohoslužebných knih, pořízený od soluňských bratří, prohlašuje za největší filologické dílo IX. věku, a klade je nad vychvalovanou Bibliotheku Fotiovu (výtahy z řeckých klasiků), která je projevem jen velké píle; kdežto Konstantin měl téměř geniální smysl pro obor jazykový skoro po všech jeho stránkách; předstihl i Wulfilu, původce proslulého překladu Písma do gotštiny. Konstantin si osvojil jazyk každého národa, se kterým se setkal; uměl řecky, latinsky, slovansky, hebrejsky, snad i arabsky a gotsky, a ne jakkoli; jeho práce nevznikla naráz jak Athena, vyskočivší z čela Diova. Několik let studoval slovanský jazyk, jeho skladbu, hláskosloví, poklad slovní a upravoval abecedu. Nestačilo pouhé převzetí řecké kursivy, poněvadž slovanská řeč měla mnohem více hlásek.

Týž autor neváhá prohlásit, že Fotios převyšoval svého žáka Konstantina jen důstojností jako patriarcha. Jinak uměl pouze řecky a latiníky pohrdal. Při tom byl dalek obětavosti a sebezapření, hledal jen sebe a vlastní slávu, jako pravý Byzantinec. Soluňští bratří byli prosti vášní, pýchy, nesháněli se po statcích tohoto světa a po důstojnostech, hledali jen spásu svou a svých bližních.[18]) Život věrozvěstů v nehostinných zemích slovanských jim ukládal velké oběti, ale přinesl i velké požehnání.

Staroslověnský jazyk spisovným u Rusů a na Balkáně

Slovanští apoštolé byli velcí muži nejen v příčině mravní a vědecké, ale byli to i muži neobyčejně vlivní. Jejich dílo po jejich smrti úžasně zmohutnělo. Na Moravě slovanské písemnictví vzklí-

[17]) Václav Vážný: Českosl. vlastivěda, Spisovný jazyk, Řada II., str. 5.
[18]) Alex. Brückner: Cyrillo-Methodiana (Kwartalnik historyczny 1933). Jos. Vajs: Kritiky a referáty (Slavie XIII., 718).

čilo, při bulharském dvoře cara Symeona utěšeně rozkvetlo a byvši přeneseno na širou Rus, rozrůstalo se vzrůstem ruského národa takřka do nedozírna. U nás se ze staroslověnské literatury zachovalo nemnoho; hlavně legenda o sv. Václavu, píseň Gospodi pomiluj ny. Zato u Rusů se stal tento cyrilometodějský jazyk, kterým se mluvilo v okolí Soluně, nejen církevním, nýbrž i spisovným jazykem vůbec a byl jím až do začátku 18. století, na Balkáně do 19. století. Byl to vedle latiny a řečtiny nejrozšířenější spisovný jazyk v Evropě. Bohoslužebným jazykem je však dosud, a to jak u pravoslavných, tak u uniatů (sjednocených); do jisté míry podlehl u jednotlivých národů místním změnám.

Křížící se vlivy byzantské a římské mezi Slovany

Misijní úsilí obojího Říma o získání slovanských kmenů se rozmanitě střetalo a křížilo. Jak Bulhaři, tak i Srbové podléhali po několik století přitažlivosti brzy toho, brzy onoho střediska křesťanské vzdělanosti. Latinskému Římu nejblíže ze Slovanů byli a jsou Chorvaté. Víra a latinský obřad k nim pronikly z italských měst na dalmatském pobřeží. A přece i v tomto národě, ze všech slovanských snad nejkatoličtějším, se rozšířil staroslověnský bohoslužebný jazyk, a přes opětovné zákazy se udržel ve slušném počtu farností na některých dalmatských ostrovech v Dalmacii a v Chorvatsku až do dnešního dne. Obřady jsou římské, knihy jsou psány glagolicí (nikoliv pozdější cyrilicí), jazyk je staroslověnský.

V českém národě ustoupil slovanský obřad latinskému; byl' náš národ od Byzance příliš vzdálen a silně vystaven vlivům západu. Zato nechyběl pokus zatáhnout do okruhu latinské kultury i rodící se národ ruský. Kněžna Olga dala se sice r. 957 pokřtít v Cařihradě, ale pro nějaké neshody s tamním císařem si vyžádala r. 961 duchovní od císaře Oty I. Ten poslal do Ruska biskupa Adalberta s několika kněžími. Ale nic tam nepořídil. Lid misionáře vyhnal, některé dokonce zabil. Adalbert se na zpáteční cestě zastavil na Libici, biřmoval tam prince Vojtěcha a později se stal arcibiskupem v Magdeburce.

Největší misionáři, vyšlí z řecké církve

Soluňští bratří jsou největší misionáři, kteří se v řecké církvi zrodili. Jako židovský národ dal světu apoštolská knížata Petra a Pavla, tak i Konstantin a Metoděj jsou chloubou byzantské říše a jejího úsilí o brácení pohanů. V žádném jiném zemědíle se řecká misie nedopracovala tak skvělého úspěchu jako ve východní Evropě. Slovanští apoštolé požívají velkých sympatií i u těch Slovanů, u kterých se ujal obřad latinský.

Vady východních církví

Není jejich vinou, že na jejich velkolepé dílo během století padly stíny, že se neudrželo v neporušeném stavu, v jakém je zanechali. Až na nevelké výjimky byli věřící slovanského obřadu svými panovníky odtrženi od obecné církve a zavlečeni do rozkolu.

Druhá vada východních církví je jejich ztrnulost, nehybnost, neplodnost a nepokrokovost. Slunce dvou kultur vzešlo nad slovanským světem. Ale kdežto na západě život stále pučí, raší a plody tam dozrávají, na východě v druhé polovici středověku kořeny života podeschly a vývoj se zastavil. Duševní obzor Byzantinců a tím i Slovanů, na nich závislých, se uzavřel, jejich tvář zůstala obrácena výlučně k minulosti. Spokojovali se poklady ducha, které nastřádali šťastnější a čilejší předkové; sami k nim nic nepřidávali.

Této duševní ztrnulosti zůstali ušetřeni Slované, kteří žili a žijí ve společenství s církví západní. Ale všichni Slované bez rozdílu si soluňských bratří na výsost váží jako zakladatelů své vzdělanosti, jako velkých světců a nejpřednějších mužů toho století.

Slovinci

První ze Slovanů, kteří odhodili dědky, přinesené na plecích z pohanské pravlasti, byli Slovinci. V VII. století patřili k říši mocného Sama, nedovedli se však po jejím rozpadu ubránit novým útokům sveřepých Avarů. Hledali tedy pomoci u bavorského vévody Thasila. Ten Avary r. 748 porazil, ale Slovinci byli nuceni uznat ve svých obráncích i své pány. Ale do r. 821 měli Slovinci i svá vlastní knížata.

753—769

Z Bavorska se k nim rozšířilo i křesťanské náboženství. Největší zásluhu o pokřtění svých poddaných má kníže Chotimír, vychovaný při bavorském dvoře. Salcpurský biskup Virgilius, původem Irčan, posílal na jeho žádost nové a nové věrozvěsty ke Korutanským Slovanům; sluje jejich apoštolem, ač sám na jejich území nevkročil.

Jeden z prvních kostelíků, za Chotimíra postavený severně od Celovce, byl zasvěcen Matce Boží; je dosud poutním místem a sluje Gospa Sveta (Maria Saal). Jako skoro nikde, ani u Slovinců se nová víra neujala bez pohanské reakce. Biskupství vznikla v Krku, ve sv. Ondřeji (v údolí Labudky) a v Lublani.[19])

Chorvati

K Chorvatům pronikalo křesťanské náboženství z pobřežních měst dalmatských, za jejichž hradbami se udržely zbytky románského obyvatelstva. Byly to Zadar, Trogir, Split, Dubrovník, Kotor. Jmenovitě arcibiskupové splitští byli horlivými apoštoly Jihoslovanů. První z nich Jan Ravenský, jenž žil v sedmém století, očistil tam pohanský chrám ve zpustlém Diokleciánově paláci, proměnil jej v katedrálu a zasvětil Matce Boží. Kmeny sídlící v Hercegovině a na Černé Hoře žádaly císaře Basileia o věrozvěsty; slibovaly, že se dají pokřtít a že zanechají korsárství na moři. Hlaholská liturgie, která se tam místy udržela, a hlaholská literatura, sloužící jejich duchovní potřebě, jsou pouhým překladem latinských předloh.

[19]) V Krku (Gurk) bylo založeno 1071; 1827 bylo přeneseno do Celovce. Lavantské, založené 1228, přenesl biskup Slomšek 1859 do Mariboru, do středu Slovinců, sídlících v jižním Štyrsku. Lublaňské bylo založeno r. 1461.

36. **Srbové.** Srbský národ nebyl nepodoben kyvadlu, pohybujícímu se dlouho mezi oběma centry křesťanské vzdělanosti, Římem nad Tiberou a Římem nad Bosporem. Několik panovníků ze starobylého rodu Nemaničů se přiznalo k poslušenství římských papežů.

1170—1196 Předně to byl Štěpán Nemaňa, praotec onoho rodu, pokřtěný podle římského obřadu. Sjednotil jako velký župan několik srbských kmenů a sídlil na hradě jménem Ras (nad řekou Ibarem opodál Nového Pazaru). Nemaňa byl kníže obrovského vzrůstu, majestátní postavy a neúnavný bojovník. Srbská země, prostírající se mezi rostoucím státem uherským a říší byzantskou, byla jako mezi kladivem a kovadlinou. V dlouholetých bojích zprostil Nemaňa své soukmenovce řecké nadvlády. Vhod mu přišla i výprava křižáků, vedených Fridrichem Barbarossou. Byzantinci se jich báli a srbský župan je podporoval.

Jeho nejmladší syn Rastko pilně čítal v knihách, a když viděl athonské mnichy, které otec často hostil a podílel almužnou, zatoužil i sám po způsobu jejich života. Pod záminkou lovu opustil otcovský dům, prchl na Athos a byl tam přijat do kláštera Vatopedu jako bratr Sáva. Synova příkladu následovali i rodiče. Jeho matka Anna vstoupila do kláštera doma, otec jel za synem na sv. Horu Athonskou. Obešli spolu a štědře obdarovali všechny monastýry a od císaře Alexia III. si jako dar vyžádali klášter Chilandar, který námořní lupiči vydrancovali a pobořili. Srbská knížata zříceninu obnovila a klášter vyhradila synům svého národa, aby i Srbové měli vlastní stánek na svaté hoře a nemusili se doprošovat milosti u cizích. Klášter měl věže a hradby na způsob středověkých hradů a kostel Panny Marie. Před jejím obrazem tam velký župan nábožně zemřel r. 1200, leže na rohoži a maje kámen pod hlavou. Jeho ostatky byly od Sávy přeneseny do Srbska a uloženy v klášteře poblíž jeho bývalého sídla. Srbové jej ctí jako národního světce. Podle jeho příkladu i několik jiných panovníků zemřelo kajícně v mnišském hávu. Skoro všichni členové tohoto rodu sluli Štěpány. Tento světec, ctěný ponejvíce v latinské církvi, byl jejich rodinným patronem.

1196—1228 Jeho syn Štěpán Prvověnčaný začal po pádu Byzance r. 1204 vyjednávat s Inocencem III. o udělení královské koruny. Jeho choť, vnučka benátského dožete Jindřicha Dandolo, jej přemlouvala, aby se zřekl schismatu a podřídil se papeži. Pro pletichy uherského krále se věc zdržovala. Když konečně dlel uherský král Ondřej II. na výpravě v Palestině, vypravil Honorius III. do Srbska legáta, a ten

1217 oba manžely slavnostně korunoval.

Srbští panovníci neměli stálé residence. Stěhovali se s družinou od dvorce k dvorci a od hradu k hradu, aby tam ztrávili nahromaděné

né zásoby, podobně jako králové němečtí; ale korunováni bývali obyčejně v chrámě kláštera žičského opodál Rasu.

Zrušení unie

Žel, že ono spojení s Římem mělo jen velmi krátké trvání. Došlo k němu mimo jiné z obavy před Franky, to jest křižáky, kteří r. 1204 vyvrátili císařství byzantské a založili tam císařství latinské. Ale čím více klesala váha tohoto křižáckého státu a moc Řeků rostla, tím více povolovala slabá pouta srbsko-římské jednoty. Hlavně vliv athonských klášterů daleko převyšoval vliv vzdáleného Říma. Již po dvou letech se odebral králův bratr mnich Sáva k byzantskému dvoru do Niceje v Malé Asii, a tam císař Theodor I. Laskaris a patriarcha Sarantenos svolili k zřízení srbské metropole. Sáva tam byl ihned posvěcen na biskupa, jmenován prvním srbským metropolitou (arcibiskupem) a současně bylo založeno několik biskupství, jemu podřízených. Dotud bylo v Srbsku jediné biskupství v Rasu.

Sáva metropolitou 1219

Sáva se usadil v klášteře Žiči, ale jeho nástupcové pro válečné nepokoje přesídlili do lépe chráněného kláštera Peči na albánských hranicích. Slul Peč, to jest jeskyně, pro jeskyně, dosud zachovalé, v nichž kdysi žili poustevníci. Byl středem srbské národní církve až do 18. století.

Srbové vřadili Sávu mezi své svaté, mají i vysoký řád sv. Sávy; ale katolíci v něm vidí původce rozkolu.

K obnovení přerušené jednoty s obecnou církví se dal znovu pohnout Štěpán Dragutin r. 1291 svou matkou Helenou, francouzskou princeznou.

Car Štěpán Dušan 1331—1355

K největší moci povznesl srbský stát Štěpán Dušan. Za rozbrojů v Byzanci rozšířil své panství jižním směrem až k zálivu Patraskému. Na památném sněmu v Skoplji r. 1346 se prohlásil za souhlasu šlechty, kleru a athonských mnichů »carem Srbů a Řeků«. Metropolita Joanikij byl jmenován patriarchou, a společně s bulharským patriarchou Symeonem, který přijel z Trnova, cara korunoval.

Cařihrad spatřoval v tomto dvojím povýšení zkrácení svých politických i církevních práv, a tamní patriarcha vydal na obě hlavy srbského státu klatbu. Teprve po 30 letech byla roztržka uklizena a obnoveno společenství obou autokefalních, to jest samostatných národních církví.

Jeho štědrost

Car se obklopil skvělým dvořanstvem a zavedl byzantskou etiketu. Kdo byl připuštěn k audienci, políbil mu nohy. Mohl rozvinout nebývalý lesk, kterým zastínil upadlý a chudý dvůr byzantský, poněvadž od 13. století němečtí horníci dobývali v Srbsku na pěti místech zlato, v přemnohých dolech stříbro, a ještě v 14. století, když moc Srbska značně byla poklesla, měli jeho vévodové (despotové) půl milionu dukátů ročních důchodů.[20]) U příležitosti korunovace car štědře obdarovával kostely a kláštery. Osob-

[20]) C. Jireček: Geschichte der Serben 1918 (II. 284).

ně navštívil všechny athonské monastýry a bohatě je podělil zlatými a stříbrnými nádobami; nejvíce pamatoval na Chilandar. Byl vydržován i srbský klášter v Jerusalemě a hospic v Cařihradě pro srbské poutníky. Po vzoru předků založil i sám klášter »Sv. Michala a Gabriela« v Prizrenu. Pamatoval i na katolický chrám sv. Mikuláše v Bari v Italii.

Biskupství

Biskupem, tím více patriarchou, byl jmenován obyčejně athonský mnich, šlechtického původu, který vykonal pout do Jerusalema. Panovník jej navrhl říšskému sněmu a podáním berly jej povýšil na »prestol sv. Sávy«. Když přijel metropolita ke dvoru, vyšel mu car vstříc, vedl za uzdu několik kroků jeho koně, a pak mu pomáhal ze sedla, mezitím co vzácný host mu žehnal. Počet biskupství časem velmi vzrostl. Jejich seznam se nezachoval. Biskupové sídlili obyčejně v klášteřích, byliť to skoro vesměs bývalí mniši.

Kláštery

Též klášterů bylo mnoho, a to velkých a bohatých, jako v Uhrách, Německu, Italii a zčásti u nás. V Řecku a Bulharsku byly kláštery menší. Jmenovitě ty, které založili sami králové, byly bohatě nadány a z moci biskupů vyňaty. Mniši byli laici; kněží bylo mezi nimi málo. Též srbské církevní ústavy mají velké zásluhy o kolonisaci země. Prizrenskému klášteru náleželo 60 osad a samot.[21]) Měli sady plné včelstev pro vosk, med a medovinu. Též u nich pocestní a chudí nalézali přístřeší a almužnu. Mnozí mladíci po příkladě prince Sávy odcházeli z otcovského domu a oblékali »černé roucho andělské«. I manželé opouštěli rodinný krb a uchylovali se do klášterního ústraní. Car ve svém zákoníku nařídil, že manžel nebo manželka smí obléci řeholní roucho jen s dovolením biskupovým.

Obyvatelé »nebeského Jerusalema«, jak mniši sluli, konali ve dne v noci s malými přestávkami bohoslužby, spojené s mnohým klekáním, vše slovanským jazykem. Ráno slavným vyzváněním bylo dáno znamení ke mši svaté, úderem kladiva na desku byli bratří svoláváni k pění žalmů a odříkávání modliteb.

Vysokou školou srbských mnichů byla Svatá Hora Athonská. Z řečtiny překládali homilie sv. Otců, legendy, životopisy, církevní právo atd. Obor kronikářský na Athonu nenalezl pěstitele, a proto v srbských klášterech se marně ohlížíme po Nestorovi nebo Kosmovi. V 14. století klášterní kázeň upadala, poněvadž místy bylo mnichům dovoleno míti osobní jmění.

Světské duchovenstvo

Světský ženatý klerus si hleděl vedlejších zisků v hospodářství, dopravě a obchodě. Nával do jeho řad byl tak velký, že car v zákoníku zakázal přístup ke kněžskému stavu synům těch sedláků, kteří byli své vrchnosti povinni dávkami a robotou.

O zbožnosti lidu svědčí četné chrámy, mnohé z nich nádherně vyzdobené po byzantském způsobu mosaikami a malbami.

[21]) Jireček, II. 53.

Zaveden byl i byzantský kalendář. Rok se začínal 1. září a počítalo se od stvoření světa, jež bylo kladeno na 5509. rok před Kr. Kalendář

V 13. století se ve východořímské říši upouštělo od dřívější přísnosti v právu manželském. Rozluky byly snadné a časté; tato laxnost pronikala i do Bulharska a Srbska.

Jinak měli Srbové silný sklon k loupeživosti. Velké lupičské roty se jmenovitě prohánějí v pohraničních pustých horách a měly namířeno hlavně na kupce a církevní statky. Car Dušan chtěl tuto neřest přísnými zákony vyhladit. Dopadený lupič měl být pověšen hlavou dolů, zloděj oslepen. Po jeho smrti však bujel zlořád dále a byl vedle lovu průpravou k válce. Přísné tresty na loupežníky

Car vyjednával s avignonským papežem o unii a žádal, aby byl jmenován vůdcem křesťanského vojska proti Turkům. Tento krok by mu byl býval snadný pro roztržku s Cařihradem. Též císař Karel IV. jej listem v tomto úmyslu utvrzoval. Ale válka s Uhry a předčasná smrt záměr překazily; zemřeľ v 48. roce svého věku a byl pochován v prizrenském klášteře sv. archandělů. — Srbská knížata 15. století, ač schismatici, rádi podnikali pouti k Matce Boží do Loreta.

Bosna tvořila po celý středověk vlastní politický útvar pro sebe a měla své bány. Obyvatelstvo se hlásilo k trojí víře: katolické, pravoslavné, ale nejvíce tam bylo patarenů neboli manichejců. Když se r. 1463 Bosny zmocnili Turci, přijímali tito bludaři hromadně víru Mohamedovu. Za tureckého panství bylo velké jmění srbské církve od sultánů vzato, četné chrámy, zvláště v městech, byly proměněny v mešity a někteří křesťané zradili kříž a poklonili se půlměsíci. Nejvíce odpadlo na Balkánském poloostrově Albánců. Bosna

37. **Národ polský a litevský.** Asi sto let po pokřtění Čechů byl zlatou sítí evangelia uloven i národ polský. Podstatnou účast na této památné události má Přemyslovna Dobrava a Slavníkovec Vojtěch. Boleslav I., vévoda český, vstupuje do dějin sice ukrutným činem, jehož se dopustil 28. září 929 na svém hradě Staré Boleslavi. Brzy se však vzpamatoval a v díle svého svatého bratra pokračoval. Připravil založení pražského biskupství, ale nejvýznamnější událostí jeho vlády je, že r. 965 provdal dceru Dobravu za polského knížete Měška, jehož ona pohnula k přijetí křtu. Tu se i v Polsku otevřely dokořán brány křesťanské vzdělanosti. Roku 968 pak císař Ota I. založil biskupství v Poznani, na území sobě poplatném. Dobrava Přemyslovna 965

Desáté století je doba velkých panovníků, zakladatelů národních států. Boleslav Chrabrý, syn a nástupce Měškův, byl největší polský panovník vůbec. Ruský kronikář o něm napsal, že byl těla velkého a těžkého, že ani na koni nemohl jezdit, ale že byl rozumný. Polsko za něho píchalo na všecky strany jako ježek a nabylo největšího rozsahu. 932—1025

Sv. Vojtěch

Ještě za vlády Měškovy kázal v Krakově a v Opolí ve Slezsku pražský biskup sv. Vojtěch. Když pak v Římě uslyšel o násilné smrti svých bratří na Libici, nevrátil se už do Čech, odešel po druhé do Polska. Ač jej Boleslav zdržoval, pobyl tam jen krátce. Touha jeho směřovala k pohanským Prusům, kde již 23. dubna r. 997 došel mučednické palmy, po níž celý život toužil.

Boleslav vykoupil jeho tělo za mnoho zlata a uložil je v Hnězdně, v chrámě Panny Marie. Sláva o Kristově mučedníku se rozlétla po celém křesťanském světě a zástupy věřících putovaly se všech stran k jeho hrobu. V průvodu skvělé družiny a dvou kardinálů připutoval i císař Ota III. Před branami města sesedl s koně, vešel bos do chrámu a tam vykonal pobožnost u hrobu svého přítele a světce. Svou korunu pak vsadil na hlavu knížete Boleslava, uznávaje jej za samostatného panovníka. Císaři Otovi III. byla cizí nenávist Sasů proti Slovanům. Přes odpor svých biskupů založil v Polsku arcibiskupství se sídlem ve Hnězdně při hrobu sv. Vojtěcha a několik biskupství: v Krakově, Kolobřehu a Vratislavi. O něco pozdějšího původu jsou biskupské stolce v Lubuši, Plocku a Vloclavku. Poznaňský biskup se nějaký čas ze vzdoru prohlašoval za sufragána metropolity magdeburského.

Prvním arcibiskupem při hrobě svého bratra se stal nejmladší Slavníkovec Radim-Gaudentius. Sv. Vojtěch byl první velký Čech, který již za svého života nabyl evropského jména a svou smrtí nejvíce prospěl Polsku.

Vedle biskupství založil král i několik klášterů. Přísnými tresty vymáhal šetření církevních předpisů. Těm, kdo nedbali postních příkazů, dával i zuby vytlouci.

Sv. Stanislav, biskup a mučedník 8. května 1079

Brzy dostal polský národ světce a mučedníka domácího. Je to krakovský biskup Stanislav. Pocházel ze Štěpánova opodál Krakova. Vzdělání nabyl na katedrální škole v Hnězdně a v Paříži. Pro zbožnost a učenost byl přijat mezi krakovské kanovníky a brzy byl zvolen biskupem. Králem byl tehdy Boleslav Smělý, panovník mocný a bojovný, ale také krutý. Izjaslav, kníže kyjevský, byl v téže době od svých bratří Rurikoviců zahnán s trůnu. Utekl se o pomoc k Řehoři VII., a ten vybídl Boleslava, aby se Izjaslava ujal a uvedl jej zpět do jeho údělu. Král polský sebral hotovost, dobyl Kyjeva, ale usadil se v dobytém městě, jako by je chtěl trvale podržet. Jeho bojovníky však naplňoval dlouhý pobyt v cizině tesknotou. Začali odcházet po jednotlivu domů, až byl i král nucen s prořídlou družinou Kyjev neslavně opustit.

Doma se začal neslýchaným způsobem mstít, že biskup naň vydal klatbu a pohrozil mu interdiktem. Popuzený král se přihnal ke kostelíku sv. Michala na Skalce, kde biskup právě konal u oltáře boho-

služby, a vybízel své průvodčí, aby biskupa vyvedli před něho z kostelíka ven. Když se zdráhali, vrazil sám s taseným mečem dovnitř a u oltáře mu rozpoltil hlavu.

V zemi vzniklo proti prchlivému králi tak velké pobouření, že musil opustit trůn i vlast. Zemřel v bídě a šílenství někde v Uhrách nebo v Korutanech. Hlava sv. mučedníka se chová v chrámovém pokladě na Vavelu ve vzácném relikviáři, podobném koruně, jehož cena dostupuje podle odhadu báječné výše.

Litva

Jako chloubou Čechů zůstane, že jejich kněžna Dobrava zjednala křesťanské víře průchod k národu polskému, tak i Poláci se právem prohlašují za apoštoly svých východních sousedů — Litevců. Ti tvořili s Lotyši a vyhynulými Prusy zvláštní čeleď, od Slovanů odlišnou; proto se mluví o skupině kmenů balto-slovanských. Litevci byli národ nezkrotný, bojovný a službě svých běsů fanaticky oddaný. Ale nová doba se mocně hlásila a nezastavila se ani před tímto posledním temným koutem pohanské Evropy. Křesťanství západního, ale hlavně východního obřadu pronikalo sice i do jejich bažinaté vlasti, ale široké vrstvy lidu byly oddány službě hromovládného Perkuna.

Hedvika a Vladislav Jagello 1386

R. 1382 zemřel Ludvík Veliký, král polský a uherský, a zanechal dvě dcery Marii a Hedviku. Chotěm starší Marie se stal Zikmund Lucemburský a činil kroky, aby se uvázal v celé dědictví po svém tchánu. Ale Poláci korunovali r. 1385 v Krakově Hedviku, když slíbila, že podá ruku velkému knížeti litevskému Jagellovi. Byla zasnoubena vévodovi Vilému Rakouskému, a jen s těžkým srdcem se podrobila vůli země a národa, že pojme za chotě knížete — pohana. Byla to princezna vznešeného ducha, velmi zbožná a dobročinná, a vyhlídka, že nejen svého manžela, nýbrž i celý jeho národ přivede ke křesťanské víře, rozptýlila všechny rozpaky. R. 1386 byl Jagello v krakovské katedrále pokřtěn na jméno Vladislav, též jeho bratři a někteří velmoži. Tamtéž byl oddán s Hedvikou a korunován na polského krále. Tak vznikla polsko-litevská velmoc, pod nátlakem Německého řádu, jehož nájezdy a výboje těžce doléhaly na oba státy.

Vymýcení modloslužby

Hned r. 1387 se odebral s královnou, provázen jsa polskými duchovními, na Litvu, svolal do Vilna sněm a vybízel shromážděné, aby dle jeho příkladu přijali křesťanství. Ale Litevci namítali, že není spravedlivé odstupovat od zvyklostí a bohů svých předků. Tu dal kníže před jejich očima zhasit oheň, hořící v hradě ke cti nejvyššího boha Perkuna, dal zabít posvátné hady a ještěrky, rozbořit oltáře a zapálit svatyně, rozsekat háje. Vše to zůstalo bez pomsty. Jejich víra ve staré bohy byla otřesena; byl' to makavý důkaz, že Bůh, ve kterého věřili Poláci, je silnější. Dali se poučiti, přijali křest a byli obdarováni bílými vlněnými kabáty, jichž si Vladislav z Polska

velké množství přivezl. Lid se pak se všech stran hrnul z venkova do Vilna, ale pro velké množství katechumenů byl udělován křest hromadně. Celé skupiny sestupovaly do řeky, byly pokropeny vodou a bylo jim dáváno totéž společné jméno. Pak procházel Vladislav svou zemi kříž na kříž, stavěl kostely a sám připravoval opozdilé na přijetí křtu, uče je modliti se Otčenáš a Věřím v Boha. Ve Vilně bylo zřízeno biskupství a minorita Vasillo, královnin zpovědník, se stal prvním litevským biskupem. Velkou účast na tomto bohumilém díle měla královna Hedvika, která sama svého manžela v hlubší porozumění pravd uváděla a nabádala k přijímání svátostí o velkých svátcích. Štědře obdarovala kostely bohoslužebným zařízením a v Praze založila kolej pro litevské scholáry. Tak byl celý nový národ získán západní křesťanské osvětě a přes nápory rozkolu a kacířství zůstal jí věren až do dnešního dne.

R. 1410 u Grunvaldu byla spojenými silami Polska a Litvy, krále Vladislava a jeho bratra litevského knížete Vitolda zlomena síla Německého řádu, který jim od té doby přestal být nebezpečný. Král Vladislav zemřel r. 1434 a zanechal po sobě slavné jméno. Patříť mezi nejvýznačnější muže slovanského východu, jako politik, válečník i jako šiřitel křesťanské vzdělanosti.

38. **Národ ruský.** Až do devátého století žili i východní Slované primitivním životem v kmenové rozdrobenosti. Státní zřízení mezi nimi zavedli Varjahové, přišlí ze Skandinavie. Normané založili četné státy, z nichž některé brzy zašly; ale největším a nejtrvalejším jejich dílem je zbudování říše ruské.

Zato osvětu a vzdělanost přijali Rusové z jihu. Cařihrad mnoho trpěl loupežnými výpravami Normanů, přicházejících z Ruska. Patriarcha Fotios k nim vypravil biskupa s duchovními, aby je vyučil křesťanské víře, rovněž Ignatios. R. 945 byl v Kyjevě kostel sv. Eliáše.[22]) V tomto středisku obchodního ruchu měli své svatyně i Židé, mohamedáni a pohané. R. 957 se dala v Cařihradě pokřtít kněžna Olga na jméno Helena. Přemlouvala i svého syna Svjatoslava, aby se dal omýt sv. křtem, slibujíc mu, že celá ruská země bude následovat jeho příkladu. Ale Svjatoslav byl dobrodružný hrdina a divoký bojovník; v čele vojenské družiny podnikal jen válečné výpravy, až na jedné z nich zahynul.

Vladimír 980—1015

Zcela podobný mu byl i syn a nástupce Vladimír, oslavovaný v »Bylinách« jako jasné slunečko a kníže stolno-kyjevský uprostřed skvělé družiny mocných knížat, silných bojarů a statečných bohatýrů, z nichž nejproslulejší byli Ilja Muromec, Čurila Plenkovič, Dobryňa Nikitič a j.

[22]) Nestorův Letopis ruský 38 (přeložil K. J. Erben).

S počátku zveleboval kult pohanský. Postavil na chlumu u Kyjeva, vně svého hradu, dřevěného Svantovíta se stříbrnou hlavou a zlatým vousem. V ruce držel křesadlo v podobě blesku a před ním hořel oheň. Vedle něho stáli Chrs, Dažbog, Stribog, Simigarla a bohyně Mokoša. »I přiváděli tam své syny a dcery a přinášeli běsům lidské oběti a poskvrnili chlum ten i ruskou zemi třebami svými.« Mnohými boji rozšířil své panství a vládl od Kavkazu po záliv Finský a od Karpat až po střední Volhu. Pohanský pantheon

Ačkoliv kníže žil téměř jako sultán, chtěl míti za manželku i princeznu z císařského rodu. Snad mu byla slíbena za nějakou pomoc, poskytnutou císaři. Když se však Anna, sestra Basileia Bulharobijce, zdráhala jíti do barbarské země, vypravil se Vladimír na poloostrov Krym a oblehl tam řecké město Cherson a dobyl ho, přeťav vodovod. Odtud vypravil posly k císaři a vyhrožoval mu, že učiní podobně i městu Byzanci, nevyhoví-li jeho žádosti. Císař kladl jako podmínku, že se kníže stane křesťanem.

I vypravil princeznu Annu na Krym i s kněžími. Ti poučili Vladimíra o víře, pokřtili jej v tamním chrámě sv. Basilia a pak řádně po křesťansku oddali s Annou. Značná část vojenské družiny následovala jeho příkladu. Vladimír pokřtěn 988

Vrátiv se do Kyjeva, dal modly kácet, některé rozsekat, jiné uvrhnout na oheň. Povalený Perun byl přivázán koni k chvostu, vlečen k řece a cestou mrskán od dvanácti mužů na potupu běsu, který v té podobě lid klamal. Pak byl hozen do Dněpru a vlnami odnesen.

Když byl lid s dostatek vyučen, nařídil kníže, aby přijali křest: »Neobrátí-li se kdo zítra na řece na křesťanskou víru, budiž bohatý nebo chudý, bude mým nepřítelem!« Lidé šli ochotně a říkali si: »Kdyby to nebylo dobré, nebyli by to kníže a bojaré přijali.« I vyšel Vladimír s kněžími byzantskými i chersonskými k Dněpru, kde se sešlo nesčíslné množství. Sestoupili do vody, někteří po šíji, jiní po prsa, někteří drželi dítky v náručí, jiní stáli na břehu. Kněží pak stojíce říkali modlitby. »I bylo vidět radost na nebi i na zemi, tolik duší spasených,« dodává kronikář. »A ďábel stenaje pravil: „Běda mně, že jsem odtud vyhnán; aj, poražen jsem od nemoudrých, a ne od apoštolů; nemám už panování v krajinách těchto.“« Křest lidu

I dal Vladimír tesati chrámy na místech, kde bývaly modly. Chrám na chlumu Perunově byl zasvěcen sv. Basiliovi, církevnímu učiteli. »A poslav lidi své, začal brát u vznešených rodin děti a dávat je na učení kněžské; a matky těch rodin plakaly pro ně, neb se ještě nebyly utvrdily ve víře, ale jako pro zemřelé plakaly.«

Vladimír je chválen pro své zásluhy jako Konstantin Veliký a tradice mu uvila nehynoucí vínek svatosti. Tato svatozář mu ná-

leží jako knížeti a zeměpánu, který otevřel brány křesťanské víře, ne jako soukromé osobě; křestní voda v něm nezchladila žár náruživostí a vášní.

V odlehlých krajích, zvláště na severu, čaroději a zaklinači dlouho ještě mámili nevědomý dav. Nesmírně rozsáhlými a řídce osídlenými stepmi, těžce přístupnými močály a pralesy se paprsek evangelia prodíral s obtížemi a pomalu.[23])

1015—1054 Jeho syn Jaroslav Moudrý proslul jako bojovník, zákonodárce, stavitel kostelů a klášterů a příznivec písemnictví. »I miloval Jaroslav ústavy církevní, kněží miloval velmi, zvláště mnichy. I knih sobě hleděl, čítaje v nich často v noci i ve dne. I sbíral písaře mnohé a překládal z řeckého na slovanské písmo a sepsal knihy mnohé.« Z Bulharska byl do Ruska přinesen slovanský obřad a slovanské písemnictví, jež se tam dále rozvíjelo.

Rozkvět Kyjeva Kyjev se stal sídlem metropolity, jemuž bylo podřízeno 15 biskupů. První církevní hodnostáři byli Řekové; brzy po nich dosedli rození Rusové, jimi odchovaní. Tiché klášterní cely měly velkou přitažlivost na hloubavou mysl ruskou. V 12. století už tam bylo 90 klášterů.[24]) Klášterní duchovenstvo slulo »černé«, světské »bílé«. Z černého byli bráni biskupové. Ze světského duchovenstva se mohli stát biskupy jen vdovci. Také v Rusku mají poustevníci a kláštery největší zásluhy o kolonisaci širých krajů na severu a severovýchodě.[25])

Ponenáhlý přerod národa se jevil i zevně v novém velkolepém vzhledu hlavního města Kyjeva. Před tatarským vpádem (1240) měl 400 kostelů a klášterů. Pro výstavnost, lesk a množství svatyň slula tato »máti ruských měst« druhým Cařihradem. Byl to Cařihrad slovanský, rozkvetlý na březích Dněpru, v krajině velmi úrodné a na křižovatce obchodních cest. Zlatá brána na jihozápadní straně byla výmluvným znamením jeho bohatství.

Z klášterů nejctihodnější byla Pačerskaja lavra, založená od athonských mnichů, s dlouhými katakombami, v nichž odpočívalo 70 neporušených těl ruských světců. Po roce 1110 tam napsal mnich Nestor proslulý »Letopis ruský«, který je základním kamenem ruského dějepisectví. Mezi kostely, zbudovanými řeckými umělci, vynikal chrám sv. Sofie (Boží Moudrosti), vyzdobený bohatě mosaikami a freskami. Původně pětilodní, byl později rozšířen v devítilodní a byl korunován 19 kopulemi cibulovitých podob.

[23]) Nejnověji prof. Pogorělov se snaží dokázat, že apoštoly Ruska byli Bulhaři. Styky mezi Bulhary a Rusy byly mnohonásobné. I jedna z Vladimírových žen byla Bulharka, odchovala mu dva syny a vychovala v křesťanské víře; oba tam jsou ctěni jako svatí. Nejstarší písemné památky na Rusi sahají do IX. století; jsou psány jazykem staroslověnským a cyrilicí; tomu se nenaučili od Řeků, nýbrž od Bulharů.

[24]) W. W., VII. 448 (Kiew).

[25]) P. Nik. Miljukov: Obrazy z ruské vzdělanosti (přel. V. Dušek 1902).

39. **Polabští Slované a Pomořané.** Smutnou kapitolou církevních dějin je šíření křesťanství mezi Slovany polabskými. Všem ostatním Slovanům bylo přijetí křesťanství branou k vyššímu životu, jen jim bylo branou k smrti.

V poplatnost je již uvedl Karel Veliký, ale vyhlazující boj proti nim vedli násilní a hrabiví panovníci saští, Jindřichové a Otové. Tvrdili, že mezi nimi šíří křesťanskou víru; ve skutečnosti je uváděli ve služebnost a porobu. Rostoucí zášť proti svým utiskovatelům pak Slované přenášeli i na víru, kterou jim vštěpovali.

Nejdéle a nejhouževnatěji se bránili Lutici.[26]) Byl to zoufalý zápas, vedený s bezpříkladným fanatismem 250 let. Jejich pověstným katanem byl hrabě Gero, dosazený Otou I. Mimo jiné násilnosti, kterých se na nich dopustil, zavraždil jim úkladně 30 náčelníků, které pozval k hostině.

Církevní správa byla u nich zřízena dříve než v Čechách nebo Polsku. Již r. 968 založil Ota I. v Magdeburce arcibiskupství, jemuž podřídil několik biskupských stolců: v Merseburce (Meziboří), Žiči, Míšni, Brandeburce. Prvním arcibiskupem se stal Adalbert. V tamním klášteře vznikla kvetoucí škola, na níž se dostalo vzdělání i sv. Vojtěchu. Církevní zřízení 968

Nejvíc jítřily tamní Slovany posádky s hrabaty, jimž musili odvádět dávky, platy a robotovat jim; podobnými službami byli zavázáni i biskupům a klášterům. Tyto bašty německého panství cítili Slované jako oštěpy vražené do jejich těla. Proto když se rozhlásilo, že Ota II. byl (983) v Italii poražen, chopili se zbraně, aby tíživé jařmo svrhli. Tyto odboje byly rozdmychovány od čarodějů a pohanských kněží. Hrady byly ztékány, kostely páleny, kříže káceny a kněžím polceny hlavy v podobě kříže. Za opakujících se vzpour sta věrozvěstů přišlo o život. »Kniha by jejich jmen neobsáhla,« pravil jednou dánský král. Biskupu Janovi Bodrci uťali ruce a nohy, tělo pohodili a hlavu obětovali Radegastovi. Německé kolonisty párali a přibíjeli na kříž a Krista nazývali »německým Bohem« (Deus Teutonicus).

Dosti zavinila jejich vlastní nemoudrost a nesvornost a nechuť k Polákům, kteří se je za Boleslava Chrabrého snažili přivést na svou stranu.

Vedle Gerona největším slovanobijcem byl saský vévoda Jindřich Lev. Jmenovitě proti Bodrcům podnikl četné výpravy a mnoho jich pobil. Ve svých listinách zavedl i vlastní éru, začínající podrobením Slovanů, to jest rokem 1160.

Roku 1147 byla proti nim podniknuta křižácká výprava, jíž se

[26]) Byl to kmen »lítých« neboli zuřivých lidí.

zúčastnili Poláci a moravští Přemyslovci s biskupem Jindřichem Zdíkem. Nic však nepořídili.[27])

Na dobytém území byly založeny marky a do polovylidněných krajů byli voláni kolonisté; přicházeli až z Holandska. Zvláště cisterciáci a premonstráti jich tam mnoho uvedli a Slované mezi nimi časem utonuli. Obyvatelstvo oněch kmenů, Bodrců, Luticů, Havolanů, Ratarů, Pomořanů a Lužických Srbů se kolem r. 800 odhaduje na několik set tisíc. Za oněch dlouholetých válek byli muži po dobytí hradu pobiti, ženy a děti prodány do otroctví.

Dobře poznamenává Dr. Fr. Kryštůfek, že katolické náboženství na hrobě polabských Slovanů nemělo požehnání.[28]) Pod církevní budovou jako by byla zakopána kletba. Na začátku novověku biskupové, kláštery, velmistři rytířských řádů odpadli, zřekli se víry, jejímž jménem tam bylo spácháno tolik bezpráví, a ony země se staly hlavní baštou nevěry a bludu.

Pomořané

Při ústí řeky Odry a na přilehlých ostrovech Uznojmu a Volyni sídlili Pomořané. Nebyli tak vystaveni saskému násilí, a proto přijali křesťanství po některých marných pokusech přece jen dobrovolně, třebas dosti pozdě. Jejich vévoda Vratislav byl (1121) donucen uznat nadvládu Boleslava Křivoústého, krále polského, a ten požádal Otu, biskupa bamberského, aby jim šel hlásat křesťanskou víru. Především to byl úkol polských biskupů; ale že byli neteční, obrátil se k biskupovi Němci. Ota totiž pobyl řadu let v Polsku, byl tam správcem školy a dokonale ovládal polský jazyk. Mohl tedy kázat Pomořanům jazykem jim srozumitelným. Až ze Španělska přišel k baltským břehům mnich Bernard s průvodem, aby tamní pohany získal evangeliu; ale Pomořané jím pro jeho chudobu pohrdli.

Ota Bamberský 1124

Ota se proto vypravil se skvělým průvodem a mnohými vozy plnými bohoslužebného nářadí a různých darů. Jel přes Čechy do Hnězdna, kde byla jeho výbava doplněna. Vratislav, již dříve pokřtěný, jej okázale přivítal a zjevně se přiznal k víře křesťanské. V Pyřici, jeho sídle, kázali Ota i jeho pomocníci slovo Boží, oděni jsouce nádhernými rouchy. Za několik dní tam pokřtili sedm tisíc pohanů, v Kamíně za 40 dní tři tisíce.

Starobylý Štětín, přední z pomořanských měst, neměl velké touhy po duchovních statcích, od misionářů nabízených. Konečně se přece dali získat Otovou vlídností, štědrostí a přímluvou u polského krále, aby jim prominul poplatky. Ota dal strhnout čtyři modlářské chrámy, poklady v nich nahromaděné nepřijal, nýbrž rozdal chudým, jen zlatou sošku Triglava poslal do Říma.

[27]) Sv. Bernardu se vytýká, že žádal, aby pohanští Vendové byli mocí obráceni nebo vyhubeni. Byl informován od Němců, kteří mu je líčili jako zaryté nepřátele křesťanství.
[28]) Církevní dějepis, II. 1. 447.

Konečně i V o l y ň š t í, kteří předtím biskupa i jeho průvodce ztýrali, se zřekli modloslužby a přijali křest. Za rok postavil v osmi obcích jedenáct kostelů, některé ke cti sv. Václava a Vojtěcha. Posvětiv jim polského kněze Adalberta na biskupa, vracel se přes Čechy do své diecése.

V březnu 1125 připravil na Vyšehradě na smrt knížete Vladislava a smířil jej s jeho bratrem Soběslavem.

Po třech letech se Ota vydal na druhou cestu do Pomořanska, když uslyšel, že lid ve Volyni a Štětíně, poštvaný čaroději, boří kostely a znovu staví skácené modly. Horlivý bamberský biskup, ctěný jako svatý, založil nebo obnovil, hlavně ve své diecési, ale i jinde, 30 klášterů, dík štědrým darům Vladislava, vévody českého, Vratislava Pomořanského, pak krále polského a Bely II. Uherského.

Rujana 1168

Roku 1168 padla i Arkóna, svatyně a tvrz boha Svantovíta na ostrově Rujaně. Rujanští korsáři nepřestávali přepadat a plenit dánské ostrovy. Tamní král Valdemar se proto vypravil proti svatyni, stojící na strmém břehu. Přes statečný odpor byli Rujánci donuceni pevnost vydat, přijmout křest a holdovat vítězi. Před jejich očima byla ohromná modla povalena, byl jí přivázán na krk provaz, byla vláčena středem vojska, pak rozsekána a spálena. Král se zmocnil i nahromaděných pokladů, pevnost rozbořil a na místě pohanského chrámu postavil kostel ke cti sv. Víta.

I pomořanští vévodové uznali koncem 12. století německou nadvládu. Kolonisací se však brzo změnila národnostní tvářnost země. Domácí knížecí rod vymřel r. 1637 Bogislavem XIV.[29])

896—1045

40. Papežství v úpadku. Papežská moc ve středověku stále rostla, ale ne bez přerušení. Po velkém rozmachu za Mikuláše I. papežství hluboce pokleslo a prožilo snad svou nejsmutnější dobu. Souvisí to s úpadkem císařské moci. Chyběla mocná pravice císařského ochránce, která by chránila Petrův stolec proti hamižnosti italské šlechty. Italie se tehdy podobala mraveništi, na němž se hemžilo tisíc hrabat, markrabat a vévodů. Tvořily se skupiny a strany, mezi sebou zápasící, a vrcholem úspěchu bylo ovládnutí Říma a dosazení svého člena na papežský trůn.

Úpadek císařské moci

896—904

Tak se stalo, že za osm bouřlivých let se vystřídalo devět papežů. Někteří panovali několik dní, jiní několik měsíců, někteří byli zabiti, jiní uvězněni.

Papežský stolec v moci šlechtických stran

V první polovici desátého století ovládl Řím rod tuskulský, v jehož čele stály tři náruživé ženy: Theodora Starší a její dvě dcery Theodora Mladší a Marozie. Tato na př. dosadila na papežský stolec

[29]) Niederle: Původ a počátky Slovanů západních. — Týž: Život starých Slovanů, II. 1. Víra a náboženství.

svého 18letého syna Jana XI. Ale její druhý syn Alberich II. (932—954) ji svrhl a vládl sám jako světský pán Říma, omeziv moc papežů na obor čistě církevní.

Před smrtí však přijal od římské šlechty přísahu, že uzná jeho syna Oktaviána za světskou i duchovní hlavu. Tak dosedl na papežský stolec 18letý lehkomyslný mladík a zhýčkaný princ, první
955—964 papež, který změnil své jméno a nazval se Janem XII. Lépe, kdyby byl změnil své mravy; dávalť svým životem věřícím jen pohoršení.

Jsa tísněn svými nepřáteli, volal na pomoc Otu I. a r. 862 jej korunoval na císaře. Nepohodli se však a Ota dal zvolit Lva VI. V následujících letech brzy němečtí králové, brzy šlechtické strany obsazovali papežský stolec.

Alberich Tuskulský dosadil za papeže nejprve své dva bratry, pak
1033—1045 svého syna Benedikta IX. Byl to druhý Oktavián, rovněž tak mladý a nehodný. Lid se ho proto zřekl a zvolil Silvestra III. Benedikt však přenesl svou důstojnost za odstupné na Řehoře VI.

Vtom překročil císař Jindřich III. se značnou mocí Alpy a učinil nedůstojnému obsazování Petrova stolce konečně přítrž. Dal zvolit za papeže bamberského biskupa, jenž se nazval Klimentem II. Též několik jeho nástupců bylo německého původu; byli do Říma od císaře posláni. Byli to mužové důstojní a jejich úsilím se církev začala ponenáhlu povznášet z hlubokého úpadku.

Onen úpadek nelze klást za vinu samé církvi. Světští lidé byli s to dosadit násilím i nemluvně na římský stolec, jen když to ukojilo jejich vládychtivost a lakotu.[30])

ROZKVĚT STŘEDOVĚKÉ CÍRKVE (1073—1307)

1075—1122 **41. Boj o investituru.** Je pochopitelno, že se stolcem papežským hluboko poklesla i ostatní církev. Tvářnost Evropy se sice změnila, pokryla se množstvím církevních ústavů, klášterů, kapitul, chrámů, přibývalo světského i řeholního kleru, ale vnějšímu rozmachu neodpovídal růst vnitřní; naopak, církev churavěla dvěma nebezpečnými neduhy, byly to simonie a nikolaitství.

Papežka Johana

[30]) Do této smutné doby, k roku 855, klade pověst i papežku Johanu. Podnět k báchorce dala nejspíš socha v řasnatém rouchu, představující kněze nebo boha Mithru, a vedle ní chlapce. Nápis na soše byl nečitelný. Stála v těsné uličce, jíž se proto průvody, vedené papeži, oklikou vyhýbaly. Působily patrně i vzpomínky na neblahou vládu oněch tří ženštin. Obraznost lidu udělala ze sochy v řasnatém rouchu papežku, z onoho hocha jejího syna. Vládla prý tři roky. Báchorka byla zaznamenána od kronikářů v polovici 13. století. Věřilo se v ni po celý středověk a ještě protestanté jí používali v polemice proti katolíkům. Moderní historie, i liberální, v ní vidí výplod lidové fantasie. Posloupnost papežů je zaručena a pro tříletou vládu papežky v ní není místa. Onu sochu dal odstranit Sixtus V. (WW, VI. 1519, Johanna).

První doklad simonie se dochoval o císaři Konrádovi II. Ten udělil basilejské arcibiskupství duchovnímu, který mu nabídl velkou sumu peněz.[31]) Často to bývalo sto tisíc solidů. Císař sice živě cítil ve svědomí osten viny, činu litoval, ale v dobrém předsevzetí nebyl stálý. 1024—1039 Simonie

Lidé, kteří se za peníze domohli biskupství, byli schopni i jiných hříchů. Aby sehnali nabídnutou sumu, světili i sami za peníze kandidáty bez přísného výběru, někdy lidi bez potřebného vzdělání, nebo opilce, lakomce, nebo ženaté. A ti se opět hojili na prostých věřících, žádajíce poplatky za udílení svátostí.

Podle církevního práva měli být biskupové a opati voleni od kapitul. Ale v desátém století byl tento zákon již mrtvou literou. Budoucí biskup složil zeměpánu přísahu věrnosti a přijal od něho berlu a prsten. Berla (prut) je odznak moci pastýřské, prsten značí spojení biskupa s diecésí. Tento obřad slul investiturou, jí se udělovalo právo užívat církevních obročí. Berla a prsten

Biskupové jsou sloupy církve a právo je jmenovat nemůže papež natrvalo pustit z rukou.

Zdrojem jiného zla se staly soukromé kostelíky a kaple. Farních bylo málo a bylo k nim daleko, a tak si velmožové v germánských státech na svých statcích pro sebe a své poddané zřizovali kostely soukromé. Statkář dal vysvětit někoho ze svých poddaných, k výživě mu dal kus pozemku, ale podle zásad lenního práva pokládal se i dále za svrchovaného pána a vlastníka, jak onoho duchovního, tak i kostela i jeho pozemku.

Tito duchovní se vymykali biskupově pravomoci; bývali málo vzdělaní, zjevně nebo tajně ženatí a k hříchům svého pána shovívaví. Jejich zlý příklad působil nakažlivě. Začal se tvořit názor, že celibát (zdrželivost) je povinností jen těch duchovních, kteří žijí pospolitě v klášterech a kapitulách. Rozšířená nezdrželivost duchovních slula nikolaitstvím. Nikolaitství

Jen mimochodem budiž zde podotknuto, že celibát, ač je příkazem jen církevním, je s novozákonním kněžstvím takřka nerozlučně spojen. Starozákonní kněžství mělo svůj původ v těle a krvi; všichni členové rodu Levi tvořili kněžskou kastu neboli třídu. Pán Ježíš se narodil z kmene Judova, aby již tím naznačil, že kněžství novozákonní je zcela jiné povahy. Je to důstojnost osobní, duchovní, svátostná, nade všechny tělesné svazky povznesená. A jestliže již v době starozákonní kněží v době služby při chrámě, trvající několik týdnů, byli povinni žít zdrželivě, čím více kněží novozákonní, kteří přinášejí oběť daleko vznešenější a neustále. Proč žádá církev celibát

Mnohým věřícím není možno vstoupiti v manželský stav, ať již z důvodů jakýchkoli; kdo jim má ukázat, že i stav svobodný je snesitelný, ne-li kněz?

[31]) W. W., VI. 848 (Investitur).

Původní praxe

V prvotní církvi, kdy tolik věřících se řídilo radou sv. Pavla, že kdo zůstane svoboden, lépe činí,[32]) rozuměla se zdrželivost u těch, kteří Bohu přinášeli oběť, sama sebou. K udržování dobré kázně v kleru nemálo napomáhal společný život jáhnů a kněží s biskupem v jednom domě, jak je to zvláště známo ze života sv. Augustina. Časem se od pospolitého života upouštělo a následky se brzy ukazovaly. Synody si stěžovaly na vznikající zlořády a nařizovaly, že se musí setrvat při původní přísnosti.

Ohrožená jednota církve

Též jednota církve byla ohrožena. Francouzský král Jindřich I. nelibě patřil na to, kterak němečtí králové jmenují papeže, a zanášel se plánem zřídit samostatnou církev francouzskou, v jejímž čele by stál patriarcha remešský. Též Ferdinand I. Kastilský pomýšlel na patriarchát v Compostele a arcibiskup bremský si chtěl zřídit patriarchát v severských zemích. Církev mílovými kroky spěla tam, kde nyní vidíme pravoslavné a protestanty.

Reformní hnutí clunské

Ale mezitím pronikal již s rostoucí silou na povrch spodní obrodný proud, vyvěrající z burgundských hor. R. 909 tam založil a bohatě nadal akvitanský vévoda Vilém klášter Cluny, vedle Monte Casina nejproslulejší benediktinský klášter. Jeho jménem se označuje hnutí, které se tam zrodilo, odtud se šířilo, hnutí, jehož cílem bylo vrátit církvi nezávislost a mravní dokonalost. V klášteře panovala přísná kázeň, opati patřili k předním mužům své doby a nejvýmluvnějším důkazem náboženského ducha, který bratrstvo oživoval, byla svatyně při klášteře zbudovaná. Byla 555 loket dlouhá, měla pět podélných a dvě příčné lodi, pět věží a byla bohatě vyzdobena prací sochařskou.[33]) Byla perlou románského umění a o třetinu delší než chrám sv. Petra v Římě.

Velkolepá basilika v Cluny

Reformované kláštery

Reformní hnutí clunské se šířilo rychle na všechny strany. Jednak odtud byly do četných klášterů vysílány kolonie bratří, jiné kláštery zavedly tamní přísnou řeholi a přizpůsobovaly se mu. R. 1130 stál clunský opat v čele kongregace, čítající dva tisíce klášterů, rozsetých po celé církvi.[34])

V Italii byla mimoto reformovaná kongregace Kamaldulská, založená od sv. Romualda, a druhá nazvaná podle kláštera Vallumbrosa, opodál Florencie, založená od sv. Jana Qualberta; k této se hlásilo 60 klášterů. V Německu se 100 reformovaných klášterů spojilo v kongregaci hiršavskou.

Když pak toto hnutí nabylo vrchu u kurie, to jest když mužové, oživení tímto duchem, se stali kardinály a papeži, rozpoutal se onen památný zápas, zvaný bojem o investituru.

Rozkol Kerulariův 1054

Zápas o investituru vedla církev, jsouc omezena jen na svou latinskou, západní oblast. Křehká pouta, pojící západ a východ, byla

[32]) I. Kor. VII., 38.
[33]) R. 1790 za revoluce koupili svatyni clunští občané a až na nepatrné zbytky ji zbořili. Když zvali císaře Napoleona, aby navštívil jejich město, nazval je Vandaly a vyhnal je.
[34]) W. W., III. 560 (Cluny).

definitivně přervána r. 1054. Zřejmým znamením oné jednoty bylo několik latinských kostelů a klášterů v Byzanci a několik řeckých kostelů a klášterů v Římě. Leč řecký patriarcha Michal Kerularios, předtím laik, pro spiknutí do kláštera zavřený, pln záští proti latiníkům, dal jejich kostely zavřít a kláštery jim odňal. Na patriarchův popud znovu rozdmýchal Lev, biskup ochridský, spor o různostech obou církví listem, na nějž kardinál Humbert napsal důraznou odpověď.

Stížnosti latiníků

Do Cařihradu byli vypraveni tři legáti zjednat smír. Hlavní slovo měl kardinál Humbert. Císař Konstantin Monomachos přál jednotě, ale proti patriarchovi byl sláb. Ten popudil část mnichů proti kacířskému západu, legátům nedovolil konat bohoslužby a po prvním setkání odmítl s nimi vyjednávat. Byl ť také zvyklý přijímat od řeckých biskupů hluboké pocty, k jakým papežští legáti a kardinálové nebyli ochotni.

Humbert tedy odpověděl na známé výtky o nekvašeném chlebě, o postě v sobotu, o pění Alleluja, o Duchu svatém, ale pak vypočetl i stížnosti západní církve vůči Řekům: že v Římě jsou řecké kostely a kláštery trpěny a chráněny, v Cařihradě že byly zavřeny, že latiníci, kteří přestupují na řecký obřad, jsou znovu křtěni, že Řekové odpírají ženám po zrození dítka (nedělkám) sv. přijímání, i když na smrt onemocnějí, že pohanským ženám, když v takovém stavu žádají křest, jej odpírají, že dítky, i na smrt nemocné, nekřtí, leč osmého dne po narození.

Kdežto v těchto věcech jsou zcela nemístně přísní, jsou v jiných nadmíru laxní. Dovolují kněžím žíti v manželství, což jest v nejkřiklavějším rozporu s jejich posvátným povoláním; požívání masa a nošení kalhot pokládají u mnichů za těžší hřích než smilstvo. Duchovním, kteří nenosí dlouhých vlasů a vousů, se odpírá církevní společenství, konečně obrazy umírajících zavěšují na kříže, což jest naprosto nevhodné a neslušné.

Strohost kardinála Humberta

Ač papežští legáti byli v právu, přece listina, kterou patriarcha a jeho stoupenci byli vyobcováni, zněla příliš drsně a stroze. Humbert je obviňoval, že se dopouštějí nebo trpí simonii a nikolaitství, že v některých věcech následují ariány, v jiných valesiány, donatisty, severiány, pneumatomachy, theomachy, manichejce a Židy. Položili listinu na oltář v hlavním chrámě, setřeli prach s obuvi a odešli.

Kerularios ovšem vyřkl nad západními kacíři rovněž klatbu, ale úlohu ekumenického patriarchy záhy žalostně skončil. V době zmatku pomohl na trůn Alexiu Komnenovi, ale dával mu znát, komu za císařskou korunu děkuje. Když začal i sám nosit odznaky císařské důstojnosti, na př. purpurovou obuv, nemohl Alexios déle jeho pýchy snášet a poslal jej (1058) do vyhnanství, kde následujícího roku zemřel.

Ne naráz, nýbrž ponenáhlu nabyl rozkol nynějšího rozsahu. Čím

více se řecký klerus vzdaloval papeže, tím více zbožňoval císaře. Tvrdilo se, že císař pomazáním přijímá úřad učitelský, že má svěřenu péči o tělo i o duši, patriarcha jen o duši. Císař uváděl patriarchu v jeho úřad podáním berly; později to činil sultán. V té době nabyla simonie nejhnusnější podoby. Kdo podal sultánovi více dukátů, stal se patriarchou.

Řecká církev neměla zač bojovat. Císař tam byl pokládán za hlavu církve a dovoloval světským duchovním jeden sňatek. Nejprve přijímali, a dosud přijímají sedmou, a pak šestou svátost; nikdy v opačném pořadu.

1073—1085 Největší zápasník za svobodu a očistu církve byl papež Řehoř VII., původem Toskánec, vlastním jménem Hildebrand, to jest »lesní požár«. Krátký čas pobyl v klášteře Cluny ve Francii, v Římě pak rychle postupoval a jako kardinál byl rádcem pěti papežů. Byl nevelké postavy, ale neúprosné a bojovné povahy, rozený vládce, který dovedl svou vůli vnutit světu s bezohlednou příkrostí.

Dekret o volbě papežů 1059 Již roku 1059 byl od Mikuláše II. vydán dekret, jímž se volba papežů prohlašovala za výhradní právo kardinálů, a všem laikům, šlechtě, lidu, i samému císaři se veškeren vliv na ni upíral a odnímal.

Též proti simonii bylo vydáno několik dekretů a věřícím bylo zakázáno přijímat svátosti od ženatých duchovních. Poněvadž dotavadní nařízení jen málo pomáhala, jal se Řehoř VII. zakořeněné neduhy léčit ohněm a železem a postupoval se vší vehemencí svého bojovného temperamentu. Ozbrojen byl jen svou apoštolskou pravomocí a hlavní jeho zbraní byla exkomunikace, kterou jako bleskem bil do všech, kdo se mu stavěli v cestu. Jeho spojenci byly především reformované kláštery.

Zákaz laické investitury 1075 Obnoviv dřívější suspense nad simonisty a nikolaity, pohrozil r. 1075 všem vrchnostem, císařům a králům, knížatům, jestliže by se ještě opovážili dát někomu církevní úřad; týž trest stihne i duchovní, kteří svůj úřad přijmou z rukou laika.

Nevole proti papeži Na všech stranách se zvedla bouře hněvu a nevole proti přísnému papeži. Nepořádní duchovní jej tupili a vinili z kacířství. Chce prý je nutit, aby žili po způsobu andělů; raději prý se zřeknou kněžství, a pak uvidí, odkud těch andělů k církevní službě nabere. Na pařížské synodě volali, že papež žádá věc nemožnou a nerozumnou. V Rouenu se obořili na arcibiskupa kamením, když jim oznamoval a hájil papežské nařízení, a biskupa pasovského zachránili jen manové před násilím se strany nepořádných duchovních.

Pataria V Lombardsku vzniklo i v lidu hnutí proti panujícím zlořádům; papež vyzýval věřící, aby neposlouchali biskupů, kteří nedbají jeho rozkazů. Utvořila se sdružení (Pataria), která vyháněla nehodné duchovní a bránila věřícím přijímat z jejich rukou svátosti.

Jindřich IV. 1056—1106

Tu vystoupil na bojiště nejmocnější odpůrce papežův a nejurputnější zastánce starých zlořádů, mladý, sebevědomý král Jindřich IV. Papež si byl vědom spletitosti německých poměrů, kde preláti byli od dob Oty I. značnou měrou i světskými hodnostáři, spravujíce rozsáhlá území říšská (regalia). Proto se pokoušel před zákazem investitury onu věc urovnat po dobrém, jsa ochoten k spravedlivým ústupkům. Ale mladý král, dobrým radám nepřístupný a také méně dobře vychovaný, nabízenou dohodou pohrdl a uděloval církevní důstojnosti podáním berly a prstenu i nehodným osobám za peníze dále.

Byl obklopen nepořádnými preláty, o církevních věcech rozhodoval libovolně a tyransky, o církevních předpisech jen s potupným posměchem, na jeho milostnicích zářily skvosty uloupené v kostelích.

Papež exkomunikoval pro simonii některé německé biskupy a několik králových rádců a krále žádal, aby ony rádce vzdálil od dvora. Zpyšněv skvělým vítězstvím nad Sasy a Durinky, kteří se byli vzbouřili proti jeho despotické vládě, zhrdl Jindřich radami a domluvami papežovými, a když se dozvěděl, že jej chce Řehoř volat k odpovědnosti před synodu, umínil si, že jej svrhne.

Papež přepaden 1075

Papež měl dosti odpůrců i v Římě. Předním z nich byl Cencius Frangipani. Ten v čele ozbrojené tlupy přepadl papeže o vánočních bohoslužbách v St. Maria Maggiore a uvěznil jej ve věži. Lid se však shlukl a vynutil jeho propuštění. Zlosyn na kolenou prosil svého zeměpána o milost a odpuštění. Dostalo se mu ho. Za pokání mu byla uložena pout do Jerusalema. Ale protože místo na východ za moře šel na sever přes Alpy, a to přímo ke králi, bylo důvodné podezření, že ono přepadení se stalo na podnět Jindřichův.

Vormskou synodou sesazen

Král tedy volil jinou cestu. V lednu 1076 svolal synodu do Vormsu a ta prohlásila Řehoře za sesazena. Dekret podepsalo 26 biskupů. Jen někteří odepřeli; chyběli i uvěznění biskupové saští. Lombardští biskupové, od německých králů rovněž bohatě obdaření, vyslovili v Piacenzi souhlas s vormskou lžisynodou a byli ochotni uznat toho, koho jim král, jejich vrchní lenní pán, za papeže dosadí.

Jindřich v klatbě

Do Říma přinesl usnesení vzpurných biskupů lombardský kněz Roland. Právě tam zasedala postní synoda. Přinesl i list od krále Jindřicha, jenž začínal slovy: »Jindřich, ne uchvatitel královského trůnu, nýbrž vůlí Boží naň dosazený, Hildebrandovi, ne papeži, nýbrž falešnému mnichu.« Posel vyzval 110 přítomných biskupů, aby se o letnicích shromáždili u krále k volbě nového papeže, poněvadž zde tento Řehoř je dravý vlk. Papež vlastním tělem chránil smělého mluvčího, aby nebyl rozsekán od přítomných tam laiků. Druhého dne vyřkl papež se souhlasem synody exkomunikaci a

suspensi nad odbojnými biskupy. Krále rovněž vyobcoval z církve a prohlásil za zbavena vlády v Němcích i v Italii; poddané zprostil přísahy věrnosti a zakázal jim dále ho poslouchat. Byl to první trest tohoto druhu vyslovený nad německým králem. Byla to suspense od vládní moci po dobu exkomunikace, poněvadž věřící byli povinni přerušit veškeren styk s tím, kdo byl vyloučen z církve.

Tyto strašné kletby, pak náhlá úmrtí některých duchovních i světských nepřátel papežových působily ohromujícím dojmem. Biskupové jeden po druhém prosili o milost a odpuštění. Knížata, nespokojená s králem pro tvrdou vládu, sešla se v říjnu téhož roku v Triburu a usnesla se, že se král musí vzdát panování a žít jako soukromník ve Špýru; nebude-li do dne a do roka klatba s něho sňata, zvolí si krále nového. Mezitím bude pozván papež na sněm do Augšpurku, aby tam urovnal spor mezi ním a knížaty.

Král chtěl sesadit papeže, ale nenadálým obratem se zatím octl sám na kraji propasti. Pokládal za menší zlo pokořit se v soukromí před samým papežem, než býti veřejně souzen na říšském sněmu. Unikl tedy tajně ze Špýru, a poněvadž přechody přes Alpy byly střeženy, proklouzl s malou družinou přes Ženevu Burgundskem k průsmyku Montceniskému. Byla tuhá zima a výstup byl snadnější než sestup. Královna, syn a jiní účastníci byli zabaleni do kožích a od průvodčích taženi a spouštěni po svahu do nížiny.

Jeho pokání v Canosse 1077

Též Řehoř právě dorazil do Lombardska, jsa na cestě k augšpurskému sněmu. Se všech stran se hrnula šlechta a biskupové ke králi, nabízejíce mu své služby proti papeži. Ten se necítil bezpečen a hledal ochrany na pevném hradě Canosse. Patřil toskánské markraběnce Matyldě, která za boje stála věrně při papežském stolci. Král nedbaje nabídek a domluv lombardských vasalů, šel do Canossy za papežem, aby si vyžádal odpuštění.

Byl to hrad velmi pevný, obehnaný trojími hradbami. Kajícník se ubytoval v podhradí a pak dobrovolně, o své újmě, proti papežově vůli, se podrobil koncem ledna veřejnému pokání. Obléknuv na šat žíněné roucho, stál tři dny bos a lačen v nádvoří před branou, prose o přijetí do církve. Matylda a clunský opat Hugo byli jeho přímluvci a prostředníky. Ženské dvořanstvo bylo pohnuto až k slzám a papež byl viněn z tvrdosti. Záležitost však byla velmi složitá a Řehoř by byl nejraději vše urovnal až v Augšpurce.

Vznešenému, a jak se zdálo, upřímnému penitentu však bylo nesnadno odpuštění odkládat. Byv předpuštěn před papeže, vrhl se král s průvodem svým v chrámě na zem, vyznal se z hříchů a prosil o odvolání klatby. Smíření skončilo bohoslužbami v hradní svatyni. Král slíbil, že se ve všem podrobí sněmu a papeže bude podporovat v nápravě zlořádů.

Veřejné pokání za veřejné hříchy nebylo tehdy něčím neobvyklým nebo ponižujícím; podrobili se mu i jiní králové. Přesto patří události v Canosse k nejpamátnějším v dějinách. Hrdý král se tam pokořil před papežem, sice bezbranným, který však jako nejvyšší velekněz hájil Boží zákon proti lidskému násilí.

Jindřich byl v dobré vůli, měl-li jakou, brzy zviklán. Lombardští preláti a velmoži mu spílali a vyhrožovali, že povýší jeho syna na trůn, jehož se stal sám nehodným. Zato saská a švábská šlechta se krále zřekla a zvolila Rudolfa Švábského, jeho svaka. Ten se zřekl investitury a přiznal kapitulám právo volit biskupy a opaty. Jindřich naopak si právo investitury osoboval dále a při tom žádal papeže, aby vzdorokrále stihl klatbou, jinak že dosadí jiného papeže. Německo se stalo jevištěm zhoubné občanské války.

Jindřich IV. znovu v klatbě 1080

Tu Řehoř na postní synodě r. 1080 znovu dal nenapravitelného krále do klatby, prohlásil jej za zbavena koruny a uznal králem Rudolfa. Jindřich oplatil papeži stejně. Svolal do Brixenu německé a lombardské biskupy,[35]) a ti sesadili Řehoře a za papeže zvolili Viberta, arcibiskupa ravenského (Klimenta III.). Když pak v říjnu téhož roku vzdorokrál v boji zahynul, vypravil se Jindřich přes Alpy, aby Řehoře vyhnal z Říma a k sv. Petru uvedl svého lžipapeže.

Dobude Říma 1084

Třikrát oblehl Řím, maje při sobě i oddíl Čechů, vypravený tehdy po prvé do Italie. Teprve když podplatil část římské šlechty, penězi poslanými z Byzance, byly mu v březnu 1084 otevřeny brány. Papež se však v Andělském hradě hájil dále. O velikonocích byl Jindřich od Klimenta korunován na císaře. To byl vrchol jeho úspěchů.

Robert Guiskard osvobodí papeže

V 11. století se tlačili do jižní Italie severofrancouzští Normani a odnímali tam Byzantincům v drobných bojích město za městem. Robert Guiskard složil jako vévoda apulský lenní přísahu Mikuláši II. a slíbil ochranu proti nepřátelům. Tehdy šířil své výboje na Balkáně. Uslyšev o tísni svého vrchního pána, přispěchal mu s velkým vojskem, asi 30.000 silným, na pomoc. Císař jeho útoku nevyčkal; zavčas ustoupil i se svým papežem na sever. Robert osvobodil Řehoře a odvedl jej na Laterán, kde mu Normani vzdali hold a poctili jej dary. Na ulicích však došlo brzy mezi Normany a římskou šlechtou k boji. Vznikl požár, velká část města lehla popelem, a Normani, v jejichž řadách bojovalo dosti najatých Saracénů, v oblacích dýmu loupili, zabíjeli a páchali děsné ohavnosti. Tisíce zajatých bylo odvlečeno a prodáno do otroctví. Proti papeži, který nebyl s to těmto hrůzám zabránit, vzniklo v Římě tak velké rozhořčení, že byl nucen odejít s Normany na jih.

Řehoř VII. † 1085

Jeho síly byly posledními událostmi vyčerpány. Zemřel v Salerně 25. května 1085. Jeho poslední slova byla: »Dilexi iustitiam, odi

[35]) Sešlo se jich jen 30.

iniquitatem, proptera morior in exilio.« (»Miloval jsem spravedlnost, nenáviděl jsem nepravost, proto umírám ve vyhnanství.«)

Jeho velikost je tragická. Umíral, zanechávaje za sebou zpustošený Řím a zuřící občanskou válku v Němcích a Italii. A přece je to snad největší ze všech papežů. Bojoval nejtěžší boje padesátiletého zápasu. Jeho nástupci v něm pokračovali a vítězství dobré věci dovršili. Řehoř VII. je ctěn jako svatý dne 25. května.

Smutný konec Jindřichův

Císaři nějaký čas štěstí přálo. Též Urban II. musel prchnout k Normanům, ale r. 1093 nastal nenadálý obrat. Po sedmiletém boji pozbyl Jindřich Italie, mocně vzedmuté hnutí křižácké jej překvapilo a naplnilo bázní. Byl blízek zoufalství. Chtěl uhájit svou moc aspoň v Německu, ale tam se proti němu spikli vlastní synové, zapuzená manželka jej veřejně obžalovala z mravních přečinů. Jeho syn Jindřich jej zajal a uvěznil. Přátelé jej sice osvobodili, ale jeho životní dráha již byla skončena. Zemřel v Lutychu ve věku 56 let. Byl uložen v neposvěcené kapli a mnich, jerusalemský poutník, odříkával u jeho rakve ve dne v noci kající žalmy. Teprve r. 1111 byla s něho klatba sňata a byl pochován ve špýrském dómě vedle svých předků.

Jeho život je odstrašujícím dokladem staré a vždy nové pravdy, že čím kdo hřeší, tím i trestán bývá. Vzepřel se proti papežům, vyháněl je z Říma, a nakonec jej samého přivedli k pádu jeho vlastní synové. Zbavili ho trůnu a koruny, a uvrhli do vězení.

Vratislav českým králem 1085

Jeho horlivým pomocníkem byl Vratislav, vévoda český. R. 1085 byl od něho vyznamenán královskou důstojností, ale málem jej stihl i podobný trest. I proti němu se spikl syn Břetislav a údělná knížata moravská.

Jindřich V. 1106—1125

Sotvaže Jindřich V. po smrti svého otce došel jako král všeobecného uznání, hájil právo investitury s nemenší neústupností. Viděl v něm hlavní oporu své moci.

S velkým vojskem překročil Alpy a žádal Paschala II., aby jej korunoval na císaře. Ten byl ochoten, jestliže se zřekne investitury. Tehdy se dobře rozlišovalo mezi zbožím, darovaným církvi, a územím říšským (regalia), jež preláti spravovali pro krále jako státní hodnostáři. Papež chtěl mít církev svobodnou, třebas chudší, a vracel smlouvou v Sutri králi ona říšská území; on pak sám se měl vzdát investitury. Němečtí preláti však hlučným protestem ve sv. Petru smlouvu zmařili. Papež prý je kacíř, jenž z nich činí nahé, ubohé stádce, císař prý s nimi smýšlí dobře.

1111 Papež, jenž se zdráhal krále korunovat, byl zajat a s ním 16 kardinálů. Král byl sice od Římanů z města vypuzen, ale dva měsíce plenil okolí, vláčeje s sebou vznešené zajatce. Papež ve své velké tísni svolil k nové smlouvě; ponechával králi právo investitury, ale s vyloučením simonie, a pak jej korunoval na císaře. Ale brzy po-

znal, že chybil. Reformní strana v církvi byla tehdy již tak silná, že se samoděk scházela na různých místech na synody, vytýkala papeži slabost a některé vyslovily nad císařem klatbu. Papež se cítil nucen smlouvu odvolat.

Gelasius II. prchl před císařem do Francie; ten jmenoval vzdoropapeže. Teprve Kalixtovi II., burgundského původu, zvolenému v kláštěře Cluny, příbuznému samého císaře, se podařilo učiniti dlouholetému a již unavujícímu boji konec.

Vormský konkordát 1122

Boj se skončil tam, kde začal, ve Vormsu. Císař se vzdal investitury berlou a prstenem. Dále dovolil, aby biskupové a opati byli svobodně voleni od kapitul. Ale i papež se uvolil k spravedlivému ústupku; císař směl býti volbám přítomen nebo se mohl dát zastupovat a sporné volby mohl rozhodovat. Zvolenému udělil podáním žezla, jako svému vasalu, správu statků. Pak byl prelát posvěcen. Tyto podmínky platily pro vlastní Německo; v Burgundsku a Lombardsku byla císařova moc menší. Zvolenému a posvěcenému prelátu do šesti měsíců podáním žezla udělil správu statků.

IX. obecný sněm, I. lateránský 1123

Následujícího roku svolal Kalixt všeobecný sněm do basiliky lateránské. Sešlo se přes 300 biskupů a mnoho opatů. Byl to první obecný sněm, zasedající v latinské, západní oblasti. Byl na něm schválen vormský konkordát. Z různých usnesení nejdůležitější bylo to, že manželství podjáhnů, jáhnů a kněží, dotud sic nedovolená a hříšná, ale platná, byla nyní prohlášena za neplatná.

Tím byla zaražena rostoucí demoralisace kleru, jíž se církev měnila v kupecký dům a peleš lotrovskou.

Papežští legáti, ne bez potíží, zjednávali v jednotlivých zemích průchod přísným nařízením. A třebas všechna pohoršení úplně nepřestala, viděl lid v těch, kteří je dávali, hanobitele domu Božího. V reformě kleru, která započala hnutím clunským, pokračovali mendikanti, františkáni a dominikáni.

Treuga Dei

Za slabé vlády, zvláště ve Francii a Belgii, ale i jinde, suroví velmoži si vyřizovali své spory zbraní, to jest záškodnou válkou. Clunský opat Odilo učinil první pokus o zachování »Božího míru« (Treuga Dei). Alespoň čtyři dni v týdnu k uctění utrpení a vzkříšení Páně, ve čtvrtek, v pátek, sobotu a neděli, také v době postní, musily zbraně odpočívat. Neposlušným bylo pohroženo exkomunikací a interdiktem. Koncil tato ustanovení schválil.

Památka dušiček

Týž opat r. 998 nařídil, aby se v celé kongregaci 2. listopadu slavila památka všech věrných zemřelých zádušními bohoslužbami a odříkáváním hodinek za zemřelé. Svěcení této památky se časem rozšířilo po celé církvi. Místy, na př. ve Španělsku, sloužili kněží v ten den tři mše svaté; za strašné války 1915 dovolil papež Benedikt XV. sloužit tři mše svaté všem duchovním.

Tři mše svaté

V dřívějších dobách byli duchovní povinni o některých svátcích třikrát

celebrovat. Alexander II. to r. 1065 zakázal a jen na hod Boží vánoční to bylo dále dovoleno. Oltářní Svátost byla podávána pod obojí způsobou, a také dětem. K přijímání sv. Krve se používalo trubičky nebo byl do ní namočen posvěcený chléb.

KŘIŽÁCKÉ VÝPRAVY A BOJ SE ŠTAUFY

Dobytí Sicílie 1061—1091

Předehrou křižáckých výprav bylo dobytí Sicilie. Normanům se jižní Italie, země věčného jara, velmi zalíbila a zvláště blízká Sicilie lákala jejich bojovnost. Vévoda Roger a jeho bratr Robert Guiskard dobývali ostrova třicet let. Normanů bylo jen málo a sicilským Saracénům se dostávalo pomoci z Afriky. Několik set normanských rytířů hnalo před sebou tisíce ctitelů prorokových. Hlavního města Palerma dobyl hlouček 440 rytířů. Skoro čtvrt tisíciletí bylo v moci Saracénů a hlavní chrám Panny Marie byl proměněn v mešitu. Když byl opět posvěcen a arcibiskup v něm po prvé zpíval slavnou mši svatou, myslili Normané, že slyší nebeské hlasy andělů. Roger II., který zdědil vládu na Sicilii i v Apulii, byl (1130) od Anakleta II., jako vrchního lenního pána, jmenován králem »obojí Sicilie«.

42. **Boj s islamem na poloostrově Pyrenejském.** Sicilie bylo dobyto jen drobnou válkou. Zato o poloostrov Pyrenejský byly vedeny boje, o jejichž velikosti si lze jen nesnadno utvořit náležitou představu. Obyvatelé baskických hor si uhájili samostatnost, jak za nadvlády kartaginské a římské, tak i maurské. Po bitvě u Xeres de la Frontera se tam také utekl z bojiště houf Gotů. To byl skromný zárodek budoucího Španělska. Utvořilo se tam několik státečků (Navarra, Aragonie, Leon, Kastilie), ale jejich vzrůst byl velmi nesnadný, dokud Mauři byli jednotni. R. 1037 zemřel poslední chálif z Omejova rodu a o jeho dědictví se rozdělilo 17 emírů. Proti těm začali křesťané postupovat ze svých horských pevností s větším zdarem. Na španělských planinách se rozvinul boj, který přátele dějin naplňuje nemalým podivem.

Po bitvě u Xeres (r. 711) zaplavili Maurové poloostrov jediným náběhem. Přivedli jej k velkému rozkvětu a usadili se na něm jako na věčné časy. Postupující křesťané však ho musili dobývat zpět asi 200 let a těžce zápasit o každé město, každou osadu a tvrz. Mauři zoufale hájili každou píď země. Každý kus území, který křesťané opanovali, zajistili si zbudováním pevnosti (castellum); odtud název Kastilie, jímž se označovala velká část poloostrova.

Maurové odedávna používali vojska najatého; ponejvíce to byli koupení Slované. Nemohouce odolat útoku se severu, volali nyní

na pomoc africké Berbery. Španělům naopak přicházely na pomoc zástupy křižáků z Francie a jižních Němec. Západní Evropa a Afrika se tak utkaly za Pyrenejemi v bojích, vedených s obou stran s velkým fanatismem.

Dobytí Toleda 1085

Když se Alfons VI., král kastilský, chystal udeřit na Toledo, dávné sídlo gotských králů, žádal o pomoc křesťanské panovníky, a hlavně papeže. Řehoř VII. mu ji ochotně slíbil, ale jako podmínku stanovil zavedení církevních reforem; musí přestat laická investitura, simonie, nikolaitství a též tak zvaná mozarabská liturgie, podobná východní. Též král sám má poddané předcházet příkladem počestného života. Mauři a Španělé závodili v rytířských ctnostech, ale křesťané pochytili od ctitelů půlměsíce leckterou neřest. Na papežovo vyzvání se vydaly zástupy rytířstva za Pyreneje. S jeho pomocí král Alfons r. 1085 Maury porazil a dobyl Toleda.

Emíři však povolali z Afriky marockého vládce Jusufa. Následujícího roku prý se u Zalaky (nad řekou Tajem při portugalských hranicích) měřilo 400 tisíc muslemů se 150 tisíci křesťanů. Od rána do večera bylo krutě bojováno.

Křesťané sice prolomili řady nevěřících, ale na pevném jádře vybraných bojovníků se jejich útok zarazil. Přesilou pak byli obklíčeni a porubáni. Přes skvělý úspěch neměl Jusuf k dalšímu válčení chuti a vrátil se do Afriky.

Rytířské řády španělské

V polovici 12. století vznikly ve Španělsku čtyři rytířské řády. První byl nazván podle pevnosti Alcantary. Měl 53 hradů. Druhý byl nazván podle Calatravy. Oba byly závislé na řádu cisterciáckém; měly jeho bílý šat a spravovaly se jeho řeholí. Řád St. Jago de Compostella chránil poutníky a do boje postavil 400 jízdních a tisíc pěších. Tvrz Avis dala jméno řádu na půdě nynějšího Portugalska. Rytíři spali a pracovali opásáni mečem. Alkantarští měli výsadu, že začínali boj a zdržovali dorážejícího nepřítele. Žádný hrad jim nebyl příliš strmý, žádný vojenský podnik příliš odvážný.

Koncem 12. století ovládla Maroko fanatická sekta Almohádů. Sultán Almansur chtěl ztenčené panství půlměsíce rozšířit opět až k Pyrenejím. Přes půl milionu bojovníků prý vedl k sloupům Herkulovým a přepravil přes úžinu. Křesťanští panovníci, vzájemnými spory oslabení, vytáhli mu vstříc, ale u Alarku (v poříčí Quadiány) utrpěli r. 1195 zdrcující porážku. Kalatravští rytíři tam padli do posledního muže.

Nyní se připravovaly obě strany k rozhodné ráně. Král Alfons III. Kastilský žádal o pomoc křesťanské panovníky a papež Inocenc III. vybízel rytířstvo, aby se chopilo meče; ostatní věřící vyzýval, aby modlitbou, almužnami a postem vyprosili zdar křesťanským zbraním. Sám vedl v Římě prosebný průvod.

Vítězství u Naves de Tolosa 1212

Přes sto tisíc bojovníků překročilo hranice Španělska. Spojená vojska dobyla Calatravy, nedávno ztracené. V čele vítězů vstupoval do města kněz, nesa v rukou oltářní Svátost. Šedesát střel mu uvízlo v rouchu a ani jedna jej nezranila. Bylo v tom spatřováno příznivé znamení. Dne 16. července 1212 stanuly armády proti sobě u Naves de Tolosa, opět v pořící Quadiány. Síla spojených Berberů a Maurů se odhadovala na půl milionu bojovníků. Arabský spisovatel je srovnával s hustými mraky kobylek, jež pokryly hory a údolí, roviny i nížiny. Jádro vojska tvořil vybraný oddíl z černochů a Maurů, osobní to stráž vrchního vůdce marockého sultána Mohameda. Byla rozestavena v podobě půlměsíce a obemknuta řetězy. Řádoví rytíři a jiní křesťané se probili první řadou nepřátel a obořili se na druhý šik; byli však vrženi zpět. Půl dne kolísal nerozhodný boj sem tam. Když byl konečně nepřítel na celé linii obrácen na útěk, dorazila bitevní vřava na železnou hradbu černochů. Praporečník kastilského krále odvážným skokem svého koně se první přehoupl dovnitř. Totéž učinili na jiné straně králové aragonský a navarský a jejich rytíři s nimi. Uvnitř ohrady nastala řež, jež trvala až do noci a z níž jen nemnozí vyvázli.

Píše se o 200.000 padlých. Tímto vítězstvím bylo maurské panství na Pyrenejském poloostrově do základů vyvráceno a 16. červenec tam byl slaven jako »triumf kříže«.

Svatyně v Cordobě

R. 1236 dobyl Ferdinand III. Cordoby, nádherného to velkoměsta, jež bylo řadu let sídlem chálifů a arabské učenosti. Hlavní chloubou města byla mešita, 195 m dlouhá, 123 m široká, rozdělená 1.400 mramorovými, jaspisovými a porfyrovými sloupy na 19 lodí. Byla proměněna v katedrálu, ne bez porušení celku; sloupů je v ní nyní jen asi tisíc.

Granada lénem 1246

R. 1246 se granadský emír prohlásil za vasala kastilského krále. Mnoho Maurů se přeplavilo do Afriky, odkud přišli, mnoho se jich nahrnulo do Granady, která pak vydala poslední květy jejich pokročilé vzdělanosti; tehdy byla zbudována Alhambra, perla paláců.

Tyto dlouhé a skoro nadlidské boje, vedené proti musulmanům v západním středomoří, měly trvalé úspěchy, a to proto, že obyvatelstvo si přes dlouhou porobu uchovalo katolickou víru. Tomu tak nebylo na východě.

43. **První křižácká výprava (1096—1099).** Od té doby, co císař Konstantin a sv. Helena očistili posvátná místa v Palestině od pohanských poskvrn a zbudovali tam svatyně, důstojné oněch ctihodných míst, stala se Svatá země cílem přemnohých poutníků. R. 1064 se jich tam ze západních zemí vydalo sedm tisíc. Všichni byli ozbrojeni, vedl je arcibiskup mohučský; ale jen dva tisíce se jich vrátilo.

Dokud byli pány Palestiny Arabové semitského původu, bylo postavení křesťanů snesitelné. Ale v desátém století začaly do přední Asie pronikat hordy drsných kočovníků tureckých. Přijali islam, strhli na sebe moc a šířili své panství na všechny strany. R. 1071 porazili byzantského císaře Romana a ovládli celou Malou Asii. Brzy potom se zmocnili Jerusalema a jak domorodým křesťanům, tak poutníkům dali pocítit svou nesnášelivost a krutost. Odírali je, týrali, zabíjeli, i za bohoslužby vráželi do chrámu, patriarchu za vlasy vláčeli, kalichy zpřevraceli, na oltáře sedali. Násilnosti Turků

Ale také západní křesťanstvo si bylo vědomo své síly; oplývalo množstvím bojovného rytířstva a bylo hrdé na svou víru; posvátná místa pokládalo za společné vlastnictví všech věřících a v jejich zneuctění pociťovalo i vlastní potupu. Církev zvítězila nad světskou mocí v boji o investituru; což divu, že osvícení mužové, mluvčí své doby, prohlašovali za přední její povinnost boj proti barbarům, kteří zpupně šlapali hrob Syna Božího.

Již Řehoř VII., byv požádán o pomoc z Cařihradu, chtěl se v čele padesáti tisíc vojska vypravit na východ, zahnat Turky za Eufrat, sjednotit Řeky a Armeny s církví a zmocnit se Jerusalema. Ale místo u Božího hrobu umíral ve vyhnanství.

Jeho plán s ním však proto nesešel se světa. Provedl jej Urban II., původem Francouz, bývalý převor v clunském klášteře. V březnu r. 1095 svolal synodu do Piacenzy, na niž se dostavilo asi čtyři tisíce duchovních a třicet tisíc laiků. Když vyložil, co zamýšlí, a když přivedl řecké posly, prosící o pomoc, zmocnilo se zástupu hluboké vzrušení. »Vzchopme se a rozbijme okovy křesťanstva,« bylo voláno. Mnozí přisahali, že sáhnou k zbrani a vypraví se, jakmile papež dá povel. Synody v Piacenzi a Clermontě 1095

V listopadu téhož roku slavil synodu v Clermontě, daleko skvělejší a hlučnější. Papež si byl vědom, že především jeho soukmenovci budou mít pochopení pro jeho velké záměry. Sešlo se nesmírné množství věřících všech stavů, laiků i duchovních, z Francie i severních zemí. Biskupů a arcibiskupů tam bylo 239.

Papež mluvil pod širým nebem a živě líčil, jak posvátná místa v Palestině jsou znesvěcována, proměňována v stáje, jak jsou kněží zabíjeni, panny zneuctívány, a vzpomínaje Karla Velikého zvolal: »Ozbrojte se horlivostí Boží, přepašte se mečem a buďte syny Všemohoucího. Lépe jest zemřít v boji, než se dívat na utrpení věřících. Obraťte zbraň, kterou hříšně proléváte krev svých bratří, proti nepřátelům Kristova jména!«

Dojem papežovy řeči byl nepopsatelný. Často byl přerušován vzlykáním a voláním veškerého množství: »Deus lo volt!« (Bůh tomu chce!) Adhemar, biskup z nedalekého Puy, rytířského a ušlechtilého

ducha, první padl papeži k nohám a prohlásil, že potáhne do svatého boje. Stejně se rozhodla největší část přítomných laiků i duchovních. Jejich znakem byl červený kříž na pravém rameni, odměnou plnomocné odpustky.

Poustevník Petr Amienský jezdil ode vsi ke vsi, od městečka k městečku a vybízel k účasti urozené i neurozené.

Plameny náboženského nadšení šlehly z klášterů a samot do širokých vrstev národa. Celá Francie se proměnila ve velké vojenské ležení, v němž zbrojíři kovali zbroj a muži se učili zacházet se zbraní. Nebylo rodiny, z níž by aspoň jeden člen nebyl přijal kříž. Rytíř opouštěl hrad, mnich celu, sedlák pluh, pastýř stádce, lupič svou skrýš, aby se účastnili na svatém podniku.

K svatému nadšení se přimísilo i něco pozemského čmoudu. Normanské velmože vedla i naděje, že si tam založí panství. Byli mezi nimi rytíři bezzemci, kteří měli jen svůj dobrý meč. Nejeden dlužník unikal věřiteli a sedlák účastí na výpravě střásl se sebe poddanství. Ale všichni šli vstříc strastem, o nichž neměli tušení.

Nezřízené zástupy 1096

Venkovský lid se dal na pochod hned na jaře r. 1096. Mnohý sedlák prodal usedlost, naložil celou rodinu na vůz a jel dobývat Svaté země. V blouznivém rozčilení mysli někteří viděli na nebi kříže, jiní meče, bojující rytíře nebo anděly, vyzývající k pochodu. Těchto venkovanů, nezřízených a špatně vyzbrojených, vytáhlo z Francie a sousedních zemí nejméně 200 tisíc.[86]) Jednu část těchto zástupů vedl rytíř Walter ze Saint Savair, jinou kazatel Petr. V porýnských městech si vylévali vztek na Židech; násilím je křtili, olupovali a zabíjeli jakoby nepřátelé Boží, vskutku však ze msty za lichvu. Většina těchto křižáků zahynula již v Bulharsku hladem nebo mečem tamního obyvatelstva, rozhořčeného jejich loupežemi. Ti, které dal císař Alexius rychle přepravit na asijskou půdu, byli z největší části potřeni u Niceje od Turků.

Vlastní vojsko se hnulo teprve v létě r. 1096.

Výprava rytířstva v létě 1096

Rytířstvo dolnorýnské vedl Gottfried z Bouillonu (v jižní Belgii) a jeho dva bratří Balduin Flanderský a Eustach. Severofrancouzské rytířstvo vedl králův bratr Hugo z Vermandois, jihofrancouzské Raimund Toulouský, jihoitalské Normany Boemund Tarentský a jeho synovec Tankred. Provázel je papežský legát Adhemar z Puy. Králové zůstali úplně stranou; císař byl v klatbě pro boj o investituru, Filip Francouzský pro libovolné zrušení manželství a veřejné pohoršení.

Shromaždištěm byl Cařihrad. Tamní císař Alexios Komnenos se křižáckých davů zhrozil. Volal je sice na pomoc, ale tolik jich nečekal. Zvláště jihoitalští Normani měli sto chutí udělat to, k čemu

[86]) W. W., IX. 1887 (Petr Am.).

došlo teprve po sto letech, to jest zmocnit se Cařihradu. Alexios s nimi netáhl, ale snažil se z jejich bojů co nejvíce vytěžit. Vůdcové, ne bez odporu, mu složili přísahu, že jej uznají za lenního pána těch zemí, které dříve patřily k jeho císařství.

Počet účastníků

V květnu 1097 vstoupili na asijskou půdu, po níž tolik toužili, a oblehli Niceu. Tam byly ty spousty rytířů a poutníků počítány. Zaznamenané údaje kolísají mezi 105 a 600 tisíci. Má se za to, že jádro výpravy tvořilo 300 tisíc ozbrojených, nečítaje duchovních, žen, dětí a poutníků, kteří se hrnuli se všech stran. Byloť to jakési stěhování národů pod znamením kříže ze západu na východ. Víra tehdy nepřenášela hory, ale národy.

K nemalé nevoli křižáků vydali Turci obležené město Řekům. Alexios však udobřil a odškodnil přední vůdce skvělými dary. U Dorylea uvnitř Malé Asie chtěl sultán Kilidž Arslán dravému proudu zatarasit cestu. Leč s hromovým voláním »Bůh tomu chce!« vrhli se křižáci na Turky a rozprášili je do stepí a roklí. Ikonský sultanát se v základech zakolísal a Alexios se zmocnil polovice Malé Asie. Nesmírně trpěli křižáci horkem, žízní a hladem. Stalo se, že i pět set bojovníků zemřelo za jediný den.

Balduin Flanderský se probil s jedním oddílem na východ až za Eufrat a s pomocí tamních křesťanů zřídil první latinské knížetství v Edesse.

Strádání a boje u Antiochie

V říjnu 1097 oblehlo veškero vojsko Antiochii, neobyčejně silnou pevnost, hájící vstup do Syrie a Palestiny. Křižáci žasli nad velikostí hradeb, četnými cimbuřími, zubatými věžemi a příkopy. V polním boji, muž proti muži, byli železní rytíři ze západu neodolatelni; ale proti takovým pevnostem byli bezmocní a v jejich dobývání nezkušení. Leželi před branami jako Řekové kolem Troje a odráželi výpady Turků. S počátku skýtalo úrodné okolí dosti výživy, ale když obléhání nebralo konce, začaly v jejich řadách zle řádit hlad a nemoci. I nejstatečnější zoufali a prchali k moři, mezi nimi i Petr Amienský. Tankred jej však zadržel a donutil k přísaze, že neopustí lidu, který sem z vlasti vylákal.

Již osmý měsíc leželi před vzdorující tvrzí, když tu došla zpráva, že Kerboga, sultán mosulský, táhne od východu s velkým vojskem, aby to křižácké plémě nevěřících vyhladil. Křesťanům nastával boj na život a na smrt. Vůdcové, ač neradi, svolili, že město připadne Boemundovi, který tajně vyjednával s velitelem jedné věže. Boemund byl za noci 3. června 1098 vpuštěn dovnitř, otevřel bránu a křižáci vrazili do města. Porubali deset tisíc Saracénů, hradu však nedobili.

Po třech dnech přitáhl Kerboga. Obklíčil město, obehnal je náspem a posádku na hradě uvnitř města zesílil. Křižáci byli zavřeni

jako v pasti; jejich záhuba se zdála neodvratnou. Vysilující boje s vnějším i vnitřním nepřítelem, hlad a nemoci přivodily tupou zoufalost; ozývaly se i žalobné hlasy proti nebi; nejeden rytíř se spustil po provaze s hradeb a prchl.

Posvátné kopí

Mimořádný nález způsobil obrat. Jihofrancouzský kněz Petr Barthelmy ohlásil Raimundovi, že se mu v noci zjevil Pán Ježíš a oznámil, že k vítězství je povede svaté kopí, zakopané pod oltářem v chrámě sv. Petra. Bylo nalezeno ve hloubce 12 stop. Vzácná relikvie oživila a vzpružila neočekávanou měrou malátné mysli zdravých i nemocných. Po trojdenních pobožnostech žádalo vojsko bouřlivě, aby bylo vedeno do boje. Bylo rozděleno do dvanácti zástupů ke cti svatých apoštolů. Všichni bojovali pěšky, svaté kopí v čele; koní už nebylo. Turci stáli v patnácti houfech, šachovitě rozestavených. Boj byl urputný a trval dlouho. Ale nadšení křesťanů neochabovalo a Turci jejich útoku neodolali. Byli obráceni na útěk a jejich tábor s bohatými zásobami naráz zahnal hlad a nouzi.

1098
28. červen

Teprve na podzim se hnulo prořidlé rytířstvo podél moře k jihu. Když se roznesla zpráva, že je vidět hradby města Jerusalema, předbíhali se, aby je co nejdřív spatřili. Padli na kolena, líbali zemi a se slzami děkovali Bohu, že jim dal spatřit cíl vroucích tužeb a těžkých strastí. Zblízka však byl pohled na svaté město méně vábný. Silná posádka, čtyřicet tisíc Saracénů, přivítala křižáky pošklebky a posměchem; křižáků bylo boje schopných už jen dvacet tisíc. Útok, který podnikli v prvním nadšení a bez náležitých příprav 12. června 1099, byl odražen. Více ještě než šípy nepřátel trpěli nedostatkem, žhoucím úpalem a žízní; bylyť studnice a cisterny v dalekém okolí zasypány. Někteří chtěli alespoň políbit hradby svatého města a pak prchnout k moři; byli však zasaženi střelami nebo kameny.

Dobytí Jerusalema 15. července 1099

Zbylí bojovníci napjali poslední síly. Janovské lodi přivezly do Jafy zásoby a dělníky. Ze vzdáleného lesa byly dopravovány klády, byly stavěny věže, stroje, žebříky, byly rovnány cesty, muži i ženy závodili v práci bez oddechu. Průvodem a pobožnostmi na hoře Olivetské se připravili na rozhodný boj. Dva dny bojovali křesťané na hradbách proti přesile a již pozbývali mysli. Tu zvolal Gottfried, že vidí na Olivetské hoře světlou postavu se zářícím štítem, svatý Jiří že jim přichází na pomoc. Pak dal přisunout vysokou věž k samým hradbám, byly spuštěny mosty a sám byl mezi prvními, kteří je přešli. Probili se k bráně, otevřeli ji a vojsko vrazilo dovnitř s takovou silou, že se nejeden v tlačenici zadusil. Pro náramné vzrušení, mnohá a dlouhá strádání, příkoří a bezpráví vítězové zapomněli, že bojují ve službě milosrdného Boha. V slepé zuřivosti pobíjeli Saracény a Židy bez rozdílu věku a pohlaví. Krev tekla po schodech mešity a synagoga shořela i s Židy, kteří se do ní utekli.

Když vášně doburácely a třesk zbraní ztichl, bylo město vyčištěno, křižáci omyli potřísněné ruce, oblekli poutnický šat a oddali se pobožnostem. Tichý vánek zbožných vzdechů, lítosti a díků se rozševelil nad posvátným městem.

Gottfried králem † 1100

Za krále byl zvolen Gottfried Bouillonský. Služebnictvo si naň sice stěžovalo, že se i po bohoslužbách ještě dlouho v kostele modlívá, že o každém obraze vyzvídá, kdy a kým byl zhotoven, a mezitím že oběd vychladne. Tyto stížnosti jej pro vysokou hodnost spíše jen doporučovaly. Byl statečný, neporušených mravů, mocen obou řečí, francouzské i německé, a křižácké myšlence upřímně oddaný. Korunovat se nedal; nechtěl nosit zlaté koruny tam, kde Spasitel nosil trnovou. Přijal jen titul »ochránce Božího hrobu«. Knížata ostatních měst byla jeho leníky.

Již 12. srpna téhož roku porazil s nevelkým vojskem několikanásobnou přesilu egyptského sultána u Askalonu. Panoval však pouze rok. Již následujícího roku podlehl epidemii v 38. roce věku a byl pochován v chrámě Božího hrobu. Historie mu po zásluze vykázala jedno z nejčestnějších míst v pantheonu světových dějin. Jeho nástupcem se stal Balduin, jeho bratr, kníže edeský.

Smutná dohra 1101

Tato první a nejzdařilejší výprava měla i smutnou dohru. Zpráva o dobytých vítězstvích vzbudila na západě velké nadšení. Shlukly se tři velké davy Francouzů, Němců a Lombardů, a táhly na východ, aby dobyly samého Bagdadu a moc islamu do základu vyvrátily. Byly vedeny arcibiskupy a vévody, asi 150 tisíc ozbrojených, s poutníky půl milionu lidstva. Alexios jim dobře radil, aby se v Malé Asii drželi pobřeží. U nich však bylo více nadšení než rozvahy. Namířili přímo na Angoru; té dobyli, ale to byl poslední jejich úspěch. Lombardi táhli přes Halys dále na východ, ostatní dvě vojska zahnula k jihu, ale všichni zahynuli hladem, žízní a mečem Turků.

Rytířské řády

K obraně získaných měst, k ochraně poutníků na cestě mohamedánskými osadami a obsluze nemocných vznikly rytířské řády.

Francouzského původu byl řád templářský (1118), nazvaný tak podle sídla poblíž bývalého chrámu Šalomounova; nosili bílý plášť s červeným křížem. Italského původu byli johanité (1120), původně bratrstvo ošetřující poutníky při špitále založeném od amalfských kupců. Jako svého ochránce ctili sv. Jana Křtitele. Řeholní roucho tvořil černý plášť s osmihrotým bílým křížem. Konečně u Akonu za třetí křižácké výpravy vznikl (1190) při německém špitále řád Německý, jenž si zvolil bílý plášť s černým křížem.

Cisterciáci 1098

V době nábožensky tak vzrušené vznikly i jiné řády. Předně to byli cisterciáci, nazvaní tak podle kláštera Citeaux u Dijonu. Byli to bíle odění reformovaní benediktini. Jejich zakladatelem byl opat

Robert, ale o rozšíření přísné řehole se nejvíce zasloužil sv. Bernard z Clairvaux. Úkolem nového řádu nebyla tak duchovní správa, jako spíše polní práce. Řád měl mnoho bratří laiků a proslul zakládáním dvorů v močálech a lesích a jejich vzorným vedením.

Sv. Bernard vyslal z Clairvaux sbory bratří do 65 nových klášterů. V Clairvaux samém bylo při jeho smrti 700 členů. Vznikl v nehostinném »údolí pelyňku« (vallis terebinthi), skrýši loupežníků, číhajících na pocestné. Usilovnou prací byla tato poušť vzdělána a proměněna v údolí světlé (clara vallis).

Opatství nové řehole přibývalo velmi rychle, jako stánků Izraelových; za padesát let jich vzniklo 343. Kolonie bratří, do nich vysílané, mívaly 60—100 členů. V době největšího rozkvětu měl bílý řád 1.800 opatství, v českých zemích dvacet.

Premonstráti 1120

Skoro současně vznikl jiný řád, rovněž bíle oděný, založený od sv. Norberta. Zakladatel pocházel z Xanten při dolním Rýně a byl dvorním kaplanem Jindřicha V. Jeho úmyslem bylo obnovit kázeň v kněžstvu, žijícím pospolitě při kapitulních a katedrálních kostelích. Když jeho úsilí narazilo na obtíže, jal se zakládat sbory řeholních kanovníků, spravujících se pravidly sv. Augustina. První taková kanonie vznikla v Prémontré u Laonu ve Francii. Když byl r. 1126 jmenován arcibiskupem v Magdeburce, uvedl i k tamní katedrále své kanovníky, a též k jiným biskupským chrámům v polabských zemích, takže Magdeburk se stal druhou kolébkou premonstrátského řádu. Tam zemřel i jeho zakladatel a jeho ostatky byly 1627 přeneseny na Strahov do Prahy. Horlivou činnost v duchovní správě, úctu oltářní Svátosti a Matky Boží zanechal jako hlavní odkaz svým následovníkům. Za největšího rozkvětu měl řád 2.000 sídel, v našich zemích 25.

1134

Kartuziáni 1084

V této době vznikl i řád, který předstihl jiné v přísnosti a nikdy nepotřeboval reformy, poněvadž se nikdy od původních stanov neuchýlil. Bruno, rodem z Kolína nad Rýnem, kanovník v Remeši, roztrpčen tamními nepořádky, uchýlil se s šesti druhy do odlehlého údolí Alp, zvaného Chartreuse (Kartouza), opodál Grenoblu. Tam si kolem kostelíka vystavěli chaty a žili po způsobu dávných poustevníků. Nějaký čas byl sv. Bruno rádcem Urbana II. V divokých horách Kalabrie v La Torre založil novou Kartouzu; tam r. 1101 i zemřel. Kartuziánů nebylo nikdy příliš mnoho. V době největšího rozmachu měl řád 230 mužských a 17 ženských klášterů, nyní má všech 23. Každý člen měl pro sebe celu a zahrádku. Ne tak dlouhé modlení, práce na poli a jiné přísnosti, nýbrž mlčení a samota činily jejich život těžkým.

Karmelitáni 1155

V severní části Palestiny vybíhá do moře předhoří 30 km dlouhé, 550 m vysoké; je to hora Karmel, skýtající úchvatnou vyhlídku

na všechny strany. Složena je z vápence a četné jeskyně se často staly útočištěm pronásledovaných. Prorok Eliáš tam svolal s nebe oheň na obět Hospodinovu a dal tam pobít 450 kněží Bálových. Též křesťané se tam ve zlých dobách skrývali a v šestém století tam byl klášter sv. Eliáše. Lákalať horská samota podobně jak Sv. Hora Athonská.

R. 1155 se tam usadil s desíti druhy Berchtold z Kalabrie, účastník druhé křižácké výpravy, a položil tam základ ke karmelitskému řádu. V Palestině vzniklo asi 15 klášterů. Pro nejistotu a nenávist Saracénů byli karmelitáni nuceni svou kolébku opustit a přesídlit do Evropy. Rozšířili se hlavně v románských zemích. Dělí se na dvě větve, mírnější a přísnou. V druhé polovici 16. století se stala chloubou řádu sv. Terezie svými spisy o mystickém životě. Klášter na hoře Karmelské byl nákladně obnoven r. 1828. U nás z nemnohých zbyl jediný ženský na Hradčanech.

Přes první beznadějný pokus sv. Norberta přeměnily se přece četné kapituly kanovníků v kláštery. Bylyť k tomu z Říma důrazně vyzývány. Kanovníci, zvláště při biskupských chrámech, se zříkali vlastního jmění, složili obvyklé sliby a stávali se ze světských kněží řeholními (canonici regulares). Pravidla pro ně byla v 11. století upravena podle spisů sv. Augustina. Augustiniáni

Různá duchovní bratrstva, žijící pospolu na různých místech, spojil Alexander IV. v řád poustevníků sv. Augustina (ordo eremitarum). 1256

R. 1530 se od tohoto řádu oddělila větev poustevníků bosáků (eremitae discalceati). Z dosti četných klášterů augustiniánských se u nás zachovaly v Praze u svatého Tomáše, na Starém Brně, ve Lnářích.

Byly uvedeny jen velké řeholní rodiny s pominutím menších. Z celého je zřejmo, že v západních zemích bylo tehdy kleru světského i řeholního velmi mnoho, asi jako v Egyptě za prvního rozmachu mnišství. Středověké lidstvo tíhlo jednak do samoty uprostřed klášterních zdí, aby tam sloužilo Bohu, nebo se chápalo zbraně, aby v dalekých zemích bojovalo proti nevěřícím.

44. **Druhá křižácká výprava r. 1147.** R. 1144 dobyli Turci Edessy, obyvatelstvo povraždili nebo prodali do otroctví a město proměnili v haldu ssutin. Zpráva o tom vzrušila západní Evropu a naplnila ji obavami o sám Jerusalem. Papež Eugen III. pověřil hlásáním nové výpravy sv. Bernarda. Pád Edessy 1144

Byl to podivuhodný muž; postem a jinými přísnostmi vyhublý, skoro kost a kůže, ale ducha ohnivého a neodolatelné výmluvnosti, největší řečník a prorok své doby, jehož rtů se anděl nadšení dotkl řeřavým uhlem. Sv. Bernard

Jeho zjev působil mocným kouzlem; matky před ním skrývaly své syny, aby jim je neodloudil k sobě do kláštera. Lahodu a unkci nesetřely věky s jeho spisů, a proto byl vyznamenán čestným názvem »doctor mellifluus« (učitel sladkomluvný).

Tehdy vůbec byli předními nositeli náboženského úsilí cisterciáci. Nejslavnější člen tohoto řádu opat clairvauský procházel svou vlast a rozněcoval národ k svatému podniku. Kam nedolehl jeho hlas, tam psal dopisy. »Hrady a města stojí prázdné a sedm žen stěží nalezne jednoho muže,« hlásil papeži. Tolik lidu se hrnulo pod vztyčené prapory křižácké. V Porýní se kazatel ohrazoval proti krvavému pronásledování Židů. Ač tam kázal románsky, působila jeho slova i bez tlumočníka hlubokým dojmem. Vlna křižáckého nadšení se převalila i do střední Evropy. Konrád III., první král z rodu štaufského, ne bez váhání se jím dal pohnout ku přijetí kříže. Jeho příkladu následoval mladý jeho synovec Fridrich Barbarossa, též Ota, biskup frísinský, rakouský princ, slavný dějepisec.

Pohroma v Malé Asii

Pro velké množství poutníků, mužů i žen, nebylo lze mysliti na dopravu loďmi. Němci, vedení králem, 70.000 těžce oděných, se dali na pochod na jaře r. 1147 z Řezna podél Dunaje. K nim se připojil valný zástup českých křižáků, vedený třemi Přemyslovci, vévodou Vladislavem, Jindřichem a Spytihněvem. Po mnohých svízelích a potyčkách s Řeky byli přepraveni přes úžiny na asijský břeh. Ale uprostřed Malé Asie byli obklíčeni tureckou jízdou a z velké části pobiti. Hlad a žízeň dílo zkázy dokonaly. Asi se sedmi tisíci se Konrád vrátil do Niceje vstříc králi Ludvíkovi.

Francouzi vytrhli z Met o něco později, asi stejně velký počet rytířů, nečítaje velkého množství poutníků i žen, ozbrojených kopími, v jejich čele královna Eleonora, v zlatých opáncích. Francouzi se sice drželi břehu, ale stihla je podobná pohroma. Statečnost nenahradila nedostatek taktiky. Z přístavu Atalie dopravili Řekové na lodích do Syrie za velké převozné jen bohaté rytíře a preláty, kdežto trosky vojska a poutníků, od Řeků oloupené, byly od Turků pobity nebo odvlečeny do zajetí. Český kníže Vladislav se vrátil přes Cařihrad a přes Rusko a Polsko domů, nespatřiv vůbec Svaté země.

Damašek 1148

Do Akonu připluly s různých stran přece značné síly a tři králové, Konrád, Ludvík VII., Balduin III., král jerusalemský, oblehli s 50.000 křižáků, ne sice Edessu, ale neméně důležitý Damašek. Ale různé zákulisní pletichy a nesvornost Franků, v Palestině usedlých, dílo zmařily.

Žalostný konec skvělé výpravy, vedené dvěma předními králi, způsobil nesmírné rozhořčení. Vždyť byzantští úředníci zaznamenali, že s králem Konrádem bylo do Asie přepraveno 900.000 osob, a též dějepisec a účastník biskup Ota píše o tak velkém počtu.

Velký hněv vzplanul ve Francii proti sv. Bernardu a králi; onen k výpravě vybízel, tento ji špatně vedl. Svatý opat byl záhubou tak velkého množství věřících v pravém slova smyslu zdrcen; byla to nejtěžší rána, která jej v životě stihla. Ve Francii nebylo rodiny, jež by někoho neoplakávala. Světec se hájil, že konal jen svou povinnost, že byl poslušen rozkazu papežova, ale poukazoval též na zlé mravy křižáků; ani Mojžíš, poslaný samým Bohem, neuvedl tvrdošíjného lidu do Zaslíbené země; pomřel na pouštích. Ostatně, chtějí-li reptat, nechť reptají raději proti němu, než proti Bohu.

Tehdy bylo také obecně známo, že synové evropských křižáků, v Palestině usedlých, jsou svým otcům naprosto nepodobni. Jejich síla byla orientálním přepychem podlomena; byli změkčilí, rozmařilí, hašteřiví a v křesťanské víře velmi vlažní; proto sluli Puláni, to jest hřibátka. Puláni

45. **Rozkol za Inocence II. (1130—1143).** Za těchto skvělých úspěchů byla církev stižena těžkou ranou na svém nejcitlivějším místě. Kardinál P i e r l e o n i, bohatý a ctižádostivý, jehož praděd byl pokřtěný Žid, hořel touhou po papežské tiaře. Se svým mocným příbuzenstvem pobouřil a strhl za sebou část Říma a získal většinu kardinálů. Šestnáct kardinálů-biskupů si však pospíšilo a zvolilo Inocence II. Téhož dne večer kardinálové-kněží a jáhni, celkem 20, zvolili Pierleoniho — Anakleta II. Anaklet II. vzdoropapež 1130—1138

Křesťanskému světu se naskytla smutná podívaná, když dva papežové se stíhali klatbami a žádali křesťanské krále o uznání. Inocenc se uchýlil do Francie a hledal ochrany u Ludvíka VI., který ji poskytl celkem pěti papežům. Bylo těžko říci, kdo je pravým papežem; obě volby měly své vady. Dekret z roku 1059 arci nařizoval, že se o novém papeži mají dohodnout kardinálové-biskupové, ostatní pak mají vyslovit souhlas.

Francouzští biskupové a král vložili rozhodnutí choulostivého sporu do rukou muže Božího, který žil mezi nimi. Svatý Bernard zkoumal průběh volby a prohlásil, že pravým papežem je Inocenc. Zjednal mu i uznání u krále anglického a četných velmožů. V Němcích jeho lepší právo hájil sv. Norbert. Vzdoropapež hledal oporu v jižní Italii u vévody Rogera. O vánocích r. 1130 Rogera kardinál legát v Salerně korunoval na krále »obojí Sicilie« a on se prohlásil za leníka papežského stolce. Roger I. králem 1130

Inocenc se vrátil do Říma, provázen jsa sv. Bernardem, jenž mu svou výmluvností, ctností a celou váhou své osoby klestil cestu. Též Lothar Saský se vypravil přes Alpy proti Rogerovi. Uvedl r. 1133 Inocence do Říma a byl od něho v lateránské basilice korunován na císaře. Vypravil se tam ještě po druhé, ale Anaklet se udržel

v Andělském hradě až do smrti. Po něm byl zvolen Viktor IV., jenž se brzy na domluvu sv. Bernarda podrobil pravému papeži.

X. církevní sněm (II. laterán.) 1139

Inocenc pak svolal obecný církevní sněm, druhý lateránský, aby zahladil následky rozkolu, aby potrestal ty, kteří jej rozdmychovali, a aby zostřil předpisy o papežské volbě. Sešlo se asi tisíc prelátů. Též s králem Rogerem se později dohodl.

V Lombardii střásala rozkvétající města vládu biskupů a měnila se v samosprávné republiky. Tímto hnutím byl zachvácen i Řím. Papež se měl spokojit jen vládou církevní, světská moc měla přejít na senát, volený lidem. Eugen III. třikrát prchal ze vzbouřeného města. Vášně lidu rozněcoval hlavně neklidný kněz Arnold z Brescie, blouznící o zašlé slávě Říma. Popuzený dav začal týrat poutníky, plenit paláce kardinálů; i chrám sv. Petra byl vyloupen. Když přitáhl v létě 1155 do Říma Fridrich Barbarossa, byl od Hadriána IV. v chrámě sv. Petra korunován na císaře, ale vlastní město na levém břehu se proti císaři vzbouřilo. Ozbrojený lid hnal útokem přes most a přepadl jeho vojenskou družinu. Arnold, původce těchto rozbrojů, byl od papežských úředníků oběšen, spálen a jeho popel hozen do Tibery. Snad se to stalo bez papežova a císařova vědomí. Je veleben jako předčasný apoštol lidovlády a jako Mazzini 12. století.

Arnold z Brescie † 1155

Hadrián IV. 1154—1159

Onen Hadrián IV. je jediný papež anglického původu. Byv jako hoch ponechán sám sobě, přeplavil se do Francie a žil z toho, co si vyprosil. Tak dospěl až k ústí řeky Rhony. U města Arles byl přijat za sluhu do kláštera, pak mezi mnichy, připuštěn k studiím, vysvěcen a zvolen za opata. Ale mniši brzy volby litovali. Byl' Mikuláš Breakspear, tak se jmenoval, přísný a neúprosně vymáhal zachovávání řeholních pravidel. Byl obžalován v Římě u papeže. Opat se šel osobně hájit, ale při výslechu udělal na Eugena III. tak příznivý dojem, že mnichům byla volba nového opata povolena, ale obžalovaný zůstal v Římě a byl vyznamenán purpurem. Jako papež poznal, že Petrův stolec je pokryt trny a velekněžský plášť těžký, že by obra povalil. Říkal, že není ubožejšího člověka nad papeže. Všechny dřívější svízele proti těm, kterých zakoušel na předním prestole světa, se mu zdály sladkými. Chválí se na něm, že byl prost nepotismu, to jest, že svým příbuzným nedal ani haléře.

46. **Alexander III. (1159—1181) a Fridrich I. Barbarossa (1152 až 1190).** Ještě neuplynulo padesát let od boje o investituru, a zápas mezi církví a státem, mezi císařem a papežem, propukl se všemi hrůzami znovu. Trval skoro sto let a dělí se na dvě období. V prvním překročil Fridrich pětkrát Alpy, aby si podrobil zbohatlá města lombardská, v druhém období Fridrich II., vnuk jeho, opíraje se o Neapolsko a Sicilii, snažil se z jihu ovládnout celý poloostrov až po Alpy. V mezidobí mezi těmito dvěma epochami se povznesla papežská moc na vrchol moci a slávy.

Fridrich I. se zúčastnil druhé křižácké výpravy a v orientě viděl neomezenou moc byzantských císařů i tureckých sultánů. Také právnickým studiem byly zpod tisícileté ssuti na povrch vynášeny zásady starořímských juristů, podle nichž jediným zdrojem práva ve státě byl císař. Podle těchto vzorů chtěl i Barbarossa vládnout jako neomezený pán, což vedlo nutně k srážce se sebevědomými a na svá práva nedůtklivými institucemi, jakými byly papežství a lombardská města.

R. 1158 oblehl s velkým vojskem Milán a donutil jej, aby se vzdal. Pomáhali i Čechové, vedení samým králem Vladislavem. Pádem předního města v Lombardsku se zdálo, že u nohou vítězových leží celá Italie. Juristé mu přiřkli nejdůležitější kusy veřejné moci a jeho pokladně přibylo 30.000 hřiven ročních důchodů. Pokoření Milána 1158

Mezitím se uprázdnil papežský stolec a císař by byl nejraději nového papeže jmenoval, jako to před sto lety činili jeho předchůdcové. Způsobil alespoň rozkol ve sboru kardinálů. Valná většina zvolila Alexandra III., rodem ze Sieny, s nímž se císař již dříve střetl a jejž nenáviděl jako neústupného zastánce církevních práv. Dva kardinálové zvolili Oktaviána jako V i k t o r a IV. Fridrich prohlásil, že volbu rozhodne. Svolal do Pavie synodu, asi 50 německých a lombardských biskupů, a ti byli sliby a hrozbami přivedeni k tomu, že uznali Viktora. Císař chtěl svého poddajného preláta vnutit za papeže celému křesťanstvu. Alexander vydal na císaře a celou rozkolnou stranu klatbu, již lžipapež arci opětoval. Alexander III.

Milánští a jejich spojenci se znovu vzepřeli proti despotické vládě. Milán byl znovu sevřen a hladem donucen se vzdát. Tentokrát však prosebným průvodem nedosáhl žádoucího odpuštění; obyvatelstvo se musilo vystěhovat a jejich město bylo vydrancováno, pak zapáleno a proměněno v haldu doutnajících ssutin. Jen svatyně, jichž bylo ušetřeno, smutně se rozhlíželi po děsném spáleništi. Celá Italie byla císařovou přísností ohromena a Alexander III. prchl do Francie. Milán rozbořen 1162

Do Toursu svolal synodu, jež byla četně navštívena ze všech západních zemí i z východu. Císař tam byl odsouzen jako tyran a zhoubce církve. Eberhard, arcibiskup solnohradský, hlavní opora papežské strany v Němcích, byl od Fridricha vyhnán, jeho statky byly zpleněny, tamní mniši rozehnáni, kláštery vyloupeny. 1163

R. 1164 zemřel Viktor IV. a císařská strana rychle zvolila nového lžipapeže Paschala III. Ten prohlásil Karla Velikého za svatého. Rozkolná strana se tím chtěla zavděčit německému lidu, jenž si prvního císaře velmi vážil. 1165

Mezitím se vrtkavým Římanům zastesklo po Alexandru III. Vypravili k němu poselstvo a žádali jej, aby se vrátil. Ale brzy se tam vydal i císař, aby svého lžipapeže uvedl k hrobu sv. Petra. Římané, Barbarossa dobude Říma 1167

ač u velké přesile, byli od Němců před hradbami poraženi, i chrám sv. Petra byl zapálen a bojem znesvěcen. Byl očištěn a Fridrich se dal od Paschala se svou chotí Beatricí znovu korunovat. Alexander přestrojen za poutníka prchl na jih do Beneventa.

Pohroma vojska

Císařovo štěstí netrvalo dlouho. V letních měsících vypukl v jeho vojsku strašný mor, proti němuž i jeho železní muži byli bezmocni. Zkosil mu asi 20 tisíc rytířů. Nebyli ani pochováni, nýbrž házeni do Tibery. Epidemie sklátila i řadu jeho biskupů, též Daniele, biskupa pražského. Lid v této ráně viděl trest Boží za poskvrnění křesťanské svatyně. Císař se rychle vydal se zbytkem branné moci na sever, ale anděl smrti mu byl stále v patách. Jeho ústup se podobal útěku.

Alexandrie 1168

Lombardská města, dohánéná útiskem tvrdých úředníků k zoufalství, chopila se zbraně znovu. Z prachu a popela znovu povstal Milán. Jeho sousedé, dříve naň žárliví, nyní o závod pomáhali kopat příkopy, nasypávat valy, budovat hradby. Obyvatelstvo, rozsazené do vesnic, bylo se slávou uvedeno do obnoveného města. Lombardští mimoto vystavěli novou pevnost, již papeži na počest a císaři na vzdor nazvali Alexandrií. Obsadili ji patnácti tisíci boje schopnými muži a darovali papeži.

Po páté vedl své voje Barbarossa alpskými průsmyky a namířil přímo k Alexandrii. Jeho útoky byly odraženy a dlouhé deště jej od ní odehnaly.

Legnano 1176

V Miláně se 900 mladíků zasvětilo smrti a přisahalo, že v boji neustoupí ani na krok, 300 jiných, že budou až do posledního dechu hájit caroccio, vůz plný praporů. V květnu r. 1176 došlo u Legnana k bitvě, v níž císař zprvu vítězil a mnozí Italové prchli. Ale ony dva oddíly zůstaly přísaze věrny a vytrvaly. Jejich semknuté čtverce pak postupovaly neodolatelně vpřed, a když do boje neočekávaně zasáhla záloha Brescijských, byla porážka císařských dovršena. Fridrich stál opět uprostřed nepřátel bez peněz a bez vojska.

Smír v Benátkách 1177

Následujícího roku došlo ke smíru v Benátkách. Alexander III. tam přijal císaře u brány sv. Marka. Pyšný panovník odhodil v hlubokém pohnutí purpur a padl svému odpůrci k nohám. Bylo to jakoby pokání, že proti němu postavil tři vzdoropapeže. Papež jej zvedl, políbil a za chvalozpěvu Te Deum vedl k oltáři. Když druhého dne šel papež sloužit mši svatou, konal při tom císař obvyklou čestnou službu. Šel před ním se žezlem v ruce, aby mu jako maršál klestil cestu k oltáři. Při obětování obětoval i císař dary a po bohoslužbách držel třemen, když papež vsedal na bělouše, a několik kroků jej vedl za uzdu. Historie jako by se opakovala; bylo právě sté výročí Jindřichova pokání v Canosse. Městům byl nucen císař ponechat svobodu a spokojit se potvrzováním konšelů a poplatkem.

R. 1179 svolal papež jedenáctý všeobecný, neboli třetí lateránský sněm, jenž měl odklidit následky zhoubného rozkolu. Sešlo se asi 300 biskupů, celkem tisíc účastníků. Především bylo stanoveno, že k volbě nového papeže stačí dvě třetiny hlasů; menšina kardinálů je povinna se podrobit většině; jinak upadá v exkomunikaci. XI. církevní sněm (III. lateráh.) 1179

Alexander III. je jedním z velkých středověkých papežů. Právem se na něm chválí vytrvalost, spojená s rozumnou umírněností.

Jeho náhrobek je ozdoben nápisem: »Světlo duchovenstva, ozdoba církve, otec města (Říma) i celého světa.«

Mír mezi církevní a světskou mocí byl opět rušen různými přehmaty se strany císaře; kamenem úrazu se však stal sňatek císařova syna Jindřicha VI. s Konstancií, dcerou Rogera II., dědičkou Apulie a Sicilie. Barbarossa jednal o této záležitosti tajně a jakoby za zády Lucia III., jenž byl hotovou věcí nemálo překvapen. Svatba byla slavena v Miláně, jenž si tuto čest vyžádal. Nevěsta byla o dvanáct let starší než jedenadvacetiletý princ. Byl to krok pro Štaufy nanejvýš osudný. Vrchním lenním pánem normanského království »obojí Sicilie« byl papež a v největší tísni mu bývalo posledním útočištěm; a to mu nyní bylo od císaře vzato. Osudný sňatek 1186

47. **Boj mezi církví a státem v Anglii.** V Anglii, kde vládli despotičtí králové normanští, vzplanul boj mezi církví a státní mocí několikrát. Jako obhájce církevních práv tam nejvíce proslul Tomáš Becket, královský kancléř a arcibiskup canterburský. Byl synem bohatého kupce v Londýně a byl nadán mimořádnými dary ducha i srdce. Ač teprve jáhen, byl od Jindřicha II. (1154—1189) povýšen na kancléřský úřad a pověřen výchovou jeho syna. Jako přední králův ministr měl Becket skvělý dvůr a byl obklopen četnou družinou rytířů a pážat. Nejkrásnější jeho ozdobou uprostřed dvorské nádhery však byly neporušené mravy. Tomáš Becket

Když se uprázdnil arcibiskupský stolec, doporučil král canterburským mnichům jako nejlepšího kandidáta kancléře Becketa. Ten mu však přímo řekl, že to bude konec jejich přátelství. Viděl královy přehmaty na úkor církevních práv, které mu jako arcibiskup nemínil a nemohl trpět. Ač nerad, volbu přijal. A jako byl předtím cele úředníkem a dvořanem, tak byl nyní cele knězem a světcem. Dal výhost všemu světskému přepychu a jsa přesvědčen, že nelze sloužit dvěma pánům, zřekl se k nemalé králově nelibosti kancléřského úřadu. Becket měl velmi živý a hluboký cit pro právo a povinnost. Tuto hřivnu, kterou sloužil králi, postavil nyní cele do služeb církve. Již následujícího roku propukly spory, po dvou letech prchal arcibiskup ze své vlasti a po několikaletém pobytu v cizině se vrátil, aby ji zkropil svou krví. Arcibiskupem 1162—1170

Háji výsady církve

Církev měla v Anglii od bitvy u Hastingsu (1066) velké bohatství i mnohé výsady. Jindřich II. se snažil výsady omezit a z důchodů co nejvíce těžit; za tím cílem vydal šestnáct tak zvaných »clarendonských článků«. Biskupové králi oddaní články schválili; Becket nějakou dobu kolísal, ale nakonec je odsoudil. Král a dvořané se jej snažili pohnout k ústupnosti zlomyslnými ústrky, křivdami a pokutami, až arcibiskup prchl do Francie k Alexandru III., který tam rovněž hledal ochrany před Fridrichem Barbarossou.

Po dlouhém jednání a jakémsi takémsi smíru se arcibiskup vrátil do své residence, ne bez předtuchy toho, co následovalo.

Postupuje přímo podle zákona a práva, vyřkl klatbu nad třemi biskupy a několika uchvatiteli církevního zboží. Postižení spěchali ke králi do Normandie, která mu tehdy náležela, a stěžovali si mu, že arcibiskup si počíná v Anglii jako neomezený vládce, a dokud on bude na živu, že v zemi nebude pokoj.

Zabit na stupních oltáře 29. prosince 1170

Když to král uslyšel, náramně se rozhněval, tupil arcibiskupa a ke své družině promluvil nerozvážná slova: »Není tu nikoho mezi vámi, zbabělci, kdo by mě zbavil toho nezbedného kněze?« Čtyři rytíři tajně odešli, přeplavili se do Anglie, vplížili se v Canterbury do katedrály a 29. prosince za nešpor arcibiskupa na stupních oltáře usmrtili.

Byl to primas Anglie a jeho násilná smrt v přední zemské svatyni vzbudila na západě velký rozruch. Byl pochován v kryptě své katedrály, lid se hrnul k hrobu světce a mučedníka a připisoval jeho přímluvě mnohá vyslyšení. Alexander III. jej již r. 1173 prohlásil za svatého. Nad původci zločinu vyslovil klatbu.

Královo pokání 1174

Veřejné mínění se obrátilo proti násilnému králi; povstala proti němu šlechta a tři synové a král v tom viděl trest za své provinění. Oni čtyři rytíři žádali papeže o odpuštění svého unáhlení a ten jim za pokání uložil pout do Jerusalema. Též král se omlouval, že jeho slova byla nesprávně chápána a že za pachateli poslal posly, kteří je již nedostihli. Tísněn jsa nesnázemi se všech stran, podnikl i sám pout do přední zemské svatyně. Spatřiv věže katedrály canterburské, ssedl pyšný panovník s koně, svlékl hedvábný šat a bos kráčel do chrámu. Objal hrob Becketův a doporučil se jeho přímluvě. V kryptě chrámu pak obnažil hruď a přijal od přítomných biskupů po pěti a od 80 mnichů po třech ranách prutem. Tímto veřejným pokáním část panstva získal a uhájil trůn.

48. **Třetí křižácká výprava r. 1189.** Mezitím mocně zaduněl Evropou pád Jerusalema a působil na věřící zdrcujícím dojmem. Všechny spory a zápasy ustoupily do pozadí před touto pohromou celého křesťanstva. Na východě mu povstal velký nepřítel, skvějící se

ctnostmi rytířskými, statečností, štědrostí, lidumilností, ale i fanatickým nadšením pro svatý boj. Byl to Saladin, sultán egyptský. R. 1173 se zmocnil Damašku a jal se dorážet na křesťanské státečky z jihu i východu. Volání o pomoc nedocházelo v Evropě sluchu. Saladin oblehl město Tiberias u jezera Genezaretského. Křesťané sebrali všechny síly, aby město zachránili, 1.200 rytířů a 20 tisíc pěších; velel jim král Quido Lusignanský. U Hittinu však byli v dubnu r. 1187 přesilou obklíčeni a přes hrdinný odpor pobiti, umořeni hladem a žízní nebo udušeni žárem a dýmem z hořící trávy, již dal sultán kolem nich zapálit.

Porážka křesťanů u Hittinu 1187

Z johanitů nepřežil porážku skoro ani jeden, templářů tam padlo 230, jerusalemský král a několik knížat upadlo v zajetí. Nejbolestnější bylo, že posvátné paladium, ostatky sv. kříže, se staly kořistí nevěřících. Zajatí členové rytířských řádů měli na vybranou: stát se ctiteli proroka, nebo zemřít; všichni volili hrdinnou smrt.

V září sevřel Saladin zesláblou posádku v Jerusalemě a chystal se, že pomstí krveprolití z roku 1099. Ale když mu křesťané hrozili, že pobijí všechny jeho souvěrce v městě a podstoupí zoufalý boj, povolil jim nerušený odchod. Saracéni proměnili všechny křesťanské svatyně v mešity, mimo chrám Božího hrobu. S toho sňali zvony, srazili pozlacený kříž a potupili jej. Jeho návštěva byla poutníkům dovolena za zlatý peníz. Urban III. zemřel žalem.

Pád Jerusalema 2. prosince 1187

Vlna křižáckého nadšení se valila Evropou. Tři nejmocnější králové se chopili zbraně, aby dobyli zpět posvátných míst. Byla to vůbec nejsilnější výprava, která hrozila islamské moci úplným vyvrácením. Císař Fridrich I., stařec již 70letý, se postavil v čelo německého rytířstva; bylo ho asi sto tisíc. Ani naše země nezůstaly stranou. Zástup českých křižáků, táhnoucích společně s Němci, vedl kníže Děpold. Vyznamenávali se velkou odvahou, pohrdáním nebezpečenství, ale také loupeživostí. Byly jim ponechávány nejnebezpečnější úkoly. Za pochodu řeckou říší div nedošlo k válce mezi oběma císaři. V Malé Asii zvítězil císař ve dvou bitvách nad velkým vojskem sultána ikonského a dobyl jeho města Ikonie. Ani východní žár slunce, ani široké stepi a pouště, ani střely nepřátel nedovedly zadržet vítězný jeho postup. Již si razil cestu Kilickými horami. Vojsko přecházelo přes horskou bystřinu Salef (Kalykadmos). Tu se roznesla po jeho vojsku zdrcující zpráva, že císař za lázně v chladivých vlnách byl raněn mrtvicí. Čtyři dni truchlilo rytířstvo nad jeho skonem. Pro suchozemskou výpravu to byla velká rána. Jím vzala za své jistá naděje a záruka šťastného výsledku. Část rytířstva se rozprchla, ostatek vedl jeho syn Filip pod hradby Akonu.

Barbarossa † v červnu 1190

Barbarossa byl jedním z nejmocnějších panovníků celého středověku. Německo mělo nadbytek bojovného rytířstva a kdyby mu byl

Fridrich dal pravý cíl, jak toho nálada doby vyžadovala, byl by se mohl stát takřka druhým Karlem Velikým. On však tyto branné síly a svůj mužný věk promarnil neplodným bojem s papežem a lombardskými městy, jejichž bohatství jej lákalo více než posvátná místa. Když pak jako stařec chtěl dohonit, co zameškal, Bůh této služby nepřijal. Nebylo mu dopřáno uvést obávané vojsko do Svaté země a zemřít u Božího hrobu. Jeho odpůrcové v tom spatřovali trest Boží, ježto prý boj proti církvi a papeži ještě nikomu nepřinesl požehnání.

Richard Lví srdce

Richard Lví srdce, král anglický, se vyznamenával nespoutanou silou a neohroženou myslí, nelekající se ani smrti. Nikdo nedovedl rozdávat kolem sebe tak pádné rány jako on, nikdo se necítil v bitevní vřavě šťastnějším. Richard a král francouzský Filip II. August sebrali rovněž asi sto tisíc rytířstva a táhli pospolu. Brzy však propukla mezi nimi stará řevnivost a jejich loďstva se od sebe oddělila. Richard dobyl ostrova Cypru, jenž patřil Řekům, a dal jej králi jerusalemskému. V červnu 1191 přistal v Akonu a byl vítán s velkým nadšením, poněvadž přivedl mnohem více rytířstva než král francouzský.

Akon 1191

Křesťané tam obléhali tuto pevnost skoro už dvě léta. Po suchu i po moři přišly značné zástupy křižáků a jejich tábor pod Akonem náramně vzrostl. Obemkli tvrz půlkruhem od moře k moři, Saladin druhým půlkruhem sevřel křižáky. Ti útočili na město a zároveň odráželi zevní útoky na svůj tábor, chráněný příkopy a valy. Na moři sváděly italské lodi potyčky s egyptskými. U Akonu byla soustředěna vojenská síla křesťanského i mohamedánského světa; byl to Sevastopol 12. století. Potapěči a poštovní holubi přinášeli Saladinovi zprávy z vnitřního města. Posádka trpěla nedostatkem, křesťané nemocemi, ale úbytek křesťanů byl hrazen stálým přílivem nových sil. »Strom vyháněl více ratolestí, než jich meč pozutínal.« Konečně byl proražen anglickými stroji do hradeb průlom a zemdlená posádka byla nucena v červenci 1191 po tříleté obraně pevnost vydat.

Uvádí se, že pod Akonem zahynulo 140 tisíc muslemů, 120 tisíc křesťanů. I nebetyčný Libanon zachmuřil své velebné čelo nad tolikerými obětmi a hojným přívalem svlažil tisíce předčasných rovů, kryjících výkvět evropského rytířstva.

Neshody mezi vůdci

Již v srpnu odplul král francouzský, poněvadž se cítil zastíněn králem anglickým. Spěchal domů, aby se zmocnil anglických držav na francouzské půdě. Také Leopold, vévoda rakouský, se vrátil, když pyšný Richard jeho vlajku strhl s hradu a vláčil v blátě. Král anglický byl nyní jediným vůdcem křižáckého vojska, stále ještě mocného. Ale byl více dobrodružným rytířem, než vojevůdcem. Budil úžas

bravurními kousky; v půli rozťal jednou ranou Turka, u Jaffy se projížděl podél nepřátelského vojska, vyzývaje kohokoliv na souboj. S hloučkem rytířů podstoupil boj proti přesile; žádný z emírů si netroufal jej zajmout a přivést sultánovi. Jerusalem oblehnout si však netroufal a nedovedl; dvakrát proti němu vytrhl, a po každé se vrátil.

Skrovný výsledek

Výtěžek největší výpravy, spojené s tolikerými obětmi, byl skrovný. Křesťané ovládli úzký kruh pobřeží od Tyru po Jaffu. Hlavním a nejpevnějším městem byl Akon, sídlo krále jerusalemského, Jindřicha II. Champagnského, ovšem bez Jerusalema. Do toho měli poutníci volný přístup za poplatek. Když Richard viděl, jak se tam věřící hrnou, ronil žhavé slzy; neslušelo se na křesťanského krále putovat tam za poplatek a pod ochranou sultánovou. Přesto tam dlouho zůstala vzpomínka na něho postrachem a matky jeho jménem strašily neposlušné děti. Odplul v říjnu 1192, a přece již po půl roce se tam poměry změnily úmrtím mocného Saladina. Jím padla hráz islamského světa a jeho odolnost poklesla, poněvadž jeho synové se svému otci nevyrovnali.

Návrat anglického krále

Richardův návrat připomíná bloudění Odysseovo. Jeho koráb byl zmítán v Středozemním moři, až uvízl na pobřeží Istrie. Odtud šel král pěšky přes Alpy, ale byl poznán a zajat od vévody Leopolda, jejž v Palestině urazil. Byl střežen na hradě v Rakousích a v Porýní. Císaři Jindřichu VI. byl nucen složit vasalskou přísahu a dát výkupné 150 tisíc hřiven. V Anglii byla třikrát pořádána sbírka na výkupné za krále. Marně protestoval papež, že křižáci jsou pod zvláštní ochranou církve. Teprve r. 1194 se vrátil do vlasti a ihned byl znovu korunován. Ale již následujícího roku zemřel hlavní hrdina třetí křižácké výpravy ve Francii na ránu, již utrpěl při obléhání hradu.

49. **Inocenc III.** Císař Jindřich VI., syn a nástupce Fridricha Barbarossy (1190—1197), příkrý a bezohledný, ujal se vlády nad královstvím obojí Sicilie a slabému Celestinu III. obsadil i velké kusy církevního státu. Uprostřed dalekosáhlých příprav do Palestiny a proti Byzanci zemřel v Mesině na zimnici. Jeho světovládné plány proto neklesly v hrob; provedl je šťastný sok štaufských panovníků, trůnící na stolci Petrově. 1198—1216

Kardinálové pokládali tentokráte za svou povinnost svěřit správu stísněné církve nejschopnějšímu, třeba nejmladšímu členu svého sboru. Byl to Lothar Conti, teprve 37letý kardinál. Byl z nejnadanějších mužů své doby, vzdělaný na předních tehdejších universitách v Paříži a Bologni. Úryvky z jeho listů byly pro svou hloubku a výstižnost beze změny pojaty do církevního zákoníka.

Inocenc byl okouzlující zjev. Jím vstoupil na Petrův stolec nejen světec a učenec, nýbrž i mladý bojovník, plný ušlechtilé rytířské ctižádosti. Dík příznivým okolnostem povznesl papežskou důstojnost na nebývalou výši, na první moc v křesťanském světě. Mluví se o světovládě kněžského krále na Lateráně.

Obnoví moc v Italii

Papež se především ujal vlády nad Římem, odkud odstranil císařova náměstka, a z církevního státu vypudil německé velmože. Konstancie, vdova po Jindřichu VI., jej žádala, aby jako vrchní lenní pán udělil království obojí Sicilie jejímu synu Fridrichu II. a aby jako jeho poručník je až do jeho zletilosti spravoval. Od spolku lombardských měst se dal zvolit za jejich protektora neboli ochránce. Papež viděl ve spolku oněch měst hráz proti útokům z Německa. Tak byl v krátké době celý poloostrov zbaven cizího vlivu a Inocenc na něm nabyl moci skoro královské.

Spojuje nadšení a oheň mládí s rozvahou a houževnatostí staršího věku, začal si Inocenc zjednávat pomocí vyslanců podrobnou znalost o stavu všech křesťanských zemí a zasahoval do nich s veškerou váhou svého apoštolského úřadu s velkým důrazem a nemenším zdarem. V Němcích zvolila jedna strana králem Štaufovce Filipa Švábského, druhá Otu Brunšvického, Velfa. Měli dva krále a domácí válku.

Rozhodne volbu v Německu

Když se stal Filip obětí soukromé msty, uznal Inocenc Otu a roku 1209 jej v Římě korunoval na císaře. Brzy však poznal, že se v Otovi šeredně zklamal. Ten začal rozdávat části papežského státu svým stoupencům, jako by to bylo jeho rodové zboží, domáhal se i sicilského království. Když mu papež připomínal sliby a přísahy, odpověděl, aby si listiny nechal ve své skříni; duchovní moci že mu nebere a světská že mu nepatří. Byl stižen klatbou a pro drsné jednání skoro ode všech straníků opuštěn. Inocenc doporučil kurfiřtům za kandidáta svého svěřence Fridricha II., když předtím od něho přijal slib, že vládu nad Sicilií odevzdá svému synu Jindřichovi a že správa Německa a jižní Italie nikdy nebudou spojeny v jedněch rukou.

Přemysl Otakar I.

Z těchto zmatků v Němcích těžil Přemysl I. a papež potvrdil výsady českého království v říši bulou roku 1204. Na žádost biskupa Daniele prohlásil opata Prokopa za svatého, ale žádost o povýšení pražského stolce na metropoli pro různé překážky zatím poodložil.

Jan Bezzemek 1199—1216

Skoro neuvěřitelné se nám zdá, že nynější světovládná Anglie se za Inocence stala papežským lénem. Jan Bezzemek, mladší bratr Richarda Lví srdce, náruživý, krutý a zbabělý, potřeboval mnoho peněz na válku a hýření. Uvalil na poddané těžké daně a vymáhal je po dobrém i po zlém. Třikrát se dal korunovat, poněvadž při této slavnosti se platívala daň. Odíral velmože světské i duchovní, na

Odíral poddané a církev

Židech mučením na skřipci vynucoval poklady. Jednomu z nich dal sedm dní po sobě vytrhnout po každé jeden zub, až od něho dostal žádaných deset tisíc hřiven.

Znovu tam došlo k prudké srážce mezi církevní a světskou mocí. Král vnucoval kapitule canterburské svého kandidáta, papež dal řádně volit učeného Langtona, jehož znal z doby studií. Popuzený král mu zakázal se jen přiblížit k metropolitnímu sídlu. Tamní mnichy dal rozehnat a vyhrožoval jim, že je dá spálit i s klášterem, jestliže ihned neopustí jeho království. Zaříkal se, že uřeže všem Římanům nosy a uši, a vyslovoval pohrůžky i proti samému papeži. Byl však naprosto neschopen měřiti se s takovým protivníkem, jaký tehdy bděl nad církevními právy. Inocenc jej varoval, aby nehájil věci, pro kterou dal život Tomáš Becket. On že bude postupovat přímo, neuhýbaje napravo, ani nalevo.

Církevní tresty 1208

Rána za ranou začala dopadat na nemoudrého krále. Papež nejprve vyslovil nad celou jeho zemí interdikt. Duchovní, kteří ho dbali, byli olupováni, týráni, vyháněni i zabíjeni. Jen čtyři biskupové, králi cele oddaní, zůstali na svých stolcích; ostatní prchli do Francie. R. 1209 byl král vyobcován z církve a po třech letech prohlášen za zbavena trůnu. Filip II. August, král francouzský, byl vyzván, aby těmto trestným nálezům zjednal brannou mocí průchod. Oba králové stanuli proti sobě v čele velkých vojsk na březích doverské úžiny. Král anglický však, zbabělý a u svých nenáviděný, se boje neodvážil a ze strachu, aby si jeho velmoži nepovolali na trůn Filipa Augusta, vzdal se na milost a nemilost svému odpůrci Inocenci. V Doveru v templářském chrámě odložil odznaky královské důstojnosti, poklekl před papežským legátem a složil přísahu poslušnosti Inocence III., jako svému vrchnímu lennímu pánu; slíbil, že nahradí a vrátí církvi všechno, co jí odňal, a zároveň se zavázal, že na znamení poddanosti bude stolci sv. Petra ročně platit tisíc hřiven, 700 za Anglii, 300 za Wales.

Anglie papežským lénem 1213

Filip II. August je jeden z nejznamenitějších francouzských panovníků; je zakladatelem francouzské velmoci. Když se Jan Bezzemek a Ota IV. Brunšvický proti němu spojili, porazil oba krále ve velké bitvě u Bouvines ve Flandersku. Ale skvělý vítěz nad sousedy a vůdce křižáků proti Saracénům nedovedl přemáhat sama sebe. Zapudil legitimní choť Ingburku, dánskou princeznu, a žil s Anežkou, dcerou vévody meránského. Když mírné domluvy nepomáhaly, vyhlásil Inocenc nad celou Francií interdikt. Celé království se ponořilo v smutek a hrobové ticho. Umlkl hlahol zvonů, i o svátcích zůstaly chrámy zavřeny, nepohřbené mrtvoly otravovaly ovzduší, lid se bouřil a reptal. Král svého hněvu nedovedl opanovat. Hrozil, že se stane nevěřícím, velebil Saladina, že neměl nad

1180—1223

Hájí svatost manželství

1200

sebou žádného papeže a mohl žíti podle své libosti. Vyhrožoval kleru, že mu zvedne žebř a odejme zboží. Raději že pozbude poloviny království, než by se odloučil od té, s kterou jej pojí nerozlučný svazek. Nakonec však zvítězila chladná rozvaha nad náruživostí a vášní. Z obavy, aby papež nepřikročil k dalším trestům a nestihl jej klatbou, učinil veřejnému pohoršení konec.

Též Alfons IX., král leonský, byl podobnými tresty donucen zrušit nedovolený sňatek s neteří.

Vrchní lenní pán nad některými státy

Zato Petr Aragonský osobně přišel r. 1204 do Říma, položil korunu na hrob sv. Petra a prohlásil sebe i své nástupce za poplatné vasaly papežovy. Papež vůbec byl uznáván za vrchního lenního pána všech zemí, které byly dobyty od křižáků na nevěřících.

I Lev, kníže daleké Armenie, jej uznal za svou církevní a světskou hlavu a poslal čestné dary. V Uhrách smířil bratry Emericha a Ondřeje II., svářící se o korunu, ve Švédsku urovnal rozepři mezi dvěma rody, v Polsku podporoval arcibiskupa hnězdenského v reformě kleru podle zásad Řehoře VII.

Jednota s Bulhary 1204

Koncem 12. století byla byzantská říše zmítána vnitřními sváry a těchto jejích nesnází využili Bulhaři k svržení tíživého jha, pod nímž úpěli od r. 1018. Bratři Theodor a Asěn porazili Řeky v mnohých bitvách a třetí jejich bratr Kalojan vyjednával s papežem o církevní jednotu. Čtvrtá křižácká výprava věc urychlila. Dne 8. listopadu 1204 složil bulharský panovník v hlavním chrámě v Trnovu před papežským legátem manskou přísahu a přijal z jeho rukou žezlo a korouhev sv. Petra. Pak byl posvěcen primas bulharské církve. V papeži měli Bulhaři oporu proti křižákům, kteří chtěli z Byzance zrovna tak nad nimi panovat jako předtím Řekové.

Čtvrtá výprava 1202—1204

Velké úsilí vynaložil Inocenc III. na dobytí Božího hrobu, jako by v tom viděl přední úkol své vlády. Západní rytířstvo, jež k jeho vyzvání táhlo přes Pyreneje, zlomilo sice navždy maurskou moc ve Španělsku, ale Palestina byla stále rejdištěm nevěřících. Do všech zemí vyslal hlasatele, slíbil odpustky, na pět let zakázal rytířské hry. Kardinálové měli věnovat třetí díl důchodů na svatý podnik, ostatní kněžstvo desátý; on sám dal všechno zlaté a stříbrné náčiní roztavit, jsa spokojen jen se skleněným a hliněným. Komonstvo ze šlechtických pážat rozpustil a dal se obsluhovat řeholníky. Fulko, francouzský kazatel, přiznal, že 200 tisíc bojovníků přijalo z jeho rukou kříž. Ale i Anglie, Italie a Flandersko vyslaly valné zástupy bojechtivého rytířstva. Byla to velká výprava, třebas ji nevedl žádný král. Jejím cílem byl Egypt, odkud byly křesťanské državy v Syrii ohrožovány.

Vůdcové vyjednávali s Benátčany o převoz vojska. Tamní dože Jindřich Dandolo byl již stařec 84letý a slabých očí. Jednou prý hájil v Cařihradě zájmy svého města s takovou neústupností, že tamní císař mu dal v hněvu před očima držet žhavou plotnu, až oslepl. Ale jako pod sněžným příkrovem Etny, tak i pod jeho šedinami háral plamen mladistvého nadšení a bojovnosti. Na západě již dozrál úmysl zmocnit se byzantské říše. Řekové byli nenáviděni, že nepodporují výprav, nýbrž že z nich jen zištně těží. Jejich říše byla již zpuchřelá a trpěla špatnou vládou. Benátčané na sebe strhli levantský obchod a tím řeckému císařství zaťali tepnu.

Dože Jindřich Dandolo

Balduin Flanderský a Bonifác Montferatský ujednali s benátským dožetem, že republika převeze křižáky za 85 tisíc hřiven stříbra a za polovici zemí, kterých dobudou. Přes velkou obětavost jednotlivců sešlo se jen 51 tisíc. Ostatek si odsloužili křižáci tím, že pomohli Benátčanům dobýt nepřátelského města Zadru. Místo aby od dalmatského pobřeží odpluli přímo do Egypta, zapletli se do sporů v císařské rodině byzantské. V táboře pod Zadrem se objevil princ Alexej a zapřisahal vůdce, aby přispěli na pomoc jeho otci Isáku Angelovi, jenž byl od svého bratra Alexeje svržen s trůnu a uvězněn. Princ sliboval hory doly: sto tisíc hřiven a církevní unii. Část vojska a také papež neradi viděli, že se výprava míjí s vlastním cílem.

Křižáci u Zadru 1202

V červnu r. 1203 byli Frankové vyloděni na asijském břehu Bosporu. Ne bez pohnutí patřili na divy a krásy, nahromaděné přírodou a lidskou rukou v onom nevelkém zákoutí v takovém množství, v jakém snad nikde na světě. Na 250 věží trčelo z mohutných hradeb, opatřených cimbuřími. Oblé báně a štíhlé věže svatyň, klášterů a paláců se zvedaly nad spoustou domů. Žádné evropské město se nemohlo měřit rozsahem, lidnatostí a výstavností s residencí řeckých císařů. Pruh moře, podobný proudící řece, politý zlatem jižního slunce, tam dělil zemědíly — Evropu a Asii.

Podnik byl velmi odvážný, a proto se křižáci připravili přijetím svátostí. Benátská galej přervala prudkým rozběhem řetěz, kterým byla přepjata zátoka Zlatého rohu, a v zápětí bylo dobyto Galaty. Obrovské město bylo nyní sevřeno na suchu i na moři. Vojsko bojující na pevnině prorazilo sice do hradeb průlom, ale císařská stráž z najatých Normanů jeho postup zastavila. Šťastnější byl útok se strany mořské. Na lodích byly vysoké věže, v koších na stožárech lučištníci. Ti očistili střelbou z kuší hradby od nepřítele, a první, jenž přešel jistým krokem po kolísavém můstku na hradby, byl letitý Dandolo s vlající korouhví sv. Marka. V krátku bylo dobyto 25 věží, a když se Řekové přesilou obořili na křižáky, založili Benátčané k své ochraně oheň.

První dobytí Cařihradu 1203

Zbabělý uchvatitel trůnu prchl, odvážeje s sebou 10 q zlata a jinou vzácnou kořist. Tak se Frankové zmocnili Byzance bez velkého odporu. Isák Angelos byl z vězení uveden na trůn. Křižáci se utábořili v Galatě a čekali na slíbenou odměnu. Lid nenáviděl cizí vítěze, nenáviděl i císaře, kterého mu vnutili. Jeho nevole jen vzrostla, když uslyšel o jednotě s papežskou církví a když viděl, kterak císař sahá na kostelní poklady, aby Frankům mohl dát žádanou sumu.

Křižáci a Cařihradu vypuzeni

V lednu následujícího roku propukla nevole ve vzpouru. Křižáci při prohlídce města našli mešitu a skladiště zboží patřící Turkům. Křižáci se na ně obořili, Turci se bránili a tak se rozpředl boj, do něhož zasáhli i Řekové; pomáhali Saracénům. Křižáci musili ustupovat a k ochraně své opět založili oheň, jenž se větrem strašně vzmohl a zničil nejbohatší část města s četnými skladišti, paláci a chrámy. V noci se Řekové pokoušeli spálit Benátčanům loďstvo, ti však bděli. Zato princ Alexej byl od rozzuřeného lidu uvržen do žaláře a tam zardoušen. Jeho otec Isák zemřel žalem.

Dobudou ho po druhé 1204

Dne 12. března podnikli Frankové na město nový útok a zmocnili se ho po druhé, tentokráte pro sebe. Bylo jich už jen dvacet tisíc. Při tom se poskvrnili zločiny, nehodnými Božích bojovníků, loupením, svatokrádežemi a násilnostmi všeho druhu. I mrtvola císaře Justiniána byla obrána a mnoho mramorových soch bylo rozbito, kovových roztaveno. I duchovní tam brali relikviáře a odnesli s sebou na západ. Měděné dveře a Lysipovy koně, vzaté z Hagie Sofie, jsou dosud chloubou na chrámu sv. Marka v Benátkách. Teprve po několika dnech byla ve zdivočelém vojsku přísnými tresty obnovena kázeň. Tak vzniklo latinské císařství. Za císaře byl zvolen Balduin Flanderský, jemu byli podřízeni Bonifác Montferatský jako král soluňský, dále vévoda athénský a achajský. Největší a nejtrvalejší zisk z výpravy měli Benátčané. Jim připadly ostrovy, čtvrť v Cařihradě a jiné opěrné body jejich obchodu. Církevní sjednocení bylo provedeno jen zevně, dosazením latinských biskupů na četné stolce.

Latinské císařství 1204—1261

I tento stát byl, podobně jako křižácké státečky v Palestině, stavbou na písku. Neměl pevných základů v obyvatelstvu. To Franky nenávidělo, jejich řad nedoplňovalo; příliv ze západu stále ochaboval, a tak latinské císařství jen živořilo, až r. 1261 žalostně skončilo.

Výpravy dětí 1212

Co nedokázali mužové v boji otužilí, měly dokázat dítky. Slýchaly dospělé vykládat o Božím hrobě, a tu vzplanula křižáckým nadšením i jejich mladá srdce. Ve Francii se vyskytl pasáček jménem Štěpán, a ten začal vybízet ke křižácké výpravě hochy. Tvrdil, že obdržel od Pána Ježíše psaní, určené králi. Procházel osadami a městečky, a všude se k němu hrnula mládež s kříži a korouhvemi za zpěvu svatých písní. Kolovala o něm také pověst, že činí divy.

Král však na radu university mladým křižákům poručil, aby se ihned vrátili k rodičům. Všichni však neposlechli. Lid byl na jejich straně a dosti dospělých poutníků, mužů i žen a také dívek se k nim přidalo. Zástup, vedený Štěpánem, prý vzrostl na třicet tisíc. V Marseilli se nabídli dva obchodníci, že je převezou zadarmo na sedmi lodích. Dvě ztroskotaly u Sardinie, ostatní dopluly do Egypta. Tam byli mladí křižáci prodáni za otroky. Skoro všichni zůstali své víře věrni. Oni dva ničemové upadli později do rukou císaře Fridricha II. a vzali zaslouženou odměnu.

Toto blouznění zachvátilo i Německo, hlavně dolní Porýní. Tam svolával mladé bojovníky desítiletý Mikuláš z Kolína. Dvacet tisíc nadšených hochů, dívek a dospělých poutníků se k němu přidalo a vypravilo přes Alpy. Ale ani oni nedobyli Božího hrobu. Hynuli cestou, některých se zmocnili lombardští loupežníci a jen několik tisíc jich dorazilo do Janova. Ale správa města se obávala, že fantastický průvod je nějakou válečnou lstí, a všechny ze svého území vykázala. Putovali tedy dále na jih až do Brindisi. Ale tamní biskup jim nedal vstoupiti na lodi; nedůvěřovalť Mikulášovu otci; ten byl později doma potrestán na hrdle. Jen nemnozí z malých poutníků se vrátili k rodičům. Tato poblouzení jsou jen znamením, jak myšlenka na Boží hrob zachvátila středověké lidstvo bez rozdílu věku a stavu.

XII. církevní sněm (IV. lateránský) 1215

Korunou Inocencovy vlády byl dvanáctý všeobecný neboli čtvrtý lateránský církevní sněm, který svou skvělostí předstihl všechny předešlé; 412 biskupů a 800 opatů a prelátů se na jeho vyzvání v listopadu 1215 sešlo se všech stran křesťanského světa. Nechyběli ani východní patriarchové, mimoto vyslanci předních knížat a králů. Byl to sněm veškerého křesťanstva a triumf Kristova náměstka. Předním úkolem tohoto shromáždění bylo zjednat prostředky k dobytí Božího hrobu. Všude měla být hlásána nová výprava; a kdo se nemohl chopit zbraně, měl přispět k jejímu zdaru penězi. Papež slíbil z vlastních úspor 30 tisíc hřiven. Čtyři léta měl doma trvat naprostý klid zbraní, jenž neměl být rušen ani rytířskými hrami. Messina a Brindisi byly určeny za shromaždiště.

Dále bylo nařízeno, že každý křesťan je povinen alespoň jednou do roka přijmout svátosti. Byly odsouzeny různé bludy o oltářní Svátosti a schválen výraz přepodstatnění (transsubstantiatio), od theologů zavedený.

S houževnatostí sobě vlastní jal se Inocenc svolávat brannou moc křesťanstva proti nevěřícím a za tím účelem se vydal do severní Italie. Byl tam však zachvácen horečkou a předčasně sklácen v hrob ve věku 56 let.

Skvělými úspěchy svého poměrně krátkého pontifikátu předstihl Inocenc III. všechny své předchůdce i nástupce. Je to Augustus mezi papeži, jenž slávou svých činů naplnil Řím i celý okrsek křesťanský.

Středověké bludy

Středověkých bludů bylo velmi mnoho a jejich příčiny byly několikeré. Velké bohatství církevních ústavů, pak klerus, pokud byl zesvětštělý, budily odpor proti úřední církvi. Rostoucí vzdělanost vybízela jednotlivce k samostatnému přemýšlení a dlouholeté boje mezi císařem a papežem uvolňovaly pouta povinné poslušnosti vůči duchovním představeným. Z četných sekt blouznivých a nesmyslných nejnebezpečnější a nejvíc rozšířené byly dvě, Valdští a Albigenští.

Valdes a Valdští 1173

Petr Valdes, bohatý kupec lyonský, byv dojat zbožnou četbou evangelia a životopisem sv. Alexia, rozdal peníze chudým, nemovité jmění zanechal manželce a jal se po příkladě apoštolů kázat pokání. Brzy měl kolem sebe hlouček druhů, hlavně chudých, prostých lidí, kteří dva a dva, obuti v dřevěné sandály, v městě i po venkově, na ulicích i v domech vybízeli věřící k nápravě života. S počátku kázaly i ženy. Tito »chudí lyonští« se pokládali za následovníky apoštolů a chtěli obnovit prvotní chudou, pokornou církev, v níž nebylo skvělého, bohatého kleru, ani šlechty, ani boháčů. Ač nešlo o nové učení, nýbrž o nápravu církve, kazatelé, bez literního vzdělání, se neuvarovali bludů. Hlavní obsah jejich kázání byl: nezabíjet, nepřisahat, nelhat, neklnout, nepodvádět, nemstít se, počestně žít. Ale také nectíti svatých, nemodliti se za zemřelé, poněvadž prý o tom v Písmu nic není; nekonali vojenské služby, vůbec jakékoliv zabití měli za nedovolené. Horlivost v získávání nových členů byla velká.

Hnutí se šířilo jak spodní proud pod povrchem úřední církve do Španěl, Italie, Podunají, Německa, Čech i Polska.

Lombardská větev Valdských se stavěla proti církvi nejpříkřeji. Zlý kněz prý nemůže platně udílet svátostí. Proto si zvolili vlastní duchovní, kteří žili podle evangelických rad. Na Zelený čtvrtek umyli věřícím nohy, posvětili bez dlouhých obřadů chléb a víno a ihned sami přijímali i jiným podávali. Tak tam vznikla samostatná laická církevní společnost, k níž se dosud v alpských údolích hlásí několik tisíc příslušníků.

Časem zavrhli Valdští úctu Panny Marie, desátky, placené od věřících církvi, všechny duchovní tresty (exkomunikaci, interdikt), obřady, posty, svátky, pouti, vše, o čem myslili, že není v Písmě.

Když jim bylo zapověděno kázat, odpověděli, že je třeba více poslouchat Boha než lidí; byli tedy vyloučeni z církve.

Albigenští

Kdežto Valdští zůstali na půdě křesťanské, hlásali Albigenští hotové pohanství. Ale též u nich byla věrouka věcí vedlejší. Je nesnadno říci, zda to, čím se ji snažili nahradit, mínili vážně nebo ne. Byl to opět znovu ohřátý orientální dualismus o dobrém a zlém bohu (§ 16), o zavržitelnosti hmoty, o vykoupení učením, nikoliv smrtí, poněvadž Kristus měl jen zdánlivé tělo. Přísné předpisy zachovávali jen dokonalí (katharoi); ostatní věřící, kteří žili ve styku s hmotou, přijímali před smrtí duchovní křest vkládáním rukou (consolamentum).

Jejich rozšíření

V jižní Francii prý bylo tímto bludem nakaženo tisíc městeček. Skoro všichni vévodové a hrabata mu tam přáli a na svých hradech jim dovolovali bohoslužby; ohlíželiť se sami chtivě po rozsáhlém církevním zboží. Kacíři měli sirotčince, chudobince, ústavy pro chudé šlechtičny, svolávali synody, volili jáhny a biskupy. Též skoro všechna severoitalská města měla katharské obce.

Řádění Albigenských

V balkánských bogomilech v Bosně a Bulharsku viděli své souvěrce; není však jisto, zda símě bludu tam bylo přineseno odtud, či přímo ze Syrie. Lid byl snadno oblouzen přísným vzezřením dokonalých kazatelů; viděl v nich následovníky chudých apoštolů a Krista.

Svedený a poštvaný lid vzplanul velkou nenávistí proti všemu katolickému. Jal se pálit kostely a bořit je do základů, drancoval kláštery, šlapal po posvěcených hostiích, týral duchovní a řeholní panny. V Toulouse, hlavní baště tohoto bludu, se kněz netroufal veřejně ukázat, a biskup vycházel pod ochranou silné stráže. Sv. Bernard si stěžoval, že tam viděl kostely bez věřících, lid bez kněze, křesťany bez Krista.

Inocenc III. se snažil čelit hrozícímu zlu nejprve po dobrém. Sesadil tři nehodné biskupy, k velmožům, kteří byli hlavními oporami sekty, posílal legáty, domlouval, prosil, hrozil a některé stihl klatbou. Sv. Dominika pověřil trvalou misií v zamořeném kraji. Když však byl legát Petr Castelnau při přechodu přes Rhonu zabit, byla papežova shovívavost vyčerpána; sáhl k trestu nejpřísnějšímu a vyhlásil proti Albigenským křižáckou válku.

Boj proti nim 1209—1229

Velká nenávist vzplanula v severní Francii proti lehkomyslným a vzpurným Provencalcům. Král Filip II. August byl cele zaměstnán na severu, ale baronům a biskupům výpravu povolil. Ti sebrali velké vojsko, označené křížem na hrudi. Vedl je cisterciácký opat Arnaldus Amalrici, který hlásal výpravu. Roku 1209 bylo obleženo a brzy útokem vzato město Béziers. Nebylo šetřeno věku ani pohlaví. V hlavním chrámě bylo pobito sedm tisíc lidí. Město bylo vydrancováno a proměněno v haldu ssutin. Kacíři byli daleko široko tak ohromeni, že vydali křižákům sto hradů.

Tato neomluvitelná krutost se dá vysvětlit jen násilnostmi, dlouho beztrestně páchanými od kacířů na katolících, tupením a ničením všeho, co jim bylo posvátné.

Téhož roku se vzdalo křižákům v horách ležící město Carcassonne a po něm četná jiná. Tím byla síla kacířství zlomena, ale pokoj nenastal. Válka náboženská se zvrhla ve výbojnou a trvala dvacet let. Byl to boj některých severních velmožů proti jižním. Hlavní zisk z dlouholetého boje měl král, jemuž byla část dobytého území vydána. Centralisujícímu úsilí koruny tím byla otevřena brána i do jižních končin.

Kraj vypadal asi jako Čechy po husitských válkách. Ztichla lyra i citara, umlkla musa roztoužených troubadourů, zasuty byly prameny kastalské. Kacířům byla vyražena z rukou zbraň, byli nuceni podrobit se církvi; tím však nebyla získána jejich srdce.

Satan se proměnil v anděla světla. Lyonští a albigenští kazatelé odvraceli od církve nevědomý lid, oslňujíce jej svou chudobou, jež byla chloubou a znakem prvotní církve. Takovým věrozvěstům, kteří chodili v dřevěných sandálech a za hřích prohlašovali jmění i poctivě nabyté, nedovedl tehdejší katolický klerus čelit. Nezbývalo, než evangelickou radu chudoby provést do nejkrajnějších důsledků. Velká tíseň doby vzbudila v církvi nové řády, chudé, tak zvané mendikanty.

50. **Mendikanti.** Muži, povolaní Prozřetelností k splnění tohoto velkého úkolu, byli dva světci, Dominik a František.

Sv. Dominik a jeho řád 1216

Onen pocházel ze Staré Kastilie a po universitních studiích se stal kanovníkem v městě Osmě. Již roku 1203 začal pracovat jako misionář v jižní Francii. S poutnickou holí v ruce a tlumokem na bedrech procházel městečka a osady, kázal a poučoval lid. V Toulouse založil první dům »bratří řádu kazatelského«. Dal jim stanovy, upravené podle řehole sv. Augustina a sv. Norberta, a r. 1216 dosáhl od Honoria III. jejich schválení. Nový řád se rychle šířil po celé církvi. Když jeho zakladatel, vysílený pracemi, již v 51. roce svého věku v Bologni mezi svými bratřími umíral, měl řád v devíti provinciích již 60 konventů.

1221 6. srpna

Působištěm obou nových řádů byla především města, právě rozkvetlá a stlačená do těsného okruhu hradeb. Do těch se nedaly vtěsnat kláštery, jaké vznikaly v předcházející době výlučně agrárního hospodářství, prostrané a pevné jak hrady, obývané přečetnou řeholní komunitou a se samozřejmým příslušenstvím lesů, dvorů a rybníků. Skromné konventy mendikantů se zahrádkou a nevelkým kostelíkem, někdy jen s kaplí, se i v středověkém městečku ztratily. Bratří v nich přebývající došli pro chudobu, zbožnost, učenost a apoštolskou působnost, posvěcenou kontemplací, brzy všude obliby. Pomáhali farnímu duchovenstvu pastorovat věřící. Oba řády byly také pohyblivější; jejich členové nebyli připoutáni ke zdem

kláštera, do něhož vstoupili. Několik domů tvořilo provincii a její správce volně posílal její členy s místa na místo.

Mendikanti pak v kázání, v misijní činnosti, v pěstění věd postoupili rychle do prvých řad bojující církve. Vznikly nové školy křesťanské dokonalosti, jež odchovaly velké množství světců a světic.

Sv. Hyacint a Česlav

Do slovanských zemí uvedli řád sv. Dominika dva polští šlechtici z rodu Odrovanžských, sv. Hyacint a blahosl. Česlav, z Kamene nedaleko Vratislavi ve Slezsku. Oba přijali v Římě řeholní roucho ještě z rukou samého zakladatele. Sv. Hyacint zakládal domy v polských městech, blahosl. Česlav odbočil do Prahy a založil tam r. 1224 první klášter svého řádu v našich zemích. Konvent sv. Klimenta proti mostu časem velmi rozkvetl a patřil k nejpřednějším v celém řádě. Za císaře Karla IV. se v něm r. 1359 sešlo několik set bratří ke generální kapitule a všichni účastníci byli i hostmi císaře na Hradě. Již předtím byly na přání vznešeného příznivce v celém řádě zavedeny svátky českých patronů a za celou jeho rodinu byly nařizovány modlitby.

Konvent v Jablonném v severních Čechách vznikl přízní blahoslavené Zdislavy z rodu Berků z Dubé, provdané za Havla Markvarta, pána na nedalekém Lemberce. Blahoslavená Zdislava je chloubou třetího řádu sv. Dominika. Tamní lid dosud chová v živé paměti její dobročinnost a lásku k chudým. † 1252

Sv. František a jeho řád

Jedním z nejpoutavějších a nejsympatičtějších zjevů církevních a vůbec všeobecných dějin je »serafínský světec« František z Assisi. Ve 24. roce byl od svého otce, bohatého a poněkud lakotného kupce, pro přílišnou štědrost vyděděn. Dva roky poustevničil a opravoval sešlé kostelíky. Brzy se k němu přidalo několik stejně smýšlejících druhů a s těmi se jal doslovně plnit příkazy evangelia o chudobě, pokoře a pokání. Inocenc III. mu ústně schválil řeholi, kterou původně tvořilo jen několik vět, vyňatých z Písma. Neměl universitních studií jako sv. Dominik, nebyl ani knězem, nýbrž jen jáhnem. Vzácnou jeho vlastností, která jej učinila velkým, byl hluboký a vřelý náboženský cit. Divil se, když slyšel, že se lidé táží, zda je Bůh, a zda lze dokázat jeho existenci. Podle jeho mínění mají lidé hledat jen cestu a způsoby, jak by jej co nejvíce milovali a jemu sloužili. Jemu hlásal Boží dobrotu zpívající skřivánek, lezoucí mraveneček, zelenající se travička, kvetoucí keř. Všechny tvory, díla rukou Božích, nazýval svými sestrami a bratřími; na bratra slunce složil chvalozpěv a zkrotil dravého bratra vlka. Tím tklivější byl jeho soucit se strádajícím bližním. Korunou této jeho lásky byla soustrast s trpícím Spasitelem, jenž mu vtiskl znamení svých ran. Plakal nad jeho utrpením, kdykoliv mu přišlo na mysl. Nikdo neprocítil tak hluboce tajemství Kalvarie jako tento umbrijský 1209

muž Boží; nikdo v sobě neztělesnil tak dokonale učení Kristovo, jako tento největší italský světec. A tato jeho vysoká a zároveň dětinná ctnost neměla v sobě nic násilného nebo strojeného, byla nenucená a jakoby přirozená součást jeho osoby. Proto obestírá jeho postavu tajemnou svatozáří; na jeho vrstevníky působila a na věřící křesťany dosud působí mocným kouzlem.

Jeho cílem bylo obnovit na světě prvotní chudou a pokornou církev. R. 1221 žilo již pět tisíc »Menších bratří« prostým životem prvních křesťanů. Panny, které si po příkladě sv. Kláry oblíbily evangelickou chudobu, sluly klarisky; obyčejní věřící, žijící ve světě, vstupovali do třetího řádu. Dne 4. října 1226 sestra smrt otevřela assiskému chudáčku bránu k lepšímu životu. Zemřel ve svém rodišti v 45. roce věku, leže na zemi, posypán jsa popelem, s písní na zsinalých rtech.

Jeho následovníci se nenazývali ani dokonalými, ani čistými, ani vyvolenými, jak jihofrancouzští sektáři. Stále kvetoucí luh církve oživl novými barvami. Jmenovitě v Italii brzy nebylo městečka, jež by nebylo poskytlo koutku Menším bratřím, opásaným hrubým provazem. A jejich kostelíky, obklopené nimbem maloměstské posvátné poesie, táhly srdce věřících tajemnou mocí. Jak zbožně se modlili před sochami a obrazy, které tak živě znázorňovaly utrpení Páně a jiná tajemství víry! Ne nadarmo je nazýván sv. František
1517 »otcem lidové mystiky«. Koncem středověku bylo Menších bratří přes 50 tisíc.

Ale čím větší byl nával do domů nových řeholí, tím nesnadněji bylo žíti z pouhých almužen. To pociťovaly nejprve ženské větve mendikantů, pak domy, v nichž byl vychováván dorost. Papež tedy dovoloval, pokud toho nezbytnost žádala, nějaký důchod nebo nemovitost. Minorité (konventuáli) se od Menších bratří oddělili v 14. století.

Františkáni v Orientě

Sv. František se s několika druhy zúčastnil i křižácké výpravy, která měla namířeno na říši faraonů a která slibně začala dobytím Damiety, hlavní egyptské pevnosti r. 1219. Světec si toužebně přál hlásat evangelium nevěřícím a také dychtil po mučednické koruně. Rozhodl se, že předstoupí před samého sultána Al Kamila. Byla to věc považlivá, poněvadž sultán dával svým za hlavu křesťana po zlaťáku. Když se přiblížil k ležení Saracénů, byl i se svým průvodčím ztýrán, ale přece byl před panovníka předveden. »Přicházím ve jménu Nejvyššího Boha, abych tebe a tvůj lid poučil o cestě vedoucí k spáse,« pravil. Ať dá rozdělat velký oheň, on a jeden z jeho duchovních že jím projdou, aby poznal, která víra je pravá. Když sultán zpozoroval, kterak se vrchní mufti nenápadně vzdálil, pravil s úsměvem, že k takovému důkazu pravdy se nikdo z jeho duchov-

ních neodhodlá. Neohrožený apoštol byl tedy ochoten podstoupit zkoušku ohněm sám; nechť jen sultán slíbí, že i s lidem svým se dá pokřtít, jestliže jemu oheň neublíží; shoří-li v něm, shoří za vlastní hříchy.

Sultán nabízel podivnému věrozvěstu skvělé dary, jichž on nepřijal, doporučil se jeho modlitbám, aby mu dal Bůh poznat pravou víru, a dal jej doprovodit zpět do křesťanského tábora. Od té doby se Saracéni chovali k jeho bratřím s jistou šetrností a dovolovali jim ve svých zemích se usazovat. Na všech význačnějších místech mají své klášteříky a františkáni se tak stali »strážci Svaté země a svatých míst«. Přesto jich tam přes dva tisíce zemřelo násilnou smrtí.

Do Prahy uvedla Františkovu řeholi sestra krále Václava I. P ř e m y s l o v n a A n e ž k a. Oblekla i sama chudý hábit sv. Kláry a dosáhla v nové škole ctnosti vysokého stupně svatosti. 1232

51. **Inkvisice.** Kdežto františkáni si především hleděli pastorace obecného lidu, bděli dominikáni nad neporušeností a čistotou víry. Byla a jest to dosud úřední povinnost každého biskupa. V prvotní církvi byli vzpurní kacíři ze společenství věřících prostě vylučováni. Ale křesťanští císaři začali trestat zaryté kacíře i časnými tresty; císař Justinián vydal zákon, že mají být za živa upáleni. V západních zemích byl podobný zákon nejprve vydán od Petra Aragonského r. 1197, pro celou říši římsko-německou r. 1232 od císaře Fridricha II.

Povinností biskupů bylo bloudící vyhledávat, napomínat, zatvrzelé vydávat světské moci k potrestání. K tomu účelu měl každý biskup inkvisiční úřad. Ale poněvadž v zamořených krajích tyto biskupské úřady nestačily, pokládal Řehoř IX. za svou povinnost zřídit v takových krajích též inkvisici vlastní, papežskou. A tímto úřadem odpovědným, nebezpečným a nevděčným bývali obyčejně pověřeni členové řádu dominikánského. Nejeden inkvisitor se stal obětí svého povolání. Inkvisice papežská 1231

Inocenc IV. dokonce dovolil používat podle potřeby při vyšetřování tortury. (Mikuláš I. ji bulharskému králi Borisovi před třemi sty roky jako barbarství zakazoval.) Nejvíce těchto papežských tribunálů bylo zřízeno v jižní Francii, v Lombardsku, severním Španělsku. Jejich členové byli nejméně čtyřicetiletí a s právními řády obeznalí. Byla to všude přítomná církevní policie. Inkvisice je vykřičena jako nejčernější list v dějinách církve. Té se vytýká svrchovaná nesnášelivost; a též středověcí theologové jsou obviňováni z nelidskosti, že popravování kacířů hájili. Církev odsuzovala, světská moc rozsudek vykonávala.

Právní stránka inkvisice

Jistý vliv na tuto přísnou justici měl nepochybně Starý zákon. Tam byl totiž stanoven trest smrti nejen na vraždy, loupeže a jiné zločiny, ohrožující veřejnou bezpečnost, ale i na jiné hříchy.[37]) Tak na př.: »Kdo by obětoval dítě své modle Moloch, smrtí ať umře; lid země ukamenuje ho. — Kdož by zlořečil otci svému neb mateři, ať smrtí umře.«

Tyto Mojžíšovy zákony byly evangeliem odvolány. Nejlépe to vysvítá z případu o cizoložné ženě. Ta měla být podle zákona Mojžíšova ukamenována. Ale Pán Ježíš učinil provedení zákona závislým na nemožné podmínce: »Kdo z vás je bez hříchu, vrz první na ni kamenem.« Bez hříchu však není na světě nikdo.

Nejtěžší trest, který Pán Ježíš na kacířství ustanovil, je vyloučení z církve. Hřešící bratr má být nejprve pokárán mezi čtyřma očima, pak u přítomnosti svědků, konečně od církevních představených; a kdo neposlechne církve, budiž nám jako pohan a publikán.[38]) Ale středověk pokládal za dovolené to, co bylo ve Starém zákoně přikázané, a některé těžké hříchy, zvláště kacířství, trestal smrtí.

Prakse nekatolíků

Ostří výtek, církvi proto činěných, je otupeno tím, že náboženské společnosti od ní odtržené v theorii i praxi nejednaly jinak. Vzpomeňme na Tábory nebo Kalvína. Jindřich VIII., Alžběta a anglický parlament trestali katolíky dokonce smrtí několikanásobnou.

Je pravda, že osvícenská doba postupně všude přísné tresty proti kacířům zrušila. Církev se opět vrátila k původní praxi a nejtěžší trest, kterým stíhá nehodné své členy, je exkomunikace. Zato v nejnovější době právě ti, kteří se temnému středověku nejvíce posmívají, rozpálili Molochy daleko žhavěji a lačněji, než bylo u soudů inkvisičních; stačí uvést francouzskou revoluci, Rusko, Mexiko, Španělsko a jiné země, v nichž fanatismus nevěry nabývá příšerné podoby. Dosud totiž viděla střízlivá historie v trestání lidí pro odlišnou víru zjev čistě středověký, vyvěrající ze středověké náboženské nesnášenlivosti. Ale novověcí nepřátelé církve upadají do barbarství daleko surovějšího.

Pověstnou se stala inkvisice španělská. Tamní četní Židé všelijak vyssávali nevědomý lid, z čehož proti nim vzplanula obecná nevole. Mnozí ze strachu před násilím se dali pokřtít, v srdci však zůstali i dále oddáni zákonu Mojžíšovu; křtem se jim otevřela brána k vysokým úřadům, světským i církevním. Tutéž nesnáz měla země s pokřtěnými Maury (Morisky). Pod tenkou vrstvou křesťanství se tajily hluboké tůně židovského a mohamedánského fanatismu.

Španělská inkvisice 1478

Sixtus IV. proto povolil »katolickým vládcům« Ferdinandovi Aragonskému a Isabele Kastilské zříditi zvláštní inkvisici, jež by pát-

[37]) III. Mojž. XX.
[38]) Mat. XVIII. 17.

rala po těchto zakuklených Židech a muslimech. Byla též svěřena dominikánům a byla institucí polocírkevní a polostátní. Stát jí někdy zneužil, poněvadž statky bohatých vinníků bývaly konfiskovány. Když vláda r. 1492 nařídila, že se všichni Židé mají dát pokřtít, opustilo jich přes sto tisíc zemi a přeplavilo se za úžinu Gibraltarskou. R. 1609 tam za nimi odešlo několik set tisíc Morisků.

Španělská inkvisice je vykřičena pro velkou krutost a množství na smrt odsouzených. Llorente, španělský kněz pochybné povahy, v díle o inkvisici, vydaném v Paříži v Napoleonově době, odhadl počet popravených na 30 tisíc. Při 300letém trvání tohoto úřadu by bylo ročně vydáno na smrt po 100 provinilých. Je to číslo příliš vysoké, a odmítá se jak od katolíků, tak i nekatolíků. Ale též údaj španělského církevního historika Gamse, že inkvisice vydala světskému rameni jen čtyři tisíce, se pokládá za příliš nízký.

Autodafé

Tak zvané autodafé (actus fidei, výkon víry) bylo slavné vyhlášení rozsudku nad velkým počtem obžalovaných najednou. Konaly se obyčejně na náměstí, kam se v procesí s hudbou dostavil veškeren místní klerus, u přítomnosti úřadů, někdy i dvoru a vojska, a za účasti nesčetného lidu. V říze, rouchu kajícníků, se objevili obžalovaní. I toto veřejné předvedení bývalo pro ně částí pokání. Po kázání byli ti, kteří si trest odpykali, propuštěni; zatvrzelí však bývali vydáni k potrestání světské moci. Popravy při této slavnosti nebývaly, nýbrž až k večeru a na jiném místě.

52. **Fridrich II. (1212—1250) a Řehoř IX. (1227—1241).** Mladý Fridrich II. se dal vésti papežem Inocencem III., ale nikoliv jeho nástupci, kteří se velikostí ducha svému předchůdci nevyrovnali. Na daný slib zapomněl a podržel obě koruny, sicilskou i německou, a svůj životní úkol viděl v opanování celé Italie. V Palermě na Sicilii, kde se stýkaly kultury latinská, řecká i arabská, si zřídil nádherný dvůr, nejskvělejší v celé Evropě, zrušil řády feudální a zavedl správu úřednickou, jež by byla sloužila ke cti panovníkům doby osvícenské. Mnoho učinil i pro vědu a umění. Ovládal šest řečí a pokoušel se i spisovati.

Slibem se papeži zavázal k podniknutí křižácké výpravy, ale devětkrát si vyžádal odklad. Nespěchal, poněvadž sám jednou nohou stál v islamském táboře. Měl osobní stráž ze Saracénů, v Luceře v Apulii usadil vojenskou kolonii, složenou ze ctitelů prorokových, a jeho dvůr se hemžil množstvím Saracénů a Saracének větší měrou, než se na křesťanského císaře slušelo.

Zmařené výpravy 1217, 1227

Hrozivá lavina křižáků, uvedená v pohyb Inocencem, se rozplynula v nic, poněvadž císař, přirozený vůdce křesťanského vojska, odřekl účast. R. 1227 se znovu hrnuly se všech stran davy křižáků

do jihoitalských přístavů a čekaly, že je císař, který měl i titul krále jerusalemského, podle daného slova povede; ale tentokráte se omlouval nemocí.

Toho roku se stal papežem kardinál Ugolino jako Řehoř IX., velký příznivec mendikantů, jejichž zakladatele Františka a Dominika, mimoto Antonína Paduánského a Alžbětu Durinskou prohlásil za svaté. Byl to již stařec vysokého věku, ale povahy ohnivé a v sledování cílů bezohledný. Prohlásil císařovu nemoc za přetvářku, a když se Fridrich dopustil některých přehmatů, zvláště na zboží rytířských řádů, vyslovil nad ním klatbu a interdikt.

Pátá výprava 1228—1229

Jako světská hlava křesťanstva musil císař přece něco pro Svatou zemi vykonat, ne-li jako vůdce vojska, tedy alespoň jako diplomat. S hrstkou rytířů se plavil do Akonu a s Alkamilem, vládcem Egypta, ujednal desítileté příměří; na tu dobu byly Jerusalem, Betlem, Nazaret a některá jiná místa r. 1229 vydána křesťanům. Hradby jerusalemské však nesměly být obnoveny a mešita Omarova zůstala Saracénům.

Klerus se tam císaři, stiženému několikanásobnou klatbou, vyhýbal, jen Hermann ze Salzy, velmistr Německého řádu, mu byl věrným průvodčím. V chrámě Božího hrobu se císař sám korunoval na jerusalemského krále k nemalému pohoršení tamních věřících. Mendikanty, kteří proti němu kázali, dal veřejně zmrskat. Po Evropě byly hlučně rozhlašovány zprávy o jeho úspěších; ale již následujícího roku zástup fanatických Saracénů přepadl Jerusalem, mnoho křesťanů pobil a vše zpustošil.

Již v květnu opouštěl císař Akon a spěchal do Italie, kde mezi jeho a papežským vojskem vzplanul boj. Po jeho návratu byl ujednán mír v San Germano a klatby byly odvolány.

Válka s Lombardy 1237

V Německu viděl Fridrich II. jen zemi, která dodává dobré vojáky; jinak ji ponechal sobě samé, rostoucí anarchii a pěstnímu právu. Sebrav tam značnou hotovost, překročil Alpy, aby si podrobil lombardská města, jako kdysi jeho děd Barbarossa. V širém poli Milánští a jejich spojenci útoku Němců a Saracénů neodolali; r. 1237 byli poraženi. Byl jim vzat i jejich caroccio, vůz plný praporů. V Cremoně, kde císař toto své vítězství oslavoval, táhl v průvodě caroccio slon a zároveň nesl domeček plný hudebníků, hrajících vítězné písně.

Císař stanul na vrcholu moci. Většina lombardských měst, porážkou ohromená, poddala se vítězi a byla zbavena svých práv. Fridrich, oslněný tímto úspěchem, přecenil své síly. Domníval se, že dávný sen Štaufů je blízek splnění, a v duchu se již viděl neomezeným pánem velké říše od mlhavého Baltu až za úžinu Messinskou.

Ale města, dotud nepodrobená, dostala mocného spojence v Řehoři IX. Ten s rostoucí úzkostí pozoroval, kterak severoitalské měst-

ské republiky jedna za druhou se stávají obětí císařova despotismu. Ten mimoto zasnoubil svého levobočka Enzia s Adlétou, dědičkou Sardinie, a jmenoval jej králem, ač onen ostrov byl odedávna uznáván za papežské léno. Papež cítil, kterak patrimonium sv. Petra je se všech stran svíráno jakoby železnými kleštěmi.

Řehoř IX. proti císaři 1239

Obávaje se, že po povalení Lombardů dojde na církevní stát, vydal papež v březnu 1239 znovu na císaře klatbu a interdikt a zprostil jeho poddané povinné poslušnosti.

Tento krok odůvodnil řadou příkoří, jichž se císař proti církvi dopustil. Bohyně války zamávala rudou pochodní nad Apeninským poloostrovem. Země se rozestoupila na dva tábory, velfů a gibelinů, stranu papežskou a císařskou. Boj byl veden s rostoucí krutostí a mstivost horkokrevných Italů neznala mezí. Město povstalo proti městu, rod proti rodu, ale pod pláštěm velkých hesel byly namnoze vyřizovány spory místní a sousedské.

Vzájemná obviňování

Obě strany se psanými manifesty dovolávaly veřejného mínění Evropy. Císař prohlašoval papeže za svého osobního nepřítele, za spojence lombardských kacířů, vládychtivého tyrana, rouhače, zhýralce, pošetilého, falešného proroka a jeho klatbu za neplatnou.

Papež odpověděl tónem ještě příkřejším. Odhalil světu celé pásmo jeho věrolomností a jeho bohapustá rouhání. Lzeť prý mu dokázat výrok, že svět byl oklamán od tří podvodníků, Mojžíše, Ježíše a Mohameda; dva z nich zemřeli počestnou smrtí, třetí dokonal na kříži; i blázny prý nazval ty, kteří věří, že se Bůh narodil z Panny. Císař to ovšem veřejně popřel a nazval papeže Antikristem, šelmou, která se vynořila z moře, aby vzala světu pokoj a mír.

Papež v tísni svolává koncil

O hradby Milána, Brescie a Bologne se útoky císařova vojska tříštily; zato úspěšně bojoval v církevním státě. Zmocnil se velké jeho části a blížil se k Římu. Kojil se nadějí, že zajme svého nepřítele na Petrově stolci, že poníží do prachu jeho pýchu a tak jej zkruší, že už nikdy nepozvedne hlasu proti korunovanému císaři. Rozhořčený boj mezi hlavami křesťanstva dostupoval vrcholu. Papež ve své největší tísni svolával do Říma všeobecný sněm biskupů a knížat, aby rozsoudili mezi ním a císařem. Ten však své věci nedůvěřoval a koncil překazil. Dal zahradit alpské přechody, střežit přístavy a silnice. Jeho syn Enzio přepadl u ostrůvku Melorie (proti Livornu) janovské loďstvo, jež vezlo biskupy a delegáty na synodu. V krutém, dlouho trvajícím boji gibelini zvítězili. Z 29 galejí byly tři s dvěma tisíci osobami potopeny, 19 se stalo kořistí vítězů. Mezi čtyřmi tisíci zajatců byli tři kardinálové, přes sto biskupů a různých vyslanců. Několik biskupů zahynulo v boji. Císař viděl ve svém vítězství a zmaření koncilu přízeň a pokyn nebes. Preláti byli spoutáni stříbrnými okovy a vězněni v Apulii. Někteří tam zemřeli; francouzské

biskupy propustil, když se jich rázně zastal král Svatý Ludvík. Též mendikanti snesli od císaře mnoho příkoří a byli z jeho zemí vyhnáni. Sveřepí Tataři již řádili na hranicích německé říše, císař však byl hluchý ke všemu volání o pomoc, a dobýval Říma. V srpnu 1241 tam dokonal svůj život plný neklidu a rozčilení Řehoř IX. jako stařec téměř stoletý. Smrt jej vysvobodila z nebezpečí, že upadne do rukou svého urputného a jedovatého nepřítele. — Nedá se však upřít, že Řehoř byl ve svém postupu proti císaři příliš přísný. Lze to vysvětlit jeho ohnivou jižní letorou a přesvědčením, že hájí právo svaté věci.

Řehoř IX. † 1241

Inocenc IV., původem Janovan, učený právník, zvolený v Anagni, začal s císařem vyjednávat a byl ochoten napravit, v čem mu bylo od předchůdce ukřivděno; stěží však vyvázl z nastražených léček. V přestrojení prchl k moři a plul do svého rodiště, odtud se uchýlil do Francie, útočiště středověkých papežů.

Do Lyonu svolal na léto 1245 všeobecný sněm biskupů a knížat. Biskupů se sešlo jen asi 140, poněvadž účast z císařových zemí nebyla valná. Papež v slavnostní řeči názorně rozvedl srovnání, kterak církev, podobně jako Tělo Kristovo, krvácí z pěti ran: první ránu jí působí hříchy kněžstva, druhou Saracéni, kteří poskvrňují svatá místa, další schismatici, ohrožující Cařihrad, řádění Mongolů a pronásledování se strany císaře. Papež i koncil vyřkli nad císařem a jeho stoupenci klatbu, byl prohlášen za zbavena vlády a německá knížata byla vyzvána, aby zvolila nového krále. Rovněž pro trůn sicilský hledal papež nového kandidáta.

XIII. církevní sněm v Lyoně 1245

Císař chtěl i lyonský koncil zmařit, ale Ludvík Svatý hrozil branou mocí. Očekával tedy Fridrich v Turině, o čem se koncil usnese. Když uslyšel o strašných kletbách, které tam byly proti němu vyneseny, náramně se rozhněval. Dal si přinésti své koruny, nasadil si jednu na hlavu a pravil hrozivě: »Ještě jsou mé, a nikdo mi jich bez krvavého boje nevezme!«

Zápas mezi církevní a světskou mocí byl veden na život a na smrt. Vysoce vzduté jeho vlny zneklidnily hladinu celé církve; jedni sympatisovali s papežem, druzí s císařem. V Němcích zvolila papežská strana za vzdorokrále durinského hraběte Jindřicha Raspe, po jeho brzké smrti Viléma Holandského. Proti nim stál v čele štaufské strany císařův syn Konrád.

V Italii však začalo válečné štěstí Fridricha opouštět. Ač žádal po biskupech třetinu důchodů, přece byl nucen vydávat kožené peníze. Několik měsíců obléhal Parmu. V únoru 1248 však utrpěl pod jejími hradbami těžkou porážku; pozbyl několik tisíc vojska, vítězové ukořistili i jeho poklad, i koruny, jimiž se před krátkou dobou chlubil, i onen caroccio, plný praporů. Následujícího roku zajali Bolognští

jeho syna Enzia a věznili jej 22 let. Kruh spojenců kolem císaře řidl. Uchýlil se do Apulie, kde byl zachvácen nemocí a koncem r. 1250 zemřel v 56. roce věku.

Fridrich II. † 1250

Zemřel, jsa oblečen v řeholní roucho cisterciácké a přijav rozhřešení od arcibiskupa palermského. V závěti nařídil, aby bylo kostelům, klášterům a rytířským řádům vráceno, co jim patří. Zdá se tedy, že našel spasnou nit z bludiště skepse a nevěry, do něhož jej zavedli arabští učitelé filosofie. Časem se cítil víře odcizen, a v takové chvíli asi pronesl ona slova o třech podvodnících.

Konrád IV. † 1254

Tím však strašný boj nebyl skončen. Členové rodu se stavěli jeden po druhém v čelo své strany, aby až do posledního zahynuli. Konrád IV. se vydal přes Alpy, aby se ujal vlády nad sicilským královstvím. Byl stejně příkrý a bezohledný jako jeho otec. Záhy však zemřel, byv zachvácen malarií v 26. roce, zanechávaje dvouletého syna Konradina. V Messině se vzňal katafalk, jeho tělo uhořelo, požár zničil též část chrámu, jako by i samy živly truchlily nad tragickým skonem štaufského rodu.

Vášniví obyvatelé jihu

Postrachem Lombardska byl Ezelin, císařův zeť. S ďábelskou krutostí mučil lidi bez rozdílu pohlaví a věku. Města podnikla proti »muži krve a synu zavržení« křižáckou výpravu. Byl poražen, zajat a uvězněn. V žaláři rozdíral své rány, aby rychle zemřel, a když jej duchovní vybízeli k pokání, jen litoval, že se svým nepřátelům nemohl víc pomstít. Po roce byl zajat jeho bratr Alberik. Tomu bylo za živa kleštěmi maso z těla trháno, šest synů před jeho očima popraveno a choť i dcery upáleny, on pak koněm do smrti usmýkán.

Karel Anjou

V jižní a střední Italii však měli Gibelini převahu. Jejich hlavou byl Manfred, císařův levoboček. Ale papežové konečně našli kandidáta pro sicilský trůn, jehož měli býti navždy zbaveni potomci »hadího plemene«, jak nazývali Štaufy. Byl to Karel z Anjou, Svatého Ludvíka nesvatý bratr; divokého vzezření, neúnavný, krutý, zemí a peněz nadmíru lačný. Smlouvu s ním ujednal Urban IV., původem Francouz, syn příštipkáře z Troyes v Champagni, jenž pro své nadání, píli a mravní bezúhonnost byl povýšen na přední místo v křesťanstvu.

Manfred † 1266

Jakmile se oddíly Karlova rytířstva objevily v Italii, nejedno město vztyčilo místo gibelinského prapor welfský, a též nejeden italský velmož hledal štěstí v táboře papežském. Manfred se pokoušel se svým sokem vyjednávat, ten však hořel jen touhou po bitvě, která prý otevře »nocerskému sultánu« bránu do pekel, nebo jemu do nebe. V únoru r. 1266 se střetly jejich voje u Beneventa. Přes statečnost Němců a Saracénů opustilo Manfreda dotavadní štěstí. Když viděl, že je po všem veta, vrhl se do bitevní vřavy, v níž hledal a nalezl hrdinnou smrt. Francouzští rytíři, ctíce jeho statečnost,

snesli mu na hrob hromadu kamení, a tak mu postavili neumělou mohylu.

Neodvratná sudba kvapila. Na bavorském dvoře žil poslední potomek štaufského rodu, Konradin, šestnáctiletý syn Konráda IV. Poslové několika gibelinských měst jej zvali k neprodlenému pochodu přes Alpy. Pisa poslala deset tisíc zlatých peněz. Tak svůdnému lakadlu mladý princ neodolal. Přes varovné hlasy sebral hotovost, jež posilami italských spojenců vzrostla na deset tisíc. Římští gibelini jej přijali ve svém městě s jásotem. Kliment IV., sídlící ve Viterbu, pravil ulekaným kardinálům, že moc toho hocha pomine jako dým a že jej gibelini vedou do Apulie v jistou záhubu.

Bitva u Tagliacozzo 1268

Opět zavlály prapory, ozdobené liliemi, proti štaufským lvům. V bitvě u Tagliacozzo (východně Říma) Němci zprvu vítězili, rozprášili dvě řady nepřátel a pokládali boj za skončený. Sbírali kořist a svlekše brnění, v letním parnu dvojnásob těžké, oddávali se oddechu. Karel téměř zoufal. Ale jeho záloha, 800 rytířů, přihnala se na bojiště v semknutém šiku a přivodila nenadálý obrat. Vše, co se proti nim postavilo, bylo skoseno, zajato nebo obráceno na útěk; všechny pokusy Konradinových vůdců, seřadit rozbité hloučky, byly marné. Princ byl zajat, v Neapoli postaven před soud a jako odbojník odsouzen k ztrátě hrdla. Papežova přímluva o zmírnění trestu byla oslyšena.

Konradin † 1268

Jen krátká chvíle mu byla povolena k přípravě. Sebral všechny síly, aby zemřel mužně, jak se slušelo na posledního člena tak mocného rodu. V Neapoli na náměstí se v katově ruce zaleskl meč a hlava posledního Štaufa padla; s ním bylo popraveno jeho deset urozených druhů.

Smutný výsledek boje

Ve středověké Italii nebylo pro císaře místa; ta patřila papeži. První císař, Karel Veliký, sídlil daleko za Alpami. V Italii se papež a císař nesměstnali. Štaufové se tam tlačili, chtěli tam nejen panovat, nýbrž i sídlit, a toto pochybené úsilí se na celém jejich rodě strašně vymstilo.

Zvítězil sice papež, ale ne sám, nýbrž s pomocí Francie. A po půl století se francouzský král, papežův spojenec a ochránce, stal věznitelem papeže a držel jej v zajetí 70 let.

Papežství a císařství se vzájemným bojem náramně oslabilo. Obě tyto přední středověké mocnosti byly otřeseny, obě nezadržitelně klesaly a upadaly až do konce středověku.

Rod Karla z Anjou

Karel Anjou celého království neuhájil. Za vzpoury r. 1282, známé pod jménem »sicilských nešpor«, bylo mnoho tisíc Francouzů na Sicilii pobito a pánem ostrova se stal Petr Aragonský. Přesto otevřel Karel z Neapolska svému rodu skvělou dějinnou dráhu do východní Evropy. Jeho pravnuk Karel Robert se stal králem v Uhrách,

Robertův syn Ludvík Veliký byl r. 1370 povolán i na trůn polský, takže jeho panství sahalo od slunné Adrie až k mlhavému Baltu, a jeho dcera Hedvika má velké zásluhy o pokřtění národa litevského (§ 37).

53. **Poslední křižácké výpravy.** V Palestině se vytvářely poměry čím dále tím kormutlivěji. R. 1244 přepadlo několik tisíc Turkmenů Jerusalem, křesťany povraždili nebo odvlekli do otroctví, všechno zpustošili, Boží hrob rozbili a hrobky králů vyloupili. Francie, kolébka křižáckého hnutí, vyslala i poslední dvě výpravy. Svatý Ludvík (1226—1270), světec a asketa na trůně, zároveň rytíř a hrdina, byl pravý opak svého vrstevníka, císaře Fridricha. Plně slib, učiněný v těžké nemoci, vyplul v létě r. 1248 na východ s rytířstvem a poutníky, celkem asi s 50 tisíci účastníky. Chtěl se zmocnit země pyramid, jejíž sultáni ohrožovali křesťanské státečky. Ukvapeným útěkem posádky padla Damieta po druhé do rukou Franků. Přesto podnik ztroskotal na nedostatku taktiky. Král místo aby ihned vytrhl proti hlavnímu městu Kairu, čekal na příchod posil. Když se konečně hnul vpřed, byl jeho postup zaražen u Mansurah a řady jeho vojska byly zatlačeny mezi ramena Nilu a do spleti průplavů; loďstvo bylo spáleno řeckým ohněm. Marně se křižáci pokoušeli prolomit husté řady nepřátel. Krále Ludvíka bylo poznat v bitevní vřavě po pozlacené zářící přilbě a štíhlé postavě; vynikalť o celou hlavu nad své poddané jako Saul nad Židy.

Ztráta Jerusalema 1244

Šestá výprava 1248

Když se králův bratr Robert v nerozvážné odvaze s výkvětem rytířstva a templářů pustil za nepřítelem, na ústupu však upadli do léčky a skoro všichni byli porubáni, když vojsko začalo řidnout i nemocemi a dostavily se ochablost a únava, nezbývalo než hledat spásu v ústupu. Byli však ve spleti vodních ramen zaskočeni a všichni i s králem zajati. Ludvík a část rytířstva byli za vysoké výkupné puštěni na svobodu, většina křižáků však zahynula nemocemi, bojem a krutostí Saracénů, kteří jich v Mansurah tisíce postínali, poněvadž se zdráhali přestoupiti na islam. Po Ludvíkovi žádal sultán milion zlatých peněz výkupného. Král nesmlouval; to na Turka tak působilo, že mu samoděk značnou část slevil. S nevelkým hloučkem vyplul král z Egypta do Syrie. Jeho bratr Karel Anjou si krátil dlouhou chvíli hrou v šachy. Ludvík však, utrpěnou pohromou náramně sklíčený, šachy vzal a hodil do moře a přísně jej pokáral, jak může být tak lehkomyslný a po tak strašném neštěstí, jaké je stihlo, myslit na zábavu a hru? Čtyři léta čekal v Akonu na příchod nových křižáků, ale nedočkal se jich. Opevniv některé hrady a města, která křesťané drželi na pobřeží, vrátil se domů. Pařížané jej vítali s ra-

Král v Egyptě i s vojskem zajat

1250

dostí, ale na tváři krále, jinak veselého, bylo vidět těžký stín smutku, jejž nezaplašily ani hudba, ani žertovná vypravování.

Jeho panování ve vlasti

Doma se opíral Ludvík o města proti velmožům. Těm zakázal soukromé boje a krvavá záští, vyhradil si apelace od jejich soudů a učinil konec soubojům při soudech. Z jeho přemnohých nadací nejvíc proslula kolej při bohoslovecké fakultě Sorboně, nazvaná tak podle jeho kaplana. V Paříži zbudoval na př. ústav pro 300 slepců. O jeho uměleckém vkusu svědčí Sainte Chapelle, štíhlých a vzdušných linií a tvarů, perla ryzí gotiky, jež byla vzorem pro podobné kaple i v jiných zemích. Byla to schrána svatých ostatků z orientu, zvláště svaté koruny Páně, částky kopí a kříže. V St. Denis přestavěl chrám a svezl tam těla svých předků, uložená na různých místech. Byl velký příznivec mendikantů, od nichž byl vychován, a s nejučenějšími z nich, sv. Tomášem a Bonaventurou, žil v důvěrném styku. V Paříži založil veřejnou knihovnu a dal sbírat a opisovat vzácné knihy. Při všem tomto mnohostranném zaměstnání nepouštěl s mysli velké zájmy království Božího.

Sedmá výprava 1270

Svolav sněm baronů, vstoupil mezi ně, drže v rukou korunu Páně, a vybízel je, aby s ním táhli osvobodit a očistit Svatou zemi. Tři roky byly konány nákladné přípravy. I anglický princ Eduard se přidal s 300 rytíři. Nejprve zakotvili u trosek staroslavného Kartaga, aby dobyli Tunisu. Nechybělať jiskra naděje, že se tamní sultán při vystoupení silné armády uvolí přijmout křest. A na středověkého panovníka působila mocným kouzlem myšlenka, že by mohl křesťanské víře zpět získat vlast sv. Cypriána a Augustina. Egyptu se mimoto dostávalo z Tunisu značné podpory. V drobných potyčkách Francouzi vítězili, ale útok na město král odkládal do příchodu Karla Anjou. Čekal naň šest týdnů. V tropickém vedru mezitím vznikly nemoci, jež zachvátily značnou část vojska, papežského legáta, králova syna a konečně krále samého. Zemřel na zemi na vrstvě popelu, poroučeje svůj lid ochraně Boží, aby neupadl v moc nepřátel a nebyl snad nucen zradit svou víru. Sotva zavřel oči, oznamoval hlahol trub příjezd neapolského krále Karla. Padl k nohám zesnulého bratra a jal se naříkat. Brzy se však vzpamatoval. Jediný výsledek výpravy byl, že sultán dovolil v Tunisu křesťanské bohoslužby. Místo na východ pluli křižáci domů.

Ludvík † 25. srpna 1270

Již r. 1297 byl král Ludvík od Bonifáce VIII. prohlášen za svatého. Připisovaloť se za tu krátkou dobu jeho ostatkům 74 divů. Je to národní světec francouzský jako u nás svatý Václav. Po žádném jejich králi se nedochovalo tolik mincí jako po něm. Jeho obraz na nich vyrytý byl jeho ctitelům zárukou jisté ochrany. Je to pravý křesťanský hrdina, který své síly i svých poddaných postavil do služeb středověkého ideálu a zaň zemřel takřka jako mučedník. A ačkoliv obě jeho výpravy skončily nezdarem, obestřely jeho postavu legendární slávou.

V nejbližších letech byly se syrského pobřeží smeteny poslední zbytky křesťanských držav. Již r. 1268 padly do rukou Saracénů Tripolis, 1289 Antiochie, došlo i na Akon, hlavní baštu franského panství na východě. Bylo to velkolepé město, lidnaté, pevné a bohaté. Počet jeho obyvatelstva se odhaduje na 150 tisíc. Masivní domy byly ploché, stavěné z kamene, opatřené cimbuřími, takže měly vzezření hradů. V jejich pozadí se rozkládaly stinné sady s útulnými letohrádky. Vodovody dodávaly nadbytek vody. Ulice byly široké, proti žhavým paprskům chráněné velkými clonami ze tkanin. Vchod do nich zavíraly věže, železné brány a řetězy. Paláce knížat a hrady rytířských řádů byly pevnosti samy pro sebe, opatřené věžemi a příkopy. Skladiště byla naplněna zbožím všeho druhu, dováženým ze západu i východu karavanami a loďmi. Na hradbách proti moři mohly projeti dva vozy vedle sebe. Na suchozemské straně byly dvoje hradby a příkopy. Žádný poutník neopustil Svaté země, aniž přispěl na opevnění Akonu. Ten byl Frankům v Syrii tím, čím je nyní Angličanům ve východní Asii Singapur.

Akon

Zuřivý sultán Al Ašraf dal kácet celé lesy na zhotovení obléhacích strojů. Měl jich přes 90; některé z nich metaly balvany vážící cent. Jakmile vyhlásil proti městu svatou válku, shluklo se k úpatí Karmelu přes 200 tisíc vojska, hlavně kořisti chtivých synů arabské pouště. Vlastní dobývání města trvalo od 2. dubna do 16. května r. 1291. Křesťanům chyběla vůdčí, silná osobnost, jež by byla svou autoritou překlenula řevnivost Benátčanů a Janovanů, templářů a johanitů. Když sultán spustil na město střelbu, zdálo se, jako by pršely oheň a balvany. Křesťané odrazili několik útoků a bojovali s nemenší hrdinností než ti, kteří před sto lety města dobyli. Jednoho dne zahynulo v boji dva tisíce křesťanů a dvacet tisíc Saracénů. Vyklidit město nebylo možno pro nedostatek lodí; vzdát se znamenalo propadnout katově sekyře. Konečně se nepřátelům podařilo zasypat příkopy, prorazit hradby, ztéci i spěšně zbudovaný val. Dne 16. května za pekelného rachotu 300 bubnů vnikli Saracéni do města. O každou ulici, o každý dům i kámen se zoufale bojovalo. Všichni křesťané byli pozabíjeni, město bylo vyloupeno, zapáleno a zbořeno.

Dobývání a pád Akonu 1291

Papež Řehoř X. svolal r. 1274 opět do Lyonu všeobecný církevní sněm. Sešlo se asi 500 biskupů a přes tisíc nižšího duchovenstva. Dostavili se i zástupcové některých panovníků. Předním úkolem shromáždění bylo opatřit vydatnou podporu Svaté zemi. Papeži byl na sedm let povolen desátek ze všech církevních statků. Byla tam ujednána též unie s Řeky. Leč všechno další usilování papežů o křižácké výpravy byly romantické dozvuky zašlých dob. Západní národy dospěly z dosavadních zkušeností k přesvědčení, že je nemož-

XIV. církevní sněm v Lyoně 1274

no Jerusalem udržet trvale. Křižácký ruch se vybouřil, nadšení širokých vrstev zhaslo do poslední jiskry.

Výsledky křižáckých výprav

Orient byl dále už jen cílem kupeckých lodí italských, především benátských a janovských. Odtud dovážely koření, arabské vůně, vzácné látky a jiné tovary. Syrie a Egypt se staly italským městům zlatodolem, z něhož ona vydatně těžila až do začátku novověku.

Nemálo získala západní Evropa za křižáckých válek v oboru kulturním. Její duševní obzor se rozšířil a styk s pokročilejším orientem působil pronikavě na rozvoj poesie, filosofie a stavitelství. Dále to byla slavná doba rytířství, jehož výkvětem byly rytířské řády. Přibylo kněžstva řeholního i světského, a papežská moc dostoupila vrcholu.

Znamenají-li věže gotických katedrál vysokost, hloubavá scholastika hlubokost, znamenají křižácké výpravy širokost středověké živé víry.

Konec unie s Řeky

Michal I. Palaiologos, který se r. 1261 opět zmocnil Byzance, z obavy před novým přívalem křižáků ze západu ujednal na sněmu v Lyoně církevní unii. Jeho zástupci složili papeži hold jako hlavě všech věřících a přiznali se k článku víry, že Duch svatý vychází z Otce i Syna, jako jediného principu. Jednota však netrvala ani deset let. Všechny tři unie (s Bulhary 1204, se Srby 1217, s Řeky 1274) byly následek vojenské a politické převahy, jíž nabyli za křižáckých válek na Balkáně Frankové. Úpadkem této moci poklesla tam i váha Říma, lesk tiary pohasl a ujednané unie, u lidu neoblíbené, přišly samoděk v zapomenutí.

ÚPADEK PAPEŽSTVÍ

54. **Bonifác VIII. (1294—1303) a Filip IV. Sličný (1285—1314).** Celestin V., člen celestinské kongregace, povolaný ze své poustevny na papežský stolec, octl se úplně v područí Karla II., krále neapolského. Již po roce se vzdal těžkého úřadu, na nějž nestačil. Mezi těmi, kteří mu k tomu kroku radili, byl též Benedikt Gaetano, kardinál, rodem z Anagni, šlechtického původu, znamenitý právník, sebevědomý, vysoké, imponující postavy, nad jiné, jak se zdálo, k vládě schopný. Hned v Neapoli, kde Celestin přebýval, byl Gaetano zvolen za jeho nástupce a přijal jméno Bonifác VIII. Byl posvěcen na biskupa a intronisován v Římě u sv. Petra. Při slavnostním průvodu vedl několik kroků jeho bělouše za uzdu nejprve král Karel II., pak jeho syn Karel Martel; také přinesli první mísy k papežské hostině.

Zbožnému, ale nezkušenému Celestinu zřídil na hradě poblíž Anagni podobnou poustevnu, v jaké dřív přebýval, a dal jej střežit,

aby nespokojenci, jichž nechybělo, neprohlásili jeho odstoupení za neplatné a aby nezneužili jeho osoby k rozkolu. Tam Celestin brzy zemřel a později byl prohlášen za svatého.

Žádoucí klid Evropy rušilo tehdy několik válek: mezi Anglií a Francií, Benátkami a Janovem, mezi Albrechtem Rakouským a Adolfem Nasavským a jiné.

Plány Bonifáce VIII.

Bonifác VIII. měl o své velekněžské moci velké ponětí. Rozvinul mnohostrannou činnost a jal se do všech sporů zasahovat jako velký jeho předchůdce Inocenc III. Spojená síla uklidněné Evropy měla být obrácena na východ proti Saracénům. Leč skoro všechny jeho politické kroky se potkaly s nezdarem. Těmito jeho neúspěchy začíná úpadek středověkého papežství s výše, které dosáhlo v uplynulém období.

Vzpoura Colonnů 1297

V samém Římě se vzbouřil proti Bonifácovi rod Colonnů. Vzpoura byla sice zdolána, jejich město Palestrina srovnáno se zemí, ale dva kardinálové z tohoto rodu Jakub a Petr prchli, stiženi klatbou, do Francie, kde neustále proti papeži kuli pikle a tamní dvůr vybízeli k jeho sesazení.

Filip IV.

Navždy a smutně památným zůstane papežův spor s francouzským králem Filipem Sličným. Jako 17letý princ nastoupil na trůn svého děda Svatého Ludvíka. Byl pokládán za nejkrásnějšího muže své doby. Ač byl statečný, přece jen zřídka cválal do boje v čele svého rytířstva; válek však vedl dost. Nejraději naslouchal výkladům dvorských právníků, kteří čerpali svou moudrost z římského práva a dělali ze středověkých panovníků neobmezeně vládnoucí Caesary a Augusty; z Filipa málem že neudělali Diokleciána. Někteří myslili, že Francie je povolána, aby se stala přední velmocí světa, že církevní zboží i stát mají být zabrány a papež odbyt důchodem. Filip utiskoval národ těžkými daněmi, konfiskoval, odíral preláty, Židy, lombardy, tehdejší finančníky Židům podobné, a zlehčoval minci, jen aby sehnal peníze na skvělý dvůr, silné vojsko i loďstvo a na kupování spojenců. Byl zamlklý jako sfinx, povahy mstivé a despotické. Bezohledně drtil a srážel k zemi, co se mu stavělo v cestu. Při tehdejších poměrech a povaze obou mužů byla srážka neodvratná; byliť oba pánovití, slávychtiví, vysokomyslní, oba měli upřílišené ponětí o plnosti své moci. Papež na př. bez králova vědomí rozdělil velkou diecési toulouskou, zřídil nový biskupský stolec v Pamiers a dosadil naň Bernarda de Saisset, osobu králi nemilou. Král mu však bránil na biskupský stolec dosednout.

Papež zapovídá zdaňování církevního zboží

Filip vedl válku s Eduardem, králem anglickým, jež pohlcovala veliké sumy. Ty pak vymáhali hlavně na biskupech a opatech. Někteří biskupové si proto stěžovali papeži. Ten vydal bulu, jíž jakékoliv vymáhání i placení berně z církevního zboží bez jeho svolení

zakázal pod trestem klatby. Myslil, že tak oběma králům ucpe hlavní zdroje příjmů a znemožní jim hříšné prolévání křesťanské krve. Mimoto oběma soupeřům přikazoval, že se mají ihned smířit a zbraň obrátit proti nepřátelům Kristova jména.

Ale přišla kosa na kámen. Francouzský král se cítil uražen velitelským tónem papežova psaní. Byl' od svých theologů a právníků poučen, že svou moc má přímo od Boha, a nikoho jiného; proto se se zálibou psal »z Boží milosti«. V zákaze daní viděl jen nepřípustné zasahování do svých panovnických práv. Splatil to papeži stejnou měrou. Zakázal vývoz zlata, stříbra, skvostů a též různých potřeb z Francie a vypověděl cizince ze svého království.

Papežská kurie tím byla zbavena značných důchodů, a cizinci, hlavně Italové, obročí, kterých tam požívali. Papež se dal na ústup a kus po kuse bulu odvolal. Král svůj zákaz zastavil. Smír byl do-
1297 vršen svatořečením krále Ludvíka, které národ toužebně očekával. Následujícího roku ujednal papež mezi oběma králi dvouleté příměří, ale ne jako Bonifác VIII., nýbrž jako Benedikt Gaetano, t. j. jako soukromník.

První jubileum 1300

Nejkrásnější v celém jeho pontifikátě byl rok 1300. Tehdy byla po prvé vyhlášena jubilejní pout do Říma. Všichni věřící, kteří tam přijali svátosti a navštívili přední basiliky, mohli získat plnomocné odpustky. Se všech stran se hrnuly davy poutníků k hrobům apoštolů. Některé dni tam bylo do dvou set tisíc cizinců, za celý rok asi dva miliony.

Filip dobývá Flanderska

Král Filip mezitím zdolal odboj mocného vasala Kvidona Flanderského a bohatý kraj proměnil v korunní zemi. Navštívil tamní rušné město Brugge, kvetoucí obchodem. Králova choť Johana Navarská byla pohoršena nádherou tamních paní, jež ji přišly přivítat, oblečené v drahocenných úborech. Myslila, že tam bude královnou sama, a zatím prý jich tam je čtyři sta. Král však byl rád, že získal nový zdroj důchodů. Jeho náměstek tamní bohaté kupčíky tak odíral, že je dohnal k zoufalství. Chopili se zbraně a v noci před 21. březnem r. 1302 všechny tamní Francouze pobili. Jen v Brugge jich zahynulo 3200; v jiných městech se dálo podobně. Byly to tak zvané flanderské nešpory. Cechy měšťanů, ozbrojené dlouhými kopími a palcáty, postavily se u Kortryku proti velkému rytířskému vojsku, jež král vyslal k ztrestání jejich pychu. Vlámové se obehnali hlubokým příkopem a přikryli jej travou a proutím. Francouzské rytířstvo, vězící i se
1302 svými koňmi v železných krunýřích a plátech, hnalo se tryskem na neozbrojené pěší plebejce. Ale přední řady rytířstva padly do nastražené léčky, kde byly skoro bez obrany ubity; zadní řady se daly s hrůzou na útěk. Sedm tisíc ukořistěných zlatých ostruh bylo jako votivní dar zavěšeno v katedrále v městě Maastrichtu. Král musil ponechat zemi její vévody a spokojit se jen lenní svrchovaností.

Král neúnavně stříhal stříbrné a zlaté rouno s Petrova stádce, aby naplnil svou pokladnu, zející prázdnotou, a některé ovečky přímo

dřel. Papež poslal ke králi stran té věci biskupa u dvora nedobře zapsaného, Bernarda de Saisset; ale jeho příkrostí se rostoucí napětí jen přiostřilo. Jednatel byl zatčen, postaven před soud a odsouzen pro velezradu. Tím se zase cítil velmi uražen papež. Znovu zakázal vymáhat na kleru jakékoliv daně, žádal, aby jeho vyslanec byl ihned propuštěn, a vyzval francouzské duchovenstvo, aby se v listopadu 1302 dostavilo do Říma k poradě, jak zabrániti různým zlořádům v jejich zemi a jak přivést k polepšení jejich krále.

Opětný spor mezi Filipem IV. a papežem 1301

Tomu to oznamoval jinou bulou, v níž mu zároveň připomínal, aby si nenamlouval, že nad sebou nikoho nemá; králové jsou podřízeni nejvyššímu veleknězi. Za předčítání ji vytrhl princ hrabě z Artois čtenáři z rukou a hodil ji do ohně. Místo ní byla rozšířena bula jiná a zároveň odpověď na ni; obě listiny dráždily francouzskou nedůtklivost a popuzovaly veřejnost proti papeži, jenž prý činí z krále svého vasala.

Král však papeže předešel, a dřív než on synodu, svolal sám generální sněm do Notre Dame. Byl to první generální sněm, na němž vedle šlechticů a prelátů zaujali křesla i zástupcové měst. Král chtěl mít v boji proti papeži za sebou celý národ. Král protestoval proti svolání synody papežem, a sněm po některém váhání prelátů králův protest schválil. Tím chtěl vzít král papeži vítr s plachet. Znovu byl zakázán vývoz peněz za hranice, a cesty a přístavy byly střeženy, aby nikdo nemohl k synodě.

Generální sněm v Paříži, duben 1302

Hlouček asi 45 prelátů se přece dostal do Říma. Tam se nepochybně radili o bule Unam sanctam. V ní podává papež středověký názor o poměru moci světské a církevní. Obojí moc, oba meče, byly svěřeny sv. Petru. Papež podržel jen moc církevní, světskou moc ponechává panovníkům, ti však jí musí používat ve prospěch církve a musí se nechat řídit mocí církevní. Bula opakovala Pseudoisidorovu smyšlenku o donaci Konstantinově. Zároveň vydal klatbu na ty, kteří jiným brání v cestě k papežskému stolci.

»Unam sanctam« 14. listopadu 1302

Napětí dostupovalo vrcholu. Král věděl, že po prvním budou následovat další blesky papežova hněvu; byl odhodlán neustoupit a každou ránu vrátit. V červnu r. 1303 jeho rádce Vilém du Plessis předčítal před výborem stavů na papeže strašnou obžalobu.

Papež obviněn z hrubých přečinů

Byl viněn z kacířství, čarodějnictví, prostopášnosti, simonie, vražd, že více zdobí svůj trůn než oltář, že nevěří v oltářní Svátost, připisoval se mu výrok, že chce býti raději psem než Francouzem, celkem 27 hrubých přečinů. Král prohlásil, že láska k církvi jej nutí, aby dal svolat všeobecný koncil k vyšetření těchto strašných obvinění. K tomuto koncilu a k budoucímu pravému papeži že se již nyní předem odvolává od jakýchkoli nálezů a rozhodnutí Bonifácových.

Papež roztrpčený těžkými veřejnými urážkami žádal o zadost-

učinění, ale marně. Sepsal tedy bulu, jíž byl král prohlášen za zbavena vlády a poddaní zproštěni povinné poslušnosti. Německý král Albrecht byl vyhlédnut, aby zjednal těmto trestným nálezům průchod. Bula měla být uveřejněna 8. září. Papež se rozmáchl, aby vzpurnému odpůrci zasadil poslední ránu. Ale ten byl na výsost lstivý a schopný každého násilí. Nejen že napřaženou pravici svého soka zachytil, nýbrž málem že jej nezbavil papežského stolce a nepřipravil pád, který on chystal jemu.

Bonifác přepaden v Anagni 7. září 1303

Králův kancléř Nogaret, zarytý nepřítel papeže, opatřen penězi, vypravil se v tichu do Italie a najal tam mezi gibeliny asi čtyři sta jízdních a několik set pěších. Papež sídlil ve svém rodišti Anagni. Podplacení zrádcové otevřeli zlosynům 7. září brány a ti vrazili do města, přepadli stráž střežící papežův palác a k večeru ji přemohli. Vše se rozprchlo, jen dva kardinálové vytrvali při Bonifácovi. Zbojníci jej nalezli v komnatě, oděného ve velekněžská roucha, s tiarou na hlavě, sedícího na trůně. V jedné ruce držel klíče, v druhé ruce kříž, oči měl upřeny na oltář a klidně očekával smrt. Vetřelci byli v prvním okamžiku nezvyklým divadlem zaraženi. Brzy se však vzpamatovali, zahrnuli jej potupami a nejdrzejší z nich prý jej i bili. Byl vyzván, aby se vzdal. On však prohlásil, že od patarenů se dá rád odsoudit; byl' Nogaretův děd jako přivrženec Albigenských upálen.

Králův plán byl odvléci papeže do Francie, svolat koncil a donutit jej, aby se před ním vzdal, nebo pohnout koncil, aby Boniface jako vetřelce a lžipapeže sesadil. Není známo, proč jeho pochopové svůj zločin nedokonali, zda z bezradnosti, nemajíce věc náležitě promyšlenou, či pro neznámé překážky. Tři dny měli vznešeného zajatce ve své moci. Mezitím jeho palác důkladně vyloupili a poklad

Osvobozen

rozchvátili. Konečně dorazila pomoc z Říma, též tamní měšťané se vzchopili, lotry vypudili a papeže osvobodili. Ten poděkoval svým přátelům, prohlásil, že nepřátelům odpouští a odebral se do Říma, kde po měsíci zemřel.[39])

Bonifác zůstal těžce zraněn na bojišti. Bojovalť za cíle, jež se už přežily, a zbraněmi již zastaralými. Marně se pokoušel obrátit zpět kola dějin, hnaná skrytými, ale nezdolnými silami. Svatá země již netáhla, panovníci se pokládali za svrchované pány, nikomu odpovědné, a církevních trestů se nejen nebáli, nýbrž byli schopni i zločinů, aby nepohodlného papeže odklidili.

Bonifác nebyl prost chyb. Byl občas neprozíravý, příkrý, příbuzným příliš nakloněný; ale historie mu ani v jeho pádu neupírá jisté velikosti.

[39]) I za hrob jej pronásledovala zášť odpůrců. Tvrdili o něm, že si zoufal, roztříštiv si hlavu o zeď. Při prohlídce těla 1605 nebyla toho zjištěna ani sebemenší stopa. I v hrobě zůstal výraz jeho tváře majestátní.

55. **Kliment V.** Sbor kardinálů se rozestoupil na dvě strany, italskou a francouzskou; tato chtěla mír s králem, ona zadostiučinění za zločin v Anagni. Teprve po jedenáctiměsíčním konklave byl zvolen Bertrand de Got, arcibiskup bordeauxský, Francouz, ale poddaný krále anglického, takže za minulého sporu mohl bez obavy před králem Filipem zjevně stranit papeži Bonifácovi. Kliment V., tak se nový papež nazval, nešel do Říma, nýbrž zůstal za Alpami a zval kardinály k své korunovaci do Lyonu. Ta se tam konala s velkou nádherou. Při obvyklém slavnostním průvodu vedl papežova bělouše několik kroků král Filip. Neobešlo se to bez zlověstných příhod. Na průvod spadl kus starého zdiva, několik osob bylo zabito, několik raněno, i papež byl sražen s koně a z tiary vypadl a ztratil se nejvzácnější drahokam; byl to symbol ztracené svobody. Papežství se octlo v závislosti na francouzských králích; proto se píše »o babylonském zajetí« nebo o »papežích ve vyhnanství«. R. 1309 se nový papež trvale usadil v Avignoně. Městečko patřilo králi neapolskému a od toho je později za 80 tisíc zlatých koupil Kliment VI. Sousedící s ním hrabství Venaissin patřilo papežům již od dřívějška. 1305—1314

Pobyt papežů, římských to biskupů, mimo Řím, nebyl nic nového. Patnáct posledních papežů sídlilo na některém pevném místě církevního státu a dlouhá léta za válek se Štaufy dleli ve Francii. Ale jakmile zuřivé boje stran v římských ulicích ztichly, vraceli se vždy k hrobu sv. Petra. Kliment zůstal v krásné Provenci, své vlasti, jednak na přání krále Filipa, jednak z přílišné lásky k Francii. Osudné však bylo, že za své vlády jmenoval celkem 24 kardinálů, mimo jediného Angličana, vesměs Francouze. Ti nabyli ve sboru nad Italy silné převahy a volili za papeže vždy příslušníka svého národa. Do neklidného Říma nespěchali. Usadí se v Avignoně

Jmenování kardinálů Francouzů

Kliment tímto jednostranným doplněním kardinálského sboru položil základy k exilu trvalému a zavinil všechen ten rozvrat a zlořády, které z toho vzešly, rozpolcení církve dvojpapežstvím, trojpapežstvím a revoluční hnutí konciliární. Řím zatím chudl a pustl a uvědomil si, co v papežích pozbyl.

Papežové žili v Avignoně pod ochranou francouzských králů v bezpečí a klidu; jen Kliment V. ho užil nejméně. Král Filip se postaral, že z rozčilení nevycházel.

Předně po něm žádal, aby Bonifáce prohlásil za vetřelce, kacíře a papeže falešného. Chtěl i nad mrtvým triumfovat a o dobré jméno jej připravit. Tato králova opovážlivost vzbudila v křesťanských zemích velké rozhořčení. Slabý Kliment vyslýchal skutečně svědky stran té věci, odkládal a králi na jiných stranách všemožně vyho- Král žádá odsouzení Bonifáce VIII.

voval. Jmenoval celou řadu francouzských kardinálů, vrátil purpur oběma Colonnům, povolil králi na několik let desátky z církevních statků, jen mírné pokání uložil všem, kteří spáchali onen neslýchaný zločin v Anagni. Ale neodbytný král měl v ohni dvě železa.

Templáři zatčeni a mučeni

Se vší zuřivostí se vrhl na templářský řád. Jeho ohromné bohatství dráždilo královu lakomost, a jeho vojenská síla mu jej činila dvojnásob nepohodlným. Templáři měli ve Francii asi 15 tisíc vojska, jež nepodléhalo králi, a za jeho sporu s kurií stranilo papeži.[40]) V čestném, otevřeném boji by byl král proti nim nic nepořídil. Jen úskokem a lstí se mu podařilo tyto rytíře bez bázně a hany z jejich hradů vylákat, osidla jim na krku zadrhnout, povalit je a jako bezbranné ovce vléci na popravu. Krajští úředníci dostali zapečetěné rozkazy, které směli otevřít teprve v noci před 13. říjnem 1307, hned druhého dne templáře zatknout a jejich domy a jmění zabrat. Tajné rozkazy byly přesně splněny. Nikde nedošlo k sebemenšímu odporu. V Paříži byl zatčen velmistr Jakub Molay a 140 členů.

Obviněni z různých přečinů

Byli postaveni před inkviziční a biskupské soudy a útrpným právem byla na nich vynucena doznání, kterých král potřeboval: že při vstupu do řádu prohlašují Krista za falešného proroka, že tupí kříž, že v kapitulních shromážděních uctívají zlého ducha, jenž se jim občas zjevuje v podobě černé kočky, že se klanějí vousaté hlavě (Bafometovi, to jest Mohamedovi) a čekají od ní velké bohatství; konečně, že se dopouštějí těžkých přečinů mravních.

Kdo se k těmto proviněním přiznali, těm byla slíbena pense. Kteří však po skončení muk vynucená doznání odvolali, byli ihned jako zpětilí kacíři upáleni na hranici. V samé Paříži jich bylo vydáno na oheň 130. Nejeden skončil na mukách v rukou katanů, než aby nepravdou poskvrnil svůj štít.

XV. církevní sněm ve Vienně 1311—1312

Papež se ohrazoval proti neslýchanému porušování svých práv; jediným oprávněným soudcem exemptního řádu byl on. Přesto si nechal záludným králem proces opětovně vymknout. Ten nyní dotíral neodbytně na papeže, aby zrušil řád nebo aby Bonifáce prohlásil za kacíře. Kliment volil to, co se mu zdálo menším zlem. Ale ve věci tak závažné se chtěl poradit s církevním sněmem. Ve Vienně se sešlo asi 114 biskupů, nečítaje ostatního duchovenstva. Ti prohlásili, že na základě podaných důkazů nelze řád odsoudit. Dostavil se i král se skvělým dvorem a silnou stráží, aby své horlivosti o pravou víru dodal důrazu. Papež však přece obětoval řád jeho despocii a lakotě, a se souhlasem koncilu jej zrušil nikoliv pro

Zrušení templářů 1312

kacířství a úpadek kázně, nýbrž z plnosti své pravomoci, pro jeho další neužitečnost a proto, že upadl v nenávist. Jmění, hlavně mo-

[40]) Podle dohadu měl tehdy řád ve všech zemích dohromady asi 15 tisíc členů. (Hergenröther II. 593.)

vitosti, uchvátil král, jinak byly jejich statky přiřčeny johanitům. V Portugalsku změnili templáři jen jméno a trvali dále jako »Řád Kristův«, ve Španělsku splynuli s jinými rytířskými řády.

Koncil zamítl žalobu proti Bonifácovi a prohlásil jej za pravověrného papeže. Dva katalánští rytíři se uvolili podstoupit s kýmkoliv souboj na uhájení jeho cti a dobrého jména. Žádný Francouz vyzvání nepřijal a král také ne; tak mu zavřeli zlolajná ústa. Ale Celestin byl na jeho naléhání vřazen mezi svaté.

Velmistr Jakub Molay a velkopreceptor Normandie měli před branami notredamského chrámu veřejně prohlásit, že byl řád zrušen právem pro nevěru a nekázeň. Když však mimo nadání začali před shromážděným davem tvrdit pravý opak, dal je zběsilý král téhož dne večer upálit na ostrově řeky Seiny. Stojíce v plamenech, ujišťovali přítomné o nevině řádu, dovolávajíce se Boha za svědka. Poněvadž papež i král zemřeli hned následujícího roku, viděl v tom lid prst Boží a vznikla pověst, že je velmistr z hořící hranice do dne a do roka volal před soud Boží.

Velmistr Jakub Molay upálen 18. března 1313

Velká povolnost Klimenta V. asi souvisela i s jeho nevalným zdravím. Před smrtí litoval svého postupu proti templářskému řádu. — Také velmi přál svým příbuzným; čtyři z nich vyznamenal kardinálským purpurem, dva jmenoval biskupy.

Kliment V. † 20. dubna 1314

Od svíce se vzňal katafalk a jeho tělo uhořelo, též chrám, v němž byl vystaven, z velké části strávily plameny. Klement V. byl nejen ze všech avignonských papežů na francouzském dvoře nejvíce závislý, ale vůbec nejméně samostatný papež 14. století. Předložil i návrh buly, kterou vyzýval křesťanská knížata k zrušení templářů, nejdřív k dobrozdání francouzskému králi.

Ten chřadl od smrti Molayovy na neznámou chorobu a zemřel 29. listopadu 1314 teprve v 46. roce věku. Liberální historie jej chválí, že celou jeho vládou vane ostrý vítr moderní doby, to jest, že výlučně a bezohledně sledoval prospěch státu; pokořil Bonifáce VIII., uvedl papežství do zajetí a zničil nepohodlný řád. Jeho tři synové zemřeli rychle za sebou do čtrnácti let, a tím vyhasla starší linie Kapetovců. Vláda přešla na vedlejší větev, zvanou Valois.

Filip Sličný † 29. listopadu 1314

Konec hrdinného řádu templářského byl neslavný a tragický. Na jeho jméno padl těžký stín podezření, ale neprávem. Jeho členové nebyli ani horší, ani lepší než členové jiných rytířských řádů; ale těm byla dějinná sudba příznivější. Němečtí rytíři si našli nové působiště na březích Baltského moře, kde již od roku 1227 bojovali proti pohanským Prusům. R. 1309 jejich velmistr opustil Benátky a usadil se v Marienburce.

Německý řád a johanité

Věrni zůstali svému poslání jen johanité. Byvše zbaveni svého soka a zdědivše po něm část jmění, šli vstříc své nejslavnější době.

R. 1310 vyrvali mořským loupežníkům ostrov Rodos, vybudovali na něm nedobytnou pevnost a jejich galeje byly postrachem východního středomoří. Dvě stě let byli vysunutou stráží křesťanstva proti tureckému návalu. A když byli r. 1522 nuceni ostrov vyklidit, uchýlili se na ostrov Maltu, proměnili ji rovněž v nedobytnou baštu a plnili svůj úkol na novém stanovišti s nemenší ctí až do doby Napoleonovy.

56. **Jan XXII. (1316—1334) a Ludvík Bavor (1314—1347).** Dva roky trvalo, než se francouzská a italská strana shodly o novém papeži. Konečně byl zvolen Jakub z Osy, rodilý z Cahors, malý, nevzhledný, ale učený, pracovitý, houževnatý, až do vysokého věku čilý, u francouzského dvora pro různé služby dobře zapsaný. Korunován byl v Lyoně. Usadil se v biskupském paláci v Avignoně a po celých osmnáct let ho neopustil. Rozvinul obrovskou činnost, vydav přes 60 tisíc úředních listin. Jan XXII. jest nejvýznačnější osobností mezi avignonskými papeži. Za něho vzplanul naposled vleklý a nechutný boj mezi mocí papežskou a císařskou. Papež, učený právník, nikoliv diplomat, postupoval v něm přímočaře, skoro bezohledně do posledních důsledků a dobyl v něm Pyrrhova vítězství.

Papežovy nároky

Po smrti Jindřicha Lucemburského (r. 1313) zvolila v Němcích jedna strana rakouského vévodu Fridricha Sličného, druhá četnější, Ludvíka Bavora. Ten nabyl v několikaletém boji převahy. Papežové si po pádu Štaufů připisovali právo potvrzovat volbu německých králů a zkoumat, zdali se zvolený hodí k císařské důstojnosti, s níž byl spojen úřad ochránce církve. Mimoto si Jan XXII. po příkladě svého předchůdce činil nárok na správu Italie po dobu interregna. Nejednotnou volbu chtěl rozhodnouti jako oprávněný soudce. Ale žádný z obou zvolených se nechtěl jeho soudu bezpodmínečně podrobit. Když pak Ludvík začal podporovat italské gibeliny a poslal
1323 jim na pomoc 800 rytířů, kteří u Milána porazili Karla Roberta, neapolského krále, hlavního obhájce papežských práv na poloostrově, zakázal papež Ludvíkovi pod trestem exkomunikace vykonávání jakýchkoli královských práv, dokud by se papežská stolice nevyslovila o platnosti jeho volby a dokud by neprohlásila, že bude připuštěn k císařské důstojnosti. Do tří měsíců nechť vyřídí svou záležitost v Avignoně osobně. Ludvík si sice vyžádal prodloužení lhůty o další dva měsíce, ale zároveň na sněmu norimberském prohlásil, že král, většinou hlasů zvolený a řádně korunovaný, papežova potvrzení nepotřebuje; a jeho jednání nazval nespravedlivým, náruživým a ošklivým, a v duchu Filipa Sličného se odvolal ke koncilu, který bude soudit papeže, ochránce kacířů a nepřítele míru.

K tomuto otevřenému protestu se Ludvík dal strhnout frakcí františkánů, tak zvaných spirituálů, jinak fraticellů. Usilovali o přísnější zachovávání chudoby a chtěli založit samostatnou odnož řádu. Papež jim to zakázal a některé přísně potrestal. Kteří neposlechli, utekli se ke králi Ludvíkovi, jenž se stal útočištěm všech nespokojených. Fraticelli

Kurfirstům namlouval Ludvík, že jim papež bere právo volit krále, pronásledoval papežovy straníky a libovolně obsazoval biskupské stolce. Byl stižen klatbou a prohlášen za zbavena své důstojnosti. 1324

K jeho dvoru se uchýlili i dva světští kněží a profesoři pařížské university, Marsilius z Padovy a Jan de Janduno.

Marsilius měl kanonikát ve své vlasti, přiučil se i lékařství, stal se i rektorem Sorbony, nakonec hlavním rádcem a lékařem krále Ludvíka. S pomocí svého přítele de Janduno vydal spis »Defensor pacis«, v němž ukazuje cestu k smíru. Rozvádí v něm názory převratné, dotud neslýchané, jež dokazuje důvody, na oko pádnými a přesvědčivými. Nositelem veškeré moci světské i církevní prý je suverénní lid. Ten má právo panovníky volit a nehodné sesazovat. Za jediný zdroj víry prohlašuje Písmo svaté. Veškeru zákonodárnou moc připisuje koncilu, na němž zasedají vedle duchovních i laici, volení od obcí. Papež je pouze jeho výkonným orgánem. Veškerá soudní i trestní moc nad duchovenstvem i nad papežem náleží císaři, on je i správcem církevního zboží. »Defensor pacis« 1325

Pisatel se tu jeví jako apoštol čiré demokracie a hlasatel tak zvaného konciliárního hnutí, s nímž papežská stolice vedla v následujícím století dlouholetý a tuhý zápas. Papež, jenž byl ve spisu často napadán jako velký drak a starý had, vydal na autora klatbu a několik jeho vět prohlásil za kacířské.

Z fraticellů nejpádnějším perem vládl Vilém Occam, Angličan, nominalista, »Doctor invincibilis«. »Své útočné knihy, psané proti papeži, ne hubené traktáty, nýbrž rozsáhlé folianty, pravá monstra, skládal obyčejně za několik týdnů nebo i dní s chvatem a náruživostí novinářského polemika.« Vilém Occam † 1349

Od svého rádce Marsilia se dal Ludvík pohnout k výpravě do Italie, aby tam jeho převráceným názorům zjednal průchod brannou mocí. V Miláně přijal korunu lombardskou a provázen jsa německými rytíři, exkomunikovanými biskupy a mnichy, dospěl do věčného města. Tamní gibelini mu otevřeli brány, ale klerus a většina lidu se ho stranili a bohoslužby byly zastaveny. Pověstný Sciarra Colonna (Rváč) jej jménem římského lidu korunoval na císaře 17. ledna r. 1328. Ludvík v Italii 1327—1329

Pomstil se i papeži za své sesazení a oplatil mu stejně. Zasedl soud a byly předneseny žaloby proti Jakubu de Cahors. Byl odsouzen jako kacíř a velezrádce a zbaven důstojnosti, do níž se neprávem vetřel. Poněvadž jako nepřítomný nemohl být potrestán, byl spálen alespoň slaměný hastroš, představující odsouzeného. Na uprázdněný papežský stolec pak uvedl císař jednoho z fraticellů jako Mikuláše V. Marsilius, vlastní původce této nedůstojné komedie, se ne- Tupení papeže v Římě

stal lžipapežem, jak čekal, nýbrž jen jeho římským vikářem. Římský klerus od něho zakusil dost příkoří.

Na zprávu, že se blíží vojsko neapolského krále, opustil Ludvík již v srpnu Řím s celým tím chvostem kacířských nohsledů. Římský lid, rozezlený vydíráním velkých daní, jej provázel nadávkami a kamením. Marsilius na zpáteční cestě zemřel, lžipapež se odebral do Avignonu a maje provaz na krku, prosil na kolenou o milost. Dostal ji a jedl tam chléb milosti až do smrti.

Vážnost císařské koruny hluboko poklesla a pozbyla posledního zbytku někdejšího lesku.

Papežská komora

Jako Klimentu V., tak i Janu XXII. se vykládá za zlé vybudování složitého finančního systému, opřeného o církevní správu. Papežové se pokládali za vrchní správce všeho církevního zboží v celé církvi a žádali část výtěžku na vydržování svého dvora. Podobali se v tom poněkud velkým feudálním pánům své doby, kteří svým četným leníkům předpisovali různé úroky a činže. Tak i papežové uložili biskupům, opatům, kanovníkům i farářům rozličné poplatky a dávky, jež sluly: servitia, reservace, provise, translace, devoluce, expektance, anáty a j. Některé z nich byly místy vymáhány již dříve, zvláště za bojů se Štaufy. Kliment V. si dal po tři léta platit důchody z anglických neobsazených beneficií (interkalár). Jan XXII. si vymínil ze všech obročí celé církve poloviční výtěžek prvního roku (anáty). Občas žádali papežové na duchovních desátky. Reservace byla obročí obsazovaná od papežů; kteří je obdrželi, platili za to zvláštní taxu. V Čechách jich bylo za Lucemburků 250 a jejich počet rostl.[41])

Tak plynuly do Avignonu se všech stran stříbřité praménky, jejichž souhrn tvořil několikamilionový příjem. O Janu XXII. napsal florentský kronikář Villani, že zanechal 25 milionů zlatých peněz. Nyní se to pokládá za hrubé upřílišení; poklad od něho zanechaný se odhaduje na 800 tisíc zlatých peněz, neboli dukátů.[42])

Časem se usadilo při papežském dvoře mnoho duchovních, kteří si vymohli vysoké důchody. Dali si udělit četná obročí v různých zemích, jichž však nespravovali sami, nýbrž skrze zástupce (vikáře), které jen lecčíms odbývali. Nejsmutnější bylo, že část těchto příživníků se začala oddávat přepychu a světskému životu.

Benedikt XII. 1334—1342

Benedikt XII. byl prost lakoty i nepotismu. Odvolal poplatky, budící nevoli, a duchovní, které nepoutal v Avignonu úřad, vypudil do diecésí. Vážně myslel na návrat do Říma, ale tamní zuřivé boje jej odstrašily. Začal tedy stavět velkolepý palác, jako by římští biskupové měli navždy sídlit na břehu Rhony. Kliment V. přebýval jen

[41]) J. Sedlák, Hus 29.
[42]) L. Th. K. V. 474. (Johann XXII.) Jeho roční důchody se hodnotí na 4½ mil. dukátů.

jako host v klášteře dominikánském. Hrad, dokončený od Benediktových nástupců, je zbudován na nevysoké vápencové plošině, zvedající se nad městem Avignonem. Jest chráněn žlutohnědými hradbami, čtyři metry silnými. Jejich odolnost zvyšuje šest (původně sedm) ohromných čtyřhranných věží.[43]) Je to jedna z nejvýznačnějších středověkých budov vystavěných v čisté gotice, o rozloze 6.400 m². Papežský hrad

Byl to hrad, palác, zároveň klášter i vězení papežů. Katedrála, stojící vedle, zdá se proti ohromné papežské residenci nepatrnou; tento nepoměr případně znázorňuje převahu časných zájmů tehdejšího papežství nad církevními.

Též kardinálové si tam stavěli paláce a vily. Již od r. 1303 tam byla universita. Tak vzrostl Avignon jako přes noc v hlavní město křesťanstva.

Kliment VI. je dal obehnat mohutnou zdí 4.800 m dlouhou, s 39 věžemi k zajištění bezpečnosti proti potulným rotám, které za stoleté války ohrožovaly zemi. Hradby stojí dosud.

Kliment VI. (Petr Roger), dříve benediktinský opat a vychovatel českého prince Karla, dokončil vleklý boj s Ludvíkem Bavorem. Ten se dal z přílišné lakoty po zemích strhnouti ke kroku, který vzbudil v celém křesťanstvu nemalé pohoršení. S neslýchanou nevážností k církevním svátostem zrušil manželský svazek mezi lucemburským princem Janem Jindřichem a Marketou (Maultasch), dědičkou Tyrol, a oddal ji se svým synem Ludvíkem, markrabím braniborským. Papež vyzval kurfirsty k volbě nového krále, doporučuje jim jako kandidáta moravského markraběte Karla. Ten před volbou v Avignoně přisahal, že bude šetřit všech církevních a papežských práv, že v Italii bez papežova vědomí nevstoupí na území církevního státu, že ještě v den korunovace opustí Řím. Kliment VI. 1342—1352

V našich dějinách je tento papež dobře zapsán. Pomáhal českému králi k nejvyšší důstojnosti v křesťanském světě, povýšil pražské biskupství na metropoli, dal svolení k založení pražské university a emauzského kláštera se slovanskými bohoslužbami. Ale pro církev jako celek bylo jeho panování neblahé. Upadl do chyb prvních avignonských papežů a vymáhal na kleru opět velké platy. Obklopil se knížecím přepychem a rozdával plnýma rukama svým i cizím. Říkal, že chce své podřízené učinit šťastnými.

Bohatá pokladna, zanechaná od předchůdce, byla brzy vyčerpána. K jejímu naplnění byly vypsány nové poplatky. Když mu rádcové domlouvali, že jeho předchůdcové by si to nebyli troufali, odpo-

[43]) Pastor, Gesch. der Päpste, I., 71. Do r. 1883 byl kasárnou; nyní je proměněn v museum.

věděl: »Moji předchůdcové neuměli býti papeži.« Za něho osudný fiskální směr avignonský vyvrcholil.[44])

Inocenc VI. 1352—1362

Zato Inocenc VI. je chválen jako nejlepší z avignonských papežů. Přemíru oněch poplatků zarazil, nezvané hosty od svého dvora poslal do diecésí a neúnavně pracoval o nápravu kleru. — V jeho

Urban V. 1362—1370

šlépějích pokračoval Urban V., benediktin, ctěný jako blahoslavený. On se první pokusil přenést správu církve z půvabného Provencalska tam, kam patřila. Přemlouval jej k tomu mimo jiné i císař Karel IV. V říjnu 1367 slavil Urban vjezd do Říma. Následujícího roku se tam vypravil císař Karel k jeho ochraně. Ale to, co tam vykonal, k trvalému uklidnění Italie nestačilo.

Neutěšené tamní poměry papeže tak roztrpčily, že se vrátil do Avignona, přes výstrahu sv. Brigity Švédské, že tam brzy zemře. Její předpověď se po třech měsících splnila. Dobře pravil Petrarca, že je obtížnější při velkém díle vytrvat, než je započít.

Řehoř XI. 1370—1378

Řehoř XI., příbuzný Klimenta VI., obdařený od něho v osmnáctém roce purpurem, byl poslední avignonský a vůbec francouzský papež. V církvi byl všeobecný pocit, že papežství je odtrženo od svého přirozeného základu, že papežové předcházejí zlým příkladem preláty, kteří nezachovávají residence, t. j. nesídlí při stádci a při chrámě, o něž se mají starati. A vskutku 414[45]) římských basilik

Úpadek Říma

zpustlo za 70leté nepřítomnosti papežů do té míry, že i v nejctihodnějších z nich, svatopetrské a lateránské, spásala stáda trávu až po hlavní oltář. Mnohé byly bez střech a hrozily sesutím. Též mnoho antických památek přišlo v nic. Mramorové kvádry z kolosea byly prodávány na pálení vápna a v Římě bylo i z venkovských míst stavivo skoro častěji objednáváno než v Caraře. Ze sloupů, soch a kamenů starořímských budov byly stavěny paláce a chrámy, na př. dóm v Orvietě. Řím ztratil slavozář, která jej obestírala jako hlavní město křesťanstva. Zaražením poutí vyschl skoro jediný zdroj jeho příjmů, z přečetných úřadů při papežském dvoře byli Římané a Italové vytlačeni duchovenstvem francouzským. Zchudlé obyvatelstvo »věčného města« kleslo asi na třicet tisíc a na příchozí působilo dojmem pastevců. Živořilo v dvojích rozvalinách, starověkých a středověkých.

Touha Italů po papeži

Bolest a hněv svého národa nad ztrátou papežského stolce nejvýmluvněji tlumočil velký básník Petrarca. Avignonu, šťastnému soku svatého Říma, nemůže přijít na jméno. Hřímá proti němu podobně jako starozákonní proroci proti hříšnému Babylonu; nazývá jej městem zlověstným, zdrojem bolestí, domem hněvu, školou blu-

[44]) Filip VI., francouzský král, si vydlužil na papežské kurii v době pěti let 600 tisíc dukátů, jeho syn Jan II. ohromnou sumu 3,517.000 dukátů. (Pastor I. 77.)
[45]) WW. V. 1138. (Gregor XI.)

du, dílnou lží, strašným žalářem, peklem na zemi. To básníku ovšem nevadilo, aby tam i sám neprožil několik příjemných let a aby se nevyhýbal Římu, kde měl občanské právo. Kárá kardinály, že jako kdysi Faethon svedl na falešnou dráhu povoz Heliův, tak oni i povoz Kristovy nevěsty strhli na scestí, vedoucí do jisté záhuby.

Kateřina Sienská pohne Řehoře XI. k návratu

Největší zásluhu o návrat papeže do Říma má Kateřina Sienská. Bylo to takřka zázračné dítě, nadané mimořádnými dary i přirozenými, především hlubokým citem náboženským, který dosud sálá z jejích spisů a listů, jež se právem řadí k nejkrásnějším plodům toskánského nářečí. Již v pátém roce měla náklonnost k poustevnickému životu, v sedmém roce složila slib čistoty, později vstoupila do třetího řádu sv. Dominika. Brzy se octla v popředí veřejného života. Ujednávala smír mezi znepřátelenými státy, dopisovala si s králi a knížaty, tisíce lidí se za ní hrnuly, aby ji spatřily, slyšely a se obrátily, takže duchovní, kteří bývali v jejím průvodu, sotva stačili kajícníky rozhřešovat. Kouzlo její osoby působilo podivnou silou u velkých i malých. Řehoř XI. neodolal její ohnivé výmluvnosti a rozhodl se, že přesídlí do Říma. Klidně vyslechl z jejích úst i upřímná a neohrožená slova stížností na zlořády, kterých se neuchránil ani papežský dvůr. Zemřela r. 1380 v mladém věku 33 let. Její krajan Pius II. ji prohlásil za svatou. Své vlasti prokázala velké služby, podobně jak o padesát let později Panna Orleánská Francii.

Proti papežům Francouzům a proti francouzským úředníkům, posílaným do církevního státu, propukla v Italii nebezpečná vzpoura. Italský národní cit vzplanul netušenou silou. Většina církevního státu stála ve zjevném odboji. Římané zachovali klid, ale poslali do Avignonu trojí poselstvo žádat papeže, aby se k nim vrátil, sice že povolají montecasinského opata za vzdoropapeže. Řehoř XI. odolal domluvám příbuzných, pařížského dvora i kardinálů, a v lednu r. 1377 slavil vjezd do své metropole nad Tiberou. Římané při jeho vítání radostí jásali.

Řehoř XI. v Římě 1377

Okovy, jimiž Filip Sličný spoutal svatého Petra, byly po 70 letech konečně přelámány. Řehoř XI., jenž neměl valného zdraví, zemřel již po roce následkem stálého rozčilení a nezvyklého podnebí v mladém věku 47 let, v trapné předtuše rozkolu.

Mor, pronásledovatelé Židů, mrskači

V letech 1348—50 řádil v Evropě dýmějový mor, zavlečený středomořskými loďmi z orientu. Postižení umírali obyčejně třetí den a mrtvoly zčernaly; odtud jeho jméno »černá smrt«. Místy sklátil třetinu i polovinu obyvatel; zvláště v těsných, nezdravých městech měl hojnou žeň. Naše země zůstaly této rány ušetřeny.

Lid svaloval vinu na Židy, že otrávili studny. Vrhl se na ně a dost jich zahynulo ostřím meče nebo v ssutinách a plamenech domů. Vskutku se na nich mstil za vykořisťování lichvou. Křesťanům totiž nebylo ve středověku dovoleno půjčovat na úroky. Moralisté se odvolávali na zákaz ve Starém

zákoně.[46]) Naopak pro Židy, vyloučené z cechů, to bylo jedinou živností, a oni žádali 21—166%.[47])

Jiný podivný zjev, provázející morovou ránu, byly kající průvody flagelantů neboli mrskačů. V počtu několika tisíc putovali od místa k místu za modliteb a zpěvů, a za velkého shonu zvědavců se veřejně do krve bičovali na usmíření nebe a odvrácení strašné epidemie. Záhy však docházelo mezi kajícníky k výstřednostem a náboženské hnutí, vymykající se církevnímu vedení, zabíhalo na scestí v příčině věroučné i mravní. Církevní i světská vrchnost proti němu zakročily a učinily lidovému blouznění přítrž. Kající metla pak svištěla nadále opět jen mezi čtyřmi stěnami klášterních cel.

Hospodářské poměry prořidlého obyvatelstva se zlepšily. Mzdy stouply, jmění pozůstalých vzrostlo a leckde ustoupila starosvětská prostota přepychu a hýření.

57. **Misijní činnost.** Všechny křižácké výpravy byly i ozbrojenými podniky misijními. Křižácká vojska se pokoušela prolomit ohromný půlkruh islamu, kterým byl křesťanský svět sevřen a oddělen od pohanských národů. Přední mužové si byli vědomi této stěsnanosti, a odtud ono horlivé úsilí papežů a koncilů oné doby o křižácké výpravy. Jimi měla být mohutná hráz islamu prolomena a evangeliu otevřena brána do širého světa.

Mongolsko 1253

Co nedokázala velká vojska, o to se pokoušeli obětaví jednotlivci. Mnozí misionáři jako poutníci, s křížem v ruce prošli islamskými zeměmi a dospěli za nevýslovných svízelů až k Tichému oceánu. Minorita Vilém Ruysbroek, vyslanec sv. Ludvíka, pronikl až do města Karakorum v Mongolsku, residence velkého chána Mangu, a pokřtil jej. Ale v duši hrubých a nábožensky lhostejných Tatarů nenalezlo sémě evangelia živné půdy. Jejich sluchu více lahodily zásady koránu.

Čína. Monte-Corvino † 1330

Větších úspěchů se dopracovali věrozvěsti v Číně. Nejvíce z nich proslul Giovanni de Monte-Corvino, minorita z jižní Italie, vyslaný r. 1289 papežem. Šel přes Armenii, Irán, Indii a třetího roku dorazil do Pekingu. Vládl tam císař Kubilai, potomek velkého Temudžina. Odevzdal mu psaní, v němž jej papež vybízel, aby přijal křesťanskou víru. To sice neučinil, ale dovolil, aby ji misionáři v jeho říši hlásali.

Monte-Corvino tam za devět let pokřtil šest tisíc dospělých osob. Většího úspěchu se nedopracoval pro překážky, jež mu tam působili nestoriáni. R. 1303 dostal pomocníka ve svém spolubratru Arnoldu z Kolína. Monte-Corvino koupil 150 hošíků, vyučil je víře a v kostele

[46]) Deuter., XXIII. 19.
[47]) Weber—Baldamus, Weltgesch. II. 577 (1916).

s nimi pěl žalmy a konal bohoslužby. Druhý kostel zbudoval poblíž paláce a císař se zálibou naslouchal chvalozpěvům ke cti pravého Boha-Tvůrce. Kliment V. vysvětil sedm františkánů na biskupy a poslal je za nimi. Dospěli tam jen tři. Monte-Corvino se stal arcibiskupem a oni jeho sufragány. I ty živil velký chán a dovolil zbudovat dva nové kostely.

Arcibiskupem v Pekingu 1308

Na rozsáhlé pole docházeli noví dělníci. Jako apoštol i jako cestovatel mezi nimi dále vynikl Odorich de Pordenone, minorita z Benátska, českého původu. V Udine v klášteře svého řádu se po několik let velkými přísnostmi připravoval na misijní cestu. S jediným bratrem laikem opustil svou vlast a přes iránské pouště a stepi došel do Indie. Na ostrově Salsetě u Bombaye vzal s sebou těla čtyř svých bratří-mučedníků, jako záruku požehnání a zdaru. Přes Jávu a Borneo se dostal do »Říše středu«. Ve velkých městech nacházel obce věřících a v jejich čele členy svého řádu. V Hančeufu byl nemálo překvapen skvostnou katedrálou. V Pekingu pracoval tři roky. Zanechav tam v kapli ostatky mučedníků, vydal se na další cestu do zemí, které o Kristově jméně dosud neslyšely. Překročiv čínskou zeď, putoval mongolskou stepí a zahýbaje k jihozápadu vystoupil na náhorní plošinu nehostinného Tibetu. Byl to první Evropan, který vkročil do Lhasy, metropole budhismu. Přes Himalaji a Irán namířil k domovu, žádat jménem mongolského chána o nové věrozvěsty.

Odorich de Pordenone † 1331

1318

Vrátil se tak osmahlý a námahami vysílený, že jej ve vlasti, již byl před dvanácti lety opustil, nikdo nepoznal. K papeži se již nedostal. Zemřel v Udine v klášteře, do něhož byl původně vstoupil. Na svých cestách pokřtil celkem dvacet tisíc pohanů. Měl mimořádný dar řečí; kamkoliv přišel, domorodci všude jeho kázání rozuměli. Je ctěn jako blahoslavený. Zprávy o své cestě, které před smrtí diktoval, jsou vedle spisů Marka Pola nejznamenitějším dílem středověké cestopisné literatury.

Jako cestopisci a misionáři prosluli dále dominikán de Monte-Croce, Toskánec, vyslaný od papeže do Asie, a minorita Giovanni Marignola. Ten prošel v patnácti letech velkou část Asie a po návratu byl jmenován od císaře Karla IV. jeho dvorním kaplanem. Stal se biskupem v Kalabrii a sepsal české dějiny. Nejcennější v nich jsou cestopisné zkušenosti, vpletené do vypravování.

Jen obchodní a časné zájmy sledovali v Asii Benátčané bratří Matteo a Nicolao Polo. Nejprve vedli obchod v Byzanci, odtud navázali obchodní styky s jižním Ruskem a nějaký čas pobyli v Kipčaku (nad dolní Volhou) a Buchaře. Připojivše se k poselstvu tamního chána, dospěli po ročním svízelném putování až do Pekingu. Velký chán Kubilai je vlídně přijal a dal si od nich vypravovat o západních panovnících, o vojenství, právních řádech a zvláště o papeži a křesťanské víře. Následujícího roku je vypravil do

Matteo a Nicolao Polo

Evropy jako své vyslance, s listy papežovi a křesťanským panovníkům. Po třech letech dorazili přes Akon do Benátek. Tam mezitím vyspěl Nicolaův syn Marco v nadějného a probudilého jinocha. Narodil se před 20 lety, právě když jeho otec opouštěl domov. Vypravování o divech dalekých zemí jej naplnilo takovým nadšením a touhou, že nepřestal prositi otce, až jej vzal na cestu s sebou.

Cesta zpět k čínskému dvoru trvala opět půl čtvrta roku. Chán měl nemalou radost z přinesených darů, ze psaní od Řehoře X. a zvláště z oleje z lampy hořící nad Božím hrobem. Po tomto posvátném oleji zvlášť toužil.

Marco Polo na čínském dvoře 1271—1292

Mimořádné vlohy Marcovy se při císařském dvoře rychle rozvíjely. Naučil se pěti řečem a ukázal velké porozumění pro státní správu. Císař si mladého a nadaného Evropana velmi oblíbil a udělal jedním z předních ministrů. Marco procestoval celou ohromnou říši. Když se proti císaři vzbouřilo jedno město a marně ho dobýval, dal Marco zhotovit válečné stroje podle evropského způsobu. Když ohromné balvany, vmetené do města, rozdrtily první domy, otevřeli zděšení obyvatelé císaři brány a prosili o milost.

Benátčané nezapomněli, že jsou křesťané. Když jednou viděli, kterak císař líbá kříž, od misionářů mu podaný, dodali si odvahy a tázali se ho, proč váhá státi se křesťanem? Chán vyhýbavě odpověděl, ať papež pošle sto učenců, kteří by dokázali, že mají podobnou moc jako pohanští čaroději. Ve skutečnosti mu bylo těžko odtrhnouti se od rozkoší orientálního dvora. Byl náboženský lhostejný a ctil Krista, Mojžíše, Mohameda i Budhu.

Jeho cestopis »Milion«

Po dvaceti letech se Benátčanům zastesklo po vlasti. S císařskými listy a ohromnými poklady pluli nejprve k Ceylonu, odtud dílem po moři, dílem po suchu se vrátili do Evropy. Brzy byl Marco jako velitel jedné galeje ve válce s Janovany zajat a čtyři roky držen ve vazbě. Dav si přinésti poznámky, napsal ve vězení svůj cestopis zvaný Milion, jenž mu zjednal slávu největšího středověkého cestovatele. Byl přeložen do mnohých evropských řečí, i do češtiny. Plnil čtenářstvo úžasem nad národy, zeměmi a bohatstvím dalekého světa, o němž dosud měli jenom nejasné ponětí. Působilo to podobně jak po dvou stech letech objevení Ameriky. Mnozí duchovní z řad mendikantů byli jeho dílem povzbuzeni k misijním výpravám do oné pohádkové země.

Toto úsilí o pokřtění Mongolů a Číny je slavným listem v dějinách avignonského papežství. Žel, že již r. 1368 byli Mongolové vlády nad Čínou zbaveni a císařové domácího původu zakázali hlasatelům křesťanství přístup do země.

58. Západní rozkol (1378—1415) a hnutí konciliární (1409—1449).

Zvrhlým dítkem avignonského zajetí byl rozkol neboli schisma, to jest rozštěpení západní církve na dvě a dokonce na tři obedience. Schisma se vznášelo jako zlověstný mrak nad církví od té doby, co se papežové trvale usídlili v jižní Francii.

Urban VI. 8. dubna 1378—1389

Po smrti Řehoře XI. římský lid bouřlivě žádal, aby byl zvolen Říman neb alespoň Ital. Šestnáct přítomných kardinálů, z nichž

jen čtyři byli Italové, zvolili arcibiskupa města Bari, jenž se nazval Urbanem VI. Byl to muž vážný a přísný, jenž dobře chápal, kde je zdroj všeho zla, a měl rozhodnou vůli zjednat nápravu, především při papežské kurii. Při tom však zapomněl do té míry na shovívavost a lásku, reformátoru nezbytnou, že svým nerozvážným horlením zakořeněné zlo jen zhoršil. Provencalští kardinálové neměli tolik pokory a trpělivosti, aby snesli jeho výtky a plísnění, neměli tolik mravní síly, aby vlastní prospěch podřídili zájmu celku.

Kliment VII. vzdoropapež září 1378—1394

Brzy bylo v Římě veřejným tajemstvím, že nespokojení kardinálové pomýšlejí na novou volbu. Marně je zapřisahala Kateřina Sienská při drahocenné Krvi Kristově, aby se neodtrhovali od hlavy a pravdy. Francouzský král Karel V. jim naopak dodával mysli a sliboval vojenskou pomoc. Pod záminkou letního vedra opustili Řím a ve Fondi, na území krále neapolského, zvolili kardinála Roberta a užaslému světu oznámili, že pravým papežem jest Kliment VII. První volba prý byla vynucená. Francouzský král při zprávě o volbě vzdoropapeže prý zvolal: »Teď jsem papežem já!« Zato sv. Kateřina a také kronikáři nazvali zesvětštělé kardinály, toužící po Avignonu a poštvané od francouzského dvora, »ďábly v lidské podobě«. Uvrhliť církev do strašných běd a zmatků.

Vzdoropapež byl syn ženevského hraběte, chromý, trochu šilhavý, ale nadaný, výmluvný a milovný nádhery, víc voják než prelát. Po marném pokusu o dobytí Říma se usadil v Avignoně. Uznán byl od Francie, králů španělských a Skotska. Z Říma zazněly klatby nad Avignonem a jeho stoupenci; Avignon odpověděl stejnou řečí. Nejen celá církev, ale i tiché kláštery se rozestoupily na dva tábory hašteřících se urbanistů a klementistů, všudy hádky, spory a nejistota, k tomu zvýšené finanční požadavky na vydržování dvou kurií. Opatství a biskupství byla v četných případech zadávána od obou papežů a pretendenti se jich domáhali se zbraní v ruce. Počet avignonských kardinálů vzrostl na 36, římských na 63.[48])

Urban VI. se zapletl do vleklého a odporného sporu s neapolským králem Karlem Dračským a byl nucen přísně trestat nové spiknutí několika svých kardinálů. Zemřel, nikým nejsa oplakáván.

Jeho nástupcové byli: Bonifác IX. (1389—1404), Inocenc VII. (1404—1406) a Řehoř XII. (1406—1415).

Petr de Luna Benedikt XIII. 1394—1423

V Avignoně byl po smrti Klimenta VII. zvolen Španěl Petr de Luna, ještě jáhen, jenž se nazval Benediktem XIII., malé postavy, chytrý a ctižádostivý.

Pařížská universita, třetí velmoc v křesťanstvu, nepřestala činit rozhodné kroky k odklizení strašného zla, které rok od roku rostlo, poněvadž si věřící na dvojpapežství zvykali; ba ozývaly se i hlasy,

[48]) Pastor I., 199.

že snad církev zůstane rozdělena jak království Davidovo, nebo že může být více papežů, nebo že papežství vůbec zajde. Čím více jeho váha klesala, tím více rostl význam koncilů. Sorbona pořádala i prosebné průvody za odvrácení rozkolu a vyžádala si dobrozdání učených mužů, jak mu čeliti. Francouzský národ vůbec se cítil na prvním místě povolán k tomu, aby dával Evropě pokyny a povely, jakou cestou velkou společnou záležitost urovnat.

Revoluční koncil v Pise 1409

Petr de Luna slavně prohlašoval, že chce jako papež žít a zemřít, a také Řehoř XII. nebyl ochoten ani k resignaci, ani k osobní schůzce s avignonským sokem. Zdržovalo jej i jeho příbuzenstvo. Proto všichni kardinálové, avignonští i římští, se zřekli svých papežů a svolali všeobecný koncil do Pisy na březen r. 1409. Vyzvali věřící, aby se zřekli Řehoře XII. i Benedikta XIII., ježto jsou původci rozkolu a rozdvojení, a aby uznali toho, který bude zvolen na obecném koncilu. Sami se pak tvářili jako prozatímní správcové církve. Řehoř XII. nad nimi jako odbojníky a odpadlíky vyslovil církevní tresty. Též Václav, král český, se prohlásil pro koncil a odstoupil od papeže římského, poněvadž mu kardinálové slíbili, že pisánský papež jej uzná za německého krále. Václavův sok Ruprecht Falcký naopak zůstal věren Řehoři XII., poněvadž byl od něho uznáván za německého krále a správně předvídal, že se stávající zlo touto cestou jen zhorší. Všude byly církevní zřetele silně zkaleny zájmy časnými.

Pisánští papeži: Alexander V. 1409—1410

Dne 25. března na svátek Zvěstování Panny Marie byl v ctihodném domě pisánském zahájen památný sněm. Zúčastnilo se ho 22 kardinálů, přes 84 biskupů, s doktory theologie a práva, s opaty, zástupci biskupů, kapitul, universit a knížat přes 900 osob. Z Čech tam byli zástupcové university a vyšehradský probošt Václav Králík. Jednání řídil nejstarší kardinál. Byli předvoláni dva papežové, a když se nedostavili, byli odsouzeni jako rozkolníci a kacíři rozvracující církev. Kardinálové, tam přítomní, je oba sesadili a zvolili papeže nového, jehož **měli všichni poslouchat**, Alexandra V. Byl to kardinál milánský Petr Filargis, krétského původu, stařec již 70letý. O jeho volbu se nejvíce zasazoval kardinál Baltazar Cossa, papežský místodržící.

Stalo se, co prozíraví tušili. Žádný z dotavadních papežů se své hodnosti nezřekl, koncil neměl moci ani prostředků, aby je k tomu kroku donutil, vznikla papežská trojice a katolický svět se rozštěpil na tři obedience. Pisánský papež byl uznáván ve Francii, zčásti v Italii, v Čechách a místy v Německu. Ale byl to již stařec bez energie, úplně ovládaný od místodržícího Baltazara Cossy. Ten jej odvedl i do svého sídla Bologně. Když tam již 3. května následujícího roku zemřel, zdolal Cossa mezi přítomnými tam kardinály všeliký odpor proti sobě a již 17. téhož měsíce se dal sám zvolit za

jeho nástupce. Dal se vysvětit na kněze a biskupa, byl' dotud jen jáhnem, a nazval se Janem XXIII.

Jan XXIII. 1410—1415

Touto volbou si pisánská konciliární strana a její kardinálové před celým světem náramně zadali. Byl' Cossa člověk vadného charakteru, víc voják než duchovní, a měl zlou pověst. Pocházel ze zchudlé šlechtické rodiny v Neapolsku; ve službě římského papeže dobyl severní části církevního státu a byl jejím správcem. Když se s jinými kardinály proti Řehoři XII. spikl, byl od něho nazván »člověkem bezbožným a synem zavržení«. Usadil se v Římě, ale brzy byl odtud od neapolského krále Ladislava vypuzen. Na válku proti Ladislavovi začal ve Francii, kde se ho klerus držel, vymáhat různé platy a dávky; ale byly mu povoleny jen dobrovolné příspěvky. Dal také hlásat odpustky a darů za ně sebraných se mělo použít k témuž účelu. V Praze došlo při jejich hlásání r. 1412 k známým výtržnostem.

Král Zikmund 1410—1437

Lžipapež, ztrativ skoro celý církevní stát, hledal ochrany u německého krále a budoucího císaře Zikmunda Lucemburského. Ten stál od této doby po tři desetiletí v popředí evropských dějin a svolání obou koncilů, kostnického a basilejského, bylo především jeho dílem. Byl naplněn nejšlechetnějšími úmysly; chtěl vrátit císařské koruně dřívější vážnost a lesk a býti skutečně ochráncem církve po příkladě dávných císařů. Vždyť ona proto upadla do tak velké bídy, podobně jako v desátém století, že od dob Štaufů jí chybělo silné rámě císařského ochránce. Král Zikmund byl postaven před těžký úkol, ale velkých nadějí, naň skládaných, nezklamal.

Zikmund byl chytrý politik. K uspořádání rozhárané církve viděl jediný spasný prostředek ve svolání nového církevního sněmu, jenž by všechny tři papeže pohnul k resignaci nebo je sesadil. Jan XXIII. se nového koncilu právem obával, ale rozhodnému přání královského ochránce bylo těžko odporovat. Sešel se s ním v severoitalském městě Lodi. Mimoto si Zikmund vymohl, že nový sněm se má shromáždit v městě Kostnici, po prvé na německé půdě, ale blízko zemím románským. Za Alpami měl pisánský papež málo stoupenců, a proto bylo lze očekávat, že se koncil na severu Alp vymkne jeho vlivu.

Koncil v Kostnici 1414 listopad-1418 květen

Zikmund nyní co nejhorlivěji svolával do Kostnice duchovní i laiky, vysoké i nízké, papeže, krále, preláty, university, slovem všechny, kdo mohou a chtějí přijíti. S největšími obavami k němu šel lžipapež, jehož jménem byl svolán. Jeho příbuzní mu předpovídali, že půjde ke koncilu jako papež, ale že se vrátí jako privátní osoba. Když spatřil Kostnici, pravil: »To je past na lišky.«

Účast

Na tichých březích Bodamského jezera se rozproudil hlučný život. Sjeloť se tam ze všech zemí a národů hostí jak dosud na žádný

koncil. Byl to zároveň říšský sněm. Počet účastníků za čtyřletého zasedání kolísal; ve dnech největší účasti prý bylo v městě a jeho okolí 70, ba i 100 tisíc návštěvníků. Kardinálů se sjelo 29, tři patriarchové, 183 arcibiskupů a biskupů, 150 opatů a převorů, 300 doktorů theologie a církevního práva, zástupci 38 universit, všech duchovních se služebnictvem 18 tisíc. Na ulicích města bylo slyšet hovor v 30 řečech.

Daleko více bylo hostí světských: 39 vévodů, 173 knížat a hrabat, 1.500 rytířů, 71 svobodných pánů, všichni s četným komonstvem; dále vyslanci evropských dvorů, i byzantského císaře. Byl to parlament všeho křesťanstva. Nahrnulo se tam i mnoho zvědavců, obchodníků, řemeslníků, hudebníků, komediantů, fraškařů a jiné chamradi. Pět set životních trosečníků prý skončilo za tu dobu ve vlnách jezera.

Hlasování podle národů

V popředí koncilu byl král Zikmund. Rozhodující slovo tam měla reformní strana a její přední mluvčí, dva pařížští mistři a kancléři Sorbony Gerson a Petr d' Ailly, učenci a plodní spisovatelé. Skoro polovici tvořili na koncilu duchovní italští, přející lžipapeži Janovi. Aby se zlomil jejich vliv, byl přijat návrh d' Aillyho, že se tentokráte bude hlasovat podle národů. Utvořily se čtyři národní skupiny: Italové, Francouzi, Němci se Slovany a Maďary, Angličané, později přibyli jako pátý národ Španělé. V národní skupině byl přiřčen hlas nejen biskupům, ale i nižšímu kleru. Při slavnostním zasedání pak byly odevzdány čtyři nebo pět hlasů, podle počtu národních skupin, a jen předloha ode všech národů schválená byla pokládána za usnesení sněmu.

Jan XXIII. sesazen

Řehoř XII. dal skrze své plnomocníky na synodě prohlásit, že se vzdá, jestliže týž krok učiní i Petr de Luna a Baltazar Cossa. Proti tomuto se objevil mezi sněmovníky spisek od italského autora, obsahující dlouhou řadu jeho mravních přečinů; připravil jej v očích přítomných o poslední zbytek úcty. Lžipapež neměl chuti ospravedlnit se soudním přelíčením, poněvadž většina obvinění byla pravdivá. Prohlásil tedy, že se vzdá, vzdají-li se i druzí dva papežové. Nemínil to však upřímně. A když vévoda Fridrich Rakouský uspořádal 20. března 1415 velkolepý turnaj a pozornost hostů byla tímto divadlem upoutána, prchl Cossa, přestrojen jsa za jezdce, s lukem na rameni a provázen hochem, k večeru z Kostnice do Šafhús. Měl namířeno do Avignonu. Útěkem chtěl zmařit koncil a sobě zachránit tiaru. V Kostnici způsobil jeho útěk náramné zděšení. Italové opouštěli město, kupci zavírali obchody, purkmistr volal měšťanstvo do zbraně a Zikmund jen s vynaložením veškerého úsilí udržel sněm pohromadě. Trubači hlasitým troubením po městě ohlašovali všem bezpečnost a královu ochranu. Na vévodu Fridricha, lžipapežova

ochránce, vydal říšskou klatbu, uprchlíka pak dal stíhat svým vojskem. Ve Freiburku v Breisgavě byl dopaden, přiveden zpět a uvězněn na tvrzi Gottlieben u Kostnice.

Koncil nejvyšší instancí

Shromáždění otcové schválili návrh Gersonův a d' Aillyho, že koncil řádně svolaný je nejvyšší instancí v církvi, a že všichni křesťané, papeže nevyjímaje, jsou povinni ho poslouchat. Toto usnesení se stalo později základem tak zv. galikanismu, ale od papežů nikdy nebylo potvrzeno.

1415 29. května

Pak bylo zavedeno soudní řízení proti Janu XXIII. Byl obžalován z 72 provinění, a hlavně pro simonii a pohoršlivý život zbaven své hodnosti; jeho pečeť a papežský znak byly veřejně zničeny.

Tím bylo odklizeno zlo, způsobené sněmem pisánským, a obnoven stav věci, jak byl před r. 1409; byli opět papežové jen dva.

Cossa nesl svůj pád mužně. Lze mu věřit, že od té doby, co nosil tiaru, neměl jediného krásného dne. Teprve Martin V. r. 1419 mu dopomohl k svobodě. Cossa mu padl ve Florencii k nohám a uznal za pravého náměstka Kristova. Byl jmenován děkanem kardinálského sboru, ale ještě téhož roku ve Florencii zemřel. V tamním proslulém baptisteriu mu byl pořízen skvostný náhrobek.[49])

Resignace Řehoře XII. 4. července 1415

Konečně byly ujednány podmínky, za kterých byl ochoten se vzdát Řehoř XII. Dne 4. července 1415 byla od jeho plnomocníků v kostnickém shromáždění přečtena bula, kterou římský papež svolával všeobecný církevní sněm. Řehoř tím byl uznán za pravého papeže a koncil, shromážděný králem Zikmundem a lžipapežem Janem, byl tím postaven na legitimní základnu. Do rukou tohoto koncilu složil téhož dne Řehoř skrze plnomocníky svou důstojnost. Otcové, jsouce si vědomi vážnosti tohoto zasedání, zakončili je slavným Te Deum. A kardinál Angelus Corrari (tak slul Řehoř XII.) byl vyznamenán od sněmu čestným místem v radě kardinálů a jinými milostmi.

Jeho dobrovolná resignace byla nejzáslužnějším činem celého jeho pontifikátu a čtvrtý červenec nejkrásnějším jeho dnem. Bez tohoto jeho kroku hrozilo nebezpečí, že koncil zvolí papeže čtvrtého a že zmatky porostou do nedozírna. Volby svého nástupce se nedožil, zemřel krátce před ní.

Benedikt XIII. opuštěn

Velmi svízelné jednání bylo s Petrem de Luna, Benediktem XIII. Čím více se zužoval okruh jeho moci, tím tvrdošíjněji lpěl na své domnělé důstojnosti. Sám král Zikmund se za ním vypravil, provázen jsa skvělým komonstvem čtyř tisíc jízdných a modlitbami sněmu. Bohatý Fridrich Hohenzollernský, purkrabí norimberský, půjčil na cestu peníze. Zikmund mu celkem dlužil 400 tisíc dukátů.

[49]) Dosud o něm kolují různé pomluvy, na př., že byl námořním lupičem; tak se přezdívalo vojákům, sloužícím na moři. Též on byl nějaký čas námořníkem.

Před odjezdem 30. května 1415 mu postoupil marku braniborskou, jež se během století stala úhelným kamenem sjednoceného Německa.

Zikmund se sešel se španělským pretendentem tiary v Perpignanu, na severním úpatí Pyrenejí. Benedikt se tam dostavil s velkou zbrojnou mocí, jakoby k bitvě. Starý, neústupný muž chtěl vzdorovat celému světu. Tvrdil, že jeho dva sokové se poděkovali a že on je jediným pravým papežem. Za nic nemínil opustit lodici, jejíž kormidlo mu Bůh svěřil. Prchl přes Pyreneje a usadil se v pevném hradě Penniskole, jenž patřil jeho rodu, severně Valencie.

Král Zikmund však pohnul v Narbonu krále Ferdinanda Aragonského a zástupce ostatních, že se Benedikta zřekli. Koncil pak jej 26. července 1417 prohlásil za zbavena hodnosti. Jeho církev se ztenčila na obyvatele jeho hradu, ale jeho hlava byla tvrdší než skála, na níž sídlil. Zůstal zatvrzelý až do smrti (1423).

Hus 6. července 1415

Jeronym 30. května 1416

Druhým úkolem koncilu bylo zakročit proti vzmáhajícímu se sektářství. Byly zavrženy bludy Viklefovy, byli odsouzeni dva pražští mistři, Jan Hus a Jeronym, a vydáni králi Zikmundovi, jenž je dal upálit. Hus vzdoroval nejen nejslavnějšímu koncilu středověkému, jenž v sobě soustřeďoval výkvět evropské inteligence a na němž rozhodovali pařížští mistři nesporné mravní úrovně, nýbrž i koncilu velmi demokratickému. Jeho účastníci byli totiž nemálo podrážděni na kardinály, kteří zhoubný rozkol zavinili, i proti papežům, kteří jej svou neústupností udržovali. Proto byla v Kostnici, jako dosud nikde, tak velká účast na jednání přiznána i nižšímu kleru, zvláště universitním mistrům.

Martin V. 11. listopadu 1417

Konečně se přikročilo k volbě nového papeže. Do konklave vešlo tentokráte nejen 23 kardinálů, nýbrž i 30 zástupců národů, každý z pěti národů jich tam vyslal šest. Byl zvolen Ota Colonna, Říman, jenž ke cti svatého, jehož svátek se toho dne světil, se nazval Martinem V.

Pro reformu církve se stalo nemnoho. Pravidelně se k tomu účelu měly scházet církevní sněmy. Nový papež ujednal se skupinami národů, jak se v Kostnici ustavily, konkordáty, jimiž se omezovaly finanční požadavky římské kurie. Všude byla nemalá radost z toho, že jednota západního křesťanstva byla obnovena, rozpadající se budova církevní podepřena a její trhliny zaceleny. Tento čtyřicetiletý rozkol se pokládá za nejtěžší zkoušku, která na církev dolehla. Hroziloť nebezpečí, že se i západní církev, podobně jak východní, rozpadne v řadu nezávislých patriarchátů.

Tyto zmatky otřásly vážností římského stolce, ale nevyvrátily jej.

1417—1431

59. **Martin V.** pocházel z římského rodu, který patřil k nejstarším a nejváženějším. Sám byl v plném mužném věku a jeho moudrost a

bezúhonnost jej doporučovaly do té míry k nejvyššímu úřadu v církvi, že byl zvolen svorně všemi hlasy. Král Zikmund vynaložil vše, aby nového papeže připoutal k Německu, a nabízel mu na vybranou za sídlo Basilej, Štrasburk nebo Mohuč. Francouzi jej lákali do Avignonu, on však všechny návrhy rozhodně odmítl slovy, že jen u hrobu sv. Petra je papež na svém místě.

Žalostný stav Říma

Řím měl tehdy sotva vzezření města. Byly to rozvaliny, v nichž bídně živořil lid, zbědovaný hladem a prořídlý nemocemi a rozbroji. Některé ulice byly zataraseny věžemi, z nichž loupežníci ve dne v noci číhali na lup. Všeobecná bída byla tak velká, že r. 1414 na svátek knížat apoštolských na jejich hrobech ani světlo nehořelo. Andělský hrad byl stržen, že z něho zůstala jen vnitřní komora. S touže zuřivostí byly ničeny i jiné antické památky, sochy rozbíjeny nebo komoleny. Četné kostely byly bez střech, z jiných byly stáje, většina domů se podobala zříceninám. Též hradby se místy sesuly a vlci vyhrabávali za noci u Vatikánu mrtvoly.

»Obnovitel Říma a církevního státu«

Papež žil velmi šetrně, takže mohl značnou část nejnutnějších oprav provést již sám. Předně dal schůdnými učinit ulice, odklidit z nich ssuť a odpadky, otravující ovzduší. Jen nový kryt na basiliku sv. Petra si vyžádal ohromný náklad 50 tisíc dukátů. Též vyhořelou basiliku lateránskou obnovil. Vybízel i kardinály, aby svým kostelům vrátili důstojné vzezření stánků Božích.

Musil znovu dobývat církevního státu, jenž byl z největší části rozchvácen od drobných tyranů.

Opodál Říma dal se zemí srovnat několik loupežnických hnízd. Při obnovování této své moci používal služeb svých příbuzných, ale přece jen větší měrou, než potřeba kázala.

Výpravy proti husitům

Těžké starosti působily papeži bouřlivé události v Čechách. S houževnatostí sobě vlastní stál na tom, že husité musejí být přivedeni k poslušnosti zbrojnou mocí. Smluviv se se Zikmundem, vydal v březnu r. 1420 bulu, kterou vybízel všechno křesťanstvo k vyhlazení viklefistů, husitů a jiných kacířů. Křižáci však utrpěli řadu potupných porážek, takže nezbývalo, než hledat s nimi smír vyjednáváním a ústupky. Po novém koncilu se stále naléhavěji a vyhrůžněji volalo nejen k vůli dohodě s husity, ale i z touhy po omezení papežské moci. Martin pověřil jeho svoláním a řízením kardinála Cesariniho. Ale než se sněm sešel, zemřel 20. února 1421. Jest chválen jako »obnovitel Říma i církevního státu«.

1431—1449

Jeho povaha

60. **Eugen IV.** Nástupcem Martina V. se stal Gabriel Condulmaro, člen řádu augustiniánů-eremitů. Pocházel z bohatého rodu benátského; jeho matka byla sestra Řehoře XII. Ten jmenoval svého nepota biskupem sienským a kardinálem. Eugen IV.

však, jak se nový papež nazval, byl prost nepotismu a příbuzným nic nedával. Zůstal i na trůně přísným, zbožným mnichem. Neustále měl při sobě dva členy svého řádu a dva benediktiny, s nimiž se společně modlil církevní hodinky. Nepil vína, k obědu mu bylo předloženo jediné jídlo, byl nadmíru štědrý a stále vězel v dluzích. Byl štíhlé, majestátné postavy, a jeho ctnost a celý zjev působily hlubokým, takřka okouzlujícím dojmem.

Vzpoura Colonnů

Jeho vládu nelze nazvat šťastnou. Colonnové, příbuzní zesnulého papeže, uchvátili některé kraje papežského státu a zmocnili se části pokladu. Chopili se zbraně a jejich odboj vzrostl v hotovou válku, v níž Eugen zvítězil jen pomocí svých sousedů.

Julián Cesarini † 1444

Největší svízel však měl papež s koncilem basilejským. Kardinál Julián Cesarini, pověřený jeho řízením, byl jedním z nejlepších prelátů, vyslaných do zaalpských zemí. Pocházel ze zchudlé římské rodiny, takže za studií v Perugii sbíral na ulici ohořelé zbytky svíček, aby mohl večer při světle studovat. Nadáním, pílí a mravní bezúhonností se povznesl k nejvyššímu úřadu při papežské kurii. Byl to vynikající diplomat a jakoby rozený vládce, jenž i s králi a knížaty jednal, jako by byl jedním z nich. Byl to učenec, jenž si osvojil i důkladné vzdělání humanistické a jenž při politických posláních vždy nalézal chvíli k prozkoumání knihoven. A zároveň to byl i světec; v noci se svým kaplanem navštěvoval kostel, každý pátek se postil o chlebě a vodě, spával v žíni, denně se přede mší svatou zpovídal. A všechno to na něm bylo přirozené a nenucené, vše imponovalo a zároveň získávalo. Užíval důchodů jediného biskupství, a z těch štědře podporoval jmenovitě nadané chudé studenty. Kardinál Branda o něm říkal, že kdyby celá církev byla porušená, že Cesarini je sám s to zjednat v ní nápravu. Právem jest chválen jako jedna z předních ozdob církve v pozdním středověku.[50])

Po útěku křižáků od Domažlic byli husité pozváni na koncil do Basileje, jenž s nimi r. 1433 ujednal tak zvaná kompaktáta.

Koncil basilejský 1431—1437

Eugen myslil, že k urovnání věcí českých a německých stačí provinciální synoda; ale na přání krále Zikmunda uznal basilejské shromáždění jako všeobecný koncil.

Skrovná účast

Doktorů theologie a farářů tam ve dnech nejsilnější návštěvy bylo 500—600, hlouček opatů, ale biskupů zřídka kdy přes dvacet. Mezi nižšími duchovními bylo dost suspendovaných a demagogů.

Omezuje papežskou moc

Přeceňování koncilů bylo jakousi manií tehdejších učenců; v Basileji toto hnutí vyvrcholilo. Sněm byl od začátku až do konce ovládán protipapežskou, revoluční náladou. S pýchou se nazýval koncilem reformním, ale hlavní prostředek k vyléčení těžkých neduhů viděl v okleštění papežské moci. Opět prohlásil svou svrchovanost i nad papežem, odňal mu všechny

[50]) Podle tradice byl příbuzný s rodem Julia Caesara.

důchody, předepsal, jakou přísahu má složit před korunovací, stanovil počet kardinálů, pokoušel se mu odnít správu církevního státu a chtěl se plést do obsazování biskupství a udílení dispensí, sobě přikli jeho účastníci plnomocné odpustky. Cestu k nápravě tedy viděli ve změně církevní vlády; absolutní moc papežova měla být omezena ústavou neboli konstitucí. Sbor kardinálů a pravidelně svolávané koncily měly tvořit takřka parlament.

K nápravě církve je třeba mužů svatých a církvi tělem i duší oddaných; těch však bylo v Basileji poskrovnu. Tamní sněmovníci si hleděli lovů, zábav a hostin a brojili proti papeži. Ve věci reformy nic nedokázali; to byl úkol, který daleko přesahoval jejich mravní síly.

Řekové hledají spojení se západem

Papežovu pozornost větší měrou zaujali Řekové, kteří jsouce obklíčeni a sevřeni se všech stran od Turků, byli ochotni podřídit se papeži; doufali, že se západní knížata na jeho povel chopí zbraně a Turky z Evropy vyženou. Rozdrtiliť na Kosově Poli r. 1389 moc srbskou, byli pány Balkánu a ztenčené císařství byzantské jen živořilo. Basilejský sněm smluviv příměří s husity, chtěl i jednání s Řeky vymknout z rukou papeži a přenést před své vlastní forum. Řekové se však zdráhali jít ke koncilu daleko za Alpy. Z toho povstalo v Basileji rozčarování a hádky. Papež toho obratně využil a r. 1437 basilejský sněm rozpustil. Začátkem r. 1438 však zasedaly koncily dva, ve Ferraře, kde bylo vyjednáváno s Řeky, a zbytek sněmu basilejského, který se dal zjevně na cestu odboje. Basilejský pseudokoncil prohlásil ferrarský koncil za nezákonný, vyslovil nad papežem klatbu a jako křivopřísežníka jej sesadil.

Koncil na cestě odboje 1438—1449

Vzdoropapež Felix V. 1439—1449

Jeden francouzský kardinál, 11 biskupů a 22 obyčejných duchovních 5. listopadu 1439 se sestoupilo v konklave a zvolilo za papeže Amadea Savojského, vdovce, laika, poněkud romantické povahy, který s několika rytíři sv. Mořice vedl u Ženevského jezera poloklášterní život. Doporučovalo jej i jeho velké bohatství; dostoupilyť dluhy koncilu již závratné výše 140 tisíc dukátů. Ten nabídnutou lichou důstojnost přijal, dal se vysvětit na biskupa a nazval se Felixem V. Uznán byl jen od Švýcarů, několika měst a universit. Sídlil v Lausanně. R. 1442 do téhož města císař Fridrich III. vypověděl i vzpurné sněmovníky basilejské.

Mikuláš V., první papež-humanista a nade vše mírumilovný, jim vyšel co nejvíce vstříc, aby mohli svou frašku se ctí dohrát. Amadeus se r. 1449 své hodnosti zřekl a Mikuláš vyznamenal posledního vzdoropapeže purpurem. Zbylí členové koncilu pak dosadili na uprázdněný stolec papežský kardinála Tomaso de Sarzana; tak slul Mikuláš V. Ten s nich sňal církevní tresty a »shromáždění zlostníků« se rozešlo.

Výsledek konciliárního hnutí

Konciliární hnutí přineslo církvi více škody než užitku. Pisánský koncil zavinil trojpapežství, a pisánským kardinálům náleží smutná

zásluha o povýšení Baltazara Cossy-Jana XXIII. na přední místo v křesťanství.

Omezení papežské moci ve Francii 1438

Francie nemohla oželet ztrátu papežského stolce, a proto ze vzdoru přijal král Karel VII. dekrety basilejského sněmu a se souhlasem kleru je ohlásil jako říšský zákon (pragmatická sankce). Papežské důchody, plynoucí z Francie, byly sníženy na pětinu a byl přijat i dekret o svrchovanosti koncilů nad papežem. Tyto a jiné církevní výsady, které si osoboval francouzský národ, ať již právem či neprávem, sluly později galikanismem.

1434

Právě v době, kdy basilejský koncil zbavil papežskou kurii všech dávek a poplatků, vznikla v Římě vzpoura a Eugen IV. stěží vyvázl životem. V přestrojení dojel na koni k Tibeře a vskočil do připravené lodice. Tam byl poznán, ale lodníci rychle odpluli se vznešeným uprchlíkem, jenž leže na dně člunu a přikryt jsa štítem, se chránil proti dešti kamení.

Koncil ve Ferraře 1438 a Florencii 1439

Žil ve Florencii z almužen. V Benátkách, ve svém rodišti, najal několik korábů a dal převézt řeckého císaře Jana VIII. Palaeologa, jeho dvůr, nejvyšší úředníky, preláty a zástupce východních patriarchů, celkem několik set osob. Papež je všechny po dobu jednání hostil a hradil i výdaje na obranu Cařihradu. Po celý rok 1438 zasedal koncil ve Ferraře, v lednu 1439 byl přeložen do Florencie pro mor, ale hlavně pro větší obětavost Florentských k řeckým hostům.

Mezitím co císař hověl v revírech lovecké vášni, byly od zástupců obou církví projednány sporné otázky o Duchu svatém, o papežově pravomoci, o nekvašeném chlebě, o očistci; ten si Řekové představovali méně přísný; bez ohně. Myšlence jednoty byli z orientálů nejvíce oddáni dva basiliáni: Bessarion, metropolita nicejský, a Isidor, rodem Řek, metropolita kyjevský.

Florentská unie červenec 1439

Dne 6. července 1439 byla ve Florencii od papeže a císaře, celkem od 115 latinských a 35 řeckých účastníků podepsána jednota obou církví. Přihlásili se k ní i Armeni, Jakobité, Chaldeové, Maronité, to jest nestoriáni, i monofysité i bosenští manichejci s králem Štěpánem Tomaševičem v čele.

Trvání unie záviselo na tom, přinese-li výhody, které si orientálové od ní slibovali. Papež Eugen, jehož vážnost těmito úspěchy neobyčejně stoupla, neúnavně vybízel západní knížata do boje proti Turkům. Nabízel odpustky, od kleru žádal pomoc finanční, sám dal v Benátkách vyzbrojit válečné lodi.

Porážka křesťanů u Varny 10. listopadu 1444

Julián Cesarini pohnul uherský sněm, že zrušil příměří s Turky právě ujednané, ale u Varny stanulo s Vladislavem III., králem polským a uherským, proti turecké přesile jen asi třicet tisíc křesťanských bojovníků. Nic neprospěla ani taktika Jana Hunyadyho; křesťané utrpěli zdrcující porážku, z níž jen nemnozí vyvázli. S dva-

cetiletým králem tam zahynulo i 350 našich krajanů, zahynul tam i papežský legát Julián Cesarini. Tato pohroma byla studenou sprchou na ty, kteří od unie očekávali spásu vlasti.

Ruský velkokníže proti unii 1441

Když metropolita Isidor přečetl dekret o sjednocení církví v katedrále na moskevském kremlu, nikdo si netroufal odporovat. Tu se velkokníže Vasiljevič hněvivě obořil na metropolitu, nazval jej falešným pastýřem, bludařem a vrahem duší. Byl uvězněn a byli svoláni biskupové, aby jej odsoudili na smrt. Z patnácti se jich dostavilo jen šest; bylo to znamení, že unie měla dost přátel, že největší překážkou byl velkokníže. Metropolitovi se podařilo prchnout. Uchýlil se do Říma, kde žil až do smrti. Sbírku rukopisů odkázal vatikánské knihovně.

Isidor † 1463

Odpor v Cařihradě proti unii

Zato s živelným odporem se potkala florentská unie u obyvatelstva řeckého. Duchovní, kteří nebyli na koncil pozváni, a fanatičtí mniši zpracovávali doma proti ní veřejné mínění záplavou hanopisů a rozdmýchali náboženské vášně lidu do nepříčetnosti. Neštítili se nejostudnějších lží. Patriarcha Josef, který na koncilu zemřel a před smrtí jednotu schválil, prý byl umořen hladem. Svědectví vyňatá z řeckých svatých Otců, jež sloužila za oporu unie, prý byla překroucena. Duchovní byli po návratu z Italie přijati s posměchem a tupením; bylo jim spíláno kacířů, zrádců, zaprodanců a císaři bylo vyhrožováno klatbou.

Toho vzdouvající se vlny náboženského fanatismu tak zastrašily, že prohlášení unie odložil.

Bessarion † 1472

Jako poslední velký syn svého národa se právem chválí kardinál Bessarion. Po skončení sněmu zůstal již v Italii a rozvinul tam ve prospěch své vlasti, vědy a církve rozsáhlou činnost. Často byl pověřen posláním k evropským dvorům, reformoval basiliánské kláštery v jižní Italii a byl velkým příznivcem mendikantů. Dvakrát byl vážným kandidátem na papežský stolec. Důchody, jichž se mu papežskou přízní dostalo, obracel na koupi a opisování rukopisů a podporu učenců. V jeho paláci se scházeli řečtí i latinští humanisté, jeho dům byl sídlem učené akademie. Sám se naučil latinsky a přeložil několik řeckých autorů; zvláště byl velkým ctitelem Platona. Jestliže již nebylo lze zabránit tomu, že jeho vlast byla rozkotána od sveřepých barbarů, alespoň kulturní poklady, Helleny nastřádané, měly být zachovány pozdějším věkům. Za patnáct tisíc dukátů pořídil úctyhodnou knihovnu o 600 rukopisech.[51]) Krátce před smrtí ji daroval Benátkám, jež byly odedávna mostem mezi západem a východem.

Zikmund korunován na císaře 31. května 1433

Z rukou papeže Eugena přijal král Zikmund císařskou korunu, po jejímž lesku tolik toužil, a pobyl v Římě dva měsíce. Podle svědectví Eneáše Silvia

[51]) Pastor II., 418.

prý řekl papeži mimo jiné i toto: »Ve třech věcech, svatý Otče, se lišíme, v jiných třech věcech jsme si podobni; ty ráno vyspáváš, já vstávám přede dnem; ty piješ vodu, já víno; ty se straníš rozkoší, já je vyhledávám. Ve třech se shodujeme; ty štědře rozdáváš poklady církevní, já si rovněž nic nenechávám; ty máš špatné ruce, já nohy; ty kaziš církev, já říši.«

Ze zvláštní přízně Eugena IV. se těšil řád dominikánský. Za svého pobytu ve Florencii byl hostem v tamním konventě a několik umělců z téhož řádu, zvláště Fra Angelika da Fiesole, přijal do svých služeb.

Učitelská povinnost církvi uložená

61. **Školství a věda.** »Jdouce do celého světa, učte všechny národy,« byl poslední příkaz Páně apoštolům a učedníkům, kteří měli v jeho díle pokračovat. I velké státy se obešly bez psaní a škol; církev se bez nich neobejde. Písmo svaté, které biskupové a kněží věřícím vykládají a čtou, a rovněž konání bohoslužeb vyžaduje jistý stupeň literního vzdělání. A tak již v prvních dobách byly v biskupských sídlech školy k a t e c h e t i c k é, v nichž katechumeni byli připravováni na křest. Mimoto měli biskupové ještě jiné školy, ve kterých se klerici připravovali na kněžský úřad.

Školy katedrální a klášterní

Ve středověku sluly školy pro výchovu kleru katedrální; bylyť zřizovány při biskupských chrámech pro výchovu diecésního kleru a nejeden horlivý biskup sám na nich působil jako učitel. Ještě větší důležitosti nabyly školy klášterní, hlavní ohniska nové středověké vzdělanosti. Byli v nich vychováváni nejen budoucí mniši, ale i synové velmožů, kteří se po skončených studiích vraceli do otcovského dvorce. Největšího rozkvětu nabyly tyto školy za Karla Velikého ve franské říši. Ten vydal r. 787 památnou konstituci, kterou nařídil zřízení takovýchto učilišť při všech biskupských sídlech a klášterech, kde jich dotud nebylo. Pod jednou střechou byla směstnána škola obecná, střední a vysoká. Jejich ředitel slul scholastikus.

Začátečníci se učili abecedě. Písmena byla napsána na kaménčích nebo listech se stromů. K souvislé četbě jako čítanka sloužil žaltář. Psát se učili na voskových tabulkách, a teprve když dlouhým cvikem dospěli k výkonům krasopisným, psali na pergameně. Kláštery byly jakoby nynější tiskárny; jedinou knihu psal mnich celý rok.

Trivium

Po této průpravě vstoupil žák do oddělení, jež slulo trivium. Učil se tam předmětům zvaným: g r a m a t i k a, r é t o r i k a, d i a l e k t i k a. Začalo se latinskou mluvnicí a brzy se přikročilo k četbě autorů. V rétorice se na základě Cicerona vykládala pravidla řečnictví a v dialektice se rozebíraly hlavní filosofické pojmy.

Quadrivium

Vyšší stupeň klášterních škol slul quadrivium: V a r i t m e t i c e se učilo násobení a dělení. Tyto početní výkony pomocí latinských číslic a prstů byly dosti nesnadné. Pokrok přinesl styk s Araby, od nichž křesťané přijali nynější číselnou soustavu.

Geometrie zahrnovala vedle měřických pouček i skrovné poznatky zeměpisné a přírodopisné.

Důležitým předmětem byla musika. Od dob Řehoře Velikého byl Řím přední školou církevního zpěvu a Karel Veliký odtud povolal učitele chorálu do své říše.

Konečně v astronomii se vykládal žákům kalendář, církevní rok a důležité události dějepisné. Uvedených sedm předmětů slulo: septem artes liberales, sedmero svobodných umění; v římské době se jim učili synové svobodných občanů.

Kandidátům duchovního stavu byly vykládány nauky bohoslovné. Theologie v prvních stoletích měla ráz po výtce obranný, apologetický; byloť třeba křesťanskou víru hájit proti pohanům, Židům a četným kacířům. Svatí Otcové psali o jednotlivých pravdách monografická pojednání, na př. sv. Augustin: De fide et symbolo, nebo populární výklady katechismu (sv. Cyril Jerusalemský). Rychle mimoto přibývalo literatury exegetické, neboli výkladů Písma svatého. Theologie patristická

Nejucelenější dílo této patristické doby napsal sv. Jan Damascenský; je to dogmatika, doložená citáty z nejlepších řeckých Otců.

Na západě shrnul veškero vědění církevní i profánní Isidor Sevilský († 636) do dvaceti knih zvaných »Origines«.

V Anglii se téhož úkolu podjal Beda Venerabilis, chlouba Anglie a vůbec celého toho století. † 735

Theologie na katedrálních a klášterních školách záležela ve výkladu Písma svatého podle sv. Otců, v návodu k udílení svátostí a výkladu nejdůležitějších kusů z církevního práva.

Některé z těchto ústavů utěšeně rozkvetly. Proslulé školy měly Paříž, Tours, Orlean, Lyon, Remeš, Corbie, Cluny, Chartres, Lutych, Sv. Havel, Reichenau a Fulda. Ve Fuldě učil Rabanus Maurus, nejplodnější spisovatel v Němcích. † 856

Vědecké úsilí až dotud záleželo jen ve přepisování, třídění a pořádání starého, to jest vědomostí nastřádaných v dřívějších stoletích. Konečně byly tyto poklady na dno vyčerpány a v 11. století rozpřáhl genius západní Evropy své zdatné perutě k samostatnému, smělému letu. Na latinském západě se začaly hýbat schopnosti, jež tam dotud jen dřímaly. Věda scholastická

Křesťanský starověk neboli doba patristická se nevzmohl na systematické a vědecké zpracování zjevených pravd. Byly tu náběhy, byly tu kusy staviva, podané od Origena, Augustina, Jana Damascenského, ale nikdo do té doby nedal souboru zjevených pravd účinnou vědeckou architekturu, která by je povznesla nad pouhý katechetický výklad.

Přední krok na této dráze učinil Anselm z Canterbury, původem z Piemontu, benediktin a učitel v klášteře Beku v Nor- † 1109

mandii, později arcibiskup v Canterbury v Anglii. Nepodal celého systému, ale hlavní články víry jmenovitě v knize »Cur Deus homo« probral s podivuhodnou přesností a dialektickou bystrostí. Osvětlil pravdu svědectvími Písma i Otců a důvody rozumovými a vyvrátil námitky odpůrců. Je nazýván otcem scholastiky.

† 1164 Jeho krajan Petr Lombardus, profesor na katedrální škole v Paříži, probral podle této soustavy všechny pravdy a sepsal »Quatuor libri sententiarum«, dílo epochálního významu; byla to školní kniha theologů po víc než čtyři sta let. Teprve koncem 16. století byla zatlačena Summou sv. Tomáše.

V první části jedná o Bohu jediném a trojosobním, v druhé o stvoření a tvorstvu, v třetí o andělech, lidech, vykoupení, ve čtvrté o svátostech.

Byl nazýván »Magister sententiarum« a za odměnu byl povolán na biskupský stolec pařížský.

Komentářů k těmto jeho Sentencím pak bylo napsáno velké množství, jen od členů dominikánského řádu 152.

Slavnou dobou theologie je století třinácté (1200—1330). K jejímu plnému rozvoji přispěl překlad Aristotelových spisů, dotud neznámých. Západ znal jeho prací jen část, přeloženou již Boethiem. Ostatní díla jeho byla přeložena v polovici 12. století z arabštiny do latiny, a to ve Španělsku, kam je přinesli Maurové. Některé jeho názory byly poopraveny, jinak se staly jeho spisy filosofům tím, čím byly Lombardovy Sentence theologům, školní knihou. Věda byla uvedena v naprostý souhlas s vírou, ba v její služebnost.

V 13. století se mimoto objevili na vědeckém poli noví pracovníci, mendikanti, a právě členové nových těchto řeholí podali vrcholná, klasická díla bohoslovné vědy. Byl to minorita Alexander Ha-

† 1245 lensis, Anglosas, který svou »Summou theologiae« položil základ k františkánské škole. Učil na universitě pařížské a slul »Doctor irrefragabilis«.

† 1274 Jeho žák sv. Bonaventura, generál svého řádu a kardinál, svého učitele předstihl. Četné jeho spisy jeví nejen hloubku ducha, ale dýší i horoucím žárem; odtud i jeho čestný název »Doctor seraphicus«. Extatická mystika je rodnou sestrou střízlivé scholastiky. Ve vyprahlé poušti suchopárné vědy i mocný proud citu hloubil sobě tajné jeskyně. První velký mystik byl sv. Bernard.

† 1308 Třetí františkánský theolog je Duns Scotus, skotského původu, nazvaný pro ostrovtip a subtilní spekulaci »Doctor subtilis«. Učil v Paříži a Oxfordě.

† 1280 Rozsahem vědomostí všechny scholastiky předstihl sv. Albert Veliký, člen dominikánského řádu, rytířského původu ze Švábska. Osvojil si veškero tehdejší vědění a odtud jeho čestný název

»Magnus«. Znalost přírodních věd čerpal jak ze starších autorů, tak i z vlastního pozorování. Učil v Kolíně a v Paříži.

Jeho žákem byl sv. Tomáš Akvinský, syn hraběte Landolfa z Aquinu v Neapolsku. Přes odpor nejbližších příbuzných vstoupil do řádu sv. Dominika a po skončených studiích učil v Paříži, v Kolíně, Bologni, Římě, Neapoli. V krátké poměrně době napsal četná díla, především »Summu theologiae«, nejzralejší plod středověké scholastiky. Na sv. Tomáši je podivuhodná systematika, jasnost, suverénní ovládání látky a monumentální klid. Byl mu dán čestný název »Doctor angelicus«. Na koncilu tridentském byla vyložena vedle svatého Písma i jeho Summa. Schválena mnohými papeži, je dosud základem katolické theologie. † 1274

Nové rozkvetlé vědě již nestačily skrovné stánky katedrálních a klášterních škol; nepojalyť návalu vědychtivého žactva. Vznikají university, z nichž některé nabyly světového jména a lákaly k sobě scholáry z dalekých zemí. University

Universitou se původně rozuměla celá akademická obec scholárů a profesorů, nadaná od králů a papežů různými výsadami, zvláště soudní samosprávou a právem udílet akademické hodnosti, platné v celém katolickém světě (bakalářství, mistrovství, doktorát). Profesoři byli kněží nebo alespoň klerici.

Ve 12. století vznikla první a nejslavnější universita pařížská, zvaná třetí velmocí. Proslulá universita bolognská se vyvinula ze školy, na níž se přednášelo římské právo.

Do roku 1400 bylo v západní Evropě založeno celkem 46 universit; pražská, založená r. 1348, byla v tom pořadí 21.

Na fakultě filosofické se učilo sedmeru svobodných umění; to byla nutná průprava k fakultě theologické, medicinské nebo právnické.

Studenti přebývali v konviktech, zvaných kolejemi. Dobrodinci v nich fundacemi chudším scholárům zajistili četná místa bezplatná; to byly tak zvané bursy.

Scholastický učenec nebyl nepodoben středověkému těžkooděnému rytíři. Oba byli bojovně založeni, k obraně i k útoku, a učené disputace byly obdobou rytířského klání.

Scholastický systém se mimoto podobá i gotické katedrále. Je budován podle jednotného plánu, a z kvádrů, to jest přirozených i zjevených pravd, a celá vědecká budova neúprosně letí do výše, k Bohu, poslednímu cíli všeho tvorstva.

Je sice pravda, že duševní výzbroj k provedení tohoto veledíla dal Aristoteles, že jeho spisy byly jakoby lešením, po němž mistři vystupovali do výšin spekulace. Jinými slovy, scholastika je křesťanská víra, přelitá do Aristotelových forem. Význam scholastické vědy

Přesto je a zůstane velkým krokem vpřed na dráze duševního vývoje.

Řecký východ se na scholastiku nevzmohl, ač měl podmínky příznivější. Zakrněl a ztrnul na stupni theologie patristické.

Dvoje období jejího rozkvětu

Během 250 let scholastika své problémy celkem vyčerpala a světu pověděla, co se její metodou pověděti dá. Na konci středověku zaujal pozornost nejlepších duchů humanismus a velká část vzdělanců se od suchopárné školské vědy odvrátila.

Nový její rozkvět se dostavil za katolické reformace na konci 16. a v 17. století; tehdy universitní katedry starých i nových řeholí se opět zaskvěly řadou slavných jmen. V době osvícenské byla spekulativní věda opět zatlačena do pozadí a lidský duch se živil bohatými poznatky, čerpanými z oboru věd positivních. Církev ani těch nepodceňuje; naopak snaží se pomocí nich pravdy evangelia přizpůsobit mentalitě i moderního člověka.

PAPEŽOVÉ DOBY RENESANČNÍ (1447—1527)

62. **Renesance a humanismus.** Objevy a vynálezy učiněné na rozhraní středního a nového věku způsobily ve vnějším i vnitřním životě evropských národů pronikavé změny. Nejdůležitější z těchto tvůrčích sil byly renesance a humanismus. Vznikl nový směr myšlení a literatury, zrodila se nová věda a tvořil se i nový názor životní.

I středověcí kronikáři a theologové užívali latiny a čerpali poznatky z antických autorů. Ale humanisté se od jejich neumělého slohu s nelibostí odvraceli; byliť okouzleni hravými verši Ovidiovými, půvabnými slohami Horácovými, byli uchváceni souměrnou stavbou Ciceronových řečí a period. Měli vytříbený estetický smysl pro krásu slovesného umění, a proto jim Vergilovy eklogy zněly jak eolská flétna a hudba Orfeova. O klasické literatuře se začalo mluvit s obdivem, nadšením, ba blouzněním, jako o zakopaném pokladě, jako o zakleté báječné princezně, již třeba probudit z tisíciletého spánku.

Ale se zálibou v literatuře rostla i záliba v jejím obsahu. Vzdělanost a výchova začaly pozbývat výlučně náboženského obsahu. Vedle středověkého ideálu mnišského, vyrostlého z evangelia, rodil se ideál čistě lidský, čistě profánní dokonalosti, jakou se skvěli antičtí filosofové, rétoři, státníci, zákonodárci, vojevůdci, umělci. Humanismem se probouzely schopnosti dotud zanedbávané, humanisté usilovali o harmonický rozvoj všech vloh.

V podstatě to byl netušený rozmach vědy filologické. Teprve v minulém století dostoupila vrcholu své dokonalosti a nyní jako uznaná královna vévodí všem duchovním vědám. Nastal pravý shon

po starých rukopisech a jejich studiem přibývalo i vědomostí v nejrozmanitějších oborech. Dospělo se k přesvědčení, že země je kulatá, a z něho byl odvozen i plán přímé plavby na západ, kde se prostírá Nový svět, o kterém nikdo neměl tušení.

Důležité rozhraní

Renesancí se rozumí záliba v antické kráse (slovesné i výtvarné) a radost z vezdejšího života. Bylo to křísení zapadlého světa, zasutého silnou vrstvou kultury křesťanské. A historie prohlašuje jak zavalení pohanského světa křesťanstvím, tak křísení antiky zpod tisícileté ssuti, za dva epochální převraty v kulturních dějinách Evropy.

Stinné stránky

Ne všichni humanisté dovedli spojit své horování pro antiku s upřímným životem křesťanským jako Julián Cesarini, Tomáš Morus, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic. Mnozí z těchto ctitelů dávných múz byli velmi domýšliví, hašteřiví, lakotní. Zvysoka patřili na všechny, kteří neuměli řecky a neskládali latinských veršů. Psali státníkům řeči, byli zaměstnáni v kancelářích papežů, knížat a měst, a proto se pokládali za rádce mocných a myslili, že se kolem nich točí svět. Poněvadž byli na sebe velmi žárliví, vznikaly mezi nimi učené spory, v nichž se mnohdy častovali i slovy nevybranými; to byl začátek literárních kritik.

Petrarca 1304—1374

Jako prvním průkopníkem scholastické vědy byl Ital Anselm z Canterbury, tak i otcem humanismu je Toskánec Francesco Petrarca, vedle Danta největší básník a nedostižný mistr latinského slohu prosou i veršem. Větší slávu než díla latinská mu zjednaly a jeho věhlas Evropou roznesly italské kancóny a sonety na život a smrt zbožňované Laury. Ač bylo nabízeno Petrarcovi biskupství, přijal jen nižší svěcení a dva kanonikáty. Modlil se breviář a při všem blouznění a horování pro antiku nezapomínal na vznešenost evangelia. »Nejprve musíme být křesťany a pak teprve čímkoli jiným.« Třebas se občas octl s Božími přikázáními na štíru, přece stříbrný zvuk jeho lyry nikdy nebyl zkalen ani stínem frivolnosti. Petrarca otevřel dokořán okna a dveře v budově středověké vzdělanosti a dal do jejích střízlivých asketických síní proudit ze zapadlého antického světa všem krásám, melodiím a vůním. Vrstevníci dobře vytušili velikost jeho díla a r. 1341 jej za valné účasti vedli jako v triumfu na staroslavný Kapitol, oděli jej v purpurový plášť neapolského krále a ozdobili vavřínovým věncem. »Poeta coronatus« se odtud odebral do přední křesťanské svatyně a položil tam věnec na hrob sv. Petra.

Ač takto zahalen v oblak slávy, trůnil na nejvyšším vrcholu evropského Parnasu, přece jeho nemírný slavomam nebyl ukojen. Tato sžíravá touha po nesmrtelném jméně v něm procitla při studiu pohanských autorů. Jiné jeho chyby byly: přílišný shon po obročích, vnitřní rozladěnost, neklid, těkání po světě. I do Prahy přišel ke Karlu IV. a vyzýval jej, aby přesídlil do Říma a vzkřísil tam

z trosek dávné imperium. Stýkal se a dopisoval si s vynikajícími osobnostmi své doby. Prožít několik chvil v blízkosti tak neobyčejného muže se pokládalo za velké štěstí; byloť kouzlo jeho osoby neodolatelné.

Petrarca se cítil vůči svým vrstevníkům Sokratem a Mentorem; dával jim pokyny a rady, jak mají studovat a učit. O tehdejších universitách a jejich oborech neměl mínění zrovna pochlebného; nazval je hnízdem domýšlivé nevědomosti; o scholastice mluvil pohrdlivě jako o haldě hluchého kamení, bez jediného zlatého zrnka moudrosti. Aristoteles vůbec nebyl podle jeho vkusu; zato si nemohl dosti vynachválit Platona, jehož spisy se valí proud božské výmluvnosti.

Boccaccio † 1375

Zakladatelem italské prosy je Giovanni Boccaccio, rovněž Toskánec, Petrarcův přítel a vrstevník, třetí hvězda na nebi italské literatury. Nejvýznačnější jeho dílo Dekameron (Desítidenní) je sto velmi kluzkých novel. Vane z nich starořímské, žhavou smyslností prosycené pohanské ovzduší. Terčem jeho ironie a škodolibých útoků jsou zvláště osoby klášterní. A přece ani autor těchto povídek nebyl vinen z nepřátelství k církvi a víře.

Italští humanisté nechávali články víry stranou a ze svých mravních poblouzení vystřízlivěli alespoň na konci života. Jen málo bylo těch, kteří na prahu druhého světa odmítli smířit se s Bohem. Vzpamatoval se i Lorenzo Valla, apoštol hrubého epikurejství.

Machiavelli † 1527

Vrátil se ke křesťanskému Bohu i Nicolo Machiavelli, florentský básník a dějepisec, autor smutně proslulého díla Il principe. Rozumuje v něm o tom, jakými prostředky panovník podrobí své neomezené vůli nevázanou luzu. Musí být dovedným hercem; navenek se musí tvářit dobrým a ctnostným, ve skutečnosti nesmí couvnout před žádným prostředkem, který vede k cíli. Musí se řídit příkladem starých Římanů, kteří úskokem, lstí, věrolomností a násilím se stali pány světa. Pravý kníže je polo člověk, polo dravec, brzy lev, brzy lišák; nejspíše dospívají k cíli lišáci.

Machiavelli se tak pohroužil do antické doby, že křesťanství úplně přezíral; v papežství viděl jen kořen všeho zla, jež Italii postihlo, a příčinu jejího rozdrobení. Křesťanská morálka je mu zdrojem vrtochů a mravních rozpaků. Politika jeho knížete spočívá na základech úplně pohanských. Mnoho duchaplnosti, důvtipu a slohové dovednosti postavil do služeb věci naprosto zavržitelné, že účel posvěcuje prostředky. Jeho dílo je v jistém směru vyvrcholením falešné, pohanské renesance. Autor netušil, že píše evangelium, z něhož budou novověcí panovníci a státníci čerpat svou moudrost. Lidé ani nechtěli věřit, že by tak rozpustilý, cynický a zhýralý člověk byl opět našel cestu ke kříži.

Šíření humanismu

Za hranice své těsné vlasti pronikl humanismus za velkého hnutí konciliárního. Za dlouhého sněmování v Kostnici a Basileji se stali

účastníci z Italie jeho apoštoly v zaalpských zemích. Tehdy byl nový estetický směr uveden z odlehlé Italie na evropské forum a takřka v triumfálním rozběhu opanoval široké literární pole.

Světci a kazatelé

Ale vedle básníků, humanistů a umělců je chloubou Italie v této době i skvělá řada velkých světců a kazatelů, jež vydaly především řehole mendikantů. Básníci podrývali mravnost vyšších vrstev, a také některá města byla rozkřičena jako Sodoma a Gomorha; ale široké vrstvy lidu zůstaly věrny církvi a oddány zbožnosti, jež byla přední jeho ozdobou po celý středověk. Tu v nich udržovali a prohlubovali věhlasní kazatelé, kteří s náboženskou horoucností spojovali řečnický vzlet a eleganci výrazu; nový estetický směr pronikal bezděčně z akademických, humanistických kroužků i do klášterních cel.

† 1444

Z řádu Menších bratří to byl Bernardin Sienský, největší syn sv. Františka, vroucí ctitel svatého jména Ježíš. Eneáš Silvius o něm napsal, že jako druhý svatý Pavel celou Italii naplnil slovem svého kázání. Chodě od městečka k městečku, působil asi na sto místech; někde několik dní, jinde celé týdny. Často mu byla postavena kazatelna pod širým nebem, poněvadž velké davy posluchačů by se nebyly směstnaly ani v nejprostornějších svatyních. Kázání trvala tři i čtyři hodiny bez přerušení a přinášela hojné ovoce pokání. Celá města byla někdy jak zázrakem přeměněna. Jako prostonárodní kazatelé z téhož řádu prosluli dále: sv. Jan Kapistrán, Jacopo della Marca, Antonio de Rimini, Silvestr ze Sieny, Giovanni Prato a jiní.

Z dominikánského řádu nejvíce vynikli v této době: Kardinál Giovanni Dominici, Jan z Neapole, Gabriel Barletta, M. Carrieri, Antoninus († 1459), arcibiskup florentský, zároveň theolog i dějepisec, od něhož pochází největší středověká kronika, a Savonarola.

Florencie a Mediceové

Na konci středověku a začátku novověku byli Italové nejnadanější a nejroztomilejší národ. Nejvíce umělců a básníků se však narodilo a působilo v Toskánsku. Mediceové, zbohatlí finančním obchodem, tam nabyli knížecí moci a prosluli jako velkomyslní mecenášové umění a věd. Za nejslavnějšího z nich Lorenza Medici stala se Florencie asi tím, čím byly Athény za Perikla. Příkladu Florencie následovala i jiná města a v druhé polovici 15. století se s ní jal závodit i Řím.

1469—1492

Mocně vzdutá vlna renesance, valící se národem, vynesla i na Petrův stolec řadu hierarchů, holdujících novému směru. Papeži renesanční doby mají svou vlastní fysiognomii; jsou to dítky své doby, s jejími světlými i stinnými stránkami. Jsou to znamenití mecenáši a učenci, a zvelebují Řím velkolepými stavbami a sbírkami.

Dva z nich, Lev X. a Kliment VII., pocházeli z rodu medicejského a zůstali i na papežském stolci věrni rodinné tradici; ale velkolepými podniky nade všechny vynikl Julius II.

1447—1455

63. **Mikuláš V.** První papež, velký humanista, byl Mikuláš V. Pocházel ze Sarzany v Ligurii a slul Tomaso Parentucelli. Byl synem lékaře, záhy osiřel a prožil tvrdé mládí. Aby mohl pokračovat ve studiích, přijal ve Florencii místo domácího učitele, a tento dvouletý pobyt v metropoli nové kultury měl rozhodující vliv na směr celého jeho života. Antika a její umění podmanila si svou krásou celé srdce snaživého magistra a naplnila jej nejen láskou a nadšením, ale i velkou obětavostí; již jako student vydával na koupi rukopisů víc, než jeho skrovná kapsa dovolovala.

Jeho povaha a záliby

Jako kněz byl dvacet let ve službách kardinála Mikuláše Albergatiho, arcibiskupa bolognského, kartusiána, jenž je ctěn jako blahoslavený. Postup Parentucelliho byl neobyčejně rychlý; ve třech letech se stal biskupem, kardinálem, papežem. Z úcty ke svému příznivci se nazval Mikulášem.

Nejvyšší hodnosti dosáhl poměrně v mladém věku 49 let. Byl malé a slabé postavy, ostrých očí a rysů ve tváři, ale pod nevzhledným vnějškem se skrývaly vzácné dary ducha: velká láska k umění a vědě, výborná paměť, skvělá výmluvnost. Byl prost nepotismu a byl upřímně zbožný.

Štědře poděloval chudé, věnem pamatoval i na nemajetné panny, podporoval i zchudlé šlechtice, stydící se žebrat. Mikuláš V. již jako student snival o tom, jak by vynaložil bohatství, kdyby mu ho štěstěna jednou dopřála: na knihy a stavby. Tento jeho mladistvý sen se splnil; značné důchody, plynoucí z církevního státu a s různých stran celé církve, octly se v jeho rukou. První, co vykonal, bylo, že přijal na milost posledního vzdoropapeže a trosečníky basilejského koncilu.

Poslední korunovace 1452

Dne 19. března 1452 viděl Řím poslední korunovaci římského císaře. Velmi se lišila od dřívějších. Otonové a Jindřichové přijížděli s valným rytířstvem a pouštěli hrůzu na italské obyvatelstvo. Průvod Fridricha III. nebyl ani příliš skvělý, ani velký (2.200 mužů), a táhl odděleně po skupinách. Budoucí císař přicházel jako neškodný, mírumilovný host. Zato města, knížata i papež rozvinuli velkou nádheru a přepych, jednak k jeho poctě, ale i na vlastní chloubu. Císařská důstojnost klesla na pouhý stín bývalé moci. Byl tam oddán s Eleonorou Portugalskou; provázel jej dvanáctiletý princ Ladislav Pohrobek.

Do Čech poslal papež proslulého misionáře a světce minoritu Jana Kapistrána, aby odvrátil husity od kalicha.

Mezitím pracoval Mikuláš V. s nemalým zdarem o velkém úkolu, jejž si byl při vstupu na papežský prestol vytkl: Řím, střed křesťanského světa, učinit středem i umění a věd. Jeho přední zdobou měla být knihovna, která by obsahovala veškera literární díla doby antické i křesťanské. S pravou vášní a enthusiasmem rané renesance dal shledávat a opisovat latinské i řecké rukopisy děl starších i novějších. Jeho emisaři prošli skoro celou Evropu, Řecko, Anglii, Skandinavii i Prusko, slídíce po neznámých písemnostech. Žádná cena mu nebyla příliš vysoká. Bibliofil

Měl několik kanceláří s četnými písaři, kteří opisovali staré kodexy. Bylo v nich zaměstnáno i dosti cizinců, zvláště Němců a Francouzů. Za moru je bral s sebou z Říma na venkov, aby mu nepomřeli.

Papež sám byl kaligraf. Všechny jeho knihy byly psány krasopisně, na nejlepším pergameně, vázány v červeném sametě a pobity stříbrným kováním.

Četní humanisté překládali na jeho popud řecké autory: Herodota, Xenofonta, Thukydida, Polybia, Ptolemaea, Diodora, Plutarcha, Strabona a řecké svaté Otce. Pět set, i tisíc dukátů bývalo odměnou za vykonané dílo. Na překlad Homera vypsal vysokou cenu deset tisíc, za nalezení původního textu sv. Matouše pět tisíc dukátů. Největší papežovou radostí bylo odměňovat učence a umělce. S upřílišením se sice psalo, že učenci z celého světa se hrnuli k velkému mecenáši ve Vatikáně, ale stěží se našel v Evropě literát, jenž by nebyl býval poctěn od papeže odměnou nebo alespoň projevem přízně. Byla to zlatá doba humanistů. Jeho předchůdce byl obklopen mnichy a papežský dvůr měl vzhled kláštera; za Mikuláše byli přední ozdobou dvora učenci, kteří mu dodávali vzezření akademie. Nejraději by byl býval celou Florencii přestěhoval na břehy Tibery.

Celkem nakupil ve svém sídle asi tři tisíce kodexů. »Pokryl Řím knihami a pergamenem.« Byla to knihovna na tu dobu ohromná. I velcí knihomilové jich mívali jen několik set. Tím položil základ k proslulé knihovně vatikánské. Je to jeho nejzdařilejší dílo a zajišťuje mu nehynoucí jméno. Knihovnu tvořily dva sály, jeden s latinskými, druhý s řeckými rukopisy. Procházeti se mezi nimi a prohlížeti je bylo papeži největší rozkoší. Vatikánská knihovna

R. 1450 vyhlásil milostivé léto. Nastalo hotové stěhování národů. Se všech stran se hrnuly do věčného města davy poutníků, aby vykonaly pobožnost v basilikách, aby uctily ostatky svatých a získaly odpustky. V létě účast ochabla pro mor, jenž řádil skoro v celé Evropě. Lidé padali jako mouchy; jen v Miláně prý si vyžádal 60 tisíc obětí. Na podzim příval hostí znovu zesílil. Největší zisk měli penězoměnci, lékárníci, malíři potního roucha (sv. Veroniky) a hostinští. Ale i papežská komora sklidila hojnou zlatou žeň a papež Milostivé léto 1450

Stavby

jí vydatně užil k provedení svých velkých plánů. Byl' Řím za jeho vlády nejen velkou pisárnou, ale i ohromným staveništěm.

Papež obnovil mimo jiné církevní i profánní stavby 40 kostelů, při nichž se v postě konají pobožnosti (Stationes). Hlavní svůj úkol však spatřoval v obnovení svatopetrské basiliky, která již hrozila sesutím. Podle vypracovaných plánů měla být nová svatyně důstojným středem veškerého křesťanstva. Půdorys tvořil latinský kříž, 555 loket dlouhý, s velkou kupolí nad protínajícími se loďmi. Zdivo již rostlo do výše, ale předčasná smrt papežova započaté dílo na půl století zarazila.

Bylo mu teprve 57 let, a při své energii, mladistvém nadšení a hojnosti prostředků byl by býval i tento svůj nejvelkolepější podnik dokonal; v pozměněné podobě a zmenšeném měřítku jeho plán provedl Julius II.

Fra Angelico Fiesole † 1455

Z malířů, které zaměstnával, nejvíc proslul Fra Giovanni Angelico da Fiesole, Toskánec, člen dominikánského řádu. Nejvíc jeho prací je ve Florencii v museu San Marco, bývalém konventě. Ve Vatikáně je od něho vyzdobena domácí papežská kaple výjevy ze života svatých jáhnů Štěpána a Vavřince. Postavy jeho svatých, světic a Madon dýší nejen vroucí zbožností, ale skvějí se andělskou nevinností a nebeskou krásou. Nedostižný svěží kolorit je obestírá září věčné mladosti. V jeho malbách se dokonale zrcadlí ono nebeské království se svatými, blahoslavenými a anděly, které vyplňovalo zbožnou mysl středověkého lidstva. Je nazýván »malířem serafských snů« a kladen po bok Františku z Assisi. Vystihl a znázornil štětcem, co onen uskutečnil životem. Méně se mu dařilo znázorňování vášní, zloby a hněvu, poněvadž v jeho duši tyto city neměly místa. Právem se soudí, že malířské umění, pokud slouží zbožnosti a víře, Fra Angelikem vyvrcholilo.

Při vší své úctě k antice a jejím památkám dovolil i Mikuláš lámat mramor v Koloseu; za jediný rok ho bylo z toho »dolu« vyvezeno 2.500 vozů.

Pád Cařihradu 29. května 1453

Do jeho pontifikátu spadá velmi důležitá a smutná událost, totiž dobytí Cařihradu. Císařství byzantské se tehdy již omezovalo jen na hlavní město a nejbližší okolí; hradby města byly i hranicemi říše. Již řadu let řecký stát živořil z milosti Turků, jimž byl poplatný. Florentská unie měla přivolat ze západu pomoc, ale odcizení mezi Řeky a Latiny bylo již tak velké, že unie zůstala mrtvou literou. Řecký klerus plánům na sjednocení tvrdošíjně vzdoroval.

1448—1453

Jan VIII. Palaeologus, který ji ujednal, netroufal si ji prohlásit, a nakonec i sám od ní ustoupil. Jeho bratr Konstantin XI., vida hrozivé přípravy k dobývání města, žádal znovu papeže o pomoc. Ten vyslal na východ kardinála Isidora s nařízením, že nej-

dřív musí být provedena florentská unie. Po překonání mnohých potíží konečně legát dosáhl, že se 12. prosince 1452 konala v hlavní svatyni slavnost sjednocení. Byla to však holá ceremonie, císařem nařízená. Účast zvědavců byla velká, ale jen málo bylo těch, kteří to upřímně myslili jako sám císař.

Prohlášení unie 12. prosince 1452

Rozkolníci přímo zběsile bouřili proti uniatům. Nad císařem byla vyslovena exkomunikace, sjednoceným odpírány svátosti, chrám Boží Moudrosti vyhlášen za doupě démonů. Námořníci si připíjeli na zmar unie a volali: »Ať zhyne papež a jeho otroci; nač je nám jejich pomoci třeba?« Notaras, po císaři nejmocnější muž v bezmocném tehdy státě, pravil bez ostychu, že by v Cařihradě raději viděl turecký turban než papežskou tiaru. Se všech kazatelen se hřímalo proti sjednoceným. Tak se vybíjela národní síla, byla-li jaká, směrem naskrz pochybným.

Odpor proti ní

Sultán Mohamed mezitím vystavěl nad městem, na nejužším místě Bosporu, silnou věž a obsadil ji čtyřmi sty muži; slula Boga Kessan, to jest Hrdlořez. Každá loď, plující z Černomoří, byla zastavena a Cařihradu zaražen dovoz zásob.

Dobývání města

Dne 6. dubna r. 1453 přitrhl k městu s velkým vojskem. Jeho síla se udává na 160, ale i na 400 tisíc bojovníků. Sběhlo se tam se všech stran mnoho záškodné chasy, toužící po kořisti; šlo o dobytí nejbohatšího a nejlidnatějšího města.

Proti této přesile neohrožených a fanatických Osmanů postavil císař jen pět tisíc Řeků a dva tisíce kolonistů, usedlých v Cařihradě, hlavně Italů a Španělů. Lodi, poslané na pomoc od papeže, neapolského krále a Benátčanů, připluly již pozdě.

Sultán postavil na západní straně města 14 baterií a jejich hrubou střelbou se brzy začal celý okruh hradeb do základů otřásat. Některé koule, z kamene tesané, vážily 200—500 liber. Maďar Orban ulil ohromné dělo, které vrhalo balvany 800—1.200 liber těžké. Kam taková střela dopadla, vše drtila a země se chvěla jako při zemětřesení. Tento moždíř dal jen osm ran denně. Konečně praskl a jeho kusy vmetly tělo svého původce přes hradby do města.

V desíti dnech prorazili Turci do tvrze dvacet průlomů. Ale císař hlavně s pomocí kolonistů všechny útoky odrazil a průlomy zatarasil. »Nebyl bych věřil,« pravil sultán, »že giauři jsou schopni takového odporu, kdyby mně to bylo předpovídalo 37 tisíc proroků.«

Valná část Řeků hrála za obléhání úlohu nejvýš žalostnou. Utěšovali se nesmyslnými proroctvími mnichů, že Turci sice proniknou dovnitř města, ale anděl prý sestoupí s nebe, dá meč prostému muži z lidu, a ten je pak vyžene až za řeku Eufrat. Modlili se, plakali v kostelích, vzývali Panhagii (Přesvatou Pannu), veřejně se vyznávali z hříchů, jen ne ze zbabělosti. Jen císař s hrstkou věrných

Netečnost Řeků

bojoval statečně, jak se slušelo na posledního dědice slavného jména. Ale jednotlivec nebyl s to zachránit lid, který z bigotního záští proti Latinům toužil po klidném pohodlí pod panstvím snášelivých Turků.

Dobytí přístavu

Dokud se sultán nezmocnil Zlatého rohu, tříštily se všechny jeho útoky o sílu hradeb, hájených nečetnou posádkou. Do přístavu nebylo možno veplouti, poněvadž byl uzavřen silným řetězem. Pomohla však lest. Z desek a trámů byla zbudována skluzavka, napuštěna tukem a mastnotami, a za noci bylo po ní do přístavu dovlečeno 80 válečných lodí. Překvapení obránci musili nyní hájit celý okruh rozsáhlých hradeb, i část přístavní. Dne 29. května byly dva útoky ještě odraženy, ale při třetím se janičáři zmocnili jedné slabě hájené brány a ve vřavě pouličního boje zahynul Konstantin XI.

Hagia Sofia mešitou

Pověrčivý lid v náramném zděšení a zmatku se hrnul do hlavního chrámu, hledaje v jeho zdech spásu; ale očekávaný anděl s mečem nesestoupil. Vítězové rozbili sekyrami bránu a několik tisíc bezbranných pobili; krveprolití, násilnosti všeho druhu, hanobení, loupeže trvaly celý den. Četné svatyně byly rozbity, velký kříž sražen, potupen a za rouhání byl nošen »křesťanský Bůh« po městě. Mohamed vjel na koni do chrámu Boží Moudrosti, vstoupil na oltář a vzdal Allahu díky za dobyté vítězství. Muezimové vystoupili na kopuli a s její výše po prvé se neslo ulicemi Nového Říma melancholické: »La illáha illa-lláhu, va Muhámadu rasúlu-lláhi.« Obrovský pozlacený půlměsíc, umístěný na vrcholu kupole, hlásal, že nejstarší a nejkrásnější svatyně křesťanstva je proměněna v mešitu.

Papežský legát

Několik tisíc zajatých bylo prodáno do otroctví, mezi nimi i kardinál Isidor. Jen lstí se zachránil před jistou smrtí. Rychle svlekl kardinálský šat a oblekl v něj tělo zabitého a dal mu i jiné odznaky své hodnosti. Turci uťali mrtvole hlavu a vítězoslavně ji nosili po ulici. Nepoznaný Isidor byl s jinými prodán a odvlečen do Malé Asie; tam se vykoupil a vrátil se do Říma.

Dobytím Cařihradu byla stavba tureckého státu teprve dovršena. Velkoměsto na Bosporu, pociťované dosud jako cizorodé, nebezpečné těleso uprostřed osmanské říše, stalo se nyní jejím úhelným kamenem a nesmiřitelný nepřítel křesťanstva zaujal na jihovýchodě Evropy postavení tím hrozivější. Na perutích větru letěla tato smutná zpráva západními zeměmi; ohromila, kormoutila, ale k činům nikoho nepohnula.

Sultánova blahovůle k řecké církvi

Velmože a jejich syny dal Mohamed sehnat na jedno místo a nemilosrdně rozsekat; chtěl tím zabránit jakémukoli povstání. Zato velkomyslným se ukázal k řecké církvi, aby si naklonil lid. Mnich Genadios, největší fanatik mezi rozkolníky, byl zvolen za patriarchu a sultán jej co nejslavnostněji investoval. Podav mu zlatou, draho-

kameny posázenou berlu, dal mu i koně, a vojsko jej doprovodilo k paláci. Unie tím byla pohřbena nadobro.

Spiknutí proti papeži

Začátkem téhož roku byl Mikuláš V., muž tak ideálního smýšlení, nucen dát průchod přísnému právu hrdelnímu, a to proti humanistovi, jejž byl pověřil politickou správou kraje. Byl to Stefano Porcaro, šlechtic toskánského původu, jenž jako kdysi Cola di Rienzo chtěl vyvrátit papežskou moc a zřídit republiku. Spiknutí se však nezdařilo a jeho původce s devíti účastníky byl oběšen na cimbuří Andělského hradu. Tyto události zasmušily papežovu mysl a podryly jeho zdraví.

1455—1458

64. **Kalixt III.**, vlastním jménem Alfons Borgha, katalánského původu, slyšel kdysi jako mladý kněz z úst sv. Vincence Ferrerského radostnou předpověď, že bude jednou povolán k nejvyšší důstojnosti na zemi; ať jen zůstane hodný a kráčí dále na cestě ctnosti. Víra v šťastnou hvězdu se v něm utvrdila, když byl povýšen na biskupský stolec v Barceloně, a zvláště když byl vyznamenán purpurem a zaujal čestné místo v nejužší radě papežově. Když se ona předpověď na něm splnila, byl již stařec 77letý. Prvním jeho činem bylo, že urychlil kanonisační proces Vincence Ferrerského, již předtím zahájený, a slavného kazatele prohlásil za svatého.

Bojovník proti islamu

Kalixt byl střízlivý právník, k humanismu lhostejný; největší část umělců a učenců ze služeb kurie propustil, vynakládaľ své důchody na podniky zcela jiné povahy. Při vzpomínce na pád Cařihradu vždy pocítil v hloubi duše osten výčitky. Sám jako Španěl vssál do sebe již v útlém mládí velkou nenávist proti nepřátelům Kristova jména. V dějinách jiných národů tvořily křižácké války episodu. Španělé však bojovali proti Maurům několik set let. Odtud ono hrdé národní sebevědomí, že jsou vyvoleným předvojem bojující církve. Tento základní rys povahy přinesl si barcelonský biskup i na papežský stolec a cítil se dvojnásob povinen bojovat proti vzdouvajícím se vlnám islamu. Veřejně se zavázal slavným slibem, že vše vynaloží, podle potřeby dá i život, aby dobyl zpět Cařihradu. Ba v jeho duchu znovu ožily a nadšením jej naplňovaly dávno pohaslé středověké ideály o Svaté zemi, o Božím hrobě. »Spíše uschne pravice má, než abych zapomněl tebe, ó Jerusaleme!«

Vyzbrojí loďstvo 1456

Neapolskému králi prodal mnoho klenotů i vzácný příbor a dal v Římě na Tibeře stavět galeje. Kardinál Scarampo pak vyplul s 25 loďmi, 300 děly a šesti tisíci muži do Egejského moře. Přivezl pomoc Rodským rytířům a z některých ostrovů (Thasu a Samothrake) vypudil turecké posádky.

Tato výprava měla odvrátit Mohameda II. od útoku na Bělehrad. Ke všem knížatům byli vysláni delegáti, aby se chopili meče na

obranu křesťanstva. Četní mniši-misionáři burcovali prostý lid; byly uloženy desátky, slíbeny odpustky, nařízeno konati modlitby, jakmile zazní s věže hlahol zvonu; to byl začátek poledního vyzvánění. Něco peněz se sešlo. Místy však zmizely v měšcích lakotných panovníků, něco bylo zpronevěřeno. I část kněžstva si stěžovala na nové požadavky kurie. Znamením kříže se zdobili jen prostí měšťané a venkované.

Mohamed II. u Bělehradu 1456

Mohamed se nedal od svého úmyslu odvrátit. V Kruševci zřídil velkou zbrojovku, karavany velbloudů přivážely zásoby všeho druhu. Začátkem června r. 1456 dorazil k Bělehradu se 150 tisíci vojska a 300 děly, ulitými z cařihradských zvonů. Dvacet ohromných moždířů, podobných moždíři u Cařihradu, bylo ulito teprve pod samými hradbami. Podmanitel Cařihradu pokládal dobytí Bělehradu za hračku. Chtěl se ho zmocnit za dva týdny, za dva měsíce chtěl stolovat v Budíně.

Pevnost se zvedala na návrší v nejzazším cípu poloostrova, jejž svírají Dunaj a Sáva. Na úpatí se rozkládalo město, obehnané hradbami kolkolem, na západní straně chráněné mimoto dvěma náspy a příkopy. Sultán oblehl město se strany suchozemské, loďstvo, jež připlulo z Černého moře, je sevřelo se strany říční. Galeje byly spojeny řetězy, takže živá duše nemohla ani dovnitř, ani ven. Posádce, již z velké části tvořili naši krajané,[52]) velel Szilagi, svak Hunyadyho. Dne 1. července pustil sultán na město střelbu, jejíž hřmění doléhalo až k Segedinu. Na hradby se snesl déšť koulí a sedm ohromných praků na ně metalo celá skaliska.

Hunyady a Kapistrán

Ale pomoc přišla přece. Přivedl ji hrdina a světec. Jan Hunyady, vévoda sibiňský, záštita svého království, najal z vlastních prostředků sedm tisíc vojska. Jan Kapistrán přivedl ze západu podél Dunaje houfy křižáků. Kapistrán byl již stařec 70letý, postem a modlitbou vyhublý, kost a kůže, ale plný mladistvého ohně a neznal bázně. Jeho křižáci byli pestrá směs národů: Češi, Němci, Maďaři, Poláci, Srbi, ponejvíce řemeslníci, sedláci, studenti, mniši a různí dobrodruzi. Také výzbroj nebyla valná: oštěp, kosa, palcát, cep, jak co komu do ruky padlo; ale světcovo nadšení a vůdcova geniálnost mnoho doplnily.

Probijí se do Bělehradu 14. července 1456

U Slankamene, asi 40 km nad Bělehradem, vstoupilo křesťanské vojsko na 200 lodic a bárek. Vodní proud je rychle přinesl k ohrožené pevnosti. Pět hodin trvala krutá říční bitva mezi loďstvem křesťanským a tureckým. Vlny Dunaje byly daleko široko zbarveny do ruda. Spjaté řady nepřátelských galejí byly roztrženy, několik jich bylo střelbou potopeno, jiným zpřeráženy stožáry, ostatní donuceny se vzdáliti. Kapistrán stál na břehu a dodával bojujícím od-

[52]) Palacký, Dějiny VII. 346. (1877.)

vahy. Zvedal kříž, od papeže darovaný, a vzýval, seč síly stačily, jméno Ježíš. Tak se Hunyady probil do Bělehradu se zásobami a vojskem.

Vítězství 21. července

Leč to byla teprve první část těžkého úkolu. Rozezlený sultán se zaklínal, že nenechá z pevnosti kámen na kameni. Její hradby byly neustále zasypávány deštěm koulí, a večer 21. července se rozpoutala velepamátná bitva, která trvala celou noc a následující den. Mohamed vedl osobně jádro janičárů. Hunyady a Kapistrán pozorovali víření a kolotání boje s jedné věže. Vůdce občas sestupoval, a kde bylo třeba, osobně zasahoval. Kapistrán zvedal kříž a hlasitou modlitbou vzýval nebe o pomoc. Čím déle zápas trval, tím více rostla odvaha a sebedůvěra křesťanů. Všechny útoky byly odraženy, nepřítel byl s hanbou sehnán i s části hradeb, již obsadil, z průlomu byl vypuzen hořícím olejem, roštím, sirou a smolou.

Kritický okamžik

Nadšení a bojovnost křižáků dostoupily vrcholu. Omámeni úspěchy a zaslepeni sebedůvěrou přešli od obrany k útoku. Nedbajíce přísných zákazů, pustili se z hradeb ven a napadli část opevněného tábora. Ale se zlou se potázali. Turecká jízda jim byla ihned v patách a jejich záhuba se zdála neodvratnou. Byl to nejkritičtější okamžik boje. Hunyady nemohl k jejich pohromě nečinně přihlížet. Též on vyrazil z hradeb ven, obklíčené zachránil a pak všichni s hrdinským napětím sil se obořili na přesilu nepřátel. Bylo to nadlidské zápolení. Asi 40 tisíc bylo pobito, ostatní k večeru obráceni na útěk, i Mohamed, raněný šípem a soptící vztekem. Tábor s bohatými zásobami se stal kořistí vítězů. Sultán do smrti této porážky neoželel.

Význam vítězství a jeho oslava

Je to jedna z největších a nejpodivuhodnějších bitev toho století. Papež ustanovil na její památku svátek Proměnění Páně. Šestého srpna přinesl posel do Říma radostnou zprávu. Všichni křesťané se z tak velkého vítězství radovali, ale nejvíc Kalixt III. Bylo to skvělé ospravedlnění jeho válečného úsilí proti těm, kteří jeho snaze podkládali jiné úmysly. Toto vítězství prodloužilo trvání uherského království o 70 let. Teprve po bitvě u Moháče na ně dolehla pohroma, která se na ně valila už nyní.

Papež však nemyslil jen na obranu; v této bitvě viděl začátek útočné války proti osmanské říši. Ale tyto plány pozbyly hlavních opor úmrtím obou hrdinů. Nakupené mrtvoly u Bělehradu se za letního žáru staly pařeništěm moru, který sklátil oba slavné muže, Hunyadyho i Kapistrána.

Skanderbeg 1444—1468

Též Albánci měli tehdy bohatýra, jehož pouhé jméno bylo postrachem Turků. Byl to Jiří Kastriota, syn Jana Kastrioty, knížete albánského, na hradě Kroji. Byl to rod srbského původu. Murad II. odvedl Jiřího s třemi jeho bratry jako rukojmí k svému dvoru. Jeho bratry dal otrávit, Jiří si však získal svými mimořádnými duševními

a tělesnými vlastnostmi tou měrou jeho přízeň, že jej dal vychovat v islamu a jmenoval jej správcem kraje a velitelem pěti tisíc mužů. Slul knížetem Alexandrem, po turecku Iskanderbeg.

Leč sebe větší důkazy přízně nezahladily v jeho duši velkého bolu nad ztrátou otcova dědictví a ukrutnou smrtí sourozenců. Čekal jen na vhodnou příležitost k vykonání pomsty. R. 1443 přeběhl s hrstkou Albánců k Hunyadymu, lstí se zmocnil hradu Kroje a v třiceti dnech opanoval celou Albánii. Jeho bojovnost byla tak velká, že mu bylo pravou potřebou občas se rozjařit bitevní vřavou. Při tom si vyhrnul rukávy, aby se mohl mečem nebo palicí tím volněji ohánět. Byl zároveň vojákem a vojevůdcem. Jeho síla se zdála nevyčerpatelná a rychlostí pohybů připomínal Caesara. Vojskem i penězi jej podporoval papež a neapolský král. S 10—15 tisíci vojska zasadil Turkům tolik a tak těžkých ran, že při pouhém jeho jménu je jímal děs. V červenci r. 1457 je přepadl u Tomornice, když si bezstarostně hověli, a pobil jich 30 tisíc.

Odolá turecké přesile 1466

Na jaře r. 1466 se vypravil Mohamed II. osobně s 200 tisíci do Albanie, aby jej udolal přesilou. Leč ani mocí, ani zlatem a lstí nic nepořídil. Skanderbeg zanechal v Kroji posádku, sám s jádrem vojska zůstal venku a podle osvědčené taktiky vedl drobnou záškodnou válku. Přepadal z lesa velkou armádu Mohamedovu, znepokojoval, týral, děsil, působil jí na životech a zásobách tak velké a potupné ztráty, že se sultán na podzim vrátil bez pořízení do Cařihradu. Bělehrad a Kroja byla dvě úskalí, o něž se dravý příboj islamu tříštil.

Skanderbeg podlehl zimnici v Lješi r. 1468. Jeho strážný duch chránil ještě několik let hornatou vlast před vpády nepřátel, ale ponenáhlu na jednom hradě po druhém byly vztyčovány koňské ohony, až celá Albanie se stala kořistí osmanských výbojců. Albánci pozbyli nejen samostatnosti, ale propadli i osudu asijských křesťanů; přiklonili se z velké části k učení Mohamedovu a setrvávají v něm dosavad.

Papežův nepotismus

Kalixt III. by byl po sobě zanechal nejlepší pověst, kdyby jí nebyl poskvrnil přílišným nepotismem. Měl četné příbuzenstvo, jež se za ním do Říma táhlo již za kardinalátu. Jeho synovci byli silných, krásných postav, skoro všichni rozmařilí a pyšní. Ve znaku měli býka. Papež jim dopomohl k štěstí, ale radosti se na nich nedočkal. Kdyby byl předvídal, jaké zlo jeho přílišná láska k nim církvi po čase zplodí, byl by je nechal v nejzapadlejším koutě Španělska. Nejpověstnější z nich se stal Roderigo Lançol, syn jeho sestry. Papež jej přijal do svého rodu (Borgha), zahrnul jej důchody a jmenoval kardinálem, ač to byl mladík teprve 25letý a laik; je to pozdější smutně proslulý papež Alexander VI.

65. Pius II., vlastním jménem Eneáš Silvius Piccolomini, pocházel ze starobylého, ale zchudlého rodu sienského. Suchopárná studia právnická nedovedla upoutat jeho ducha, nadaného vzácným jemnocitem pro krásu slovesného umění. Zato Cicero, Vergil, Livius a jiní klasikové si jeho mysl půvaby svých děl tak podmanili, že se k nim záhy cítil jakoby přikován nezlomným poutem. Ve dne v noci při nich vysedával, opisoval je, výtahy si z nich pořizoval, stěží si dopřávaje potřebného klidu k jídlu a spánku. 1458—1464 Jeho mládí

V průvodu kardinála Capraniky přišel na koncil basilejský. S počátku tam sloužil jako sekretář několika prelátům, ale záhy obrátil na sebe výmluvností, důvtipem a uhlazenými mravy všeobecnou pozornost, stal se sekretářem koncilu a byl pověřen několika poselstvími. Šel s většinou a slovem i perem brojil proti Eugenu IV. Na duchovní povolání nemyslil pro těžké závazky s ním spojené. Dva roky byl tajemníkem vzdoropapeže Felixe V., r. 1447 byl ve Frankfurtě jako básník od císaře Fridricha III. ozdoben věncem. Pak přešel do jeho služeb, opustil protipapežský tábor a působil jak ve Vídni, tak mezi kurfirsty pro smír s Eugenem. Sekretářem koncilu basilejského a Fridricha III.

Vystřízlivěv z revoluční nálady oné doby, přijal ve Vídni již jako 40letý muž kněžské svěcení a pomýšlel na kariéru církevní. Ta byla velmi rychlá a úspěšná. Po dvou letech byl jmenován biskupem terstským, pak sienským, r. 1456 jej Kalixt III. vyznamenal purpurem a po jeho smrti byl volbou kardinálů povýšen na přední místo v křesťanstvu.

Tehdy mu bylo 53 let. Byl menší, ale silné, složité postavy a záhy zešedivěl. Lehce snášel hlad i žízeň a jiné svízele na častých a dalekých cestách i jako papež. Stačilo mu spát pět—šest hodin. Snadno byl popuzen, ale rychle se udobřil, byl prost bázně i malomyslnosti přes neustálé neúspěchy. Denní výlohy na papežský dvůr o 200—280 osobách činily 6—8 dukátů, jako v chudém klášteře. Podpory, poskytované humanistům, byly dost skrovné; potřebovalť peněz na válku proti Turkům; mimoto poznal, že květy antické literatury přikrývají nebezpečné bahno. Povaha

Pius II. měl nesnadné postavení. Musilť jako papež budovat, co jako laik v Basileji bořil. Cítil se nucen vydat zvláštní bulu, v níž svá církevně politická poblouzení odsuzoval, a pod trestem exkomunikace zakazoval odvolávat se k budoucímu koncilu. »Aeneam reicite, Pium recipite.« (Eneáše zamítněte, Pia se držte.) Marně usiloval o to, aby se Ludvík XI. vzdal basilejských usnesení a též zrušení českých kompaktát vycházelo ze snahy zahladit všechny stopy onoho revolučního koncilu. Nesnadné postavení 1462

Jako papež viděl hlavní svůj úkol v boji proti islamu, jehož moc v jihovýchodní Evropě hrozivě rostla. Svolal kongres do Mantuy Úsilí o křižáckou výpravu 1459

a sám se ho osobně zúčastnil. Volal do zbraně celé západní křesťanstvo jako kdysi Urban II. Ale ani plynné periody papežských listů, ani vybroušenost a řečnický vzlet jeho promluv nepřinesly žádoucího účinku. Konečně bylo naslibováno dost, ale splněno málo. Papež se přesvědčil, že je daleko snáze napsat mnoho dějepisných knih, než provésti drobet dějin. Chtěl tedy působit svým vlastním příkladem. Dal rozhlásit, že se sám postaví v čelo výpravy proti Turkům, kteří si právě podrobili Bosnu, zpola ji vylidnili, tamního krále
1463 Štěpána Tomaševiče a přední velmože postínali a ohrožovali Dubrovník. Zpráva o osobní účasti papežově způsobila nemalý rozruch, alespoň v prostém lidu. Ač sklíčen dnou, dal se v létě zanésti do Ancony, shromaždiště křižáků. Slabá účast jej náramně zkormoutila. V přístavě kotvilo jen šest galejí a do města se vedle skutečných bojovníků nahrnulo dosti neozbrojené chasy, hlavně zběhlé čeládky; ta byla poslána domů. Papež vyčkával další lodi a příchod zbrojných oddílů. Dříve se však dostavil mor, který i tu skrovnou hotovost sklátil do hrobu nebo rozehnal. Žalostné zhroucení jeho krásných plánů urychlilo jeho konec. Zemřel tam v noci 15. srpna před svátkem Matky Boží.

Díla literární

Pius II. proslul více jako humanista než jako papež. Slavné jméno v dějinách mu zajistila znamenitá díla literární. Na rozdíl od jiných humanistů líčil události Evropy současné, a to před povýšením na Petrův stolec. Jako papež jen občas diktoval stati za bezesných nocí. Ne neprávem je nazýván Tacitem pozdního středověku. Též Eneáš Silvius prožil 25 let za Alpami a mistrným perem popsal život tamních národů a knížat.

České dějiny

R. 1458 dokončil Dějiny české (Historia Bohemica), z nichž evropská veřejnost dlouho čerpala své vědomosti o minulosti našeho národa, zvláště o úspěších husitských vojsk.

Ač byl Pius II. velkým odpůrcem husitů, prohlásiv za neplatná těžce nabytá kompaktáta, oni si přece přeložili a tiskem vydali jeho dílo dvakrát; po prvé (ovšem s některými změnami) Mikuláš Konáč z Hodíšťkova, pak Daniel Adam z Veleslavína. Naši předkové se rádi zhlíželi v zrcadle, jež jim umělou rukou pořídil jejich protivník. Jeho kronika byla oblíbenou četbou, poutajíc čtenáře lahodou, květnatostí a vytříbeností slohu, dramatickým líčením bitev, skvělými řečmi, duchaplnými průpověďmi, výstižnými povahopisy. Pro tyto a jiné přednosti mu promíjeli i ostny pichlavého humoru, štiplavé poznámky a ironické šlehy, jimiž tam častuje jejich husitské předáky. Jako humanista a spisovatel patří Pius II. k nejskvělejším zjevům svého století.

66. **Pavel II.**, rodným jménem Pietro Barbo, pocházel z bohaté rodiny benátské a byl synovec Eugena IV. Od svého strýce byl vyznamenán purpurem a obdařen knížecími důchody. Kardinál Barbo z nich štědře rozdával; vedle toho mnoho vynakládal na sbírku vzácných starožitností. Jeho komnaty byly přeplněny perlami, vázami, různými klenoty, předměty ze zlata a slonoviny, relikviáři, broušenými drahokamy, drahocennými mešními rouchy, koberci. V jeho museu bylo sto antických mincí zlatých, tisíc stříbrných. Už jako kardinál začal stavět palác (di Venezia), navenek střízlivý, uvnitř přepychově zařízený, přechodní to tvar mezi gotickými hrady a moderními zámky.

1464—1471

Jeho záliby

Po volbě za papeže prohlásil za neplatnou kapitulaci, již všichni kardinálové před volbou odhlasovali; bylať jí plnost papežské moci příliš omezena.

Pavel II., jako pravý potomek zbohatlých patriciů benátských, nebyl prost žárlivosti a záliby v nádheře. Jmenovitě církevní slavnosti a sváteční bohoslužby se konaly s velkou okázalostí. On sám, teprve 48letý, byl vysoké a krásné postavy, což Italové velmi cení, a když jej viděli ve velekněžském úboru, skvějícím se perlami a zlatem, byli nad jeho majestátním zjevem jako u vytržení.

Karneval

Papež měl nemalou péči o slušnou zábavu římského lidu. Zvláště v posledních dnech masopustu neboli o karnevalu nešetřil výloh na různou kratochvíli a hlučné radovánky. Městské radě byla vystrojena hostina, též lidu na náměstí San Marco. Papež se díval na hodující množství z okna a dal je podělit i penězi. Soumaři, zvláště buvoli a osli, klusali o závod, byly i napodobeny slavné triumfy starořímských imperátorů.

Rozpustí akademii 1468

Pikle proti jeho vládě kula tajná společnost výstředních humanistů, tak zv. akademie. Její členové se styděli za svá poctivá křesťanská jména a zvolili si pohanská (Platina, Glaucus, Petreius, Callimachus, Sabellicus, Asclepiades, Demetrius, Pomponius, Campanus, Volaterranus...). Ctili Romula a jiné bohy, žili jako epikurejci a na troskách theokracie chtěli obnovit starořímskou republiku. Jejich katilinovské plány však byly prozrazeny; někteří zavčas prchli, dopadení byli opatřeni závorou a zámkem. Akademie byla rozpuštěna a klasické studium poněkud omezeno.

Tiskárna

V benediktinském klášteře v Subiaku byla založena tiskárna, první za hranicemi Německa. První vytištěné knihy byly, jak se slušelo na kolébku latiny a humanismu, latinská gramatika, Ciceronovo dílo »De oratore« a spisy Lactantiovy.

Jeho přísnost k husitům

Žel, že tento papež tak osudně zasáhl do českých dějin. Papež tak mírné povahy, že skoro ani jediný rozsudek smrti nedal vykonat, jenž se bál dívat na prosebníky, aby se nedal pohledem na ně svést k splnění i nemístných proseb, v politice vůči husitům a králi Jiřímu

se řídil radami přísného kardinála legáta Carvajala, rodem Španěla, jenž dlel v Uhrách. Dosti zavinili čeští katolíci nesprávnými informacemi, husité pak nedostatkem diplomatické obratnosti. Bouřlivý průběh událostí je znám z českých dějin. Neúprosná smrt odvolala před ukončením krutého zápasu r. 1471 všechny čtyři odpůrce: Carvajala i papeže, Rokycanu i krále Jiřího s dějinného jeviště.

1471—1484

Jeho charakteristika

67. **Sixtus IV.** Benátčana vystřídal Janovan, třebas nepocházel ze samého města Janova. Francesco della Rovere, jak Sixtus slul, byl člen františkánského řádu, provinciál ligurské provincie a posléze i generál. Byl proslulým profesorem a kazatelem, a pro tyto vlastnosti jej Pavel II. jmenoval kardinálem; při tom prý prohodil, že v něm již zvolil i svého nástupce.

Sixtus uchopil kormidlo Petrovy lodice již jako 57letý muž. Byl prostřední, ale silné, složité postavy, měl velkou hlavu, což poukazovalo na neobyčejnou energii a pracovní sílu, a jeho hluboké vrásky na čele svědčily o tvrdém životě a neúnavné práci.

Podniky proti Turkům 1472

Sixtus zaujímá mezi papeži renesanční doby význačné místo, jeho vláda vykazuje dosti světla i stínu. Jako všichni papežové pozdního středověku, čelil též on hrozivému vzrůstu turecké moci. Sixtus, Benátčané a neapolský král vyzbrojili proti společnému nepříteli skoro 90 galejí. Loďstvo odplulo k maloasijským břehům, ale mnoho tam nepořídilo.

Chtěje získati jako spojence proti nim i Ivana III. Vasiljeviče, velkoknížete moskevského, doporučil mu za choť neteř posledního řeckého císaře, princeznu Sofii Palaelogovnu, zvanou jinak Zoë. Ale šeredně se zklamal. Sotvaže nevěsta překročila hranice moskevské říše, zapomněla na pohostinství i dary, jichž se jí od papeže dostalo, i na sliby, a stala se schismatičkou, odplativši tak dobré zlým.

Mecenáš

Sixtus IV. měl živé porozumění pro vědu a umění podobně jako Mikuláš V. Předně rozšířil vatikánskou knihovnu o několik set kodexů a k dotavadním dvěma přidal třetí velký sál. V něm ležely kodexy na repositářích, přikované k nim řetízky; ven byly půjčovány jen na zálohu.

Dějiny papežů od Platiny

Podporoval humanisty, dovolil jim opět se sestoupiti v akademii a předního z nich, Platinu, pověřil sepsáním dějin papežů. Autor si svou prací získal jméno. Je napsána na 236 foliových pergamenových listech a patří mezi nejvýznačnější literární díla toho století. Počínal si dost kriticky; pověst o papežce Johaně se mu zdála málo věrohodnou; nezamlčuje chyb, jichž se papežové dopustili, a privilegium Konstantinovo prohlásil za padělek (§ 33).

Stavby

Mnoho vynaložil Sixtus i na stavby, a to církevní i světské. Ke cti Matky Boží vystavěl chrám S. Maria del Popolo, S. Maria della

Pace a kapli ke cti Neposkvrněného početí, zvanou Sixtinskou. K její výzdobě povolal z Toskánska nejdovednější mistry. Dal dláždit a rozšiřovat římské ulice, v nichž se namnoze nemohli ani jezdci vyhnout, a snažil se do stísněného města uvést více vzduchu a světla. Nejen Řím, nýbrž i jiná městečka církevního státu zachovala mu vděčnou paměť za zbudování nebo obnovení chrámů, mostů, bran, hradeb, věží. Papeže následovali v stavitelském podnikání i kardinálové. Přes svou lásku k starožitnostem dal zbořit několik pohanských chrámů a vítězných oblouků.

Též volal do Říma nejlepší zpěváky k zvelebení církevního zpěvu.

Přeje mendikantům

Stál na straně mendikantů v jejich rozporech s duchovenstvem světským. Františkánského theologa Bonaventuru prohlásil za svatého. Vyslovil se pro Neposkvrněné početí Panny Marie, schválil příslušné církevní hodinky i mši svatou, ale zakazoval odsuzovat ty, kteří smýšleli jinak. To jest světlá stránka jeho pontifikátu.

Nepotismus

Jeho rub však má povážlivé stíny. Předně to byl přílišný nepotismus. Italové se vůbec vyznačují velkou láskou k vlastnímu tělu a vlastní krvi; ale to, co konal pro své příbuzné Sixtus IV., daleko přesahuje obvyklou míru. Celá kolonie Della Roverů a Riariů se usadila v Římě a tam byli zahrnuti bohatstvím a úřady, na jaké ani ve snu nepomýšleli. Šest nepotů oblékl v purpur. Nejvíce z nich vynikl Giuliano della Rovere, pozdější Julius II. Rafael Riario byl uveden do sboru kardinálů jako 17letý hoch. Největší jeho přízni se těšil Pietro Riario, hladký, pružný a elegantní, rozený diplomat. Pevnou rukou se chopil vládních otěží a stal se pravým majordomem papeže, v politice nezkušeného. Zbohatnuv takřka přes noc, rychle zaměnil halenu za hermelín a oddal se kavalírskému životu.

Marnotratný Pietro Riario

Názorným, ale zároveň smutným dokladem toho, jak marnotratný byl renesanční Řím, jak napodobil v nesmyslném utrácení starořímské senátory, je hostina, kterou Pietro vystrojil k poctě neapolské princezny Eleonory, ubírající se k svému choti Ercolu Ferrarskému. Ke krátkému jejímu pobytu v Římě dal vystavět pro ni a její komonstvo přepychový palác podle antického vkusu. Byl sice ze dřeva, ale to nebylo vidět. Vše bylo zastřeno a ověšeno zlatohávem, koberci, umělými tkaninami, damaškem a hedvábím. Vodotrysky, ověnčená sloupoví a jeviště pro scénické hry zvyšovaly přelud starobylosti; palác se zdál vytesán z mramoru. I nejvšednější nádoby byly z ryzího stříbra a pozlacené.

Starořímská hostina

Na svatodušní pondělí r. 1473 bylo hodování, připomínající císařskou dobu pohanského Říma. Trvalo šest hodin. Služebnictvo, oděné v hedvábí, lilo hostům na ruce růžovou vodu, ti pak za hlaholu trub a zvuku píšťal zaujali místa u stolů. Celkem bylo předloženo 44 jídel a zákusků: pečení jeleni, telátka, kozy, zajíci, vše v celosti a s kůží; medvěd mimoto s klackem v tlamě; pávi, jeřábi, bažanti, rovněž celí upečení i s peřím; chléb byl pozlacený, ryby postříbřené. Sladkostí bylo velké množství a v nejrůznějš-

ších podobách. Pozornost jmenovitě budily práce Herkulovy, vytvořené z cukroví v přirozené velikosti; dále hora s obrovským hadem, pevnosti a hrady s cimbuřími a věžemi. Vše bylo přineseno do hodovní síně a pak házeno mezi jásající lid. Připluly i lodi s nákladem mandlí, vše z cukru. Bohyně krásy přijela na voze, taženém labutěmi. Nakonec se objevili antičtí heroové a se svými družkami tancovali. Najednou byli přepadeni od kentaurů, ozbrojených malými štíty a palicemi; ale Herkules přiběhl tanečníkům na pomoc a vetřelce zahnal.

Toto slavné přijetí mělo sice politické pozadí; byl' jeden z papežových nepotů předtím oddán s dcerou neapolského krále Ferdinanda. Ale nesmyslné mrhání církevního jmění právem budilo pohoršení. Neúprosná morana učinila již následujícího roku náhlý konec jeho radovánkám i životu, ač mu bylo teprve 28 let. Přesto, že měl knížecí důchody, zanechal 60.000 dukátů dluhu. Jen básníci, které štědře podporoval, vzdávali souhlasně jeho památce zaslouženou chválu.

Špatný rádce Girolamo Riario

Nástupcem všemocného milce se stal jeho bratr Girolamo Riario, povýšený na hraběte. Papež mu dal v léno Imolu jihovýchodně od Bologně. Z touhy po rozšíření svého panství zapletl sebe i papeže postupně do války skoro se všemi italskými státečky. Papež sahal i k zbraním duchovním, ale Benátčané i Florentští jich nedbali. Toto malicherné a nedůstojné škorpení nakrátko přestalo, když se na bojišti znenadání objevil nepřítel, nebezpečný celé Italii. Byl to Mohamed II.

Rodus 1480

R. 1480 se s velkým úsilím pokoušel vyvrátit nejvýchodnější křesťanskou baštu ve středomoří na ostrově Rodu. Vylodil tam sto tisíc vojska a střelbou z velkých moždířů se po tři měsíce snažil rozdrtit hradby pevnosti. Ale velmistr d' Aubusson s rytíři a žoldnéři, celkem sedmi tisíci obhájců, odrazil všechny útoky s podivuhodnou statečností. Devět tisíc nepřátel našlo pod hradbami smrt, čtrnáct tisíc bylo zraněno.

Otranto od Turků vybito 1480

Rozezlený sultán si zchladil vztek na jiné straně. Podmanitel východního Říma obracel již dlouho pomstychtivé zraky k Italii, kde nad Tiberou sídlil jeho nejhouževnatější odpůrce. Dne 11. srpna téhož roku 1480 přepadl znenadání Otranto, zmocnil se ho, dvanáct tisíc obyvatel dal pobít a zmučit, deset tisíc prodal do otroctví. Arcibiskup a obhájci byli v půli přeřezáni, zástup zajatců, zdráhajících se přijmout islam, byl na návrší za městem rozsekán a těla ponechána na pospas dravcům.

Zpráva o tom způsobila pochopitelné zděšení a papež si dal upravovat palác v Avignoně. Neapolské a papežské galeje obklíčily tureckou posádku v Otrantu a již 10. září byla nucena složit zbraň.

Mohamed II. 1451—1481

Křesťanstvo si oddechlo, když už následujícího roku zemřel výbojce a tyran, který po půl století Asii a Evropě nedopřával oddechu, a všude za sebou zanechával jen doutnající trosky a zohavená těla.

Sixtus IV. vládl třináct let, ale nadějí, naň skládaných, nesplnil; naopak, církevních zlořádů za jeho panování poněkud přibylo. Nedbaje konkordátů, vymáhal na kleru o něco vyšší poplatky než jeho předchůdcové, což zvláště německou hierarchii nemálo roztrpčovalo. Přesto měla papežská pokladna po jeho smrti 150 tisíc dukátů dluhů, zaviněných nejspíš neblahým hospodařením jeho nepotů.

Celková charakteristika Sixtovy vlády

Nejosudnější jeho chybou však byly pochybené volby kardinálů. Volební sbor, který r. 1492 povolal na Petrův stolec Rodriga Borghu (Alexandra VI.), byl jmenován z největší části Sixtem IV. Z 23 tehdejších kardinálů-voličů přijalo ze Sixtových rukou purpur celkem 14. — To se stalo v době, kdy se již víc než 150 let volalo po všeobecné nápravě v hlavě i údech. Mimoto svou slepou láskou k příbuzným dal svým nástupcům zlý příklad.

68. **Inocenc VIII.** (Jan Cibo) pocházel z patricijské rodiny janovské. Jeho vláda byla bezvýznamná. Skoro po celou dobu pontifikátu vedl válku s Ferdinandem, králem neapolským, aby jej donutil k plnění vasalských povinností. Vešel v příbuzenské svazky s Medicei a necele čtrnáctiletého Jana Medici, potomního Lva X., přijal do sboru kardinálů. Již jako sedmiletý hoch dostal tonsuru a byl zahrnut církevními důchody. Tím se otevřela i tomuto rodu brána k Petrovu stolci.

1484—1492

Poměry při papežské kurii se za Inocence VIII. utvářely čím dále tím kormutlivěji. Aby si pomohl z finanční tísně, rozmnožoval papež úřady přidáváním různých sekretářů. Kdo si takový úřad koupil (na př. za 500 dukátů), měl podíl na různých taxách kurii placených. Z těchto úředníků se pak stali hrubí a úplatní příživníci, kteří se rozhodně vzpírali jakýmkoli reformám. Jiným smutným zjevem bylo, že zločinci se mohli vyhnout trestnímu stíhání, když zaplatili jistou sumu peněz. Z tohoto nekalého zdroje těžily sice i ostatní italské vlády, ale v církevním státě to bylo dvojnásob ostudné.

Smutný stav kurie

Tehdy i v nejvyšším a nejctihodnějším církevním sboru tvořili většinu mužové, kteří tam nepatřili. Tehdejší kardinálové měli skvostné paláce a žili po způsobu světských knížat, krátíce si čas lovem, hrou a jinými zábavami. Každý z nich byl obklopen zástupem nepotů, kteří svého pána na vyjížďkách provázeli na koních, pěkně ustrojeni, s drahocennými meči po boku. V jejich paláci pobíhalo několik set různého služebnictva a každý z nich měl v římském lidu četnou klientelu, která přijímala z paláce svého patrona dary a obživu. O karnevale a jiných podobných příležitostech pořádali městem maškarní průvody, snažíce se navzájem předstihnouti počtem triumfálních vozů, komediantů, pěveckých sborů a množstvím účastníků.

1492—1503

Jeho povaha a volba

69. **Alexander VI.** Nejbohatší mezi nimi a také nejvíce zesvětštělý byl Rodrigo Borgha. Byl to skvělý kavalír, imposantní postavy, vysoké ctižádosti, vládychtivý, zchytralý, v správních věcech velmi zběhlý, výmluvný a vždy dobré mysli. Již při minulé sedisvakanci napjal všechny síly, aby se zmocnil tiary. Oč tehdy marně usiloval, podařilo se mu nyní, žel, pomocí hříšného svatokupectví. Slíbil voličům bohaté odměny, palác, úřady, důchody, a tak získal 15 z 23 hlasů. Vědomí této viny jej provázelo jako děsivý přízrak po celý jeho pontifikát.

Tak byl zvolen za nejvyššího velekněze člověk, který by v prvotní církvi nebyl býval připuštěn ani mezi kleriky nejnižšího stupně. Bylať jeho mravní úhonnost známá a nebylo tajemstvím, že má několik nelegitimních dítek. Z nich jmenovitě Juan, Cesar a Lukrecie se těšili velké jeho lásce, ale způsobili mu i mnoho strasti a bolu. V laxní renesanční době, zvláště v románských zemích, nebraly se tyto věci na zlaté vážky. Při korunovaci a intronisaci byl rozvinut veškeren okouzlující lesk oné doby.

Jeho příbuzenstvo

Sotvaže dospěla do Španělska zpráva o jeho zvolení, nastalo hotové stěhování jeho blízkých i vzdálených příbuzných do Říma; každý chtěl něco trhnout z církevních pokladů, jejichž správou byl pověřen přední člen jejich rodu. Deset papežství by nebylo stačilo k ukojení té lačné hordy. Žel, že veškero papežovo myšlení a snažení se neslo jen k tomu, jak obohatit svůj rod. A tak došlo k zjevu, v církevních dějinách nebývalému, že v krátké době skoro celý církevní stát se octl v rukou papežových nepotů. Několik z nich se stalo kardinály.

Ač Juana dobře zaopatřil, koupiv mu ve Španělsku vévodství gandijské,[53]) povolal jej do Říma a přidal mu ještě vévodství beneventské a některá města církevního státu.

Juan úkladně zavražděn 1497

Leč dlouho se z přítomnosti svého miláčka papež netěšil. Na Alexandrovi se strašným způsobem splnila odvěká zkušenost, že čím kdo hřeší, tím i trestán bývá. Vévoda se vracel pozdě v noci z hostiny do svého domu. Neví se, od koho a kde byl téže noci cestou přepaden, zabit a vhozen do Tibery. Když se druhého dne neobjevoval, začalo se po něm pilně pátrat. Jeden strážce dřeva, Jihoslovan, hlásil, že asi o druhé hodině v noci přijel jezdec, maje před sebou mrtvolu, jejíž hlava a ruce visely s koně na jedné, nohy na druhé straně. Zakuklenci, kteří jezdce provázeli, vzali tělo a vší silou je hodili do hlubiny. Když mu bylo vytýkáno, proč ihned věc úřadům neoznámil, omlouval se, že viděl sto takových případů a nikdo že se po zavražděných netázal. Po dvou dnech rybáři Juanovo tělo vylovili. Byly na něm stopy devíti těžkých ran a měl rozříznuté i hrdlo.

[53]) Gandia je městečko při pobřeží, jižně Valencie.

Když papež uslyšel, že vévoda, jehož chotí byla španělská princezna, byl ukrutně zabit a hozen do Tibery na místě, kde se do ní shazují odpadky a smetí, byl přímo zdrcen. Žádná rána osudu jím tak neotřásla do hloubi duše jako tato. Zavřel se do pokoje, plakal jako dítě, dva dni nevzal nic do úst a tři noci nespal. Původce zločinu nebylo lze zjistit. Je závažné podezření, že to asi byli členové rodu Orsini, kteří proti papeži vedli odboj, a vévoda gandijský, proti nim vyslaný, marně se pokoušel je zkrušit. Orsinové, opírajíce se o francouzského krále, vynutili si mír.

Těžko se vmyslit v tehdejší ovzduší. Papež uvědomil o svém neštěstí všechny katolické dvory a přiznával, že je to trest za jeho hříchy, a sliboval polepšení. Přijímal projevy soustrasti od králů, knížat a kardinálů. Ferdinandovi Aragonskému psal v návalu bolesti, že se vzdá tiary. Ten jej konejšil, aby zachoval rozvahu, čas že mnoho zhojí. Zato císař Maxmilián jej povzbuzoval, aby setrval při dobrém předsevzetí a provedl žádoucí nápravu. Na papeži se splnila výstražná slova Písma, že tomu, kdo dává pohoršení, je lépe zavěsit žernov na krk a pohroužit jej do hlubokosti moře, než jej stavět na odiv světa.

Reformní bula

Alexander důraznému pokynu shůry porozuměl. Také mužové dobré vůle se těšili, že strašná rána přivede papeže na cestu pokání, a vybízeli jej, aby provedl pronikavou nápravu celé církve. Vskutku byla jmenována reformní komise, skládající se ze šesti hodných kardinálů a jiných prelátů. Papež se s nimi denně v ranní době radil o nesnadném úkolu. Vypracovaný návrh byl velmi dobrý; obsahovalť spasitelná nařízení o reformě římské kurie, pak ostatního kleru světského i řeholního. Bule chybělo jedině to, že nebyla ihned uveřejněna a že její provedení bylo poodloženo. Pak byla zavřena do stolku a časem se na ni, bohužel, úplně zapomnělo. Ostří hroznych dojmů otupělo, bolest otrnula, ránu vskutku čas zahojil. Papež neměl tolik mravní síly, aby šel za hlasem svého svědomí.

Lukrecie

Rovněž jeho péče o blaho Lukrecie daleko přesahovala dovolené meze a nezůstala bez těžkých trestů. Romanopisci a básníci učinili sice její jméno světoznámým, líčíce ji jako hrdinku zločinu, schopnou každé špatnosti, která si jedem a dýkou bezohledně klestí cestu k životnímu štěstí; ale to je blouznění literních umělců. Dějinné prameny o ní mluví střízlivěji. Chválí její krásu a roztomilost; jinak nebyla ani lepší, ani horší než tehdejší dcery vyšších rodin.

Papež jí dal rozsáhlé vévodství spoletské a jiná území církevního státu, a vystrojil jí hlučnou svatbu. Ale již po čtyřech letech toto její nešťastné a bezdětné manželství s vévodou Janem Sforzou pod lichou záminkou zrušil a oddal ji s princem Alfonsem, levobočkem neapolského krále. Ale toto šťastné manželství skončilo tragicky již ná-

sledujícího roku. Jednoho večera, když se Alfons ubíral z Vatikánu do svého paláce, byl na Svatopetrském náměstí přepaden pěti vrahy a těžce zraněn. Byl ošetřován ve Vatikáně a lékaři jej zachránili. Zločinné přepadení bylo asi opět dílem Orsinů. Ale princ měl v podezření svého švakra Cesara. Když jej jednou uviděl procházet se ve vatikánské zahradě, uchopil v návalu hněvu luk a na nenáviděného vystřelil. To Cesara nanejvýš popudilo. Vyslal své strážce a ti prince na místě rozsekali. Tak byl Lukrecii ukrutným způsobem vyrván choť, k němuž jí papež dopomohl nedovolenou cestou.

Ale jeho duše jako by se byla proti všem ranám trestající ruky Boží zatvrdila. Vyhledal jí nového ženicha, Alfonse, vévodu ferrarského, a prohlásil, že Lukrecie musí skvělostí perel při svatbě předstihnouti všechny italské kněžny. Svatební veselí bylo hlučnější než předešlá. Tance, hry, turnaje, býčí zápasy nebraly konce. Ostatně, jako ferrarská kněžna zůstala Lukrecie pro lidumilnost, zbožnost a pokání za dřívější poblouznění v dobré paměti.[54])

Cesar

Cesar byl jedním z nejstrašnějších lidí renesanční Italie. Hned r. 1493 byl jmenován kardinálem a přijal subdiakonát. Ale duchovní povolání nebylo po jeho chuti. Po pěti letech se kardinálské hodnosti vzdal a oženil se s francouzskou princeznou. Vlastním jeho živlem byly politika a vojenství. Byl dobře vycvičen ve všelikém rytířském umění; i býku stal hlavu jedinou ranou jako nejobratnější espáda na aréně. Byl všestranně vzdělán a stále ve sváteční, slavnostní náladě. Hlavní jeho vášeň byla vládychtivost. Žádných prostředků se neštítil, jen když ji mohl ukojit. Z planoucích, hluboko zapadlých očí zírala nekalá povaha, násilnost, zhýralost a úskočnost. Byl snad živou předlohou Machiavellimu pro jeho »Il principe«. Tváře byl snědé, ale pro vyrážku v obličeji stále skoro nosil škrabošku. Poslední tři léta Alexandrova pontifikátu byl pravým tyranem města Říma a církevního státu. Lstí a brannou mocí přemohl všechny velmože a odbojné vůdce.

Savonarola

Ve zdravé části kleru se živelní silou ozval protest proti hanobiteli Petrova stolce, a to ústy dominikána Girolama Savonaroly. Jeho jméno plnilo po řadu let svým leskem celou Italii. Pocházel z Ferrary, řeholní hábit oblekl v konventě bolognském, ale hlavním jeho působištěm byl klášter San Marco ve Florencii. S počátku se mu vedlo jako kdysi Demosthenovi v Athénách. Drsnou řečí, chraplavým hlasem a nedostatkem uhlazeného vystupování vyprázdnil kostel. Byl tedy přeložen do Brescie, kde vykládal Zjevení sv. Jana. Tato nejasná, prorocká kniha upoutala svými hlubokými a tajem-

[54]) Zemřela r. 1519. Jiné pohoršlivé hříchy, které o ní v knihách kolují, jsou klepy. Borghové měli mnoho a urputných nepřátel. Ti se jim mstili alespoň tím, že o nich rozšiřovali nejošklivější pomluvy. (Pastor, III. 375, 449.)

nými pravdami tou měrou jeho mysl, že dala směr a ráz veškeré jeho další činnosti.

R. 1489 přišel po druhé do Florencie a jeho kázání, v nichž vykládal Zjevení sv. Jana, se potkala s nenadálým pronikavým úspěchem. A nebyla to umělá řeč, parádní sloh, rétorické kudrlinky po způsobu tehdejšího vkusu, co táhlo a dojímalo, nýbrž hluboce vzrušené nitro a neodolatelný pathos. Jeho strhující výmluvnost se řítila vpřed na kolesech starozákonní obraznosti; hřímalť proti obecné zkaženosti po způsobu dávných proroků, kteří kárali bezbožnost synů Izraelových a předpovídali jim hrozící tresty Boží. Když kazatel rozváděl obrazy Apokalypse, vyvozoval z nich důsledky a hromovým hlasem líčil blížící se strasti, vstávaly zdrceným posluchačům vlasy na hlavě; propukali v hlasitý pláč a rychlopisci, nemohouce psáti pro vnitřní pohnutí, odkládali pera.

V čele florentské republiky r. 1494

A poněvadž zdroj všeho zla viděl v pochybném kultu antiky a pohanské renesanci, jejichž příznivci a mecenáši byli Mediceové, skládal naději v Karla VIII., krále francouzského, vyvoleného Kyra, který narovná, co je křivého, obnoví, co je starého. On nebyl lepší než jiná knížata té doby, ale když vtrhl r. 1494 s třiceti tisíci vojska do Italie, chopili se ve Florencii odpůrci Mediceů zbraně a tvrdého, neoblíbeného Pietra vyhnali. Byla prohlášena republika, Kristus jejím králem, a Savonarola ovládal s kazatelny tamního dómu několik let tento nový, theokratický stát, zčásti jako diktátor, zčásti jako prorok. Tím se pustil na půdu politickou, záludnou, hladkou a řeholníku dvojnásob nebezpečnou.

Provedení reformy

Když byla takto hlavní překážka odklizena, provedl Savonarola ve Florencii důkladnou nápravu. Město se postilo tři dni v týdnu o chlebě a vodě, dva jiné dni o chlebě a víně. Řezníci utrpěli ve svých živnostech tak citelnou ujmu, že jim musely být daně značně sníženy. Celé město nabylo nebývalého vzhledu. Krasotinky odložily přepychový šat a lesklé cetky a chodily skromně a cudně; též hejskové přestali zpívat méně pěkné písničky, zkrotli a stali se bohabojnější. Humanisté a básníci prchli, umělci přestali pracovat. Zarytí nepřátelé si podávali ruce k smíru, lichváři vraceli hříšný mamon, kostely se plnily, počet kajícníků rostl, darů přibývalo. Panny, dílem i vdané ženy, utekly do klášterů a na ulicích bylo vidět jen staré babice. Ale i v San Marco stoupl počet bratří z 53 na 238. Savonarola zavedl v toskánských domech svého řádu původní přísnou kázeň a stal se jejich provinciálem.

Zřídil v městě jakýsi dozorčí úřad, a to z hochů, kteří po městě sbírali karty, kostky, falešné vlasy, hudební nástroje, škrabošky, líčidla, knihy erotického obsahu a jiné předměty, sloužící zábavě

a marnivosti. O masopustě z nich byla narovnána uprostřed náměstí velká hranice a za zpěvu nábožných písní byly spáleny.

Dvě strany ve Florencii

Neslýchaná věc! Nejrozmařilejší italské město, kolébka novodobého pohanství, se vracelo k asketické přísnosti prvotní církve a pro časté posty se stalo svým sousedům terčem úštěpků a vtipů.

Byla arci otázka, jak dlouho město tento přísný život vydrží. Savonarola byl rigorista a nedovedl jít střední cestou. Ne neprávem mu odpůrci vytýkali, že chce Florencii proměnit v klášter a z jeho obyvatel udělat jeptišky a mnichy. Nejednu dovolenou věc zakazoval, leccos, co Písmo pouze radí, prohlašoval za povinnost. Dítky udávaly rodiče, služebnictvo pány, žalovali na sebe manželé a sousedé. Jako kdysi za bojů mezi velfy a gibeliny, rozestoupilo se i nyní město na dva protivné tábory, zbožnějších a méně zbožných. Fanatismus rostl a poměry se stávaly natrvalo nesnesitelnými. Zatím měla jeho strana převahu.

Savonarola chtěl reformovat nejen Florencii, srdce Italie, nýbrž s rostoucím důrazem hlásal, že třeba reformu provést i v Římě, při papežské kurii a v celé církvi. Papeži vyhrožoval francouzským králem, jenž svolá koncil a nehodného nástupce Petrova dá sesadit. Papež volal kazatele před svůj soud, aby se zodpovídal ze své činnosti.

Spor s papežem 1495

Savonarola se vymlouval na nedostatek zdraví a úklady nepřátel. Papež mu tedy zapověděl další kazatelskou činnost. Savonarola nějaký čas zákazu dbal, ale začátkem r. 1496 na vyzvání městské rady vystoupil na kazatelnu znovu a s veškerou vehemencí svého ohnivého temperamentu napadl papeže i jeho kurii.

Alexander vyslovil nad svým smělým mravokárcem klatbu a městu hrozil interdiktem, jestliže bude dále trpět, aby on a kardinálové
1497 tam byli beztrestně tupeni. To působilo. Městská rada zapověděla kazateli další činnost.

Savonarola se odhodlal k nejodvážnějšímu kroku. Vypracoval návrh ke křesťanským králům, v němž je vyzýval, aby se nekořili tomu, jenž papežem není, jenž se na posvátný prestol vetřel simonií a poskvrnil jej mnohými hříchy. Nechť rychle svolají koncil, on na něm svá tvrzení dokáže jistými doklady.

Nespokojenost s nepořádným papežem byla v křesťanském světě veliká. Francouzský král Karel VIII. si vyžádal v lednu r. 1497 od Sorbony souhlas k svolání koncilu a měl na své straně také několik kardinálů. Že to proti Alexandrovi na různých stranách po-
1498 vážlivě vřelo, plyne i z Kolumbovy závěti. Ten svému synu Diegovi nařídil, aby zanechaného jmění použil buď na křižáckou výpravu, nebo ať přispěje papeži, kdyby propuklo schisma, nebo kdyby jakákoliv jiná pohroma ohrozila jeho moc.

Papež se chystal, že zakročí proti nebezpečnému odpůrci se vší přísností. Mezitím se však v samé Florencii začala nálada povážlivě měnit v neprospěch umlčeného kazatele. Medicejská strana se pokoušela vpustit vypuzeného Pietra do města a dopomoci mu k vládě. Pět měšťanů bylo pro tuto velezradu sťato. Příbuzní těchto popravených přisahali pomstu. Velmi vhod jim přišla papežská exkomunikace, která zapůsobila na lid hlubokým dojmem. Hádky mezi stranami byly vedeny s rostoucí náruživostí, když tu najednou zaznělo nad rozpálenými hlavami heslo, od kterého si všichni najisto slibovali uklizení svárů; byl to »Boží soud« neboli ordalie. Ten měl ukázat, která strana jde správnou cestou.

Vítězství medicejské strany ve Florencii 1497

Městská rada Boží soud povolila a nařídila, že strana, která prohraje nebo ustoupí, opustí město. Papež i kardinálové takovýto soud přísně zakázali jako hříšné pokoušení Boha, ale pobouřené moře žádalo oběť.

Boží soud

Na náměstí byly narovnány dvě velké hranice, 40 loket dlouhé, olejem a smolou napuštěné, těsně vedle sebe, že jen jeden člověk mohl mezi nimi projít. Velký dav naplnil prostranství a s velkým napětím očekával divadlo dosud nevídané. Ani prudký dešť zvědavců nerozehnal. Ale Savonarola před strašnou zkouškou přece jen couvl. Mezi zástupci stran se rozpředla disputace, která trvala až do soumraku. Rozezlený lid hnal druhého dne na San Marco útokem a ještě večer byl Savonarola s jinými dvěma členy zatčen.

Na radnici byl vyslýchán útrpným právem a jeho výpovědi byly podle potřeby upraveny. Byl odsouzen jako kacíř, rozkolník a pohrdač papežským stolcem. Všichni tři přijali svátosti a trest smrti podstoupili mužně. Savonarola vybízel lid, aby nebral pohoršení z jeho smrti a aby vytrval při životě, ke kterému jej vedl. Byli zardoušeni, jejich těla byla spálena a popel uvržen do Arna. Papež přál nebezpečnému odpůrci milého nebe, ale vlastními jeho katany byli domácí političtí odpůrci. Sotvaže dozněl jeho mocný hlas, zakřiknutá nevěra a nepravost opět pozvedly hlavy, a medicejská Florencie dohánělа, co za theokracie zameškala. Nový Jerusalem se stal opět tím, čím byl, rozmařilou Capuou.

Jeho odsouzení a smrt 23. květ. 1498

Ani hrozba koncilem, ani opětovná nebezpečí smrti nepřivedla papeže k plnění povinností. R. 1500 strhla větrná smršť střechu vatikánského paláce a v pokoji, v němž Alexander seděl, propadla se část stropu. Jen šťastnou náhodou vyvázl životem. Jeden trám se zpříčil a zachránil sedícího před zasypáním, a zlatotkané sukno, rozpjaté nad trůnem, jej zachránilo před prachem a zadušením. Pro husté kotouče prachu jej služebnictvo teprve po půl hodině nalezlo a polomrtvého z trosek odneslo.

Krátce předtím se bezprostředně před ním s výše zřítil kovový svícen. Jednou uhodil blesk do jeho předsíně, po druhé zapálil prach v Andělském hradě. Výbuchem byla hořejší část pevnosti rozbita a

kameny lítaly až na druhý břeh Tibery. Jiný by v tom byl viděl důraznou výstrahu shůry; Alexander jen poděkoval Bohu, Matce Boží a svatým apoštolům za šťastné zachránění, a obratem ruky se mu vrátila zase veselá nálada.

Alexandra VI. působnost a smrt

Již r. 1493 rozhodl Alexander předložený sobě spor a určil sféru zájmů španělských a portugalských čarou, vedenou od pólu k pólu Atlantickým oceánem, 50 mil západně od Azor. Královské manžely Ferdinanda Aragonského a Isabelu Kastilskou, panující v jeho španělské vlasti, vyznamenal čestným titulem »katolických veličenstev«.

R. 1500 vypsal milostivé léto. S mnoha jinými připutoval také Koperník a pobyl v Římě rok. Zlatý déšť, který se na svaté město snesl, splynul do pokladny knížete Cesara, jenž jej vynaložil na zbrojení a válku. Papež bděl nad čistotou víry, dbal o její rozšíření v nově objevených zemích, jednal s husity o sjednocení, přál řeholím, uděloval a potvrzoval jim různé milosti. Poklady Kristovy byly rozdávány člověkem nehodným. Ale zlato zůstalo zlatem, i když bylo rozdáváno rukama poskvrněnýma. Nehodných papežů bylo velmi poskrovnu; bylo to několik málo výjimek; ale nejnehodnější z nich byl Alexander VI.

Zemřel v srpnu na malarii, jež v té době v Římě řádívá, byv zaopatřen svátostmi, ve věku 73 let.

Vztek lidu se obrátil proti členům rodu Borghů, proti Maranům, jak jim přezdíval.

Vatikán byl jimi skoro vyloupen, papežská pokladna byla zatížena dluhy, církevní stát rozchvácen. Někteří prchli, jiní se skryli, největší potíž byla se lstivým a nebezpečným Cesarem, jemuž zůstalo několik posádek věrno. Byl zajat a uvězněn jednak v Italii, jednak ve Španělsku. Ale podařilo se mu prchnout ke švakru, králi navarskému, a tam zahynul v boji r. 1507 ve věku 31 let. Julius II. teprve tehdy si oddechl.

1503—1513

70. **Julius II.** (Giuliano della Rovere) byl nejschopnější ve sboru kardinálů a po smrti Alexandra VI. se o něm mluvilo jako o jediné možném jeho nástupci. Konklave 31. října r. 1503 patří k nejkratším. Za několik hodin byl souhlasně ode všech 37 kardinálů zvolen Julius II.

Jeho povaha

Nový papež postavil své vzácné schopnosti cele do služby církve. Velká, skoro obrovská hlava, hluboce vpadlé, planoucí oči a pevně sevřené rty poukazovaly na mimořádnou osobnost. Jeho vlasy skoro již zbělely, ale pod jejich sněhem háralo mladistvé nadšení. Zřídka se s kým radíval; obyčejně býval hluboce zamyšlen, snuje plány a záměry. Čeho se jednou chopil, to prováděl s neoblomnou vůlí, bouřlivým elánem a herkulovskou silou, jako pravý cholerik a horko-

krevný syn jižních zemí. Jeho duševní i tělesné síly převyšovaly obvyklou míru. Práce a boj mu byly nezbytnou potřebou, odpor a nahodilé překážky vzněcovaly v něm výbuchy prudkého hněvu. Hodil se spíše za světského vládce a vojevůdce; ale tehdy bylo potřeba i takového papeže.

Obnoví církevní stát

Podobalať se budova církevního státu žalostným rozvalinám. Velkou moc měl obávaný Cesar Borgha, svobodná města a baroni si papežskou moc málo zabírali. Benátčané uchvátili Ravennu a Rimini, jiné kraje ovládli noví tyranové, Colonnové a Orsini ohrožovali ze svých tvrzí samo hlavní město a ztěžovali jeho zásobování. Příjmy státní pokladny málem vyschly. Bylo třeba církevní stát nejen obnovovat, nýbrž skoro zakládat.

Ale ideálem Julia II. nebyl panovník sedící na trůně. Světu se naskytla vzácná podívaná, když se papež osobně postavil v čelo vojska, nevelkého sice, ale dobře zřízeného. Odbojníci a samozvanci byli zastrašeni, nuceni vydat hrady a dát rukojmí, Cesar byl zajat. Bologně, největšího města po Římě, se papež zmocnil pomocí Francouzů a vypudil odtud uchvatitele Bentigvolio. Ne neprávem bylo r. 1506 při triumfálním návratu do Říma o něm použiťo Caesarových slov: Veni, vidi, vici. — Rovněž s francouzskou pomocí vyrval i Benátčanům města patřící k církevnímu státu. Před italskou veřejností si však zadal, že se spojoval s cizinci, Francouzi, kteří se nyní v Italii usadili jako natrvalo. Sám na ně papež ovšem nestačil, ale vypudil je odtud přece, spojiv se proti nim se Švýcary a císařem Maxmiliánem.

Roku 1511, kdy sníh sahal koním pod popruhy, obléhalo papežské vojsko Mirandolu u Ferrary. Ač byl Julius stařec již 67letý, přehlížel vojsko, sedě v krunýři na koni, doprovázen jsa několika kardinály, a vyplísnil vůdce pro jeho liknavost. Několik dělových koulí uhodilo do jeho příbytku a zranilo některé ze služebnictva. Když se město vzdalo, nečekal na uvolnění bran, nýbrž průlomem po žebři vešel do pevnosti.

Bojem a důmyslem pozvedl papež církevní stát z trosek, vzpupné velmože zkrušil, do měst dosadil své úředníky, všechny naplnil spasitelnou bázní a státní pokladnu penězi. Přes stálé války a jiné výlohy zanechal bohatý poklad, největší od dob Jana XXII.

Ludvík XII., král francouzský, těžce nesl, že se mu papež za prokázané služby tak zle odměnil. Chtěl se mu pomstít. Získal několik kardinálů a ti svolali koncil do města Pisy. Sešla se však jen hrstka francouzských prelátů a ti prohlásili Julia II. za sesazena.

XVIII. církev. sněm (IV. lateránský) 1512—1517

Jestliže však papež ukázal svou převahu nad králem ve věcech čistě politických, tím spíše ve věcech církevních. Následujícího roku svolal obecný sněm církevní na Laterán a nad pokoutným sněmí-

kem pisánským vyslovil klatbu, a tak vzal lehkým gestem králi vítr s plachet.

Zasedalo na něm 100—150 účastníků, hlavně z Italie. Byla přijata bula, čelící proti svatokupectví při papežské volbě.

Kdo se vetřel na Petrův stolec pomocí úplatků, není papežem, a kteří úplatek přijali, ztrácejí hodnost i důchody.

Konkordát s Francií 1516

R. 1516 schválil koncil konkordát, ujednaný mezi francouzským králem Františkem I. a Lvem X., nástupcem Juliovým. Král se zřekl »pragmatické sankce«, jíž se uznávala svrchovanost koncilu nad papežem, papež mu za to přiznal právo obsazovat 10 arcibiskupství, 83 biskupství a 527 opatství. Moc francouzských králů tím náramně vzrostla. Rovnalť se výtěžek těchto institucí církevních (pět milionů livrů) skoro důchodům státní pokladny.[55]) Král začal jako šťastný dobrodruh na přímluvy různých prosebnic rozdávat důchody klášterů a biskupství dvořanům, vojákům a milcům, ale také důrazně okřikoval ty, kteří konkordát odsuzovali. Velká ústupnost papežova se vysvětluje tím, že postavil jen na právní základ to, co si král již předtím z velké části osoboval. Francouzský konkordát se přes své vady osvědčil v nejbližší době jako pevná hráz proti protestantství, od něhož si král nemohl slibovat větších časných výhod, a proto byl hlavním ochráncem pravověří. Reformních dekretů bylo vydáno dost, ale k jejich provedení nebylo zatím chuti.

Mecenáš

Největší slávu si získal Julius II. jako nejskvělejší mecenáš renesanční doby. Již jako kardinál nešetřil výloh na umělecké sbírky a stavby. Když pak se mu jako papeži otevřely vydatnější zdroje příjmů, pustil se do podniků monumentálních. Štěstí mu přálo potud, že se mu namanuli skoro zázračně nadaní umělci, největší, kteří se zrodili pod italským nebem: Michelangelo, Bramante, Rafael a jiní. Papež je povolal do Říma, připoutal je k němu a oni udělali z něho to, čím je dosud, umělecké centrum světa. Již před nimi náleželo město sedmi pahorků k nejvýstavnějším v Evropě; za Julia II. se však přesunulo těžisko uměleckého života z Florencie do Říma. Ten nyní v umění vévodil, podle něho se řídil umělecký vkus ostatních zemí a národů. Díla, Juliem započatá, tvoří podstatný kus onoho kouzla, kterým si »věčné město« podmaňuje srdce poutníků a kterému se myslitelé a básníci nemohou dost vynadivit.

Basilika sv. Petra

Julius II. nekonal nic malicherného. Čehokoliv se chopil, to rostlo v jeho rukou do obrovských rozměrů. Na prvním místě to byla obnova vatikánské basiliky, dílo, do kterého pouštěl se již Mikuláš I. Papež dopřával mnoho volnosti architektu Bramantovi, nedbaje odporu, který se ozýval na všech stranách, když stavitel začal bořit hrobky nesčetných světců, nejctihodnější svatyni křesťanstva, stojící 1.200 let, jejímiž prostorami se valil proud evropských dějin. Bramante si nehrubě vážil starokřesťanského umění a přímo van-

[55]) Pastor, IV. 1. (589.)

dalsky kácel sloupy a rozbíjel pomníky, které bylo možno zachovat. Chtěl hnout i hrobem sv. Petra a jeho novou polohu přizpůsobit estetickým požadavkům svých uměleckých plánů; v této věci však Julius neustoupil; hrobu prvního papeže se nesměl dotknout.

Základní kámen 18. dubna 1506

Dne 18. dubna 1506 položil papež základní kámen k svatyni, která měla svou velebností a krásou převyšovat chrámy celého světa. Mausoleum chudého rybáře z Kafarnaum mělo odpovídat vznešenosti úřadu, který zanechal svým nástupcům, úřadu, který nemá na zemi sobě rovna a který obepíná celý svět.

Plány

Podle původního Bramantova plánu měla svatopetrský chrám tvořit velkolepá kupole (napodobení Pantheonu), spočívající na rovnoramenném kříži; každé pak ze čtyř ramen by bylo neslo menší kupoli. Ohromná stavba by byla zabrala o třetinu více plochy, než jí zabírá nynější chrám podle plánů, pozměněných Michelangelem.[56])

Brzy se hemžilo na staveništi 2.500 dělníků, celá armáda. Sběratelé příspěvků byli vysláni na všechny strany. Za života Bramantova byly dostavěny čtyři pilíře, určené k nesení hlavní kopule. Objem každého z nich při zemi měří přes sto kroků.

Freska ve Vatikáně

Také kus Vatikánu obnovil týž architekt a Rafael tam vymaloval čtyři komnaty (stance) freskami, jež budí obdiv pro svou neskonalou krásu (Athénská škola, Disputa, Parnas, různé alegorie a historické obrazy.) Michelangelo ozdobil strop sixtinské kaple celkem 343 figurami. Pověstnými se staly vznešené postavy proroků a Sibyl, jež zanechávají v každém pozorovateli hluboký dojem. Jeho strašný »Poslední soud« na oltářní stěně vznikl teprve za pontifikátu Pavla III. Připomíná odboj vzpurných gigantů, sražených do tartaru.

Belvedér, sbírka antik

Julius II. nejen budoval památky nové, ale s velkou pílí sbíral i památky staré. Založil sbírku antických soch v Belvederu; dvě nejpopulárnější pocházejí od něho: Apollo a Laokon. První z nich, vykopanou u Antia, koupil již jako kardinál; druhou, nalezenou v Římě, koupil jako papež. Též spící Ariadne, Herkules s Telefem v náručí a jiné byly jeho vlastnictvím. Později přibyly Nil, Tiber, Venuše, Kleopatra a jiných více. Zájem o antické skulptury byl v Římě velký. Boháči jimi plnili své paláce a nález Laokonta vzbudil živé pohnutí. Zdálo se, jako by nejslavnější socha dávnověku vstala z mrtvých.

Jeho pomníky

Již r. 1508 ulil Michelangelo ohromnou sochu Julia II. z bronzu. Představovala jej trojnásob velikého, sedícího na trůně; v jedné ruce držel klíče, druhou zvedal k žehnání. Bolognští ji umístili vysoko v průčelí chrámu. Ale trůnila tam jen tři roky. Strana Bentivogliova opět se zmocnila nakrátko vlády v městě a nádherná socha se stala obětí jejího vzteku. Ač bylo před chrámem nastláno proutí

[56]) 14.500 m², místo projektovaných 24.200 m². (Pastor, III. 707.) Plány a náčrtky na 9.000 listech jsou ve Florencii (705).

a slámy, přece se zaryl 14.000 liber těžký shozený kolos hluboko do země. Byl rozbit, bylo z něho ulito velké dělo a papeži na posměch nazváno La Giulia.

Michelangelův Mojžíš

Nádhernějším pomníkem zvěčnil týž umělec Julia II. na jeho náhrobku v S. Pietro in vincoli. Nechal stranou jeho vnější podobu tělesnou a s nedostižnou dovedností vtesal do mramoru jeho duševní vlastnosti a mohutného ducha. Volil k tomu účelu hrdinskou postavu Mojžíše, slavného vůdce izraelského. Ale nepředstavuje nám jej jako »nejtišššího z lidí«, jako pokorného služebníka Hospodinova, který usmiřuje jeho hněv, ne jako zkroušeného kajícníka, který je spokojen, když alespoň zdaleka uzří zaslíbenou zemi, nýbrž předvádí nám jej jako přísného zákonodárce a soudce, který horlí o zákon Boží a bezohledně trescе ty, kteří jím pohrdají. Znázornil jej jako muže rozhodného a rázného, jakým byl Julius II. Vztyčenou hlavu pokrývá bohatý vlas, vpředu poněkud zahrocený, jakoby ve dva rohy. Vysoké čelo je rozbrázděné, z očí, obrácených vlevo, srší blesky hněvu. Obrovské tělo jako by se chvělo vnitřním pohnutím a duševním zápasem. Pravice se opírá o desky pohrdnutého zákona, levicí tlačí mohutný, splývající vous k hrudi, jako by v sobě dusil výbuch hněvu; ale jedna noha vpřed posunutá naznačuje, že sedící obr v nejbližším okamžiku vyskočí a rouhače rozdrtí.

Je to nejslavnější dílo a koruna moderního sochařství. Tímto způsobem výstižně zobrazil nejslavnější a nejšlechetnější umělec té doby Julia II., největšího papeže renesanční doby a po Inocencovi III. nejznamenitější osobnost na Petrově stolci.

1513—1521

Jako kardinál

71. **Lev X.** Za nástupce Julia II. byl zvolen nejpopulárnější člen kardinálského sboru Giovanni Medici. Největší radost vzbudila jeho volba mezi humanisty, přáteli umění a pak ve Florencii. Za deset hodin zvědělo jeho rodiště, že po prvé byl syn tohoto města povýšen na přední stolec v křesťanstvu. Jako třináctiletý hoch byl Giovanni jmenován kardinálem, ale odznaky své hodnosti a místo v papežské radě dostal teprve po uplynutí dalších tří roků. Po nastoupení Alexandra VI., jehož volbou se mladý kardinál neposkvrnil, uchýlil se do svého rodiště hájit práv svého rodu, byl však náboženskými nepokoji i se svými bratřími vypuzen. V době vyhnanství cestoval se svým bratrancem Giuliem (pozdějším Klimentem VII.) po Evropě.

Teprve r. 1512 se otevřely Mediceům brány otcovského města. Panoval Lorenzo II., papežův synovec, vskutku však papež sám. Proto byl i zvolen, aby Mediceové, vládnoucí v Římě i ve Florencii, tím snáze hájili nezávislost Italie.

Medici byl kandidátem mladších kardinálů; starší měli ze zvolení 38letého malou radost, poněvadž se bylo těžko nadát, že by jej pře-

žili a také sami jednou tiary dosáhli. Mladší byli štědře odměňováni dary a milostmi; přesto musil nesmírné požadavky některých odmítnout s podotknutím, aby posečkali, až se stanou papeži sami.

Jízda na Laterán

Při korunovaci a zvláště při triumfální jízdě na Laterán, ke katedrálnímu chrámu římských biskupů, byl rozvinut oslňující přepych. Nádherně vyzdobenými ulicemi jeli napřed světští účastníci slavnosti, římská a florentská šlechta, diplomatický sbor a zástupcové měst a krajů z církevního státu. Mezi četnými prapory vynikal rudý prapor města Říma, ozdobený zlatými staroslavnými písmeny: S. P. Q. R. (Senatus populusque Romanus.)

Druhou část průvodu tvořil papežský dvůr. V čele byl nesen velký pozlacený kříž. Za ním krásný bělouš nesl svatostánek s oltářní Svátostí, římští měšťané nad ním drželi baldachýn a po stranách 25 rytířů neslo hořící voskovice. Následovalo 250 opatů, biskupů a arcibiskupů, vesměs na koních, v plném kněžském ornátě, zářice zlatým vyšíváním, s infulemi na hlavách. Za nimi jelo 24 kardinálů, každý s nevelkým komonstvem, pak Švýcaři v lesklé zbroji. Konečně jel papež na tureckém bělouši. Do hrnoucích se davů byly házeny zlaté a stříbrné mince.

Jeho povaha a záliby

Podle věrné zachované podoby od samého Rafaela, byl Lev X. postavy ne příliš vysoké, ale zato velmi korpulentní, ač to byla víc naduřelost než tloušťka. Vůbec jeho zdraví nebylo valné a byl též krátkozraký. Poněkud nepříznivý dojem jeho vnějšku při bližším styku rychle mizel. Jeho neobyčejně lahodný a zvučný hlas, vybraná mluva, nelíčená vlídnost, radostná záliba v umění a vědách každého, kdo se k němu přiblížil, upoutaly, ba okouzlily.

Lev X., určený již v útlém mládí k duchovnímu stavu, žil, jak se na budoucího preláta slušelo. Dostaloť se mu stejnou měrou pečlivé výchovy jak mravně-náboženské, tak theologické i humanistické. Základním rysem jeho povahy byla jistá pomalost a neobyčejně silný sklon k zábavám a kratochvílím, sklon vlastní celému rodu medicejskému. Celý jeho zjev dýchal životním optimismem. Radost ze života se jmenovitě obrážela v jeho lesklé, tlusté a usměvavé tváři. Všem nepříjemnostem a válkám se podle možnosti vyhýbal, jen aby se mohl oddávat radovánkám po způsobu urozených princů, vyvolených dítek štěstěny. Byly to hudba, lov, divadlo, umění, poesie, slavnosti, hostiny, slovem veškeré to kulturní bohatství, které skýtala rozkvetlá doba renesanční. Při tom štědře rozdával na všechny strany, jako by jej řeřavé zlato dukátů pálilo do rukou.

Lov

V říjnu mívala kurie prázdniny a tu papež opouštěl na koni nebo v nosítkách kamennou poušť velkoměsta, aby ve volné přírodě hověl lovecké zálibě. Komonstvo, jež jej provázelo, skládalo se ze tří set, někdy i více osob; bylo to několik kardinálů, dále vojenská stráž,

služebnictvo, sbor hudebníků, konečně hajní s nezbytnou smečkou 60—70 chrtů. I dary, kterými býval poctěn od knížat nebo vyslanců, bývaly voleny se zřetelem k jeho nimrodské vášni. Bývali to chrti, vzácné kusy zvěře, vycvičení ptáci. Kudy se průvod bral, všude čekal lid s dary, které on přijímal a s knížecí velkomyslností oplácel. Jako pravý Ital vydržel papež celé hodiny se dívat, jak ochočený jestřáb chytá křepelky a koroptve. Kardinál Farnese jej nejednou hostil na malebné vile u jezera Bolsenského, bohatého na ptactvo, ryby a zvláště úhoře. Lesy se tehdy hemžily černou zvěří, jeleny, srnci, břehy vod všemi druhy ptactva, zvláště volavkami a racky. Někdy byli jeleni hnáni do moře a hajní, číhající na loďkách opodál břehu, je tam ubíjeli. Pro papeže se tento druh zábavy snad méně hodil, ale lékaři mu to radili ze zdravotních důvodů. Lev X. vůbec pozdě vstával, odpoledne se projížděl ve vatikánské zahradě, rád také hrával v šachy. Jeho figurky byly stříbrné, pozlacené, vzácné dílo klenotnického umění.

Hudba

Skoro vášnivě miloval hudbu. Jako kardinál se pokoušel i v komponování a jako papež míval v pokoji nástroj, na němž si chvílemi vyluzoval akordy, odpovídající okamžité náladě nitra. Hostiny, které dával předním osobnostem, vždy končily hudební produkcí. Sám sedával se skloněnou hlavou a přivřenýma očima, cele pohroužen do uchvacujícího víru jásajících, bouřících a kvílících melodií a tónů. Někdy zase tichým hlasem doprovázel povědomou skladbu. Veselá hudba koncertů se dlouho do noci rozléhala síněmi vatikánskými. Jmenovitě o karnevalu býval přítomen veselohře, spojené se zpěvem a hudbou. Pro lid byly pořádány závody v běhu, býčí zápasy na Svatopetrském náměstí, s Monte testaceo býval spouštěn vůz, plný prasátek, jež zůstávala odměnou těch, kteří se jich zmocnili.

»Medicejský Řím«

Velmi mnoho se změnilo v Římě v šesti desítiletích. Ještě za Eugena IV. působili Římané na cizince dojmem pastevců, uboze živořících v městě polo zpustlém. Nyní měl Řím již sváteční, slavnostní vzezření. Sta výstavných paláců a tisíce nových domů se zvedalo na všech stranách a v čistých ulicích proudil čilý život. Bylo vidět paní a dítky dobře živené, krásně oblečené a muži si vykračovali jako páni; ba bylo tam cítit bouřlivou tepnu světového města. Řím se honosil vyšší společenskou vrstvou, v níž byly soustředěny moc, věda, bohatství, umění jako v žádném jiném městě. Byl tam skvělý papežský dvůr, sbor kardinálů, vyslanců, přečetná obec básníků, kolonie cizinců, sdružení zlatotepců a jiných umělců, mnoho bankéřů. Žádné evropské město nehostilo ve svých hradbách tak vybranou společnost, blouznící za uměním a krásou, tolik elegantních salonů s estetickými dýchánky. Byla to nynější Paříž.

Za každým papežem se jako chvost táhl z jeho rodiště do Říma

houf přistěhovalců. Tentokráte to byli Florenťané. Nemluvě o jiných, usadilo se tam jen florentských bankéřů třicet. Tehdejším římským Rotschildem byl Chigi. V mecenášství závodil s papežem; ten jednal s knížetem římských bankéřů jako se suverénem. Nejednou u něho hledal ve finanční tísni zálohu a občas jej poctil svou návštěvou. Při jedné hostině v rozkošné vile na břehu Tibery byly nošeny pokrmy na zlatých a stříbrných mísách. Největší boháč napodoboval marnotratnost starořímských senátorů a dal prázdné mísy házet do řeky; byly tam však loveny do skrytých sítí.

Mecenáš básníků

Jakmile se roznesla zvěst o volbě papeže Mediceje, ozval se v kruzích humanistů nelíčený jásot a všichni se jali o závod předpovídat návrat zlatého věku. Básníci a učenci se hrnuli se všech stran do Říma jako do zaslíbené země. Papež je štědře dařil a zval k tabuli, při níž se šířily nejen libodechy zlatolesklých pečení a perlila vína, nýbrž hodovní síň jako by se najednou proměnila v báječný stánek mus, a jejich ctitelé, ohnivým mokem révy inspirováni, jali se mezi sebou závodit duchaplnými průpověďmi, improvisovanými verši, případnými recitacemi. Papež sám se účastníval tohoto uměleckého závodění poetů, sršících duchem a vtipem. Též šašci, nezbytné příslušenství všech tehdejších dvorů, obveselovali hodující svými šprýmy. Papež někdy tyto své »bufony« napálil tím, že jim dal předložit opičí nebo krkavčí maso, upravené jako lahůdku.

Žert s marnivým básníkem

Nechutná komedie byla jednou sehrána s marnivým a přemrštěným básníkem, jménem Baraballo. Čím bláznivější byly jeho verše, tím bouřlivějším potleskem byly odměňovány. Sebevědomý improvisátor konečně žádal, aby byl odměněn věncem na Kapitolu, podobně jako slavný Petrarca. Jeho žádosti bylo vyhověno. Papež měl slona, jejž mu předtím daroval portugalský král. Obrovský soumar byl přiveden na Svatopetrské náměstí, ověšen všelijakými cetkami a fábory, a básník, oděn v purpurový háv starořímských vítězů, naň posazen. Provázen jsa hlučným davem a výskavou hudbou, jel triumfátor na staroslavný pahorek. Papež se díval na tuto frašku z okna sklíčkem. Leč slavnost vzala nenadálý smutný konec. Slon se na mostě splašil, jezdec sletěl na zem a byl rád, že vyvázl se zdravými údy.

Na štědrého a umění milovného papeže byly od básníků skládány hotové dithyramby, každý jeho krok byl opěvován ódami a hymny. Posléze se mu roj básníků a šašků věsil na paty a takřka jej pronásledoval jako smečka duchů, které štědrý mecenáš vyvolal, ale nedovedl zkrotit, poněvadž byli nenasytní, a papežská pokladna zela prázdnotou. Kterýsi vtipkař napsal, že v Římě je veršovců a rýmařů, co hvězd na obloze nebeské. Nejznamenitější básník této doby Ariosto byl ve službách knížecí rodiny d' Este. Velký je počet spisů, které byly papeži věnovány.

Vatikánská knihovna rostla už jen zvolna; za Sixta IV. měla 3.650, za Lva X. 4.070 svazků.[57])

Výtvarné umění

Z umělců se největší papežově přízni těšil Rafael Santi. Dokončil výzdobu Stancí a vymaloval Logie ve Vatikáně, dále nakreslil kartony k nádherným gobelinům v Sixtinské kapli. Jeho světoznámá Madona Sixtinská, perla galerie drážďanské, byla malována pro chrám sv. Sixta v Piacenzi. Lev X. zdědil po předcích bohatý poklad klenotů, perel, diamantů, rubínů, safírů, smaragdů a stále jej rozmnožoval. Jeho mitry, tiary, pektorály byly drahokamy přímo posety. Vůbec medicejský papež měl větší zálibu v umění dekorativním a v tom, které zpříjemňuje život, než v umění stavitelském a sochařském. Jen tak si lze vysvětlit, že za jeho vlády monumentální stavba sv. Petra vázla. R. 1514 zemřel Bramante a řízením veledíla byl pověřen Rafael; ale že na tento podnik nebylo peněz, byly hledány zdroje jinde.

Velký poklad, nastřádaný Juliem II., rozházel Lev X. v nemoudré štědrosti ve dvou letech. Dával dost i lidem nehodným a na věci zbytečné. Daně v církevním státě byly malé, právě tak hradily administrativu, a tak papež nevycházel z finančních nesnází po celý svůj pontifikát.

Jeho bezstarostnost

Tak míjel život v Římě jako na ostrově blažených v duševním opojení a požívání ušlechtilých radostí, když se tu najednou na severu zvedla děsná bouře, která této pohádkové idylce učinila strašný konec. Papež sice poznával potřebu oprav, nebyl však hluboký duch, který by pronikl k vlastnímu kořenu zla. Varovné hlasy se ozývaly s různých stran, ale reforma velkého stylu, jakou provedl tridentský koncil, nepřipadla papeži ani na mysl. Vypsáním odpustků na dostavění sv. Petra sám zčásti onu pohromu v Němcích zavinil. V nepochopitelném sebeklamu však nechápal pravých jejích příčin, nevzchopil se k rázné obraně, nestavěl záchranných hrází, jimiž by valící se záplavu zarazil a nezbytné ztráty omezil na nejnutnější míru.

Znovu třeba připomenout, že Lev X. byl mravně bezúhonný, své křesťanské a kněžské povinnosti věrně plnil, denně byl přítomen mši svaté nebo ji sloužil, nikdy nepřistoupil k oltáři, aniž by zpovědí očistil srdce od prachu všedních chyb; třikrát týdně si dával předkládat postní jídla, a ač měl rád veselé hostiny, jedl a pil střídmě.

Veleben humanisty

Lev X. bývá v dějinách chválen jako největší mecenáš umění v renesančním období. Nyní však se vítězná palma i v tomto oboru právem připisuje drsnému Juliu II. Ten vykonal pro umění víc než velebený syn Florencie. Sláva tohoto je větší než skutečné, jinak uznávané zásluhy. Něco lesku přidala jeho gloriole rodová tradice

[57]) Pastor, IV. 1. (484.)

Mediceů, dále okolnost, že se jím končí řada papežů mecenášů, již zahájil Mikuláš V. Druhý Medicej, Kliment VII., měl sto chutí na této dráze pokračovat, ale náboženskými bouřemi byly musy umlčeny a zlaté doly humanistům zasuty. Ti pak vzpomínali na Lva X. v teskných elegiích a jeho vládu velebili jako zlatý věk a »Medicejský Řím« vychvalovali jako evropský Parnas, obestřený slavozáří nesmrtelné poesie.

Umění sice krášlí a zpříjemňuje život, ale není jeho vlastním smyslem a cílem. Zlořády, které před sto lety roztrhly církev na tři kusy, nebyly napraveny; naopak jich přibylo. Fiskální vláda Říma nad církví byla obnovena a povoz kurie lehce jel vpřed po zlatých a stříbrných kolejích, a jeho vozatajové neměli tušení o pohromě, která se blíží. Tentokrát to nebylo už jen dočasné a přechodné rozpolcení církve, nýbrž katastrofální odpad zaalpských zemí.

Svatí a lidumilné ústavy

Církev na konci středověku se podobala poli, na němž vedle pšenice bujelo i mnoho plevele. Ten je nápadnější a poutá daleko více pozornost. O hlubokém životě náboženském však svědčí, že v Italii ve sto dvaceti letech (1400—1520) žilo podle neúplného seznamu 88 svatých a světic, hlavně v řádech, těchto předních štěpnicích křesťanské ctnosti.[58])

Důkazem činorodé lásky byl velký počet lidumilných ústavů, nemocnic, chudobinců, nalezinců. Sám Luther se na cestě do Říma 1511
nemálo divil jejich výstavnosti a čistotě; bylo v nich hojnost jídla a pití a počestné paní v nich obsluhovaly.[59]) Též steré, ba tisíceré chrámy, rostoucí do výše na všech stranách, výmluvně ukazovaly, kam ještě srdce širých vrstev na konci středověku tíhlo.

[58]) Pastor, III. 66.
[59]) Tamtéž 49.

III. DÍL

NOVOVĚK

NOVOVĚK

PROTESTANTSKÁ REFORMACE NEBOLI ODPAD SEVERNÍCH ZEMÍ OD CÍRKEVNÍ JEDNOTY

Příčiny odpadu

72. **Církev v Německu.** Že se stalo právě Německo ohniskem největší náboženské revoluce, jakou církev zažila, to vysvětluje nynější historie tím, že Německo bylo římskou kurií finančně vykořisťováno víc než jiné země.[1]) Tisíce italských duchovních, opatřených papežskými listy, odcházelo za Alpy lovit kanonikáty a jiná obročí.[2]) Víc než jinde tam byly na kleru vymáhány desátky a jiné dávky pod nejrůznějšími tituly. Jinde čelila těmto přehmatům silná ruka panovníkova; v rozdrobeném Německu jí nebylo.

Vady církve v Německu

Jinak strádala církev za Alpami rozmanitými neduhy jako jinde. Oplývala přílišným bohatstvím, vládnouc třetinou půdy, a biskupové byli zároveň zeměpány. To mělo za následek, že se na nejvyšší místa tlačili zvláště mladší princové knížecích a kurfiřtských rodin. Skoro všechna biskupství a kanonikáty biskupských kostelů byly obsazeny šlechtici a princi.

Ba nejeden byl biskupem i na dvou i třech místech a při tom neměl biskupského, ba ani kněžského svěcení. Diecése spravovali skrze světící biskupy a sami vedli z bohatých důchodů kavalírský život při dvoře. Rovněž kanovníci se snažili uchvátit více obročí, ale o kněžské svěcení rovněž nestáli. Nižšího kleru bylo příliš mnoho, jeho výchova chatrná a nebylo pro něj ani dost zaměstnání, ani výživy. Podobně byla země přeplněna i kláštery. Některé z nich byly vyhrazeny šlechticům a do těch byli přijímáni slepí a chromí; říkalo se jim »šlechtické špitály«.

Nadpočet duchovenstva a klášterů

Jen při dómu v Míšni bylo r. 1480 88 duchovních, při dómu ve Štrasburce 137, ve Vratislavi s 20 tisíci obyvateli tisíc duchovních, v Gótě s tisícem obyvatel sto duchovních osob.[3]) V Kolíně, »německém Římě«, bylo směstnáno 11 opatství, 19 farních kostelů, 100 kaplí, 22 klášterů, 12 špitálů, 76 řeholních domů (pro bekyně a jiné). Udává se, že v nich žilo pět tisíc duchovních osob. V celém Německu se odhaduje množství řeholních osob na půl druhého milionu.[4])

[1]) Pastor, IV. 1 (210).
[2]) Tamtéž 206.
[3]) Grisar, Luther I. 37.
[4]) Alf. Weber, Luther und Luthertum 1908 (14).

Třebas těmto odhadům netřeba příliš věřit, je jisté, že v řadách kleru tam bylo mnoho nepovolaných, že v tomto rozlehlém a krásně upraveném sadě bylo dost suchého větvoví, jinak by Lutherovy paličské řeči nebyly vznítily tak ohromný požár. Celkem, čím bohatší kláštery, tím chatrnější v nich byla kázeň, jmenovitě v šlechtických.

Erasmus Roterdamský 1466—1536

Cestu Lutherovi připravoval Erasmus Roterdamský, největší humanista v zaalpských zemích, slavná hvězda na nebi střední Evropy. Byl nemanželského původu, záhy osiřel, nerad vstoupil do kláštera (řeholních kanovníků), po několika letech jej samovolně opustil a s neklidem v srdci těkal po světě. Vyspěl v dokonalého mistra latinského slohu a četné spisy roznesly slávu jeho jména po celé západní a střední Evropě. Byl pokládán za nejvzdělanějšího muže, za pravé orakulum svého věku. Velcí se třásli před jeho perem, králové se ucházeli o jeho přízeň, při návštěvě měst býval vítán se skvělými poctami jako suverén. Šťastní, kteří byli od něho vyznamenáni dopisem o několika řádcích; někdy jich napsal za den i 50.

Jeho duch hrál odstíny všech barev. Vydával klasiky, svaté Otce, části bible i vlastní spisy. Z těch měly nejzhoubnější vliv na mládež »Colloquia familiaria« a »Stultitiae laus«. Jak šly na dračku, o tom svědčí, že poslední z nich se za života autorova dočkal 27 vydání.

S neodolatelnou satirou a škádlivou ironií častoval v nich papeže, preláty, mnichy, zbožný prostý lid i scholastické učence. Jeho pichlavým žertům a duchaplným vtipům čtenářova bránice neodolala. Ale jeho perné šlehy, které dopadaly na lidské převrácenosti, byly příliš silné; ranily i samo jádro dobré věci, zesměšňovaly duchovní stav, zbožnost i víru.

Jeho křesťanství

Erasmovo křesťanství bylo silně rozředěné. Nezáživná scholastika měla být nahrazena krasoumným humanismem. Pak prý se otrou strohé hrany přesně vymezených dogmat a otevře se širé pole duchaplnému krasořečnění, větrným frázím, slovním hříčkám. Nač třeba zatracovat Aria nebo Fotia a jiné věřící křesťany? Dědičný hřích mu je zbožnou hypothesou, o oltářní Svátosti smýšlel skoro jako Zwingli; pochybuje o božském původu papežského primátu, zpovědi, o nerozlučnosti manželství. Církevní obřady, posty, úctu svatých, pouti, obrazy, relikvie, řehole, církevní hodinky, tresty, celibát se mu zdají farizejským zdůrazňováním vnějších skutků.

S těmito názory se shodoval i jeho život. Ač byl knězem, asi nikdy nesloužil mše svaté, málokdy jí byl přítomen, církevní hodinky se mu zdály směšnými, posty nesnesitelnými a též jiných přikázání nebral na zlaté vážky. Jaký rozdíl mezi Petrarcou a Erasmem! Onen pln středověké víry, tento skeptik, někdy frivolní, náboženskému životu odumřelý. Ne desatero Božích přikázání, ne evangelické ra-

dy jsou cílem výchovy, nýbrž občanská ctnost a společenská uhlazenost. To byl zbožňovaný učitel německé mládeže.

Ta se podle jeho návodu posmívala zbožným lidem, vážné učence staré školy tupila jako barbary a sama se cvičila jen v nabubřelých chvalořečích, duchaprázdném veršování a jiných dovednostech slovesného umění. Jinak se tato mladší rozpustilá generace německých humanistů navlas podobala humanistům italským, až na to, že strádala větší žízní. Vliv na mládež

Když Luther s velkou rozhodností popřel to, co Erasmus uváděl jen v pochybnost, bylo mu právem vytýkáno, že ve Wittenberce vlastně vzešla jeho setba. Erasmus nenáviděl sporů a hádek a marně se pokoušel zprostředkovat smír. Když pak naň bylo naléháno, aby se vyslovil pro tu nebo onu stranu, vydal proti Lutherovi spis »De libero arbitrio«. V tom mimo jiné pravil, že apoštolé hlásali světu věci dotud neslýchané a lidé že jim konečně uvěřili, poněvadž i neslýchané věci konali; odhazovali hady, uzdravovali nemocné, křísili mrtvé, udělovali dar řeči vkládáním rukou; tito lidé (reformátoři) že také hlásají neslýchané věci, ale na důkaz toho, co mluví, že z nich nikdo dosud neuzdravil ani chromého koně! Proti Lutherovi 1524

Luther mu odpověděl (De servo arbitrio) náruživě; nazval jej nevěrcem, epikurejcem, který točí plášť po každém větru, a varoval před ním jako před jedovatým hadem.

V Římě mu někteří přehorliví ctitelé dokonce vymáhali kardinálský klobouk. Ke konci života dostal i bohaté obročí. Již roku 1517 v lednu mu papež udělil dispens, že mohl žít mimo klášter v obleku světských kněží. Chtěl se uchýlit do své katolické vlasti, ale zemřel v protestantském Štrasburku. Zemřel, vzývaje svaté Jméno; svátostí nepřijal; proč, kusé zprávy neudávají.

Erasmus si získal nejen jméno, ale i jmění. Zanechal sedm tisíc dukátů a skoro královský poklad zlatých a stříbrných pohárů, prstenů, hodinek a jiných klenotů. Byly to čestné dary od vysokých a mocných za pochlebné a oslavné věnování jeho spisů a pak almužny. — Velký literát nebyl prost povahových vad. Vytýká se mu povrchnost, nedostatek hloubky, slavomam, lakota. Těla byl útlého, slabého, oči měl šibalsky přimhouřené a rád pil silná vína. Jeho spisy tvoří devět foliantů. Byl to Voltaire 16. století.

73. **Martin Luther** se narodil 10. listopadu r. 1483 v Eislebenu v Sasku. Jeho rodiče měli selskou usedlost v Möhra v Durinsku (jižně od Wartburku). Jeho otec však tam zabil v hádce sedláka jeho vlastní uzdou, poněvadž mu pásl na pozemku. Všechno tam zanechal a prchl do Eislebenu, odtud pak se přestěhoval do Mansfeldu. Tam našel práci nejprve v dolech, pak se jeho postavení zlepšilo. 1483—1546 Mládí

Tam prožil své mládí i Martin, prvorozený z osmi dítek. Rodiče byli přísní, syn vzdorovitý, proto býval často krušen rákoskou. Matka, která s ním dobře smýšlela, zbila jej jednou do krve. Ve škole prý byl za jediné odpoledne bit patnáctkrát a ničemu prý se v ní nenaučil. Rovněž otec často napravoval metlou tvrdohlavého syna; málem že neutekl z domu. Na latinské škole v Eisenachu si vyprošoval chléb s jinými chudými studenty zpíváním dům od domu, až se ho ujala nějaká vdova. Od r. 1501 studoval na erfurtské universitě filosofii a vedle toho se věnoval četbě latinských autorů. Hluboce jej dojala nenadálá smrt přítele, jenž byl v souboji probodnut. Téhož roku byl na cestě z domova do Erfurtu opodál města zastižen děsnou bouří s blýskáním a hromobitím. V úzkosti srdce učinil slib, že se stane mnichem, jestliže vyvázne živ. Dne 16. července připravil přátelům na rozloučenou večírek. Jeho úmysl vzbudil nemalé překvapení. Poháry kolovaly, student Martin byl nadmíru veselý a hrál na loutnu. Druhého dne jej doprovodili přátelé k bráně kláštera, jež se za ním, jak se zdálo, navždy zavřela. Přinesl s sebou Vergila a Plauta.

V klášteře 1505

Byla to volba zcela pochybená; podle nerozvážného slibu volil stav, ke kterému se naprosto nehodil. Otec jej od duchovního stavu zrazoval a přemlouval, aby studoval práva; ale Martin měl svou hlavu. Oblékl řeholní hábit augustiniánů-eremitů, bílou řízu se škapulířem, na ní černý plášť s kapucí. Přijal i nové řeholní jméno Augustin. Po roce složil obvyklé tři sliby, po dvou letech byl vysvěcen na kněze. Když při primiční hostině vykládal o oné bouři a učiněném slibu, pravil přítomný jeho otec s hněvem, že jeho klášterní povolání je ďábelská šalba, že měl zůstat ve světě a podporovat rodiče.

Provinciál Staupitz čekal, že se stane chloubou řádu, a zjednal mu místo na universitě ve Wittenberce. R. 1512 tam dosáhl doktorátu theologie a vykládal Písmo svaté. Nějaký čas plnil bratr Martin své řeholní povinnosti svědomitě.

Vnitřní nesnáze

Dvakrát vykonal životní zpověď, trpěl také skrupulosností, která nabývala chorobných příznaků. Občas se ho zmocňovala trudnomyslnost a mučívaly jej pochybnosti o věčné spáse. Byl hašteřivý, všemu lépe rozuměl, vše lépe věděl než jiní, rad duchovních vůdců nedbal a šel vlastní cestou.

O své první mši svaté pravil, že byl při ní tak ohromen Boží velebností, že by byl utekl od oltáře, kdyby jej mocí nebyli zadrželi. Jindy, když oděn jsa v kněžská roucha, provázel provinciála Staupitze při procesí s oltářní Svátostí, přepadl jej takový strach, že se začal třást a málem že z průvodu neutekl. Po pobožnosti si stěžoval představenému a ten mu odpověděl, že ona hrůza nepochází od

Krista; ten že nestraší, nýbrž těší. Jindy, když byl s bratřími přítomen mši svaté a celebrant u oltáře zpíval evangelium o posedlém, bratr Martin se svalil, zuřil, křečovitě se svíjel a křičel: »Já to nejsem, já ne!« Někteří z jeho spolubratří v tom viděli záchvat epilepsie, ač jí jinak netrpěl; jiní si to vykládali jako působení ďábelské.[5]) Vůbec jeho chování mělo do sebe cosi mimořádného. Jeho hluboko vpadlé oči sálaly zvláštním leskem, jakým prý svítívají oči posedlých. Přátelé naopak byli okouzleni »zářícím souhvězdím jeho očí«. Rektor wittenberské university pravil o novém profesoru, že má podivné fantasie a že jednou zvrátí učení, které nyní na vysokých školách panuje.

Cesta do Říma 1510—1511

R. 1510 podnikl cestu do Říma v záležitostech řádu. Spatřiv zdaleka město s přečetnými svatyněmi, padl na kolena a s pohnutím volal: »Buď pozdraven, ó svatý Říme!« Luther dovedl humorně přepínat a zesměšňovat. S takovým tónem líčíval svůj pobyt ve věčném městě: »Já jsem byl tehdy také takovým potřeštěným svatým; lítal jsem po všech kostelích a kryptách a věřil jsem všemu, co mi tam nalhali a nablábolili. Také jsem tam sloužil mši, jednou nebo vícekrát, a velice mě bolelo, že můj otec a matka ještě žili; tak rád bych je byl vysvobodil z očistce mšemi a jinými modlitbami.« Jeho katolická víra byla ještě tak pevná, že, jak tvrdil, by býval každého na místě zabil, kdo by se byl jen křivým slovíčkem papeže dotkl. Pobyt v zesvětštělém středu křesťanstva naň působil nepříznivým dojmem. Nové generální zpovědi nevykonal a klidu nenašel. Někteří tvrdí, že tam žádal o dispens od řeholních slibů, ježto prý onen stav volil z ukvapenosti a strachu; ale nedostal ji. Ještě r. 1516 hájil v kázání papežský primát a odsuzoval kacíře.

Vnitřní změna

Horlivým mnichem Luther dlouho nebyl. První nadšení záhy ochablo a jeho neobyčejně silné vášně, jmenovitě hněv, samolibost, pýcha a zvláště smyslnost zvedaly povážlivě hlavu. Jejich krocení a přemáhání bratra Martina omrzelo. Modlitba, již pro vnější zaměstnání často zanedbával, se mu znechutila, také se pokoušel mimo klášter navazovat styky, jež se nesrovnávaly s jeho stavem. Následek toho byla nespokojenost a vnitřní rozervanost. Celou řadu dní se zavíral do pokoje, nemodlil se, nesloužil mše svaté. Sliby, jež dávají zbožné duši křídla, tížily jej jako centy a tichá cela se mu stala žalářem. V duši, obestřené chmurami pochybností, se začaly povážlivě viklat základy náboženského a mravního života. Rodil se v ní nový křesťanský názor, zbudovaný na »samospasitelné víře«. Našel jej, jak se domníval, v listech sv. Pavla[6]) a ve spisech sv.

[5]) Grisar, Luther I. 12.

[6]) »Soudíme, že člověk bývá ospravedlňován věrou bez skutků zákona« (rozuměj Mojžíšova). Řím. III., 28.

Augustina. Stěžejný jeho blud byl, že popřel posvěcující milost, jež se vlévá do duše svátostmi, a tvrdil, že naše spravedlnost je nám pouze něčím vnějším, imputovaným. Velmi si liboval v přirovnání Krista k slepičce.[7]) Jako ta chrání kuřátka svými křídly proti dravcům, tak Kristus věřící svou spravedlností proti ďáblům. A jako ona křídla jsou kuřátkům něčím pouze vnějším, tak i Kristova spravedlnost věřícím.

Vnější spravedlnost

Oné vnější spravedlnosti nabývá člověk pouze věrou v zásluhy Kristovy. Důsledky tohoto základního bludu jsou samozřejmé. Jestliže není vnitřní posvěcující milosti, není třeba svátostí, jimiž se vlévá, a když není třeba svátostí, je zbytečný duchovní stav, který je uděluje. Tak dospěl Luther k laickému křesťanství, kterému stačí pouhá bible; z ní čerpá člověk ospravedlňující víru.

Slavnostně prohlásil toto protestantské dogma slovy. »Vše, co se vynoří z křestní vody, je samo sobě již knězem, biskupem a papežem.« Křesťan podle Luthera nepotřebuje kněze; sám, bez prostředníka, se blíží k Bohu a zajišťuje si svou spásu. Celý složitý církevní stroj s farnostmi, kláštery, diecésemi, biskupy, koncily, papežem a s jejich úředními úkony, obětmi, svátostmi, kanonickými zákony jest třeba jako satanův vynález do základů zbořit a rozmetat. A tohoto díla se Luther podjal s velkou náruživostí, s neslýchaným cynismem a nečekaným zdarem.

Dědičný hřích

Druhý základní blud se týkal dědičného hříchu. Ten nezáležel v ztrátě posvěcující milosti, do duše vlité, nýbrž jen v procitnutí nezřízených náklonností; a osobní hříchy jsou jen další projevy dědičného hříchu. A tyto náklonnosti hněvu, pýchy a zvláště smyslnosti jsou, jak prý zkušenost učí, neodolatelné.

Luther první ze všech heresiarchů popřením svobodné vůle prohlásil člověka za nevolného otroka neřestí.

Na tomto novém evangeliu si nemálo zakládal. Papeženci je skryli pod kbelcem, on je po dlouhé době objevil a postavil na svícen. Člověk může stotisíckrát denně hřešit, vírou opět nabývá ospravedlnění.[8]) I protestantští theologové nazývají tuto jeho dogmatiku hrubou a neomalenou.

Blud, dozrálý již r. 1515

Tento názor byl dozrálý v duši Lutherově již r. 1515. Toho roku rozváděl na kázání oblíbené přirovnání o kuřátkách, chráněných křídly slepičky, a tvrdil, že posvěcující milost je výmysl a klam.[9]) Vzbudil tím arci projevy nelibosti a odporu. Následujícího roku nazval opět na kázání dlouhé posty, modlitby, bdění a chudý šat beránčím rounem, kterým se odívají hltaví vlci. Kdo skládá svou naději na zásluhy dobrých skutků, staví prý si vedle Boha cizí modlu;

[7]) Mat. XXIII. 37.
[8]) Pecca fortiter, fortius crede — statně hřeš, statněji věř.
[9]) Grisar, Luther I. 61.

jsou to farizeové, zákoníci a pyšní svatí. Kdo jsou Duchem vedeni, ti se o dobré skutky příliš nestarají. Svůdné heslo, již předem pro nastávající boj ukuté, znělo: »Pryč s dobrými skutky, sama víra ospravedlňuje.« Celkem z nepatrného podnětu se rozpoutala za Alpami bouře, jež tam církevní budovu do základů rozvrátila.

Obsazení mohučského stolce

Osudná chvíle se přiblížila. Albrecht Braniborský, bratr vládnoucího kurfiřta Jáchyma, arcibiskup magdeburský a biskup halberštatský, žádal r. 1514 papeže ještě o arcibiskupství mohučské.[10]) Lev X. váhal pověřit tak odpovědnými úřady mladého, sotva 25letého prince, ale konečně povolil. Za to pak, že jej potvrdil jako arcibiskupa mohučského, žádal taxu 14 tisíc dukátů, za podržení dřívějších dvou stolců deset tisíc dukátů. Ohromnou sumu půjčili augšpurští Fuggerové. K jejímu uhrazení bylo z papežské kanceláře nabídnuto hlásání odpustků na dostavění chrámu sv. Petra na osm let, se zastavením všech odpustků jiných.

Polovice výtěžku měla připadnout princi, polovice měla být poslána do Říma. Arcibiskup a kardinál neměl chuti k této peněžní manipulaci, protože odpustky působily v Němcích již dlouho zlou krev; ale když neviděl jiného východiska, svolil. Obsazení mohučského prestolu vrhá zlé světlo na Řím i braniborský rod; obě strany se poskvrnily lakotou a hlásání odpustků se zvrhlo v jejich rukou na finanční podnik.

Osudné odpustky 1517

Jejich hlásáním byl pověřen dominikán Jan Tetzel, znamenitý kazatel, který se v té úloze již několikráte osvědčil. Prošel diecési halberštatskou a magdeburskou a dospěl až do Jutrobogu poblíž hranic saských; do Saska nesměl. Z Wittenberka však dost věřících odcházelo do Jutrobogu, vzdáleného asi 30 km, aby tam odpustky získalo. To Luthera popudilo; a poněvadž mu zákulisní pletichy o obsazení mohučského stolce nebyly tajny, umínil si, že hlasateli odpustků »prorazí buben«.

95 thesí 31. října 1517

Dne 31. října 1517 v předvečer Všech svatých přibil na dveře universitního chrámu ve Wittenberce 95 thesí o účinnosti odpustků, jakoby za účelem školské disputace. Čtenář však hned na první pohled vycítil, že se these vymykají akademickému rámci pouhé universitní hádky; bylyť psány tónem útočným, vyzývavým a urážlivým. Před Bohem prý nemají žádné ceny, popíral se tam tak zvaný poklad milostí, z kterého papež věřícím rozdává, odpustky tam byly nazvány sítí, jíž se loví bohatství. Papež prý je bohatší než Crassus; proč tedy nestaví chrám z vlastních peněz, nýbrž z jmění chudých lidí, proč nevyprázdní očistec najednou, proč nevysvobodí duše zadarmo, proč neudělí odpustky stokrát denně?

[10]) Tento Albrecht, arcibiskup a kardinál, byl bratranec Albrechta Braniborského, velmistra Německého řádu.

Národním hrdinou

Nikdo nepřišel odpustky hájit, ale ve čtrnácti dnech se these rozlétly po Německu a brzy i po ostatních zemích. V celé říši vzbudily neobyčejně živý ohlas, poněvadž autor jimi rázně a neohroženě vyslovil to, co statisíce již dlouho tížilo. Byl to výbuch nastřádané nevole proti Římu. Luther promluvil národu ze srdce a během dne se stal nejpopulárnější osobou. Bylo to znamení, že doba pro odpad dozrála. Jmenovitě humanisté, kteří jinak mnichy pohrdali, přijali jej za svého a své hbité jazyky a břitká pera postavili do služby věci jím hájené. Proto prý jej Bůh omráčil bleskem před Erfurtem, jako kdysi Šavla před branami damašskými, poněvadž i jej povolal k velkému úkolu. Luthera naopak nenadálý úspěch poháněl dále vpřed na nastoupené dráze a jeho troufalost rostla každým dnem.

V rozpoutané náboženské vřavě Luther přímo přetékal řečnickým elánem a své posluchače naplňoval fanatismem. V užívání biblických obrazů, jejich používání ke svému účelu a v názorném mluvení byl nedostižným mistrem; ovládalť německou řeč jako tehdy sotva kdo jiný. Do očí bije jeho neomylnost, neurvalost vůči odpůrcům, kterými pyšně pohrdal a jimž hrubě spílal.

Papež viděl v oněch sporech jen obyčejnou mnišskou hádku. Tetzel si však věc velmi zabíral a v Lipsku se roznemohl. Luther jej těšil dopisem a ujišťoval jej, že pro něho ta různice nevznikla; to dítko prý má jiného otce. Po dvou letech tam Tetzel zemřel. Lev X. volal Luthera před svůj soud do Říma, ale marně na něho čekal. V Lipsku se konaly dlouhé disputace za valné účasti i samého dvora. Hlavním zastáncem pravé víry byl Dr. Eck, profesor ingolštatské university. Ta se pak stala hlavní baštou katolické strany nejen v Bavořích, nýbrž vůbec v Německu.

Povolán před papežův soud

Dne 15. června 1520 byla proti Lutherovi vydána v Římě bula, v níž bylo 41 jeho článků zavrženo, on i jeho stoupenci vyloučeni z církve a jeho spisy odsouzeny k spálení. Ale při jejím ohlašování se v Němcích ukázalo, že velká část národa stojí za Lutherem. Mnohé církevní i světské vrchnosti a university jí vůbec nepřijaly nebo ji uveřejnily neochotně a ti, kteří ji ohlašovali, byli od Lutherových stoupenců ohrožováni. On sám se odvolal od »nespravedlivého soudce, od zatvrzelého, bludného, Písmem zavrženého kacíře a odpadlíka« ke křesťanskému koncilu.

Vyobcován z církve červen 1520

A když se dozvěděl, že na některých místech, na př. v Kolíně a v Lovani, jeho spisy přece byly spáleny, vyšel s velkým zástupem studentů a lidu před městskou bránu a do plamenů hořící hranice tam uvrhl bulu, církevní právo a některé spisy svých odpůrců se slovy: »Poněvadž jsi zkormoutila svatého, ať tě stráví věčný oheň!« To byla věc v Němcích dotud neslýchaná. Luther tím

Spálí bulu 10. prosince 1520

za sebou strhl most, stal se heresiarchou a hlavou nové sekty a usiluje o to, aby se mu dostalo uznání a ochrany od moci státní.

Před wormským sněmem 1521

Následujícího roku svolal mladý, teprve 21letý císař Karel V. říšský sněm do města Wormsu. Podle platných říšských zákonů měl být Luther jako zatvrzelý a odsouzený kacíř upálen. Toho se však císař, vládce moře a zemí, neodvážil. Byl by tím popudil proti sobě největší část národa. Mimoto přišel do Wormsu bez vojska, takže sněm byl v nebezpečí, že bude od Lutherových stoupenců rozehnán. Oldřich Sickingen, hlava revolučního drobného rytířstva, byl pohnut ke krátkému příměří 400 dukáty. Přátelé a odpůrci novot se na sněmu div nepobili. Papežský legát Alexander, rodilý Němec, žádal, aby byl Luther uvězněn nebo poslán do Říma. Ale na naléhání jeho stoupenců mu bylo dopřáno před sněmem slyšení. Ochranný list mu byl vydán na tři týdny.

Hutten, Lutherův obhájce

Mladý rytíř a humanista Hutten, výmluvný, bouřlivý a zapřisáhlý nepřítel kněží, mezitím hanopisy zpracovával lid. Ve Wormsu byla k tomu účelu založena zvláštní tiskárna. Legáta nazval nejnásilnějším loupežníkem, největším ničemou, jenž veden jsa bláznovstvím, zločinností a zběsilostí, překročil hranice Německa. On se již postará, aby byl vyvlečen ven jako mrtvola. Rovněž členům sněmu vyhrožoval.

Císaři, od něhož prý národ očekával, že jej zbaví římského jha, vyslovil přání: »Dejtež bohové, aby tvé příští kroky byly lepší prvních!«

Lidu byly prodávány obrazy představující Luthera se svatozáří kolem hlavy. Byl veleben jako druhý Mojžíš a vychvalován i nad sv. Augustina. On mezitím jel ze Saska do Porýní. Jeho cesta byla nepřetržitým triumfem. Lid se zdaleka sbíhal, aby spatřil vyvoleného Páně a slyšel jeho kázání. Tyto vlny obecné přízně v něm budily vědomí vlastní velikosti a pocit důvěry. Když se blížil Wormsu, před nímž byl varován, zvolal, že tam půjde, kdyby tam bylo tolik ďáblů, co je tašek na střechách.

Při prvním výslechu projevil málo odvahy; přiznal se k více než 25 spisům, které tam ležely na stole, mluvil tiše a vyžádal si lhůtu na rozmyšlenou. Teprve druhého dne, byv povzbuzen přáteli a revoluční stranou, mluvil odhodlaně a prohlásil, že neustoupí. Všechny domluvy v následujících dnech byly marny. Hutten dodával mysli »nepřemožitelnému evangelistovi«, ať se nebojí, ať odvážně vstoupí před ony dravé šelmy, jakkoliv řvou, zuří a se vztekají, jemu že nebude chybět obhájců a mstitelů. Na císaře nezapůsobil zvlášť příznivým dojmem. Když jej změřil zpytavým pohledem, pravil, že ten mnich z něho kacíře neudělá. Též jiným připadal jako zloduch, jenž shledává bludy staré a vymýšlí nové.

Říšská klatba

Když se sněm už zčásti rozešel, vydal císař na Luthera říšskou klatbu; jeho spisy měly být spáleny, on i jeho stoupenci dle platných zákonů potrestáni. Byla to rána do vody. Vykonání klatby bylo ponecháno jednotlivým knížatům, především tedy kurfiřtovi saskému. Ten se postaral, aby Lutherovi nikdo neublížil. Na cestě domů byl »přepaden« a ukryt na hradě Wartburce. Tam žil jako rytíř Georg necelý rok, ulevuje lovem a kratochvílemi stísněné mysli. Také překládal Nový zákon; potřebovalť nového výkladu bible k šíření svého učení. S celým dílem byl hotov, ne bez přispění jiných, teprve r. 1534. Před ním bylo Písmo svaté přeloženo do němčiny 19krát, nehledě k četnějším překladům jednotlivých částí. Jeho patří k nejméně správným. Počínalť si při svém díle velmi libovolně, násilně a neuctivě. Nerozpakoval se i verše překrucovat. Do věty sv. Pavla vsunul slůvko »jen«. (Člověk bývá ospravedlněn »jen« vírou, bez skutků zákona.)[11]) List sv. Jakuba nazval bezcenným cárem (epistola straminea), poněvadž byl psán přímo proti jeho samospasitelné víře. Svatý apoštol výslovně praví, že víra bez skutků je mrtvá, že nikoho nespasí, že i ďáblové věří a třesou se.

Na Wartburce 1521—1522

Jeho vnitřní boje

Na Wartburce prožil Luther těžké vnitřní boje se sebou samým. »Jsi ty jediný moudrý, a všichni ostatní se mýlili? Což jestliže ty bloudíš, mnohé svedeš a do záhuby uvrhneš?« — Za dne se rozptýlil lovem a hrou a jinými zábavami, ale v noci hlodal červ pochybnosti na dně jeho duše a výčitky jako supi oblétaly uondanou hlavu. Konečně dospěl k přesvědčení, že je to jen našeptávání zlého ducha. Toho vůbec nápadně často jmenuje, často s ním bojoval a v nejrůznějších podobách jej viděl: jako černého, divokého vepře v zahradě, jako hořící věchet slámy, v Koburku jako býka, na Wartburce se hnal v podobě psa na jeho postel; jednou prý jej, lze-li jeho slovům věřit, chytil a vyhodil oknem.

Nové bohoslužby

Když uslyšel, že v Sasku řádí novokřtěnci, vedení Tomášem Münzerem, že křtí dospělé, plení chrámy a ničí obrazy, opustil svůj »Pathmos«, aby zjednal pořádek. Ztřeštěnce důrazně okřikl a dal vyhnat ze země. Sám pak zavedl nové, zjednodušené bohoslužby. Věřícím byla »večeře« podávána pod obojí způsobou, kázání a zpěv se staly hlavními součástkami protestantských bohoslužeb.

Evropa se začala rozestupovat na dva nepřátelské tábory, jež se přes půl druhého století ozývaly ostrou, občas hrubou střelbou náboženské polemiky. Mnoho zavinil sám Luther, jenž při nedostatku důkazů hájil své názory zlořečením, spílám a proklínáním odpůrců a na všechny Římany hřímal jako na lotry a zrádce.

Tupení duchovních

Předně si vzal na mušku samého papeže, o němž byl nějaký čas na pochybách, má-li jej pokládat za Antikrista či za jeho předního apoštola. Ať

[11]) Řím. III. 28.

se modlí a káže, světské panování ať ponechá knížatům a králům, a proto ať mu císař vezme církevní stát. Církevní právo musí být zahlazeno do posledního písmene. Doba církevních trestů již minula; vydat interdikt je těžší hřích než uškrtiti dvacet papežů. Každý papežův legát dostane přísný rozkaz ihned opustit Německo; jinak bude hozen do Rýna nebo do nejbližší vody. Jsou-li zloději věšeni, vrazi stínáni, proč se nechopíme meče proti těm učitelům zhouby, těm papežům, kardinálům a celé té římské havěti a neumyjeme si ruce v jejich krvi? Vždyť Řím vyssává Německo tou měrou, že jest divno, že tam vůbec lidé mají ještě co jíst. Když si papež vyjede, má skvělejší průvod než císař a králové, tři nebo čtyři tisíce dvořanů jej provází na mezcích; a to všechno se vydržuje z německých peněz! Nebylo by divu, kdyby Bůh deštil na Řím s nebe oheň a síru. »Knížata a pánové, jak dlouho budete trpět, aby ti draví vlci přepadali vaši zemi? Chcete bojovat proti Turkům; zde potírejte nepřítele daleko horšího! Papež je horší než Herodes, protože vraždí tělo i duši. Jak šťastni jsou Řekové a Češi, kteří se od římského Babylonu dávno odtrhli!«

Neméně strašné hromobití se sneslo z jeho úst na biskupy. Nazval je největšími vlky a tyrany. Lépe, aby byli všichni povražděni, než aby jedna duše byla jimi svedena.

S děsným proklínáním mluvil o stavu, do něhož ukvapeně a bez povolání vstoupil.[12]) Lépe prý je být katem nebo vrahem, než popem nebo mnichem. Nadávek, kterými zahrnoval řeholní osoby, nelze vůbec opakovat. Sám že by raději býval loupežníkem, nebo ještě něčím horším, než patnáct let se Kristu rouhat (nehodným sloužením mše sv.). Myslil prý, že v klášteře bude jako v nebi mezi anděly, a zatím že byl v pekle mezi ďáblы (pro trýzeň a muka svědomí). Toto babylonské zajetí prý je horší než turecké. Což divu, kdyby knížata a páni všem duchovním rozbili hlavy a vyhnali je ze země, protože k utopení by pro ně v Rýně nebylo místa. Divil se, když byl svěcen, že se země neotevřela a jej i s biskupem nepozřela.

Odboj rytířstva 1523

Tehdejší Německo trpělo poměrným přelidněním. Stěhování na slovanský východ bylo zaraženo, jízdy do Italie a křižácké výpravy dávno přestaly, četné drobné rytířstvo upíralo lačné zraky na rozsáhlé církevní zboží. Luther prohlásil, že k bohoslužebným účelům stačí jeho desátá část, ostatek přiřkl světským vrchnostem. Drobné rytířstvo, jež se první vrhlo na lákavou kořist, bylo v Porýní od velkých knížat přemoženo a jeho vůdce Sickingen podlehl zranění.

Selská válka 1524—1525

Náboženské novoty urychlily i výbuch selských bouří. Luther popuzoval lid proti biskupům a klášterům, od demagogů byla mezi něj vnášena komunistická hesla. Sedláci se chopili zbraně a za rok vypálili a vydrancovali tisíc klášterů a zámků. Knížata však jejich nezřízené zástupy rozprášila, asi 150 tisíc jich zahynulo, 50 tisíc prchlo za hranice.

Luther, slyše o páchaných zločinech, vydal spis »Proti vražedným a loupeživým rotám selským«. Vyzýval každého, kdo může, aby sel-

[12]) Janssen. Gesch. des Deutschen Volkes, I. 195.

ské rebely utloukal, rdousil, bodal tajně i veřejně jako vzteklé psy. Je to doba krutosti, a ne milosti. Sedlák ve vzpouře zabitý propadá tělem i duší ďáblu; kdo zahyne na straně knížat, je pravým mučedníkem. Sedláci mu toho nezapomněli. Když mu zemřel otec (1530), netroufal si mu jít na pohřeb. Tím ztratil v širokých vrstvách sympatie; církevní zboží rozchvátila knížata a města.

Jeho svatba 1525

Zatím co země tonula v záplavě plamenů a krve, Luther se ženil. Pojal za choť Kateřinu Bora, která s jinými nemoudrými pannami na jeho radu opustila klášter cisterciaček v Němčí v Sasku. Co dosud jiným duchovním radil, to byl nucen udělat i sám, v tichosti a bez obvyklých radovánek. Dobře pravil, že nad tímto jeho krokem se budou andělé radovat a ďábli plakat, poněvadž si jako reformátor tímto dvojnásobným sakrilegiem v očích všech počestných křesťanů nesmírně zadal. Humorný Erasmus o něm pravil, že jeho tragedie končí vesele. Mnozí a mnohé následovali jeho příkladu, spatřujíce v nedovoleném a hříšném sňatku nejjistější bránu k životnímu štěstí. Veřejných pohoršení bylo jako v žádné jiné době. Přesto nejeden klášteřík vzdoroval jako výspa příboji bludu a mravní nevázanosti až do úmrtí posledního člena.

Šíření lutherské víry

Mimo očekávání šířila se wittenberská víra na všechny strany s úžasnou rychlostí. R. 1527 byla úředně zavedena v kurfiřtství saském a vévodství hesském. Tamní vévoda Filip dostal tajné dovolení míti dvě manželky jako odměnu za horlivé šíření nového evangelia.

Německý řád 1525

I velmistr Německého řádu Albrecht Braniborský proměnil na Lutherovu radu církevní území svého řádu ve světské knížetství. V Královci založil tiskárnu a v několika dnech byla země zaplavena spoustou letáků a hanopisů, jimiž byla v lidu úcta k papeži a láska ke katolickému náboženství podvrácena a mysli připraveny na církevní převrat. Zikmund Starý, král polský, vrchní lenní pán rytířského státečku, dal k tomu svolení a Albrecht mu v Krakově složil přísahu jako světský dědičný vasal. Albrecht pojal za choť dánskou princeznu, ale jeho dědicové byli slabomyslní a vláda nad sekularisovaným územím přešla r. 1618 na kurfiřty braniborské.

Mečový řád 1561

Podobný krok učinil r. 1561 i Gotthard Ketteler, velmistr Mečových bratří v Livonsku. Ponechal si Kuronsko jako světské panství a Livonsko s městem Rigou odevzdal Polsku; též sám se stal vasalem polského krále.

Po příkladu svých představených odpadla i část rytířstva, ba i někteří biskupové (východopomořanský, sambijský, kuronský) zradili svěřené stádce a stali se z pastýřů vlky.[13]) Jiní biskupové k dílu zkázy nečinně přihlíželi, někteří, na př. v Kolíně nebo v Osnabrücku,

[13]) Východní Pomořany je území Kašubů při dolní Visle, Sambie je poloostrov nad Pregolou, Kuronsko je západně zálivu Rižského.

byli pro heretické smýšlení kapitulou a lidem donuceni svých hodností se vzdát.

Hluboké kořeny sice zapustila luterská víra v zemích skandinavských, ale náboženský převrat nebyl tam způsoben hnutím lidovým; naopak kacířské jařmo bylo násilím vnuceno národu se vzpírajícímu a proti jeho vůli a náklonnosti. Ve skandinavských zemích nebylo protipapežské a protiřímské nálady jako v Německu. Švédsko 1529

Švédského obyvatelstva bylo asi půl milionu a byli poddáni Dánům. R. 1520 se postavil v jejich čelo Gustav Vasa a v krátké době jim vítěznými boji dobyl svobody. Pro své zásluhy byl zvolen králem. Nová dynastie potřebovala statků a těch hodlal nabýt zavedením nové víry a sekularisací církevního zboží. Hlavní věcí bylo získati magnáty. Sliboval jim část loupeže, vyhrožoval jim, že se vzdá a že opět upadnou v služebnost cizinců. Dva biskupy dal uvěznit, dva umučit a vplést na kolo na pospas dravcům; vzpoury lidu byly uďušeny brannou mocí. Řeholním osobám bylo poručeno opustit kláštery a oženit se.

Švédský protestantismus podržel mnoho z vnějších katolických obřadů a odznaků. Tamní protestantští biskupové mají mitry, berly a velekněžská roucha. Cizinec ve švédském kostele má dojem, že viděl katolické bohoslužby. Svátostný obsah byl vyprázdněn, zůstala vnější slupka na klamání obecného lidu. Neudržela se ani skrovná katolická menšina, jež se teprve nyní tvoří s velkými nesnázemi, poněvadž dlouhá staletí nasula mezi oklamaný národ a Řím vysoký val předsudků. Konvertité, kteří se pracně dopídili pravdy, ubolévají jen nad zločinem, jehož se dynastie na národu dopustila.

Podobným způsobem byla luteránská reformace zavedena v Dánsku. Kristián III. zatkl a uvěznil všechny biskupy a propustil je, když se zřekli svých hodností. Pánům dal část jidášské ceny, to jest zabraných statků, katolíky zbavil úřadů a dědických práv, a jejich kněžím zakázal vstoupit do země pod trestem smrti. Nelidský zákon byl zrušen teprve r. 1849. Dánsko 1536

Rovněž v Norsku, podléhajícím Dánům, se lid proti náboženským novotám vzpíral. Ale vládní komisaři pobrali v chrámech zlato a stříbro pro lakotného krále, oloupili i ctihodnou katedrálu v Trondhjemě, hrobku svatého krále Olafa († 1030), poutní místo celé Skandinavie, a proměnili ji v stáj. Část duchovenstva, věrná staré víře, opustila zemi. Norsko

Na Islandě biskup Jon Arason se postavil v čelo věřících a řadu let s mečem v ruce vítězně hájil katolickou víru proti vládním bičům. Byl však zrazen, odsouzen na smrt a sťat jako stařec 66letý. Island 1550

Románi a Slované

Leč nejen v germánských, ale i v románských a též slovanských zemích začal živelný příboj Lutherova učení podemílat základy církevní budovy. Náboženskému vkusu románských kmenů upravil a přizpůsobil protestantskou víru geniální heresiarcha Kalvín. Luther úchylky kalvinistů od svého učení a své praxe příkře odsuzoval. Zato s nemalým uspokojením pozoroval, kterak mnozí Čechové a Poláci razí jeho světodějnému poslání a neporušené nauce cestu na slovanský východ. Čechové, zvláště husité, přijímajíce za své novoty saského reformátora, pocítili v nitru bolestný osten svědomí, že zrazují nejen svou víru, ale i svou národní čest.

I Slováci a Slovinci se stali z velké části poslušni wittenberského papeže.

Protestanté 1529

R. 1529 říšský sněm ve Špýru zakázal další šíření nové víry. Lutherovi stoupenci podali proti usnesení protest a od té doby byli nazýváni »protestanty«.

Augšpurská konfese 1530

Následujícího roku podali na říšském sněmu v Augšpurce císaři Karlu V. články své víry, sepsané od Melanchtona, předního Lutherova pomocníka, znamenitého humanisty. Augšpurská konfese obsahuje 28 hlav a je úředním dokumentem lutherské víry. Články o trojjediném Bohu, Synu Božím a posledních věcech člověka zní úplně po katolicku. O dobrých skutcích se tam mluví povšechně a neurčitě, o počtu svátostí, odpustcích, papeži, očistci se mlčí, zavrhují se přijímání pod jednou, mše svaté, povinná zpověď, půst, celibát, sliby a moc biskupů.

Šmalkaldská jednota 1531

Císař konfesi zamítl; pět protestantských knížat a 11 měst se v zápětí sestoupilo ve šmalkaldskou jednotu k hájení víry. Násilně ji zavedli v Brunšvicku a některých krajích Durinska.

Nuncius ve Wittenberce

Již r. 1535 obcházel papežský vyslanec Vergerio dvory německých knížat obojího vyznání a zval je k účasti na obecném sněmu. Navštívil i Wittenberk a byl tam přijat jako za dřívějších dobrých časů s náležitou poctou a byl ubytován v knížecím paláci. Podíval se tam i na protestantské bohoslužby a pozval k sobě i původce osudných novot. Luther se k audienci podle možnosti naparádil. Dal se oholit, učesat, oblékl nejkrásnější šat a na krk zavěsil zlatý řetěz, aby, jak pravil holičovi, vzbudil dojem, že je mladý a že může mnoho vykonat. Nuncius vskutku psal do Říma, že Luther, ač padesátník, nezdá se mít ani čtyřicet. Luther se ho tázal, zda o něm slyšel kolující pověst, že je opilý Němec? Chlubil se svým svazkem s Kateřinou Borou a hájil »zřizování« duchovních, ve své straně zavedené. Nuncius jeho nejapnosti chvíli poslouchal; ale když reformátor prohlásil, že oni jsou si svými věcmi jisti, a to skrze Ducha svatého, a že žádného koncilu nepotřebují, ostatní křesťanstvo však že ho potřebuje, aby poznalo, v jakých bludech tone, došla nuncia trpěli-

vost a pro jeho opovážlivou řeč jej pokáral. Tu se Luther rozkřikl, že chce na koncil jít a své věty proti celému světu hájit; z jeho úst že nemluví hněv osobní, nýbrž hněv Boží.

Vergerio se zmiňuje též o jeho chatrné latině. Nápadny mu byly i neklidné, hluboko vpadlé oči, jež jako by hořely zuřivostí a vztekem; celá jeho bytost že v sobě měla cosi démonického.

Proti koncilu a papeži 1545

Teprve r. 1545 svolal Pavel III. všeobecný koncil do Tridentu. Luther jako by tušil dalekosáhlý význam církevního sněmu, varoval před ním své stoupence a zuřil proti němu jako nepříčetný. V hrubých nadávkách a urážkách překonal sám sebe. Ilustrovaným hanopisem, který je nazýván jeho závětí, vyzýval knížata, aby přibili papeže a kardinály a jejich nohsledy za jazyky na šibenici, ať je sváží a s jejich berlami a mitrami je zavezou do Ostie a tam naházejí do moře, ať všem sedrou kůži za živa. Zahrnuje je tituly, jichž nelze opakovat. Přiznává, že v něm krev vře a že by si přál mít sílu Samsonovu, aby mohl dovršit svou pomstu nad Filišťany. Jako Samson sloupy chrámu, zatřásl i Luther sloupy církevní budovy a zaalpské země naplnil jejími troskami. To jeho zlobě nestačilo; na celém světě ji chtěl zničit a v jejích zříceninách i zahynout.

Luther nezavíral oči před smutnými následky své činnosti. Dokud prý lidé byli papeženci, byl v každém jeden ďábel; nyní prý je jich v každém sedm. Také živě pociťoval svou vlastní mravní pokleslost a nejednou si přál, aby tak daleko nebyl zacházel.

Smrt v Eislebenu 18. února 1546

»Já jsem syt světa a svět mne. Na světě to nebude lepší. Kdo má zemřít, zemři co nejdřív. Naše hříchy nás tíží.« Byl raněn mrtvicí 18. února 1546 v Eislebenu, kde právě dlel návštěvou. Dožil se 63 let. Pochován byl ve Wittenberce za velké účasti svých ctitelů. Zanechal tři syny a dceru. Jeho rod vyhasl r. 1759. Jeho sympatická vlastnost byla nezištnost. Knížatům zjednal ohromná církevní bohatství, a jeho vdova byla nucena vydržovat strávníky, aby se uživila.

Liberální historie jej velebí jako největšího Němce, který svůj národ vymanil ze závislosti na ultramontánní papežské autoritě.

Luther byl jistě se svými vadami i přednostmi silná osobnost. Přes třicet let, po celou generaci, třímal bez soupeře žezlo v té říši babylonského zmatku jako největší heresiarcha všech věků, a četní jeho pomocníci, třebas význační, vedle něho mizejí a byli mu podřízeni jako svému králi.

74. **Novokřtěnci.** Tak živelné hnutí se neobešlo bez směrů výstředních a zrůdných. Byli to především novokřtěnci, kteří chtěli obnovit prvotní církev z dob apoštolských. Tvrdili, že tehdy byli křtěni jen lidé dospělí, kteří napřed uvěřili; proto prohlašovali křest dítek za neplatný a věřící, pokřtěné v dětském věku, za pohany. Křtít dítky znamená obětovat je Molochovi. A poněvadž původní církev oplývala dary prorockými, byla od nich kladena váha stejně na

slovo psané jako na živé, Duchem svatým vnuknuté. Snažili se též podle příkladu prvokřesťanské obce zavést společné jmění; zavrhovali jakékoliv zabití člověka, dále přísahu, vojenskou službu a vykonávání vrchnostenských práv. Mírumilovná strana se pokoušela žít dle těchto zásad v pokoji a míru. Byla však i strana výstřední, zasmušilá, divoká, revoluční, která chtěla napravit svět násilím. Mnoho apoštolů povstalo ve Švýcarsku; byli však vypuzeni, a když se jali pobuřovat jižní Německo, bylo jich tam do set postínáno, utopeno a upáleno, poněvadž opětování křtu byl zločin, stíhaný světskými zákony.

Ovládnou Münster 1534

Živnou půdu nalezla tato blouznivá sekta i v zámožném řemeslnictvu holandském. Když byli z vlasti vyháněni, stáhli se do Porýní a mnoho se jich vloudilo zvláště do Münsteru. Pánem města sice byl biskup Waldeck, ale měšťané přijali víru Lutherovu. Přes zákazy magistrátu přibývalo nebezpečných sektářů den co den. Objevil se i Jan Mathiesen, pekař z Leydenu, jenž se vydával za proroka Henocha. Chodě po ulicích volal: »Nevěřící, čiňte pokání, dejte se pokřtít, příchod Páně jest blízký; jako meč vznáší se hněv Boží nad vámi!« Jeho stoupenci se chopili zbraně, strhli na sebe moc a všem občanům bylo nařízeno buď se dát pokřtít, nebo opustit město. Ale ani biskup nelenil a s pomocí spojenců nebezpečné hnízdo oblehl; byliť odtud vysíláni apoštolé zhoubného učení na všechny strany.

Nová Judit, jež by zahubila Holoferna, se nenašla. Proto o velikonoci, z vnitřního vnuknutí, šel sám Mathiesen z města ven, aby jako nový Samson přemohl Boží nepřátele. Byl ozbrojen dlouhým kopím a provázelo jej jen několik druhů. Velké bylo zděšení jeho souvěrců, stojících na hradbách, když viděli, kterak jejich prorok byl od nepřátel na kusy rozsekán.

Jan Leydenský, král na Sioně

Jeho žák a nástupce Jan Bockelson z Leydenu je brzy uklidnil a potěšil. Pravil, že Mathiesen zemřel jako hrdina a mučedník, a že on tento jeho konec z vnuknutí Božího předvídal. Byl to mladý, teprve 25letý krejčí, ale sčetlý a světa zkušený; nějaký čas byl sklepníkem u »Tří slanečků«. Za něho dostoupilo náboženské třeštění v Münsteru vrcholu. Správa města byla vložena do rukou dvanácti starších. Přední místo mezi nimi zaujímal pro svou odvahu a ráznost soukeník Knipperdoling; proto byl jmenován purkmistrem a katem. Sám Bockelson přijal titul »Z Boží milosti král nad novým Izraelem«. Dvakrát týdně zasedal na náměstí na stolici Davidově k soudu nad nevěrnými. Byl oděn v královské roucho, na hlavě měl korunu, podobnou koruně Karla Velikého, v ruce žezlo a na zlatém řetěze světovou kouli. Jeden panoš nesl meč. Před ním šlo oněch dvanáct starších v purpurových talárech a četná stráž s hudbou. Jeho soudy byly krátké; obyčejně stanovily trest smrti. Popravní

mistr je ihned na místě vykonával. Kdo se k jeho majestátu přiblížil, musil padnout na zem nebo alespoň pokleknout. Všechno zlato a stříbro bylo sneseno a nově ražené mince nesly nápis »Slovo se stalo tělem«. Kostely a kláštery byly vydrancovány nebo rozbořeny, jmění vypuzených občanů rozděleno, věřící tvořili jedinou vojenskou rodinu, společně stravovanou. Po příkladě dávných patriarchů bylo zavedeno mnohoženství. Přísná ponurost byla plašena hudbou a hlučnými zábavami. Nejednou křepčila obec dvakrát křtěných věřících za zvuků varhan po náměstí ve veselém reji dlouho do noci. Šťastné tisícileté království, o kterém píše Apokalypse, mělo být založeno na celé zemi.

Náboženské blouznění

Duch Boží, který sestoupil druhým křtem na tyto vyvolené, projevoval se podivným způsobem. Někteří se vymršťovali od země do vzduchu divokými skoky, jako by chtěli létat, jiní běhali po městě v rozpuštěném, vlajícím šatě, někteří se váleli v blátě, oněm vystupovala z úst pěna, jiní opět se klaněli větrné korouhvi na střeše v podobě kohouta, ozářeného sluncem, domnívajíce se, že Bůh Otec sedí na onom domě, a zase jiní jako v návalu zuřivosti hnali se ulicemi a volali, že Kristus co nevidět sestoupí na svět. Tak vypadala ta obnovená prvotní církev věřících; ve skutečnosti blázinec, Sodoma a doupě krvelačných šelem.

Mezitím byly zásoby za šestnáctiměsíčního obležení stráveny, pomoc nepřicházela a dvanáct bran bylo pilně střeženo. Ve vyhladovělém městě docházelo k hrůzným výjevům, jako kdysi v Jerusalemě za obležení Titova. Prorok sťal i jednu ze svých sedmnácti žen pro nedůvěru a reptání. A když Bůh otálel proměnit kameny dlažby v chléb, chtěl král město na několika stranách zapálit a probít se do své vlasti. Než to mohl provést, byly hradby města zradou ztečeny, obránci po zoufalém odporu přemoženi, zajatí muži popraveni, ženy a děti vyhoštěny, dopadení vůdcové blouznivců, král sionský, Knipperdolling a Krechting po půlroční vazbě umučeni. Na náměstí jim bylo žhavými kleštěmi trháno maso z těla. Strašná muka snášeli s neoblomnou myslí. Jan Leydenský se smířil s církví. Jejich těla byla vystavena v drátěných klecích na věži všem na výstrahu. Münster, v němž se divoká sekta dočkala největšího triumfu, stal se jí i hrobem.

Dobytí Münsteru červen 1535

Tamní luteráni si pro tyto výstřednosti tak zošklivili všechny náboženské novoty, že se vrátili k staré víře a město se stalo baštou katolictví.

75. **Zwingli.** Též v městech švýcarských vyschly zdroje středověké zbožnosti a zámožné měšťanstvo mělo vnímavý sluch pro nové, lahodnější evangelium. Jeho hlasatelem byl Oldřich Zwingli.

Pocházel ze zámožné selské rodiny, studoval na basilejské a vídeňské universitě a již 22letý se stal farářem v Glaru. Nějaký čas působil při proslulém poutním místě Einsiedeln, až se domohl kanonikátu při hlavním chrámě v Curychu. Mezitím také dvakrát provázel jako polní kaplan vojenské oddíly, najaté od papeže, na bojiště italské. Řadu let bral roční pensi z papežské komory. Později odsuzoval toto bojování v cizích službách, jehož škodlivé následky poznal z vlastní zkušenosti. Zwingli se vůbec více hodil pro stav vojenský než duchovní, a více než díla theologů jej upoutaly spisy latinských klasiků. S humanisty sdílel i značnou míru ješitnosti a volnější způsob života. Měl krásný hlas, roztomile zpíval, uměl hrát na přemnohé nástroje, byl příjemného zevnějšku a všude byl vítaným společníkem.

»Reforma« 1523

Svou reformní činnost začal r. 1522 jako kazatel při hlavním chrámě v Curychu, a to s nemalým úspěchem. Mělať tato švýcarská metropole pověst nejlehkomyslnějšího města. Měšťané i duchovní o závod opouštěli starou církev a místo svých převrácených mravů měnili dobrou víru. Obhájců pravověří bylo nemnoho a bezvýznamných. Po několika neplodných disputacích zavedla městská rada »reformu«. Modly, to jest obrazy a sochy, byly vandalsky roztřískány, oltáře povaleny, varhany rozbity, kalichy, monstrance, kříže a jiné kostelní klenoty polámány a poslány do mincovny. Poklad jediného chrámu vydal víc než centnýř (50 kg) ryzího zlata a několik centnýřů stříbra. Sametová a hedvábná mešní roucha byla prodána od kramářů za babku i lidem nemajetným, kteří si pak v nich po ulicích pyšně vykračovali. Kláštery a církevní zboží byly zabrány k obecným účelům, mešní knihy roztrhány, knihovny rozprodány.

Bitva u Kapelu 1531

Ale pět nejstarších horských kantonů kolem Vierwaldstättského jezera se postavilo proti bezbožným novotám. Zwingli, jenž nabyl v Curychu rozhodujícího postavení, chtěl jejich odpor zlomit násilím. Zároveň to byl boj měst proti venkovu, roviny proti horám. Již r. 1529 stála vojska proti sobě, ale rozvážní občané krveprolití ještě oddálili. Když však protestantské obce zakázaly vývoz obilí a jiných potřeb do horských kantonů, katolíci obnovili nepřátelství a své odpůrce překvapili. Zwingli stanul 11. října 1531 u Kapelu s dvěma tisíci proti čtyřnásobné přesile. Sedě na koni v krunýři, s přílbou a s halapartnou v ruce, dal se se zlou předtuchou do beznadějného boje. Za dvě hodiny byl jeho zástup obklíčen, přes 500 jich bylo zabito a ostatní obráceni na útěk.

Zwingli byl zasažen kamenem a sražen s koně. Vítězové jej nalezli ležícího pod jabloní. I vybízeli neznámého raněného, aby přijal svátosti a vzýval svaté. Když odepřel, probodl jej jeden z hejtmanů

mečem se slovy: »Zhyň tedy, zarytý kacíři!« S ním tam zahynulo sedm jiných predikantů. Když byl poznán, žádal rozjítřený lid, aby původce tolika pohoršení a rozbrojů byl přísně potrestán. Byl sestaven náboženský soud, jenž jej prohlásil za arcikacíře. Lucernský kat jeho tělo rozčtvrtil, spálil a popel rozmetal na všechny strany. Luther o něm napsal, že to byl rouhač a že měl na svědomí mnohé těžké hříchy. Měl s ním tuhý spor pro oltářní Svátost.

Zwingli zemřel v 48. roce svého věku; je mezi reformátory nejméně významný. V jeho díle pokračoval a dovršil je

76. **Jan Kalvín.** Narodil se v Noyonu v Pikardii, krajině severofrancouzské r. 1509. Jeho otec, úředník ve službách tamního biskupa, vymohl synu důchody jedné fary a jednoho kaplanství a tak mu umožnil vysokoškolská studia. Po ukončení studií právnických obrátil pozornost k otázkám náboženským, jež tehdy hýbaly Evropou, a dost rychle se přiklonil k novému evangeliu. Působily naň nepochybně i soukromé poměry. Jeho otec zemřel v církevní klatbě, starší bratr, kněz, žil ve sporu s církevní vrchností a jeden blízký příbuzný naň neustále dotíral jako neodbytný pokušitel. Když si v Paříži jednou ostře vyjel na universitní mistry jako na sofisty a veřejně velebil bludaře, byl naň vydán zatykač. Kalvín v přestrojení prchl za hranice do Basileje. 1509—1564

Krátce působil jako kazatel v Ženevě. S velkým důrazem tam začal horlit nejen proti hříchům, proti klení, hazardním hrám, maškarním průvodům, přepychovému oděvu. Jeden hráč byl s kartami postaven na pranýř; na tři dni byla uvězněna modistka, poněvadž příliš naparádila nevěstu, též nevěsta i její matka a dvě přítelkyně byly zavřeny pro účast v témže hříchu. Ale horlil i proti nevinným zábavám. Jeho působením byly zrušeny všechny svátky. Měšťané, milovní veselého života, vytušili v štíhlém, bledém, ale řízném kazateli s vysokým čelem, orlím nosem a pronikavýma očima, nebezpečného despotu, a městská rada mu rozkázala, aby do dvou dnů z města odešel. Po prvé v Ženevě 1536—38

Uchýlil se do Štrasburku a působil tam jako duchovní správce francouzských emigrantů. Též se tam oženil s vdovou, která však již po deviti letech zemřela. U Kalvína vdovce pak tím ostřeji vynikly hroty a hrany tvrdé povahy. Ale brzy jej volali přátelé zpět do Ženevy. Hroziloť nebezpečí, že se město vrátí zpět ke katolické víře. Kalvín pyšně kladl podmínky, ježto nehodlá přebývat v městě zároveň s neřestmi, mravní nevázaností a s beztrestnou, hříšnou svévolí.

Dne 1. září 1541 se vracel jako triumfátor do západošvýcarské metropole, aby ji povznesl na vzornou obec podle svých mravně- Po druhé v Ženevě 1541—64

náboženských zásad, aby tam vzkřísil starozákonní theokracii, aby tam založil církevní protestantský stát, reformovaný Řím, v němž pak sám jako papež přes dvacet let s neúprosnou přísností třímal žezlo církevní i světské moci.

Konsistoř

V jednání Lutherově, jenž podřizoval církevní moc světské a ze zeměpána dělal papeže, spatřoval Kalvín nesnesitelnou převrácenost. Podle jeho názorů měl být podřízen stát církvi, tělo duchu, zájmy časné věčným. Ze šesti duchovních a dvanácti laiků utvořil tak zvanou konsistoř, jež se týdně scházela a soudila přečiny proti mravům a víře: nevěru, rouhání, klení, cizoložství, nedovolené zábavy.

Hlučný, veselý život záhy ustoupil ponuré zádumčivé vážnosti; umlkla hudba, ztichl ples, i démon karbanu byl z města vyhoštěn, osiřel i stánek Thalie, v němž měšťané při komediích a fraškách občas zapomínali na zlosti života. Všechny svátky byly zrušeny, vládnoucí misantrop se nezastavil ani před posvátným kouzlem vánoc. V celé Ženevě bylo pět hostinců, po jednom v každé čtvrti, a jen ten mohli měšťané té čtvrti navštěvovat.

Krutá inkvisice

Z konsistoře se vyvinula krutá inkvisice, jež v církevních dějinách nemá sobě rovné. V městě, jež mělo asi 15.000 obyvatel, bylo jen ve čtyřech letech zatčeno 800—900 osob, 76 vypověděno, 58 sťato, oběšeno, upáleno nebo rozčtvrceno, někteří pro pouhé podezření, na nichž ani opětovaným mučením na skřipci doznání viny nebylo vynuceno.[14]) »Kacíři zabíjejí duše věřících; proto vrchnost nesmí šetřit jejich těla.« Svobodu svědomí prohlašovali za ďábelské dogma. Obžalovaní byli mučeni, přikováni řetězy, až se přiznali; i dítky byly nuceny svědčit proti rodičům.

Favra a jeho dceru, choť vysokého úředníka, uvrhl do žaláře proto, že při svatbě tancovali. Vetřelý škarohlíd měl dost odpůrců, kteří se několikrát pokoušeli tíživé jho střást. Gruet nazval konsistoř tyranií a Kalvína psem a zasmušilým pokrytcem, který připravil město o všechnu radost. Byl několikrát na skřipci mučen a pak sťat. Kalvín, sám cizinec, opíral se o cizince, kteří doma stíháni, byli v Ženevě vítanými hosty. V krátké době šesti let jich tam bylo přijato 1.376.

Konsistoř alespoň jednou do roka provedla inspekci v každé rodině. Třikrát do roka byli věřící povinni přijímat »večeři Páně«. Modlitebny, zbavené všech ozdob, podobaly se holými stěnami synagogám a mešitám. Bohoslužbu tvořilo kázání a monotonní zpívání žalmů.

Kalvín se odtrhl od církve snad ještě rozhodněji než Luther. Ale utvořil církev novou, kterou chtěl proměnit svět v temný ústav ka-

[14]) Burg, Kontrovers. Lexikon, 218—220.

jícníků, a to pomocí státní moci a terorem. Žádný papež si neosoboval tolik moci v církevním státě a nespoutal své poddané tolika a tak drakonskými předpisy jako samozvanec ženevský.

Upálení Serveta 1553

Nemalý rozruch vzbudilo v Evropě upálení Serveta, lékaře španělského původu. Ohnivý Aragonec popíral dogma o trojosobním Bohu a často měl s Kalvínem v Paříži i jinde o té věci tuhý spor. Ten jej dokonce pro vydaný spis udal u francouzské inkvisice. Servet byl uvězněn ve Vienně, podařilo se mu však z vězení uniknout. Necítě se ve Francii bezpečen, prchl za hranice a měl namířeno do Neapole. V přestrojení a pod cizím jménem dorazil do Ženevy. Byl však poznán, zatčen a postaven před tamní inkvisici. Marné bylo jeho ohrazování, že se na švýcarském území neprovinil, marná ochota, že Kalvínovi dá zadostiučinění, jestliže jej kdy urazil. Poněvadž se svých bludů nechtěl zříci, byl odsouzen k upálení pomalým ohněm. Byly zamítnuty i jeho prosby za lidštější způsob smrti. Hranice ze syrového dřeva na návrší za městem jen čmoudila a biřici házeli na nešťastnou oběť otepi hořícího proutí, aby jí ukrátili dlouhá muka. »Melanchthon«, »tichá holubice«, Kalvínovi děkoval, že rouhače náležitě potrestal.[15])

Akademie 1559

R. 1559 tam založil Kalvín akademii, to jest theologickou fakultu, jejímž prvním rektorem byl Theodor Beza, burgundského původu. Mládež, zvábená slávou nového věrozvěsta, chvátala se všech stran k břehům Ženevského jezera. Kolem Kalvínovy katedry se někdy tísnilo i tisíc posluchačů.

Bezpodmínečná predestinace

Byl i velmi plodný spisovatel a zanechal spoustu potištěného papíru, dvanáct foliantů. Neměl smyslu ani pro krásu přírody, ani pro krásu umění; zato je chválen jako nejnadanější theolog mezi kacíři současnými i pozdějšími až do Schleiermachera († 1834). Bludné názory, hlásané od Luthera, Zwingliho a novokřtěnců, uvedl v logický systém, napověděné domyslil, důsledně propracoval a nezastavil se ani před nejstrašnějšími závěry. Stěžejným pilířem jeho theologické soustavy je nauka o »bezpodmínečné predestinaci«. Rozumí jí věčný úradek Boží, kterým jednotliví lidé jsou předurčeni k zavržení nebo k spáse, bez ohledu na jejich dobré nebo zlé skutky. Spravedlnost Boží prý tím netrpí žádné újmy, poněvadž všechno, co Bůh chce, je spravedlivé a oprávněné. Člověk myslí, že je svoboden; vskutku, cokoliv činí, děje se z vnitřní nutnosti. Bůh je původcem všech našich dobrých i zlých činů. Naše svoboda záleží pouze v tom, že jsme prosti vnějšího násilí. Bůh tajemnou inspirací pudí člověka i k zlému.

Podobně mluvil i Beza: Bůh stvořil část lidí k tomu cíli, aby činil skrze ně zlé. Nejinak Melanchthon: Bůh působí dobré i zlé; je původcem cizoložství Davidova i zrady Jidášovy i obrácení Pavlova.

Pohané, kteří se klaněli kameni a dřevu, nezkřivili pojem pravého Boha tak jako tito samozvaní proroci a heresiarchové. Pohané

[15]) Weiss, Weltgeschichte, IV. 655.

ve své nevědomosti mu připisovali falešné vlastnosti fysické, ale tito naň svalují to, co je v tvorstvu nejhorší, zlo mravní a hřích, a z Boha třikrát svatého činí jediného a největšího hříšníka. Není nic samolibějšího, než činit odpovědným za vlastní nepravosti samého Boha, ale také nic rouhavějšího. Kalvín byl zasmušilý a krutý despota a tyran, a takový byl i jeho Bůh. Toto přímočaré řešení prý úplně odpovídá sklonům latinského genia, jenž si libuje v jasném a průzračném řešení problémů; je prý i v souhlase s absolutistickými zásadami státní správy, jež tehdy ve Francii vítězily, v souhlase i s právnickými názory samého Kalvína, který se původně právům věnoval.

Rozšíření a nebezpečí kalvinismu

V polovici 16. století první útok protestantismu, podniknutý Lutherem, již ochaboval, hlavně nesvorností, hašteřením a roztříštěností vlastního tábora. Tu vystoupil na západě Kalvín, muž plný fanatismu a ďábelské zloby, a vedl do boje nové, čerstvé síly, nejen Němce, ale i Romány, Skoty, Slovany, Maďary, a opětovně je vybízel, aby vyvraždili katolíky, kteří se nechtějí vzdát svých pověr. Severně Alp byla již církev vyvrácena; tento nový útok mířil proti církvi v zemích západních, románských, a byl ještě nebezpečnější pro svou útočnost, výbojnost, strohou dogmatiku a vyzýváním všech ke krvavému pronásledování katolíků.[16])

Hadrián VI. 1521—22

Po smrti prvního medicejského papeže Lva X. nemohli se kardinálové shodnout o jeho nástupci. Byla tedy obrácena jejich pozornost na kardinála v konklave nepřítomného, jenž v Římě nesídlil, ale který pro svou učenost, mravní přísnost a zastávání vysokých úřadů byl všem dobře znám; byl to Hadrián, rodem z Utrechtu, profesor na lovaňské universitě, pak vychovatel císaře Karla V. V čas volby byl biskupem v Tortose ve Španělsku, kde byl nějakou dobu i královým náměstkem. Byl to muž již 63letý, jenž při vrozené rozvážnosti a houževnatosti se nezalekl přetěžkých úkolů, před něž byl postaven. Jsa prost všeho sebeklamu, správně poznával vlastní příčiny zlořádů hluboce vžitých, a byl odhodlán léčit zlo od kořene. Všeobecný církevní sněm jej měl podporovat v dalekosáhlém, opravném díle. Ale nesmírné obtíže, stupňované mimo jiné i tím, že Řím a kurie viděly v Hadriánovi přísného cizince, podlomily jeho zdraví a síly, takže po půldruhém roce pontifikátu zemřel. Poslední papež »německého původu« patří k nejctihodnějším postavám na Petrově stolci. Lehkomyslní veršotepci se však z jeho smrti radovali a celou Paskvinovu sochu pokryli posměšnými průpovídkami na něho, protože šetřil a vybíral daně na válku proti Turkům, že nezahrnoval dary vyvolený cech krasořečníků a poetů.[17])

[16]) Pastor, VII. 3., 205.

[17]) Pasquino bylo torso antického sousoší, na něž byly lepeny posměšné verše; odtud paskvil.

Soliman II. si dobytím Bělehradu r. 1521 otevřel bránu do zemí podunajských a následujícího roku padla poslední výspa ve východním Středomoří, pevnost Rodos. Půl roku ji proti více než sto tisícům nepřátel hájilo 600 johanitů a 5.000 najatých vojáků. S hrdinností, hodnou slavného rytířského řádu, odrazili dvacet útoků. Když náboje došly a pomoc ze západu nepřicházela, vyjednali si čestný odchod. Dvě stě let byl Rodos úskalím, o které se všechny útoky islamského světa tříštily. Ztráta Rodu 1522

Toto období je nejslavnější epochou v dějinách johanitů. Císař Karel V. jim daroval ostrov Maltu jako léno sicilského království. Johanité ji proměnili v nedobytnou tvrz a plnili tam dále svůj úkol jako přední stráž křesťanstva proti nevěřícím.

77. **Kliment VII.** Novou volbou byl opět uveden na Petrův stolec člen medicejského rodu, kardinál Giulio, jako Kliment VII. Řím měl opět papeže, jakého si přál; urozeného, bohatého, přítele umění a věd, který první den po své volbě rozdal více milostí než Hadrián za celý svůj pontifikát. Mezi ty, kteří jej volili, rozdělil všechny své úřady a důchody v ceně 60 tisíc dukátů. Byly naň skládány nejskvělejší naděje, že se za jeho vlády opět vrátí zlaté časy Lva X. 1523—1534 Jeho povaha

Na rozdíl od většiny Mediceů byl Kliment VII. velmi krásný muž, vysoké postavy a ušlechtilé tváře; jen bystrý pozorovatel postřehl, že pravým okem poněkud šilhal. A poněvadž mu bylo teprve 45 let, dále, že velmi střídmě a přísně žil, bylo se lze nadát, že bude dlouho panovat. Svému bratranci Lvu X. se daleko nevyrovnal duchaplností a všestranností, ale také nebyl milovníkem jeho marnotratných zábav a radovánek. Byl neúnavný v plnění svých povinností a jen při stole poslouchal hudbu nebo se bavil s učenci a umělci. Osudné jeho chyby byly bázlivost, nerozhodnost a nedostatek důsledného jednání. Tyto vlastnosti zčásti zavinily řadu oněch pohrom, které na Řím a na církev za jeho pontifikátu přikvačily, takže Kliment VII. je pokládán za nejnešťastnějšího ze všech papežů.

Jeho působnost byla převážně povahy světské. Byla to starost o zabezpečení církevního státu a udržení Florencie svému rodu. Evropská rovnováha byla na konci středověku a začátku novověku porušena šťastnými sňatky Habsburků. Jejich moc vyvrcholila za Karla V., jenž byl zároveň králem španělským, německým a neapolským. Francie byla sevřena s několika stran a František I. s ním vedl několik válek, aby uhájil mocenské postavení svého státu a národa, neštítě se spojení s protestanty i Turky. Tyto protichůdné síly se vybíjely na půdě italské. Sporným územím bylo bohaté vévodství milánské. R. 1515 se ho zmocnil František I., ale již po šesti letech začal o ně boj znovu a skončil velkou porážkou Francouzů 1525 Obava o církevní stát

u Pavie a zajetím samého krále. Císařovo vojsko tvořili němečtí lancknechti a španělští veteráni, a jejich síla byla neodolatelná. Španělští Habsburkové vládli nyní v Neapolsku i Miláně, a papež v tom viděl návrat štaufských dob. Papežský stát se opět octl jakoby v kleštích a Kliment se obával o jeho budoucnost.

Spolek proti císaři 1526

V lednu r. 1526 byl francouzský král propuštěn na svobodu, ale již v květnu téhož roku byl smluven spolek mezi Františkem I., papežem, Florencií, Benátčany a městem Milánem k oslabení španělské moci v Italii. Tentokráte papež sám povzbuzoval k válce, ale ta se na něm samém i na Římě strašně vymstila. Mezi papežem a Karlem V. byla vyměněna řada ostrých dopisů, Karel hrozil i koncilem; ostatek bylo ponecháno důmyslu vůdců a nejisté hře válečné.

Bourbon a Frundsberg, císařovi vojevůdci

Brzy se ukázalo, že se papež ve svém francouzském spojenci velmi zklamal. Ten si hleděl tanců a hlučných dvorských zábav, a italské přátele ponechal zatím samy sobě. Ti sice postavili v severní Italii silné vojsko, ale jeho zbraň jako by byla otupěla a jeho vůdcové si vedli velmi liknavě. Karel V. vypravil na italské bojiště opět Španěly a lancknechty. Ony vedl vévoda Bourbon, přední velmož francouzský, konetabl, to jest maršál a nejvyšší vojevůdce; ale následkem dvorských pletich se s králem rozešel, dopustil se i velezrady a přidal se ke Karlu V. Druhý, jejž opět pověřil najímáním žoldnéřů, byl Jiří Frundsberg, proslulý vůdce lancknechtů. Ten zastavil v Tyrolích své hrady a statky, i skvosty své paní, a jakmile zavířily jeho bubny, hrnula se se všech stran německá mládež pod válečné prapory. Vedla je nejen touha po kořisti a dobrodružstvích, nýbrž i hněv proti papeži. Frundsberg prohlásil, že papež je císařův hlavní nepřítel a že by měl býti potrestán, ba oběšen, a že by jej sám popravil. Celkem vedl do Italie deset tisíc najatých bojovníků; většina jich byla nakloněna luterství.

Bezvýsledné příměří březen 1527

V únoru r. 1527 se u Piacenzi obě císařova vojska spojila, utvořila armádu o 22 tisících mužů a chystala se na pochod k Římu. Válečné události se začaly vyvíjet zcela jinak, než papež očekával. Smutné zprávy z bojiště rychle zaplašily z jeho mysli bojovnou náladu a naplnily ji nesmírnou sklíčeností a bázní. Cítě se od francouzského krále opuštěn a od svých vůdců zklamán, ujednal s Karlem V. osmiměsíční příměří. To však zůstalo jen na papíře. Špatně placené císařské vojsko tak zdivočelo, že se úplně vymklo vůdcům z rukou. Španělé nebyli placeni po celých osm měsíců, a když uslyšeli o příměří, přepadli stan Bourbonův a s děsným řevem žádali plat. Ten prchl do stáje a svůj stan nechal divochům na pospas. Duch vzpoury zachvátil v zápětí i řady lancknechtů. Srotili se v houfy kolem svých důstojníků a vyhrožovali jim smrtí, nebude-li jim do posledního groše zaplaceno. Frundsberg, který po celý lidský

věk držel jejich divokost svým zjevem i slovem na uzdě, konejšil je řečí, »jež by byla kamenem hnula«. Ale tentokráte se minula s žádoucím účinkem. »Peníze!« burácelo to kolem něho se všech stran jako příboj. Přemožen hněvem a bolestí, klesl vůdce na buben, byv raněn mrtvicí.

Frundsberg † 16. března 1527

Vévoda Bourbon jim dal po dukátu; ale to byla jen kapka na rozžhavený kámen. Neuspokojily je ani částky, posílané od papeže, aby jejich pochod na Řím zastavil. Jako zuřiví, lační lvi prahli po kořisti, jež by nejen jejich hlad ukojila, nýbrž i odměnila dlouhá strádání všeho druhu. Bourbon jim tedy slíbil plenění podle zákona Mohamedova.

Koncem března se dalo vojsko na pochod. Minulo Bolognu, a poněvadž průsmyky, vedoucí k Florencii, byly ještě zasněženy a dobře obsazeny, namířilo rovnou na Řím. Touha po kořisti poháněla jejich kroky. Vůdce jim mohl právem slíbit, že se tam obohatí; byťť renesanční Řím nejen nejkrásnější, ale i nejbohatší město na světě.

Pochod na Řím

Obyvatelstva se zmocnila náramná úzkost a strach před pohromou, jež se na město nezadržitelně valila. Stísněnou náladu zvyšoval poustevník B r a n d a n o, přísného života a hrubých způsobů, jenž s umrlčí lebkou v jedné ruce a s křížem v druhé, drsnou řečí kázal pokání a předpovídal tresty, jež stihnou Řím za jeho hříchy, jako kdysi Sodomu a Gomorhu. Poněvadž tupil i papeže, byl několik dní vězněn, ale opět propuštěn. Někteří v něm viděli svatého, jiní blázna.

Kazatel pokání

Papež tak důvěřoval veliteli římské posádky (Renzo de Ceri), že část branného lidu z naprosto nemístné a nepochopitelné šetrnosti propustil, takže k hájení dlouhého okruhu hradeb zbyly jen čtyři tisíce narychlo sebraných a nevycvičených řemeslníků a čeledínů; ba odmítl i sbor, který mu poslali vůdcové spojenecké armády. Lid však posuzoval stav věcí střízlivěji. Zpráva o blížících se loupeživých hordách vzbudila v městě strašné zděšení, jako kdysi »Hannibal ante portas«. Mnozí s cennými věcmi prchli, jiní je schovali. Papež vyhlásil na vůdce Bourbona velkou exkomunikaci, ale neodvratná sudba se blížila.

Celou noc před 6. květnem bil velký zvon na Kapitolu na poplach a volal obhájce na vykázaná stanoviště. Záhy zrána podniklo císařské vojsko útok na vatikánskou čtvrt bez děl, ozbrojeno jen muškety a píkami, dralo se po žebřích vzhůru na hradby. Pro hustou mlhu nebylo lze rozeznat, kde útočí doopravdy, kde jen na oko. Dva útoky byly odraženy, ač obhájci pálili jen nazdařbůh. Bourbon v přesvědčení, že je vše v sázce, postavil se v čelo oddílu a vedl jej v místa, kde zel v hradbách otvor, hájený jen slabou stráží. Byl však zasažen koulí a zabit. Vojsko bylo smrtí vrchního vůdce ohromeno a boj na chvíli přestal. Tento prvý pocit záhy ustoupil vzteku a po-

Dobytí Říma 6. květ. 1527

mstychtivosti, a útok proti smrtonosným hradbám byl obnoven. Mlha mezitím zhoustla do té míry, že nebylo vidět ani souseda, a též děla na Andělském hradě byla odsouzena k mlčení, poněvadž nebylo lze rozeznat přítele od nepřítele. Kolem šesté hodiny zlezli císařští hradby; švýcarská stráž a oddíly římské milice se jim postavily na odpor, ale v zoufalém boji byly pobity. Vítězi nešetřili věku ani pohlaví; i chrám sv. Petra byl potřísněn krví. Papež se stěží zachránil do Andělského hradu; s ním se tam uteklo asi tři tisíce osob.

Ještě s menším odporem se potkali při útoku na Trastevere. Ani mosty, vedoucí odtud do vlastního města, nebyly řádně hájeny, nebyly zavčas strženy; tak bezhlavě si vedl vrchní vůdce Renzo.

Sacco di Roma (plenění Říma)

Dne 7. května skýtalo dobyté město podívanou velmi kormutlivou. Jeho obyvatelé byli zajati a svobody nabyli jen za vysoké výkupné.

Benátčan Giovan Barozzi psal dne 12. května svému bratru takto: »Jsem zajatcem Španělů; uložili mi tisíc dukátů výkupného. Dvakráte mne napínali na skřipci a nakonec mi dali pod nohy oheň. Posledních šest dní jsem dostal jen málo vody a chleba. Milý bratře, nenech mne bídně zemřít! Vypros pro mne výkupné; pro Boha, neopouštěj mne! Výkupné mi bylo sice sleveno na 140 dukátů, ale jestliže je do 26 dní nezaplatím, budu na kusy rozsekán. Pro Boha a pro svatou Pannu, pomoz mi, pomoz mi, můj Antonio, a to co nejrychleji!«

Jmenovitě Španělé zajatce rádi pevně svazovali a nechali hlady hynout. Ale i domácí služebnictvo se přidávalo k vítěznému vojsku a pomáhalo za podíl na kořisti vyhledávat peníze a zlato.

Španělé, mezi nimiž bylo dosti Židů, křtěných (Maranů) i nekřtěných, vyslídili i nejskrytější poklady. Lancknechti se se zálibou oblékali do hedvábných a vyšívaných rouch, krk ověsili zlatými řetězy, do vousů vpletli perly, a takto směšně naparáděni, s tvářemi začazenými od střelného prachu, si vykračovali po městě. Jinak neušetřili ani svých krajanů v Římě usedlých.

Tupení papeže

Poněvadž byli z velké části nakvašeni luterstvím, neopominuli použít vhodné příležitosti, aby potupili papeže a jeho kardinály. V purpurových pláštích a kloboucích projížděli se na oslích ulicemi a prováděli různá tatrmanství. Jeden bavorský hejtman, oděný jako papež, dal si od svých kardinálů líbat nohy a ruce, udělil jim sklenicí vína požehnání a pak si s nimi připíjel. Potom táhli za hlučného bubnování pod Andělský hrad a provolali tam Luthera za papeže. Jeden volal, že má chuť papeži kus masa z těla ukousnout, protože zakazoval hlásat slovo Boží.

Sakrilegie

I z kostelů byly cenné věci odneseny a kostely proměněny v stáje; i hroby byly oloupeny. Je zpráva, že přivedli osla do chrámu a nutili

kněze, aby jej kadidlem okouřil a posvěcenou hostii mu podal; ten se však zdráhal, a proto byl na místě rozsekán. Hlava sv. Ondřeje apoštola byla pohozena na zem, potní roucho sv. Veroniky, po celý středověk zbožně uctívané, bylo po hospodách nabízeno na prodej, vzácná podoba Ukřižovaného u sv. Petra oblečena v oděv lancknechta. Jeden rozpustilec připevnil hrot posvátného kopí na svou halapartnu a chodil s ním po městě.

Násilnosti

Lancknechti slíbili Bohu, jak tvrdili, že všechny popy pozabíjejí; svůj slib věrně plnili. Velká část kněžstva, jež jim padla do rukou, byla utracena. Mnozí byli prodáni jako zajatci, jiní oblečeni do ženských šatů, aby sloužili nevázané soldatesce za terč posměchu. Osmdesátiletý biskup z Potenci byl zabit, že se nemohl vyplatit; devadesátiletému biskupu z Taraciny, jenž nesehnal 30 tisíc dukátů, přivázali na krk věchet slámy a vystavili jej jak dobytče na trhu na prodej. Numaje, chudobného kardinála františkána, nesli na márách do chrámu, mručíce pohřební nápěvy, a napodobili kolem něho i pohřební obřady, až se přátelé zaň zaručili. Ulice byly pokryty mrtvolami, zvláště tělíčky dítek, jež zlotřilci vyhazovali z oken domů. Jen v předměstí Borgo a Trastevere, na pravém břehu Tibery, bylo pohřbeno 9.800 mrtvol a dva tisíce jich bylo vhozeno do řeky.[18])

Celková kořist

Výkupné, jež na zajatých vynutili, se odhaduje na tři až čtyři miliony dukátů, celková škoda na deset milionů dukátů. Někteří svou kořist zlata nemohli ani unést. I obyčejný pacholek měl plný klobouk dukátů. Též dost rukopisných knih přišlo nazmar a archivalie byly stlány pod koně. Vatikánská knihovna na štěstí příliš neutrpěla, poněvadž tam měl svůj stan vrchní vůdce Filibert Oraňský. Mnoho uloupených skvostů bylo prodáno Židům.

Na náměstích stály stoly, na nich kalichy s vínem a kopy zlaťáků. Kolem nich seděli hazardní hráči, hrající v kostky a karty o vysoké sázky. Opodál ohryzovali psi mrtvoly. Šarvátky mezi Španěly a lancknechty byly na denním pořádku. Všechny ženy opustily město, zásoby byly stráveny a ceny pokrmů stouply tou měrou, že byly vyvažovány zlatem. Horka přibývalo, rozklad lidských i zvířecích těl otravoval ovzduší a v červnu propukl mor, jenž si denně vyžadoval steré oběti. Řím se podobal otrávené, hnilobou naplněné hladomorně. Španělé opustili město již v červnu, lancknechti se stěží dali pohnout k odchodu do zdravých horských krajů teprve 10. července. Koncem září se vrátili a mučili měšťany znovu.

Tíseň papeže

Papež již 5. června byl nucen se vzdát, otevřít brány Andělského hradu a dát se hlídat oddílem císařského vojska. Musel se uvolit k velké válečné náhradě (400 tisíc dukátů) a bylo mu snášet mnohá příkoří. I drahocenný kalich i prsten mu byly uloupeny. Spojenecké

[18]) Pastor, IV.2 285.

vojsko by jej bylo mohlo snadno vysvobodit, ale jeho vůdcové byli nespolehliví a liknaví. Teprve 6. prosince se skončilo jeho sedmiměsíční zajetí. Ožebračený, vyhublý, zbavený vážnosti, ihned prchl v přestrojení do pevného Orvieta. Působil dojmem papeže z prvních dob církve.

Středověcí papežové by byli v podobných okolnostech sáhli k církevním trestům a byli by vyzvali věřící k modlitbě za hlavu církve; ale kolísavý Kliment VII. se vzmohl jen na koncept takové buly. Ač vedl válku jako světský kníže, přece tak dlouhé vězení papeže, a to po ujednaném příměří, bylo se strany Karla V. velkou nešetrností a bylo mu to vykládáno ve zlé nejen od Španělů, ale i od katolických panovníků. Také nebylo Karlu V. zrovna nevhod, že si jeho vojsko své nedoplatky hradilo na účet papeže a Říma.

Teprve začátkem r. 1528 vtrhli Francouzi přes Alpy na pomoc italským spojencům. Císařské vojsko, ztenčené asi na 13 tisíc lancknechtů i Španělů, opustilo z obavy před nimi Řím a vydalo se do Neapole. Válka se skončila mírem v Barceloně r. 1529.

Význam pohromy

Sacco di Roma proměnil Věčné město ve hřbitov, spáleniště a poušť. Dvě třetiny domů byly zničeny, obyvatelstvo bylo pobito, rozplašeno a ožebračeno. Od stěhování národů nestihla Řím tak velká pohroma. V politickém ohledu neměl Sacco zvláštních následků, zato se stal tím důležitějším milníkem v ohledu církevněnáboženském. Byl to konec renesančního Říma, jenž se navenek skvěl uměním a slávou učenosti, ale uvnitř čpěl hnilobou a mravním rozkladem. Slzami a krví byly smyty nepravosti velkých a malých; a bohatství, jež se tam se všech stran světa nahromadilo, stalo se kořistí loupeživých rot. Bylo všeobecné přesvědčení u vysokých i nízkých, že Sacco byl Božím trestem a že na dosavadní cestě se dále nesmí. A jako bouře nejen vyvrací a kácí, nýbrž i čistí ovzduší a zanechává úrodný nános, tak i na troskách Říma renesančního začal tím silněji klíčit a rašit nový život, předzvěst toho, co nazýváme »reformací katolickou«.

Poslední císařská korunovace 1528

R. 1528 dne 24. února byla poslední císařská korunovace, a to nikoliv ve zpustošeném Římě, nýbrž v Bologni, druhém městě papežského státu. Místo německých hrabat a knížat se však tísnili kolem císaře španělští grandi, výmluvné to znamení španělské převahy na Apeninském poloostrově. Tam se obě hlavy křesťanstva umlouvaly, jak zarazit postup protestantství. Papeži také náramně leželo na srdci, aby jeho rodu byla vrácena Florencie, kde se r. 1527 vlády opět zmocnila strana republikánská. Císařské vojsko oblehlo vzpurné město, jeho zoufalý odpor byl zlomen, povalený knížecí stolec vztyčen a upevněn, a vypuzený papežův synovec Alessandro naň opět uveden.

Dobrá shoda s císařem Klimentovi nijak nepřekážela, aby znovu nenavázal přátelských styků s Františkem I. V říjnu r. 1533 se s velkou okázalostí vypravil po moři do Marseille a oddal tam svou neteř Kateřinu s kralevicem Jindřichem II. Je to ona francouzská furie, která po 39 letech rozpoutala vášně pařížského lidu a zavinila hrůzy Bartolomějské noci. Kateřina Medicejská

Na obranu Uher věnoval Kliment VII. 50 tisíc dukátů a dovolil prodat na obranu země církevní zboží. Přesto byl uherský stát, před krátkem pevná hráz křesťanstva proti nevěřícím, v osudné bitvě u Moháče povalen a uherské země se staly rejdištěm surových barbarů a nepřátel kříže. Kláštery daleko široko byly vydrancovány, zpustošeny, jejich obyvatelé rozehnáni, tisíce věřících odvlečeno do otroctví. Pohroma u Moháče 29. srpna 1526

Papež byl proti habsburské kandidatuře na trůn český a uherský z důvodů shora vyložených. Ale česká národní většina hledala na tomto význačném rozcestí osudů v románské oblasti, z níž Ferdinand jako španělský princ přicházel, oporu proti vzmáhajícímu se německému luterství.

Strach před Turky, kteří r. 1529 oblehli Vídeň, byl i v Italii tak velký, že papež dal opevňovat pobřežní města a jejich postup se mu zdál horším zlem a větším nebezpečím než řádění severských kacířů. Tím se vysvětluje, že Kliment nevěnoval zaalpským záležitostem té péče, jíž zasluhovaly, a proto také právě za jeho vlády tam církev utrpěla největší ztráty odpadem četných krajů německých a zemí skandinavských. Jobovy zprávy se v pravém slova smyslu stíhaly, a zvěst nejbolestnější, o odtržení anglického království, mu ztrpčila poslední dni života.

78. **Odtržení Anglie od církevní jednoty.** R. 1509 tam nastoupil na trůn Jindřich VIII. jako 18letý princ, krásné postavy, ve všelikém umění rytířského stavu dobře vycvičený a na svou dobu velmi vzdělaný. Jeho osudné sklony, nevázaná smyslnost, bezmezná tyranie a krutost, se projevily až v pozdějším věku. Ujímaje se vlády, pojal za choť Kateřinu Aragonskou, sestru Johany Španělské (Šílené), vdovu po svém bratru Arthurovi. Julius II. udělil snoubencům potřebnou dispens. Kateřina mu odchovala pět dítek, než jen Marie (Tudorovna) z nich zůstala na živu. Ale jako jižní květinky, tak i dcery jižních zemí rychle vadnou, a tomuto osudu neušla ani anglická královna, beztoho o pět let starší svého manžela. Občas též churavěla a král se už vzdával naděje, že by se od ní dočkal dědice. Jeho pozornost upoutaly různé dvorní dámy, ale na rozvod nepomýšlel; r. 1519 objednal ve Florencii společnou hrobku pro sebe i choť. Jindřich VIII. 1509—1547

Wolsey, jeho kancléř

Jeho kancléřem byl Tomáš Wolsey, arcibiskup yorský, měšťanského původu, muž neobyčejně nadaný, železné píle, vysoké ctižádosti, politik velkého stylu a na všechny strany broušený. Benátský vyslanec měl dojem, že kancléř řídí krále i království. S veškerou váhou své moci začal zasahovat do všech evropských otázek, snaže se dobýti svému králi předního místa.

Císařská koruna pro Jindřicha a papežská pro něho samého se mu zdály dosažitelným cílem. Král mu vymohl na Lvu X. kardinálský purpur, on sám na něm vyvzdoroval na čas hodnost legáta a svěřené moci použil k tomu, že s velkou libovůlí a bezohledností zrušil řadu klášterů a založil několik církevních ústavů, zvláště Kristovu kolej v Oxfordě. Sám měl bohaté důchody z četných obročí a vystupoval s přepychem skoro královským, asi jako o sto let později ve Francii kardinál Richelieu.

R. 1521 dal spálit Lutherovy spisy a král napsal s pomocí svého kancléře »Adsertio septem sacramentorum adversus Lutherum«. Krásně vázaný výtisk poslal Lvu X. a ten jej odměnil čestným titulem »Defensor fidei«. Bylo mu velmi vděk, když slyšel, že je v Římě srovnáván s velkými církevními učiteli Augustinem a Řehořem, a byl ochoten zakročit proti německým kacířům i brannou mocí. Leč jak koruna Karla Velkého, tak i tiara unikaly do mlhavé dálavy. R. 1521 dostal Wolsey jen sedm hlasů. S neslýchanou zpupností a nevážností ke kardinálskému sboru pravil k císařskému vyslanci, že dá sto tisíc dukátů na vyzbrojení armády, jež by donutila konklave, aby zvolilo papežem jeho.

Anna Boleynová

Leč znenadání byl věhlasný kancléř postaven před úkol, k jehož splnění bylo třeba ne tak politického důvtipu a ctižádosti, jako karakterní povahy a svědomitosti. R. 1525 roznítila královo chytlavé srdce svými půvaby dvorní dáma Anna Boleynová. Měla jako milostnice vystřídat svou sestru Marii, jíž se král již nabažil. Ale její příbuzní, mocní vévodové z Norfolku a Suffolku, na všemocného ministra žárliví a v snování dvorských pletich neméně zběhlí, použili nové královy náklonnosti k podvrácení Wolseyova postavení. Anna, takto panna dost chatrných zásad mravních, odpověděla králi, když jí vyznával svou plamennou lásku, že je ochotna státi se jeho chotí, ale ničím jiným. A čím byla k němu upjatější, tím více rozpalovala jeho vášeň, jež jej ovládla skoro démonickou silou a zbavovala rozumu. Nyní se teprve vynořily v králově mysli pochybnosti o platnosti 17letého manželství s Kateřinou; a dávaje se unášet hříšnou vášní, začal pomýšlet na jeho zrušení. Kancléř se musil chtěj nechtěj svízelné záležitosti chopit a vyřídit ji co nejrychleji podle králova přání. Jestliže se mu podaří vymoci pro krále dovolení k druhému sňatku, nová královna, od Jindřicha zbožňovaná, jej jistě

svým vlivem od dvora zapudí; nepodaří-li se mu věc, upadne v královu nemilost. Tuto záludnou léčku nastrojila kancléři mocná dvorská strana, a on se jí nemohl vyhnout.

Wolsey a rozvod

Jeho povinností bylo jednat přímo a čestně, a králi otevřeně říci, že žádá věc nemožnou. Tolik mravní síly však přední zemský prelát a kardinál neměl; přízeň skvělého dvora a bohaté důchody mu byly nade vše. Ve vědomém rozporu se svým lepším přesvědčením postavil veškeru svou církevní i politickou moc do služby věci, o jejíž špatnosti neměl nejmenší pochybnosti. Byl odhodlán rozvod provést buď sám, nebo papeže k tomu pohnout, nebo lstí a úskokem na něm vylákat svolení. Ke Klimentovi, tísněnému v smutném roce 1527 císařským vojskem, posílal již hotové buly, potřebující jen papežova podpisu. Tak dalece se zapomněl, že i chválil Annu Boleynovu a zapřisahal papeže, ať povolí králi druhý sňatek, jinak že je v sázce jeho život, že jde o jeho hrdlo. Kliment 23. prosince 1527 odpověděl, že dovolení dá, jestliže se neplatnost prvého manželství dokáže.

Jak Wolseyovi, tak královští poslové si počínali velmi drze a troufale, a pokoušeli se i podplatit papežovy rádce. Kliment zachoval vůči jejich vyzývavosti velkou sebevládu a důstojný klid. Poslal do Anglie kardinála Campegio, aby s Wolseyem věc vyšetřil, konečné rozhodnutí však vyhradil sám sobě. Tři i čtyři hodiny denně se s theology a kardinály radil o svízelné záležitosti. Král navrhoval, zda by oba manželé neměli vstoupit do kláštera; královna by tam zůstala, on by vystoupil a s jinou opět do přístavu manželství veplul. Nebo zda by mu papež nemohl dovolit míti zároveň dvě manželky, jak to bývalo kdysi v době patriarchální? Byl činěn i nátlak na královnu, aby k rozluce svolila. Ta se však přísahou dokládala, že s Arthurem, jenž byl nemocen, vůbec nežila a že Jindřichovi podala ruku jako nedotčená panna.

1529 červen

Byvši povolána před krále a oba kardinály jako soudce, pravila, že nemůže sama sebe před celým světem prohlásit za bezectnou a svou dceru zbavit práva na trůn. Kliment se ještě v témže roce rozhodnout nemohl a Wolsey se s králem radil, nebylo-li by možno násilím se zmocnit (pro Wolseye) papežského stolce. Domýšlivý kancléř se zanášel světobornými plány, když už takřka byl padlou veličinou. Ještě téhož roku 1529 musil vydat velkou kancléřskou pečeť, a byv zbaven statků, odebral se do Yorku ke své opuštěné katedrále. Ale i tam jej pronásledovala zášť vítězné dvorské strany. Byl obžalován z velezrady, zatčen a jen včasná smrt jej zachránila před katovou sekyrou.

Wolsey † 1530

Jak vysoko nad ním stojí kancléř Tomáš Becket, který se jako skála postavil proti náladovému a násilnému Jindřichu II. Ale Wolsey po mučednické smrti netoužil a jako státník ztroskotal. Sám své

jednání před smrtí odsoudil slovy: »Kdybych byl tak svědomitě sloužil Bohu jako svému králi, nebyl by mne v mém stáří opustil; trpím spravedlivý trest, poněvadž veškerým svým neúnavným usilováním a pachtěním jsem se nesnažil plnit svých povinností vůči Bohu, nýbrž hověl jen králově libovůli.« Wolsey má kus viny na osudném rozkolu. K jeho cti lze jen říci, že dokud on byl přední osobou na dvoře, nevybočovaly královy náruživosti přespříliš z mezí; teprve po jeho pádu začal král řádit jako zběsilý.

Cranmer, povolný nástroj

Královy svatební záležitosti se ujal Tomáš Cranmer, profesor theologie v Cambridgi, a radil mu, aby si vyžádal dobrozdání universit, nejen anglických, ale i zahraničních, a tak aby učinil nátlak na vzpírajícího se papeže. »Ten drží svini za pravé ucho,« chválil král jeho plán a Cranmer byl od té chvíle bezkarakterním nástrojem jeho zhýralosti a despocie. Skoro celá učená Evropa vzala na přetřes manželskou záležitost anglického krále. Cranmer vyjednával v Římě a sbíral po Italii a Německu dobrozdání universitních mistrů. Král, ženitbou posedlý, neskrblil dary těm, kteří rozvod schvalovali; zato císař Karel V. sliboval obročí mistrům, kteří se ujímali cti jeho tety. Jindřich byl ochoten vrátit císaři celé její věno a nadto nabízel odstupné. Ten s rozhořčením to odmítl s podotčením, že není kramář, aby prodával čest své příbuzné.

Německé university se vyslovily proti rozvodu a Luther napsal, že by mu spíš dovolil dvě manželky zároveň než rozluku s Kateřinou. R. 1531 musila Kateřina opustit Windsor. »Kamkoliv půjdu, zůstanu pravoplatnou chotí královou,« pravila, opouštějíc královské sídlo.

Cranmer sbíral souhlas universit pro nový sňatek svého pána, ale při tom nezapomínal také na sebe. V Tubinkách ve Würtenbersku se dal tajně oddat s neteří tamního kazatele Osiandra a v sudě ukrytou si ji přivezl do Anglie. Tam se dal král již v lednu 1533 od jednoho duchovního tajně s Annou oddat. Cranmer byl po návratě povýšen na uprázdněný metropolitní stolec v Canterbury a byl potvrzen i od papeže. Jako primas a metropolita pak ze své moci první královo manželství prohlásil za neplatné, druhé schválil a Annu slavně korunoval.

Král vyobcován z církve 1533

Na zprávu o těchto událostech vydal papež dne 11. července 1533 bulu, jíž první královo manželství prohlásil za zákonné a platné, druhé za neplatné a jeho samého vyobcoval z církve. Pavel III. jej novou bulou prohlásil za zbavena anglické koruny a sesadil s trůnu. Katoličtí panovníci František I. a Karel V. měli tomuto přísnému nálezu zjednat v Anglii průchod; ale ti, místo proti zhoubci církve, obrátili zbraň sami proti sobě.

Papežova shovívavost

Někteří historikové vytýkají Klimentu VII., že se v manželské záležitosti anglického krále dal vésti zřeteli čistě politickými, totiž

obavou před Karlem V., aby jej neurazil. Leč jiní závažní dějepisci, nejnověji Pastor, dovozují, že papež jednal jako nejvyšší strážce mravního řádu, že nehledě k politickým výhodám i nevýhodám, bděl nad svatostí a nerozlučitelností manželského svazku.[19]) Jediné, co mu lze vytýkat, je, že nejednal rychleji a rázněji, že odkládáním a oddalováním konečného rozhodnutí v králi živil naději, že jeho převrácené žádosti přece bude vyhověno. Papež naopak čekal pomoc od hojivé síly času, maje za to, že »Defensor fidei« z prvního smyslného opojení vystřízliví, a až náruživost ochladne, že přijde k rozumu.

Z těchže důvodů byla oddálena i platnost buly, jíž byl král 11. července vyobcován z církve. Byla mu dána lhůta, aby rozvážil osudný krok; teprve koncem října nabývala platnosti. Tato shovívavost je sice lidsky pochopitelná, ale na nejvyšším soudci na zemi, jenž rozhoduje o tom, co je dobré nebo zlé, je to slabostí. Jindřich toužil po mužském dědici a noví, bezbožní rádcové jej hnali na dráze, na niž jednou vkročil, stále dál.

Cromwell, králův rádce

Především to byl Tomáš Cromwell, králův zlý duch, člověk nízkého původu, ale schopný a stejně bezcharakterní. Nějaký čas se v Italii věnoval vojenství a obchodu, a z Machiavelliho si osvojil životní zásady. Říkal, že neřest a ctnost jsou prázdná slova, jež se hodí pro pokoje učenců, nikoliv pro život, jmenovitě při dvoře. Tam kdo chce dojít štěstí, musí vymýšlet nejpřiměřenější prostředky, jak ukojit choutky knížat. Kardinál Wolsey použil jeho služeb při rušení klášterů, při čemž se Cromwell nekale obohatil a připravil se na působnost tohoto druhu ve velkém měřítku. Nejprve navrhoval králi, klatbou stiženému, aby se podle příkladu německých knížat prohlásil za hlavu anglické církve. S radostným překvapením vyslechl král tuto radu a přijal Cromwella do svých služeb. V lednu r. 1534 odhlasoval parlament řadu zákonů, jimiž byl styk země s Římem úplně přerušen a všechna práva, jež si osoboval »římský biskup«, byla přenesena na krále. Když v září téhož roku umíral Kliment VII., bylo anglické schisma hotovou věcí.

Anglické schisma 1534

Pro katolickou církev to byla ztráta velká, ohromná, snad největší, jež v běhu století církev utrpěla, máme-li na mysli rozpínavost a výbojnost anglosaského živlu. Ale byla to ztráta čestná.

Dílem koruny, ne národa

Před násilným králem se vše třáslo; tehdejší parlament byl leč pouhý hlasovací stroj, a v náboženské příčině byla anglická společnost velmi vlažná. Souvisí to jednak s národní hrdou povahou, jež se jen zřídka nadchla pro mravně-náboženské ideály, jednak je to přílišný sklon k hmotným zájmům. Jiným zdrojem této lhostejnosti byly reminiscence viklefské, konečně humanismus, který všude pů-

[19]) Pastor, IV.2 495.

sobil jako spodní proud, zchlazuje vroucnost středověké zbožnosti. Ale v Anglii celkem nebylo ve vyšších kruzích protipapežské nálady jako v Německu, takže odtržení anglického království od církevní jednoty bylo skoro výlučně dílem koruny, to jest despotického a rozmařilého panovníka.

14letá hrůzovláda

Následovalo čtrnáct let hrůzovlády, jež v celém středověku a novověku nemá sobě rovné. Celé toto období je ve znamení špalku a katovy sekyry. První obětí jeho krutosti byli tři kartusiánští převoři, jeden mnich z kláštera sv. Brigity a jeden světský kněz. Byli oběšeni, za živa ještě uřezáni, rozpáráni a čtvrceni. Všichni zemřeli s hrdinnou myslí prvních křesťanů. Tak trestal velezrádce, to jest katolíky, kteří se zdráhali uznat krále za nejvyšší hlavu církve. Protestanty jako kacíře odsuzoval k smrti ohněm na hranici.

J. Fisher, † 22. června 1535

Přední zdobou anglického kleru byl John Fisher, biskup rochesterský, stařec již 80letý. Poněvadž hájil platnost prvního manželství a hlavu církve viděl na stolci Petrově, byl uvržen do Toweru a odsouzen k smrti. Když jej Pavel III. chtěl zachránit povýšením na kardinála, pravil rozzuřený král: »Ať mu papež kardinálský klobouk pošle, ale já se postarám, aby neměl hlavu, na níž by jej nosil.« Odhodiv hůl, o niž se opíral, povzbudil mdlé nohy jakoby k triumfálnímu pochodu, a s chvalozpěvem na rtech sklonil šíj pod smrtonosnou ocel. Hlava nabodnutá na kopí byla vystavena na mostě.

Tomáš Morus, † 6. července 1535

Brzy po něm zpečetil svou krví věrnost k církvi Tomáš Morus, státník a spisovatel, nejjasnější hvězda na humanistickém nebi anglickém, osobní přítel Erasma Roterdamského. Podobal se mu velkou zálibou v slovesném umění antickém a jemně ironickým směrem ducha, ale Morus zdravým humorem neublížil, a ač laik, lnul upřímnou láskou k staré církvi. V literárním světě mu zjednala jméno »Utopia« sršící duchaplností a vtipem. Dotýká se v ní skoro všech společenských otázek způsobem žertovným a veselým, a proto bylo humorné dílo nesčíslněkráte překládáno a vydáváno. Mladý rytíř Morus se stal v Londýně soudcem, pro řečnický dar byl zvolen za poslance do parlamentu a po pádu Wolseyově byl jmenován nejvyšším kancléřem. Ale že se nechtěl snížit za nástroj královy zvůle, byl jako velezrádce odsouzen k několikanásobné smrti. Když mu byla »z milosti« zaměněna v pouhé stětí, zvolal: »Kéž Bůh ušetří všechny mé přátele takové milosti!« Zemřel s klidem a neohrožeností mudrce. Katu pravil, že jeho vous se ničím proti králi neprovinil, že jej chce před mečem zachránit. I jeho hlava byla vystavena na mostě. Dcera Marketa však ji získala, ctila jako vzácnou relikvii a objímajíc ji, vzala ji s sebou do hrobu. Výkřik bolesti se rozlehl Evropou na zvěst o popravě muže, jenž byl podle Erasmových slov chloubou Anglie. Církev ctí oba hrdiny jako svaté.

Králova odporná krutost se zvrhla v bestiální vražednost, jež se nezastavila ani před osobami budícími soustrast a útrpnost. V Canterbury žila jeptiška Alžběta Bartonová, zvaná obecně »svatá panna z Kentu«, duševně chorá. Mívala vidění, jimž někteří lidé věřili, a na všelicos se jí dotazovali. Ta psala králi, jestliže zapudí svou choť Kateřinu, že v sedmi měsících zemře a její dcera Marie nastoupí po něm na trůn. Byla obžalována pro velezradu a sťata. »Svatá z Kentu«

Na hlavu svého příbuzného, kardinála Pole, jenž se uchýlil na pevninu, vypsal cenu, a nemoha se ho zmocnit, dal popravit jeho bratry a 72letou matku Marketu, poslední z rodu Plantagenet. Ta se zdráhala sklonit hlavu na špalek; to nechť prý činí zrádci, a držela ji přímo vzhůru. Kdo ji chce mít, ať prý ji vezme, jak může. Tu ji pochopi začali rvát za vlasy, aby jí schýlili šíji, a kat jí zasadil několik chybných ran, až ji konečně usmrtil. Markéta Plantagenet

V klášterním ústraní mezitím žalem a bolem zemřela Kateřina Aragonská. S králem se rozloučila dopisem, v němž jej napomínala, aby pamatoval na spásu své duše. Jindřich byl dojat k slzám a na jeho rozkaz celý dvůr se oděl v smutek. Jen Anna Boleynová se oděla ve veselý hedvábný šat křiklavé barvy z radosti, že se konečně cítí skutečnou královnou bez sokyně. Ale dlouho jí nebyla. Král uvázl v hebkých sítích jiné dvorní dámy a Anna jí musila uhnout. Byla obžalována z nevěrnosti, uvržena do vězení a sťata. Tak padla modla, před několika lety tolik zbožňovaná, že jí byla obětována i věčná spása milionů. Arcibiskup Cranmer prohlásil manželství s ní za neplatné a její dceru Alžbětu za zbavenu dědických práv. 1536 8. ledna Královy manželky 1536 19. května

Již po jedenácti dnech slavil vdavekchtivý král nový sňatek s Johanou Seymourovou. Ta mu konečně povila žádoucího prince a dědice Eduarda, ale po několika dnech zemřela.

Zdálo se, že hlavní kámen úrazu je odklizen. Král měl dědice, legitimní choť zemřela, mohl vejít v nový sňatek podle libosti svého srdce a přerušené spojení s obecnou církví mohlo být snadno obnoveno. Leč anglický král se v mravní příčině v posledních letech tak zhoršil, že se již nedával vésti svědomím, povinností, nýbrž jen nízkými pudy. Jeho generální vikář a zlý pokušitel Cromwell v něm rozdmýchal novou náruživost, bezednou lakotu; ukojena měla být zabráním rozsáhlých statků klášterních. Nařídil jejich visitaci, jmenoval visitatory, mezi nimiž podle svědectví Angličana Cobbeta snad nebyl ani jeden, jenž by nebyl víckrát zasloužil šibenici. Ti ovšem zjistili velký úpadek kázně. Král dal parlamentem odhlasovat zrušení 376 menších klášterů;[20]) opati větších zasedali ve sněmě na křeslech s lordy. Králova komora byla naplněna vrchovatě, ale již Rušení klášterů 1536

[20]) W. W., V. 1688 (Heinrich VIII.).

ve čtyřech letech bylo vše rozházeno, poněvadž král musil rozdávat plnýma rukama, aby si zjednal a udržel oddané stvůry, ochotné k provádění těchto velkých loupeží.

Majetkový přesun a vyhánění četných řeholních osob s bezpříkladnou libovůlí a hrubostí vedlo zvláště v severní Anglii ke vzpouře. Ale král lstí a násilím hnutí udusil. To jen urychlilo i zánik klášterů bohatých. Jako když prudká bouře rozmetá stany kočovníků, tak zmizelo s povrchu Anglie skoro tisíc klášterů a církev tím ztratila ve vlasti sv. Bonifáce svou hlavní oporu. Asi 500 mnichů zemřelo násilnou smrtí. Nejvíc těchto hrdinů pocházelo z řehole sv. Brigity, sv. Františka (konventuálů) a z řádu kartusiánského.

Anna Klevská

Roku 1537 si dal královský vdovec přinést obrazy krásných princezen, aby si z nich vybral novou nevěstu. Na radu Cromwellovu zvolil Annu, dceru klevského vévody v Porýní, jenž byl členem šmalkaldského spolku. Ale když ji koncem roku vítal v Doveru, nemálo se zhrozil. Anna byla sice štíhlé postavy, ale poněkud hranatá a ve tvářích měla stopy po neštovicích. Horšil se, že byl Holbeinovým obrazem, na němž vypadala velmi půvabně, podveden. Brzy se s ní dal rozvést, dal jí roční pensi a palác, a jako králova adoptivní sestra žila v ústraní celých dvacet let.

Cromwellův pád 1540

Cromwell si sliboval, že kněžna luterského vyznání bude podporovat u dvora protestantskou stranu. Ale nezdařené námluvy se na zloradném strůjci tolikerého zla strašně vymstily.

Ještě r. 1540 nabyl třiceti klášterních statků. Ale znenadání jej stihl týž osud, který on připravil Morovi a Fisherovi. Upadl v nemilost, pozbyl veškerého jmění, nepoctivě získaného, byl odsouzen na smrt a sťat. Případně byl nazýván »kladivem klášterů«. Rozdrtil jich tisíc, ale nakonec byl i sám rozdrcen.

Cromwell v sobě zosobňuje pochybné mravní vlastnosti lidí, s jejichž pomocí král náboženskou reformu prováděl. Mnozí kořistníci nabyli tehdy velkého jmění a jejich dědicové se dnes skvějí mezi nejpřednějšími lordy království.

Další královy sňatky

Pak se oženil král s Kateřinou Howardovou, katoličkou; ale ta byla královnou jen rok. Luteráni ji nenáviděli, a proto ji obžalovali. Parlament ji na králův návrh odsoudil k ztrátě hrdla. Zároveň byl vydán zákon, že každá nevěsta, kterou král hodlá pojmout za choť, musí podle pravdy vyznat, zda právem nosí panenský vínek. Neupřímnost bude trestána jako velezrada.

V celé zemi z toho bylo nemálo smíchu a dívky se bály podat ruku novému Modrovousu.[21]) Králi byla dána rada, aby si raději vzal vdovu. Ten uposlechl a slavil šestou svatbu s Kateřinou Parrovou, krásnou a rozumnou, která dovedla s hlavou anglické církve učeně mluvit o náboženských otázkách. Král ji nazýval doktorem (theologie). Když však

[21]) Modrovous byl báječný středověký rytíř, který zabíjel své manželky. — Jedna francouzská princezna, o jejíž ruku se ucházel, králi odepsala, že by se stala jeho chotí, kdyby měla dvě hlavy.

začala, asi na popud luteránů, v některých kusech králi odporovat, dal král, který žádného odporu nesnesl, proti ní sepsat žalobu. Královna upadla ve smrtelnou úzkost a její křik a bědování se rozléhaly po celém paláci. Král se dal přinést do její komnaty a tázal se: »Jsi doktor?« — »Nikoliv; chtěla jsem disputací jen rozptýlit starosti Vaší královské Milosti, která v učenosti nemá sobě rovna.« — »Pak jsme zase dobří přátelé.«

Beketův hrob

Ani mrtvým nedal pokoje. Mnoho relikvií, obrazů a soch bylo vandalsky zničeno, i vzácná hrobka Tomáše Becketa v Canterbury a proslulé poutní místo byly zpustošeny. Úcta slavného hrdiny a neohroženého obhájce církevních práv byla despotickému králi trnem v oku. Světec byl volán před královský soud, byl mu stanoven obhájce a když se do třiceti dnů neobjevil, byl odsouzen jako buřič, zrádce a zatvrzelec; jeho hrob byl oloupen a kosti spáleny. Všem věřícím bylo ohlášeno, že Tomáš Becket není mučedník, nýbrž velezrádce.

Jindřich † 28. ledna 1547

Čím byl starší, tím byl krutější a krvelačnější. Zčásti to jistě zavinily různé neduhy. Byl milovníkem lukulských hostin, jež mu šly tak k duhu, že v posledních letech pro otylost nemohl chodit, nýbrž ve vozíku ho vozili z pokoje do pokoje. Také měl zlý vřed na stehně a pravou ruku ochrnulou. Tři nejvyšší úředníci podpisovali v jeho přítomnosti půhony a tresty, o ztrátě hrdla nebo statků. Nikdo si mu netroufal říci, že se jeho konec blíží, a tak vydechl nešlechetnou duši, nic netuše, r. 1547 v 56. roce svého věku.

Byl to jeden z nejstrašnějších tyranů, jež proud dějin vynesl na obzor. S poddanými zacházel jako s otroky, po způsobu orientálních sultánů, a jejich osudy a city podroboval svým vlastním náladám a rozmarům. Parlament hrdých lordů se před ním třásl a odhlasoval každé jeho přání ze strachu před ním a jeho pochopy, hrdlořezy. Neméně zbabělý byl i klerus, jenž z bázně, aby nepozbyl obročí a důchodů, kořil se tomuto Neronovi jako papeži.

Počet obětí

Jindřich VIII. dal za své vlády popravit celkem dvě královny, dva kardinály, dva arcibiskupy, 18 biskupů, 13 opatů, 18 doktorů theologie a práv, 500 mnichů, 12 vévodů a hrabat, 164 šlechticů, 124 měšťanů, 110 žen.[22])

Jeho dílo

Ani Lutherem, ani Cranmerem se nedal pohnout k přijetí víry protestantské. S mečem v ruce hájil svůj rozkol napravo i nalevo proti katolíkům i luteránům. Přesto byla jeho despocií a libovůlí církevní budova v Anglii do základů otřesena a jsouc zbavena hlavních opor, to jest klášterů, odtržena od Říma a s vládními nástroji na biskupských stolcích, pozbyla skoro vší odolnosti. Jeho dílo bylo nehotové, uvázlo na poloviční cestě. Náboženský vývoj ostrovního království šel cestou klikatou a teprve po mnohých a ukrutných

[22]) Weiss, Weltgeschichte IV. 632.

bojích, trvajících celé století, dospěly tam církevní poměry ke konečnému řešení.

Eduard VI. 1547—1553

Za jeho nástupce Eduarda VI., ani ne desetiletého a při tom chorého, strhl na sebe moc jeho strýc Eduard Seymour, vévoda ze Somersetu. Za něho dílo zkázy pokračovalo. Primas Cranmer vydal nový katechismus a anglickou mešní knihu místo latinského misálu, a v nich zůstala z dřívějšího náboženství už jen slupka. Katolické jádro bylo vypuštěno. Bylo zavedeno podávání pod obojí způsobou a duchovním dovoleno manželství. Dále bylo nařízeno, že čtyřikrát do roka se má v každém kostele hřímat proti papeži a úctě obrazů. Těm, kdož by zanedbali povinnou veřejnou bohoslužbu, bylo pohrůženo těžkými tresty. Úskoky a násilím bylo na parlamentě vynuceno schválení těchto novot a odpor, který se na různých stranách ozýval, byl zdolán brannou mocí.

1534—1549

Jeho povaha

79. **Pavel III.** Konečně byl zvolen papež, jakého církev potřebovala, který sice nebyl prost chyb, ale svůj velký úkol plně pochopil a zčásti také provedl. Byl to Pavel III., rodinným jménem Alexander Farnese, ze starobylé šlechty, usedlé poblíž Bolsenského jezera. Byl to nejen nejstarší, ale i nejvýznačnější člen posvátného kolegia, stařec již 67letý, jenž již 40 let nosil purpurový háv. Těla byl slabého, ale ducha pronikavého a vůle železné. Malé jiskrné oči prozrazovaly cholerika výbušného temperamentu, který však měl veškerá svá hnutí úplně ve své moci. Rozumnou životní správou a častým pobytem na venkově si zachoval své skrovné zdraví, takže patnáctiletým pontifikátem předstihl všechny papeže toho století. Naděje jedněch, že se Petrův stolec brzy uprázdní, se ukázaly lichými, a obavy přátel, že záhy ztratí svého příznivce, zbytečnými.

Pavel III. stojí na rozhraní dvou epoch, renesanční a reformní. Má dvojí tvář jako Janus. Humanistickým studiím se věnoval s takovou zálibou a takovým porozuměním, že smysl pro slovesné umění v něm byl dokonale vytříben; jak latinsky, tak i italsky mluvil sice pomalu a rozvážně, ale s klasickou elegancí. I v pozdních letech mu byla četba latinských a řeckých básníků milou zábavou. V celém jeho chování se jevila aristokratická vznešenost, ale spojená s nenucenou vlídností. Vzácným pomníkem a svědkem jemného vkusu je »Palazzo Farnese«, jejž začal stavět jako kardinál a o němž řadu let pracovali nejlepší umělci. Je to dílo královské. V něm byly původně uloženy antické sochy, jež byly za vlády Pavla III. ze suti a rumu vykopány; je to farneská F l o r a, torso bohyně, farneský H e r k u l e s, svalnatý, odpočívající, opřený o palici, a farneský b ý k, k jehož rohům Zethos a Amfion přivazují Dirku, aby ji usmýkal.

Pavel III. se nezhostil všech zlozvyků předcházející doby; štědře obdařil astronoma, který mu předpověděl povýšení na papežský stolec; díval se z okna na dostihy a průvody, pořádané od lidu o dnech karnevalu. Jeho křehkosti

Jako pravý Ital velmi přál příbuzným; prvními kardinály, které jmenoval hned po svém nastoupení, byli jeho nepoti: čtrnáctiletý Alessandro Farnese a šestnáctiletý Ascanio Sforza. Přes tyto křehkosti a slabosti pochopil Pavel III. hlavní svůj úkol a věnoval především tomu své síly.

Velké reformní dílo zahájil obnovením kardinálského sboru. Skoro všichni jeho členové přijali purpury z rukou papežů Mediceů, u nichž rozhodovaly pohnutky převážně politické. Pavel III. uvedl do zesvětštělého kolegia nový živel, usilující o skutečnou reformu. Reforma kardinál. sboru

Předně to byl Casparo Contarini, benátský šlechtic, ještě laik, chválený jako zdoba národa, okouzlující zjev, hluboký duch, stejně zbožný a vzdělaný. Republika nerada ztrácela muže, jejž pověřovala důležitými úkoly a úřady. Contarini uposlechl papežova hlasu a svou vzácnou hřivnu, jíž sloužil své vlasti, postavil cele do služeb těžce zkoušené církve. Svým neúnavným usilováním o nápravu křesťanstva byl v papežské nejvyšší radě asi tím, čím kdysi Cato Censorius v senátě římském.

Rovněž z Benátek byl do kardinálského sboru povolán Jan Petr Caraffa (pozdější Pavel IV.), biskup v městě Chieti, který se sv. Kajetánem založil řád řeholních kleriků, zvaných obyčejně theatiny.[23]) Nový řád se rychle rozšířil, takže koncem 16. století působil skoro ve všech větších městech Italie; jen v samé Neapoli na šesti místech. Apoštolskou působností, přísnou chudobou a obsluhou nemocných si theatini zjednali o nápravu laiků i kleru nehynoucí zásluhy. Ani nežebrali, majíce pevnou naději, že svědomití dělníci na vinici Páně hlady nezhynou. Do nové řehole se hrnuli zvláště synové šlechtických rodin a papež z nich rád vybíral kandidáty na uprázdněné diecésní stolce, takže Caraffův řád se stal štěpnicí horlivých biskupů. Tím se vysvětluje, že ještě před svoláním tridentského koncilu byla v Italii provedena reforma asi ve dvaceti diecésích.[24]) Do jiných zemí pronikli theatini jen skrovnou měrou.[25]) Caraffa, Theatini 1524

K naléhání Caraffovu byla reorganisována i římská inkvisice k stíhání bludařů, kteří se porůznu vyskytovali v severní a střední Italii. Jejím předním a nejčinnějším členem byl sám horlivý Caraffa. Protestanté se chlubili, že mají na jihu Alp třicet tisíc souvěrců.[26]) Byl Inkvisice 1542

[23]) Podle města Theate; tak slulo za stara Chieti, kde byl Caraffa biskupem; leží poblíž Adrie, na úpatí hory Gran Sasso.
[24]) Pastor, V. 352. (Všech diecési bylo v Italii 309.)
[25]) Do Prahy ke sv. Kajetánu je r. 1666 uvedl nejvyšší purkrabí Ignác hr. Martinic.
[26]) Pastor, V. 703.

to odhad příliš vysoký. Ale od lancknechtů, kteří přicházeli do Itálie bojovat, se přece něco lidu nakazilo, a někteří nepořádní mniši ochotně roztrubovali luterské novoty. Větší obce se utvořily v Modeně, Lucce, Neapoli.

Barnabité 1533

V téže době vznikl v Miláně jiný řád řeholních kněží, jejž založil sv. Antonín Maria Zaccaria. První své sídlo měli při chrámě sv. Pavla, proto je lid nazýval paulány. Po přesídlení k chrámu sv. Barnabáše zůstalo jim jméno barnabitů. Severní Italie, zpustošená válečnou vichřicí, zamořená nemocemi a bludy, nebo alespoň nábožensky lhostejná, byla vhodným polem pro jejich apoštolskou činnost. Též tato řehole měla celkem jen místní význam.

Řád sv. Voršily 1535

Zato po celé církvi se rozšířil řád sv. Voršily, založený v Brescii od Angely Merici. Původně to bylo volné sdružení nábožných a dobročinných panen, bydlících u rodičů. To se časem přeměnilo v řád, jehož předním úkolem byla výchova dívek. Řehole sv. Angely si získala na tomto poli nehynoucích zásluh. Do Prahy přišly r. 1655.

Kapucíni 1536

Od řehole sv. Františka se oddělila nová větev kapucínů, usilujících o přísnou kázeň v duchu serafínského světce.

† 1569

Leč i na španělském církevním nebi vzešla řada hvězd vzácného lesku. Předně to byl kněz Jan Avila, apoštol Andalusie, úchvatný řečník a plodný spisovatel asketický.

Dále to byl Ludvík z Granady, provinciál dominikánského řádu, jehož četná kázání a jiné mravoučné spisy jsou chváleny jako klasické, a to jak pro hloubku ducha, jež se v nich zračí, tak i pro dokonalost slohovou.

Milosrdní bratří 1540

Rovněž v Granadě Jan z Boha shromáždil kolem sebe hlouček obětavých laiků, kteří se věnovali ošetřování nemocných; z tohoto hořčičného zrna se vyvinul řád Milosrdných bratří.

Začátky jesuitského řádu 1534

Konečně ve Španělsku, z něhož vzešel smutně pověstný Alexander VI., se zvedl hrdina mezi reformátory, Ignác z Loyoly, jehož řád měl na obnově bývalé mravnosti a v šíření víry účast vynikající. Dne 15. srpna r. 1534 v Paříži na Mont-Martre se sedmi prvními druhy se zasvětil výhradně službě Boží.

Skrovné začátky pravé reformy

Nikdo netušil, že tyto svěží praménky, porůznu vytryskující, časem vzrostou a spojí se v mohutný příval, který stojaté vody středověké církve rozvíří až na dno. Tyto začátky nového života byly skrovné a působily v skrytu nebo se omezovaly jen na malý okruh, takže pozvolné, ale nezdolné rašení nové doby z nich nebylo možno předvídat. Naopak osvícení a zbožní mužové nad církví zoufali. Severská bouře, rozdmýchaná Lutherem, stále zuřila a se rozmáhala (protestantství rostlo až do r. 1570), záplava hanopisů na papeže a jeho víru se šířila po celé Evropě; z jihovýchodu se stíhaly zprávy o spoustách, působených Osmany. Zdálo se, že budova církve, zle

porouchaná a do základů otřesená, bude soustředěným útokem protestantů a Turků úplně rozvrácena. Bezbožné ruce heresiarchů již na ni psaly hrozivé Mene Tekel.

Jediné východisko ze všech těch strastí a zmatků bylo spatřováno v obecném církevním sněmu. Císař Karel V. si od něho sliboval, že po dobrém překlene propast mezi starou církví a protestanty. Právě proto francouzský král František I. zase všechno úsilí o svolání sněmu mařil; chtěl, aby Německo zůstalo nábožensky rozpoltěné, a tím i oslabené. Sám doma protestanty pronásledoval, ale s německými se spojoval.

80. **Válka šmalkaldská.** Karel V. dobyl r. 1535 Tunisu a osvobodil 20 tisíc křesťanských otroků. Zajistiv si po 25letém válčení na všech stranách mír, chtěl své životní dílo korunovat náboženským sjednocením Německa. Koncil zahájil svá zasedání v Tridentě v prosinci r. 1545, ale bez účasti se strany protestantů. Chtěl je tedy k jeho obeslání a k církevní jednotě donutit brannou mocí. Protestantská knížata postavila asi 50 tisíc vojska, ale císař je s pomocí svého bratra Ferdinanda v nevelké bitvě u Mühlberka v Sasku snadno přemohl a oba vůdce, Jana Jiřího, kurfiřta saského, i Filipa Hesenského, zajal.

1546—1547

Vítězství u Mühlberka duben 1547

Císař nabyl v Německu velké moci, jaké tam od století neměl žádný z jeho předchůdců. V Augšpurku, na tak zvaném ozbrojeném sněmě, byl prohlášen prozatímní náboženský řád »Interim«. Lidu bylo povoleno přijímati i z kalicha, duchovní se mohli ženit a knížatům byly ponechány rozchvácené statky. Po tomto mostě měli být protestanté převedeni zpět do obecné církve.

Augšpurský Interim 1548

Ale Interim narazil na velký odpor jak u protestantských duchovních, tak u papeže. Císař nařizoval koncilu, aby nechal zatím stranou věci dogmatické a jednal o odstranění zlořádů; a když papež přeložil koncil do bezpečnější Bologně, nařídil císař svým prelátům, aby zůstali v Tridentě. Jeho místodržící zavraždil papežova nepota vévodu Piera Luigi, a jeho město Piacenzu odtrhl od papežského státu. Rozladění mezi oběma hlavami dostoupilo vrcholu.

Vtom vzaly věci náhlý a neočekávaný obrat. Mořic Saský, který nejdřív zradil své souvěrce a pomáhal císaři, zradil nyní i jeho. Protestanté zradili i vlast a za pomoc proti císaři nabídli francouzskému králi tři říšská biskupství Mety, Toul a Verdun. Císař sídlil v Inšpruku, nemaje nejmenšího tušení o pletichách, snovaných za jeho zády. Na jaře r. 1552 vtrhl Mořic do jižního Německa, sbory císařova vojska rozprášil a jeho samého málem že nezajal. Karel se marně ještě pokoušel vyrvat Francouzům Mety. Roztrpčen porážkou, ponechal péči o rozhárané Německo svému bratru Ferdinan-

Vítězství protestantů 1552

dovi a ten ujednal s luterány r. 1555 na sněmě v Augšpurce náboženský mír.

Augšpurský mír 1555

Náboženské svobody se dostalo jen vrchnostem a jim byla přiznána vláda nad svědomím poddaných podle zásady: cuius regio, eius religio (čí kraj, toho i víra). Poddaný, který se svému pánu nechtěl ve víře přizpůsobit, měl volnost prodat své jmění a vystěhovat se. Protestantství chtělo vymanit člověka ze středověkých pout, ale augšpurský mír vydal duši poddaného na milost a nemilost náladového zeměpána. Ve Falci bylo změněno náboženství za 40 let čtyřikrát, v Oppenheimě za 100 let desetkrát.[27]) Žádný papež si neosoboval tolik moci, kolik jí měla německá knížata.

Jeden článek míru tvořilo i královo prohlášení, že prelát nebo biskup, který odpadne od víry, ztrácí svůj úřad i obročí. To mělo tvořit hráz proti dalším ztrátám církevních statků (reservatum ecclesiasticum).

Karel V. † 1558

Karel V. opustil dobrovolně bouřlivé dějinné jeviště a poslední dva roky prožil v krásné samotě na hranicích portugalských v klášteře San Yuste. Nebylo mu dopřáno stát se Konstantinem nebo Theodosiem Velikým. Teprve když v klášterním ústraní přemýšlel o svých úkolech, litoval, že nezakročil proti bludu rázně a hned, jakmile zdvihl hlavu.

Jeho povaha

81. **Pavel IV.** Po krátkém pontifikátu Julia III. byl zvolen za papeže Pietro Caraffa, zakladatel theatinů. Byl to stařec již 79letý, vysoké postavy, ale zdravý a čilý, který prý za celý život nepotřeboval léku ani lékaře. Byl plný ohně jako pravý Jihoital, výbušný jako Vesuv, na jehož úpatí se zrodil. Byl učený, zbožný, přísný, ba z přísných nejpřísnější, horlící o nápravu církve, povaha silně vyhraněná, jež nesnesla odporu. A kdežto u jiných se věkem ostří těchto hran otupuje, u něho naopak vystupovaly tím ostřeji.

Též on pověřil své příbuzné duchovními i světskými úřady, ne tak, aby je obohatil, jako aby v nich měl spolehlivé opory. Slepě jim však důvěřoval, a oni za jeho zády své moci šeredně zneužívali, jmenovitě přední jeho sekretář Karel Caraffa, jmenovaný kardinálem, takto kondotiér, holdující zásadám Machiavelliho.

Vůbec Pavlu IV. se nedostávalo politické obezřetnosti. Žil ve světovém názoru středověkém, od skutečných poměrů novověkých tak rozdílném. Jeho ideálem byl Inocenc III. Měl nemírné ponětí o své pravomoci a jeho chování bylo plné majestátu. I před vyslanci se nerozpakoval prohlásit, že císařové a králové mají sedět u nohou papežových, aby jako žáčkové z jeho úst slyšeli příkazy Kristova učení.

[27]) Marx, Kirchengesch. (1908) 621.

Válka proti Španělsku 1556

Jako Ital i jako papež těžce nesl španělskou nadvládu nad Apeninským poloostrovem. Tyto »Marany« byl ochoten trpět jako podkoní, pekaře, kuchaře, nejvýš jako kupce, ale celé jeho nitro se bouřilo při pomyšlení, že oni jako páni poroučejí v jeho neapolské vlasti a v Miláně. Zdálo se mu nejvýš potupným, aby Italie, která ostatní Evropě razí dráhu k vrcholům umění a vědy, úpěla dále v područí těchto barbarů. Přirovnával Italii k nástroji, na němž jsou napjaty čtyři struny: Neapolsko, církevní stát, Milánsko a Benátky. Čistý soulad tohoto nástroje byl porušen násilným panstvím španělským; až to bude do základů vyvráceno, bude jeho nebeský soulad obnoven a svět se bude před svobodnou Italií třást. Papež skutečně činil přípravy k válce proti španělskému kolosu, první moci evropské a zároveň katolické. Vyjednával s Francií a republikou benátskou. Ale vévoda Alba, správce Neapolska, vpadl do církevního státu, sice jen s dvanácti tisíci vojska, ale dobře zřízeného, a jen jeho úctě k Petrovu stolci třeba děkovat, že nedošlo k novému Sacco di Roma. Papeže donutil k míru, ale v církevním státě byly přece jen způsobeny na majetku velké škody, třebas si španělské vojsko stěžovalo, že bojuje jen proti dýmu a mlze.

Pavel IV. vůbec neměl Habsburků v lásce. Císaře Karla V. nazval pro jeho smiřlivost vůči protestantům schismatikem, heretikem, tyranem, duševním i tělesným mrzákem, ďáblovým nástrojem, který znemožňuje nápravu církve. Zdráhal se uznat Karlovu resignaci na císařskou důstojnost, ježto se to stalo bez jeho vědomí, dále augšpurský mír i volbu krále Ferdinanda za císaře, poněvadž tři světští kurfiřti odpadem od církve pozbyli právo volit ochránce církve.

Reformy

Koncil, odročený pro válečné nepokoje, nesvolal, a myslil, že nutné reformy provede sám. Místo ve svých diecésích přebývalo v Římě asi sto biskupů.[28])

Residence biskupů

Tímto zlozvykem náramně trpěla správa diecésí v celé církvi. O povinnosti biskupů »zachovávat residenci« se už dlouho jednalo jak při papežské kurii, tak i na církevním sněmu. Pavel IV., jenž neznal ohledů, kde šlo o čest a slávu Boží, položil sekyru na kořeny starého zlořádu.

Pod trestem sesazení poručil, aby do měsíce všichni opustili město a odebrali se každý k svému stádci.

Potulní mniši

Mnichům, kteří se s dovolením nebo bez dovolení potulovali mimo klášter, nařídil, aby se do určitého dne vrátili do svých cel. Jednoho večera dal zavřít brány města a policie při prohlídce domů zatkla sto neposlušných. Jejich počet se v dalších dnech zdvojnásobil.[29]) Přímluvy nic nepomáhaly; byli uvězněni nebo posláni na galeje; mnozí

[28]) Pastor, VI. 488.
[29]) Tamtéž, VI. 477.

ovšem prchli. S touž přísností se proti nim postupovalo v celém církevním státě.

Rušení poplatků a tax

S podobnou bezohledností se jal léčit hlavní neduh na církevním těle, totiž všeliké transakce s obročími, v nichž viděl hlavní zdroj všeho zla. Zakázal udílet beneficia nedospělým, zapověděl resignace podmíněné, to jest ve prospěch určitých osob, zakázal taxy za udílení církevních úřadů a svátostí. Tak bil nelítostně mečem do onoho gordijského uzlu, splétaného po staletí ze svatokupectví a všelikě zištnosti. Jeho nástupci očistné dílo dokonali. Toto reformní úsilí bylo nemálo ochromováno nehodným životem nepotů, které pokládal za lepší, než byli. Konečně jeden theatin si dodal mysli a papeži pravý stav věci odhalil. Ten vzplanul spravedlivým hněvem. Zbavil příbuzné všech úřadů a vyhnal je z Říma.

Inkvisice

Zřítelnicí jeho oka byla inkvisice. Osobně se účastnil jejích zasedání, rozšířil její pravomoc na stíhání simonie a pohoršlivých přečinů proti mravnosti, dal skrze ni pořídit index zakázaných knih. Bylať Italie protestantskými spisy zaplavena. Leč tento první index byl příliš strohý a proti jeho drakonské přísnosti se ozvaly stesky na všech stranách. Svatý Petr Canisius, apoštol zaalpských zemí, jej nazval kamenem úrazu. Jen v Benátkách bylo v sobotu a o následující Květné neděli spáleno deset tisíc spisů.[30]) Zarytí kacíři a zpustlíci, na různých místech Italie odsouzení, byli vydáni světské moci, aby je popravila. I nevinní kardinálové Morone a Pole byli stíháni tímto přísným církevním soudem.

Index 1557

Výtržnosti po jeho smrti

Na zprávu o papežově smrti se římský lid srotil, přepadl budovu inkvisice, ztýral úředníky, vězně propustil, když slíbili, že budou po katolicku žít, archiv zničil a pak vše zapálil. I jeho mramorová socha na Kapitolu byla povalena, zkomolena, trup byl vláčen po ulicích a pak uvržen do Tibery. Vynořilo se i dost posměšných epigramů, jimiž veršotepci ulevovali svému hněvu proti přísnému papeži. Byly spáchány i četné vraždy. Po zvolení Pia IV. byli nepoti předchůdcovi pohnáni před kriminální soud a tři z nich popraveni, mezi nimi i Karel Caraffa.

1559—1565

82. **Pius IV.** Ohnivého syna jižní Italie vystřídal na stolci Petrově rozvážný Severoital Jan Angelo Medici. Pocházel z Milána, ale s florentskými Medicei spřízněn nebyl. Byl to prelát již 60letý, silné postavy, svému předchůdci hodně nepodobný. Nebyl ani tak sebevědomý a pánovitý, ale také bez ohnivého zanícení pro dílo reformy. O své zdraví pečoval častým pohybem na volném vzduchu. Procházkou počínal denní práci, modle se kněžské hodinky, a týmž způsobem v podvečer denní dílo končil. Nejednou jej bylo vidět chodit

[30]) Pastor, VI. 522.

po ulicích, skoro bez stráže. Též za ním se táhlo z Lombardie a částečně z Německa četné příbuzenstvo, v naději na církevní nebo světskou kariéru.

Největší jeho přízně požíval mladý, teprve 21letý synovec, hrabě Carolo Boromeo. Byl jmenován státním sekretářem, to jest předním ministrem, kardinálem, milánským arcibiskupem a zahrnut bohatými důchody. Střízlivý Pius IV. chápal svou hodnost hodně se světské a časné stránky. Jinak jeho synovec; hluboce zbožný, mravně zachovalý a nezištný, připravoval se již od dvanáctého roku na duchovní povolání. Po příchodě do Říma, kde obrodné hnutí již silně proudilo, byl brzy též on zachvácen jeho vlnami. Když dva z papežových nepotů náhle zemřeli, jeden mladičký kardinál a pak Karlův vlastní a jediný bratr Fridrich, byly tyto rány pociťovány jako trest na přílišnou lásku k vlastnímu tělu a krvi. Tato událost, pak duchovní cvičení, jimž se kardinál podrobil, jej zavedly na nejkrajnější křídlo opravného směru. Bohaté důchody věnoval na dobročinné účely, mnoho se modlil, zkracoval noční odpočinek, tělo trýznil po způsobu přísných asketů. Část služebnictva propustil a tomu, které podržel, zakázal sametový šat a jiný přepych. Jednou v týdnu žil jen o chlebě a vodě. Začal i kázat, což u kardinálů nebylo od staletí zvykem. Pronikavá změna se jevila i zevně; kvetoucí, plné tváře vpadaly a bledly, následek to postu a bdění. Carolo Boromeo

Tento pozoruhodný obrat se neobešel bez počáteční nevole. Příživníci, zvyklí na štědré dary předních kardinálů, osočili u papeže jesuity, že státnímu sekretáři strojí léčky, že jej lákají do svého řádu s nadějí, že jim přinese co nejvíc peněz. Papež jim skutečně na nějaký čas zakázal vkročit do jeho domu.

Ale reptání nespokojených brzy umlklo, když se ukázalo, že mladý Carolo Boromeo je přední chloubou kardinálského sboru a že jeho zářný příklad působí na papežském dvoře pro věc reformy víc než všechna usnesení tridentského sněmu. Všechno téměř, co Pius IV. podnikal, činil na podnět a podle rady svého synovce. Měl kardinál Boromeo vynikající nadání pro vedení veřejné správy.

Největší zásluhou Pia IV. je opětovné svolání církevního sněmu, dvakrát odročeného. Kardinál Boromeo vybízel otce, v Tridentě shromážděné, aby své práce urychlili a velké dílo dokončili; papežovo zdraví že je vrátké a časy nejisté.

83. **Tridentský koncil.** Ačkoliv tento devatenáctý sněm měl epochální význam jako málokterý jiný, provedl konečně nápravu církve, po níž se volalo již dvě stě let, a provedl ji tak důkladně, že přes 350 let nebylo žádného koncilu zapotřebí, přece účast na něm nebyla příliš skvělá. Nejvíce tam bylo Španělů a Italů. Někteří bisku- 1545—1563

pové němečtí se báli opustit své diecése, aby za jejich nepřítomnosti nebyly zaplaveny kacířstvím. Francouzský král sněmu nepřál a teprve r. 1562 tam kardinál Guis Lotrinský přivedl 34 prelátů a theologů, hlavně ze Sorbony; dotud tam zasedalo jen pět francouzských biskupů.[31]) Téhož roku se tam dostavil pražský arcibiskup Antonín Brus jako zástupce krále Ferdinanda. Rovněž Poláci nejevili o sněm příliš velkého zájmu.

Koncil od začátku zápasil s velkými obtížemi. Císař Karel rozkazoval, kdy a o čem se má jednat, též Ferdinand žádal, aby se protestantům vyšlo vstříc povolením kalicha a ženitby pro duchovní. Protestantští theologové proti sněmu nesmírně štvali a vzbouřená knížata jej ohrožovala. Dvakrát byl za šmalkaldské války odročen.[32])

Ačkoliv koncil měl především s církví smířit protestanty, a proto byl pro jeho zasedání zvolen Trident, ležící na prahu Německa, protestanté nepřišli a podávanou ruku odmítli. Proto i sněm se postavil na stanovisko příkře odmítavé.

Dekrety dogmatické

Především bylo přijato, že pramenem zjevení a víry je nejen Písmo svaté, nýbrž i tradice. Ačkoliv se všichni bludaři odvolávali na Písmo, přece s ním zacházeli velmi libovolně a jednotlivé části zavrhovali; sněm naproti tomu vypočetl všechny knihy, které tvoří tak zvaný kánon bible, a vyhlásil klatbu na každého, kdo by jich neuznal se všemi jejich částmi.

Pak přikročila synoda k definování učení tehdy nejvíc napadeného a překrucovaného, to jest učení o ospravedlnění a posvěcení, pak o počtu a účincích jednotlivých svátostí. Prohlásila, že Adam prvopočátečním hříchem pozbyl svatosti a spravedlnosti a že se jeho duchovní i tělesný stav zhoršil. Křtem se nejen tento hřích odpouští, nýbrž zároveň je jím obnoven vnitřní člověk a vlévají se mu milosti a dary.

Spravedlnost není něčím pouze vnějším (imputativním). Tři svátosti mimoto vtiskují duši nesmazatelné znamení.

O oltářní Svátosti učí, že celý Kristus je pravdivě a skutečně přítomen pod každou částkou vnějších způsob, a to nejen v okamžiku požívání, a laici že nejsou povinni přijímat tuto Svátost pod obojí způsobou.

O svátosti pokání sněm prohlásil, že kajícník se musí vyznat ze všech těžkých hříchů a že rozhřešení může udělit jen kněz, nikoliv laik. Též poslední pomazání je jedna ze svátostí, od Krista ustanovených. Novozákonní kněžský stav tvoří biskupové, kněží a jáhni. Svátost kněžského svěcení uděluje biskup a duší se jí vtiskuje ne-

[31]) Pastor, VII. 232.

[32]) I. období: od 13. prosince 1545 do 11. března 1547; tehdy byl přeložen do Bologně a tam 19. září 1549 rozpuštěn. — II. období: opět v Tridentě, od 1. května 1551 do 28. dubna 1552. — III. období: od 28. ledna 1562 do 4. prosince 1563.

smazatelné znamení. Kdo přijímá duchovní moc od vrchnosti nebo lidu a opovažuje se konat církevní službu, je zloděj a loupežník.

Svazek manželský mezi křesťany je svátostný a nerozlučný; nepřipouští mnohoženství.

O mši svaté učí synoda, že je pravou obětí, jíž se opětuje Kristova oběť na kříži a přináší se Bohu za živé i za mrtvé. — Konečně zdůrazňuje, že věřící mohou modlitbou a jinými dobrými skutky, zvláště obětováním mše svaté a almužnami, pomáhat duším, které v něm strádají. Konečně vyzval sněm věřící k úctě svatých a získávání odpustků.

Nemají však být ustanovováni zvláštní kazatelé k hlásání odpustků, aby se zabránilo zlořádům; jejich ohlašování je věcí biskupů.

Dekrety disciplinární

Současně byla vydána nařízení povahy disciplinární k potlačení zlořádů a provedení žádoucí reformy. »Neměnit víru, nýbrž mravy,« bylo heslem. Biskup musí mít aspoň 30 let věku, nesmí se vzdalovat od svěřeného stádce a jeho povinností je kázat. Farář musí mít alespoň 25 let věku a nesmí se od farníků vzdalovat.[33])

Se vší rozhodností učinil koncil přítrž největšímu zlu, kterým strádala středověká církev a které bylo zdrojem mnohých zlořádů, hromadění úřadů a tím i obročí. Bylo stanoveno, že žádný duchovní nesmí mít více úřadů než jeden; a jen v tom případě, že důchod tohoto úřadu nestačí k výživě, dovolovalo se přijmout druhé, menší obročí.

Přísné předpisy byly vydány i pro kláštery. Tajná manželství byla prohlášena za neplatná; je třeba je uzavírat před duchovním správcem a svědky. Trest klatby byl vydán na ty, kteří vyřizují svou při soubojem.

Péče o kněžský dorost

Biskupům byla důrazně na srdce kladena péče o řádný kněžský dorost. Každý ať má ve své diecési seminář (gymnasium a theologii, spojené s konvikty). Do nich ať přijímají 12leté hochy a bdí nad jejich výchovou. Jen od nové kněžské generace, ovanuté novým duchem, bylo lze očekávat provedení pronikavé a trvalé nápravy a budování pevné hráze proti severské pseudoreformě.

V prvých dvou obdobích se pohyboval počet přítomných biskupů kolem 150, přibližně tolik tam bylo i význačných theologů, hlavně z dominikánského řádu. Jako papežští theologové zúčastnili se synody i Salmeron a Lainez, členové jesuitského řádu. Při posledním období účast vzrostla a 3. prosince 1563 byla všechna usnesení podepsána od 255 účastníků. Při Te Deum v tamním dómě si shromáždění s hlubokým pohnutím uvědomilo velikost dějinného okamžiku.

[33]) V jedné kastilské diecési ze 156 farářů zachovávala residenci sotva čtvrtina. Ostatní se dali zastupovati náměstky, které odbyli částkou důchodů, a sami přebývali, kde se jim líbilo. (Pastor, VII., 337.)

Jeho potřeba

Tento koncil byl nejvyšší měrou potřebný, ba nutný. Na náboženském poli vládl babylonský zmatek pojmů a názorů, a jen na všeobecný církevní sněm byla skládána veškerá naděje, v něm byla pociťována velká morální opora. Prohlásiť slavně a závazně, co je pravda a co není, a vzpurné a licoměrné zasáhl bleskem klatby. Všechny dogmatické definice se končí pohrůžkou exkomunikace neposlušným slovy: anathema sit.

Jako Izraelité pohlíželi k ohnivému sloupu, který je předcházel do zaslíbeného Kanaánu, tak i tehdejší zbědovaní katolíci upírali zraky k tridentskému sněmu, jenž jim ukazoval cestu do nového, lepšího období.

1566—1572

84. **Pius V.** Konklave je sice nejctihodnější volební sbor na zemi, volíc náměstka Kristova a nástupce sv. Petra. Ale tehdy do něho dosti silně zasahovaly vlivy katolických dvorů, a poněvadž papež byl zároveň i světským panovníkem dosti velkého státu, zahnízdil se v nejednom záhybu zářícího purpuru i mol ctižádosti. Někteří členové konklave byli chytří politici a snažili se obratnými tahy soustřediti potřebný počet hlasů na sebe nebo své přátele. Ale kardinál Boromeo postavil svůj talent do služby dobré věci a při trvajícím tříštění a rozpadávání skupin a stran vyčkal vhodnou chvíli, a tu doporučil jako kandidáta muže, jejž pokládal za nejlepšího.

Karel Boromejský † 1584

Když byl takto pomohl na papežský stolec muži, jakého tehdy církev potřebovala, odebral se k svému stádci do Milána a tam rozvinul činnost nanejvýš blahodárnou. Patnáct biskupství a asi půl milionu věřících patřilo k jeho metropoli. Nový arcipastýř založil několik menších seminářů, v Miláně velký, společný pro malé diecése. Jeho působnost zasáhla i do Švýcarska. Jeho štědrost, přísnost k sobě samému, obětavost, hlavně v době moru, neznaly mezí. Jeho osobnost i činnost měly dalekosáhlý vliv na episkopát i klerus celé Italie. Zanechal několik objemných spisů, jednajících o duchovní správě. Zemřel 3. listopadu 1584, teprve 46letý, vedle sv. Ambrože největší chlouba milánského stolce.

Pius V. (Michal Ghislieri), velkoinkvisitor, člen dominikánského řádu, byl již stařeček 62letý, prostřední postavy, postem, bděním a jinými přísnostmi vyhublý, časným zájmům zcela odumřelý, o povznesení kázně v církvi přehorlivý. Pocházel z Piemontu. Již ve čtrnáctém roce oblékl bílý háv sv. Dominika. Po studiích se brzy stal převorem, pak inkvisitorem, biskupem, kardinálem a konečně papežem. Po jeho zvolení pravil kardinál Boromeo, že již dlouho neměla církev papeže lepšího a světějšího.

Bohoslužebné knihy

Za něho byl dokončen a vydán římský katechismus, jenž byl hned přeložen do hlavních evropských řečí. Podle něho musili

duchovní o svátcích v kostele učit mládež a kázat. — Dále byl vydán nově upravený breviář, při čemž bylo více dbáno kritiky a slohové elegance, jak toho pokročilý humanismus vyžadoval. Také bylo přihlíženo k tomu, aby se kněz za týden pomodlil celý žaltář. Mimoto řada lekcí byla vzata z řeckých svatých Otců. Podobně byl upraven i misál. Sv. Tomáše Akvinského prohlásil Pius za církevního učitele.

Reformy

Při kurii zrušil všechny zbytečné úřady a u jiných omezil počet úředníků na nejnutnější míru. U penitenciarie jich z 52 ponechal jen pět, a těm zakázal brát taxy.[34]) Přísně zapověděl všechny abdikace na obročí ve prospěch jiných. Polovici dvořanů propustil a ty, které podržel, vedl k vzornému životu. Žádný klerik se nesměl objevit ve světském šatě, také ne v sametu nebo hedvábí. Skoro každý den míval člen dominikánského řádu ve Vatikáně promluvu, jíž býval papež se všemi kardinály přítomen. Kněze i biskupy, přicházející bez dovolení do Říma, dal zatknout a uvěznit.

Po nápravě vlastního domu přišlo na řadu město. V Borgu (vatikánské čtvrti) netrpěl žádných hlučných her a dostihů. Býčí zápasy vůbec zakázal. Na radu Františka Borgiáše, generála jesuitského řádu, zakázal zvláštní bulou i ve Španělsku tyto surové hry, které prý se hodí spíše pro démony než pro lidi. Ale tamní biskupové si netroufali bulu uveřejnit a Filip II. si vedl v církevních věcech velmi samostatně.

Veřejné hříšnice dal papež vyhnat, bičem z města vymrskat nebo uvěznit. Třebas propuštění vojáci, nepořádní mniši a pobudi, z města přísným papežem vypuzení nebo odtud uprchlí, tvořili po venkově tlupy banditů, přece jen byl železnou metlou vyčištěn rmut, který se v hlavním městě křesťanstva po staletí hromadil.

Ač se Pius V. co nejopatrněji vyhýbal všemu zbrojení, aby neutrpělo dílo reformy, přece byl okolnostmi nucen volat křesťanstvo do boje proti tradičnímu nepříteli; a dík své modlitbě a ryzím úmyslům dosáhl skvělejších úspěchů než mnozí jiní.

Johanité na Maltě

Sulejman, nejmocnější turecký sultán, vítěz u Moháče a podmanitel Rodu, rozhodl se, že vyrve johanitům i Maltu. Rytířům bylo bolno u srdce, když r. 1530 přijímali od Karla V. toto pusté, neobydlené souostroví, strategicky ovšem velmi důležité (§ 76). Teskně vzpomínali na Rodos, tonoucí v záplavě růží a na jeho ovzduší, plné ozonu a vůně. Ale pilná ruka proměnila i tato nehostiná skaliska v utěšený ráj. Do strání byly vytesány terasy, posypány úrodnou prstí, přivezenou z nedaleké Sicilie, a nejjižnější evropské souostroví s tropickým podnebím záhy vydávalo stonásobnou úrodu vína a jiných plodin. U zálivu, pronikajícího asi tři km hluboko do největ-

[34]) Pastor, VIII. 130.

šího ostrova, zbudovali rytíři čtyři tvrze, od sebe vzdálené. Vstup do zálivu chránila tvrz St. Elmo, dále uvnitř strměly Angelo, Borgo a St. Michiel.

La Valette ji hájí 1565

Jejich dobytím hodlal sultán zakončit svou slávnou vládu. Ale velmistr řádu Jean de La Valette, stařec již 68letý, ale sálající mladistvým nadšením, zvěděl o cíli jeho válečných příprav a volal z celé Evropy členy svého řádu, aby přispěchali hájit přední stráž křesťanstva jim svěřenou a nyní ohroženou. Též Pius IV. poslal deset tisíc dukátů a 600 bojovníků,[35]) a tak vzrostla posádka na Maltě na sedm tisíc rytířů a dva tisíce žoldnéřů. Všichni přisahali, že chtějí bojovat do posledního dechu. Velmistr a část rytířstva se tu měřila s týmže nepřítelem jako na Rodu před 43 lety, ale tentokráte s větším štěstím.

Boj o St. Elmo do 23. června

Na 130 lodích bylo 19. května 1565 dopraveno na ostrov asi 30 tisíc tureckého vojska se 63 děly. Paša Mustafa se obořil na tvrz St. Elmo, hájící vstup do zálivu, a zasypal ji deštěm železných a kamenných koulí. Její hradby padaly, jako by byly ze sádry. Brzy zuřil ukrutný boj v zejících průlomech, muž proti muži, a to s rostoucím vztekem a fanatismem. Obhájci vyplňovali průlomy a odráželi útoky neohroženě a s pohrdáním života. Leč neutuchající střelbou byly hradby pevnosti proměněny v haldy ssuti. Obhájci žádali velmistra o dovolení, aby mohli porouchanou tvrz vyklidit. Ten jim však odpověděl, že má dosti dobrovolníků, kteří jsou ochotni vzdorovat nepříteli na rozbitých hradbách a na nich i zahynout, a ti že je přijdou vystřídat. Tato odpověď rytíře v St. Elmo zahanbila. Všichni se rozhodli, že na svém místě vytrvají, dokud v ruce udrží zbraň.

Dokud měli spojení s ostatními pevnůstkami uvnitř zálivu, dostávali od velmistra posily. Jakmile však Turci toto spojení přerušili, byl osud pevnosti St. Elmo zpečetěn. Její obránci žádali velmistra, aby mohli podniknout výpad a zahynout v hrdinném boji. Velmistr odpověděl, že jejich povinností je hájit svěřenou tvrz do posledního muže. S nadlidskou silou odrazili ještě tři útoky, ale všichni byli raněni a tak zemdleni, že vítězný jásot jim zmíral na rtech. Chystali se do posledního boje, o němž věděli, že jej nikdo nepřežije. Trval několik hodin. Celá posádka, celkem 1.500 mužů, tam zahynula. Pobitých Turků leželo v příkopech a na hradbách osm tisíc. »Co nás bude stát otec, když jsme dítko tak draho koupili?« pravil jejich vůdce. Tvrz St. Elmo byla srovnána se zemí a velmistr byl vyzván, aby ostatní tvrze vydal. Ten ukázal poslu na hluboký příkop; ten prý dává jeho pánu, tam že je dosti místa pro jeho pána i celé jeho vojsko.

[35]) Pastor, VII. 552.

I obořil se paša na druhou tvrz St. Michiel se strany vodní i suchozemské; dal též podkopávat hradby. Při prvém útoku zahynulo tři tisíce útočníků. Den co den byly útoky obnovovány, průlomy přes noc zahrazovány. Po tříměsíčním hrdinském zápolení s urputným nepřítelem byli obhájci námahou a strádáním tak vysíleni, že se už podobali jen lidským stínům. Teprve začátkem září uhodila hodina spásy. Na obzoru se objevilo 28 španělských galejí, vezoucích na palubách 11 tisíc španělských veteránů a 200 rytířů. Dne 11. září se před nimi Turci od porouchané, ale nedobyté pevnosti vzdálili. Sláva velmistrova jména se rozlétla Evropou a město La Valetta, které následujícího roku u zálivu založil, hlásá dodnes světu jeho památku.

Boj o St. Michiel

Zato sultán Sulejman byl zprávou o utrpěné porážce na Maltě tak popuzen, že listinou mrštil o zem a vztekle po ní šlapal. Osobně vedl do Uher sto tisíc bojovníků, doufaje, že si tam dobude čerstvých vavřínů, jimiž ozdoben by opustil tento svět. Ale statečný chorvatský bán Mikuláš Zrinský celý měsíc odolával v Sigetu s dvěma tisíci obhájců mnohonásobné přesile a sultánu nebylo dopřáno dočkati se Pyrrhova vítězství. Zemřel 5. září ve stanu a celá církev na zprávu o jeho smrti si zhluboka oddychla. Byť Sulejman od vítězství u Moháče postrachem křesťanské Evropy.

Sulejman u Sigetu † 1566

Selim II. si umínil, že odejme Benátčanům Cypr, perlu jejich kolonií, a poslední křesťanskou baštu ve východním Středomoří. Byla vyloděna velká armáda, jež oblehla Nikosii, benátskou pevnost uprostřed ostrova. Když rozdrtili hrubou střelbou její hradby, posádka se vzdala, ale sveřepí muslemové nedostáli slovu a porubali dvacet tisíc křesťanů.

Boj o Cypr 1570

Nikosia

To byla výstraha druhé benátské pevnosti Famagustě na východním břehu ostrova. Ale její velitel Bragadino se nedal tímto barbarstvím zastrašit. Žiloť v něm kus nadšení z dávných dob křižáckých a byla jím zachvácena nejen posádka (devět tisíc vojska), ale i civilní obyvatelstvo, ženy a děti nevyjímaje. Po bohoslužbách na náměstí kolem oltáře přisahali, že budou města hájit do poslední krůpěje krve a že rádi položí život za víru, Boha a vlast.

Boj o Famagustu do 1. srpna 1571

Dne 19. září 1571 bylo město obklíčeno kolkolem. Leč hrdá republika na lagunách nesdílela této neohroženosti a bojovnosti; naopak benátští poslové nabízeli v Cařihradě slabošské podmínky míru. Zato tím více úsilí vynakládal Pius V., starostlivý otec věřících, aby pohnul křesťanská knížata k ráznému zakročení proti muslimské zpupnosti. Po překonání velkých potíží se mu podařilo ujednat »svatou ligu« mezi Benátčany a Španěly; třetím členem a vlastní její duší byl on sám.

Svatá liga

Mezitím se Famagusta s nadlidským úsilím hájila proti zuřivým

útokům nepřátel. Turků hynulo tisíce, Benátčanů sta. Ženy, děti i duchovní donášeli náboje, opravovali hradby, zahrazovali průlomy. Konečně když věže a bašty byly proměněny v haldy ssuti, když příkopy byly naplněny těly padlých, prach a náboje byly vystříleny, zásoby chleba došly, obhájci v rukou sotva drželi zbraň a plížili se jako stíny, ujednali s nepřítelem kapitulaci; město mu bylo vydáno a posádce byl povolen čestný odchod.

Bragadino umučen

Ale paša Mustafa, plný vzteku, že mu ze 200 tisíc vojska 80 tisíc zahynulo, vůdce Bragadina věrolomně jal a tři týdny nelidsky týral, nutě jej k odpadu od víry. Nakonec mu dal živému stáhnout kůži a částky rozsekaného těla rozvěsit po městě. Všechna muka snášel Bragadino s hrdinstvím mučedníků, ba za své katany se modlil, což vzbudilo obdiv i u otrlých Turků. Pak byla kůže vycpána, oblečena v úbor benátských úředníků, přišerné postavě byl dán do ruky slunečník, byla posazena na krávu a v potupném triumfu voděna po městě. Tato trofej tureckého barbarství pak byla uložena v cařihradské zbrojnici. Odtud ji křesťanský otrok potají vzal a odnesl do Benátek. Turecké loďstvo ohrožovalo Jonské ostrovy, ale hodina pomsty kvapila rychlým krokem.

Bitva u Lepanta 7. října 1571

U Messiny byl sraz křesťanského vojska. Vrchním velitelem byl Don Juan d'Austria, nevlastní bratr španělského krále Filipa II., plný mladistvého nadšení a důvěry ve vítězství. V Neapoli přijal z rukou kardinála-legáta velký prapor, poslaný od papeže, z hedvábného damašku, s vyšitou podobou Ukřižovaného. Vznětliví Sicilané byli u vytržení nad 24letým princem neohrožené mysli, modrých očí, světlých kadeří, oděným v bílý samet. Vedl do boje 207 galejí: 105 benátských, 81 španělských, 12 papežských, 9 bylo vypraveno od ostatních italských státečků. Turecké loďstvo bylo přibližně stejně silné. Od dob Antonia a Kleopatry nevidělo Středomoří tak velkých loďstev stát proti sobě.[36])

Na pobřeží Albanie se dovědělo křesťanské vojsko o zhovadilostech, jichž se Turci dopustili na hrdinném obhájci Famagusty. Zpráva všechny naplnila spravedlivým hněvem a pomstychtivostí. Když vyzvědači vypátrali, že nepřátelské loďstvo stojí u Lepanta, dal Don Juan rozkaz plouti přímo proti němu.

Seřazení loďstva

V neděli ráno dne 7. října 1571 stálo víc než 400 galejí tváří v tvář proti sobě. Křesťanský admirál dal na své lodi vztyčit velký prapor a podle zásad tehdejší taktiky rozdělil loďstvo do čtyř řad za sebou. Předvoj (pátou řadu) tvořilo šest benátských velkých galejí, plovoucích to hradů. Každá z nich byla vyzbrojena 36 velkými děly,

[36]) Křesťané měli kromě 207 galejí 30 jiných lodí. Galeje poháněl 43 tisíce veslařů, na palubách bylo 30 tisíc vojska, 12.900 lodníků, 1.800 děl. Turci měli 222 galejí, poháněl je 41 tisíc křesťanských otroků, jiných lodí mimoto měli 60. Na palubách stálo 34 tisíc vojska, 13 tisíc lodníků; děl vezli 750.

pro každé dělo vezeno 64 nábojů, objemných kamenných koulí. Touto hrubou střelbou měl být nepřítel uveden ve zmatek a zaplašen. Mladý admirál obeplul na své lodi naposled bitevní šik, povzbuzuje bojovníky k statečnosti, a pak před tváří všeho vojska poklekl k modlitbě za zdar křesťanských zbraní. Přítomní duchovní (kapucíni a jesuité) udělili všem rozhřešení. Bylo poledne, když se loďstva přiblížila na dostřel. Vířením bubnů a hlaholem polnic bylo dáno znamení k bitvě; byla krutá a trvala čtyři hodiny.[37])

Přídě tureckých galejí, přílby důstojníků a rukojeti damascenek se na poledním slunci leskly zlatem.

Nejvíce však zářilo jméno Allah, tisíceronásobně vetkané zlatými písmeny na ohromný prapor admirálské lodi.

Průběh bitvy

Turci pluli v půlkruhu a pokoušeli se křesťanské loďstvo na obou křídlech obchvátit a sevřít. Benátčané pozbyli na levém křídle v první hodině osm galejí. Bojovali však houževnatě a nejen se ubránili, ale přešli k útoku, ač jejich vůdce Barbarigo byl zasažen šípem do oka a padl. Benátčan Doria, vůdce na pravém křídle, z obavy, aby nebyl zaskočen, prodloužil svou linii co nejdále do moře. Turci se však vedrali do vzniklé mezery a zatlačili jej s 15 loďmi na širé moře. Ten se tam hájil, jak dovedl.

Leč rozhodnutí bylo přivoděno v samém centru. Tam zuřil boj nejlítěji. Don Juan měl na své admirálské lodi »Real« 300 španělských veteránů, otužilých, zkušených a neznajících bázně. Naproti stála loď »Allah«, na níž kolem velícího Ali paši se tísnilo 400 janičárů. Dvakrát se rozjel »Real« proti admirálské lodi turecké; ta se však dvakrát vymkla z hrozícího zajetí. Jiné lodice, které se obořily na tu neb onu velkoloď, byly snadno zahnány jako chrti od rozkacených býků. Teprve při třetím útoku se Španělé zmocnili admirálské lodi. Ali s velkou částí posádky v seči zahynul, prapor zlatem se skvějící byl sražen a místo něho vztyčen prapor křesťanský. Nepřátelský střed byl prolomen a bitevní linie pozbyla své hlavní opory.

Kořist a ztráty

Celkem bylo zajato 117 galejí s 12 tisíci křesťanských otroků, 50 jich vzplanulo požárem a utonulo, a jen 40 se jich z bojiště probilo a zachránilo rychlou plavbou. Trosky a mrtvoly se zmítaly na rozbouřené hladině daleko široko. Nepřátel zahynulo osm tisíc, deset tisíc bylo zajato; křesťanů padlo 7.500, tolikéž bylo raněných; mezi nimi i 24letý Cervantes, světu dotud neznámý geniální básník, jenž tam bojoval jako obyčejný voják. Krvácel ze tří ran a levá ruka mu navždy ochrnula. Ale účast na tak slavném boji a vítězství vy-

[37]) Byla to poslední veliká bitva galejí, poháněných vesly. Na klidném Středozemním moři se mohly lodi přiblížit úplně až k sobě. Mužstvo jedné zachytilo háky loď nepřátelskou, vskočilo na ni, a obě posádky pak bojovaly jako na suchu, zuříce proti sobě kopími, meči a střelbou z pušek. Děla byla umístěna na vyvýšené zádi a měla podřízený význam. Na bouřlivém moři se užívalo velkých plachetnic a hlavní zbraní byla děla.

vážila mnohonásobně všechny bolesti a rány. Této výpravy se vůbec zúčastnilo mnoho italské a španělské šlechty. Jméno mladého vítěze letělo od úst k ústům a on s rozhořčením slyšel, že Benátčané ponechali Cypr nepříteli. Hlavní zisk byl morální; nimbus turecké nepřemožitelnosti byl ten tam. Od této bitvy jejich námořní moc ponenáhlu klesala.

Papeži, který za války své modlitby a kající skutky zdvojnásobil, přinesl rychlý posel radostnou zprávu o půlnoci po dvanácti dnech. »Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace,« zněla jeho odpověď. Se slzami v očích na kolenou poděkoval Bohu; ale pro radostné vzrušení už neusnul. Jeho nástupce zavedl na oslavu tak památné události svátek Královny sv. růžence. V Italii a Španělsku byly místy stavěny kostely ke cti »Panny Marie Vítězné« a některá města, na př. Janov, přijala do znaku »Matku Boží« stojící na půlměsíci. Verše, dláta i štětce dlouho oslavovaly velké vítězství nad Osmany.

Význam Pia V.

Dne 1. května 1572 zemřel Pius V., dosud jediný papež nové doby, prohlášený za svatého. Mnoho dokázal proti vnějším i vnitřním nepřátelům církve. Je to typ novodobých papežů, asketů a světců, tolik odlišných od jejich předchůdců renesanční doby.

Katolíci pohlíželi s láskou a vděčností, nekatolíci se závistí na velebnou postavu papeže světce, reformátora a vítěze. Petrův stolec se opět povznesl do výše, na jaké jej vídala minulá lepší století, a skála Petrova se znova zaskvěla jako čarovný kámen z pohádky, jehož lesku žádný prach trvale nezakalí, jehož záře žádný stín nezatemní, jehož ohně čas neutlumí.

85. **Sv. Ignác z Loyoly.** Dospěli jsme k muži, který naplnil církev novým bojovným duchem, který v ní vzkřísil středověké ideály, zdánlivě pochované, a měl podstatnou účast na díle, jež nazýváme katolickou reformou.

Země Basků

Na severním okraji Španělska se zvedá pohoří středních výšek, hojně zavlažované, jehož táhlá pásma v sobě uzavírají rozlehlá údolí a prostrané kotliny, napájené horskými bystřinami a pokryté bujnou zelení. V klíně těchto hor žije od nepaměti lid neznámého původu, s podivnou řečí, lid modrých očí a světlých vlasů, podnikavý a neohrožený jak v zápase s nepřítelem, tak i s vlnami mořskými, pohyblivý a neúnavný jako kola četných mlýnů, zvyšujících malebnost a ruch rozkošné krajiny. A jako provincie Guipuzkoa proti vyprahlé Kastilii činí dojem oasy a ráje, tak i její obyvatelstvo se pracovitostí a pílí chvalně liší od netečných sousedů na jihu.[38])

Hrady baskické šlechty se podobaly čtverhranným věžím; tak

[38]) A. Böhmer, Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu, 1914.

vypadá i tvrz Loyola, na níž se r. 1491 tamnímu pánu Beltramu narodil Inigo, jeden ze třinácti sourozenců.[39]) Inigo, nejmladší z osmi bratří, byl pojmenován podle opata Iniga (Eneco), jehož památka se světila 1. června. Teprve později, od r. 1538 se podpisoval »Ignatius«.

Inigo pážetem

Znakem zámožného rodu byli dva sedící vlci, hledící lačně do vysícího kotle. Samozřejmým povoláním tehdejší španělské šlechty byla služba vojenská. Čtyři Inigovi bratři zahynuli v boji; jeden v Americe, dva na výpravě v jižní Italii, čtvrtý v Uhrách proti Turkům. Martin Garcia zdědil panství, Pedro byl farářem v městečku Azpeitii, vzdáleném asi půl hodiny od hradu. Též Inigo byl vychováván pro vojenské povolání. Juan Velasquez, jeden z předních velmožů v Kastilii, jej přijal do sboru svých pážat. Na dvoře grandů vládla táž velkopanská etiketa jako při dvoře královském. Komorné i pážata podávali své seňoře vodu klečíce. Panoši se cvičili v jízdě na koni, učili se zacházet se zbraní, a sotvaže se udrželi v sedle, provázeli svého velitele ke dvoru. Nějakou hodinou bylo pamatováno i na vzdělání duševní, psaní, čtení a skládání veršů.

Národní manií ve Španělsku tehdy bylo čtení rytířských románů. Byli jí zachváceni urození i neurození, muži i ženy, jmenovitě mládež bez rozdílu pohlaví. Po příkladě hrdinů, v románech oslavovaných, blouznili i čtenáři o rytířských a milostných dobrodružstvích. Takovouto duševní stravou sytil svou duši i panoš Inigo. V ovzduší rytířské romantiky vyspěl v dokonalého kavalíra se všemi jeho přednostmi i chybami. Též on myslil, že musí vykonat mnoho hrdinných činů, aby si získal přízeň některých osob. Nejmladší z osmi Beltramových synů se v jistém ohledu nevydařil; kdežto ostatní Loyolové byli vysocí a statní, byl Inigo postavy menší a spíš elegantní než silné. Poněvadž mu z otcovského dědictví připadly jen dva kusy pozemků, z nichž nemohl hidalgo přiměřeně svému stavu žít, hledal štěstí ve vojenské službě.

Důstojníkem v Pampeloně

Vstoupil jako důstojník do osobní gardy předního granda v severním Španělsku. Byl to Don Antonio Manriquez de Najera, který ze svých prostředků mohl postavit hotovost tří tisíc pěších a 700 jízdných. Jako místokrál navarský měl úkol střežit a hájit zemské hranice proti nepřátelským vpádům z Francie. R. 1520 se vzbouřilo proti svému pánu městečko Najera. Inigo měl příležitost dvojnásob se vyznamenat. Byl mezi prvními, kteří do dobytého města vnikli. Vedle statečnosti jevila se na něm i jiná rytířská vlastnost; chránil poražené proti odírání a prohlásil, že je rytíře nedůstojno obohacovat se drancováním. Málomluvný důstojník upozornil na sebe

[39]) Hrad byl koncem 17. století obestaven velkou kolejí a tak se chová v schráně jako vzácná relikvie.

svého pána nejen statečností, ale i obratností, s jakou dovedl jednat s nejrozmanitějšími lidmi; proto jej posílal smlouvat podmínky míru s místní odbojnou šlechtou.

Na svou čest byl podle zásad svého stavu velmi nedůtklivý. Když do něho v Pampeloně jednou v tlačenici, jak se zdá, zúmyslně někdo strčil, tasil na místě meč, aby domnělou pohanu pomstil. Rozumní lidé na štěstí vinníka před ranami zachránili. Tak plynul život třicetiletého rytíře hluše a prázdně. Čekal jej snad jen postup ve vévodově gardě, když tu znenadání rázným zasažením shůry mu byl dán směr zcela jiný.

Zraněn 20. května 1521

R. 1521 vypravil francouzský král František I. patnáct tisíc vojska přes Pyreneje, aby dobylo Navarry a přispělo na pomoc vzbouřené šlechtě v Kastilii. Pampelona byla jednou ze šesti pevností, jež měly bránit jejich postupu. Byly slabě obsazeny; posádku v Pampeloně tvořilo jen 250 pěších a 150 jízdných, takže místokrál Manriquez se vydal ke dvoru žádat o posilu. Sotvaže odešel, pampelonští měšťané se vzbouřili, poslali klíče francouzskému veliteli a otevřeli brány jeho předvoji.[40]) Velitel pampelonského hradu pokládal další odpor za beznadějný a začal jednat o kapitulaci. Francouzi nechávali posádce jen holý život. Inigo, jeden ze tří důstojníků, se ohrazoval proti tak potupným podmínkám a přesvědčivě ukazoval, že jejich postavení není tak zoufalé. Jednání uvázlo a z pampelonské citadely, asi na jeho radu, začala hřímat děla na vzbouřené město. Poněvadž boj byl nebezpečný a v hradě nebylo duchovního, vyznal se Inigo ze svých hříchů laikovi. Francouzi opětovali palbu střelbou proti citadele a po šestihodinném dělostřeleckém souboji se chystali k útoku. V té chvíli byl Inigo, stojící v průlomu hradeb, těžce raněn; koule jej zasáhla do pravé nohy a rozdrtila mu holenní kost. Klesl a tím padla i pevnost. Velitel se vzdal i s posádkou. Francouzi, roztrpčení utrpěnými ztrátami, začali ve vzteku obhájce zabíjet. Též Inigo se octl v zajetí, ale francouzský vojevůdce jej po ošetření dal velkomyslně dopraviti na jeho otcovský hrad Loyolu.

Léčení na hradě Loyole

Tamní pán Martin Garcia, Inigův bratr, svolal ihned z okolí lékaře a chirurgy, a ti naznali, že kosti chybně srostly. Chce-li pacient přímo chodit, musí být noha znovu zlomena a kosti lépe srovnány. Iniga naplňovala hrůzou myšlenka, že by měl zůstat do smrti invalidou. Vojenská kariéra by tím byla nadobro zmařena. Bez váhání se podrobil kruté operaci. Nehlesl při ní, jen pěsti zatínal.

Ale když byl po několika dnech sňat obvaz, shledalo se, že operace přece jen nedopadla tak, jak se očekávalo. Pravá noha zůstala o poznání kratší a pod kolenem vyčnívala k nemalé Inigově nelibo-

[40]) Též dva bratři Františka Xaverského, ač španělští poddaní, bojovali na francouzské straně. Byli stiženi říšskou klatbou a prchli ze země. Opevnění hradu Xaveru byla stržena a rodina utrpěla na majetku těžké ztráty.

sti kost v podobě hrbolu. Podle tehdejší panující módy nosili důstojníci vysoké, přiléhavé boty; proto musil hrbol zmizet. Chirurgové se opět chopili nože a pily, a nastala trýzeň hroznější než prvá. Normální délky však noha nenabyla ani dlouhotrvajícím jejím napínáním zvláštními stroji. Bolestné operace, horečka a nechuť k jídlu přivedli pacienta na pokraj hrobu; 25. června byl zaopatřen. Ale před svátkem svatých Petra a Pavla nastal obrat k lepšímu a brzy byl mimo nebezpečí.

Obrácení

Dlouhou chvíli chtěl si rekonvalescent krátit četbou. Žádal tedy, aby mu byly doneseny knihy, na jaké byl zvyklý. Ale v hradě žádných rytířských románů nebylo. V nouzi tedy sáhl po tom, co bylo po ruce; byly to životopisy svatých a život Pána Ježíše. Chvílemi v nich přemítal a přemýšlel o tom, co četl. Pak se opět vracel k předmětům světským a marným, jaké hrdinné činy vykoná a jaké řeči přednese, aby si získal přízeň urozené dámy.[41]) Celé dny a týdny přelétala jeho mysl ze světa rytířského do světa asketického. Tam ji poutaly bohatýrské činy, dobrodružství, šum a lesk skvělého dvoru, zde naopak přísné postavy světců, plné hrdinského odříkání, trýzeň hříšného těla, život mezi trapisty, pouť boso, o chlebě a vodě. Najednou se mu začaly otvírat oči. Když přestal myslit na věci světské a marné, cítil se vyprahlým a smutným; naopak představy, že by měl následovat svatého Dominika a Františka, a záměr pouti do Jerusalema, zanechávaly mu v srdci spokojenost, útěchu, ba veselost. Z těchto různých účinků začal rozeznávat různost duchů, zlého a dobrého, kteří na jeho duši působili. To byl první, a to velmi důležitý poznatek, získaný na krušné cestě ctnosti.

Jako Herkules na rozcestí, rozhodl se Inigo pro cestu trnitou a svízelnou, ale čestnou. V tomto rozhodnutí byl utvrzen za jedné bezesné noci, v níž se mu zjevila Panna Maria s Ježíškem. Vidění trvalo drahnou chvíli a naplnilo jej velkou radostí a velkým odporem k jakékoliv světské lásce. Zdálo se mu, že všechny smyslné představy byly s jeho obraznosti jakoby smyty. Od té doby, jak sám přiznává, se již v myšlenkách proti čistotě neprovinil ani sebe menším pokleskem.

Celou láskou přilnul ke zbožným knihám a uměje krásně psát, činil si z nich výtahy červeným a modrým inkoustem. Největší útěchou v této době mu bylo patřit na noční oblohu, posetou miliony hvězd. Pohled na toto velkolepé dílo Boží jej náramně povzbuzoval k zmužilosti a vytrvalosti na nastoupené cestě. Byť Inigo přirozenou povahou svou povznesen nad veškerou všednost a jeho duše celou svou podstatou tíhla k hrdinským činům, ať již v tom či onom směru.

[41]) Snad to byla Germain de Foi, druhá, tehdy ovdovělá choť Ferdinanda Aragonského.

Montserrat 25. března 1522

Starší bratr vytušil hlubokou změnu, která se s ním stala, a zapřisahal jej, aby sebe neničil a aby pamatoval, jak velké naděje naň skládá rodina. Upokojiv jej, nevyčkal ani úplného zahojení ran a vydal se na východ k přístavu Barceloně. Vábil jej Jerusalem. Zatím odbočil na sever od Barcelony do hor, kde se zvedá proslulé poutní místo Montserrat s benediktinským klášterem. Je to perla Katalanie. To bylo první zastavení našeho poutníka. Svůj pěkný oděv tam dal žebrákovi, který pro to měl oplétání s úřady, jako by ho byl nepoctivě nabyl. Soumara, na kterém přijel, dal klášteru a pořídil si poutní úbor: dlouhou řízu z hrubé látky, splývající po kotníky, přepásanou provazem, na něm zavěšenou láhev z tykve a v pravici dlouhou hůl. Meč a dýku zavěsil na zábradlí u kaple Matky Boží a očistiv srdce důkladnou generální zpovědí, probděl celou noc před Zvěstováním Panny Marie, stoje nebo kleče u jejího oltáře. Takovouto pobožnost konali rytíři, aby si vyprosili ochranu, než nastoupili »na cestu smrti«.

Manresa

Poněvadž jej někteří poutníci znali, uchýlil se na sever do hor, do městečka Manresy, aby se nestal pro svůj úbor předmětem nemilé pozornosti. Až by se dav rozešel, chtěl putovat dále do Barcelony a tam vstoupit na loď. Ale jeho pobyt v Manrese se mimo nadání prodloužil skoro na celý rok. Bydlil v cele v dominikánském klášteře, chodil se též modlit do nedaleké jeskyně.[42]) Nechávaje se vésti jen vnitřním hlasem milosti, Inigo v Manrese hluboce prožil to, co později označil jako »duchovní cvičení«. O půl noci vstával, sedm hodin se kleče modlil, nepojímaje v to jiných pobožností, ukrutně se bičoval, postil se, nechal si růst vlasy i nehty, aby se kál za dřívější marnivost. Též sloužil nemocným v hospici. Přesto lidé poznali, že to není obyčejný žebrák, a vykládali si o velkém bohatství, jež opustil.

Ale jako ke Kristu na poušti se přiblížil pokušitel, tak trýznil i jej duševními mukami všeho druhu. Inigo nenašel zkušeného vůdce na nesnadné cestě ctnosti, poněvadž jich tehdy bylo jen málo, jak si sám stěžuje, a tak tápal vpřed a nejednou zabočil na scestí. Nepřítel naň dorážel různými pokušeními, klamal jej rozmanitými přeludy, trápil vrtochy a výčitkami, že se z hříchů řádně nevyznal. Těžce zkoušený zpověď opakoval, hlasitě volal k Bohu o pomoc, týden nic nevzal do úst. Když mu však zpovědník další půst zakázal, ihned poslechl, ač by jej byl, jak doznává, nějaký den ještě snesl. Satan se jej snažil s nastoupené dráhy svést a našeptával mu, že sedmdesát let, která ještě bude žít, to přece nevydrží. Ponoukal jej, aby se vrhl oknem z pokoje střemhlav dolů a tak udělal bídnému životu konec. Duševními i tělesnými námahami byl tak vyčerpán, že zůstal ně-

[42]) Nyní je u ní zbudován chrám a dům jeho řádu.

kolik dní jako polomrtvý ležet. Konečně všechny chmury a mraky se rozptýlily, hluboký klid, veliké útěchy a četná vidění byly těžce zkoušenému štědrou odměnou za vytrvalý boj.

Duchovní cvičení

Manresa byla Inigův Pathmos. Plodem zkušeností tam nabytých je ona zlatá knížka »Duchovních cvičení«, neveliká, ale plná ryzí životní moudrosti. Kusy staviva převzal Inigo od jiných, ale účelné a cílevědomé sestavení pravd je jeho dílem. Zračí se v nich duchovní zralost, jíž rovnou třeba hledat. Tisícové se jim podrobili a v přemnohých způsobila proměnu, jakou sám na sobě zakusil jejich autor. Zrodilať více svatých, než mají liter, pravil o nich sv. František Saleský. Ona jsou i pevným základem, na němž spočívá i celý řád Inigem založený a jeho ústava. Papežové je několikrát schválili a předepsali všem duchovním a klášterům. Jejich obsah nezvětral a sv. Ignác je uznávaným učitelem duchovního života v novověku bez soupeře a právem byl nazván největším psychologem mezi světci.

Sv. Ignác a Luther

Duševní boj, který vedl Inigo sám se sebou v Manrese, bývá srovnáván s vnitřním bojem, který prožil Luther ve Wittenberce. Oba hledali bezpečnou cestu k spravedlnosti a spáse, ale dospěli k výsledkům venkoncem opačným. Ve Wittenberce doktor theologie, mluvčí úpadkové doby, zprošťuje člověka středověkých mravně-asketických pout a uvádí jej na širokou a pohodlnou cestu laické ctnosti; v Manrese drsný rytíř a voják, který uměl jen španělsky číst a psát a o akademické studium nezavadil, vypovídá ve smyslu středověké přísné askese všem náruživostem a vášním boj na život a na smrt. Proto i jeho duchovní cvičení mají nápis: »Exercitia spiritualia, ut homo vincat seipsum« (t. j. návod k přemáhání sebe sama). A ve jménu hesla »Ad maiorem Dei gloriam« (K větší cti a slávě Boží) žádá od svých stoupenců, aby pro mravně-náboženský cíl napínali duševní i tělesné síly do krajních mezí.

Pout do Jerusalema 1523

S touhou středověkých křižáků spěchal do Palestiny, aby tam uctil místa posvěcená životem a smrtí Syna Božího. Cítil velkou důvěru, že se tam dostane, kdyby jen jediná loď, ba pouhá deska plula z Italie do orientu. Tato důvěra byla jeho jedinou výzbrojí pro nákladnou cestu. Dostal-li několik dukátů, rychle je rozdal chudým, jako by jej pálily.

Příznivý silný vítr dohnal loď z Barcelony do Gaety za pět dní. Namáhavá a dlouhá cesta přes Řím do Benátek jej náramně unavila. Tam spával na náměstí pod sloupovím, až se ujal zmořeného a zkřehlého krajana španělský vyslanec. Ten mu vymohl na dožeti, že byl přidělen k družině úředníků, plujících na Cypr. Lékař sice prohlásil, že bude pochován v moři, vydá-li se na další cestu, ale poutník vstoupil na loď a brzy se pozdravil. — Všech cestujících bylo přes sto, poutníků jen osm. Lodníci, jejichž zlé mravy káral, jej chtěli vysadit na pustém ostrově. V Jerusalemě pobyl od 4.—23. září a prožil tam všechno to svaté kouzlo, kterým ona místa na věřící působí.

Inigo chtěl v Palestině zůstat a »pomáhat duším« po příkladě sv. Františka, který obracel egyptského sultána. Ale provinciál františkánského řádu, jenž je pověřen péčí o svatá místa a poutníky, jej posílal domů. Připadne prý, jako jiní před ním, jen na obtíž klášteru, který beztoho těžce zápasí s nesnázemi. Inigo však odpověděl, že je pevně rozhodnut v Svaté zemi zůstat. Klášter obtěžovat nebude; bude prosit jen o nocleh a aby mu v chrámě občas posloužili svátostmi. Tu vytasil provinciál na neodbytného poutníka nejostřejší zbraň a prohlásil, že v Jerusalemě může zůstat jen ten, komu on dovolí, a že má od papeže moc, poslat každého zpět, a to pod trestem exkomunikace; příslušné buly že mu ukáže. Poté Inigo prohlásil, že jeho důstojnosti věří a že ihned s ostatními odcestuje. Poznal, že Palestina zatím není polem jeho působnosti.

Návrat

Když se na Cypru cestující u kapitána přimlouvali za svatého poutníka, aby jej vzal zadarmo na svou loď, odbyl je s posměchem; když je svatý, nepotřebuje prý lodi; ať jde po vlnách pěšky jako svatý Jakub Kompostelský. Za krásného rána vypluly z Famagusty tři lodi, ale do Benátek doplula jen loď nejchatrnější, jejíž velitel se slitoval nad Inigem a dopřál mu koutku v podpalubí. Tureckou loď pohltilo moře i s cestujícími; velký koráb tvrdého kapitána uvízl na skále a cestující zachránili jen holý život.

Pout trvala 183 dní, to jest půl roku. V lednu r. 1524 vystoupil Inigo v zuboženém stavu opět na evropskou půdu. Mrzlo a sněžilo, a Inigo měl na sobě jen děravou kazajku, krátký kabátec, krátké kalhoty po kolena, na nohou střevíce, lýtka holá, bez punčoch.

Studie ve Španělsku 1524

Poutník si uvědomil, že k vydatnému »pomáhání duším« je nezbytná jistá míra vyššího vzdělání. Ne bez dobrodružství dospěl Pádskou nížinou, jež se hemžila španělským a francouzským vojskem, do domova. Dávný jeden přítel mu vymohl místo na lodi plující do Barcelony. Tam zasedl 33letý muž s malými žáčky do školní lavice a učil se ve sboru s nimi začátkům latinské gramatiky. Výživu mu poskytly zámožné známé paní, jmenovitě Alžběta Roserová.

Již po dvou letech odešel na universitu do Alcaly, ležící na východ od Madridu. Vedle studia snažil se Inigo prospívat bližním. Záhy měl kolem sebe dost četnou obec zbožných, ponejvíce prostých žen a dívek, a ty se dvakrát denně scházely, aby slyšely jeho výklady; konal s nimi duchovní cvičení. Slova přísného askety působila jmenovitě na útlocitné posluchačky ohromujícím dojmem. Některé se úzkostí potily. Nedůvěřivé církevní úřady mu však zakázaly jakékoliv mluvení o duchovních věcech a podezřívaný reformátor byl 42 dní vězněn. Opustil tedy po půl druhém roce nehostinou Alcalu a uchýlil se do Salamanky. Ale i tam přišel pro »du-

chovní rozhovory« do nemilého styku s církevními úřady; byl vězněn se svými čtyřmi druhy 22 dní a propuštěn s přísným nařízením, že nesmí učit, dokud neukončí theologických studií.

Tím mu byla další působnost ve španělské vlasti znemožněna. A přece žhavá touha pomáhati bližním bila orlími perutěmi o stěny jeho duše. V době studií chtěl získat kroužek druhů, kteří by byli ochotni jíti s ním do orientu a tam hlásat nevěřícím slovo spásy. A k tomuto velkodušnému rozhodnutí se mohli mladí lidé dát nadchnout jen v duchovních cvičeních. A tak se stalo, že nikoliv v zapadlém městečku Španělska, nýbrž v Paříži na Sorboně, nejctihodnější škole křesťanstva, byly kladeny základy Inigova řádu.

Přátelé jej sice pro nové válečné nepokoje od cesty do Francie zrazovali; Francouzi prý zajaté Španěly napichují na rožně. Ale Inigo neznal bázně, a co jednou zrale uvážil, od toho se nedal žádnou mocí světa odvrátit. Ti, kteří se k němu přidali ve vlasti, za mnoho nestáli a všichni jej opustili.

V Paříži 1528

Druhého února r. 1528 byl již v Paříži. S počátku těžce zápasil s hmotnými potížemi. Dvakrát se o prázdninách vydal do Nizozemska, jednou zajel i do Londýna a tam si vyprosil na španělských kupcích tolik podpor, že z nich mohl žít po celý rok. Později mu posílali tito jeho krajané a jiní známí tolik, že mohl podporovat i některé spolužáky, jmenovitě pozdější své druhy Fabra a Bobadillu. Pro slabé základy v latině zasedl Inigo znovu do lavice se začátečníky a rok opakoval humaniora. Pak teprve navštěvoval přednášky universitní, byl prohlášen magistrem filosofie a poslouchal theologii. V abstraktních vědách se Inigo nepovznesl nad tehdejší běžný průměr.

Na Sorboně byly tehdy zapsány tři až čtyři tisíce akademiků a bylo mezi nimi i dosti cizinců. Inigo na sebe záhy upoutal obecnou pozornost; stal se nejznámějším, ale ne nejoblíbenějším v studentské obci. S počátku, když těžce sháněl prostředky k existenci, tak dalece se přemohl, že po příkladě chudých studentů byl ochoten stát se famulem některého mistra. Ale z těch žádný nechtěl přijmout do služby obstárlého a přísného scholára. Když se pak stal konviktorem v koleji sv. Barbory, vodil chovance o svátcích a nedělích na bohoslužby a k svátostem, což mu způsobilo nejednu mrzutost. Odvracel je od mistrů, načichlých německým kacířstvím, mezi nimi jednoho nebo dva ze svých pozdějších druhů, a mnohé akademiky osobně přivedl k inkvisitoru, aby odvolali své poblouzení a vyžádali si odpuštění. Byloť pařížské studentstvo, milovné novot, prvním nárazem Lutherova učení silně zneklidněno. Vláda však kacíře krutě stíhala a právě tehdy jich dost skončilo v plamenech.

František Xaver

Sedm let pobyl Inigo v Paříži a s výsledkem tamní své činnosti mohl být zcela spokojen. Dokončil tam svá studia a získal první členy budoucího řádu. Bylo jich jen šest, ale byli mu tělem i duší oddáni a hotovi za jeho ideály žít a umírat. Nejvíc z nich proslul František Xaver, Inigův krajan, baskického a rovněž rytířského původu, narozený r. 1506. Trvalo to skoro pět let, než Inigo bujné dítě tohoto světa zkrotil a jeho hrdou šíji schýlil pode jho evangelických rad. Byl' mladý mistr filosofie štíhlého vzrůstu, černých vlasů, jiskrných očí, otužilý atlet, v skoku do dálky nedostižný, mravně sice zachovalý, ale plný světského smýšlení a ctižádostivý. Cílem jeho tužeb byla universitní katedra. V koleji sv. Barbory měli týž byt Xaver, Inigo a Petr Faber, prostomyslné dítě Savojských hor. Ten se dal získat snadno. Ale Xaver se choval k svému krajanu s počátku velmi upjatě. Viděl' sebevědomý magister ve vysloužilém vojáku odměřeného chování, který své náboženské povinnosti bral velmi vážně, málo akademického, a nejednou o něho zavadil svým vtipem.

Leč právě jeho si vyhlédl Inigo za svého budoucího spolupracovníka a rozestřel kolem něho své sítě. Prokázal mu řadu služeb, přiváděl mu k přednáškám žáky, aby mohl zahájit učitelskou činnost, pomohl mu v peněžní tísni. Bylať jeho rodina po utrpěných ztrátách v hmotné tísni a těžce sháněla prostředky na pobyt v Paříži. Ale Magdalena, jeho sestra, klariska v Gandii, prosila matku, ať na jeho studie jen vše obětuje; máť prý blahou předtuchu, že její bratr bude jednou sloupem církve. Upjatá povýšenost ustupovala přátelštějšímu poměru. A když jednou Xaver před ním rozpřádal své skvělé životní plány, vjel mu do nich Inigo jako břitkou ocelí slovy evangelia: »Co prospěje člověku, kdyby celý svět získal, a na své duši škodu utrpěl?« Tato slova, pronesená s pathosem světce, zaryla se tak hluboko do duše Xaverovy, že jejich dojem z ní do smrti nevymizel. Třicetidenní duchovní cvičení dílo obrácení dokonaly. Později jako apoštol Indie psal do Říma sv. Ignáci listy na kolenou.

Nejnadanějším theologem mezi jeho prvními druhy byl Jakub Laynez, pozdější generál, malé postavy a silného nosu, původem z Kastilie. Jeho děd byl pokřtěný Žid. Byl to mladík s hlavou a rozumem starce. Byl to snad nejbystřejší theolog svého řádu. Jemu se skoro rovnal jeho krajan Alfons Salmeron. Dále to byl Mikuláš Bobadilla a Portugalec Šimon Rodriguez.

Mont-Martre 15. srpna 1534

O mariánském svátku 15. srpna 1534 sloužil Petr Faber, jenž jediný z nich byl knězem, v kapli na Mont-Martre mši svatou a při ní všichni složili slib chudoby a čistoty, a mimoto se zavázali slibem, že půjdou do Svaté země, aby tam pracovali na spáse duší. Kdyby se jim však v Benátkách do roka nenaskytla k plavbě příležitost, že půjdou do Říma a nabídnou své služby papeži.

Jako Pallas Athéne z čela Diova, tak vystoupila z onoho posvátného pahorku »Compagnie de Jésus« v lesku učenosti, získané na přední universitě křesťanstva, vyzbrojená zbraněmi k obraně i útoku a v ctnosti vycvičená nejzkušenějším mistrem duchovního života.

V Benátkách 1535

Inigo se začátkem roku 1535 odebral do vlasti, jednak na radu lékařů, jednak aby tam urovnal majetkové záležitosti svých druhů. Do Benátek dospěl ještě téhož roku; jeho druhové mezitím dokončovali v Paříži studia. V městě lagun přišel Inigo do styku s tamním reformním kroužkem, hlavně Caraffou a jeho řádem theatinů, kteří se tam uchýlili za pustošení Říma císařským vojskem r. 1527.

Inigo a Caraffa

Inigo byl od zakladatele vyzván, aby mu otevřeně řekl, co myslí o jeho díle. Inigo mu dal své dobrozdání písemně, psané tónem velmi skromným. Upřímně chválí, co řád obětavě podniká pro duchovní i tělesné blaho věřících, ale netajil se také tím, s čím nesouhlasil; že někteří členové se věnují životu výlučně kontemplativnímu, to jest modlitbě, a poněvadž nesměli ani žebrat, přijímajíce jen to, co jim dobrodinci samoděk přinesou, že řád pro nedostatek styku s věřícími nouzí zahyne. Dále si dovolil biskupu Caraffovi vytknout, že on, zakladatel řádu, se lépe šatí a bydlí než ostatní bratří; to že vzbudí nelibost a trpkost.

Caraffa, který tehdy ještě nebyl kardinálem, cítil se těmito výtkami dvojnásob dotčen, poněvadž pocházely od Španěla; v Španělích viděl tyrany své neapolské vlasti. Rozladění, které nastalo v Benátkách mezi Inigem a Caraffou, trvalo dále i v Římě mezi Pavlem IV. (Caraffou) a generálem Ignácem.

Kroužek jeho pařížských přátel mezitím vzrostl na osm, on sám pak rovněž získal jednoho. Pro nepokoje v jižní Francii vydali se z Paříže na cestu přes Německo a Švýcary. Trvala několik týdnů a v protestantských krajích se to neobešlo bez některých příhod.

Pařížští poutníci 1536

Pařížští studenti-poutníci, za takové se vydávali, byli oděni v dlouhé kabáty, měli na zádech tlumok knih a sešitů a na krku růženec. V jedné osadě u Bodamského jezera se setkali v hospodě s protestantským pastorem. Přátelský rozhovor brzy přešel v disputaci o pravou víru. Magister Laynez, nejbystřejší dialektik, obhájce novot brzy umlčel. »Proč se držíš víry, kterou nedovedeš uhájit?« pravil jeden z nich. »Zítra ve vězení se dovíte, zda dovedu nebo ne,« zněla odpověď. Poutníci se zvedli a co nejrychleji putovali dál. Poblíž sv. Havla se setkali s jedinou neohroženou vyznavačkou staré víry. Když spatřila cizince s růženci na krku, pojala k nim důvěru a přinesla plný klín polámaných křížů, sošek a obrazů, stěžujíc si na bezbožnost svých krajanů; a měla nemalou radost, když viděla, jak neznámí cestující posvátné předměty nábožně uctili.

Marné čekání v Benátkách

V Benátkách čekali rok, zda nějaká loď pojede do orientu. Mezitím přijali s papežovým dovolením kněžské svěcení a sloužili v hospitálech nemocných v Benátkách a jiných městech republiky. Záznamy vypravují o nejednom dokladu hrdinského sebezapření. Rodriguez přespal na loži s nemocným, jehož vyrážka byla pokládána

za malomocenství. Xaver, chtěje překonati přirozený odpor, vyssál nemocnému, pokrytému vředy, jeho rány. Inigo a Laynez se ve Vicenzi čtyřicet dní modlitbou připravovali na první mši svatou. Bydleli v opuštěném klášteře bez dveří a oken, jedli chléb ve vodě rozvařený a spali na slámě. Ale tímto přílišným přepínáním sil si přivodili vážné nemoci.

Též na italských universitách se snažili vzbudit nadšení pro »křižáckou výpravu«. Ale hudli hluchým. Pro válečné nepokoje však žádná loď neplula na východ, a tak se tam nedostali ani sami. Roční lhůta vypršela, Inigo se svými odešel koncem r. 1537 do Říma, vrátil tam dobrodincům, jmenovitě papeži, peníze, které jim byly na cestu poskytnuty, a nabídli se mu k službě.

Obecně se uznává, že Ignác původně viděl své působiště v Palestině. Z toho lze soudit, jak dalece je správné tvrzení, že založil řád, který by bojoval především proti luterství. Současníci se naň dívali jinýma očima. Ignác byl devětkrát obžalován u církevních úřadů jako podezřelý z kacířství: čtyřikrát ve Španělsku, dvakrát ve Francii, třikrát v Italii, naposled v Římě. Je pravou ironií, že pětkrát byl udán jako stoupenec Lutherův. Ignác vždy vedl proces až do konce, k úřednímu a písemnému prohlášení své neviny.

V Římě 1537

Ignác se mezitím přesvědčil na vlastní oči, že horlivé pracovníky čeká širé pole působnosti i v Evropě. Místy se podobal žalostný stav kleru a věřících onomu, jaký byl v 11. století v době Řehoře VII. před bojem o investituru. Pavel III. si dal za oběda předvést od »pařížských magistrů« učenou disputaci a vzdal chválu jak jejich učenosti, tak i skromnosti. A pak jim rozdělil práce: kázání, přednášení na universitě, vyučování katechismu, obnovení kázně v některých klášterech. »Reformovaní kněží«, jak jim někteří říkali, museli se osvědčit před očima nejvyšších církevních úřadů, aby mohli být doporučeni »urbi et orbi«.

Ignácův řád se rodil v hlavních městech Evropy: Paříži, Benátkách, Římě. Přesto narazila žádost o jeho potvrzení u některých kardinálů na obtíže. Když byl Pavlu III. předložen tak zvaný Examen, obsahující základní rysy budoucích stanov, pronesl památná slova: »Digitus Dei est hic.« Jiní však namítali, že je řeholí nadbytek, že by měly být spíše spojovány než rozmnožovány a že by raději v těch, které jsou, měla být obnovena bývalá kázeň. Za překonání posledních překážek dal Ignác sloužit tři tisíce mší svatých.

Potvrzení řádu 1540

Konečně 27. září r. 1540, na svátek sv. Kosmy a Damiána, byla vydána bula »Regimini militantis Ecclesiae«, potvrzující řád Tovaryšstva Ježíšova. Počet plnoprávných členů byl omezen na šedesát, ale toto omezení bylo zrušeno již po třech letech. Dne 22. dubna r. 1541 složili přítomní členové v basilice sv. Pavla v kapli Panny

Marie slavnou profes. Ignác, zvolený za generála, řídil mimo nadání svůj řád celých šestnáct let. Byť si přílišnými přísnostmi podryl zdraví, býval často nemocen a pozbyl skoro úplně chuti k jídlu.

Deset let spisoval Konstituce nebo stanovy svého řádu o desíti dílech. Je to ovoce mnohých modliteb, kajících skutků a slz.

Stanovy řádu

Od svých členů žádá, aby si osvojili důkladné vzdělání asketické i theologické a aby se každý podrobil třicetidenním duchovním cvičením. Podle zásady »K větší cti a slávě Boží« chápe se řád prací, z kterých za daných okolností kyne církvi největší užitek. Proto svému řádu nepředepsal choru, to jest společného odříkávání církevních hodinek, jakkoliv byl osobně prozpěvování Božích chval velmi nakloněn; pro tuto novotu snesl nejednu výtku. Také předepsal, aby se jeho členové šatili po způsobu počestných kněží toho kraje, v němž působí. Profesi se zavazují zvláštním slibem poslušnosti k službám papežovým. Jiným slibem se zavazují, že nepřijmou žádné církevní důstojnosti, leč na přísný rozkaz papežův. Tím postavil hráz proti jakékoli ctižádosti. Tovaryšstvo náleží k mendikantům, ač studijní domy mají být opatřeny stálými důchody. Poznalť zakladatel z vlastní zkušenosti, že sbíráním almužen vážné studium náramně trpí.

Jen úřad generála, voleného generální kongregací, je doživotní. Ten jmenuje všechny ostatní představené, a to jen na několik let.

Naprostá, bezpodmínečná poslušnost dává řádu pohyblivost, jednotu a pevnou kázeň. Ignác předpisuje přísný výběr; nechce mít »koš na odpadky hodných rodin«. Když se hosté při prohlídce římského domu tázali, kde je karcer, ukázal pohrdlivě na dveře, vedoucí na ulici. V Portugalsku, kde se začal ujímat světský volný směr, propustil naráz 130 kleriků; mezi nimi byl princ Braganza, který se nehanbil chodit v ošumělém šatě a prosit dům od domu o almužnu, ale neuměl poslouchat.

Jeho rozšíření

Ignác se dočkal plného zdaru svých snah. Když přivedl do Italie první hlouček svých druhů, Španělů a Francouzů, a oni tam začali kázat, smáli se jim lidé pro jejich chatrnou znalost italštiny. Po půl druhém desítiletí stál Ignác v čele řádu, který pracoval ve čtyřech dílech známého světa a ve dvanácti provinciích a 65 domech měl tisíc členů; plnoprávných profesů ovšem jen 35. Ve střední Evropě se zvedly ještě za jeho života čtyři bašty, vzdorující dravým vlnám kacířství: koleje v Ingolštatě, Kolíně, ve Vídni a v Praze.

Bez druhého řádu

Druhého řádu, to jest ženské odnože, Ignác nezaložil, ačkoliv byl nucen se o to pokusit. Isabela Roserová z Barcelony, jeho přední dobroditelka, přišla r. 1545 do Říma a pohnula papeže k tomu, že Ignáci nařídil, aby založil i ženskou větev své řehole. Roserová a její dvě družky pečovaly o hříšnice, jež se daly na pokání. Ale Ignác udělal smutnou zkušenost. Ony tři ženy měly svou hlavu, neuměly poslouchat, a ty tři mu způsobily

ve třech dnech více starostí než celý řád za měsíc. Pokus ztroskotal. Nařídil, aby jeho řád se nevázal stálým a pravidelným vedením ženských řeholí a klášterů. Roserová se cítila těžce uražena a žalovala naň u kardinálů, že dary, které mu poskytla, byly pouhou půjčkou. Soud arci prohrála a roztrpčena opustila Řím. Ve své vlasti, v Barceloně, opět nabyla klidu, uvědomila si své unáhlení a prosila Ignáce za odpuštění. Zbožná paní, která chtěla založit ženskou odnož jesuitského řádu, zemřela v rouchu františkánském a Ignác dal za zemřelou dobroditelku obětovat mše svaté a jiné dobré skutky.

František Borgiáš 1548

Ve Španělsku se o rozšíření Ignácova řádu nemálo zasloužil František Borgiáš, vévoda gandijský, přední velmož v království, pravnuk pověstného Alexandra VI. Bývalou zbožnost a mravní přísnost obnovila v rodině jeho babička Marie Henriquez. Starala se o řádnou výchovu synů a vnuků, sama pak zemřela jako klariska. Borgiášův rod požíval po rodě královském největší vážnosti, poněvadž jako žádný jiný se honosil dvěma papeži. František v 36. roce ovdověl a silný sklon k mystickému životu jej přivedl do řehole. Po dvou letech byl připuštěn na svém hradě tajně k profesi a tři léta se mohl ještě věnovat uspořádání rodinných záležitostí. Ignác se cítil nucen omezit horlivému členu pobožnosti a kající skutky na polovici. Vstup předního španělského granda a katalánského místokrále do nového řádu byl evropskou sensací. Jeho cesta do Italie se podobala triumfu; byť všude v městech od knížat, namnoze spřízněných, slavně vítán.

Na jméno Ignácovo padl ve Španělsku pro církevní vyšetřování stín nedůvěry, byly potíže i jiného druhu. Byl tedy Borgiáš jmenován generálním komisařem nad třemi španělskými provinciemi, aby jako bývalý přední magnát a příbuzný králův získal nové řeholi přízeň dvoru a vyšších kruhů.

Petr Canisius

První a dosud nejvýznačnější člen jesuitského řádu germánského původu jest Petr Canisius, rodem z Nymweg v Holandsku. Byl to mladý magister filosofie na universitě v Kolíně, kde jej pro novou řeholi získal r. 1543 Petr Faber.

Přízní krále Ferdinanda bylo založeno v střední Evropě několik kolejí a Canisius je spravoval jako provinciál, rozvinuje při tom mnohostrannou činnost.

Germanikum

Ignác vtiskl svému dílu pečeť svého ducha a byl na stráži, aby ho nepozbylo. Rozhodně odmítal návrhy spojit Tovaryšstvo s theatiny neb barnabity. Proto, když uslyšel, že Petr Caraffa je zvolen papežem, zatřásly se v něm, jak sám doznal, všechny kosti. Za Ignácova života si Pavel IV. netroufal na jeho dílo sáhnout; ujišťoval jej svou přízní, ale brzy bylo zjevno, že své nechuti k bývalému Inigovi zcela nezapomněl. Jedním z nejblahodárnějších ústavů, které Ignác založil, bylo Germanikum na vychovávání kněží pro rozvrá-

cené Německo. Ústav byl vydržován z milodarů papeže a kardinálů. Pavel IV. neposkytl ústavu ani obolu a jeho příkladem se řídili i kardinálové. Ignác prohlásil, že Germanikum nepustí, kdyby měl i sám sebe prodat za otroka. Aby chovance snáze uživil, přidělil je po skupinách k jednotlivým kolejím v Italii a na Sicilii.

Jejich počet se ztenčil, ale štěpnice apoštolů pro zaalpské země se přes neporozumění na nejvyšších místech udržela. Teprve po Ignácově smrti si dal papež předložit všechny buly a breve obsahující výsady řádu. Generál Laynez nařídil modlitby a kající skutky za odvrácení hrozící rány. Její prudkost se vskutku velmi zmírnila. Papež jen poručil, že úřad generála má trvat tři roky a že má být, jako v jiných řeholích, zaveden chor. Řád se jeho rozkazům podrobil, ale poněvadž byly dány jen ústně, pozbyly jeho smrtí účinnosti a jeho nástupce znovu potvrdil výsady, udělené Pavlem III. a Juliem III.

Ignác zosobněním národních vlastností

Nejen básníci, umělci a politikové, ale i svatí zosobňují a ztělesňují v sobě vlohy a sklony toho kterého národa. O sv. Františku z Assisi na př. se tvrdí, že nejlépe představuje středověkou Italii, mírumilovnou, ve víře prostomyslnou, mnohými pohromami navštěvovanou a trpělivou. Tehdejší italský lid se shlížel ve sv. Františku a v jeho ctnostech, převahou pasivních, jako v nejvěrnějším zrcadle, a se zálibou rozpřádal právě naivní rysy jeho povahy.

U Španělů naopak za staletého zápasu s Maury dostoupila vrcholu bojovnost, a v Ignáci se spatřuje nejušlechtilejší výkvět této národní ctnosti. Vede tento boj v duchu národní tradice proti nepřátelům kříže dál, ale zbraněmi duchovními. Jeho bojovnost a ctižádostivost je velká, víra ve vítězství nezlomná, strategie, sepsaná v duchovních cvičeních, složitá a osvědčená.

Význam sv. Ignáce

Bývá srovnáván s konkvistádory, kteří s hloučkem dobrodruhů v Novém světě dobývali velkých říší; podobně i on s hrstkou sobě oddaných obnovuje, hájí a šíří království Kristovo ve všech zeměd ílech. I profánní historie jej nazývá veleduchem, připisuje mu epochální význam a přiznává, že se jeho osobou bude zabývat, dokud sama nepomine. Byl to hrdina, jakého posílá nebe po dlouhých stoletích, aby splnil úkol, o který se marně pokoušela řada generací a který nesplněný zanechala budoucím. On nejen vyslovil, ale i provedl, co si jiní sotva troufali pomysliti.

Jeho Konstituce nesou pečeť dokonalosti, jako všechna díla, která vyšla z rukou geniů. Ačkoliv Ignác prošel tvrdou školou ctnosti jako málokterý zakladatel řádu, přece se všeobecně uznává, že vnější rámec jeho života byl zcela obyčejný a všední, že ukazuje sotva co zázračného, ale že pod touto šedivou vrstvou popela hárá náboženská horoucnost, jíž k fanatismu chyběla jen zaslepenost.[43]) Dlouhá staletí neubrala jeho vavřínům svěžesti, jeho duchovním cvi-

[43]) Gotthein, Ignatius von Loyola, 3.

čením účinnosti, jeho řádu mladistvosti. Jeho synové se hlavně pomocí škol skoro ve všech katolických zemích zmocnili duše národa a předělali ji od kořene, takže jejich náboženské smýšlení a cítění se vrátilo do starých církevních forem. Píše-li se o pošpanělštění církve, myslí se na lví podíl, který měl Ignác a jeho řád na provedení katolické reformy.

1562—1598

86. **Hugenotské války ve Francii.** V druhé polovici 16. století se rozestoupila západní Evropa, to jest Francie, Anglie a Nizozemsko, ve dva nepřátelské tábory, jež spolu dlouhou řadu let ukrutně bojovaly. Byly to boje dalekosáhlého významu; rozhodovaloť se na nedozírnou dobu o náboženské příslušnosti národů, jež jsou v popředí světových dějin. Ve Francii hrozilo nebezpečí, že se tam kalvínská výbojná menšina zmocní trůnu a vlády a že tam římská církev přestane být vládnoucím vyznáním.

Hugenoti,[44]) jak byli francouzští kalvinisté nazýváni, tvořili sice nečetnou, ale v politickém a vojenském ohledu silnou menšinu. Z obecného lidu se k nim hlásil sotva třicátý díl národa,[45]) zato asi třetina šlechty, dva členové vládnoucího rodu, Jindřich Bourbon, princ navarský, a jeho bratr Ludvík Condé, celkem asi 400 tisíc osob.[46]) Byli dobře organisováni, podpory přijímali z Anglie a Německa, znamenitého vůdce se jim dostalo v admirálu Kašparu Colignim z jihofrancouzského šlechtického rodu. Rovněž jeho bratr Odet, arcibiskup toulouský a kardinál, zahrnutý od Klimenta VII. obročími a hodnostmi, odpadl od církve a veřejně se oženiv, pyšnil se purpurem dále k nemalému pohoršení věřících. Teprve r. 1568 byl vyhnán do Anglie.

Kateřina Medicejská

Králové František I. (1515—1547) a Jindřich II. (1547—1559) novověrce přísně stíhali. Jindřich však zemřel předčasně, 47letý, na ránu, již si utržil při turnaji, a vdova Kateřina Medicejská, jež vládla jménem nedospělých synů, byla k nim shovívavá.[47]) Zrušila tresty, proti nim vydané, což mělo za následek, že se do země hrnuli predikanti se všech stran, a ona sama ve Fontainebleau šla se syny na kalvínské kázání. Když chtěl nuncius proti tomu protestovat, nedostal audienci. Zdráhala se uveřejnit dekrety tridentského koncilu a chránila šest biskupů, které papež sesadil pro sklon ke kacířství. Její největší vášeň byla panovačnost, jediné evangelium Machiavelli. Její politický vtip záležel v tom, že dvě strany, přibližně stejně silné, proti sobě štvala, aby se navzájem rdousily a oslabovaly, aby sama

[44]) Je to zkomolenina slova Eidgenossen, to jest Švýcarů; je to pojmenování obdobné našemu helveti.
[45]) Pastor, VIII. 388.
[46]) Pastor, VI. 555.
[47]) Byli to: František II. (1559—1560), jeho chotí byla Marie Stuartovna; Karel IX. (1560—1574), Jindřich III. (1574—1589), František Alençonský († 1584).

tím snáze nad oběma panovala. Vyvolala však duchy, jichž nedovedla zkrotit. Za její slabé vlády propukl mezi stranami vražedný boj, jehož konce se nedočkala a za něhož všichni její synové, duševně i tělesně zchátralí, bídně zahynuli. František II. zemřel následkem ušního neduhu, Karel IX., kterého přemluvila, aby dal rozkaz k zavraždění hugenotů, zemřel pološílený, Jindřich III., její miláček a spolustrůjce bartolomějské noci, byl zavražděn od pomateného mnicha, a nejmladší, vévoda Alençonský, byl předčasně sklácen nezřízeným životem. Tak vyhasl neslavně rod Valois.

Guisové v čele katolické strany

V čele strany katolické byli Guisové, vévodský rod lotrinský, který se zájmy církevními spojoval i zištné zájmy vlastní. Velké moci u dvora nabyli od doby, kdy Marie Stuartovna se stala francouzskou královnou; skotská královna Alžběta, její matka, pocházela z jejich rodu.

Krvavá srážka ve Vassy r. 1562.

Napětí mezi stranami dostoupilo vysokého stupně, takže nevelká srážka ve Vassy dala povel k všeobecnému boji. V národě procitla tygří povaha, jako po 250 letech za velké revoluce.

Frant. Guise † 1563

Hugenoti se poznávali po bílé pásce, katolíci po červené. Hugenoti dostávali pomoc z Německa a od Alžběty Anglické, začež se jí odměnili tím, že jí vydali přístav Havre. Boj byl veden o města, která hugenoti uchvátili; ale vedli i značné síly do bitev polních. V bitvě u Dreux padlo sedm tisíc jejich vojska a Coligni k večeru byl nucen opustit bojiště. Katolíci pak oblehli Orleans, ale ztratili tam svého vůdce Frant. Guise. Coligniho podkoní Poltrot s vědomím svého pána se vplížil do tábora a výstřelem jej těžce zranil. Umíraje, dovolával se svého svědomí, že krveprolitím ve Vassy byl nevinen. Vévoda byl teprve 44letý, muž rázný a dobrý vojevůdce, a při delším životě by se byl asi stal králem. Jeho vrah byl ukrutným způsobem popraven a Beza, duchovní hlava hugenotů, přijal jeho jméno do martyrologia (seznam mučedníků).

Válka byla sedmkrát ukončena mírem, jenž nebyl leč krátkým příměřím, a osmkrát vzplanula s neutuchající zuřivostí. Katolíky vedl Jindřich Guise, syn zavražděného, statný rytíř, který v plné zbroji přeplaval i dravou řeku. Pro jizvu ve tváři slul »le Balafré«. R. 1567 se pokusili kalvinisté zajmout v Meaux krále a královnu a tak se zmocnit vlády nad zemí a národem. Jen šťastnou náhodou byla královská rodina zachráněna od šesti tisíc Švýcarů, kteří pak doprovodili dvůr do Paříže. Ta byla od vzbouřenců marně obléhána. Takovýmto přepadením dvoru se pokoušeli provést převrat ve státě již za Františka II.

Mír v St. Germain 1570

R. 1569 postavil Coligni do pole 20 tisíc vojska. Utrpěl však dvě velké porážky. V druhé pozbyl větší části svých bojovníků; ale muže, plného náboženského fanatismu a fatalismu, žádná pohroma

nezlomila. S pomocí, jíž se mu dostalo od zahraničních souvěrců, uhájil pevná místa a vymohl výhodný, již druhý mír v St. Germain: svobodu kultu v celé zemi mimo Paříž, několik měst jako záruku a přístup k úřadům. Kateřina chtěla utvrdit smír sňatkem dcery Markety s Jindřichem Bourbonským. Král se mimoto zavázal, že za sektáře zaplatí dva miliony franků, které dlužili v Anglii a Německých za najímání žoldnéřů.

Admirál Coligni, jako velezrádce předtím v obraze oběšený, zaujal nyní u dvora mocné postavení. Mladý král Karel IX. se cítil okouzlen plány hugenotského hrdiny, který mu přesvědčivě dokazoval, že nejnaléhavějším úkolem krále i národa je obnovit válku proti Habsburkům, podporovat vzpouru proti jejich vládě v Nizozemsku a zakládat kolonie v Novém světě. Král si mu i stěžoval na nesnesitelné poručníkování se strany své matky.

Svatba Markety s Jindřichem Bourbonským 18. srpna 1572

Dne 18. srpna 1572 byl slaven sňatek princezny Markety s Jindřichem Bourbonským. Ženich, jeden z předních vůdců hugenotských, nebyl na mši svaté, také od papeže nedošla potřebná dispens a též souhlas nevěstin byl pochybný. Král vlastní rukou sklonil hlavu své sestry, a ta jen takto mlčky přikývla. Kalvínská šlechta, pozvaná na svatbu, se procházela v ctihodné svatyni Notre Dame a přilehlých prostorách.

Úklady Kateřiny proti Colignimu

Následující dni tonul dvůr i hosté v šumném proudu zábav a radovánek na počest snoubenců, bez nejmenšího tušení o neblahém záměru, který klíčil v duši ošemetné královny. Kateřině rostla moc hýčkaných sektářů přes hlavu. Ona sama chtěla řídit a ovládat krále Karla, a nyní se cítila od jeho osoby a tím i od vlády odsunuta Colignim. Plány statečného admirála mladému králi více imponovaly než zákulisní pletichy a ženská zchytralost matčina. Tři dni čekal najatý vrah, dobrý střelec, na vůdce hugenotů. Teprve 22. srpna večer, když se vracel z Louvru, byl zasažen koulí, ale jen lehce raněn na rameni. Pachatel zjištěn nebyl. Král tím byl velice popuzen. Provázen jsa matkou, navštívil raněného, aby mu vyslovil svou účast, a ujišťoval jej, že si ho váží jako otce. On jej zase vybízel, že musí vládní otěže vzít do vlastních rukou.

Její úklady proti hugenotské šlechtě

Královna, pravá Jezabel, si umínila, že zločin dokoná a nebezpečného soupeře, jehož vážnost nezdařenými úklady jen vzrostla, stůj co stůj odklidí. Ale při podrážděné náladě hugenotů, v Paříži přítomných, nebylo lze jinak jejich vůdce utratit, leč že všichni byli zasvěceni společné zkáze. Šeredný plán nebyl spřádán měsíce nebo roky, bylo to dílo okamžitého rozhodnutí.

Byli získáni Guisové, kteří Colignimu nezapomněli, že zavraždění Františka Guise chválil jako největší štěstí pro Francii a hugenotskou církev.

Nesamostatný, 23letý král byl v soukromé poradě přemluven, aby dal rozkaz k pobití svých hugenotských hostů. Nová válka prý je nevyhnutelná, a když takto naráz zbaví stranu jejích předáků, učiní navždy konec zhoubným rozbrojům. Váhajícímu králi byla vytýkána zbabělost, bázeň, bylo mu vyhrožováno i ztrátou koruny. Dav žádaný rozkaz, vyběhl jako šílený z dusné síně, v níž zločinná rada rokovala.

Bartoloměj-ská noc 24. srpna 1572

Nad městem se rozhostila ponurá, tísnivá nálada, jako před bouří. O třetí hodině po půlnoci před svátkem sv. Bartoloměje bylo dáno s nejbližší věže zvonem znamení ke krveprolití. Vojenské oddíly královské a zbrojní čeleď Guisů se rozběhly po ulicích a náměstích. Hlahol zvonů, střelba z pušek, rány sekyr na dveře a křik obětí splývaly v děsnou vřavu. První mezi zabitými byl admirál. Jeho tělo bylo vyhozeno z okna. Obou princů, Jindřicha Bourbonského a Ludvíka Condé, bylo ušetřeno, když slíbili, že se zřeknou kacířství. Rozpoutanou náruživost lidu bylo nesnadno zastavit. Zahynul i nejeden katolík, udaný od svého dlužníka nebo soupeře jako hugenot. I do provincií byly vydány rozkazy, aby sektáři byli na hrdle trestáni, a žel, že místy byly splněny.

Podle nejnižšího odhadu činil počet obětí v Paříži 780, na venkově tři tisíce.[48]) Čím pozdější záznamy, tím větší jsou údaje o utracených.

Na všech stranách se chopili hugenoti opět zbraně a bojovali se zoufalou odvahou. Jmenovitě útoky královského vojska na La Rochelle byly hrdině odráženy; i ženy bojovaly na hradbách a valech za zpěvu žalmů.

Psychologické vysvětlení

Poněvadž se z bartolomějské noci stále kuje nenávistná zbraň proti katolíkům a církvi, třeba tuto smutnou událost poněkud zevrubněji objasnit. Zločin zůstane zločinem. Jeho původcové neušli zaslouženému trestu. Nemesis jim byla v patách a všechny dostihla. Ale zuřivá vražednost, která místy propukla, žádá psychologického vysvětlení; a prameny je podávají.

Řádění hugenotů

Ještě před vzplanutím zjevné války na podzim 1561 v Montpellieru sektáři zpustošili šedesát kostelů a klášterů a zabili tam 150 kněží a řeholních osob.[49]) Neušetřili ani hrobů, ze vzteku proti víře, kterou zesnulí vyznávali. Podobnou »reformu« provedli i v městě Nîmes. Hostie pošlapali nebo spálili, obrazy a sochy vynesli před katedrálu na hromadu, zapálili ji a kolem ní křepčili jako posedlí, povykujíce, že nestojí ani o mši, ani o modly, ani o modloslužebníky. Odtud se rozběhli po okolních osadách a řádili v nich podobným způsobem.

[48]) Pastor, IX. 357.
[49]) Pastor, VII. 414.

Beza vybízel hugenoty, nového Izraele, Bohem vyvoleného, k vyhlazujícímu boji proti katolíkům; ať neustávají, dokud Francii neočistí od poskvrn papežského modlářství. R. 1567 v Nîmes bez soudu zabili osmdesát občanů a naházeli do studně.[50]) Rovněž v Montauban zničili církevní budovy a potupili řeholní panny. V Castres je násilím vlekli na své bohoslužby. V Dauphine baron Adrets nutil své syny koupat se v krvi zabitých katolíků. V Orthè zabili tři tisíce věřících bez rozdílu věku a pohlaví. V St. Sever bylo dvě stě bezbranných duchovních naházeno do propasti. V Sully dal Coligni 35 duchovních zabít a naházet do Loiry. Briquemant, hugenotský vůdce, nosil nákrčník z uší povražděných kněží.

Karel, kardinál lotrinský, žaloval na koncilu tridentském, že v několika měsících tři tisíce řeholních osob vytrpělo od zuřivých kacířů násilnou smrt.

Kde nabyli moci, tam byli od nich katolíci soustavně olupováni, za živa pohřbíváni, poléváni vařícím olejem, jazyky jim vyřezávány, těla za živa párána a ještě horší zločiny na nich páchány, protože nechtěli odstoupit od své víry. Dlouhá řada let nestačila k obnovení nádherných katedrál, které i svými rozvalinami nepřestávaly budit obdiv. Toto zběsilé řádění, rozbíjení oltářů, honění duchovních, hanobení řeholních panen, předhazování posvěcených hostií koním, otevřelo oči mnohým, kteří byli s počátku čistým evangeliem oslněni.[51])

Tato zvěrstva sice neomlouvají, ale poněkud pochopitelnou nám činí bartolomějskou noc. I katolíci dlouholetým bojem zdivočeli. Ale jejich politování hodné zločiny, jichž se dopustili 24. srpna, byly jen výbuchem dlouho střádané pomsty, kterou si vrazi, žháři a bezbožní zločinci beztrestným dlouholetým řáděním na sebe svolali.

Papeži Řehoři XIII. se vytýká, že na zprávu o bartolomějské noci dal zpívat v Římě Te Deum. To se vysvětluje tím, že poselstvo, vypravené od pařížského dvora, mu 5. září sdělovalo, že král byl nucen dát Coligniho a jeho stoupence pobít, poněvadž se chystali zavraždit krále, královnu a katolické velmože a vyhladit římskou víru.

Jindřich III. 1574—1589

R. 1574 zemřel Karel IX. bez dědice ve stavu pološíleném. Jeho nástupcem se stal mladší bratr Jindřich III., který byl minulého roku po vymření Jagellovců povolán na trůn polský. Cítil se tam však jako ve vyhnanství, nelíbil se Polákům a Poláci jemu. Uslyšev o smrti staršího bratra, uháněl jako zločinec z Krakova, bez rozloučení. Unášel korunní klenoty a jen dík rychlosti svého koně unikl stíhajícím jej Polákům na rakouskou půdu. Ve Vídni slyšel

[50]) Pastor, VIII. 361.
[51]) Pastor, VIII. 372. Marx, Kirchengesch. 633. Čes. slov. bohověd. I. 649.

z úst snášelivého císaře Maxmiliána II., že náboženských sporů nelze řešit mečem. Byl totiž Jindřich hlavním pomocníkem ve zločinu své matky. Proto se nevracel přes Německo z obavy před protestanty, nýbrž přes Italii. Tam k spěchu nebylo důvodů. Oslavy a radovánky v lombardských městech nebraly konce. Přes Alpy nešel ani nejel na koni, nýbrž dal se nést jak vznešená paní v elegantním palankinu. Vůbec karakteristika tohoto posledního krále z rodu Valois je velmi kormutlivá.

Jeho povaha

Byl to krásný a svižný princ, ale změkčilý a naskrze zkažený. Bál se čerstvého vzduchu a světla a nejraději si hověl v posteli. Nosil nákrčník z perel, náušnice, před spaním si líčil tváře, aby si uchoval svěžest a mladistvé vzezření. Po matce měl krásné ruce, a ty prý i za spánku chránil rukavičkami. Jeho úbor byl pestrý a fantastický, a jen několik pracně zkroucených chloupků pod nosem prozrazovalo, že ta vyšňořená loutka je mužského rodu. Obklopil se milci, podobnými sobě, a v jejich společnosti promrhal velké sumy. Výčitky svědomí se pak snažil přehlušit účastí na veřejném pokání. Oděn jsa v žíni přidružoval se k průvodu flagelantů a metlou mrskal své hříšné tělo. Neměl potřebné ráznosti, a proto v době pěstního práva a rozpoutaných náruživostí se ho nikdo nebál a si ho nevážil. Válku proti hugenotům vedl liknavě a ujednával s nimi mír, čině jim stále větší ústupky.

Svatá Liga 1576

To popudilo katolickou stranu do té míry, že se začala odvracet od ničemného a proradného dvora, na nějž spoléhala a který ji připravoval o výtěžky těžkých bojů. Stále více půdy nabývalo přesvědčení, že posledního Valois třeba sesadit, jako před osmi sty lety Meroveovce Childericha, zavřít do kláštera a nastolit novou, silnou dynastii. Jindřich Guise byl vyhlédnut za budoucího krále. Jeho sestra, vévodkyně z Montpensier, paní velmi výmluvná, se chlubila, že pro dobrou věc svým jazykem dokáže zrovna tolik, co její bratr mečem. Stále při sobě nosila nůžky, jimiž měl být král postřižen za mnicha. Tato strana horlivých katolíků se nazvala Svatou ligou. Najímala vojsko, obsazovala města, ujednávala spojenectví s papežem a Filipem Španělským, razila peníze, tvořic stát ve státě, podobně jako hugenoti. Vlažní katolíci zato utvořili stranu tak zvaných »politiků«, kteří chtěli co nejdříve učinit konec nekonečným rozbrojům za podmínek jakýchkoli. Chaos rostl a již se zdálo, že se Francie podobně jako Německo rozpadne v beztvárnou hromadu městských republik a velmožských držav.

Proti hugenot. kandidátu trůnu

Když r. 1584 zemřel nejmladší syn Kateřinin, vévoda Aleçonský, a nebylo naděje, že by se Jindřich III. dočkal dědice, vstoupila do popředí veřejného života otázka nástupnická. Nejbližším čekatelem trůnu se stal Jindřich Bourbonský, zpětilý kacíř, který dva-

krát odpadl od církve a víry a byl předním vůdcem hugenotů. Jindřich III. sice svého příbuzného vybízel, aby se znovu vrátil do církve, a to natrvalo; ale bourbonský princ se obával, že tím krokem pozbude přízně hugenotů, a u katolíků že jí nenajde. Chtěl dosáhnout trůnu, který mu podle práva patřil, násilím, a zůstat i jako král věren víře kalvínské. Zato Liga vydala heslo: Nehodní milci a kacíři pryč od trůnu!

První barikády v Paříži 12. května 1588

Náboženské boje ve Francii, Anglii a Nizozemsku dostupovaly vrcholu. Na všech bojištích zápasili za práva staré církve Španělé. Když přišel Jindřich III. do Paříže, provolávali mu slávu jen lidé koupení. Zato v květnu 1588 tam byl Jindřich Guise vítán s královskými poctami a se všech stran bylo voláno »do Remeše«, to jest na korunovaci. Sorbona prohlásila, že král, který nedovede vládnout, může být sesazen. Ale náčelník Ligy se toho kroku přece neodvážil a krále nezajal. Zatím co s ním vyjednával, zmocnilo se města velké vzrušení. Ulice byly zahrazeny barikádami z břeven, dlažebních kvádrů a košů plných ssuti. Jednotlivé prapory královy švýcarské gardy byly tak od sebe odděleny a střelbou z oken donuceny složit zbraň. Král Lize všechny požadavky schválil, jmenovitě že kalvínec se nestane králem, a vévoda Guise vzpouru utišil.

Poprava dvou Guisů 23. prosince 1588

Ale druhého dne Jindřich III. z Paříže prchl a když uslyšel o pohromě Filipovy nepřemožitelné armády v kanále La Manche, dodal si odvahy a umínil si, že též on zasadí Lize, opírající se o Filipa II., zdrcující ránu. Svolal stavovský sněm do Blois a tam dal vévodu Guise, zoufale se bránícího, ve svém předpokoji stráží ubít. Jeho bratru kardinálu Ludvíkovi si z bázně před exkomunikací nikdo netroufal sáhnout na život. Konečně jeden hejtman se uvolil, že králův rozsudek vykoná. Kardinál se krátce pomodlil, zahalil šatem tvář a přijal smrtnou ránu. Jejich těla byla hozena do jámy a posypána nehašeným vápnem. »Nyní jsem opět sám králem,« pravil Jindřich. »Krále pařížského dals zabít?« tázala se ho Kateřina, jež tam ležela nemocna. »Dej pozor, abys nezůstal králem bez poddaných!« Když k sobě zavolala kardinála Bourbonského, aby ji v její sklíčenosti potěšil, slyšela z jeho úst pravdivá, ale zdrcující slova, že ona má na svědomí všechny ty vraždy a strašné zločiny. Zemřela v zoufalství 5. ledna 1589.

Vzpoura v Paříži

Zpráva o krvavých událostech v Blois způsobila v celé zemi, jmenovitě v Paříži, nesmírné vzrušení. Hlavní město prožilo nejsmutnější vánoce. Nebylo slavných bohoslužeb a kazatelé věřícím líčili ukrutnou a potupnou smrt vévodovu. Lid plný vzteku a rozhořčenosti přisahal, že chce proti věrolomnému králi bojovat do posledního dechu. Sorbona prohlásila všechny za zproštěny poslušnosti vůči panovníku, který povalil dva přední sloupy církve a na nejkřesťan-

štější trůn chce uvést bezbožného kacíře. V městě byly vystaveny obrazy znázorňující popravu v Blois; zato obrazy krále byly všude zničeny. Dítky šly v průvodu od svatyně k svatyni s hořícími svícemi v rukou, házely je na zem volajíce, aby tak Bůh zhasil rod Valois. Zavířily bubny, zvony hlaholily na poplach, bylo najímáno vojsko a v jeho čelo postaven Karel Guise, vévoda mayenský, bratr popraveného.

Poslední Valois † 2. srpna 1589

Král se nadál, že přísností Ligu zastraší, a zatím ji dohnal k zoufalému boji. Nyní mu nezbývalo než hledat opory u Jindřicha Bourbonského a spojit se s hugenoty. Oba Jindřichové sebrali 40 tisíc vojska a přitrhli k Paříži. Ale 1. srpna se vetřel do králova stanu pomatený mnich Clement, který býval dříve vojákem, a podal králi nějaké psaní. Zatím co je četl, zasadil mu nožem smrtelnou ránu. Byl na místě stráží ubit. Úžasné bylo zmatení mravních pojmů. Paříž propukla v jásot a blahoslavila matku, která dala život tak hrdinnému synu.

Druhého dne král zranění podlehl. Před smrtí znovu vybízel svého příbuzného, aby se svým obrácením neodkládal, jinak že se francouzským králem nestane.

Marný boj hugenotského krále o trůn

Vojsko obléhající Paříž kleslo na polovici a pretendent trůnu musil od nedobyté residence s nepořízenou odtáhnout. Vítězství, kterých dobyl nad ligisty v poli, mu mnoho neprospěla. V květnu následujícího roku se chtěl zmocnit hlavního města jeho náhlým přepadením. Ale to mu rychle zavřelo brány a kladlo zoufalý odpor. I 1.300 duchovních a mnichů se chopilo halaparten a mušket; mající na hlavách přílby místo kapucí, táhli jako pravá »ecclesia militans« městem pod praporem Svaté Panny, vedeni biskupem ze Senlis. Papežský legát, před nímž defilovali, pozdravil je jako makabejské hrdiny. Sorbona prohlásila, že všichni, kteří zahynou v boji proti kacířskému pretendentu trůnu, dojdou mučednické palmy. Všechny útoky po čtyři měsíce byly sice odráženy, ale velkoměsto o 200 tisících obyvatelích brzy strávilo skrovné zásoby a již se zdálo, že nemoci a hlad zlomí poslední jeho odpor. Pojídaliť již věci nestravitelné: kůže, kolomaz, mýdlo, chléb ze semletých lidských kostí; ale z toho umírali. Jesuité kázali dvakrát denně, povzbuzujíce věřící k snášení běd. Zmocňovalať se jich již malomyslnost a zoufalost.

Pomoc od Filipa II.

Jindřich se již oddával naději, že ve dvou nebo třech dnech zmírající město otevře brány. Ale 30. srpna zazněl s hradeb radostný jásot. Alexander Farnese, vévoda parmský, nejlepší vůdce Filipa II., se blížil stísněné Paříži z Nizozemska na pomoc a s ním vojska Ligy. Hugenotský král byl nucen po druhé od katolické metropole odstoupit. Po dvou letech zachránil týž Filipův vůdce i město Rouen,

jehož Jindřich usilovně dobýval, podporován jsa z Anglie, Nizozemska, Němec i Švýcar.

Španělský král chtěl stůj co stůj získat francouzský trůn pro svou dceru Kláru Isabelu, ale za manžela jí chtěl dát Arnošta, prince rakouského. To se však příčilo francouzské národní hrdosti. Ligisté byli ochotni zasnoubit infantku s některým princem francouzským. Konečně bylo nalezeno z těch zmatků spasné východisko. Sixtus V. sice r. 1588 prohlásil Bourbona za zbavena práv na trůn svatého Ludvíka a Řehoř XIV. pod vlivem španělského dvora vyslovil nad jeho katolickými stoupenci exkomunikaci a interdikt; ale část francouzských prelátů naopak vyzvala věřící, aby se modlili za obrácení bourbonského prince. Ten se rozhorloval, že se mu klade nůž na hrdlo a že víru nelze měnit jako plášť. Již i jeho souvěrci mu radili, aby přestoupil. Konečně tedy prohlásil, že je ochoten dát se poučit o katolické víře. Někdo prohodil, že má dost vědomostí, ale že se mu nedostává svědomitosti (non deest ei scientia, sed conscientia). Články víry mu vykládali někteří biskupové a význační theologové, na př. P. Maldonat S. J. Nesnáz mu působilo jmenovitě učení o oltářní Svátosti. Pravil, že podaným výkladem není úplně uspokojen, ale že vkládá svou duši do jejich rukou a že z církve již nevystoupí.

Královo obrácení v St. Denis 1593

Dne 26. července 1593 se hrnuly davy do ctihodné svatyně v St. Denis opodál Paříže. Tento první skvělý pomník gotického umění, jenž je i hrobkou králů, stal se svědkem památné události. Po cestě, posypané růžemi, bral se Jindřich k chrámu, oděn jsa v bílé atlasové roucho a černý plášť. Zaklepal na dveře, jež se otevřely, a jeden z přítomných biskupů se tázal: »Kdo jsi?« — »Já, král.« — »Co žádáš?« — »Chci býti přijat do svaté, katolické, apoštolské, římské církve.« Pokleknuv, pomodlil se »Věřím v Boha« a přisahal, že chce jako katolík žít i zemřít a církev vší mocí hájit. Biskup mu udělil rozhřešení, zvedl jej, políbil a za zpěvu Te Deum jej vedl k oltáři. Účast na mši svaté, jak sám pravil, byla onou pumou z děla, která povalila hradby Paříže. Španělské posádce, která se smutnou tváří se dala odtud na pochod k Pyrenejím, vzkázal, aby pozdravovala svého pána, ale ať se už nevrací!

Hugenotské války měly pro Francii podobné následky, jaké měla pro střední Evropu válka třicetiletá. Splnila se slova, že království proti sobě rozdělené zpustne a dům na dům padne. —

Nedůvěřivý Kliment VIII. sňal s krále klatbu teprve r. 1595. Následujícího roku i Liga vydala pevnosti, které ještě držela, složila zbraň a její vůdcové přijali od Jindřicha vysoké úřady. Liga svůj úkol splnila. Bez ní by byla na francouzský trůn přišla kalvínská dynastie.

Zatím se arci dostalo nantským ediktem hugenotům výhod, jakých dotud neměli: občanské rovnoprávnosti a náboženské svobody s některými omezeními; jejich kult byl zakázán jen v Paříži a biskupských městech, nesměli navenek rušit katolických svátků a měli dbát katolických předpisů při vstupování v manželství. Hlavní však bylo, že jim král ponechal a ze státních peněz vydržoval v 84 městech stálé posádky, celkem 25 tisíc vojska. Nejsilnější z těchto pevností byly La Rochelle a Montpellier. Král sám míval v době míru na nohou jen 10 tisíc vojska.[52]) Hugenoti ho měli daleko více. Tyto velké ústupky jim učinil král proto, aby zjednal zemi nezbytný mír. Hugenoti zůstali i nadále menšinou velmi silnou, státem ve státě, třebas jejich řady za války valně prořídly; z 2.150 obcí zbylo 760.[53]) Strany se nemohly udolat; proto ujednaly příměří. Edikt nantský 1598

Dosti bylo i těch, kteří podle králova příkladu své bludy odpřisáhli; jiní aspoň posílali syny do jesuitských škol. Zarytí hugenoti vždy nenáviděli členy jesuitského řádu »víc než ďábly«. Řád cele oddaný apoštolskému stolci měl tam mimoto zavilé odpůrce v galikánech, též v Sorboně, která žárlila na úspěchy jeho škol.

Politování hodná událost jim dala znenadání do rukou účinnou zbraň. První Bourbon patří k nejpopulárnějším francouzským panovníkům. V baskických horách vyspěl v statného prince, brzy se dal na vojenskou dráhu a bojoval ve 200 bitvách. Byl i k nejnižším vlídný, miloval žert, přál sobě i druhým. Říkal, že každý sedlák má mít v neděli k obědu kuře. Proto mu byl odpouštěn jeho velký sklon k romantickým dobrodružstvím. Zvláště upoutala jeho pozornost Gabriela d' Estrée. Když se jednou bavil v jejím paláci uprostřed vybrané společnosti, vloudil se mezi hosty i 19letý mladík Jean Chastel a zranil krále nožem do rtů. Přiznal, že chodil k jesuitům do školy a že chtěl zabít krále, stiženého ještě papežskými klatbami. Propadl ukrutnému trestu. Byl štípán žhavými kleštěmi a čtvrcen koňmi. Dozvuky bouří 1594

Pařížský parlament (soudní dvůr) bez vyšetřování a výslechu prohlásil jesuity za svůdce mládeže, rušitele míru, nepřátele státu a krále. Do tří dnů nechť opustí Paříž, do dvou týdnů Francii. Nikdo nesmí ani za hranicemi u nich studovat pod trestem velezrady. Asi šest kolejí v okolí Paříže musili opustit. Ale ne všechny parlamenty se řídily unáhleným nálezem parlamentu pařížského. Král to trpěl, poněvadž mu hugenoti líčili členy řádu jako náhončí Španělska a duši Ligy, která proti němu dosud stála ve zbrani. Jesuitský řád

V té době tonula země nejen v záplavě požárů a krve; náboženské tábory válčily proti sobě i hanopisy a hrubou střelbou šťavnatých nadávek. Král po svém obrácení prohlásil všeobecnou amnestii a nařídil, aby celá tato nenávistná literatura byla vržena na oheň. Jeho rozkaz byl splněn. Ale při prohlídce pařížské koleje byl přece v pokoji P. Guinarda nalezen jeden pamflet, v němž byl král nazván Sardanapalem a lišákem, anglická krá-

[52]) Pastor, XI. 121.
[53]) Baldamus-Weber, III. 248.

lovna Alžběta nečistou vlčicí a saský kurfiřt vepřem. Usvědčený vlastník zakázaného letáku byl veřejně na náměstí oběšen. Byla to justiční vražda. Moře ještě vřelo a žádalo oběť.

Teprve r. 1603 král onen edikt proti řádu odvolal. Ten zdvojnásobil svou práci ve škole i na misiích po venkově.

Sv. František Saleský

Velkým zadostučiněním těžce zápasícímu řádu bylo, že právě v té době v údolích savojských Alp a na březích Ženevského jezera začal skvělou činnost rozvíjet nejlepší odchovanec jeho pařížské koleje, František Saleský, apoštol, světec a církevní učitel. V Paříži byl jeho vychovatelem známý theolog Maldonat, v Padui, kde podle otcova přání studoval práva, byl jeho duchovním vůdcem Antonio Possevino, člen téhož řádu. Srdce mladého hraběte však tíhlo k studiu bohovědnému, jemuž věnoval všechen volný čas. R. 1593 byl vysvěcen na kněze.

Kraj jižně od Ženevského jezera byl v době, kdy tam vládli Švýcaři, násilím zavalen kacířstvím, takže tam katolická víra zhasla takřka do poslední jiskry. Když se však r. 1599 území zmocnil vévoda savojský, sídlící v Turině, otevřelo se mladému a nadšenému knězi širé misijní pole. Nedbaje úkladů a nástrah, procházel horská údolí, volaje svedené zpět k dávné víře jejich předků. Tři léta se zdálo, jako by kázal jen pastvinám a lesům.

Ale jeho obětavost, láska a mírnost slavily konečně skvělé vítězství. Mocnému kouzlu jeho osobnosti nedovedl lid trvale odporovat. Když byli predikanti pozváni k veřejným náboženským rozhovorům, oni však odpovídali jen nadávkami a tupením, začalo se obyvatelstvo od nich hromadně odvracet a znovu přijímalo víru, kterou jim hlásal urozený, vzdělaný a svatý věrozvěst. Za pět let se zřekla bludu celá diecése, skoro 70 tisíc obyvatel. Když se pak stal František r. 1602 biskupem, bylo přední jeho péčí vychovat pro několik set farností dobrý klerus a obnovit rozpadlé kláštery. Byl neúnavný v hlásání pravé víry slovem i písmem, kázal i v Paříži a jiných francouzských městech. Slul biskupem ženevským, ale sídlil jižně od Ženevy v městečku Annecy a byl svou láskou a blahovůlí a mírností pravým opakem ženevského heresiarchy Kalvína. Zemřel r. 1622 v 56. roce věku a jeho hrob v Annecy se stal záhy poutním místem. František je vedle Karla Boromejského nejskvělejším vzorem novověkých biskupů.

Marie Tudorovna 1553—1558

87. **Katolická reakce v Anglii za Marie Tudorovny a utvrzení protestantství za Alžběty.** R. 1553 dohasl život patnáctiletého chorého krále Eduarda VI. Většina národa cítila ještě po katolicku, a tak byla na trůn uvedena Marie Tudorovna, dcera první Jindřichovy manželky Kateřiny Aragonské. Byla to princezna již 37letá, vychovaná v duchu přísně katolickém. Osudné chyby se dopustila tím,

že za chotě nepojala domácího velmože, nýbrž svého příbuzného, Filipa, prince španělského, pozdějšího krále.

V církevních věcech nastal nenadálý příznivý obrat. Parlament odhlasoval opětné spojení s Římem a v listopadu r. 1554 v královském paláci Whitehallu přijaly obě sněmovny, klečíce na kolenou, od papežského legáta Reginalda Pole, úhlavního odpůrce Jindřicha VIII., rozhřešení od církevních trestů. Královna církvi zabrané zboží vrátila, ale velmoži si mohli uchvácené dvory ponechat. Opětné spojení s Římem 1554

Ženatí duchovní byli sesazeni, podezřelí biskupové nahrazeni spolehlivými, arcibiskupem canterburským byl jmenován Reginald Pole.

Zdálo se, že církevní pohroma způsobená Jindřichem VIII. je úplně napravena. Ale protestantská menšina nedala pokoje. Hlavně predikanti, kteří 30 let hřímali proti papežské tyranii, štvali slovem i v tisku proti »hříšné Jezabeli«, proti ženské stvůře na anglickém trůně, proti modlosluţebnici a obnovené vládě Antikrista. Veřejně se modlili, aby Bůh buď její srdce změnil, nebo aby dny jejího života ukrátil. Toto brojení sektářů trestala královna zprvu jen mírně. Ale poněvadž nepřestávalo a místy docházelo k nepokojům, zakročila proti nim přísněji. Na neštěstí přijala návrh, aby byly obnoveny středověké zákony, stanovené proti kacířům. A tak přes výstrahy krále Filipa i kardinála Pole opět vzplanuly hranice a celkem 272 osob bylo upáleno nebo jinak utraceno. Odečteme-li zločince, zbývá přece 200 zarytých kacířů, které protestanté ctí jako své mučedníky.[54]) Brojení protest. menšiny

Žel, že tato politování hodná přísnost neměla žádoucího účinku; jedinou touhou královny bylo odchovat zemi dědice, který by hájil obnovenou církevní jednotu. Ale nedočkala se ho. Filip churavou choť, trpící vodnatelností, opustil a odešel jako zemský správce do Nizozemska. A tak Marie, nejlepší a nejnešťastnější z anglických královen, zemřela v pátém roce své vlády, plna obav o budoucnost těžce zbudovaného díla. Byla mravně bezúhonná a k chudině štědrá. Protestanté ji nazvali »krvavou«. Její panování nebylo marné; jestliže anglický protestantismus stojí katolické církvi nejblíže, je to do značné míry její zásluha.

Alžběta, dcera Anny Boleynové, ač teprve 25letá, přinášela si na trůn nevšední státnické nadání a značné vzdělání. Nábožensky lhostejná, točila ve věcech víry plášť podle větru. Byla zapletena skoro do všech spiknutí proti starší sestře Marii, ale zlým následkům vždy uměla uniknout. K tvrdosti a bezohlednosti, vlastní všem Tudorům, pojila se v ní i notná dávka ženské falše a ješitnosti. Přes své humanistické vzdělání klela jako husar, naplila i na rytíře a zfacko- Alžběta 1558—1603

[54]) Pastor, VI. 589.

vala jej. Měla očka malá, zuby černé, vlasy šafránové. Její výchova nemálo trpěla tím, že záhy osiřela. Cítíc se ve své pýše uražena, že katolíci a papež v ní vidí nelegitimního levobočka, k vládě neoprávněného, a že za zákonitou dědičku pokládají její příbuznou Marii Stuartovnu, vstupovala na trůn s pevným odhodláním, že povýší to náboženské vyznání na státní, které jí přiznává právo ke koruně. Jejím bohem byly úspěch a moc, jejím evangeliem Machiavelli.

Nový trvalý rozkol 1559

Když nové volby přivedly do dolní sněmovny povolnou většinu, dala odhlasovat odluku od Říma a sebe prohlásit za hlavu anglické církve. V horní sněmovně však arcibiskup yorský Heath pádnými důvody dokazoval, že podle výslovného svědectví Písma žena nemůže v církvi ani učit, ani vykonávat jakoukoli církevní pravomoc. Předloha zákona byla tedy pozměněna. Královna byla prohlášena nikoliv za hlavu, nýbrž za »nejvyšší správkyni všech duchovních a církevních záležitostí«. V tomto znění byl zákon přijat, třebas se na věci nic neměnilo.

Po přervání pout s Římem byly odstraněny katolické bohoslužby. Návrh zákona narazil v horní sněmovně zase na silný odpor. Katolický kult s anglickým národním životem během tisíciletí těsně srostl. Návrh byl přijat většinou jen tří hlasů. Tím byly stěžejné zákony odhlasovány a tisíceré tvrdé pěsti vládních orgánů jim poznenáhlu zjednaly uznání a průchod pomocí žalářů, pokut, konfiskací a poprav.

Ze 27 anglických biskupů odpadl jen jeden, všichni ostatní byli uvězněni; týž osud stihl i biskupy irské. Královna myslila, že je připraví o mučednickou palmu, když je nechá v žalářích umírat pozvolnou smrtí. Zato nižší duchovenstvo ukázalo z velké části politování hodnou slabost. Ze 7.500 jen 2.000 jich odepřelo přísahu na nový církevní a bohoslužebný řád. Tito »recusantes« byli sesazeni, vzati v přísný dohled, někteří uvězněni. Na jejich místo byli rychle dosazeni lecjací řemeslníci. Rovněž vzkříšené kláštery byly znovu zrušeny a církevním jměním obdařeni vládní pochopové.

Trestání katolíků

V Londýně řádila luza tři týdny ohněm a sekyrami proti obrazům, křížům a rouchům, a papež s kardinály byli hanobeni nejneslušnějším způsobem. Katolíci byli vyloučeni ze všech úřadů, drakonskými zákony byla stíhána účast na katolických a neúčast na anglikánských bohoslužbách. Z vysokých pokut, vydřených na katolících, podporovala královna francouzské hugenoty. Hrabě Walgrawe byl uvězněn, poněvadž byl usvědčen, že byl na mši svaté. Zaplatil tedy pokutu 200 dukátů. Přece však nebyl propuštěn, poněvadž deset tisíc dukátů rozdal mezi chudé souvěrce. Zemřel ve vězení, odkázav i zbytek jmění k témuž účelu. Tak byla krásná anglická země

s třemi, snad s pěti miliony obyvatel, znovu a navždy pro církev ztracena.[55]) Šlo už jen o to, jak tam zachránit a udržet života schopnou katolickou menšinu.

John Knox

88. **Skotsko.** Neméně smutný a zároveň tragicky napínavý byl konec katolické víry v sousedním království skotském. Mladý, teprve 31letý král Jakub V. tam zemřel r. 1542 za války s Jindřichem VIII. z bolesti nad zradou svých velmožů. Za slabé poručnické vlády, spravující království jménem jeho nedospělé dcery a dědičky Marie Stuartovny, slavila kalvínská reformace do země hor a mlh vítězný násilný vjezd. Jejím hlasatelem byl John Knox, žák Kalvínův, podobný svému mistru, zasmušilý škarohlíd, fanatický demagog, šířící novou víru ohněm a mečem. Poštvaný lid roztřískal kláštery i kostely při nich vybudované, mnichy vyhnal, kardinála Bethuma v jeho hradě uškrtil; jen farní chrámy byly »očištěny«, to jest zbaveny všech ozdob a jejich holé zdi ponechány pro nové bohoslužby. Skotsko bylo jako málokteré království péčí četných mnichů naplněno památkami křesťanské vzdělanosti: kostely, kláštery, sochami, malbami, kříži a předměty bohoslužebnými. Zvláště některé svatyně byly pro svou starobylost a hroby králů a vynikajících mužů každému Skotu posvátné. Všechno toto umělecké bohatství bylo takřka v jednom roce od zdivočelých novověrců obráceno v spáleniště, ssutiny a trosky. Nejsurovější nepřítel nezuřil v dobytém kraji tak, jako Skotové ve vlastní zemi; nezůstalť tam jediný hrob jejich četných králů. Po tomto výbuchu satanské zloby prohlásil tamní parlament kalvínství za státní náboženství a sloužení mše svaté zakázal pod trestem smrti.

Kalvínství státním vyznáním 1560

Následujícího roku přivážela z přístavu Calais nádherná lodice osiřelé zemi její královnu, 19letou Marii Stuartovnu, vdovu po francouzském králi Františku II. Nerada opouštěla slunnou zemi a rušné město, v němž prožila své šťastné mládí od šestého roku, a již si byla oblíbila jako svou přirozenou vlast. Plula ke skotským břehům, nemajíc tušení o tom, jak velkými překážkami jí potměšilý osud zavalí životní dráhu, k jakým nerozvážnostem ji strhne její žhavá touha po životních radostech a jaké oběti jí uloží láska ke katolickému náboženství, kterou do sebe vssála v románském ovzduší.

Marie Stuartovna 1561—1567

Její nesnáze

Alžběta jí žádaný průchod Anglií odepřela, ba strojila jí úklady i na moři. V Edinburku byla přijata s jásotem, ale luza jí tři večery za sebou pod okny nudným nápěvem prozpěvovala žalmy v kalvínském překladě. Rada, v níž zasedali jen dva katolíci, jí dovolila, že si denně mohla dát sloužit mši svatou. Knox však popudil lid proti nové »Jezabeli« a prohlašoval, že jediná mše je pro království vět-

[55]) Pastor, VII. 440.

ším zlem, než vpád desíti tisíc nepřátel. Královnin nevlastní bratr James Murray, protestant, v plné zbroji a s mečem v ruce hájil královskou kapli, na niž rozzuřený dav hnal útokem, aby modloslužebného kněze zabil. Brzy bylo zjevno, že dcera Jakuba V. je ve své zemi více zajatkyní než královnou. Většina národa jí sice byla upřímně oddána; působiloť nemálo kouzlo její osoby a krásy. Též velmoži ji uznali, ale dělali si, co chtěli. Šlechta byla tehdy všude svévolná a vzpurná, ale skotští lordi hledali v nevázanosti sobě rovných. Katolické bohoslužby v celé zemi tehdy pominuly. Biskupové sice neodpadli, ale drželi se v ústraní. Královna nemohla ani obesílat tridentský koncil. Přesto přistoupilo v královské kapli o velikonocích jedenáct tisíc věřících k svátostem. Jediné, co královna svým souvěrcům vymohla, bylo, že duchovní, dopadení při konání bohoslužeb, nebyli trestáni na hrdle.

Spoluvládce Darnley 1565—1567

Nemalým nebezpečím skotské královně byla její vlastní ohnivá povaha. Dala se svádět k jednání svým hlubokým a živým citem, který předbíhal rozum a střízlivou rozvahu. Byla pravým opakem královny Alžběty. Ta si s city jen hrála; zato všecky její politické kroky a činy byly předem klidně rozváženy s chladnokrevností a chytrostí dokonalého státníka. R. 1565 pojala Stuartovna za chotě svého příbuzného Jindřicha Darnleye. Byl sice neschopný a nehodný, ale mladý a hezký, a královně se líbil. Její manželské štěstí však netrvalo dlouho.

Knox se náramně rozhorloval nad tancem a oblekem dám a hřímal proti pobloudilé královně zdrcující filipiky. Farizej! Ač to byl stařec již šedesátiletý, na jehož hlavě čas vyšlehal svou perutí důkladnou mýtinu a on měl mysliti spíše na poslední věci člověka než na ženitbu, přesto nepokládal sebe za nedůstojné dvořit a kořit se šestnáctileté krasotince, s níž pak, ženich obstárlý, slavil i svatbu. Kazatelé se ve sborech veřejně modlili, aby Bůh královnino srdce změnil nebo jí život ukrátil.

Účastní se spiknutí 1566

Brzy bylo známo, že v královském paláci se rodinné nebe kaboní. Královna záhy poznala, že chybila. Její manžel strádal velkou žízní, byl pyšný a nemoudrý, ale chtěl mít skutečnou účast v řízení státu, poněvadž jej královna v záchvatu lásky prohlásila za spoluvládce. Cítě se od vlády odstrkován, spikl se s velmoži proti vlastní choti. Alžběta, která ve všech sousedních zemích podporovala odboj a vzpouru, poskytla pomoc i skotským rebelům. Ti zabili v královnině pokoji jejího sekretáře Riccio, na nějž král bezdůvodně žárlil, a ji samu zajali. Podařilo se jí však uniknout na svobodu a vzpouru zdolat. Téhož roku se dočkala i dědice; byl to Jakub I., pozdější skotský a anglický král. Alžběta se dala při jeho křtu zastupovat jako kmotra.

Rozladění v královské rodině chtěl využít hrabě Bothwell, 30letý, drsný a zhýralý, pravý skotský Catilina. Pojal plán stejně hříšný jako odvážný, že krále zabije a vetře se na jeho místo. Bothwell byl jediný protestantský velmož, který zůstal královně věren. Bothwell dá zabíti krále

V únoru r. 1567 v noci o masopustní neděli poděsil město Edinburk ohromný výbuch. Za městem před branami byl explosí rozmetán dům, ve kterém ležel nemocný Darnley. Jeho tělo bylo nalezeno opodál v sadě. Podle všech náznaků byl nešťastník před výbuchem od vrahů zardoušen. Vraždu a zradu brala skotská šlechta na lehkou váhu. Ze 105 skotských králů sešlo 56 násilnou smrtí; nejpotupnější však poslední jejich král Jindřich Darnley.[56])

Veřejné mínění ukazovalo na hr. Bothwella jako na původce zločinu. Ale soud, v němž zasedali jeho spoluvinníci, jej osvobodil. Byla to holá komedie. V dubnu jela královna na venkov navštívit svého syna. Bothwell v čele vojenské družiny její průvod přepadl, ji zajal a odvedl na svůj hrad Dunbar. Tam bezbrannou tak dlouho přemlouval, až svolila, že jej pojme za chotě. Hrabě však žil v platném manželství, byv před rokem řádně oddán s katoličkou. Ale pomoc byla nasnadě. Katoličtí biskupově i kalvínská konsistoř prohlásili toto manželství pod různými záminkami za neplatné a v květnu, tři měsíce po zločinném výbuchu, podala královna ruku násilnému nápadníku a vrahu, a to před protestantským duchovním.

Opět se dala zaslepit vášní a citem a strhnout k činům, jež byly v nejpříkřejším rozporu s veřejnou mravností. Marně ji varoval její zpovědník dominikán Mamerot před krokem, který Boha urazí a poddané nesmírně pohorší. Po bezvýsledném protestu se svého úřadu vzdal. Královnu strhl prudký nával opačných citů již druhého dne v jiný extrém. V zoufalosti hlasitě křičela a volala po dýce, aby učinila nešťastnému životu konec. Třetího dne po osudné svatbě přijala veřejně svátosti, aby napravila pohoršení, dané katolíkům. Osudný nový sňatek

Ale oblouzená královna se náramně mýlila. Dopustilať se chyby, která byla z těch, jichž nelze napravit. Její povinností bylo vzkřísit katolickou menšinu, schopnou života, a dát zemi katolického dědice. Toto její poslání nadobro ztroskotalo. Veřejnost byla posledními událostmi náramně pobouřena a její vážnost byla ta tam.

Národ ji vinil z vraždy prvého manžela a z cizoložství. Nezaujatá historie jí sice spoluviny na smrti Darnleye nepřipisuje, ale sňatek s jeho vrahem rozhodně odsuzuje.[57])

Skoro všechna šlechta jako na povel se chopila zbraně proti královským manželům. Každý z lordů byl odhodlán sehnat nového krále s trůnu a zaujmout jeho místo. Královnino vojsko přešlo Nová vzpoura 1567

[56]) Pastor, VIII. 405.
[57]) Pastor, VIII. 411.

k vzbouřencům, Bothwell prchl na moře, upadl však do rukou Dánů, byl zajat, odvlečen do Dánska a tam až do smrti vězněn. Zajatá královna byla v potupném průvodu vedena do hlavního města, pak uvězněna na hradě Lochleven, stojícího uprostřed jezera, a musila se zříci trůnu ve prospěch syna Jakuba. Ten byl ovšem vychováván ve víře protestantské. V květnu následujícího roku s pomocí věrných odtud prchla, sebrala znovu vojsko, to však bylo poraženo. Neprozíravá královna hledala spásu u své anglické paní tety. Dík rychlosti svého koně dorazila až k mořskému břehu a na lodici se přeplavila přes Solwayský záliv na anglickou půdu. Alžběta dala nebezpečnou sokyni střežit na hradě Carlisle poblíž skotských hranic.

Vězněna v Anglii 1568—1587

Brzy se však ukázalo, že skotská královna v okovech je Alžbětě nebezpečnější, než když byla na trůně. Našlo se dost mužů, které rytířská soustrast k vězněné svedla k nerozvážným činům. Nasazovali hrdla i statky, osnovali spiknutí a rozdmychovali vzpoury, aby Stuartovnu, trpící brutální násilí, vysvobodili a uvedli na skotský a anglický trůn. Dopadení spiklenci však skončili na popravišti a pobouřené kraje byly uklidněny brannou mocí. Když však někteří její straníci došli v opovážlivosti tak daleko, že se pokoušeli i Alžbětu zabít, když papež Pius V. vyřkl nad Alžbětou klatbu a anglické katolíky zprostil povinnosti jí poslouchat,[58]) nastalo v zemi nemalé vzrušení.

Alžběta v klatbě 1570

Vláda platila velký počet ničemů a padouchů doma i v cizině, kteří slídili po důkazech proti skotské královně. Vloudili se i do ústavů, vydržovaných na pevnině pro výchovu anglických kněží, po řadu let přijímali licoměrně svátosti, ba i kněžské svěcení si dali udělit. Ba angličtí ministři sami z obmyslné, záludné politiky ponoukali straníky skotské královny k nezákonným činům.

Odsouzena na smrt

Konečně vláda myslila, že má usvědčující důkazy v rukou. Uvězněná byla dopravena na hrad Fotheringhay, ležící ve střední Anglii. Dostavil se tam i soudní senát, 43 lordů, před nímž se obžalovaná odpovídala z těžkých obvinění. Hájila se důstojně a důmyslně. Připouštěla, že se chtěla z nespravedlivého zajetí vyprostit povstáním domácích a vojenským zakročením zahraničních přátel. Rozhodně však popírala, že by byla schválila úmysl skotského šlechtice Babingtona, sprovodit Alžbětu se světa. Proces měl povážlivé formální chyby. Babington, jehož svědectví by bývalo padalo nejvíc na váhu, byl již před zasedáním soudu popraven, nebyli předvedeni ani královnini písaři ani žalobci, nebyl jí povolen obhájce, a dopisy, které ji z účasti na komplotu usvědčovaly, nebyly originály, nýbrž porušené opisy. Přesto byla 25. října 1586 odsouzena na smrt. Tři měsíce však Alžběta vykonání rozsudku odkládala.

[58]) Byl to první a poslední případ v novověku.

Odsouzená prosila Sixta V. za odpuštění hříchů, o modlitbu a přenesla naň svá mateřská práva nad synem Jakubem. Psala i královně Alžbětě. Nežádala o prodloužení života, nýbrž o převezení svého těla do Francie. Chtěla být pohřbena v katolické zemi, v níž prožila šťastné mládí. Dále ji prosila, aby nebyla popravena tajně, nýbrž u přítomnosti svých služebnic, a těm aby bylo ponecháno, co jim ze své chudoby zanechává. Poslední přání

Nebyl jí povolen ani katolický duchovní. Byla si vědoma, a sami odpůrci to přiznávali, že její život je stálým nebezpečím pro anglikánskou víru. Kdyby se byla zřekla katolické víry, jak k tomu byla sváděna, byla by bývala všech těch strastí ušetřena. Ale ona ústně i písemně ujišťovala svého duchovního rádce, že je odhodlána za svou víru zemřít, jinak že by se ani nepokládala za hodnou věčného života.

V předvečer popravy umyla služebnicím nohy, připila jim na zdraví a po půlnoci si dala předčítat z evangelia o utrpení Páně, až po slova: »Pravím tobě, dnes budeš se mnou v ráji.« Ráno byla odvedena do hradní síně, v níž se tísnila stráž, okolní šlechta a lid. Šla na smrt důstojně a zbožně, v jedné ruce kříž, v druhé modlitební knížky. Skrovné komonstvo ji provázející se rozplývalo v slzách; její oči nezvlhly. Slavnostně prohlásila, že je suverénní královnou, že zákonům tohoto státu nepodléhá, že je zákonitou dědičkou anglického trůnu a že trpí bezpráví. Pak se modlila pevným a silným hlasem, že překřičela i anglického děkana, který se pokoušel její pobožnost rušit. Prosila Boha za papeže, za církev, katolická knížata, za svého syna, ale i za Alžbětu a své nepřátele. Pak sklonila hlavu, ale chvějící se katova ruka teprve druhou ranou přeťala její šíji. Popravena 9. února 1587

V době náboženských válek se obě strany dopustily mnohých zločinů. Největším se poskvrnila Alžběta, která dala popravit sousední královnu a příbuznou, která u ní hledala ochrany. Londýn jásal radostí, hlahol zvonů se nesl nad osvětlenými ulicemi, ale Alžběta, v pocitu zlého svědomí, hrála nedůstojnou komedii. Oblekla smuteční šat a dala uvěznit ministra, že překročil svou pravomoc.

Bezcharakterně se zachoval vůči své matce i syn Jakub, dvacetiletý skotský král. V mysli tamních lordů ustoupila dřívější svévole citu soustrasti s jejich královnou. Na kolenou a s tasenými meči prosili jejího syna, ať je vede proti jejím katanům. Ale nehodný syn skládal oslavné verše na »panenskou královnu« a nařizoval modlitby, aby se jeho matka obrátila a polepšila. Nehnul pro ni ani prstem, jsa spoután od Alžběty zlatými a stříbrnými okovy. V téže době vyloudil značné peněžní částky i na papeži, slibuje mu, že se stane katolíkem. Nehodný syn Jakub

Ale i Alžbětě se špatně odvděčil. Těla obou královen, které se za živa neviděly, jichž on obou se stal dědicem, uložil ve westminsterské svatyni blízko vedle sebe. Nemine hodina, aby při neutuchajícím proudění turistů a návštěv nebylo u její hrobky slyšet slova odsouzení, nevole a nelibosti, naopak u hrobky skotské královny zní jen projevy sympatií a soucitu.

Skotská královna je postava plná tragické síly. Za chyby, do nichž se dala strhnout svým příliš živým temperamentem, těžce a dlouho pykala. Mezi zdmi žaláře vadla její mladost a proslulá krása, a náruživá jezdkyně a lovkyně se ke konci devatenáctiletého zajetí sotva držela na nohou, ač jí ještě nebylo 45 let. Její utrpení bylo dovršeno násilnou smrtí.

Konečně se Filip II., král španělský, nejmocnější zápasník za práva církve v Evropě, rozmáchl k velké ráně proti Anglii. Nebyla to jen ochota zjednat průchod papežským klatbám a touha ztrestat do nebe volající zločin; pudily jej i jiné, a to působivější důvody. Alžběta podporovala v Nizozemsku odboj Filipových poddaných a angličtí piráti neustálými loupežemi citelně poškozovali španělský obchod. Filip mimoto ani jako stařec nezapomněl, že mu anglická koruna jako mladému princi znenadání uklouzla z rukou.

Angličtí námořní hrdinové

První angličtí námořní hrdinové Frobisher, Drake a Hawkins byli piráty velkého stylu. Přepadali španělské kolonie, hlavně v Peruánsku, bohatém na drahé kovy, a plenili je; olupovali i lodi, které na moři dopadli. Jmenovitě Drake byl postrach španělských lodí a přístavů. Když se opět vracel od peruánského pobřeží a uslyšel, že naň Španělé číhají v Magalhaesově průlivu, obrátil se na západ, a tak první z Angličanů byl přinucen obeplout zemi. Z pěti lodí se vrátila sice jen jedna, ale plna pokladů. Týž hrdina dal jednou zapálit ženský klášter a nikoho nepustil ven, až vše shořelo. Hawkins bohatl zotročováním černochů a část výtěžku dával Alžbětě.[59])

Nepřemožitelná armáda 8. srpna 1588

R. 1588 vyzbrojil Filip II. se značnou podporou papežovou loďstvo, známé pod jménem »nepřemožitelné armády«. Skládalo se ze 153 plachetních korábů, jež vezly 2.500 děl a 30 tisíc vojska. Anglický národ si však uvědomil osudovou chvíli a bez rozdílu víry se hrnul pod válečné prapory. Při ústí Temže stálo pohotově v opevněném táboře vojsko suchozemské a na moři očekávalo nepřítele 190 lodí. Byly sice menší než španělské, ale zato obratnější a jejich velitelé, svrchu jmenovaní hrdinové, byli s místními poměry a úskalími dobře obeznalí. Španělský vůdce Medina Sidonia měl přísný rozkaz přijmout na paluby nejprve 30 tisíc vojska, které měl v nizozemských přístavech připraveno Alexander Farnese, a pak teprve měl přistat k anglickým břehům. Angličané však nizozemské přístavy blokovali a Medina Sidonia čekal u města Calais. Tu se v noci před

[59]) Pastor, X. 305.

8. srpnem proti němu hnalo osm nepřátelských lodí paličských, naplněných hořlavinami, aby mu koráby zapálily. Španělé se chtěli obávaným lodicím vyhnout a zpřetínali kotevní lana. Ale poněvadž vál silný vítr, nastal mezi uvolněnými loděmi nepořádek a zmatek. Angličané je napadli s veškerou silou a dobyli rozhodného vítězství. Jejich dělostřelci mířili a stříleli třikrát jistěji než španělští. Španělské střely s velkých, rozkolébaných korábů létaly Angličanům vysoko přes hlavy. Medina se vracel kolem Britského souostroví, pronásledován jsa neustále bouří, takže do Španělska dopluly pouze nepatrné trosky.

Význam vítězství

Anglie se ozývala triumfálním jásotem. Národ nadšeně pozdravoval svou královnu, která jako vítězná Amazonka na bělouši, s maršálskou holí v ruce, projížděla řadami vojska. Vítězství bylo velebeno jako projev Boží přízně vůči protestantům a nelibosti nad katolíky. Úspěch byl zveličován i tím, že španělská armáda byla nazvána nepřemožitelnou. Tento název jí byl dán v Anglii, nikoliv ve Španělsku.

Filip vypravil ještě dvě loďstva proti anglickým břehům, ale obě byla zničena bouřemi. Tyto neúspěchy Španělska zachránily protestantismus v Anglii a Nizozemsku. Alžběta stanula na vrcholu své moci. Za vlády »mořské královny« anglický genius slibně rozpřáhl perutě nad vlnami oceánu.

Galeje a plachetnice

Těmito boji nastal velký obrat i v námořním válčení. Na klidném moři Středozemním se používalo galejí, poháněných vesly. Lodi se přibližily bezprostředně k sobě a vojska bojovala muž proti muži. Ale v neklidném moři Severním se tento druh válečných lodí neosvědčil. Bylo třeba stavět plachetnice, a uvolněné boky, na nichž byli dosud umístěni veslaři s vesly, skýtaly nazbyt místa pro děla. Těch pak trčelo z lodních boků i v několika řadách nad sebou dvacet až sto. Ani parní pohon nezpůsobil po této stránce většího převratu.

Pronásledování katolíků

Angličtí katolíci zle pykali za to, že katolický král napadl Anglii. Ve čtyřech měsících válečného napětí jich 48 skončilo na popravišti.[60]) S počátku byla účast na katolických bohoslužbách trestána jen pokutami a vězením, poněvadž se vláda kojila nadějí, že katolický klerus časem vymře, a laici měli být soustavným odíráním stlačeni na opovrženou třídu helotů. Ale sebevědomá církev, již vanul svěží dech vítězné reformy, nemínila své věrné v Anglii nechat ve psí nové Jezabeli. V Římě, Lisaboně, Valladolidu, Amiensu, v St. Omer byly založeny ústavy pro výchovu duchovních pro Britské souostroví; v některých studovali i šlechtičtí synové oněch zemí. Příliv duchovenstva z těchto ústavů nemínila vláda trpět. Hleděla je odstrašit drakonskou přísností. Byli ukrutně mučeni na skřipci,

Ústavy pro výchovu angl. kleru

[60]) Pastor, X. 324.

hladem, za nehty jim byly vráženy jehlice, nohy sešroubovány do španělských bot; pak teprve byli popraveni.

Alžběta Clitheroe byla pro skrývání kněze rozmačkána dveřmi, jež byly obtíženy balvany. Vězení od r. 1580 byla katolíky tak přeplněna, že si vláda dala od šlechticů, které pokládala za tajné katolíky, postupovat hrady a zámky, a používala jich jako žalářů. I hoši byli sázeni do želez a okovů.

Edmund Campian † 1. prosince 1581

Z těch, kteří se odvážili do lvové jámy, je u nás nejvíce znám Edmund Campian, anglický prvomučedník z jesuitského řádu. Pocházel z Londýna, osvojil si skvělé humanistické vzdělání, učil na oxfordské universitě a dal se posvětit na jáhna anglikánské církve. Uvědomiv si své poblouzení, vrátil se do církve, putoval do Říma a vstoupil do jesuitského řádu. Noviciát konal v Brně, v Praze učil šest let rétorice a filosofii. R. 1580 byl poslán jako misionář do své vlasti. Šel tam s jistou předtuchou toho, co jej čekalo. Hranice překročil, přestrojen jsa za klenotníka. Čtyřicetiletý muž ohnivého ducha, uchvacující výmluvnosti, způsobil v Londýně, zvláště mezi mládeží, nemalé pohnutí. Prošel napříč celou Anglií. Sloužil mši svatou, udílel svátosti, sílil slabé, přijímal marnotratné syny. Tehdy byly bohoslužby již vzácné a tamní věřící si přáli, aby mše svatá trvala aspoň hodinu; a když se naskytla příležitost, vydrželi na šesti i sedmi mších po sobě. Misionář se však nikde dlouho nezdržoval. Spiskem »Deset důvodů o pravosti církve« pích do vosího hnízda. Od zrádce a odpadlíka byl vydán v ruce státních pochopů, vsazen do Toweru, čtyřikrát ukrutně mučen a po skvělé disputaci 1. prosince 1581 s několika svými oběšen a rozčtvrcen. Poslední jeho slova byla modlitba za anglickou královnu, kterou kdysi vítal v Oxfordě a která jej i zajatého ze zvědavosti chtěla spatřit.

Jeho mužná smrt prospěla katolíkům více než několikaletá činnost.

Celkem bylo za Alžbětiny vlády v Anglii pro víru utraceno asi 200 osob, ponejvíce kněží za sloužení mše svaté.[61]) Zvláště anglická kolej v Římě byla pravé »seminarium martyrum«.

Irsko

Rovněž v Irsku byli biskupové uvězněni, kláštery zrušeny, katolické školství zničeno, církevní jmění dáno anglikánským duchovním, kteří se tam neměli o koho starat; katoličtí Irčané platili jim desátky až do dob O' Connellových. Irčané hájili svou svobodu, vlast a víru se zoufalou odhodlaností. Podpory se jim dostávalo od španělského krále. Válka se zvrhla ve vyhlazující boj dvou nepřátelských plemen. Anglosasové zabíjeli z ďábelské kratochvíle ženy i děti. Na konci Alžbětiny vlády bylo Irsko anglickému panství podrobeno, ale zvláště na severu skoro vylidněno; tam zatím vládli jen mrtvolám a spáleništím. R. 1580 tam bylo na př. 22 mdlých

[61]) Pastor, IX. 287.

starců i s kostelem spáleno, že se zdráhali uznat Alžbětu za papežku.[62]) Z duchovních zemřeli násilnou smrtí četní františkáni. Kněz se nesměl ve svém šatě veřejně ukázat. Vychováváni byli v irských kolejích v Římě a jiných městech na pevnině. Bohoslužby konali v soukromých příbytcích.

Co mohli očekávat praví věřící od putifarky, která obklopena milány, si zakládala na čestném názvu »panenské královny«, v jejíchž komnatách prý bylo po její smrti nalezeno tři tisíce toilet? Ale marně se namáhala zvýšiti těmito prostředky půvab, který jí příroda odepřela. Zřídka kdy vložil osud rozhodnutí o světovém názoru celého národa do rukou ženštiny falešnější a ješitnější. Dožila se plných 70 let. Na sklonku života byla děšena různými přízraky, zvláště krvavými hlavami popravených mnichů.

89. **Odboj Nizozemska.** Po Francii a Britském souostroví bylo na západě Nizozemsko nejdůležitějším zápasištěm mezi starým a novým názorem životním. Proláklá země při ústí Másy a Rýna, o niž se moře a souš od věků sváří, byla jakoby samou přírodou předurčena za úporné bojiště. Leč odboj, který tam uprostřed 16. století propukl a přes 50 let naplňoval tuto snad nejbohatší evropskou zemi záplavou plamenů a krve, byl s počátku více povahy národní a hospodářské. Podstatnou účast na něm měly i sobecké cíle ctižádostivých velmožů.

Jako říční proudy splývají s pevniny do nizozemské prolákliny, tak tam pronikaly z Německa i nové náboženské názory. Ale mnoho ohlasu nebudily u národa oddaného především obchodu a živnostem. Lid se staré víry držel a chodil do kostela; zato příslušníci vyšších vrstev byli církvi odcizeni a žili jako epikurejci. Byliť to krajané Erasma Roterdamského, a o něm nebylo lze říci, že by nebyl býval prorokem ve své vlasti.

Příčiny odboje

V císaři Karlu V., vnuku Marie Burgundské, který mluvil vlámsky, viděli Nizozemci panovníka domácího původu. Zato za Filipa II., který vládl despoticky a nehnul se z Escorialu, začali pociťovat tíži cizího jařma. Do země byly vloženy tři tisíce španělského vojska a v bohatých městech viděl španělský král zlatodol příjmů, jichž potřeboval na mnohé války. Nizozemsko si s bolestí uvědomovalo, že je vykořisťováno pro cizí zájmy.

Granvella

Správu země vedla Marketa Parmská, nevlastní sestra Filipa II. Jejím předním rádcem a skutečným správcem byl kardinál Granvella, burgundského původu, muž bystrého ducha a neobyčejné pracovní síly; dovedl současně zaměstnávat i šest sekretářů. Byl to více politik než prelát a nebyl prost panovačnosti a ctižádosti.

[62]) Pastor, IX. 337.

Vilém Oraňský

Jeho rovnocenným sokem byl Vilém, princ Oraňský, z rodu německých hrabat Nassavských, příjmím Mlčelivý, který nade všechny vrstevníky vynikal prozíravostí, houževnatostí a ctižádostí. Ono příjmení dostal již jako páže při dvoře Karla V. pro svou uzavřenost, ostré pozorování všeho kolem sebe, zištnost a licoměrnost. S počátku se hlásil k luterství, v jedenáctém roce se stal katolíkem, aby se mohl uvázat v dědictví po zemřelém příbuzném ve Francii. Teprve když bouře jím rozdmýchaná nabyla silného zabarvení kalvinistického, přizpůsobil se silnější většině a prohlásil se za učedníka Kalvínova. Jinak byly jeho mravní názory dosti chatrné. V konfesních hádkách viděl jen náboženské vrtochy, byl nemírným milovníkem chmeloviny; ale nejmocnější vášní, která stravovala jeho duši, byla ctižádost a vládychtivost. Nikdo nedovedl jako on snovat v zákulisí tkanivo pletich; při tom sám zůstával v pozadí a do popředí nastrkoval jiné. Vyrvat Nizozemsko španělskému králi a stát se jeho pánem bylo jeho odvážným, velkým, ale také osudným životním cílem.

Biskupské stolce

V celém Nizozemsku byly jen tři biskupské stolce; velké kusy země podléhaly biskupům zahraničním. Úprava těchto neutěšených poměrů měla býti prvním krokem k nápravě odumírajícího náboženského života. Papež dovolil, že tam může být čtrnáct stolců biskupských a tři arcibiskupské. Dotovány měly být zbožím opuštěných klášterů. Ale na ty upírala lačné zraky šlechta, větším dílem zadlužená. Proti Granvellovi, který zaujal nový metropolitní stolec v Malině (Mechelen) a byl vyznamenán purpurem, hnali nespokojenci především útokem. Bylo jim nesnesitelné, že cizinec občanského původu se vetřel v zemi na přední místo. Zavádí prý španělskou inkvisici, jeho vláda že je zkázou země; bylo mu též ve zlé vykládáno stíhání a trestání kacířů podle obecně platných zákonů; proti tomu brojili i katolíci. V hanopisech byl zesměšňován neomaleným způsobem. Kardinál prohlédl dosah a cíle podvratných rejdů a radil králi, aby dal několik předáků postínat. Ale Filip II. povolil nátlaku nespokojenců a Granvellu začátkem roku 1564 odvolal. Moře však vřít nepřestalo.

Geusové 1566

Asi 400 nižších šlechticů neslo do hradu petici, aby byly zastaveny zákony proti nekatolíkům. Marketa, vidouc z okna přicházet tak velké množství, chvěla se úzkostí. Jeden z rádců, hr. Barlaymont, však ji konejšil, aby se nebála těch nuzáků (ce n'est qu'un tas de gueux). Ti, když se to po audienci při hlučném banketu dověděli, rozjařeni vínem, nazvali příslušníky své strany geusy. Šat z hrubé vlněné látky, jakou se přiodívali žebráci, se stal módou, a za pasem nosili malé dřevěné poháříky.

Bylo však třeba získat pro odboj i obecný lid. Šířící se luterství

se zdálo strůjcům vzpoury živlem příliš konservativním. Povolali tedy z Ženevy, Anglie, Francie a Německa hlasatele radikálního kalvínství. Brzy byla země jako divokou smrští pobouřena do nejhlubšího dna. Pomáhali i domácí kazatelé. V nejednom mistru jehly se probudil prorocký dar, nejeden vládce dratví zaměnil trojnožku za kazatelnu. Kraj byl mimoto zaplaven i paličskými letáky. Utvořily se houfy, ozbrojené sekyrami a palicemi, a v srpnu r. 1566 jako na povel se vrhly na kostely a kláštery. Nebylo ušetřeno ani nádherného domu v Antverpách, který patřil k nejvzácnějším v celé církvi. Nejprve byl stržen velký kříž s hlavního oltáře, pak byla rozbita vzácná socha Matky Boží. Podoby lotrů nechali divoši nedotčeny. Všech 72 oltářů bylo na padrť rozbito, sochy, »římské modly«, rozsekány, posvěcené hostie pošlapány, z kalichů si rouhači připíjeli a svatými oleji natírali obuv. Obrazy naházeli na hromadu a zapálili, bohoslužebné knihy polili mastnotami, aby rychle shořely, mešní roucha rozsápali; i hroby byly pustošeny. Malovaná okna vytlučena a proslulé varhany, nejlepší v celém Nizozemsku, proměněny v haldu trosek. Hr. Eulenburg si sedl ke stolu a k pobavení zlosynů krmil svého papouška svatými hostiemi. V Antverpách, kde bylo tolik církevních staveb, nebylo ušetřeno jediného kostela, kláštera, hospitálu, jediné kaple. Ve sklepích čerpali zlotřilci zuřivost a vztek proti svodům staré víry. Umělecké poklady utrpěly nenahraditelné ztráty. V létě toho roku v jediném kraji flanderském bylo od 10.—27. srpna vytlučeno 400 kostelů a klášterů.[68]) Ve větší části země katolické bohoslužby vůbec přestaly.

Výbuch obrazoborectví srpen 1566

Pius V. vybízel Filipa II., aby se odebral do Nizozemska a osobním zakročením a mírností si opět získal přízeň a důvěru poštvaných poddaných. Ale váhavý a těžkopádný král se ze Španělska nehnul ani na krok. Nejvíc se mu zamlouvala rada vévody Alby, radícího k přísnosti. Byl tedy vyslán s desíti tisíci španělského vojska, aby zpupnost potrestal a otřesenou královskou moc obnovil. Strach a hrůza jej předcházely. Asi sto tisíc vinníků prchlo za hranice, unášejíce své hlavy do bezpečí; mezi nimi i Vilém Oraňský, přední původce toho řádění.

Bezohledný Alba 1567—1572

Vévoda zřídil »radu nepokojů«, již lid právem přezval radou krvavou. Ta odsoudila velké množství kompromitovaných osob k ztrátě hrdla. Za šibenice sloužily místa i trámy, trčící z rozvalin rozbitých kostelů. Na náměstí bruselském skončili pod katovou sekyrou i hrabata Egmont a Hoorn, chlouba panského stavu. Oba byli katolíci a umírali po katolicku. Zvony smutně hlaholily a ohromený lid myslil, že nastává soudný den. Prolomil kordon vojáků a namáčel šátky v krvi hraběte Egmonta, nejpopulárnějšího velmože.

[68]) Pastor. VIII. 343.

Nesmyslné popravování druhořadných a bezvýznamných vinníků případně charakterisoval kardinál Granvella: »Nechytil-li Alba Mlčelivého, nechytil nic.« Rostoucí armáda pohlcovala velké sumy. Rozsáhlé konfiskace nestačily; jal se tedy Alba ukládat a vymáhat vysoké daně, jmenovitě desátý díl movitého a dvacátý nemovitého jmění. Jeho despocie a vydírání dráždilo a dohánělo k zoufalství a vzpouře i mírumilovné obyvatele. Vilém Oraňský sice podnikal vpády do své vlasti i s 30 tisíci vojska, ale proti španělskému vojevůdci, nejlepšímu taktiku své doby, v poli nic nepořídil.

Námořní geusové

Někteří odpůrci španělského panství prchli na moře a stali se piráty, přepadali španělské lodi a městečka králi věrná. R. 1572 dobyli tito námořní geusové města Brielu, ležícího na ostrově při ústí řeky Másy, nevelkého, ale pevného. Zpráva o tomto jejich úspěchu se rozšířila velmi rychle po celém Nizozemsku a dodala nespokojeným odvahy. Odpor, dotud jen stěží tlumený, propukal ve zjevný odboj. Měšťané v severním Nizozemsku se chopili zbraně a španělské posádky pobili nebo vyhnali. Vilém Oraňský byl zvolen za správce a byla mu povolena daň na vydržování vojska.

Dobývání vzbouřených měst

A nyní se rozpoutal v zemi ukrutný boj o četná městečka, boj na život a na smrt, při němž se obě strany dávaly strhnout k nelidským činům. V městě Mons dal Alba skoro všechny občany postínat. V městečku Tergoes, ležícím na ostrově, byla španělská posádka vzbouřenými občany uvedena do velké tísně; 3.000 krajanů jí bylo posláno na pomoc. Ale aby se tam dostali, za odlivu skoro půl dne musili v dlouhé řadě muž za mužem pochodovat mořem. Pět hodin zápasili s vlnami, po paže ve vodě, s prachem a zavazadly na hlavě. — Když dobyli Naardenu, vydrancovali jej, muže porubali a město pak zapálili. Haarlemští přepadli obléhající Španěly za zimy na bruslích. Též ženy i děti rychle na ledě dovážely zásoby do města. Ale i Španělé se záhy naučili používat tohoto dopravního prostředku. Vyhladovělé město se musilo vzdát a část měšťanů byla popravena. Severněji ležící Alkmaar byl zachráněn jen tím, že měšťané prokopali mořské hráze. Vlny sice odnesly úrodu, ale zahnaly také nepřítele. Tehdy byl podlomen i utěšený rozvoj města Antverp.

Španělská posádka vrazila z citadely do města, vzpouru přemohla a tři dni tam drancovala. Píše se o španělské furii. I chrty krmili vybranými lahůdkami a koním myli kopyta vzácným vínem.

Alba odvolán 1572

Uprostřed boje byl Alba r. 1572 v nemilosti odvolán, stižen kletbou celé země. Byl vysoké postavy, snědé, nesympatické tváře, pyšného chování, drsného hlasu. Myslil, že svými krutostmi zjednává jen průchod spravedlnosti a právu. Svatého muže Ludvíka z Granady ujišťoval, že si není vědom jediného těžkého hříchu, jehož by se byl v Nizozemsku dopustil. Byl to pravý Španěl, církvi i králi

zcela oddaný, ale bez jakéhokoliv porozumění pro názory a zvyky jiných. V širém poli neprohrál jediné bitvy. Měl čtyři sta zasvěcených smrti (enfants perdus), kteří po krátké modlitbě se vrhli na nejsilnější místo v nepřátelském šiku, rozvrátili jej a tak ostatnímu vojsku usnadnili vítězství.

Don Juan d'Austria † 1578

Nic nepořídil jeho nástupce Zuniga, ani Don Juan d'Austria, který si chtěl v Nizozemsku založit království; pak hodlal vysvobodit Marii Stuartovnu a zasednout s ní na anglický trůn. Poněkud dobrodružné a romantické plány mu důkladně křížil Vilém Oraňský. Intrikami a pletichami mu podrývál půdu, ba pokoušel se jej i zajmout. Již po dvou letech princ v 33. roce věku zemřel, byv zlomen nezdarem a starostmi. Jako meteor zazářil na obloze evropských dějin slavným vítězstvím u Lepanta a předčasným zhasnutím si získal sympatie potomních věků. Jeho příbuzný a nástupce Alexander Farnese, syn prvé místodržitelky Markety, vévodkyně parmské, vynikal jako vojevůdce i jako politik. Za něho došlo v zemi k důležitému třídění duchů a dalekosáhlému obratu.

1578—1592

Krutosti kalvinistů

Nenávist k španělské vládě byla v celém Nizozemsku velká, a to jak u nekatolíků, tak u katolíků, a Vilém Oraňský chtěl všech sedmnáct provincií vytrhnout ze španělského poddanství. Že se mu to nepovedlo, toho neposlední příčinou byl fanatismus kalvinistů. Hned při dobytí Brielu geusové vytloukli tamní kostely a dopadených třináct duchovních umučili. Tak si počínali všude, kde nabyli moci.[64]) Brzy v nedalekém Gorkum jim padlo do zločinných rukou devatenáct duchovních, mezi nimi jedenáct členů františkánského řádu. Byli odvlečeni do Brielu, tam oběšeni a těla zhanobena. Církev je ctí jako svaté; jejich ostatky jsou uloženy ve františkánském kostele v Bruselu.

Mučedníci z Gorkum

Ignác Azevedo a 40 druhů † 15. července 1570

Dva roky předtím se Daria, vůdce holandských pirátů, dopustil zločinu, který v dějinách misií snad nemá sobě rovna. Ignác Azevedo, visitátor jesuitských misií v Brasilii, vrátiv se do Evropy, oznámil generálu Františku Borgiášovi, že pro svízelné pole činnosti se nejlépe hodí mladí klerici, poněvadž brzy a snadno přivyknou podnebí a naučí se řeči. Bylo mu dovoleno vybrat si jich z kolejí Pyrenejského poloostrova, kolik uzná za dobré. Visitátor tam vzbudil v řádovém dorostu velké nadšení pro šíření víry za dálným oceánem, a z těch, kteří se hlásili, si vybral asi 70, hlavně mladých spolubratří. Byla to největší misionářská výprava, na jakou se řád vzmohl. Azevedo je rozdělil v Lisabonu na tři lodi, a když zadul příznivý vítr, pustili se na širé moře. Ale skvělé výpravě nebylo dopřáno doplouti k břehům Nového světa. Podle lidského zdání úplně ztroskotala.

[64]) Pastor, VIII. 356.

U Madeiry musilo loďstvo čekat na příznivější vítr a kapitán lodi, na níž se vezlo 40 misionářů, odbočil na jih k ostrovům Kanárským za obchodní záležitostí. Tam u ostrova Las Palmas byla osamělá loď přepadena piráty a po neúspěšném boji se její kapitán vzdal. Náčelník pirátů všem daroval život, i vojákům; jen misionáři, kteří nebojovali, byli odsouzeni na smrt. Když Azevedo viděl, co nastává, vybízel spolubratry k neohroženosti a mužnosti, a pokárav směle bezbožnost kacířů, první klesl, byv zasažen několika kopími. Jeho druhové byli tupeni, týráni a buď mrtví nebo s přelámanými údy naházeni do moře. Jediného zlosyni ušetřili, aby jim sloužil jako kuchař. Zato kapitánův syn si oblekl šat jednoho ze zabitých a ochotně podstoupil smrt za víru. U ostrova Palmového dobyli si slavných, nehynoucích palem. Řád je ctí jako blahoslavené. Věřící se v oněch místech doporoučeli jejich ochraně a prosili je za šťastnou plavbu a kapitáni dávali k jejich poctě vypálit salvy z děl.

Ale ani z ostatních lodí žádná nedoplula do Brasilie. Patnáct měsíců byli zmítáni na moři, a když se prořídlí lodníci a cestující na jediné lodi vraceli domů, byli u Azor přepadeni od pirátů hugenotských. Kapitán portugalské lodi zahynul v boji, tři misionáři byli zabiti, jedenáct jich bylo uvrženo do moře.

Bezbožní kalvinisté nejen že sami nešli k pohanům, leč aby tam katolické misie vydrancovali, ale obětavé věrozvěsty zabíjeli. Druhové Azevedovi zahynuli většinou v květu mládí; byliť mezi nimi novicové 16, 15 i 14letí.

Kalvinisté podnikali pravý hon na katolické duchovní a předstihovali se v jejich bestiálním mučení. Toto zběsilé řádění bylo proti mysli i samému Vilému Oraňskému. Ten chtěl především svou vlast vytrhnout ze španělského poddanství a církevní jmění mínil mezi obě konfese rozdělit. Ale predikanti jej napadli, že náboženství je mu pouhým pláštěm sobeckých cílů. Čím slabší byla jejich menšina, tím větší byla jejich troufalost a odvaha. R. 1577 začala zfanatisovaná luza znovu vybíjet kostely a kláštery. V nynější Belgii prý z 28 městeček 24 se jich hlásilo k evangelické víře!

Katolická liga 1579

Tato jejich zpupnost byla možná jen při nevýslovné malátnosti a netečnosti katolíků, nedotčených ještě duchem pravé reformy. Ale míra kacířské zloby již byla dovršena. Preláti jižních provincií a část šlechty ujednali v lednu 1579 Katolickou ligu na obranu víry pod ochranou španělského krále. Po dvou týdnech prohlásilo sedm severních států U t r e c h t s k o u u n i i k hájení svobod.

R. 1580 vyslovil král nad Vilémem klatbu. Nazval jej původcem všech těch rozbrojů a šelmou a hlavní překážkou míru. Každému, kdo mu jej vydá živého nebo mrtvého, slíbil šlechtictví a 25 tisíc dukátů. Rok poté vypověděly severní státy Filipovi poslušnost.

Konec Viléma Oraňského 1584

Baltasar Gerard z Franche Comté, 27letý Filipův poddaný, vloudil se v Delftě do paláce, v němž Vilém bydlel. Ze všech nejlstivější se dal přelstít. Uvěřil jeho falešným dokumentům, a když odcházel od hostiny, byl od něho zasažen třemi výstřely. Pachatel byl ukrutně umučen. Byl trápen na skřipci, ohněm pálen a železným kolem lámán. Příbuzní dostali slíbenou odměnu.

Obrat ve prospěch Holandska

Alexander Farnese zatím dobýval města za městem a obnovoval v nich katolické bohoslužby; dával očistit chrámy, proměněné místy v stáje nebo skladiště. Byl by nepochybně dobyl celé země a kalvínské náboženství smetl do moře. Ale vtom obrátil španělský král svůj hlavní zřetel v jiné strany, k Francii a Anglii, a tak byly severní provincie zachráněny. R. 1600 prohráli Španělé první bitvu v poli a r. 1609 za Filipa III. bylo ujednáno s odpadlými provinciemi dvanáctileté příměří. Tak vzniklo nynější Nizozemsko, které tehdy mělo dva miliony obyvatel; zmocnilo se portugalských kolonií a rychle se povzneslo na obchodní a námořní velmoc.

Katolíci zbaveni práv

Ačkoliv byli katolíci v pěti z těchto sedmi svobodných provincií asi v převaze, ač bojovali za svobodu vlasti stejně jako nekatolíci, přesto jim od fanatických kalvinistů nebylo přiznáno ani právo soukromého kultu, to jest konání bohoslužeb v soukromých příbytcích. Marně se za ně přimlouvali králové francouzští, španělští a papež. Zato všechny sekty, i novokřtěnci, Židé i mohamedáni, konali svá bohoslužebná shromáždění veřejně a nerušeně. Zákaz byl několikráte opakován. Nejlepší a nejbohatší část národa však zůstala církvi věrna a amsterodamští obchodníci na př. upravovali k bohoslužebným účelům svá skladiště. Jedna taková sýpka je tam dosud zachována jako museum a jako památník dob, kdy věřící ctili svého Boha v noci a v katakombách. Když byli udáni, zaplatili pokutu. Byli trestáni i za to, že se nedali oddat před pastorem a nedali od něho pokřtít své dítky. Byla jim znemožněna i návštěva bohoslužeb v kapli francouzského a benátského vyslance. Kalvínští horlivci zvedli občas proti papežencům válečný pokřik a naléhali na zostření trestů; ale úřady tohoto slepého záští neschvalovaly; úředníci byli také přístupni darům, a leccos neviděli a neslyšeli.

Katolická menšina

Přes tento útisk se vyvíjel život v holandské katolické menšině příznivě. V druhé polovici 17. století tam působilo 400 světských kněží. Semináře pro jejich výchovu byly v Lovani a Kolíně. Pracovali tam i členové jednotlivých řádů, jesuitů r. 1670 asi 70. Ale žádný duchovní se v kněžském šatě na ulici neobjevil. Teprve po roce 1648 byl zrušen trest smrti, jímž se hrozilo těm, kdož by se opovážili sbírat na katolické podniky, a také dopadení jesuité měli být ze země prostě vyhnáni, a nikoliv metlami až k hranicím země mrskáni.

Ba nejeden marnotratný syn, byv zachvácen steskem, vrátil se do otcovského domu. Bohatý na konverse byl rok 1635; 2.500 různých sektářů žádalo o přijetí do římské církve, mezi nimi i mužové slavných jmen. Především to byl slavný právník Hugo Grotius, zakladatel mezinárodního práva, div svého věku a chlouba vlasti. Pro své sympatie ke katolíkům snášel žalář a vyhnanství. Jeho konverse byla zjištěna teprve nedávno.[65]) Dále to byl básník Joost van den Vondel, který první rozezvučel holandskou lyru rodnou písní. Panny, které se zasvětily slibem Bohu, nevstupovaly do klášterů, poněvadž ty nebyly trpěny, ale žily jak v prvotní církvi u svých rodičů a učily dítky katechismu.

Teprve v 19. století nabyla holandská menšina plné svobody a rozvíjela se tak utěšeně, že se stala vzorem celé církvi.

Belgie

Rychle se zotavovalo z utrpěných pohrom španělské Nizozemsko (Belgie), třebas jejich velikost si lze těžko představit. Na příklad biskup, sídlící v městě Bruggách, měl r. 1600 ze 130 kostelů své diecése jen 30 v dobrém stavu. Z ostatních zbyly holé zdi, hrozící sesutím. Biskupové i řehole rozvinuli pronikavou činnost a protestanté skoro zmizeli. R. 1605 tam jesuitský řád vychovával novou generaci již v 19 kolejích.

1572—1585

Od obrany k útoku

90. **Řehoř XIII.** Kolem r. 1570 nastává v církevních dějinách důležitý obrat. Ohromující útok protestantství je zlomen, jeho postup zaražen a hašteřením ve vlastním táboře oslaben. Katolická strana naopak, plná síly a ohně, dává se na nezadržitelný výboj ztraceného území. Nejen bylo protestantské vlnobití zatlačeno zpět k mlhavému severu a církví dobyt zpět širý pás zemí v Porýní, Alpách a Podunají, ale některá léta se zdálo, že celé státy a národy jako zbloudilé stádce se vrátí zpět k poslušnosti nejvyššího pastýře. A máme-li na mysli současný rozmach misijního hnutí v Starém i Novém světě, právem můžeme vztahovat na tehdejší církev slova velepísně, kde pro svůj vítězný postup je srovnávána s triumfální jízdou vozů faraonových.

Podporuje a buduje ústavy

Na římském stolci seděl tehdy muž, který orlím okem obzíral širé bojiště a neúnavně se staral o to, jak by řady bojovníků doplnil a rozmnožil čerstvými silami. Byl to Řehoř XIII., který se svým předchůdcem Piem V. a nástupcem Sixtem V. tvoří slavnou trojici velkých reformních papežů. Řehoř XIII. vynaložil miliony na založení nebo podporování 23 kolejí, v nichž pod vedením jesuitského řádu byli vychováváni přečetní klerici i laici.

Předně se ujal podniků, založených od sv. Ignáce, jež zajistil a rozšířil, takže je pokládán za jejich druhého zakladatele. Především to bylo Collegium Romanum, jehož filosofická a theologická

[65]) Pastor, XIII. 782.

fakulta slují »Universitas Gregoriana«. Je to nejvíc navštěvovaný bohovědný ústav římský. Studují na něm chovanci četných jiných kolejí (pouhých konviktů), hlavně alumni z Germanika, jež Řehoř rovněž bohatě nadal, rozšířil a připojil k němu nově zřízenou kolej uherskou. Mimoto založil anglickou, řeckou, armenskou, maronitskou; jiné v jiných městech mimo Řím, v Praze zvelebil konvikt svatováclavský. K těmto účelům napínal finanční sílu církevního státu do krajnosti.

Oprava kalendáře 1582

Nehynoucí jméno si Řehoř XIII. získal opravou kalendáře. Kalendář juliánský, zavedený Juliem Caesarem, stanovil délku roku na 365¼ dne. Každý čtvrtý rok byl přestupný o 366 dnech. Leč skutečnému roku chybělo do 365¼ dne 11 minut a 14 sekund. Rok kalendářní byl tedy delší než sluneční, a za 128 let se opozdil kalendářní rok za skutečným o celý den. Chyba byla zpozorována již kolem r. 1200, poněvadž velikonoční hod Boží, slavený v neděli po prvním jarním úplňku, se od jarního rovnodenní stále více vzdaloval. Jednotlivci i koncily volali po nápravě, a tridentský sněm vznesl i tento úkol s několika jinými na papeže.

Konečně Řehoř XIII. pověřil svízelnou záležitostí komisi učených mužů. Vyžádal si i dobrozdání katolických universit a roku 1582 nařídil, aby se v datování vynechalo deset dní; o tolik se totiž opozdil kalendář za skutečným časem. Po 4. říjnu psal se hned patnáctý.

Papežovo nařízení vzbudilo u úzkoprsých sektářů divokou bouři nevole a vzteku. Římský Antikrist prý chce způsobit nové náboženské rozbroje a lišáckou chytrostí obnovuje nad národy svou tyranii; oni že se nedají oloupit o deset dní života. Marně doporučeli svým souvěrcům rozumnou opravu Tycho de Brahe a Kepler. I university se proti ní vyslovily, poněvadž její přijetí prý znamená smír s Antikristem. Papež si těchto výbuchů dětinského hněvu nevšímal.

Císař Rudolf II. přijal opravu v našich zemích r. 1583. Většina protestantů se vzdala odporu teprve r. 1709, Anglie r. 1752, Švédsko 1753, pravoslavný východ až po světové válce. Tehdy měl juliánský kalendář zpoždění již třináctidenní.

Podivuhodná síla, uvolněná katolickou reformou, prolomila všechny národní a státní přehrady a pronikala daleko i do světa protestantského a pravoslavného. Pro církevní dějiny není bez zajímavosti pokus Řehoře XIII. přivésti zpět do církve Švédsko a Rusko.

Švédští Vasové

Gustav Vasa zavedl sice r. 1527 ve svém království víru protestantskou, ale tím nebyl ještě jeho náboženský osud navždy zpečetěn. Zanechal čtyři syny, z nichž nejstarší Erich XIV. (1560—68) zdědil trůn, a jeho bratří Jan, Karel Sodermanlandský a Magnus obdrželi knížecí úděly. Toto opatření otcovo se stalo zdrojem rozbrojů, poněvadž nejstarší viděl v mladších poddané, ti však chtěli být samostatní. Jmenovitě Jan, vévoda finský, který si v Abo zařídil skvělý dvůr a za choť pojal

Kateřinu, dceru posledního polského Jagellovce Zikmunda II., vzbudil žárlivost staršího bratra-krále. Byl od něho přemožen, zajat a uvězněn na hradě Gripsholmě při jezeře Mälarnském. Tam strádal čtyři roky. Manželka sdílela s ním strasti žaláře, vymlouvala mu předsudky proti katolické víře a dala mu ke čtení spisy svatých Otců.

U jeho bratra Ericha se však záhy objevily známky choromyslnosti, choroby to v rodě Vasů dědičné. Chtěl se ucházet o ruku anglické královny Alžběty a k cestě na námluvy si dal ušít přes sto vzácných obleků; pak ale vzal zavděk nevěstou občanského původu. Několik osob dal zabít nebo sám usmrtil. Též jeho bratr Magnus zemřel v pomatenosti. Tu Jan a Karel se postavili v čelo nespokojené šlechty, Ericha zajali a uvěznili rovněž v Gripsholmě. Po devíti letech pak byl od vládnoucího bratra Jana III. z usnesení sněmu a se souhlasem biskupů otráven.

Jan III. 1569—1592

V Polsku dohasínal rod Jagellův (1572) a Jan, maje Jagellovnu za choť, pohlížel s toužeností na osiřelý trůn na druhém břehu Baltu. Jeho choť Kateřina mimoto měla nárok na bohaté dědictví rodu Sforzů, knížetství Bari a Rossano v jižní Italii. K dosažení toho i onoho potřeboval podpory papežovy. Také nemohl zavírat oči před mnohými církevními zlořády. Lidu byla podávána večeře Páně z hliněných nádob, zatím co duchovní a páni doma popíjeli z uloupených stříbrných kalichů; evangelium hlásali lidé pochybné pověsti, i řemeslníci, a lid byl balamucen, že vyznává víru svých otců.

1577 Král začal hledat sblížení s Římem a vyslal tam tajně jednatele. Mezitím dal upravit bohoslužebnou tak zv. »Červenou knihu« ve švédské řeči na základě římského misálu. Nedbaje odporu proti římským ceremoniím se strany duchovenstva, zavedl bohoslužebný řád podobný katolickému. Zvláštní tajné poselstvo tlumočilo papeži slib poslušnosti a žádalo o povolení národní liturgie, kalicha, ženitby pro duchovní; mimoto měl papež dovolit, aby se ve Švédsku nemusily konat modlitby za zemřelé a smělo se upustit od kropení svěcenou vodou.

Antonio Possevino

Řehoř XIII. poslal do Švédska Antonia Possevina, člena jesuitského řádu, osobního tajemníka generálova, učence a kazatele, kterému nechyběla potřebná míra diplomatické ohebnosti. Ten po několik měsíců, někdy i čtyři hodiny denně, poučoval krále o víře, objasňoval mu pochybnosti, vyvracel námitky. V květnu r. 1578 složil Jan III. tridentské vyznání víry a vyznal se z hříchů. Po zpovědi a rozhřešení se cítil velmi uspokojen. Hnětloť jej náramně svědomí také proto, že dal otrávit staršího bratra Ericha. Objav papežského vyslance, pravil: »V tobě tisknu na své srdce svatou římskou církev na věky.« Druhý den ráno byla v jeho komnatě sloužena mše svatá a král přijal oltářní Svátost.

Příjme krále do církve 1578

Ač bylo do věci zasvěceno jen několik nejdůvěrnějších osob, zdi královského hradu neutajily toho, co se uvnitř dálo. Possevino sice

vystupoval jako císařský vyslanec, ale i v tomto zakuklení byla jeho kněžská důstojnost poznána a v luteránském duchovenstvu propukalo zlověstné vření. Possevino pokládal za nejmoudřejší co nejrychleji se vzdálit. Dal sepsat švédskou a finskou gramatiku, jichž dotud nebylo, a do finštiny přeložit Canisiův katechismus. Pak hájil při císařském dvoře, ve Varšavě, Římě a Neapoli zájmy a nároky švédského království s velkým úsilím, ale s malým zdarem.

R. 1579 byl Possevino vypraven po druhé do Švédska, byv opatřen rozsáhlou pravomocí pro severní a východní Evropu. Tentokrát přišel do Štokholmu jako papežský vyslanec a ve svém řeholním šatě. Přemlouval krále, aby se zjevně prohlásil za katolíka a aby své poddané vybídl k následování svého příkladu. Papež sice náboženských ústupků neučinil žadných, jen navždy se zřekl rozchvácených církevních statků.

Papežský legát se však brzy přesvědčil, že símě slova Božího padlo na tvrdou půdu. Srdce královo nebylo nepodobno jeho švédské vlasti s tvrdým žulovým podkladem. Dokud kynuly časné výhody, byl nadšeným katolíkem; ale tato jeho horlivost chladla touže měrou, kterou mizela naděje na získání polského trůnu a jihoitalských knížetství. K luterství se však také nevrátil; zůstal se svou »Červenou knihou« uprostřed mezi oběma konfesemi. Byl to vrtkavý a náladový oportunista, který nepronikl k vlastnímu jádru katolické víry. Králova nerozhodnost

Jediné, čeho Possevino dosáhl, bylo, že utvrdil ve víře jeho syna prince Zikmunda; je to pozdější polský král Zikmund III. Švédský král trpěl v Štokholmě skrovný klášteřík jesuitů a chránil jej proti násilí poštvaného davu. Neštěstím pro hynoucí katolickou menšinu byla smrt královny Kateřiny. Král pojal po dvou letech za choť šestnáctiletou Gunnilu Bjelke, horlivou luteránku, která naň působila v opačném směru.

Legát radil papeži, že k obrácení národa třeba volit jinou cestu. Již r. 1578 byly na jeho popud založeny v Braunsberku (v Prusku) a v Olomouci papežské semináře pro výchovu duchovních i laiků ze severských a východních zemí. V olomouckém bylo padesát míst. Dosud bylo zjištěno, že tam bylo vychováno 180 Rusínů a Litevců, vesměs duchovních, kteří se ve své vlasti stali biskupy a igumeny, t. j. opaty klášterů.[66])

Katolická tradice znovu procitla ve švédské královské rodině po 70 letech v královně Kristině, a to živelní silou a se všemi důsledky.

Podobně ztroskotalo Possevinovo poslání i do Ruska k velkoknížeti moskevskému Ivanu IV. Hroznému (1533—1585). Moskevský panovník se r. 1558 obořil na rozpadající se stát Mečových rytířů Possevino v Rusku

[66]) Od prof. A. Florovského.

v Livonsku a dobyl velké jeho části. Chtěl prorazit Rusku okno do západní Evropy. Ale velmistr Gothard Ketteler se dal pod ochranu Polska, což mělo za následek dlouhou válku rusko-polskou. Když 1578—1586 však polský král Štěpán Báthory Ivanovi nejen dobytou kořist vyrval, ale mu odtrhl i Pskov, Polock a jiné kraje od vlastního Ruska, ba oddával se smělým plánům, že dobude celé jeho říše, současně pak navštívili Rus zhoubným vpádem krymští Tataři, tu hrdý moskevský panovník, tísněn jsa pohromami se všech stran, zapřel Ivan IV. volá papeže o pomoc 1581 v sobě pýchu a pokořil se před hlavou křesťanstva. Vypravil poselstvo k Řehoři XIII. s žádostí, aby použil své moci, kterou má nad katolickými knížaty, a aby pohnul polského krále k zastavení nepřátelství a vymohl mu snesitelné podmínky míru. Sám jen sliboval, že pak obrátí zbraň proti Turku, nepříteli všech křesťanů. Jeho vyslanec Ševrigin přinesl papeži mimo psaní jako dar i vzácné kožišiny. Ruský posel způsobil ve věčném městě jak svým posláním, tak i poloasijskou nádherou nemalou sensaci. Na hlavě měl vysokou sobolí čepici, oděn byl v hedvábný šat a purpurový plášť. Sám se nemálo divil velechrámu sv. Petra a velikonočním obřadům.

Opět padla volba na Possevina. Provázen jsa čtyřmi spolubratřími, mezi nimiž byl i Čech P. Ondřej Modestinus, a dvěma tlumočníky, namířil přes Prahu a Polsko do lví jámy. Zuřilť Ivan ke konci svého života jako nepříčetný a zabil mnoho tisíc lidí. Předstoupil před něho ve dvoře Starici nad Volhou roku 1581 s dopisem a dary: vzácným krucifixem, kopií Michelangelovy Piety, růžencem z drahokamů, ale také skvostným řeckým výtiskem dekretů unie florentské z r. 1439. Poselstvo stolovalo při velkoknížecí tabuli se zlatými příbory. Audience u Ivana byly vždy velmi krátké, zato tím delší a svízelnější bylo jednání s bojary, kteří jako diplomaté v úhořovité hladkosti nijak nezadali svým západním sokům. Possevino se pokoušel uvést na přetřes nejprve otázky náboženské; ale Ivan jej přerušil rázným prohlášením: »Napřed mír s Poláky, a pak víra!«

Possevino ujedná mír 1582 Houževnatý odpor Rusů mezitím naladil i vítězného polského krále k povolnosti. Po překonání nemalých potíží se podařilo papežskému legátu znepřátelené slovanské státy smířit v lednu 1582 ve vsi nedaleko Pskova. Zástupcové obou národů se tam přeli o hranice mnoho dní v bídné chatě za třeskuté ruské zimy.

V únoru byl již smírčí soudce v Moskvě pro slíbenou odměnu. Tou měla být ruská pomoc proti Turkům. Ivan k ní byl sice ochoten, ale učinil ji závislou na nemožných podmínkách. Leč úplně s prázdnou se nemínil papežský legát z tak daleké a namáhavé cesty vrátit, zvláště když velkoknížeti prokázal platnou službu, historií plně uznávanou. Kořist byla lákavá, příležitost svůdná, i neváhal rozestříti síť k slibnému rybolovu. Ostatně nebyl to prvý pokus o obrácení

moskevského panovníka. Když tam r. 1570 polští páni vyjednávali o podmínkách míru, byl v jejich družině i bratrský duchovní Jan Rokyta z Litomyšle. Hlásiliť se někteří z oněch polských pánů k Jednotě bratrské. Rokyta v památné disputaci přemlouval cara, aby se dal na jeho víru. Ale zle pochodil. Když poznal Ivan Rokytovy bludy, vzkřikl naň rozhorleně: »Ty nejsi pouze kacíř, ale sluha Antikristův a rádce ďábelský!«[67])

Disputuje s carem

Po 12 letech vybízel papežský legát Ivana, aby vstoupil do společenství s římskou církví přijetím dekretů florentské unie. Ivan, který si na svých theologických vědomostech nemálo zakládal, jednal o náboženských věcech s Possevinem ve zvláštní audienci, obklopen jsa bojary, se zjevným úmyslem jej zesměšnit a zahanbit. Pravil, že je mu padesát let, že jeho života je již nakrátce, že se nehodlá zpronevěřit zásadám své církve. Legát na to, že papež nežádá, aby opustil svou církev, že se řeckého obřadu nedotýká; ostatně zdaliž jej neuznal za hlavu křesťanstva tím, že jej vyzval, aby obnovil mezi křesťanskými knížaty mír a spojil je k boji proti nevěřícím? Svatý Petr a jeho nástupcové mají svou moc od samého Krista.

Ivan odpověděl, že někteří papežové špatným životem se stali svého postavení nehodni. Possevino toho nezapíral; pravil jen, že se nesmí všem pomluvám věřit. Ostatně s papeži se to má právě tak jako s velknížaty; jsou mezi nimi dobří i zlí, ale pravomoc mají všichni neztenčenou, ať jsou její nositelé jacíkoli.

Tato ostrá replika ťala do živého. Měl' Ivan na svědomí mnoho zločinů a hříchů a cítil se osobně dotčen a před dvořany zahanben. Rudý hněvem, jal se z plna hrdla křičet, že papež není pastýř, nýbrž vlk! Legát se neohroženě tázal, jak se stalo, že volal vlka k zjednání míru? Již se zdálo, že Ivan po tomto novém šlehu svého vzteku neovládne. Sáhl po žezlu, opatřeném ostrým hrotem, kterým před několika měsíci vlastního syna Alexandra bodnutím do hlavy zabil, a namířil na smělého disputanta. Uznává se, že Possevino mohl snadno svou misionářskou horlivost zaplatit životem. Legát zachoval chladnokrevnost a zůstal klidný. Když se po chvíli i tyran uklidnil, v disputaci pokračovali. Ivan vytýkal papeži, že se dává nosit v křesle, dává líbat kříž na opánku, že přijímá božskou poctu.

Různé předsudky, přijaté od Řeků, byly v Rusku rozmnoženy a přiostřeny anglickými kupci, kteří líčili Řím jako Babylon a papeže jako Antikrista. Plnili Rusy nechutí ke katolíkům, aby sami ovládli všechen obchod. Ostatně car slíbil ochranu latinským duchovním, kteří provázeli benátské kupce, ale nesměli se s Rusy hádat o víře. Byl požádán, aby poslal mladé Rusy do Říma, že tam budou vy-

[67]) Pekař, Masarykova česká filosofie (Č. Č. H. 1912, 173).

chováni v pravé řecké víře. Possevino poznal, že i k získání Rusů třeba hledat jinou cestu a jiné prostředky, jichž bylo brzy použito k sjednocení pravoslavných na půdě polské říše.

Lžidimitrij † 1606

Papežská diplomacie se sice zdála blízko svému cíli za bouří samozvaneckých, které v Rusku vypukly po vymření Rurikovců; ale skvělé naděje skládané na Lžidimitrije přinesly velké zklamání. Lžidimitrij došel víry u některých polských velmožů, zastal se ho i král Zikmund III., ujal se ho nuncius Rangoni. V chrámě při jesuitské koleji sv. Barbory v Krakově byl pretendent ruského trůnu přijat do katolické církve a dopisoval si s papežem. Provázen jsa nevelkým vojskem zmocnil se sice carského trůnu, ale udržel se na něm jen deset měsíců.

Během 17. století byli dále čas občas posíláni misionáři na moskevskou Rus, aby tam sloužili duchovním potřebám katolických vystěhovalců. Misionář jesuita P. Jiří David ze Zdikova u Vimperka sepsal a r. 1690 v Nise ve Slezsku dal vytisknout ruskou gramatiku v latinské řeči. Byla to první ruská mluvnice v západní Evropě.[68])

1585—1590

91. Sixtus V., třetí velký reformní papež, pocházel z osady opodál Ancony ze selských rodičů.[69]) Těm se před narozením čtvrtého dítka zdálo, že dostanou syna, který kdysi bude nosit tiaru. Proto mu i dali jméno Felix, v pevné důvěře, že jednou jako velký, mocný pán všechny své učiní šťastnými. Stalo se, že z nedopatření bylo u jeho postýlky necháno světlo. Lůžko se vzňalo plamenem, ale když uděšená matka přiběhla, našla dítko ohněm nedotčené a smějící se. Jindy málem neutonulo v rybníce; též mor, který si v rodině vyžádal oběť, je minul. Vše to utvrzovalo rodiče v přesvědčení, že Prozřetelnost nad svým vyvoleným bdí. Otec vybízel sousedy, aby jeho synu líbali nožičku. Ti se mu smáli, ale on byl pevně přesvědčen, že vychovává církvi budoucího papeže. Když něco dostal od přátel, těšil je, že jeho syn se jim odvděčí. Když sestřička Kamila prosila o dárek, nikdy neopominula dodat, že její bratříček se štědře odmění.

Felix Peretti, tak slul rodinným jménem, pomáhal rodičům v zahradě i na poli, až se probudilého a čilého hocha ujal strýc, konventuál z nedalekého františkánského kláštera. Vymohl dvanáctiletému synovci přijetí do řádu, jiný příbuzný mu opatřil řeholní hábit, třináctiletý složil sliby. Pilně studoval, i v kostele při svitu věčného světla. Dosáhnuv doktorské hodnosti, rychle postupoval. Jako kazatel, profesor a inkvisitor svědomitě a chvalně plnil svě-

[68]) A. Florovskij, Ruská mluvnice českého jesuity z r. 1690. (Slovo a slovesnost, str. 239, 1939.)

[69]) Není dokázáno, že rodina byla původu dalmatského, jihoslovanského. (Pastor X. 22.)

řené sobě úkoly. Když jej Pius V. vyznamenal purpurem, přiblížil se sen jeho rodičů k svému splnění, třebas se toho nedočkali; dosáhlť syn chudého rolníka nejčestnějšího úřadu na zemi již jako 65letý stařec. Nadějí nejbližších příbuzných nezklamal.

Povaha

Sixtus V. byl prostřední, nevzhledné a zavalité postavy, ostrých očí, prudkého a výbušného temperamentu. Pevně sevřené rty ukazovaly na neoblomnou vůli, jež se jevila v bezohledném sledování cílů. U vědomí své svrchované moci a osobní převahy nerad slyšel rady jiných a vedl si jako autokrat. Po nejedné stránce připomíná Julia II. Řehoř XIII. kardinála Perettiho opomíjel a skoro odstrkoval; upoutaná nahromaděná energie se nyní vybíjela v krátkém celkem pontifikátě na širém poli, mnohými směry, s velkým důrazem a dobrým zdarem.

Péče o bezpečnost

První bylo postarat se o bezpečnost života a jmění. Metlou střední a jižní Italie jsou od pradávna bandité, kteří vraždami, loupežemi, žhářstvím a poškozováním vodovodů činili pokojným obyvatelům život nesnesitelným. Tlupy těchto zlosynů v církevním státě se odhadovaly na 20 tisíc.[70]) Nový vládce jim vypověděl vyhlazující boj. Nejprve vyjednal se sousedními státy, že přeběhlíci mu budou vydáni, a svým poddaným pohrozil pokutou 500—2.000 dukátů, jestliže by kdo zbůjníka skrýval. Dopadení pak byli bez milosrdenství stínáni, někteří i čtvrceni a jejich hlavy vystavovány v Římě na mostě. Bývalo prý jich tam víc než melounů na trhu. Hlava krále kampagne, který byl postrachem Říma, byla ozdobena pozlacenou korunou. Papež nešetřil ani baronů, kteří měli namnoze v loupežích účast nebo byli i vůdci rot.

Trestání neřestí

Kdežto přísnost, směřující k zlepšení veřejné bezpečnosti, byla zcela na místě, zacházel Sixtus příliš daleko, trestaje smrtí i některé druhy prostopášností, rouhání, ničení klíčícího života. Vinníci prchali před neúprosným mstitelem nepravostí. Byly stíhány i zločiny skoro již zapomenuté a ti, kteří měli zlé svědomí, ulevovali si projevy plnými jedovaté ironie. Jednou se objevili na sochách apoštolů, stojících na mostě, nálepky obsahující tento rozhovor: Sv. Pavel se táže sv. Petra: »Proč neseš tlumok na zádech?« — »Utíkám z Říma; bojím se, že budu pohnán před soud proto, že jsem uťal Malchovi ucho.«

Limina apostolorum

Ostražitě bděl nad kázní kleru řeholního i světského a nikomu nic neprominul. Nařídil, aby biskupové v určitých lhůtách tří, pěti nebo desíti let, podle toho, jak mají daleko do Říma, navštěvovali »limina apostolorum«, to jest, aby papeži složili počet ze svého úřadu, jmenovitě zda provádějí reformu, jak ji předepsal koncil tridentský. Tak byla závislost biskupů na jejich hlavě utužena, a tím

[70]) Pastor. X. 68.

i jednota a kázeň; ze zdravé hlavy proudila tehdy do celého organismu síla, nadšení a oheň.

Počet kardinálů a kongregace

Silně kolísající počet kardinálů stanovil na 70, poněvadž i ve Starém zákoně stálo Mojžíšovi po boku tolikéž moudrých rádců. Z nich utvořil patnáct výborů neboli kongregací pro jednotlivé obory církevní správy a nadal je potřebnou pravomocí. Nyní se projednávaly jednotlivé záležitosti nikoliv v celém sboru kardinálů, nýbrž jen v oněch výborech. Dotud byly stálé kongregace jen čtyři: indicis, inkvisice, biskupů a koncilu tridentského. Těžkopádná a vleklá církevní správa nabyla větší pohyblivosti a hbitosti a členové se mohli do svých oborů lépe zapracovat. Tyto kongregace jsou jakoby ministerstva suverénního duchovního vládce, jehož moc zabírá moře i souš. Tato reorganisace správy se osvědčila a trvá dosud.

Aqua Felice

Papež nepouštěl se zřetele ani časné blaho svých poddaných. Okolí Říma odedávna strádalo velkým nedostatkem živodárné vláhy, která za císaře Augusta proudila do hlavního města se všech stran, celkem čtrnácti vodovody. Tyto velkolepé stavby byly za stěhování národů, hlavně od Ostrogotů, pobořeny a jejich obdivuhodné trosky rozhlížejí se smutně po pustnoucí krajině. Jeden z těchto vodovodů, zbudovaný od Alexandra Severa, Sixtus obnovil. Dva, tři i čtyři tisíce lidí pracovalo o velkém díle s horečnou rychlostí. Papež byl žádostiv úspěchu a nešetřil výloh. Měří asi 50 km, jde většinou pod zemí, vodu sbírá v Sabinských horách jihovýchodně od Říma. Za hodinu dává 21 tisíc m^3 vody a napájí 27 fontán; sluje »Aqua Felice«.

Obelisky

Jméno Sixta V. se vrylo hluboce v pamět římského lidu, protože dal na nejvýznačnějších místech města vztyčit několik obelisků. Římští císařové byli těmito podivuhodnými pomníky, z kamene vytesanými a popsanými tajemným písmem, tak okouzleni, že jich dali z jejich egyptské vlasti s velkým nákladem do Říma dopravit celou řadu. Ale za zlých dob, kdy nad nimi nikdo nebděl, všichni tito kamenní obři se skáceli, ponejvíce zpřeráželi a dlouhá staletí je pokryla několikametrovým nánosem hlíny a ssuti. Stál už jen jediný, těsně při chrámu sv. Petra. Ale že byl do polovice zasutý a zastíněný mohutnou stavbou, unikal pozornosti poutníků.

Byl to štíhlý 25.5 m vysoký žulový monolit, dopravený do Říma od Caliguly a od Nerona postavený ve vatikánském cirku. Již papežové renesanční doby jej chtěli postavit na vhodnějším místě, ale architekti, a též Michelangelo, prohlásili přenesení kolosu za velmi nebezpečné, ba nemožné; báliť se, že se zlomí. Již tisíc let nebyl žádný stavitel takovým úkolem pověřen a nebyl po ruce ani popis strojů, pomocí nichž staří obelisky zvedali a dopravovali.

Ale Sixtus nepovolil. Vyžádal si návrhy na provedení díla a schválil návrh Fontanův; obelisk měl být pozvednut, položen na dřevěné sáně a na nich vlečen na Svatopetrské náměstí. Tam pro něj dal Fontana předem v bahnité půdě zbudovat pevný, nehybný základ. Sedm spřežení buvolů dováželo zdaleka kaštanové a dubové kmeny, jež byly zapuštěny a vraženy do povolné země. Ty nesly podstavec z vápencových kvádrů; odhadovalť architekt váhu obelisku na milion liber. Odjinud objednal zásoby lnu na upletení 44 lan sto loket dlouhých a jako paže silných. Konečně sestrojil lešení, podobné pevnůstce, k vůli němuž byly domky v okolí pomníku strženy. Obelisk byl obložen rohožemi ze slámy a fošnami a otočen čtyřiceti závity lan. Tyto přípravy trvaly půl roku.

Přenesení prvního

Fontana přijal i s pomocníky svátosti a za zdar díla dal obětovat mše svaté; měloť sloužit k zvelebení cti a slávy Boží. Staveniště bylo ohrazeno a pod trestem smrti byl zakázán vstup nepovolaným. Tisíce diváků z Říma i dalekého okolí sledovalo z oken, vikýřů a střech nevídané divadlo. Pro vzácnější hosty byly na náměstí postaveny tribuny. Fontana dával povely s vyvýšeného místa jako generál řídící bitvu. Nastalo hrobové ticho, přerušované jen jeho rozkazy a skřípáním strojů. K nemalému úžasu všech přítomných se začal kamenný obr pomalu zvedat s místa, na němž stál patnáct set let, a zvedl se od země skoro tři pídě. Toto zvedání trvalo od rána do páté hodiny odpoledne. Po několika dnech byl položen na sáně a dopraven k připravené základně. Tam až po půl roce dne 10. září 1586 byl za nemenší účasti vztyčen. Celkem 52krát napjalo síly 800 lidí a 140 koní, až konečně o páté hodině odpolední za bouřlivého potlesku tisícového davu stanul na čestném místě uprostřed náměstí.

Fontana se stal nejpopulárnější osobou v Římě. Trubači a bubeníci mu uspořádali večer hlučné dostaveníčko a papež neskrblil odměnami.[71])

Nad jehlancem pak byl 26. září odříkán exorcismus, poněvadž sloužil pohanskému kultu císaře; byl posvěcen a místo duté kovové koule byl na jeho vrchol připevněn bronzový pozlacený kříž. Vše to mělo sloužit k oslavení kříže Kristova, jehož povýšení se toho měsíce slaví. Tak stojí uprostřed nádherného náměstí němý, kamenný svědek, který kdysi shlížel na smrt sv. Petra, na planoucí pochodně a sápání věřících dravými šelmami. Na jeho západní straně čte poutník vyrytá významná slova: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat.

Další tři

Mimoto dal vykopat Sixtus tak zvaný obelisk Konstantinův, který zdobil circus maximus. Ležel 26 stop hluboko a byl přeražen

[71]) Různé pověsti, jako kropení provazů a jiné, jsou bezpodstatné.

na tři kusy. Nad ním byla pěstována zelenina. Pocházel z 15. století před Kr., byl ze všech do Říma dovezených nejstarší, nejvyšší (32 m) a hieroglyfy hustě popsaný. Tento největší mezi velikány byl umístěn před nejctihodnější římskou svatyní — sv. Janem na Lateráně. Třetí byl postaven před Sta Maria del popolo, čtvrtý před Sta Maria Maggiore, a tak slouží poutníkům navštěvujícím hlavní chrámy zároveň jako spolehlivá orientační znamení.

Vykopávání a vztyčování dalších zabránila smrt. Teprve Pius VI. pokračoval v tomto krásném díle a ozdobil Řím dalšími třemi památníky nejstarší lidské vzdělanosti, jež rozkvetla na březích řeky Nilu.

Sv. apoštolé na sloupy císařů

Sixtus se díval na památky antické doby jinýma očima než papežové renesanční doby. Ti se obdivovali jejich dokonalosti a ušlechtilosti a libovali si v nich jako nejkrásnějších plodech lidského úsilí; Sixtus z nich činil podstavce vítězného křesťanství. Na obeliscích byly vztyčeny kříže, na sloup Trajanův postavena socha sv. Petra, na sloup Marka Aurelia socha sv. Pavla. Císař, který nejdále posunul hranice římského imperia, až k břehům Eufratu a k Dákům, sídlícím za Dunajem, ustoupil galilejskému rybáři, jehož duchovní moci se koří národové, o nichž Trajan neměl ani tušení. Též mučitel křesťanů a polozapomenutý filosof Mark Aurel ustoupil pravému učiteli národů.

Vůbec Sixtus byl jako stavitel neúnavný. Obnovil zpustlý palác lateránský, původní sídlo papežů, ve Vatikáně vystavěl nový sál pro rostoucí knihovnu, 70 m dlouhý, přidal nový trakt, kde papežové dosud bydlí.

Svatopetrská kopule

Největší jeho zásluhou a chloubou však je a zůstane velkolepá kopule na chrámě sv. Petra. Michelangelo, který vypracoval její plán, zemřel již r. 1563, ve věku 89 let, dokončiv tambour neboli válec, který kopuli nese a mohutnými okny propouští dovnitř proud světla. Průměr válce i báně na něm spočívající měří 42 m. Proto se i s provedením plánu odkládalo, jak pro nákladnost, tak i odvážnost díla. Ale Sixtus neznal bázně. Byl odhodlán dokončit svatyni stůj co stůj; 800 dělníků se hemžilo na staveništi a pracovalo rychlým tempem, kromě neděl i ve dnech svátečních. A tak mu bylo dopřáno radosti spatřit nejdokonalejší architektonické dílo, jež bylo na zemi vytvořeno; za takové se pokládá svatopetrská kopule. Je v architektuře tím, čím je Mojžíš ve skulptuře, korunou stavitelského umění. Její rozměry a tvar jsou tak nezvyklé, její linie tak graciosně zakřivená, že se znalci jejímu lahodnému obrysu nemohou dost vynadivit. Lehce se vznášejíc nad křížením, vypíná směle a vítězně velebné témě do jižního blankytu.[72])

[72]) Někteří v ní vidí podobu tiary, odznak Petrovy velekněžské důstojnosti.

S kterékoli strany a za jakéhokoli počasí pozorována, působí vždy dojmem velkolepým. Ale plné kouzlo tohoto veledíla okouší poutník k večeru, když déšť vyčistil ovzduší, když za Janikulem dohasínají poslední paprsky jarního slunce a nad městem houstne šero; tu se obráží na modrojasném pozadí svatopetrský kolos ostře a majestátně a do vnímavé duše se vrývá dojmem nezapomenutelným.

Stala se vlastním znakem věčného města. Když je návštěvník opouští, když jeho věže a vrchy již zmizely za obzorem, hluk a šum potuchl, kyne mu z dáli ještě svatopetrská báň, tlumočíc mu na cestu poslední pozdrav. V prach byl povalen Jupiter, vládce Kapitolu, zpustly hrdé paláce císařů v Palatině, zato mausoleum sv. Petra ovládá věčné město a vévodí světové církvi.

Dokončení basiliky sv. Petra

Stavba svatopetrské basiliky trvala sto let. Základy byly položeny v předvečer osudné náboženské bouře; za neustálých nepokojů a rozbrojů stavební ruch ochabl, a teprve za koncilu tridentského, když církev sbírala nové síly k rozhodnému zápasu, začalo její zdivo opět růsti do výše. A když se vlna katolické reformy vzdula nejvýš, byla i královna všech svatyň korunována svou velebnou bání.

Podle původního plánu měl tvořit půdorys basiliky kříž rovnoramenný. Kopule by se byla vyjímala ještě krásněji, poněvadž by s fasádou byla tvořila harmonický celek. Z praktických důvodů se však jedno rameno o 60 m prodloužilo, centrální disposice byla porušena a celek tím nemálo utrpěl.[73])

V krásné prostrané předsíni stojí jakoby na stráži Petrova hrobu dva slavní císařové: Konstantin Veliký na koni, postava plná života a vzruchu, zakladatel císařství východního, a socha Karla Velikého, obnovitele císařství západního.

Kolonády Berniniho

V polovici 17. století za Alexandra VII. byl architekt Bernini pověřen úpravou svatopetrského nádvoří. Značný počet domů byl skoupen a srovnán se zemí, a slavný mistr vytvořil náměstí, důstojné přední křesťanské svatyně. Sloupoví Berniniho je tak jedinečné jako Michelangelova kopule; 284 travertinových dorských sloupů a 88 pilířů 15 m vysokých a silných tak, že jen tři muži je obejmou, stojí tam čtyřmi řadami tvoříce dvě mohutné poloelipsy. Působí dojmem ohromných paží, jež svatyně rozvírá vstříc přicházejícím poutníkům. Tři chodby v tomto sloupoví skýtají ochranu proti dešti a slunci, prostřední mohou jeti dva vozy vedle sebe. Na sloupech spočívají těžké architrávy, ty zdobí atika, nesoucí 96 soch různých světců. Uprostřed nádvoří strmí obelisk a šumí dvě fontány. Vše je tak jednoduché, a přece tak slavnostní, velebné a uchvacující!

Dílem téhož umělce je i bronzový tabernakl nad hlavním oltářem s točitými sloupy, což bylo na mnohých místech napodobeno.

[73]) Svatyně je 187 m dlouhá, 137 m široká, kopule sama 117 m vysoká.

Poklad

Leč vraťme se k papeži Sixtu V. Přes velké výdaje nashromáždil pro nepředvídané potřeby a tureckou válku velký reservní poklad (tři miliony zlatých, milion stříbrných peněz).

Vulgáta

Méně zdaru měl Sixtus na poli literárním. Tridentský sněm vznesl mimo jiné na papeže též úkol, aby se postarali o nové vydání vulgáty. Co se nedokázalo za čtyřicet let, chtěl Sixtus vykonat za čtyři roky. S vrozenou vehemencí poháněl učence k rychlé práci. Ba nedbaje odporu, upravoval sám text Písma, počínaje si při tom libovolně a násilně. Chvatnou práci stihla kletba polovičatosti. Bible sice byla vytištěna, ale byla v ní zjištěna celá řada nedopatření a chyb. Po jeho smrti musely být v zaalpských zemích její exempláře skoupeny a zničeny. Kliment VIII. ustanovil novou komisi, a ta vydala novou vulgátu r. 1592. Sixtinských biblí se zachovalo jen čtyřicet kusů.[74])

Svatý Bonaventura církevním učitelem

Je přirozeno, že miloval řehole, zvláště tu, jejímž byl členem. Jako Pius V. sv. Tomáše, tak Sixtus V. sv. Bonaventuru vyznamenal čestným titulem církevního učitele a vybízel k pilnému studiu jeho spisů. Sám občas nosil v soukromí hábit sv. Františka.

Sixtus V. patří k nejvýznačnějším papežům nové doby. Byl to muž k panování zrozený, který i v krátké době dokázal mnoho. Jeho díla nesou pečeť starořímské státnické moudrosti a ráznosti. Je stejně veliký jako vládce světský, tak i duchovní. Zatím co stavěl vodovod, střádal poklad, vztyčoval jehlance a do výše hnal ztepilou báň, valil se církví reformní proud neztenčenou silou.

92. **Theologické spory o milosti a svobodné vůli.** V této době byly vedeny učené spory nejen mezi protestanty a katolíky, ale i katoličtí theologové křížili mezi sebou zbraně o výklad některých pravd. Proslulý byl vleklý spor o poměru svobodné vůle k milosti Boží. Podnět k němu dali reformátoři, kteří jednosvorně svobodnou vůli popírali. V katolickém táboře učenou diskusi rozvířil Ludvík Molina, profesor theologie na jesuitské universitě v Evoře v Portugalsku, nevelkým pojednáním, vydaným r. 1588. Jesuitská škola zdůrazňovala svobodu vůle, dominikánská zase působnost milosti Boží. Oba řády postavily do předních řad své nejlepší theology, disputovalo se i před papeži. Spor byl sledován celou vzdělanou Evropou, knížaty i králi. Když obě strany probraly všechny důvody pro i proti a uvědomily si i své potíže, když kardinálové a theologové popsali a potiskli stohy papíru, vyslovil se r. 1607 o věci povolaný soudce, papež Pavel V. Pravil, že k slavné definici otázka ještě není zralá; to že je třeba ponechat budoucnosti. Mezitím nechť se obě školy drží každá svého, v lásce se snášejí, vzájemně neobviňují.

93. **Boj o názor heliocentrický.** Disputace theologické nebyly jediný problém, který napínal zvědavost evropské veřejnosti. Za Pavla V. došlo k první srážce mezi theologií a zástupci vědy přírodní.

[74]) Pastor, XI. 474.

Mikuláš Koperník, rodem z Toruně, osvojil si na universitním studiu v Krakově a Italii bohaté humanistické vědění tehdejší doby a vrátiv se do vlasti, stal se kanovníkem a lékařem v městečku Frauenburku u Královce. Vyššího svěcení neměl. Své epochální dílo »De revolutionibus orbium coelestium«, o němž pracoval 23 let, věnoval papeži Pavlu III. Ten věnování přijal a kniha byla prodávána a čtena bez překážky 80 let, poněvadž v úvodě byla nová soustava doporučována jako pravděpodobná hypothesa. Autor jistě předvídal jeho dalekosáhlý význam, ale i bouři, kterou způsobí, tušil konečné vítězství pravdy i slávu svého jména; ale nedočkal se toho. Dílo bylo vytištěno v Norimberce a pisateli bylo ještě dopřáno spatřit jeho výtisk, třebas již na smrtelném loži. Položil na ně klesající pravici, jako by mu žehnal, a po několika hodinách vydechl svou velikou, šlechetnou duši muž, který zjednal vítězství rozumu nad zdánlivými dojmy klamných smyslů.

Koperník † 1543

Trvalo arci půl druhého století, než to, co Koperník a jeho nemnozí obhájci spíše jakoby šťastnou intuicí postihli a pokoušeli se dokázat, pokračující věda nezvratnými důkazy najisto postavila. První takový důkaz podal teprve r. 1686 Newton. Zjistiv k nemalému úžasu světa gravitační zákon, poukázal na nemožnost, aby ohromná masa sluneční obíhala kolem nepatrné země.

Pravé důkazy

Ze zjevů optických dokázal pravdivost nového systému teprve r. 1725 jeho krajan Bradley. Zjistil, že všechny stálice opisují na nebi právě za rok maličké elipsy. Tyto elipsy se u stálic, stojících poblíž nebeského pólu, zaokrouhlují; u stálic, stojících poblíž nebeského ekvatoru, se zplošťují skoro v přímou linii. Tento zjev (aberace a paralaxa) možno vysvětlit jen jako následek pohybu země kolem slunce.

Ptolemaeův systém byl po 1400 let vykládán a hájen jako nedotknutelná pravda, byl schválen církevní autoritou, a proto se zdálo, že útoky naň podnikané otřásají vírou i vědou do nejhlubších základů. Vždyť i Luther nazval ve stolních řečech Koperníka bláznem, který staví astronomii na hlavu, poněvadž v Písmě sv. stojí, že Josue poručil slunci, aby stálo, a ne zemi. Též Melanchton viděl v novém názoru novotářství, opovážlivost a šálení, kterým on se nedá od zjevené pravdy odvrátit. Podobně se dívali na věc i ostatní wittenberští profesoři, a proto nemohlo být Koperníkovo dílo tištěno ve Wittenberce, luterském Římě, nýbrž v Norimberce.

Odpor protestantů

Galileo Galilei, Toskánec z města Pisy, slavný fysik, profesor ve svém rodišti a dvorní matematik toskánského vévody, učinil na nebi několik objevů pomocí dalekohledu, vynalezeného ve Flandrech. Ač se jako astronom daleko nemohl měřit s Keplerem, pokoušel se na základě oněch nových poznatků Koperníkovu názoru dopomoci k ví-

Galileo Galilei 1564—1642

těžství. Psal a hlásal, že Písmo nás nechce poučovat o přírodních pravdách, které mají se spásou duší sotva co činit. Písmo se nemýlí, ale jeho vykladači se mohou mýlit, žádajíce od něho poučení o věcech, o kterých nás poučovat nechce. Kde nejde o víru a mravnost, musí se theologie přizpůsobit pravdám vědecky zjištěným.

To ovšem theologové také věděli, to již učil sv. Augustin a jiní Otcové. Též Petr Pazmány S. J. jako profesor ve Štyrském Hradci prohlásil, že se z Písma nedá proti Koperníkovi nic namítat. Někteří kardinálové radili toskánskému učenci, ať si sám pro sebe myslí co chce, jen ať jiným svého mínění nevnucuje. On však ve své domýšlivosti příliš spoléhal na svůj věhlas a sílu svých lichých důkazů, a těmi chtěl v prach snížit umíněnost nemoudrých mnichů.

Koperníkův spis zakázán 1616

R. 1612 vydal spisek, v němž ze slunečních skvrn, přílivu a odlivu vyvracel Ptolemaeův systém. To mělo za následek, že římská inkvisice dala r. 1616 dílo Koperníkovo na index. Galileovi pak inkvisice přikázala, aby nového názoru nehájil, jinak že bude stíhán. R. 1620 byl zákaz zmírněn. Bylo možno Koperníkův spis podržet a číst dál, když byl na příslušných místech poopraven v tom smyslu, že se o nové soustavě nemluvilo jako o jisté, nýbrž jen jako o pravděpodobné.

Zatím co se Galilei ve Florencii věnoval svým studiím, stal se papežem jeho krajan a ctitel kardinál Barberini (Urban VIII.), který se před povýšením na papežský stolec netajil svým přesvědčením, že Koperníkův názor nemá do sebe nic kacířského. R. 1624 byl toskánský učenec přijat v Římě se skvělými poctami. Šel tam zkoumat půdu a přesvědčit se, je-li vhodná chvíle k rozhodné ráně, pod níž by se nachýlená Ptolemaeova budova úplně zhroutila. Měl dojem, že značná část římských kruhů přeje novému názoru a že se toho může odvážit.

R. 1631 vydal spisek ve formě dialogu, v němž omezený Simplicius hájí systém Ptolemaeův. Názor Koperníkův je tam dokazován opět ze slunečních skvrn, přílivu a odlivu a proplétajících se drah planet. Odpůrci Koperníkovi jsou tam nazýváni hlupáky a nejponíženějšími Aristotelovými otroky.

Galilei před inkvisicí 1633

Tato vyzývavost a urážlivý způsob neskromného učence právem pobouřily celou římskou veřejnost. Papež nařídil, aby spisek byl zkonfiskován, a inkvisice volala pisatele k odpovědnosti. Galilei se vymlouval na vysoký věk a churavost. Konečně jej dal velkovévoda na svých nosítkách donést do Říma. Tam bylo s učencem nakládáno velmi šetrně. Přebýval v paláci toskánského vyslance, ale před inkviziční soud se musil dostavit a tam vyznat, že porušil daný slib, že si dovolení k vydání nového spisu lstivě vyloudil, nesplniv daných podmínek, a že upadl v podezření z kacířství. Kleče zřekl se

pod přísahou názoru Koperníkova, jakož i všech bludů a kacířstev.[75]) Jeho dialog byl dán na index, za pokání se měl týdně modlit kající žalmy. Vězení mu papež změnil v nucený pobyt na jeho vile opodál Florencie. Tam žil fysikálním studiím až do r. 1642, stýskaje si na nepřátelství mnichů, někdy černých, jindy bílých. Zemřel v míru s církví ve vysokém věku 78 let.

Církvi se vytýká násilí, páchané na průkopníku moderní vědy. Ale povinností církve je také hájit a střežit svěřený jí poklad, to jest Písmo svaté. A v Italii nemínila trpět to, co se dálo za Alpami, že je každý vykládal dle svého rozumu. Také je těžko jí zazlívat, že neodstoupila dost rychle od tradičního výkladu bible; vždyť ani mezi astronomy ještě nebylo jednotného názoru o podstatě nebeské soustavy. Tycho de Brahe na příklad hájil zemi jako její nepohnuté centrum. Po důkazech pro opačné stanovisko nebylo stopy a před planou argumentací horkokrevného a troufalého Florenťana se církev schýlit nemínila. O skutečných důkazech, které mnohem později podali až Newton a Bradley, neměl Galilei tušení, a svým vyzývavým a neodůvodněným útočením na starý systém zavinil, že slavné Koperníkovo dílo bylo dáno na index a že církevní úřady se cítily nuceny učinit předčasné rozhodnutí ve věci ještě nevyjasněné a k rozhodnutí nezralé.

Z boje, nerozvážně vyvolaného, si obě strany odnesly modřiny. Galilei se musil pokořit před inkvisičními úřady, nechtěl-li se rozejít s církví, a inkvisice sama se měla od té doby na pozoru, aby se po druhé neukvapila, třebas její rozhodnutí jsou povahy disciplinární, a nikoliv dogmatické. Teprve v indexu vydaném r. 1758 byly vypuštěny spisy hájící heliocentrický systém.

Giordano Bruno † 1600

Jako mučedník vědy je též veleben Giordano Bruno, Jihoital z Noly. Záhy vstoupil do dominikánského řádu, stal se knězem, ale představeným působil nemalé potíže. Necítě se spokojen v povolání, kterému se vnitřně odcizil, opustil samovolně řád a vedl nestálý život, těkaje po Evropě z města do města. Nějaký čas pobyl v Ženevě, Paříži, Londýně, Wittenberce, přednášeje a spisuje své podivné učení. Zabloudil i do Prahy, kde jej císař Rudolf obdaroval. Pak přijal pozvání od jednoho šlechtice do Benátek, ale ten jej vydal inkvisičnímu soudu. V Římě byl vězněn a vyšetřován sedm let, až po marném domlouvání byl r. 1600 jako nevěrec a rouhač upálen. V četných svých spisech hájí pantheismus. Je v nich mnoho fantastického, mnoho falešné mystiky, hárá v nich jižní žár, čiší z nich nenávist k papeži a církvi. V jednom spisku se zastává názoru Koperníkova. Moderní filosofie, která se rozešla podobně jako

[75]) Později vznikla neodůvodněná pověst, že povstav, dupl a řekl: »A přece se točí.«

on s křesťanskou věroukou a mravoukou, oslavuje ho jako svého předčasného proroka. Na místě, kde byl pálen, mu byl postaven pomník.

Příboj sektářství

94. **Náboženské poměry v říši polsko-litevské.** Zuřivý odboj proti církvi a papeži se přiblížil i k hranicím polsko-litevské říše a strhoval do svého víru dva její národy, Poláky a Litevce. Sláva Lutherova jména lákala polskou mládež na wittenberské školy, dosti domácích kněží, duchovnímu životu odumřelých, se postavilo do služeb nového evangelia. Též četní sektáři, jinde stíhaní, prchali na slovanský východ, kde vládla politická i náboženská svoboda jako nikde jinde; tam také ústily kacířské trativody z celé Evropy. Kolem r. 1560 tam byl hotový babel a zmatek. Při vznětlivé a vrtkavé povaze národa tam našly všecky náboženské denominace stoupence a hlasatele: luteráni, kalvinisté, zwingliáni, Čeští bratří, ariáni, sociniáni i antitrinitáři, popírající samé základy křesťanství.

1506—1548

Zikmund Starý se pokoušel stavět proti dravému přívalu hráz; zakazoval studovat ve Wittenberce, hrozil ztrátou erbu a úřadu; ale všechna tato nařízení zůstávala mrtvou literou. Polští velmoži se chlubili, že jim král nemá co poroučet, tím méně biskup nebo papež.

Pohoršlivé případy

Dobré věci tam velmi uškodili a špatné prospěli někteří vysoce postavení preláti, kteří k nemalému pohoršení věřících veřejně od církve odpadli a pod pohostinným krovem polského státu si založili hříšné štěstí. Byli to oba velmistři rytířských řádů, dále uherský biskup Dudith, který tam dlel jako vyslanec Maxmiliána II., pak italský biskup a kdysi papežský legát Petr Vergerio, člověk ctižádostivý a neklidný, který nepřestával Poláky i Němce popichovat k jedovatému záští proti církvi a papeži. Z domácích prelátů odpadl Jan Laski, správce arcibiskupství hnězdenského.

Většina národa odstoupila od církve

Říšské sněmy volaly po národním koncilu, národní bohoslužbě, po přijímání pod obojí způsobou, zrušení celibátu, a páni zabírali zboží kostelů a klášterů. Zikmund II. August, poslední Jagellovec, tyto požadavky předložil v Římě Pavlu IV. Nunciové však odkazovali krále na obecný koncil v Tridentě a dodávali mu odvahy, aby sektářům neustupoval. Za to snášeli mnohá příkoří. Nuncius Lippomano prosil papeže, aby jej odvolal z toho pekla, kde je veřejně tupen a ani životem není jist.

Vrcholu dostoupil příboj sektářství začátkem 17. století. R. 1611 se odhadoval počet obyvatelstva ve vlastním Polsku a Mazovsku (bez litevských zemí) na 14—15 milionů; a z toho staré víře zůstala věrna asi jen čtvrtina.[76])

[76]) Pastor, XII. 486.

V polovině 16. století nejhorlivějším z polských biskupů byl Stanislav Hosius, biskup varmijský ve Východním Prusku. Pocházel z německé rodiny usedlé v Krakově. Vzdělání nabyl ve svém rodišti a Italii, a pro svou horlivost a obezřetnost dosáhl nejvyšších církevních úřadů. Byl vyznamenán i purpurem, byl jedním z předsedů tridentského koncilu a posledních deset let dlel v Římě jako plnomocník polského krále. Jeho »Confessio fidei catholicae«, v níž dokazuje totožnost křesťanství s katolictvím, se dočkala za jeho života třiceti vydání a byla přeložena skoro do všech evropských řečí. Ve své diecési vzkřísil z úpadku povalené katolické náboženství, takže Varmijsko tvoří dosud osamělou výspu uprostřed protestantské záplavy.

St. Hosius † 1579

Hosius viděl, že zmalátnělá církev, strádající všemi neduhy pozdního středověku, bez vydatné pomoci zvenčí na své těžké úkoly nestačí. Proto r. 1565 založil v Braunsberku, své residenci, prvou jesuitskou kolej, jež byla brzy povýšena na akademii, to jest rozšířena o filosofii a theologii.

Jesuité v Polsku

Velkým příznivcem nové řehole byl král Štěpán Báthory. Založil koleje v Lublíně, Kališi, Polocku na Bílé Rusi. V roce jeho smrti (1586) tam měl řád dvě akademie (druhou ve Vilně) a osm gymnasií, která Řehoř XIII. vydatně podporoval.[77]) R. 1581 studovalo na koleji pultuské 400 žáků, skoro vesměs šlechticů, na poznaňské r. 1592 650, o čtyři léta později 800, ve Vilně na akademii rovněž 800, většinou šlechticů, bez rozdílu víry. Z těchto ústavů vycházela nová generace.

Vůbec v Polsku lze nejlépe pozorovat životní sílu náboženských konfesí. Byla to snad jediná země naprosté svobody. Tam si panovník neosoboval právo nad svědomím svých poddaných, neznásilňoval ho, tam nebylo krutých náboženských bojů, tam válčily strany proti sobě jen slovem a pérem, důvody a pamflety.

Národ bez nátlaku obrácen

Do jesuitských kostelů byl tak velký nával katolíků, luteránů, kalvinistů a novokřtěnců, lačnících po pravdě a poučení, že otcové se jim namnoze věnovali od třetí hodiny ranní do sedmé večerní.

Polský národ, jsa veden zdravým národním instinktem, začal pociťovat protestantskou víru jako něco cizorodého a začal se dobrovolně vymaňovat z cizího kulturního područí, jakmile tam začali působit horliví zastánci staré víry. Luterský tábor začal povážlivě řídnout hromadnou desercí pod vzdouvající se prapory katolické. Je to jedinečný zjev v církevních dějinách, že národ, propadlý z velké části bludu, bez násilí, jen poučováním a výchovou byl přiveden zpět do staré církve. Je pravda, že venkovský lid byl protestant-

[77]) Králův bratr Kryštof Báthory, vévoda sibiňský, založil kolej v Kološi, která byla později rozšířena na akademii, druhou v Bělehradě. Sedmihrady byly divým rejdištěm sekt; ariáni ani děti nekřtili. Bylo tam třeba začínat jako mezi pohany od základů.

stvím jen málo dotčen; národem tehdy byla šlechta a protestantství bylo náboženství pánů. »A tento protestantský požár jen proto spálil pole a louky polské, aby je zúrodnil pro budoucí, tím bujnější osení nového katolicismu.«

Petr Skarga † 1612

Nejúspěšnější činnost tam rozvinul Petr Skarga, světec, kazatel a spisovatel. Pocházel z Mazovska a již jako světský kněz byl kazatelem při lvovské katedrále. Jda za hlasem svého svědomí, odebral se r. 1569 do Říma a tam ve svém 33. roce vstoupil do jesuitského noviciátu u sv. Ondřeje, kde před půl rokem vydechl svou ušlechtilou duši jeho krajan Stanislav Kostka. Vrátiv se do vlasti, působil nejprve řadu let ve Vilně na Litvě, kde katolíci proti kalvinistům a rozkolníkům rovněž tvořili jen nepatrnou menšinu. Radziwillové, nejmocnější tamní velmožský rod, se přiklonili ke kalvínství, a Mikuláš Radziwill, nejvyšší zemský maršálek, dal pořídit v protestantském duchu polský překlad bible. Skargovi se podařilo čtyři jeho syny pohnout k návratu do staré církve; druhá linie Radziwillů však setrvala v bludu.

1587—1632

R. 1588 se stal Skarga zpovědníkem a dvorním kazatelem mladého krále Zikmunda III. Vasy. Tento úřad zastával až do své smrti, 24 let. Neznaje pochlebenství, pověděl neohroženě pravdu velkým i malým. Krále vybízel k zachovávání zemských svobod, velmože důrazně káral pro zvůli a nevázanost, jimiž podrývají vážnost krále a trůnu a z nichž vlasti může vzejít jen zkáza a záhuba. Znamenaje bystrým okem příznaky hniloby a rozkladu, hluboce se rmoutil a důrazně varoval: »Jestliže se nenapravíte, země, s královstvím spojené, odpadnou a váš stát se stane kořistí nepřátel. Nebudete mít krále z vlastní krve, budete z vlastní země vyhnáni a nepřátelům, kteří budou nad vámi panovat, budete na posměch.«

Je chválen jako mistr slova, jako nejznamenitější řečník zlatého věku, jako polský Chrysostom, který polskou prózu povznesl na vysoký stupeň dokonalosti. Jeho spisy vyplňují čtyři folianty. Nejvíce jsou ceněna »Kazania sejmowe«. Jeho »Životy svatých« se dočkaly 24 vydání.

Jeho spolubratr Wujek vydal katolíkům polskou bibli.

Značnou část polsko-litevského státu tvořili pravoslavní Malorusové a Bělorusové. Jejich náboženské poměry byly žalostné, kázeň upadlá, nevědomost velká.

Brestská unie 1569

V hlavě Petra Skargy se zrodil plán, spojit tento odumírající úd s tělem obecné církve na základě florentských dekretů. Cesta k tomuto dalekosáhlému kroku byla poněkud připravena tím, že v kolejích a seminářích, založených na popud Possevinův a vydržovaných štědrostí Řehoře XIII., byl vychován hlouček ruské inteligence, jež si odtud odnášela sympatie k Římu a otevřené oči k zloře-

dům vlastní církve. Pravoslavné biskupy popuzovala i lakota řeckých patriarchů, poddaných to sultánových, kteří na nich vymáhali dávky, skoro jako výpalné na nepříteli.

R. 1577 vydal Skarga spis »O jedności kościoła Bożego«. Dílo způsobilo tak velký rozruch, že zámožní schismatici všechny výtisky skoupili a na oheň uvrhli. Roku 1590 vyšlo druhé jeho vydání.

Osm pravoslavných biskupů, poddaných polského krále, začalo vyjednávat s Klimentem VIII.

Král vyzval pravoslavné k sjednocení ve víře

Král Zikmund III. nerad viděl, že moskevský metropolita, jmenovaný r. 1589 patriarchou, se nazývá duchovní hlavou veškeré Rusi, tedy též území příslušných k polské koruně. Proto zvláštním manifestem vyzval všechny pravoslavné, že je jeho přáním a vůlí, aby všichni jeho poddaní jedněmi ústy a jedním srdcem Boha chválili, a proto nechť následují příkladu svých pastýřů, z nichž dva v Římě jednají s nástupcem sv. Petra o sjednocení církví.

Papež nežádal ani celibátu na duchovních, ani zavedení gregoriánského kalendáře, a slovanský obřad zůstal nedotčen.

V říjnu r. 1596 se sešla v Brestu Litevském synoda latinských a pravoslavných biskupů a jejich duchovních, a na ní byly ohlášeny a přijaty podmínky sjednocení. Tak byly s římskou církví spojeny starobylý metropolitní stolec Kyjev, biskupské sídlo Polock, Luck, Vladiměř a Chelm.

Kníže Ostrožský proti unii

Biskupové lvovský a přemyšlský se dali strhnout bezuzdnou agitací knížete Konstantina Ostrožského, největšího magnáta na Ukrajině, jemuž patřilo asi 300 městeček a několik tisíc vesnic, a patronát nad tisícem kostelů.[78]) Marně se Skarga i papež pokoušeli získat jej pro velké dílo jednoty. Kníže dopřál sluchu sektářům, ariánům a Řekům, zavilým nepřátelům Říma, a ti jej o závod utvrzovali v zášti proti papeži a jeho církvi. Protestanté ničeho neopominuli, aby připravované spojení obou církví zmařili, poněvadž viděli, že by katolíci nenadálým vzrůstem o několik milionů naráz nad nimi nabyli rozhodné převahy. Knížeti Ostrožskému a jeho pomocníkům se zatím podařilo pustým štvaním většinu lidu, klášterů i kleru od unie odstrašit. Nedovedl však zabránit, že jeho dva synové se stali katolíky.

V proudu vášnivé agitace byl postaven most, který dosud pojí latinský a pravoslavný svět. Dílo se naráz nezdařilo, ale započalo se s ním, a ono přese všechny překážky rostlo. R. 1620 vysvětil jerusalemský patriarcha Theofanes na Ukrajině nové pravoslavné biskupy, takže v některých městech byli občas biskupové dva. Následovaly spory a bitky o kostely, kláštery a kaple, ale unie nabývala

[78]) Pelesch, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche, I. 512. Ed. Likowski, Unie Brzeska (1907). Lvovský biskup veřejně přestoupil k unii r. 1700; v Přemyšlu sídlil od roku 1691 už jen biskup uniatský, dotud tam sídlil i pravoslavný.

půdy, mimo jiné i tím, že tamní šlechta se popolšťovala a dávala se na obřad latinský; lid lpěl na slovanském.

1632—1648 Král Vladislav IV., ve víře velmi vlažný, vzdorobiskupy uznal a svolil k zřízení pravoslavné akademie v Kyjevě. Kníže Ostrožský založil dvě tiskárny a vydal ruskou bibli.

Na rozhraní dvou oblastí vzplanuly občas náboženské vášně, rozdmychávané od neklidných lidí, a docházelo k násilnostem. Tak Hypacius Počej, který měl o unii největší zásluhy, od r. 1599 metropolita kyjevský, byl od rozjítřeného lidu těžce zraněn a po letech (1613) ráně podlehl.

J. Kuncevič, mučedník unie 1632 Část basiliánských klášterů se podrobila papeži a přijala reformu. Do starobylých monastýrů a dusných kobek se snažil jmenovitě archimandrita Josafat Kuncevič přivést proud svěžího vzduchu. Zároveň byl arcibiskupem v Polocku. Horlivě šířil unii, ale na visitační cestě ve Vitebsku byl od poštvaných pravoslavných zabit sekyrou do hlavy ve věku 43 let. Král Zikmund III. dal četné vinníky popravit. Mezi těmi, kteří se obrátili, byl i původce jeho smrti, Meletios Smotrycki, pravoslavný vzdorobiskup, který svými spisy lid k násilnostem popuzoval. Josafat je ctěn jako mučedník unie.

Ondřej Bobola † 16. května 1657 Jejími zapřisáhlými odpůrci byli i kozáci, sběhlá to selská chasa, prohánějící se po širých stepích Ukrajiny. Ti neslýchaně krutým způsobem umučili Ondřeje Bobolu, kněze jesuitského řádu. Bobola působil jako misionář v minském kraji s nemalým úspěchem, takže jej lid nazýval »dušechvatem«. Za tehdejších nepokojných časů se tam přihnal z jihu houf kozáků, a ti bezbranného muže zajali, uvázali ke stromu, nelidsky zbičovali, šavlemi jej sekali a bodali, smolnicemi pálili, části kůže mu sedřeli, a poněvadž je neustále napomínal, aby se obrátili a stali katolíky, vyřízli neúnavnému kazateli za živa jazyk. Pius XI. jej r. 1937 prohlásil za svatého.

Před pádem polsko-litevského státu všichni tamní maloruští a běloruští biskupové se podrobili papeži, a jen nevelký zlomek obyvatelstva setrval v rozkolu. O ten se staral jediný pravoslavný biskup, sídlící v Mohylevě. Na Ukrajině bylo r. 1764 jen 20 obcí pravoslavných, 1900 sjednocených.[78])

Poláci svými křivdami a hříchy dost zavinili, že se dílo unie nepotkalo s plným žádoucím úspěchem. Shlíželiť na sjednocené pohrdlivě a jejich biskupům nedopřáli místa a hlasu v polském senátě vedle hierarchů latinských, ač jim to bylo slíbeno. Nebyl tam ani jejich metropolita připuštěn.

Násilné potlačení unie v Rusku Uniatská církev, vybudovaná pod střechou polsko-litevského státu, byla jeho zánikem zbavena přirozené ochrany a byla z největší části vydána na milost a nemilost carskému despotismu. Kateřina II.,

[78]) Pastor, XVI.: 290.

věrná žačka Voltairova, prostá víry a mravních zásad, nejprve zničila polský stát a pak se jala s neslýchaným fanatismem provádět katanské dílo i na uniatské církvi. Rušila její kláštery a zabírala jejich jmění, kostely dávala pravoslavným. Uniatští, ba i biskupové římského obřadu byli sesazeni, uniatům byl ponechán jediný stolec v Polocku a na něj dosazen povolný vládní nástroj. Uniatská církev pozbyla 150 klášterů, deseti tisíc farních kostelů; osm milionů věřících bylo odtrženo od obecné církve.[80]) Duchovní, kteří se jejím brutálním rozkazům vzpírali, byli žalářováni nebo do smrti týráni. Dost se jich uteklo do Haliče na rakouské území. Marně se přimlouvala v Petrohradě Marie Terezie za katolíky obojího obřadu, jimž i s ruské strany byla při dělení Polska zaručena úplná svoboda. Jen smrt vychvalované ruské Semiramidy, plné ďábelské zloby, zabránila, že tam unie nebyla vyhlazena úplně již tehdy. Zůstaloť uniatům 200 kostelů.

Její nástupcové Pavel I. a Alexander I. měli širší srdce a vrátili katolíkům obojího obřadu většinu biskupských stolců. Nastal třicetiletý klid, ale byl to klid před bouří.

Její vzrůst na rakouském území

Dva biskupské stolce (Lvov a Přemyšl) se dostaly při dělení Polska pod vládu rakouskou, a vídeňský dvůr dílo unie na svém území všemožně podporoval. Lvov byl povýšen na metropoli (1807), mimoto přibyly pro Ukrajince biskupské stolce v Prešově (1816), pak ve Stanislavově (1882). Na Podkarpatské Rusi bylo odedávna řeckokatolické biskupství v Mukačevě (biskup sídlí v Užhorodě).

Když bylo na Turcích dobyto Sedmihradska, dal se pohnout Theofil, biskup tamních pravoslavných Rumunů, k uznání papežova primátu. V následujících letech tam byla vybudována pro ně církevní organisace. Roku 1721 bylo založeno biskupství fogarašské (se sídlem v Blažoraši), r. 1777 ve Vel. Varadíně, r. 1853 v Lugoši v banátě Temešvárském. Téhož roku dostali biskupa sjednocení Armeni v Samoš Ujváru; svého arcibiskupa již z dřívějších dob měli ve Lvově, takže v tomto městě sídlí tři metropolité: latinského obřadu, slovanského a armenského. Armeni tam sídlili od nepaměti.

Tak byla brestská památná unie alespoň zčásti zachráněna před úplnou zkázou a rozšířena mezi Slovany a Rumuny karpatské oblasti.

V těle uniatské církve není onoho svěžího a čilého náboženského života, jaký koluje v organismu církve latinské. Proto jednotliví členové západních řeholí přestupují na obřad východní, aby i do této části mystického těla Kristova uvedli více svěžesti a tepla.

[80]) Hergenröther-Kirsch, III. 852 (1909).

1618—1648 **95. Třicetiletá válka.** Náboženské poměry v Německu nebyly natrvalo upraveny mírem augšpurským, jak se snad na první pohled mohlo zdát. Luterství bylo v nejsilnějším rozmachu a knížata zabírala o závod církevní zboží dále, ač král Ferdinand vložil do podmínek míru, že prelát, který se přidá k novověrcům, ztrácí svůj úřad. Král tím chtěl postavit hráz, jež měla chránit církevní statky před dalšími úchvaty.

Reforma katolická

Z jihu začalo právě v této době živelní silou na sever přes alpskou hradbu pronikat hnutí katolicko-reformní. Před rokem 1600 založili knížata a biskupové na půdě Německa a Rakouska 24 jesuitských škol,[81]) ve Švýcarsku tři, v Čechách a na Moravě šest. Největší příznivci nového řádu byli vévodové bavorští. V Bavorsku byla síť kolejí nejhustší. Bavorsko bylo nazýváno velmocí v ohledu náboženssko katolickém.

Petr Canisius † 1597

Přední průkopník katolické reformy byl Holanďan Canisius z Nymweg. Roku 1549 složil v Římě do rukou sv. Ignáce slavnou profesi a pak rozvinul v Němcích mnohostrannou činnost na kazatelně, na katedře (ve Vídni a Ingolštatě), jako zakladatel kolejí a provinciál svého řádu a jako spisovatel. Byl to velký muž, širokého rozhledu, k jinověrcům umírněný, v pracích velkorysý a až do vysokého věku neúnavně činný. Byl rádcem knížat a papežů ve věcech týkajících se Německa. Jako papežský theolog se zúčastnil i tridentského koncilu a vymáhal v Německu i v Polsku přijetí a uznání jeho nálezů. Tisíce protestantů přivedl zpět k staré víře.

Z jeho spisů nejpopulárnější byl katechismus velký, střední a malý. Ještě za jeho života byl 200krát vydán, přeložen do dvanácti řečí a tvořil na dlouhou dobu základ pro mravně náboženskou výchovu začátečníků i dospělých. Canisius zemřel r. 1597 ve Freiburku ve Švýcařích, kde založil kolej a universitu. Roku 1925 byl prohlášen za svatého a církevního učitele. Je chválen jako apoštol Německa a jako druhý sv. Bonifác.

Působnost nových škol se začala po letech ukazovat. Jejich odchovanci seděli na knížecích trůnech (Ferdinand II. a Maxmilián Bavorský), biskupských stolcích a spravovali vysoké státní úřady (Lobkovic, Slavata, Martinic). Odnášeli si důkladné vzdělání, přísně katolické smýšlení, jasné zásady a pevný charakter. Tato nová generace nemínila nečinně přihlížet, jak hrabiví protestanté beztrestně olupují církev o biskupské a klášterní statky.

Země se rozestoupila ve dva bojovně naladěné tábory, protestantskou unii (1608) a katolickou ligu (1609). Hrozící válka byla ještě několikrát oddálena, až konečně vzplanula v Čechách v Praze shozením místodržících do hradního příkopu.

[81]) B. Duhr: Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, 1907. (4. Bd.)

S počátku přálo štěstí katolíkům. Krátká bitva na Bílé hoře zasadila protestantismu v českých a alpských zemích smrtelnou ránu. Katolická vojska, ligistické pod Tillym a císařovo pod Valdštejnem, dobyla dalších vítězství, a rok 1628 byl vrcholem jejich úspěchů. Tilly porazil krále dánského, Valdštejn Mansfelda, a katolické armády stanuly na březích Baltu a Severního moře. Císařský generalisimus obsadil i Jutský poloostrov (Dánsko). Už dávno nevlály katolické prapory tak daleko v severních končinách jako tehdy. Vítězství katolíků bylo daleko skvělejší než r. 1547 u Mühlberka. Úspěchy katolíků

Císař Ferdinand II. dopřál sluchu některým rádcům a rozhodl se, že dobytého vítězství využije v říši podobným způsobem, jakým v zemích dědičných využil vítězství bělohorského. Mělo dojít k dalekosáhlému převratu hospodářskému a tím i náboženskému. Protestanté tam zabrali od pasovské smlouvy r. 1552 dvě velká arcibiskupství (magdeburské a bremské), dvanáct biskupství a více než 500 opatství.[82]) Císař restitučním ediktem r. 1629 nařídil, že všechny statky, které těmto ústavům náležely, mají být církvi vráceny. Nově dosazené církevní vrchnosti by pak byly na těchto panstvích obnovily bývalou víru. K uskutečnění těchto smělých plánů bylo na straně vítězů nazbyt sil fysických i mravních, a jejich provedení by bylo v Němcích navždy zlomilo převahu protestantství. Vítěz se již rozmáchl, aby herkulovskou silou zasadil bludu osudnou ránu. Ale vtom bylo jeho napřažené rámě zadrženo mužem, od kterého by se toho nikdo nebyl nedál. Restituční edikt 1629

Byl to všemocný francouzský ministr kardinál Richelieu, jedna z nejosudnějších postav na dějišti světových dějin, plná žhavého nacionalismu a bezmezné ctižádosti. Jeho cílem bylo povznést Francii na přední místo v Evropě a svrhnout odtud Habsburky. Jako pravý žák Machiavelliho necouval před žádnými prostředky, a ač kardinál římské církve, nerozpakoval se obětovat její velké, svaté zájmy dočasnému prospěchu vlastního národa. Obávalť se, že by císař v čele Německa nábožensky jednotného byl Francii ještě nebezpečnější. Francie vyrvala císaři kořist z rukou, podobně jako po vítězství roku 1547. Jeho provedení překazil kardinál Richelieu

Kardinál ujednal příměří mezi Poláky a Švédy, a jejich bojovného krále Gustava Adolfa vyzval, aby táhl do Němec bojovat proti císaři a zachránit povalený protestantismus. Zavazoval se, že mu bude platit milion livrů ročních subsidií. Do smlouvy bylo vloženo, že král bude v dobytých zemích šetřit kostelů, klášterů a katolických bohoslužeb. Tímto požadavkem, prakticky bezcenným, měla být upokojena katolická francouzská veřejnost.

Král tomuto ďábelskému nutkání neodolal. Vítězný, ba triumfální 1635

[82]) Weber-Baldamus: Weltgeschichte, III. 340.

postup mu kardinál usnadnil tím, že rozdmychoval v německých knížatech nevoli a hněv proti Valdštejnovi. Po jeho sesazení utrpělo katolické vojsko pod Tillym od Švédů několik porážek a jeho trosky byly zatlačeny až k úpatí Alp. V pražském míru byl císař nucen od restitučního ediktu ustoupit, čímž byl plán o rekatolisaci Německa navždy pochován.

Švédské války jsou nejčernějším listem v dějinách střední Evropy. Německo a naše vlast se staly pustým rejdištěm divokých hord, které svou bestiální zpustlostí, nenasytnou lakotou a rozpoutanou vražedností byly stejně strašné příteli i nepříteli, páchajíce na něm beztrestně násilnosti všeho druhu.

Vestfálský mír 1648

Vestfálský mír definitivně přiřkl protestantům uchvácené kostely, kláštery a rozsáhlé pozemky, které patřily k biskupským stolcům a opatstvím. Všechno toto zboží bylo darováno na zvelebení katolického kultu; vlastníkem všeho toho byla církev a papež nejvyšším správcem.

Inoncenc X. proti tomuto ustanovení míru zvláštní bulou podal protest; evangelíci ho však nedbali a císař Ferdinand III., ochránce katolíků, nedovolil, aby bula v jeho zemích byla uveřejněna. Papež také nemohl uznat rovnoprávnost obou konfesí.

V říši bylo na dlouhou dobu urovnáno soužití obou náboženských stran. Kdo se se svou vrchností ve víře nesrovnával, tomu byl zaručen alespoň soukromý kult, to jest konání pobožností ve svém domě. Mohl se též vyprodat a vystěhovat. Těchto výsad bylo dopřáno i stoupencům Kalvínovým. Tato ustanovení však neměla platnosti pro císařovy državy dědičné — země alpské, pak Čechy a Moravu. Císař se rozhodně vzpíral povolit návrat emigrantům, leč že by se s ním srovnali ve víře. A vystěhovat se mohly jen osoby stavovské, t. j. šlechtici.

96. **Richelieu a hugenoti.** Ač se kardinál Richelieu za hranicemi spojoval s protestanty, ba nehanbil se proti Habsburkům popichovat i Turky, dopadla v samé Francii jeho tvrdá pěst na hugenoty s takovou silou, že jejich vojenskou a politickou moc úplně rozdrtil, a tím, ač nechtě, připravil i zrušení nantského ediktu.

La Rochelle 1627—1628

Ve třech nových vzpourách pozbyli hugenoti značné části tvrzí, ponechaných jim od Jindřicha IV. jako záruku, a za opětovného povstání r. 1627 oblehl Richelieu hlavní baštu francouzského kalvinismu La Rochelle. Byla to nedobytná pevnost, o jejíž hradby se dříve všechny útoky královského vojska malomocně tříštily. Obyvatelstvo, vychované v kalvínském fanatismu, bylo statečné a mohlo se zásobovat z moře.

Hugenoti měli dost spojenců i mezi katolíky. Byli to pyšní, vzdo-

rovití velmoži, kteří se vzpírali proti jařmu absolutní moci a snažili se vybojovat si podobné postavení, jaké měla knížata v sousedním Německu.

Tentokrát sevřel Richelieu město na suchu i na moři. Osobně řídil vojenské operace, jsa zároveň generálem i admirálem. V celém okolí skoupil od sedláků zásoby, aby nemohly být dodány obleženým. Přístup z moře do pevnosti zahradil ohromnou hrází, 4440 stop dlouhou a 70 stop vysokou. Když ji bouře smetla, zbudoval druhou, pevnější. Na ní byla postavena spousta děl, jež nesla nápis: »Ultima ratio regum.« Oheň, kterého byl pln vůdce, zachvacoval celou armádu.

Městu, odsouzenému k vyhladovění, kynula spása jen z Anglie. Dvakrát odtud bylo vypraveno loďstvo, aby zachránilo francouzské souvěrce. Po prvé se však boje vůbec ani neodvážilo, a když připlulo po druhé, byl jeho útok odražen. Jeho ústup byl provázen zoufalým nářkem s hradeb stísněného města. Osud města byl zpečetěn. Obhájci se už živili jen kořínky a škeblemi. Koncem října 1628 už jen 136 mužů bylo schopných boje. Musili se vzdát na milost a nemilost.

Kardinál v čele vojska vjel do otevřených bran, za ním povozy se zásobami. Po dlouhé době tam opět sloužil první mši svatou. Hugenoti musili vrátit uloupené statky, ale náboženská svoboda jim byla znovu potvrzena. Richelieu už předtím, ještě jako biskup v Luçonu, jim dal kus půdy k stavbě modliteben.

Dobytím La Rochelle padl také poslední středověký městský státeček, jejž mohutnějící moderní monarchie pociťovala ve svém těle jako cizorodé těleso; bylo tím udušeno nebezpečné ohnisko rozkladu.

Richelieu a církev

Richelieu byl na prvním místě státník. Biskupem se stal bez vnitřního povolání, jen z vnějších důvodů, aby biskupský stolec v Luçonu,[83]) obsazovaný obyčejně členy jeho rodu, nepřišel do cizích rukou. Též purpur mu sloužil především k ukojení ctižádosti a utvrzení moci, poněvadž ho činil nedotknutelným a chránil ho tak proti nepřátelům. Těch měl při své despotické povaze a panovačnosti nazbyt; ale lstí, útlakem a tvrdostí je nemilosrdně srážel k zemi.

Církev držel ve smyslu galikánských svobod v přísném státním područí. Na papeži vyhrůžkami všelicos vyvzdoroval, na př. kardinálský klobouk pro svého nástupce Mazarina, který nebyl vůbec knězem. Svému králi Ludvíku XIII. určoval Richelieu i zpovědníky, kterým dával podivné pokyny. Když jich nedbali, byli zapuzeni od dvora nebo uvězněni.

Zlatou žeň z rozsáhlého církevního zboží pilně klidil především sám. Dal si postoupit důchody z 22 opatství; k témuž účelu se dal

[83]) Na sever od La Rochelle.

zvolit za generálního opata tří bohatých řeholí. Tři miliony jeho ročních důchodů plynuly polovinou z církevních obročí.[84]) Jeho dvůr byl skvělejší než králův, stůl vybranější, stráž četnější. Jeho obydlím byly tři paláce, plné obrazů a vzácných starožitností. »Palais Cardinal« totožný s »Palais Royal«, smutně proslulý za velké revoluce, stál deset milionů a závodil s Tuileriemi. Měl i vlastní divadlo. Žádný král snad neovládal francouzský národ tak v celém jeho žití a bytí jako on; chyběla mu jen koruna. Francie, která za Ludvíka XIV. byla předním státem Evropy a dávala jí zákony, byla z velké části
1635 jeho dílem. V akademii jím založené byla francouzská řeč vybroušena do nejjemnějších odstínů, povznesla se ke klasické dokonalosti a stala se světovou řečí místo latiny.

Dobývaje úspěchů na všech stranách, dával se jako triumfátor na cestách nosit od svých gard v nádherném palankinu, přijímaje královské pocty. Kde městské brány návalu nestačily, bývaly strhovány kusy hradeb jako při vítání olympijských vítězů.

Své příbuzné a milce dosadil na přední místa v úřadech i armádě; též mezi 150 biskupy bylo dost jemu oddaných nástrojů. Od těch a od něho samého pro velkou hrabivost dílo reformy mnoho čekat nemohlo, třebas k ní slovem i perem vybízel. Jinak jako duchovní vedl život bezúhonný, kněžské povinnosti plnil svědomitě, jeho kaple se skvěla zlatem.

Postup katolické reformy

Náboženská obnova samoděk se šířila a pronikala do všech vrstev národa. Velká část ženské mládeže byla vychovávána od Voršilek. Jen ony, nečítaje jiných řeholí, otevřely v 22 letech nových 163 škol, nečítaje v to školy v Burgundsku, které patřilo Španělům.[85]) Města závodila v zakládání klášteříků pro osvědčené vychovatelky dívek. I v nevelkých osadách měly ústavy, ve větších městečkách dva i tři. Nejkrásnějším květem těchto i ostatních církevních škol, vedených řeholními osobami, byla upřímná a hluboká zbožnost barokové doby.

Pravou rukou kardinálovou byl kapucín P. Josef. Pro politiku nezapomínal na přední úkol svého řádu. Organisoval jeho misie v západní Francii. Za deset let tam obrátili jeho spolubratři 50 tisíc hugenotů.[86])

Richelieu † 1642

Konečně položila smrt svou ledovou ruku i na čelo ozdobené tolika vavříny. Richelieu jí hleděl vstříc s chladnokrevností, jež u přítomných budila hrůzu. Když se ho farář od sv. Eustacha tázal, zda odpouští nepřátelům, odpověděl: »Žádných jsem neměl; byli to jen nepřátelé státu a krále.« Tak daleko se s oběma ztotožňoval a tím svou bezohlednost omlouval. Dále, zda věří ve všechny články víry?

[84]) Pastor, XIII. 504.
[85]) Tamtéž XIII. 561.
[86]) XIII. 553.

»Ve všechny bez výjimky; a kdybych měl tisíc životů, dal bych všechny za víru a církev. V nejbližším okamžiku se objevím před svým soudcem; ať mne zavrhne, jestliže jsem hledal co jiného, než blaho náboženství a státu.«

Zrušení ediktu nantského 1685

Hugenoti, zbaveni pevností, byli vydáni na milost a nemilost státní moci. Ludvík XIV., za něhož všemocný despotismus vyvrcholil, nelibě nesl, že část jeho poddaných chce být chytřejší než on. Také chtěl napravit svůj velký účet, který měl před Pánem Bohem, a zamýšlel vykonat něco znamenitého ve prospěch církve po příkladu středověkých panovníků. Zároveň tím chtěl Inocenci XI. dokázat svou horlivost o katolickou víru a pohnout ho k ústupnosti; měl ť s ním tuhý spor o galikánské svobody, jimiž se papežská moc ve Francii velmi omezovala.

K obrácení, ale ne k pronásledování svých bývalých souvěrců povzbuzovala krále i markýza de Maintenon, konvertitka, vnučka jednoho z hugenotských hejtmanů, paní velmi duchaplná, vychovatelka princů, s níž se ovdovělý král dal tajně oddat.

Chvalnými i méně chvalnými prostředky byl učiněn na kalvinisty silný nápor. Velmoži byli získáni opojnou přízní skvělého dvoru, chudí dary, ale u městského stavu narazila všechna lakadla na tvrdé úskalí zarytého fanatismu. Úřady, hlavně drsný ministr vojenství Louvois, sáhli k donucovacím prostředkům. V domech zatvrzelých bylo ubytováno vojsko a byla jim omezována občanská práva.

Se všech stran byly hlášeny hromadné konverse, a král prohlásil r. 1685 nantský edikt za zbytečný a neplatný; 200 tisíc hugenotů se však vystěhovalo do okolních protestantských zemí a rozkřičelo ho tam jako tyrana evangelíků, který znásilňuje svědomí svých poddaných.

Král se cítil novým Konstantinem a Theodosiem, ale marně čekal na pochvalu a uznání z Říma.

Papež naopak mu vzkázal, že se bloudící neobracejí ozbrojenými apoštoly a že Pán Ježíš takových metod neznal. A arcibiskupa města Grenoblu, který upadl u dvora v nemilost, poněvadž tyto násilnosti odsuzoval, vyznamenal purpurem.

97. **Kristina Švédská.** Z četných konversí té doby největší rozruch v Evropě vzbudila konverse Kristiny, jediné dcery Gustava Adolfa, největšího nepřítele církve v 17. století. Narodila se ve Štokholmu r. 1626 a již v šestém roce ztratila otce, který zahynul v bitvě u Lützenu. Po matce Eleonoře Braniborské zdědila jistý sklon k výstřednosti, ale jinak to byla princezna neobyčejně nadaná, a podle rozkazu svého otce, jemuž nebylo dopřáno dočkati se dědice, vychována tak, aby mohla pevnou rukou vládnout národu stateč-

němu a bojovnému, který on svými válečnými úspěchy povznesl na severskou velmoc.

Její výchova

Kristina měla mimořádné nadání pro řeči, takže se v krátké době naučila mluvit a psát francouzsky, německy, holandsky, italsky, latinsky, řecky a obeznámila se se začátky hebrejštiny a arabštiny. Nejlepší filologové té doby ji učili řečem klasickým a odhalovali jí zapadlou slávu antiky.

Spala jen tři až čtyři hodiny; zato šest hodin dopoledne a tolikéž odpoledne věnovala studiu. Sotva která panna dbala tak málo o svůj zevnějšek jako švédská královna; k úpravě toilety jí stačilo čtvrt hodiny. Též její stůl byl bez lahůdek a pamlsků, nápojem jen voda. V duchu starospartánské otužilosti učila se snášet svízele vojenského života, hlad, žízeň, vedro a zimu. Již v desátém roce byla dovednou jezdkyní a odvážnou lovkyní. Byla uvedena do všech oborů tehdejšího vědění; sám kancléř Oxenstjerna ji zasvěcoval do tajů vědy politické.

Je pochopitelné, že myšlenka na vdávání byla této severské Minervě a Amazonce nesnesitelná. V 17. roce sice pocítila náklonnost k svému bratranci Karlu Gustavu Zweibrückenskému z Porýní. Ale když poznala, že je to člověk nehodný, prohlásila trpce zklamána, že raději zemře, než by se vdávala. Ucházelo se dost i jiných princů o její ruku, ale ona odpovídala, že chce zůstati svobodnou, poněvadž neví, odchovala-li by jim Augusta či Nerona.

Samostatné panování 1644—1654

V 18. roce začala vládnout samostatně. U vědomí své důstojnosti a duševní převahy nosila hlavu vysoko a počínala si velmi rázně a nebojácně. Generálové, kteří byli za třicetileté války postrachem střední Evropy, chvěli se před ní a rozpačitě mlčeli.

Jsouc mužné mysli, pohrdala společností žen, jejich prázdnými zábavami a klepy, a stýkala se s učenci, které volala k svému dvoru; byli to Descartes, Hugo Grotius, Bochart, Vossius, Salmasius a jiní. Odlehlé a zaostalé Švédsko se tak mělo sblížit se střední a jižní Evropou. Při svědomité péči o vládní záležitosti ušetřila den co den několik hodin, které věnovala knihám a besedám s učenými muži. Nešetříc výloh, dala ve Francii a Italii kupovat vzácné tisky, sochy, perly a obrazy.

Hledá pravou víru

Není divu, že princezna tak bystrého ducha se snažila proniknout k samému jádru i náboženských otázek, které tehdy hýbaly Evropou. Byla sice vychována v duchu přísného luterství a chráněna veškeré kalvínské a papeženské nákazy, ale brzy ve svém nitru pocítila nechuť k některým článkům augšpurské konfese a její bystré mysli neušly její slabiny. Hluboký dojem na ni učinil i výrok Ciceronův, že různé názory o božských věcech mohou být sice všechny mylné, ale pravdivý že může být jen jeden.

Ze styku s katolickými vyslanci se přesvědčila, že katolíci nejsou takoví, jak jí byli líčeni. Jsouc nábožensky hluboce založena a nezkažena, vrhla se s veškerou duševní silou na studium světového názoru. Hloubala v Písmu, četla svaté Otce, filosofy staré i nové, i atheisty, disputovala s učenci. Ale poněvadž všechno měřila jen čistě lidským rozumem, mizela jí půda zjevených pravd víc a více pod nohama a nakonec uznávala jen existenci osobního Boha. Navenek se přizpůsobovala náboženským zvyklostem země, ale křesťanská dogmata se jí rozplynula v páru a dým.

Leč tato polovičatost a nedůslednost ji nemohla trvale uspokojit. V jejím nitru se ozývala živá touha po jasné a jisté normě mravů a víry. Vroucně prosila Boha o osvícení, jsouc ochotna jít za lepším poznáním, kdyby měla proto obětovat i korunu a životní štěstí.

Šťastnou náhodou se setkala s muži, kteří ji vyvedli z bludiště pochybností. Předně to byl Antonín Macedo S. J., kaplan portugalského vyslance. Jeho prostřednictvím si vyžádala od generála jesuitského řádu dva duchovní, kteří přišli do Štokholmu přestrojeni za šlechtice-turisty. S těmi mohla jednat bezpečněji. Po pětiletém tápání a hledání dozrálo v ní pevné odhodlání, že se vrátí zpět k staré víře. Věc se neutajila. Po městě začaly kolovat pověsti, že královna chce konvertovat. 1652

V červnu 1654 se v Upsale zřekla tížící ji koruny ve prospěch falckrabí Karla Gustava, bývalého svého nápadníka. Vymínila si roční důchod a královskou moc nad svým komonstvem. Vzdá se vlády 1654

Tento její krok vzbudil v celé zemi hluboké pohnutí. Národ nerad viděl odcházet posledního potomka Vasova rodu. Kancléři Oxenstjernovi nešlo její jednání na rozum; pravil o ní, že se zbláznila.

Královně hořela doma půda pod nohama. Byla zdržována, ale ona ani okamžik nechtěla, jak psala Alexandru VII., prodlít v zemi, v které je úcta k papeži neodpustitelným hříchem. S Vergilovým heslem »viam fata invenient« (dobrá sudba nás povede) prchla v přestrojení z vlasti a v Bruselu v kapli arcivévody Leopolda složila vyznání víry tajně, v Inšpruku pak následujícího roku v hlavním chrámu veřejně. Vrátí se do církve 3. listopadu 1655

Její cesta Italií byl pravý triumf. Slavobrány, hostiny, rytířské hry, osvětlení nebraly konce. V Loretě obětovala korunu a žezlo z ryzího zlata Matce Boží, v Assisi uctila hrob sv. Františka. Dne 23. prosince slavila vjezd do Říma, dávného cíle svých tužeb, na statném bělouši, provázena kardinály. Věčné město se odělo v slavnostní háv. Paláce, chrámy, zvláště sv. Petra, byly ozdobeny skvostnými koberci a skoro všechno obyvatelstvo bylo na nohou.

Dojem vzbudila poněkud podivný. Byla spíš menší postavy, ne příliš krásná, měla orlí nos, přistřižené vlasy, oděna byla jako jezd-

kyně. Její chování však bylo sebevědomé a hrdé, a z velkých temných očí sálaly duch a energie jejího velkého otce. Římanům se zdála spíše mužem než ženou, a v tom je utvrzoval i její silný, zvučný hlas.

Z Andělského hradu byla pozdravena hřímáním děl a hlaholem trub. Po pobožnosti u sv. Petra byla přijata papežem. Velebný zjev Kristova náměstka ji tak dojal, že v první chvíli takřka pozbyla duchapřítomnosti. Ale ani Alexander VII. se neubránil hlubokému pohnutí, když viděl u svých nohou tu, jejímž jménem byl ujednán vestfálský mír, proti kterému on jako nuncius podal protest. Po dvou dnech ji biřmoval na jméno Alexandra.

Hněv protestantů

Čím větší byla radost katolíků, tím pochopitelnější byl hněv protestantů. Svému vzteku ulevovali pernými satirami, podkládali jejímu obrácení nekalé pohnutky, šířili o ní pomluvy a klepy, pochybnosti o její opravdové víře, protože nevěřila slepě všem středověkým legendám a relikviím, které Italové uznávali za pravé.[87])

Jakkoli její láska k církvi byla upřímná a přesvědčení pevné, přece se cítil papež povinen občas ji otcovsky napomenout pro nedostatek vnější zbožnosti, přílišnou volnost v oděvu a chování. Nordická královna byla drsná, mužná panna, pravá virago, která by byla imponovala Římu renesančnímu; ale tento ideál se přežil a po vítězství katolické reformace byly panny vychovávány v duchu klášterní skromnosti. Pro tyto její zvláštnosti, plynoucí jednak z její osobní, jednak z národní povahy, docházelo občas i k nepříjemnostem. Její poslední odpověď obyčejně byla, že je třeba ji brát, jak je, a že se změnit nemůže.

Nemístná přísnost ve Fontainebleau 1657

Nějaký čas pobyla ve Fontainebleau, dožadujíc se nedoplatků, které Francie dlužila Švédsku. Také nepřestávala snovat politické plány, snažíc se s pomocí Mazarinovou dobýti Neapolska. Ale její nesvědomitý sekretář Monaldeschi vyzradil tyto plány Španělům, jimž ona země náležela, a královna ho za to dala odsoudit na smrt a popravit. Byla sice v právu, ale tato nemístná přísnost její dobré pověsti nemálo uškodila.

Středem učeného kruhu

R. 1660, po smrti Karla Gustava, navštívila svou vlast, domáhajíc se práva k trůnu pro případ, že by zemřel jeho nedospělý dědic. Ale se zlou pochodila. Její dřívější poddaní ji tak nenáviděli, že jí ani soukromé bohoslužby nedovolili; musila navštěvovati kapli francouzského vyslance. Neplatili jí ani roční pense, kterou si vymínila na vydržování skrovného dvoru. A tak zůstala úplně odkázána na podporu papeže, který jí ročně platil dvanáct tisíc zlatých peněz. K obývání jí dal palác. V něm uložila všecky své umělecké

[87]) O pomluvách, dosud kolujících v knihách, viz Pastor XIV. 351, 355. Jsou tak pravdivé jako tvrzení některých katolíků, že si Luther vzal život.

poklady, sochy, vzácné kameny, knihy a obrazy. Základ obrazárny tvořila kořist, odvlečená Švédy z pražského hradu. Její obydlí bylo nejen museem, ale i akademií, v níž učenci a básníci konali své literární besedy.

Zemřela 19. dubna 1689 v 63. roce života, přijavši nábožně svátosti a patříc smrti vstříc s neohrožeností, jak se slušelo na dceru hrdinného krále. Dostalo se jí velké cti, že byla pochována v chrámě sv. Petra, kde byli pochováváni jen papežové a kardinálové. Celý sbor kardinálů ji provázel k hrobu a nad ním jí byl pořízen pomník, před nímž poutník bezděčně zastaví svůj krok.

Zanechala též vzpomínky a úvahy psané francouzsky. Mimo jiné napsala: »Jak je možno býti křesťanem, a ne katolíkem?« A k luterství že by se nevrátila, kdyby ji stihlo i velké neštěstí a pozbyla víry katolické.

Prozřetelnost národy neopouští. První Vasa podvodem a násilím připravil svůj národ o pravou víru; Kristina, poslední člen toho rodu, mu ukázala cestu zpět.

Louisa Holandina, dcera Zimního krále

To nebyla jediná sensace 17. století. Katolická tradice procitla s nemenší silou i v dětech Fridricha Falckého, Zimního krále, tedy v pravnucích Marie Stuartovny; bylať Alžběta, choť Zimního krále, dcerou anglického krále Jakuba I. Stuartovce. Odchovala mu sedm synů a čtyři dcery, a po jeho smrti (1632) se usadila s dítkami v Haagu. Roku 1657 najednou odtud zmizela jedna z princezen Luisa Holandina (nar. 1622), zanechavši matce dopis, v němž jí oznamovala, že nepostihlou a nezaslouženou milostí Boží byla přivedena k lepšímu poznání víry, vedoucí k spáse. Aby se k ní mohla nerušeně přiznat, že odchází jinam a prosí za milostivé odpuštění, že ji tak náhle opouští. Matka dala hlídat hranice, ale princezně se podařilo prchnout k moři a v Antverpách přestoupila na katolickou víru. Pak vstoupila do kláštera cisterciaček St. Marie le Royale opodál Versailles a po několika letech tam byla pro svou skromnost a rozumnost zvolena za abatyši. Byla dovednou malířkou a namalovala mnoho krásných obrazů jak pro vlastní klášter tak i pro okolní kostely. Zemřela r. 1709 ve věku 87 let. Též dva její bratři, Fridrich a Rupert, se stali katolíky.[88])

Jakub I. 1603—1625

98. **Stuartovci pro katolické a absolutistické sklony ztrácejí anglický trůn.** Jakub I., syn Marie Stuartovny, první král Velké Britanie, Skotska a Irska, byl na svou vysokou hodnost a velké úkoly s ní spojené přírodou poněkud skoupě vybaven. Byl nesympatického zevnějšku, chodil klátě se se strany na stranu, třásl se, když

[88]) Andreas Räss. Bischof von Strassburg, Die Convertiten seit der Reformation VII. 137 (1868).

v jeho přítomnosti někdo vytasil meč; jeho veliký jazyk se sotva směstnal v ústní dutině, vůbec měl na sobě málo rytířského. Zato jeho hlava byla přeplněna spoustou rozmanitých vědomostí, na nichž si severský Šalomoun, jak mu dvořané pochlebovali, nemálo zakládal. U dvora vládla rozmařilost a opilství.

Komplot proti králi a parlamentu 1605

Když odepřel katolíkům svobodu, kterou jim slíbil, pojalo několik nerozvážných šlechticů nehorázný plán, že vyhodí krále i celý parlament do vzduchu. Spiknutí bylo vyzrazeno a vinníci popraveni.

Je nesnadno zjistit míru jejich viny, nebo jak dalece ji zveličila vláda a sama k fantastickému podniku je zlákala, aby měla vhodnou záminku k nové persekuci. S velkou okázalostí, asi před 20 tisíci diváky, byl popraven Garnet, provinciál jesuitského řádu, který se o chystaném komplotu dověděl ve zpovědi a králi nedal výstrahu.

Záludná přísaha věrnosti

Katolíkům byla předepsána nová přísaha věrnosti, zdánlivě nezávadná, ale tajila v sobě i přísahu na supremát koruny ve věcech náboženských a znamenala odpad od víry. Někteří ji složili, jiní odepřeli. Král tvrdil, že v přísaze je obsažen jen slib občanské věrnosti, a pustil se o té věci do písemné učené polemiky s předními theology, kardinálem Bellarminem a Suarezem. Pokládalť se Jakub za nejučenějšího bohovědce, který v Evropě nemá sobě rovna. Marně ho moudřejší rádcové varovali, aby nesestupoval na kolbiště, s kterého si neodnese vavříny, nýbrž modřiny, což se i splnilo.

Kruté trestání a soustavné odírání katolíků

Poprav za jeho vlády nebylo mnoho; v samé Anglii stihl trest smrti jedenáct duchovních a dva laiky.[89]) Ale vězení byla přeplněna těmi, kteří se zdráhali složit onu záludnou přísahu. Roku 1622 bylo uvězněno 400 duchovních.[90]) Vyjednávalo se o zasnoubení španělské infantky s Karlem I., čekatelem anglického trůnu; král tehdy omilostnil na přímluvu španělského vyslance r. 1616 čtyři tisíce vězňů a r. 1622 opět čtyři tisíce.[91])

Snoubenci, kteří nebyli oddáni před protestantským duchovním, pozbývali svého jmění. Rodiče, kteří nedali pokřtít dítko od duchovního anglikánské církve, zaplatili pokutu sto liber; kdo nepochovali mrtvého na protestantském hřbitově, dvacet liber. Kdo byl vychován mimo Anglii, na pevnině, tratil dědictví ve prospěch nejbližšího příbuzného protestanta. Katolíci se museli vystěhovat deset mil od Londýna. Kdo se neúčastnil anglikánských bohoslužeb, nemohl se stát lékařem nebo advokátem; jeho zbraně, koně, nábožné knihy mu mohly být od úřadů vzaty. Zanedbávání bohoslužeb bylo trestáno pokutou deseti liber každý měsíc, nebo zabráním všeho movitého jmění, nebo dvou třetin nemovitého; král měl na vůli odsoudit vinníka k tomu nebo onomu trestu. Za katolického sluhu platil pán deset liber pokuty.[92])

[89]) Pastor, XII. 444.
[90]) Tamtéž.
[91]) Pastor, XIII. 127.
[92]) Týž, XII. 429.

Král a úřady se obohacovali okrádáním bezbranné menšiny. Ta byla vydána úřadům ve psí. Katolíci byli vláčeni před soudy, jejich domy byly pleněny. Bristolský biskup zabavoval katolíkům stáda a vracel jim je za výkupné. Jeden z postižených sedmkrát koupil své jmění zpět.[93]) Chuďas, který slyšel před smrtí, že má již hrob připravený, děkoval Bohu, že má příbytek, z kterého nebude vyhnán.

Kněží se skrývali na hradech velmožů, namnoze jako vychovatelé. Tehdy ještě odcházelo dosti nadšených mladíků na pevninu, aby se připravili k duchovnímu povolání. Roku 1615 měla anglická provincie benediktinů 70 členů, jesuitská 366 členů; i františkáni tvořili samostatnou anglickou provincii. Ovšem jen ti nejstatečnější se odvažovali zpět do své vlasti, do rukou katanů.

Ve Skotsku byli katolíci odíráni ještě bezohledněji a děti těch, kteří opustili vlast, byly doma vychovávány po protestantsku.

Irsko

V Irsku poručil král katolickým duchovním opustit zemi pod trestem smrti a všem Irčanům bylo nařízeno navštěvovat anglikánské bohoslužby. Na hlavu světského kněze vypsal jako cenu tisíc zlatých, na hlavu jesuity dva tisíce. Za jeho vlády tam bylo vyvlastněno 4.279 akrů půdy.[94]) V Ulsteru, severním Irsku, se tehdy začali usazovat protestantští kolonisté ze Skotska.

Karel I. 1625—1649

Mírný ke katolíkům

Jeho nástupce Karel I. měl za choť Marii Jindřišku, dceru francouzského krále Jindřicha IV. Španělské námluvy se rozbily. Katolíci měli v královně mocnou přímluvkyni. Za celé vlády Karla I. bylo jen dvanáct poprav, na kterých on neměl viny. V sedmi letech prý omilostnil 74 na smrt odsouzených, hlavně duchovních.[95]) Také poněkud zmírnil těžké pokuty uvalené na katolíky. Sám se katolíkem nestal, domnívaje se, že lze spásy dosíci i ve víře anglikánské, a spojení s papežskou církví nepokládal za nutné. Schvaloval ctění obrazů, uznával moc udělovat odpustky, věřil v zázraky, zpovídal se, občas se postil, dával almužnu, zbytky od královské tabule, a když se náhodou nalezla v hradě částka sv. Kříže, nedal ji královně, nýbrž podržel si ji sám a uctíval ji. Někdy docházelo i při stole k nepříjemným výstupům; králův kaplan začal předříkávat modlitbu dříve, královnin se snažil ho překřičet, nebo naopak.

Popraven

Roku 1642 vzplanula mezi Karlem I. a parlamentem válka. V boji se nejvíc osvědčil Oliver Cromwell, zasmušilý a fanatický puritán. Zvítěziv nad králem, zajal ho a r. 1649 popravil. V dlouholetém boji zahynulo po boku králově i 500 šlechticů; katolíků z nich bylo 200.[96])

Vzpoura v Irsku 1641

Jestliže Cromwell necouvl před popravou vlastního krále, což divu, že v něm povstal nejkrutější katan katolickým Irčanům? Angličtí

[93]) Pastor, XII. 445.
[94]) Pastor, XII. 469. Akr = 40 arů.
[95]) Pastor, XII. 825.
[96]) Pastor, XII. 430.

lordi byli přesvědčeni, že jejich panství v Irsku není jisté, dokud tam není vyhlazena katolická víra. Karel I. sliboval ústupky, ale úředníci vše zvrátili a zabrali kaple, kláštery, i jedinou střední školu, kterou si zřídili, a v provincii Connaught jim vyvlastnili půdu. Nezbývalo, než zříci se víry, nebo se vystěhovat, nebo před vlastním příbytkem se dát pověsit.

Rozjitřený lid se dal strhnout k vzpouře, pobil několik set anglických statkářů a protestantů, a jal se lámat násilí násilím. Rozpoutaná náboženská a plemenná nevraživost sváděla jmenovitě Angličany k velkým krutostem. Jeden anglikánský děkan psal, že tam zůstali na živu jen psi, pojídající lidská těla. A jeden soudce oznamoval do Anglie, že Irčanů je příliš mnoho; až mečem a hladem prořídnou, pak tam bude možno anglickým zákonům zjednat průchod.

Cromwell 1649—1658

Vládní vojsko musilo nakonec ustoupit a udrželo se jen ve třech pobřežních městech. Ale r. 1649 se tam přepravil sám Cromwell, aby svůj meč, poskvrněný kralovraždou, ztopil i v krvi nenáviděných papeženců. Zdržel se tam jen rok, ale jeho vítězný pochod vedl přes proudy krve a kupy mrtvol. Nejprve oblehl pevnost Droghedu, severně od Dublina, pak Wexford, jižně od Dublina, a při jejich dobytí, ostatním na výstrahu, tam způsobil velké krveprolití; jmenovitě kněžím a mnichům byly rozbíjeny hlavy bez milosrdenství. Jeho generálové v započatém díle pokračovali a do roku 1653 odboj zcela zdolali. Dali si poslat 18 tisíc srpů a těmi dali sežnout nezralé obilí.

Zdolá a tresce irský odboj

A nyní byly vymýšleny steré nátisky na vyhlazení zdeptaného národa. Irčané měli býti tak zkrušeni, aby se už nikdy neodvážili zvednout ruku proti anglickým pánům. Pro účast na vzpouře bylo odsouzeno na smrt sto tisíc osob. Popraveno jich bylo několik set, a vláda ráda viděla, že 34 tisíc branného lidu odešlo za hranice a vstoupilo do vojenských služeb u různých evropských států.

Duchovním bylo pod trestem smrti nařízeno opustit zemi do 20 dnů; na hlavu váhavých byla vypsána cena pěti liber. Devět tisíc Irčanů bylo deportováno do Západní Indie, hlavně na ostrov Barbados, k práci na třtinových plantážích; otroci jim neměli co závidět. Z Dublina a jiných čelnějších měst se musili vystěhovat a usadit mimo okruh hradeb.

Nejraději by je byli zahnali do Connaughtu, nejzápadnějšího cípu země. Něco venkovanů tam bylo přestěhováno, ale plán narazil na obtíže, mimo jiné i na tu, že noví statkáři potřebovali pracovních sil. Byli tedy Irčané ponecháni na půdě, která jim předtím náležela, ale jako nájemníci, které vrchnosti a stát o závod odírali. Cromwell jim vzal 2½ milionu akrů půdy.[97]) Byl jim vzat i poslední groš; na úhradu válečných výdajů musili zaplatit skoro dva miliony liber.

[97]) Pastor, XIV. 130.

Mnozí se ze zoufalství dali na loupežnictví; ti neušli oprátce. Jiní se utekli do močálů a lesů; ti se stali kořistí vlků. Válkou, morem a stěhováním pozbyl ostrov třetiny obyvatel.

Soustavné utlačování Irčanů

Po těchto bezvýsledných vzpourách pozbyli Irčané celkem devíti desetin své půdy.[98]) Obchod a řemesla jim byla tak omezena, že se nemohli hospodářsky povznést. Irsko mělo svůj vlastní sněm do r. 1801, ale zasedali v něm angličtí statkáři. Katolík nesměl od protestanta koupit pole, nesměl mít koně, jehož cena přesahovala pět liber; za tolik byl povinen jej prodat, když některý protestant si jej chtěl koupit. Když se některý ze synů přihlásil k anglikánské víře, přešlo na něho jmění celé rodiny. Když takový krok učinila manželka, stávala se ona hlavou rodiny.

Katolík nemohl být poručníkem ani učitelem. Doma byly školy jen protestantské a zahraničních navštěvovati nesměli.

Kaple mohli mít bez věží a zvonů, ale desátky a štolní poplatky odváděli anglikánským duchovním; katolické kněžstvo živořilo jako jeho věřící. »Dějiny Irska od středověku jsou dějinami velkého utrpení, ponenáhlého, ale vědomého ubíjení staré a bohaté kultury národem, kterému stálo v cestě.«

Poslední dni Cromwellovy

Cromwell vítězně zdolal odpor katolíků a royalistů na všech stranách. Přesto tlumený vzdor proti lordu protektorovi trval dále, spiknutí se stíhala, žaláře byly přeplněny a katův meč neosychal.

Prolitá krev mu nedopřávala klidu, červ svědomí hlodal na dně jeho duše. Dvě noci nepřespal v téže komnatě, nýbrž kočoval v hradě z pokoje do pokoje. Pod zevním šatem neustále nosil krunýř, nevycházel bez silné stráže, a vždy jiným směrem. Za audience nespouštěl s návštěvníků očí, pozoruje s nedůvěrou každý jejich pohyb.

Ani v rodinném kruhu se necítil šťasten. Jeho matka s ním nebydlela v královském hradě, a kdykoliv zaslechla výstřel, myslela, že je zasažen její syn. Obě dcery mu ztrpčovaly život častými výčitkami pro popravu milovaných osob a pro rozdílné politické smýšlení, a dcera Alžběta mu v horečném blouznění předpovídala trest za kralovraždu.

Dlouhými námahami a neustálým rozčilováním byly i jeho síly zlomeny. V posledních dnech dal výhost časným starostem a povolav k sobě kaplana, tázal se ho, zdali je možné, aby člověk pozbyl Boží milosti. Ten mu odpověděl, že to možné není. »Pak jsem klidný; neboť vím, že jsem jednou v milosti Boží byl.«

Karel II. 1660—1685

Jeho smrtí vzala za své vláda puritánských sektářů a od velitelů vojska byl z Holandska na trůn povolán Karel II., syn popraveného Karla I. Přes slib amnestie se na kralovrazích krutě pomstil. Deset

[98]) Revoluční irský parlament r. 1689 vydal klatbu na 2500 anglických statkářů, poděleným zabranými pozemky. (Weber-Baldamus, Weltgesch. III. 512.)

jich dal popravit, jiné vsadil do Toweru, mrtvoly Cromwella a jeho dvou předních pomocníků byly od kata vytaženy z hrobů, pak sťaty, trupy zahrabány a hlavy, nabodnuté na tyčích, veřejně vystaveny.

Též o Stuartovcích platí věta, že se ve vyhnanství ničemu nenaučili a ničemu neodvykli. Ačkoliv Karel I. svůj pokus zavésti absolutní vládu zaplatil životem, šli oba jeho synové touž cestou. Karel II. mimoto byl lehkomyslný světák, pravý anglický Alkibiades, který se bujným životem připravoval o poslední zbytek vážnosti a moci. Jeho chotí byla Kateřina, infantka portugalská, která mu jako věno přinesla město Bombay. Ludvíkovi XIV. prodal za pět milionů livrů Dunkerk; ale na Holanďanech dobyl Nového Amsterodamu, přezvaného na New York.

Přísežný zákon 1673

Roku 1672 vyhlásil z vlastní moci toleranci, to jest zrušil tresty, uvalené na katolíky a příslušníky sekt. Ale parlament ho donutil, že toleranci odvolal a schválil parlamentem odhlasovaný přísežný zákon (testakt), kterým se všem úředníkům a členům sněmoven ukládala přísaha, že král je hlavou církve a že katolické učení o oltářní Svátosti je bludné. Katolíci se vzdali úřadů a Jakub, králův bratr, se zřekl hodnosti admirála. Proti němu především bylo namířeno ostří tohoto zákona. Jakub se stal katolíkem, pojal za choť Marii d'Este a protestantští fanatici, tímto jeho krokem pobouřeni, chtěli mu zahradit cestu k trůnu.

Jakub, katolický následník trůnu

V následujících letech se živě rokovalo o tom, má-li Jakub být připuštěn po bezdětném Karlu II. k vládě, či ne. Národ se rozestoupil na dva rozvášněné tábory. Konservativní toryové uznávali božský původ království a přijímali katolického nástupce, jen když dá záruky anglikánské církvi a stavovským svobodám. Strana whigů však rozhodně žádala, aby Jakub jako katolík byl práva na korunu zbaven.

Titus Oates, strůjce piklů 1678

Whigům přišly velmi vhod nesmyslné obžaloby, jejichž původcem byl pověstný Titus Oates, kazatel, pak učitel, ale pro přečiny svých úřadů zbavený. Ve Španělsku a Francii se vetřel do jesuitských kolejí, ale byl vyloučen. V Londýně se na členech řádu snažil prosbami a hrozbami vyloudit peníze. R. 1678 podal na jesuitský řád nehoráznou obžalobu, obsahující 81 obvinění. Jako prý má na svědomí velký požár hlavního města (1666), tak prý se nyní chystá zabít krále, dopravit francouzské vojsko do Irska, zničit v Temži anglické loďstvo a povraždit protestanty. Když byl v poli za městem nalezen jeden ze soudců mrtev s mečem v těle (nejspíše si vzal asi sám život), byla v něm spatřována první oběť zamýšleného komplotu. Náhodného případu bylo využito k neslýchanému pobouření veřejnosti. Ač se žalobce a jeho hlavní svědek Bedloe, rovněž prohnaný šejdíř, při výslechu zapletli do vlastních lží, dal jim přece soud za pravdu a úřady měly vítanou záminku k poslední velké persekuci nenáviděných Římanů.

Persekuce katolíků

Dva tisíce jich bylo uvězněno, několik tisíc z Londýna opět vyhoštěno, 31 lordů z parlamentu vyloučeno, sedm jesuitů, tři fran-

tiškáni, jeden benediktin, pět světských duchovních a několik laiků ukrutnou smrtí jako velezrádci umučeno.[99])

Král se jich nezastal z obavy, aby nerozpoutal všeobecnou vzpouru. Mělať městská posádka pohotovost, domy katolíků byly prohledány a žádný protestant nevyšel z domu, aby nebyl ozbrojen aspoň důkladnou holí s olověnou hlavicí.

Ukrutná poprava irského primasa

Poslední obětí zlomyslné mystifikace byl irský arcibiskup a primas Oliver Plunket. Marné byly přímluvy Inocence XI. a katolických dvorů. V okovech byl dopraven do Londýna, tam pověšen, za živa sňat, poté mu bylo vyrváno srdce a před jeho očima spáleno; pak byl teprve sťat.

Oates dostal od parlamentu pensi a skvostný byt. Jakub II. dal proces později přezkoumat, žalobce jako křivopřísežníka katem několikráte zbičovat a postavit na pranýř. Všem mukám, kterým by jiný byl býval dávno podlehl, jeho živočišná přirozenost odolala. Vilém III. jej opět propustil na svobodu.

Karel II. umírá jako katolík

Různými ústupky na jiných stranách Karel II. mladšímu bratru právo na trůn přece zachránil. V únoru 1685 byl znenadání raněn mrtvicí. Anglikánští biskupové se tlačili k jeho loži, odříkávali nad ním modlitby a žádali, aby prohlásil, že umírá ve společenství anglikánské církve, a aby přijal oltářní Svátost podle jejich obřadu. Královský pacient se tvářil, jako by neviděl a neslyšel, odkládal a omlouval se slabostí.

Jeho bratr však jej znal lépe. Odehnal zvědavce a tázal se ho, zda mu má zavolat katolického kněze. »Pro Boha, hned; ale zda si tím neublížíš?« — »Kdyby mě to i život stálo, přivedu ti jej.« Po onom posledním pronásledování nebylo snadné v Londýně katolického kněze nalézt. Tu si vzpomněl na Huddlestona, který jedl při dvoře chléb milosti. Byl to benediktin, který v boji zachránil králi život, a proto při ohlašování trestných nálezů byl Huddleston vždy vyňat. Toho přivedl vedlejšími dveřmi k loži umírajícího krále, aby zachránil i jeho duši.

Jakub II. 1685—1688

Jakub II., který již třináct let před nastoupením vlády konvertoval, byl horlivý katolík, a jeho záměr, vysvobodit své souvěrce od krutého útisku, byl pochopitelný a chvalný. Ale k dosažení tohoto cíle bylo potřeba velké obezřetnosti a politického taktu; těchto vlastností však Jakub II. neměl, naopak, byl nerozvážný, umíněný a příkrý.

V Anglii se během století hluboce zakořenila velká nedůvěra proti papeži a některým řeholím, a král svou nerozvážností anglikány přímo dráždil. Ač katolík, pokládal se za hlavu anglikánské církve, a na základě této moci ji chtěl podle svého přetvořit. Měl tajnou

[99]) Pastor, XIV. 1024.

radu, jejímž předním členem byli Francouz P. Eduard Petre S. J. a hrabě Sunderland.

Chce obnovit katolické náboženství

Král viděl svůj vzor v Ludvíku XIV. a chtěl podobně jako on neomezeně, bez parlamentu vládnout katolickým poddaným. A poněvadž ve Francii všemocnými ministry byli kardinálové, vymáhal též on na papeži velmi neodbytně pro P. Petra mitru a purpur. Inocenc XI. však několikrát jeho žádost důrazně odmítl s odůvodněním, že jeho přání je ve zjevném rozporu se stanovami řádu.

Král především v přepychové úpravě vydal oznámení, v němž svým poddaným vítězoslavně sděloval překvapující zprávu, že jeho bratr Karel II. byl tajným příslušníkem římské církve a že zemřel jako katolík.

Poslal svého zástupce do Říma a s obvyklými poctami přijal papežského nuncia.

A nyní jal se napravovat chyby svých předchůdců způsobem, který někteří jeho rádcové schvalovali, ale který rozvážné věřící právem naplňoval velkými obavami.

Zneužívání dispense

Anglická ústava přiznávala králi právo udílet od případu k případu dispens od platného zákona. Král tohoto svého práva začal užívat vydatnou, dosud neslýchanou měrou. Jmenoval 73 důstojníků a řadu civilních úředníků, a všem dal dispens, to jest nemusili skládat přísahu, již žádal testakt, a nemusili chodit na anglikánské bohoslužby. To mělo za následek i značný počet konversí. Tajný katolík byl dosazen na katedru oxfordské university, jež byla baštou protestantské orthodoxie, králův zpovědník byl povýšen na arcibiskupský stolec v Yorku. Jako hlava státní církve zapověděl kázat proti římské víře. V Edinburku se veřejně konaly katolické bohoslužby; útok lidu na kapli byl vojskem odražen a vinníci krutě potrestáni.

Vůbec král byl toho mínění, že v dispensi našel Archimedův pevný bod, o nějž jsa opřen, zvrátí budovu státní církve a nesnesitelného parlamentního zřízení.

Také v Irsku hodlal napravit těžké křivdy, jichž se na tamním obyvatelstvu vláda dopustila. Mělo tam být postaveno vojsko, jehož chtěl užít proti vzpurné Anglii.

Blahopřál Ludvíku XIV. k násilnému obrácení hugenotů a oddával se klamnému názoru, že katolická víra násilím v Anglii udušená dá se násilím opět vzkřísit. Nedbaje varovného hlasu papeže a jiných rádců, kráčel bezohledně za svým cílem.

Náboženská svoboda 1687 a konflikt s anglikán. biskupy

V dubnu r. 1687 dal král katolíkům a presbyteriánům náboženskou svobodu. Následujícího roku v květnu nařídil, aby tato náboženská indulgence byla od anglikánských duchovních v kostelích s kazatelen oznámena lidu.

Byla to nesmyslná provokace. Biskupové neposlechli a sedm jich

přineslo králi do hradu adresu, v níž mu vysvětlovali, proč jeho nařízení nemohou vyhovět. Jakub je přijal nemilostivě. Obořil se na ně, že adresou vztyčují prapor vzpoury, že jejich neposlušnost je hlasem polnice, vyzývající k odboji. Byli vsazeni do Toweru a pohnáni před soud. V ulicích, kudy šli, padal lid na kolena a vyprošoval si od nich požehnání. V celé zemi vřelo a proces biskupů byl sledován s rostoucím napětím. Když se roznesla zpráva, že jim dal soud za pravdu a osvobodil je, bylo jejich vítězství nad králem oslavováno ovacemi a vyzváněním.

Narození dědice

Jakub se mohl této ostudné porážce vyhnout. Právě za procesu se mu narodil princ a prohlášením amnestie bylo lze snadno svízelnou při s biskupy skončit. Pozdě litoval, že neuposlechl moudré rady. Byl to Jakub III., nejnešťastnější královský syn, který 77 let ve vyhnanství bloudil a marně snoval plány, přijímal pocty, jež byly hořčí než urážky, a po bezvýsledných bojích o otcovský trůn umíral v cizině.

Příchod prince na tento svět bývá provázen radostnými oslavami, hřímáním děl a gratulacemi; zpráva o narození Jakuba III. naopak byla přijata s nedůvěrou, pochybnostmi a obavami. Většina národa jej neuznávala; myslila, že je to dítě podvržené.

Národ královy nerozvážné kousky dosud snášel v naději, že po brzké jeho smrti povolá na trůn některou z jeho dcer z prvního manželství, vychovaných v anglikánské víře. Ale po narození prince, který bude vychován v nenáviděné víře katolické, nebylo vyhlídky na klidné časy. Těmito událostmi byl státní převrat urychlen.

Král zetěm vypuzen ze země 1688

Několik lordů začalo vyjednávat s Vilémem Oraňským, holandským místodržícím, královým zetěm. Ten přistal v listopadu téhož roku s patnácti tisíci vojska na jihozápadě u poloostrova Cornwallského. Na jeho lodi vlála anglická vlajka s nápisem: »Za protestantské náboženství a svobodný parlament.«

Král ukázal málo rozhodnosti. Na vojsko nebylo spolehnutí a po marném jednání se před vánocemi uchýlil do Francie k Ludvíkovi XIV. Jakub II. i jeho syn Jakub III. a vnuk Jindřich v následujících bojích zkoušeli své válečné štěstí ve Skotsku a Irsku, ale to se od nich navždy odvrátilo.

Poslední Stuart kardinál Jindřich † 1807

Poslední Stuart Jindřich pak vstoupil do duchovního stavu a zemřel v Římě r. 1807 jako kardinál a děkan svatého kolegia; bylo to důstojné zakončení dynastie, jejíž zakladatelka Marie Stuartovna se skví purpurem mučednice, poslední potomek purpurem vysoké církevní hodnosti.

Parlament po této slavné, to jest nekrvavé revoluci, odhlasoval zákon, že papeženec se už nikdy v Anglii nesmí stát králem. Vilém III. dal svobodu všem sektářům, jen katolíkům byla odepřena.

Angličtí mučedníci

Pro žádnou zemi nebylo vynaloženo tolik obětí, peněz a životů jako na záchranu Anglie pro katolickou věc. Pius XI. r. 1929 prohlásil 136 anglických mučedníků za blahoslavené. O jiných 116 je zahájen kanonisační proces. V těch není zahrnuto oněch 44, kteří byli za Alžběty umořeni vězením. Čtvrtinu z nich tvoří laici, ostatní byli duchovní ze světského i řeholního kleru.[100])

Ubývání katolíků do r. 1829

Kolem r. 1630 bylo v Anglii ze tří milionů obyvatel už jen 150 tisíc katolíků,[101]) ve Skotsku dokonce jen deset tisíc.[102])

Ale nejeden šlechtic skrýval na svém zámku katolického duchovního, aby alespoň před smrtí mohl z jeho rukou přijmout platně svátosti.

V Edinburku za Viléma III. byly katolická kaple a škola srovnány se zemí, za královny Anny tamtéž misionáři uvězněni, jeden zabit, mešní roucho veřejně spáleno a katolický kult veřejnými průvody zesměšňován. Predikanti v čele vojenských oddílů procházeli horskými kraji, chytali katolické duchovní a konvertity a odváděli je do vězení.[103]) Není divu, že stádce pravověrných se tam neustále ztenčovalo. R. 1767 tvořili v Anglii už jen jedno procento všeho obyvatelstva, 68 tisíc.[104]) Katolická menšina by tam málem byla zanikla jako ve skandinavských zemích.

Spása přišla opět z Irska. Tam se zrodil velký bojovník za práva církve Daniel O'Connell, který vymohl na vládě r. 1829 zákon o emancipaci katolíků.

OBJEVY NOVÝCH ZEMÍ A ZÁMOŘSKÉ MISIE

Touha po zlatě a koření

99. **Plavby Portugalců.** V 15. století dozrávaly zárodky velkých převratů. Evropské ovzduší bylo naplněno předtuchou a očekáváním blížících se velkých událostí. Z poměrného přelidnění vznikal pocit tísně a potřeby volnějšího prostoru. Tento instinktivní pocit se jevil navenek především jako touha po báječném bohatství asijského východu, jehož líčením byl Marco Polo rozplamenil obraznost evropských národů; dále to byla snaha vejít v přímé spojení se zeměmi rodícími koření. To kupovali evropští kupci v syrských a egyptských přístavech, ale velmi draho. Koření bylo v Alexandrii třikrát dražší než v Kalikutu,[105]) kadidlo pětkrát dražší než v Mekce.[106]) Egyptský sultán byl příliš skoupý celník. Podobně tomu bylo s voňavkami,

[100]) L. Th. K. III. 691 (England).
[101]) Pastor, XIII. 812.
[102]) Tamtéž 840.
[103]) WW X. 1934 (Schottland).
[104]) Č. Slov. Bohov. I. 456 (Anglie).
[105]) Na jihozápadním pobřeží Přední Indie.
[106]) Oskar Peschel: Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, 22.

vzácnými látkami a jinými kusy přepychového zboží. Jen Benátčané zaplatili v 15. století v Alexandrii ročně za zboží 300 tisíc dukátů. Přepych rostl, životních potřeb přibývalo, ale odliv drahého kovu z Evropy do orientu byl tak silný, že jej nebylo lze hradit.[107])

Leč nejen lesk zlata, nejen vůně koření lákaly evropské národy k výzkumným cestám; spolupůsobil i středověký duch křižáckých výprav, který se za Pyrenejemi udržel až do novověku v neochladlé vřelosti.

Velkým mezníkem v portugalských dějinách je rok 1415. Tehdy přešli Portugalci od obranné války proti Maurům k útoku, a to na africké půdě. Král Jan I. se vypravil v čele statného vojska do Maroka, oblehl pevné město Ceutu, dobyl ho, nádhernou mešitu proměnil v křesťanský chrám a pasoval v něm svého syna Jindřicha na rytíře.

Jindřich Plavec † 1460

Tento princ byl po pěti letech zvolen za velmistra Kristova řádu (byli to templáři, jinak pojmenovaní), a z jeho bohatých důchodů pak vysílal občas na jih podél afrických břehů výzkumné výpravy. Chtěl navázat styky s knězem Janem a společně s ním napadnout z jihu africké Saracény.[108]) Hranatá princova tvář prozrazovala houževnatost, s kterou po celý život svůj cíl sledoval. K sobě byl přísný, vůči bližním svrchovaně dobročinný; krůpěj vína nesvlažila jeho rtů a jeho srdce háralo jen pro středověké ideály.

V Algarve nad mysem sv. Vincence si zbudoval vilu, takže měl stále před očima širý oceán, jako by tušil, že jeho vlny povznesou jeho skrovnou vlast k netušené slávě a moci.

Námořní ústav v St. Vincente

Tam ve svém sídle založil arsenál, hvězdárnu, první plaveckou školu, snesl tam množství knih, map a měřických přístrojů.

Výzkumy, podnikané na dvou i více korábech, pokračovaly dosti zvolna. Byliť Portugalci ještě velmi nesmělí a bázliví. Dlouho si netroufali za mys Bogador (jižně Kanárských ostrovů). Když jej konečně r. 1434 Gil Eannes obeplul, bylo to velebeno jako herkulovský čin.

Odstrašovaly je také některé mylné představy, čerpané z Aristotela a jiných antických autorů, kterým středověk příliš věřil. Podle nich na př. myslili, že se podél rovníku táhne široký pás vyprahlých pouští, že se tam moře přílišným vypařováním změnilo v hustý solný roztok, v kterém lodi zabřednou a nemohou s místa. Vlastní zkušenost však ukazovala pravý opak. Příroda tam přímo hýřila množ-

[107]) Též římská říše v císařské době trpěla odlivem drahého kovu do orientu, hlavně za hedvábí, které se musilo zlatem takřka vyvážit.

[108]) Ve 12. století se rozšířila po Evropě zpráva o křesťanském králi a zároveň knězi Janu (Presbyter Joannes), který na dalekém východě porazil Mohamedány a hodlá pomoci Jerusalemu. Nejspíš to byl Gur-chán, který 1141 u Samarkandu zvítězil nad Turky a mezi poddanými měl i křesťanské nestoriány. Jeho panství bylo kladeno do východní Asie, ale také do Habeše.

stvím druhů, bohatstvím tvarů a pestrostí barev, s nimiž se Evropa nemohla ani zdaleka měřit. R. 1460, kdy Jindřich Plavec zemřel, dospěli jeho krajané k ústí řeky Gambie, proti ostrovům Kapverdským. Jeho nehynoucí zásluha je, že své vlasti vychoval plavce, kteří neměli sobě rovných, a tak položil základy k její budoucí velikosti.

Teprve po jeho smrti pojali Portugalci určitý a jasný plán obeplouti Afriku a dostati se tudy do Indie. Jan II. si dal od papeže postoupit všechny země, podél nichž tam cesta povede. Dal na pobřeží Afriky místy stavět pevnůstky a kamenné sloupy se svým znakem na znamení, že se uvázal v držení těchto krajin.

Roku 1484 dopluli k ústí řeky Konga. Někteří náčelníci tamních kmenů se dali pokřtít, ale dosti Portugalců tam též v půtkách zahynulo. Jímaliť černochy a doma je prodávali. Byla to smutná předzvěst pozdějších loveckých výprav na černé obyvatele Sudanu.

Diaz u Bouřlivého mysu 1486

Bartolomeo Diaz doplul po dvou letech, aniž si toho byl vědom, značně jižněji, než sahala africká pevnina. Byl překvapen chladnými a příliš velkými a silnými vlnami, na jaké jeho chatrné lodice nebyly zvyklé. Bylo to vlnobití antarktického moře. Proto jihoafrické předhoří, z pevniny daleko vybíhající, nazval mysem Bouřlivým. Několik dnů plul přes odpor plavců podél pevniny na východ, ale poněvadž tupý hrot jižní Afriky dlouho nezahýbal k severu, byl nucen se vrátit. S bolestí objal kamenný sloup, který tam postavil, jsa pevně přesvědčen, že stanul na prahu dlouho žádané Indie. Král pak správně přezval Cabo Tormentoso na Cabo de Buena esperanza.

Vasco de Gama

Ale přes tuto dobrou naději a vyhlídku se řadu let nic nepodnikalo. Teprve epochální objev Kryštofa Kolumba zburcoval plavecké národy z netečnosti. R. 1497 byl vypraven Vasco de Gama se čtyřmi loďmi, aby přerušenou cestu svého předchůdce dokončil.

Celou noc prosil v chrámě Boha za ochranu. Za hlučného bubnování a troubení minul Bouřlivý mys, a pak zahnul neznámými vodami kolem »temné pevniny« k severu. Přistal na ostrově Mozambiku, a tamní mohamedánský šejk dovolil, aby si doplnil ztenčené zásoby. Když však zpozoroval, kterak tři Habešané, kteří vešli na evropskou loď, padli na kolena před obrazem archanděla Gabriela, poznal, že jeho hosté vyznávají nenáviděnou křesťanskou víru, a byl konec přátelství. Ale jedna rána z děla jej přiměla k další úslužnosti. Portugalci myslili, že tito afričtí křesťané náleží k oné záhadné říši kněze Jana. Po desítiměsíční plavbě dospěli ke Kalikutu, nejhlučnějšímu tržišti Přední Indie, v němž se ozývaly všechny řeči asijského východu. Tak bylo dosaženo cíle, o který bylo vědomě i nevědomě usilováno skoro celé století.

Doplul do Indie 20. května 1498

Do Lisabonu se vrátil v září r. 1499 jen s 55 druhy; tolik mu jich zbylo ze 170. Ostatní zahynuli jednak kurdějemi, jednak v bo-

jích. Devět dní děkoval v Belemu za šťastný návrat. Při onom chrámu pak byl zbudován nádherný klášter a královská hrobka.

Portugalci pojali celý »černý zemědíl« do své mocenské sféry a v hrdinských bojích proti mnohonásobné přesile maharadžů, Egypťanů a Arabů opanovali Indický oceán. Obsadili řadu míst strategicky důležitých (Gou, Malaku, Ormuz, Sokotru, Ceylon, Macao v jižní Číně), a tak se na sto let stal veškeren obchod mezi Evropou a těmito zeměmi jejich monopolem. Lisabon byl střediskem světového obchodu s kořením.

100. **Kryštof Kolumbus,** největší plavec všech věků a národů, nabídl své služby na prvém místě Portugalsku, jako nejčilejšímu státu námořnímu. Byl to Ital, původem z Janova, kde jeho otec byl soukeníkem. Narodil se nejspíš r. 1451. Záhy, již ve čtrnáctém roce, se oddal plavbě a zjezdil všechna tehdy známá moře. Dospěl až k Islandu a viděl polárku skoro nad hlavou; v portugalských službách se plavil podél Afriky až k zálivu Guinejskému a viděl ji nízko při obzoru. Po bohatých zkušenostech, na moři nabytých, žádný břeh se mu nezdál nedosažitelným.

Plán západní cesty 1474

V Lisaboně se oženil s dcerou kapitána, jež mu odchovala syna Diega a pak brzy zemřela. Nějaký čas žil na Porto Santo u ostrova Madeiry. Pilně se oddával studiu astronomie a zeměpisu a nabyl přesvědčení, že do vytoužené Indie lze snáze dospěti plavbou přímo na západ než objížděním nedozírné Afriky. V tomto záměru jej utvrzoval i jeho krajan, florentský lékař a astronom Toscanelli. V témž smyslu psal tento učený Florenťan i samému králi Alfonsu V., aby vysílal výpravy směrem opačným, to jest přímo na západ, a zároveň mu poslal mapu světa s naznačenou cestou do Indie Atlantickým oceánem. Ten sahal od Evropy až k břehům Japonska a Číny.

Tuto mapu měl Kolumbus na výpravě s sebou. Mínění, že země je kulatá, bylo vlivem humanistických studií u tehdejších vzdělanců všeobecné.

Golfský proud

Sama příroda udržovala spojení mezi břehy západní Evropy a neznámým Novým světem a vybízela smělé muže k odvážným činům. Golfský proud přinášel občas do Evropy kusy vyřezávaného dřeva, kmeny neznámých stromů, lidská těla cizí rasy. Kolumbus sám některé tyto předměty viděl.

Mylné výpočty

Plán západní cesty zaměstnával mnoho hlav, byl jakoby ve vzduchu a byl zralý k provedení; svět byl na velké události připraven. Bylo třeba jen muže neoblomné vůle a velké odvahy, a obětavého mecenáše, který by hradil výlohy s podnikem spojené. Houževnatost, s kterou Kolumbus sedmnáct let hledal prostředky k provedení své-

ho plánu, vysvětluje se zčásti tím, že se zakládal na mylných výpočtech. Měl za to, že vzdálenost asijských břehů od Španělska směrem východním je dvakráte větší než směrem západním. Skutečně je tomu naopak. Filipiny jsou vzdáleny od Španělska východním směrem 125, západním 235 délkových stupňů.

Tam na západě, kde podle jeho výpočtu měly být Japonsko a Čína, prostíral se nový světadíl, o kterém Janovan neměl ani sebemenšího tušení. Byl přesvědčen, že objevil neznámé ostrovy ve východní Asii, a toto přesvědčení vzal s sebou i do hrobu.

Na dvoře španělském 1485

Kolumbus byl o zdaru zamýšleného podniku naprosto přesvědčen a chtěl z něho mít i sám značný prospěch. Portugalskému králi Janu II. se Kolumbův plán zamlouval, ale pro nemírnou odměnu, kterou si vyhrazoval, jeho služby odmítl. Proto tajně opustil Portugalsko a šel do Španělska, aby zkusil štěstí u tamního dvora. Ale Ferdinand Aragonský a Isabela Kastilská byli zaujati dlouholetou válkou s Maury a na výzkumné výpravy nezbývalo. Mimoto učená komise v Salamance se vyslovila většinou hlasů proti plánu. Kolumbus se chystal do Francie a jeho bratr Bartoloměj mu hledal příznivce i v Anglii. Na štěstí jej zadržel Perez, převor františkánského kláštera v Rabidě nedaleko Palosu. Býval zpovědníkem královny Isabely a nyní jí psal a důtklivě ji vybízel, aby si nedala ujít tak skvělou příležitost k rozmnožení své moci a Boží slávy.

Jeho nemírné požadavky

Jednání se však rozbíjelo o nemírné Kolumbovy požadavky. Vyhrazovalť si dědičnou hodnost místokrále, admirála, šlechtický titul Don, desetinu všech důchodů a sedminu z královských monopolů. Rádcové i král Isabelu od toho zrazovali, a ta se začala obávat, že si takovou smlouvou s neznámým cizincem před světem zadá.

Kolumbus opět sáhl k poutnické holi. Byl volán na dvůr francouzský i anglický. Velké štěstí tehdy obcházelo evropské státy a záleželo na tom, který z nich mu podá ruku. Tu byla Isabela upozorněna, že Kolumbus sice mnoho žádá, předpokládaje, že napřed pro Španělsko i mnoho vykoná. Poukazovalo se na to, že podnik nesmírně poslouží k rozmnožení slávy Boží, že to bude triumf církve, že jde o spásu milionů. Tak usilovnému útoku na svou zbožnou mysl šlechetná královna neodolala a velkodušně se rozhodla, že propůjčí své mocné rámě k provedení Kolumbových záměrů. Rozmrzelý a neústupný cizinec byl dohoněn a přiveden do Santa Fé opodál Granady, a tam byla v dubnu r. 1492, tři měsíce po dobytí tohoto města na Maurech, podepsána smlouva.

V Palosu

Poněvadž státní pokladna zela prázdnotou, byla Kolumbova výprava dosti skrovná. Skládala se ze tří lodic, jakých se užívá k říční plavbě. A tato malá eskadra byla teprve vypravena, když se podniku ujala bohatá rodina Pinzonů. Největší loď slula Santa Maria; ta

jediná měla palubu; jí velel sám Kolumbus. Menší sluly Pinta a Nina; těm veleli bratří Pinzonové, Vincenc a Martin Alonso.

Za pilných příprav v Palosu bydlel vůdce výpravy ve skrovné cele v klášteříku La Rabida, modle se s bratřími sv. Františka hodinky a vyprošuje si na vládci moře ochranu na nebezpečné cestě. Kolumbus byl proniknut živou středověkou vírou. Snil o dobytí Božího hrobu a cítil se povolán Prozřetelností k tomu, aby našel Kristově víře kratší a pohodlnější cestu k pohanským národům. Na jeho lodi vlála korouhev s obrazem Krista na kříži.

Odjezd 3. srpna 1492

V průvodě putovalo lodní mužstvo ke klášternímu kostelíku v Rabidě a přijalo svátosti. Dne 3. srpna zadul příznivý vítr, opřel se do tří plachetnic a unášel je směrem jihozápadním. Na Kanárských ostrovech spravil poškozené kormidlo, obnovil zásoby a 6. září se dal přímo na západ do neznámých oblastí Neptunovy říše. Plných 34 dní vidělo mužstvo jen moře a oblohu. Vodní ptáci obletovali eskadru, plavci ulovili občas nějakou rybu, místy se prodírali chaluhami, které jim připomínaly báje o hustém moři. Úchylku magnetky a dmutí moře za bezvětří jim vrchní vůdce vysvětloval jak dovedl. Sám nejraději prodléval ve strážním koši a odtud vnímavě a s rozkoší se jeho oko hroužilo do divů, které je se všech stran obklopovaly, jako byly střídající se zabarvení oblak i vodních spoust, skoro tropická lahoda ovzduší jako na jaře v Andulasii, takže pohřešoval jen tlukot slavíků. Byl' Kolumbus jako málokdo obdařen vzácným darem chápati velebné divy přírody a povznášeti se na křídlech kontemplace k jejímu Tvůrci.

Příznivý vítr skoro neustále vzdouval plachty lodic. Mužstvo o závod upíralo zraky v dálku; byloť tomu, kdo první uzří zemi, od královny slíbeno 26 dukátů ročního důchodu. Nejednou byli přeludem páry nebo mraku uvedeni v klam. Desátého října se již ozývaly hlasy stesku nad nekonečnou plavbou; ale jedenáctého se začala ukazovat neklamná znamení, že se blíží k vytouženému cíli: větev s plody, čerstvé rostliny urvané na skaliskách, kusy dřeva obráběné lidskou rukou. Lehce plující Pinta předjela o hezký kus své družky.

V Novém světě 12. října 1492

V pátek dne 12. října o druhé hodině s půlnoci zpozoroval jeden z jejích plavčíků za měsíční záře vystupovat z moře lesklý okraj pobřeží. Volání »Tiera!« a rána z děla zburcovaly spící mužstvo. Všichni poskočili radostí.

Byly svinuty plachty, spuštěny kotvy a do úsvitu konány přípravy k obřadnému vstoupení na objevenou pevninu. Mužstvo v plné zbroji se směstnalo do tří člunů a několika údery vesel přirazili ke břehu. Kolumbus vystoupil s praporem v ruce, oděn jsa v purpurový plášť jako místokrál, admirál a grand. Pokleknuv, políbil zemi svých dlouholetých tužeb, hlasitě děkoval Bohu, Tvůrci všehomíra,

že mu dal nalézti cestu do tohoto zemědílu, aby v něm bylo hlásáno evangelium spásy. Dal ostrovu jméno San Salvador a prohlásil jej za jmění kastilské koruny. Pak rozkázal tesařům skácet dva kmeny, z nich sroubit a postavit kříž. To činil všude, kde přistal, a znamení spásy vztyčoval na pěkně položených, daleko viditelných místech. Je poněkud podivné, že s sebou nevzal hned na první výpravu kněze; ale měl pokřtěného Žida, který uměl několik řečí.

Bouřlivá plavba zpáteční 1493

Tak byla neproniknutelná clona odhrnuta, tajemství moře objeveno, závory oceánu prolomeny a uprostřed něho nalezen velký zemědíl, bohatý stůl pro miliony. Objev byl tak ohromný, že bylo třeba celého lidského věku, tří desítiletí, aby byl zjištěn celý jeho rozsah (a dosah). V lednu následujícího roku se vydal Kolumbus na zpáteční cestu. Vracely se jen dvě menší lodice. Největší, Santa Maria, jsouc řízena za jedné noci nezkušeným plavčíkem, byla u ostrova Haiti zahnána na mělčinu, a tam se převrhla. Byla to strašlivá plavba. Přímořské obyvatelstvo nepamatovalo tak bouřlivé zimy a moře si vyžádalo mnoho obětí. Na flanderském pobřeží bylo vlnami pohlceno 25 španělských lodí.

Čtyřikrát slíbil Kolumbus pout k různým posvátným místům. Načrtal též zprávu o svém objevu na pergamen přes náramné kymácení Niny, zabalil ji do vosku a vložil do láhve, a tu vrhl do moře, aby alespoň vlny donesly radostnou zvěst do Evropy, kdyby on pro své hříchy, jak myslil, zahynul. Ale nebe s ním naložilo milostivě. Obě lodice šťastně dopluly, ač na Nině byly všechny plachty vichřicí strženy. Byla zahnána k Azorům, pak do Lisabonu. Portugalský král jej přijal se vší ctí a s blahopřáním, stěží potlačuje nevoli sám nad sebou, že jeho služby odmítl.

Triumfální cesta Španělskem

V sobotu 15. března se blížila Nina k Palosu. V okamžiku bylo celé městečko na břehu. Zvony hlaholily, děla hřímala, radostné pozdravy zněly plavcům vstříc. Ti však s admirálem v čele namířili přímo ke kostelíku při klášteře La Rabida, aby vzdali povinný dík Hvězdě mořské. Cesta Španělskem ke dvoru do Barcelony byla královským triumfem. Kolumbus jel v úředním úboru na koni, mužstvo šlo v plné zbroji. Byly neseny cizí rostliny, zvířata živá i vycpaná, na př. 40 živých papoušků, zlato, šlo za ním sedm Indiánů, ozdobených čelenkami z per, ozbrojených oštěpy a šípy. Lid se zdaleka hrnul, aby s obdivem a úctou pohleděl na podivného muže, tuše bezděčně velký dosah jeho činu. Velká část barcelonského obyvatelstva, jmenovitě mládež na koních, se mu vyhrnula vstříc. Na náměstí bylo připraveno podium, na němž na křesle zasedl Kolumbus jako místokrál vedle krále a královny a podával zprávu o své cestě. Byly to nejkrásnější dni jeho a královny Isabely, jeho příznivkyně. Celou Evropou zachvěl živý pocit, že svět stanul na prahu nové doby.

Ještě třikrát se vypravil Kolumbus do objevených zemí, aby je prozkoumal a kolonisoval. Památná je výprava druhá, a to jak počtem účastníků (1500 na sedmnácti lodích), tak jmenovitě tím, že tam tehdy byla dopravena do Ameriky evropská domácí zvířata, též užitkové plodiny, zvláště obilí a cukrová třtina.

Jeho velikost

Kolumbus je jedna z největších postav světových dějin, a to jak profánních, tak církevních. Svým objevem položil základ k světovému panství španělskému, urychlil objevy portugalské, a evropské vzdělanosti, zvláště křesťanské víře otevřel širé netknuté pole, slibující přebohatou žeň. V tom smyslu bylo poukazováno i na symbolický význam jeho jména; znamenáť Christofor toho, kdo přenesl Krista na druhý břeh moře.

Zbožnost

Při čtyřstém výročí jeho úmrtí se zvláště ve Francii volalo po jeho svatořečení a hrabě Roselly napsal k tomu účelu i jeho životopis.[109])

Dokladů jeho hluboké a upřímné zbožnosti je dost. Kdyby bylo záleželo na něm, nejraději by byl dal objevené země papeži, nejen jako horlivý katolický křesťan, ale i jako uvědomělý Ital. Z výtěžku nových objevů chtěl postavit vojsko, jež by dobylo Božího hrobu. Svému synu Diegovi v závěti nařídil, aby svého jmění použil ve prospěch papežského stolce v případě, že by hrozilo schisma neb odpad. I na lodi se pravidelně uchyloval do ústraní a modlil se hodinky, jak si byl navykl v klášteře La Rabida. Zemřel ve Valladolidě 20. května 1506, jsa oděn v roucho třetího řádu sv. Františka; františkáni doprovodili jeho rakev do hrobu v tamní katedrále.

Jeho křehkosti

Přes tuto opravdovou a nelíčenou zbožnost nebyl velký objevitel prost různých křehkostí. Hlavní překážka, o kterou se přípravy kanonisačního procesu rozbíjely, byla, že měl syna Ferdinanda, jehož legitimnost se dosud nepodařilo zjistit.

Zištnost

Dále se nemile dotýká čtenářovy mysli jeho přílišná zištnost. Ani onomu plavčíkovi nedopřál odměny slíbené královnou tomu, kdo první uzří zemi; prohlásil, že sám ji viděl již den předtím. Vůbec po první epochální cestě jeho objevitelská činnost nápadně ochabla. Místo aby své dílo dovršil a rychle pronikl do vlastní Indie a Číny, staral se o zařízení vlastních plantáží a domén na ostrově Haiti. Ba vymohl zákaz soukromých objevných cest, hodlaje spoutat živelní pud onoho století a chtěje z objevů učinit rodinný monopol.

Tak se stalo, že byl ještě za života jinými předstižen. Portugalec Cabral na př. zabočil na cestě do Indie r. 1500 příliš na západ a objevil Brasilii. Z toho vysvítá, že by Amerika byla bývala objevena přirozeným rozvojem plavby i bez Kolumba. Jemu však lidstvo děkuje za to, že tento věkopamátný objev nebyl dílem slepé náhody, nýbrž zralé rozvahy a promyšleného plánu.

[109]) Přeložil Josef Florian, Brno 1907. Dědictví sv. Cyrila a Metoděje.

Mylný názor na Indiány

Také měl malé pochopení pro svatá práva svých spolubližních. Připadl na nešťastnou myšlenku, že kastilská koruna může Indiánů v neomezeném množství používat k otrockým službám.[110]) Sám je také zajímal a ve Španělsku prodával, hodlaje z výtěžku hradit výlohy na cestu. Šlechetnou Isabelu to nemálo popudilo. »Odkud má admirál moc prodávat někomu mé poddané?« Několik set jich koupila a poslala zpět za moře. Ale čím hřešil, tím byl i potrestán. Na třetí cestě byl od bezohledného Bobadily spoután a poslán do Evropy. Na jeho radu posílala vláda do Západní Indie provinilce, aby si jako kolonisté odpykali zasloužený trest. Tímto způsobem »byl rozmnožen národ, ale nebyla zvětšena radost«. Jako místokrál nedovedl Kolumbus tuto zběř ovládnout; za vzpoury byl nucen se smlouvat a konečně sáhnout k sekyře a oprátce.

Trestanci do kolonií

Vůbec jeho neštěstím byl dědičný úřad místokrále, k němuž neměl schopností. Kolumbovi chyběl nimbus neohroženého vládce, který by dovedl svou vůli druhým vnutit. A vrozená osobní mohutnost mu byla dvojnásob potřebná, aby jako cizinec a daleko za mořem mohl na uzdě držet nevázanou chátru. Proto mu byl úřad místokrále vzat; r. 1504 zemřela jeho příznivkyně Isabela, a velký objevitel prožil sklonek života v trpkém zklamání.

Ne každému je všechno dáno. Kolumbus byl duch více kontemplativní. Vnímalť přírodní zjevy s živostí a svěžestí prvního člověka, procitlého uprostřed ráje. Vnímavou myslí se vnořil do tajů přírody, a právě této vlastnosti bylo především potřebí k tomu, aby skutkem učinil to, co jiní pouze myslili; a v tom je podstata velikosti.

Jeho syn Diego i jeho bratři dosáhli vysokých hodností; ale již v druhém koleně rod vyhasl.

Původní obyvatelé Ameriky

Obě Ameriky, od polárního kruhu až na jih k Ohnivé zemi, byly obydleny několika sty kmeny, lišícími se od sebe řečí a způsobem života. V rozlehlých nížinách obou zemědílů vedly převahou život lovecký, a jen na náhorní rovině mexické a peruánské založily státy a dosáhly značného stupně vzdělanosti. Kdežto ve Starém světě byly kolébkou vzdělanosti úrodné nížiny při Nilu, Eufratu, Gangu a na řekách čínských, byly naopak v Americe velké kulturní státy zbudovány na náhorních rovinách, a nížiny byly rejdištěm divochů.

Jejich příbuznost s Mongoly

Z asijské kolébky lidstva přišli první obyvatelé do Ameriky nejspíš přes úžinu Beringovu. Je jen 75 km široká a mimo to se v ní rozkládají ostrovy Diomedovy, z nichž je vidět břehy Starého i Nového světa. Dosud na obou stranách kočují Eskymáci a kmeny jim příbuzné, tvořící přechod mezi Indiány a Mongoly. Indiánské kmeny stojí Mongolům dosti blízko i tělesnými znaky i skladbou svých sterých řečí a nářečí. Jsou to jazyky aglutinující, jako jazyky uralo-

[110]) Peschel 179.

altajské, to jest spojují kmen slovesa s kmenem zájmena v jedno slovo. Po stránce tělesné se od nich nejvíc liší silně vyniklým orlím nosem.

Povahou je Indián náruživý, vrtkavý, náchylný k pití, bezcitný k sobě i jiným, čehož smutným dokladem je nelidské skalpování. Již dítky mají cosi stařeckého a starci dětinského.

Když tam přišli Evropané, byli Indiáni na mnohých místech oddáni hnusnému lidojedství, a zrovna nejvíc v nejvyspělejším státě mexickém. Mexičané se v nejednom směru povznesli dost vysoko.

Kulturní poměry v Mexiku

Měli obrázkové písmo, bydleli v hlučných městech, spojených silnicemi a průplavy, plných obchodního ruchu; neplatilo se však penězi, nýbrž zrnky zlata uschovanými v brku, nebo zrny kakaovníku. Pěstovali kukuřici, různé druhy bramborů, tabák; z užitkových zvířat chovali hejna krocanů, ač by se k ochočení a chovu byli hodili sobi a zvláště zubři, kterých se v severních stepích prohánělo velká a četná stáda. Rok dělili správně na 364¼ dne. Stavby byly masivní, domy měly i dvě poschodí, malby a sochy byly bezduché.

Tvůrci této vzdělanosti byli příslušníci kmene Maya, sídlící v nynějším jižním Mexiku, zvláště na poloostrově Yukatanském, kde lze dosud vidět velkolepé trosky jejich staveb. Středoevropští národové před přijetím křesťanské vzdělanosti tak daleko nedospěli.

Vládnoucí kastou v Mexiku byli bojovní Aztekové, kteří tam nedávno pronikli ze severu a usedlé kmeny uvrhli v tuhé poddanství. Jim se připisuje založení města Mexika uprostřed jezera r. 1325. Jejich panovník měl neomezenou moc a žil v podobném přepychu jako kdysi faraonové egyptští nebo králové babylonští.

Jejich bohové

Jako tam, tak i zde byla četná a mocná kasta kněžská a též mexický hlavní bůh Huitzilopotchli se velmi podobal semitskému Bálovi. Byl to bůh války, jenž měl chrámy skoro ve všech městech. Byl zobrazován sedě, obtočen čtyřmi strašnými hady, s chocholem na hlavě, zlatou škraboškou na tváři a s nákrčníkem z desíti lidských srdcí. V pravé ruce třímal hadovitě stočenou palici, v levé štít.

Jiný démon, těšící se velké poctě, byl Tetzkatlepoka. Poněvadž vše ve světě viděl a slyšel, měl zlaté ucho a v ruce zrcadlo z černého leskléhо kamene; obětováni mu byli krásní jinoši. Ženské božstvo slulo Cioakoatl.

Lidské oběti a lidojedství

Mexičtí bohové byli krutí, krvežízniví běsové, kterým byly obětovány hekatomby lidí, jako nikde na světě; ročně v celé říši sto tisíc.[111])

»Bohové mají žízeň«, volali jejich černokněžníci za mimořádných pohrom, zemětřesení nebo sucha. Jejich chrámy byly stupňovité pyramidy, nahoře tupé. Na vrchní plošině stála socha božstva, tam se konaly oběti, aby byly daleko viditelny. Čtyři obětníci uchopili zajatce, položili na oblý balvan, aby hruď volně vynikala, a nejvyšší kněz, oděný v šarlatový plášť, otevřel mu nožem z ostré lávy hruď, vyňal srdce, pozvedl ještě se kouřící k slunci

[111]) L. Th. K. VII. 149 (Mexiko).

a pak je hodil k nohám modly nebo jí je vstrčil do úst. Tělo pak bylo svrženo dolů se schodů na pospas množství, jež klečelo všude kolem. I ženy a děti byly obětovány, a maso dítek bylo předkládáno jako lahůdka samému panovníkovi.

Nejkrásnějšími zajatci byl poctěn Tetzkatlepoka. Vyhlédnutý jinoch byl oděn v nádherný šat jako božstvo samo a celý rok byl jako ono oslavován a ctěn. Kde se objevil, padali před ním lidé na zem a vzdávali mu hold kadidlem a květy. Jakmile rok minul, zmizel i krásný sen božských poct, jinoch byl vyveden na pyramidu a obětován bohu, kterého představoval.

Mexické chrámy páchly jako kastilské jatky. U jednoho našli Španělé hromadu narovnanou ze 136 tisíc lebek.[112]) R. 1486 prý bylo obětováno při zasvěcení hlavní svatyně 72 tisíc zajatců. A toto strašné pobloužení nejen neutuchalo, naopak sílilo a rostlo. Souvisí snad nějak i s tím, že tam bylo málo užitkových zvířat, skýtajících maso.

Konkvistádoři

101. **Dobytí Mexika.** Primitivní kmeny na Velkých i Malých Antilách Španělé snadno přemohli. Jinak tomu bylo na pevnině, kde se střetli se vzdělanými národy a spořádanými státy. Tu začínají dějiny španělských konkvistádorů, odvážných dobyvatelů, kteří podnikali výboje na vlastní vrub a bez státní pomoci. Je to nejslavnější, herojská doba španělského rytířstva. Celý středověk, naplněný boji s Maury o vlastní otčinu, byl proti neslýchaným vítězstvím za oceánem pouhou průpravou. Mezitím co se jihovýchodní Evropa (Balkán a Podunají) stávaly kořistí sveřepých Turků, vyvrátili Španělé granadský emirát a smetli tak poslední zbytek maurského pohanství s vlastní půdy, a pak se jali mocnému žezlu katolických králů podrobovat celé pohanské zeměděly.

Konkvistádoři byli podivuhodní mužové. Vidíme na nich nesmírnou podnikavost a odvahu, úžasné hrdinství, velkou ctižádost, bezohlednou panovačnost, spojenou s bezednou lakotou. Někteří z nich se poskvrnili hnusnými zločiny. Tato směs ušlechtilých a nízkých vlastností je ozářena horoucí touhou po rozšíření křesťanské víry.

Ferdinand Cortez 1519—1521

Vynikající postavou mezi nimi je Ferdinand Cortez, který s vojevůdcovským nadáním a hrdinstvím spojoval i rozvahu a ušlechtilost srdce. Velasquez, místodržící na Kubě, sám příliš těžkého těla, určil jej za vůdce výpravy do Mexika. Ale poněvadž si jeho mladý, teprve 35letý tajemník počínal příliš samostatně, chtěl mu velení vzít. Proti vůli místodržitele jako rebel odplul tajně v noci s jedenácti loďmi, přistal v únoru r. 1519 u pevniny v místech nynějšího Vera Cruz, spálil lodi, zanechav jen jednu pro zbabělé, kteří by se chtěli vrátit. Nezbývalo, leč zvítězit nebo zahynout. Se 634 pěšími, 19 jezdci a 14 děly, pod vlajícím praporem kříže táhl proti ohromné říši.

[112]) Will. Prescott: Geschichte der Eroberung von Mexiko (1845) 65.

Tehdejší panovník Montezuma II. se snažil nezvané hosty pohnout k návratu opětovným posláním skvělých darů; ale budil tím jen touhu po větších. Cortez cestou do vnitrozemí záhy poznal Achilovu patu velkého státu, zášť porobeného staršího obyvatelstva proti svým utiskovatelům — Aztekům. Snadno získal za spojence kmen, jehož hlavní město slulo Tlaskala.

Vstup do města 8. listopadu 1519

Montezuma se vypravil cizincům vstříc, nesen jsa pod nebesy ve vzácném křesle, oděn v drahocenný háv a maje zlaté opánky na nohou. Sestoupiv na zem pokrytou koberci a podpírán jsa velmoži, šel vstříc Cortezovi. Ten seskočil s koně, chtěl se uchopit jeho rukou na pozdrav, bylo mu však zabráněno dotknouti se vznešené jeho osoby. Byly vyměněny dary a Montezuma vedl cizince do svého hlavního města, zbudovaného jako Benátky na jehlách uprostřed jezera a spojeného se souší třemi hrázemi. Hladina se hemžila čluny plnými zvědavců, též pyramidy i věže byly obsazeny diváky. Bílí mužové, jejich výzbroj, koně, vlající prapory, hudba, to vše bylo nevídané divadlo. Za příbytek jim byl vykázán starý palác. Španělé si v něm zařídili kapli a při upravování místností přišli na velký poklad, nastřádaný dřívějšími panovníky. Cortez jej dal opět zazdít.

Ráno viděli na náměstí hemžení a obchodní ruch jako v nejhlučnějších městech evropských.

Přes tři měsíce se nechali Španělé štědře hostit a neměli se k odchodu. Jejich pobyt se stal hostitelům obtížným, a ti jim to začali dávat najevo. Z Vera Cruz došla zpráva, že tam bylo několik Španělů zabito.

Prchnout a ukázat se slabým Cortez nechtěl. V zjevném boji by byl jistě podlehl; byl' se svými uzavřen jako v pasti. V zoufalosti a důvěře v ochranu nebes pojal smělý plán, že se zmocní osoby panovníkovy, že v něm bude mít jednak záruku vlastní bezpečnosti a že jeho jménem bude ovládat stát.

Zajme Montezumu 17. ledna 1520

Celou noc probděli Španělé na modlitbě a z pokoje jejich rozechvělého vůdce se dlouho ozývaly rázné kroky. Ráno navštívil v průvodu pěti nejodvážnějších důstojníků Montezumu. Třicet vojáků zamířilo rovněž jakoby náhodou k jeho paláci. Cortez si stěžoval na zločin, spáchaný ve Vera Cruz. Montezuma popíral svou účast a nařídil zjištění vinníků. Cortez však prohlásil, že se budou cítit bezpečni jen tehdy, když on sám půjde do jejich kasáren a bude tam přebývat s nimi. Jestliže hne rukou na obranu nebo bude volat o pomoc, že bude na místě zabit. Montezuma zbledl strachem, pak zrudl hněvem, ale jakoby ochromen troufalostí bílých mužů, odevzdal se svému osudu. Když Mexičané viděli, kterak cizinci nesou jejich pána do svého bytu, chtěli jej osvobodit; on však prohlásil, že je to dobrovolná návštěva. Tam měl brzy všechno pohodlí a obsluhu a pone-

náhlu přivykal španělským způsobům. Projížděl se i v plachetnici po jezeře a nemálo se divil síle větru.

Trest pro zabití Španělů

Úředníci, přivedení z Vera Cruz, vyznali, že tam zabili Španěly na rozkaz svého vládce. Cortez chtěl dát výstrahu. Před svým obydlím dal z oštěpů a šípů narovnat hranici, a úředníci, kteří sáhli Španělům na život, byli na ní upáleni. Montezuma, spoutaný okovy, se musil z okna na jejich popravu dívat. Pak jej hleděl přísný Cortez všelijak udobřit.

Přísaha věrnosti a daň

Po několika dnech pohnul mexického panovníka a přední jeho velmože, aby složili přísahu věrnosti a poddanosti vzdálenému mocnému císaři Karlu V. Učinili to se smutnou tváří. Pak jim dal na srozuměnou, jak by nejlépe svou úctu vůči evropskému pánu měli dát najevo. Španělé prošli s domácími úředníky zemi, prozkoumali její zdroje, a pro císaře byla snesena spousta zlata, uměle zpracovaného i v přirozené podobě. Montezuma k tomu přidal i onen zazděný poklad.

Veřejné bohoslužby

Španělé však nejen dychtili po kupách zlata, ale byli také plni apoštolské horlivosti. Očistili jednu z velkých pyramid od pohanských poskvrn, postavili na ní oltář a veřejně na náměstí konali své bohoslužby. Vším tím byli Aztekové tak podrážděni, že každou chvíli hrozil výbuch vzpoury.

Vítězství nad sokem

Vtom přišla zlá zpráva, že na mexickém pobřeží přistalo silné vojsko, 900 mužů, jemuž velel Narvaez. Místodržící Velazquez záviděl Cortezovi úspěchů a bohatství; Narvaez jej měl pro neposlušnost zajmout a potrestat. Cortez se proti němu vypravil osobně se 70 muži; cestou vzrostl hlouček na 250. Předtím však dary a sliby získal jeho posly, a ti proň pracovali v řadách jeho soka. Kouzlo Cortezových úspěchů působilo na nové vojsko tou měrou, že po nepatrné srážce (u Cempoály), v níž zahynulo celkem 18 přátel i nepřátel, skoro celé přešlo na jeho stranu. Narvaez byl zajat.

Vzpoura v Mexiku

Se 1300 Španěly a silným sborem Tlaskalánů vracel se vítěz rychle k Mexiku. Tam za jeho nepřítomnosti vysoko vyšlehl proti bílým vetřelcům plamen vzpoury. Aztekové, bohatě ozdobení zlatem, oslavovali v květnu svého boha na náměstí zpěvem a tancem. Španělé, ať již z obavy před hrozící vzpourou, nebo z touhy po zlaté kořisti, je znenadání přepadli a pobili výkvět mexické šlechty. Cortez se do města probil, své přísně pokáral pro nesmyslné jednání, ale záhy poznal, že zuřivý odboj nezdolá. Svých poddaných nedovedl k pokoji pohnout ani sám Montezuma. Naposled se před nimi objevil v císařském hávu, aby je pohnul ke klidu a míru. Válečná vřava na chvíli ustala. Panovník jim domlouval, proč činí bílým mužům příkoří; nechť nechají jeho hosty volně odejít. Ale v jeho poddaných již procitla vrozená divokost a krutost. Odpovědí na jeho mírumi-

lovná slova bylo hromobití nadávek a déšť kamení a střel. Těžce zraněn zemřel poslední mexický panovník v zoufalosti, odmítaje léky a pomoc, doporučeje jen své dítky blahovůli Karla V. Jeho potomci jako hrabata Montezuma a Tula patřili k předním španělským grandům.

Montezuma těžce zraněn, † v červnu 1520

Indiány již neděsilo ani hřímání děl. Ač každá rána srážela k zemi celé desítky a v hustém davu se vždy rozevřela hluboká mezera, znovu a znovu se vždy zavírala a rozjitření bojovníci se drali až před zkázonosné jícny děl. Mnoho trpěli Španělé střelami s pyramidy, která byla upravena ke křesťanským bohoslužbám. Cortez si umínil, že s ní Indiány sežene. Tři hodiny trval urputný boj o stupňovitou věž. Od stupně k stupni se probíjeli Španělé až na vrchol. Tam se na Corteze vrhli dva siláci a chtěli jím smýknout dolů. Ač měl levou ruku obvázanou, vymkl se jim a jednoho srazil střemhlav se stupňů. Celá posádka na pyramidě zahynula. Španělé to připisovali zvláštní ochraně nebes. Jejich vůdce psal císaři do Evropy, že dvacet těchto zběsilých lidí by udolalo sta odhodlaných mužů.

Přesto Aztekové najisto očekávali, že hlad a střely cizince do posledního zahubí. Který jim padl do rukou, byl obětován a sněden. Obležených se začala zmocňovat zoufalost. Nezbývalo, než se probít. Z jiného města by to bylo bývalo snadné, ale z Mexika, stojícího uprostřed jezera, vedly tři náspy, a to ještě přerušené na několika místech otvory. Cortez zvolil hráz západní; byla nejkratší a byla prokopána jen na třech místech.

Za deštivé noci po 1. červenci r. 1520 se Španělé vydali na cestu. Sotva se hnuli, byli zpozorováni strážemi, a již zahřměl ohromný buben, svolávající zbrojné mužstvo Azteků. Jezero se hemžilo kanoemi a prchající byli napadeni se všech stran. Přes první otvory v náspu se šťastně dostali pomocí mostu, který si přinesli. Na neštěstí si připravili jen jeden. Ten se však pod tíhou pěších a soumarů tak hluboko zabořil do země, že jej nebylo lze zvednout. U druhého a třetího otvoru došlo k zoufalým výjevům. Jedni bojovali, druzí se snažili přeplavat tůň, mnozí utonuli, jiní byli zabiti nebo zajati, ten vzýval o pomoc Matku Boží, jiný sv. Jakuba Compostelského. Náboje ve vodě zvlhly a střelné zbraně nebylo lze upotřebit. U třetího otvoru opřel Alvarado dlouhé dřevce o trosky v jezeře a přenesl se obrovským skokem na druhý břeh. »To je jistě syn slunce,« volali užaslí Mexičané. Dlouho pak slulo ono místo »El salto de Alvarado«. Za této smutné noci zahynulo 400 Španělů a čtyři tisíce jejich spojenců Tlaskalánů.

Ústup Španělů 1. července 1520

Ti, kteří tento strašný ústup přežili, ovázali své rány a dali se rychle na pochod. Těžce ranění belhali uprostřed, opírajíce se o hole; kteří unesli zbraň, pochodovali na pravém a levém křídle. Ale sotva

Bitva u Otumby 8. července 1520

minul týden, spatřili před sebou ohromné vojsko, které jim zahradilo cestu. Než Cortez nikdy nepozbyl duchapřítomnosti. Jako Themistokles věděl si rady v každém nebezpečí. Jízdným, kterých bylo jen 23, nařídil, aby v nejrychlejším trysku se spuštěnými uzdami vrazili do nepřátel, kopí aby namířili jim přímo ve tvář a aby jejich řady prolomili. Pěším pak poručil, aby meči nesekali, nýbrž vojevůdcům těla prokláli. Nečekajíce útoku, vrhli se s heslem »St. Jago« proti přesile. Byl to nadlidský boj. Trval pět hodin a Španělé byli jako ostrůvek uprostřed vlnobití. Přes hrdinnou statečnost bylo nebezpečí, že do posledního zahynou. Tu spatřili Španělé nepřátelského vojevůdce, neseného na nosítkách s národním praporem, připevněným na zádech; byla to žerď a na ní zlatá síť. Kolem něho byl kruh nejstatečnějších bojovníků. K tomu se nyní Španělé probíjeli s vynaložením posledních sil. Konečně rytíř Salamanka jej srazil k zemi a prapor mu vyrval.

Po ztrátě vůdce a praporu pokládali Aztekové i bitvu za prohranou. Zpráva o tom se po vojsku rychle rozšířila a bojující ochromila. Valem se obraceli na útěk a vzájemně se pošlapávali, protože vítězové jim byli v patách. Bylo to jedno z nejpamátnějších vítězství, která dějiny zaznamenaly.

Druhá výprava proti Mexiku 1521

Ale i nyní záleželo vše na věrnosti Tlaskalánů. Leč záští proti Aztekům, nastřádané dlouhou a krutou porobou, bylo u nich příliš hluboko zakořeněno, takže menším zlem se jim zdálo poslouchat bílých mužů, kteří zavrhovali lidské oběti. Cortez, překonav těžkou nemoc, jež se dostavila po nesmírných námahách, jal se chystat druhou výpravu proti Mexiku. Vhod mu přišlo druhé vojsko, které proti němu vypravil žárlivý místodržící a které opět zlákal na svou stranu. Válečných potřeb byl tak velký nedostatek, že i kouřící Popokatepetl musil poskytnout síru na výrobu střelného prachu; odvážlivci, zavěšení na provaze, spustili se do jeho jícnu. Aby ovládl jezero, dal v okolních horách zbudovat třináct plachetnic, jejich součástky snést na hladinu a opět je sestavit. Jádro vojska tvořilo 600 Španělů s devíti děly; domorodých bojovníků se k němu přidalo přes sto tisíc.

Boj o hráze

Boj začal v dubnu r. 1521, nejprve na jezeře. Velké koráby, hnané silným větrem, prudce se rozjely do hemžících se kanoí a hromadně je srážely do hlubiny. Brzy bylo jezero plné trosek a mrtvol. Pak zahájil útok po třech hrázích směrem k městu. Aztekové budovali přehrady, aby jim zarazili postup, a za zády jim prokopávali hráze, aby jim znemožnili ústup. Jednou je vpustili do města a zajali čtyřicet Španělů a dva tisíce jejich spojenců. Ty stihl nejkrutější osud. S velké pyramidy zahřměl ohromný buben a v zápětí za ním se ozval hrůzný jekot rohů, mušlí, píšťal a jiných nástrojů. Při zvucích této

ďábelské hudby Španělům stydla v žilách krev a na hlavě se jim ježily vlasy hrůzou. Musiliť se s největším bolem dívat na to, jak zajatí vystupovali na plošinu pyramidy, jak byli nuceni před modlou tancovat, jak byli obětováni a zvířecky snědeni. Zlý osud zajatců

Teprve když zajistili hráze po obou stranách palisádami, přikročili k dobývání vlastního města. Musili dobývat každé ulice a každého domu. Ty byly zbořeny a jejich trosky zasypaly jezero, takže nynější nové Mexiko stojí na pevné půdě. Vítězové pronikli až k bývalým svým kasárnům. Palác Montezumův vzplanul požárem, vzali útokem i stupňovité chrámy, černokněžníky pozabíjeli a modly pokáceli. Město zbořeno

Cortez nabízel obhájcům, zmořeným hladem, mír, ale odpovědí byly jen tím divočejší útoky. Jako kdysi Židé v Jerusalemě, zaslepení záštím a vztekem, bojovali do posledního dechu, tak i nyní Aztekové. Ale i Cortezovi spojenci si nelítostně zchlazovali žáhu na dřívějších svých tryznitelích. Teprve po tříměsíčním boji, když byl zajat jejich císař Guatemozin při útěku po jezeře, opustil zbytek obhájců město.

Jako místokrál dobyté země rozvinul Cortez mnohostrannou činnost, aby zhojil rány zhoubnou válkou jí zasazené. Zveleboval zemědělství, hornictví, volal z Evropy kolonisty, misionáře, učitele.

Ale po sedmi letech mu byla následkem osočování správa země vzata a ponecháno mu jen velení vojenské. Podnikl ještě menší výpravy na Kalifornii a na Yukatan. Zemřel r. 1547 ve Španělsku opodál Sevily, roztrpčen a polo zapomenut jako Kolumbus, koje se stále nadějí, že černý nevděk, kterým mu bylo splaceno, bude přece napraven a odňatý úřad mu vrácen. Jeho rod byl v Mexiku nadán velkými statky. Vítěz klidí nevděk

102. **Říše Inků.** Druhý stát na náhorních rovinách Kordilier byla rozsáhlá říše Inků. Prostírala se po celé délce Ecuadoru, Peruánska a Chile až po 34° jižní šířky, měříc přes čtyři tisíce km². Její vládce slul Inka; Inkové byli členové vládnoucího rodu a vůbec nejvyšší úředníci.

Podivuhodné bylo uspořádání tohoto státu; byl to socialismus na theokratickém podkladě. Inka, syn boha slunce, měl neomezenou moc; jemu náležela veškera půda, soukromého jmění nebylo. Třetina půdy a výnos z ní náležely Inkovi a jeho úřednictvu, třetina Slunci (kněžstvu), třetina lidu. Ale tato poslední třetina byla vesměs orná půda, kdežto první dvě zahrnovaly i horské stráně. Každoročně byly rodiny podělovány částkami půdy podle počtu hlav. Socialismus

Zemědělství bylo ve velké vážnosti a sám Inka zoral každý rok s velkou obřadností zlatým pluhem kus pole. Úřednictvo bylo velmi četné a za jeho vedení vzdělávali obyvatelé osady společně nejprve pozemky boha Slunce, pak pole sirotků, vdov, vojáků a nemocných; potom každý své vlastní se Zemědělství

vzájemnou pomocí, konečně opět společně pozemky Inků. Primitivní dřevěné rádlo táhli lidé; železa neznali, zato pokročilé byly stavby zavodňovací a dobře znali zúrodňující sílu guana.

Chov lam

Rovněž obecní robotou bylo pásti a hlídati stáda lam, též jejich stříhání a tkaní látek. Nadbytky byly ukládány v obecních skladištích. Před svátky dal Inka určitý počet lam porazit a poddané podělit masem.

Největší přečin byla zahálka. Každý Peruánec byl povinen do padesáti let pracovat. Nebylo chuďasů ani boháčů, poněvadž nebylo peněz ani obchodů. Poručnictví státu šlo tak daleko, že určitý den se sešli 24letí mládenci a 18leté panny z téže osady na návsi a úředník tam sestavil manželské dvojice, ovšem podle jejich přání.

Vojenství

Dvě silnice od severu na jih sloužily především účelům vojenským. Zbraně měli nedokonalé: lasa, oštěpy a šípy s kovovými hroty, dřevěné přilby, štíty a meče, mosazné palice, naježené hřebíky.

Náboženství

Ctili nebeská tělesa, slunce, měsíc a hvězdy. Životodárné slunce mělo chrám v každé osadě; nejkrásnější byl v hlavním městě Cuzcu. Uvnitř byl celý obložen zlatými plotnami; pokládaliť zlato za jeho slzy. Čelní stěnu zdobil velký kotouč zlata s lidskými obrysy, znázorňující zářné božstvo. Na zemi před ním seděly v půlkruhu mumie dvanácti Inků, jako by se mu ve dne v noci klaněly. Když tam vpadl první ranní paprsek, celá svatyně vzplanula oslňující září. Chrám měsíce byl uvnitř celý obložen plotnami stříbrnými. Též ku poctě hvězd a přírodních sil byly zbudovány svatyně.

Četné kněžstvo tvořilo vlastní kastu, panny podobné římským vestálkám střežily posvátný oheň; největší svátek byl zimní slunovrat (21. června). Obětovali plodiny a zvířata; lidi zřídka. Jen při pohřbu Inky braly si život jeho ženy, též někteří mužové, aby mu i na onom světě sloužili. Písma neměli, provazce s určitým počtem uzlů sloužily účelům statistickým. Lid žil v této tuhé závislosti na vládě spokojeně; srovnávalyť se tyto veřejné řády s jeho trpnou povahou.

Zní to jako pohádka, že tato říše, která mohla postavit 200 tisíc vojska a jejíž obyvatelstvo se (jistě s upřílišením) odhaduje někdy i na 20 milionů, podlehla hrstce španělských dobrodruhů, ještě menší, než byla ta, s kterou si Cortez troufal napadnout Mexiko. Byla to jednak převaha evropských zbraní, jednak vnitřní rozbroje, které po řadu let státem zmítaly, a tak jeho odolnost oslabily. Proti zákonitému panovníku Huaskarovi povstal jeho nevlastní bratr Atahualpa a po několikaletém boji ho zajal. Právě v té chvíli se objevil v zemi hlouček Španělů, které vedl František Pizaro.

František Pizaro

Byl to nelegitimní syn plukovníka u pěšího vojska. Od otce byl zanedbáván, o studie nezavadil, ba nějaký čas pásl brav. Když se mu jednou svěřené stádce rozprchlo, dal se ze strachu před trestem na vojnu, a jako mnozí jiní životní trosečníci, šel i on hledat štěstí za peřeje oceánu. Zúčastnil se několika výprav, s Balboou překročil r. 1513 šíji Panamskou a tam zaslechl radostnou zvěst o zemi oplývající zlatem. Pizaro byl člověk odvážný a neúnavný; jeho lačnost po zlatě byla bezedná, touha po moci a panování bezmezná; chyběly

mu však vzdělání a ušlechtilost, kterými byl ozdoben slavný vítěz nad Azteky. Spojiv se s Diegem Almagrem, podnikl již r. 1524 a opět r. 1526 výpravu jižním směrem a prozkoumal část pobřeží poblíž rovníku. Ale pro velké překážky a odpor mužstva byl opětovně přinucen se vrátit. Než Pizaro od svého úmyslu neupustil. Vydal se na cestu do Španěl a vymohl si od císaře Karla V. úřad místodržícího v zemích, kterých dobude. Z vlasti pak s sebou vzal své čtyři bratry, stejně pyšné, jako byl sám; učinil je v Novém světě účastny svého štěstí, ale i svého pádu.

Výprava 1532

Roku 1532 vyplul po třetí z Panamy na třech lodích se 190 muži dobývat velké říše, zatím co Almagro tam sbíral další posily. Přistal v Tumbezu v zálivu Guayakvilském. S nemalým údivem, ale i s bázní prohlíželi Španělé zámožnou zemi s četnými pevnostmi a chrámy, plnými zlatých ozdob. Velké opice v lesích jim připadaly jako jízliví démoni. Nejeden z nich byl pohlcen krokodilem; před roji krvežíznivých moskytů se zahrabávali i do písku. Museli se míti na pozoru i před velkými hady a nebezpečnými propastmi.

Údiv domorodců

Sami pak skýtali domorodcům nezvyklé a zajímavé divadlo. Ti se chtěli přesvědčit, zdali jsou na celém těle tak krásně bílí jako v obličeji. Zato černocha, který je provázel, uchopili a neúnavně myli a nemálo se divili, když se jejich marné námaze smál, ceně na ně bílé zuby. Když zakokrhal kohout, spráskli ruce a tázali se, co to povídal? Rovněž statný kůň i štětinatý vepř jim byli zjevy zcela novými. Ale nade vše je ohromil účinek palných zbraní. Když jeden z vojáků prostřelil silnou desku, padli na zem a v úzkosti křičeli.

Inka zajat v Caxamalce v listopadu 1532

V září vytrhli Španělé z Tumbezu k jihu a po sedmitýdenním pochodu spatřili s návrší dole před sebou město Caxamalcu a za ním množství stanů; bylo to vojsko Atahualpovo. Město bylo prázdné. Španělé se tam usadili při náměstí ve velké budově. Pizaro pozval Inku k hostině a schůzce. Španělé pohlíželi s úzkostí vstříc blížícímu se rozhodnutí; připadaloť podle výpovědí poslů na jednoho Španěla 200 domorodců. Jen jejich vůdce zachoval rozvahu a duchapřítomnost, jsa odhodlán následovat taktiky Cortezovy. Inka vešel přece do města, nesen jsa od nejvyšších úředníků. Vše na něm zářilo zlatem jako na pravém synu boha Slunce. Usedl na trůně na náměstí a kolem něho stála stráž, několik tisíc bojovníků. Španělé byli skryti. Poslali k němu duchovního Valverde s tlumočníkem. Ten udělal nad Inkou velký kříž, krátce mu vysvětlil základní pravdy křesťanské víry a vyzval ho, aby ji přijal a aby se podrobil císaři Karlu a papeži.

Inka naslouchal jeho řeči s rostoucím hněvem. Prohlásil, že je mocnější než kterýkoliv jiný panovník a že své víry nezmění. Neuzná Boha, který byl od svých tvorů usmrcen. Jeho bůh, při tom ukázal na nádherně zapadající slunce, dosud žije a shlíží na své dítky. Když

mu Valverde podal slovo Boží, to jest Písmo svaté, na dotvrzení toho, co mu řekl, vzal Inka knihu, přiložil ji k nosu, pak k uchu, poté ji pohodil s nevolí na zem zvolav: »Vždyť mlčí a nic nepovídá!«

Valverde spěchal k Pizarovi a ten zvolal ke svým: »Pohan se rouhal Spasiteli!« Zamával bílou rouškou, jak bylo umluveno, a již se ozvalo ohlušující hřímání skrytých děl, troubení, bubnování. Nejprve vyrazili jezdci na koních, ověšených rolničkami, za nimi pěší, a vrazili do hustého davu kolem Inky. Ohromeni padali Indiáni ve vzniklé vřavě jako ovce. Nejvyšší úředníci chránili Inku svými těly, Pizaro se však k němu probil, strhl ho s trůnu a zajal. Pod silným hromadným tlakem povolila část hradeb a mnozí vyvázli průlomem. Španělé byli jim v patách a až do noci je stíhali. Ze 168 Španělů nezahynul ani jediný, Peruánců přes dva tisíce.

Atahualpa měl záhy kolem sebe dost služebnictva, jež se staralo o jeho pohodlí, ale toužil po svobodě. Když pozoroval, jak se jeho věznitelé shánějí po zlatě, sdělil Pizarovi, že mu celou podlahu jeho pokoje pokryje zlatem, když ho propustí na svobodu. V Pizarovi vzbudila nabídka nedůvěřivý úsměv. Tu zvolal Inka pyšně, že mu celý pokoj zlatem naplní; a zvednuv se na špičkách nohou, naznačil vztyčenou rukou, jak vysoko. Pizaro udělal na stěně znamení a nabídku přijal. Místnost byla 22 stop dlouhá, 17 široká, 9 vysoká.

Velké výkupné

Zajatý panovník vydal rozkaz, aby bylo do Caxamalky snášeno zlato a aby Španělů byli poslušni jako jeho samého.

Pizaro a jeho druhové konečně našli to, po čem tak dlouho prahli; jejich lačné zraky byly oslněny haldou zlata, nemluvě o hromadách stříbra. Pohádka se stala skutečností. Vtom přišel Almagro s 200 vojáky. Ti musili vzít za vděk úhrnnou sumou sto tisíc dukátů. Ostatní se o kořist rozdělili a stali se naráz milionáři. Báječného bohatství užili jen ti, kteří se se svým dílem ihned vrátili do Evropy. Kteří tam zůstali, pozbyli ho v hazardních hrách nebo zahynuli v bojích.

Inka popraven srpen 1533

Pizaro však danému slovu nedostál. Inka se mu zdál nebezpečným na svobodě i ve vězení; rozhodl se tedy, že ho sprovodí se světa. Šlechetnější ze svého okolí, kteří toto barbarství odsuzovali, poslal jinam; pak sestavil soud, který Inku odsoudil z různých přečinů, hlavně z vraždy jeho bratra Huaskara. Ten totiž nabízel Španělům rovněž velké dary a byl ochoten složit lenní přísahu, pomohou-li mu na otcovský trůn. Atahualpa ho dal za to utopit. Pizaro oslyšel i hlasy těch, kteří namítali, že jediným oprávněným jeho soudcem je španělský král. On i Almagro vyřkli nad Inkou soud smrti. Již měla být pod ním zažehnuta hranice. Že se však v posledním okamžiku dal pokřtít na jméno Juan, dostal milost a byl zardoušen.

Je to největší z četných zločinů, jichž se Španělé při dobývání Ameriky dopustili, a nezůstal bez trestu.

Zajetím a popravou Inky se zhroutila i celá státní budova a v jejích troskách zuřil boj všech proti všem. Španělé se dali na pochod k hlavnímu městu a loupili o závod, kde se co lesklo a třpytilo. Almagro pronikl se svými daleko na jih do nynější Chile. S netajenou škodolibostí se dívali Indiáni, když se v dubnu 1538 jejich tryznitelé u Las Salinas poblíž Cuzca pustili sami do sebe. Pizaro vedl do boje 700 mužů, Almagro 500; 150 jich v boji zahynulo. Almagro byl zajat a ve vězení zardoušen. Jeho stoupenci však již r. 1541 Pizara ubili. Poslední jeho příbuzný zahynul na popravišti r. 1548. Dlouho se netěšili z moci a bohatství, poskvrněných mnohými zločiny. Smutný konec dobyvatelů

Vůbec při prvním vpádu evropské pokročilé rasy do Ameriky a jejím setkání s obyvatelstvem domorodým došlo k mnohým politování hodným ukrutnostem. Nejvíce to pocítili ostrované na Velkých a Malých Antilách, kteří byli první na ráně. Byli nuceni k těžkým pracím v dolech a na plantážích. Ale že se živili jen rostlinnou stravou, nesnesli velkých námah a rychle hynuli, namnoze i dobrovolnou smrtí. Celé skupiny i osady se otravovaly rostlinným jedem nebo výpary jedovatých rostlin. Zánik domorodců na Antilách

Počet obyvatelstva na ostrově Haiti při příchodu Španělů se odhaduje na 200 až 300 tisíc. Roku 1508 jich bylo již jen 60 tisíc, r. 1515 14 tisíc, r. 1548 sotva 500.[113]) Tedy druhá generace po příchodu Evropanů vymřela. Dílo zkázy dovršily černé neštovice, dovlečené tam, jak se zdá, přistěhovalci.

V Australii, na Havajských ostrovech a vůbec v Tichomoří odehrává se tento proces i v přítomné době před našima očima. Rasa slabší ustupuje silnější a hyne. Příroda obezřetnou rukou zahlazuje opotřebované formy živých bytostí a činí místo zdravějším. Místy bývá urychlen tento smutný proces krutostí a zlobou silnějších.

Španělé viděli v objevené zemi své vlastnictví a v Indiánech otroky. Začali se dělit o půdu, jako Izraelité o zaslíbený Kanaán, a Indiány, usedlé na přiděleném pozemku, začali nutit k robotám. Tu bylo věcí církve zastat se jménem evangelia a jeho zásad těch, jejichž práva byla nelidsky šlapána. Církev tuto svou povinnost pochopila, a seč síly stačily, i plnila. Právní postavení domorodců

R. 1510 přišli na ostrov Haiti dominikáni. Když viděli křivdy, kterých se kolonisté na domorodcích dopouštěli, postavili se s velkou rozhodností na jejich obranu. Mezi svými krajany tím vzbudili proti sobě zlou nevoli a jítření, a spor byl jimi přednesen k rozsouzení samému králi Ferdinandovi. Ten svolal synodu juristů a theologů a žádal je o dobrozdání. Synoda prohlásila Indiány za svobodné.[114]) Nicméně doporučovala, aby byli mírně přidržováni k práci, a to za plat, Prohlášeni za svobodné 1513

[113]) Peschel, 430.
[114]) Peschel, 430.

jinak že celý život prozahálejí; takové nařízení že už vydala i královna Isabela.

Zákon se na papíře vyjímal krásně, ale jinak bylo ve skutečnosti; 8—9 měsíců musili robotovat za směšně nízkou odměnu, ostatek roku pracovali na svém. Ale nesměli být veřejně prodáváni jako černoši dovážení z Afriky. Přesto zachovává historie ve vděčné paměti zákon o svobodě Indiánů a zásluhy těch, kteří jej vymohli.

Las Casas † 1566

Nejhorlivějším obhájcem jejich práv proti brutálním svým krajanům byl dominikán Las Casas. Slovem i perem se jich neohroženě zastával až do smrti. Sedmkrát se plavil přes oceán do Evropy, aby před císařem a papežem hájil jejich lidskou důstojnost. Hodlaje zachrániti zbytky hynoucích domorodců na Antilách, navrhoval, aby méně zdatní Indiáni byli nahrazeni silnějšími černochy. Nebyl první, kdo k tomu radil. Vláda dovolila, aby tam byly dopraveny čtyři tisíce sudanských černochů. Věc dobře míněná se lidskou hrabivostí zvrhla v hnusné honění a zotročování afrického obyvatelstva. Tento výnosný obchod byl z největší části v rukou Angličanů.

Čím účinněji se misionáři rudochů ujímali, tím větší důvěru si získávali a činili je ochotnějšími k přijetí nové víry, kterou jim přinášeli. Byliť místy Indiáni na své tryznitele tak roztrpčeni, že odmítali křest. Nechtěli do nebe, ve kterém jsou i Španělé, poněvadž prý by je i tam mučili hůř než ďábli v pekle.

Španělská koloniální správa

A přece i přes tyto příkrosti a tvrdosti prvních konkvistádorů vydává historie koloniálnímu systému španělskému dobré svědectví. Peschel, protestant, výslovně píše, že ani Francie, ani Anglie nezacházely s rudými obyvateli Severní Ameriky lidštěji.[115]) Naopak, Anglie je nechávala žít v divokosti a pracovala spíš k jejich zatlačení a vyhlazení. Španělské zákonodárství se naopak drželo zásady, že Indiáni jsou rovnoprávní s bělochy. Zákonů, nesených vznešenějšími etickými zásadami a ryzí humanitou, nevydal žádný koloniální stát. Tím se i vysvětluje rychlý rozvoj jejich koloniální říše.[116]) Papežové dovolili několikrát oběma králům, španělskému i portugalskému, podrobit si pohanské národy, ale s výslovnou podmínkou, že bude jejich svatou povinností šířiti mezi nimi křesťanskou víru, a zároveň zakazovali jejich zotročování.

103. **Misijní činnost v Americe.** Pod ochranou Španělska a Portugalska mohutně rozpjalo misijní hnutí svá křídla nad nově objevenými zeměmi. Konkvistádoři jich dobývali mečem, věrozvěsti s křížem v ruce. Byla to hrdinská doba pro vojevůdce i misionáře. Náměstek sv. Petra, uslyšev zprávu o nových zemích a národech da-

[115]) Str. 233.
[116]) Pastor, VIII. 531.

leko za mořem, uvědomil si rozkaz: »Vez na hlubinu a rozestři sítě k lovu!«

Kapitola o misijní činnosti na začátku novověku je velmi pohnutá a nabitá velkými událostmi. Vypisuje netušené rozšíření Kristova království, hlavně ve Střední a Jižní Americe, jež byla získána románské vzdělanosti, a církvi tím byly do značné míry nahrazeny ztráty, které utrpěla v Evropě odpadem zemí severských. Dále se zde líčí počáteční triumfy věrozvěstů i v asijských zemích, skvělé naděje na obrácení celých národů; ale po prvních úspěších se dostavily osudné krise, nenadálé převraty, trpká zklamání a žalostné katastrofy.

Propaganda 1622

R. 1622 na den Zjevení Páně založil Řehoř XV. kongregaci de propaganda fide. Je to jakési ministerstvo pro šíření víry. Jeho úkolem je spravovat podle jednotného plánu rozsáhlé misijní území, rozdělovat je na vikariáty a diecése, přidělovat jeho části jednotlivým řeholím a institucím, vychovávat a posílat tam pracovníky, sbírat pro ně podpory, nezpůsobilé odvolávat, urovnávat spory, dávat pokyny, pečovat o výchovu domorodého duchovenstva.

Roku 1626 byla při Propagandě založena mnohojazyčná tiskárna, zařízená na tištění knih literami latinskými, řeckými, arabskými, armenskými a glagolskými. Následujícího roku vznikl při Propagandě ústav pro výchovu kněží-misionářů. Studují tam klerici z nejrůznějších zemí a národů, všech barev a jazyků. Mnozí mecenáši na ně pamatovali štědrými odkazy.

Bylo to zvláštní řízení Prozřetelnosti, že objevené země se staly majetkem Portugalska a Španělska, tedy národů, které zůstaly skoro nedotčeny náboženskými bouřemi, národů, v nichž se udržel středověký duch křižáckých výprav v neochablé vřelosti a které měly poměrný nadbytek obětavého, hlavně řeholního kleru, který mohly posílat do svých osad.

Mexiko. Františkáni 1524

V prvních desítiletích břímě misijní činnosti spočívalo na bedrách františkánů a dominikánů. Již Cortez žádal císaře Karla V. o způsobilé věrozvěsty; ale ať mu neposílá takových, kteří se shánějí po mamonu a žijí lehkovážně, nýbrž chudé a vzorného života, poněvadž prý Mexičané pozorují život duchovních bystrým zrakem. Jak žasli Indiáni, když strašný jejich podmanitel vyjel se skvělým průvodem vstříc prvním dvanácti františkánům nejpřísnější observance, a seskočiv s koně políbil jejich vůdci, bosému P. Martinu de Valencia, lem nuzného roucha. Jejich první klášteříky byly s počátku skrovné indiánské chaty. Koncem 16. století jich tam měli již 70. Při každém byla prostraná škola, sál pro 600—1000 dětí. Učili je číst, psát a zpívat nábožné písně. Při tom jim byly vštěpovány začátky španělštiny; učitelé naopak se snažili za styku s nimi vniknout do ducha nesnadné

řeči indiánské. K vyučování dívek byly ze Španělska volány terciářky a zbožné paní. Modly a pohanské chrámy byly z největší části zničeny. V jediném roce 1532 bylo zbořeno 500 chrámů a spáleno 20 tisíc model. Arcibiskup mexický r. 1569 oznamoval papeži, že sám někdy pokřtil najednou i pět tisíc Indiánů. Pius V. mu vyjádřil nad tím svou radost a vybízel ho, aby dbal o jejich dobré poučení ve víře a aby je chránil proti útiskům španělských vojáků.

Ve čtyřech letech povstalo z trosek nové Mexiko, krásnější než pohanské. Tamní katedrála na místě hlavní pyramidy je 120 m dlouhá a patří k nejkrásnějším svatyním v Americe. Do jejích základů byly naházeny trosky starých bohů. Ve čtvrti domorodců bylo vystavěno přes třicet kostelů. Tvářnost země se začala měnit. Řeholní bratr Petr z Gentu, který tam 50 let učil děti a stavěl kostely, měl jich v roce 1529 zbudovaných již sto.[117])

Koncem 16. století měli františkáni v Mexiku dvě provincie se 157 kláštery a misijními stanicemi, a do r. 1540 pokřtili sedm, podle jiných údajů devět milionů katechumenů, někteří misionáři 200, 300 i 400 tisíc.[118])

Dominikáni

Dominikáni tam v téže době, to jest do roku 1600, založili skoro 80 konventů a misijních stanic.[119]) Též oni tam sklidili bohatou žeň. P. Domingo sám prý pokřtil přes sto tisíc dospělých. Působil tam i proslulý Las Casas. Byl mu nabízen bohatý biskupský prestol v Cuzcu, on ho však nepřijal a vzal zavděk chudou diecésí v jižním Mexiku. Bylyť biskupské stolce obsazovány ponejvíce řeholníky. I tam měl dost sporů s hrabivými osadníky; těm, kteří drželi otroky, odpíral svátosti. Bez jakékoli státní pomoci obrátil divoký, bojovný kmen, vyžádav si od úřadů jediné to, že tam po pět let nevkročí žádný Španěl. Kraj obývaný divochy, od něho pokřtěnými, pak slul »Vera Paz«. Oba řády slavily církevní svátky s velkou okázalostí, hudbou a zpěvem, jak to povaze Indiánů nejlépe vyhovuje.

Počet augustiniánských konventů tam vzrostl na 66, takže všech klášterů bylo v Mexiku r. 1600 asi 400.[120]) Mimoto tam působilo i něco kněží světských.

Roku 1572 tam přišli jesuité a založili v městech 13 latinských škol pro výchovu mládeže. Menších sídel měli přes třicet, misijních stanic mezi divokými kmeny asi sto. Za sto let založil Loyolův řád ve španělské Americe 52 latinských škol, universit a seminářů.[121])

Jižní Amerika

Tytéž řehole vzdělávaly o závod i rozlehlou vinici v Jižní Americe. Filip II. místodržícímu v Peru r. 1568 nařídil, že v každém městě

[117]) Pastor, VI. 221.
[118]) Schmidlin: Kathol. Missionsgeschichte, 339.
[119]) Tamtéž 341.
[120]) Tamtéž 343.
[121]) Boehmer: Die Jesuiten, 109.

má být klášter dominikánský, františkánský, augustiniánský a jesuitský.[122])

Mimořádných úspěchů se v nynější Columbii dopracoval dominikán Ludvík Bertrand, ctěný jako svatý. Za čtvrt roku obrátil na stepi deset tisíc divochů, u pohoří Santa Marta 25 tisíc; jiný kmen získal víře tím, že vyprosil v době sucha déšť. Ač vedl život plný odříkání, podroboval se ještě postu a jiným přísnostem. Často se bez průvodce, poněvadž mu nestačil, prodíral sám pralesy jen s breviářem a evangeliem v rukou; o hladu a v žáru tropického slunce vyhledával plaché pohany, aby je učil základům křesťanské víry. Jiný dominikán, Bartoloměj Ojeda, prý pokřtil 200 tisíc katechumenů.[123]) Mezi Španěly v Limě a mezi Indiány v Gran Chaco s velkým zdarem působil František Solano O. F. M., ctěný jako svatý pro přísnost života, divy a mimořádný dar přivádět zatvrzelé hříšníky k pokání.

Jako apoštol černochů proslul Petr Claver S. J. katalánského původu. Tisíce těchto nešťastníků bylo ročně dováženo na trh do Cartageny v Columbii. Jakmile uslyšel, že připlula loď, spěchal s léky a pokrmy, aby zajatcům, tonoucím v bídě tělesné i duševní, posloužil a aby se jich ujímal proti bezohledným pánům. K této jejich službě se zavázal zvláštním slibem a za třicet let prý jich pokřtil přes 300 tisíc.

V portugalské Brasilii byla velká naděje skládána na příchod prvního biskupa. Byl to Petr Sardinha; usadil se v Bahii, ale již po čtyřech letech byl od rudochů zabit a sněden. Duchovní, které s sebou přivezl, byli dobré věci spíše na škodu. Brasilie

Čestný název »apoštola Brasilie« si získal Josef Anchieta S. J. Přepravil se tam již jako dvacetiletý klerik a po skončených studiích bos, v jedné ruce kříž, v druhé hůl, s růžencem na krku, s bohoslužebnými potřebami na bedrách, pronikal do hloubi pralesa i širých stepí, plaval přes proudy, nedbal dravých šelem, jen aby kočujícím a těkajícím kmenům mohl zvěstovat slovo evangelia.

V polovici 18. století působilo v Brasilii 590 členů téhož řádu, a to v 17 kolejích (latinských školách), 114 menších sídlech a na 55 stanicích mezi kmeny; měli hlavní účast na výchově jak Evropanů, tak domorodců. Tehdejší misionáři pracovali s podivuhodným hrdinstvím, nadšením a sebezapřením. Zatím co jejich krajané se honili za bohatstvím, zlatem a mocí, osvojovali si věrozvěstové řeč indiánských kmenů, učili je orat, řemeslně pracovat, byli jejich učiteli, rádci a hájili je proti násilí bělochů, kteří na jejich volné šíje vkládali jařmo služebnosti.

[122]) Schmidlin, 314.
[123]) Týž 303.

Vláda pro přílišnou vzdálenost a rozlehlost držav nemohla všem křivdám zabránit, ale o její nejlepší vůli svědčí, že péčí a nákladem španělských králů bylo ve španělských koloniích (i na Filipinách) do r. 1600 založeno 70 tisíc kostelů, šest arcibiskupství, 32 biskupství, 840 klášterů a kolejí, přečetné hospice, nemocnice a sirotčince.[124]) Král platil misionářům i cestu přes oceán.

O nádheře a bohaté výzdobě amerických chrámů nemáme ponětí. Země oplývala drahými kovy všeho druhu. A když Indiáni své pohanské chrámy celé uvnitř obkládali zlatem a stříbrem, Evropané, budujíce svatyně ke cti pravého Boha, nemohli si před domorodci zadat. Velkolepou úpravu svatyň vyžadoval i vkus barokové doby. Neméně štědrý v zakládání a podporování kulturních i humanitních ústavů byl král portugalský. Měliť oba králové ve svých koloniích patronátní práva.

Počet pokřtěných

Počet obrácených a pokřtěných v té době se odhaduje na 14 milionů.[125]) Je to jeden z největších triumfů katolické církve, s kterým se může srovnat jen pokřtění germánských a slovanských kmenů po stěhování národů.

104. **Redukce.** Jednou z nejkrásnějších kapitol v dějinách katolických misií jsou paraguayské redukce, založené při řekách Paraně a Uruguayi. Největší část tohoto území patří nyní k republice argentinské a sluje dosud »Las Misiones«.

Záhy se dospělo k poznání, že nestačí kmen kočujících lovců pokřtít, nýbrž že je třeba jej povznést na vyšší stupeň společenského života, čili že je nutno udělat z divocha nejprve člověka a pak teprve křesťana. Proto zakládali misionáři různých řádů redukce, to jest uzavřené osady domorodců, a tohoto osvědčeného prostředku se uchopili i jesuité. Jejich redukce v Paraguayi svým počtem, trváním i tragickým koncem nabyly dějinné proslulosti.

Lovecké kmeny

O nevázanosti a sveřeposti divokých Indiánů je si nesnadno učinit poněkud správný obraz. Neorali, nepásli stád, nestavěli příbytků a osad, oděvem jim byla nanejvýše přehozená kůže z jaguára.

Množství zvěře

Země, voda i vzduch oplývaly takovým množstvím nejrozmanitější zvěře, že si Indián šípy, oštěpem a lasem velmi snadno opatřil výživu. Stepi a lesy se hemžily zajíci, srnci, jeleny, jaguáry, liškami, medvědy, opicemi, pásovci, bažanty, pštrosy, kondory, křepelkami, ohromné řeky a jezera rybami, kajmany, bobry, volavkami, čápy, husami, kachnami, poblíž moře byli i tuleni. Indiáni si pochutnali nejen na kajmanu, jejž zabili oštěpy, ale i na velké ještěrce, kobylkách, opici. Vejce vybírali z hnízd divokého ptactva, a toho ulovili tolik, že ani v redukcích nechovali kur, leda pro kokrhání kohouty.

[124]) Schmidlin, 313.
[125]) Tamtéž.

Když tam Evropané přivezli koně, skot a brav, rozmnožila se tam tato užitková zvířata tou měrou, že i zdivočela a vepřům narostly tesáky. Zvěře na stepi přibylo a Indián se stal nedostižným jezdcem. Byl velkým milovníkem chrtů, věrných pomocníků ve shánění živobytí. Choval jich celou smečku, 10, 12 i 14. Dělil se s nimi o lapenou kořist, ponechávaje jim útroby a hlavu. Pěkně nevypadali; léhaliť na ohništi, což mělo za následek, že línali a na holém těle tím znatelněji pak vynikaly jizvy a rány, jež si utržili ve vzájemných sporech a bojích.

Nemírnost v jídle a pití

V jídle a pití neznali divoši míry. Vařili, pekli na rožni a jedli dotud, dokud co bylo. Nejednou se při zakládání redukcí stalo, že jeli na pole, ale místo aby orali, zabili soumary a snědli; misionář je nalezl ležící na mezi. Slezan P. Baucke výslovně píše, že tři Indiáni snědli vola. Sám byl svědkem, jak jich pět snědlo přes noc krávu. Praví, že Indián snědl na posedění tolik, co jemu stačilo na víc než tři týdny.[126])

I v redukcích v křesťanských Indiánech procitla občas zvířecká náklonnost k lidojedství. Zabité nepřátele nejen skalpovali, ale řezali z nich i kousky masa, opékali a jedli.

Opojné nápoje si připravovali z kukuřice, ovoce a medu a mívali je v kožených nádobách. Když je posedla opilost, tři až čtyři měsíce skoro nejedli, jen pili. V podnapilosti málokdo z nich býval veselý, naopak zuřili a vztekali se jako zběsilí. Procítala v nich krutost a krvelačnost, vzpomínali na všechna utrpěná příkoří, řvali, klnuli, zpívali zuřivé písně, vyli a vyskakovali do výše jako šelmy, chlubili se, kolik nepřátel zabili, zvláště Španělů, a pobíhali jako rozumu zbavení. Ve své chyši naházeli všechno do ohně. Běda, jestliže z nich kdo dopadl zbraň; ani nejbližších příbuzných neušetřil. Poněvadž ženy zavčas oštěpy bezpečně ukryly, vyběhli opilci na návsí a tam se pěstmi bili, škrábali a kousali.

Paraguayský čaj

Z této zlé náklonnosti lze chápat, proč v redukcích nebylo hospod a proč v nich byla zavedena přísná abstinence. Pro dospělého Indiána, zvyklého na pijácká období, bylo přijetí křtu spojeno s nemalým sebezapřením. Ale misionáři se postarali o slušnou náhradu. V Jižní Americe se daří keřovitá rostlina, jejíž sušené listí obsahuje 2% kofeinu. Ve všech redukcích byl z něho vařen paraguayský čaj, zvaný také maté, lahodné chuti a vůně, a příjemně rozčilující.

Krutost

Divoký Indián uměl jen loupit, krást a vraždit a neušetřil ani nejbližších příbuzných. Poručil ženě, aby zabila dítko, v němž viděl nevítaný přírůstek rodiny; z hladu je i snědli. Dítky zase dobíjely staré rodiče. Když se vyskytly obávané neštovice, postavili k nemocnému nádobu s vodou a mísu s masem a uprchli do lesa. Jejich lékaři byli čaroději a kouzelníci, kteří kejkly a mumláním zažehnávali nemoci a udržovali v nich nesmyslné pověry.

Mnozí Španělé se stali obětí jejich krutosti. Indiáni pronikali až k hranicím městeček; muže pobili, děti a ženy odvlékli, stáda roze-

[126]) P. Florian Baucke: Ein Jesuit in Paraguay (1748—1766). (Vydal A. Kobler 1870. Str. 287.)

hnali. Kolonisté se báli vyjít na pole. Posádky byly malé (50 mužů) a nejednou se z výpravy proti zuřícím divochům nevrátil ani jeden. Než španělský voják nabil a vystřelil z pušky, vyslal na něho Indián ze svého luku sedm šípů. Před plukem, povolaným z Buenos Aires, ustoupili hlouběji do lesa.

Záliba v hudbě

Těchto divochů se prohánělo v jihoamerických pralesích a stepích několik set tisíc. Jednu krásnou vlastnost tyto dítky přírody měly a mají, neobyčejně vyvinutý smysl a vynikající nadání pro hudbu. Před bělochy plaše prchali. Ale když misionáři zanotovali v lodi na řece nábožnou píseň, pozorovali, že se sem a tam z houští vynořují hlavy ozdobené péry. A kteří chtěli lépe slyšeti, připluli v kanoích k lodici, z níž zněl zpěv. Misionáři tedy brali s sebou na lodi hudební nástroje a hráli, seč síly stačily, a Indiáni naslouchali jak zkamenělí. První zářný paprsek z kulturního světa dopadl do jejich duší.

P. Baucke, který tam přijel r. 1749, se nejprve setkal s několika hochy z kmene Mokobiů. Když spatřili hudební nástroje, které si přivezl, byli jako u vytržení. Musil jim zahrát hned na ten, hned na onen nástroj, a oni radostí zrovna třeštili. Hudbě byla v redukcích věnována velká péče. Poměrně v krátké době nacvičil misionář 20, 30 i 40členný orchestr, za který by se nemusila hanbit leckterá katedrála.

P. Baucke si vycvičil orchestr dvaceti Indiánů, z nichž nejstarší byl šestnáctiletý. Když přišli do Santa Fé, aby účinkovali při slavné mši svaté a při nešporách, museli se na všeobecnou žádost místo na kůru postavit doprostřed kostela. Všecko se na ně dívalo. Mnozí Španělé byli dojati k slzám nad výkony hochů, kteří ještě nedávno o pravém Bohu nic nevěděli, a nyní tak pěkně přispívali k jeho oslavě. Byli pozváni i do hlavního města Buenos Aires k biskupovi a místodržiteli a P. Baucke se stěží ubránil, aby ho tam i s kapelou nezdrželi nastálo.

I pohané žijící v redukci navštěvovali bohoslužby pro hudbu a zpěv. Za hudby a zpěvu chodili Indiáni za prací na pole, pochodovali ve vojenských oddílech, o Božím Těle kráčeli v průvodu po náměstí, posypaném květy, od oltáře k oltáři. Čarovné tóny a melodie evropských mistrů krotily jejich divokost a byly jedním z hlavních pout, která je držela v blízkosti zoraných polí, kostela a školy.

Svobodné osady 1607

Misionáři si vymohli na Filipu III. privilegia k zakládání svobodných osad, jež by nepodléhaly žádné vrchnosti, nikomu by nebyly povinny robotou a platily by daně přímo samému králi, sedm pesos za každého muže. Z nejstarších osad Guaranů plynulo do královské pokladny 25 tisíc pesos ročního platu.[127])

V poříčí Paraguaye vzniklo celkem 33 redukcí; počet jejich oby-

[127]) Tamtéž 490.

vatel se odhaduje na 130 tisíc. Ale byly redukce i v Bolivii, Chacu a jinde.

Správa a soudnictví byly patriarchální. V čele každé osady stáli dva misionáři, kteří si musili především získat důvěru kaziků, to jest rodových náčelníků. Několik rodů nebo kmenů utvořilo osadu a jejich náčelníci nebo i volení korregidores pod vrchní mocí ustanovených tam duchovních vedli její správu a trestali. Patriarchální správa

Bez trestů se to neobešlo. Jmenovitě synům bylo třeba vštěpovati citelnějším způsobem povinnosti čtvrtého přikázání. Již šestnáctiletý výrostek, jakmile uměl zacházet se zbraní, cítil se pánem v domě, a otec se bál jen slovem ho napomenout.

V osadě Sv. Xavera posílal otec šestiletého syna do školy. Ten nechtěl jít a v hněvu vzal velkou kost, mrštil jí po otci a málem jej nezasáhl do hlavy. Otec jej za to nejen nepotrestal, ba ani misionáři si nestěžoval, aby jej snad nedal potrestat. Ale tu pohlavár sám vzal vzpurného caparta a vedl jej ke klášteru. Všechna mládež a mnoho dospělých se sběhlo, aby viděli, co se bude dít. Soudce (misionář) prohlásil, že provinilec má být za první urážku rodičů jen mírně potrestán. Bude za zločinnou pravici na chvíli uvázán tam v nádvoří ke kolu, na znamení, že prosí Boha za odpuštění; pak rodiče veřejně odprosí. Náčelník kmene s velkou vážností a opravdovostí nezbedu přivázal. Rodiče jen neradi předstoupili, aby vyslechli odprošení, které pohlavár provinilci předříkával. Pak mu pohrozil pro budoucnost těžším trestem a napomenul přítomné rodiče, aby dítky vychovávali ne jako kdysi v lese, nýbrž jako křesťané. Potrestání malého nezbedy

Jiný otec rozhorleně odsuzoval trestání dítek; prý to nejsou misionářovi otroci. Jednou se však pohádal s patnáctiletým synem a nakonec od něho dostal několik políčků. S pláčem si přišel stěžovat misionáři a žádal jej, aby nezdárného syna potrestal. Ale ten jej přivítal s důtklivou výtkou: »Proč přicházíš ke mně? Tys nechtěl syna trestat, a já mám? Potrestej jej sám!« — »Já už nemám nad ním moci; on se mi protiví.« — »Ty sám jej musíš potrestat, a to v mé přítomnosti!« Delinkventa přivedl k soudu pohlavár; přišel i jiný silák, pro případ, že by bylo jeho pomoci potřeba. Provinilý byl krátce poučen o povinnostech dítek k rodičům, otci byl podán karabáč a ten sám musil zbůjníka s náležitým důrazem na příslušné místo vyplácet. Asi po páté ráně soudce exekuci zastavil. Vůbec kázeň a pořádek v redukcích byly podobné jako v kolejích, jenže tam místo jednotlivých chovanců žily celé rodiny. Potrestání vzpurného syna

Indián je snad nejlínější tvor na světě. Nebylo snadné přivést ho k orání a vláčení půdy. Každá rodina měla kus pole vlastního a vzdělávala je pro sebe; potahy byly obecní. Dále byly pozemky, které patřily obci, a ty byly vzdělávány společnou prací. Byla pěstována pšenice, třtina, bavlna, tabák, indigo. Obilí bylo vyšlapáváno koňmi a ukládáno ve skladištích. Z tohoto výtěžku se vydržovaly kostel, škola, sirotci, vdovy, něco se dávalo obecním zřízencům; dítky dostávaly ve škole snídani a večeři. Hospodářské poměry

Rovněž stáda náležela obci. Některé měly i sto tisíc kusů skotu. Maso se rozdělovalo na jatkách. V obcích se sedmi tisíci obyvateli se denně poráželo čtyřicet volů.

Redukce měly mlýny, cihelny, truhlárny, zámečnické dílny. Pletly se tam krajky, vyřezávaly oltáře, sestrojovaly hodiny, hotovily hudební nástroje, opisovaly knihy, lily zvony.

Dvakrát ročně byly rodiny podělovány bavlnou na sukno; v rajském kostymu, jako kdysi v lesích, tam nesměl nikdo chodit.

Nadbytek byl prodáván, obyčejně prostřednictvím prokurátorů z nejbližších kolejí, a z výtěžku byla králi zaplacena povinná daň a byly koupeny potřebné věci. V redukcích však peníze nekolovaly. Nebylo tam ani trhů, ani krčem, ani kramářů; jejich obyvatelé byli chráněni před svůdným leskem mrzkého kovu. Tento poručnický způsob správy odpovídal pasivní povaze Indiánů. K němu sami dospěli ve velkém státě Inků; v Paraguayi se to v menším měřítku napodobilo. Španěl, který tam přišel, byl tři dny hoštěn v hospici, ale také střežen. Běloši Indiány jen šidili, kazili a podrývali v nich důvěru k misionáři.

Náboženský život

Zájem pokřtěných a usedlých Indiánů byl obrácen především k věcem náboženským. Dítky se učily ve škole číst, psát a zpívat nábožné písně, vše v rodném jazyku. Pro počty valného nadání neměli. Uměli počítat do dvacíti, podle počtu prstů. Co bylo nad to, bylo jim neurčitou veličinou.

Chrámy, zvláště v některých redukcích, byly skvostné, trojlodní, zbudované z pískovce v přepychovém slohu barokovém. Ještě jejich zříceniny, zarostlé bujnou vegetací, působí velkolepým dojmem. Osadníci byli měsíčně voděni k svátostem, denně na bohoslužby; byla i odpolední pobožnost a růženec. Hlavní svátky byly slaveny okázale, s hlučnou hudbou a zpěvem, představeními a společným hodováním. O vánocích zbožnost a pozornost budily betlem a ježíčky, o velikonocích pašijové hry a slavnost vzkříšení; největší nádhera se rozvinula o Božím Těle. Za kmotry dětem náčelníků bývali zváni vzácnější Španělé z blízkého města. K biřmování přicházel biskup. Svatební hostiny byly strojeny z obecního jmění. Na počest španělského krále byly pořádány válečné hry, jízdní dostihy, střelba do terče, plavba v kanoích o závod, a pak rozdávány odměny. Hráli i kopanou a v poslední dny masopustu sehráli frašky a komedie.

Je zajímavé, že Španělé vždy rozeznali pokřtěného indiánského hocha od pohana, byť i lépe oděného. Onomu jako by zářila z očí milost křestní, tomuto divokost. Ta arci úplně neutuchla ani v křesťanech. Proto měli velkou radost, když se jim po polních pracích povolila čtrnáctidenní vyjížďka na lov. Jako diví se rozjeli na všechny strany, provázeni smečkami chrtů, a vraceli se obtíženi ulovenou

kořistí. Vdovy žily ve vlastním domě skoro klášterním životem. Je pravda, že redukce nevychovaly ani jednoho kněze. Ale jejich vývoj byl předčasně a násilně zaražen; a divoký kmen musí být delší dobu zušlechťován, než se zaskvěje květy duchovního povolání.

Vojenské zřízení

Divoké kmeny, vedené evropskými zlosyny nebo míšenci a opatřené střelnou zbraní, dvanáct těchto osad zničily a tisíce křesťanů zavlekly do otroctví. Poněvadž španělské posádky byly slabé a příliš vzdálené, vymohli misionáři na králi Filipu IV. dovolení, aby se i redukce mohly ozbrojit palnou zbraní, pokud toho potřeba vyžadovala. Španělští veteráni založili zbrojovku, mužstvo bylo rozděleno v prapory a setniny a dvanáct tisíc vojska vycvičeno po španělském způsobu. Osady byly obehnány valy, příkopy a palisádami, a útoky loupežných rot byly tak snadno odraženy. Král neměl odvážnějších a neohroženějších bojovníků. Místodržící jich použili celkem padesátkrát ve válce proti divokým kmenům.

Život v oněch osadách je opředen legendárním leskem jako život prvních křesťanů. Tamní obyvatelé dosud na onu dobu vzpomínají jako na zlatý věk, kdy jejich předkové pod patriarchální, theokratickou správou misionářů neměli peněz, a přece byli šťastni, neměli nadbytku, a přece byli spokojeni; kdy hudba z jejich sídel plašila smutek, zbožnost a víra zahlazovaly hřích. A tyto světlé stránky vynikají tím ostřeji, srovnají-li se s dřívější divokostí.

Francouzský odpadlík Durand si r. 1555 vyžádal od Kalvína několik věrozvěstů a pokoušel se s nimi působit v Brasilii mezi divochy. Ale již po třech týdnech opustili nevděčné pole a vrátili se do Evropy, poněvadž se prý s divochy nedá nic začít.[128]) Protestanté vůbec v této době nedělali pro misie nic, a tuto výtku, činěnou jim se strany katolíků, nesou dosti těžce.

Počet obětí

Sami jesuité, nemluvě o jiných řádech, založili v Jižní Americe celkem asi sto redukcí. Jen při zakládání paraguayských těchto osad jich zahynulo 29 násilnou smrtí. Někteří z nich jsou ctěni jako blahoslavení.

Proud divochů z nitra stepí a pralesů k těmto střediskům spořádaného života stále rostl. P. Baucke vypravuje, kterak r. 1767 k němu přišel náčelník a sliboval, že v pěti měsících mu přivede do redukce celý kmen. Misionář však jej musil odkázat, poněvadž již byl ohlášen královský dekret, který nařizoval zatčení a deportování všech jesuitů. Osvíceným ministrům v Evropě byla i tato jejich činnost trnem v oku. Rozvoj misií byl v nejlepším rozmachu zaražen a ovoce stopadesátileté práce zničeno. Za své vzala pohádka na březích jihoamerických řek. A že tam dosud žije asi milion divochů, je zásluhou těch, kteří si osobují název »osvícenců«.

[128]) Pastor, VI. 218.

Čeští misionáři

Konečně dlužno dodati, že na tomto velkém kulturním díle měl účast i slušný počet mužů z naší vlasti. Když Filip II. r. 1664 rozhodl, že misionáři v jeho koloniích nemusejí být samí Španělé, že čtvrtina jich může být ze zemí císařských, to jest habsburských, hlásilo se do misií mnoho Němců a dosti Čechů; ale jen nemnozí dostali k tomu dovolení. Z české jesuitské provincie (zabírající Čechy, Moravu a celé bývalé Slezsko) vydalo se za moře celkem 160 věrozvěstů, v tom třicet bratří. Asi třetina z nich byli rodilí Čechové.[129])

V Mexiku na př. působili P. Fr. Slezák, P. Václav Holub z Prahy, P. Jiří Hostinský. Fráter Šimon Boruhradský z Polné jako inženýr tam upravoval tok řek a v hlavním městě řídil stavbu paláce pro místokrále.

V Peruánsku horlivostí proslul P. Frant. Boryně z Malonic (na Klatovsku), vladyckého původu. Tamní spolubratří o něm poznamenali, že dokázal víc než dvacet jiných. Přes sto čeledí, dotud neznámých, uprostřed tůní a říčních toků nejen objevil, ale i přivedl k usedlému a křesťanskému životu. Muže učil orat a tkát, ženy příst, mládež hrát. Pro zásluhy se mu proti obyčeji dostalo od místokrále v Limě jménem katolických veličenstev pochvaly a uznání. Záznamy o něm končí povzdechem, aby česká země tam aspoň dvanáct takových mužů poslala. Zemřel r. 1722.[130])

Dvanáct let nad horním Maraňonem mezi Indiány pracoval prostějovský rodák P. Jindřich Richter. Založil několik osad a zemřel násilnou smrtí. V nynějším Ecuadoru působil P. Marek Žourek. V Paraguayi 38letou činností dobrou paměť po sobě zůstavil P. Jindřich Kordule.

Mnohostrannou činnost v pořící Maraňonu rozvinul Trutnovan P. Samuel Fritz. Stavěl kostely, maloval obrazy, hotovil sochy. Na chatrné bárce plul po celé délce amazonského veletoku a po mnohých dobrodružstvích a nebezpečích dospěl až do portugalského města Para. On první vydal mapu této největší jihoamerické řeky a jejích přítoků.

Tamtéž Indiánům evangelium hlásal a nakreslil mapu těžce přístupného území P. Jan Nep. Sluha, původem Slovák. Po vypuzení jesuitů ze španělských kolonií se vrátil do vlasti a byl rektorem v Rábu. Tiskem byla mapa jeho vydána až po jeho smrti. — Jako lékárníci se osvědčili v Paraguayi bratr Peške z Kladska, v Chile br. Sterzel ze Žatce.

Smutný konec

Zrušením jesuitského řádu a deportací 80 jeho členů z redukcí vzal za své idylicky zbožný život rudochů na březích Paraguaye. Duchovní správou byli sice pověřeni jiní misionáři, ale správa hospo-

[129]) Jejich seznam ve Zprávách z čs. provincie Tov. Ježíš. 1934—37 od P. J. Vraštila.
[130]) Deutsche Jesuitenmissionäre des 17. u. 18. Jahrhunderts. Ergänzungshefte zu den Stimmen aus Maria Laach 74. (Str. 96, 118.)

dářství byla přenesena na světské úředníky. Ti se vrhli na Indiány jako hladová smečka. Odírali je, utiskovali a nutili k pracím. Následky nelidského jednání se ukázaly. Indiáni začali prchat do lesů, obyvatelstvo osad řidlo a dílo zkázy dokonaly pohraniční boje mezi Portugalci a Španěly.

Zrušení jesuitského řádu je velebeno jako vítězství pokroku, ale na Indiánech byl jeho jménem spáchán největší zločin.

Severní Amerika

Týmiž zásadami se řídili i misionáři v Americe Severní. U Kanadských jezer žil silný kmen Huronů, asi 25 tisíc hlav. Francouzští jesuité jej přivedli k usedlému životu a asi 15 tisíc jich pokřtili. Ale Angličané, žárliví na vzrůst francouzského vlivu, ozbrojili sousední Iroky palnou zbraní a poštvali je proti Huronům, ozbrojeným jen tomahavky a šípy. R. 1648 přepadli Irokové své sousedy, vypálili jejich 15 osad, muže pozabíjeli a ženy s dětmi odvlékli do otroctví. Zajali i jejich misionáře, přivázali ke kolům, skalpovali je a umučili vařící vodou a ohněm. Šest těchto kněží s dvěma bratřími bylo r. 1930 prohlášeno za svaté. Nejvýznačnější z těchto »kanadských mučedníků« byl P. Jan Brebeuf, muž obrovské postavy a síly. Dopracoval se největších úspěchů a snesl i nejkrutější muka. Jeho trýzeň trvala několik hodin, až skonal u kolu, pokryt jsa nesčíslnými ranami, způsobenými noži, tomahavky a ohněm.

Kanadští mučedníci

Roku 1686 působilo v Kanadě vedle jiných misionářů 43 francouzských jesuitů. Nejvíc z nich proslul P. Marquette. Znal šest indiánských nářečí a pracoval hlavně mezi Algonkiny. Památným jeho činem je objevení veletoku Mississippi. On první z Evropanů plul r. 1673 ze severu na jih po jeho proudu a zjistil, že se vlévá do zálivu Mexického, nikoliv do Tichého oceánu, a vydal jeho mapu. Zemřel předčasně, nedoživ se plných 40 let. I jeho socha byla umístěna vedle jiných slavných mužů ve washingtonském Kapitolu.

Filipiny

Již r. 1520 objevil Magalhaes ostrovy Filipiny, ale teprve r. 1571 tam Španělé založili město Manilu. Malajské tamní kmeny žily z největší části životem kočovným. První mezi nimi začali pracovat augustiniáni, koncem století i jiné řehole. Dominikáni založili r. 1605 v Manile universitu, která nyní má sedm fakult, a P. Salazar O. Pr. se tam stal prvním biskupem. Františkáni zbudovali v hlavním městě velkou nemocnici, která tam rovněž trvá až dodnes.

Malajci jsou nevelkých, drobných postav, bezstarostní a učeliví. Španělských přistěhovalců tam nebylo mnoho, a tak se misionářům podařilo uchránit tamní obyvatelstvo od poddanství, robot a útisků s tím spojených. Proto se Malajci celkem ochotně usazovali kolem kostelů, škol a nemocnic, vzdělávali půdu a budovali cesty. Do jejich řeči byla přeložena bible a byly složeny nábožné písně. Španělští králové úsilí misionářů vydatně podporovali a katoličtí Filipinos sami

se statečně hájili jak proti mohamedánským pirátům, tak proti nájezdům protestantských Holanďanů i Angličanů. Jesuité tam založili tři latinské školy, čtyři semináře, 21 residencí a misií. Výchova domácího kleru se tam potkala s daleko větším zdarem, než mezi domorodci americkými. Tím se stalo, že katolické náboženství tam zapustilo hluboké kořeny a přestálo těžké doby. Hlásí se k němu devět desetin všeho obyvatelstva. Je to osamělá výspa a vysunutá stráž v pohanském orientě.

Jesuitských misionářů tam zemřelo násilnou smrtí 19, na blízkých Mariánech 16, mezi nimi Jihlavan P. Augustin Strobach. Brněnský rodák bratr Jiří Kamel, botanik a lékárník, posílal zvláště z Luzonu evropským přírodopiscům ukázky tamní flory; jeden keř od něho do vlasti poslaný a pro velké květy hojně pěstovaný nazval Linné podle něho kamelií.

MISIJNÍ ČINNOST V ASII

Rozdíl mezi Asií a Amerikou

Zcela jiné povahy byly překážky a potíže, na jaké narazila křesťanská misie v Asii, oblasti kolonií portugalských. Hlavní rozdíl je ten, že v Americe byly domorodé státy se svou pohanskou kulturou do základů vyvráceny, země byla zaplavena bílými kolonisty a na troskách domorodých států a kultur vniklo nové Španělsko, se španělskou řečí, se španělskou vírou a vzdělaností. V Brasilii vzniklo nové Portugalsko. A třebas tam běloši tvoří jen menšinu obyvatelstva, jsou vrstvou vládnoucí.

Jinak tomu bylo v Asii. Portugalci tam obsadili jen řadu pevných bodů, aby si zajistili obchod a plavbu. Na vyvrácení tamních silných a přelidněných států však Evropané tehdy nestačili; záleželo jen na náladě všemocných domorodých vládců, strpí-li, aby hlasatel evangelia vkročil na území jejich království. Tím se stalo, že tamní složitá a oslňující modloslužba a kult démonů vzdorují všem vlivům křesťanství až do dnešního dne.

Símě zaseté v Číně Giovannim de Monte-Corvino bylo dávno zašlapáno. V Indii se udrželo sto tisíc křesťanů, kteří odvozovali svůj původ od sv. apoštola Tomáše; ale ti žili odděleně od obecné církve. Bylo třeba klást základy k misijnímu dílu znovu.

1542—1552

105. **Sv. František Xaverský.** Nad celou tou rozlehlou oblastí se vznáší velký duch Františka Xavera, podle souhlasného soudu největšího apoštola novověku. Jan III., král portugalský, horlící o obrácení pohanů, posílal nové a nové misionáře do svých držav. Též od sv. Ignáce žádal několik pracovníků z jeho nového řádu.

Dne 7. dubna 1541 vyplul z Lisabonu František Xaver v hodnosti papežského legáta na lodi Santiago. Vezla do Indie nového místokrále a asi 600 kupců, lodníků, vojáků a různých dobrodruhů. V zálivu Guinejském se najednou octli v bezvětrném, mrtvém pásmu; loď se zastavila a stála nehybně na témž místě jako přikovaná celých čtyřicet dní. Tropickým vedrem a nedostatkem pohybu se přeplněný koráb proměnil takřka v nemocnici. Obětavé lásce Xaverově se otevřelo širé pole. Kázal pod stěžněm, uděloval svátosti, ošetřoval nemocné, dával jim jídla, která mu byla donášena s místokrálova stolu, ponechával jim i svou kajutu, bera sám za vděk nejskrovnějším pokrmem i ložem; slul »svatým knězem«.

Po třináctiměsíční plavbě dospěl do Goy, metropole portugalské koloniální říše. Tam sídlil i biskup Albuquerque, františkán. Xaver mu padl k nohám, ukázal mu listiny potvrzující jeho pravomoc, a prohlásil, že jí bude užívat jen podle jeho dobrozdání.

Goánská diecése sahala od mysu Dobré naděje až na Moluky, ale měla jen 19 křesťanských obcí, jež tvořili kupci, vojáci, lodníci otroci portugalských pánů. V Goi bylo duchovních víc, ale misijní ruch byl ještě skrovný.

Asi pět měsíců působil Xaver v hlavním městě v kostele, v nemocnicích, za hradbami ve špitále malomocných, ve věznicích i po domech, snaže se zbloudilé pohnouti ku pokání, k vrácení nespravedlivého mamonu, upravení manželských poměrů. Se zvonečkem v ruce svolával na ulici děti křesťanské i pohanské, domorodou čeleď portugalských pánů, vodil je do kostela a tam s nimi opakoval, co uměli, nebo je učil katechismu a modlitbám. Působení v Goi a v Indii

Tři roky pak pracoval na jihozápadním pobřeží Přední Indie mezi křesťany i pohany; těch pokřtil se svými pomocníky asi sto tisíc. Vystavěl 45 kostelíků a kaplí, ustanovil v jednotlivých obcích katechisty, aby s věřícími opakovali modlitby a hlavní pravdy víry, napsané na palmových listech; též katechumeni dostávali své křestní jméno napsané na palmovém listě.

Jeho úspěchy, celý zjev a způsob jednání, pověst o divech, jež jej předcházela, působily kouzlem a mocí, jakými se hlásí světcové; současníci bezděčně myslili na dobu prvních apoštolů. Ani pyšní brahmíni se neubránili obdivu, ale pokřtít se dal jen jeden mladý a stal se katechistou. Františkova moc nad lidskými srdci byla podivuhodná.

Pak se vydal do Zadní Indie a pracoval v městě Malace; zajel až na Moluky, kde v městě Ternate vzrostla obec věřících na deset tisíc. S nemalou námahou tam přeložil katechismus do malajštiny. Když jej Portugalci varovali, aby na některé z oněch ostrovů nechodil, že jsou tam lidojedi, dravci, jedovatí plazi a vražedné podnebí, odpo-

věděl jim případně: »Kdyby tam bylo lze nalézti zlato a koření, pak byste se nelekali žádných nebezpečí a hrnuli byste se tam.«

Setkání s prvním Japoncem 1547

Na zpáteční cestě do Goy se v Malace setkal s prvním Japoncem; jmenoval se Hanširo. Byl to třicetiletý muž, který se doma dopustil zločinu, a prchaje před trestem, utekl se na portugalskou loď. Portugalci dojížděli do japonských přístavů od r. 1542. Vinník, jsa trápen výčitkami svědomí, hledal rady a pomoci u svých evropských ochránců. Ti jej odkázali na P. Františka.

Japonec pilně poslouchal jeho výklady a mnoho si z nich poznamenával podivnými písmeny pod sebe, ve svislých řádcích shora dolů.

Zpráva o Japonsku

Ale i Xaver se dotazoval horlivého katechumena na jeho vlast, dal sepsat, co o ní pověděl, a poslat do Říma. Byla to první podrobnější zpráva poslaná do Evropy o říši vycházejícího slunce: že je hornatá a porostlá krásnými lesy, z jara že příroda hýří bohatstvím květů a růží, že jeho vlast bývá často postižena zemětřesením a četné kuželovité hory že občas chrlí kotouče dýmu a rudé sloupy plamenů. Lesy se hemží zvěří, vody rybami, ale ani bravu, ani skotu tam není; jen s malými koníky se obdělávají políčka, jež dávají do roka trojí úrodu. Dují tam silné větry, zvláště na podzim, nebezpečné lodím i příbytkům; ty jsou ze dřeva, na povrch země se zvedají jen do výšky jednoho lokte, jsou kryty slamou a zatíženy balvany. Mají tři místnosti, předsíň, vlastní pokoj a svatyni s modlami.

Obyvatelé jsou středních postav, jsou pyšní, nedůtkliví, ale vlídní. Na temeni si vytrhávají vlasy, záhy se cvičí zacházet se zbraní, hoši i muži chodí ozbrojeni mečem a dýkou, kterých ani při jídle neodkládají. Před bojem oblékají drátěné košile a berou na sebe kovové pancíře; jsou také dobří jezdci. Jedí, sedíce na zemi, z porcelánových nádob pomocí dvou tyčinek.

Dále se ho Xaver tázal, zdali i jeho krajané přijmou křesťanské učení tak ochotně jako on? Hned prý ne, zněla odpověď; nejprve prý se budou misionáře na mnohé věci dotazovat, pak o jeho odpovědích přemýšlet a zkoumat, zda jeho život se srovnává s jeho učením. Jestliže jim ve všem vyhoví, v šesti měsících že se dá panovník, šlechta a všichni vzdělaní pokřtít; Japonci se řídí jen rozumem.

Velké plány

Po tak příznivých zprávách Xaver jásal a v duchu snoval gigantické plány. Rozhodl se, že do dvou let on sám nebo někdo jiný půjde do Japonska. Hanširo se mezitím v Goi důkladněji obeznámí s pravdami víry a s portugalskou řečí, a tak se připraví na úkol tlumočníka. Nejprve se pokusí získat japonského panovníka, pak universitu, povolá na ni mistry z Paříže, a s doporučením japonského císaře se snadno dostane i na čínský dvůr.

V Goi byl Hanširo od biskupa pokřtěn na jméno Pavel; s ním přijali křest i jiní dva Japonci. Bydleli v koleji pro výchovu domorodého kleru, jejíž správu již předtím Xaver přijal jménem svého řádu. Studovalo v ní 60 chovanců, kteří příslušeli třinácti různým

národům. Na otázku, co se mu na křesťanském náboženství nejvíce líbí, odpověděl Pavel: »Zpověď a přijímání oltářní Svátosti.« Konal též duchovní cvičení.

Plavba do Japonska r. 1549

Xaver mezitím navštěvoval křesťanské obce a na Květnou neděli r. 1549 nastoupil památnou cestu do východoasijské ostrovní říše. Mimo ony tři Japonce jej provázel kněz De Torrez T. J. a bratr laik Fernandez.

V Malace byl kapitánem Pedro de Silva, syn slavného Vasca de Gama. Ten opatřil misionáře skvěle všemi potřebami. Dal jim 120 centů nejjemnějšího pepře, aby z jeho výtěžku mohli žít cestou i v Japonsku, mimoto pro křesťanské bohoslužby i kostelík postavit. Pro císaře jim dal dary velké ceny. Vezli si i soudek mešního vína.

Z Malaky však nejeli na portugalské lodi. Vezl je najatý čínský kupec, usedlý v Malace, kde zanechal své jmění a ženu jako záruku, že věrozvěsty bez oklik dopraví do Kagošimy, Hanširova rodiště.

Plavba čínským mořem byla velmi nebezpečná. Jen polovice lodí se šťastně z Japonska vracela. Ostatní ztroskotaly o skrytá úskalí, staly se kořistí pirátů nebo obětí tajfunů.

Trapná modloslužba za bouře

Lodníci na Číňanově plachetnici byli sami Číňané a pohané. U kormidla měli svatyňku s modlou. Čím více zuřily bouře, tím horlivěji ji uctívali; padali před ní na tvář, rozžíhali svíce, pálili kadidlo, zapalovali proužky papíru, pouštějíce je po větru, obětovali jí ptáky a cpali jí je do úst, házeli před ni na zem tyčinky jako losy, dožadujíce se věštby stran šťastné plavby. Bouře se stávala hrozivější a modloslužebné obřady byly zdvojnásobeny. Když se za velkého vzrušení kapitánova dcera vrhla přes palubu do ječících vln, nářek a bědování nebraly konce. Xaver, který se marně snažil kupce od odporného uctívání běsů odvrátit, živě cítil blízkost temných mocností, kterým jeho cesta nebyla vhod.

V Kagošimě

Překonavše i jiná nebezpečí, přistali 15. srpna 1549 v Kagošimě, hlavním městě nejjižnějšího knížetství. Byl to památný den Nanebevzetí Panny Marie, patnácté výročí slibu na Montmartru v Paříži. Tím dnem začínají církevní dějiny Japonska. Xaver byl první katolický kněz, který vstoupil na jeho půdu.

V Pavlově rodině byla výprava vlídně přijata. Jeho domácí i příbuzní byli prvotinami jeho apoštolské horlivosti. Xaverovi se rytířská a vnímavá mysl Japonců líbila. Byl to nejlepší národ, jaký v Asii dosud poznal. Rychle doplňoval svou znalost řeči, napsal soubor hlavních pravd, dvakrát denně jej na ulici předčítal a Pavel odpovídal na dotazy. Pro vadnou řeč si věrozvěst utržil dosti posměchu. Ale vznešenost křesťanského učení, která prokmitala i neúpravnou formou, apoštolova osobnost, daleká cesta, podniknutá jen pro dobro bližního, neminuly se s hlubokým dojmem.

Japonská zvídavost

Dům jeho hostitele byl od rána do večera plný zvědavců. Přišli muži, ženy v pestrých oděvech a s papírovými slunečníky, do hola ostříhaní budhističtí mniši (bonzové) v bílých řízách a černých pláštích. Měli mnoho dotazů a jeden druhému nedal přijít k slovu. Jak vlastně ten křesťanský Bůh vypadá? Je červený, pozlacený, černý nebo zelený, jako budhističtí bohové? Je vysoké postavy, roztomilého nebo přísného vzezření? Jaká a z čeho je lidská duše? Jaký má tvar a jakou barvu? Proč vložil Bůh do člověka sklon k zlému? Proč ohlásil svůj zákon světu tak pozdě? Proč je cesta do nebe tak obtížná? Co se stane s lidmi, kteří nedospěli k poznání Boha? Proč jsou tresty zavržených věčné? Proč není Bůh milosrdný?

Pařížskému mistru bylo nejednou horko, měl-li odpovědět podle pravdy, ale zároveň i tak, aby tázající uspokojil. Váha jeho autority vzrostla, když jim podával přesvědčující vysvětlení přírodních zjevů. O vzniku světa na př. někteří myslili, že povstal z obrovského vejce. To se bouří rozbilo, z bílku se utvořilo nebe, ze žloutku moře, ze skořápky souš. S nemalým překvapením a uspokojením vyslechli i poučení o oběhu slunce, změnách měsíce, zatmění, kometách, hromu, blesku, sněhu, dešti.

Též tamní kníže ho vlídně přijal. Pozvali ho i bonzové do svého kláštera a jevili zájem o jeho učení. Ale když je pokáral pro jejich nepravosti, vysmáli se mu a o obrácení nebylo ani řeči. Naopak, zneužívajíce velké moci, kterou v zemi měli, pohnuli knížete, že zakázal přijetí křtu pod trestem smrti. Tato první křesťanská obec vzrostla asi na sto věřících.

K císařské residenci

Svěřiv ji péči Pavlově vydal se v zimní době do hlavního města Miaka (Kioto). Leč jaké zklamání! Císař měl jen skvělý titul, ale málo moci a byl nepřístupný. Skutečnými pány země byli daimiové, počtem šedesát, jeho vasalové, krajská knížata. Hlavní město bylo velmi rozlehlé, mělo 90 tisíc domů, 200 klášterů a neslo zřejmé stopy zhoubných rozbrojů. Nad moře příbytků se s pochmurnou majestátností vypínaly četné pagody v podobě čtverhranných pyramid o několika poschodích. Zároveň si Xaver uvědomil, že pokorou a chudobou nedojde evangelium v Japonsku velké cti, že třeba vystupovat okázale a sebevědomě.

Nejčetnější obec v Jamaguči

Opatřiv si v Hiradu, stanovišti portugalských lodí, slušný šat, vzav dary, určené pro císaře a jsa doprovázen několika průvodčími, předstoupil v Jamaguči[131]) jako vyslanec indického místokrále před tamního knížete Jošikato. Ten byl nad vzácnými dary u vytržení. Byly to bicí hodiny, hrací hodiny, puška s třemi hlavněmi, skla, která starým lidem vracela zrak, zrcadlo, brokát, chutná portugalská vína, křišťálové láhve, knihy, obrazy, věci v Japonsku dotud neví-

[131]) Jamaguči je velké město v jihozápadním cípu ostrova Niponu.

dané. Kníže nabízel zlato a stříbro, ale vyslanec žádal jen o dovolení, aby tam směl hlásat Boží zákon. Tam vznikla i největší křesťanská obec, asi 600 věřících. Hlavním ziskem bylo obrácení poloslepého zpěváka a hudebníka, který při křtu přijal jméno Vavřinec. Byl přijat jako bratr laik do řádu a po odchodu Xaverově kázáním a disputacemi obrátil tisíce svých krajanů a několik knížat.

Když po těchto úspěších začali budhističtí mniši proti Xaverovi brojit, přeplavil se na nejjižnější ostrov Kiušiu, kde se mu otevřelo pole ještě slibnější. Na jeho východní části bylo území Bungo a jeho mladý kníže Jošišige volal věrozvěsta k svému dvoru.

U knížete Jošišige

Portugalská loď, kotvící v tamním přístavě, vítala věrozvěsta salvami z děl a lodní posádka dodala jeho audienci u knížete nemalé okázalosti. On sám šel, oděn jsa v rochetu a štolu se zlatými třásněmi. Provázelo ho třicet Portugalců, ozdobených zlatými řetězy, a třicet japonských šlechticů. Kapitán a pět kupců nesli dary. Zástupy lidí obhlížely nezvyklý průvod. Kníže vykázal Xaverovi čestné místo. Největším dojmem na dvořany zapůsobilo, když Portugalci pokryli rohoži, na kterou si sedal, svými drahocennými plášti. Přes odpor bonzů pak kníže vyslechl jeho výklad o hlavních pravdách víry.

Ale neodkladné záležitosti volaly Františka do Indie. Nerad opouštěl národ, který si za dvě léta zamiloval, s jehož zvyky a řečí se byl do značné míry obeznámil. Založil tam jen několik obcí, společně se svými pomocníky snad pokřtil celkem jen 1.500 lidí; ale toto hořčičné símě rostlo. Roku 1578 kníže Jošišige se dal na př. pokřtít, a to na jméno svého nezapomenutelného hosta, žádal v Římě o jeho kanonisaci a přivedl 70 tisíc svých poddaných ke křesťanské víře. »Fransuku Xaveru«, jak Japonci jeho jméno vyslovují, je na východoasijských ostrovech slavný. Je to jejich první věrozvěst a apoštol.

Nadšen skvělými nadějemi, psal Xaver v této době do Říma: »Kdyby bylo možné poslat na university v Evropě všechny útěchy, kterými nás Bůh obdařil, jsem jist, že by mnozí učenci zanechali své vědy a mnozí duchovní svých obročí, a šli by do Japonska hledat jiný život, plný sladkých útěch.«

Před branami Číny

V listopadu r. 1551 vstoupil na portugalskou loď a za chvíli mu zmizely kužele japonských sopek za obzorem. V Indii mezitím značně vzrostl počet jeho spolubratří; pracovali již na devíti místech. Svatý Ignác spojil jejich domy v samostatnou provincii a Xavera jmenoval prvním jejím provinciálem. Ten určil novým pracovníkům, do Goy přibylým, působiště a sám sobě ponechal úkol nejobtížnější a nejnebezpečnější, prolomit dvěstěleté závory, kterými se Čína proti celému světu uzavřela. Běda tomu, kdo se opovážil vstoupit na břehy »Nebeské říše«. I trosečníci, bezděčně k nim přihnaní, úpěli v žalářích a nemilosrdný výprask mandariny nařízený mohl přivodit i smrt.

Xaver pohnul indického místokrále, že vypravil k čínskému dvoru poselstvo s dary velké ceny.

Zmařené poselství

Xaverův přítel Pereira byl pověřen jeho vedením; on sám je doprovázel. O velikonocích r. 1552 opustila loď Gou a doplula do Malaky; ale odtud se dále nedostala. Tamní vrchní velitel Alvaro, jiný syn Vasca de Gama, chtěl být sám vůdcem poselstva a ze žárlivosti státní loď zadržel; je prý nezbytna k hájení přístavu. Nepomohly prosby ani hrozby. Věrozvěst zakusil jen posměchu a pohany. Skvělé plány na získání čínského císaře se rázem rozplynuly jako přelud pouště.

Sancian 1552

Xaver od započaté cesty přesto neupustil. Buď se dostane k císařskému dvoru na vlastní vrub, jen s psaním goánského biskupa, anebo snese tresty, stanovené na nepovolané cizince. Na kupecké lodi doplul na Sancian, jeden z četných ostrůvků, tísnících se opodál Kantonu při ústí řeky Sikiangu. Jeden z nich, jménem Gozan, získali Portugalci až po pěti letech a vystavěli na něm město Macao. Sancian tehdy nebyl trvale obydlen. Měl chráněnou zátoku; v té kotvilo za letních měsíců množství čínských a portugalských lodí a čilý obchodní ruch ji oživoval až do podzimu. Příbytky bylo dovoleno sroubit jen z klestí a před odjezdem byly spáleny. Z podobného staviva tam Xaver zbudoval i kapli pro bohoslužby a s obvyklou horlivostí tam sloužil duchovním potřebám svých krajanů.

Portugalci ho tam rádi viděli, ale od zamýšleného plánu ho rozhodně zrazovali. Nikdo z nich si netroufal ho převézt na blízkou pevninu; naopak žádali ho, aby svůj záměr poodložil, až odplují, aby jim nezpůsobil nesnáze se strany čínských úřadů.

Jeden Číňan se uvolil, že ho dopraví do Kantonu a že ho tam bude dva nebo tři dny skrývat ve svém domě, za noční tmy pak ho přivede s knihami a ostatními věcmi k městské bráně. Xaver chtěl potom žádat mandarina o dovolení, aby jako vyslanec goánského biskupa směl navštívit císaře. Číňanu bylo za převoz slíbeno dvacet centů pepře, pak ještě patnáct, pro nebezpečí, kterému se vydával.

Opuštěn umírá 3. prosince 1552

Xaverův pobyt se prodloužil na nehostinném ostrově na tři měsíce. Minulo léto, zaduly podzimní větry, přinášející vlhkost a chlad; ostrov ztichl a věrozvěst osaměl. Vytrvali u něho jen dva sluhové, Číňan a Ind; i bratr laik a najatý tlumočník ho opustili. V zátoce kotvila poslední loď. Zjednaný převozník se neobjevoval. Hladem, zimou a marným čekáním se Xaver roznemohl; 22. listopadu byl zachvácen silnou horečkou, jež se stupňovala. Rozpálen jejím žárem blouznil o Číně a vykládal křesťanské učení brzy v té, brzy v oné řeči. Leže v bídné chatě, pokryté slamou, maje kříž v rukou, oči upřené na nedaleký břeh, usnul klidně, bez zápasu, v sobotu 3. prosince o druhé hodině s půlnoci.

Sv. Ignác, nevěda o jeho smrti, napsal mu dopis, v němž mu nařizoval, aby se vrátil do Říma a jako generál se ujal správy celého řádu.

Oslava

Jeho tělo bylo vloženo do rakve, byly přineseny tři pytle nehašeného vápna a tělo jím obloženo, aby se rychle strávilo a kosti mohly být poslány do Goy. Když však byla rakev po dvou a půl měsíci vykopána, bylo tělo úplně neporušené a dodnes se ještě cele nerozpadlo. Když s ním připlula loď do Malaky, přestala tam naráz morová rána. V Goi mu byl vypraven přímo triumfální pohřeb za účasti místokrále, všeho kleru, šlechty i lidu a za hlaholu všech zvonů. V čele průvodu šlo devadesát chovanců tamní koleje, bíle oděných a ověnčených, nesoucích palmové ratolesti. Jeho stříbrný náhrobek v chrámě profesního domu náleží k nejkrásnějším v Indii, třebas je to země na skvostné náhrobky nejbohatší. Každých deset let bývá jeho tělo vystaveno k uctění. Tisíce věřících přicházejí uctít velkého apoštola a jen o této pouti oživne na několik dní kdysi slavná, nyní mrtvá metropole východní Indie.

Roku 1622 byl zároveň se svatým Ignácem prohlášen za svatého. Jeho pravice, která tak mnohé k životu obrodila, byla oddělena a uložena v Římě v il Gesù.

Jeho význam

Xaverovi se vytýká neustálé těkání a neklidné přecházení s místa na místo. Nebyla to záliba v cestování. Zčásti to souviselo s jeho úřadem, ale především se to vysvětluje jeho průkopnickou činností; bylo to zkoumání rozlehlého působiště, svěřeného jeho péči. Poznal měkkou a zasněnou povahu Indů a Malajců, z nichž se těžko dají vychovat houževnatí a spolehliví pracovníci. Proto chtěl poznat Japonce, o jejichž nadání a statečnosti slyšel tolik chvály. A když ti mu namítali, proč Číňané, jejich mistři a učitelé, nepřijali křesťanský zákon, bylo mu to povelem nasadit tam páky pod ty strašné bašty satanova panství.

Jen deset let pracoval v Asii a polovici toho času zabraly cesty a nekonečné vyčkávání v přístavech; a přece sluje apoštolem Indie a Japonska. V tak krátké době sám dosáhl nemalých úspěchů, stal se zakladatelem jesuitských misií na dalekém východě a svými listy mnohé nadchl pro velké dílo mezi pohany. Klesl, vysílen jsa pracemi, v 46. roce, v největším rozmachu své působnosti. Pohled umírajícího, obrácený k branám čínské říše, zůstal jeho řádu drahým odkazem.

Boží díla jsou dokonalá. Bůh poslal vzdělaným asijským národům apoštola, ozdobeného všemi potřebnými vlastnostmi. K ohnivé povaze obyvatele jihu se pojil šlechtický jemnocit, učenost pařížského magistra, neohroženost a vytrvalost Baska, nezdolný optimismus. Všem se dovedl přizpůsobit, vysokým i nízkým; vojákům, kteří před ním schovávali karty, pravil, ať jen hrají dál, vojáci že nejsou mniši.

Hrdinným sebezapřením se stal hodným i mimořádných milostí. Dar mystické modlitby byl na něm pozorován už po přijetí kněžského svěcení.

Když Holanďané vyvrátili po stu letech portugalské panství v Indii, když vypudili z jihozápadního pobřeží katolické duchovní a přišel jejich kazatel, aby obrátil kmen Paravů na kalvínskou víru, uslyšeli podivnou námitku. »Tvrdíte, že vaše náboženství je lepší než to, kterému nás učil náš velký apoštol. Ale pak musíte konat i větší divy než on. Vzkřiste aspoň tucet mrtvých, neboť Xaver jich zde vzkřísil pět nebo šest, uzdravte všechny naše nemocné, rozmnožte ryby v našem moři, a pak uvidíme, jakou odpověď vám dáme.« A zůstali katolíky do dnešního dne.[132])

Afrika druhdy a dnes

Rozmach misijní činnosti na počátku novověku byl velkolepý. Starší i nové řehole o závod vysílaly zástupy nadšených pracovníků do zámořských zemí. Sotva se najde na světovém moři kus pobřeží, ostrov nebo přístav, kam by s kupcem nebyl vkročil i věrozvěst a odvážil se i dále. Afrika svým nedozírným rozsahem tvořila vlastně jen ohromnou překážku výpravám plujícím na asijský východ, a zůstala i nadále temnou pevninou. I podél jejího pobřeží se táhl řetěz misijních domů, stanic, klášteříků a kaplí, v Loandě a Mozambiku vznikly koleje, na Kanárských, Kapverdských a jiných ostrovech byla založena biskupství; ale do vnitrozemí paprsky víry nepronikly, alespoň ne natrvalo. Též pokusy portugalských jesuitů přivésti Habešany k církevní jednotě neměly zdaru.

V Kongu i jinde byli pokřtěni náčelníci, ale pohanské reakce apoštolské dílo záhy zvrátily a hrubotvární fetiši opět byli vztyčeni místo křížů.

Teprve v druhé polovici minulého století si evropské moci rozdělily zanedbávanou Afriku, vybudovaly cesty a dráhy, zavedly bezpečnost a řád. Pak se stala země přístupnou i věrozvěstům a zlatý pluh apoštolské činnosti začal brázdit i tento pustý zemědíl.

106. **Indie.** V Přední Indii měli r. 1623 dominikáni 21 klášterů a spravovali 300 farností. Augustiniáni z 18 konventů pastorovali 30 tisíc věřících. Též konventy františkánské tvořily dvě provincie. Po několika domech tam měly i jiné řehole.[133]) Jesuité tam založili do té doby 108 far. K jednotě s římskou církví přivedli i křesťany svatého Tomáše.

Goa

Hlavním městem portugalské koloniální říše a církevní metropolí východu, asijským Římem, byla Goa. Roku 1558 byla povýšena na arcibiskupství a byla jí podřízena tři nově zřízená biskupství: v Ko-

[132]) G. Schurhammer S. J.: Der hl. Franz Xaver, 1925.
[133]) Pastor, XIII. 112.

činu,[134]) Malace a Macau. Za největšího rozkvětu měla Goa 200 tisíc obyvatel všech barev a odstínů. V jejích hradbách se tísnily paláce šlechticů a zbohatlých kupců-milionářů, 80 kostelů, jako nikde jinde v Asii, tam o závod s pyšnými palmami zvedalo k žhavému indickému nebi své štíhlé věže a oblé báně. Některé z nich v nádheře závodily s evropskými. Skoro všechny řehole si tam zbudovaly kláštery, některé i více, ženský klášter však tam byl jen jeden.

Jesuité tam měli velké gymnasium, seminář pro výchovu domácího kleru, profesní dům, noviciát, tiskárnu a vedli správu královské nemocnice. Latinských škol měli v Přední a Zadní Indii mimoto asi šestnáct.[135])

Velké překážky

V Indii narážela misie na ohromné obtíže. Indové jsou národ nadaný, ale žhavé, tropické klima mělo na jejich povahu jednostranný, zhoubný vliv. Jejich vzdělanost je všestranně vyspělá, ale její plody jsou výstřední a zvrhlé. Jejich obraznost je úžasně nevázaná a bujná, jejich bohové jsou diví běsi a pitvorné příšery, které se vůbec nedají srovnávat s ušlechtilými podobami krásných božstev helenských. Brahmíni, výkvět národa, plní bohorovné pýchy, zbožňují zvířata a s nevýslovným pohrdáním se odvracejí od příslušníků nejnižších kast. Fakiři naopak nerozumnou a hovadskou askesí hanobí v sobě lidskou důstojnost. Roku 1734 zakázal Kliment XII. křtít příslušníky vyšších kast, dokud by se nevzdali nesmyslného předsudku, že pohrdaní Pariové jsou již zavrženi a že nemohou dojít spásy. Lid plný podrážděné citovosti a prahnoucí po náboženské sensaci bývá uváděn pompésními obřady, plnými působivého sugestivního kouzla, skoro do extatického rozechvění, hraničícího na nepříčetnost. Není divu, že sémě střízlivého evangelia jen nesnadno zapouštělo kořeny v žhavé půdě Indie a někteří misionáři z jesuitského řádu vzkazovali svému generálu, že je škoda těch námah. P. Laynez, nástupce sv. Ignáce v řízení řádu, však odpověděl, ať pracují dál.

P. Robert Nobili

Roku 1605 připlul do Madury v jižní Indii 28letý P. Robert Nobili S. J., Toskánec urozeného původu, a nemálo se divil, že jeho spolubratr P. Fernandez neobrátil za čtrnáct let ani jediného Inda; pastoroval jen křesťany, pokřtěné od Františka Xavera. Mladý, nadšený věrozvěst pátral po příčinách tohoto kormutlivého neúspěchu a správně poznal, že vězí v pýše a stavovské výlučnosti brahmínů. Ti pohrdali Portugalci nejen pro jejich skutečné nepravosti, nýbrž i proto, že jedí maso, že pijí víno, že se stýkají s lidmi nejnižších kast; a toto pohrdání přenášeli i na jejich křesťanské náboženství. Stát se křesťanem znamenalo pro brahmína být vyloučen z kasty. Tu se P. Nobili po poradě se svým biskupem rozhodl, že se přizpů-

[134]) Na jihozápadě Přední Indie.
[135]) Lud. Koch, Jes. Lex. (Malabar) 1148.

sobí jejich převráceným zvyklostem a vyjde jim vstříc, pokud to křesťanský zákon připouští, podle vzoru sv. apoštola, který se snažil stát se všem vším.

Akomodace

Několik let se učil sanskrtu i živé řeči tamylské, usadil se v městě Maduře ve čtvrti obývané brahmíny, a po způsobu jejich přísných kajícníků (sanyasi) oholil hlavu, do uší si zavěsil těžké náušnice, bydlil v chatě z drnů, žil o vodě a zelinách, nosil žlutočervený šat, skoro s nikým se nestýkal, a tak se obklopil tajemným kouzlem, které na Hindu tak mocně působí. Konečně otevřel pro zvědavce školu. Když se ho tázali, zda je také Portugalec, odpovídal rozhorleně, že je římským knížetem a že přišel do Indie navštívit a poznat sobě rovné. Nobili byl první Evropan, který dokonale ovládl sanskrt a úplně se vžil do brahmínské filosofie a spekulace. Sepsal v oné řeči několik knih o křesťanském učení a obrátil slušný počet příslušníků nejvyšší kasty.

Malabarské úchylky

Řehoř XV. dovolil pokřtěným brahmínům některé jejich stavovské zvyklosti, jako odznaky urozenosti a úřadu: zvláštní účes, znamení na čele, provazec kolem beder a obřadné umývání.

Časem se s dovolením biskupa upouštělo při křtu od dotyku slinou, vkládání soli do úst a dýchnutí na katechumena, pro odpor Indů k těmto obřadům. Jiní spolubratři Nobiliho pracovali mezi nejnižšími vrstvami, a tak rostla madurská misie z příslušníků všech kast, a kolem roku 1700 měla 150 tisíc věřících.[136])

Nobilimu vzniklo pro jeho novou misijní praxi dosti nesnází i se strany jeho spolubratří. Byl obžalován, a též jeho strýc kardinál Bellarmin mu psal, aby myslil na vlastní spásu. Nakonec mu bylo dáno za pravdu a jiní šli touž cestou. Zemřel jako 80letý stařec r. 1656.

Jan Brito † 1693

Dvacet let v madurské misii pracoval Jan de Brito, syn portugalského místodržícího v Brasilii. Byl vychováván s princi při královském dvoře a s velkým zájmem slýchal zprávy o činech misionářů mezi pohany. Když upadl do těžké nemoci, slíbila matka, že bude ke cti Františka Xavera rok nosit řeholní šat jeho řádu, jestliže se uzdraví. Uzdravený syn si onen šat tak zamiloval, že jej chtěl nosit déle, než bylo matce vhod. Otce ztratil již ve čtvrtém roce. Přes odpor domácích i dvoru vstoupil do řádu a s velkým zdarem působil v jižní Indii. Pokřtil několik tisíc pohanů a byl i správcem celé misie. Obrátil i jednoho z tamních maharadžů. Ten propustil před přijetím křtu i čtyři nadbytečné manželky. Jedna z nich však, hořic pomstychtivostí, poštvala proti věrozvěstu radžu sousedního, svého strýce. Ten misionáře jal a po ukrutných mukách jej dal popravit. Je ctěn jako blahoslavený.

[136]) Jes. Lex. (Malabar) 1148.

107. Misie v říši velkých Mogulů. Do r. 1580 bylo hlásáno v Indii evangelium jen na pobřežním pásmu. Znenadání se mu otevřela dokořán brána i hluboko do vnitrozemí, Pendžabu a Hindostanu. Tato severní, hustěji obydlená, zámožnější a větší část Přední Indie tvořila císařství, v němž panovali velicí Mogulové, to jest císařové mongolského původu.

Akbar 1560—1605

Tehdy tam třímal žezlo slavný Akbar, největší vládce, jakého Indie vůbec měla, a jeden z nejpozoruhodnějších zjevů světových dějin vůbec. Byl vnukem pověstného Timura a též strašný Temudžin náleží k jeho předkům.[137])

Říše, kterou musil znova budovat, zabírala větší část Indie, též Afganistan a pruh vysočiny Dekanské. Rozsahem i počtem obyvatelstva se rovnala západní a střední Evropě. Jeho péči o spravedlnost, obecné dobro, dopravu a vzdělání se vzdává zasloužená chvála. Město Agru a nedaleký Fatihpur Sikru, kde sídlil, ozdobil nádhernými stavbami. Nastřádal bez odírání též ohromný poklad; tehdejší evropští panovníci byli proti němu ubozí nuzáci. Jeho dvůr byl pln orientálního přepychu a rozmařilosti.

Jeho povaha a záliby

Nemenší měrou poutá Akbar pozornost též jako člověk. Záhy vyspěl a již ve dvacátém roce samostatně rozhodoval. Byl jen prostřední postavy, ale nervů ocelových. V noci spal obyčejně jen tři hodiny, ale v pracovitosti, čilosti a vytrvalosti, přes vysilující tropické podnebí, neměl sobě rovna.

Koně, chrty, šerm, střelbu z luku a jiné druhy sportu miloval nade všechno. Přeplaval nejprudší řeky. Se zálibou pořádal obrovské lovy v čele celé armády 50 tisíců mužů. Zatáhl celý okres, sehnal zvěř na jedno místo a tam ji hromadně postřílel. Nejmilejší zábavou mu byl lov na tygry a divoké slony. Jen se šavlí v ruce napadl zuřivou tygřici a skolil ji jedinou ranou. S podobnou náruživostí a slepou odvahou se vrhal i do nejhustších řad nepřátel.

Zato knihy jeho zájem upoutat nedovedly. Přes úsilí vychovatelů se číst a psát nenaučil; ale dával si předčítat, a co jednou slyšel, to nezapomněl. Jeho ctižádost byla nesmírná, vůle neoblomná, dovednost skrývati vlastní záměry nedostižná.

Byl to tedy pravý Tatar. Ale drsné hrany jeho povahy byly obroušeny jednak vzdělaností perskou, bylať jeho matka perská princezna, jednak prostředím indickým. Mongolská divokost v něm procítala jen občas; po boji dal na př. z hlav padlých nepřátel narovnat pyramidu, někdy více povolil náklonnosti k poháru, jež byla v jeho rodě tradiční a zvrhala se v nevázanou náruživost.

Hledá pravou víru

Akbar měl též živé vědomí náboženské. Denně věnoval chvíli modlitbě, putoval na různá posvátná místa, ale jeho zbožnost zabočovala v pochybný mysticismus a Akbar se začal pokládat za vyvolený nástroj Boží.

Přišel také na podivný nápad. Myslil, že původní, pravé náboženství může být nalezeno jen od nezkažených a jednostrannou výcho-

[137]) Väth: Kaiser Akbars religiöser Werdegang. (Kath. Mis. 1921.)

vou nedotčených dítek. Dal tedy na odlehlém, od světa odloučeném místě ošetřovat třicet nemluvňat a chůvám přísně zakázal promluvit k nim jediné slovo. Marně arci čekal, jakou řečí se začnou domlouvat a jakým obřadem začnou uctívat svého Tvůrce.

Volá misionáře

Ve svém sídle zřídil skvostnou síň pro rozmluvy učenců. Sezval nejvzdělanější zástupce různých náboženství (brahmanismu, parsismu, islamu) a býval přítomen jejich dlouhým disputacím, jež obyčejně končívaly nechutnými hádkami.

Velké vzrušení nastalo v Goi, když se tam objevili jeho poslové a žádali představeného jesuitské provincie, aby vypravil do Agry i členy svého řádu. Důležitým a nesnadným posláním byli pověřeni tři, kteří se zdáli nejzpůsobilejší: Rudolf Aquaviva, spolunovic sv. Stanislava Kostky, Antonio Montferrat a Francisco Henriquez, obrácený mohamedán, který uměl persky. Malá misijní výprava byla provázena velikými nadějemi. Doba byla zvyklá na překvapující události a někteří se těšili, že též v Indii vzbudí Bůh Konstantina Velikého. Akbar přijal věrozvěsty v kruhu svých dvaceti vasalů. Podle zvyku byly mu podány čestné dary. Předně to byla skvostně vázaná bible, tištěná ve čtyřech řečech, v sedmi svazcích.

Akbar přijímal svazek za svazkem, každý položil uctivě na hlavu, políbil, prohlédl a tázal se, zdali je to evangelium. Když mu byl konečně podán svazek evangelia, políbil jej dvakrát, přitiskl na srdce a zevrubně prohlédl. Přijal též obrazy Pána Ježíše a jeho Matky.

Disputace byly nyní napjaté a živé. Aquaviva si ostře vyjel na obhájce Mohameda, kteří svého lžiproroka kladli nad Krista. Bez ochrany Akbarovy byl by již tehdy svou smělost zaplatil životem.

Křesťanství schvaluje, ale nepřijme

Akbar byl o pravdě křesťanské víry přesvědčen. Jednou se zúčastnil se synem bohoslužeb, kleče na kolenou a modle se se sepjatýma rukama. Naučil se dělat kříž a zvláště Matce Boží prokazoval pozornou úctu. Ale byl v tom hodný kus přetvářky. Své syny dal vyučit křesťanské mravouce, v Agře byl zbudován kostel a evangelium mohlo být svobodně hlásáno v celé jeho říši.

Císař slyšel v nitru i hlas, nutkající jej, aby podle poznané pravdy zařídil i svůj život. Ale k tomu orientální sultán neměl dosti mravních sil. Praviľ jednou, že křesťanství je příliš vznešené, jeho vlastní mravy příliš nízké. Misionáři tedy opustili po dvou letech dvůr, slíbivše, že se opět vrátí.

Akbar sám chtěl založit nové náboženství. Hlavní jeho pravda byla: »Allah Akbar,« to jest Allah je veliký, nebo Akbar je Allah; a tento druhý výklad se císaři zamlouval. Kdo se k němu přiblížil, musil padnout na tvář. Ale on sám uctíval poklonou i vycházející slunce a oheň, a když se večer rozžehly lampy a svíce, musili dvořané k poctě plamenů povstat. O Mohamedovi nechtěl slyšet.

Ještě dvakrát mu byli z Goy na důraznou žádost posláni věrozvěsti, mezi nimi i Jeronym Xaver, synovec velkého apoštola. Akbar zemřel r. 1605. Misionáři prosili o přístup k jeho loži, ale nebyli připuštěni.

Opodál Agry si zbudoval nádherné mausoleum. Tam čte poutník nad jeho hrobem nápis: »Na pozemském životě nezáleží, ale na budoucím; hodiny a minuty tvého života dal ti Bůh k modlitbě.«

Misie v jeho říši

Po jeho smrti byla přízní bohatého Armena v Agře založena kolej a tři princové přijali křest. Od té doby pracovalo v říši velkých Mogulů během 220 let asi sto jesuitů. Ale obce věřících v severní Indii byly nevelké. Tvořili je roztroušení Evropané (lékaři, obchodníci, diplomaté a různí dobrodruzi), křesťané z Přední Asie, zvaní obecně »Armeni«, a hloučky pokřtěných domorodců. Mimo jiné tam pracovali zvláště francouzští kapucíni. Poříčí Indu, Gangu a Brahmaputry, z jejichž břehů takřka sálá falešná mystika, snivá zamyšlenost a žhavá smyslnost, jsou pro símě evangelia půdou málo úrodnou. Pět šestin všech katolíků žije v nejjižnějším cípu Indie.

P. Rudolf Aquaviva † 1583

Na jaké potíže naráželo křesťanství i na samém pobřeží, ovládaném Portugalci, ukazuje tragický konec Rudolfa Aquavivy. Opodál Goy jižním směrem je poloostrov Salsette. Žilo na něm 90 tisíc obyvatel. Z těchto bylo osm tisíc křesťanů; měli 25 kostelů a byli pastorováni od stejného počtu jesuitů. Portugalci však postupovali proti modlářství občas násilně. R. 1567 na př. spálili 280 pagod. To mělo za následek, že se pohané, podněcovaní od fanatických kněží, proti evropskému panství občas bouřili. Novým správcem rozeštvané misie byl po návratu z Agry jmenován P. Aquaviva. Když procházel a prohlížel si nové působiště, přepadli ho pohané, vedeni modlosloužebným knězem, a ubili jej i čtyři jeho spolubratry a jiných patnáct křesťanů. Z ran věrozvěstů ještě třetího dne po jejich smrti tekla čerstvá krev, ba po 133 letech měla živou barvu, jako by byla právě prolita. Lev XIII. je prohlásil za blahoslavené.

Žel, že portugalské panství v Indii stálo na slabých základech. Trvalo jen sto let. Jejich dědici se stali Holanďané. Rychle pohasla i sláva Goy. Kolem r. 1600 měla už jen 20 tisíc obyvatel, o sto let později málo přes půl druhého tisíce; hlavně to byli obyvatelé četných klášterů. Po jejich zrušení (1835) zbyly z Goy skoro jen opuštěné zříceniny, z nichž se zvedá ještě několik nádherných svatyň a klášterů.[138])

Profesorem bohosloví byl v Goi i Pražan P. Karel Přikryl T. J. Napsal jazykozpytné studie o nářečí, kterým mluví v okolí Goy.

Zadní Indie

V Zadní Indii se nejvděčnějším polem ukázal Tonkin. Začátkem 18. století tam pastorovali jesuité 120 tisíc věřících, augustiniáni 30,

[138]) Jes. Lex. 707.

dominikáni 20, kněží pařížského semináře 80 tisíc. V Kočinčíně měla církev 60 tisíc příslušníků.[139])

Z jesuitských misionářů největších úspěchů se tam dopracoval P. Alex. Rhodes z Avignonu. Vrátiv se do Evropy, dal r. 1652 popud k založení »Pařížského misijního semináře«. Prvními jeho členy byli světští kněží z tamní mariánské družiny. Hlavní účel těchto misionářů byl vychovávat v misiích domorodé kněžstvo. Žel, že tito členové Pařížského semináře se jmenovitě v Číně stali odpůrci jesuitské metody a měli valnou část viny na propuklých svárech a zmaření tamní misie. Nyní je v Tonkinu skoro milion katolíků a četný domorodý klerus.

Slibný rozvoj

108. **V Japonsku** se mezitím začalo slibně plnit to, co první tamní křesťan Pavel Hanširo předpověděl Františku Xaverovi, že jeho krajané po zralé úvaze evangeliu uvěří. Srovnávaliť nejen jeho zdravé učení s nesmyslnými bajkami budhismu a šintoismu, ale i mravní úroveň evropských věrozvěstů s životem domácích duchovních. Věřících přibývalo v celém Japonsku, i v krajích, kam slovo misionářovo přímo nedolehlo. Kostelíky nestačily návalu nově obrácených, kteří putovali i několik mil, aby se mohli zúčastnit bohoslužeb, a jejich horlivost a slzy při přijímání svátostí zahanbovaly i samé věrozvěsty. Všude byla zaváděna péče o chudé, zřizovány nemocnice, ústavy pro pohozené dítky. K utvrzení vzájemné lásky byly pořádány občas společné hostiny.

Když budhističtí mniši žádali ministra, aby zakázal hlásání nové víry, odpověděl jim, že nejprve musí být její pravdy zkoumány. Dva mniši tímto úkolem pověření mimo očekávání nové učení schválili a stali se křesťany. R. 1577 bylo v hlavním městě Kiotu 1500 křesťanů a tamní kostelík byl zasvěcen Panně Marii Nanebevzaté. V okolí města byly obce četnější. Nejhlouběji však zapustila kořeny křesťanská víra v krajích jižních, na ostrovech Šikoku, Kiušiu a v jižním cípu Niponu. V sedmdesátých letech se tam obrátili čtyři daimiové a jejich příkladu následovali z největší části i jejich poddaní. Byly tam založeny dva semináře, konvikt pro syny šlechticů, noviciát, theologie, tiskárna. Hlavním mecenášem všech těchto ústavů byl papež Řehoř XIII.

Visitátor Alexander Valignani, po Františku Xaverovi o šíření víry v asijských zemích z jesuitského řádu nejvíc zasloužilý, zastal tam r. 1579 již 150 tisíc věřících. Tehdy tam pracovalo jen 59 jeho spolubratří, a z těch bylo jen 23 kněží; pomáhali jim však četní katechisté. Optimisté se kojili blahou nadějí, že v desíti letech celé Japonsko bude křesťanské.

[139]) Pastor, XV. 728.

Valignani, muž prozíravý a houževnatý, vybídl křesťanská knížata, aby vypravili do Evropy poselstvo, jež by jejich jménem vzdalo hold Řehoři XIII., hlavě veškerého křesťanstva, a slíbilo mu poslušnost. Papeži tím měl být podán makavý důkaz, že velké podpory, věnované na rozvoj misií, nejsou marné, a Japonci, pyšní na svou vzdělanost, se měli cestou po Evropě přesvědčit, že křesťanští národové mají více důvodů k sebevědomí a hrdosti. Byli vysláni tři mladí princové, kteří by námahy svízelné cesty snáze snesli, a provázeli je dva šlechtici. V únoru 1582 vypluli z Nagasaki, ale již v Macau čekali na jinou loď devět měsíců. Dlouhé tamní prázdně, podobně jako v Malace a Goi, užili k studiu latiny. Obepluli Afriku a po plavbě trvající dva a půl roku přistali 10. srpna v Lisaboně.

Poselství japonských princů k papeži 1582—1590

Na dvoře Filipa II., který tehdy byl i králem portugalským, a v celé jeho říši se jim dostalo skvělého přijetí. Též italská města s okázalostí vítala vzácné cizince. Slavný byl jejich vjezd do hlavního města křesťanstva. Jeli na bělouších za hřímání děl z Andělského hradu, řadami nesčetných zvědavců, toužících spatřit obyvatele z pohádkové říše východu. Divili se jejich malým postavám, mladému věku, národnímu kroji z bílého hedvábí, kabátům s vyšívanými ptáky a květy. Po boku se jim houpaly křivé šavle a dýky.

Řehoř XIII. je přijal uprostřed kardinálů. Když poklekli a vzdali mu obvyklou poctu, zvedl papež a objal prvotiny Japonska. Pak se ujal slova jeden z portugalských jesuitů, kteří je provázeli, a přednesl řeč, kterou všichni pozorně vyslechli. Poukázal na poselstvo jako na živý a radostný důkaz, že víra, kterou papež v Evropě s napětím všech sil brání a hájí proti četným bludařům, roste a se vzmáhá daleko na východě v zemi, jejíž jméno mnozí vůbec neslyšeli. Též v Japonsku, podobně jako v prvotní církvi, přijímali s počátku Kristovo učení jen chudí a nuzní, ale za slavné vlády Řehořovy hlásí se k evangeliu i urození a knížata. Nynější otec všeho křesťanstva truchlí nad ztrátou Britských ostrovů, které kdysi získal Řehoř Veliký; kéž se mu za ně dostane náhrady obrácením ostrovní říše východoasijské. Nešetřil výloh na zakládání četných škol, jsa pevně přesvědčen, že jejich odchovanci dílo slibně započaté šťastně dokončí.

Audience

Byla to poslední a velká radost velkého papeže. Když po několika dnech mluvil v konsistoři o japonské návštěvě, pravil s pohnutím: »Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace.« (Nyní propouštíš, Pane, služebníka svého v pokoji.)

Jeho nástupce Sixtus V. pasoval prince na rytíře Zlaté ostruhy a Římané je poctili čestným občanstvím. Denně chodili na mši svatou, každou neděli přijímali svátosti. Jejich nelíčenou zbožností, skromným a způsobným chováním se všichni vzdělali.

Štědře obdarováni penězi, mešními rouchy a ostatky opustili

v červnu 1585 Řím a nastoupili zpáteční cestu přes Loreto, Benátky, Janov a Barcelonu. Výprava těchto princů k papeži se pokládá za vrchol misijního úspěchu v Japonsku.

Daikosama 1582—1598

Leč za jejich osmileté nepřítomnosti se poměry v jejich vlasti valně změnily. Věřících sice stále přibývalo, ale ukazovaly se i předzvěsti blížící se bouře. R. 1582 došlo k státnímu převratu. Mikadovi zůstala i nadále jen čestná práva, ale jeho vojenský náměstek Daikosama přemohl vasaly a zřídil silnou ústřední vládu nad celou, dotud rozdrobenou zemí. Byl sice jen selského původu, ale vynikajícího nadání vojenského i státnického.

Toho nemálo popudilo předně to, že na cestách křesťanskými kraji se ho ženy a dívky stranily. V návalu hněvu vydal r. 1587 edikt, v němž nařídil, že všechny kostely mají být strženy a misionáři že mají do dvaceti dní Japonsko opustit. Těch se sešlo 120 v přístavě, ale portugalská loď odplula za noci, oni se skryli a působili dál. Některé z 240 kostelíků byly zbořeny; místy docházelo k násilnostem, ale počet věřících vzrostl na 300 tisíc. R. 1590 se vypravoval císař na Koreu a vyzval k účasti především křesťanská knížata, ne bez postranního úmyslu, že v boji i se svými oddíly zahynou. Provázeli je i dva duchovní. Ale křesťané mu mimo nadání dobyli půl poloostrova.

Neopatrný kupec 1596

Brzy potom byla k japonským břehům přihnána španělská kupecká loď a ztroskotala tam. V takových případech veškeren náklad připadl státní pokladně. Kapitán však vymáhal své zboží a nešetřil při tom vyhrůžkami. Jeho král prý má dost moci, aby mu k právu dopomohl; a na mapě ukazoval ohromný rozsah jeho panství. Filip II. byl tehdy i králem portugalským a jeho državy se prostíraly ve všech dílech světa. Užaslí Japonci se tázali, jakým způsobem tak rozsáhlých zemí nabyl? Dostali odpověď, že prý tam pošle napřed misionáře, a když ti část domorodého obyvatelstva pokřtí, přijde vojsko a s pomocí nově obrácených svému králi zemi podrobí. Toto nesmyslné vychloubání bylo pohanské straně vítanou zbraní. Na křesťanskou víru bylo ukazováno jako na učení státu nebezpečné. Holanďané a Angličané, kteří se snažili strhnout japonský obchod na sebe, tamní dvůr v tomto názoru utvrzovali a proti Španělům jej popichovali. Pro svou víru svobody nežádali; stačilo jim, když ukojili své protikatolické záští.

Postavení misionářů, dotud trpěných, se náramně ztížilo. R. 1593 tam z Filipin přepluli první františkáni, a to byli Španělé.

Daikosama v návalu hněvu odsoudil na smrt všechny křesťany. Někteří dvořané však mu namítali, zda chce popravit skoro milion poddaných? Tyran se tak ohromného počtu zalekl a slevil. »Jen dvě stě, ostatním pro výstrahu.« Ale i tento počet byl snížen na padesát

a konečně měli býti na hrdle potrestáni jen španělští duchovní a jejich stoupenci.

26 mučedníků 5. února 1597

V klášteřích v městech Osaka a Kioto bylo zajato šest františkánů, rodilých Španělů. Předním z nich a jakoby vůdcem všech odsouzených byl P. Petr Baptisti. Byli tam zatčeni i tři členové jesuitského řádu, rození Japonci: 33letý Pavel Miki, který měl být příštího roku vysvěcen na kněze, tehdy nejlepší kazatel v Japonsku; pak Jan Goto, 19letý klerik, a 64letý bratr vrátný Jakub Chisai. Většina ze 17 laiků patřila k třetímu řádu sv. Františka. Byli mezi nimi i tři ministranti: 10letý Ludvík, 13letý Antonín a 14letý Tomáš i se svým otcem.

Byli naloženi na vozy a vezeni osadami, ve kterých bylo nejvíc křesťanů, jako na výstrahu. Dosáhlo se však pravého opaku. Jízda na popravu se proměnila v hotový triumf. Křesťané odsouzené souvěrce všude radostně vítali a pozdravovali hlučným voláním, do vozů za nimi vyskakovali a na cestu před nimi sypali písek, což se dálo jen ku poctě císařů. Jmenovitě hoši budili pozornost, účast a svatou závist. Zato budhističtí mniši se horšili a stěžovali si císaři, že se tím cizí víře prokazuje nejlepší služba, poněvadž se všude, kudy jedou, uvádí ve známost. Diviliť se nemálo pohané náboženství, za které i dítky jdou radostně umírat.

Japonské ukřižování

Za městem Nagasaki vybíhá do moře ostroh s nevysokým pahorkem. Ten byl zarovnán a upraven jako popraviště. Je to proslulá Kalvarie japonských křesťanů, nasáklá krví přemnohých mučedníků. Nejobyčejnější způsob popravy v Japonsku bylo ukřižování, od římského poněkud odlišné. Odsouzení, jak byli oblečeni, položili se na kříž, nebyli však přibiti, nýbrž za ruce přivázáni nebo za okovy zavěšeni; též nohy jim byly na příční břevno podobným způsobem připevněny. I krk vězel v okovu. Usmrceni pak byli probodnutím.

Před polednem dne 5. února 1597 vyšli odsouzení z města Nagasaki v průvodu dva a dva, hoši napřed, za zpěvu žalmů; celé město se hrnulo za nimi. Na popravišti bylo již připraveno 26 křížů různé velikosti, označených jmény odsouzených. Byly pěkně sbité, hlazené a na hranách zaoblené. Poprava se dála šetrně, poněvadž správce města byl křesťanům nakloněn, ba marně se pokoušel mladé odsouzence zachránit.

Ti, spatřivše kříže, zrychlili krok. Když Ludvík našel svůj malý kříž, poklekl, políbil jej a ihned se naň položil. Když byli všichni od biřiců připoutáni, byly kříže na povel vztyčeny. V té chvíli zanotil P. Baptisti »Te Deum laudamus« a všichni ve sboru v chvalozpěvu pokračovali. Tři hoši pak zpívali žalm »Laudate pueri Dominum«. Křesťané, kterých bylo několik tisíc přítomno, tvrdili, že měli dojem, jako by slyšeli hlasy andělské.

Nad každým křížem bylo napsáno jméno, rodiště a věk odsouzeného. Uprostřed viselo šest františkánů, napravo i nalevo od nich po deseti Japoncích. Tváří byli obráceni k městu. Před nimi trčela v zemi zabodnutá žerď s návěštím o jejich vině a trestu: proti císařovu zákonu hlásali cizí víru.

Místo bylo ohrazeno a hlídáno stráží. Dva duchovní směli vkročit dovnitř, aby odsouzeným dodali mysli. Klerika de Goto těšili blízkostí nebeské odměny. Ten odpověděl: »Nebe již mám ve svém srdci.«

Malý Ludvík, slyše o nebi, chtěl po způsobu dítek radostí povyskočit, ač měl ruce i nohy připoutány; pokoušel se jimi prostocvičit, až se kříž s ním klátil.

Pavel Miki, řečník a kazatel, promluvil k zástupům. Pravil, že je syn této země a rodilý Japonec, že není odsouzen pro zločin, nýbrž pro hlásání evangelia. Odpouští nepřátelům, císaři i jeho služebníkům, ba modlí se za ně, aby oni a všichni jeho krajané uvěřili v Krista a došli skrze něho spásy. Bylo mu velkou útěchou, že umírá na kříži a ve věku 33 let, jako jeho Božský Mistr.

I biřici stáli poblíž kazatele a pozorně naslouchali jeho slovům, až je správce města vybídl, aby se chopili oštěpů. Odsouzení byli dvojnásob probodnuti, od levé kyčle k pravému rameni a od pravé kyčle k levému rameni. Při každém bodnutí vykřikli přítomní křesťané hlasem daleko slyšitelným svatá jména. Malý Ludvík právě dozpíval žalm; a poněvadž chtěl zemřít se zpěvem na rtech, obrátil se směrem, kde visel P. Baptisti, aby se otázal, který žalm má začít. V tom okamžiku byl zasažen smrtící zbraní.

Dva měsíce visela těla na křížích; zůstala neporušena a dravci se jich nedotkli. Každý pátek v noci bylo vidět světla, spouštějící se s nebe na kříže a opět se vznášeti do oblak. Všichni jsou ctěni jako svatí. Brzy po této první hekatombě následovaly další.[140])

Rychlý vzrůst

Věřících rychle přibývalo, neboť pohané přijímali křest hromadně. R. 1599 jich bylo pokřtěno čtyřicet, r. 1600 padesát tisíc. Nejutěšeněji vzkvétala obec v městě Nagasaki. R. 1605 měla 40 tisíc věřících s devíti kostelíky, pěti farními, čtyřmi klášterními; byl to malý japonský Řím.[141]) Toho roku se tam veřejně konala slavnost Božího Těla.

1598—1616

Mezitím se ujal vlády ukrutný Daifusama, a ten po překonání různých nesnází začal r. 1613 proti křesťanům vyhlazující boj. Cizí duchovní byli vykázáni ze země, kostely a kláštery byly bořeny, byly pořízeny seznamy křesťanů a bylo jim nařízeno, aby se cizí víry zřekli. Kteří by se vzpírali, měli k tomu být trýzní donuceni; zatvrzelí

[140]) Kathol. Miss. 1897.
[141]) Pastor, XII. 244.

měli být popraveni. Nastala éra mučedníků, připomínající první křesťanská století. I zde většina věřících zůstala pevna. V Arimě se utvořilo bratrstvo, jehož členové se postem a bičováním připravovali na snášení největších muk. Doba mučedníků

Když císař spatřil seznam křesťanů ve svém hlavním městě Kiotu, zplísnil ministra, že nechal cizí víru se tou měrou rozšířit. Aby její stoupence odstrašil, prohlásil ministr, že všichni, kteří se jí nezřeknou, budou přivázáni ke kolům a za živa upáleni. Druhého dne uviděl před většinou křesťanských domů zaražené kůly jako odpověď, že jsou hotovi trest podstoupit. Jeden muž prodal šat, jedna žena pás, aby si mohli kůl opatřit. Pohrůžka zatvrzelým

Daimio kraje Fingo dal toho roku stít dva šlechtice a ostatní členy rodin ukřižovat. Když biřici pro přílišné pohnutí otáleli s popravou Anežky, choti jednoho z nich, tu přiskočilo ze zástupu několik pohanů, přivázali ji na kříž a několika ranami ubodali.

Zle řádil Michal, odpadlý kníže provincie zvané Arima. I svého otce Jana vydal na smrt. Dne 7. října 1613 dal vést na popravu osm svých dvořanů. Tisíce zvědavců se za nimi hrnulo, ale i křesťané se snažili svou účastí jim dodat mysli. V několika skupinách šli před nimi, v několika za nimi, ověnčeni, se svícemi v rukou a za zpěvu litanií. Na popravišti již trčelo osm kolů. Odsouzení je políbili, a když k nim byli přivázáni, tu rozvinul a zvedl před jejich očima jeden ze starších bratří velký prapor, představující Pána Ježíše, rovněž k sloupu přivázaného. Jakmile vyšlehly plameny, padli křesťané na kolena a modlili se. Nejmladší z nich byl jedenáctiletý Ludvík. Když na něm uhořely provazy, přiběhl k matce, aby ji ještě objal; skoro současně klesli mrtvi vedle sebe. Jeho sestra vzala několik kousků žhavého uhlí, udělala si z nich jakoby věnec na hlavě a klesla k zemi. Osm dvořanů

Pravým japonským Diokleciánem byl císař H i d e t a t a. Za jeho vlády byli křesťané popravováni hromadně. R. 1619 jich bylo v hlavním městě (Kiotu) upáleno 55. O jejich smrti zanechal zprávu též anglický kapitán Cocks, který se z vypuzení katolických duchovních radoval, ale krutosti, páchané na věřících, jej naplnily rozhořčením. Viděl i pětileté dítky umírati v náručí matek, které volaly: »Ježíši, přijmi jejich duše!« »Mnozí,« praví dále, »úpějí ve vězeních, neboť jen málo je těch, kteří se vracejí k pohanství.«[142]) 1616—1632 55 upáleno

Žádný evropský panovník se jich neujal, jen papež jim dopisy dodával mysli a uděloval jim milosti. Téhož roku 28. listopadu bylo na pahorku u Nagasaki pozvolným ohněm upáleno pět věřících, mezi nimi Leonard Ximura, katechista, příbuzný prvého pokřtěného Japonce Hanšira. Ač se mohl stát knězem, vzal zavděk skrovným postavením bratra-laika v jesuitském řádě. Tři léta strádal ve vězení Pozvolný oheň

[142]) Pastor, XII. 250.

a obrátil v něm 96 provinilců. S počátku bylo všech pět zahaleno kotouči dýmu; ale když ty po chvíli zmizely, objevili se očím přítomných přímo stojící a bez znamení bolesti. Ba Leonard chytal rukama a hrnul k sobě rudé plameny, jako když někdo mává vějířem, aby se osvěžil příjemným vánkem.

P. Spinola

Roku 1596 vyplulo z Lisabonu sedm misionářů z jesuitského řádu, mezi nimi Karel Spinola. Jeho otec Oktavián žil několik let v Praze při dvoře Rudolfa II., a tam se i oženil. Jeho syn Karel byl vychován v Italii. Cesta do Japonska trvala mimo nadání šest let. U mysu Dobré naděje se prudkým nárazem zlomilo kormidlo a loď, ponechána na milost a nemilost proudům a vlnám, byla zahnána do Brasilie. Tam byla opravena, novým kormidlem opatřena a dala se opět směrem k jižní Africe. Bouře však ji zanesla zpět k evropským břehům a po dvouletém bloudění přistali opět v Lisaboně. Po překonání nových nesnází dospěl r. 1602 šťastně k cíli. Za šestnáct let pokřtil v Japonsku několik tisíc pohanů a čtyři léta strádal v žaláři, o němž do Evropy psal, že je horší než smrt.

52 mučedníků

Dne 10. září 1622 bylo vedeno na mučeniště v Nagasaki 19 duchovních (jesuitů, dominikánů, františkánů) a více než 30 věřících. Provázely je velké davy zvědavců a třicet tisíc křesťanů. Byla tam již připravena ohromná hranice dřeva a před ní trčelo ze země 24 sloupů. K těm byli přivázáni duchovní a někteří laici. Mezi těmi, kteří byli odsouzeni k stětí, spatřil P. Spinola vdovu, jejíž muž byl před třemi roky upálen. Tázal se jí, kde má syna Ignáce, kterého před čtyřmi roky pokřtil? Klečeľ za matkou, takže ho nebylo vidět. »Zde je,« pravila, pozvedla svátečně oděného hošíka a ukázala P. Spinolovi. Ten, jsa za ruce uvázán, vyslovil nad ním jen slova požehnání. Ale vtom již kat srazil jeho matce hlavu a hoch bez strachu poklekl, obnažil krk, sepjal ruce a přijal smrtící ránu. Vše to naplnilo přítomné diváky hlubokým pohnutím. — Jeden se odvázal od sloupu a šel ohlásit soudci, že se zříká víry. Ale když spatřil tělo sťaté manželky, pocítil lítost a zahanbení, a vrátil se do ohně na své místo.

Čtyřletý mučedník

P. Spinola snášel muka sálajícího ohně půl druhé hodiny. Až vítr zanesl žhavý uhel na jeho šat a ten se vzňal a pouta uhořela, klesl u sloupu mrtev k zemi. Jeho spolubratr P. Šebestián Ximura, jiný příbuzný prvního pokřtěného Japonce, snášel muka pozvolného ohně nejdéle, celé tři hodiny. Odsouzení byli od hořící hranice vzdáleni 25 pídí.

Rovněž rok 1623 mnohým přinesl nehynoucí vítěznou palmu. V Tokiu byli někteří upáleni, jiní sťati, některým těla po celé délce až po krk rozpárána, jiní v půli přeřezáni, jiným nohy po částech zutínány. R. 1627 dal v Arimě správce jednoho okresu všem věřícím na čelo a na tvář vpálit jméno »křesťan«.

Do Ximabary byl s jinými přiveden i 68letý stařec Tomáš ze Sukari. Místodržící jej dal položit na žhavou plotnu a obracet se strany na stranu; byl umučen jako slavný jáhen Vavřinec a vše nesl bez slovíčka stesku. Týmž způsobem byl umučen i jeho syn Jan. Po celou dobu mučení zněla z jeho úst jen chvála Boží.

Hoch Petr tam byl svlečen, zavěšen na strom a pálen pochodněmi. Pak mu byla dána do rukou nádoba s roztaveným sklem s výstrahou, jestliže nádobu upustí, že to bude znamení odpadu od víry. On ji však držel pevně a propálil si prsty až na kost.

Sopečná voda

Několik hodin za Nagasaki se vypíná vysoká sopka jménem Ungen. Na jejím vrcholu jsou tři prohlubně, plné sirnaté, vařící, tak zvané pekelné vody. S hukotem stéká po svazích a cestou tvoří nádrže, v nichž ještě vře s takovou prudkostí, že maso do ní ponořené se v několika okamžicích uvaří. R. 1627 bylo šestnáct odsouzených vyvedeno na vrchol sopky. Když se svlékli, byli jeden po druhém hozeni do vroucí tůně. Poslední byl uvázán na provaz, spuštěn do vody a polomrtev vytažen. Při třetím ponoření skonal.

Jiní byli sopečnou vodou poléváni, pak uvězněni a opět poléváni, až na nich kůže odprýskala, že vypadali jako za živa odřeni; brzy mukám podlehli.

Též v moři byli topeni; ale nebyli do vln prostě hozeni, nýbrž uvázáni na provaz a na chvíli do hlubiny spuštěni, aby okusili hořkost umírání. Pak je bičici vytáhli a tázali se jich, zda při své víře ještě setrvávají. Když přisvědčili, byli opět pohrouženi, a když chvíli se smrtí zápasili, opět vytaženi. A tak se trýzeň opakovala, až slabí byli zvikláni, neohrožení utopeni.

Mučení v jámě

Jiný výmysl ďábelské zloby bylo mučení v jámě. Odsouzený byl zavěšen za nohy a spuštěn hlavou do jámy. Aby se zmírnil oběh krve a tím její nával do hlavy a trýzeň tak déle trvala, byly mu ruce a nohy pevně utaženy. Zavěšenému se spustila z úst, nosu a uší krev v podobě krůpějí. Slabší podlehli tomuto mučení po dvou, silnější až po pěti i šesti dnech.

Jiní byli v jámě zasypáni, že jim vyčnívala jen hlava. Pilou pak jim nařezávali krk na jedné straně, následujícího dne na druhé straně, třetí den poněkud hlouběji. Jiným byly kladivem na rukou prsty roztloukány. Vynalezli i trýzeň podobnou »švédskému truňku«. Vězňům bylo nalito do úst mnoho litrů vody. Pak byli položeni na zem a bylo po nich šlapáno nebo byli biti kyji, až jim voda, smíchaná s krví, z úst opět vycházela.

Počet mučedníků

Celkem bylo umučeno v Japonsku 3000 křesťanů.[143]) Duchovní všech řeholí závodili v statečnosti a předcházeli se dobrým příkla-

[143]) Jes. Lex. 905. Celkové vylíčení toho pronásledování viz u sv. Alfonse M. Liguori, Die Siege der Märtyrer. (Übers. v. M. A. Hugues 1843.)

dem. Z jesuitského řádu tam sešlo násilnou smrtí 87 členů. Z toho více než polovici (49) tvoří rodilí Japonci, hlavně mladí klerici. U jiných mimo ty nejsou přesně známa jména a bližší okolnosti smrti.

Dvě stě tisíc křesťanů sneslo vyhnanství, žalář a ztrátu jmění. R. 1638 byli věřící v jihozápadní části ostrova Kiušiu bezohledným berním útiskem dohnáni ke vzpouře. Chopili se zbraně a bojovali pod praporem kříže. Podlehli však přesile. Pohanský kníže dostal od Holanďanů hrubou střelbu a oni sami mu pomáhali palbou z děl dobývat města, ve kterém se povstalci zavřeli. Bylo vzato útokem a 35 tisíc jich bylo porubáno.

Rozplašené stádce, zbavené pastýřů, ponenáhlu hynulo. Do Říma přišla žádost o duchovní menších postav, aby nebyli tak snadno poznáni. Všichni také nedojeli. R. 1624 vyplulo z Filipin 24 duchovních, po osmi z jednotlivých řeholí tam působících, ale loď za bouře utonula. Kteří tajně přistali, byli brzy dopadeni od stráží, hlídajících břehy. I Holanďané pomáhali po nich slídit. Pak byli vyzváni, aby šlápli na kříž a obraz Matky Boží. Kteří se zdráhali, prozradili se, že jsou kněžími nebo aspoň katolíky.

Holanďané

Do Japonska měli přístup jen Holanďané, dědici portugalského obchodu, třebas za velmi potupných podmínek. Jejich lodi kotvily v Nagasaki u malého ostrůvku, uměle zbudovaného. Nesměli užívat křesťanského kalendáře, ani na svých lodích nesměli konat kalvínské bohoslužby, ani své mrtvé v japonské půdě pochovávat.

Počáteční rozmach křesťanství v Japonsku, vyhlazující boj proti němu a jeho tragický konec tvoří smutnou, ale důležitou kapitolu církevních dějin. V dějinách samého Japonska mají tyto události význam epochální, poněvadž to byl první vpád evropské vzdělanosti do země vycházejícího slunce.

Přes nadlidské úsilí se věrozvěstům nepodařilo zachránit tam alespoň katolickou menšinu, schopnou života a rozvoje. Stala se obětí nesnášenlivého, krutého despotismu, podobně jako katolická menšina v Anglii. Chloubou obou zemí jsou přečetní blahoslavení a svatí mučedníci.

Zbytky křesťanů

Když tam r. 1865 pod nátlakem Ameriky a evropských mocí byla cizincům povolena náboženská svoboda, a francouzští misionáři postavili v Nagasaki opět první katolický kostelík, blížili se k nim nesměle i Japonci, kteří si potají uchovali křesťanskou víru. Tázali se duchovních, zdali mají rodinu, zda uctívají Matku Boží a poslouchají-li papeže. Když uslyšeli z jejich úst uspokojivé odpovědi, přiznali, že jsou křesťané. V okolí Nagasaki se jich udrželo 2500, v celé říši asi 80 tisíc.

Tím však na sebe upozornili vládu, která je začala znovu stíhat,

věznit a deportovat; jeden muž byl položen i na rozpálený rošt. Pius IX., který r. 1867 prohlásil 205 japonských mučedníků za blahoslavené, nepřestával se dovolávat pomoci evropských vlád. Na jejich zakročení konečně byly r. 1873 odvolány edikty proti křesťanům, které tam dosud na náměstích visely na kamenných sloupech.

Tak se Japonsko po třech stoletích znovu otevřelo evropské osvětě. Jejími apoštoly však tentokráte nebyli Portugalci, nýbrž především Američané. A to, co ti jim přinesli a po čem se Japonci nejvíc pídili, nebylo náboženství, nýbrž technické pokroky: železnice, děla, parolodi, továrny a průmysl všech odvětví. Japonci jsou plni národního fanatismu; o víru zatím nestojí, jejich nejbližším cílem je vyrovnat se evropským národům bohatstvím a silou, a jejich moc v Asii vyvrátit. Přes velké úsilí a oběti je tam katolíků jen málo přes sto tisíc.

109. **Křesťanství v Číně.** Neméně bohatá a poutavá je kapitola o dějinách katolické misie na půdě čínské. Její začátek byl velmi obtížný. Kdežto v Japonsku daimiové ochotně otvírali své přístavy evropským věrozvěstům, poněvadž jejich pobytem a působením se rozmáhal obchodní styk s Portugalskem, Číňané naopak se dívali na Portugalce hned od počátku s obavou a nedůvěrou, aby snad i v čínských vodách neobsadili opěrné body, jako v oceáně Indickém. Říše středu se uzavřela proti cizině hradbou přísných zákazů a trestů.

Roku 1557 vyrvali Portugalci pirátům jeden z četných ostrovů opodál Kantonu a vybudovali na něm město a pevnost Macao.[144]) To rychle rozkvetlo a stalo se důstojnou sestrou evropských měst, třebas pod čínským nebem. R. 1576 bylo povýšeno na biskupství a všechny řehole, jež se věnují apoštolským pracím, si tam vystavěly kláštery a chrámy v honosném barokovém slohu. Jesuité tam měli dvě koleje, japonskou a čínskou. Krátce tam pobyl i Camoes a složil tam část své epopeje Lusiadas. Macao

Uplynulo třicet let od smrti Xaverovy a největší říše bludu a pověr byla dosud uzavřena železnými závorami. Členové různých řádů se sice pokoušeli proniknout dovnitř, ale brzy byli nuceni odejít. Známý nám visitátor Valignani řídil z Macaa několik let jakoby obléhání této ohromné pevnosti a vojevůdcovským bystrozrakem pátral po jejích slabinách. Nařídil členům svého řádu, aby studovali čínskou řeč, starou i novou, literaturu i historii, a aby se obeznámili s čínskými způsoby. Generála pak žádal, aby mu poslal několik kněží, kteří ovládají astronomii, matematiku, fysiku a jiné praktické vědy, pak bratry laiky, kteří se vyznají v hodinářství, malířství a jiných zručnostech.

[144]) Kath. Miss. 1916/17, 251.

Jednou byli v Kantonu zajati a uvězněni podloudní portugalští kupci. Když mandarini projevili ochotu, že je za přiměřenou náhradu propustí, nabídli se za jednatele dva jesuité. Jeden z nich měl u sebe krásné, uměle pracované hodinky. Ty hned při prvním setkání vzbudily nejen pozornost, ale i dychtivost mandarinovu.[145]) Dostal je darem. Častějším stykem se spřátelil s vlídnými Evropany a dovolil jim v Kantonu delší pobyt.

P. Ricci a jeho kabinet

Tak se tam dostal i Mateo Ricci, Ital, jehož učitelem v Římě byl proslulý Kryštof Clavius T. J., člen komise, kterou Řehoř XIII. pověřil opravou kalendáře. Čínský místodržící mu dovolil usadit se opodál Kantonu v městě Čaoking. Ricci tam bydlil ve vhodně položeném domku a v jeho největší místnosti zařídil bohatý kabinet. Vystavil tam různé astronomické a fysikální přístroje, globy, kompasy, skleněné hranoly, v nichž bylo lze pozorovat nádherné barvy duhy, mapy moří, zemí i hvězdného nebe, nejrozmanitější hodiny, skvostně vázané knihy, folianty, ilustrovanou bibli, obrazy, plány a modely měst, katedrál a jiných památných budov.

S dovolením představených oblekl hedvábný šat čínských učenců, aby nebyl ztotožňován s nevážnými budhistickými mnichy, ba počínštil i své jméno a slul Li-ma-teu, jinak doktor Li.[146])

Domek byl návštěvníky brzy obležen a jeho majitel nestačil ukazovat a vysvětlovat bohaté poklady. Při tom dbal čínských společenských způsobů a počínal si skromně, nedávaje nijak znát převahu Evropana nad zaostalými Číňany; naopak mluvil s nimi, jako by měl velké ponětí o čínské vzdělanosti, na kterou oni byli tak hrdi; na jiné národy se dívali jako na barbary. První misionáři také neříkali, že přišli hlásat evangelium, nýbrž že byli do Číny přivábeni znamenitým státním zřízením, moudrostí a ctností velkého národa, jehož jméno proniklo daleko do západních zemí.

Mapa Číny

Největší úžas vzbudila u vzdělaných Číňanů mapa světa. Na ní měla »říše středu« daleko menší rozměry než na mapách domácího původu. Na těch totiž zabírala největší část světa a na jejím okraji byly zakresleny malé barbarské státy. S počátku budil výklad doktora Li nelibost; ale ten podával přesvědčivé důkazy o jiných velkých zemích, národech a státech a otřásl jejich důvěru v čínskou vlastivědu, po tisíciletí tradovanou. Kantonský guvernér vydal jeho mapu světa s čínským názvoslovím a rozdával ji přátelům. Jeho příbytek poctil pochvalným nápisem: »Mužové jasného rozumu přišli ze západu.«

Nenápadně též vyložil některé nábožné předměty, zvláště obraz

[145]) Číňané znali jen hodiny vodní. Nádobu s naznačenou stupnicí hodin naplnili vodou, jež měla pravidelný odtok. Klesající hladina udávala denní dobu. — René Fülöp-Miller: Macht und Geheimnis der Jesuiten 1929.

[146]) Číňané nemají r, proto Ri(cci) vyslovují jako Li.

Matky Boží. Kdo se tázali po jejich významu, těm odpovídal jako mimochodem, že to jsou odznaky evropského náboženství.

Skrovné úspěchy

Navazuje na zdravé prvky Konfuciova učení, vydal souhrn křesťanské mravouky podle čínského vkusu v průpovědech jako návod k životní moudrosti. Jeho spolubratr P. Ruggieri uveřejnil malý katechismus ve formě dialogu a dával jej jako čestný dar čínským učencům a úředníkům. Za dva roky pokřtili na této tvrdé půdě jen dvacet pohanů, v dalších čtyřech letech šedesát.

V městě Nančangu založil P. Ricci malou obec věřících a vydal apologetické dílo »Pravé učení o Bohu«. Přivedlo mnohé k víře v Krista a ještě za života autorova bylo vydáno šestkrát. Později bylo zařaděno k čínským klasickým knihám. Měl' P. Ricci mimořádný, vzácný dar, že dovedl nejsložitější pojmy přizpůsobit čínskému chápání s podivuhodnou průhledností a snadností.

Konečně na základě Euklida upravil učebnici správné geometrie, doplniv a opraviv čínské zlomkovité vědomosti v tomto oboru.

U dvora 1601

Jeho pobyt a působení v Číně závisely dotud jen na libovůli a náladě jednotlivých místodržících. Zjednav si několikaletou činností jméno, pokoušel se proniknouti do hlavního města k samému císaři, aby ho naklonil křesťanské víře. Usadil se v Tientsinu opodál Pekingu a psal císaři Wanli, proč přišel a jakými dary by rád Jeho Veličenstvo poctil; nedostal odpovědi. Poslal po mandarinu, svém příteli, do hradu krásné, uměle ozdobné hodinky. Pořadem prošly rukama všech dvorských hodnostářů, než byly doručeny samému císaři. Byly to první hodiny na pero, jež se octly v jeho přemocné pravici. Bylo pod jeho ctí, tázat se po jméně dárcově. Ale druhého dne k nemalému císařově zármutku se hodinky zastavily. Dvořané se marně pokoušeli probudit v nich ztichlý tikot. Nezbývalo než vyhledat a zavolat neznámého dárce. Po 300 letech byl uveden opět první Evropan do paláce, podobného nádherou a přepychem oněm, jaké líčí Tisíc a jedna noc. Vstoupil do síně, skvějící se bílým mramorem, kde ho již očekávalo několik mandarinů, oděných v lesklé hedvábí. Doktor Li se vznešeným pánům uklonil, jak toho slušnost žádala, přijal hodinky, otevřel je a několika rychlými pohyby prstů k nemalému úžasu přítomných je opět uvedl v chod. Ale stroj se druhého dne zase zastavil a podivný cizinec byl k jeho správě volán ještě po druhé a po třetí.

Učí prince a dvořany astronomii

Doktor Li podal císaři písemnou žádost, aby mu mohl nabídnouti ještě jiné dary. Oznamoval mu, že rozumí astronomii a matematice, že umi zacházet s gnomonem a že mu bude velkou ctí, když svými skrovnými vědomostmi, jež jinak souhlasí s čínskými, bude moci sloužit tak vznešenému panovníkovi. Přes odpor některých mandarinů přijal ho císař do své služby a dával si od něho ukazovat a vy-

světlovat nejrozmanitější přístroje a vykládat o divech západní vědy. Svěřil mu i prince, kterého nejvíc miloval, aby ho učil astronomii a křesťanské morálce. Pak již neváhali ani dvorští hodnostáři a dávali se od něho rovněž uvádět do tajemné vědy o nebeských světech.

Též dary, které mandarini před císařem dříve haněli, byly chovány ve velké cti. Byly to obrazy představující »Pána nebes« a Svatou Pannu a vzácný kříž s relikviemi. Byly zavěšeny v přijímacím sále a bez přestání před nimi hořely svíce a vznášely se kotouče vonného dýmu.

Při svých učitelských povinnostech byl P. Ricci neustále činný literárně. Vydal řadu spisů náboženských i vědeckých. Zemřel již r. 1610, vysílen pracemi, v 58. roce věku. Narodil se právě v roce, kdy zemřel velký Xaver. On pokračoval v jeho díle a udělal průlom do té ohromné a nepřístupné tvrze.

Pozvolné přibývání věřících

Tehdy tam bylo již pět misijních stanic v předních městech, na každé dva až tři duchovní a několik bratří laiků. Za 25 let bylo pokřtěno jen 2000 Číňanů, ale ti svým společenským postavením a svou učeností byli nové víře skvělým doporučením. Posledním činem P. Ricciho bylo založení Mariánské družiny v městě Pekingu. Dva Číňany přijal do řádu. Zatím tam pracovali jen členové jesuitského řádu. Byloť třeba mezi Číňany, na výsost nedůtklivými, velké opatrnosti a jednotného postupu. Roku 1617 v Nankingu P. Vaguoni ostře kázal proti modloslužbě. Ihned procitlo tlumené záští proti cizincům. Všichni byli zvláštním ediktem vypověděni, někteří ztýráni, dva odneseni do Macaa v klecích. Na štěstí obrátily vpády Mandžuů pozornost vlády na jinou stranu a misionáři byli k dvoru brzy opět připuštěni. Proto již roku 1585 Řehoř XIII. všem jiným duchovním vstup na čínskou půdu zatím zakázal.

Čínská nedůtklivost

P. Schall

V provincii Šensi pracoval od r. 1621 s nemalým zdarem P. Jan Adam Schall z Kolína nad Rýnem. Když tam stavěl kostel v městě Signanfu, pomáhali mu nejen křesťané, ale i pohané, z vděčnosti za různé fysikální přístroje, které jim sestrojil a je naučil, jak jich používat. Roku 1630 byl povolán ke dvoru a působil tam až do smrti.

Oprava kalendáře

Číňané tehdy měli kalendář, sestavený podle mohamedánských výpočtů. Ve své pověrčivosti mu přikládali velkou důležitost, a proto vpády nepřátel a jiné poruchy a pohromy v zemi připisovali hrubým omylům, které se do něho vplížily, kterých však sami nedovedli napravit.

Velmi důležitou událostí bylo každé zatmění slunce. Císař na ně musil být měsíc předem upozorněn, a když nastalo, všichni dvořané, shromážděni na nádvoří astronomického tribunálu, sklonili se čelem k zemi a v celém městě se rozléhal rachot bubnů a řinčení cymbálů. Evropané předpověděli na den a hodinu zatmění, o kterém úřední

kalendář nic nevěděl. Když se jejich předpověď splnila a dvořané obvyklými obřady je provázeli, vzrostla jejich vážnost v očích dvora tou měrou, že císař Čung-Čin pověřil P. Schalla a Itala P. Rho opravou kalendáře. P. Schall byl mimoto jmenován presidentem astronomického tribunálu a mandarinem první třídy; byl to první cizinec, kterému se této velké cti dostalo. P. Schall zařídil hvězdárnu podle evropského vzoru a opatřil ji nástroji, které sám zhotovil.

Napsal 23 spisů o astronomii a tak dokončil velké, stosvazkové dílo, jinými započaté, které seznamovalo čínské učence s pokročilým evropským hvězdářstvím a pomocnými obory. Na nádvoří paláce vytesal z mramoru sluneční hodiny a postavil pozlacený globus hvězdného nebe se zvířetníkem.

Za opětovných vpádů Mandžuů se dal i do práce, která mu nebyla právě po chuti. Zřídil podle evropského vzoru zbrojovku a dal lít děla. Útoky nepřátel sice byly odraženy, ale za nastalých vnitřních rozbrojů Mandžuové r. 1644 Čínu přece opanovali. Poslední císař z domácí dynastie Mingů si vzal život, jeho příbuzní prchli na jih a tam se hájili delší dobu. Někteří z nich se stali křesťany.

1644—1662

Nový císař Šunči ponechal Evropany ve dvorských službách a úřadech dále. Daroval i místo k stavbě velkého kostela, poněvadž kaple pro rostoucí množství věřících nestačila. P. Schall nešetřil nákladu; chtěl, aby nová svatyně výzdobou a leskem zastínila pohanské pagody. Byla trojlodní, s pěti oltáři. Na hlavním trůnil Kristus, po jeho stranách andělé a svatí apoštolé, jak se mu klanějí. Vedlejší byly zasvěceny Matce Boží, sv. Michalu, Ignáci a Xaverovi. Do stěn byly zasazeny pozlacené desky a na nich byly čínskými literami napsány hlavní částky katechismu: o Bohu, nejdůležitějších událostech ze života Kristova, učení o Matce Boží, o andělích, desatero Božích přikázání, přikázání církevní, osmero blahoslavenství, sedmero skutků tělesného a sedmero skutků duchovního milosrdenství. Kostel nebyl nikdy prázdný. Přicházeli nejen křesťané, ale i pohané, a nejednoho z nich se při čtení zkráceného katechismu dotkla milost Boží a přivedla do společenství věřících.

Velký kostel v Pekingu

Marně však vybízel P. Schall císaře k napravení nevázaného života, marně poukazoval na vznešenost křesťanských pravd. Za své věrné služby byl povýšen on i jeho rodiče do šlechtického stavu a v císařské kanceláři byly vyhotoveny příslušné diplomy.

Zlá odměna

Po smrti císaře Šunčiho propuklo za poručnické vlády znovu nepřátelství proti »mužům ze západu«. Byli vyhnáni a P. Schall byl spoután okovy a uvržen do žaláře. Marně hájil jeho i sebe před nejvyšším tribunálem jeho spolubratr P. Verbiest, obtížený rovněž devíti řetězy. Pro velezradu byl odsouzen na smrt; měl být rozsekán na 1600 kousků. Vtom se objevila na nebi rudá kometa, již byl před-

pověděl; nastalo zemětřesení, část paláce strávil požár. Zděšení a zmatek, jež z toho vznikly, ho zachránily od ukrutné smrti. Byv propuštěn, odebral se do svého příbytku, ale krásných dní se již nedočkal. Zemřel r. 1665 ve věku 75 let. Císař Kanghi ho dal po čtyřech letech se ctí pochovat v kostele. Je to nejvýznamnější misionář německého původu na východě.

P. Verbiest 1668

Jakmile dospěl mladý dědic trůnu a uchopil se vládních otěží, volal Evropany zpět k řízení kalendáře, který domácí hvězdáři zase důkladně popletli. Aby tento svůj krok ospravedlnil, dal domácím i cizím učencům tyto úlohy: Vypočítat, jak dlouhý stín vrhá gnomon určité výšky o polednách jistého dne? — Přesně stanovit polohu slunce a planet v ten a ten den. — V kterém okamžiku nastane zatmění měsíce? Evropané dosáhli před celým dvorem nad domácími soky tak skvělého vítězství, že Belgičan P. Ferd. Verbiest byl ihned jmenován presidentem astronomického tribunálu. Císař sám se stal proti čínskému obyčeji jeho žákem, naslouchaje několik měsíců celé hodiny jeho výkladům o nebeské vědě. Uložil mu, aby 160 kandidátů astronomie a četné mandariny zasvětil do téhož oboru. Mimo jiné ho pověřil úkolem sestavit tabulky, předpovídající všechna zatmění slunce a měsíce na dva tisíce let do budoucnosti. P. Verbiest uměle sestrojil z bronzu i kvadrant, sextant a jiné nástroje, které byly teprve za boxerské války roku 1900 odvlečeny do Německa. Ulil císaři též velkou baterii děl o 132 kusech.

Když roku 1688 zemřel, dal mu císař vystrojit nádherný pohřeb na hřbitov za hradbami, jejž byl misionářům daroval. Za průvodem křesťanů jeli na koních i císařští úředníci a bylo neseno i pochvalné uznání jeho zásluh, napsané na císařův rozkaz čínskými literami na hedvábné roušce.

Francouzská misie

Jeho důrazné volání o nové a schopné pracovníky nezůstalo v Evropě bez ohlasu. Nejmocnější a nejkřesťanštější král Ludvík XIV. nechtěl zůstat za jinými. Rozhodl se, že založí na náklad francouzské koruny v Číně misii, jež by především vědeckými pracemi byla na dalekém východě oporou křesťanské víry. Vypravil tam šest jesuitů, zkušených inženýrů a matematiků, členů Francouzské učené akademie, kteří přišli do Pekingu roku 1688 a byli ještě svědky slavného pohřbu Verbiestova. Zbudovali si tam dům a kostel a nesli především tíhu vědeckých prací: změřili čínskou říši a na 120 mědirytinách vydali její mapu, základ všech pozdějších map.[147]) P. Parrenin překládal evropská díla do dvorní mandžuské řeči. Změřili i čínskou zeď a ujednali mír s Rusy za sporu o hranice v oblasti amurské. Představený misie byl P. Gerbillon z Verdunu. On a P. Bouvet vyléčili císaře z nemoci.

[147]) Jes. Lex. (Erdkunde) 501.

P. Martini z Tridentu vydal první zevrubný popis Číny. Byl přeložen do latiny a v Amsterodamě byl vytištěn pětkrát za sebou.

P. Slavíček

Z našich krajanů se dostal k tamnímu dvoru P. Karel Slavíček z Jimramova na Moravě. Nejprve učil ve své vlasti v Olomouci a na jiných ústavech matematice, a byl dovedným hudebníkem; tím se stalo, že jeho žádost, aby byl poslán do Číny, došla v Římě snadno vyslyšení. V březnu 1716 vyplul s třinácti jinými spolubratry z Lisabonu a bez zastávky dospěli po pěti a půl měsíční plavbě do Macaa. Cestou si bedlivě všímal přírodních zjevů a o některých z nich se zmiňuje ve zprávách, posílaných svým přátelům do Evropy: na př. o Eliášově světlu, plamenech elektrického původu, které se jim opodál Madeiry usadily na koncích stožárů a rahen; nebo o měsíční duze pobledlých barev, kterou spatřili blížíce se k jižní Africe. Dva z nich, on a P. Kögler z Bavor, později president astronomického tribunálu, vstoupili do služeb dvora, ostatní pracovali v duchovní správě.

Z Lisabonu si vezl malý klavír (spinet), a když byli představeni císaři Kanghimu, ihned mu podal na jeho žádost ukázku svého hudebního umění. K osvojení čínské řeči potřeboval čtyř let. Psal, že Čechům a Polákům výslovnost čínštiny nečiní potíží jako jiným. Působil tam jako matematik a hvězdář při císařské observatoři. S její věže, pak s věže katolického kostela a se sedmého patra buddhistické pagody kreslil velký a přesný plán Pekingu. Jakousi průpravu si přivezl z vlasti, kde jako theolog v Klementinu r. 1704 nakreslil velký plán Prahy.

Tehdejší Peking

Psal svým přátelům, že Peking je jedenáctkrát tak rozlehlý jak tehdejší hlavní město Čech.[148]) Byla to vlastně města dvě, čínské, mající podobu obdélníku, a k němu přilehlé město mandžuské, v podobě ohromného čtverhranu, s císařským palácem uprostřed.

Počet obyvatel v obou městech odhaduje na několik milionů. Praví, že je jich asi tolik, co v tehdejších zemích rakouských. R. 1650 jich tam bylo nejméně dva miliony.[149]) Jen strážníků prý tam je sto tisíc a není jich takřka vidět. Hlavní ulice, nejméně třikrát širší než Karlův most, prý bývají tak oživeny, že jezdec jimi jen stěží projede. V jediné třídě, hodinu dlouhé, je víc obyvatel než v celé Praze.

Napsal pozorování o libracích měsíce, pojednání o čínské hudbě a spravoval hrací stroje. Zemřel r. 1735.

Zatím co několik jesuitů sloužilo vědeckým potřebám a uměleckým zálibám dvora a jeho panovníka, rozestírali ostatní jejich spolubratří v ohromném tom moři lidstva sítě k vydatnému lovu. Věřících rychle přibývalo, a to mezi učenými i neučenými, vysokými i nízkými. Tento utěšený rozvoj souvisel jednak s jistou pružností

[148]) P. Josef Vraštil: P. Karla Slavíčka Listy z Číny 1935 (str. 46).
[149]) Platzweg: Lebensbilder deutscher Jesuiten, 229.

prvních věrozvěstů, kteří do značné míry se sebe setřeli evropskou exotičnost, a v řeči, oděvu i společenských způsobech se přizpůsobili národu, mezi kterým pracovali, a naopak byli i do jisté míry shovívaví k některým zvykům hluboce zakořeněným.

Úcta předků a Konfuce

Prvním a největším přikázáním v Číně, od Konfuce mládeži do srdce vštěpovaným, je poslušnost a láska k rodičům; je to úhelný kámen veškerého mravního řádu. A tato jejich úcta a pieta k předkům jde až za hrob. Dvakrát do roka se shromažďovali k pietní slavnosti. Postavili tabulky, které nazývali sídlem duše, zapalovali před nimi svíce, vonné věci, papírové peníze, dělali před nimi hluboké poklony, přinesli maso a jiné pokrmy. Podobně vypadal i slavnostní kult Konfuce před tabulkou s jeho jménem.

Misie tu narazila na nepřekročitelnou překážku. Studiem starých knih a po poradě s učenými Číňany měli první věrozvěsti za to, že by se tyto obřady daly od modloslužebných přívěsků očistit a že by se mohly nějaký čas trpět, než křesťanská víra zapustí hlubší kořeny a věřící nabudou větší svobody. Byly to věci velmi vážné a první hlasatelé křesťanství přistupovali k řešení této choulostivé a svízelné věci s velkou rozvahou a opatrností, ne lehkovážně a ukvapeně.

Křesťané arci nesměli věřit, že by duše při onom shromáždění byly přítomny; také nesměli zapalovat papírové peníze, aby jim tím na onom světě prospěli. Jesuité trpěli jen takové pocty předků, jaké se tehdy vzdávaly lidem živým, vysokým úředníkům, rodičům, učitelům. A ty byly značně větší než v Evropě. Podle dvorské etikety padali poddaní nejen před císařem na kolena a čelem se země jednou nebo několikrát dotýkali, nýbrž takovýmto »kotau« vzdávali poctu i jeho komorníkovi, po kterém císař někomu poslal dar.

Ku poctě vzácných hostí se rozžíhaly svíce a pálily se vonné věci; to nebyla oběť. Také ono »přinášení« jídel a nápojů při poctě předků neznamenalo vždy samo sebou oběť.

Trpěli tedy misionáři, že čínští křesťané uctívali památku předků hlubokými poklonami před deštičkou s jejich jménem, rozžíháním svící, pálením vonných věcí a hostinou.

Druhou jejich zásadou bylo, že připouštěli jen ty zvyklosti, jichž zanedbání působilo věřícím velké potíže. Účast na slavnostním kultu Konfuce nedovolovali, poněvadž nebyla závazná. Jednodušší jeho poctu trpěli, poněvadž tu mu vzdávali jako velkému učiteli a mudrci všichni kandidáti při povyšování k akademickým hodnostem.

Při této opatrné shovívavosti jesuité připravovali věřící soustavně na dobu, kdy i v Číně se bude předkům vzdávat jen taková pocta, jaká se jim vzdává jinde mezi křesťany podle praxe obecné církve. Proto jmenovitě pohřební slavnosti se pořádaly s velkou okázalostí, aby Číňané viděli, že křesťané svých zesnulých nezanedbávají.

Při posuzování této metody třeba mít mimo jiné na mysli i pokyny, které dal Řehoř Veliký benediktinům, když zaváděli křesťanské řády u nepoddajných Anglosasů.

Úchylky od církevní praxe

Byly tu i jiné úchylky od praxe obecné církve, k nimž radilo prostředí, od evropského tak odlišné. Jesuité neurgovali hned veřejné svěcení neděl a svátků, poněvadž tam pravidelné shromažďování lidí, zvláště obojího pohlaví, budilo nemalý rozruch, a v Zadní Indii proto došlo k násilnostem proti křesťanům; veřejně se světily, kde se snadno světit daly. A poněvadž prostí Číňané žijí nuzně, nežádali od nich tak přísného zachovávání postních příkazů. Vynechávali některé podřízenější ceremonie při udílení svátostí ženám, na př. pomazání nohou nemocným, poněvadž jejich obnažení se v Číně pokládá za neslušné. Jesuité mimoto jen ponenáhlu seznamovali Číňany s tajemstvím kříže, poněvadž smrt na kříži v nich budila hrůzu. Byly tam i různé názory o tom, kterým čínským slovem by se nejpřípadněji označil pravý Bůh.

Noví pracovníci a jiné metody

Plných 47 let působili v Číně jesuité sami. Na radu visitátora Valignaniho přiřkl generál Činu provincii portugalské a Španělům tam přístup zakázal. Báť se, aby řevnivost a spory obou národů politicko-koloniální se nepřenesly i na pole církevní a aby neohrozily zdar apoštolských prací. Když r. 1633 Urban VIII. dovolil vstoupit na širé pole čínské i jiným misionářům, přicházeli tam z Filipin dominikáni, františkáni, augustiniáni, později přibyli odchovanci »Misijní společnosti pařížské«, Propagandy a lazaristé.[150])

Duchovní, přišlí z Filipin, byli Španělé, a byli v jistém smyslu naplněni duchem španělských konkvistádorů, kteří s hrstkou odvážných krajanů jediným náběhem dobyli celého zemědílu a podrobili jej i zákonu Kristovu. Opatrnost jesuitů pokládali za zbytečnou a nemístnou. Někteří z nich kázali veřejně na náměstích a na ulicích v řeholním hábitu a s křížem v ruce, za velkého shonu lidu, zavrhovali úctu pohana Konfuce a též úctu předků prohlašovali za nepřípustnou. To nedůtkliví Číňané nesnesli. Smělí věrozvěsti byli uvězněni, týráni a vláčeni před soudy. Když pak jeden z nich strhl edikt, zakazující v provincii Fukien cizí víru, propuklo tam pronásledování celou silou. P. Alenovi T. J. se však podařilo mandariny udobřit a pronásledování zastavit.

První zákaz »čínských obřadů« 1645

Někteří z nově přibylých pracovníků pak podali v Římě sedmnáct dotazů o misijní jesuitské metodě. Kongregace propagandy r. 1645 tyto tak zvané čínské obřady prozatím zakázala, aniž byla slyšela vysvětlení a důvody se strany těch, kteří je zavedli.

Jejich povolení 1656

Jesuité však nelenili a vypravili do Říma P. Martineze a P. Boyma, Poláka, hájit jejich dosavadní praxi a žádat o potřebnou dispens.

[150]) Kongregace založená v Paříži 1625 od sv. Vincence de Paul.

Kongregace sv. Oficia jejich žádostem r. 1656 vyhověla za předpokladů, že od oněch zvláštností nelze upustit bez velké škody pro misii, že kult předků a Konfuce je povahy čistě občanské a že jakákoli modloslužba je při tom vyloučena.

Číňané lpěli na svých zvyklostech s takovou houževnatostí, že i odpůrcové oněch kultů se cítili bezděčně nuceni síle daných poměrů činit ústupky. Přísnost dekretů z r. 1645 byla od nich v čínském překladě značně zmírněna. Ze 17 zákazů jich bylo ohlášeno jen osm, a trest exkomunikace, kterým se přestupníkům hrozilo, byl vynechán.[151]) Po roce 1656 si názory jesuitů razily cestu v celé Číně. A když po 50 letech spor o čínské obřady vzplanul znovu, mohli jejich obhájci tvrdit, že v praxi se řídí jejich zásadami i ti, kteří je v teorii odsuzují.

Císař Kanghi 1662—1722

Dělníků na rozlehlém poli přibývalo a bohatá žeň byla skvělou odměnou jejich námah. Císař Kanghi byl přesvědčen o nicotnosti pohanské modloslužby, uznával Boha Tvůrce a duchovní při jeho dvoře se oddávali nejsmělejším nadějím, že v něm Číně dorůstá nový Konstantin Veliký. Velkolepý sen se zdál vskutku býti ve svůdné blízkosti.

Náboženská svoboda pro křesťany 1692

Z úst misionářů slýchal mnoho chvály o moci a důstojnosti římského papeže, a mladý panovník se chtěl zasnoubit s některou z jeho neteří. »Nejmocnější všech mocných tohoto světa, který sedí na smaragdovém trůně vysoko na stu zlatých stupních, který panuje nad 115 královstvími a 170 ostrovy,« psal v tom smyslu do Říma panenským brkem pštrosí samičky. K sňatku sice nedošlo, on sám se křesťanem nestal, nedovedl' se podobně jako Akbar odtrhnout od orientálního rozmařilého dvora, ale r. 1692 nařídil, aby křesťanská víra byla škrtnuta ze seznamu zakázaných sekt. Dovolil, aby byla po celé říši volně hlásána a od poddaných bez překážek vyznávána.

Skvělé naděje

Vymožení tohoto ediktu se pokládá za největší úspěch misijní činnosti v asijských zemích. Evangelium volně rozpjalo své zlaté perutě nad největší říší světa. Císař se netajil svým míněním, že křesťanské náboženství za sto let všechna ostatní přemůže a že se stane v jeho říši vyznáním vládnoucím. Císař byl ještě mlád, dlouho panoval, nebylo soutěže různých sekt, bylo třeba jen využít jeho blahovůle a příznivých okolností, a křesťanství zajistit budoucnost.

Jesuité přeložili i mešní knihu do čínské řeči, oné, kterou jsou psány jejich klasické knihy, a už r. 1617 vymohli dovolení, aby rodilí Číňané mohli v této řeči konat bohoslužby. Národní liturgií měl být zbudován pohodlný most, po kterém by největší asijský národ snadno a rychle byl převeden do římské církve. Zatím se tam zve-

[151]) Pastor, XIV. 153.

dalo k nebi jen 160 kostelíků a 300 tisíc věřících v nich uctívalo pravého Boha.

Nové vzplanutí sporu 1693

Leč kníže tohoto světa se nedal tak snadno ze své rozsáhlé tisícileté državy vypudit. Jako Jason podle řecké báje hodil mezi obry balvan, a ti se mezi sebou pobili, tak byl i mezi věrozvěsty v Číně rozdmýchán politování hodný spor, a kamenem úrazu byly ony »obřady«.

Podvratná činnost jansenistů

V Číně samé hádky celkem tichly, a to pro zaryté lpění Číňanů na úctě předků. Zato s tím větší vášnivostí bylo proti jesuitské praxi brojeno v Evropě, a to od jansenistů, zakuklených kalvinistů, kteří odvraceli věřící od svátostí, přeli se s papežem a byli jedovatými nepřáteli jesuitského řádu, který se přičinil, aby jim bylo vpáleno na čelo Kainovo znamení. Sloupem sektářů tehdy byl Antonín Arnauld, francouzský kněz z církve vyobcovaný, nějaký čas správce ústavu Port Royal. Jeho rozsáhlá spisovatelská činnost byla jen odporným hyžděním jesuitského řádu, jeho prací, učení, metod, a mířila přímo k zničení nenáviděné řehole.

Sporné otázky na asijském východě mu byly vítanou a vydatnou zbraní k novým útokům, jimiž pobouřil celou Evropu. V krátké době byla zaplavena přívalem výtek, žalob, pamfletů, lží, a tak pro nový proces připravena. Jansenistická literatura měla tehdy ve Francii převahu a značná část francouzského kleru podlehla jejímu duchu. Jevilo se to především v nechuti k řádu sv. Ignáce. A této náladě neodolali ani odchovanci pařížských misijních domů. A ti při druhém vzplanutí sporu o čínské obřady vystupují jako jejich hlavní odpůrcové a žalobci. Vliv jansenismu, jevící se v nenávisti jesuitského řádu, byl přenesen i za oceán na misijní pole a způsobil tam neslýchané spousty.

Žalobci

Předně to byl Charles Maigrot, apoštolský vikář fukienský. Ten r. 1693, tedy hned následujícího roku po vydání památného ediktu, kterým tam byla křesťanům dána úplná svoboda, ve svém vikariátě ony obřady zakázal a žádal v Římě o nový proces. Inocenc XII. měl z opětovné žaloby malou radost. Zvláštním brevem pochválil jeho apoštolskou horlivost, ale zároveň mu důrazně kladl na srdce jednotu a svornost s těmi, s nimiž pracuje na témže poli.

Jiný člen téhož misijního ústavu Charmot, ač byl jen dva a půl roku v Číně a z tamní řeči jen nemnoho pochytil, vystupoval v Římě jako hlavní žalobce s velkou urputností. Byl od něho získán i pařížský arcibiskup Noailles a několik universitních mistrů, aby se vyslovili proti jesuitské praxi.

Arnauld již rozhlašoval po Evropě, že jesuité, zrádci křesťanského náboženství, pod přísahou se budou muset zříci čínské modloslužby, a hlavní vinníci že budou sedm let pykat v žalářích. Své hanopisy

doprovázel vyobrazeními, jak Konfuce stojí mezi čínskými modlami, nebo jak jesuitský misionář trůní uprostřed mandarinů a jiné misionáře s pohrdáním zahání.

Prohlášení císaře a učenců

Teprve po několika letech se jesuité v Číně dověděli, jaké úklady se strojí jejich dílu, a napjali všechny síly, aby hrozící pohromu odvrátili. Francouz F. Bouvet pohnul r. 1701 císaře k podepsání dekretu, jímž se pocta, vzdávaná předkům a Konfuciovi, prohlašovala za kult povahy občanské.[152]) Dekret byl rozšířen v Římě v 700 výtiscích.

Brzy (r. 1704) tam došlo v 500 exemplářích osvědčení 67 křesťanských mandarinů z Pekingu, většinou to graduovaných učenců, kteří přísahou svědčili, že Konfuce je ctěn jako velký učitel, nikoliv jako bůh, a že se od něho nic nežádá. Rovněž pocta, vzdávaná předkům, že je projev dětinné vděčnosti a lásky za život a vychování, a že se od nich nic nežádá. Zákaz těchto obřadů, prostých vší modloslužby, že přivede misii k úplné zkáze.

I z provincií tam byly zaslány projevy téhož obsahu od četných literátů křesťanských i pohanských, že předkům se vzdává pocta, jaká se jim vzdávala za živa, a že Konfuce je ctěn jako živý král nebo vzácný host.

Po Francii se mezitím rozšířil hlas, že tamní klerus žádá rychlé rozhodnutí sporu, že váhání kurie jej velmi roztrpčuje, a hugenoti prý se nechtějí vrátit do církve, jejíž papež v Číně trpí modloslužbu.

Hlasy pro a proti

Ale 80 francouzských biskupů prohlásilo tyto řeči za zlomyslnou lež a mnozí z nich vyslovili souhlas s misijní metodou ostouzeného řádu. Podobný projev v jeho prospěch učinil i kardinál Kolonič, arcibiskup ostřihomský, jménem uherského a německého kleru.

Pro dočasnou shovívavost vůči čínským zvyklostem byla většina misionářů i apoštolských vikářů tam působících; jesuité snad mimo jediného P. Visdelou všichni, z ostatních duchovních souhlasila s jejich metodou sice menšina, ale z každé řehole schvalovalo jejich postup několik vynikajících mužů: Della Chiesa, františkán, první biskup pekinský, Gregorio Lopez, dominikán, biskup nankinský, augustinián Alvaro, apoštolský vikář v Kiangsi.[153]) Jejich žádosti, poslané do Říma ve prospěch sporné věci, nemálo vážily.

Zato všichni evropští sektáři jevili v novinách a knihách podivu-

[152]) I nynější republika prohlásila 1914 kult Konfuce za čistě občanský. (Pastor, XV. 286.)

[153]) Statistika z r. 1701 (A. Huonder: Der chinesische Ritenstreit 44, Aachen 1921) vykazuje tento stav misie (řeholní bratři laici nejsou počítáni):

	kněží		kostely a kaple	
jesuité	59		208	
františkáni	29	53	19	36
dominikáni	8		6	
augustiniáni	6		4	
misijní ústavy	15		7	

hodnou horlivost o to, aby Číňané vyznávali ryzí, neporušené křesťanství. Byla to však špatně tajená ďábelská zloba. O spásu pohanů jim nešlo, nehnuľ z nich nikdo pro ně ani prstem a nečinně si hověli doma; ale těšili se, že císař zákazem tamních obřadů bude uražen a popuzen, misionáře vyžene, katolickou víru zakáže a své přístavy otevře evropským kacířům, Angličanům a Holanďanům, jak se to stalo v Japonsku. Jen Leibniz, chlouba Německa, nesdílel úzkoprsosti svých protestantských souvěrců a stál na straně jesuitů.

Žel, že i široké katolické kruhy tyto záludné a ošemetné rejdy svých úhlavních nepřátel neviděly nebo vidět nechtěly a jejich úpornému sočení proti nenáviděnému řádu přizvukovaly. Pod hladinou 18. století, zdánlivě klidnou, vřely vášně, a spor, obmyslně rozdmýchaný, rozvířil vzdělanou společnost v Evropě až na dno.

Papež Kliment XI. svědomitě studoval akta žalobců i obhájců a řekl, že spor má z velké části původ v osobní animositě. Nemohl však odepřít sluchu i důvodům žalobců, a proto ponechal volný průchod právu a soudnímu řízení; ale v soudní komisi byli kardinálové, přející obžalovanému řádu, v menšině.

Druhý zákaz »čínských obřadů« 1704

Roku 1704 vydala římská inkvisice dekret, v němž se praví, že církev se musí varovat nejen skutečné modloslužby, ale i všeho, co by jen i zdaleka takový dojem mohlo budit. Zakázala ctění předků i ceremonie na hrobech zesnulých, všechny úchylky při udílení svátostí, zakázala více, než si žalobce Maigrot přál, totiž i onu poctu Konfuce, která byla spojena s přijímáním akademických gradů. Je prý ctěn nejen jako učitel, ale i jako nadpozemská bytost. Tak byla katolíkům zavřena brána, kterou se vstupovalo do třídy učenců.

Bylo to rozhodnutí osudné, byl to začátek konce. Další dějiny čínské misie jsou jen vypočítáváním pohrom, které tuto kvetoucí vinici jedna po druhé stíhaly, až ji skoro úplně zničily.

K urovnání sporů byli do Číny vypraveni dva legáti, opatření plnou mocí. Byl to úkol velmi nesnadný; vyžadoval velké zkušenosti a prozíravosti. Naopak, pro velké svízele a námahy daleké cesty byli voleni mužové mladí, aby jim nepodlehli.

Legát Tournon 1704

První z nich byl Karel Tournon, římský prelát piemontského původu, roku 1701 na biskupa vysvěcený, teprve 33letý a vyznamenaný titulem patriarchy alexandrijského. Byla to jeho první diplomatická mise. Vyplul z Neapole na španělské lodi ihned následujícího roku; rozhodnutí kongregace byla za ním poslána. Nejprve se zastavil v Přední Indii v městě Pondicheri a r. 1704 tam zakázal tak zvané obřady malabarské. Rozuměly se jimi ústupky, učiněné P. Nobilimu, dále úchylky při udílení křtu, některé zvyky při svatbách, jež se zdály příliš pohanské, též užívání pohanských jmen. Pod trestem exkomunikace zakázal křesťanským hudebníkům hrát

Zakáže »obřady malabarské«

při pohanských náboženských slavnostech a konečně nařídil, že příslušníkům nejnižších vrstev se mají udílet svátosti nemocných v jejich příbytcích a že nemají být nošeni do kostela. Zastánci obřadů si vyžádali lhůtu tří let. Pak žádali v Římě o zmírnění těchto nařízení a v některých bodech ho i dosáhli. Spor se skončil až r. 1739.

Na čínském dvoře 1706

Svízelnější bylo jednání v Číně. Do Macaa připlul Tournon r. 1705 a na jesuitech žádal, aby mu vymohli dovolení k cestě do Pekingu. Teprve čtvrtá jejich žádost byla od císaře vyslyšena. Legát připlul na státní lodi a byl od císaře přijat s nemalou poctou. Ale jeho rádcové byli vesměs odchovanci pařížských misijních ústavů a odpůrcové čínských obyčejů. A poněvadž se v složitých dvorských obřadech málo vyznali, neuvaroval se legát, čínské řeči neznalý, různých chyb a netaktností, kterými císaře nejednou popudil.

Když zemřel jeho chirurg, nedal ho pochovat na jesuitském hřbitově, ač mu to bylo nabídnuto; přijal od císaře k jeho pohřbení zvláštní kus pozemku.

Jesuité ho žádali, aby sestavil komisi z přátel i odpůrců »čínských obřadů« a ta nechť vyslýchá o jejich smyslu po různých krajích domácí křesťany. Nelzeť prý hledat rozřešení tak spletité věci pouze u Evropanů, z nichž ani jeden by neobstál v Číně při zkoušce na bakaláře, nejnižším to stupni mezi tamními učenci. Bylo jim odpověděno, že věc je již v Římě rozhodnuta.

To bylo ovšem pravda; ale legát měl plnou moc spornou záležitost na místě vyšetřit a dekretu se držet, pokud za dobré uzná. Chtěl-li proniknout k jádru sporné otázky, bylo třeba řadu let v Číně působit, studovat knihy a život, a poznat čínskou duši, Evropanu tak záhadnou.

Císař ho obklopil zvědy a mandarini naň znenadání uhodili otázkou, zda ví a co myslí o císařském dekretu stran ctění předků a Konfuce. Legát pravil, že ví, a po některých vyhýbavých odpovědích prohlásil, že Evropa žasne nad opovážlivostí jesuitů, kteří si troufali na císaři takový projev vymáhat.

Audience věřících

Když se začalo proslýchat, co legát o obřadech myslí, předstoupilo před něj asi sto věřících, padli na kolena a zvedli listiny s žádostmi. Na otázku, co chtějí, odpověděl jeden stařec, že se jim přikazuje, aby zničili tabulky předků. Legát vzal listiny a nemoha jich roztrhnout, hodil je na zem, šlapal po nich a prosebníky vyhnal. Roztrpčení proti němu bylo tak velké, že ho někteří křesťané chtěli žalovat u nejvyššího tribunálu, že potupil listiny, na kterých bylo napsáno jméno Boží a jméno císařovo. Jesuité se čtrnáct dní namáhali, aby je od toho úmyslu odvrátili.

Disputace před císařem

Konečně přišel Maigrot, původce sporů a hádek. Za valné audience měl odůvodnit svou žalobu. Císař sám s ním disputoval. Ale ža-

lobce uměl málo čínsky. Když ho císař vyzval, aby rozluštil znaky nad jeho hlavou, poznal ze čtyř smysl jediného. Francouz P. Parrenin mu byl tedy dán za tlumočníka. Disputace dopadla špatně. Maigrot sám přiznal chatrnou znalost čínských knih a císař mu potvrdil jeho nevědomost zvláštním dekretem a vyhnal ho ze země. Týž soud stihl jesuitu P. Visdelou, apoštolského vikáře v Kveičeu, a jiné. Appiani, jeden z družiny legátovy, byl dokonce dvacet let vězněn.

Vůči legátovi pak císař slavnostně prohlásil, že všichni křesťané odpadnou, jestliže jim zakáže ctít předky. A budou-li misionáři přestupovat zákony jeho říše, jsou také jiné zákony, podle kterých budou trestáni; to nechť oznámí papeži, a vykázal ho z města.

Tournon se nejen jesuitů o radu netázal, ale ani písemných rozkladů od nich nepřijímal. Zato každý svůj nezdar jim připisoval. Podrážděn nemocí a obtížemi, zapomněl se tak dalece, že P. Pereyrovi vyslovil své pohrdání za to, že třicet let slouží pohanskému panovníkovi, a vyhnal ho z pokoje. Přijímal proti nim výpovědi i od lidí nehodných přes protest tamního biskupa Della Chiesa, a členové jeho družiny se nehanbili veřejně o nich šířit pomluvy.

Ohlášení dekretů v Nankingu 1707

Teprve v Nankingu roku 1707 ohlásil legát dekrety římské kongregace proti »čínským obřadům« v plném jejich znění a z vlastní pravomoci zostřil jejich přísnost ještě exkomunikací.

Jeho zatčení a smrt

Když se o tom dověděl císař, dal ho zatknout a dopravit do Kantonu. Tam byl vydán do rukou svých nepřátel a tyranů — Portugalců. Ti v něm spatřovali vetřelce, poněvadž Čínu pokládali za sféru svých zájmů, on připlul na španělské lodi a vstoupil do Číny bez jejich vědomí. Neuznali ho za legáta a střežili ho v Macau v jeho paláci. V městě došlo k trapným výjevům. Úřady stíhaly ty, kteří ho poslouchali, on zase ty, kteří poslouchali úřadů. Neprospěla mu ani nově propůjčená hodnost kardinála. Roku 1710 tam zemřel. Někteří lidé hned věděli a po Evropě rozhlašovali, že následkem jedu, kterého mu podali ti, jejichž postup odsoudil. V Římě vzbudily tyto zprávy z východu nemalý rozruch.

Četní misionáři, a to zastánci i odpůrci obřadů, podali proti přísným nařízením do Říma odvolání. Zmatek a nejistota vzrostly, když se o urovnání sporu již vášnivého pokusil lazarista Pedrini, italského původu. Povolán byl do Číny Tournonem v naději, že jako hudebník, ale hlavně jako stavitel klavírů, si získá císařovu přízeň. Té dosáhl, přesto že nepřál tamním obřadům; ba mohl císařovým jménem stran té věci psát papeži. Ze svého však do psaní přidal, že se císař o obřady nestará a že papežský zákaz nebude nijak nebezpečný.

Nový dekret 1715

Roku 1715 vydal Alexander VII. nový dekret proti čínským obřadům, zostřený exkomunikací těch, kteří by ho nedbali. A všem mi-

sionářům v Číně pracujícím předepsal přísahu, kterou se zavazovali k jeho zachování. Všichni jesuité přísahu složili; ale nějaký čas se báli udělovat svátosti, poněvadž Číňané zákazu nedbali; sami se báli, aby na sebe neuvalili církevní tresty. Také prosili generála, aby je z rozhárané a zpustošené vinice odvolal a zanechal ji těm, kteří ji svým nerozumem v takový stav uvedli.

Nový papežský legát 1720

K urovnání babylonského zmatku připlul roku 1720 do Macaa nový papežský legát Carolo Mezzabarba. Cestou ke dvoru byl několikrát vyslýchán od mandarinů a přiznal, že jde prosit císaře, aby dovolil zachovávat papežská nařízení. Řekli mu, že si císař ponechá Evropany, kteří tam první přišli; ostatní nechť si odvede do Říma a tam že jim může papežovu bulu ohlásit; jeho rozkazy že jsou neodvolatelné. Císař se zdráhal ho přijmout.

P. Laureati, představený tamních jesuitů, mu však slyšení přece vymohl. Byly vyměněny dary, ale papežovu bulu císař neuznal a nepřijal. Vyložil legátovi smysl sporných obřadů a vybídl ho, aby papeže lépe informoval a vrátil se s příznivější odpovědí.

Císařův hněv stihl Pedriniho. Musil veřejně číst jeden ze svých listů, kterými (u pohanského císaře!) osočoval jesuity. Dostal výprask, musil podepsat protokol, že psal papeži nepravdu a byl odsouzen do vězení. Na legátovu přímluvu byl mu trest zmírněn v nucený pobyt v domě francouzských jesuitů, k jejich malé radosti. Dali mu k obývání dva pokoje a zahrádku.

Jeho ústupky ve prospěch »obřadů«

Koncem roku 1721 v Macau ohlásil legát osm ústupků ve prospěch čínských obřadů. Dovolil v soukromých domech tabulky se jménem zesnulého, i tabulky se jménem Konfuciovým; před nimi se mohou rozžíhat svíce, pálit vonné věci, činit hluboké poklony a mohou být před ně kladeny pokrmy; dovolil i ceremonie u rakve i u hrobu, vše s vyloučením vší modloslužby, jen jako projev úcty a piety.

Císař Kanghi, různicemi mezi misionáři znechucený, byl poněkud těmito ústupky usmířen, ale již roku 1722 zemřel. Jím tam padla veškerá opora a naděje křesťanské víry.

Definitivní zákaz 1742

Chaos v misii nepřestal, poněvadž legát při oznámení oněch osmi ústupků prohlásil, že dřívější dekrety zůstávají v platnosti. Konečně Benedikt XIV. r. 1742 všechny ústupky ve prospěch čínských obřadů odvolal, znovu a definitivně je zakázal a misionářům přísahu znovu předepsal.

Odpůrci obřadů rozhlašovali, že obavy jesuitů o budoucnost misie jsou zbytečné. Ti však znali Číňany lépe. Deset z tisíce jich uposlechlo, a to jen sluhové Evropanů, chudí a nevzdělaní, kterým bylo snadno se zříci hostin ku poctě předků, poněvadž neměli sami co jíst.[154]) Ostatní zákazu nedbali. Tak žalostně skončila misie v Číně,

[154]) Pastor, XV. 337.

která tak slibně započala. První dva tisíce, které pokřtil P. Ricci, byli skoro vesměs příslušníci vyšších, vzdělaných vrstev.

I ve školních knihách, ne bez přídechu škodolibosti, se píše, že křesťanů je v Číně málo a že to jsou hlavně sluhové Evropanů. Tato stať, jež se mohla zdát příliš obšírnou, přispěje snad poněkud k objasnění tohoto smutného, ale pravdivého stavu. Případy, že vzdělaný Číňan se stane křesťanem, jsou vzácné, a pokřtít se dá až na smrtelném loži.

Z čínských zvláštností zůstal jen tsikin, baret učenců, jehož tam užívají duchovní i při bohoslužbách, poněvadž se pokládá za neslušnost předstoupit před vysokého pána s nepokrytou hlavou.

Řím dosáhl potřebné jednoty mezi misionáři, ovšem za velkou cenu; vzdal se naděje, získat velkou část národa, a hlavně tamní inteligenci. Plán prvních věrozvěstů tím byl navždy pohřben.

Též církevní historikové, na př. kardinál Hergenröther, Schmidlin, Kryštůfek a jiní, píší o rozdmýchání sporu jako o události hodné politování.

Útisk křesťanů

Čínským křesťanům nastaly zlé časy. Císařové Jongčing a Kienlong byli tyrani a nepřátelé Evropanů a jejich víry. Ta byla zakázána, kostely proměněny v skladiště, školy v pagody, misionáři vyhnáni. Jen jesuité mohli zůstat v Pekingu a Kantonu. Někteří se skryli a sloužili osiřelému stádci dále. Nejeden zemřel násilnou smrtí; tak v provincii Fukien čtyři dominikáni. Věřící byli vláčeni k modloslužbě a dost jich od víry odpadlo. Kteří zůstali pevní, byli uvězněni, někteří i popraveni. V Pekingu bylo roku 1739 devět tisíc křesťanů; za sto let se ztenčil jejich počet na pouhých 350.[155])

U císaře Jongčinga se největší vážnosti těšil laik — bratr Castiglione pro své umění malířské. Císař si dal od něho malovat nejrozmanitější obrazy a štědře ho za ně odměňoval. »Tak daleko tedy teď dopracovalo křesťanství v Číně, že jeho ochrana visí na štětci jesuitského bratra-laika, ačkoliv ani ten se nesmí ujmout utiskovaných misionářů,« psal 14. října 1723 do Prahy P. Slavíček.

Jesuité mírní hněv tyranův

Císař Kienlong byl despotické povahy a plný bohorovné pýchy. Dvořané s ním mluvili, majíce tvář skloněnu až k zemi. Jesuité mu činili pomyšlení, jen aby otupili ostří zákonů, vydaných proti křesťanům.

Slezan P. Florián Bahr a P. Jan Walter z Bíliny mu učili sbor 18 pážat po evropsku hrát. Když uslyšel první jejich kus, pln radosti štědře obdaroval hudebníky i jejich učitele.

Poblíž paláce byla jakási umělecká akademie, kde malíři malovali plány bitev, obrazy krajin, portrety osob, především samého císaře, hned stojícího, sedícího na trůně nebo na koni. Učili též Číňany zacházet se štětcem a barvami podle evropského vkusu.

Jednou uviděl obraz vodotrysku. Ihned chtěl mít skutečný. Nezbývalo

[155]) WW. III. 160 (China).

než ve dne v noci studovat zákony hydrauliky. Brzy tryskaly v císařském parku dvě fontány se sloupy šumící vody. Na nádvoří paláce byl postaven veliký basén s dvanácti mythologickými zvířaty, která střídavým chrlením vodních paprsků označovala denní dobu. Jiné hodiny měly podobu vodní hladiny, znázorněné zrcadlovým sklem. Úkol rafije měla husa, která pozvolně plula po ciferníku od číslice k číslici.

Jednou si císař vyšel do parku a spatřil k nemalému úžasu běžet proti sobě lva. V prvním úleku mu vyhnul z cesty; ale brzy poznal, že Evropané uhodli skryté přání jeho srdce. Byl to automat, sestrojený od P. Thibaulta. Brzy následoval i tygr; sestrojili i pohybující se lidskou postavu. Měli jen starost, neprojeví-li císař i přání, aby také mluvila. Tak se snažili ukrotit hněv tyrana, a někdy i spánek i modlitbu zkracovali, jen aby vyhověli jeho rozmarům a zachránili aspoň trosky rozvrácené misie.

Rostoucí nálada proti nim

V Evropě však mezitím sílily útoky proti řádu povážlivou měrou. Legát Tournon a jeho okolí svalovali na něho veškeru vinu nezdařené misie; císař prý byl hříčkou v jejich rukou a oni jsou odpovědni za to, že od oněch obřadů neupustil.

Když Mezzabarba odcházel z Pekingu, padli před ním jesuitští představení na kolena a snažně prosili, aby jim zjevně řekl, co o jejich metodě myslí, že na slovo poslechnou. On pochválil je i jejich postup a slíbil, že se jich v Římě proti osočovatelům zastane. Ohlášením osmi ústupků v Macau uznal jejich praxi v podstatných kusech za správnou. Ale jeho jednání nebylo upřímné. V Římě o nich mluvil jako o tyranech, bez jejichž dovolení v Číně nelze hnout prstem. Papežem je prý tam jejich generál, vybavený vší pravomocí k hlásání Konfuciova evangelia.

Hluboké mravní rozhořčení vzbudila zpráva, že se tam dokonce propůjčili za bičíce a žalářníky jiných misionářů. Pedrini však hned po smrti Kanghiho dostal milost, ke konci života se s jesuity smířil a přijímal od nich radu i pomoc.

Po Evropě se rozkřikovalo, že jesuité neposlouchají papeže. Nepomáhalo ujišťování představených ani svědectví, podaná od příslušníků jiných řeholí. V Římě nabyla zaujatost proti řádu tou měrou půdy, že se duchovní báli mluvit v jeho prospěch. Inocenc XIII. jim zakázal přijímat novice a posílat další misionáře do Číny. Zákaz trval dva roky. Kardinál Casamata v zasedání kongregace bez obalu řekl, že jesuitský řád byl kdysi pravou rukou církve, ale i tu že třeba utnout, když se stala neužitečnou.

Roku 1741 žádal generál Retz portugalského krále Jana V., aby se u kurie zastal ústupků Mezzabarbových, poněvadž prý řád nemá v papežově okolí jediného preláta, který by mu přál a jej hájil.

Zámořské podniky jesuitského řádu nejsou bez tragiky. Jihoamerické redukce, misie japonská a misie čínská se velkolepě zvedají nad obzorem 17. století. Ale všechny tyto náběhy, jimiž se zahajovala epochální díla, zlou sudbou žalostně ztroskotala. Temné moci se hýbaly a v Evropě byly již nasazovány páky pod základy samého řádu.

110. **Jansenismus.** Nejzarytějšími nepřáteli Ignáciovy řehole byli jansenisté, sekta sice nečetná, ale vlivná. Za jejich předchůdce se pokládá Michal Bajus, profesor na universitě v Lovani. Nedbaje věroučných rozhodnutí tridentského koncilu, učil o dědičném hříchu a ospravedlnění skoro úplně ve smyslu tehdejších kacířů. Adam prý hříchem pozbyl jen přirozených darů; patření na tvář Boží prý je člověku přirozené, ospravedlněn nebývá milostí, nýbrž dobrými skutky a dokonalou láskou Boží. Jeho učení bylo v Římě odsouzeno a on sám se podrobil, třebas s nemalým sebezapřením, a zemřel jako kancléř university. Bajus 1579

Vlastním původcem sekty se stal Kornelius Jansen, katolík, Holanďan, který po skončených studiích v Lovani žádal o přijetí do jesuitského řádu; ale buď pro slabé zdraví nebo některé vlastnosti povahy nebyl přijat. Jansen na řád zle zanevřel, a tato nechuť měla zhoubný vliv na celou jeho pozdější činnost. Jako profesor lovaňské university hloubal dlouhá léta o ospravedlnění a dospěl k poznání, že náboženský život musí být důkladně zreformován, a to podle vzoru prvotní církve. Jansen

Roku 1636 jej Filip IV. jmenoval biskupem v Yprech, ale již po dvou letech tam zemřel ve věku 53 let. Teprve po jeho smrti vydal jeden z přátel osudné jeho dílo, zvané »Augustinus«, jež se stalo evangeliem a kanonickou knihou nové sekty. Spis nazval jménem velkého učitele, domnívaje se, že v něm podává pravé jeho učení proti moderním semipelagiánům. Vskutku v něm však ohřívá zavržené názory Bajovy a Kalvínovy. Nesnadno říci, pokud si byl viny vědom, či ne; jeho prohlášení, že knihu podrobuje úsudku církve, nepokládají někteří badatelé za pravé.

V život se jal uvádět Jansenovy zásady Duvergier de Hauranne, zvaný obyčejně St. Cyran, podle opatství, z něhož bral důchody. Studoval v Lovani u jesuitů, zprvu byl jejich chvalořečníkem, ale za dlouholetého důvěrného styku s Jansenem se změnila tato láska k vychovatelům v nechuť a nenávist. St. Cyran se cítil povolán k nápravě církve, která je od šestého století v hlubokém úpadku, která už není Kristovou nevěstou, nýbrž záletnicí; ale již se rodí nová, která bude věrnější. St. Cyran

Roku 1635 se stal v Portroyalu zpovědníkem a vůdcem jeptišek, které brzy strhl na scestí. Zavedl nové pobožnosti, v kterých oblouzené panny uctívaly Krista jako přísného, nepřístupného Pána. Prosily jej, aby se zahalil ve svůj nedostižný majestát, aby se od nich odvrátil a na ně zapomněl. V přemrštěném rigorismu jim ukládal velká pokání; odkládal jim přijímání oltářní Svátosti, někdy i v době velikonoční, ba i na smrtelném loži. Hlavní pobožností byla adorace oltářní Svátosti.

Ve svých spisech kladl papeže na roveň biskupům, biskupy na roveň farářům. Pro svůj reformní směr se snažil získat i sv. Vincence de Paul; ale ten brzy jeho srdce a ledví prohlédl. Troufalť si před ním bez obalu tvrdit, že Kalvín dobře smýšlel, ale že se nedobře vyjádřil. Mluvil s povýšeností a s pathosem proroka, což jeho okolí nemálo imponovalo. Kardinál Richelieu však dal samozvaného reformátora vsadit do bastily, v níž strádal čtyři roky. Po jeho smrti byl sice z vězení propuštěn, vyšel z něho jako vítěz a vyznavač, ale s podrytým zdravím. Po několika měsících zemřel. Jeho ctitelé mu vystrojili slavný pohřeb, jehož se zúčastnilo i několik biskupů, a lidu byly rozdávány jeho podoby jako nového světce.

Portroyal

Baštou nové sekty se stal Portroyal, klášter cisterciáček opodál Paříže. Začátkem 17. století do něho vstoupilo několik členů rodiny Arnauld, jejichž děd byl hugenot. Ze dvaceti sourozenců se tam věnovalo službě Boží šest sester, z nichž nejnadanější, Angelika, se stala abatyší a zavedla přísnou kázeň. Jejich matka a šest neteří přijaly v témže klášteře řeholní závoj. Počet panen vzrostl na sedmdesát a bylo mezi nimi dosti dcer lepších pařížských rodin, na př. teta Racinova a sestra Pascalova.

V odlehlé budově kláštera vznikla r. 1638 i eremitáž, v níž dvanáct mužů žilo po způsobu přísných mnichů. Byl mezi nimi Antoine Arnauld, bratr oněch šesti sester, kněz, spisovatel a jedovatý odpůrce jesuitského řádu.

Pascal

Na čas tam po bouřlivé plavbě zakotvil i Blaise Pascal, slavný matematik. Ten nechal dogmatické věci stranou, zato terčem jeho břitkého vtipu se stala morálka jesuitského řádu, tak zvaný probabilismus, kterou dokonalí z Portroyalu rozkřičeli jako příliš volnou a laxní. Pascal vydal r. 1656 pověstné »Lettres provinciales«, které uškodily řádu více než co jiného. Autor v nich zpracoval zkomolené a překroucené výňatky z jesuitských spisovatelů a podával je ve škádlivém tónu a se zlomyslnou ironií. Pro směšnou satiru měl francouzský národ vždy vnímavý sluch a členové řádu byli se svou těžkopádnou scholastickou a kasuistickou výzbrojí proti záludným útokům bezmocni. Když upozorňovali autora na nepravdivost jeho tvrzení, činil za to odpovědnými ty, kteří mu dodávali látku — obyvatele Portroyalu.

Svými Lettres se stal Pascal předchůdcem Voltairovým. Zemřel jako věřící katolík; literární historie vřadila jeho dílo do pantheonu světového písemnictví, ale pravdě, kterou vyznával, tím špatně posloužil. Zato jsou chváleny »Myšlenky«, apologie křesťanství, pořízená z jeho písemné pozůstalosti.

Portroyal srovnán se zemí 1710

R. 1653 Inocenc X. odsoudil pět Jansenových vět jako kacířských. Arnauld však rozlišoval mezi quaestio iuris a quaestio facti. Ony věty prý jsou sice kacířské, ale v Jansenově díle prý nejsou. Rovněž jeptišky v Portroyalu, »čisté jak andělé a pyšné jako ďábli«, se vzepřely proti nejvyšší autoritě a vášnivě disputovaly o milosti a ospravedlnění. Spor se vlekl, až nové blesky církevních trestů rozmetaly Portroyal do základů. Následoval zákaz přijímat novicky, zavřít školy, které tam byly zřízeny podle vzoru kolejí, r. 1709 byl klášter zrušen a rok poté srovnán se zemí. Pannám, jejichž počet valně poklesl, byly vykázány k pobytu jiné kláštery; jen dvěma došel olej moudrosti a zemřely bez svátostí.

Zarytí eremité musili za hranice. R. 1694 zemřel v Bruselu Arnauld; prapor, padající z jeho zemdlené pravice, třímal nějaký čas Quesnel.

V Holandsku pod ochranou vlády se utvořila jansenistická sekta, celkem asi šest tisíc duší. V Utrechtě má svěceného arcibiskupa, jinde dva biskupy. Nová sekta

Celé hnutí nakonec zaběhlo na mělčinu hysterických extasí, falešného mysticismu a vymyšlených zázraků. Ale značná část francouzského kleru, někteří biskupové a doktoři Sorbony s ním sympatisovali. Kam pronikl jansenismus, tam věřící ve víře vlažněli, vzdalovali se svátostí, a tak byla připravována půda pro osvícenství a spojenou s ním nevěru. Jansenismus je výmluvným dokladem slov Písma, že i satan se přepodobuje v anděla světla a jeho služebníci v služebníky spravedlnosti.[156])

Protivným pólem Portroyalu se stal klášter v Paray le Monial, který se stal proslulým v celém katolickém světě. Sestře Marketě Alacoque z kongregace Navštívení Panny Marie, založené sv. Františkem Saleským, se tam dostalo r. 1673 mimořádného omilostnění. Ona pak podstatně přispěla k rozšíření úcty k Božskému Srdci Ježíšovu. Katolíci nevidí ve svém Spasiteli strohého a nepřístupného Pána, který je k jejich strastem lhostejný. Věří v něho jako Syna Božího, ale předkládají mu své prosby zároveň jako člověku, který cítí jako oni a který má lítost nad zástupem. Úcta k Srdci Páně

I tato úcta a spojené s ní časté přijímání oltářní Svátosti mělo dlouho své jízlivé odpůrce, až Řím zavedl oficium, mši svatou a svátek ke cti tohoto tajemství, a tak navždy rouhavá ústa uzavřel.

Druhý, neméně nebezpečný nepřítel jesuitského řádu ve Francii byly tamní parlamenty, šlechtické soudy, nositelé galikánských tradic. Francouzští králové a mnozí právníci chtěli stlačit církev na pouhou součást státního stroje a papežskou autoritu omezit na pouhé drobty čestných práv, popírajíce jeho primát i neomylnost. A nikdy tam nechybělo prelátů, závislých na milosti dvora, kteří byli ochotni líbat papeži nohy, ale zároveň mu poutat ruce. Parlamenty a galikanismus

Při opětném sporu Ludvíka XIV. s Inocencem XI. hájili domnělá práva koruny parlamenty, hugenoti i jansenisté. Jesuité však prohlašovali t. zv. galikánské svobody za nezákonnou usurpaci a tyto zásady vštěpovali i ve školách svěřené mládeži. Proto pařížský parlament dlouho odpíral řádu právo ve Francii přebývat a působit. A když vyšla Suarezova a Bellarminova církevně-politická díla, v nichž je obhajována svrchovaná pravomoc papežova, byla parlamentem prohlášena za kacířská a veřejně spálena.

Konečně třetí nepřítel, který ve Francii zvedl hlavu a řádu vyhlásil vyhlazující boj, bylo osvícenství. Soustředěnému útoku těchto tří nepřátel řád podlehl.

V pozměněné podobě zaplavily galikánské názory i střední Evropu. Smutnou zásluhu o to má Justinus Febronius (pseudonym trevír- Febronius

[156]) II. Kor. XI. 14.

ského světícího biskupa a profesora theologie Jana Mik. Hontheima). Tvrdil, že papež je jen první mezi sobě rovnými, že mimo svou římskou diecési řádné biskupské pravomoci nemá, že církevní sněmy jsou nutny a papež je jim podřízen. Kristus dal moc církvi, a ta ji dává svým služebníkům; papeži přísluší jen dozor nad zákony. Průběhem dějin papežové mnohá práva uchvátili a církev zotročili. Panovníci a biskupové si je musí znova vymáhat.

Jeho dílo, vydané r. 1763, bylo přeloženo i do jiných řečí a způsobilo mnoho zla. Kliment XIII. je zavrhl a autor podal odvolání málo uspokojivé. Teprve vatikánský koncil zasadil ránu konciliárním názorům, zvedajícím opět povážlivě hlavu, a navždy je pochoval.

111. **Konec doby barokové a vznik osvícenství.** V druhé polovici 18. století dozníval a dohasínal doba baroka, vyplniv svou nádherou a svým leskem celkem dvě století. Byla to slavná doba především románských, katolických národů. Jejich hospodářský, politický i kulturní rozvoj v tomto období je podivuhodný.

Nastal nový rozkvět školství a scholastická věda se může pochlubit řadou vynikajících jmen. Měla namnoze polemický ráz a v tomto
† 1621 směru snad nejvíce vyniká kardinál Robert Bellarmin S. J., prohlášený Piem XI. za svatého a církevního učitele. Učil v Lovani a Římě, a jeho přednášky byly za 150 let vydány více než 120krát. Padesát protestantských učenců se snažilo sílu jeho důkazů oslabit; nezůstalť z jejich chatrné dogmatiky kámen na kameni. Nomen omen. Vycítiliť v jeho dílech proti sobě napsaných robur, bellum, arma. Jeho katechismus byl vedle Canisiova nejvíc rozšířen a v Italii se podle něho učí namnoze dosud.

Největším spekulativním theologem v jesuitském řádě byl Frant.
† 1617 Suarez z Granady. Jeho dílo o 23 svazcích je chváleno pro jasnost, hloubku a obsáhlou erudici.

Belgičan Cornelius a Lapide S. J. sepsal široce založený výklad Písma svatého o mnoha foliových svazcích.

Jeho krajan Jan Bollandus S. J. začal vydávat v Antverpách kriticky zpracované prameny o životech svatých, »Acta sanctorum«. »Bollandisté« podle něho nazvaní v jeho díle pokračovali a vydali dosud 64 foliových svazků.

† 1607 Největší církevní historik této doby byl Caesar Baronius, člen kongregace oratoriánů, založené v Římě od sv. Filipa Neri. Napsal dějiny dvanácti století v tolikéž foliových svazcích. Překonal tím »Magdeburské centurie«, církevní dějiny protestantské, plné záští proti církvi a papeži. Pracovalo o nich několik autorů, zvláště Flacius Illyricus (Vlašič z Istrie). Centurie značí dějiny jednoho století. Dílo mělo osm svazků.

Z četných theologů dominikánského řádu byl nejvýznačnější Dominik Bañez, odpůrce Molinův.

Bohaté písemnictví této doby, ovšem ponejvíce latinské, je u nás i s neporušeným dobovým koloritem nejlépe zachováno v knihovně strahovské. Jsou to dlouhé, husté šiky foliantů, vázané v stejnokroji bílé kůže. Obdiv budí záliba pro ohromný formát, výzdoba skvostnými dřevoryty a odvaha, s kterou se autoři pouštěli do nejobsáhlejších themat.

Kulturní rozkvět katolických zemí

V politickém i kulturním oboru tehdy svého vrcholu dostoupilo Španělsko. Naplnilo se uměleckými památkami všech výtvarných umění a jeho básníci Cervantes, Calderon a Lope de Vega rozmanitostí a množstvím skladeb nepřestali budit obdiv do dnešního dne.

Po třicetileté válce vystupuje do popředí Francie. Mluví se o století Ludvíka XIV. Jeho versailský dvůr oslnil Evropu a svým přepychem, svými zábavami a etiketou se stal takřka klasickým a nedostižným vzorem dvorského života. Katolická Francie si podmanila evropské národy bez rozdílu víry a kmenové příslušnosti. R. 1635 založil kardinál Richelieu »Francouzskou akademii«, a ta dbala o vybroušení francouzské řeči do nejjemnějších odstínů. Ta se stala pak řečí diplomatů a vzdělané Evropy, zatlačivši svou máteř, neživou latinu, z její tisícileté državy.

Význačné řehole

Poněvadž duchovních byl nadbytek, mohli se věnovat i povolání učitelskému. Výlučně školským řádem byli piaristé (Piarum scholarum patres), řád založený v Římě r. 1600 od Španěla sv. Josefa Kalasanského. Piaristé učili na školách elementárních, ale hlavně na středních, a to ve Španělsku, zemích podunajských a v Polsku. Pro výchovu mládeže především na školách elementárních založil r. 1680 sv. Jan de la Salle, kanovník v Remeši, laickou kongregaci Školských bratří. Přes mnohá pronásledování, která tento řád snesl, vzrostl na 16 tisíc členů a asi v devíti tisících školách vychovává přes 300.000 žáků. Skutkům milosrdenství tělesného i duchovního cele svůj život zasvětil sv. Vincenc de Paul. Pocházel z jižní Francie, zemřel v Paříži r. 1660. Z jeho četných dobročinných institucí dosud trvá misijní kongregace lazaristů s mateřským domem v Paříži a řád Milosrdných sester.

Angličtí deisté

Osvícenství. Během 17. století se v Anglii zrodil nový životní názor. Jeden z důvodů, že právě Anglie se stala jeho kolébkou, je nepochybně ten, že tam vládl parlament, a ten byl shovívavý k projevům nových názorů, poněvadž jejich hlasateli byli na prvním místě členové nejvyšší šlechty.

† 1648

Lord Cherbury, znechucen poměry v anglikánské církvi, tvrdil, že pravda je jen to, co je všem náboženstvím společné. Uznával jen pět základních pravd: jsoucnost Boha, povinnost jej ctít, činit dobré, litovat zlého a věřit v odměnu na tomto nebo onom světě. Dospěl k přirozenému náboženství antické doby a všechna dogmata prohlásil za neužitečnou přítěž.

† 1679 Hobbes nazval Boha tělesem a hmotou. O křesťanských pravdách psal jen s posměchem a pohrdáním.

Locke myslil, že Pán Ježíš objasnil jen přirozené pravdy a žádných nových nepřidal; ostatek žádal toleranci, jen katolíky z ní vyjímal.

† 1713 Shaftesbury, vysokomyslný lord a aristokrat, viděl v křesťanství dobrou uzdu k ovládání sprostého lidu a jeho roupů. Ze spisů Bolingbrokových čiší přímo ďábelská nenávist proti církvi, bibli a víře. Starý zákon pokládal za podvod a lež, sv. Pavla nazývá rouhačem. Jeho vtipná sofistika a zlomyslný posměch nesly smutné ovoce.

† 1724 Woolston dokazoval, že zázraky a proroctví, o kterých mluví bible, jsou jen alegorie a podobenství, která nic nedokazují. Pro zesměšňování svatých věcí a rouhavý způsob psaní šly jeho pamflety hojně na odbyt. Vydatně z něho čerpal Voltaire a svého mistra předstihl.

Tindal napsal dílo »Křesťanství staré jako lidstvo«. Tato kniha se pokládá za bibli deismu a autor za jeho velkého apoštola. Křesťanství prý není nic leč přirozené náboženství pravěkého lidstva, očištěné od pozdějších příměsků a šlach; jeho pravdy jsou jasné, nepotřebuje zdokonalení, jeho zdrojem je pouhý rozum.

Totéž tvrdil Toland v knize »Křesťanství bez dogmat«. Tak zvaná tajemství prý zavedli a čisté křesťanství znešvařili jen duchovní.

† 1729 Posléze Collins se první dovolával osobního práva k »svobodnému myšlení«, jež je nezadatelným právem lidského rozumu. Ba je to povinnost, kterou mu ukládá sama bible; přikazujeť se v ní zkoumati Písma a zakazuje se v ní název rabi, to jest připisovat si neomylnost.

Tito hlasatelé nového náboženství byli nazváni deisty. »Jsou to lidé, kteří vyznávají Boha, ale nemají úcty k Pánu Ježíši a učení sv. apoštolů pokládají za báchorky a smyšlenky.«

Jsou také nazývání racionalisty (rozumáři), poněvadž zbožňují rozum, který ve své povýšenosti nestrpí nad sebou žádné závazné autority. Co se nedá dokázat a pochopit, co přesahuje lidské pomysly, to před jeho tribunálem neobstojí. Kladou rozum nad dogma.

Podle nich Bůh stvořil svět a pak »šel na odpočinek«. Dále se o něj nestará, nechce rušit lidí v jejich požitcích a je mu lhostejné, zdali jej ctí čili nic. Nechává se tvorstvo vyvíjet podle zákonů a sil, které do něho vložil. Zázraky nebo dokonce vtělením Bůh nechce a nemůže do běhu světa zasahovat.

Celé křesťanské a zvláště katolické učení prohlašují za vynález zištných, nerozumných, ošemetných a podvodných lidí, a jsouce naduti domnělou učeností a pýchou, mluví o něm velmi pohrdlivě.

Dokončili dílo Lutherovo

Deisté pokračovali v díle Lutherově. Začali tam, kde on přestal, a dokonali reformaci, to jest dílo zkázy. Ze středověké budovy křesťanské nezůstal kámen na kameni. Luther podržel alespoň bibli; oni i té upřeli inspiraci, zbavili ji posvátné svatozáře a nevidí v ní slovo Boží, nýbrž vykládají ji jako Homera a jiné bájeslovné spisy. Luther

se ve svém rozvratném díle zastavil na poloviční cestě. Místo autority papežovy postavil svou a knížata s mečem v ruce zjednávala dvě stě let Augšpurské konfesi uznání a úctu. Ale duchové jednou odpoutaní se nedali natrvalo zkrotit. Svobodní a hrdí angličtí lordi první odhodili uzdu státní církve a zúčtovali s křesťanstvím úplně.

Tento dokonalý odpad od křesťanské víry a návrat k pohanství sluje »osvícenství« a je prohlašován za chloubu 18. století.

Brzy byl tímto učením oblažen i evropský kontinent, především Francie. A nelze říci, že by za Doverskou úžinou nové símě nebylo padlo na úrodnou půdu; naopak, teprve v parádním rouše francouzské řeči zahájila nová filosofie triumfální jízdu po zatemnělé Evropě, začala se »l'époque de lumière«, doba osvícenská. Filosofie měla nahradit náboženství, rozum zjevení, humanita křesťanskou lásku a ctnost. Za cíl výchovy byla prohlašována »sapiens atque eloquens humanitas«, nikoliv pietas.

Voltaire 1696—1778

V salonech tyto nové názory popularisoval a náboženským přesvědčením většiny vzdělanců v celé Evropě otřásl Arouet Voltaire. Byl syn notáře a studoval v Paříži v jesuitské koleji Louis le Grand. Tamní rektor napsal o něm krátkou, ale případnou karakteristiku: Puer ingenuosus, nebulo insignis (hoch nadaný, ale velký dareba). Byl předčasně zralý, a jeho příbuzný, světácký abbé Châteneuf jej záhy uvedl do vyšší pařížské společnosti, holdující elegantnímu, duchaplnému epikurejství. Znechutiv si práva, oddal se cele krásné literatuře. Dvakrát byl vězněn v bastile, v Anglii přišel do styku s tamními deisty.

Po delším těkání po různých místech, po tříletém pobytu na pruském dvoře u Fridricha II. se r. 1761 trvale usadil u švýcarských hranic ve Ferney, opodál jezera Ženevského, ale na francouzské půdě.

Rozvinul literární činnost neobyčejně plodnou a duchaplnou; ovládal všechny druhy literární tvorby a zanechal celkem asi 70 spisů. Udával směr veřejnému mínění Francie a svého ohromného vlivu používal jen k zesměšňování, tupení a hanobení toho, co bylo milionům svatým. Básnil s neslýchanou lehkostí a jeho verše, dravé a hravé, přímo hýřily ironií, sarkasmem a vtipem. Uhodil na strunu, v nitru svého národa snad nejmocněji napjatou, a proto jeho spisy šly na dračku u vysokých i nízkých.

Papeže, svátosti, kněžstvo, kláštery, Písmo svaté, ctnost, vše zesměšnil, zkřivil, ze všeho si dělal terč frivolních nápadů a zlomyslných úštěpků. »La Pucelle«, směšně hrdinská báseň o panně Orleánské, je cynická satira.

»Ferney«, cíl návštěv

Jak se v 17. století obracely oči celé Evropy k versailleskému zámku a »králi slunci«, tak se v 18. století upíraly k Ferney, sídlu slaveného básníka. Ten se tam zařídil s knížecím přepychem a někdy hostil 50 i 80 návštěvníků učených a urozených, kteří tam z celé Evropy přicházeli naslouchat jeho slovům jako věštbám. Čtyřicet let kulminovalo jeho jméno na evropském Parnasu, a on zaměstnával a udržoval v napětí širokou veřejnost jako nejvlivnější a velebený spisovatel až do své smrti.

Spekulacemi a výhodnými smlouvami s nakladateli rozmnožil své jmění jako žádný jiný literát. Dopisoval si s panovníky, ministry a učenci, a mnohé jeho listy se končí heslem: »Écrasez l'infâme« (zničte hanebnici = ničemnou církev). Na jiných se podepsal jako Christmoque (Posměvač Kristův). Říkal, že již je syt té povídačky o dvanácti mužích, kteří ve světě rozšířili křesťanskou víru; chce dokázat, že sám stačí k jejímu vyvrácení.

Ovšem ne všichni se dali okouzlit jeho kluzkými verši. Kalvínská Ženeva jej netrpěla na svém území pro špatný vliv jeho divadelních kusů na mravy měšťanů. »Filosof musí mít dvě nebo tři podzemní díry proti psům, kteří jej pronásledují,« zněla jeho odpověď.

Oslavován v Paříži

R. 1778 mu bylo dovoleno navštívit Paříž. Jeho návrat do rodiště po dlouholeté nepřítomnosti byl v pravém slova smyslu triumfální. Všechny třídy národa mu holdovaly jako mocnáři. Básník jel oblečen v sobolí kožich, dar ruské carevny. V divadle se hrál jeho nový kus »Irène« a oslavy autora vyzněly v pravou apotheosu. Básník sám byl korunován věncem a též jeho poprsí na jevišti bylo ozdobeno vavříny. Budova se bouřlivými ovacemi takřka otřásala. Pak upadl do nemoci a 30. května zemřel v zoufalství.

Tragický konec

Nejednou se holedbal, že se bude smrti do očí smát. Z obavy, aby mu nebyl odepřen církevní pohřeb, nebo, jak se sám vyjadřoval, aby nebyl hozen na smetiště, předstíral r. 1769 nemoc a přijal svátosti. Ale mezi věřícími to vzbudilo velké pohoršení.

Kdyby měl sto tisíc vojska, věděl by si prý rady. V Indii prý by držel při smrti krávu za ocas. Lidé se mýlí, když o někom tvrdí, že zemřel jako pes; ten je při své smrti velmi šťasten, poněvadž mu jeho poslední chvíli nikdo neztrpčuje všelijakými kejkly a podfuky. Pruskému králi psal, že římské ceremonie při umírajících se mu zdají náramně směšnými, jako když někdo odjíždí do jiného světa a dá namazat nápravy svého vozu.

Aby překonal nemoc, pil denně 25 koflíků kávy a nemírně užíval opia. Upadl v blouznění, jež brzy přešlo v zuření. Pacient strašně řval, že neviditelná ruka jej vleče před soudnou stolici Kristovu. Z úst rozpustilého posměvače a rouhače se dralo zoufalé vzývání svatých jmen Kristových. Svíjel se, lomil rukama, drásal si tváře, že i nejvěrnější přátelé děsné podívané nesnesli a od jeho lože utíkali. Přál si duchovního, který se předtím pokoušel jej pohnouti k pokání; ale »bratří v Belzebubu« stáli na stráži a nepřipustili ho. Pak sáhl po nepěkné nádobě pod ložem, vyhltl její obsah, a tak pokryt jsa krví a nečistotou, vydechl svou nešlechetnou duši. »Furiis agitatus obiit.« Kuchař z hotelu, ve kterém byl ubytován, pravil k faráři nejbližšího kostela: »Kdyby ďábel mohl umřít, nezemřel by jinak.«

Rousseau † 1778

Fridrich Pruský, jeho odchovanec a ctitel, jej případně karakterisoval, když jej nazval »eine nichtswürdige Seele«. A tento člověk, prostý vší mravní vážnosti, byl modlou 18. století.[157])

Téhož roku zemřel Voltairův sok, Ženevan Jan Jakub Rousseau, spisovatel a básník žhavé smyslnosti a hlubokého citu. V díle »Con-

[157]) Em. Michael S. J.: Voltaire bis zu seinem letzten Lebensjahre. Separatabdruck aus den »Neuen Tiroler Stimmen«, 1892. — Původní zprávu o smrti Voltairově, kterou napsal abé du Pinet, znovu vydá Eugen Levesque.

trat social« velebí demokratické zřízení a útočí na despocii s neslýchaným fanatismem. Tato kniha se stala evangeliem blížící se revoluce. V díle, zvaném »Emil«, dává návod, jak třeba vychovávat mládež »přirozeně« a jak se má vést k náboženství bez otláře a obřadů. Svých pět dítek poslal do nalezince bez udání jejich jména.

Encyklopedisté

Diderots pomocí jiných pracovníků vydal v patnácti letech (1751—65) mnohosvazkovou encyklopedii, podávající souhrn lidského vědomí. Tímto naučným slovníkem razili cestu novým názorům do širokých vrstev národa. Všechny stati jsou psány pod zorným úhlem nové filosofie. Pro útočnou, protikřesťanskou tendenci byl její tisk na čas zastaven, ale ministr Choiseul vymohl na králi, že dílo nepodléhalo censuře. Pak všechny stavy bez rozdílu ochotně přispívaly k dokončení podniku, který se měl stát chloubou a ctí národa. Poslední svazky byly plny tak neomalených invektiv proti víře, že nakladatel sám mírnil jejich ostří bez vědomí redaktora, k jeho nemalému pohoršení. Mdlý král Ludvík XV. si dal přinést svazek s pojednáním o složení střelného prachu, jeho milostnice Mme Pompadour stať o ličidlech a pletení hedvábných punčoch.

Osvícenství v Německu

V Německu hlavními sloupy nové filosofie byli Lessing, Kant a Herder. Lessing v díle »Nathan der Weise« klade křesťanství na roveň islamu a náboženství židovskému, ba dává přednost Starému zákonu před Novým a vyzývá k odpadu. Kant dospěl k monismu a pantheismu, a Herder, superintendent, poněkud jakoby biskup nad protestantskými duchovními, obětoval křesťanská dogmata, která i jeho souvěrci uznávali, Molochu nevěry, a místo křesťanské ctnosti doporučoval pohanskou humanitu. Též Goethe a Schiller postavili svou básnickou hřivnu do služby nového evangelia. Oba názory působily svou zdánlivou duchaplností na onu dobu mocí téměř sugestivní. Ale proud lidského života nestojí a zřídka jde střední cestou. Lidé při své povrchnosti a touze po změně a novotách se dají snadno strhnout k extrémům.

Knížata a ministři

Těmto názorům otvírali dokořán brány svých států Fridrich Pruský, carevna Kateřina II. a císař Josef II. Vůbec paprsky nové filosofie dopadaly nejprve na vrcholky evropské společnosti, krále, ministry, velmože a nejvyšší úředníky. A tito »osvícení« lidé v nepochopitelné krátkozrakosti a zaslepenosti se oddávali bláhovým nadějím, že tento dravý proud povalí oltáře, ale před jejich trůny že se zastaví. A zatím jsou jejich koruny a žezla již dávno uložena v museích mezi starožitnostmi.

Osvícenství v nejnižších vrstvách

Nanejvýš zhoubně působí osvícenství v řadách dělnictva. Podává se mu v podobě nejhrubšího materialismu, který mění člověka v dravou šelmu. Sloučeni v komunistické strany, ničí vše, co má vztah k Bohu a k církvi.

Sv. Alfons Liguori

Největší světec osvícenské doby byl Alfons M. Liguori. Pocházel z neapolské šlechtické rodiny, studoval práva a nějaký čas byl advokátem. Brzy se mu však toto povolání znechutilo, věnoval se theologii, stal se knězem a r. 1732 založil kongregaci Nejsv. Vykupitele, překonav mnohé překážky, působené osvícenskými ministry. Při tom byl neúnavně činný jako spisovatel. Nejvíce vynikl jako moralista; je chválen jako klasik v oboru mravouky. Vystříhal se i jansenistického rigorismu i příliš volného laxismu. Ke své práci si přinášel dobrou průpravu jako absolvovaný právník, žil neustále ve styku s lidem jako horlivý apoštol a prostudoval několik set mravoučných spisů. Třináct let byl biskupem ve Sv. Agatě dei Goti. Zemřel r. 1787 v Pagani u Nocery ve vysokém věku 93 let. Je to poslední církevní učitel. Žádný z pozdějších svatých dosud nebyl tímto čestným názvem vyznamenán.

Sv. Klemens Hofbauer † 1820

Kongregace jím založená nezůstala omezena na Italii, nýbrž rozšířila se po všech katolických zemích. První redemptorista mimoitalského původu byl Moravan sv. Kliment M. Hofbauer. Narodil se r. 1751 v Tasovicích u Znojma, kamž se jeho otec přestěhoval z Moravských Budějovic a podle tehdejšího vkusu změnil své jméno Dvořák na Hofbauer.

Jeho syn Jan (Kliment je jeho jméno řeholní) studoval gymnasium v nedaleké Louce u premonstrátů, theologii ve Vídni. R. 1784 odešel do Říma, vstoupil tam do noviciátu a přijal svěcení. Hned následujícího roku byl poslán na sever za Alpy. Přes dvacet let působil ve Varšavě, odkudž byl vypuzen i se svými spolubratřími roku 1808 od Francouzů za napoleonských válek. Uchýlil se do Vídně a tam pracoval až do své smrti, snaže se opět roznítit Boží láskou srdce věřících, valně ochladlá v mrazivém ovzduší osvícenství a josefinismu. Tam byl duchovním rádcem a vůdcem vybraného kroužku romantiků a konvertitů, jehož předními členy byli Fridrich Schlegel, Adam Müller, Fridrich Klinkowström, dále zástupci aristokracie a učeného světa. Zemřel r. 1820 a jeho ostatky jsou uloženy v kostele Panny Marie na Nábřeží. Je to po zakladateli nejvýznačnější člen kongregace a hlavní jeho zásluhou je, že ji uvedl do zaalpských zemí.

113. **Zrušení jesuitského řádu r. 1773.** Krátce před zrušením měl jesuitský řád (1749) přes 22 tisíc členů a skoro v 600 kolejích (gymnasiích a universitách) vychovával velkou část katolické mládeže, budoucí inteligence. Byla to morální velmoc. Osvícenský proud, který chtěl smést s povrchu země křesťanské náboženství, obořil se především na tyto její vysunuté a důležité bašty.

V Portugalsku hr. Pombal

Nejkrutějším jejich nepřítelem v Portugalsku stal se Sebastian de Carvalo hr. Pombal. Byl to muž velkého nadání a neúnavné píle.

V Anglii naň učinily hluboký dojem blahobyt a podnikavost tamního obyvatelstva. Doma v něho byly skládány velké naděje a za slabého a bezvýznamného krále Josefa stal se všemocným ministrem a skutečným vládcem Portugalska. Hospodářsky pokleslý stát jal se povznášet s velkým chvatem, bezohlednou přísností, občas i krutostí. Trest smrti ustanovil na vyvážení zlata nebo mincí ze země.

Při péči o blaho státu nezapomínal na sebe. Své příbuzné a povolné nástroje dosadil na přední úřady světské i církevní. Zvláštní komise slídila po těch, kteří o vládě nepříznivě mluví.

Příčiny jeho hněvu

Jesuité, kteří králi Pombala doporučili, se ve svém chráněnci šeredně zklamali. Spoléhajíce na svou moc u dvora, obžalovali jeho bratra z násilností, jichž se dopouštěl jako správce v severní Brasilii. Také zmařili jeho plán zasnoubit Marii, dědičku trůnu, s anglickým princem.

R. 1755 1. listopadu byl strašným zemětřesením Lisabon proměněn v ssutiny, v nichž zahynulo třicet tisíc lidí. Jesuité prohlašovali pohromu za trest Boží a vybízeli obyvatele k nápravě mravů. I tím se cítil ministr nemile dotčen.

Stěhování redukcí v Paraguayi 1755

Poslední podnět k zjevnému nepřátelství daly události v Paraguayi. Na základě nové úpravy hranic měl připadnout kus španělského území, na kterém se prostíralo sedm redukcí, Portugalsku. Indiánům a misionářům bylo nařízeno vystěhovat se odtud na španělské území za řeku Uruguay. Indiáni však, živě cítíce bezpráví na nich páchané, zdráhali se opustit svá pole a své krby. Nedbajíce domluv misionářů, chopili se zbraně a vzepřeli se branné moci španělské i portugalské. Konečně přece jen podlehli, většina prchla do lesů a jen menší část se dala převést na vykázaná místa.

Ale bohaté doly na zlato, o nichž Pombal snil, byly na získaném místě marně hledány. Smlouva byla zvrácena, byly obnoveny staré hranice; ale bouře hněvu pro nezdařený podnik se snesla na nepohodlný a mocný řád. Pombalova despotická povaha nesnesla instituce, která se před ním nemínila snížit v prach. Jejím členům byl zakázán přístup ke dvoru a záplavou hanopisů byla veřejnost připravována na budoucí věci. V Paraguayi prý zotročili Indiány, prodáváním falešných odpustků a jinými svatokrádežemi tam nashromáždili ohromné bohatství, za krále tam provolali nějakého Mikuláše, který má okolo sebe tak velké vojsko, že veškeré evropské moci ani za deset let by ho nepřemohly. Byla ukazována i mince s obrazem báječného krále, ač v redukcích žádných peněz nebylo.

Odpůrci v Římě

Leč řád měl dosti odpůrců i nepřátel v samém Římě. Jejich středem byl kardinál Passionei, skvělý kavalír, který udržoval styky s tehdejšími učenci, ale i s jansenisty a osvícenci. Od roku 1738 byl v čele kanceláře, v níž se vydávala papežská breve. Zjevní i tajní,

osobní i zásadní odpůrci jesuitů mívali tajné schůzky a radili se, jak Loyolův řád zahladit. Byl mezi nimi i mladý synovec generálův Scipio Ricci, potomní biskup v Pistoji. První, o čem se usnesli, bylo, že je třeba jej připravit o dobré mínění, kterému se těší u věřících. Brzy poté byla Evropa i zámořské země jako na povel zaplaveny takovým množstvím pamfletů, a to nejhoršího druhu, že to budilo úžas.

Visitace řádu

Pombal vymohl v Římě breve, kterým kardinál Saldanha byl pověřen úkolem zvisitovat jesuitský řád a odklidit prý zlořády v něm hluboce zakořeněné. Breve dávalo kardinálovi více práv, než papež povolil. Saldanha byl počestný prelát, ale úplně závislý na Pombalovi. Sotva zavadil o jesuitský dům, přece však zjistil, že řád vede v koloniích pohoršlivý obchod, jejž on pod trestem exkomunikace zakazuje.[158]) Hned poté se objevilo na chrámových dveřích nařízení, kterým se ke cti a slávě Boží, z dobrých a spravedlivých důvodů jesuitům zapovídalo zpovídati a kázati. Jesuité byli ohromeni, lid roztrpčen, část magnátů rozezlena. To se stalo za sedisvakance r. 1758. Téhož roku dosedl na Petrův stolec Kliment XIII., odchovanec a příznivec jesuitského řádu, který vynaložil veškeré úsilí, aby hrozící pohromu od něho odvrátil.

Poslední generál Lorenzo Ricci

Současně byl za generála zvolen Lorenzo Ricci. Do řádu vstoupil jako 15letý jinoch neporušených mravů, zbožné mysli a dobrého srdce. Působil ve škole a dva roky byl sekretářem svého předchůdce. Podle lidského soudu se Ricci méně hodil za představeného v tak bouřlivé době, kdy šlo o bytí a nebytí celého řádu. Papež mu dal radu: mlčet, trpět a modlit se; a tento způsob obrany doporučoval Ricci svým podřízeným po celou dobu svého generalátu. Celému světu bylo brzy zjevno, že nový generál nemá potřebné bojovnosti, což činilo nepřátele tím troufalejšími a svévolnějšími. Nezanedbal sice nic, co bylo jeho povinností, ale bylo také nesnadno čelit žákům Voltairovým, prostým mravních i náboženských zásad, kteří se neštítili nejnižší perfidie a brutálního násilí.

Atentát na krále 1758

V noci před 4. zářím 1758 bylo střileno na povoz, v kterém se portugalský král vracel ze záletů. Členové rodu Tavora se cítili uraženi a chtěli jej od takových návštěv napříště odstrašit. Pombal proti skutečným i domnělým vinníkům strašně řádil. Z četných odsouzených bylo dvanáct ukrutným způsobem popraveno.

Někteří byli sťati, jiní upáleni, většinou byli přivázáni na kříže, probodnuti nebo řemeny uškrceni, pak jim byly ruce i nohy roztříštěny kovovými palicemi. Mučení trvalo od sedmé hodiny ranní do třetí hodiny odpolední. Pombal se díval na oběti své msty z okna

[158]) Záminka byla vzata z redukcí, jejichž přebytky byly prodávány a z výtěžků byly placeny daně a pořizovány věci, které v redukci chyběly.

paláce a pásl se na jejich mukách s vybroušenou ukrutností. Členové předních rodů Tavora a Aveiro, spříznění s vládnoucí dynastií, zle pykali za to, že s povýšencem nechtěli vejít v příbuzenské svazky. Pombal dal popravu zobrazit mědirytinou, uchvátil jejich nejlepší statky a jejich úřady podělil své příbuzné.[159])

Ministr využil výstražné střelby na králův povoz nejen k zdeptání magnátských rodů, ale i ke zničení jesuitského řádu. Za procesu v prosinci 1758 obsadily v Lisaboně vojenské oddíly sedm jesuitských domů, prý na ochranu jejich obyvatel před zuřivostí lidu, který je přesvědčen o účasti jesuitů na atentátu proti králi. Dodávali prý rebelům odvahy, vybízeli je ke svržení krále, uchvácení koruny, a ujišťovali je, že se tím nedopustí ani všedního hříchu. I na skřipci vymáhal na zatčených výpovědi. Atentát je prý dílem msty za to, že jim zapověděl obchod a přístup ke dvoru.

Královským dekretem řád zrušen 1759

A nyní následovala rána, jakou nikdo netušil, jaké se v Evropě nikdo neodvážil od dob Filipa Sličného, proslulého katana templářského řádu. V lednu 1759 podepsal král dekret, podle něhož všichni jesuité mají být pro své zločiny zatčeni a jejich statky zabaveny. Biskupové, kteří dotud užívali služeb řádu tou měrou, že si i pastýřské listy dávali od jeho členů psát, varovali nyní na Pombalův rozkaz věřící před řeholníky, jejichž mravy jsou prý špatné, učení bezbožné, školy zhoubné, kteří se tak dalece zapomněli, že králi ukládají o bezživotí.

Kardinál Saldanha jim v pastýřském listě oznamoval, že jako visitátor vynaložil veškeré úsilí, aby je přivedl k zachování jejich svatých stanov, leč marně; nechť spojí své vroucí prosby s jeho modlitbami za obrácení těch nešťastných pobloudilců. Zato do Říma došlo přes dvě stě listů od předních prelátů Evropy, i od hr. Manderscheitta, primasa českého, kteří se řádu rozhodně zastávali.

Komise v domech prodaly zásoby, hledaly zbraně, bylo i pod podlahou kopáno a pátráno po skrytých pokladech. Jako rebelové a velezrádci byli vykázáni i ze všech kolonií a pod trestem smrti jim byl zakázán pobyt na portugalské půdě. Týmž trestem bylo pohroženo všem, kdo jim poskytli přístřeší. Portugalská řádová asistence měla 1697 členů; z těch působilo 909 za mořem, v samé Číně přes sto.

Jeho členové dopraveni do církevního státu

Následovalo osm transportů. Z Lisabonu a kolonií byli zajatci odvezeni do církevního státu jako »dar sv. Petru«. Celkem jich tam bylo dopraveno 1091. Zvláště v Brasilii si někteří vyžádali od Saldanhy propuštění z řádu. Na novice byl činěn nátlak, aby se vrátili k rodičům. Význačnější členy, a zvláště cizince, uvrhl Pombal do šesti vězení pověstné lisabonské pevnosti St. Julian. Evropa se ne-

[159]) Weiss: Weltgeschichte, VII. 209 (1884).

měla z jejich úst dověděti pravdu. Tam strádali 18 let, až do smrti svého katana. Byly to podzemní těsné jámy, v průměru jen 4 pídě, v nichž za přílivu stoupala voda dvě pídě vysoko. Svátostmi jim bylo posloužení jen tehdy, když lékař přísežně potvrdil, že vězeň je blízek smrti.

Na papežův protest odpověděl portugalský vezír tím, že dal nuncia třiceti dragouny doprovodit za hranice. Řehoř VII. a Inocenc III. by byli na toto neslýchané násilí odpověděli blesky církevních trestů. Ale v době absolutních a osvícenských vlád se papežové mocných tohoto světa báli; jen se ohrazovali, prosili a podle vlastního doznání »otročili«.

Kliment XIII. i generál Ricci se starali o vyhoštěnce, seč byli. Generál prodal z il Gesù zlaté a stříbrné skvosty a vyžádal pro řád dovolení, aby mohl přijímat mešní stipendia, což řádové stanovy do té doby nepřipouštěly.

P. Malagrida upálen

Pombalova zášť proti řádu vyvrcholila popravou P. Gabriele Malagridy, 72letého starce, který přes třicet let pracoval v Brasilii a měl pověst světce. R. 1754 jej povolala královna matka do Evropy, aby ji připravil na smrt. Nyní byl s jinými uvržen do žaláře, ale po půl třetím roce byl postaven před inkviziční soud, kterému předsedal Pombalův bratr. Byl obžalován pro dva spisky, zbožné, naivní a neurovnané. Buď byly podvrženy, nebo mysl autorova dlouhým a tvrdým vězením zeslábla. Byl odsouzen jako zarytý kacíř, buřič, lživý prorok a falešný svatý. Dne 21. září 1761 byl za veřejného autodafé, před očima krále, celého dvora a vyslanců potupen, uškrcen a spálen. Byla to jakoby pečeť, vpálená na jméno celého řádu a na jeho činnost. Evropa žasla a ministři sousedních států viděli, co si lze beztrestně dovolit.

Omezení církevních práv

Pombal sesadil tři biskupy, kteří nechtěli dbát jeho pokynů, a jednoho uvěznil proto, že v pastýřském listě odsoudil nevěrecké francouzské spisy; list byl veřejně katem spálen. Bez vládního dovolení nikdo nesměl být svěcen na kněze, přijat za novice, mnoho duchovních bylo uvězněno. Na portugalských silnicích se stali běžným zjevem mniši vodění vojáky. Některým řeholím zakázal konat misie, těm kázat, jiným zpovídat, některé kláštery jim zrušil. Papežský index zapovězených knih tam neměl mít platnosti. Chtěl mít církev úplně závislou na vládě.

Ve Francii

Francie, která kráčela v čele evropských národů, nesměla se dát předstihnout bezvýznamným Portugalskem. Tamní všemocný ministr vévoda Choiseul byl odhodlán následovat »vznešeného příkladu« Pombalova, ovšem bez deportací, žalářů a úplného ožebračení, což se příčilo francouzské povaze. Ač osvícenec a epikurejec, činil to spíše z politiky než z osobního záští; chtěl se zavděčit veřejnosti,

filosofům, parlamentům, jansenistům a Madame Pompadour, králově milostnici, která ovládala dvůr a jejíž přízni i Choiseul děkoval za své povýšení. Zato zle u ní byli zapsáni jesuité. Madame chtěla veřejně a nábožně přijímat svátosti, a při tom dále dávat celému světu pohoršení. Jesuité přes to, že jejich morálka byla rozkřičena jako příliš volná a pružná, nechtěli házet perel tam, kam se podle slov evangelia házet nemají. Jak snadno si mohli naklonit mocnou vládkyni dvora! Oni však raději na sebe uvalili její hněv, než aby ji dispensovali od Božího přikázání. Našla si zpovědníky mírnější, kteří jí svátostmi posloužili.

Lavalette a jeho podniky

Zhroucení řádu tam bylo urychleno neštěstím a vlastní vinou. P. Lavalette, správce misie na Malých Antilách s hlavním sídlem na ostrově Martinique, chtěl hospodářsky povznést zadluženou misii. Koupil rozsáhlé pozemky, ovšem z půjček, a 400—500 černochů na nich pěstovalo cukr a kávu; s počátku štěstí jeho podnikům přálo. Vtom vypukla sedmiletá válka mezi Francií a Anglií o panství nad Severní Amerikou, kterou Francie prohrála. Skvělé koloniální plány byly pohřbeny, nečítaje velkých škod na loďstvu a lidech.[160]) A do této státní a národní pohromy byla stržena i kvetoucí misie na Martinique.

Roku 1755 na hrazení dluhů poslal Lavalette do Evropy zboží v ceně 600 tisíc livrů. Ale blízko před přístavem Bordeaux byla loď přepadena od anglických pirátů a veškeren náklad zabrán. A nyní stíhala misii rána za ranou. Asi polovice černochů byla sklácena epidemií a nová zásilka zboží na třinácti lodích holandských padla opět do rukou Angličanům.

Bezradný Lavalette chtěl zachránit ztracenou misii obchodem ve vlastním slova smyslu, to jest lacino kupovat, dráže prodávat, a tak těžit z rozdílu cen; dotud prodával jen úrodu vlastní farmy, což církevními zákony zakázáno není. Z nových půjček nakoupil mnoho zboží, ale pro dlouho trvající válku je nemohl do vlasti dopravit; zůstalo ve skladištích a jeho cena klesla.

Ohromný dluh

Roku 1760 se provalila trapná aféra. Senzační proces budil pozornost celé země. Obchodní dům v Marseilli, s kterým byl Lavalette ve spojení, prohlásil úpadek a věřitelé žádali vyplacení směnek, podepsaných správcem misie. Ten přiznával, že jeho dluhy činí nejvýš 2½ milionu livrů; požadavky věřitelů však dosahovaly závratné sumy 4½ milionu, takže bylo důvodné podezření, že část směnek byla podvržena. Dluhy vzrostly především válečnými pohromami, vysokými úroky, ale i nepoctivostí židovských překupníků, velkými dary vysokým úředníkům a jejich skvělým hoštěním.

[160]) Francie pozbyla 300 obchodních lodí a 10 tisíc plavců; kořist, jíž se Anglie zmocnila, se cení na 300 milionů livrů.

Parlament odsoudí řád k placení 1761

Část dluhu pařížská provincie zaplatila; ale když věřitelů hrozivě přibývalo, odkázala je na misii, poněvadž před zákonem je právní osobou každý dům sám pro sebe. Představení pěti francouzských provincií věděli, že jde o jejich bytí a nebytí, a v bezradnosti a tísni se dopustili nejedné chyby. Hledali na př. proti nižším instancím práva u nejvyššího soudního dvora, u pařížského parlamentu, spoléhajíce na své odchovance a přátele, kteří v něm zasedali. Ten však, věren galikánským tradicím, rozhodl proti řádu a odsoudil jej k placení dluhů, které vázly na misijním domě na Martinique; věřitelé že se mohou hojit na statcích řádu ve Francii.

Prokurátoři čtyř provincií se však vzpírali platit, ježto prý misie patří k provincii pařížské, a žádali generála, aby ohromný deficit hradil celý řád. Finanční stav jeho domů poslední válkou značně utrpěl; ještě nejlépe byly situovány domy španělské.

Nepřátelské kroky parlamentu 1762

Zatím co generál hledal úvěr a vyjednával o půjčkách, vyhlásil pařížský parlament s neočekávanou ukvapeností sekvestraci všech jesuitských statků ve Francii, zakázal řádu veřejné i soukromé vyučování, jejich žákům přístup k hodnostem a úřadům, 24 jesuitských spisů dal veřejně spálit katem, prý pro zhoubné učení, v Paříži dal zavřít všechny jejich školy a kostely, a biskupům zapověděl přijímat jeho členy do svých služeb.

Ve venkovských parlamentech byl veden mezi stranami tuhý boj; v městě Toulouse byla tato opatření odhlasována jen 41 hlasy proti 39, v Bordeaux 23 proti 18. Zato biskupové se řádu ústně nebo písemně u krále zastali, vyjma jednoho, který byl jansenista.

Představení se ohlíželi jako tonoucí po záchraně. Prohlašovali, že jsou ochotni učit i na svých školách čtyřem galikánským článkům. Od generála však utržili přísnou důtku; ať raději celý řád zhyne, než aby se zachránil prostředky hříšnými.

Apatický král neřídil událostí, nýbrž byl jimi vlečen. Podle rady svých rádců žádal papeže Klimenta XIII., aby řád zachránil povolením některých změn v jeho stanovách, zvláště ustanovením generálního vikáře pro Francii, který by nepodléhal generálovi. Jako odpověď došla z Říma památná slova: »Sint ut sunt, aut non sint!« (Ať zůstanou jací jsou, nebo ať vůbec nejsou!)

Královský dekret 1764

V prosinci r. 1764 podepsal král pod nátlakem dvora dekret o zrušení řádu. Povolil však jeho členům pobyt v zemi a z prodaných statků skrovnou pensi. Novici byli posláni k rodičům a klerici vyzváni, aby žádali za propuštění. Francouzská asistence měla tehdy 84 kolejí, 3049 členů; z nich 142 kněží působilo v misiích. Statky byly ceněny na 58 mil. livrů.[161])

Mnozí pracovali ve službě biskupů na svých stanovištích dále, jiní

[161]) Koch, Jes. Lex. 578.

se stali zámeckými kaplany u svých příznivců, někteří našli pohostinství v sousedních zemích, také ve Španělsku; dvanáct jich přišlo do Čech.

Země, v níž velké defraudace a korupce mají smutnou tradici jako nikde jinde, náramně se horšila nad obchodem ve prospěch misie! Řád byl ochoten všechny věřitele uspokojit. Lavalette přiznal, že vedl obchod bez vědomí představených, a žádal za propuštění. Nedal příčinu, nýbrž pouhou záminku k zrušení řádu ve Francii.

Ve Španělsku

Nejvíce kolejí, členů a sympatií měl jesuitský řád ve vlasti svého zakladatele a v jejích koloniích (Mexiku, Jižní Americe, na Filipinách). R. 1749 bylo ve španělské asistenci 5.110 členů, z toho v Evropě 2.950, za mořem v misiích 2.164. Pro mládež zřídil a vedl v celé té oblasti 196 škol, vlastní dorost vychovával ve 12 noviciátech. Ve Španělsku učil na 117 školách, takže tamní inteligence z největší části prošla jeho ústavy. V Madridě byla kolej výlučně pro syny grandů; těm se tam dostávalo výchovy, jaké vyžadovalo společenské postavení budoucích kavalírů.

Nevčasná satira

Roku 1758, tedy bezprostředně před zrušením, vzbudil mezi tamním klerem nemalou nevoli P. Isla satirickým spisem (Fra Gerundio), v němž tepal nabubřelost a prázdnotu kázání, v jakých si tehdejší baroková doba libovala. Autor napodobil Cervantesova Don Quixota. Kniha byla rozebrána v několika dnech. Byla často vydávána, i do jiných řečí přeložena, a dobyla si evropského jména. Neminula se s účinkem. Groteskní kázání přestala, ale tohoto úspěchu bylo dosaženo v nevhodné době. Voltairově generaci, která pohrdala náboženstvím, se tím dostalo nových podnětů k úšklebkům a posměchu.

Karel III. 1759—1788

Působení řádu v té které zemi záviselo na blahovůli králově; tak tomu bylo i ve Španělsku. Též u tamního dvora nemile působil odboj sedmi redukcí v Paraguayi. Karel III. byl panovník zbožný a mravně zachovalý, ač záhy ovdověl. Jediná vášeň, jíž hověl, byl lov. V něm hledal rozptýlení a náhradu za jiné zábavy. Denně chodil na mši svatou a zavrhoval bezbožné učení francouzských filosofů; měl však kolem sebe rádce, holdující jejich názorům, a jeden z nich, hr. Tanucci, Jihoital, byl i jeho vychovatelem a důvěrným přítelem. Panovalť Karel předtím 20 let v Neapolsku; zanechav tamní trůn svému synu Ferdinandu IV., ujal se vlády ve Španělsku. V Parmě a Piacenzi byl vévodou jeho synovec, také Ferdinand. Jinak byl Karel III. poněkud omezeného ducha a při tom umíněný a svéhlavý.

Vzpoura pro klobouky 1766

Roku 1766 zakázal jeho ministr Squillace starošpanělskou módu, dlouhé řasnaté pláště a široké klobouky. Zločinci prý se do nich zahalují, zakrývajíce si jimi tváře, a tak unikají rameni spravedlnosti. Toto nařízení, ale i drahota, špatné hospodářství a hněv proti

ministru-cizinci vedly v Madridě a jiných městech k nepokojům, při nichž přišlo několik lidí o život. Král se uchýlil z hlavního města do Aranjuezu. Brzy však nastal opět klid a vše skončilo všeobecnou amnestií.

Řád ztratil ochránkyni

V červenci téhož roku zemřela královna matka Alžběta z rodu Farnese. Členové tohoto rodu náleží k největším příznivcům jesuitského řádu. Pavel III. jej potvrdil a kardinál Farnese mu zbudoval v Římě chrám il Gesù, v němž je i pochován. Jesuité brzy poznali, jak mocnou záštitu v královně ztratili.

Brzy po její smrti se vyskytl návrh, aby původcové oné vzpoury, která krále před celou Evropou zahanbila, byli zjištěni a potrestáni. Též francouzský ministr Choiseul radil, aby vinníci byli »zjištěni«. Byla sestavena mimořádná rada, v jejíž čele byl postaven hr. Aranda, byli jmenováni tajní soudci, zavedeno tajné řízení. Všichni členové přisahali, že o všem zachovají nejpřísnější mlčení. V lednu 1767 byla králi podána obžaloba, v níž jako původce oné vzpoury byl označen jesuitský řád. Nemůže prý králi zapomenout, že on ve své osvícené moudrosti udělal u svého dvora rázný konec jeho nesnesitelné despocii, že si zvolil zpovědníka z jiného řádu (františkána) a že na přední úřady místo jesuitských kreatur dosadil jiné, zkušené a moudré muže.

Těžká obžaloba

A nyní následovala řada zločinů, kterých se řád dopustil, jen aby ztracených posic u dvora opět dobyl. V tajných tiskárnách prý tiskli pomluvy o králi a jeho rádcích, uvádějíce v pochybnost jeho pravověrnost a mravní život, pokoušeli se vnést i rozkol do královské rodiny. Vzpouru prohlásili za dovolenou, ba záslužnou a sami ji připravili. Část kolonií už opanovali (Paraguay), v ostatních rozněcují plamen povstání. Část Severní Ameriky a Manilu byli ochotni vydat nepříteli, jak nalezené dokumenty nad denní světlo dokazují. Neštítí se ani nejnižších prostředků, jen když vedou k cíli. Rozšiřují falešná proroctví a z objevivší se komety předpovídali brzkou smrt královu a konec bourbonského rodu. Občan v Murcii, který byl oběšen pro vyhrožování vládnoucí dynastii, prý byl jejich příznivec a stoupenec, odchovaný v jejich zásadách; proto oni projevovali nad jeho popravou tak velkou bolest. Každý pokus o jejich napravení je nejen marný, naopak dohání tyto lidi, skrz naskrz zkažené a nebezpečné, jen k větší zuřivosti a zločinnosti. Portugalskému králi, který se pokoušel jejich řád zreformovat, se odměnili tím, že proti jeho životu zosnovali nehorázný atentát. Nakonec vyšetřující komise králi radí, aby nebezpečné nepřátele míru, kteří jeho státem otřásli do základů, ze svých zemí vyhostil.

Jesuité tušili, že se proti nim v zákulisí něco kuje, ale spoléhali na krále a Arandu, své nejzarytější nepřátele. Král ještě toho roku 1767

dovolil 40 jesuitům odplout z Cadixu do kolonií. Aranda měl v řádě dva synovce a P. Martinez byl domácí přítel jeho rodiny.

Král přijal žalobu bez soudu, uznal její pravdivost a 27. února 1767 podepsal dekret, kterým byli všichni členové provinilého řádu z jeho zemí vypověděni a veškeré jejich jmění zabráno pro královskou komoru. Jeho provedením byl pověřen hr. Aranda.

Královským dekretem zrušen 1767

Dne 31. března před půlnocí obsadily vojenské oddíly ulice, vedoucí k sedmi madridským kolejím. Když uhodila dvanáctá, bylo u jejich bran zazvoněno a jménem krále žádáno, aby otevřeli. Ohromeni a rozespalí nevěděli, zdali to, co se děje, je skutečnost či příšerný sen. Byl jim přečten dekret, dovoleno vzíti s sebou šat, kněžské hodinky a kuřivo, a ihned sednout do přichystaných vozů. Ještě před svítáním bylo tamních 200 členů již daleko za městem na cestě k moři do přístavu Kartageny.

Ve veřejném ohlášení pochválil král jiné řehole i světské duchovenstvo pro jejich věrnost, dobré učení a zvláště proto, že si hledí svých úkolů a nepletou se do politiky. Proti jesuitskému řádu prý byl nucen přísně zakročit ze spravedlivých a závažných důvodů, které tají ve své královské hrudi. Jak se zdá, ministři jej přesvědčili, že jesuitská strana mu ukládá o život. V ostatních domech došlo k zatčení v noci před 3. dubnem. Následovala deportace zajatců ze Španělska i rozsáhlých kolonií nejprve na Korsiku, pak do církevního státu. Indiáni provázeli své duchovní otce mnoho mil cesty.

Odpůrci řádu se radovali, jeho přátelé mlčeli, poněvadž jakýkoliv projev proti dekretu byl zakázán jako velezrada. Papeži oznámil král zrušení jako hotovou věc. Ten mu odpověděl listem, který nelze číst bez hlubokého pohnutí: »Je to možné, abys i ty, synu můj, způsobil svému Otci tak velkou bolest? Je to možné, aby věrný katolický král až na pokraj naplnil kalich mého utrpení, aby starce, těžce zkouženého strastmi všeho druhu, osudnou ranou sklátil až do hrobu? Je to možné, aby dobrý a zbožný španělský král své mocné rámě, kterým jej Bůh vyzbrojil k hájení a zvelebování církve, vydal jeho nepřátelům? Chce svým národům vzít řád, který k větší cti a slávě Boží založili španělští světci? A chce jej zahladit bez vyšetřování, bez výslechu, bez možnosti se hájit, chce jej připravit o dobré jméno, oloupit a vyhnat? A nemyslíš, že tím ohrožuješ spásu své duše? Schválí nejvyšší Soudce, co schvalují tvoji rádcové? Zámořským zemím bereš tolik hlasatelů víry; jestliže proto zahyne jen jediná duše, jak to zodpovíš na posledním soudě?«

Papežův bol a protest

Zapřisahal jej, aby osudné nařízení odvolal nebo aspoň poodložil do řádného výslechu a soudu. Také jako suverén se ohrazoval proti rušení mezinárodních práv, když mu bez svolení posílá do jeho státu tisíce vlastních poddaných. Jak je uživí a čím je zaměstná?

Král podle rady ministrů odpověděl, že jeho návrh přichází pozdě. V misiích prý je s dostatek postaráno o náhradu. Dále se král pozastavuje nad tím, že se papež zdráhá přijmout španělské jesuity, když nedávno přijal portugalské? Co by tomu řekla Evropa, že papež nechce mít ve svém státě těch, které předtím všem tak vřele doporučoval?

Novicům byl někde i šat s těla stržen a byli posláni k rodičům. Návrat byl všem zakázán pod trestem smrti nebo doživotního žaláře. Skrovná pense jim byla slíbena.

Neapolsko a Parma

Ministři v italských sekundogeniturách, Tanucci v Neapoli a Du Tillot ve vévodství parmském, dbalí všech pokynů z Madridu, vyhostili členy téhož řádu do sousedního církevního státu jednak po suchu, jednak po moři.

Neapolská provincie měla 631 členů. Skoro polovice přijala propuštění jednak pod vládním nátlakem, jednak v předtuše blížící se úplné katastrofy. Ze 786 členů sicilské provincie přijala sekularisaci většina.

Tíseň a smrt Klimenta XIII.

Papež protestoval před Bohem a lidmi proti rušení svých výsostných práv. Ale protest vzbudil v Evropě jen slabý ohlas. Marie Terezie mu vyslovila vřelou účast; nezbývá prý než se modlit, aby církev neutrpěla škody.

Roku 1765 zvláštní bulou co nejslavnostněji s veškerou váhou své apoštolské moci potvrdil konstituce jesuitského řádu, jeho učení a činnost, aby od něho odvrátil valící se pohromu. Ve Francii byla však bula spálena, jinde zakázána.

Bourbonští ministři zbořili polovici řeholní budovy a nyní začali urputně dotírat na papeže, aby sám zbořil i část, která ještě stála. Zabrali mu i jeho území, Avignon ve Francii a Benevent v Neapolsku. Papež však pravil, že si dá spíše obě ruce useknout, než aby podepsal dekret o zrušení řádu. Ale neodbytné naléhání, vzpurné pohrůžky, násilné omezování církevních práv dojímaly 76letého starce tou měrou, že nevycházel z rozechvění. Zemřel na srdeční mrtvici 2. února 1769.

Pomník od Canovy

Pomník na jeho hrobě u sv. Petra od Canovy, provedený v čistém klasicistickém slohu, představuje tři symbolické postavy: víru, objímající kříž, důvěru a lásku. Dva lvi, ostražitost a síla, střeží podstavec.

Volba nového papeže; nátlak vlád

Zástupci bourbonských dvorů napjali všechny síly, aby zabránili volbě papeže, který by přál řádu jesuitskému. Generál Ricci naopak navštěvoval pořadem kardinály a se slzami je zapřisahal, aby zvolili někoho, kdo řádu přeje. Marie Viktorie, portugalská královna, psala svému bratru Karlu III., že si žádný kníže nebude jist životem, bude-li zvolen papež jesuitské strany. Vyslanci v Římě vyhrožovali,

že jejich vlády neuznají papeže, kdyby byl zvolen před příchodem zahraničních kardinálů; ti totiž dbali pokynů svých zeměpánů.

Konklave také navštívil císař Josef II. se svým bratrem Leopoldem, vévodou toskánským. Cestoval sice na zapřenou jako hr. Falkenstein, ale ihned byl poznán a všude s náležitou poctou přijat. Od 250 let, od dob Karla V., neviděl Řím tak vzácného hosta.

V konklave bylo 43 kardinálů. Ale bylo nesnadno nalézt kandidáta, který by jako papež měl odvahu i s kořeny vytrhnout strom, z kterého byly dosud sráženy jen větve. Vyslanci měli podrobnou karakteristiku všech kardinálů. Většina z nich (26) byla od nich označena jako »špatná«, to jest řádu nakloněna. Byli odhodláni jejich volbu nepřipustit, a to vyhrožováním, že bourbonští panovníci nikoho z nich jako papeže neuznají.

Několik bylo označeno jako indiferentní. Třetí skupinu tvořili »dobří a velmi dobří«, t. j. k řádu chladní.

Kliment XIV. 1769—1774

Hledání vhodného kandidáta trvalo dost dlouho. Konečně se strany shodly a souhlasnou volbou byl na uprázdněný stolec povýšen Lorenzo Ganganelli, minorita, jako Kliment XIV. Jeho jméno bylo v seznamu zapsáno mezi dobrými. Byl syn venkovského lékaře a ve svém řádě náležel k význačným osobnostem. Byl profesorem theologie a byl povolán za přísedícího inkvisičního úřadu. Dvakrát byl zvolen za generála řádu, ale volbu nepřijal. Hodnostářům, zastávajícím jeho úřad, kynulo povýšení do sboru kardinálů. R. 1769 jej skutečně Kliment XIII. vyznamenal purpurem domnívaje se, že jím ve svatém kolegiu posílí stranu, přející osočenému řádu; nazval jej »jesuitou v minoritském hávu«. Dřívější náklonnost k jesuitům v kardinálu Ganganellim však ochladla, a nesnadno říci, zda opravdově či jen na oko, z politiky.

Španělský král žádal svého vyslance, aby se budoucí papež předem, ještě před svým zvolením zavázal, že zruší jesuitský řád. To by však byla bývala hříšná simonie, jíž byl sotva kdo ochoten se dopustit. Nicméně na otázku, jaké stanovisko hodlá zaujmout vůči pronásledovanému řádu, odpověděl Ganganelli všeobecně, že by jeho zrušení za jistých okolností nebylo nemožné. V Madridě v královské kapli bylo za šťastnou volbu zpíváno Te Deum, nařízena třídenní iluminace a španělští kardinálové byli štědře odměněni.

Jeho povaha

Kliment XIV. byl zbožný, bezúhonný, učený muž a zůstal prost nepotismu. Ale jeho síly nestačily na šťastné řešení úkolů mimořádných, těžkých, před které byl postaven. Nikdy nezastával nějakého diplomatického poslání, nikdy nevyšel za hranice Italie a byl bázlivý. S prohnanými diplomaty bourbonských dvorů se nemohl měřit; ti mu nedopřávali oddechu. Osudné však bylo, že Kliment XIV. si nedovedl vybrat z četných prelátů schopné pomocníky, kteří by byli

nahradili to, co se jemu nedostávalo, kteří by byli dovedli tehdejší vyzývavé a neomalené diplomacii rázně čeliti. Jeho důvěrnými rádci bylo několik málo lidí bezvýznamných a nehodných.

A nyní se rozpoutal mezi bourbonskými dvory a papežem čtyřletý boj, který upřímného katolíka naplňuje spravedlivým hněvem a hlubokým bolem. Vlády chtěly mít do dvou měsíců jesuitskou záležitost vyřízenu. Taktika, kterou papež jejich neodbytnému naléhání čelil, bylo odkládání; pro tak důležitou věc žádal čas. Ale již v září, čtyři měsíce po volbě, slíbil králi francouzskému, že jeho přání vyhoví, v listopadu totéž slíbil králi španělskému.

Jeho přísnost k jesuitům

V Římě hned po volbě nového papeže kolovaly zvěsti, že jesuitský řád nečeká nic dobrého. Když totiž generálové řádů vzdávali políbením nohy nově zvolenému papeži obvyklou poctu, papež všechny objal a laskavě s nimi rozmlouval. Jen P. Riccimu se tohoto projevu přízně nedostalo. A když doporučoval svůj řád jeho blahovůli, dostal ihned požehnání, které se uděluje na konci návštěvy.

Téhož roku šel podle zvyku koncem července prosit papeže, aby poctil přední dům jejich řádu svou návštěvou a na svátek sv. Ignáce v il Gesù s nimi oslavil jejich zakladatele. Dvě hodiny čekal na audienci, ale marně.

Když jel papež městem a jesuité před ním na ulici poklekli, odvrátil se od nich a ani požehnání jim nedal. Též jim vzal správu Germanika i některých jiných ústavů. I na jiných místech církevního státu jim rušil domy.

Cordara, poslední dějepisec starého Tovaryšstva, papeže hájí. Srovnává jej s Pilátem, který dal Ježíše zbičovat, aby ukojil vztek jeho nepřátel. Ale čím více příkoří papež řádu působil a trpěl, tím urputněji se bourbonské dvory dožadovaly jeho zrušení.

Vyslanec Monino

Unaven již tříletými odklady a vytáčkami, jmenoval Karel III. svým vyslancem při římské kurii hr. Josefa Monino, advokáta, laika; byl to nejzarytější nepřítel jesuitského řádu ve Španělsku, člověk lstivý, tvrdý a houževnatý. Když papež uslyšel tuto smutnou novinu, povzdychl prý si slovy: »Kéž Bůh odpustí králi jeho poslání!«

Posměšné letáky

Z hojné současné literatury, přetřásající otázky dne, velký rozruch vzbudil leták, na němž byl vyobrazen poslední soud, a španělský král tam byl umístěn mezi zavrženými. Knihkupectví, v němž byl prodáván, bylo na papežův rozkaz ihned zavřeno a šiřitelé satirického listu byli zatčeni. Původce nevhodného vtipu byl zjištěn v knihkupci na území benátské republiky; vytiskl to v naději na hojný odbyt a zisk, ale řádu se tím velmi přitížilo. Král to pociťoval jako velkou urážku a původce tušil v členech vypuzeného řádu.

Brzy se objevil v Římě jiný posměšný leták. Byl na něm znázorněn jesuitský generál, spoutaný. Po jeho levici tři Bourboni, na pravici král sardinský, pruský a císař Josef II. Stojí s ním před soudcem papežem, jenž

se jich táže: »Co chcete, abych učinil člověku tomuto?« Bourboni odpovídají: »Ukřižován buď!« — »Ale, co zlého učinil?« Král sardinský: »Já na něm žádné viny nenalézám.« Císař Josef: »Já jsem nevinen krví tohoto spravedlivého.« Král pruský: »Co mně dáte, a já vám ho zradím?« I radili se, jak by ho lstí jali a usmrtili.

Monino hned při první audienci prohlásil, že další odkládání je jen klamáním suverénů a že bude mít za následek zrušení všech řádů ve Španělsku. Papež sliboval, že zakáže jesuitům přijímat novice a že tak řád pozvolna odumře. Monino však tvrdil, že to jest jen zastírání věci; zlo musí býti vyhlazeno z kořene. Monino vytrhl vůdčí úlohu v projednávání celé záležitosti papeži z rukou a zastrašil jej do té míry, že papež od něho přijal i sepsaný návrh buly, který se stal jádrem papežského breve, kterým byl řád zrušen. Jeho důvěrné rádce podplatil. Každý kurýr z Madridu přinášel nové urgence; bylo vyhrožováno přerušením styků a obsazením dalších částí papežského státu.

Fridrich II. a jesuitský řád

Zato Fridrich II., král pruský, vzkázal (1770) do Říma, aby v katolických částech jeho státu byl řád zachován. Dokud byl řád mocný, tehdy se ho nezastával; ale nyní po tolika pohromách, jež jej stihly, se mu nezdál nebezpečný a chtěl jeho školy katolíkům ponechat.

Tento projev přízně vzbudil v některých jeho členech velkou důvěru. P. Pinto ze Sardinie, jenž dlel ve Slezsku, vyžádal si u krále audienci. Dostalo se mu jí v Postupimi. Žádal jej, aby se prohlásil za ochránce jesuitského řádu, a tak jej zachránil před hrozícím zrušením. P. Pinto jednal asi v intencích svých spolubratří římských, ale nikoliv svého generála. Od toho obdržel přísnou důtku: »Strasti, které na nás doléhají, některé podřízené zbavují zdravé rozvahy; myslí, že představení nic nedělají; oni však s radou moudrých mužů činí mnohé kroky, o kterých podřízení nevědí.«[162])

Věc nezůstala utajena. Král psal d'Alembertovi, že posel jesuitského generála jej žádal, aby se prohlásil za protektora jeho řádu. On však že nepokládal za vhodné zastávat se řádu, který prvorození synové církve zrušili, a že papež, pán ve svém domě, při zavádění reforem se nebude ohlížet na kacíře. Opisy listu záhy kolovaly na bourbonských dvorech i v Římě a způsobily nemalé rozčarování. Španělský král, pln rozhorlení, psal papeži, že ten krok jej musí najisto přesvědčit o intrikách a o rebelii řádu proti katolickým knížatům a proti svaté Stolici. — V Polsku byli jesuité ochotni vzdát se všech statků ve prospěch státu, jestliže se jich vláda zastane.

Naděje, skládané na Marii Terezii

Leč nikoliv král pruský, nýbrž Marie Terezie měla tehdy ve svých rukou budoucí osud Ignáciovy řehole. V jejích zemích žilo více jesuitů než v rozlehlé říši španělské: rakouská provincie (s Uhrami)

[162]) Stimmen der Zeit, L. Ricci (Duhr), 1928 (91).

měla 1900 členů, česká 1200, dvě belgické přes tisíc. K tomu třeba připočíst četné koleje v Haliči (po prvním dělení Polska 1772), na území milánském a domy v enklavách hornoněmeckých. Po předcích zdědila upřímnou náklonnost k jesuitskému řádu, jeho členům svěřila výchovu svých dítek, a papež proto najisto očekával, že se vysloví pro jeho zachování; její rozhodné slovo by bylo řád zachránilo. To bourbonští ministři věděli; ale jejich vychytralosti a zlomyslnosti se podařilo zbavit řád i této poslední opory.

Její starost o blaho dcer

Císařovně velmi záleželo na tom, aby své četné dcery co nejlépe zaopatřila, aby je dostala na evropské trůny. Tři provdala zrovna za prince bourbonské, a tím se dostala úplně do vleku bourbonské politiky. Marie Amalie se stala chotí Ferdinanda, vévody parmského, Marie Karolina chotí Ferdinanda, krále neapolského, a nyní se právě jednalo o zasnoubení nejmladší její dcery Marie Antoinetty s dědicem francouzského trůnu Ludvíkem XVI., nejhledanějším ženichem v Evropě. Jednou z podmínek bylo, že císařovna ponechá řád svému osudu. Působilo na ni též okolí, plné zapřisáhlých nepřátel řádu: ministr Kounic voltairián, osobní lékař Van Swieten jansenista, zpovědník probošt Jan Müller febronianista. Opačná a upřímná rada kardinála Migazziho byla oslyšena.

Něžnost milující matky, starostlivé o blaho dcer, zvítězila v ní nad zájmem o větší čest a slávu Boží. Císařovna jednala proti vlastnímu lepšímu přesvědčení. Teprve několik měsíců před smrtí, podle svědectví téhož kardinála, této přílišné lásky k vlastnímu tělu a krvi litovala. A tehdy neměla sebemenšího tušení o tom, že dcera, jíž za takovou cenu pomohla na nejskvělejší evropský trůn, bude s něho brzy od zuřivých jakobínů stržena a jako nejsprostší zlosynka potupně vlečena pod gilotinu!

Obavy a důvěra P. Ricciho

V únoru 1773 psal P. Ricci poslední okružní list svým bratřím: »Jsme úplně opuštěni a všech lidských opor zbaveni; naší jedinou pomocí jest Bůh. Není zapotřebí líčit velikost strastí, jež na Tovaryšstvo dolehly. Ty, které snášíme, jsou velké, a nemenší obava je z těch, které nám hrozí.« Nakonec všechny vyzývá k modlitbě a vytrvalosti v povolání.

Své nejbližší okolí, ohromené poplašnými zprávami, těšil a povzbuzoval k důvěře. Vždyť prý je neuvěřitelné, aby Kristův náměstek obtížil své svědomí tak zjevnou nespravedlností, aby rozpustil a zničil sbor, který si o svatou Stolici a církev získal tolik zásluh, aby jej zničil bez soudu a bez vyšetřování. Žádný panovník, žádný papež nemůže nikoho odsoudit, komu nebyla dána možnost se hájit; to je požadavek přirozeného práva. Odsoudí řád jen z nedostatku odvahy proti nevěrcům, kacířům a lžifilosofům, řád, který jen v tomto roce v jediném Sedmihradsku obrátil tisíc ariánů a jiných sektářů?

A rozhodnutí přece již padlo. Dne 31. července byl v il Gesù slaven svátek sv. Ignáce s menší sice skvělostí, ale s tím větší účastí věřících. Mluvilo se, že jesuité oslavují svého zakladatele naposled.

Breve »Dominus ac Redemptor«, kterým byl řád zrušen, má datum 21. července 1773; generálovi však bylo doručeno teprve 16. srpna. Breve obsahuje řadu výtek a vane z něho mrazivý chlad; vždyť jeho první náčrtek přinesl Monino. Jako vlastní důvod, proč je řád rušen, neuvádí ani špatné učení ani úpadek kázně, nýbrž to, že je překážkou pravého a trvalého míru v církvi.

Breve »Dominus ac Redemptor« 21. července 1773

Vlastní důvod zrušení

Bez porady s kardinálským sborem, jehož většina v této věci s papežem nesouhlasila, bez porady s biskupy a koncilem, který si volal na pomoc Kliment V., když jej rovněž despotický panovník dohánět k podobnému kroku proti templářům, zrušil Kliment XIV. jesuitský řád, nikoliv na základě právního řízení, nýbrž z plnosti apoštolské moci.

Deputace prelátů, provázená vojáky a policií, dostavila se dne 16. srpna večer do il Gesù a oznámila generálovi a jeho rádcům obsah breve. Generál v prvních okamžicích ztrnul. Brzy se však vzpamatoval a nabyl klidu. Komise se ho tázala, zdali breve přijímá? »Co nařídil papež, musí být každému svaté,« zněla jeho odpověď. Neprotestoval, nedovolával se soudu ani církevního, ani světského. Byl to nejtěžší rozkaz, jaký kdy papež řádu uložil, ale i nejčernější nevděk, jaký řád sklidil.

V Lisaboně bylo zrušení oslavováno vyzváněním a střelbou z děl. Rovněž od bourbonských panovníků byly papeži vysloveny vroucí díky a jejich ministři si vzájemně gratulovali k zničení »papežských janičárů«. Skvělé odměny pršely na ty, kteří se o dílo zasloužili. Monino byl povýšen mezi grandy a stal se zahraničním ministrem, Pombalův bratr, který dal upálit P. Malagridu, byl vyznamenán purpurem; ale dříve než jej oblékl, klesl nenadále v hrob. Rovněž španělský prelát Zelada, který v Římě upravoval text papežského breve, byl povolán do svatého sboru. Konečně i papež sám zapěl Te Deum, třebas ne tak brzy, jak očekával, za vrácení Avignonu a Beneventu.

Oslavy a odměny

Generál a jeho asistenti byli jako hlavní vinníci na naléhání španělského vyslance uvězněni v Andělském hradě. Šedesát vojáků je střežilo a v neděli vodilo na mši svatou. Ani volného pohybu jim nebylo dopřáno a 70letému starci v zimě v té kamenné spoustě nebylo ani zatopeno, ač o to žádal příbuzný markýz.

Vězení a smrt posledního generála 1775

A nyní teprve, po odsouzení, začal výslech a vyšetřování, jež nebralo konce. Ani Pius VI., ač řádu nakloněný, netroufal si z ohledu na španělské katany vznešeného vězně propustit. Dovolil mu v hradě jen volný pohyb. Stařec ranami osudu a žalářem zlomený, psal mu prosebný list, aby jej z toho pomalého a bolestného umírání vysvo-

bodil; jinak že mu nezbývá, než prosit Pána, aby jej co nejdříve z té bídy odvolal a život Jeho Svatosti na dlouhá léta k blahu církve prodloužil. Netušil, že Pia VI. čeká podobný konec ve Valencii, kam byl odvlečen revoluční armádou francouzskou.

Jeho modlitby byly vyslyšeny. Tuše blížící se konec, pět dní před smrtí, před přijetím oltářní Svátosti, u přítomnosti duchovních a stráží, přečetl osvědčení, v němž prohlašoval jako představený bývalého řádu Tovaryšstva Ježíšova, že ono nedalo ke svému zrušení žádné příčiny.

Dále prohlásil, že on sám k svému zajetí a věznění rovněž nedal žádné příčiny. Tento protest pokládá za potřebný, aby obhájil čest svého řádu.

Pro příkrost, bezpráví a tvrdé nakládání s ním a jeho spolubratřími nikoho před Bohem neobviňuje a všem odpouští.

Dne 24. listopadu 1775 byl ze svého utrpení vysvobozen. Nebyl zahrabán v žaláři, jak nařizoval španělský vyslanec, nýbrž se ctí uložen v il Gesù k ostatním generálům.

Byl prost vší hořkosti a msty proti svým tryznitelům. V jeho skromnosti, přímosti a trpělivosti je jakoby zosobněna nevina řádu.

Rozhořčení francouzských biskupů

Ve Španělsku mnozí biskupové s radostí ohlašovali breve, které jejich král na papeži vyvzdoroval. Ve Francii naopak byli biskupové tak velkou slabostí papežovou nemálo překvapeni. S hrůzou pozorovali vítězoslavný jásot jansenistů a lžifilosofů. V prvním rozrušení chtěli poslat papeži protest a odvolat se ke koncilu; ministr vévoda Aiguillon jim to však rozmluvil. Též král nerad viděl, že se s jesuity zachází jako se zločinci.

Princezna Louisa

Měli tam i mocnou přímluvkyni v princezně Louise. Ta těžce nesla, že její otec Ludvík XV. tone v bahně nepravostí a jde vstříc věčné záhubě. V dětinné, obětavé lásce se rozhodla, že vstoupí do přísné karmelitské řehole, aby mu tuhým pokáním vyprosila milost obrácení. U přítomnosti 24 biskupů, nuncia a celého dvora, obklopena dvorními dámami a oděna v královské roucho, zářící zlatem a perlami, poklekla před nunciem a prosila o přijetí mezi chudé sestry. Ve vedlejším pokoji pak svlékla světskou nádheru a jako prostá sestra Terezie se vrátila do kaple. Její hrdinná oběť vzbudila na rozmařilém dvoře hluboký dojem. R. 1777 ji poctil návštěvou i Josef II. Nadšen jejím povoláním nebyl. Pravil, že by se dal spíše oběsit, než aby vedl takový život. Nejinak ovšem smýšlel i její otec. Na posměch a úštěpky, jichž nezůstala ušetřena, odpovídala: »Svět pohrdá mnou, a já světem; jsme tedy vyrovnáni.« Revolučních hrůz se nedočkala; zemřela 50letá 1787, se slovy: »Nevěřila jsem, že se tak sladce umírá.«

Pokus zachránit tam řád

Po uveřejnění breve činila princezna-karmelitka a pařížský kardinál kroky, aby francouzští jesuité se ustavili jako samostatná kongregace s vlastním generálním vikářem a působili podle svých zásad a ve svém duchu dále; papež to však zakázal.

Fridrich Pruský napsal vratislavskému biskupovi, aby uložil papežské breve do archivu a nechal je spát. Měl na území svého státu celkem 12 kolejí. Též on jednal přes důrazné domluvy francouzských osvícenců o povolení samostatné kongregace; ale r. 1775 byl i ve Slezsku řád formálně zrušen. Bývalí jeho členové učili na ústavech dále, podléhali však biskupům, a poněvadž nebylo noviciátu pro výchovu dorostu, brzy vymírali.

Pokus Fridricha II.

Též v českých a rakouských zemích pokračovali namnoze ve své činnosti kazatelské i učitelské, na školách středních i vysokých; jmenovitě profesoři fysiky a matematiky byli ponecháváni na svých místech, kdežto filosofie a theologie byla svěřována jiným. Značný počet jejich gymnasií však byl zavřen, poněvadž z důchodů, které stačily za správy jesuitské, nebylo možno ústavy dále vydržovati. Byli tím postiženi studenti z venkova a městeček.

Naše země

Ač to svědčí o skrovných požadavcích dřívějších učitelů a vychovatelů, kolovaly po Evropě zvěsti zrovna opačné, že měli velké bohatství, které i po zrušení tají. Podnět k bláhovým řečem daly nádherné chrámy a důkladné a prostrané budovy školní. Před zrušením byla valná část evropských kolejí bědami sedmileté války ochuzena a zadlužena. Ve Francii výtěžek z jejich statků sotva stačil k placení hubených pensí pro exjesuity; ostatek zmizel pod rukama hrabivých úředníků. Jinde tomu nebylo jinak.

Pověsti o bohatství

Kliment XIV. žil po zrušení řádu jen rok; ale v této krátké době vytrpěl mnoho bolestí tělesných a ještě více duševních. Radost kacířů, úpadek misií, kterým zasadil smrtelnou ránu, vědomí, že jeho jméno v dějinách smutně prosluje, nespokojenost s jeho vládou, projevy přízně vůči zrušenému řádu mezi katolíky, zákaz breve v Prusku a Rusku jej náramně hnětly.

Utrpení a smrt Klimenta XIV. r. 1774

V dubnu r. 1774 vedl průvod do chrámu Panny Marie (sopra Minerva) a byl zastižen náhlým deštěm. Vše prchlo, jen papež vytrval; ale zachladil se a neduh, kterým občas trpíval, se zhoršil. Těžké chmury obestřely jeho ducha a výčitky svědomí mu braly vnitřní klid. Toto duševní utrpení bylo občas tak velké, že se zdálo, jako by pozbýval vědomí. Nejednou, když se probudil, měl dojem, že slyší zvon jesuitského kostela, ač vládlo hluboké ticho. Ve strachu, že bude od jesuitské strany otráven, zdvojnásobil stráže a nikdo nesměl ani s holí do hradu. V posledních okamžicích dne 22. září dlel u něho jen generál minoritského řádu. V životopisech sv. Alfonsa Liguori se píše, že světec, který byl tehdy biskupem ve Sv. Agatě v Neapolsku, duševně dlel u lože umírajícího a jej těšil. Jansenistické »Nouvelles ecclésiastiques« první věděly, že byl papež otráven, a ihned uvedly i vinníky.

I protestantští historikové píší, že to, co udělal Kliment XIV., je

v diametrálním rozporu s papežskými zájmy. Zavděčil se jen Bourbonům, jejichž dni byly spočteny a kteří ještě v témže století za strašné revoluce svou dějinnou úlohu dohráli.

Jesuitský řád své zrušení Klimentu XIV. nezazlívá; klaní se nevyzpytatelným soudům Božím. Vzal si z toho jen poučení, že nelze skládat naděje na žádného člověka, že nelze spoléhat na sebevětší zásluhy a úspěchy, nýbrž jen na Boha, který má v ruce lidská srdce; zatvrdil vůči nim srdce katolických knížat a naklonil jim mysl schismatiků a kacířů.

Nezrušil řád pro úpadek disciplíny

To, co se někdy o jesuitském řádě píše, že byl zrušen pro úpadek kázně, je bláhové mluvení. Čtenář vidí, jakými zbraněmi a prostředky byl přiveden k pádu. Byly to pravé orgie cynismu a podlosti, smutný a zároveň výmluvný doklad, jak hluboko poklesla morálka doby osvícenské. Takové přestupky, pro které je řád vinen z úpadku discipliny, se v jesuitském řádě netrpěly a netrpí. Generál má od papeže velkou pravomoc; on své podřízené, kteří nezachovávají pravidel, nenapravuje, nýbrž propouští.

Kateřina II., ochránkyně řádu

To, oč usiloval pařížský kardinál a pruský král, se podařilo po překonání značných potíží ruské carevně Kateřině II. Učelivá žačka francouzských encyklopedistů, vychvalovaná od nich jako nordická Semiramis, sdílela s nimi i předsudky své doby. Voltairovi psala, že se v Rusku všichni těší náboženské svobodě, jen »prohnaní lidé« nikoliv. Při prvním dělení Polska připadla carské říši Bílá Rus a část Litvy, kde na třech kolejích a v několika menších domech působilo přes 200 jesuitů; carevna je dala hlídat policií.

Tamní latinský biskup prchl s částí kleru do Polska; jesuité však nemínili opustit kostely a školy jim svěřené; složili nové vladařce přísahu věrnosti a setrvali na svých místech při osiřelém stádci. To se neminulo s příznivým dojmem u šlechty i lidu. A když koncem roku byly do Petrohradu vypravovány deputace, aby jménem jednotlivých stavů vzdaly panovnici hold, vzal za latinský klerus tento úkol na sebe Stanislav Czerniewicz, rektor koleje v Polocku. Byl to muž obezřetný, který za několikaletého pobytu při římské kurii nabyl širšího rozhledu a hladších způsobů. Připadl mu nesnadný úkol, zachránit ve schismatické zemi trosky svého řádu. V Petrohradě se k nemalému překvapení dověděl, že carevna své smýšlení vůči řádu důkladně změnila a že je odhodlána jeho školy zachovat. Následujícího roku, když Kliment XIV. Tovaryšstvo zrušil, zakázala příslušné breve uveřejnit.

Právní stav

Několik slov na vysvětlenou. K platnosti každého zákona je nutné jeho prohlášení. Církevní zákony se ohlašují dvojím způsobem; buď vyvěšením na branách římských basilik, což se děje tehdy, když je obava, že by některá vláda chtěla ohlášení a tím i zákon překazit. Druhý způsob je ten, že se bula nebo breve pošle biskupům, a ti je uveřejní ve svých diecésích.

Czerniewicz, který byl mezitím jmenován viceprovinciálem domů na ruském území, byl v říjnu r. 1773 opět v Petrohradě a žádal carevnu o dovolení, aby mohli jeho poddaní uposlechnout papežského breve. Ona na to, aby jen učili dál, a osvobodila statky kolejí od daní. S jedné strany zasvitla naděje, že by bylo možné zachránit zbytek řádu v Rusku, ale s druhé strany si byli jeho členové vědomi, že třeba více poslouchati papeže než schismatické panovnice.

Roku 1775 se obrátil viceprovinciál listem k Piu VI. a prosil jej snažně, aby sebemenším projevem naznačil, že trvání řádu na Bílé Rusi neodsuzuje a že dovoluje přijímat mezi ně bývalé členy ze západních zemí. Pius prosebný list laskavě přijal, ale jeho sekretář naň odpověděl několika nejasnými slovy; papež se tvářil, jako by neviděl a neslyšel, co se na Rusi děje.

Carevna r. 1774 zřídila pro všechny katolíky latinského obřadu biskupský stolec v Mohylevě a dosadila naň Stanislava Siestrzencewicze, kanovníka z Vilna, kdysi kalvinistu a důstojníka u husarů; těšilť se vysoké přízni dvora. Papež, ač nerad, jej přece potvrdil a r. 1778 mu dokonce podřídil všechny řehole a dovolil mu zavádět a zakládat nové.

Otevření noviciátu a volba generálního vikáře

Biskup jesuitskému řádu nepřál, ale na rozkaz carevnin musil chtěj nechtěj pastýřským listem ohlásit otevření noviciátu a povolit volbu generálního vikáře.

Přijetí osmi kandidátů do noviciátu v Polocku nově zbudovaného (1780) a zvolení Stanislava Czerniewicze za generálního vikáře (1782) způsobilo v Evropě velký poplach. Depeše vyslanců a noviny od Lisabonu po Petrohrad byly plny zpráv a komentářů o těchto událostech.

Rozčarování bourbonských ministrů

Bourbonští ministři s hněvem a úžasem pozorovali, že to, co oni s vynaložením veškerého úsilí řadu let bořili, to jako jim navzdor v zákoutí Evropy znovu se buduje, a to pod patronancí panovnice, do které se toho nejméně nadáli.

Marné úsilí o úplné zahlazení řádu

I v Římě působily zprávy z Ruska sensačně. Papež se v srdci radoval, ale brzy se cítil sevřen dvěma úplně protichůdnými nátlaky. Ruský vyslanec žádal, aby mohylevský biskup byl vyznamenán purpurem. Rozhorlený Monino naopak skoro poroučel, ať papež běloruského biskupa sesadí, vše, co povolil, ať prohlásí za neplatné, a tak už jednou udělá té pohoršlivé ničemnosti konec.

Všichni nunciové při evropských dvorech a vyslanci v Římě byli papežskou diplomacií uvědomeni, že to, co se stalo na Bílé Rusi, je pohoršlivé a neplatné. Francouzskému i španělskému králi poslal papež stran té věci zvláštní tajná breve a zároveň je vyzýval, aby sami diplomatickou cestou carevnu od jejích záměrů odvrátili.

Tehdejší generaci strašil přízrak děsu černého. Monino rozvinul

horečnou činnost. Psal carevně, že španělský král je nanejvýš trapně dotčen tím, co se stalo na Bílé Rusi. Jsou prý to jen intriky bývalých jesuitů, řádu, který se špatně odvděčuje i těm panovníkům, kteří jej dlouhou dobu chránili. Dobré školy lze prý zřídit i bez jejich účasti. Proto tamní biskup nechť ohlásí breve z roku 1773, jejich domy ať rozpustí a noviciát zavře.

Ale rozhorlený Moninův protest se minul s žádoucím účinkem. Carevna krátce odpověděla, že jí nikdy nenapadlo míchat se do vnitřních záležitostí španělských. A když jí španělský vyslanec líčil vlastnosti jesuitů, pravila mu, že jsou takoví, jakými je dřívější španělští králové udělali. Ona že se jich nebojí; drží pevně na uzdě své poddané i ortohodoxní klerus, tím více příslušníky konfese pouze trpěné. Bílá Rus prý je její nejšťastnější provincií, poněvadž o výchovu tamní mládeže je postaráno kvetoucími školami.

Monino zadržel v Cadixu několik ruských lodí a za vyjednávání nabízel Rusku velké obchodní výhody, jen když budou na Bílé Rusi zahlazeny poslední zbytky nenáviděné řehole, na čemž prý jeho králi tolik záleží.

Ale čím více na carevnu dotírali, tím více ji v jejím úmyslu utvrzovali.

Josef II. v Polocku

R. 1780 se císař Josef II. při své památné návštěvě Ruska v Polocku setkal s Kateřinou. Carevna tam navštívila noviciát a její císařský host, ač před odchodem z Vídně matce slíbil, že o žádný jesuitský dům nezavadí, cítil se přece nucen přizpůsobit se rozmarům své hostitelky. Dvakrát byl v chrámě tamní koleje na bohoslužbách, bavil se s viceprovinciálem Czerniewiczem a přál mu pro budoucnost hojného zdaru. Podle jeho slov k nunciovi ve Vídni se carevna oddávala naději, že řád opět rozkvete, a z Ruska, na čemž si nemálo zakládala, se znovu rozšíří po celé Evropě.

Též papež carevně psal, aby povolila volný průchod papežskému breve jeho předchůdce, a vypravil tam i zvláštního legáta, z ohledu na Bourbony. A přece stačilo vyvěsit na bráně sv. Petra prohlášení, že se řád na Bílé Rusi drží nezákonně, a doutnající knot by byl naráz dohasl; ale tak daleko v nedůstojné úslužnosti vůči Bourbonům přece jen nezašel.

Mimoto nebylo radno ještě více dráždit ruskou carevnu. Zuřilať jmenovitě proti uniatům jako nepříčetná a nyní již vyhrožovala, že zakáže latinské bohoslužby, jestliže jí papež nevyhoví.

Papežské ústní potvrzení 1. března 1783

R. 1783 vypravila do Říma Jana Benislavského, světícího biskupa mohylevského, předtím člena zrušeného řádu, žádat papeže, aby potvrdil povýšení Siestrzencewicze na metropolitu, jeho (Benislavského) na koadjutora, a aby carevně k vůli schválil trvání jesuitského řádu na Bílé Rusi. Papež dne 1. března, ústně (vivae vocis oraculo), trojím »Approbo« žádosti vyhověl.

Dosti veteránů ze západních zemí se odebralo do Ruska, aby tam vstou-

pilo pod vztyčený prapor svého zakladatele. Počet kolejí vzrostl na deset (Petrohrad, Dvinsk, Orša, Mohylev, Vitěbsk, Mstislav a j.). Kolej v Polocku byla vybudována v jakousi polytechniku. Více bylo menších domů s rozsáhlou správou duchovní. Misionáři se chopili práce i mezi německými kolonisty na Volze. Pokusy proniknouti do Číny se nepotkaly se zdarem. R. 1820 všech členů tam bylo 358.

Hlasy volající i v jiných zemích po obnovení řádu byly zatím oslyšeny. Teprve v následujícím století, až trůny Bourbonů byly strašnou revolucí povaleny, jejich koruny v prach zdeptány a oni sami porážkami, vyhnanstvím a bědami všeho druhu zkrušeni a pokořeni, troufal si papež Pius VII. obnovit Ignáciův řád pro celou církev.

Konec Pombalův

V Portugalsku došlo k převratu již r. 1777. Země byla Pombalovy despocie již syta. Žaláře byly přeplněny; jen státních provinilců v nich úpělo devět tisíc. Královna Marie některé velmože pustila na svobodu. Na denní světlo byl vyveden i biskup coimberský po 11letém, 60 bývalých jesuitů po 18letém strádání. Úlohy se zaměnily a na padlého vládce země bylo podáno 26 žalob. Byl odsouzen na smrt; k svým zločinům se přiznal a prosil královnu za odpuštění a milost; dostalo se mu jí pro vysoký věk a na přímluvu přátel. Žil ještě 15 let po svém pádu na panství Pombalu, opuštěn, stižen malomocenstvím a kletbou národa. Když tam r. 1805 opět přišli první jesuité, našli jej ve františkánském kostelíku nepochovaného. Poklekli u rakve svého největšího nepřítele a pomodlili se za pokoj jeho duše. Nepochován zůstal na rozkaz nového ministra, který se tak pomstil za svého příbuzného, spláceje rovné rovným.

Byl to nejkrutější ministr, jakého Evropa tehdy měla. Ač byl u vesla 27 let, ujalo se z jeho reforem jen málo. Je chválen pouze od nepřátel náboženství. Přes opětovné podobné pokusy nestali se z Portugalců Angličané do dnešního dne.

Ratio studiorum 1599

Vyučování na jesuitských školách bylo upraveno zvláštním studijním řádem, známým pod jménem »Ratio studiorum«. Byl vydán za generála Klaudia Aquavivy r. 1599. Šestičlenná komise vypracovala návrh, zaslala jej do všech provincií a podle došlých dobrozdání a nabytých zkušeností pak byly definitivně upraveny předpisy pro jednotlivé obory.

Jesuitské školství mělo tři stupně: gymnasium, filosofii, theologii. Za vzor sloužily školy pařížské a lovaňské. Hlavním předmětem na šestitřídním gymnasiu byla latina. Cílem školy podle humanistického ideálu bylo, aby žák vnikl v ducha řeči, aby si četbou nejlepších autorů vytříbil estetický vkus, aby si osvojil zásobu vybraných obratů a frází, aby se nejen nechal se zálibou unášet lahodným tokem ciceroniánských period, ale aby je dovedl svou měrou i napodobit.

Řečtině byla věnována menší péče; mateřština sloužila potřebnému do-

rozumění. Nejnutnější poznatky z dějepisu, zeměpisu a jiných oborů byly žákům vykládány příležitostně a podle potřeby.

V tříletém kursu filosofickém měl hlavní slovo Aristoteles. Byla přednášena logika, fysika, metafysika, ethika, matematika. V čtyřletém kursu theologickém hlavním předmětem byla dogmatika na základě Sumy sv. Tomáše. Ústavy, na kterých se vyučovalo filosofii a theologii, sluly akademie, a když dostaly právo udělovat akademické stupně, sluly universitami. K některým byly ještě připojeny fakulty lékařská a právnická; na těch učili profesoři světští, jmenovaní rektorem koleje.

Podle »Ratio studiorum« se učilo dvě stě let. Ale život nestojí. Středověká církev a humanismus překlenuly všechny národní rozdíly v Evropě latinou, ale tato doba minula. Silně se probouzející národní uvědomení udělalo na sklonku 18. století do internacionálního latinského školství velký průlom. Národní jazyky se naléhavě dožadovaly, aby do školních osnov bylo pojato jejich soustavné pěstění. A též předmětům reálním bylo třeba v nich dopřát více místa. To se mimo ojedinělé případy stalo teprve v Tovaryšstvu novém.

Nadbytek kněžstva

Osvícenská nevěra způsobila v církvi větší pohromy než protestantská herese v 16. století. Ty pohromy se opakují a sotva přestanou. Je pravda, že katolické země byly na konci barokové doby, v polovici 18. století, duchovenstvem přeplněny a že rozumných oprav bylo potřeba. Království neapolské na př. mělo pět milionů obyvatel a 50 tisíc duchovních.[163]) Mnozí z nich sloužili jen mši svatou, a mešní stipendium, třebas skrovné, stačilo jim k výživě, poněvadž žili s ostatními sourozenci v domě svých rodičů. Jiných kněžských funkcí nekonali a neměli k tomu ani potřebného vzdělání.

Rušení klášterů

Nálada proti klášterům byla tehdy všeobecná. Zmenšit co nejvíc jejich počet bylo naléhavou starostí všech evropských vlád.

Ve Francii královská komise, složená z duchovních a světských přísedících, zavřela v sedmnácti letech (1766—1783) 386 klášterů. Zakázala jim přijímat novice, a tak je odsoudila k vymření.[164]) Též Kliment XIV. zrušil odnože některých řeholí, na př. celestiny.

Na území benátské republiky bylo do r. 1771 zabráno státem 167 řeholních domů. Císař Josef II. zrušil v českých a alpských zemích 413 klášterů, to jest celou polovici,[165]) v Uhrách 138, velmi četné i v Belgii.

Podobně si vedl v Toskánsku císařův mladší bratr Leopold. Aby se před lidem kryl souhlasem biskupů, nařídil jim, aby svolali synody, a ty aby jeho kroky schválily.

Synoda v Pistoji 1786

Smutně proslula synoda, svolaná r. 1786 do Pistoje od tamního biskupa Scipiona Ricciho, synovce posledního jesuitského generála.

[163]) Sv. Alfons de Liguori, 1931. Berth. Janů, str. 76.
[164]) L. K. Th. IV. 99.
[165]) Pastor, XVI. 3. 343.

Byl to prelát ctižádostivý, neklidný, novým ideám vášnivě oddaný, jinak zachovalý. Sešlo se 234 prostých kněží. Synoda přijala galikánské články, schválila jansenistický katechismus, od církve zakázaný, doporučila duchovním spisy jansenistů, od papeže zavržené, a na vévodu vznesla poníženou prosbu, aby omezil počet manželských překážek, zmenšil počet svátků, aby lépe rozdělil obvody farností, aby svolal národní koncil.

Synoda se mimoto vyslovila proti různým pobožnostem, novenám, křížové cestě a častým procesím. Též obrazů a relikvií mělo být méně, měly přestat zpívané zádušní bohoslužby a ve venkovských kostelích se měly odklidit všechny vedlejší oltáře.

Žádné shromáždění obyčejných kněží dosud nemluvilo tak nešetrně o církevních obyčejích a věcech víry, tak nevážně o apoštolském stolci. Papež Pius VI. r. 1794 censuroval 85 vět oné synody, ne úhrnem, nýbrž každou zvlášť. Troje prohlášení synody, že papež má svou moc od církve, a nikoliv od Krista, že má právo jen přemlouvat, a nikoliv nařizovat, že v poslední době nastalo všeobecné zatemnění stran věroučných a mravoučných pravd, označil jako kacířské.

Synoda je jen smutným dokladem toho, jak ovzduší, prosycené mrazivým dechem osvícenství, galikanismu a jansenismu, povážlivě pronikalo i přes hradbu Alp, a jak nutný byl koncil vatikánský, který pravdu o papežské pravomoci postavil na nejpevnější základ.

Ricci »reformoval« svou diecési jako nástroj a rádce vévody Leopolda dále. Rušil kláštery a bratrstva a chtěl nechat jen jeden klášter (benediktinský) o samotě opodál každého města. Vůbec řeholníky nazýval zhoubnou a jedovatou sektou, Řím Babylonem, který ničí Boží vládu v lidských srdcích, a jeho diecése byla zaplavena hanopisy na papeže. Zakazoval úctu Srdce Ježíšova a nazýval ji nestoriánským bludem. Mezi vévodovým dvorem a Římem byly přerušeny styky; ale lid se nedal beztrestně ve svých náboženských citech urážet. Když biskup dal odkliditi z katedrály vzácnou relikvii, došlo ke vzpouře, a rozezlení věřící spálili v Prato jeho biskupský trůn. Brannou mocí sice byla bouře zdolána, ale pastýř byl jako dravý vlk od věřících vyhnán a r. 1791 byl nucen vzdát se svého úřadu.

113. **Francouzská revoluce.** Přežitky a zlořády feudální doby jak na poli politickém tak i církevním bylo lze odklizovat a zmenšovat rozumnými reformami. Císařovna Marie Terezie zmírnila robotu, uvalila část berně i na vrchnosti, a její syn Josef II. zrušil nevolnictví. Ale ve Francii zoufalý stav financí, přetížení třetího stavu daněmi a robotami a duševní nemohoucnost Ludvíka XVI. vedly k divoké revoluci, která se stala důležitým rozhraním v dějinách celé Evropy. Revoluce na rozdíl od reformy neopravuje staré, vadné řády, nýbrž ničí za velkých spoust a krveprolití. Její příčiny

Zároveň s budovou státní se tam zhroutila i budova církevní, těsně

s ní spojená. I ta byla různými zlořády považlivě poškozena a přívalem nových ideí stejně jako ona podemleta. Církev tam měla desetinu půdy, ale vydržovala školy a charitativní ústavy. Na 727 gymnasiích a seminářích učili světští kněží a řeholníci, a též na obecných školách učili z největší části duchovní a jeptišky. Milosrdné sestry sv. Vincence na př. (14 tisíc) ošetřovaly nemocné ve 429 nemocnicích.[166])

Církevní ústavy

Zlořády

Mnoho zlé krve tam působilo udílení církevních beneficií. Král obsazoval celkem 1500 opatství, kanonikátů a biskupských stolců;[167]) těch bylo 130, nečítaje pěti na Korsice a čtyř na papežském území Venaissin a v Avignoně. Králové zapomínali, že církev nepotřebuje velkých jmen, nýbrž velkých ctností, a pamatovali především na druhorozené syny šlechticů. Před vypuknutím revoluce tam nebyl ani jediný biskup občanského původu. Polovice biskupů trvale sídlila v Paříži, proti níž se jim venkov zdál nehostinným vyhnanstvím. Někteří se nehodili k stavu, k němuž byli jako hoši předurčeni, a sloužili mu málo ke cti, na př. autunský biskup Talleyrand.

Světští abbé

Kletbou opatství byly tak zvané komendy. Záležely v tom, že důchody některého kláštera byly zčásti nebo celé přiřčeny uchazeči, který ke klášteru nenáležel nebo vůbec ani duchovním nebyl. I tito světští opati (abbé) nosili duchovní šat a pro svůj kavalírský život v pařížských salonech byli předmětem nenávisti, která pak byla přenášena i na samu církev.

Venkovským farářům nebylo co závidět; ti čekali od revoluce spíše zlepšení svého postavení. Církevní desátky byly od nájemců přísně vybírány, a požívali jich především zase jen šlechtičtí preláti; lid je dával velmi nerad.

Počet duchovních

Všeho duchovenstva bylo 120—130 tisíc; z toho bylo řeholníků 25 tisíc, jeptišek 35 tisíc. Jejich počet různým ztěžováním vstupu a rušením klášterů značně poklesl.[168]) Nyní je tam řeholních osob asi dvakrát tolik.

Proti katastrofální záplavě osvícenské bezbožné literatury byly církevní kruhy skoro bezmocny. Nebylo také vynikajících osobností, které by dovedly čelit jako rovnocenná protiváha zhoubnému vlivu posměvačů a rouhačů. V Národním shromáždění, jež se skládalo skoro ze 1200 členů, bylo 296 duchovních, většinou farářů (209). Chyběla však vůdčí osobnost, a tak dopadala na nepřipravenou církev ve Francii rána za ranou.

Prohlášení náboženské svobody bylo jedním z prvních ústavních zákonů. V noci po 4. srpnu 1789 byla církev jakož i veškera šlechta zbavena všech desátků a vrchnostenských práv.

[166]) Weiss: Weltgeschichte, XV. (1900) 9.
[167]) Týž, díl VII. 1., str. 8. (1881.)
[168]) Pastor, XVI. 3, 416.

Znovu se potvrdila dávná zkušenost, že nejtěžší rány zasadili církvi její nezdární synové. Státní věřitelé naléhali na zaplacení svých pohledávek a Národní shromáždění přijalo 2. listopadu 1789 návrh biskupa Talleyranda a prohlásilo veškeren církevní majetek za jmění státní. Místy se vrhli měšťané i venkované na tuto tučnou kořist s velkou lačností. A poněvadž byly zabaveny a prodány i pozemky šlechtických emigrantů, nastal jeden z největších majetkových přesunů v novověku. Postiženým duchovním byl slíben přiměřený plat nebo pense, farářům dokonce zvýšení služného.

Církev zbavena jmění

Všechna středověká opatství, opírající se o pozemkový majetek, pozbyla své existenční základny a přišla v nic; i klášterní budovy byly prodány.

V únoru 1790 odhlasovalo Národní shromáždění zrušení všech řeholních slibů, a to na všechny časy. Stát prý je žárlivý a žádá celé, nerozdělené srdce svých občanů. Zákon byl veleben jako »osvobození vězňů«. Vskutku bylo 60 tisíc osob vyhozeno na ulici. Někteří členové mužských řeholí svlékali, žel, ochotně mnišský hábit, ba stali se i zuřivými revolucionáři, na př. Fouché, člen školské kongregace. Byl to člověk nanejvýš prohnaný a několika vládám sloužil jako ministr policie. Zato jeptišky se s těžkým srdcem loučily s tichými celami, nemocnicemi a školami.

Zrušení klášterů

V červenci 1790 byla odhlasována »civilní konstituce kleru«, vypracovaná od jansenistů a filosofů. Král byl nucen v srpnu ji podepsat; byloť mu vyhrožováno povalením oltáře i trůnu. Rušilo se přes 50 biskupských stolců; mělo jich zůstat 83, v každém departementu jeden. Biskupové měli býti voleni od lidu, jako všechny jiné úřady, faráře měli volit farníci. Biskupům se zakazovalo žádat v Římě o potvrzení. Dále bylo zákonem stanoveno, že všichni duchovní jsou povinni na tuto konstituci složit přísahu.

Civilní konstituce kleru 1790

Tím byl uzákoněn rozkol neboli schisma. Církev oloupená o jmění, zbavená klášterů, kapitul, škol a charitativních ústavů a odtržená od Petrovy skály, stávala se jansenistickou sektou. Její zavilí nepřátelé, nabyvše převratem moci, ukojili si tak na ní svou dávnou mstu.

Pius VI. konstituci zavrhl a přísahu zakázal pod trestem suspense. Demagogové za shluku lidu breve i s papežem v podobě panáka s pohyblivými údy v Palais Royal veřejně spálili. Byly mu zabrány Avignon a Venaissin, které drželi papežové přes pět set let; v avignonském paláci při tom bylo povražděno 61 osob a jejich těla byla naházena do jámy.

Avignon a Venaissin zabrány

Přísahu složila asi čtvrtina, nejvýš jedna třetina duchovních; z biskupů Talleyrand a jiní tři.

Přísaha

Některé duchovní velký společenský otřes zviklal ve víře, takže

veřejně odpadli a oženili se. Tehdejší vládcové jim ochotně platili sustentaci a ostatní vybízeli k následování jejich příkladu.

Zákaz řeholního šatu

V Národním shromáždění právě tito pobloudilci zle hřímali proti zvláštnímu oděvu církevních osob. Ve svých černých klerikách prý se plíží po světě jako stíny z dob dávno zapadlých; mnišský hábit je jako protirevoluční prapor a závoj jeptišek působí dojmem masopustního mumraje. Za bouřlivého a skoro jednomyslného souhlasu byly všechny odznaky řeholního stavu zakázány. Byl právě Velký pátek 6. dubna 1792.

Popravy u karmelitánů

A nyní začala persekuce kleru, který byl poslušen papeže. V dubnu 1792 byl odhlasován zákon, že nepřísežní duchovní mají být deportováni do Cayenne v Jižní Americe nebo uvězněni. Toto zuření proti církvi byl hlavní důvod, proč dobromyslný král chtěl hledat proti revoluci pomoc za hranicemi. Byl však na útěku zadržen a 10. srpna r. 1792 sesazen. Začátkem září bylo v Paříži na rozkaz Dantonův povražděno 1600 vězňů, hlavně šlechticů, oddaných králi. Bylo mezi nimi i 225 nepřísežných duchovních, vězněných v různých bývalých klášterech, hlavně v karmelitském. Byla to první hekatomba revoluce. Mezi popravenými byl jeden arcibiskup, dva biskupové, 23 bývalých jesuitů. Všech 225 bylo r. 1926 prohlášeno za blahoslavené. Ke »Karmelitánům« putují věřící, aby tam uctili ostatky tolika mučedníků; středověký inkviziční Moloch byl povalen, ale místo něho byl postaven nový, daleko hltavější.

Klerus opouští vlast

Od dob Diokleciánových nezkusila církev tak hroznych běd jako za vlády konventu. Všechny silnice vedoucí do ciziny se hemžily hloučky prchajících duchovních. Papež se obával, že všechno nepřísežné kněžstvo bude dopraveno do církevního státu, jako před dvěma desítiletími jesuité. Uchýlilo se ho tam však jen pět tisíc a jeden tisíc do ostatních italských států.

Mimo nadání se dostalo francouzskému kleru vlídného přijetí v Anglii. Uteklo se ho tam asi 10 tisíc s třiceti biskupy. Skoro polovice byla ubytována v Londýně. Král a anglikánští duchovní se o jejich výživu velkomyslně starali a papež zvláštním brevem za to Jiřímu III. poděkoval. Jen nemnozí se dovedli uživit vlastní prací.

I chudé Švýcarsko hostilo pět tisíc těchto uprchlíků, hlavně katolické kantony; ale i kalvínská Ženeva poskytla přístřeší a chléb sedmi stům. Ve Španělsku jich našlo pohostiný krb 6—8 tisíc, několik tisíc v Holandsku a Německu. Zatím tedy co odchovanci filosofů duchovní olupovali, vraždili a posvátné budovy ničili, spojily se všechny křesťanské konfese k velkému dílu lásky.

Mučedníci 1794

V Anger byl 21. února 1794 popraven farář Noel Pinot, který po celý rok posluhoval potají věřícím svátostmi. Byl zatčen, deset dní vězněn, pak oblečen do mešních rouch, do rukou mu byl dán kalich

a byl veden k popravišti. Vystupuje po stupních na lešení, pronesl krásná slova: »Introibo ad altare Dei.«

Z Compiègne bylo dopraveno do Paříže 16 karmelitek, protože se zdráhaly složit přísahu na konstituci. Dne 17. července byly vezeny na popravu. Cestou zpívaly Salve regina a Te Deum laudamus. Lidé se nemálo divili, s jakou radostí šly vstříc smrti. První byla sťata novicka, poslední převorka. Jejich těla byla naházena do písečné jámy s těly ostatních popravených.

Ve Valenciennes bylo v říjnu popraveno 11 voršilek pro víru, kterou vštěpovaly svým chovankám.

V Orange bylo v červenci postínáno 16 voršilek a 16 sester z jiných řeholí. Též ony se blížily se zpěvem na rtech strašné gilotině, a diváci měli bezděčný dojem, že jen živá víra dává takovou sílu a neohroženost. Téhož měsíce podstoupily podobnou smrt v Cambrai čtyři Milosrdné sestry z Arrasu jako »zbožné protirevolucionářky«. Tyto všechny byly prohlášeny za blahoslavené.

Do Cayenne bylo deportováno na čtyřech lodích 250 duchovních. Brzy jich tam většina podlehla vražednému podnebí. Poněvadž deportace po oceáně byla ohrožována Angličany, zakotvily lodi u ostrovů opodál ústí Garony. Na shnilých lodích u ostrova Oleronu strádalo tisíc duchovních, u ostrova Re 250. Jen silní a zdraví snesli svízele a strasti nezdravého a těsného žaláře; ostatním se stalo plovoucí vězení hrobem.

V Besançonu bylo za jediný rok sťato 25 kněží.[169])

Mnoho duchovních bylo i mezi 16 tisíci obětmi, které během čtyř měsíců v Nantes utratil zuřivý Carrier tak zvaným »republikánským křtem« neboli »kolmými deportacemi«. Vězňové byli napěchováni do starých lodí, které měly pohyblivá dna, nebo v nich byly udělány otvory. Lodi byly puštěny po proudu řeky Loiry, a když vypluly na širé moře, byla dna odsunuta, otvory otevřeny a loď se s několika sty odsouzených potopila.

Počet postižených

Celkem bylo za francouzské revoluce deportací, vězením a smrtí postiženo 6.756 duchovních osob.[170])

Ještě r. 1798 odsoudila revoluční vláda v dobyté Belgii k deportaci sedm tisíc duchovních. Ďábelská zášť přesahovala meze střízlivé možnosti.

Pobloužení přísežných duchovních

Jako povalila revoluce starý zchátralý stát a pokoušela se na jeho troskách budovat nový (podařilo se to teprve Napoleonovi), podobně i po rozvrácení církve se dály pokusy o zavedení nových kultů. Již upadla v nemilost i úslužná církev přísežných kněží a biskupů a nejeden z nich se dal strhnout i k dalším krokům na cestě odpadu.

[169]) Pastor, XVI., 3, 602.
[170]) Bricout: Dictionnaire pratique de connais. relig. (1927), V. 1269 (Revolution).

Jan Gobel, světící biskup basilejský, člen Národního shromáždění, složil přísahu na konstituci kleru, dal se zvolit za arcibiskupa města Paříže a posvětil prvních devět státních biskupů. Tonul v dluzích a byl zcela v rukou jakobínů. Jimi se dal pohnout i k složení svého úřadu. Dne 7. listopadu 1793 přišel do konventu s jedenácti vikáři, maje mitru, kříž a prsten v rukou a jakobínskou čapku na hlavě. Prohlásil, že se zříká své hodnosti a že od této chvíle zná jen náboženství svobody.

Jeho veřejný odpad vzbudil v konventě bouři nadšení. Bylo mu blahopřáno, že se povznesl k jasným výšinám filosofie, a president jej pozdravil za neutuchajícího jásotu bratrským políbením. Gobelova příkladu následovali jeho vikáři a všichni duchovní v shromáždění zasedající, a též hugenotský predikant nechtěl zůstat za nimi.

Bohyně rozumu 1793

V následujících dnech se Paříž podobala velkému blázinci. Nejprve uspořádali své luperkalie jakobíni materialistického směru, který zbožňuje čirou hmotu. Dne 10. listopadu se na ulici seřadil masopustní průvod, který namířil přímo do sněmovny. V jeho čele šel sbor mladých hudebníků, za nimi řada sirotků po padlých hrdinech, pak muži s červenými čapkami na hlavách. Čtyři z nich nesli v křesle bohyni rozumu, herečku z opery. Za ní šla řada mladých žen, ověnčených a opásaných trikolorou. Vstoupily do sněmu za zvuku hudby a zpěvu vojenské písně, jejíž refrén konvent nadšeně opakoval.

Chaumette se ujal slova a velebil v bombastické řeči nové náboženství a žádal, aby se k novému kultu mohlo použít gotických svatyní, z nichž se vystěhovaly fanatismus a lež. Pařížský lid prý už nechce obětovat neživým obrazům a modlám, nýbrž božstvům, která jsou dílem přírody a před nimiž každé srdce hárá plamenem. Bohyně se pak posadila vedle presidenta a shromáždění dalo najevo svůj souhlas bouřlivou pochvalou.

Znesvěcení katedrály

Katedrála Notre Dame byla prohlášena za chrám rozumu a polovice konventu se připojila k maškarnímu průvodu, aby se zúčastnila profanace nejctihodnější zemské svatyně. V lodi stál oltář, naň byla bohyně posazena a ctitelé jí vzdávali svůj hold. Chaumette se jí klaněl, byly zpívány hymny i odrhovačky, pak se dali do pití a hodování, křepčení a tančení; byla to ohavnost zpuštění na místě posvátném.

Příklad konventu mocně táhl. Obřady konané v chrámě metropolitním byly horlivě napodobeny v kostelích farních, jak v Paříži tak i po venkově. Členové konventu se starali, aby jejich okres nezůstal pozadu, a nebylo-li na venkově vhodné bohyně, přivedli si ji z Paříže. Byla oděna v římskou tuniku, ověnčena dubovým listím, s frygickou čapkou na hlavě. V jedné ruce držela kopí, druhou se opírala o pluh, nohy spočívaly na zeměkouli, u nich ležely zkomolené

odznaky feudální doby. Čtyři dělostřelci s dýmkami v ústech nesli bohyni za hudby a povyku do kostela, kde odpadlý kněz nebo laik za kněze přestrojený prohlásil křesťanskou víru za podvod a klam. Novému božstvu pak byla vzdána pocta poklonami a zpěvem. Slavnost se končila před kostelem, kde byla zapálena hranice, narovnaná ze zpovědnic, klekátek, obrazů, soch a modlitebních knih. Horliví vyznavači a vyznavačky pak polonazí jako smyslů zbaveni křepčili kolem plamenů za řevu a hulákání, jako při oslavách asijské Kybely. Tyto nové bohoslužby se konaly za účasti občanské gardy, úřadů, celé obce, velkých i malých; ale vážní lidé se na toto třeštění dívali s hrůzou. Kult těla a krve se valil jako ohromný kotouč čpavého dýmu celou Francií.

Profanace a olupování kostelů

Některé kostely působily o takových dnech dojmem nejnižší krčmy, ne-li horším. Na oltářích stály láhve vína, koše s uzeninami, paštikami a jinými pokrmy. Všemi vchody pak se tam hrnula luza, začala hodovat, pít a se bavit. Z kalichů pili kořalku a víno, z patén jedli slanečky, opíjeli děti a smáli se jejich vrávorání. Uprostřed lodi rozdělali oheň, házeli do něho ostatky svatých a za vřískavé hudby kolem něho křepčili. Oslu vsadili na hlavu mitru, na ohon mu přivázali kříž nebo bibli a vodili ho v průvodu, že i sám Danton se tohoto rouhání zhrozil.

Kostelní zlato a stříbro bylo odneseno do mincoven, zvony, mimo jeden k znamení na poplach, do zbrojovek na lití děl; z ornátů si šili kalhoty, z alb košile, z misálů dělali patrony.

Královské hroby

Nebylo ušetřeno ani královských hrobů. V Saint Denis odpočívali dávní králové, počínaje Pipinovci, a vynikající vojevůdci. Sekyrami a sochory byly hrobky vypáčeny, sochy kladivy roztřískány, rakve zotvírány, skvosty vzaty, kosti a těla, některá ještě nezetlelá, naházena do jámy a z olova rakví lity koule.

Ozývaly se hlasy i proti věžím, že se po aristokraticku vypínají do výše a ruší republikánskou rovnost. Když v Štrasburku jakobín navrhoval, aby byla stržena věž tamního proslulého dómu, žádal jeden z občanů, aby se pak z jejího staviva postavil blázinec, a ten, který onen návrh dal, aby byl do něho první zavřen.

Občanský pohřeb a sňatek

Na hřbitovech stály sloupy s nápisem: »Smrt je věčný spánek«. Smuteční slavnosti byly zakázány. Těla zesnulých byla v rakvích z nehlazených prken dvěma nosiči odnesena na hřbitov a uložena ve společném hrobě. Provázel je jen obecní písař v jakobínské čapce, který zapsal nebožtíkovo jméno do matriky.

Rovněž oddavky byly zbaveny svátostné povahy. Snoubenci vcházeli ve sňatek na úřadě, a ten na jejich žádost jejich občanskou smlouvu i zrušil. R. 1797 bylo v Paříži 20 tisíc rozvedených.[171])

[171]) Weiss: Weltgeschichte, XVII. 423 (1901).

Robespierrovi se však tyto bakchanalie nelíbily; byl věrný žák Rousseauův a fanatický deista. V březnu 1794 bylo dvacet apoštolů onoho nízkého náboženství popraveno.[172]) Již v červenci minulého roku byl zabit i Marat, krvelačný pomatenec a pathologický zjev revoluční doby. Snil o gilotině, která by naráz sťala 30 hlav, a k zajištění republiky bylo podle jeho mínění potřeba ještě 300 tisíc poprav. Byl pochován v pantheonu, byly složeny litanie k probodenému srdci Maratovu a Mont-Martre byl nazván Mont-Marat. Příteli lidu bylo postaveno 44 tisíc oltářů.

Apotheosa Marata

Jak z hloubi duše nenáviděli odchovanci Voltairovi zjevené náboženství, toho výmluvným dokladem je odhození a zákaz křesťanského kalendáře. Měl být podvrácen hlavní milník světových dějin, největší rozhraní všech věků a časů. Křesťanská éra, počítající roky od narození Kristova, byla odstraněna a zavedena éra republikánská, počítající léta od 22. září r. 1792.

Nový kalendář říjen 1793

Byla zrušena neděle, den Páně, posvěcený vzkříšením Syna Božího. Místo týdnů byly zavedeny dekady, týdny o desíti dnech. Měsíce byly pojmenovány podle přírodních zjevů, asi jako naše (nivos, ventos, pluvios, germinal, floreal) a měly po 30 dnech. Posledních pět dní na konci roku byly svátky geniálnosti, práce, velkých činů, odměn, veřejného mínění. O přestupném roce přibyl svátek revoluce. Čtyři roky sluly franciádou.

Pohaslo i hvězdné nebe, skvějící se tisícerými jmény křesťanských svatých, světic a mučedníků. Jejich památka byla zahlazena a místo nich připomínal revoluční kalendář jména užitečných rostlin, zvířat a nástrojů.[173]) Tím bylo světu ohlášeno, že francouzský národ vystupuje ze společenství křesťanských národů. Jeden kněz byl popraven, že datoval dopis podle starého kalendáře.

Robespierre, stav se po Dantonově pádu skoro neomezeným pánem republiky, jal se upravovat náboženské smýšlení a cítění podle svých převrácených pomyslů. Dal v konventě odhlasovat dvě dogmata, že existuje nejvyšší bytost a že lidská duše je nesmrtelná.

Slavnost nejvyšší bytosti 8. června 1794

V létě 8. června uspořádal náboženskou slavnost, k níž sám vypracoval program a při níž hlavní funkci vyhradil sám sobě. Gilotina, šířící hrůzu, toho dne odpočívala a byla přikryta koberci. Paříž, pekelná sluj revoluce, se oděla ve sváteční háv a podobala se katolickému městu o Božím Těle. Tonula v záplavě zeleně a květů, snese-

[172]) I biskup Gobel skončil pod gilotinou; ten však ve vězení svého poblouzení upřímně litoval.

[173]) Věci, jichž památka se ctila první měsíc, byly tyto: hrozen, šafrán, kaštan, ocún, kůň, balsamina, řepa, sedmikráska, pastinák, káď, brambor, protěž, hřib, reseda, osel, divokvět, dýně, pohanka, slunečnice, lis, konopí, broskev, tuřín, krupice, vůl, lilek, paprika, rajské jablko, ječmen, sud.

Konvent se holedbal, že novým kalendářem vytvořil pro budoucí pokolení předmět obdivu, ustanoviv za základ nové éry událost daleko důležitější, než je narození Spasitele světa. Ale Napoleon udělal 31. prosince 1805 pouhým škrtem pera k všeobecnému uspokojení nestvůrnému vynálezu náhlý a zasloužený konec.

ných z okruhu deseti hodin. Radost a naděje v lepší časy se zračily ve tváři všeho obyvatelstva. Husté davy naplnily sady okolo Tuilerií. Konvent se po prvé objevil v úředním stejnokroji: modrém fraku se zlatými knoflíky, bílé vestě, kalhotách z daňčí kůže, vysokých botách, kulatém kloboučku, ozdobeném chocholem trojbarevných per, s kyticí klasů a květů v ruce. Kytice Robespierrova byla větší, modř jeho kabátu světlejší.

Robespierrova řeč

Stoje na podiu před palácem promluvil řeč, jejíž hlavní obsah byl tento: »Šlechetný francouzský národ vzdává dnešního dne nejvyšší bytosti dík za triumfální úspěchy, jichž dobyl v hrdinném boji za volnost, rovnost a svobodu. Nejvyšší bytost nestvořila krále, aby tyli z poddaných a je odírali; nestvořila kněze, aby nás zapřahali jako soumary do vozů, v nichž si hovějí tyrani a despoti, a aby dávali světu výstražný příklad všech neřestí. Nejvyšší bytost stvořila lidi, aby se vzájemně milovali, žili ctnostně a radovali se ze šťastného života. Dnes odpočíváme, a zítra budeme pokračovat v nadlidském boji (to jest popravách gilotinou).«

Pak sestoupil s podia k narovnané hranici dříví, na níž stála obrovská socha atheismu, zhotovená z lepenky. Podle programu měla shořet co nejrychleji a z jejího popela se měla zvednout moudrost, dcera nebes, s jasným čelem. Socha atheismu však byla jen slabě olejem napuštěna, jen doutnala a jasné čelo dcery nebes bylo sazemi důkladně začerněno.

Slavnostní průvod

Poté se zástupy seřadily a velkolepý průvod se hnul směrem k Martovu poli za víření bubnů a hlaholu polnic. Hudba vojenských sborů rozjařovala srdce a plnila je slavnostní náladou. Zvláštní oddíly tvořili starci, matky, dítky, dívky a mladíci v plné zbroji. Konvent kráčel, jsa uzavřen obrovskou trojbarevnou stuhou. Dívky byly ozdobeny věnci z fialek, mládenci byli ověnčeni myrtovím, muži a starci listím dubovým a révovým. Také jel vůz, tažený čtverým spřežením ověnčených volů, přikrytých krásnými pokrývkami. Vůz byl pln polní úrody, snopů a různých plodin; uprostřed stál strom, ověšený ovocem, a pod ním seděla statná selka. Vše to znázorňovalo bohatý výtěžek selské práce a píle.

Obřad na Martově poli

Na Martově poli stála připravena velká pyramida, 40 stop vysoká, stupňovitě upravená. Vcházelo se na ni vnitřním vchodem a na jejích stupních se malebně rozestavilo 2500 osob: členové konventu, sbory hudebníků a zpěváků. Na pravém i levém jejím rohu byly umístěny velké pánve, plné žhavého kadidla, a z nich vystupovaly do výše husté oblaky dýmu ku poctě nejvyšší bytosti, jako za stara na římském Kapitolu.

Na nejvyšším stupni se postavil Robespierre a měl druhou řeč, podobnou první. Pak sbory mužů, jinochů, panen a žen střídavě zpívaly za doprovodu hudby oslavné hymny. Mohutně zněl refrén, zpívaný ode všech společně.

Pak zvedaly matky k nebi své dítky na znamení díků, panny há-

zely květy do výše, jinoši mávali šavlemi, přisahajíce pomstu, a starci vztáhli ruce, svolávajíce shůry na přítomné požehnání. Zvukem polnice pak bylo dáno znamení k rozchodu.

Netřeba dodávat, že si zakladatel nového kultu před celou veřejností náramně zadal. Hory se chystaly ku porodu, a na svět přišla směšná myška. Celý jeho obřad záležel v nezdařeném spálení ohromného hastroše z lepenky. Již 28. července skončil velekněz přirozeného náboženství pod gilotinou.

Sekta theofilantropů

R. 1796 se utvořila jakási sekta deistů, která si dala jméno theofilantropů. Direktoři jim dali v Paříži pro jejich bohoslužby deset kostelů a též po venkovských městech měla hloučky stoupenců. Nejhorlivějšími jejími apoštoly byli odpadlí kněží a jakobíni. Bohoslužebná shromáždění se konala o desátém dni (dekadi) okolo oltáře plného květů, ovoce a klasů. Ten, kdo konal obřady, byl oděn v barvy republiky: blankytnou řízu s červeným pásem a bílý plášť; v ruce držel kytici.

Byly zpívány plačtivé hymny na tvůrce všehomíra, jež byly podle příležitosti doprovázeny hudbou slepých hudebníků. Byly čteny úryvky z knihy, obsahující výroky slavných mudrců: Konfuce, Zoroastra, Sokrata, Aristotela, Seneky, Voltaira, Rousseaua a jiných; jen na Písmo svaté se zapomnělo.

Novorozené dítko bylo poznamenáno na čele písmeny C T (citoyen théophilantropique). Pak mu duchovní pomazal rty medem se slovy: »Buď sladký jako med včeličeк.« Podal mu i květinu s přáním, aby jeho ctnost voněla líbezněji než její květ. Následovala řeč a hymnus. Podobné obřady byly i při oddavkách; ale při pohřbu byly ještě jednodušší. Lidé se bezduché komedie brzy nasytili a Napoleon jim všechny kostely vzal. Bez náboženství se lidské srdce neobejde; ale šarlatánství se činí směšným a samo se zabíjí.

1775—1799

114. **Pius VI.**, nástupce Klimenta XIV., vlastním jménem Giovanni Braschi, pocházel ze zchudlého šlechtického rodu, jehož předek byl asi švédského původu. Svěcení přijal v pokročilém věku 36 let, na stolec Petrův byl povýšen již jako stařec 58letý, ale ještě svěží, vysoké a imposantní postavy, ušlechtilých způsobů. Mocnému dojmu jeho majestátního zjevu se neubránili ani jinověrci, mezi nimi Goethe, Lessing, velkokníže Pavel, syn Kateřiny II., kteří jej v Římě viděli nebo navštívili.

Jako rozený vládce byl v rozhodování velmi samostatný, ale ne vždy šťastný. Při svědomitém plnění povinností, při zálibě pro vědu a umění upadl do chyby svých předchůdců z doby renesanční; za něho znovu ožil neblahý nepotismus. Romualdo Braschi, jmenovaný kardinálem, byl prelát skromný a zbožný a u lidu oblíbený; ale Luigi

Braschi, jeho bratr, byl velmi štědře obdařen statky a penězi a od evropských panovníků vyznamenán tituly a řády.

Papež byl nepřítelem revoluce nejen jako hlava církve, ale i jako světský vládce. R. 1792 slíbil evropským panovníkům proti ní brannou pomoc. Ale její dravé vlny se záhy převalily přes Alpy do Italie a zaplavily za velkých spoust celý poloostrov. Napoleon se r. 1796 zmocnil severní části církevního státu, uchvátil i Anconu, plnou vojenských zásob, vydrancoval poklad v Loretě a posvátný tamní obraz poslal do Paříže jako vítěznou trofej. Příměří a mír v Tolentině papež draze vykoupil a zachránil jen polovici patrimonia. Zaplatil 45 milionů scudi válečné náhrady, vydal 500 vzácných rukopisů, sto obrazů a soch, mezi nimi poprsí slavných republikánů Junia Bruta a Marka Bruta, nepočítaje velkých dávek naturálních.

Mír v Tolentině 1797

A byla to přece jen předehra pohrom daleko větších. Napoleon měl od direktorů rozkaz, aby se zmocnil církevního státu a Říma, metly lidstva a sídla fanatismu, a vysvobodil římský lid ze staletého otroctví. Ten odpověděl, že církevní stát tak okleštil a vydrancoval, že se malý zbytek zchátralého stavení brzo samoděk zhroutí. Ale již v únoru r. 1798 vtrhl generál Berthier do Říma, pozdravil na Kapitolu Římany jako syny Scipionů a Brutů a prohlásil římskou republiku, v jejíž čelo postavil pět konsulů.

Římská republika 1798

Paříž se měla stát i kulturním střediskem západní Evropy a Řím k tomu měl přispět svými poklady, které tam císařové a papežové snesli během dvou tisíciletí. Severoitalská města byla již oloupena; Bologna o 500 rukopisů, milánské kostely o stříbro, Benátky o poklad sv. Marka; došlo na Řím. Jednoho krásného dne se odtud vybrala obrovská karavana, chráněna silnou vojenskou stráží. Na 500 vozech odvážela ohromné množství soch, obrazů, mědirytin, perel, přes 500 rukopisů. Slavná antická díla, Laokoon, Apollo, Venuše, Ariadne, Nil, podobně jako předtím Lisippovi koně se San Marka putovaly přes Alpy jako válečná kořist do Paříže. Kardinál Borgia a jiní preláti plakali z bolu nad těmito ztrátami jako děti. Všechny kostely a paláce byly oloupeny o zlato a stříbro, mnohé skvosty zmizely v židovském ghetu, nejeden roztaven, nejeden roztepán kladivem. Jen z Andělského hradu bylo odneseno drahocenných předmětů za 15 milionů; tvrz sama měla býti zničena a též obelisky měly být odvlečeny. Toto vandalské řádění nemá v dějinách sobě rovného.

Plenění muzeí, kostelů, paláců

Lid, tímto drancováním roztrpčený, dávkami a daněmi ožebračený, chopil se několikrát proti vetřelcům zbraně; ale všechen odpor proti cizovládě byl mocí zdolán. Dvě stě klášterů bylo zrušeno, některé byly proměněny v kasárny.

Papež, kmet již 82letý, byl nucen vstoupit do vozu a rok byl vláčen po různých místech Italie. V březnu r. 1799 byl v nosítkách ne-

sen přes Alpy, více mrtvý nežli živý; báliť se, aby postupující vojsko spojenců, jež vedl Suvorov, jej neosvobodilo. Přes Grenoble byl dopraven do města Valence, kde v srpnu zemřel. Vládl, jako dotud žádný nástupce sv. Petra, 24 let, šest měsíců, dva týdny.

Smrt Pia VI. ve vyhnanství

Dvakrát překročil Alpy. Po prvé r. 1782, když se vypravil do Vídně, aby odvrátil císaře Josefa II. od jeho církevních reforem, po druhé donuceně, jako zajatec. Jeho tělo bylo prozatím uloženo v hradní kapli a teprve 30. ledna r. 1800 jej dal konsul Napoleon pochovat. Byl odvezen na hřbitov, vzdálený dva kilometry. Doprovázela jej občanská garda, místní úřady, vojenská hudba a dav lidu. Byl pochován za hřmění moždířů a s vojenskými poctami, ale bez kněze, bez modlitby a bez kříže; byl to pohřeb čistě občanský, jaký zavedla revoluční doba. Teprve po ujednání konkordátu bylo jeho tělo dopraveno do Říma a tam pochováno s obřady, jaké hlavě církve přísluší.

115. **Pius VII. (1800—1823) a Napoleon.** Nepřátelé církve již myslili, že s Piem VI. klesá do hrobu i papežská důstojnost; byliť odhodláni, že volbě nového papeže zabrání. Ale konklave se sešlo v Benátkách na území rakouském a za hmotné podpory císaře Františka II. V březnu r. 1800 byl na uprázdněný stolec povýšen kardinál Luigi Barnaba Chiaramonte. Již od šestnáctého roku nosil řeholní hábit sv. Benedikta a v tamním benediktinském kostele byl i korunován jako Pius VII.

Po bitvě u Marenga r. 1800 opanovali Francouzi opět severní Italii a papež zachránil jen polovici církevního státu.

Konkordát 1801

Temné moci se vybouřily a první konsul obnovoval v rozhárané zemi opět řád a klid. R. 1801 byl po překonání mnohých obtíží s kurií ujednán konkordát. Katolické náboženství jím nebylo uznáno za státní, nýbrž za náboženství velké většiny národa. Konsul jmenuje biskupy (50 biskupů, 10 arcibiskupů), papež je potvrzuje. Biskupové i faráři skládají přísahu věrnosti.

Všichni biskupové byli vyzváni, aby se zřekli svých hodností; 36 se jich zdráhalo; ty papež prostě sesadil. Konsul z nich vyvolil 60, ale bylo mezi nimi i 10 konstitučních, kteří předtím náleželi ke státní schismatické církvi. Biskupy a faráře platil stát; ale většina farářů byla prohlášena za výpomocné a ti zatím nedostali nic. Z dřívějších důchodů byla církvi vrácena jen patnáctina.

Organické články

Konsul pak z vlastní moci vydal 77 organických článků, kterými byla svoboda církve v galikánském duchu velmi omezena. Bez vládního dovolení (Placet) nesmělo býti uveřejněno žádné papežské nařízení, civilní sňatek byl prohlášen za povinný, nebylo dovoleno zakládat kláštery, svátky zůstaly zrušeny. Přes tyto nedostatky a růz-

ná omezení prokázal Napoleon církvi velkou službu; třeba mít na paměti, že v této věci měl proti sobě velkou část vzdělaných vrstev, holdujících názorům osvícenských filosofů. Dovolil i užívat starého kalendáře a světit buďto neděli nebo dekadi. Národ, přesycený bláznivými novotami, vracel se k svěcení neděle i křesťanskému kalendáři a revoluční byl r. 1805 zrušen.

Sekularisace v německé říši 1803

Ale nejen ve Francii, i v Němcích svlékli Kristu šat a rozdělili se o něj. Poněvadž levý břeh Rýna byl postoupen Francii a některá knížata tím utrpěla ztráty, měla být odškodněna na pravém břehu Rýna, a to na účet církve. Říšská deputace v Řezně r. 1803 plán schválila. Ohromnou kořist dělil prvý konsul v Paříži a knížata se o závod ucházela o jeho přízeň. Ten rozdával plnýma rukama, takže přiřčené náhrady daleko převyšovaly utrpěné škody. Byla sekularisována rozlehlá území 26 biskupství a 287 velkých opatství; sídlilo na nich 3.2 mil. obyvatel. V Bavorsku bylo zrušeno celkem 400 klášterů. Papež zapřisahal císaře Františka, aby se ujal odírané církve. Ale právo vítěze bylo silnější. On sám rozšířil Tyrolsko o území biskupství tridentského a brixenského; ale touto sekularisací pozbyl v říši jako císař hlavní oporu své moci.

Přehnaty

Tento převod jmění se neobešel bez mnohých sakrilegií. Nesvědomití úředníci sahali i na bohoslužebná zařízení, mešní roucha, monstrance a kalichy. Ve Würzburku si Židé v biskupských ornátech a s infulemi na hlavách připíjeli z kalichů. V Inšpruku popíjel policejní komisař při hostině s přáteli rovněž z kalichů. V Bamberku hodil komisař monstranci i se Svátostí do koše. Jinde vysypal posvěcené hostie na hnůj, do něhož pak i sám padl a v něm se udusil. Relikviáře byly namnoze zbaveny stříbrných ozdob a zahozeny, s knih strhovali vzácné kování a za babku je prodávali kramářům na balení. Ve Fürstenfeldu byly rozebrány varhany a píšťaly rozdány klukům. Kostel sv. Anny byl proměněn ve Würzburku v divadlo, v klášteře Scheyern byly oloupeny hroby Wittelsbachů.[174])

Nejbohatší církev na světě byla obratem ruky ožebračena a její společenský vliv ztrátou charitativních ústavů byl podvrácen. Místo purpurového pláště jí zbyla nuzná halena, místo zlatého žezla třtina a na hlavě trnová koruna nízkého poddanství. R. 1810 psal Napoleon badenskému velkovévodovi do Karlsruhe, že mu nedal katolíky, aby s nimi zacházel jako s heloty. Jediné dobré snad bylo to, že na ochuzené biskupské stolce se přestali tlačit synové knížat a hrabat.

Korunovace 2. prosince 1804

Dne 18. května 1804 byl Napoleon od senátu jménem celého národa prohlášen císařem. Pak se obrátil k papeži s žádostí, aby jej přišel pomazat a korunovat, jako kdysi Štěpán II. krále Pipina. Skvělá korunovace měla oslnit Evropu, měla doplnit nedostatek le-

[174]) Weiss: Weltgeschichte, XX. 136 (1902). — Kryštůfek, III. 741.

gitimních nároků na uchvácený trůn a Bourbony zbavit poslední jiskry naděje, že by se naň mohli ještě vrátit.

Papež se půl roku rozmýšlel. Část kardinálů mu radila, aby jel, druzí jej od cesty zrazovali. Konečně se rozhodl, že jeho přání vyhoví, doufaje, že lecčeho dosáhne ve prospěch církve. Dne 2. listopadu se vydal na cestu, provázen jsa šesti kardinály. Ve Francii zdaleka přicházel lid spatřit a pozdravit tak vzácného hosta, a papež cítil, že jeho návštěva nemálo přispěje k oživení víry.

Ve Fontainebleau jej přivítal císař a císařovna v čele skvělého dvořanstva. Kardinál Fesch, Napoleonův příbuzný, si od papeže vyžádal všechny fakulty, kterých by jako duchovní císařův poradce mohl potřebovat. Takto zplnomocněn, oddal církevně Napoleona s Josefinou, kteří byli r. 1796 oddáni jen civilně.

Církevním zákonům bylo takto učiněno zadost; zato v jednání o korunovačních obřadech se nedospělo k žádoucí shodě. Když se začalo mluvit o vsazení koruny, prohlašoval Napoleon, že ta věc se rozhodne až na místě. Dne 28. listopadu vjel Kristův náměstek do Babylonu nad Seinou, kde před krátkou dobou zuřil Antikrist, kde se klaněli bohyním, nejvyšší bytost ctili přirozeným kultem a kde proudem tekla krev mučedníků.

Trakt Tuilerií, kde Pius bydlel, se neustále hemžil návštěvníky a matky k němu přiváděly dítky, aby je požehnal. V Napoleonovi, který jen sám chtěl býti předmětem pozornosti a obdivu, procítala žárlivost, a přístup k papeži byl omezován.

Druhého prosince se ubíral Pius do Notre Dame, provázen jsa 60 biskupy a několika kardinály. Pěvecký sbor 800 členů mu zapěl na uvítanou hřímavý pozdrav: »Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.«

Napoleon nechal na sebe dost dlouho čekat. Přijel v zaskleném voze, nad nímž pozlacení geniové drželi korunu. S ním se vezla Josefina a dva bratři, Josef a Ludvík. Sám měl zatím na hlavě vavřínový věnec a byl oděn v plášť, ozdobený zlatými včelami; ty měla jeho rodina ve znaku. Maršálové jej provázeli na koních, hodnostáři jeli ve vozech, hudba hrála triumfální korunovační pochod, k slavnosti zvlášť složený.

Obřad

Na stupních oltáře slíbil, že bude udržovat pokoj v církvi Boží, že bude hájit sirotky a vdovy, zahlazovat pověru a nevěru. Kleče, přijal na čele a na rukou pomazání, též Josefina. Pak byl opásán mečem. Když mělo dojít k vlastní korunovaci, Napoleon se spěšně vzchopil, vzal s oltáře korunu a vsadil si ji sám na hlavu; vzal i druhou a korunoval jí císařovnu.

Toto jeho smělé počínání bylo ode všech přítomných sledováno s velikým napětím a vzbudilo mocný dojem. Bouřlivé »Vive l'empe-

reur!« se rozléhalo posvátnými prostorami. Tím ovšem naznačil, že si korunu zasloužil a dobyl sám; ale k tomu nebylo třeba volat papeže. To nebyl jediný ústrk, který Pius snesl s velkou umírněností a sebezapřením. Slavné bohoslužby trvaly do druhé hodiny.

Skrovný výtěžek cesty

Jediné, čeho Pius dosáhl, bylo, že přísežní biskupové se zřekli rozkolu a že Napoleon farářům druhého řádu přiřkl skrovný plat a že některým kongregacím (Milosrdným sestrám, lazaristům, řeholi Ducha sv.) dovolil otevřít ve Francii opět domy.

Již tehdy byl Pius vyzván, aby se trvale usadil ve Francii. Ten nebyl takovouto žádostí překvapen. Prohlásil, že by tam zadrželi jen chudého řeholníka Chiaramonte; listina, kterou se v tom případě vzdával své důstojnosti, že je uložena na bezpečném místě.

Skvělé slavnosti a nákladné hostiny na počest nového císařství nebraly konce. Maršálové se složili na jednu z nich po desíti tisících franků. Démantů na toiletách jejich paní se lesklo jako hvězd na nebi. Při hostině, kterou dávalo město Paříž, zářila nad císařským trůnem plamennými písmeny slova, která slyšel Mojžíš z ohnivého keře: »Ego sum, qui sum.« Následujícího roku se vypravil císař do Italie a v Miláně, opět za oslňujících slavností, se 26. května ozdobil v tamním dómě korunou železnou. Při tom pronesl slova: »Bůh mi ji dal; běda tomu, kdo se jí dotkne!«

Zneužití katechismu

R. 1806 vyšel nový katechismus, v němž byly mládeži povinnosti k novému zeměpánu důrazně na srdce kladeny otázkami a odpovědmi: »Jaké povinnosti mají křesťané vůči knížatům, a jmenovitě my vůči císaři Napoleonu I.?« — »Křesťané svá knížata, a jmenovitě my svého císaře Napoleona jsme povinni milovat, ctít, poslouchat, věrnost mu zachovat, vojenskou službu konat, potřebné daně platit.« — »A proč jsme to povinni?« — »Poněvadž Bůh, který zřizuje říše a podle libosti je rozdává, našeho císaře štědře obdařil, a to jak pro dobu míru, tak pro válku jej ustanovil naším pánem, učinil jej služebníkem své moci a svým obrazem na zemi. Prokazovat úctu a sloužit našemu císaři znamená prokazovat úctu a sloužit samému Bohu. Též náš Pán Ježíš Kristus jak svým učením, tak i příkladem nám ukazoval, čím jsme svému císaři povinni. Již jako dítě byl císaře poslušen a zaplatil uloženou daň a poručil dávati, co je Božího, Bohu, a co je císařovo, císaři.«

A nejsou snad i jiné zvláštní důvody, které zvyšují naši oddanost k císaři?« — »Ovšem, že jsou. Neboť jej Bůh vzbudil v těžkých dobách, aby obnovil víru našich předků a aby ji chránil. On svou rázností a moudrostí vrátil naší zemi pořádek a pokoj, on hájí stát svým mocným ramenem; on je pomazaný Páně, a to posvěcením, kterého se mu dostalo od samého papeže, hlavy všeobecné církve.« — »Co třeba mysliti o těch, kteří svých povinností vůči našemu císaři neplní?« — »Podle sv. Pavla se protiví zřízení Božímu a propadají věčnému zavržení.«

Pius VII. však nemohl a nechtěl v úslužnosti vůči bezohlednému císaři jít tak daleko jako francouzští biskupové. Hned po návratu

do Říma bylo po něm žádáno, aby prohlásil za neplatné manželství nejmladšího císařova bratra Jeronyma. Papež vyhovět nemohl. Napoleon to trpce nesl a platný manželský svazek zrušil sám z vlastní moci.

Zrušení církevního státu 1809

Roku 1806 odňal papeži Anconu a vyzval jej, aby zavřel své přístavy Angličanům, Rusům a jiným jeho nepřátelům. Pius se však nemínil snížit za jeho vasala; naopak, když císař jmenoval nejstaršího bratra Josefa králem neapolským, dovolil si připomenout, že vrchními pány toho království odedávna byli papežové, a neuznal jej. Bylo mu za to vzato vévodství beneventské a jiné kusy církevního státu. Papež ustupoval; byl ochoten zavřít Angličanům přístavy, bude-li mu ponechána suverénní moc aspoň nad zbytkem patrimonia. Ale již v únoru r. 1808 byl obsazen Řím a papežské vojsko sloučeno s francouzským. Opojen novým vítězstvím nad Rakouskem, vydal císař v Schönbrunně 17. května 1809 dekret, kterým byl církevní stát zrušen.

Císař v klatbě 1809

Dne 11. června byla na branách hlavních tří basilik vyvěšena bula, v níž byla nad Napoleonem vyslovena klatba. Jeho jméno v ní sice nebylo uvedeno, ale každý věděl, kdo jí byl postižen. Francouzské hlídky při vší ostražitosti vykonavatele papežova rozkazu nechytily; byli by jistě bývali zastřeleni. »Myslí papež, že mým vojínům proto zbraň z ruky vypadne?« posmíval se císař papežovým trestům. Ale zpráva o tom, že bylo nad císařem vysloveno anathema, letěla světem, vzbudila hluboký dojem a pálila Napoleona, plného slavomamu. Zakázal proto ve Francii misie.

Papež v zajetí

Papež nevycházel ze svého paláce na Kvirinále. V noci před 6. červencem, aby nevzniklo v lidu pobouření, byl palác vzat útokem, papež byl nucen vstoupit do vozu a byl vezen z Říma na sever, a opět přes Alpy, jako jeho předchůdce, do Grenoblu, pak zpět k moři do Savony opodál Janova. Tam byl střežen v biskupském paláci. Silní a zdraví kardinálové museli přesídlit do Paříže, aby dodávali císařovu dvoru lesku a v případě volby aby volili kandidáta, který mu byl vhod. Přední papežův rádce kardinál Pacca a jiní rázní preláti byli uvězněni v alpských pevnostech.

Rozvod a druhý císařův sňatek 1810

V prosinci r. 1809 zrušil senát císařovo manželství s Josefinou, která mu neodchovala dědice, a v lednu následujícího roku prohlásil i metropolitní pařížský soud manželský sňatek s Josefinou za neplatný. Jako důvod bylo uvedeno, že nebyl uzavřen před farářem a dvěma svědky, a že císař nedal vnitřního souhlasu.

Napoleon se ucházel o ruku ruské velkokněžny Anny, sestry cara Alexandra; ale jeho žádost byla v Petrohradě oslyšena. Chtěl si novým sňatkem zajistit spojenectví některé z evropských velmocí. Lépe pochodil ve Vídni. Dne 2. dubna slavil svatbu s Marií Louisou,

dcerou císaře Františka I. Oddával je opět kardinál Fesch v přítomnosti faráře a dvou biskupů. Napoleon byl na vrcholu slávy a hlučné radovánky nebraly konce.

Na svatbu byli pozváni i kardinálové. Ale Consalvi, hlavní opora Pia VII. v řízení církve, žádal, aby byli pozvání ušetřeni, poněvadž manželské pře knížat jsou vyhrazeny soudu samého papeže. Též Pius prohlásil církevní soud pařížský za nekompetentní; sám pak nechtěl a nemohl v té věci rozhodovat, dokud nebude míti při sobě svého poradního sboru.

»Černí kardinálové«

Když vedl císař svou druhou choť k oltáři, upřeně se díval na místa, vyhrazená 27 kardinálům; 13 křesel bylo prázdných. V prvním návalu hněvu třem vyhrožoval zastřelením. Všichni, kteří odepřeli účast, upadli v nemilost, nebyli uznáváni za kardinály, museli svléci purpur, byli zbaveni jmění a důchodů a po dvou odvezeni do vyhnanství do venkovských měst. Jejich nepřítomnost při oddavkách byla chápána jako spiknutí proti budoucímu legitimnímu dědici. Třináct »černých kardinálů« bylo vzdáleno od dvora, ostatní, shovívavější, se jeho přízni těšili dál.

Ale bez papeže správa církve přece jen vázla. Bylo třeba udělovat dispense, potvrzovat biskupy, dosazené císařem na 17 uprázdněných míst. Pius je nechtěl uznat; žádal svobodu a své rádce.

Národní koncil červen 1811

Napoleon svolal do Paříže i národní koncil, který měl udělat papeže povolnějším. Sešlo se asi sto francouzských a italských biskupů. Tři rozhodní zastánci papeže byli uvězněni. Ale velká většina byla pro smír obou hlav. Leč svízelné jednání s papežem nevedlo k cíli.

Papež ve Fontainebleau 1812

Následujícího roku jej dal císař převézt do zámku Fontainebleau a začátkem roku 1813, po návratu z katastrofální výpravy do Ruska, s ním tam vyjednával sám osobně. Navštívil jej společně s císařovnou a vynaložil veškeru výmluvnost a okouzlující líbeznost, aby jej pohnul k resignaci na církevní stát. Ujišťoval jej, že on, syn katolických rodičů, miluje víru svých otců a že chce pro ni vykonat víc než Karel Veliký. Když se spojí ctnostný velekněz a nepřemožený vítěz, vykonají úžasné věci pro zvelebení katolického náboženství a rozkvět zámořských misií. Církev se dožije nového triumfu, před kterým protestantství zbledne. Každá námitka se strany papežovy řečnický zápal císařův jen stupňovala. »To všechno tobě dám, jestliže, padna, se mi pokloníš.«

Návrh druhého konkordátu, leden 1813

Císař i papež podepsali návrh nového konkordátu; ale platnosti měl nabýt, až jej podpíší kardinálové. Napoleon však jej dal ihned uveřejnit jako nový, hotový konkordát. Teprve za porady s kardinály papež, vazbou znavený, si uvědomil, co záludné řádky návrhu obsahují; nepřímo se zříkal církevního státu; za to dostane dva miliony franků ročního důchodu, obsazuje v Italii a Francii jen šestnáct

biskupských stolců, všechny ostatní císař. Kardinálové od dvora zapuzení byli opět přijati na milost a oblekli purpur. Dobře vystihli věc upřímní katolíci, když své rozhořčení dávali najevo tvrzením, že se černí kardinálové nad novým konkordátem »zarděli«. Papež upadl v trudnomyslnost, a teprve když návrh konkordátu písemným prohlášením odvolal, nabyl opět vnitřního klidu.

Napoleonův pád

Ale dni jeho zajetí a trýzně se již chýlily ke konci. Obratem ruky se úlohy obou hlav zaměnily. V říjnu roku 1813 byl Napoleon u Lipska poražen, v březnu roku 1814 propustil papeže na svobodu, ale již v dubnu byl nucen v témže zámku Fontainebleau podepsat prohlášení, že se vzdává francouzského trůnu. Jako zajatec a vězeň byl odvezen na Elbu, pak na ostrov Sv. Heleny, kde jako Prometheus na pusté skále, opodál lidské společnosti, strádal dlouhých šest let.

Jako mnohé padlé veličiny, tak i Leticia, matka Napoleonova, a jiní jeho příbuzní se uchýlili do Říma. R. 1819 tam psal Napoleon matce a kardinálu Feschovi, aby mu poslali dva duchovní a zařízení pro kapli. Papež vymohl k tomu dovolení na anglické vládě, a dva duchovní, opat Bonavita, stařec již 65letý, a mladší Vitalis, který byl zároveň lékařem, byli k němu vypraveni, aby mu posloužili až do poslední chvíle. Tamní pastor se pokoušel získati jej pro anglikánskou víru a poslal mu bibli. Císař dvorně odmítl s podotknutím, že dávno ví, co v ní je.

První bod jeho závěti zní: »Umírám v apoštolské a římské víře, ve které jsem se před více než 50 lety narodil.« Duševní muka, nezdravé podnebí a rakovina hlodaly na kořenech jeho zdraví. Posledního dubna roku 1821 požádal Vitalise, aby mu posloužil svátostmi. »Chci splnit povinnosti, které mi víra ukládá, a přijmout pomoc, kterou mi podává.« Potom pravil generálu Montholonovi, jednomu z přátel, kteří s ním dobrovolně sdíleli vyhnanství, a kterému se ona zbožnost nelíbila: »Pane generále, jsem šťasten; splnil jsem všechny své povinnosti; přeji vám při smrti téhož štěstí.«

Smrt na ostrově sv. Heleny, 5. května 1821

Dne 3. května byl oltář na jeho přání přenesen do sousedního pokoje a konala se čtyřicetihodinná pobožnost. Téhož dne se rozloučil s přáteli. Brzy pak pozbyl vědomí. Zemřel 5. května k večeru. Poslední jeho slova byla: »Bože můj, Francie, přední voj, vojsko!« Tak došel klidu muž, který ho za živa neměl a jiným ho nedopřával.

Napoleon podporoval církev z důvodů státních a politických, poněvadž velká většina poddaných na ní lpěla. Také mu imponovala svou podivuhodnou autoritou. Protestantství mu bylo nesympatické pro množství hašteřivých sekt. Ale svobodná církev vedle tak bezohledného despoty byla nemožná.

Během života se klonil k deismu; v posledních letech v něm oživla víra, v níž byl vychován. Když mu přátelé v předvečer velkého

vítězství blahopřáli, že to bude nejkrásnější den jeho života, odpověděl: »Nejkrásnější den mého života je den prvního přijímání.«

Případně napsal italský básník Alexander Manzoni v básni »Pátý máj« slova: »Krásná, věčná, blažená, na vítězství zvyklá víro, plesajíc, zapiš i toto: že se dosud nikdy před golgotským křížem do prachu neschýlila mysl hrdější.«

CÍRKEV V XIX. STOLETÍ (1814—1918)

116. **Reformy Pia VII.** Dne 24. května 1814 se vracel Pius VII. po pětiletém zajetí za nevýslovného jásotu k hrobům sv. apoštolů. Tím se končilo první období jeho pontifikátu. Jako kdysi sv. Petr, tak nyní i jeho nástupce, opřen jsa o pravici Boží, kráčel bez pohromy nad dravými vlnami divoké revoluce a násilných převratů.

Velikost pohrom

Druhá část Piova pontifikátu je ve znamení obnov a oprav. O žalostném stavu církve si stěží dovedeme utvořit přibližně správný pojem. Pohromy, které ji stihly v 50 letech t. zv. osvícenské doby, lze srovnávat jen s pohromami, které na ni dolehly před 300 lety za protestantské reformace. Byl to strašný orkán, který smetl s povrchu katolického světa tisíce církevních ústavů, klášterů, biskupství, škol, nemocnic a jiných institucí. Toto dílo zkázy, které bylo provedeno nejprve ve Francii, opakovalo se všude tam, kam proniklo francouzské vojsko, ať pod prapory republikánskými, nebo pod orly císařskými.

Obnovení církevního státu

Hrabě Consalvi, státní sekretář, prozíravý a obratný diplomat, vymohl na vídeňském kongresu, že papeži byl vrácen církevní stát. Podnikl za tím účelem i cestu do Londýna, který zase po stu letech jednou spatřil kardinála. Jen Avignon a Venaissin byly trvale ztraceny. Papež mezitím dosti ukvapeně rušil novoty, Francouzi zavedené, ač některé byly velmi rozumné, jako osvětlování ulic, povinné očkování, zákaz žebroty; byly obnoveny zrušené řády feudální, jen tortura čili útrpné právo při soudech zůstalo trvale odstraněno.

Reformní činnost Pia VII.

Pak byly urovnávány církevní poměry v jednotlivých zemích. Papež přinášel velké oběti, zříkal se rozchváceného církevního zboží, jen aby mohl položit nejnutnější základy k lepší budoucnosti. Byly nově upraveny hranice diecésí a v každé zřízen seminář pro výchovu kleru, jak to předpisy tridentského koncilu vyžadují. Mimoto bylo obnoveno několik klášteříků.

Francie

Ve Francii prohlásil Ludvík XVIII. (1815—1824) v ústavní listině katolické náboženství za státní, ale jednání o nový konkordát narazilo na odpor sněmoven, v nichž nepřátelé »oltáře a trůnu« měli většinu. Pouze byl papežskou bulou počet biskupských stolců zvýšen

na 80. V zemi, svlažené přívalem mučednické krve, začal rašit náboženský život s podivuhodnou silou. Různé kongregace tam o závod rozbíjely své stánky, takže r. 1823 tam již byly čtyři tisíce klášterů.[175]) Již tehdy se tam opět chápalo práce 200 jesuitů a řád dominikánský obnovoval ve Francii slavný řečník Lacordaire.

Ale i koukol bujel nerušeně dále. V osmi letech tam byla díla Voltairova vydána dvanáctkrát, Rousseauova třináctkrát. Špatný tisk a civilní manželství hlodaly na kořenech mravnosti a národního zdraví.

Německo

Rovněž v Německu byly nově upraveny hranice diecésí a vzkříšeno několik klášterů. Jinak tam byl dušen rozvoj církevního života nesnesitelným státním despotismem. Panovníci určovali, kolik svíček má hořet na oltáři, nařizovali, že věčné světlo nemá v noci zbytečně hořet, předpisovali, jak dlouho se smí vyzvánět, kdy a které pobožnosti se mohou konat. V Bavorsku byly zakázány jesličky a Boží hrob, a biskupové byli vyzváni, aby postní dobu omezili na tři dny. Bratrstva byla postavena pod policejní dozor a stát si osoboval dozor i na zkoušky theologů. V Hesensku kníže nařídil, že mají být s kazatelen ohlašovány předpisy o odvodu. V Prusku byli katoličtí vojáci každou čtvrtou neděli voděni na protestantské bohoslužby.

Italie

V církevním státě obnovil papež sedmnáct zrušených biskupství a otevřel mnoho konventů, z nichž byly řeholní komunity vyhnány; jen roku 1824 celkem 612.[176]) Též v Piemontě bylo vztyčeno osm zaniklých biskupských stolců, v Neapolsku z původních 120 bylo obnoveno 90.

Nemenší péči věnoval Pius, sám benediktin, obnově a reformě řeholí. Nesnadno však bylo křísiti řády, které se po středověkém způsobu opíraly o větší pozemkový majetek, který byl za oněch bouří rozchvácen. Tím se vysvětluje, proč cisterciáci, benediktini, premonstráti, kapituly kanovníků po utrpěných pohromách již nedosáhli dřívějšího rozšíření. Menší nesnáz byla s řeholemi chudými. Význačným činem Pia VII. bylo obnovení jesuitského řádu. R. 1804 byl na žádost Ferdinanda IV. obnoven i v království neapolském.

Obnovení jesuitského řádu 1814

V zajetí ve Fontainebleau mluvil papež s kardinálem Paccou o zhoubných následcích, jaké mělo zrušení onoho řádu, a o nutnosti, aby byl obnoven v celé církvi.

Brzy po návratu do Říma konala se 7. srpna 1814 v il Gesù skvělá slavnost. Chrám byl svátečně ozdoben a osvětlen, z paláce na Kvirinále přijel tam sám papež, provázen jsa zástupy lidu, sloužil mši svatou u oltáře sv. Ignáce u přítomnosti všech kardinálů a římských patriciů, a pak dal přečíst bulu: Sollicitudo omnium ecclesiarum.

[175]) Schmidlin: Papstgeschichte, I. 396.
[176]) Schmidlin, I. 146.

V ní se praví, že ho denně docházejí žádosti od biskupů, arcibiskupů a jiných vynikajících mužů o obnovení jesuitského řádu; že by si to pokládal za těžký hřích před Bohem, kdyby zamítl tak vydatnou pomoc, kterou mu Prozřetelnost posílá, kdyby zamítl služby tak zkušených a zdatných lodníků, kteří se mu k práci nabízejí, zatím co Petrova lodice je vystavena tak zhoubným bouřím. Generál Tadeáš Brzozowski dlel na Rusi, ale slavnosti bylo přítomno asi 90 členů italského původu. Ti všichni plni radosti a vděčnosti padli papeži k nohám. Bylo to v oktávě svátku jejich zakladatele, a tento den se v řádě dosud slaví jako den vzkříšení.

Již roku 1820 vyhnal car Alexander I. jesuity ze všech svých zemí. Udávají se různé příčiny jeho neočekávaného hněvu. Viděl, že se nyní z něho nedá udělat čistě ruská instituce, proto byl jako neužitečný nástroj odhozen.

Jeho vypuzení z Ruska 1820

Řád se rozvíjel velmi rychle. Připojila se k němu i řeholní sdružení »Víry Ježíšovy« a »Srdce Ježíšova«, která žila podle konstitucí sv. Ignáce a čekala jen na jejich nové potvrzení. Za sto let vzrostl na 17.000 členů, a r. 1940, o 400. výročí svého založení je svými 26.000 členy vedle františkánů nejčetnější řeholí v celé církvi.

Rychlý vzrůst

Pius VII. zemřel r. 1823 ve vysokém věku 81 let. Papežem byl 23½ roku v dobách nejpohnutějších. Byl sice jen prostředně nadán, ale dovedl si vybrat schopné pomocníky a pro svou skromnost, zbožnost a mírnost byl oblíben u katolíků i nekatolíků. Je první z novodobých papežů, jehož obraz byl umístěn v Anglii ve windsorském zámku. Stalť se i on obětí kontinentálního systému.

Chvála Pia VII.

Navždy památným zůstane jeho poměr k nepřemožitelnému císaři, jehož rozkazům se kořila celá Evropa. Snažil se mu ve všem vyhovět a uhýbal po krajní meze, ale nerozpakoval se nad ním vyslovit klatbu, když jeho zpupnost neznala míry.

Pius byl prost nepotismu. Měl sice 17 nepotů, ale žádný z nich se nesměl v Římě ukázat. V závěti na ně pamatoval skrovnými částkami.

117. **Emancipace katolíků v Irsku.** Ač je Anglie nemálo hrda na to, že je kolébkou osvícenských a svobodomyslných zásad, jejichž jménem byla v různých zemích již dávno prohlášena občanská a náboženská rovnost a svoboda — podle přísloví, že pod svícnem bývá nejvíc tma, bylo v Anglii samé této svobody nejméně. Irsko bylo důstojným protějškem balkánských, t. j. tureckých poměrů. Tam byly v platnosti příkré zákony z dob náboženských bojů v 16. a 17. století skoro v neztenčené přísnosti. Ač Irčanů přibylo tou měrou, že tvořili třetinu obyvatelstva v britském království, přesto byla nespravedlnost vlády vůči nim tak křiklavá, že se i v anglické veřejnosti ozývaly hlasy žádající nápravu. Vlivem romantismu

vzcházelo u jednotlivců i porozumění pro svéráz irsko-keltské národnosti.

Daniel O'Connell

Ale z nedůstojného jařma je vysvobodil jejich velký vůdce a státník Daniel O'Connell. Narodil se r. 1775 v hrabství Kerry v jihozápadním cípu země ze starobylého rodu jako prvorozený z desíti dítek. Studoval ve Francii v St. Omer, ale hrůzy revoluce jej přinutily k návratu. To, čeho tam byl svědkem, jej naplnilo nejhlubším odporem k násilí a občanské válce, a on tyto prostředky ze svého politického programu provždy vyloučil. Vystudovav práva v Londýně, oddal se v Dublině činnosti advokátní a jako vyhledávaný obhájce nabyl i značného jmění.

Po této průpravě rozvinul v zdeptané vlasti velkorysou činnost politickou. Příroda jej k ní skvěle vybavila mimořádnými dary: majestátní postavou, ohnivou výmluvností, neohrožeností, ušlechtilou národní pýchou, vtipným humorem. Jeho oduševněné oči, zvučný hlas, celý zjev působily na irský lid neodolatelným kouzlem. R. 1810 byl již uznaným vůdcem národa.

Katolický spolek 1823

Prvním jeho úkolem bylo vymoci katolíkům občanskou rovnoprávnost. R. 1823 založil »Katolický spolek«, jehož odbočky záhy pokryly celý ostrov. Bylo třeba soustředit a napnout vůli celého národa a hromadnými peticemi pohnout vládu ke zrušení trestních zákonů. V nesčetných schůzích burcoval malátný lid k vědomí své důstojnosti a samozřejmých občanských práv. V letech 1826—29 prošel jako v triumfu celou vlastí a mluvil k statisícovým zástupům. Národní hnutí valilo se zemí jako lavina a vládě rostlo zjevně nad hlavu. Zakázala a zrušila spolek, ale ten byl pod jiným jménem znovu vzkříšen, a to ještě s větším počtem členů.

Roku 1800 byl zrušen irský parlament a spojen s anglickým. Každý poslanec, vstupuje do sněmovny, přiznával se podle Testakty z roku 1673 pod přísahou k anglikánské víře.

O'Connell poslancem

Roku 1825 přišel O'Connell v čele irského poselstva do Londýna a mluvil tam před parlamentní komisí. Mezi jiným pravil: »Odsuňte rezavou závoru, kterou náboženská nesnášelivost zahradila občanům jiné víry vstup do zákonodárného sboru; či žádáte v době, kdy kolkolem mizí všechna nadpráví náboženských společností, přísahu na supremát koruny ve věcech víry?« Irčané sice volili do parlamentu, ale anglikány, své statkáře, kandidáty postavené vládou. R. 1828 se ucházel sám O'Connell o mandát v hrabství Clare a vybízel voliče, aby mu jen dali své hlasy, třebas katolíku. »Nebojte se,« pravil, »já nebudu přisahat, že úcta Matky Boží, svatých a naše bohoslužby jsou modloslužbou.« Byl zvolen velkou většinou a tento první úspěch byl oslavován po celé zemi radostným Te Deum v kostelích a na návrších pálením ohňů.

Když vcházel následujícího roku do parlamentu, bylo na něm žádáno, aby složil obvyklou přísahu; on však se rozhodně ohradil: »Jsem ochoten přisahat věrnost králi a spravedlivým zákonům, ale nikdy nesložím přísahy, která znamená rouhání a odpad.«

Zákon o emancipaci katolíků 1829

Anglikánští biskupové rozvinuli ve sněmovně lordů i mezi lidem úpornou agitaci a burcovali v něm bývalý fanatismus proti papeženství. Ale dolní sněmovna přijala ještě téhož roku zákon o »emancipaci katolíků« 320 hlasy proti 142.

Wellington, ministerský předseda, hrdý aristokrat, právem se obával, že opětné zamítnutí návrhu bude mít osudné následky. Prohlásil tedy ve sněmovně lordů, že by se ani okamžik nerozpakoval obětovat svůj život, kdyby věděl, že by touto obětí zachránil svou vlast od hrůz občanské války. Tak byl zákon o rovnoprávnosti všech občanů přijat i sněmovnou lordů, třebas s odporem. S podobným pocitem jej podepsal král Jiří IV. Ten si trpce stěžoval, že Wellington je králem v Anglii, O'Connell v Irsku, jemu že zbývá děkanství windsorské.

Osm katolických lordů ihned zaujalo svá křesla ve vyšší sněmovně, z níž byli před 150 lety vyloučeni. O'Connell pak s četnou plejadou 55 poslanců, v tom třemi syny a dvěma zeti, vešel do sněmovny dolní. To byl hlavní a největší úspěch irského tribuna.

Zrušení desátků 1838

Irčany náramně jítřilo placení desátků duchovním anglikánské církve, k níž se mimo anglické statkáře málokdo hlásil. Zato katoličtí duchovní, kteří neměli ani pozemků, ani služebného, žili z darů, které jim věřící dávali o vánocích a velikonocích. Konečně lid dávky sluhům cizí církve odepřel, a když vláda sáhla k násilným prostředkům, chopil se zbraně. R. 1838 vymohl O'Connell schválení zákona, že desátky mají duchovním platit statkáři. Státní anglikánská církev byla v Irsku zrušena teprve roku 1869.

Marné úsilí o vlastní parlament

O'Connell při politice drobných zisků nepouštěl se zřetele druhou část svého velkého programu, obnovení irského parlamentu (repeal). Proto odmítl i ministerské křeslo, jež mu bylo nabízeno. Opět vzrušil celý ostrov svou neodolatelnou výmluvností. Národ se shromažďoval na velkých táborech a zahrnoval vládu žádostmi o obnovení irského zákonodárného sněmu.

Roku 1840 byl povolen Kanadě; v Irsku dostoupilo hnutí vrcholu r. 1843 a bylo nebezpečí, že se zvrhne v revoluci. Již se scházel smírčí soud o 300 členech a O'Connell čekal, že královna Viktorie škrtem pera jej povýší na irský parlament. Ale Angličané pokládali tehdy společný sněm za nutné pouto britského státu. Všechny schůze byly zakázány a byla učiněna opatření proti možným nepokojům; jediné slovo zklamaného vůdce stačilo, že se rozjítřený lid v klidu vrátil do svých domovů: »Kdo se dopouští zločinu, posiluje nepřítele.«

Tak se druhá část jeho politické činnosti skončila nezdarem. R. 1844 byl dokonce obžalován pro pobuřování národa, ba byl proti němu zahájen hrozitánský proces; žaloba vyplnila 685 stran. Obžalovaný se hájil důstojně, byl však odsouzen na rok do vězení a k pokutě tisíc liber. Byl vězněn tři měsíce, až vyšší sněmovna rozsudek zrušila.

O'Connell † v Janově 1847

Sláva jeho jména se rozlétla světem, jak o tom svědčila záplava adres se všech stran mu zasílaných. Než nejen politická, ale i životní jeho dráha byla u konce. R. 1844 se dostavila neúroda brambor, hlavní výživy irského lidu, a opakovala se tři léta za sebou. Poslední neúspěchy a pohled na zmírající národ otřásly jeho zdravím tou měrou, že lékaři radili k rychlé cestě na jih. Neodolatelnou mocí jej pudila touha do Říma, ale dospěl jen do Janova. Tam zemřel 15. května r. 1847. Poslední jeho slova byla: »Tělo vlasti, srdce Římu, duši Bohu.« Dva arcibiskupové a 16 biskupů šlo v Dublině v pohřebním průvodu a celý národ lkal nad smrtí svého největšího muže.

O'Connel jako řečník a politický agitátor náleží k nejvýznačnějším zjevům 19. století. Od svých zbožňovaný, od odpůrců nenáviděný, cizinou obdivovaný. Vlastního parlamentu, o který usiloval, domohl se národ se zbraní v ruce teprve r. 1921.

Stěhování Irčanů

Je známo, že z evropských národů počtem nejvíc rostou Irčané a Rusové. R. 1841 se v Irsku tísnilo 8,196.000 obyvatel. Pro neúrodu a hlad nejbližších let nastalo hromadné stěhování za moře. V jediném roce 1845 opustil chudou vlast celý milion Irčanů; během 70 let (1850—1920) 4,300.000. V Americe žije devět milionů Irčanů, tedy víc než dvojnásob tolik, co ve staré vlasti.[177]) Jsou snad nejzbožnější národ na světě a tvoří hlavní součást katolických menšin v anglosaských státech a dominiích.

Irčané však zachránili i hynoucí zbytky katolíků v Anglii a Skotsku. V Anglii se ztenčil jejich počet na 70 tisíc,[178]) ve Skotsku na devět tisíc. Tato odumírající diaspora se vzmohla na slušnou, života schopnou menšinu jednak přibýváním konvertitů, hlavně však přílivem Irčanů do průmyslových středisk. V Anglii je nyní katolíků 2,300.000, ve Skotsku 600.000.

Umělý stát nizozemský

118. **Belgie a Holandsko.** Vídeňský kongres, který po Napoleonově pádu upravoval politickou mapu Evropy, utvořil i několik států bez jakéhokoli zření k potřebám a tužbám národů. Jedním z těchto umělých útvarů, se zárodkem brzkého rozpadu, bylo království nizozemské, skládající se z Holandska a Belgie. Ač bylo Belgičanů více,[179]) pokládali se Holanďané za národ panující, a Vilém I. z rodu

[177]) L. K. Th. V. 599 (Irland).
[178]) Tamtéž III. 690.
[179]) Všeho obyvatelstva bylo 5 milionů.

Oraňského obsazoval všechny úřady skoro výlučně jen jimi. Spravedlivě byl na Belgičany rozdělen jen velký holandský dluh. Též užívání francouzské řeči bylo víc a více omezováno.

Kamenem úrazu se však stalo zavírání a rušení katolických škol.[180]) R. 1823 byly rozpuštěny dva katolické spolky pro šíření dobrých knih. Následujícího roku bylo řeholím zakázáno zakládat školy a vyučovat, a přijímat nové členy bez vládního dovolení. Z doby, kdy Belgie a Holandsko byly součástí Napoleonova císařství, měli biskupové právo zřídit si seminář, t. j. gymnasium pro výchovu budoucích theologů. Ale mnozí rodiče svěřovali těmto ústavům své syny jen proto, aby se jim dostalo náboženské výchovy. Biskupové tedy podle potřeby semináře rozšiřovali a rozmnožovali, a zatím co ty žactvem oplývaly, zela státní gymnasia prázdnotou. Zavírání katol. škol

Ale r. 1825 bylo vydáno vládní nařízení, že každý biskup může mít jen jeden seminář, a to bez školy, pouhý konvikt. Chovancům se v něm může vykládat jen náboženství, ale vyučování v ostatních předmětech se jim dostane na gymnasiích státních; ta musí navštěvovat všichni seminaristé. Mimoto byla všem theologům před studiem bohosloví předepsána návštěva dvouletého filosofického kursu na státní koleji v Lovani. Jejich počet byl omezen na polovici.

Rodiče, starostliví o víru svých synů, dávali je raději na zahraniční katolické ústavy. To však bylo zaraženo zákonem, že nikdo nedostane úřadu, kdo studoval v cizině. Tak byli katolíci dohánění k tomu, aby obětovali své dítky Molochu beznáboženských škol.

V liberálních kruzích byly tyto školské zákony vítány s nadšením, ale rozvážní politikové se nad nimi pozastavovali; měliť v živé paměti, jak císař Josef II. svými generálními semináři a násilným zasahováním do církevních věcí katolickou Belgii pobouřil a dohnal k odboji. Ale král byl autokrat a radám nepřístupný.

Ve sněmovně byly školské zákony od katolíků co nejostřeji odsouzeny a papež odvolal nuncia. Král zavolal k audienci jednoho z biskupů a pravil mu, že se diví, proč tak otrocky poslouchají papežových rozkazů? »Což se nelze při dobrých biskupech obejít bez papeže?« »A při dobrých ministrech bez krále,« odpověděl neohrožený biskup. Rostoucí nespokojenost

Roku 1828 se spojily obě belgické strany, katolická a liberální. Král nazval tento krok infámním. Belgie prospívala hospodářsky, průmysl a obchod se utěšeně rozvíjely, ale odpor proti vládě, a tím i nespokojenost pronikaly do nejširších vrstev. Adresy, petice, denní listy udržovaly veřejnost v neustálém napětí. Když byli dva redaktoři odváděni do vězení, provázely je davy rozjítřeného lidu.

Na zprávu o vítězné červencové revoluci v Paříži propukla i v sousední Belgii podrážděná nálada ve zjevný odboj. Dne 25. srpna se Vzpoura v srpnu 1830

[180]) Jan Kryštůfek: Dějiny nové doby, II. 441.

hrál v bruselském divadle zakázaný kus »Němá z Portici«. Velebí se v něm vzpoura Neapole proti Španělsku. Všechny místnosti byly přeplněny. Výjevy, v nichž bylo vyzýváno k odboji, byly provázeny ohromujícím potleskem. Při refrénu: »Ať padne moře pán,« otřásalo se divadlo voláním: »Ať padne van Maanen,« nenáviděný ministr spravedlnosti. Při duetu: »Raději zemřít než žít životem otroků« se stupňovalo rozechvění ve vytržení. Lid vyrazil na ulici, přepadl vládní budovy a vytloukl je. Město se pokrylo barikádami a byl zvolen vládní výbor. Koncem září přitáhlo královské vojsko k Bruselu a zmocnilo se jedné brány. Ale při postupu dovnitř města narazilo na tak silný odpor, že po čtyřdenním boji bylo nuceno ustoupit a vzbouřenou zemi vyklidit. Marně nabízel princ, pozdější král Vilém II. Belgičanům úplné oddělení od Holandska a sebe jako regenta na místě otcově. Ale město, zpité úspěchem, bylo odhodláno přervat všechny svazky s nenáviděným rodem oraňským.

Střelba na Antverpy

Nejtěžší rány zasadila revoluce Antverpám. Když se tamní obyvatelstvo chopilo zbraně, ustoupil holandský generál Schassé na hrad a po sedm hodin dal odtud ze 300 děl na město pálit.

Král Vilém se dožadoval podpory u velmocí. Ale u těch nepožíval valných sympatií jak pro svou umíněnost, tak pro vybírání cla na Rýně. Vídeňský kongres prohlásil plavbu na Rýně za svobodnou, on však obmyslným výkladem ustanovení se jeho závaznosti vyhýbal. Zástupcové velmocí právě zasedali v Londýně a v prosinci uznali Belgii za samostatný stát. Za krále si Belgičané zvolili L e o p o l d a

1831—1865

S a s k o - K o b u r s k é h o, který přebýval v Anglii a byl spřízněn s tamní královskou rodinou. Druhou jeho manželkou se stala princezna francouzská, dcera Ludvíka Filipa. Ten poslal do Belgie pomocný sbor, který dobyl Antverp a nový vpád Holanďanů do Belgie odrazil. Leopold I. zůstal protestantem. Teprve jeho syn Leopold II. byl vychován ve víře svých poddaných. Dynastie v Belgii brzy zdomácněla.

Svoboda vyučování

Jedním ze základních článků belgické ústavy je svoboda vyučování. Většinu středních škol tam mají biskupové a řehole. Jejich absolventi skládají zkoušky před státní komisí. Obecné školy jsou povinny zakládat obce, ale ty mohou za svou přijmout školu soukromou (církevní), když vyhovuje státním předpisům. Skoro polovice belgického žactva navštěvuje tyto soukromé církevní školy. Ale i na státních školách, středních i obecných, se vyučuje náboženství; na přání rodičů může být žák od něho dispensován.

Roku 1879 liberální vláda náboženství ze státních škol odstranila; ale katolická strana, která r. 1884 opět nabyla většiny, je tam znovu zavedla. Povinná návštěva školy byla uzákoněna teprve r. 1914. Vedle dvou státních universit (v Lutychu a Gentě) jsou dvě soukro-

mé, katolická v Lovani, která jediná má fakultu theologickou, druhá v Bruselu, založená od zednářů.

Belgičtí biskupové trpí povinné civilní manželství, zavedené za vlády napoleonské, ale právo zakládat školy a vyučovat katolické dítky hájí se svatým fanatismem. A poněvadž jsou tam katolické školy, je tam i nadbytek dobrého kleru, a země může každý rok vysílat sta věrozvěstů a řeholních sester do zemí pohanských.

Velkým činem Leopolda II. bylo založení Konžského státu v střední Africe. R. 1876 se za jeho vedení ustavila společnost pro civilisaci rovníkové Afriky a r. 1885 se souhlasem mocností přijal titul panovníka Konžského státu. Na jeho úpravu vydal mnoho peněz. Rok před smrtí přenesl svá práva na belgické království, jež tak získalo území 80krát větší, než je samo; obyvatel je tam však jen dvakrát tolik co v Belgii. 1865—1909 Nabytí Konga

Belgickému duchovenstvu se otevřelo široké pole činnosti a král vyzval všechny řehole, aby se tam ujaly osvětové práce; 40 kongregací tam působí ve školách, na misijních stanicích, nemocnicích, a misie v Kongu patří k nejlépe prospívajícím.

Francouzská revoluce způsobila ve všech zemích, kam zasáhla, na církevním poli velké spousty; holandským katolíkům naopak, schýleným pod tvrdé jařmo kalvínských pánů, přinesla rovnoprávnost a svobodu. R. 1795 tam byla zřízena batavská republika, na Francii závislá, a byla zrušena státní kalvínská církev. Po 250 letech si tam katolíci opět založili první kněžský seminář. Holandsko

Za mírné vlády Viléma II. tam vzniklo 47 klášterů, četné jiné ústavy a vystavěno mnoho kostelů.[181]) Církev v Holandsku vystoupila z katakomb na denní světlo. Přední péčí bylo vybudování obecného a středního školství. Od r. 1889 se dostávalo i katolickým školám státní podpory. 1840—1849

Politický vliv katolické strany vzrostl jmenovitě r. 1918, když se katolické organisace osvědčily jako pevná hráz proti hnutí revolučnímu. V listopadu toho roku, když ruská revoluce otřásala světem, volal i v holandských městech poštvaný lid po odstranění království a zavedení republiky. Tehdy katolické dělnictvo, dobře zorganisované, vyslovilo ústy svých vůdců věrnost království a dynastii.

Katolíci tvoří třetinu obyvatelstva, ze sto poslanců je 33 katolíků, a r. 1918 zaujali i několik ministerských křesel. Od r. 1920 jsou učitelé na katolických školách placeni právě tak jako na státních. R. 1923 byla otevřena katolická universita v Nymvegách, rodišti sv. Petra Canisia.

Nikde snad nerozkvetl náboženský život tak utěšeně jako v holandské katolické menšině. Dlouho se tísnila pod zemí, ale slunce

[181]) Schmidlin, I. 603.

svobody v ní vykouzlilo nádherné jaro. Svědčí o tom množství škol, klášterů, dobročinných ústavů, exercičních domů, nadbytek dobrého kleru. Obyvatelstvo je uvědomělé, bohaté a obětavé. Z četných ústavů odcházejí rok co rok hloučky misionářů za moře na Sundské ostrovy, kde miliony pohanů čekají na slovo spásy.

Katolíci v Irsku, Belgii a Holandsku tvoří sice malé státní útvary, nebo jen menšiny, ale v světovém poslání církve jim připadly velké úkoly.

1831—1846

119. **Řehoř XVI.** Silný revoluční otřes zneklidnil r. 1830 i Italii, zvláště církevní stát. Sjednocení národa a konstituce byla velká a působivá hesla doby, pro která zvláště Janovan Giuseppe Mazzini rozohňoval mysli dorůstající generace. Prodléval ponejvíce ve Švýcarsku a Francii, ale svými spisy a emisary podrýval základy italských státečků od Mesiny až po Alpy.

Nepokoje v církevním státě

Když byl na Petrův stolec povýšen Řehoř XVI., zbývaly z církevního státu pouhé trosky, Řím s okolím. Skoro všechna větší města papežskou vládu svrhla a prohlásila se za součást budoucího italského státu. Papeži nezbývalo, než se obrátit do Vídně k mocnému kancléři knížeti Metternichovi o pomoc. Rakouské sbory odboj v církevním státě snadno zdolaly a udržovaly vzpurná města v poslušnosti až do r. 1838. Francouzský král Ludvík Filip udržoval po celou tu dobu ze žárlivosti na Rakousko posádku v Anconě.

Ale po odchodu cizích posádek revoluční hnutí zvedlo opět hlavu. Karbonářské tajné spolky začaly znovu podvratnou činnost a briganti, buřiči, vrazi a spiklenci jako by byli rostli ze země. Vojenské komise procházely zemí a dopadené vinníky trestaly vyhnanstvím, vězením nebo smrtí.

Osobnost a povaha

Řehoř XVI. pocházel z Belluna v benátském území, jež tehdy patřilo Rakousku. Již v 18. roce oblékl bílý hábit kamaldulské řehole v klášteře blízko Benátek a pro nadání, píli a bezúhonný život postupoval stále výš od stupně k stupni. Stal se opatem, profesorem theologie v Římě, generálem svého řádu, kardinálem a konečně papežem.

Má pověst učeného mnicha bez valného porozumění pro novodobé potřeby státu. Tato výtka není tak úplně oprávněna. Byl to stařec již 66letý, přísně církevního smýšlení a neoblomné vůle. Řehoř VII., největší středověký zápasník za práva církve, mu byl vzorem; proto si zvolil i jeho jméno a založil řád sv. Řehoře Velikého, udílený pro zásluhy o církev.

Jako světský vládce zavedl paroplavbu na Tibeře, založil etruské a egyptské museum, rozšířil vatikánskou knihovnu, pokračovalo se ve vysušování bažin, vykopávkách na foru, stavbě basiliky sv. Pavla,

zničené požárem r. 1823. Zavedl též některé opravy v správě státu. Přesto světská jeho vláda nepatří k skvělým; svědčí o tom vzrostlý státní dluh a stálé nepokoje. Také se zdráhal stavět železnice z obavy, že to bude konec církevního státu.

Zato jako hlava církve hájil práva věřících i proti nejmocnějším tohoto světa s podivuhodnou neohrožeností.

Útisk katolíků v Rusku

Zlé časy nastaly katolíkům, hlavně sjednoceným, v říši carské. Klidná léta mírné vlády Alexandrovy minula a jeho bratr Mikuláš I. (1825—1855) vstoupil v šlépěje Kateřiny II. Nerad se dal korunovat na polského krále katolickým obřadem; ale trnem v oku mu byli uniaté, kteří se drželi slovanského obřadu a při tom uznávali římského papeže. Byla to živá obžaloba všech rozkolníků. Hned r. 1826 zakázal tisknout a rozšiřovat uniatské katechismy, zrušil uniatům biskupství v Lucku a omezil jim počet klášterů.

Nešťastné povstání listopadové v Polsku r. 1830 mu dalo vhodnou záminku k vyhlazujícímu boji proti poddaným, kteří byli jiné víry než on. R. 1832 zrušil v mohylevském arcibiskupství 202 kláštery; zůstalo jich 89 a přijímání do nich bylo omezeno.[182]) Basiliánské kláštery uniatské byly zrušeny všechny, byly jim zavřeny všechny školy a semináře. Smíšená manželství směla být uzavírána jen před pravoslavným duchovním a jejich dítky musily být vychovávány ve státní víře. Latinští duchovní nesměli uniatům posluhovat svátostmi.

Zrušení brestské unie 1839

Úslužní preláti, dosazení na uniatské biskupské stolce, prohlásili brestskou unii z roku 1595 za zrušenu a prosili cara, aby je přijal do církve jejich předků. Tak byly dva miliony uniatů zradou, lstí, penězi a karabáčem odtrženy od Petrovy skály. Duchovním méně ochotným bylo vyhrožováno sesazením a odpad od státní církve byl trestán ztrátou jmění. Ale i některé stolce latinského obřadu zůstaly neobsazeny, styk s Římem znemožněn, kázat se mělo podle tištěných předloh, vydaných státem. Konfiskacemi pozbyl klerus prostředků potřebných k studiu a vzdělání.

Mikuláš I. v Římě 1845

V prosinci r. 1845 navštívil car Mikuláš Věčné město a vyžádal si u papeže dvakrát audienci. Pyšný samovládce ohromné říše políbil Kristovu náměstku ruku a ten jej objal. Pak ihned uhodil na jádro věci a bez obalu a bázně mu řekl přímo do očí celou pravdu. Jeho poddaným že nepřestává vštěpovat, aby dávali, co je císařovo císaři, a co je Božího Bohu. Ale nyní že se cítí povinen i císaři připomenout, aby dával, co je Božího Bohu. Poukázal na zákony katolíkům nepřátelské a podal mu spis obsahující 22 stížností se slovy, že mu jej klade do rukou, ale raději že by mu jej vložil do srdce.

Car si stěžoval na nízkou úroveň polského kleru. Papež poukázal

[182]) Hergenröther-Kirsch, III. 854.

na vysokou úroveň katolického kleru v Anglii. Nechť car nechá samého papeže obsazovat biskupské stolce, jak to žádá církevní právo, a pak brzy všechny důvody k stížnostem zmizejí. Prý se v Polsku sotva schopní kandidáti najdou. »Vezmou se odjinud,« odpověděl papež.

Roku 1847 byl s carskou vládou ujednán konkordát, ale ten zůstal mrtvou literou. Vládlo se podle zásady, že v celé ruské říši má být jeden zákon, jeden jazyk, jedna víra.

Roku 1854 začal car válku proti turecké Portě pod záminkou, že jeho souvěrci tam jsou utiskováni. A přece měli pravoslavní křesťané v turecké říši více svobody než katolíci v Rusku. Právě před 400 lety dobyli Turci Cařihradu, a car chtěl v tomto smutně památném výročí srazit s velechrámu Boží Moudrosti potupný půlměsíc a nahradit jej křížem. Ale zakročením západních mocí vznikla krymská válka a její nepříznivý průběh železného cara zlomil. V únoru za mrazu 23° C a v horečce přehlížel vojsko. Hledal smrt a našel ji. Zdánlivá velikost Ruska i s jeho všemocným carem se zhroutila.

Útisk církve ve Španělsku

120. **Pyrenejský poloostrov a Mexiko.** Nemenší starosti působily papeži smutné události na poloostrově Pyrenejském. Špatná vláda, silný vliv liberální Francie, velká moc zednářských lóží, tradiční závislost církve na státě a spoléhání na jeho ochranu zasadily církevnímu a náboženskému životu těžké rány.

Josef (1808—1813), bratr Napoleonův, vnucený zemi za krále, zrušil inkvisici a 2.128 klášterů, vypudiv z nich 77 tisíc řeholních osob.[183])

Král Ferdinand VII. (1814—1833) vrátil šlechtě a kleru staré výsady a jmění, ale revoluce r. 1821 opět zahladila 820 klášterů; byly zrušeny i inkvisice a jesuitský řád.[184]) Tentokrát obnovilo pořádek v zemi francouzské vojsko a znovu utvrdilo neobmezenou moc královu.

1833—1868

Před smrtí jmenoval Ferdinand svou dědičkou tříletou dceru Isabelu; místo ní vládla její matka Kristina, opírajíc se o stranu liberální. Ale králův bratr Don Carlos si činil větší nárok na trůn, chopil se zbraně a byl podporován klerem i Basky. Národ se rozestoupil na dva tábory a země strádala hrůzami občanské války.

Roku 1834 byly řeholní osoby obviněny, že otrávily studně a že mají na svědomí choleru, která z toho vznikla. Poštvaný lid se vrhl v Madridě, Barceloně a jinde jako zběsilý na konventy, pálil je, vraždil jejich obyvatele a trýznil duchovní. Vláda vydala spoustu nařízení proti biskupům a kněžím jako velezrádcům.

[183]) L. Th. K. IX. 701 (Spanien).
[184]) Hergenröther, III. 792.

Roku 1835 byly zavřeny jesuitské koleje, dále kláštery, v nichž přebývalo méně než 12 osob; jejich statky i kostely i posvátné nádoby byly prodávány a výtěžek byl určen k hrazení státních dluhů (jako za velké revoluce ve Francii). Svátosti směli udílet jen duchovní od státu potvrzení. Kteří posloužili věřícím bez státního svolení, byli trestáni vězením a vyhnanstvím. Byla navržena i civilní konstituce kleru jako za jakobínské hrůzovlády v Paříži; 22 biskupských stolců bylo neobsazeno. R. 1842 byl zakázán a přísně stíhán veškeren styk s Římem. Tu vyzval Řehoř XVI. všechny věřící k modlitbě za těžce zkoušené Španělsko a sliboval jubilejní odpustky.

Roku 1843 byla Isabela prohlášena za plnoletou a pronásledování církve poněkud polevilo. Prodej zabraných statků byl zastaven, a co nebylo prodáno, bylo jí vráceno. R. 1851 byl ujednán s papežskou stolicí konkordát. Ale nehodná královna byla hříčkou v rukou stran, které zápasily o moc v zemi. V 25 letech (1833—1858) se tam vystřídalo 47 ministerstev.

V letech 1854—56 tam Antikrist znovu řádil. Dřívější zákony byly obnoveny a zostřeny, ústavy církevní opět olupovány, biskupům zakázáno světit kněží a klášterům přijímat novice. R. 1868 byla královna Isabela vyhnána ze země, prohlášena republika a jesuitům byly zavřeny školy; byly zrušeny i jiné kláštery a luza v Madridě před nunciovým palácem spálila konkordát a drancovala kostely. V jediné Seville jich bylo zpustošeno 57.[185]) V Madridě a Barceloně byly připuštěny protestantské bohoslužby. V sedmi letech se dvakrát vystřídaly království a republika.

Klidná byla celkem vláda Alfonse XII. Ale zloba pekla se ještě daleko nevybouřila. R. 1909 nabyly podvratné živly převahy v průmyslové Katalanii a v Barceloně bylo vypáleno 68 kostelů a klášterů a 138 duchovních osob bylo zabito.[186]) Byla to jen předzvěst horších věcí. R. 1931 liberální strany provolaly republiku po příznivém výsledku obecních voleb v městech, nebo za příznivý vydávaném, a král Alfons XIII. opustil zemi. Začalo dělení šlechtického a církevního zboží, byly zakázány veřejné náboženské úkony (průvody, pohřby), ze škol bylo vyhoštěno náboženství, jesuité vypuzeni a jejich školy a domy zabrány. Poštvaný lid a propuštění vězni se dopouštěli na duchovních osobách neslýchaných zvěrstev. Zabili a umučili 11 biskupů a 17 tisíc duchovních.[187]) Mnohé kostely a kláštery se staly obětí plamenů a umělecké památky utrpěly nenahraditelné ztráty. Od července 1936 až do března 1939 byla země jevištěm nejvýš zhoubné občanské války, do níž se zapletly evropské státy, podporujíce tu nebo onu stranu.

1875—1885

1886—1931

[185]) L. Th. K. IX. 706 (Spanien).
[186]) Schmidlin, III. 87.
[187]) L. Th. K. IX. 710 (Spanien).

Kněžstva ve Španělsku bylo dost, ale bylo chudé a na moderní úkoly nestačilo. Při státních universitách tam nebylo theologických fakult.

Útisk církve v Portugalsku

Zcela obdobné osudy zažila církev v minulém století v sousedním Portugalsku: špatná vláda, dlouholeté spory v královské rodině, zhoubná občanská válka mezi stranou liberální a katolickou, oloupení a zotročení církve. R. 1908 byli král Karel s prvorozeným synem Ludvíkem od republikánů na ulici zavražděni, Manuel II. po dvou letech vyhnán a provolána republika. Podle francouzského vzoru byla provedena rozluka církve a státu; byly zavírány kostely, drancovány kláštery, zakázány bohoslužby, řehole zrušeny, mnozí duchovní i někteří biskupové vypuzeni, žalařováni, byly odstraněny církevní svátky, křesťanská přísaha, zakázány náboženské spolky, slavnosti, průvody, katolické veřejné i privátní školy, uzákoněn povinný civilní sňatek, žádný duchovní se nesměl na veřejnosti ukázat v kněžském šatě.

Časem se ostří přísných zákonů zmírnilo a poměr k Římu se stal snesitelnějším. Pius X. vybízel katolíky, aby uznali republiku a brali účast na politickém životě. Jen silná a uvědomělá katolická strana může čelit podvratné činnosti zednářských lóží. V Portugalsku se bolestně pociťuje nedostatek klášterů a řeholního kleru.

Mexiko

Touže křížovou cestou šla církev v bývalé španělské kolonii, Mexiku. R. 1823 bylo prohlášeno republikou, ale začátek svobody byl začátek nekonečných svárů a zápasů ras a stran o moc a kořist. Do r. 1867, t. j. do smrti císaře Maxmiliána, jenž tam byl toho roku zastřelen v Queretaru, se tam vystřídalo 36 ústav a 72 presidentů. Církev tam byla, podobně jako ve Španělsku, bohatá a s bývalým královstvím těsně spjata. Boj proti ní byl rozdmychován od severoamerických zednářských lóží, protestantských sekt a ruských komunistů. Po zhroucení královské moci se tam postavení církve náramně ztížilo; octla se tváří v tvář úkolům, na které nestačila, na které nebyla připravena. Předně byli vypovědění duchovní cizí, t. j. narození ve Španělsku. Pak bylo náboženství vyloučeno ze škol, byla prohlášena rozluka církve a státu, byly zrušeny svátky, zakázány všechny obřady mimo kostel, byly vyhnány řeholní osoby, zabráno jmění, mnohé kostely a kláštery zrušeny nebo zbořeny. Po několikaletém zuření následovala krátká doba oddechu. Katolíci v takových přestávkách znovu sbírali síly a obnovovali stržené stánky.

Roku 1915 se přízní Wilsonovou stal presidentem Carranza. Opět obnovil proticírkevní zákony, zavřel dva tisíce církevních škol, tisíce sester vyhnal, upřel církvi vlastnické právo, zbavil duchovní občanských práv, bohoslužby podřídil státnímu dozoru, biskupové byli

vyhnáni nebo uvězněni. R. 1919 byl opět poshov. Zákony byly suspendovány. Ale Calles (1924—28) se jal pokračovat v díle pod vlivem ruských komunistů s novou zběsilostí. Udusil poslední zbytek katolického tisku, zavřel všechny církevní školy, církevní budovy prohlásil za státní majetek; r. 1926 biskupové prohlásili, že přestávají veřejné bohoslužby. Kněží (4500) skoro všichni zůstali pevni a víře věrni, snášejíce vyhnanství, různá příkoří i smrt. Za jediný rok 1926 jich bylo usmrceno 147.

R. 1926 Portes Gil ujednal s Římem »modus vivendi«, pravý paškvil na občanskou svobodu. Biskupové se mohli vrátit, v kostelích se mohly konat bohoslužby, ale jednotlivé státy počet duchovních libovolně omezovaly. Stát Tabasco se čtvrt milionem obyvatelů připustil jediného kněze. Stát Chapas s půl milionem obyvatel připustil čtyři, Vera-Cruz s 1.4 mil. obyvatel připustil třináct. R. 1935 v celé republice o dvou milionech km² a skoro se 17 miliony obyvatel mohlo vykonávat bohoslužby jen 197 duchovních. Boj proti církvi si vyžádal 5300 obětí, z toho 300 kněží. Ve škole bylo místo katechismu zákonem zavedeno vyučování bezbožnosti podle moskevských osnov a základy mravnosti v dětských duších podvraceny nejneomalenějším způsobem. Liberální tisk o všech těchto brutálnostech zachovával zaryté mlčení a všechny protesty papežů a katolíků vyznívají naprázdno.[188])

121. **Pius IX.** (1846—1878). Pius IX., rodným jménem Giovanni Mastai-Feretti, narodil se r. 1792 v Sinigallii opodál Ancony jako sedmé dítě zbožných a zámožných rodičů. Studoval u piaristů a nadáním, pílí, skromností a mravní bezúhonností si získal lásku žáků i učitelů.

Ještě jako mladý kněz byl členem mise, která byla r. 1823 vypravena do Chile, aby tam upravila církevní poměry. Odtrhlyť se v těch letech španělské kolonie od své mateřské země. Brzy byl jmenován biskupem, nejprve ve Spoletě, později v Imole, a jeho hlavní péče směřovala podle příkladu sv. Karla Boromejského a Františka Saleského ke zvelebení ústavů, vychovávajících kněžský dorost. R. 1839 byl jmenován kardinálem. Když jel z Imoly (opodál Bologně) do Říma do konklave, usedla na jeho povoz holubice a nedala se odehnat. Lid v tom viděl neklamné znamení, že jede vstříc jisté volbě.

Konklave r. 1846 patří k nejkratším; trvalo jen 48 hodin. Volba mladého, teprve 48letého kardinála, známého svými sympatiemi k novodobým požadavkům národů, byla přijata s radostným uspokojením doma i v cizině. Záhy se objevily ve všech řečech jeho životopisy a Pius se stal nejpopulárnějším mužem na světě. Krátké konklave

[188]) L. Th. K. VII. 150 (Mexiko).

Povaha

Postavy byl spíše menší, ale silné, plné osobního kouzla; z pronikavých černých očí zářily blahovůle a vlídnost; byl prost nepotismu a rozdával, pokud co měl.

Udělí konstituci 14. března 1848

Na rozdíl od svého předchůdce chtěl Pius IX. co nejvíce vyjít vstříc tužbám doby a tak dobrotou zažehnat nebezpečí revoluce. Udělil rozsáhlou amnestii, uvolnil tisk a dal svým poddaným konstituci. Dne 14. března 1848 jmenoval devět ministrů, z nichž byli tři laici, a povolil zákonodárný sněm o dvou komorách; oběma byl nadřízen sbor kardinálů.

Tyto velké ústupky vzbudily hněv u gregoriánské konservativní strany a ovšem též u knížete Metternicha, který proto dal obsadit rakouským vojskem papežovo město Ferraru; brzy je však vyklidil.

Slýchaliť papežové v této době s různých stran rady, aby se spojili místo s panovníky raději s národy, aby se zmocnili hybných sil a pružin, jež sunou vpřed kolo dějin, aby zachytili do plachet Petrovy lodice vanoucí dech moderních hesel.

Ovace a oslavy tak liberálního papeže nebraly konce. Když jel městem, byli i koně vypřaženi a lid táhl jeho povoz, přeplněný růžemi a květy. Nemírné projevy oddanosti, prokazované pokrokovou stranou, měly papeže na nastoupené cestě udržovat a co nejdéle jej na ní hnát.

Jmenovitě mu blahopřál kněz G i o b e r t i, filosof a profesor na universitě v Turině. Ten horoval pro spolek italských států, v němž by rozhodující moc připadla papeži. Ale proti tomuto novovelfskému plánu se rozhodně stavěl i sardinský král i velká většina uvědomělých Italů; ti chtěli svou vlast sjednotit pod žezlem rodu savojského, vládnoucího v Piemontě; bylať to jediná dynastie na celém poloostrově, jež byla domácího původu.

Revoluce 1848

Pařížská únorová revoluce r. 1848 způsobila jak ve střední Evropě, tak i na celém Apeninském poloostrově výbuch revolučních sil. Sardinský král Carlo Alberto volal celou Italii k účasti »na křižácké výpravě« proti Rakousku.

Papež žádal vlastnoručním dopisem rakouského panovníka, aby vyklidil italské provincie; válkou že si lásky obyvatelstva nedobude. Rozhodně však odmítl vyzvání pokrokové strany, aby císaři vypověděl válku. To byl konec jeho popularity; když prý nechce bojovat za osvobození Italie, ať se vzdá světské vlády. Ale generál Durando, vyslaný na sever k řece Pádu k hájení hranic církevního státu, přešel 21. dubna o své újmě proti zákazu papežovu hranice, spojil se s vojskem sardinským, zúčastnil se boje proti maršálku Radeckému a u Vicenze byl od něho poražen.

V Římě se mezitím revoluční strana stala pánem města, ovládla úplně lid a papeži vymkla otěže veřejné správy z rukou. Ministři

se rychle střídali. Konečně pověřil papež vládou rázného hraběte Pelegrina Rossi. Ten se jal podvratné živly krotit s bezohlednou přísností, ale již 15. listopadu klesl mrtev na schodišti sněmovny, byv zasažen dýkou do hrdla. Vrah nebyl zjištěn a v tisku byl veleben jako nový Brutus.

Papež prchá z Říma, listopad 1848

Druhého dne se ozbrojený lid vyhrnul na Kvirinál, oblehl palác a s pohrůžkami žádal papeže, aby jmenoval nové, úplně radikální ministerstvo. Když odepřel, odpověděl rozvášněný dav ohlušujícím řevem, deštěm kamení a střelbou z pušek a děl do oken paláce. Již kladli oheň k jeho branám. Jeden z papežských prelátů byl zabit.

Pius, vida nezbytí, k večeru žádosti lidu zčásti vyhověl. Švýcarská stráž byla odzbrojena, občanská garda obsadila palác, papež se stal zajatcem svých poddaných. Ale již druhého dne byl vysvobozen s pomocí vyslanců francouzského a bavorského. Hr. Harcourt, který přijel k audienci, nechal stát povoz na nádvoří. Papež se rychle převlékl do černého šatu, sestoupil tam po tajném schodišti, sedl do vozu a bez povšimnutí projel strážemi i branami města. Přes noc dorazil do Gaety na neapolském území. Tam k němu přesídlily diplomatický sbor i část kardinálů.

Zbaven světského panování, únor 1849

Do Říma se nyní hrnuli se všech stran nejdivočejší revolucionáři a hlavní město křesťanstva se stalo jevištěm nejpustší demagogie. Ústavodárný sněm na Kapitolu zbavil v únoru 1849 papeže světské moci, prohlásil území církevního státu za republiku a v její čelo postavil tři triumviry, z nichž nejvýznačnější byl pověstný Giuseppe Mazzini. U sv. Petra za dosažení tak skvělého úspěchu bylo zpíváno slavné Te Deum a Mazzini se slavnosti zúčastnil sedě na trůně, na kterém sedává při obřadech sám papež.

Pak začalo drancování kostelů a paláců, zabírání církevního zboží, duchovní byli týráni, někteří zabiti, kláštery měněny v kasárny, zpovědnice páleny. Mazzini a jeho přední pomocníci část kořisti zavčas zachránili do bezpečí do Londýna, ač se chvastali, že z Říma neustoupí, že spíše zahynou pod jeho hradbami.

Oudinot dobude Říma 3. července 1849

Papež se mezitím dovolával pomoci u katolických dvorů; byla mu ode všech ochotně poskytnuta. Generál Oudinot připlul v dubnu 1849 z Marseille do Civitavecchie; ale Garibaldi v čele republikánské legie odrazil k velké radosti Říma jak sbor neapolský, tak i francouzský. Rakouské vojsko obsadilo Ferraru a Bolognu. Když francouzský sbor vzrostl na 30 tisíc, obořil se Oudinot znovu na hradby Říma a po týdenním boji se město vzdalo. Garibaldi s pěti tisíci proklouzl na sever, unikaje v horách stíhajícím jej nepřátelům.

Tak byla revoluční vláda povalena, barikády z ulic odklizeny a francouzská posádka zůstala v městě až do r. 1870.

Papež setrval ve vyhnanství až do roku 1852, čekaje, až se po-

Návrat do Říma 12. dubna 1852

bouřené mysli uklidní a náruživosti ztichnou. Dne 12. dubna se vracel za hlaholu zvonů a hřímání děl, ale neusadil se na Kvirinále uprostřed města, nýbrž ve vzdáleném Vatikáně.

Strašná revoluce způsobila v politických názorech Pia IX. úplný převrat. Místo aby pokračoval na dráze rozumných konstitučních oprav, jak to živelní touha století žádala, dal se zneužitím svobody zastrašit a zabočil zcela do absolutistických vod svého předchůdce.

Stížnosti na papežskou vládu

V církevním státě nebyl však ani touto cestou pokoj zjednán. Laici tam těžce nesli, že nejvyšší úřady jsou v rukou duchovních. Světských úředníků však stále přibývalo a papež se hájil, že volbou duchovního povolání nikdo netratí svých práv občanských. R. 1853 bylo 5 159 úředníků laického stavu a jen 243 duchovního.[189]) Ale správci 20 provincií v církevním státě byli jen kardinálové nebo preláti, jim byla vyhrazena nejvyšší místa i v úřadech ústředních. Každý laik, který se hlásil do státní služby, musil mít doporučení od duchovního.

Dále se těžce pociťovalo, že se obcím odpírala slíbená samospráva. Bylo slyšeti i stížnosti na velké výsady duchovních, kteří své rozepře s laiky vyřizovali jen před církevními soudy; dále na právo asylu, kterého zneužívali i zločinci, a na úplatnost soudů, a tak to pod povrchem církevního státu pro skutečné i domnělé nedostatky vřelo dál. Též v ostatních státech poloostrova byly trůny, r. 1848 povalené, s pomocí vojska opět vztyčeny, poddaným vštípena úcta k zákonným panovníkům, podvratné síly spoutány a odsouzeny k podzemnímu životu.

Opravy a sekularisace v Piemontě

Jen malý Piemont se stal útočištěm pronásledované svobody, jejích hrdinů a apoštolů. Země měla zákonodárný sněm a ministr hr. Camillo Cavour uvolnil tisk, stavěl dráhy, zvyšoval brannou moc, připravuje usilovně malý stát na velký úkol. Opravami, které hr. Cavour prováděl, byla silně postižena i církev. Byly jí vzaty statky, zrušeny desátky, odváděné duchovním; jen farám byly ponechány polnosti. Byly zrušeny církevní soudy, právo asylu, byl zaveden povinný civilní sňatek, omezen počet svátků, zrušeny theologické fakulty při universitách, semináře podřízeny státnímu dozoru, mnohé kostely zavřeny nebo jich bylo použito k účelům světským a jejich inventář prodán. Všechny charitativní ústavy prohlášeny za státní, všechny řehole a kláštery zrušeny, ale v praksi byl krutý zákon prováděn mírně a značná část řeholních domů zůstala. Zato škola byla odňata církevnímu dozoru a náboženství z ní vyhoštěno. Katechismus pak se vykládal v kostelích po odpoledních bohoslužbách, hochům od duchovních, dívkám od jeptišek. Výnosy biskupů směly být ohlašovány jen se svolením vlády.

[189]) Schmidlin, II. 47.

R. 1855 poslal sardinský král Viktor Emanuel 15 tisíc vojska na Krym, kde Anglie a Francie vedly válku s Ruskem. Touto službou získal si jejich přízeň a podporu svých plánů v Italii. Papeže král žádal, aby mu své území postoupil jako léno papežského stolce; když Pius odmítl, sáhl k meči a události měly pak rychlý spád.

Sjednocení Italie 1859—1860

R. 1859 v červnu zvítězil Napoleon III. a Viktor Emanuel nad rakouským vojskem u Magenty a Solferina a František Josef I. se zřekl ve prospěch vítězů Milánska. Ještě v létě téhož roku se obyvatelstvo v knížetství toskánském, pak v Modeně, Parmě a v severní části církevního státu s městem Bologní plebiscitem prohlásilo za část italského království.

Následujícího roku se piemontské panství rychlostí laviny rozšířilo po celém poloostrově. Garibaldi s tisícem dobrodruhů vyplul z Janova dobývat království neapolského. Přistal na Sicilii a napadl hlavní pevnost Palermo. Mnoho by byl nepořídil. Ale admirál anglického loďstva pohnul vůdce královské posádky, aby zastavil boj a pevnost vyklidil. Ztrátou této přední tvrze zakolísalo neapolské království v nejhlubších základech. Posádky opouštěly svá stanoviště a rozcházely se, obyvatelstvo vítalo Garibaldiho všude s vítězoslávou jako národního hrdinu; jeho jméno působilo magickou silou. Přes Mesinskou úžinu se přepravil do Neapolska, král František II. se před jeho houfy, oděnými v červené košile, uchýlil se zbytkem věrných do Gaety.

Garibaldi dobude Neapolska 1860

Katolický klerus, zvláště francouzský, zapřisahal Napoleona III., aby chránil patrimonium sv. Petra proti útokům temných mocností. Z katolických zemí se sešlo několik tisíc dobrovolníků (zuavů), několik pluků najal papež z peněžních příspěvků, a tak postavil do pole slušný sbor, celkem 17 tisíc mužů. Vedení nad ním se ujal generál Lamoricière.

Viktor Emanuel si v září 1860 násilím zjednával průchod přes církevní stát na jih, aby se v rozvráceném Neapolsku ujal vlády. Lamoricière se mu u Castelfidarda postavil na odpor, ale byl v boji poražen. Některé jeho oddíly se chovaly zbaběle. Po 11 dnech dobyl vítěz i Ancony, kam se část papežského vojska byla utekla. Obecným hlasováním se Umbrie připojila k italskému království, a tak se církevní stát ztenčil na pouhou pětinu bývalého rozsahu, Řím s okolím. A tento zbytek byl zatížen velkým dluhem bývalého státu.

Papežské vojsko poraženo u Castelfidarda 18. září 1860

R. 1865 přesídlil italský král z Turina do Florencie, následujícího roku nabyl Benátska a italští vlastenci se nemohli dočkat chvíle, kdy jejich král vztyčí trůn na staroslavném Kapitolu. Garibaldi vpadl sice v čele svých dobrodruhů do církevního státu, ale byl od francouzského vojska poražen u Mentany.

Bitva u Mentany, listopad 1867

V červenci r. 1870 vzplanula válka mezi Francií a Německem.

Marně se Pius nabízel Napoleonu III. za prostředníka k urovnání neblahého sporu. Ten odvolal i francouzskou posádku z Říma (pět tisíc mužů), poslední to papežovu oporu, a tak byl osud patrimonia zpečetěn.

Dobytí Říma 20. září 1870

Ale ne hned, nýbrž teprve po katastrofě u Sedanu, když došla zpráva o zajetí francouzského císaře, přitrhl Cadorna se 60 tisíci piemontského vojska k Římu, sevřel jej a 20. září pustil hrubou střelbu na jeho hradby. Zuavové ji sice mužně opětovali, ale když se okolo páté hodiny rozevřel v hradbách široký průlom, dal papež vztyčit bílou vlajku. Cadorna však toho nedbal a pálil dále do Vatikánu, kde právě zasedal koncil. Za pustého řevu vtáhlo královské vojsko do města. Druhého dne naposled defilovalo deset tisíc papežského vojska před svým suverénem za volání: »Vive Pie IX., pontife et roi!« Ten jim udělil naposled své požehnání a klesl zlomen a rozplývaje se v slzách. Tak zmizel církevní stát, který trval jedenáct století a byl pokládán za potřebnou záruku a oporu papežovy neodvislosti.

Těžko říci, pokud papežové sami jeho ztrátu zavinili nebo urychlili zanedbáváním časových, pokrokových oprav. Třebas jeho zabrání piemontskou vládou bylo zjevným bezprávím, přece jen nemnoho bylo těch, kteří by tento její čin byli odsuzovali. Ani všichni duchovní neprotestovali a též katolické dvory přihlížely k zániku patrimonia lhostejně.

Teprve 2. července r. 1871 slavil Viktor Emanuel hlučný vjezd na Kvirinál. Řím se stal hlavním městem sjednocené Italie, po čemž vlastenci tak dlouho toužili; ale ve skutečnosti Řím byl a zůstane především hlavním městem obecné církve a sídlem papeže, který tam krále úplně zastiňuje.

Garanční zákon 1871

Dne 15. května r. 1871 vydala italská vláda t. zv. garanční zákon, kterým papeži zaručovala všechna výsostná a čestná práva, nerušený styk s věřícími a nezávislé plnění úřadu. Na vydržování jeho dvora ustanovila 3,225.000 lir a k užívání mu ponechala Vatikán, Laterán a venkovské sídlo Castel Gandolfo. Papež jednostranný zákon zavrhl, nedůstojnou almužnu odmítl a nad předními uchvatiteli vyslovil velkou klatbu. Na všechny domluvy, aby se s novými poměry smířil, odpovídal rozhodným: »Non possumus.«

Od papežů zavržen

Jedním z hlavních nedostatků zákona bylo, že zmíněné paláce byly papeži dány jen k užívání; za vlastníka se tedy pokládal italský stát. Papež je uznáván od celého světa za suveréna a italská vláda mu odňala všechno, neponechávajíc mu ani píď vlastního území. Podle nejelementárnějších pojmů mezinárodního práva je to věc nemyslitelná a neslýchaná, aby suverén trvale sídlil na cizí půdě. Proto Pius i jeho nástupcové garanční zákon zavrhli a na znamení pro-

testu z Vatikánu nevycházeli. Pius se nazval »vězněm ve vlastním domě«. Nebyla to panovačnost ani ziskuchtivost. Papež živí Řím, a ne naopak. Milionové město nemá velkoprůmyslu a žije pouze z poutníků, kteří tam přicházejí uctít Kristova náměstka, a z klerik, kterých tam studuje několik tisíc ze všech zemí a národů.

Rozšířením piemontského panství na celý poloostrov byly všude zavedeny i církevně-politické poměry, jaké vládly v Piemontě. Bylo zabráno církevní jmění, rušeny kláštery, ze škol bylo vyloučeno náboženství, civilní sňatek se stal povinným, z klášterních knihoven byla zřízena »knihovna Viktora Emanuele«, duchovní byli podrobeni vojenské službě, 80 biskupů bylo uvězněno nebo byli posláni do vyhnanství.[190]) Dvanáct protestantských sborů se hrdě zvedlo takřka pod okny papežovými. Ten zakázal katolíkům veškeru účast na politickém životě.

Viktor Emanuel † 6. ledna 1878

Začátkem ledna r. 1878 Viktor Emanuel těžce onemocněl. Projeviv lítost nad bezprávím, které apoštolskému stolci způsobil, přijal od svého kaplana rozhřešení a byl za církevních obřadů pochován v Pantheonu.

Prohlášení Nep. Početí Panny Marie 8. prosince 1854

Celkem čtyřikrát se kolem Kristova náměstka shromáždil v Římě velký počet biskupů z celého katolického světa. Po prvé to bylo r. 1854, když slavně prohlásil za článek víry učení o Neposkvrněném Početí Panny Marie.

Již r. 1849 oznamoval všem věřícím, že byl vybídnut mnohými biskupy a představenými řeholních společností, aby toto učení povýšil na dogma. Zatím povolil církevní hodinky o tomto tajemství a nyní vyzval všechny biskupy, aby mu stran té věci podali svá dobrozdání; věřící vybízel k vroucí modlitbě.

Pro slavné prohlášení tohoto učení se vyslovilo 536 biskupů; třiceti šesti se nezdála být doba k tomu příhodná a jen čtyři vyslovili pochybnost o pravdě samé.[191]) Též theologové, kterých se papež tázal o mínění, se vyslovili příznivě.[192])

54 kardinálů, 43 arcibiskupů a 97 biskupů radilo se koncem listopadu r. 1854 v konsistorním sále vatikánském o tomto věroučném článku. Výsledek porad byl, že všichni jakoby z vyššího vnuknutí společně zvolali: »Petre, doce nos, confirma fratres tuos!« (Petře, uč nás, potvrzuj bratry své!)

Dne 8. prosince šel papež v slavnostním průvodu do chrámu sv. Petra a po evangeliu přečetl bulu, obsahující zevrubné pojednání o tomto předmětu. Odvolávaje se v ní na tradici, t. j. svědectví papežů, církevních otců, biskupů a theologů, prohlašuje učení, že Panna Maria byla hned v prvním okamžiku svého početí mimořádnou

[190]) Schmidlin, II. 117.
[191]) Schmidlin, II. 316.
[192]) Učení o Neposkvrněném Početí hájili jmenovitě skotisté (františkáni) a jesuité.

milostí Boží, pro budoucí zásluhy Kristovy uchráněna dědičného hříchu, za zjevený článek víry. »Amen,« zvolali přítomní biskupové. Poté zapěl papež Te Deum, které bylo doprovázeno hřímáním děl a všech římských zvonů. Nové dogma s podobnými oslavami ku poctě Matky Boží pak bylo ohlašováno po celém katolickém světě.

Pius promluvil jako neomylný učitel ve věcech víry a mravů, jsa si vědom výsady, kterou mu slavně přiřkl teprve vatikánský sněm. V celé církvi bylo hlasu Petrova až na malé výjimky ochotně uposlechnuto, jen liberální a nekatolická veřejnost se nad troufalostí římského biskupa nemálo rozhorlovala.

Kolosální socha v Le Puy

V poutním místě Le Puy nad horním tokem řeky Loiry ve Francii byla r. 1860 na skále zvané Rocher Corneille z 80 ruských děl, ukořistěných v Sevastopolu za krymské války, postavena 16 metrů vysoká socha Matky Boží na podstavci 17 m vysokém.

Zjevení v Lourdech 1858

Podivuhodného a neočekávaného potvrzení shůry se dostalo papežovu slavnému výroku 11. února 1858 v Lourdech na úpatí Pyrenejí. Toho dne se tam zjevila Neposkvrněná Panna 14leté dívce Bernadettě Soubirous. Lourdy se v krátké době povznesly na nejrušnější poutní místo mariánské v celém křesťanstvu. Nápadná vyslyšení, zázraky, pokání hříšníků, jichž ono místo je svědkem, jsou živým důkazem, že Kristus ve své církvi stále působí.

Kanonisace

Též u příležitosti častých kanonisací světců svolával Pius k sobě klerus i věřící, jednak aby těmto slavnostem dodal většího lesku, jednak aby ukázal, že Řím nepřestává být středem katolického světa. O svatodušních svátcích r. 1862, když prohlašoval za svaté 26 japonských mučedníků, ukřižovaných r. 1597, bylo v Římě přítomno asi 300 biskupů.

Pius IX. kanonisoval 52 mučedníků a vyznavačů, více než kterýkoli z jeho předchůdců. Byli to jmenovitě 21 mučedníků Gorkumských, Jan Berchmans, Petr Claver a j. Za blahoslavené prohlásil celkem 220 sluhů Božích; bylo to 205 mučedníků japonských, Jan Sarkander, Ondřej Bobola a j.

Jubileum sv. apoštolů Petra a Pavla 1867

V daleko hojnějším počtu uposlechl jeho vyzvání klerus i věřící r. 1867, když se oslavovalo 1800. výročí mučednické smrti předních apoštolů Petra a Pavla. 512 biskupů, 15—20 tisíc kněží, 100—140 tisíc laiků připutovalo do Říma uctít hroby apoštolských knížat a poklonit se dědici jejich moci. Na svátek 29. června hořelo v basilice sv. Petra 20 tisíc svíček. Papež měl při pontifikálních bohoslužbách k přítomným homilii. Večer byla osvětlena svatopetrská kopule a celé město. Druhého dne posvětil za hradbami dostavěnou basiliku sv. Pavla. Plnomocné odpustky udělil všem věřícím, kteří se pomodlí za stísněnou církev. Sto italských měst se složilo na velký čestný dar pro papeže, milion lir.

122. **Vatikánský koncil.** Největšího triumfu se dočkalo papežství na vatikánském koncilu. Koncil měl čelit falešným názorům osvícenské doby, kterými se řídily vlády, které hájila vysoká věda a které tiskem pronikaly do nejširších vrstev obyvatelstva. 1869—1870

Již r. 1864 dne 8. prosince vydal Pius IX. Syllabus, v němž odsoudil celkem 80 těchto bludných názorů. Jsou to pantheismus, racionalismus, indiferentismus, podle něhož lze dojíti spásy v každé církvi; dále socialismus, komunismus, tajné spolky, bludné učení o církvi, kterou chtějí podřizovat státu, jako by ten byl jediným zdrojem práva; pak falešné názory o Písmě svatém, o manželství, rodině. Mimoto je tam zavrženo úsilí těch, kteří chtějí z rodiny a veřejného života zatlačit náboženství do katakomb. V liberální veřejnosti byl Syllabus nazván vypovědením války modernímu státu. V Rusku, Francii a Italii bylo jeho ohlášení zakázáno. Znovu byla hlavní z těchto poblouznění stižena anathemem na obecném sněmu. Látku připravovaly čtyři komise, celkem 72 duchovních světských, 24 řeholních. Syllabus 1864

Pozváni byli i biskupové světící i titulární, takže všech, kteří se sněmu mohli zúčastnit, bylo 1050, mezi nimi 48 generálů řeholí. Přijelo jich však jen 774. Dne 8. prosince r. 1869 bylo za obvyklých obřadů zahájeno zasedání v pravém křídle příční lodi sv. Petra. Účast

Bez potíží byly schváleny předlohy o Bohu Tvůrci, o zjevení, o víře a jejím poměru k vědě, a byly zavrženy různé bludy.

Ale mysli účastníků zcela zaujala a v napětí udržovala otázka papežské neomylnosti. Přetřásána byla již ve 14. století v době rozkolu neboli dvojpapežství, a dva sněmy, kostnický a basilejský, primát popřely. Prohlásily, že papež je podřízen koncilu; žádný papež však tohoto článku nepotvrdil. V novější době byly primát a neomylnost římského patriarchy urputně popírány od galikánů, febronianistů, josefinistů a všech osvícenců. Otázka papežské neomylnosti

Jesuitský časopis Civiltà Cattolica přinesl v únoru r. 1869 článek, v kterém pisatel dovozoval, že předním úkolem svolaného koncilu bude prohlášení dogmatu o papežské neomylnosti. Článek vzbudil na všech stranách velký rozruch a rozpoutal v evropském tisku prudkou polemiku. Obzor koncilu se touto otázkou zachmuřil; rozdělila jeho účastníky na dva tábory, stojící příkře proti sobě.

Odpůrci byli ve velké menšině. Náležela k ní asi třetina biskupů francouzských, 14 biskupů německých (všech bylo 18), dále většina biskupů rakouských, na př. vídeňský kardinál Rauschar, též pražský kardinál Schwarzenberg, djakovský biskup Strossmayer, kaločský arcibiskup Haynald; mimoto biskupové z demokratické Severní Ameriky a několik severoitalských. Menšina proti ní

Naopak jiná skupina zaalpských biskupů se u sv. Petra zavázala

slibem, že vynaloží veškero úsilí, aby pravda, na kterou se tak prudce útočilo, byla prohlášena co nejslavněji.

Nejvíc proti ní brojil mnichovský profesor theologie Döllinger. Ještě před zahájením sněmu vydal pojednání, v němž učení o neomylnosti vyvracel, a spisek zaslal všem účastníkům koncilu.

Hrozby vlád

Ale ani opoziční menšina, až na několik výjimek, se nestavěla proti pravdě samé, nýbrž pokládala její prohlášení za neoportunní. Obávala se, že prohlášení tohoto dogmatu způsobí odpad od víry, rozkol, že protestantům a pravoslavným ztíží návrat do církve, že tím budou popuzeny vlády. Bavorský zahraniční ministr skutečně vyzýval dvory, aby svolání koncilu překazily. Francouzský ministr vyhrožoval, že odvolá z Říma posádku, Beust hrozil, že nedovolí, aby takové usnesení koncilu bylo v Rakousku ohlášeno. Bismarck si je vzal za záminku ke kulturnímu boji, ruský car Alexander II. žádného biskupa ze své říše na koncil nepustil.

Dvouměsíční debata

Debata o ustanovení primátu, o jeho trvání, povaze a vlastnostech trvala dva měsíce. V ohni diskuse byla občas napadena i pravda sama. Ale i tím prokázala menšina dobré věci nemalou službu. Užívajíc svobody slova, přednesla všechny námitky liberálních theologů. Ty byly klidně vyslechnuty, zevrubně probrány, zrale uváženy. Velký sporný problém nebyl řešen ukvapeně a unáhleně, nýbrž byl všestranně prozkoumán a prodisputován. Učení o primátě bylo pojato do čtyř dosti obšírných kapitol.

Dne 13. července byly diskuse skončeny. Když menšina viděla, že se koncil od svého úmyslu nedá odvrátit, pokusila se přemluvit papeže, aby usnesení koncilu nepotvrzoval. Žádala jej o to co nejsnažněji, písemně i ústně. Někteří členové padli před ním i na kolena; získá prý si vděk, lásku, úctu a obdiv celého světa. Pius je odkázal na sněm, řízený Duchem svatým. Aby tedy při definitivním slavnostním zasedání svým odporem nedali věřícím pohoršení, požádalo jich 55 papeže o dovolení k odjezdu.

Prohlášení dogmatu 18. července 1870

A tak 18. července 533 účastníků předlohu o papežské neomylnosti schválilo mimo dva, kteří se ihned podrobili většině. Poté vstoupil Pius do shromáždění, bouřlivě jsa pozdravován od prelátů i četných věřících, kteří přišli z daleka, aby byli svědky tak důležité církevní slavnosti. Pius potvrdil a ohlásil příslušný dekret, že římský papež je náměstek Kristův a nástupce sv. Petra, a když mluví ex cathedra, t. j. jako učitel a nejvyšší pastýř všech věřících, aby poučil církev o víře a mravech, že v tom případě požívá zvláštního přispění Božího, slíbeného sv. Petru, a je chráněn před bludem, čili jeho výroky že jsou neomylné. Následovalo Te Deum a apoštolské požehnání.

Potvrzení a prohlášení nového dogmatu bylo provázeno velkým

hromobitím a děsnou bouří, jež byly vykládány jako zuření temných mocí.

Po dvou měsících vtrhlo piemontské vojsko do Říma a v říjnu papež koncil odročil. Ten svého úkolu sice nedokončil, ale to, co vykonal, mu zajišťuje v dějinách církve místo vynikající; pokládáť církevní historie prohlášení papežské neomylnosti za jednu z nejdůležitějších událostí 19. století.

Protesty

Nikoho nepřekvapí, že proti usnesení koncilu protestovaly církve protestantské, anglikáni a hierarchové orientální, které papež, podobně jako protestanty, na sněm zval a jeho dekrety jim poslal. Asi 70 volných myslitelů pořádalo v téže době, kdy zasedal koncil, sjezd v Neapoli a radili se o tom, jak dopomoci k vítězství zásadám revolučním.

Katoličtí biskupové se usnesení sněmu podrobili všichni a jeho dekrety věřícím oznámili, třeba někteří to učinili s váháním a ne bez vnitřního boje. Myslili, že o neporušenost víry dostatečně dbá sněm biskupů společně s papežem a že prohlášením papežovy neomylnosti vážnost biskupů poklesne. Odpadlo jen několik profesorů theologie a jiných nespokojených duchovních, kteří za sebou strhli hloučky věřících skoro ve všech katolických zemích. Nazvali se starokatolíky; ve skutečnosti bylo víc o jednu protestantskou sektu.

Starokatolíci

Zřízení hierarchie v Anglii 1850

V Anglii mezitím rozkvetla katolická menšina tak dalece, že laici i duchovní prosili Pia IX., aby jejich vlasti, spravované dotud na způsob misijních území apoštolskými vikáři, dal definitivní hierarchické zřízení. Papež nemohl oprávněnou žádost oslyšet. R. 1850 povýšil Westminster (jednu z londýnských čtvrtí) na metropoli a podřídil jí 12 biskupských stolců, mezi nimi Liverpool, Plymouth, Birmingham, Nottingham. Leč se zlou se potázal. Píchl do vosího hnízda. V anglické veřejnosti to vzbudilo pravou bouři nevole a hněvu. Zvláště Times vytýkaly papeži bláznovství a nestoudnou ctižádost. Byly svolány meetingy, jež se usnášely na ostrých adresách proti troufalému papeži, který se opovažuje dělit Britskou říši! Též anglikánské duchovenstvo hřímalo s kazatelen proti panovačnosti římského biskupa. Zasáhl i parlament a schválil předlohu, jíž se katolickým duchovním zakazovalo nazývat se biskupy a nosit kněžský šat.

Tu podali katolíci královně adresu úplné oddanosti; ale největší zásluhu o uklidnění vln vzdouvajícího se fanatismu má kardinál Wiseman, irského původu, první anglický arcibiskup. Obrátil se k veřejnosti se zvláštním manifestem, v němž se dovolával lásky ke spravedlnosti a právu, vlastní anglickému národu. V témže duchu se nesly i jeho konferenční řeči ve westminsterské katedrále. Mysli se uklidňovaly a odhlasovaný zákon zůstal mrtvou literou.

Jeho nástupce kardinál Manning, konvertita, viděl hlavní úkol církve na poli sociálním. Snažil se zmírnit bídu dělnictva, pečoval o jeho lepší příbytky, odvracel je od alkoholu a usiloval o zkrácení pracovní doby u dítek a žen.

Největší vliv na anglickou veřejnost tehdy však měl svými filosofickými a náboženskými spisy kněz a kardinál Newman, rovněž konvertita.

V Holandsku 1853

Též Holandsko, spravované dotud jako území misijní, dostalo roku 1853 arcibiskupa se sídlem v Utrechtě a čtyři biskupy. I tam zvedla protestantská a pokroková veřejnost válečný pokřik, spatřujíc v papežském dekretu útok na oraňský rod.

123. **Útisk církve v Rusku.** Velkou starost a bolest působil Piu IX. útisk katolíků a uniatů v ruské říši za Alexandra II., zvaného Osvoboditele, který r. 1861 zrušil poddanství a robotu. Ale v politice vůči katolíkům se bral šlépějemi svého otce Mikuláše I. Styk biskupů trestal vyhnanstvím na Sibiř, nesmělo se kázat o dogmatech katolické víry a uniaté byli násilím převáděni k pravoslaví dál.

1855—1881

Polské povstání 1863

Velmi vhod přišlo vládě lednové polské povstání r. 1863. Nižší duchovenstvo se ho sice namnoze zúčastnilo, ale široké vrstvy národa zůstaly ke vzpouře celkem lhostejny. Houfy, ozbrojené zčásti jen selskými zbraněmi, nepřesahovaly 30 tisíc hlav, ale nikdy se nespojily v jedinou armádu. Vedly drobnou záškodnou válku v lesích a močálech za nábožných zpěvů a modliteb. Celkem bylo svedeno asi 600 potyček a odboj byl zdolán bez velké námahy.

Kruté tresty

Tvrdě dopadla vítězova ruka na přemožený katolický národ. Guvernérem se stal v Polsku Muravěv, člověk surový, doma nemožný, zvaný od samých Rusů Věšatěl. Tisíce Poláků putovalo na Sibiř. Nikdy dotud nebyly ruské silnice přeplněny tolika vyhoštěnci jako tehdy. Ještě r. 1873 tam strádalo v dolech 330 katolických a uniatských duchovních.[193])

R. 1870 byli na polském území místo 15 biskupů jen tři, ve dvou následujících letech ani jeden. Tehdy (1875) byl uniatům vzat poslední biskupský stolec chelmský a věřící byli obraceni na pravoslavnou víru od kozáků. Ti měli dovoleno vyplácet mužům po 50, ženám po 25, dětem po 5 ranách. V četných osadách (podle vládního doznání 26) se uniatské obyvatelstvo proti tomuto násilí vzepřelo, ale vojsko snadno odpor zlomilo.[194]) Několik set polských statkářů bylo oloupeno o jmění. Všechny kláštery, až na skrovné výjimky, byly zrušeny, též četné kostely; jiné byly dány orthodoxním. Všechny školy byly poruštěny, místy též u katolíků zaváděna ruština

[193]) Schmidlin, II. 220.
[194]) Kryštůfek, III. 938. Bidlo: Dějiny Ruska v 19. století.

jako bohoslužebný jazyk. Rusky byly tištěny i modlitební knížky, katolické katechismy, kázalo se jen podle tištěných předloh; polština umlkla i v divadle a kavárnách. Tyto násilnosti sluly »slévání Rusů s Poláky«.

Pius IX. prosil hned r. 1863 cara pro milosrdenství Boží, aby svých poddaných netýral. Když jeho prosby vyzněly naprázdno, obrátil se k císaři francouzskému a rakouskému, aby se oni u cara za katolíky přimluvili. Jejich noty však ruskou vládu i veřejnost nemálo podráždily a rozdmýchaly ještě více jen zášť proti všemu katolickému.

Papež kárá ruského cara

Tu dal papež r. 1864 v konsistorní promluvě nebojácně průchod spravedlivému rozhořčení: »Krev slabých a nevinných volá o pomstu k trůnu věčnému proti těm, kteří ji prolévají. Ubohé Polsko! Cítím se nucen odsoudit panovníka, jehož říše sahá až k druhému pólu. Neprávem se nazývá katolíkem; není leč rozkolníkem, vyvrženým z pravé církve, pronásleduje a vraždí své katolické poddané, které svou krutostí dohnal ke vzpouře. Pod rouškou, že potlačuje povstání, vyhlazuje katolické náboženství, celé národy vyhání do ledových krajin, odnímá stádci kněží a vypovídá je, odsuzuje je k nuceným pracím a jiným potupným trestům. Šťasten, kdo mohl prchnout a bloudí cizinou. Tento rozkolnický a bludařský mocnář si osobuje moc, které nemá ani náměstek Kristův; sesazujeť opovážlivě biskupa, od nás pravoplatně ustanoveného. Nevědomec! Neví, že katolický biskup jím zůstává na trůně i v katakombách! Kárajíce pronasledovatele katolického náboženství, plníme svatou povinnost svého svědomí. Dáváme apoštolské požehnání všem, kdo se v těchto dnech pomodlí za Polsko.«[195]) Cara trest neminul. R. 1881 byl zabit, ne od katolíků, nýbrž od Rusů-nihilistů.

Smíšená manželství v Porýní

124. **Boje katolíků v Německu.** Nenápadné, ale neustálé ztráty trpěla církev v Německu, zvláště smíšenými manželstvími na pruském území. Podle pruského zákona byly dítky z takových rodin vychovávány ve víře otcově. Po Napoleonově pádu získalo Prusko rozsáhlé katolické kraje v Porýní. Úředníci, kteří tam byli dosazováni, si tam namnoze brali za manželky katoličky, ale tamní duchovní, sebevědomější než ve Slezsku, takových snoubenců neoddávali, jestliže neslíbili, že dají dítky vychovat po katolicku; a když vešli ve sňatek před pastorem, odpírali jim svátosti. Pius VIII. rozhodl, že manželství, uzavřená podle pruského zákona, jsou platná, ale nedovolená.

Vláda usilovala o mírnější výklad papežova rozhodnutí. Kolínský arcibiskup Droste-Vischering se však rozhodně postavil

[195]) Český. Boh. Slov., I. 268. (Alex. II.)

na obranu církevních práv. Byl proto dva roky (1837—39) vězněn na pevnosti a hnězdenský metropolita Dunin byl sesazen. Počínání pruské vlády vzbudilo tehdy v celém vzdělaném světě nemalý rozruch. Nevinně pronásledovaných se zastal jmenovitě Josef Görres, profesor v Mnichově, kterému se v pádném a důrazném způsobu psaní v Německu nikdo nevyrovnal. Ještě za francouzské nadvlády vydával týdeník »Rheinischer Merkur«, jejž Napoleon pro jeho útočnost a neohroženost nazýval pátou velmocí. Se vší svou vehemencí napsal Görres obranu vězněného arcibiskupa. Slula »Athanasius« a byla v několika měsících vydána čtyřikrát. R. 1840 zemřel Fridrich Vilém III., a jeho nástupce, toho jména IV., všechny tresty zrušil, nechal církevním předpisům volný průchod, bylo odvoláno i placetum regium a král se snažil katolíky udobřit podporováním dostavby kolínského dómu. U těch vzrostl tímto vítězstvím pocit síly a solidárnosti. Další uvolnění od státního poručnictví přinesl rok 1848.

Romantismus

K prohloubení náboženského cítění a zesílení katolického sebevědomí nemálo přispěl romantismus. Doba osvícenská čerpala inspiraci z pohanské kultury Řeků a Římanů. Ale zbožňovaná antika a prázdná nevěra mudrujících rozumářů neuspokojily a nepřinesly žádoucího štěstí. Odstrkovaný cit a zanedbávané srdce se hlásily o svá práva. V části vzdělané společnosti se začaly probouzet láska k středověku a obdiv, ne k cizí, nýbrž k vlastní minulosti. Gotika katedrál a hradů si začala jejich srdce podmaňovat své pochmurné kráse. Tehdejší národ, ozářený leskem rytířské poesie, ve víře jednotný, měl svou vědu, své básníky a zaujímal v Evropě vůdčí postavení.

Protestantské předsudky o temném středověku ustupovaly ve vzdělaných kruzích namnoze spravedlivému a příznivému posuzování. Mnohý se katolické víře přiblížil, nejeden se k ní vrátil. Nejvýznačnější z těchto konvertitů jsou básníci Fridrich Schlegel, Klemens Brentano, a hlavně hr. Fridrich Leopold Stolberg, spisovatel a státník. Jeho mnohosvazkové církevní dějiny »Geschichte der Religion Jesu«, psané s velkou láskou k předmětu, pohnuly mnohého čtenáře k návratu do církve.

Kulturní boj

Dvě desetiletí po uvolnění státních pout r. 1848 se církev v Německu utěšeně rozvíjela, třebas katolíci z velké části podléhali protestantským vrchnostem. Když však pruský kancléř Otto Bismarck dobyl r. 1866 nad Rakouskem a r. 1870 nad Francií netušených vítězství a 18. ledna r. 1871 obnovil německé císařství pod egidou Hohenzollernů, chtěl dovršit tyto úspěchy nad katolickými státy zdeptáním katolické církve v Německu samém, jmenovitě v pruské jeho části. Měla se dát státem ovládat podobně jako protestantské sekty, mělo být na ni znovu vloženo jařmo, kterým byla sevřena v době josefinské.

Centrum

Proti hrozícímu násilí se postavilo na říšském sněmu Centrum, skládající se z katolických, ale i z protestantských poslanců; byloť jeho programem hájit občanské i náboženské svobody všech občanů.

Jeho vůdce Ludvík Windthorst navrhoval, aby do nové říšské ústavy byl pojat 15. článek pruské ústavy, kterým se všem církvím zaručovala úplná svoboda; kancléř však odepřel.

Záminkou ke »kulturnímu boji« bylo dogma o papežské neomylnosti. Odpadlí duchovní byli vzati v ochranu, byli ponecháni ve svých úřadech a starokatolíkům byl přiznán podíl na důchodech katolické církve a směli užívat katolických kostelů.

Kancléřovým nástrojem se stal Adalbert Falk, syn protestantského pastora, ministr kultu v pruském ministerstvu. V tamním ministerstvu bylo zrušeno oddělení pro katolické věci, poněvadž jeho členové se podrobili koncilu; a nyní následovala rána za ranou.

Zákony na úkor církve, květen 1873

Pruský zemský sněm vydal řadu zákonů, kterými byla budova katolické církve silně otřesena a těžce poškozena. Stalo se to jmenovitě květnovými zákony r. 1873. Byly zrušeny všechny řehole mimo ty, které se výhradně věnují péči nemocných. Byly zastaveny časopisy, zrušeny náboženské spolky na školách, semináře, duchovním byl vzat dozor na obecné školy a katolickým theologům bylo předepsáno tříleté studium na státních universitách (dějepisu, literatury a filosofie). Biskupové směli ustanovovat faráře a katechety jen s vědomím a svolením vlády. Byl zřízen církevní soudní dvůr pro spory duchovních jako nejvyšší instance, bez odvolání k papeži. Konečně byl zaveden povinný civilní sňatek. Od biskupů byla žádána přísaha, od státních duchovních slib, že těchto zákonů uposlechnou.

Papež žádá o jejich odvolání

Pius IX. vlastnoručně psal císaři Vilému I. a žádal jej, aby pronásledování církve zastavil; nic tím nezíská, naopak podrývá se tím i jeho vlastní trůn; podotkl také, že o císaři slyšel, že s těmi zákony nesouhlasí; On jako papež že je povinen říci pravdu i nekatolíkům, kteří, jsouce pokřtěni, také do jisté míry papeži podléhají.

Pravda je, že císař Vilém I., stařec již 75letý, měl slávy dost a o vavříny na náboženském bojišti nestál. Ale ponechal úplnou volnost všemocnému kancléři, a ten odpověděl papeži svým způsobem. Předně co nejrozhodněji protestoval proti tomu, že si papež připisuje jakoukoli pravomoc nad evangelíky, kteří neuznávají žádného jiného prostředníka, leč Ježíše. O platnosti oněch zákonů pak nelze v nejmenším pochybovat, poněvadž byly vydány ústavní cestou proti podvratným rejdům nové strany.

Přes tisíc farností jen v Prusku bylo bez duchovní správy. Duchovní, kteří v oněch farnostech posloužili věřícím svátostmi, byli pokutováni a žalařováni; byli trestáni i pro zaopatřování umírajících.

Povzbuzuje katolíky k vytrvalosti v boji

Papež opětovně vybízel věřící i biskupy německé, aby vytrvali ve svatém a spravedlivém boji, v němž po příkladu slavných mučedníků snášejí násilí a olupování. Prohlásil, že ony bezbožné zákony ne-

mají platnosti a vyslovil soustrast biskupům, kteří vždy vybízejí věřící, aby byli vždy poslušni světských vrchností, a nyní trpí pro spravedlnost po příkladě samého Krista; a vězněného arcibiskupa hnězdenského Měčislava Ledóchowského jmenoval kardinálem.

Kancléř se pro tyto neohrožené projevy rozhorloval na »revolučního papeže«, který pobuřuje poddané proti vládám. Nedovolil, aby ony projevy byly uveřejněny a zrušil vyslanectví u Vatikánu. Též liberální tisk neomaleně útočil na nebojácného nejvyššího pastýře a okřikoval jej. Bylo zjevno, že hlas papeže, třebas vězněného ve Vatikáně, nijak nepozbyl váhy před očima světa. Vrcholu dostoupil boj r. 1875, když v Chyžnici (Kissingen), lázeňském místě v severním Bavorsku, nějaký tovaryš střelil po kancléři.

Obrat

Windthorst s neumdlévající houževnatostí na říšském sněmu opět a opět obnovoval návrh, aby květnové zákony byly zrušeny. R. 1873 vzrostlo Centrum na 100 členů[196]) a jeho vůdce předvídal, že ho kancléř bude potřebovat. Ten měl ve své pracovně velký obraz Jindřicha IV., jak se koří před Řehořem VII., a slavně prohlašoval, že on do Canossy nepůjde; ale bylo zjevno, že je boje syt. V katolických krajích rostlo jítření a také říšský sněm mu nebyl ve všem již tak po vůli jako v prvních letech, když byl obklopen slavozáří dobytých vítězství; potřeboval Centra.

Smířlivý nový papež

R. 1878 zemřel »bojovný« Pius IX. a mírumilovný Lev XIII. nastoupil cestu smířlivosti — položil kancléři zlatý most do Canossy. Boj zatím přestal. Byly udíleny dispense a amnestie, zákony byly mírněji vykládány a jeden po druhém odvolávány. Lev XIII. byl ústupnější než Centrum, které chtělo, aby byly zrušeny všechny zákony vydané na úkor církve. Něco z nich zůstalo v platnosti. Všechny řehole byly do Německa připuštěny mimo řád jesuitský, ač i jeho činnost tam nebyla úplně znemožněna. Biskupové dosazovali duchovní na místa s vědomím vlády a občanský sňatek zůstal závazným i pro katolíky. Podobný boj jako v Prusku byl veden proti církvi i v jiných německých státech.

Klerus i věřící dali v dlouholetém zápase najevo upřímnou oddanost k církvi i víře. Svého vůdce Windthorsta poctili velkým darem, který on věnoval na stavbu chrámu ke cti Matky Boží v Hannoveru, v němž byl r. 1891 i pochován.

V následujících desetiletích náboženský život v katolické části Německa utěšeně rozkvétal a tamní katolické sjezdy bývaly skvělou manifestací víry. Na díle misijním měli němečtí katolíci podstatnou účast jak ve výši peněžních příspěvků, tak i počtem pracovníků.

V bývalém Rakousku trvala josefinská omezení církve v zásadě až do r. 1848. Na žádost biskupů císař František Josef I. svolil, aby cír-

[196]) Schmidlin, II. 185.

kevní poměry v jeho říši byly upraveny konkordátem. Ten byl dojednán a jako říšský zákon ohlášen r. 1855. Měl 36 článků. Hlavně se jím rušilo placetum regium, takže biskupové i laici si mohli s papežem a představení řeholí se svými generály volně dopisovat, biskupům byl přiznán dozor na obecné a střední školy, aby vyučováním nebyly podrývány mravy a víra katolického žactva. Profesory mohli být jen katolíci. Všechny pře manželské byly odkázány před církevní soud. Stát sliboval biskupům pomoc, když bude třeba zakročit proti knihám, které církevní úřady odsoudí pro závadný obsah. Císaři bylo za to přiznáno právo jmenovat biskupy a kanovníky.

Rakouský konkordát 1855

Sotva byl konkordát uveřejněn, vrhl se na něj liberální tisk celé Evropy a tupil jej jako zradu, jako návrat ke středověké theokracii a jako kapitulaci před panovačným Římem. R. 1868 omezil rakouský parlament dozor biskupů ve školách na pouhé náboženství a uznal civilní manželství těch snoubenců, kterým bylo církevní odepřeno. Několik dní po prohlášení papežské neomylnosti oznámil ministr Herbst do Říma, že konkordát je zrušen, poněvadž jedna ze stran, které jej ujednaly (totiž církev), je jinou.

Jeho zrušení

Dotud jen jeden papež, sv. Petr, spravoval obecnou církev 25 let. A myslilo se, že žádný z jeho nástupců nebude tak dlouho panovat (annos Petri non videbis). První, kdo tento tradiční letopočet nejen vyplnil, nýbrž i daleko překročil, byl Pius IX. Jeho 25leté papežské jubileum, které připadlo na 16. červen r. 1871, bylo oslavováno v celé církvi. Papež vydal encykliku, plnou díků Bohu, a dovolil biskupům udělovat milosti jako v jubilejním roce. Deputace, adresy, pouti, dary, blahopřání od velkých i malých nebraly konce.

25leté papežské jubileum

Tyto pocty se opakovaly a stupňovaly v pravou apotheosu r. 1877, když slavil padesátileté jubileum biskupské. Římské pouti s biskupy v čele ze všech končin světa se podobaly malému stěhování národů. Byl mu nabídnut čestný titul »Veliký«. On jej však nepřijal, připisuje všechnu velikost jedinému Bohu. Přes sykot a štvaní nepřátel vyznamenal mnohé, kteří toho zasloužili, řády a šlechtickými tituly. Zemřel 7. února 1878 v 87. roce věku, 32. roce pontifikátu.

Byl to nejvýznačnější papež nejen 19. století, ale vůbec novější doby. Všechny předstihl délkou pontifikátu, naplněného pohnutými událostmi. Pius IX. zažil největší ponížení, byv oloupen o poslední zbytek světské moci, ale zato tím jasněji vynikla před celým světem duchovní stránka jeho důstojnosti, když byl všeobecným koncilem prohlášen za neomylného ve vykonávání svého nejvyššího úřadu.

Velikost Pia IX.

Od jeho doby zvedá Petrova skála ještě výše než kdy předtím jak obrovská sfinx z vlnobití časů a názorů své kamenné čelo, jež nese hluboce vrytou zjevenou pravdu; ale stále ještě je mnoho těch, kteří tohoto písma nechtějí viděti nebo mu rozuměti.

1878—1903

125. **Lev XIII.** Neméně slavná byla vláda Lva XIII., třebas jeho působnost se nesla jiným směrem. Joachim Pecci, tak slul rodným jménem, narodil se r. 1810 v Carpinetu, horském městečku církevního státu jihovýchodně od Říma, jako šesté dítko nebohatého hraběte. Již v osmém roce byl poslán se svým starším bratrem Josefem na jesuitskou kolej ve Viterbu. Theologii studoval na Gregoriáně, práva na Sapienzi; na té se připravovali šlechtičtí synové na diplomatickou dráhu ve službách kurie. Jeho bratr Josef vstoupil do jesuitského řádu. Ozdoben dvojím doktorátem, theologie a práv, byl Joachim Pecci r. 1837 vysvěcen na kněze a pověřen správou beneventského kraje. Ale již r. 1843 byl vysvěcen na biskupa a poslán jako nuncius do Belgie.

Zkušenosti ze zemí zaalpských

Mladý zástupce Řehoře XVI., papeže-mnicha, měl otevřené oči pro rušný život zaalpských národů a jejich hospodářský rozvoj naň působil hlubokým dojmem. Navštívil i Porýní, Paříž, Anglii, prohlížel tam továrny a závody, mluvil s dělníky, a tak z přímého styku poznal jejich bolesti, potřeby a tužby; přiblížil se k problémům, které začaly hýbat světem. Ale již po třech letech byl jmenován biskupem v Perugii a roku 1853 byl vyznamenán purpurem.

Sociální činnost v diecési

Přes třicet let pečoval o duchovní blaho svěřeného stádce, ale s nemenším úsilím dbal též o jeho potřeby hmotné. Zakládal pokračovací školy pro učně, sirotčince, školky pro dítky, jejichž rodiče odcházejí za prací, útulky pro dívky, snažil se dělníkům opatřit práci a chléb, v biskupské residenci zřídil kuchyni pro chudé. Pastýřskými listy vybízel i jiné k podobné činnosti, založil k témuž účelu i místní komisi a byl jejím předsedou.

Zvolen papežem

R. 1878 byl jmenován kardinálem-komořím a řídil volbu nového papeže. Dne 20. února při třetím skrutiniu byl jím zvolen sám. Kardinál Schwarzenberg mu navlékl rybářský prsten. Požehnání však neudělil s vnější logie petrské basiliky davům na náměstí, nýbrž s vnitřní logie, shromážděným uvnitř. Též neoznámil italské vládě své zvolení. Ta za to prohlásila, že neručí za bezpečnost při korunovaci. Byl tedy 3. března korunován v Sixtinské kapli. Organisované roty vytloukaly večer okna paláců a domů, které podle dávného zvyku byly osvětleny.

Všem ostatním vládám oznámil své zvolení a vůči vládě německé a ruské vyslovil politování, že nenalézá mezi nimi a Vatikánem tak přátelského poměru, jaký by si přál; ale doufá, že se brzy zlepší.

Charakteristika

Nový papež byl vysoké, štíhlé postavy jako pinie; mramorovou tvář oživovaly jiskrné oči, jimiž probleskoval velký duch. Na papežský stolec si přinášel hluboké vzdělání filosofické a onu zralost ducha, jíž se dosahuje dlouholetou zkušeností. Ač již stařec málem 70letý, byl po celou dobu své vlády duševně čilý a neúnavně činný.

Napsal mnoho encyklik, v nichž důmyslně rozebírá všechny otázky. Nejednou jej komorníci nalezli u psacího stolku spícího v křesle, s perem v ruce.

S nejvyššího místa orlím okem pozoroval církev, zápasící ve všech dílech světa, jasně rozpoznával mnohé neduhy, jimiž strádá křesťanstvo i celé lidstvo a bez umdlení na ně přikládal hojivé léky.

Poměr k Německu

Největším jeho úspěchem bylo, že usmířil »železného kancléře« a ukončil v Německu kulturní boj. I Bismarck byl za to papeži vděčen. Když pak r. 1885 propukl prudký spor mezi Španělskem a Německem o ostrovy Karoliny, byl na Bismarckův návrh Lev XIII. požádán, aby spor urovnal. Ten prohlásil, že ostrovy mají zůstat majetkem španělským, ale Německo že na nich má mít právo obchodu a rybolovu a že na nich může založiti uhelnou stanici. Vlády papežovo rozhodnutí přijaly a Bismarck dostal Kristův řád, největší papežské vyznamenání.

Též k císaři Vilému II. byl poměr Lva XIII. velmi přátelský; císař byl třikrát hostem ve Vatikáně. Vláda Lva XIII. se vyznačuje smířlivostí vůči mocným tohoto světa a usilovnou péčí o dělnictvo.

Dělnická otázka

V polovici minulého století začala hrozivě bušit na brány evropských států otázka dělnická. Nebyl to zjev úplně nový; i středověk měl svou dělnickou otázku a nalezl pro ni řešení. Byly to cechy, pečující o hospodářské i náboženské potřeby řemeslnictva. Volná konkurence byla vyloučena; tehdy platilo přísloví, že řemeslo má zlaté dno. To však bylo strojovou velkovýrobou a volnou soutěží důkladně proraženo. Na jedné straně roste do ohromných rozměrů bohatství, na druhé straně davy živořícího dělnictva, hmotně vykořisťovaného, duševně otráveného. Proto dopřávají namnoze ochotně sluchu demagogům, kteří je balamutí řečmi o násilném vyvlastnění a kolektivisaci půdy a továren. Tuto násilnou cestu papež co nejrozhodněji odsoudil encyklikou r. 1878 (Apostolici muneris). I car Alexander II., jehož trůn podrývali nihilisté, ji dal číst ve všech pravoslavných kostelích.[197])

Původ vládní moci

Po jeho násilné smrti r. 1881 vydal papež encykliku »Diuturnum«, v níž z Písma i rozumu dovozuje, že vládní moc pochází od Boha a nikoliv od lidí. Poddaní, kteří si toho jsou vědomi, mají před svou vrchností úctu a vladaři naopak se cítí odpovědni Bohu. Z toho neplyne, že by vládní forma nepodléhala časové změně. Církev zavrhuje jakoukoli tyranii a hájí zásadu rozumné svobody.

Rerum novarum 1891

Největší a nejradostnější ohlas však vzbudila v křesťanském světě encyklika »Rerum novarum«, vydaná 15. května 1891. I jako papež pokračoval bývalý perugijský biskup v sociální činnosti, pokud mu to haléř sv. Petra dovoloval. Ale především jako hlava křesťanstva

[197]) Almanach Lva XIII. Družstva »Vlast« 1893 (str. 193).

pozvedl s výsostného místa ve prospěch pracujícího lidu mocného hlasu.

Dovozuje v ní, že povinností zaměstnavatelů podle příkazů křesťanské spravedlnosti a lásky je pečovat o hmotné i duchovní potřeby zaměstnaných. Mají jim dávat takovou mzdu, aby mohli slušně uživit sebe i rodinu, mají se starat o zdravé příbytky svých dělníků a nemají je přetěžovat dlouhou prací. Stát nechť dbá o to, aby potřebným pojištěním jim byla zabezpečena existence i v nemoci a stáří, a má bdít nad přísným zachováváním nedělního klidu, aby sedmého dne mohl i dělník odpočinout a mysl povznést k Bohu. Vybízí katolíky, aby chápali velký úkol, před který je církev v nynější době postavena, a aby se jej snažili plnit jak svým vlivem v zákonodárných sborech, tak i soukromým podnikáním.

Ve věřícím dělnictvu vzbudila otcovská slova nejvyššího velekněze pochopitelnou radost a vděčnost. Již r. 1889 přijal v říjnu dva tisíce francouzských dělníků, stoje uprostřed kardinálů a svých prelátů. Na podzim po vydání encykliky jich ve třech výpravách odtud přijelo vzdát hold vznešenému příznivci 20 tisíc. Nesčetné adresy docházely ze všech katolických zemí; z českých s 12 tisíci podpisů, z Německa se 70 tisíci.[198])

Ad. Kolping † 1865

V tomto směru byli již předtím činni v Americe baltimorský arcibiskup Gibbon, v Anglii Manning, v Německu vikář při kolínské katedrále Adolf Kolping. Ač velmi nadaný, byl nucen učit se řemeslu, a teprve jako 24letý obuvnický tovaryš začal studovat. Po osmi letech byl vysvěcen na kněze a r. 1849 se ujal v Kolíně správy spolku tovaryšů, který se staral o poučení a zábavu svých členů. Ve spolkovém domě, velkém a bohatě vybaveném, byly i dílny, v nichž bylo možno se ve svém oboru zdokonalovat. Cestující za zkušenou tam dostali lacino nocleh a stravu, též ti, kteří toho neměli u svého mistra. Kolping byl činný i literárně. Jeden z jeho spisů má heslo: »Činná láska hojí všechny rány, pouhá slova zveličují bol.« Spolky katolických tovaryšů se rozšířily po všech německých městech; r. 1932 měly 450 domů a 180 tisíc členů. Pronikly i k nám.[199])

Sv. Jan Bosco 1815—1888

Pravým hrdinou na poli charitativní činnosti a největším svatým 19. století byl sv. Jan Bosco, apoštol opuštěné mládeže, nadaný mimořádnými dary přirozenými i nadpřirozenými. Narodil se r. 1815 v Becchi u Turina. Po krušném mládí a studiích, plných strádání, byl r. 1841 vysvěcen na kněze. Již r. 1846 založil blízko Turina první oratorium, t. j. útulek, v kterém hoši trávili volný čas zábavami, hrou a četbou, a tak se chránili před nástrahami a svody ulice. Z nejlepších si vyvolil pomocníky ve svém díle a r. 1859 založil

[198]) Almanach Lva XIII., 198, 9.
[199]) L. Th. K. IV., 454 (Gesellenvereine).

kongregaci salesiánů. Dal jí jméno světce, jehož příznačnou vlastností byla mírnost a láska.

Nová řehole, věnující se potřebám tak časovým, rychle se rozšířila po všech katolických zemích. R. 1936 měla již 11.540 členů a řídila 517 oratorií, 90 útulků pro studenty a učně, též sirotčince; mnoho misionářů vyslala jmenovitě do Jižní Ameriky. I u nás se slibně ujímá. Ženská větev v témže směru a duchu působí mezi opuštěnými dívkami.

Grande munus 1880

Slovanům se zapsal Lev XIII. navždy do vděčné paměti encyklikou Grande munus, vydanou 30. září 1880. Poradil mu to djakovský biskup Strossmayer. V ní po zásluze chválí velké dílo slovanských apoštolů sv. Cyrila a Metoděje, a jejich úctu, zavedenou dotud jen v některých diecésích, rozšiřuje na celou církev; dále vyslovuje přání, aby slovanské země byly opatřeny větším počtem biskupů a kněží, kteří by v díle velkých věrozvěstů pokračovali a též zpět přivedli odtržené kmeny slovanské k jednotě víry.

Slovanská pout

Slované uspořádali na popud vyšehradského probošta Václava Štulce v létě r. 1881 do Říma skvělou pout, aby se papeži za tak krásný projev přízně poděkovali. Jen z Podkarpatské Rusi se nikomu nepodařilo se jí zúčastnit. Na Slovensku několik duchovních a laiků přece sebralo čtyři tisíce podpisů a k výpravě se připojilo. Dne 5. července měli audienci. Papež je přijal, obklopen jsa 29 kardinály a 40 preláty. Jménem všech přítomných slovanských poutníků ho pozdravil a za péči o slovanské národy mu poděkoval djakovský biskup. Papež se pak zúčastnil akademie v klementinském sále.

Ostatky sv. Cyrila

Pout měla živý ohlas jmenovitě na Moravě. Na Sv. Hostýn byl za velké účasti věřících přinesen obraz, který poutníci v Římě dostali, a na Velehradě byly za podobného návalu uloženy ostatky sv. Cyrila. Slušnou částku z jeho těla si uchoval jen klášter rajhradský. Ten ji daroval papeži. Papež vzácnou relikvii rozdělil na čtyři díly a obdařil jimi kostely v Rajhradě, Brně, Olomouci a na Velehradě.

Na naléhání Lva XIII. bylo r. 1884 založeno »Bohemicum«, kolej pro české theology studující v Římě. Zprvu pojal ústav jen 12 alumnů a teprve po čtyřech letech dostal vlastní budovu.

Péče o vědu

Velké zásluhy si získal Lev XIII. o rozvoj věd. Znovu a znovu doporučoval studium scholastické filosofie a theologie, které v osvícenské době bylo zanedbáváno, a sv. Tomáše Akvinského prohlásil za patrona křesťanských škol.

Vatikánský archiv 1883

Velké služby prokázal i vědě dějepisné tím, že učinil přístupným tajný vatikánský archiv. Tím otevřel historické vědě nejvydatnější zdroj na světě. Papež se pravdy nebál. V zápětí vznikla v Římě řada učených institucí, a četní badatelé domácí i cizí tam těží z tohoto nepřeberného pokladu.

Nová biskupství

Roku 1878 obsadilo Rakousko Bosnu a Hercegovinu a Lev XIII. tam téhož roku obnovil církevní hierarchii. V Sarajevě zřídil arcibiskupství a podřídil mu čtyři biskupství. Současně obnovil hierarchii i ve Skotsku. Edinburk a Glasgow se staly metropolemi; mimoto tam byla založena čtyři biskupství.

O velkém rozmachu misií za jeho pontifikátu svědčí 248 založených diecésí a 48 nových misijních okrsků.[200])

Kanonisace

Celkem 18 blahoslavených prohlásil za svaté (sedm zakladatelů řádu servitů, Petra Clavera, Jana de la Salle, zakladatele Školských bratří, Jana Berchmanse), a 114 sluhů Božích prohlásil za blahoslavené, mezi nimi 77 mučedníků anamských a čínských.

Eucharistické kongresy 1881

Roku 1881 byl v Lille v severní Francii pořádán první eucharistický mezinárodní sjezd. V době rostoucí nevěry a vlažnosti zástupy věřících ze všech národů se shromažďují kolem svátostného Spasitele, aby slavnostně projevily svou víru a v ní se utvrdily.

Neutěšený poměr k italské vládě

Neutěšený byl poměr Lva XIII. k italské vládě. Ta prodala i statky Propagandy, určené k podporování misií mezi pohany, a proměnila je v státní dluhopisy. Zastavila mnoho katolických listů a časopisů a četné spolky rozpustila.

Když byl v noci před 13. červencem 1881 převážen Pius IX. do chrámu San Lorenzo, obořila se luza na povoz kameny a snad by byla hodila rakev do Tibery. Pomníkem byl poctěn Giordano Bruno, francouzští poutníci byli ztýráni, před jejich očima byl spálen obraz papeže. Což divu, že Lev XIII. opětně žádal císaře Františka Josefa, aby mu dovolil usadit se v Terstu nebo Salcpurku. Byla brána v úvahu i Malta. Ministr Crispi papeži vzkázal, že mu nebude v cestě bránit, ale že se do Říma již nevrátí. Fanatikové volali po zrušení garančních zákonů a rozbití Vatikánu.

Když byla v Haagu r. 1899 zahájena mírová konference, žádal Mikuláš II. i královna Vilemína papeže, aby jednání slíbil svou podporu. Ale vláda italská a také německá se vyslovily proti jeho účasti, poněvadž prý papež není suverén.

Proticírkevní zákony v Uhrách

V Uhrách dal r. 1894 ministerský předseda Wekerle odhlasovat zákon o povinném civilním sňatku. Teprve po smlouvě na úřadě se mohli snoubenci dát oddat církevně. Státní úřady přestaly užívat farních matrik a zavedly si své vlastní, vedené obecními notáři. František Josef, ač se nazýval apoštolským veličenstvem, podepsal ten zákon, navržený a hájený od zednářů. Sklonek života ztrpčil papeži proticírkevní boj ve Francii.

Jubilea

Katolíci byli hrdi na svého papeže, učeného a umírněného, jehož péče, ač nepřestával býti vězněm, objímala celý svět, a jehož pouhý pokyn stačil, aby se k němu se všech stran hrnuly zástupy věřících.

[200]) L. Th. K. VI., 501. (Lev XIII.).

Roku 1888 slavil 50. jubileum svého kněžství. Poutní vlaky do Říma se stíhaly. Jubilejní mši svatou sloužil 1. ledna; dostal na ni stipendium tři miliony lir; na tolik vzrostly malé dárky dítek pro milovaného jubilanta.

Výmluvným důkazem lásky a úcty k němu byla výstava darů; bylo jich 280 tisíc, byly ceněny na 50—60 milionů lir, a shlédlo je 380 tisíc návštěvníků. Největší pozornost poutaly dary suverénů: vzácný kříž od císaře rakouského, mitra od císaře Viléma II., zlatý kalich od Ludvíka, krále portugalského, baňka z brouseného skla od Viktorie Anglické; nechyběly ani dary od sultána marockého. Papež založil řád Pro ecclesia et pontifice.

Padesáté biskupské jubileum r. 1893 bylo oslavováno zakládáním kostelů, spolků, útulků, škol, vědeckých a charitativních institucí.

Vstup do sekulárního roku 1900 byl slaven 1. ledna půlnočními bohoslužbami a ohlášením milostivého léta.

25leté jubileum papežské

Ale korunou všech oslav bylo 25. jubileum papežské. Lev XIII. byl druhý papež, jemuž bylo dopřáno, podobně jako jeho předchůdci, spatřit léta Petrova. Po jeho zvolení se počítalo jen s krátkým pontifikátem, a zatím vyplnil celé čtvrtstoletí; 93letý stařec, oduševněné tváře, vypadal jako bytost z jiného světa. Všechny pocty, od velkých i malých mu vzdávané, vztahoval nikoliv na svou osobu, nýbrž na vysoký úřad, který zastával.

Význam Lva XIII.

Zemřel 20. července r. 1903, a jeho smrt vzbudila na všech stranách živou účast. Lev XIII. přivedl papežství, ač zbavené světské moci, k novému lesku a církev nabyla ve světě za jeho vlády znovu vlivu a vážnosti. Byl více učitelem než diplomatem, byl více obdivován než milován. Pro množství učených encyklik bývá naň vztahováno z tak zvaných Malachiášových předpovědí označení »lumen de coelo«. A na potvrzení tohoto výkladu se uvádí i šlechtický znak rodiny Pecci — hvězda v modrém poli.«[201])

Biskup Strossmayer 1815—1905

Mluvčí slovanských poutníků Josef Strossmayer, biskup v Djakovu v Slavonii, náleží k velkým mužům, jaké nebe národům posílá jen po dlouhých staletích. Narodil se v Oseku v Slavonii, studoval nejprve v rodišti, pak v Budapešti, kde se seznámil s Janem Kollárem, hlasatelem slovanské vzájemnosti, a též ve Vídni. R. 1849 byl jmenován biskupem v Djakovu. Nejprve povznesl a zvelebil statky, které k tamnímu stolci náležely, a jejich výtěžek umožnil novému biskupovi vznešený úkol mecenáše a podporovatele národních snah ve velkém stylu. R. 1867 založil v Záhřebě akademii věd a umění, pak obrazárnu, 1874 universitu, dal sbírat a vydávat starobylé rukopisné památky, listiny, mince, písně, podporoval »Matici ilyrskou« na vydávání chorvatských knih, sám založil 70 škol, mnohé jiné

[201]) WW. VIII., 540 (Malachias).

povznesl. Ve své residenci zbudoval nádhernou katedrálu sv. Cyrila a Metoda, v Římě v basilice sv. Klimenta k jejich poctě skvostnou kapli. Pro výchovu kněžského dorostu založil chlapecký seminář. Provedl díla, která jinde buduje celý národ a stát.

Strossmayer byl velký duch, plný ušlechtilé hrdosti, vědomý své duševní převahy a znamenitý řečník. Jako vůdce svého národa bojoval s ním za jeho politická práva. Byl odpůrcem rakouského dualismu a usiloval o přebudování monarchie ve svaz samosprávných národních celků. Strossmayer byl největší syn svého národa, patřil k nejvýznačnějším mužům slovanského světa a požíval vážnosti i u národů západních.

Antonín Slomšek 1800—1862

Mezi Slovinci pracoval v témže směru, třebas bez oné velkorysosti, Antonín Slomšek, biskup lavantský. Narodil se opodál Celje r. 1800 ze selských rodičů. Vystudovav theologii stal se spirituálem v celoveckém semináři, kde budil u chovanců nejen lásku k ctnosti, ale i ke slovinské řeči. R. 1846 byl jmenován biskupem lavantským se sídlem ve Sv. Ondřeji ve východním Korutansku. Náboženský život se snažil povznést hlavně misiemi a duchovními cvičeními. Ale Slomšek byl nejen pastýřem svých věřících, nýbrž zároveň buditelem a vychovatelem. Mnoho vykonal pro povznesení slovinského školství a písemnictví. Většina školních knih pocházela od něho. R. 1853 založil v Celovci společnost sv. Mohora (Hermagory) na vydávání knih pro dům a rodinu, a sám jich několik napsal. Rovněž složil a vydal mnoho národních i církevních písní. Slomšek mimoto splnil dávnou a spravedlivou tužbu svých věřících a přenesl své biskupské sídlo z poněmčeného území do Mariboru, ležícího v kraji obydleném Slovinci. Z vlastních prostředků a z darů tam upravil katedrálu, vystavěl semináře, domy pro sebe a kanovníky. R. 1859 byl s obvyklými oslavami vítán v novém sídle. Již r. 1851 založil bratrstvo sv. Cyrila a Metoděje, jehož úkolem je pracovat o spojení Slovanů ve víře. Jako visitátor benediktinských klášterů v Rakousku navštívil i naši vlast a v Rajhradě se setkal se Sušilem. Činí se přípravné kroky pro jeho blahořečení.

1856

1903—1914

Střídání vládních směrů

126. **Pius X.** Zvláštním zjevem v dějinách papežů je střídání vládních směrů. Papežové dosedají na římský stolec již jako starci vyhraněných charakterů, mají absolutní, neomezenou moc, a tak se stává, že se svéráz jejich povahy jeví někdy ve správě církve způsobem velmi pronikavým a že nejednou přímo za sebou následují pontifikáty velmi rozdílných směrů.

Jinou příčinou tohoto zjevu je zápas názorů v konklave. Proti straně konservativní, neústupné, stává strana pokroková, která vychází ochotněji vstříc časovým proudům.

Toto střídání pontifikátů různě orientovaných je církvi jen na prospěch. Její potřeby jsou mnohostranné, dokonalost jednotlivců omezená, a tak se vlády různých směrů vzájemně doplňují.

Giuseppe Sarto

Pius X. (Giuseppe Sarto) se narodil r. 1835 v Riese poblíž Trevisa v benátském území jako prvorozený z osmi dítek. Rodiče měli jen nevelkou selskou usedlost, a proto nejstarší syn musil čtyři roky docházet na gymnasium do Castel-Franka, vzdáleného přes hodinu cesty. Teprve na vyšším gymnasiu se mu dostalo bezplatného místa v biskupském semináři v Padově. Jako kněz postupoval od stupně k stupni; byl kaplanem, farářem, kanovníkem, správcem biskupského semináře v Trevisu, biskupem v Mantově, r. 1893 patriarchou benátským a kardinálem.

Papežem 4. srpna 1903

V konklave měl zprvu nejlepší vyhlídky na tiaru kardinál Rampolla, státní sekretář a přední pomocník Lva XIII. Poněvadž však byl pokládán za rozhodného odpůrce trojspolku (Německa, Rakouska a Italie) a stranil Francii, podal v konklave proti jeho kandidatuře krakovský kardinál Puzyna jménem rakouského císaře ohrazení. Nevděčný tento úkol prý byl nabízen vídeňskému kardinálu Gruschovi; ale ten prý se vymluvil, poukazuje na svůj vysoký věk. Protest byl vyslechnut od sv. kolegia s největší nelibostí a počet hlasů pro Rampollu rostl přesto dále, až do 30. Ale v dalších skrutiniích táhlo s rostoucí silou k sobě třísť hlasů jméno patriarchy benátského. V prvním skrutiniu měl pouze pět, v posledním, na konci třetího volebního dne, 50 ze 63 hlasů.

Nedočkavým davům udělil požehnání opět s vnitřní logie sv. Petra. Aby se budoucně neopakovalo, co se stalo při poslední volbě, zakázal pod trestem církevní klatby ohlašování protestu jménem kterékoli vlády.

Jeho cíle

Pius X. byl zbožný venkovský kněz, a tím zůstal i na Petrově stolci. Hlavní svůj úkol viděl ve výchově zbožného kleru, který by byl světlem světa a solí země. Byl' přesvědčen, že jen dobrý kněz povede svěřené stádce k ctnostnému životu, špatný že mu bude kamenem úrazu. Jeho heslem bylo: »Omnia instaurare in Christo« (Vše obnoviti v Kristu).

Tento svůj reformní cíl sledoval s podivuhodnou houževnatostí a důsledností. Neměl světového rozhledu, který byl vzácnou předností jeho předchůdce Lva XIII. Pius X. vůbec hladké politice a diplomatice nedůvěřoval a ze svého programu ji takřka vyloučil, domnívaje se, že v provádění vnitřních reforem mu je málo platná.

Reformy

Předně nařídil, že všichni světští duchovní žijící v Římě každé tři roky jsou povinni konat duchovní cvičení (pod trestem suspense).

Zakázal světský, theatrální zpěv v kostelích. Vydal dekret, že slavné bohoslužby v celé církvi mají být doprovázeny chorálním

zpěvem na kůře. Stoupenci gregoriánského směru měli z nařízení velkou radost, ale jeho provedení se potkávalo mnohde s obtížemi, na př. v zemích slovanských, kde se hluboce vžil zpěv lidový.

Mnoho vykonal pro stavbu nových kostelů na periferii Říma, dorůstajícího na milionové město. Dal provést důkladnou opravu breviáře a zvláštní komisi pověřil novým vydáním církevního práva; ta potřebovala k splnění velkého úkolu plných deset let.

Dekret o častém přijímání 1905

Mocný prostředek k prohloubení zbožnosti viděl Pius v častém, ba denním přijímání oltářní Svátosti, po příkladě prvotní církve. O tehdejších věřících čteme ve Skutcích apoštolských,[202]) že denně trvali jednomyslně v chrámě a lámajíce po domech chléb, přijímali pokrm s veselím a prostotou srdce. Tato horlivost časem ochabovala, a teprve koncil tridentský doporučil zase časté přijímání oltářní Svátosti. Chovanci jesuitských kolejí a členové mariánských družin byli naváděni k přijímání svátostí každého osmého dne. Jansenisté naopak věřící od svátostí odvraceli a jejich zhoubné dílo dokonala doba osvícenská. Po spoustách, které způsobila, začala znovu procítat bývalá horlivost.

Theologové se ještě přeli o to, v jakém rozpoložení mysli mají býti ti, kteří ke stolu Páně častěji přistupují. Ale papež, který chtěl všechny věřící přivésti ke Kristu co nejblíže, učinil sporu náhlý konec dekretem ze dne 20. prosince r. 1905. V něm prohlašuje, že všichni věřící, všech stavů a hodností, mají k stolu Páně volný přístup; ba, duchovní je mají velmi důrazně vybízet k dennímu přijímání oltářní Svátosti. Hlavní podmínkou je, aby na jejich svědomí nelpěla žádná těžká vina.

Oltářní Svátost a dítky 1910

Novým dekretem r. 1910 pak nařídil, že oltářní Svátost má být podávána i dítkám, které rozumově dospěly. Za dospělé třeba pokládat ty, které rozlišují chléb obecný od svátostného a které svým způsobem chápou i jiné články víry. A k takovéto duševní probudilosti dospívají dítky kolem sedmého roku. I svědomití a horliví duchovní, ale ze staré školy, se nad těmito výnosy pozastavovali; ale rozhodné vůli papežově si netroufali odporovat. Časté a denní svaté přijímání se rychle vžilo, zvláště v klášterech, církevních ústavech a zbožných bratrstvech.

Odsouzení modernismu

Další jeho velepamátný čin je rozdrcení a vyhlazení modernismu. V druhé polovici 19. století začali někteří protestantští a po nich i katoličtí theologové (Tyrell, Loisy, Schell) přenášet na pole náboženské vědy pochybené zásady tehdejší filosofie. Podle nich zjevení, vtělení, Písmo svaté, svátosti, církev nejsou dílem osobního Boha, nýbrž pouze lidským; jsou plodem čistě osobního vývoje, projevem osobní povahy a národních sklonů a citů. »Modernisté«, tak

[202]) II., 46.

sluli tito epigoni evolucionismu, proměňovali dobré, opojné víno Kristova evangelia v čirou vodu.

Noví proroci byli poznáni. Časopisy pochybného směru šířily jmenovitě mezi mladším kněžstvem nechuť proti přísné askesi, scholastice, ubývalo poslušnosti vůči představeným, zato rostl zájem o časné statky.

Encyklika »Pascendi« 1907

Hlavní články nového bludu byly již odsouzeny na koncilu vatikánském, a to dekrety o zjevení, víře a církvi. Ale poněvadž biskupové opětovně ukazovali na rostoucí nové nebezpečí, zakročil Pius s neočekávanou přísností. R. 1907 vydala inkvisice souhrn (syllabus) 65 thesí, zjištěných ve spisech modernistů, odporujících církevnímu učení. Jako doprovod byla téhož roku vydána encyklika (Pascendi) o stu stranách, celý traktát, v němž jsou ony these zevrubně rozebrány. Modernisty, kteří tyto bludy našli v knihách filosofů a po nich je přemílali, nazývá papež slepci a vůdci slepých; modernismus pak hrncem, do kterého jsou naházeny všechny dosavadní herese, a to lidmi, které nadýmá hříšná pýcha a kteří pohrdají vší povinnou poslušností.

Přísné předpisy

Všem duchovním předepsal přísahu, jíž uvedené bludy zavrhovali. (Dosud ji skládají theologové před přijetím svěcení, kandidáti doktorátu a profesoři theologie před nastoupením úřadu.) Všichni podezřelí profesoři měli být s kateder odvoláni a na každého, kdo by si troufal jeho rozkazům slovem odporovat, předem vyslovil klatbu.

Přísná encyklika dopadla jako bomba mezi nové kacíře, podrývající v tichu základy církve a víry. Byly obavy před hromadnými odpady; ale odpadli jen jednotlivci. Časopisy pochybného směru byly od biskupů zastaveny, pokusy vydávat je pod jinými jmény zmařeny a vzdorovití rýpalové rázně okřiknuti. Vše ztichlo; jen liberální a protestantští redaktoři zasedli nad neohroženým papežem na soudnou stolici a prohlásili jej za zpátečníka a nepřítele pokroku. Ten se nedal mýlit. Následujícího roku byla vydána medajle, na níž jest Pius X. znázorněn jako vítěz nad hydrou, s encyklikou v ruce.

Rozkvět církevního života ve Francii

Jako ve vnitřních opravách, postupoval Pius X. přímočaře i v církevní politice. Lev XIII. nedovedl přes svou zásadní ústupnost zachránit církev ve Francii od nových velkých pohrom. Po bouřích velké revoluce se tam náboženský život povznesl k netušenému rozkvětu. Na poli výchovy a křesťanské charity tam koncem 19. století o závod pracovalo celkem 416 různých řeholí, starších i nově založených.[203]) Četná poutní místa táhla k sobě davy poutníků i z daleké ciziny.

Zvláštním zjevem v polovici století byl svatý Jan Vianney, † 1859

[203]) Schmidlin, II. 434.

farář z Arsu, zapadlé osady v lyonském kraji. Modlitbou a přísným pokáním se stal apoštolem své vlasti. Z blízka i dáli putovali k němu hříšníci, které přiváděl na cestu ctnosti.

Ještě r. 1873 odhlasovala sněmovna, že na Mont-Martre má být zbudována svatyně ke cti Božského Srdce Ježíšova k usmíření za bohopusté řádění pařížské komuny r. 1871. A když po dvou letech byla prohlášena svoboda universitního školství, založili katolíci pět universit: v Paříži, Lyoně, Lille, Angeru a Toulousu. Vůbec v době vatikánského koncilu nejskvěleji si stála církev ve Francii.

Boj proti církvi

Ale již r. 1876 strhli na sebe státní moc zednáři, zarytí nepřátelé církve, a ti udělali svým programem heslo Žida Leona Gambetty: »Naším nepřítelem je klerikalismus.« A nyní dopadala na církev rána za ranou. Kulturní boj, vedený Bismarckem, byl napodoben i ve Francii. Ale jeho průběh byl zcela jiný. Ač ve francouzském sněmu bylo více katolíků než ve sněmu německém, a ač nechybělo rozhodných obhájců katolické věci, neutvořila se ve Francii pevná a ukázněná strana, o jakou se v Německu opíralo Centrum. Francouzští katolíci se dlouho nedovedli smířit s republikou. Někteří byli royalisty, jiní bonapartisty; vůbec románské země trpí značnou měrou politickou desorganisací. A tak byli ve sněmovně přehlasováni a na církvi bylo pácháno nejzpupnější násilí všeho druhu.

»Laické zákony«

Roku 1880 bylo jesuitům zavřeno 74 škol, pěti universitám bylo odňato právo udílet akademické hodnosti, při státních universitách byly zrušeny theologické fakulty, ale dvě protestantské zůstaly. Z úřední přísahy bylo vypuštěno jméno Boží, církevní manželství bylo prohlášeno za rozlučitelné, byl zrušen zákon zakazující v neděle a svátky služebné práce. Kříže a řeholní sestry byly odstraněny ze státních a městských nemocnic, zrušen konfesní ráz hřbitovů, učitelům bylo zakázáno hrát v kostele na varhany.

1902—1905

Rušení církevních škol

Nejtěžší rány však zasadil církvi ministerský předseda Combes, odchovanec jesuitské koleje a theolog, který přijal i nižší svěcení. Stal se katanem církevních škol; zuřil proti nim s fanatismem, vlastním všem renegátům. Katolíci tehdy měli 17 tisíc škol, na nichž učili řeholní učitelé a učitelky.[204]) Byla to nejjistější záruka, že víra v zemi neodumře. R. 1902 jim jich onen zběsilec zavřel 2500,[205]) v říjnu r. 1903 10.004.[206]) Připočteme-li k nim i ty, které zavřeli jeho nástupci, dostupuje počet zrušených škol ohromného čísla 16 tisíc.

Všem řeholním osobám zapověděl jakoukoli učitelskou činnost a vykázal je ze země. Tisíce jich odešlo za moře k pohanům. Mužské řehole tehdy měly 30 tisíc, ženské 130 tisíc členů. Sestry se namnoze

[204]) Čes. Slov. Boh., IV. 234 (Francie).
[205]) Schmidlin, II. 432.
[206]) L. Th. K., IV. 102 (Frankreich).

věnovaly ošetřování nemocných, a tak se zachránily. Členové některých řeholí byli násilím ze svých klášteříků vypuzeni.

Dály se i pokusy udělat ze školství státní monopol; ale to narazilo na živelný odpor národa. Svoboda vyučování zůstala a katolíci jí vydatně využili. Jen r. 1903 katoličtí laikové otevřeli 5.839 škol.[207]) Mnoho škol založily vypuzené kongregace pro francouzské žactvo za hranicemi, zvláště v Belgii a Španělsku.

A když Pius X. r. 1904 nepřijal francouzského presidenta Loubeta, poněvadž nejdřív navštívil na Kvirinále Viktora Emanuela II. a tím nepřímo schválil zabrání církevního státu, vzal si to Combes za záminku k prohlášení naprosté rozluky církve a státu a zrušení Napoleonova konkordátu z r. 1801. Návrh zákona byl podán přes protesty, podepsané od čtyř milionů občanů. Sněmovna jej přijala 341 hlasy proti 133, senát 179 proti 103. Rozluka církve a státu 1905

O církevní budovy se podle zákona měly ucházet náboženské spolky. Ale Pius, jsa si vědom, že všechno jmění náleží církvi a že on je jeho správcem, zákon, kterým se okrádala církev, zavrhl a tvoření spolků pro jejich schismatickou tendenci nedopustil. Tak došlo ke kormutlivým událostem, kterými byli věřící nejvyšší měrou pobuřováni a dráždění. Biskupové byli vypuzeni ze svých residencí, theologové ze seminářů a byli podrobeni vojenské službě. Kostely a fary připadly obci a klíče byly odevzdány starostovi. Farář si mohl faru za malý poplatek najmout a od starosty si vyžádat dovolení použít kostela k bohoslužbám. Komise začaly spisovat inventáře cenných věcí v kostele, které měly být prodány. Na některých místech násilím vypáčily dveře kostelů a dvířka svatostánků. Lid se však tomuto barbarství postavil rozhodně na odpor a své svatyně obsadil, jsa hotov proti svatokrádcům je hájit. Na některých místech byli sice farníci stříkačkami rozehnáni, ale poněvadž jítření rostlo a v Bretagni došlo ke krveprolití, bylo od pořizování inventářů upuštěno. Dosti úředníků bylo propuštěno, poněvadž se nechtěli propůjčit za pochopy zednářských lóží. Také ohlašování bohoslužeb u starosty nebylo pro rostoucí nevoli vymáháno. Kostely a fary

Ti, kteří odhlasovali zákon, si slibovali, že stát získá zabráním církevního zboží miliardu franků; byla získána, ale od komisařů, a stát na likvidaci církevního jmění ještě doplatil. Církev byla ožebračena podobně jako za velké revoluce před sto lety. Pius X. šel v tomto boji vpřed přímo a nekompromisně, a někteří mu proto vytýkají nedostatek politického důmyslu. Tak opustila »nejstarší dcera církve« po příkladu marnotratného syna otcovský dům, promrhala své velké dědictví a žila bez Boha.

Ale již r. 1909 se množily známky obratu. I z vážných míst se Obrat

[207]) Tamtéž.

ozývaly hlasy, že školy, z kterých je vyloučeno náboženství, vychovávají apače. Biskupové zavrhli učebnice, zavedené na státních školách, rodiče se zdráhali je kupovat a podávali žaloby na učitele, kteří uráželi náboženské cítění dětí. Konfesní školy, připsané před zákonem na katolické laiky, se plnily žactvem, v obecných nemocnicích se opět volalo po sestrách a katolíci odstranění z úřadů byli namnoze voláni zpět, na př. generál Foch byl znovu jmenován ředitelem válečné školy v Paříži. Když propukla světová válka, všichni theologové, mladí kněží i řeholníci spěchali pod válečné prapory, aby bojovali za vlast, z níž byli vypuzeni. Mnozí působili v poli i apoštolsky. Celé pluky i s důstojníky se zúčastňovaly bohoslužeb; 4.618 kleriků v bojích zahynulo.[208])

Zdálo se nelidským, nemluvě o jiných důvodech, ihned vyhánět jejich řeholní bratry z vlasti, za kterou nasadili životy. Zákony proti řeholím odvolány sice nebyly, ale jsou zatím mrtvou literou. Kongregace si mohly koupit i budovy, které jim dříve náležely a nebyly dosud prodány. Mohou veřejně zakládat školy a nemusí se krýt cizím jménem. R. 1921 byl opět jmenován i zástupce u Vatikánu.

Právem lze mluvit o kajícím návratu pobloudilé dcery do otcovského domu, třebas nebyl oslavován skvělou hostinou a hlučným veselím.

O novém rozmachu náboženského života svědčí mimo jiné i to, že kardinál Verdier, který se r. 1935 zúčastnil jako papežský legát sjezdu českých katolíků, zbudoval na pařížské periferii přes sto kostelů; jeden z nich zasvětil slovanským apoštolům svatým Cyrilu a Metoději. Biskupové platí svůj klerus z almužen.

Poměr k italské vládě zůstal za Pia X. nevyřešený a nepříznivý. Pro rostoucí nebezpečí socialismu papež dovolil, aby se katolíci zúčastnili voleb.

Podpora postižené Mesině

Roku 1908 bylo město Mesina postiženo zhoubným zemětřesením. K zmírnění bídy vyprosil papež v katolickém světě sedm milionů lir. Dal stavět chyše, kostelíky, raněné převážet do Říma a vydržoval 500 sirotků.

Zemřel 20. srpna r. 1914 ve věku 80 let, tři týdny po vypuknutí světové války. Zprávy o blížících se strašných bědách mu přivodily smrt.

»Ignis ardens«

Pius X. byl papež reformátor; snažil se uchránit církev, hlavně duchovenstvo, ducha světského. Žil chudě a za svůj chudý původ se nestyděl. Nedal se balzamovat a svého nástupce žádal o 300 lir měsíční pense pro své sestry. Z Malachiášova proroctví je naň vztahováno heslo »ignis ardens«, oheň stravující. R. 1923 se započal proces o jeho blahořečení.

[208]) Čes. Slov. Boh., IV. 238.

127. **Benedikt XV.** přijal dědictví v plamenech. Světová válka se všemi svými hrůzami tvoří příšerné pozadí jeho pontifikátu, krátkého, ale velmi záslužného. Giacomo della Chiesa, tak slul vlastním jménem, pocházel ze šlechtického rodu, usedlého v Janově, a za městem, na venkovském sídle své rodiny, prožil radostné mládí. Ve dvanáctém roce zatoužil po duchovním stavu, ale podle otcova přání studoval ve svém rodišti nejdříve práva. Zůstal však věren vnitřnímu hlasu, odebral se do Říma, na Gregoriáně studoval theologii a na Akademii dei nobili se připravoval na diplomatickou dráhu. 1914—1922

Kardinál Rampolla, státní sekretář Lva XIII., jej jmenoval svým tajemníkem, a della Chiesa byl takřka jeho pravou rukou. Když však po nastoupení Pia X. zavládl u kurie jiný směr, s kterým della Chiesa nesouhlasil, byl r. 1907 samým papežem vysvěcen na biskupa a jmenován arcibiskupem v Bologni. Teprve v posledním svém konsistorním zasedání v květnu 1914 jmenoval jej Pius X. kardinálem, sotva předvídaje, že se po třech měsících stane jeho nástupcem. Jeho postup

Přípravy k volbě byly pro hrozivé události urychleny. Kardinálům jedoucím do Říma vyšly všechny vlády, i ty, které vedly válku, ochotně vstříc. Ze 65 se jich sjelo 60, a již čtvrtého dne 55 lístků, vložených do volební urny, bylo označeno jménem kardinála bolognského.

Byl to prelát malé a nevzhledné postavy, ale jasného rozumu, skvělý řečník, ve správních věcech velmi obeznalý a v práci neúnavný. Konklave si bylo vědomo, že pro pobouřený svět je třeba papeže, který by navázal na pontifikát Lva XIII. a který by zuřícími vlnami řídil Petrovu lodici rukou zkušenou a pevnou. A nový papež se pohyboval ve Vatikáně hned po volbě s takovou jistotou, jako by svůj vysoký úřad byl zastával již dlouhá léta. Hlavní svůj úkol viděl v zastavení nebo alespoň zmírnění válečných hrůz. Předním jeho pomocníkem v tomto úsilí byl státní sekretář, obratný Pietro Gasparri. Povaha

Několikráte, ale jmenovitě 31. prosince r. 1914, se obrátil s důtklivou prosbou k vládám válčících stran a zapřisahal je, aby jsouce pamětlivy křesťanské lásky, začaly budoucí rok výměnou názorů o podmínkách míru. Ale v prvním roce válečného třeštění zanikal jeho hlas v ohlušující vřavě. Nedosáhl ani denního příměří na Hod Boží vánoční, kdy v chrámech nad jesličkami zaznívají slova »pokoj lidem dobré vůle«, ani krátké přestávky v boji, potřebné k slušnému pochování padlých. Prosil též redaktory amerických listů, aby zanechali všeho stranictví a psali ve prospěch obecného míru. Marné prosby alespoň o příměří

Vyzýval tedy opětovně duchovenstvo i věřící, aby se modlitbou, pokáním a postem snažili usmířit Boží hněv a odvrátit tuto strašnou metlu, kterou Bůh trestá národy pro jejich hříchy. Vybízel jmeno- Pobožnosti za odvrácení války

vitě nevinné dítky, aby na ten úmysl přistupovaly k stolu Páně, sepsal dojemnou modlitbu k Božskému Srdci Ježíšovu, kterou kněží konali po bohoslužbách, a těm (r. 1915) dovolil, že mohou na den Dušiček sloužiti tři mše svaté, z nich jednu za padlé věřící a jednu na jeho úmysl.

Úzkostlivě šetřil neutrality, neprohlašuje se ani pro tu ani pro onu stranu, jsa si toho dobře vědom, že by nadržováním některé straně dobré věci jen uškodil. Jedni jej obviňovali, že přeje Němcům, ti zase, že straní Dohodě, jiní mu vytýkali, že se plete do politiky. On se však ničím nedal mýlit; cítil se hlavou všech věřících, otcem všech křesťanů, který všechny stejně miluje a strašnou pohromu chce od nich odvrátit.

Protest proti barbarskému válčení

To mu nebránilo, aby neprotestoval proti ničení neopevněných osad a měst, proti tomu, aby byly brány zvony a píšťaly z varhan na válečné potřeby. Marně žádal vlády, aby letecké útoky byly omezeny jen na válečné pásmo, aby vojska na půdě cizího státu byla paměťliva lidskosti, kraj zbytečně neničila a náboženské city lidu neurážela.

Jeho postavení se ztížilo, když r. 1915 do války vstoupila Italie. Zástupcové vlád při Vatikáně opustili Řím a papež musil za nimi posílat svého jednatele do Švýcarska.

Konkretní návrh míru 1917

Dne 1. srpna 1917 podal vládám konkretní podmínky míru, které měly být základnou dalšího jednání: obnovení Polska, vrácení kolonií Německu; o sporná pohraniční území (Alsasko a Lotrinsko) se měly dohodnout v duchu smířlivosti.

Vlády to sice vyslechly, ale souhlas vyslovily jen Rakousko, Turecko a Bulharsko.

Úspěšné kroky ve prospěch zajatců

Ač jeho pokus odvrátit neštěstí od milionů ztroskotal, přece nelenil a snažil se je odvrátit alespoň od set a tisíců. Vymohl, že si válčící strany vyměňovaly zajatce boje neschopné neboli invalidy. Švýcarsko, tichý ostrov prostřed válečného vlnobití, papeže v samaritánském úsilí ochotně podporovalo. Na jeho území bylo mezi Německem a Francií za dva a půl roku vyměněno těchto ubožáků 40 tisíc.[209])

Dále dosáhl toho, že zajatci, kteří z hladu onemocněli plicními neduhy byli dopraveni do Švýcarska a tam byli řádně ošetřováni. R. 1917 se tam takových pacientů léčilo 24 tisíc. Rakousko jich r. 1918 poslalo do Italie celý vlak. I několik set zdravých zajatců, otců rodin, bylo mezi válčícími státy vyměněno. Německo na jeho přímluvu propustilo tři tisíce Belgičanů, odvedených do Německa, a 20 tisíc Francouzů. Dále vymohl, že nezaměstnaní Belgičané a Francouzi nebyli odváženi do Německa na práci, a že ti, kteří tam byli, se mohli vrátit.

V Římě zřídil ústřední úřad, který pátral po nezvěstných bojovní-

[209]) Schmidlin, III. 220.

cích. Úřad vyšetřil a zodpověděl tisíce dotazů, podaných nejen od Italů, ale i od příslušníků jiných států.

Vlády dovolily, že papežští zplnomocněnci (duchovní) prošli tábory zajatců a slyšeli jejich stížnosti. Papež pak žádal vlády o zmírnění jejich vazby, o zachovávání nedělního klidu, vymohl svolení k tomu, že zajatcům směly být posílány podpory, pokrmy, šatstvo, léky; sám předcházel dobrým příkladem. Značné částky peněžní posílal též obyvatelům na území obsazeném cizími vojsky.

Dvakrát se přimlouval u sultána za Armeny, mezi nimiž Turci způsobili strašné hromadné krveprolití. Na Portě vymohl též dovolení, že hroby dohodových bojovníků, padlých u Dardanel, mohly být od jejich příbuzných slušně upraveny. S mnohých stran za to došly do Vatikánu adresy díků. V četných případech, a ne bez úspěchu, žádal papež vlády za zmírnění trestů; ve Vídni na př. intervenoval ve prospěch Dr. Kramáře.

Podpory strádajícím hladem

Ale i po skončení války se pobouřený svět nechtěl dlouho uklidnit. Těžké rány se jen pomalu hojily a široké kraje strádaly dále nemocemi, hladem a místními boji. Koncem r. 1919 papež nařídil, aby se ve všech kostelích konaly sbírky ve prospěch dítek trpících nouzí. Do roka se sešlo z celého katolického světa 17 milionů lir.[210]) Necelou polovici z těchto milodarů daroval Rakousku a Německu, dva miliony Polsku, víc než milion býv. Československu, tolikéž Maďarsku; Jugoslavie a Bulharsko dostaly po půl milionu. Nezapomněl ani na státy baltské, Armenii a Rusko.

Koncem roku 1920 dárcům poděkoval, ale poněvadž revoluce a hlad nepřestávaly, žádal majetné věřící o nový příspěvek k zmírnění velké bídy. Opět se sešlo 14 milionů lir.

Nejen hlad, ale i lidská zloba o závod hubily nešťastnou Rus. V letech 1918—19 tam bylo povražděno 20 biskupů a několik tisíc kněží. Papež věnoval na podporu těžce zkoušené země dva a půl milionu. Značnými částkami pamatoval na ruskou emigraci; nezapomněl ani na čínské kraje, postižené hladem.

Nepřipuštěn k mírovému kongresu

Na konferenci ve Versaillích nebyl připuštěn; postaral se o to ministr Sonnino z obavy, aby tam nebyla vzata na přetřes otázka papežského státu. Rovněž do Společnosti národů nebyl pozván.

Ale i přes tyto intriky rostly vliv a váha Vatikánu jako morální velmoci nerušeně dál. Dosáhl i toho, že císař Vilém II. a jeho přední generálové nebyli vydáni Dohodě; o tuto intervenci jej požádali němečtí biskupové. Ale přímluva o zmírnění tvrdých podmínek, Německu uložených, byla oslyšena. Znovu a znovu naléhal na Francii, aby neodkládala s propouštěním německých zajatců a aby byla zrušena blokáda německých přístavů.

[210]) Tamtéž 329.

Zemřel uprostřed neúnavné činnosti po krátké nemoci 22. ledna 1922 ve věku 67 let.

Pomník v Cařihradě

Celý vzdělaný svět chová jeho jméno v dobré paměti jako apoštola míru, jako dobrého pastýře, milosrdného samaritána a štědrého dárce. I v Cařihradě mu byl postaven pomník s nápisem: »Velkému papeži tragické doby Benediktu XV., dobrodinci národů bez rozdílu národnosti a víry, na znamení vděčnosti postavil orient.«

Rozmnožení vyslanectví u Vatikánu

Před válkou bylo u Vatikánu zastoupeno 12 států, po válce 27, mezi nimi Anglie, Francie, Holandsko a Švýcarsko. Papež spatřil i vzkříšené katolické státy Polsko a Irsko. K utvrzení nového přátelství s Francií mělo sloužit i svatořečení Panny Orleánské (Jeanne d'Arc).

Církevní právo 1917

Pro vnitřní správu církve nejdůležitější událostí bylo dokončení a vydání souboru církevního práva (Codex Juris Canonici) o 2.414 kánonech. Je to dílo pamětihodné, poněvadž od dob Klimenta V. (1314) úřední sbírka církevních zákonů vydána nebyla, ač se po ní již dlouho volalo.

1922—1939

Postup

128. **Pius XI.**, vlastním jménem Achille Ratti, narodil se r. 1857 v Desiu u Milána. Studoval nejprve v Miláně, pak na Gregoriáně v Římě, kde dosáhl doktorátu theologie a církevního práva. Působil jako profesor theologie v Miláně, byl tam i prefektem knihovny Ambrosiány. Při tom byl i otužilým sportovcem a alpinistou, vystoupil i na Monte Rosu, jeden z nejvyšších alpských velikánů. Roku 1914 byl jmenován prefektem knihovny vatikánské, k níž dal pořídit vzorný katalog. Po skončení války se stal nunciem v Polsku, ale již r. 1921 byl jmenován arcibiskupem milánským a kardinálem.

Achille Ratti byl učenec, theolog a diplomat, a ovládal přední evropské jazyky. Vydal řadu učených prací, hlavně pramenů k dějinám, a v Miláně nalezl nejstarší životopis blah. Anežky České.

Papežem 6. února 1922

V konklave čtvrtého dne soustředil na sebe z 53 hlasů 42. Shromážděnému davu udělil požehnání s vnějšího balkonu svatopetrské basiliky. Státním sekretářem byl do r. 1930 kardinál Gasparri, pak kardinál Pacelli.

Lateránská smlouva 11. února 1929

Hlavním úspěchem jeho pontifikátu je nesporně smír s italskou vládou, rozřešení »římské otázky«. Tři roky trvalo jednání mezi Vatikánem a fašistickou vládou a skončilo se lateránskou smlouvou dne 11. února 1929. Ta zahrnuje v sobě dvě věci: obnovení papežského státu »Města Vatikánu« a konkordát. Vatikán, basiliky Lateránská, S. Maria Maggiore, sv. Pavla, dále vila Castel-Gandolfo a některé jiné ústavy, které garančním zákonem r. 1871 byly papeži ponechány jen »k užívání«, byly mu vráceny jako neutrální a nedotknutelné území, ve kterém on vládne jako svrchovaný zeměpán

a suverén. Skoro 60 let sídlili papežové na cizí půdě a byli z milosti trpěni pod cizím krovem. Lateránskou smlouvou bylo toto křiklavé bezpráví odstraněno. Papež sídlí ve vlastním státě, třebas malém, o rozsahu jednoho km² a s necelým tisícem obyvatel. Nově utvořený stát je symbolem papežovy suverenity; to je hlavní jeho smysl a cíl. Papež přestal být zajatcem a italská vláda věznitelem. Za ostatní území bývalého církevního státu, vládou zabraná, přijal Pius XI. odstupné.

Druhou, neméně důležitou součástí lateránské smlouvy je konkordát, ujednaný s italskou vládou. Fašistická vláda hned od svého začátku (pochodu na Řím 28. října 1922) se stavěla k církvi přátelsky a začala laický italský stát přeměňovat na křesťanský a katolický. Do obecných škol bylo zavedeno náboženství, v soudních síních a nemocnicích byl zavěšen kříž a velký kříž byl vztyčen i v Koloseu, odkud byl r. 1874 odstraněn. Řehole nabyly opětného oprávnění, duchovní byli osvobozeni od vojenské povinnosti se zbraní v ruce, náboženství bylo zavedeno i na středních školách; v čele vojenské duchovní správy stojí arcibiskup, který má titul probošta Pantheonu. Články konkordátu

Počet biskupství se měl omezit ze 300 na 92, nikoliv najednou, nýbrž postupně tím, že uprázdněné stolce nebudou obsazovány.[211]) Biskupové přisahají králi věrnost. Katolické náboženství se prohlašuje za státní a stát zachovává svátky nařízené kodexem.

Papež učinil novému režimu i značné ústupky. Byla rozpuštěna katolická strana politická (partito popolare), která měla ve sněmovně přes sto poslanců, byl zastaven všechen politický tisk a činnost katolických spolků se omezila na věci čistě duchovní. Její členové se nesmějí bavit ani hrami ani tělocvikem, to je výsada jen fašistické strany. V ní je zorganisována veškerá mládež, ale dva tisíce kaplanů se stará o duchovní potřeby fašistické mládeže a nedělní bohoslužby jsou závazné.

První cesta, kterou papež z Vatikánu podnikl, byla autem na Laterán. Marconi zařídil ve Vatikáně vysilačku, takže občas všichni věřící slyšeli povzbuzující slova svého nejvyššího pastýře.

Konkordátů a různých smluv se státy ujednal Pius XI. celou řadu; s býv. Československem r. 1928 »modus vivendi«. Počet vyslanectví u Vatikánu vzrostl na 37. Počet vyslanectví

Těžkým zkouškám je vystaveno křesťanské náboženství v Rusku. Moskva, hrdě kdysi nazývaná třetím, pravověrným Římem, stala se sídlem Antikrista. Vyhlazující boj proti křesťanství v Rusku

Kostelů k bohoslužebným potřebám byl ponechán velmi skrovný počet. Ostatních se používá k světským účelům.

[211]) Ve skutečnosti trvá neztenčený počet biskupských stolců dál.

Proslulá katedrála kyjevská byla proměněna v bezbožecké museum.

Z Moskvy podněcovali a podněcují rudí carové boj proti náboženství na celém světě, zvláště v Mexiku a Španělsku.

Smírná pobožnost

Dokud tam za násilných převratů řádil hlad, posílal tam i Pius XI., podobně jako jeho předchůdce, na výživu strádajících dítek zásoby a peníze. Činil i diplomatické kroky ve prospěch náboženské svobody, ale marně. Nařídil tedy, aby se dne 19. března r. 1930 na svátek sv. Josefa, ochránce církve, v celém katolickém světě konaly smírné pobožnosti za rouhání a cynické zesměšňování křesťanského náboženství ruskými bezbožníky. Sám toho dne sloužil mši svatou u sv. Petra bez obvyklé slavnostnosti, ale za valné účasti asi 50 tisíc věřících. Lid zpíval litanie ke všem svatým a proti obyčeji byli vzýváni i ochráncové Ruska a východu: svatý Jiří, svatý Athanasius, Basil, Cyril, Jan Zlatoústý, svatí Cyril a Metoděj, Vladimír, Olga, Pulcherie. Za oběti bolševického barbarství zapěli žalm De profundis. Odpustky nadal papež modlitbu: Salvator mundi, salva Rossiam. Pobožnosti se zúčastnila i kolonie ruských emigrantů, shromážděná u hrobu sv. Petra, a papeži za péči o jejich těžce zkoušenou vlast srdečně děkovala.

Noví církevní učitelé

Pius XI. po delší době opět čtyři světce poctil titulem církevních učitelů: Petra Canisia a Roberta Bellarmina, první členy jesuitského řádu, kterým se této cti dostalo, pak karmelitána Jana z Kříže a dominikána Alberta Velikého. S velkou radostí bylo přijato svatořečení Terezie Ježíškovy († 1897), 24leté karmelitky z Lisieux ve Francii.

Katolická akce

V Italii již od roku 1866 byly zakládány náboženské spolky, zvané někdy »Katolickou akcí«. R. 1922 Pius XI. zvláštní encyklikou nařídil, že Katolická akce, to jest čistě náboženský, nepolitický spolek, má být založen v každé diecési. V jeho čele stojí biskup; úkolem spolku je pomáhat kleru v těžkých úkolech, na které on sám nestačí. Mimoto laici mají často snadnější přístup tam, kam se kněz neodváží a kde sotva co pořídí. Spolek se dělí podle stavů na Katolickou akci mužů, žen, mladíků, panen, studentů atd. Má to být organisovaný laický apoštolát.

Příznivý poměr k býv. Československu.

Poměr mezi býv. Československem a římským stolcem se za jeho pontifikátu utvářel čím dále tím přátelštěji. Roku 1928 byl ujednán »modus vivendi«.

Koncem června roku 1935 se dal papež na okázalém sjezdu českých katolíků zastupovat pařížským kardinálem Verdierem. Ještě téhož roku vyznamenal pražského arcibiskupa Dr. Karla Kašpara purpurem. Společně s našimi biskupy se složil (roku 1929) na vybudování Nepomucena, důstojného to ústavu pro výchovu

kleriků z našich zemí. Vybídl i naše americké krajany, aby na toto velké dílo pamatovali podporami. Ti podle své chvalně známé velkomyslnosti a v obětavém zájmu pro starou vlast uspořádali dvě sbírky; jedna vynesla 27 tisíc dolarů, druhá ještě více, celkem tedy až dva miliony korun.

Když pak v zářijových a říjnových dnech r. 1938 na býv. Česko-Slovenskou republiku dolehly těžké chvíle a celý svět k tomu přihlížel s chladnou lhostejností, jediný Pius XI. měl pro náš těžce zkoušený národ slova upřímné účasti. Dne 29. září vatikánský rozhlas tlumočil světu jeho projev pro zachování míru. Papež oznamoval, že minulého dne, na svátek svatého Václava, mírného a hrdinného světce, obětoval Bohu svůj život za odvrácení války. Tento projev byl oznamován ve všech řečech, též v české, německé, maďarské a polské. Jeho oběť byla přijata.

Zpráva o jeho úmrtí dne 10. února 1939 vzbudila na všech stranách nelíčenou soustrast, zvláště v bývalém Česko-Slovensku, a zádušních bohoslužeb u sv. Víta se zúčastnili vedle četných věřících president, vláda, primátor města Prahy a generalita. Na pohřeb byl vypraven jeden z ministrů v hodnosti velvyslance.

Dne 2. března, na svátek blahosl. Anežky České, byl za jeho nástupce zvolen státní sekretář kardinál Eugen Pacelli jako Pius XII.

129. **Rozvoj misií v nejnovější době.** V osvícenském století, za francouzské revoluce a za válek napoleonských stíhaly v Evropě církev strašné rány, a v misiích za mořem byly pociťovány účinky těchto pohrom mnohonásobně. Byly rušeny kláštery i celé řády, a tím přestalo i posílání věrozvěstů do zámořských zemí. Podpory těch, kteří tam zůstali, se ztenčovaly, poněvadž církevní zboží bylo rozchváceno. Misionáři vymírali, osiřelé stádce věřících hynulo, někteří upadli opět v modloslužbu. Ale jako v Evropě se v 19. století církev povznesla z hlubokého úpadku k utěšenému rozkvětu, tak i na širém poli misijním znovu procitl živý ruch zdárné apoštolské činnosti.

Misijní společnosti

Na rozdíl od 16. století se netěší misijní dílo podpoře evropských vlád, nedochází k hromadnému křtění celých kmenů, jako tomu bylo v Střední a Jižní Americe a na Filipinách. Jsou získáváni jen jednotlivci a křesťanství působí jen svou vnitřní, mravní silou. Zato má tato epocha jiné přednosti, kterých ona neměla. Misijní oblast vzdělává daleko větší počet řeholních společností; mužských celkem 45.[212]) V 16. století nechodily do pohanských zemí řeholní sestry, nebo jen ve velmi skrovném počtu. Zato v nynější době působí za mořem 170 ženských řeholních společností.[213]) Řeholní sestry jsou

[212]) Schmidlin: Missionsgeschichte, 428.
[213]) Tamtéž. Je to 57 kongregací francouzských, 17 italských, 14 německých atd.

činny ve školách a nemocnicích, a mají svou obětavostí, láskou a zbožností na velkém apoštolském díle podstatnou účast.

V Evropě vzniklo asi 250 spolků a sdružení, jejichž členové podporují misijní dílo modlitbami a sbírkami. Pohanské země jsou chudé a vydržování škol, nemocnic, katechistů, seminářů pro výchovu domorodého kněžstva vyžaduje velkých finančních obětí. Ročně posílá Evropa za moře mnoho milionů.

Další rozdíl je konečně ten, že misie v 16. století netrpěly soutěží. Tehdy se protestanté o obrácení pohanů nestarali. Zato v minulém století se vzchopili k velkorysé činnosti. Zvláště členové amerických misijních společností pracují pomocí velkých peněžních prostředků. Vydržují mnoho škol a nemocnic. Protestantští, zvláště američtí věrozvěsti nemají mnoho theologického vzdělání a jsou namnoze činní i jako agenti. R. 1916 bylo protestantských misijních společností 412.[214]) Jejich věrozvěstů je dosud méně než katolických a také svými úspěchy katolíky ještě nedohonili. Nejvíce zdaru dosud měli v jižní Africe. Obrátili tam 1.5 milionu domorodců a půl milionu na Madagaskaru.

Počet věrozvěstů

R. 1934 působilo v pohanských zemích 8.000 evropských duchovních, 4.500 domorodých, 4.000 řeholních bratří, 24.000 řeholních sester, evropských i domorodých.

Čína

V Číně je katolíků přes tři miliony. Působí tam 130 biskupů (apoštolských vikářů), z toho 25 rodilých Číňanů. Vedle několika tisíc škol obecných a asi sta středních založili tam katolíci tři university. Na universitě v Pekingu učí američtí benediktini, na vysoké škole v Tientsinu jesuité, třetí založili francouzští jesuité v Zikavei u Šanghaje. Je tam i meteorologická observatoř, sinologický ústav, četné kostely a kláštery. Šanghai je střediskem katolických misií v Číně. Z jesuitského řádu tam působí 759 členů.

Japonsko

Zato na neúrodnou půdu padá símě evangelia v nejnovější době v Japonsku. Když tam byla r. 1889 prohlášena náboženská svoboda, katolíků rychle přibývalo. Ale vláda začala slibnou práci věrozvěstů nepřímo mařit. Zavedla povinnou návštěvu státní bezkonfesní školy a sociální péči vzala do vlastních rukou. Na křesťanské náboženství se ukazuje jako na něco cizorodého a akademici se ve studentských sdruženích zavazovali, že se nikdy nestanou křesťany. Katolíků je tam jen málo přes sto tisíc, protestantů skoro dvakrát tolik; asi 15 tisíc se přiznalo k pravoslaví. Těm konají ruští duchovní bohoslužby v japonské řeči. Nejvýznačnější misijní podnik je universita v Tokiu, založená od jesuitů r. 1913.

V Zadní Indii je asi 1.2 milionu katolíků, v Přední 2.5 milionu. V Přední Indii je 11 arcibiskupů, 38 biskupů, jesuitů tam

[214]) Tamtéž 528.

pracuje skoro tisíc. Na Sundských ostrovech, hlavně na Jávě, pokřtili holandští misionáři 300 tisíc domorodců.

Lavigerie † 1892

Nejvýznačnější apoštol Afriky v nové době je kardinál Charles Lavigerie, arcibiskup alžírský, houževnatý, neúnavný a plný nadšení pro vznešený úkol. R. 1868 založil misijní společnost Bílých otců. Ti pronikli z atlaských zemí severní Afriky až k rovníku a k velkým jezerům ve východní Africe. Celkem přivedli ke katolické víře přes 1.5 milionu domorodců, což jest asi polovice všech pokřtěných černochů.

Ugandští mučedníci

Uganda, perla katolických misií, prostírající se právě na rovníku severně od velkého jezera Ukereve, dala církvi první zástup domorodých mladých mučedníků. Tamní vládce nevázaných mravů dal se pohnout od zarytých nepřátel křesťanského náboženství k utracení svých 22 pážat, synů nejpřednějších úředníků. Byli to hoši a mladíci ve věku 14—26 let; nejmladšímu bylo jen 13 let. Dne 3. června r. 1886 jich bylo dvanáct zabaleno do otepí rákosí, byli položeni na velkou hranici a upáleni. Ostatní byli prokláni kopími nebo utopeni. Benedikt XV. je 6. června 1920 prohlásil za blahoslavené. Byl to pro černou rasu velepamátný den. I synům temného zemědílu se dostalo nejvyšší pocty, které smrtelník vůbec může dosíci. Jejich obrazy, ozdobené svatozáří, byly povýšeny na oltář, a církev se dovolává jejich přímluvy u Boha. Rozvojem katolických misií v Ugandě, belgickém Kongu a vůbec v rovníkové Africe byl zaražen postup islamu na jih. Sever zůstává mohamedánský, jih je převážně protestantský; zato centrální Afrika se stává baštou víry katolické.

Lví podíl na velkém misijním díle měla a dosud má Francie. Dvě třetiny misijního personálu byli Francouzi a tolikéž činily i peněžní příspěvky, plynoucí z Francie. Zato Španělsko a Portugalsko, klasické misijní země na počátku novověku, ustoupily do pozadí. Též účast Italie nebyla a není taková, jaká by se dala čekat od země, v níž je střed a hlava křesťanstva. Kus viny na tom mělo zabrání církevního státu a neutěšené poměry politické. V nejnovější době si začínají i slovanské národy uvědomovat povinnost, že i ony jsou povolány k spolupráci na velkém úkolu církve. Zatím lze zaznamenat jen skrovné začátky.

Spojené státy

K netušenému rozkvětu se povznesla katolická menšina ve Spojených státech severoamerických. Když třináct tamních kolonií prohlásilo r. 1776 svou nezávislost, žilo mezi dvěma miliony kolonistů 20, nejvýš 30 tisíc katolíků, a ti byli zbaveni politických práv. Kongres však prohlásil náboženskou svobodu a r. 1789 byl John Carroll, bývalý jesuita, jmenován baltimorským biskupem. Tím byl položen základ k vybudování církevní hierarchie. R. 1808 bylo město

Baltimore povýšeno na metropoli a tamní arcibiskup je primasem Spojených států. Dnes tam žije 20 milionů katolíků. A poněvadž skoro polovina tamních obyvatel se nehlásí k žádné náboženské společnosti a žijí jako pohané beze křtu a bohoslužeb, a protestanté jsou roztříštěni v steré sekty, tvoří tam katolíci svou pevnou jednotou a výlučností nejsilnější a nejvýznačnější náboženskou společnost. O jejich duchovní a duševní blaho pečuje 19 arcibiskupů, víc než 100 biskupů a četný řeholní klerus. Velké finanční oběti jim ukládá vydržování vlastních škol, obecných, středních i vysokých. Na obecných vyučují ponejvíce řeholní sestry. Ve Spojených státech žije i 11 milionů černochů. Z těch je jen 250 tisíc katolíků, čtyři miliony se hlásí k protestantům. Zde čeká tamní katolíky velký úkol.

Nacionální hnutí, jehož vlny se vzdouvají na všech stranách v celém světě, působí křesťanské misii nemalé potíže. Čelí se mu zvýšeným úsilím o výchovu domorodého kleru. R. 1926 vysvětil Pius XI. šest biskupů rozených Číňanů a jednoho Japonce. V Africe je domorodý biskup v Ugandě a na Madagaskaru.

130. **Křesťanské umění** je rozsáhlý obor sám pro sebe. Jestliže výtvarné umění vůbec je právem nazýváno zkamenělou historií lidstva, církevní umění je zkamenělou historií církve, věrným zrcadlem jednotlivých období. Slavné epochy církevního života mají svérázný velkolepý sloh (gotiku a barok); zato v době úpadku umění živoří, tápe a napodobí předlohy z lepších dob.

Pohanské chrámy křesťanům nevyhovují

Původně se shromažďovaly křesťanské obce v prostraných domech bohatých věřících; za blahovolných císařů a pak po nabytí svobody (r. 313) si stavěli vlastní svatyně. Pohanských chrámů se ke křesťanským bohoslužbám celkem nedalo použít. Ty byly jen sídlem božstva, jemuž se obětovalo před chrámem, a též pohané, kteří se oběti zúčastňovali, stáli pod širým nebem.

I do svatyně jerusalemského chrámu měli přístup jen kněží; obětní úkony se slavívaly venku a lid stál na nádvoří. I v Mekce, Medině a vůbec v orientě je mnoho chrámů, při nichž je lidu vyhrazeno nádvoří, obehnané zdí nebo sloupovím.

Staro-křesťanské basiliky

Křesťané však potřebovali pro své obřady prostrané a kryté místnosti. Největší budovy v tehdejší době byly soudní a tržní dvorany, tak zvané basiliky. Podle této předlohy stavěli si i křesťané svou svatyni. Měla obdélníkový půdorys, její prostor byl sloupy nebo pilíři rozdělen ve tři nebo i pět lodí.[215]) Střední loď převyšovala boční, měla okrouhlá okna, strop rovný, kasetový, nebo stropu vůbec neměla, jsouc kryta přímo střechou.[216])

[215]) Sloup má podobu válce, bývá opatřen hlavicí a patkou. Pilíř je čtverhranný.
[216]) Kasety jsou tabulky ozdobně upravené.

Příční zeď byla polokruhovitě vyklenutá a přístěnek, jí uzavřený, slul apsis. V ní zasedal na soudní stolici soudce nebo tam stála socha božstva. V křesťanských basilikách se stala apsis kněžištěm neboli presbytářem. Bylo v ní křeslo pro biskupa a sedadla pro jeho kleriky. Před apsidou stál oltář, obyčejný stůl, a biskup konal u něho obřady, obrácen jsa k lidu tváří.

Před basilikou se prostíralo nádvoří (atrium), ohrazené sloupovím; uprostřed byla studně k obřadnému očišťování. Bylo to místo pro kajícníky a katechumeny. Někdy bylo posázeno stromy a slulo rajskou zahradou (paradisus). Později se takové ochozy stavěly kolem dvorů nebo zahrad při klášterech a sluly křížovou chodbou. Hodily se pro náboženské průvody a chránily před sluncem a deštěm. V době renesanční byly takovéto ochozy neboli ambity budovány kolem poutních chrámů, jednak pro pobožnosti, jednak jako přístřeší.

Poblíž basiliky stála věž se zvony (campanile), obydlí pro biskupa a jeho duchovenstvo, mimoto nemocnice a sirotčinec. Nejvýstavnější basiliky byly v Římě a v Ravenně.

Křest se udílel ve zvláštních kaplích (baptisteriích). Měly kruhový nebo polygonální půdorys, kryté byly stropem nebo kopulí. Katechumen v nich sestoupil po stupních do nádrže vody, do níž byl pohroužen. I pro tyto kaplice byly vzory v římských lázních. Baptisteria

Architektura basilik byla jednoduchá; jejich vnějšek byl prostý, ale vnitřek, rozdělený sloupy a ozdobený mramorem a mosaikami na zlaté půdě, působil slavnostně.[217])

Východ si na rozdíl od západu záhy oblíbil centrální svatyně velkých rozměrů a dospěl k vlastnímu slohu, jemuž zůstal dodnes věren. Nedostižným vzorem se jim stal chrám Boží Moudrosti (Syna Božího), zbudovaný od císaře Justiniána po zhoubném požáru r. 532. Je to čtverhranný prostor, sklenutý velebnou sploštěnou bání o průměru 31 m. Světlo propouští 40 okny, spočívá na čtyřech mohutných pilířích. Nemá střechy; kovový kryt přiléhá přímo ke klenbě. Svatyně je 74·8 m dlouhá, 70 m široká, 55·6 m vysoká.[218]) Vnitřek, vyzdobený mosaikami, zlatem a mramorem, působil oslňujícím dojmem. Je to dokonalé, monumentální a vrcholné dílo stavitelského umění, zbudované obry, vyzdobené klenotníky, jímž orientální architektura dosáhla světové výše. Východ tím získal nad západem velký náskok. Západ se tehdy otřásal pod zhoubnými nárazy stěhujících Sloh byzantský

[217]) Slovo basilika je mnohoznačné; může znamenat basiliku antickou, starokřesťanskou, podélný trojlodní chrám románský, novodobou pseudobasiliku (na př. na Smíchově), konečně čestný titul vynikajících svatyň (na př. velehradské).

[218]) Klenout a stavět kopule dovedli již staří Egypťané a Asyřané. Do Evropy přinesli tuto dovednost Etruskové. Klenba Pantheonu měří v průměru 43 m, kopule nad florentským dómem 41.5 m, svatopetrská v Římě 42.5 m, nad chrámem sv. Pavla v Londýně (stavěném 1675—1710) 30 m, kopule na Karlově v Praze 22.8 m.

se národů a na stavbu, která by se mohla důstojně stavět po bok Hagii Sofii, se vzmohl teprve v době gotické.

Umění na východě dozrálo rychle, ale ustrnulo. Na západě zrálo pomaleji, ale jeho vývoj se nezastavil. Prošel několika epochami a nepřestává vydávat nové a nové květy různých tvarů a barev.

Půdorys východních kostelů tvoří řecký rovnoramenný kříž. Každé rámě nese kopuli, největší je pátá, ústřední. Na Rusi, zemi dřevěné architektury, nabyly tyto báně cibulovité podoby.

Sloh románský

Západní národové si začali upravovat starokřesťanskou, málo rozčleněnou basiliku podle svého probouzejícího se vkusu. Prvním důležitým krokem vpřed bylo, že její lodi byly sklenuty, a to buď klenbou valenou (polovicí válce), nebo křížovou; ta vzniká, když se dvě valené klenby protínají.

Další novotou bylo, že věž již nestála opodál, nýbrž byla pojata organicky do celku a stala se podstatnou součástí budovy. Apsis byla rozšířena, hlavní oltář zvýšen, takže pod presbytářem vznikla krypta, v níž byla uložena těla svatých a ostatky. Vsunutím příční lodi mezi presbytář a loď hlavní nabyl půdorys svatyně podoby latinského kříže.

Velká péče se věnovala portálům. Byly rozčleněny sloupky a oblouky a ozdobeny tvary geometrickými, rostlinnými, živočišnými, sochami. Tím více vábil k plastické výzdobě štít nad portálem, zvaný tympanon.

Okna byla sklenuta do polokruhu a když je jich víc vedle sebe (okna sdružená), jsou rozdělena sloupky. Ostění bývají vyšpaletována, t. j. rozšiřují se šikmo navenek i dovnitř.

Rázovitým příznakem románských svatyň je obloučkový vlys. Průčelí některých svatyň, zvláště v Toskánsku, jsou obklopena malými galeriemi neboli sloupkovými ochozy, na př. pětilodní dóm v Pise.

V tomto slohu se stavělo ve všech katolických zemích. Řím však zůstal věren starokřesťanským basilikám. V Čechách a na Moravě bylo zbudováno celkem 44 románských basilik, t. j. románských svatyň podélných, trojlodních. Největší byla velehradská, 90 metrů dlouhá. Zkáze času však ušly jen tři: sv. Jiří na Hradčanech, sv. Václava v Proseku a Panny Marie v Tismicích u Čes. Brodu. Zato kostelíků okrouhlých nebo polygonálních se uchovalo přes sto. Velkolepé románské svatyně jsou chloubou měst v Porýní: ve Wormsu, Špýru, v Mohuči.

Věže a zvony

Tak nabyly křesťanské chrámy důstojného vzhledu a zvláště vysoké věže činily ze stánku Božího i Boží tvrz. Jmenovitě nad katedrálami a klášterními kostely se tyčily někdy tři, čtyři, někdy i více věží. Jednak sloužily k tomu, aby hlahol zvonů se s jejich výše

co nejdále rozléhal; tajila se v nich však i významná symbolika. Vypínajíce se nad obyčejná obydlí, důrazně ukazovaly, kam má tíhnout srdce věřících.

K bohoslužbám byla křesťanská obec původně svolávána podobně jako pohané a Židé troubením nebo úderem na desku. Toto používání dřevěných nástrojů nám dosud připomíná klapání a hrkání o třech dnech v pašijovém týdnu. Ve východních monastýrech jsou mniši svoláváni k společné modlitbě úderem na desku.

Malých zvonků se užívalo za stara i při náboženských obřadech i k účelům profánním. Ale velké zvony ke svolávání věřících k bohoslužbám začali lít teprve křesťané. Za Karla Velikého bylo na západě vyzvánění obecné. Brzy se pak rozšířilo i po církvi východní.

Vrcholu dostoupilo zvonařství kolem roku 1500. V té době bylo ulito nejvíc zvonů a také největší. Je úžasné, jak ohromné spousty kovu lidé na věže vyzvedli. Ve střední Evropě se největším zvonem dlouho honosil olomoucký dóm; váží 177 q (metrických centů). Jemu se blíží velikáni na hlavních evropských svatyních: na sv. Štěpáně ve Vídni (122 q) a na Notre Dame (120 q) a jiné. Zikmund na sv. Vítě váží 113 q. V Čechách po Praze největší zvon má Hradec Králové, pak Rychnov nad Kněžnou. Ale pravý kolos mezi těmito titány byl car Kolokol na Kremlu v Moskvě, vážící 2000 q. Nebyl zavěšen, stál na žulovém podkladě vedle věže. V Moskvě bylo před požárem roku 1812 1706 zvonů.

Slavná konsekrace zvonů je vyhrazena biskupům. Zvony mívají jména podle různých svatých a bývají na nich vyryty případné nápisy, jako na příklad: Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango (živé svolávám, mrtvé oplakávám, blesky zaplašuji). Když v starobylých městech tito kovoví pěvci spustí v lese věží svou hřímavou večerní píseň, žádné srdce jejich melodii neodolá.

Gotika

Románský sloh sklenul všechny prostory a sloučil věže s chrámovou budovou. Ale klenby byly velmi silné, podpory mohutné a celek těžkopádný. Stavitelé čelili velkému tlaku oněch klenutí prostředky, které se později staly podstatnými složkami gotického slohu. Byla to žebrová klenba, opěrné pilíře a špičatý oblouk.

Ale tyto stavitelské prvky byly utajeny a ztrácely se ve spoustě románského zdiva. Bylo třeba geniální inspirace k tomu, aby tyto sourodé živly, vpravdě »zazděný poklad«, byly vyzvednuty, zbaveny zatěžující nadměrné hmoty a spojeny v jednotnou kostruktivní soustavu.

Doba na tento úkol dozrála. Geniu západního křesťanstva již narostla křídla. Vynikající muž, jenž byl první touto velkolepou myšlenkou osvícen, byl Suger, opat benediktinského kláštera v St. Denis u Paříže. Byl činný i jako státník a spisovatel. Opatský

chrám od něho zbudovaný a roku 1144 vysvěcený byl vzácnou prvotinou nového stylu.

Místo masivní klenby vytvářeli architekti jen síť z žeber, to jest průseky křížové klenby. Tuto síť vyplňovali jen lehkým zdivem. Žebra pak splývala v podobě přípor po mohutných pilířích až k jejich patkám.

K bočním zdem byly přistavěny vysoké opěráky, končící štíhlými hranoly (fiálami) a křížovými kytkami. Tlak hlavní klenby zachycují opěrné oblouky a převádějí jej na opěrné pilíře.

Okna i portály byly sklenuty oblouky hrotitými, které mají větší nosnost a zároveň menší tlak vodorovný.

Masivní zdivo bylo vymýceno, zůstal jen vzdušný systém žeber a pilířů. Ste. Chapelle v paláci Ludvíka Svatého v Paříži nemá bočních zdí; lehké, štíhlé pilíře se střídají s vysokými okny. Kamenné pruty, dělící okna, přecházejí v umělé kružby; zvláště kulaté okno nad portálem bývá vyplněno bohatými kružbami a září pestrou malbou. Budovu oživují někdy celé galerie štíhlých, protáhlých soch, stojících na konsolách a pod baldachýny.

Voda z ochozů odtéká ústy chrličů, fantastických, bizarních podob. Uvnitř chrámu ve značné výšce se táhne úzký ochoz, tak zvané triforium. Plazivé lupeny (kraby) zdobí hrany oblouků a fiál.

Žádný sloh nezbudoval tak vysokých a tak krásných věží jako gotika. Jejich majestátní výše, alespoň podle plánů, a někdy i ve skutečnosti, přesahuje délku stavby, a celou tu velebnou spoustu kvádrů unáší k nebi.[219]) Nejedna arci uvázla ve smělém letu, dřív než mohla kamenné témě ozdobit diadémem kamenných květů.

Tak byla na gotických svatyních důsledně provedena kolmá stylisace a hmota nabyla nejbohatšího rozčlenění. Je to hustý les kamenných pilířů, fiál a kytic, jenž v sobě tají neporušené kouzlo tehdejší prosté, upřímné víry. Gotické katedrály zvěčnily hlubokou zbožnost středověku, jsou osobitým výrazem toho, čím onen věk oplýval. Duch velkolepé, zbožné poesie se vznáší nad těmito pomníky dávných století. A když poutník překročí práh těchto kamenných divů, ocítá se takřka u vytržení. Posvátné nálady, vtesané do nich dlátem a kladivem, přívaly nespláchly, vichřice neodnesly.

Kolébka gotiky

Kolébkou a klasickou zemí gotiky je severní Francie. Tam se nová architektura zrodila, tam vydala nejvíc a nejkrásnějších květů. Svatyně, stavěné v tak zvaném katedrálním slohu, jsou přes sto metrů dlouhé a pětilodní, ale čtvrtá a pátá loď jsou vyplněny kaplemi. Věnec těchto kaplí se táhne kolem hlavního oltáře.

[219]) Katedrála v Roueně je 136 m dlouhá a má věž 148 m vysokou, štrasburská je 110 m dlouhá a má věž 142 m vysokou, chrám sv. Štěpána ve Vídni je 108 dlouhý, věž je 136.5 m vysoká, chrám sv. Víta v Praze je 120 m dlouhý a má věž 100 m vysokou.

Nesnadno říci, zda gotický sloh vyrůstal více z duše národa či z obecné časové nálady. Rozšířil se v krátké době po celé oblasti latinské církve. Je to jen znamení, že první šťastný architekt výstižně vyjádřil, co cítily miliony.

V Anglii mají katedrály namnoze čtverhranné věže, které jim dodávají hradovitého, vzdorného vzezření. Bohatá města flanderská (Brugge, Ypres, Brusel, Lovaň) postavila nejkrásnější světské budovy v tomto slohu, tržnice a radnice. Antverpy mají sedmilodní dóm. V Německu jsou pětilodní katedrály v Kolíně, Freiburku a Halberstatě.

Nejméně zdomácněl tento sloh v Italii. Italové nemilují nebetyčných rozměrů a neradi pohřešují ploch pro malbu a hru barev. Nejkrásnější je dóm milánský z bílého mramoru, ozdobený přemnohými sochami a věžičkami, ale bez velké věže. Té nemá ani velkolepý dóm v Orvietu a též ve Florencii stojí campanile vedle dómu.

Jako ve scholastice, tak i v gotice se na konci středověku dostavily vysílení a únava. Oba tyto obory vyčerpaly své náměty a problémy, pověděly a vyjádřily, co se jejich metodami pověděti dalo. Tak zvaná pozdní gotika už jen dekorativně obalovala jádra staveb. Oblouky a žebra pozbyly konstruktivního významu a svými fantastickými tvary zdobí jen stěny a stropy (Vladislavský sál na Hradě pražském).

Stavitelství byl první obor výtvarných umění, který v západní Evropě v této periodě dospěl k monumentálnosti, t. j. vzmohl se na vrcholná díla. Malířství a sochařství přes značné pokroky toho stupně ještě nedosáhly.

Renesance

Ke konci středověku, uprostřed 15. století, nastává ve výtvarném umění nová epocha. Svět si začíná podmaňovat smavá renesance. Mnoho nedostavěných gotických kolosů jen s jednou věží nebo nedokončenou lodí nebo s pouhým kůrem se na ni chmuřilo; ale vítězná sokyně je pokryla nesourodými tvary (na př. věž sv. Víta) nebo je zanechala jako torsa budoucím věkům.

Její světský ráz

Umění renesanční, jež mělo být znovuzrozením slohu antického, je převážně rázu profánního, světského. Renesanční paláce na rozdíl od věžitých, strmých hradů se pohodlně rozkládají po rovné zemi do délky, činí imposantní dojem svým průčelím, rozčleněným nápadnými římsami. Vodorovná linie znovu přichází k rozhodné vládě. Gotika je případně charakterisována slovy: »Samá vížka, samá stříška«, kdežto renesance: »Samá římsa, samý sloup.« Nízká střecha paláců a domů skoro mizí za atikou. Atikou se rozumí zábradlí z kuželků (balustráda), jež nese řadu soch, váz nebo obelisků.

Renesanční chrámy se vyznačují prostraným, světlým a krásným vnitřkem. Mívají centrální půdorys a jsou sklenuty bání, jež

nese lucernu. Podélné chrámy jsou sklenuty klenbou valenou nebo křížovou s kopulí nad křížením.

První velkolepé dílo renesančního slohu je kopule nad gotickým dómem ve Florencii (1436), spočívající na osmihranné základně. Je to nejzdařilejší dílo Filipa Brunelleschiho, umělce všestranně nadaného.

Učitelkou Evropy byla tentokráte Italie. Italové byli na konci středověku a začátku novověku vyvolenými mezi evropskými národy a miláčky štěstěny. Sotva kdy byly dary osudu tak štědře a v tak krátké době nakupeny na jediný národ. Tehdy žilo a pracovalo několik veskrz geniálně, skoro zázračně nadaných mužů, činných v několika výtvarných oborech. Předně to byl Florenťan Leonardo da Vinci, obr v příčině duševní i tělesné. Jeho Večeře Páně je majetkem celého vzdělaného světa.

† 1519

† 1564

Jeho krajan Michelangelo Buonarotti je největší italský architekt; ale stejně dokonale vládl dlátem i štětcem, ba i perem. Dále Raffael Santi z Urbina, jehož Madona Sixtinská je chloubou drážďanské galerie. Malířem nejnábožnějších postav byl Fra Angelico da Fiesole.

† 1520

† 1455

Chrám sv. Petra v Římě je nejen nejdokonalejší pomník doby renesanční, nýbrž i nejslavnější dílo architektury vůbec.

† 1528

Vrstevník italských umělců byl Albrecht Dürer z Norimberka, největší umělec německý, rytec a malíř svérázných postav. Za nejzdařilejší jeho malbu se pokládá »Růžencová slavnost«. Matka Boží s Ježíškem na klíně a obklopena světci korunuje růžovým věncem císaře Maxmiliána I. a papeže Julia II. Obraz koupil císař Rudolf II. a několika silnými muži jej dal donést do Prahy.

Sloh barokový

Podle procitlého antického vkusu spěla renesanční architektura k harmonickému souladu všech svých součástí. Tato úměrnost a střízlivost je jasně patrna na chrámě Panny Marie ve Staré Boleslavi a sv. Salvatora v Klementinu. Ale počáteční umírněnost a klid ustupují koncem 16. století novým uměleckým požadavkům. Renesance přirozeným vývojem přechází v barok. Pohyb, ruch a bravurní postoj se stávají základními rysy umění vůbec. Změnu dobře vystihuje přirovnání hudební; nastává velkolepé fortissimo ve všech oborech výtvarného umění, hlučná hra všech nástrojů, kterou spustila nejprve Italie a která se záhy rozlehla po všech zemích katolických tak mocně, že jí neodolaly ani kraje protestantské.

Chrámy

Chrámy mohutným prostorem návštěvníka přímo ohromují a bohatá výzdoba sochařská a zvláště malířská ho oslňuje. Plochy stěn jsou pokryty vzácnou prací štukovou, lesknou se zlatem a mramorem, jsou rozčleněny pilastry, t. j. ozdobnými sloupy a pilíři. Vedlejší oltáře stojí v nenápadných kaplích a nad těmi se ve výši táhnou

ochozy neboli galerie, prostranější a krásnější, než byla gotická triforia.

Ta tam je pravidelnost dřívějších půdorysů. Nyní je to umělá soustava vypouklých a proláklých čar. Římsy se vlní a lámou, plochy se bortí a dmou, ozdobné kládí se prohýbá a končí závity a volutami.

Oblíbeným tématem malířů jsou martyria (na př. sv. Šebastiána) a sláva vyvolených.

I na sochách se jeví zanícenost a hluboké pohnutí. Bývají graciésně sehnuté, bílé nebo pozlacené. Nádherné průčelí bývá bohatě rozčleněno a ozdobeno římsami, sochami, štíty a obelisky.

Význační umělci

Předním zákonodárcem v oboru stavitelství tohoto období byl Giacomo Vignola († 1573). Zbudoval v Římě jesuitský chrám (il Gesù) o jedné mohutné lodi, s kopulí nad křížením a s bohatě ozdobenými oltáři postranními. Tento chrám se pak stal předlohou a vzorem pro mnohé jiné, všude, kde řád působil.

† 1680

Nemenší vliv na své vrstevníky měl Lorenzo Bernini, který se snažil svým výtvorům dodat především účinné malebnosti, jak toho skvělým dokladem jsou kolonády před chrámem sv. Petra v Římě a baldachýn nad jeho hrobem, nesený bronzovými točitými sloupy.

V nepřehledné řadě malířů nejvíce se skvějí jména: Tizian, Tintoretto, Veronese, Quido di Reni, Velasquez, Murillo. Největší malíř barokové doby je Nizozemec Petr Pavel Rubens. Byl to umělec na výsost plodný; připisuje se mu 1200 prací. Jeho heroické postavy budí úžas svou tělesnou i duševní mohutností, jsou to králové a královny, ať jsou oděni v purpurový plášť nebo nuznou halenu. V Praze ve chrámě sv. Tomáše byl obraz znázorňující smrt sv. Tomáše a sv. Augustina na břehu mořském.[220])

† 1640

Naši vlast naplnili svými pracemi stavitelé Dienzenhoferové, Luragové, sochaři Brokoffové, Matěj Braun, malíři Petr Brandl, Karel Škréta, Václav Rainer a mnozí jiní.

Pathetický ráz baroka

Kdežto gotické umění dojímá svou upřímnou citovou prostotou, je mluva baroku okázalá, honosná a pathetická, tlumočí citový žár, který oživoval mnohé velké světce oné doby a který vyvěral z duchovních cvičení sv. Ignáce. Jižní horoucnost, z nich vssátá, inspirovala kazatele, básníky i umělce, poháněla pera, štětce i dláta k oslavě katolických dogmat i vítězné církve. Extatická vroucnost vane z foliantů, které napsali kazatelé, hárá ve verších panegyriků, plane na zanícených tvářích světic a světců, na klenbách a kopulích chrámů, jásá v úchvatných akordech Palestriny, Černohorského a Myslivečka. V divadelních hrách heroové a heroiny s vynalože-

[220]) Nyní je tam kopie, originál je v obrazárně Společnosti vlasteneckých přátel umění.

ním veškeré dramatické dovednosti nám předvádějí tragiku i vítězství náboženských zápasů. Pravý Golfský proud citové vřelosti zavalil katolické národy.

Tehdejší kulturní převaha katolických národů

Tato dvě století poutají k sobě pozornost naší střízlivé doby mocným kouzlem, tím více, že umělecký genius v protestantských zemích onoho věku ukazuje nápadnou jednotvárnost, zakrnělost, ba neplodnost. V Německu je katolický Mnichov, ne Berlín, metropolí krásných umění; a drážďanské proslulé sbírky založili Fridrich August II. a Fridrich III., kteří se stali katolíky, aby mohli dosednout na polský trůn.

Nic nepomůže, ani poukazovat na mistra tragedií Shakespeara, poněvadž jeho náboženská příslušnost je sporná, a mimoto v Anglii při zavádění reformace shora vládou široké vrstvy národa dost dlouho cítily katolicky. Genrové malby holandské se arci velmi cení. Přesto ty pitky a lovecké scény a jiné všední výjevy z denního života, bez konce se opakující, diváka brzy omrzí.

Italie, naplněná kulturními poklady všeho druhu, předběhla tehdy všechny ostatní národy i v umění hudebním. Florencie, Benátky a Neapol se staly kolébkami moderní opery. Začaly se tam hrát skladby, provázené zpěvem, hudbou i tancem. První zpěvohry (r. 1594 Dafne a r. 1600 Eurydike) byly provedeny ve Florencii. Italské divadelní společnosti ovládly evropská jeviště. Byly o závod volány do Paříže, Londýna, Berlína, Hamburku a jiných větších měst. Z Vídně provázeli italští herci císaře Karla VI. i do Čech, a tak i v Praze rozbila rozmarná Thalie nakrátko svůj stan.

Též českému baroku se v poslední době dostává sympatičtějšího a spravedlivějšího posouzení a ocenění, a to jak památkám umění výtvarného, tak i literatuře.

Barokový sloh sice rozkvetl pod cizím nebem, krásnějším a žhavějším, než je naše, ale v našich zemích ze všech slohů nejvíc zdomácněl. Mluvíť k duši národa jakoby povědomou řečí a budí v ní nejživější ohlas. Vyhovuje náboženským a estetickým požadavkům ducha, a právě tyto struny jsou tak mocně napjaty v nitru každého národa, zvláště našeho.

Ani barokové umění není bez stínů. Některým sochám se vytýká, že působí divadelním efektem, že jejich afektace je nepřirozená, strojená. Ale tyto vady netvoří jeho podstatnou část.

Rokoko

Dvě stě let tvořili umělci podle zásad tohoto slohu, sloužíce především vkusu katolických dvorů a vítězné církve. Ale v druhé polovici 18. století se jeho plodné podněty vyčerpávají, zdroje inspirace vysychají, jeho hesla doznívají. Svět se jeho slavnostních, velkolepých tvarů nasytil. V poslední fázi baroka, tak zvaném rokoku, dbá umění už jen o vnější výzdobu staveb.

V oblibu přicházejí lastury, kvítka, věnečky, andělíčci a jiné drobounké a něžné předměty, které dodávají dekoraci fantastického, ale roztomilého půvabu (sv. Jan na Skalce). Změna se jevila i navenek v módě, mohutná paruka ustoupila napudrovanému copánku.

Empir

V době osvícenské se vzdělaný svět znovu nadchl pro umění antické. Vzniká umění klasicistické neboli empir, poněvadž se v tomto slohu stavělo za vlády císaře Napoleona (empereur). Vzrušená doba barokní měla vzrušený sloh, zato samolibé a povýšené osvícenství má sloh mrazivý, ztrnulý, aristokraticky povýšený.

Josefinské století mnoho uměleckých památek zničilo, ale samo projevilo málo tvůrčí síly, přes zřejmou snahu zbudovat díla monumentální. Napodobí školácky hrubé dorské sloupy, triglyfy a kanelury.[221]) Pestré barvy zmizely, bílé stěny jsou ozdobeny jen zlatým lemem a provázkovými girlandami. Mrazivý chlad čiší ze zachmuřelého zdiva nemnohých kostelů (na př. sv. Kříže na Příkopě, vystavěného r. 1824 pro řád piaristů).

Napodobení slohů středověkých

V 19. století byly napodobeny všechny středověké slohy. V Karlíně byl (r. 1863) podle plánu Vojtěcha Ullmanna v mohutných rozměrech vystavěn novorománský chrám sv. Cyrila a Metoděje s povýšenou hlavní lodí.

Plány pro chrám sv. Václava na Smíchově ve slohu starokřesťanských basilik vypracoval (1881) Antonín Barvitius. Svatyně září zlatem mosaik a mramorů. Střední loď převyšuje boční a má rovný, kasetový strop. Průčelí je renesanční.

Josef Mocker řídil (1873—99) v duchu čistého purismu stavbu svatovítské lodi. Roku 1882 se vztyčila na západní straně dvojice gotických věží. Stoupenci tohoto směru usilovali o důslednou úpravu stavby v jednotném slohu. Nynější odborníci však holdují historismu a ponechávají stavbu v takové podobě, jak ji století vytvořila; chrání neporušený stav všech slohových vrstev, jak se na ní v jednotlivých epochách uložily. Tak byla na svatovítské gotické věži ponechána i renesanční báň.

Mocker vypracoval i plány pro chrám sv. Ludmily na Vinohradech s dvěma věžemi a monumentálním průčelím; dále pro chrám sv. Prokopa na Žižkově. Poslední kostel, vystavěný v novogotickém neboli pseudogotickém slohu již na začátku tohoto století, je kostel sv. Antonína v Holešovicích, pozoruhodný stejně vysokými loďmi a štíhlými pilíři opěrnými.

Sloh konstruktivní

Stavitelství mezitím prošlo velkou krisí a ze všeobecného chaosu se rodí sloh nový — konstruktivní. Hledí si výlučně účelnosti, řeší dané úkoly formami co nejjednoduššími, užívá nové hmoty staveb-

[221]) Kanelury jsou kolmé žlábky na sloupu. Triglyfy jsou kolmé rýhy na architrávu, t. j. trámu, který na sloupech spočívá.

ní — betonu ztuženého železem, co největší část prostoru zasklívá a ozdoby odmítá jako věc přežilou.

Podle plánů Jihoslovana Josefa Plečnika byl (1927) na Vinohradech vystavěn chrám Božského Srdce Páně s ohromným nedělením prostorem.

Josef Gočár vypracoval plány pro kostel sv. Václava ve Vršovicích (1929). Jeho stěny jsou konvergentní, nikoliv rovnoběžné, podlaha poněkud šikmá, prostor chrámu stoupá v pravoúhlých odstupech, čímž presbytář, jeviště bohoslužby, neobyčejně získal, jak světelně, tak i prostorově.

S velkým nákladem drahého materiálu zbudoval v moderním slohu arcibiskup Leopold Prečan kostel v Hejčíně u Olomouce.

DOSLOV

Církev střeží nejcennější poklad

Všeobecně se uznává, že katolická církev je královnou mezi všemi společnostmi, morální velmocí. A když ji někdo nazve jediným divem světa novověku, není to řečnické upřílišení.[1]) Jeť opatrovnicí pravd mravně náboženských, jež se pokládají za nejcennější součást v pokladu světové kultury. Od dvou tisíc let nikdo nic neřekl, co by se jen zdaleka blížilo pravdám, které byly jí svěřeny. Ona je však nejen úzkostlivě střeží, ona jimi i žije. Nové a nové generace s neochladlým zápalem budují věž křesťanské dokonalosti. Svět vždy bude více cenit hrdiny než světce a činy bude posuzovat víc podle úspěchu než podle mravní povahy. Církev však stojí na stanovisku přímo protichůdném těmto převráceným zásadám světa a před jeho tribunálem, sebevýše vztyčeným, se nikdy neschýlí.

Její dočasná kulturní nadvláda

Ve středověku podrobila všechny evropské národy své kulturní nadvládě. Církevní latina se stala řečí vzdělanců, základem kulturního života u všech pokřtěných kmenů a překlenula národní rozdíly. U jejího útulného krbu prožily evropské národy svůj mladý, radostný věk, kypící zdravím a silou, a rády naň vzpomínají, jako dospělý muž na své chlapectví a jinošství, třebas musil za své roupy být někdy potrestán.

Církev tuto nadvládu nad duchy natrvalo neuhájila. V novověku se mezi Římem a severskými národy rozevřela hluboká propast. Učený svět velebí toto prudké přervání katolické tradice jako nejslavnější národní čin, jako svržení tíživého jařma. Časem jistě přibylo vědomostí, jako všude jinde, ale zdali i životního štěstí?

Protestantští učenci již čtyři sta let popravují v knihách a na katedrách římskou církev, mluvíce o ní jako o zastaralé formě křesťanství, a jejich nástupcové budou v této neblahé činnosti nepochybně pokračovat až do konce světa.

Vzrůstající počet konvertitů

Upřímně věřící protestanté zoufale volají: »Co máme věřit a komu máme věřit?« Po několikaletém tápání a dlouhých duševních bojích nalézají jednotlivci přes onu propast svízelnou cestu zpět; a ač jich přibývá, jsou to přece jen jednotlivci. Ve Spojených státech ame-

[1]) Starověk měl sedm divů světa, jež všechny kromě pyramid klesly v prach.

rických se vrací ročně do církve 40—50 tisíc, v Anglii 12 tisíc, v Německu 11 tisíc. V Anglii se za posledních 50 let vrátilo 900 anglikánských duchovních.[2])

Církev se stále cítí kulturně mladou jako za stěhování národů; její životní síla neumdlévá a je nevyčerpatelná. Její dějiny se neuzavrou jako dějiny Egypťanů a Řeků; boj mezi dobrem a zlem, mezi ctností a neřestí, mezi Kristem a Antikristem není daleko dobojován; stojíme uprostřed neukončeného procesu.

Klasická doba Církve

Tolik se zdá jistým, že církev má vrcholnou klasickou dobu za sebou, t. j. dobu, v níž byla největší kulturní a politickou mocí. Byl to věk Inocence III., bylo to století gotických katedrál, křižáckých výprav a scholastiky, kdy nesčetné kláštery a svatyně hlaholily neustále chválou Boží. Tato doba však minula a sotva se vrátí. Jako velká řeka rozvinuje v hořením toku neobyčejnou sílu, pohánějíc sráznými vodopády četné podniky a závody, v rovině se však uklidňuje a hlubokým korytem se zařezává do zemského povrchu, tak i církev pronikla v prvním tisíciletí nejen celý soukromý život věřících, ale ovládla do značné míry i život veřejný a udávala směr evropské politice. V pozdějších stoletích se však proud církevních dějin vyrovnává, soustřeďuje do vlastního, přesně vyměřeného řečiště, vyznačuje se přes občasné násilné poruchy klidným, jistým a velebným tokem.

Její důvěra

Církev má za sebou dlouhou vývojovou dráhu a nikdo nevymyslí již nový druh překážek, na který by již nebyla narazila. Neleká se žádné hrůzovlády a nebojí se, že by jí někdo postavil náhrobní kámen. To již nepřipouští ani její místní rozloha na zeměkouli. Když je tísněna v jednom zemědíle, vzmáhá se v druhém, a když se jeden katolický stát rozpadne, zrodí se nový. Naopak, ona pomýšlí na to, jak naplní známostí evangelia celý svět. Třetina lidstva se hlásí ke Kristu, třebas mnozí jen ústy, a jejich srdce je daleko od něho. Čtyři zemědíly se přiznávají ke křesťanství (Evropa, obě Ameriky a Australie), zato Afrika a Asie tonou v pohanství. A přece církev vynakládá veškero úsilí, aby celou tuto miliardu lidstva přivedla pod svou střechu. Místa je v ní dost. Jeť velkolepě zařízena na obrácení celého světa.

Je to podivuhodná budova, vystavěná podle Božího plánu jako Noemova archa, ve stylu monumentálním a zároveň prostém.

Její hrdý krov spočívá na více než tisíci sloupech; to jsou biskupové, nástupci sv. apoštolů. Dlažbu tvoří diecése, pestrá to mosaika nejrozmanitějších zemí a národů. Ale stěžejním pilířem a hlavní oporou její je římský papež. Inventář tvoří totéž učení, tytéž svátosti a obřady; všude zní táž úřední řeč.

[2]) P. Severin Lamping OFM, Ti, kteří nalezli pravdu, 1939 (str. 10).

Její majestátní vzhled jen zvyšuje kormutlivé pozadí světa protestantského a rozkolnického. Steré sekty evangelíků jsou beztvárnou haldou trosek a ssutin, a pravoslavní živoří v několika nuzných chatrčích, opřených o vrátké trůny panovníků. Jejich nejctihodnější místa jim byla vzata.

Takřka tradičním dogmatem, společným všem bludařům a rozkolníkům, je přesvědčení, že jejich předkové byli nuceni se odtrhnout od římské církve pro její zkaženost. Znají celý seznam jejích přečinů a snaží se tím onen odpad ospravedlnit a své svědomí uklidnit.

Ale je snáze církev zkritisovat než napravit nebo aspoň založit církev jí rovnou, nemluvě o lepší. Sebe dokonalejší dílo Boží, na kterém mají účast křehcí lidé, nebylo a nebude beze skvrn a stínů, jichž není prosto ani slunce.

V Delhi v Indii je v jednom paláci přijímací síň, zařízená s pohádkovým orientálním přepychem. Je to nejkrásnější sál v celé Asii. Nad jeho vchodem čte poutník hrdý nápis: »Je-li kde na zemi ráj, pak je zde, pak je zde a nikde jinde, jenom zde.«[3]) Tento nápis náleží na průčelí katolické církve. Jeho pravdivost zakoušejí věřící, kteří žijí podle jejích příkazů, kteří se po dlouhém bloudění do ní navracejí, a které věrozvěsti v pohanských zemích do ní přivedli.

A M D G

[3]) Jos. Dahlmann, Indische Fahrten II. 79 (1908).

POSLOUPNOST ŘÍMSKÝCH PAPEŽŮ

Sv. Petr 42—67.
„ Linus † 79?
„ Kletus † 91?
„ Klement I. † 100?
„ Evarist † 108 nebo 109.
„ Alexander I. † 117 n. 119.
„ Xystus (Sixtus) I. † 126 nebo 128.
„ Telesfor † 137 nebo 139.
„ Hygin † 141 nebo 142.
„ Pius I. † 156 nebo 157.
„ Anicet † 167 nebo 168.
„ Soter † 176 nebo 177.
„ Eleuther † 189 nebo 190.
„ Viktor † 201 nebo 202.
„ Zefyrin † 218.
„ Kalixt I. † 222.
„ Urban I. † 230.
„ Pontian † 235.
„ Anter 235—236.
„ Fabian † 236—250.
„ Kornelius 251—253.
„ Lucius I. 253—254.
„ Štěpán I. 254—257.
„ Xystus (Sixtus) II. † 258.
„ Dionysius 259—268.
„ Felix I. 269—274.
„ Eutychianus 275—283.
„ Kajus 283—296.
„ Marcellinus 296—304.
„ Marcellus 307—309.
„ Eusebius † 309.
„ Melchiades (Miltiades) 310—314.
„ Silvestr I. 314—335.
„ Marcus † 336.
„ Julius 337—352.
„ Liberius 352—366.
(Felix II. vzdoropapež.)
Sv. Damasus I. 366—384.
„ Siricius 384—398.
Sv. Anastasius I. 398—401.
„ Inocenc I. 402—417.
„ Zosimus 417—418.
„ Bonifác I. 418—422.
„ Celestin I. 422—432.
„ Xystus (Sixtus) III. 432—440.
„ Lev I. Veliký 440—461.
„ Hilarius 461—468.
„ Simplicius 468—483.
„ Felix III. (II.) 483—492.
„ Gelasius 492—496.
„ Anastasius II. 496—498.
„ Symmachus 498—514.
„ Hormisdas 514—523.
„ Jan I. 523—526.
„ Felix IV. (III.) 526—530.
Bonifác II. 530—532.
Jan II. 532—535.
Sv. Agapet I. 535—536.
Silver I. 536—450.
Vigilius 540—555.
Pelagius I. 555—560.
Jan III. 560—573.
Benedikt I. 574—578.
Pelagius II. 578—590.
Sv. Řehoř I. Veliký 590—604.
Sabinianus 604—606.
Bonifác III. † 607.
Sv. Bonifác IV. 608—615.
„ Deusdedit 615—618.
Bonifác V. 619—625.
Honorius I. 625—638.
Severinus † 640.
Jan IV. 640—642.
Theodor I. 642—649.
Sv. Martin I. 649—655.
Eugenius I. 655—657.
Vitalianus 657—672.
Adeodatus 672—676.
Donus (Domnus) 676—678.

Sv. Agatho 678—681.
„ Lev II. 682—683.
„ Benedikt II. 684—685.
Jan V. 685—686.
Konon 686—687.
Sv. Sergius I. 687—701.
Jan VI. 701—705.
Jan VII. 705—707.
Sisinnius † 708.
Konstantin I. 708—715.
Sv. Řehoř II. 715—731.
„ Řehoř III. 731—741.
„ Zachariáš 741—752.
Štěpán II. † 752.
Štěpán II. (III.) 752—757.
Sv. Pavel I. 757—767.
Štěpán III. (IV.) 768—772.
Hadrian I. 772—795.
Sv. Lev III. 795—816.
Štěpán IV. (V.) 816—817.
Sv. Paschal I. 817—824.
Eugenius II. 824—827.
Valentin II. † 827.
Řehoř IV. 827—844.
Sergius II. 844—847.
Sv. Lev IV. 847—855.
Benedikt III. 855—858.
Sv. Mikuláš I. 858—867.
Hadrian II. 867—872.
Jan VIII. 872—882.
Marinus I. 882—884.
Hadrian III. † 885.
Štěpán V. (VI.) 885—891.
Formosus 891—896.
Bonifác VI. † 896.
Štěpán VI. (VII.) † 897.
Roman † 897.
Theodor II. † 897 nebo 898.
Jan IX. 898—900.
Benedikt IV. 900—903.
Lev V. † 903.
Christophorus † 904.
Sergius III. 904—911.
Anastasius III. 911—913.
Lando † 914.
Jan X. 914—929.
Lev VI. † 929.
Štěpán VII. (VIII.) 929—931.
Jan XI. 931—936.
Lev VII. 936—939.
Štěpán VIII. (IX.) 939—942.
Marinus II. 943—946.
Agapet II. 946—955.
Jan XII. 955—964.
(Lev VIII. vzdoropapež.)
Benedikt V. † 965.
Jan XIII. 965—972.
Benedikt VI. 973—974.
Benedikt VII. 974—983.
Jan XIV. 983—984.
(Jan XV. vetřelec.)
(Bonifác [Franko] VII. † 985 vzdoropapež.)
Jan XV. (XVI.) 985—996.
Řehoř V. 996—999.
(Jan XVI. vzdoropapež.)
Silvestr II. 999—1003.
Jan XVII. † 1003.
Jan XVIII. 1003—1009.
Sergius IV. 1009—1012.
Benedikt VIII. 1012—1024.
Jan XIX. 1024—1033.
Benedikt IX. 1033—1045.
Řehoř VI. 1045—1046.
Klement II. 1046—1047.
Damasus II. † 1048.
Sv. Lev IX. 1049—1054.
Viktor II. 1054—1057.
Štěpán IX. (X.) 1057—1058.
(Benedikt X. nepravý papež.)
Mikuláš II. 1058—1061.
Alexander II. 1061—1073.
(Honorius II. vzdoropapež.)
Sv. Řehoř VII. 1073—1085.
(Klement III. vzdoropapež.)
Viktor III. 1086—1087.

Urban II. 1088—1099.
Paschal II. 1099—1118.
Gelasius II. 1118—1119.
Kalixt II. 1119—1124.
Honorius II. 1124—1130.
Inocenc II. 1130—1143.
(Anaklet II. vzdoropapež.)
Celestin II. 1143—1144.
Lucius II. 1144—1145.
Eugen III. 1145—1153.
Anastasius IV. 1153—1154.
Hadrian IV. 1154—1159.
Alexander III. 1159—1181.
(Viktor IV. vzdoropapež.)
(Paschal III. vzdoropapež.)
(Kalixt III. vzdoropapež.)
(Inocenc III. vzdoropapež.)
Lucius III. 1181—1185.
Urban III. 1185—1187.
Řehoř VIII. † 1187.
Klement III. 1187—1191.
Celestin III. 1191—1198.
Inocenc III. 1198—1216.
Honorius III. 1216—1227.
Řehoř IX. 1227—1241.
Celestin IV. † 1241.
Inocenc IV. 1243—1254.
Alexander IV. 1254—1261.
Urban IV. 1261—1264.
Klement IV. 1265—1268.
Sv. Řehoř X. 1271—1276.
Inocenc V. † 1276.
Hadrian V. † 1276.
Jan XXI. (XX.) 1276—1277.
Mikuláš III. 1277—1280.
Martin IV. 1281—1285.
Honorius IV. 1285—1287.
Mikuláš IV. 1288—1292.
Sv. Celestin V. vzdal se 1294.
Bonifác VIII. 1294—1303.
Benedikt XI. 1303—1304.
Klement V. 1305—1314. } Sídlili v
Jan XXII. 1316—1334. } Avignoně
Benedikt XII. 1334—1342. } Sídlili v Avignoně
Klement VI. 1342—1352.
Inocenc VI. 1352—1362.
Urban V. 1362—1370.
Řehoř XI. 1370—1378.
Urban VI. 1378—1389.
(Klement VII. vzdoropapež.)
Bonifác IX. 1389—1404.
(Benedikt XIII. vzdoropapež.)
Inocenc VII. 1404—1406.
Řehoř XII. vzdal se 1415.
Alexander V. 1409—1410. } Pisánští papežové
Jan XXIII. 1410—1415. } Pisánští papežové
Martin V. 1417—1431.
Eugen V. 1431—1447.
(Felix V. 1439—1449 vzdoropapež.)
Mikuláš V. 1447—1455.
Kalixt III. 1455—1458.
Pius II. 1458—1464.
Pavel II. 1464—1471.
Sixtus IV. 1471—1484.
Inocenc VIII. 1484—1492.
Alexander VI. 1492—1503.
Pius III. † 1503.
Julius II. 1503—1513.
Lev X. 1513—1521.
Hadrian VI. 1522—1523.
Klement VII. 1523—1534.
Pavel III. 1534—1549.
Julius III. 1550—1555.
Marcellus II. † 1555.
Pavel IV. 1555—1559.
Pius IV. 1559—1565.
Sv. Pius V. 1566—1572.
Řehoř XIII. 1572—1585.
Sixtus V. 1585—1590.
Urban VII. † 1590.
Řehoř XIV. † 1591.
Inocenc IX. † 1591.
Klement VIII. 1592—1605.
Lev XI. † 1605.
Pavel V. 1605—1621.

Řehoř XV. 1621—1623.
Urban VIII. 1623—1644.
Inocenc X. 1644—1655.
Alexander VII. 1655—1667.
Klement IX. 1667—1669.
Klement X. 1670—1676.
Inocenc XI. 1676—1689.
Alexander VIII. 1689—1691.
Inocenc XII. 1691—1700.
Klement XI. 1700—1721.
Inocenc XIII. 1721—1724.
Benedikt XIII. 1724—1730.
Klement XII. 1730—1740.
Benedikt XIV. 1740—1758.
Klement XIII. 1758—1769.
Klement XIV. 1769—1774.
Pius VI. 1775—1799.
Pius VII. 1800—1823.
Lev XII. 1823—1829.
Pius VIII. 1829—1830.
Řehoř XVI. 1831—1846.
Pius IX. 1846—1878.
Lev XIII. 1878—1903.
Pius X. 1903—1914.
Benedikt XV. 1914—1922.
Pius XI. 1922—1939.
Pius XII. 1939—

SEZNAM VŠEOBECNÝCH SNĚMŮ

1. V Nicei I. . . . . roku 325 . . . . . str. 110
2. V Cařihradě I. . . . . „ 381 . . . . . „ 113
3. V Efesu . . . . . „ 431 . . . . . „ 120
4. V Chalcedonu . . . . . „ 451 . . . . . „ 121
5. V Cařihradě II. . . . . „ 553 . . . . . „ 127
6. V Cařihradě III. . . . . „ 680 . . . . . „ 147
7. V Nicei II. . . . . „ 787 . . . . . „ 159
8. V Cařihradě IV. . . . . „ 869 . . . . . „ 180
9. V Římě (I. laterán.) . . . „ 1123 . . . . . „ 209
10. V Římě (II. laterán.) . . . „ 1139 . . . . . „ 222
11. V Římě (III. laterán.) . . . „ 1179 . . . . . „ 225
12. V Římě (IV. laterán.) . . . „ 1215 . . . . . „ 235
13. V Lyoně I. . . . . „ 1245 . . . . . „ 246
14. V Lyoně II. . . . . „ 1274 . . . . . „ 251
15. Ve Vienně . . . . . „ 1311—12 . . . . „ 258
16. V Kostnici . . . . . „ 1414—18 . . . . „ 271
17. V Basileji . . . . . „ 1431—37 . . . . „ 276
jeho pokračování ve Ferraře . „ 1438 . . . . . „ 278
a ve Florencii . . . . . „ 1439 . . . . . „ 278
18. V Římě (V. laterán.) . . . „ 1512—17 . . . . „ 311
19. V Tridentě . . . . . „ 1545—63 . . . . „ 367
20. V Římě (vatikánský) . . . „ 1869—70 . . . . „ 603

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ DÍLA, JICHŽ BYLO POUŽITO

Baucke Florian, ein Jesuit in Paraguay (herausg. von A. Kobler 1870).

Böhmer A., Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu, 1914.

C. Th. Cyprianus, De lapsis.

Dvorník Fr., Les Légendes de Constantin et de Méthod vues de Byzance, 1933.

Duhr B., Geschichte der Gesellschaft Jesu in den Ländern der deutschen Zunge (4 Bd.) 1907.

Eusebius, Historie církevní (přel. J. Krbec) 1855.

Flavius Josephus, Válka židovská, Brno 1926.

Fülöp-Miller René, Macht und Geheimnis der Jesuiten, 1929.

Gothein Eberh., Ignatius von Loyola, Halle 1895.

Grisar Hartmann, S. J., Luther, 1911 (3 Bd.).

Hefele K. I., Conciliengeschichte, 1855 (7 Bd.).

Hergenröther Jos., Photius, Patriarch von Constantinopel, 1867 (3 Bd.).

Hergenröther-Kirsch, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, 1911 (3 Bd.).

Hýbl Fr., Dějiny národa bulharského, 1930 (2 sv.).

Janssen Joh., Geschichte des deutschen Volkes, 1890.

Jireček C., Geschichte der Serben, 1918 (2 sv.).

Koch Ludwig, Jesuiten-Lexikon, Paderborn 1934.

Kryštůfek Fr., Všeobecný církevní dějepis, 1882 (3 díly).

Lactantius, De mortibus persecutorum.

Marx I., Lehrbuch der Kirchengeschichte, Trier 1908.

Miljukov P. Nik., Obrazy z ruské vzdělanosti (přel. J. Dušek 1902).

Nestorův Letopis ruský (přeložil K. J. Erben 1867).

Niederle L., Původ a počátky Slovanů západních.

— Život starých Slovanů, 1911.

Ovečka Jar., Paměti sv. Ignáce z Loyoly, Praha 1929.

Pastor L., Geschichte der Päpste, od 1886 (XVI dílů).

Pelesch I., Geschichte der Union der ruthen. Kirche mit Rom, 1881 (2 Bd.).

Peschel Oskar, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Stuttgart 1877.

Platzweg J., Lebensbilder deutscher Jesuiten, Paderborn 1882.

Prescott Wil., Geschichte der Eroberung von Mexiko, 1845 (2 Bd.).

Räss Andr., Die Convertiten seit der Reformation, 1868 (7 Bd.).

Roselly, Kryštof Kolumbus (přel. Jos. Florian) 1907.

Ruinart Theod., Acten der ersten Martirer, 1832 (4 sv.).

Schmidlin Jos., Katholische Missionsgeschichte, 1924.

Schmidlin Jos., Papstgeschichte der neuesten Zeit, 1933 (3 Bd.).
Schurhammer G., S. J., Leben des hl. Franz Xaver, 1925.
Silva-Tarouca C., S. J., Ecclesia in imperio Romano-Byzantino (Roma 1933).
Weiss Joh., Weltgeschichte, 1876 (22 Bd.).
Vraštil Jos., P. Karla Slavíčka listy z Číny, 1935.
Český slovník bohovědný.
LThK (Lexikon für Theologie und Kirche).
WW (Wetzer-Weltes Kirchenlexikon).

REJSTŘÍK JMENNÝ

Abderraman 153
Abu Bekr 148
Abu Talib 147
Adalbert, arcibiskup 186, 197
Adhemar, biskup 213, 214
Adolf Nasavský 253
Agatha, světice 80, 81
Agathon, papež 147
Agilulf 142, 143
d'Ailly Petr, kancléř 272
Aistulf 164
Akbar, vládce Indie 501
Akiba 51
d'Alambert 553
Alarich 124
Al Ašraf, sultán 251
Alba, vévoda 365, 413, 414
Albergati Mikuláš, kardinál 288
Alberich Tuskulský 209
Alberich II. 209
Albert Veliký sv., uč. církv. 282, 630
Albinus, řím. spr. 41, 44
Alboin, král 125
Albrecht Braniborský, biskup 329
Albrecht Braniborský, velmistr 334
Albrecht Rakouský 253, 255
Albuquerque, biskup 491
Alessandro, vévoda 350
Alexander, papež. legát 331
Alexander II., papež 210
Alexander III., papež 223, 226
Alexander IV., papež 219
Alexander V., papež 270
Alexander VI., papež 139, 304, 305, 306, 308, 309, 314, 362, 388
Alexander VII., papež 429, 448, 527
Alexander I., rus. car 439, 578, 583
Alexander II., rus. car 606, 613
Alexej, princ 233, 234
Alexius sv. 236
Alexius, císař 214
Alexius III., císař 188, 203, 214
Alfons M. Liguori sv. 540, 557
Alfons III., Kastilský 211
Alfons V., král 461
Alfons VI., 211
Alfons IX., 232
Alfons XII., král špan. 593
Alfons XIII., král špan. 593
Al Kamil, sultán 240, 244
Alkuin z Yorku 167
Almagro Diego 475, 476
Almansur, sultán 211
Alvarado 471
Alžběta Bartonová, jeptiška 357
Alžběta Durinská 244
Alžběta Farnese 548
Alžběta Guise 391, 400
Alžběta Tudorovna 242, 400, 411
Amadeus Savojský, papež 277
Amalrici Arnaldus 237
Amantius, muč. 56
Ambrož sv., uč. církv. 144, 129
Amonius, poustevník 131
Amru 151

Anaklet II. 219, 221
Anastasie, mučednice 80
Anastasius, císař 122, 138
Anastasius, patriarcha 156
Anastasius II., papež 137
Anežka Přemyslovna 241, 631
Angelico Fra 290, 640
Angelos Isák 233, 234
Anchieta Josef 481
Anna Klevská 358
Anna, velkokněžna ruská 578
Anselm z Canterbury 281, 285
Ansgar sv. 168
Antonín sv., poustevník 131
Antonín Maria Zaccaria sv. 362
Antonín Paduánský sv. 244
Antoninus Pius, císař 57
Antonio de Rimini 287
Apianus, muč. 76
Apollinaris, apolog. 61
Apollonius z Tyany 106
Apolonie, muč. 67
Aquaviva Klaudius 561
Aquaviva Rudolf 502, 503
Aranda, hrabě 548, 549
Arason Jon, islandský biskup 335
Arbogast, vojevůdce 116, 117
Arius 109
Arnauld Antonín 523, 532
Arnold z Brescie 222
Arthur 351, 353
Ascanio Sforza, kardinál 361
Asěn 232
Asparuch 175
Atahualpa 475, 476
Athanasius sv. 111, 112, 128, 630
Athenagoras, apolog. 61
Atila 119, 163
d'Aubusson 302
Augustin sv., uč. církv. 108, 129, 328, 352, 432, 641
Augustin sv., opat 141
d'Austria Don Juan 374, 375, 415
Azevedo Ignác 415, 416

Babington, šlechtic 406
Bahr Florián 529
Bahram V. 119
Bajus Michael 531
Balboa 474
Balduin Flanderský 214, 215, 217, 223, 224
Balduin III. 220
Baptisti Petr 507
Baraballo 317
Barbarigo 375
Barberini (Urban III.), papež
Barbora, mučednice 81
Bardas 169
Barlaymont, hrabě 412
Barletta Gabriel 287
Barthelmy Petr 216
Bartoloměj, ap. 20, 32
Bartonová Alžběta, řeholnice 357
Barvitius Antonín 643
Basileios, cís. byz. 175, 179
Basileios Bulharobijce 194
Basilides, gnostik 108
Basilides, muč. 62
Basilius sv. 91, 128, 630
Baucke 483, 487
Becket Tomáš 225, 353, 359
Beda, uč. církv. 142
Bela II., král uher. 199
Belisar, vojevůdce 125
Bellarmin Robert, uč. církv. 450, 500, 533, 534, 630
Benedikt IX., papež 200
Benedikt XII., papež 262
Benedikt XIII., papež 269, 270, 272, 273, 274
Benedikt XIV., papež 528
Benedikt XV., papež 625, 628, 633
Benedikt z Nursie sv. 132, 133, 574

Benislavský Jan 560
Bentivoglio 311, 313
Berchtold z Kalabrie 219
Bernadetta Soubirous 602
Bernard sv., opat 198, 218, 219, 237
Bernardin Sienský 287
Bernini Lorenzo, stavitel 429, 641
Berta, královna 141
Berthier, generál 573
Bertrand Ludvík sv. 481
Bertrand de Got (Klement V.) 257
Bessarion, metropolita 278, 279
Beza Theodor 343, 391, 394
Bismarck Otto 604, 608, 613, 622
Blandina, mučednice 59
Blažej, muč. 77
Bobadilla Mikuláš 383, 384, 466
Boccaccio Giovanni 286
Bockelson Jan z Leydenu 338, 339
Boemund Tarentský 214, 215
Boethius, spis. 125
Bohuslav Hasištejnský 285
Boleslav Chrabrý 191
Boleslav Křivoústý 198
Boleslav Smělý 192
Boleynová Anna 352, 357, 401
Bonaventura, theolog 250, 282, 301, 430
Bonavita, opat 580
Bonifác sv. 142
Bonifác VIII., papež 250—259
Bonifác IX., papež 269
Bonifác Montferatský 233, 234
Bonosus, mučedník 93
Bora Kateřina 334, 336
Borgha Cesar 304, 306, 310, 311
Borgha Rodrigo (v. Alexander VI.) 303
Borgia, kardinál 573
Boris, bulharský chán 176
Boromeo Karel sv. (v. Karel B.)
Boruhradský Šimon T. J. 488
Boryně Fr. z Malonic 488
Bothwell, hrabě 405, 406
Bouillonský Gottfried 214, 216, 217
Bourbon, vévoda 346, 347
Bradley, astronom 431
Bragadino 373, 374
Braganza, princ 387
de Brahe Tycho, hvězdář 419, 433
Bramante 312, 313, 318
Branda, kardinál 276
Brandán sv. 140
Brandano, poustev. 347
Brandl Petr 641
Braschi Giovanni (Pius VI.) 572
Braschi Luigi 573
Braschi Romualdo, kardinál 572
Braun Matěj 641
Breakspear Mikuláš (viz Hadrián IV.)
Brebeuf Jan 489
Brentano Klement 608
Břetislav, kníže 208
Brigita Švédská sv. 264
Briquemant, hugenotský vůdce 394
de Britto Jan 500
Brokoffové 641
Brückner Alexander 185
Brunelleschi Filip 640
Bruno sv., opat 218
Bruno Giordano 433, 616
Brus Antonín 368
Brzozowski Tadeáš, generál T. J. 583

Cabral, objevitel 465
Cadorna 600
Caligula, císař 426

Calles, pres. mexický 595
Campegio, kardinál 353
Campián Edmund T. J. 410
Canisius Petr sv., z Nymveg 440
Canova 550
Caraffa Jan Petr (v. Pavel IV.) 361, 364, 366, 385, 388
Caraffa Karel, kard. 364, 366
Carlo Alberto, král sard. 596
Carranza, pres. Mexika 594
Carrier 567
Carroll John 633
Carvajal, kard. 300
Casamata 530
Casián, mučed. 79
Castelnau Petr 237
Castiglione 529
Cavour Camillo 598
Cecilie, muč. 80
Celestin I., papež 120, 139, 259
Celestin III. 229
Celestin V. 252
Celsus, filosof 107
Ceri Renzo de 347
Cervantes 105, 375, 547
Cesarini Julián, kard. 276, 278, 279, 285
Clement 397
Clitheroe Alžběta 410
Cobbet 357
Coligni, admirál 390
Colonna Sciarra 261
Combes, franc. minist. předseda 622
Condé Ludvík 390, 393
Consalvi, kard. 579, 581
Contarini Gasparro 361
Cordara 552
Cortez Ferdinand 468—475, 479
Cossa Baltazar, místodržící (viz Jan XXIII.) 270, 271, 278
Cranmer Tomáš, prof. 354, 357, 359, 360
Crassus, vojevůdce 101
Crispi, ministr 616
Crispus 89
Cromwell Oliver 451, 452, 453
Cromwell Tomáš, král. rádce 355, 357, 358
Cyprián, b. muč. 70—71, 128
Cyril a Metoděj sv. 184
Cyril Alexandrijský 120, 129
Cyril Jerusalemský 88, 129
Czerniewicz Stanislav 558, 559, 560

Česlav bl. 239
Čung-Čin 517

Dacián, řím. správce 78
Daikosama 506
Damasus, papež 113, 114
Dandolo Jindřich 188, 233
Daniel, biskup pražský 224
Danton 566, 569, 570
Darnley Jindřich, skot. král 404
David Jiří T. J. 424
Decius, císař 66, 70
Demetrios 36
Desiderius 165
Diaz Bartolomeo 460
Diderot 539
Dienzenhoferové 641
Dinokrates, křesťan 64
Dioklecián, císař 72—74, 82, 86
Diokles, císař. soudce 76, 77
Dobrava Přemyslovna 191
Döllinger 604
Domingo P. 480
Dominici Giovanni, kard. 287
Dominik sv. 237, 238, 239, 244
Doria, vůdce pirátů 375, 415
Dorotheus, muč. 75
Drake 408
Droste-Vischering, arcib. 607
Dudith, biskup 434

Dunin, hnězd. metropolita 608
Durand, hugenota 487
Dürer Albrecht 640
Du Vergier de Hauranne (v. Saint-Cyran)

Eannes Gil, plavec portugal. 459
Eberhard, biskup 223
Eck Dr., prof. 330
Edesius, muč. 76, 122
Eduard, princ angl. 250
Eduard VI. 360, 400
Efrem, církevní učitel 129
Egmont, hrabě 413
Einhard, spis. 167
Eleonora, královna 220
Eleonora Portugalská 288
Elymas, čaroděj 32
Emerán 143
Emerenciána, mučed. 80
Eneáš Silvius 279, 287
Enzio 245
Epifanius, biskup, spis. 109, 129
Epipodius, muč. 60
Erasmus Rotterdamský 324, 325, 334, 356, 411
Erich, syn Gust. Vasy 419, 420
Ethelbert, král 141
Eudo 153
Eudokia (Athenais) 119
Eufemie sv. 158
Eugen III., papež 219, 222
Eugen IV., papež 275, 276, 278, 279, 280
Eugenius, císař 116—117
Eucherius, biskup lyonský 63
Eulenburg, hrabě 413
Eusebius, biskup, církv. historik 56, 61, 74, 77, 78, 111, 128
Eusebius, biskup nikejský 111
Eustach, kníže 214
Eutyches, heretik 121
Ezelin 247

Faber Petr T. J. blahosl. 383, 384, 388
Fabián, papež mučed. 67
Falk Adalbert 609
Farnese Alessandro, kard. 316, 361, 548
Farnese Alexander, parmský vévoda 397, 408, 415, 417
Fausta, císařovna 83, 89
Febronius Justinus (viz Hontheim) 533
Felicitas, mučed. 60
Felicitas, mučed. 63—65
Felix, místodržící 38
Felix V., 297
Ferdinand I., císař něm. 351, 363, 365, 368, 388
Ferdinand II., císař 440, 441
Ferdinand III., císař 442
Ferdinand Aragonský 242, 305, 310, 462
Ferdinand I., Kastilský 202
Ferdinand Katolický 476
Ferdinand, vév. v Parmě a Piacenze 547, 554
Ferdinand VII., král špan. 592
Ferdinand IV., Neapolský 547, 582
Fesch, kard. 580, 576
Festus Porcius 38
Filemon 103
Filibert Oraňský 349
Filip, císař řím. 66
Filip II. August 228, 231, 237
Filip Sličný, král francouzský 253—258, 265
Filip II., král španěl. 371, 374, 396, 397, 401, 408, 411, 412, 413, 480, 488, 505, 506
Filip, vév. hesský 334, 363
Filip Švábský 227, 230
Filostratus, rétor 106
Fisher John, muč. 356, 358

Flavia Domitilla, křesťanka 54
Flavián, patriarcha 121
Flavius Josephus 32, 45, 49
Flavius Klement, konsul 54
Florián, mučed. 79
Florus Gessius 43, 44
Foch, maršál 624
Fontana, architekt 427
Formosus, biskup 177, 180
Fotios, patriarcha 171, 184, 194
Fouché 565
Frangipani Cencius 205
František sv. 238, 240, 244, 379, 430
František Borgiáš sv. 371, 388
František Saleský 381, 400, 533
František Xaverský sv. 470, 484, 496, 497, 498, 516, 517
František I., král francouz. 312, 346, 351, 354, 363, 378, 390
František II., král francouz. 403
František I., cís. rakouský 574, 575, 579
František Josef, císař 399, 611, 616
Fridolin 143
Fridrich I. Barbarossa 168, 188, 220, 222, 223, 226, 227, 229, 244
Fridrich II. 168, 235, 239, 241, 243, 244, 246, 249
Fridrich III. Habsburský 277, 288
Fridrich II. Pruský 537, 538, 539, 553, 557
Fridrich August II. Saský 642
Fridrich Falcký 449
Fridrich Hohenzollernský, purkrabí 273
Fridrich Rakouský, vévoda 272
Fridrich Sličný 260
Fridrich Vilém III. 608
Fritz P. Samuel 488
Frobisher 408
Frumentius 122
Frundsberg Jiří 346
Fulko 232

Galerius, císař 72—74, 81—83, 86
Galilei Galileo 431, 432, 433
Gallienus, císař 71—72
Gallus 90—91
Gallus Cestius 44
Gallus (Havel) sv. 143
Gama Vasco de 468, 493
Gamaliel, rabín 30, 38
Gambetta Leon 622
Gams, historik 243
Ganganelli Lorenzo (Kliment XIV.) 551
Garcia Martin 377, 378
Garibaldi 597, 599
Gasparri Pietro, kard. 625, 628
Geiserich 124, 163
Gelasius II., papež 209
Gelimar, král 125
Georg, rytíř 332
Gerard Baltazar 417
Gerbillon P. 518
Germanus, patriarcha 156
Gero 197
Gerson, kancléř 272
Getulius, mučed. 56
Gibbon, arcibiskup 614
Gioberti, filosof 596
Gobel Jan, biskup 568
Gočar Josef 644
Goethe 539, 572
Gorgonius, mučed. 75
Görres Josef, prof. 608
Goto Jan 507
Granvella, kard. 411, 412, 414
Gratián, císař 113
Grotius Hugo, právník 418
Gruscha, kard. vídeňský 619
Guatemozin 473

Guinard T. J. 399
Guis Lotrinský, kardinál 368
Guise Frant., vojevůdce 391
Guise Jindřich 391, 395, 396
Guise Karel, vév. mayenský 397
Gustav Adolf 441
Gustav Vasa, král 335, 419

Hadrián, císař 50, 51, 56
Hadrián I., papež 159, 165
Hadrián II., papež 180
Hadrián IV., papež 222
Hadrián VI., 344
Hakem, sult. 151
Halensis Alexander 282
Hanširo 492
Harald, král 168
Harcourt Hr. 597
Harun al Rašid 160
Háta, muč. 69
Hawkins 408
Haynald, biskup 603
Heath, arcibiskup 402
Hedvika Polská 193, 194
Helena sv. 73, 88, 90
Hengist 140
Henriquez Francisco 502
Heraklius, císař 145
Herbst, ministr 611
Herder 539
Hermann ze Salzy 244
Hermenegild 142
Hermes, křesťan 104
Herodes Agrippa I., 25—27
Herodes II., Agrippa 39, 45
Herodes Veliký 24
Heron, muč. 68
Herostratos 36
Hilarius sv., uč. církv. 69, 130
Holub Václav P. 488
Honorius, císař 104
Honorius III., papež 188, 238
Honorius, císař 117, 140
Hontheim Jan Mikul. 533
Hoorn, hrabě 413
Hormisdas, princ mučed. 119
Horsa 140
Hosius, biskup kard. 110
Hosius Stanislav, biskup 435
Hostinský P. Jiří 488
Howardová Kateřina 358
Huaskar 474, 476
Huddleston, benediktin 455
Hugo, opat 206
Hugo z Vermandois 214
Humbert, kard. 203
Hunerich 124—125
Hunyady 295
Hus 274
Hutten, rytíř a humanista 331
Hyacint sv. 239

Chadidže 147
Charmot 523
Chastel Jean 399
Châteneuf 537
Chaumette 568
Chigi 317
Childerich Mereovec 164, 395
Chisai Jakub T. J. 507
Chlodvík, král 137—138
Chlotilda 137—138
Choiseul 539, 544, 545,548
Chosroes II., 145
Chotimír, kníže 187
Chrabr, mnich 185
Chromacius, křesťan 104

Ignác, biskup mučed. 42, 55—56
Ignác z Loyoly sv. 362, 376, 381, 384, 386, 387, 388—390, 418, 440, 497, 517, 582, 583, 641
Ignatios, patriarcha 170, 178 až 182, 194
Ingburka 231
Ingenuus, muč. 68

Inigo (viz Ignác z Loyoly)
Inkové 476
Inocenc II., papež 221
Inocenc III. 10, 188, 211, 229, 230—232, 235, 236, 237, 239, 243, 253, 544, 646
Inocenc IV., papež 241, 246
Inocenc VI., papež 264
Inocenc VII., papež 269
Inocenc VIII., papež 303
Inocenc X., papež 442, 532
Inocenc XI., papež 455, 456, 533
Inocenc XII., papež 523
Irena, císařovna 158
Irena, princezna 171
Ireneus, biskup muč. 62—63, 108
Isabela, dcera Ferd. VII., 592
Isabela Kastilská 462, 466, 242, 310
Ischyrion, muč. 68
Isidor sv., arcib. sevil. 142, 279, 281
Isidor, kard., metropol. kijevský 290, 292
Isla P. T. J. 547
Ivan III. Vasilevič 300
Ivan IV., Hrozný 421, 422
Izjaslav, kníže 192

Jagello, kníže 184, 193—194
Jáchym Branib., kurfiřt 329
Jakub Ml., ap. 20, 30, 41, 43
Jakub Zeb. (Starší) 19, 25—26
Jakub I., skot. a angl. král 400, 404, 406, 407, 449, 450
Jamblichos, filosof 108
Jan Ev., ap. 13, 19, 25, 37, 42, 43, 54
Jan I., papež 125
Jan VIII., papež 128
Jan XI., papež 200
Jan XII., papež 200
Jan XXII., papež 260, 261, 262, 311
Jan XXIII., papež 271, 272, 273
Jan VIII. Palaeologus 278, 290
Jan Avila 362
Jan Berchmans sv. 602, 616
Jan Bezzemek 230, 231
Jan Bosco sv. 614
Jan Damašský 157, 281
Jan de Janduno, prof. 261
Jan de la Salle sv. 616
Jan Hunyady, vév. sibiňský 278, 294
Jan Jiří, kurfiřt saský 363
Jan Kapistran sv., minorita 287, 288, 294
Jan Qualbert sv. 202
Jan Ravenský 187
Jan Sarkander 602
Jan Vasa (III.) 419, 423
Jan Vianney, far. z Arsu sv. 621
Jan z Boha sv. 362
Jan z Gišaly 45, 49
Jan z Kříže sv. 630
Jan z Mathy sv. 105
Jan Zlatoústý 129, 630
Jansen Kornelius 531
Jaroslav Moudrý 196
Jeronym, církv. uč. 129
Jeronym Bonaparte 578
Jeronym Pražský 274
Jeronym Xaver T. J. 503
Jesus, syn Ananův 44
Jezdegerd I. 118
Jezid II. 155
Jindřich II., král franc. 390
Jindřich III., král franc. 391, 394, 395
Jindřich IV., král franc. 442
Jindřich II., král angl. 225, 226, 229
Jindřich VIII., král angl. 242, 351—360, 401, 403
Jindřich III., císař 200
Jindřich IV., císař 205, 610

Jindřich V., císař 214
Jindřich V., císař 208
Jindřich VI. 225, 229, 230
Jindřich VII. Lucemburský, král něm. 260
Jindřich Bourbon, král navarrský 338, 390, 392, 393, 395
Jindřich Champagnský 220
Jindřich Lev 197
Jindřich Plavec 460
Jindřich Stuart, kard. 457
Jindřich z Valois sv. 105
Jiří sv. 630
Jiří III., král angl. 566
Joanikij, patriarcha 189
Johana, papežka 200
Johana Navarrská 254
Johana Španělská (Šílená) 351
John Fisher, biskup sv. 356
Jongčing 529
Joost van den Vondel 418
Josef Bonaparte 576, 578
Josef II. 539, 551, 552, 553, 556, 560, 562, 563, 574, 587
Josefina, císařovna 576, 578
Jošišige 495
Jovián, císař 94
Juan (Borgha) 304
Juda Tadeáš 20, 49, 118
Julia Mamaea, císařovna 68
Julián Odpadlík 90, 112
Julius II., papež 290, 310, 311, 351, 389, 425, 640
Julius III. 389
Julius Konstancius 90
Justin, apolog. 61
Justinián, císař 125, 126, 234, 241, 635
Jusuf 211

Kajetán sv. 361
Kalixt I., papež 104
Kalixt II., papež 209
Kalixt III., papež 168, 293, 296
Kallinikos 152
Kalojan 232
Kalvín Jan 242, 344, 400, 487, 531, 532
Kamel Jiří 490
Kandidián, syn Galeriův 87
Kanghi 518, 522, 528, 530
Kant 539
Karel Boromejský sv. 367, 400, 598
Karel II. d'Anjou 247, 249, 250, 252
Karel Gustav 448
Karel Martel 144, 153, 252
Karel Robert, král uherský 248, 260
Karel Sodermanlandský 419
Karel Veliký 144, 165—167, 228, 248, 280, 281, 338, 352, 429, 579, 637
Karel IV., císař 191, 239, 263, 285
Karel V., císař 336, 344, 346, 350, 354, 364, 365, 368, 371, 411, 412, 470, 471, 473, 551
Karel IX., král franc. 391, 392, 394
Karel III., král špan. 547, 548, 549, 550, 552
Karel I. Stuart 450, 451, 452, 453
Karel II., král angl. 454, 455, 456
Kastriota Jiří 295
Kašpar K., kard. 630
Kateřina, mučednice 81
Kateřina Aragonská 351, 352, 354, 357, 400
Kateřina II., carevna 438, 539, 558, 572, 591
Kateřina Jagel. 420, 421
Kateřina Medicejská 351, 354, 390
Kateřina Sienská sv. 265, 269
Kepler Jan, hvězdář 419
Kerboga, sultán 215

Ketteler Gotthard, velmistr 334, 422
Kienlong 529
Kilián 143
Kilidž Arslán 215
Klára sv. 240
Klement Alex., církev. spis. 62
Kliment sv., papež 56
Kliment II., papež 200
Kliment III., vzdoropapež 207
Kliment IV., papež 248, 572
Kliment V., papež 257, 258, 259, 262, 267, 499, 555, 628
Kliment VI., papež 257, 263, 264
Kliment VII., papež 269, 288, 319—320, 345, 346, 350, 351, 354, 355, 390
Kliment VIII., papež 398, 430, 437
Kliment XIII., papež 534, 542, 544, 546, 550, 551
Kliment XIV., papež 551, 552, 554, 557, 558, 562
Kliment Maria Hofbauer sv. 540
Klinkowström Fridrich 540
Knipperdoling 338, 339
Knox John 403
Kollár Jan 617
Kolping Adolf 614
Kolumba, misionář 141
Kolumbán 143
Kolumbus Diego 461, 464, 465
Kolumbus Ferdinand 465
Kolumbus Kryštof 460, 461, 465
Kommodus, císař 61
Konáč z Hodíšťkova Mikuláš 298
Konfucius 528
Konrád II., císař 201
Konrád III., král 220
Konrád IV., 246, 247, 248
Konstancie 85
Konstancius II. 89, 90, 91, 111, 112
Konstancius Chlorus, císař 72, 82
Konstans 89, 90
Konstans II. 147
Konstancie, princezna 225
Konstantin (Cyril) 171, 182, 185
Konstantin Monomachos 203
Konstantin Pogonatos 147
Konstantin Veliký 73, 80, 81, 90, 104, 110, 118, 427, 429, 522
Konstantin II. 89
Konstantin V., Kopronymos 157
Konstantin VI., Porfyrogenetos 159
Konstantin XI., císař byz. 290, 292
Koperník Mikuláš 431, 432, 433
Korbinián 143
Kordule Jindřich P. 488
Kornelius, papež 70
Kornelius, setník 24—25
Kosmas 156
Kounic 554
Králík Václav, probošt 270
Kramář Dr. 627
Krechting 339
Kristián III., dánský král 335
Kristina Švédská 421, 445, 446
Krum, chán bulh. 160
Kubilai, císař 266, 267
Kuncevič Josafat 438
Kvidon Flanderský 254

Lacordaire, kazatel 582
Lactantius, církev. spis. 74, 85
Ladislav Pohrobek 282
Lamoricière, generál 599
Lançol Roderigo 296
Langton 231
Las Casas O. P. 478, 480
Laureati P. 528
La Valette Jean de, velmistr 372
Lavalette T. J. 545, 547
Lavigerie Charles, kard. 633

Laynez Jakub 369,384, 385, 386, 489, 499
Ledóchowski Měčislav, kard. 610
Leibniz 525
Leonides, muč. 62
Leopold, markrabí rak. 228, 229
Leopold II., císař 551, 562
Leopold Saskokob. 588
Leopold II., král belg. 588
Leovigild, král 125, 142
Lessing 539
Leticia, matka Napoleona I. 580
Lev I. Veliký, papež 121, 130, 163
Lev III., papež 166
Lev VI., papež 200
Lev X. 288, 312, 314, 315, 316, 318, 330, 344, 345, 352
Lev XIII. 503, 610, 612, 613, 615, 616, 617, 619, 621, 625
Lev III. Syrský 156
Lev IV. Chazar 158
Lev V., císař 160
Lev VI., císař 184
Lev, kníže armenský 232
Libanius, filosof 91, 128
Liberius, papež 112
Licinius, císař 85—88
Llorente 243
Loisy, theolog 620
Lopez Gregorio 524
Lorenzo II. Medici 287, 314
Lothar Saský, císař 221
Loubet, franc. president 623
Louisa, princezna franc. 556
Lucie, mučednice 80
Lucius Verus, císař 58
Lucius III., papež 225
Ludvík I. Němec 175
Ludvík II. 179
Ludvík Bavor, král 260, 261, 263
Ludvík, král portugalský 617
Ludvík Veliký 193, 249
Ludvík z Granady 362, 414
Ludvík VII., král franc. 220
Ludvík IX. Svatý 246, 249, 253
Ludvík XI. 297
Ludvík XII. 311
Ludvík XIII. 443
Ludvík XIV. 444, 445, 456, 457, 518
Ludvík XV. 539, 556
Ludvík XVI. 554, 563
Ludvík XVIII. 581
Luigi Pietro 363
Lukrecie 304, 305, 306
Luragové 641
Luther 319—360
Lžidimitrij 424

Macedo Antonín T. J., kaplan 447
Macedonius, heretik 113
Macchiavelli Nicolo 306, 402
Macrinus, cís. úř. 70
Magdalena, sestra sv. Františka Xav. 384
Magelhaes 489
Magnus, syn Gustava Vasy 419
Maigrot Charles 523—527
Makarius, poustevník 131
Malagrida P. T. J. 544, 555
Maldonat P. T. J., theolog 398, 400
Mamerot O. Pr. 405
Manderscheitt, arcib. 543
Manes, gnostik 108
Manfred 247
Manning 606, 614
Manriquez Don Antonio de Najera 377, 378
Mansfeld 441
Manuel II., král port. 594
Marat 570
Marca Jacopo della 287
Marcella, muč. 62
Marcia, křesť. 61

Marcián, císař 121, 122
Marcion, gnostik 108
Marconi 629
Marek, muč. 92
Marie Amalie 553
Marie Antoinetta 554
Marie Burgundská 411
Marie Henriquez 388
Marie Jindřiška 451
Marie Karolina 554
Marie, královna angl. 401
Marie Louisa, dcera Františka I. 579
Marie Stuartovna 391, 402, 403, 404, 415, 457
Marie Terezie 139, 550, 553, 554, 563
Marie Tudorovna 351, 357, 400
Marignola Giovanni, mision. 267
Marin, jáhen 180
Marketa Alacoque sv. 533
Marketa Maultasch 263
Marketa Parmská 411, 412, 415
Marketa Plantag. 357
Marketa, princ. franc. 392
Markvart Karel 239
Marozie 199
Marquette P. T. J. 489
Marsilius z Padovy 261
Martin I. 147
Martin V., papež 273, 275
Martin sv. 137
Martini P. T. J. 519
Marutha 118
Mathiesen Jan 338
Matouš ev. ap. 20, 43
Matylda 206
Mauricius, mučedník 73
Maxentius, císař 82, 83, 84
Maximián, císař 72, 82—83, 85
Maximin, císař 66, 82, 84
Maximin Daza 86, 87
Maximin, filosof 91
Maximus, vzdorocísař 115
Maxmilián I. 305, 311, 640
Maxmilián Bavorský 440
Maxmilián, císař mexický 594
Maxmilianus, mučedník 93
Mazarin 443
Mazzini Giuseppe 590, 597
Medici Jan (Lev X.) 303, 314
Medici Jan Angelo (Pius IV.) 366
Medina Sidonia, admirál 408
Melanchton 336, 343, 431
Melania, křesťanka 104
Melito, apolog. 61
Merici Angela 362
Měšek, kníže 194
Metoděj sv. 172, 186, 630
Metras, muč. 67
Metternich, kancléř rak. 596
Mezzabarba, legát 528, 530
Migazzi, kard. 554
Michal II., císař 161
Michal III. 162, 170, 172, 179
Michal I. Palaiologos, císař 252
Michal Kerularius 203
Michelangelo Buonarotti 312, 313, 422, 426, 428, 429, 640
Miki Pavel 507, 508
Mikuláš I., papež 172, 174, 199, 241, 312
Mikuláš II., papež 204, 207
Mikuláš V., papež 261, 277, 288, 293, 319—320
Mikuláš I., car rus. 591, 606
Mikuláš II., car 616
Mikuláš z Kolína 235
Minervina, císařovna 89
Minucius Felix 66
Mocker Josef 643
Modestinus P. Ondřej T. J. 422
Modrovous, rytíř 358
Mohamed 147, 245, 258, 502
Mohamed II. 291, 295, 302

Mohamed, sult. maroc. 212
Molay Jakub, velmistr 258, 259
Molina Ludvík T. J. 430
Monaldeschi, sekretář 448
Monino Josef 552, 553, 554, 555, 559, 560
Montanus, mučed. 81
Monte Corvino Giovanni, misionář 266, 267, 490
Monte Croce, mision. 267
Montezuma II., panovník mex. 469, 470
Montholon, generál 580
Montpensier, vévodkyně 395
Morone, kard. 365
Mořic Saský 363
Müller Adam 540
Müller Jan 554
Münzer Tomáš, novokřtěnec 332
Murad II. 295
Muravěv 606
Murillo 641
Murray James 404
Musa, vojevůdce 152
Mustafa Paša 372, 374
Mysliveček 641

Napoleon I. Bonaparte 567, 572 až 576, 577, 578, 579, 580, 586, 587, 643
Napoleon III. 599, 600
Narses, vojevůdce 125
Narvaez 470
Nazarius, pohan. spis. 85
Nemesius, muč. 68
Nero, císař 44, 53, 54, 426
Nestor, mnich 196
Nestorius 119
Newman 605
Newton 431, 433
Nikefor, patricius 160
Niketas, patriarcha 158
Nobili Robert T. J. 499, 500
Nogaret, kancléř 355
Norbert sv. 218, 221

Oates Titus 454, 455
O'Connell Daniel 458, 584, 585, 586
Odet Coligni 390
Odilo, opat 209
Odoakar 124
Ojeda Bartoloměj O. P. 481
Oktavián (v. Jan XII., papež) 200
Olaf, švédský král 168
Olaf sv., norský král 168, 335
Olga, kněžna 186, 194, 630
Omar 151
Ondřej, apošt. 20, 43, 349
Ondřej Bobola sv. 438, 602
Ondřej II. 188, 232
Onesimos, otrok 103
Orban 291
Origenes 62, 68, 128
Orleánská Panna 628
Ossiander, kazatel 354
Ostrožský Konstantin 437
Ota, biskup 199, 220
Ota Brunšvický 230, 231
Ota I., císař 186, 191, 197, 200
Ota II., císař 197
Ota III., císař 192
Oudinot, generál 597
Ovidius, křesťan 104
Oxenstjerna, kancléř 447

Pacca, kard. 578, 582
Pacelli, kard. 628, 631
Pachomius, poust. 131
Pallas, dvořan 102
Pamfilus, muč. 77
Papias 42
Parrenin P. 527
Parrová Kateřina 358, 359
Pascal Blaise 532
Paschal I., papež 161
Paschal II., papež 208

Paschal III., lžipapež 223
Passionei, kard. 541
Patrik sv. 138
Paulus Diakonus 167
Pavel, ap. 20, 21, 23, 30—40, 42, 327, 332, 428, 577, 590
Pavel, bisk. 177
Pavel sv., poustevník 130
Pavel II., pap. 299
Pavel III., pap. 313, 337, 354, 360, 361, 386, 389, 431, 548
Pavel IV. (Caraffa) 364, 365, 385, 388, 389, 434
Pavel V., pap. 430
Pavel I. Romanovec 439
Pazmány Petr 432
Pecci Joachim (Lev XIII.) 612
Pedrini 527, 528, 530
Pereira 496
Peretti Felix (Sixt. V.) 424, 425
Perez, převor 462
Perpetua, muč. 63—65
Peške T. J. 488
Petr Amienský 214, 215
Petr sv. Ap. 17, 19, 20, 24, 26 až 30, 42, 53, 54, 245, 257, 429, 581, 583, 611
Petr Aragonský 232, 241
Petr, bisk. 128
Petr Canisius sv. 365, 366, 388, 421, 589, 630
Petr Claver sv. 481, 602, 616
Petr Chrysologus sv. 60, 130
Petr Kalybita 157
Petr Lombardus 282
Petr, mnich 158
Petr, muč. 75
Petr Nolasco sv. 105
Petr z Gentu O. F. M. 480
Petrarca Francesco 264, 285, 317
Petre Eduard T. J. 456
Pierleoni (Anaklet II.) 219, 221
Pinot Noel 566
Pinto T. J. 553
Pionius, muč. 67
Pirminius 143
Pipin 153, 163
Pius II., pap. 265, 297
Pius IV. 365, 366, 367, 372
Pius V. 370, 373, 370, 371, 376, 406, 413, 418, 425, 430, 480
Pius VI. 428, 555, 556, 559, 563, 565, 572, 576
Pius VII. 561, 574, 577, 578, 579, 581, 582, 583
Pius VIII. 607
Pius IX. 595, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 607, 609, 610, 611, 616
Pius X. 594, 618, 625
Pius XI. 12, 628
Pius XII. 631
Pizaro Frant. 474, 475, 476
Plečnik Josef 644
Plessis Vilém du 255
Plinius 52, 55
Plotinos, filosof 107
Plunket Oliver, arcib. 455
Počej Hypacius 438
Pole, kard. 357, 401
Polo Marco 268, 458
Polo Matteo 267
Polo Nicolao 267, 268
Poltrot, podkoní 331
Polykarp, bisk. muč. 42, 57
Pombal 540—544, 555, 561
Pompadoure Mme 539, 545
Ponticus, muč. 59
Porcaro Stefano 293
Pordenone Odorich de 267
Porfyrius, filosof 107
Portes Gil, pres. mexic. 595
Possevino Antonius T. J. 400, 420, 421, 422, 423, 436
Potamiena, muč. 62

Pothinus, bisk. muč. 59
Prato Giovanni 287
Prečan L., arcib. 644
Priska, císařovna 73, 87
Probus, muč. 69
Prokop sv. 230
Prudentius Aurelius 78, 79
Přemysl I. 230
Přikryl P. Karel T. J. 503
Pseudoisidor 167
Ptolemaios 432
Ptolomeus, muč. 68
Publius 40
Pulcherie, císařovna 119
Puzyna, kard. 619

Quesnel 533
Quido Lusignanský 227
Quirinus, biskup, muč. 79

Rabanus Maurus, spis. 281
Radbod 143
Radim-Gaudentius 192
Radziwill Mikuláš 436
Raimund Toulouský 214
Rainer Václav 641
Rampolla, kard. 619, 625
Rangoni 424
Raspe Jindřich 246
Rauschar, kard. 603
Rekared 142
Remigius, bisk. 137
Reni Quido di 641
Respicius, muč. 69
Retz T. J. 530
Revokatus, muč. 64—65
Rho P. T. J. 517
Rhodes Alex. T. J. 504
Riario Girolamo 302
Riario Pietro 301
Ricci Lorenzo, gener. T. J. 542, 544, 550, 552, 554, 555, 556
Ricci Matteo T. J. 514—516, 529
Ricci Scipio 542, 562
Richard Lví Srdce 228, 229, 230
Richelieu, kard. 352, 441, 442, 532
Richter Jindřich 488
Robert, opat 218
Robert Guiskard 207, 210
Robespierre 570, 571
Roderich 152
Rodoald, legát pap. 172
Rodriguez Šimon 384, 385
Roger I., král 221
Roger II. 210, 225
Rokyta Jan 422
Roland 205
Roman, císař 213
Romuald sv. 202
Romulus Augustulus 124
Roserová Alžběta 382, 387
Rossi Pelegrinus, hrabě 597
Rostislav 172, 176
Rousseau 570, 582
Rovere Giuliano della (Julius II.) 301
Rubens Petr Pavel 641
Rudolf Švábský 207
Rudolf II., císař 419, 433
Rufinus 116
Ruinart Theodorich, církv. spisovatel 56, 80
Rupert 143
Ruprecht Falcký 270
Ruysbroek Vilém, misionář 266

Řehoř Naziánský 91, 128
Řehoř I. Veliký, pap. 130, 140, 163, 521
Řehoř II., pap. 144, 156
Řehoř III., pap. 144, 157
Řehoř VI., pap. 200
Řehoř VII. 192, 204, 211, 213, 232, 286, 544, 610
Řehoř IX. (v. Ugolino) 241, 243, 244, 246

Řehoř X. 251, 268
Řehoř XI. 264, 265, 268
Řehoř XII. 269, 270, 271, 273, 275
Řehoř XIII. 394, 418, 419, 422, 425, 435, 436, 504, 505
Řehoř XIV. 398
Řehoř XV. 479
Řehoř XVI. 590, 612
Řehoř Osvětitel 123
Řehoř Tourský 133, 138

Saint-Cyran (Du Vergier de Hauranne) 531
Saisset Bernarde de 253, 255
Saladin 227, 228, 229
Saldanha, kard. 542, 543
Salmeron Alfons T. J. 369, 384
Salome Zeb. 19, 25
Samo 187
Sanctus, jáhen muč. 58
Santi Raffael 312, 318, 640
Sapor, král 71
Sapor II. 118
Sarantenos, patriarcha 189
Sardinha Petr 481
Sarto Giuseppe (Pius X.) 619
Sarzana Tomaso de, kard. 277
Saturnil, gnostik 108
Saturninus, bisk. muč. 64—65, 68—69, 92
Sava Rastko, metropol. 188, 189
Savonarola Girolamo 287, 306, 307, 308
Scarampo, kard. 293
Scotus Duns, theol. 282
Selim II. 373
Septimius Severus, cís. 61
Serapion, muč. 67
Sergios, bratr Fotiův 171
Sergios, patriarcha 184
Sergius Paulus 32
Servet, lékař 343
Severus Alexander 426
Severus Julius 51
Seymour Eduard 360
Seymourová Johanna 357
Sforza Jan 305
Shakespeare 641
Schall Jan Adam T. J., 516, 517
Schassé, generál 588
Schell, katol. theol. 620
Schiller 539
Schlegel Fridrich 540, 608
Schleiermacher 343
Scholastika sv. 132
Schwarzenberg, kard. 603, 612
Sickingen Oldřich, rytíř 331, 333
Siestrzenciewicz Stanislav 559, 560
Silas (Silvanus) 34
Silva Pedro de 493
Silvestr I., pap. 110
Silvestr III., pap. 200
Silvestr ze Sieny 287
Simeon, biskup muč. 50
Simeon, metrop. muč. 118
Simeon, stylita 132
Sixtus II., pap. 70
Sixtus IV., pap. 242, 300, 318
Sixtus V., pap. 200, 398, 407, 418, 424—430, 505
Skanderbeg 296
Skarga Petr T. J. 436, 437
Slavíček T. J. 529
Slezák P. Fr. 488
Slomšek Antonín, bisk. 618
Sluha P. Jan 488
Smotryckij Meletios 438
Sofie Palaeologovna 300
Sofronius 151
Solano František O. F. M. 481
Soliman II., sultán 345
Sonnino, ministr 627
Sosthenes 35
Spartakus 101
Spytihněv Přemyslovec 220

Squillace 546
Stanislav sv., biskup 192
Stanislav Kostka 436
Staupitz 326
Sterzel T. J. 488
Strobach Augustin T. J. 490
Strossmayer, bisk. 603, 615, 618
Suarez 533
Suger, opat 637
Sulejman, sultán 371, 373
Sunderland, hrabě 456
Suvorov, generál 574
Svjatoslav 194
Swieten Van 554
Syagrius 137
Symachus 125
Symeon, car 180, 185
Symeon, patriarcha bulharský 189
Symforosa, muč. 56
Szilagi 294

Ševrigin, vyslanec 422
Šimon, ap. 20, 118
Šimon Barkochba 50
Šimon, žid. vojevůdce 45, 49
Širujes 146
Škréta Karel 641
Štěpán, jáh. 22—23
Štěpán I., pap. 71
Štěpán II., pap. 164
Štěpán sv. Mladší, opat 158
Štěpán, patriarcha 184
Štěpán Báthory, pol. král 422, 435
Štěpán Dragutin 189
Štěpán Dušan 189
Štěpán Nemaňa, kníže 188
Štěpán Prvověnčaný 188
Štěpán Tomaševič, král 278, 298
Štěpán, pasáček 234, 235
Štulc Václav 615
Šunči 517

Tadeáš 161
Talleyrand 564, 565
Tankred 214, 215
Tanucci, hr. 547, 550
Tarasius, patriarcha 159
Tarik 152
Tatián, apolog. 61
Terezie Ježíškova 630
Terezie sv. 219
Tertullián, apol. spis. 53, 55, 65, 128
Tetzel O. P. 329, 330
Thasilo, vévoda 187
Thea, muč. 77
Theodelinda 142
Theodo 143
Theodor, muč. 93
Theodor, opat 160, 161
Theodor Santabarenos 182
Theodor I. Laskaris, císař 189
Theodor Asěn 232
Theodora, manž. Konst. Chl. 73
Theodora, císařovna 162, 170
Theodora Mladší 199
Theodora Starší 199
Theodorich 125
Theodosius Veliký 113
Theodosius II. 119, 121
Theofanes, knihovník 181
Theofanes, patr. jerusal. 437
Theofil, apol. 61
Theofil, císař 161
Theofil, patriarcha cařihr. 172
Theofil, muč. 68
Theofil, bisk. 115
Theofob 162
Theognost, opat 174
Theoktista 162
Thibault P. 530
Tillot Du 550
Tilly 441, 442
Timotheus 34, 37
Timur 121
Tintoretto 641

Tiridat III. 123
Titus 45, 46, 47, 48, 49
Tizian 641
Tomáš, ap. 20, 43, 118
Tomáš Aquin. sv. 250, 283, 371, 498, 615
Tomáš Morus 285, 356, 358
Torres De, kněz 493
Toscanelli, astronom 461
Totila, král 125
Tournon Karel, legát 525, 526, 527, 530
Traján, cís. 50, 54, 428
Tryfon, muč. 69
Tyrell, modernista 620

Ugolino, kard. 244
Ullman Vojtěch 643
Ulpián, muč. 76
Urban II., pap. 208, 213, 219
Urban III. 227
Urban IV. 247
Urban V. 264
Urban VI. 269
Urban VIII. 521
Uršula, muč. 81

Václav sv., kníže 250, 631
Václav I., král čes. 241
Václav IV. 270
Vaguoni P. 516
Valdemar, král 193
Valdes Petr, kupec 236
Valdštejn 441, 442
Valens, císař 112, 113
Valentia P. Martin de 479
Valentina, mučed. 77
Valentinián, císař 163
Valentinián II., císař 116
Valentinián III. 114, 163
Valeria, dcera Diokl. 73, 86, 87
Valerián, císař 70
Valerius, biskup mučed. 78
Valignani Alexander T. J. 504
Valla Lorenzo 286
Valverde 475
Vasiljevič, velkokníže 279
Vavřinec sv., jáhen 70
Velasquez Juan 377, 468, 470, 641
z Veleslavína Daniel A. 298
Verbiest P. T. J. 517, 518
Verdier, franc. kard. 624, 630
Vergerio Petr, pap. vysl. 337, 434
Veronese 641
Veronika 349
Vespasián 44, 45, 49
Vignola Giacomo 641
Viktor IV., vzdoropapež 222, 223
Viktor Emanuel I. 599, 600, 601
Viktor Emanuel II. 623
Viktorie, královna 585, 617
Vilém I., hol. 586,609
Vilém II., cís. něm. 588, 589, 617, 627
Vilém III., král angl. 455, 457, 458
Vilém, princ Oraňský 412, 413, 414, 415, 416, 417, 457, 587
Vilemína 616
Villani, kronikář 262
Vincenc de Paul sv. 532
Vincenc, jáhen mučed. 78—79
Vincencius, kněz 110
Vincenc Ferrerský sv. O. Pr. 293
da Vinci Leonardo 640
Virgilius, biskup 187
Visdelou P. T. J. 524, 527
Vitalis 580
Vitellius, císař 45
Vitigis, král 125
Vitold, kníže 194
Vitus, kněz 110
Vladimír, ruský kníže 180, 194 až 196, 630
Vladislav Přemyslovec 220, 223
Vladislav II. Jagello
Vladislav III., král polský 278

Vladislav IV. 438
Vojtěch sv. 186, 191—192, 197
Voltaire Arouet 439, 532, 537 až 542, 570, 582
Vratislav, král 208
Vratislav, vév. pomořanský 198

Waldeck, biskup 338
Walgrawe 402
Walter P. Jan T. J. 529
Walter ze Saint Savair 214
Wekerle, min. 616
Wellington 585
Widukind 165
Wilibrord 143
Wilson, pres. 594
Windthorst Ludvík 609, 610
Winfrid (v. Bonifác)
Wiseman 605
Wolsey Tomáš, arcib. 352, 356
Wujek 436
Wulfila, biskup 113

Zaccaria Antonín Maria sv. 362
Zachariáš, legát 172
Zachariáš, papež 105, 163
Zdík Jindřich 198
Zdislava bl. 239
Zefyrin, papež 104
Zelada 555
Zeno, císař 122
Zeno, muč. 68
Zikmund sv., král 138
Zikmund Lucemburský 193, 271, 279
Zikmund I. Starý, král polský 334, 434
Zikmund II. August 434, 420
Zikmund III. Vasa 421, 424, 436, 437, 438
Zrinský Mikuláš 373
Zuniga 415
Zwingli Oldřich 339, 343

Žourek P. Marek T. J. 488

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Sv. Petr. (Bronzová socha z V. století v chrámu sv. Petra v Římě.) . . . . . proti tit. str.
1. Herodův chrám v Jerusalemě. (Rekonstrukce.) I
2. Koloseum v Římě, nasáklé krví křesťanů; je 185 m dlouhé, 156 m široké II
3. Stefano Maderna: Sv. Cecilie v Římě. Tak byla světice nalezena v hrobce r. 1599. Odsouzeným na smrt byly zavazovány oči III
4. Konstantinův oblouk v Římě IV
5. Vnitřek chrámu Hagia Sofia v Cařihradě V
6. Santa Maria Maggiore, římská basilika, několikrát obnovovaná. Má plochý, kasetový strop, sloupy nesou rovné břevnoví, nikoliv oblouky VI
7. P. P. Rubens: Sv. Augustin. Mohutná postava sv. učitele, kterému podle legendy dítko pravilo, že spíše přeleje moře do důlku, než on postihne tajemství o Nejsv. Trojici VII
8. Sv. Řehoř Veliký. (Z náhrobku u sv. Petra v Římě.) VIII
9. Socha Karla Velikého, obnovitele západ. císařství, v předsíni sv. Petra v Římě. Dílo renesanční, plné vzruchu a života . . IX

10. Románský chrám v Pise, pětilodní, ze zač. 12. stol., se sloupkovými galeriemi v průčelí a kolem šikmé věže X
11. Sv. Cyril a Metoděj. Freska v kostele sv. Klimenta v Římě. (Vpravo sv. Cyril, vlevo sv. Metoděj.) XI
12. Vnitřek románského chrámu sv. Jiří na Hradě pražském . . XII
13. Ste Chapelle v Paříži, kaple sv. Ludvíka, štíhlých, ušlechtilých tvarů, perla gotiky, schránka sv. ostatků XIII
14. Fra Angelico: Sv. Dominik XIV
15. Jan van Eyck: Sv. František z Assisi XV
16. Francisco de Zurbarán: Sv. Bonaventura a sv. Tomáš Akvinský XV
17. Průčelí Notre Dame v Paříži, dílo rané gotiky, později vyzdobené četnými sochami, stojícími na konsolách a pod baldachýny XVI
18. Chrám sv. Víta na Hradě pražském XVII
19. Vnitřek kostela na Karlově v Praze XVIII
20. Papežský palác v Avignoně XIX
21. F. Brunelleschi: San Lorenzo ve Florencii XIX
22. Raffael: Sixtinská Madona. Rozhrnutými záclonami zírá oko do nebeského prostoru, kde Madona kráčí vpřed, sotva se dotýkajíc nohou zeměkoule, nořící se z oblak. Sv. Sixtus a sv. Barbora poklekají před Boží matkou. Lehký proud vzduchu ovívá postavy, zbavené pozemské tíže XX
23. Raffael: Papež Lev X. s nepoty XXI
24. Raffael: Papež Julius II. XXI
25. Albrecht Dürer: Růžencová slavnost (viz čl. 130) XXII
26. Michelangelo: Mojžíš na náhrobku Julia II. (viz čl. 70) . . . XXIII
27. Michelangelo: Pietà v chrámě sv. Petra v Římě. Žádný umělec dosud nevytvořil ze dvou těl, jejichž podélné osy se protínají, tak souladného celku, bez nejmenší drsnosti. Mrtvé, nahé tělo Kristovo těžce spočívá na matčině klíně. Ruce a nohy jsou svislé, bezvládné, tvář obrácená k nebi. Matka, sedící u paty kříže, jest oděna v šat s hlubokými záhyby. V její schýlené tváři se zračí mládí (panenství), bol a odevzdanost, s kterou dívka Páně přináší Bohu svou oběť. Nic úchvatnějšího, vznešenějšího XXIV
28. Kryštof Kolumbus. Podle malby Sebastiana del Piombo . . . XXV
29. Ferd. Brokoff: Sousoší sv. Ignáce z Karlova mostu, kde stálo do r. 1890. Světec stojí na zeměkouli, ověnčené vavřínem a podpírané čtyřmi postavami, jež znázorňují čtyři díly světa XXVI
30. Sv. František Xaverský XXVII
31. Chrám sv. Petra v Římě (viz čl. 70 a 90) XXVIII
32. Průčelí barokního kostela sv. Jana Nep. na Hradčanech v Praze XXIX
33. Vnitřek kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově v Praze XXX
34. Pius VII. Náhrobek u sv. Petra v Římě od B. Thorvaldsena . XXXI
35. F. Lenbach: Lev XIII. XXXII
36. G. Szoldatics: Pius X. XXXII

OBSAH

PŘEDMLUVA 7

ÚVOD 9

DÍL I. KŘESŤANSKÝ STAROVĚK 15

DOBA APOŠTOLSKÁ, PRONÁSLEDOVÁNÍ KŘESŤANŮ, STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ 17

1. Založení církve 17
2. Svatí apoštolové 19
3. Prvotní církev v Jerusalemě 21
4. Šíření křesťanství mezi pohany 27
5. Působení sv. Petra v Římě 28
6. Sv. Pavel, apoštol národů 30
7. Sv. Jakub Mladší 41
8. Sv. Jan Evangelista 42
9. Židovská válka 43
10. Pronásledování křesťanů 51
11. Konstantin Veliký 81
12. Julián Odpadlík 90
13. Katakomby 94
14. Život křesťanů 96
15. Křesťanství zmírnilo otrokům jejich zlé postavení 100
16. Duševní zbraně pohanů 106
17. Herese 109
18. Theodosius Veliký 113
19. Křesťanství v Persii 117
20. Nestoriáni a monofysité 119
21. Stěhování národů 124
22. Patristická věda 127
23. Poustevnictví 130
24. Mnišství 131

DÍL II. STŘEDOVĚK 135

ROZŠÍŘENÍ KŘESŤANSTVÍ MEZI GERMÁNY A SLOVANY A VZNIK ISLAMU 137

25. Obrácení Franků 137
26. Sv. Patrik, apoštol Irska 138
27. Pokřtění Anglosasů 140
28. Sv. Bonifác, apoštol Němců 142
29. Císař Heraklius 145
30. Islam 147
31. Obrazoborectví v byzantské říši 154
32. Církevní stát 162
33. Obnovení západního císařství. Karel Veliký . . 165
34. Východní rozkol a obrácení Bulharů 169
35. Obrácení národů slovanských. Slovanští apoštolé 184
36. Srbové 188
37. Národ polský a litevský 191
38. Národ ruský 194
39. Polabští Slované a Pomořané 197
40. Papežství v úpadku 199

ROZKVĚT STŘEDOVĚKÉ CÍRKVE (1073—1307) 200

41. Boj o investituru 200

KŘIŽÁCKÉ VÝPRAVY A BOJ SE ŠTAUFY . 210

42. Boj s islamem na poloostrově Pyrenejském . . . 210
43. První křižácká výprava (1096—1099) 212
44. Druhá křižácká výprava r. 1147 219
45. Rozkol za Inocence II. (1130—1143) 221
46. Alexander III. (1159—1181) a Fridrich I. Barbarossa (1152—1190) 222
47. Boj mezi církví a státem v Anglii 225
48. Třetí křižácká výprava r. 1189 226
49. Inocenc III. 229
50. Mendikanti 238
51. Inkvisice 241
52. Fridrich II. (1212—1250) a Řehoř IX. (1227 až 1241) 243
53. Poslední křižácké výpravy 249
54. Bonifác VIII. (1294—1303) a Filip IV. Sličný (1285—1314) 252

PAPEŽOVÉ AVIGNONŠTÍ (1305—1377) . . . 257
55. Kliment V. 257
56. Jan XXII. (1316—1334) a Ludvík Bavor (1314 až 1347) 260
57. Misijní činnost 266
58. Západní rozkol (1378—1415) a hnutí konciliární (1409—1449) 268
59. Martin V. 274
60. Eugen IV. 275
61. Školství a věda 280

PAPEŽOVÉ DOBY RENESANČNÍ (1447 až 1527) 284

62. Renesance a humanismus 284
63. Mikuláš V. 288
64. Kalixt III. 293
65. Pius II. 297
66. Pavel II. 299
67. Sixtus IV. 300
68. Inocenc VIII. 303
69. Alexander VI. 304
70. Julius II. 310
71. Lev X. 314

DÍL III. NOVOVĚK 321

PROTESTANTSKÁ REFORMACE NEBOLI ODPAD SEVERNÍCH ZEMÍ OD CÍRKEVNÍ JEDNOTY . . 323

72. Církev v Německu 323
73. Martin Luther 325
74. Novokřtěnci 337
75. Zwingli 339
76. Jan Kalvín 341
77. Kliment VII. 345
78. Odtržení Anglie od církevní jednoty 351
79. Pavel III. 360
80. Válka šmalkaldská 363
81. Pavel IV. 364
82. Pius IV. 366
83. Tridentský koncil 367
84. Pius V. 370

85. Sv. Ignác z Loyoly 376
86. Hugenotské války ve Francii 390
87. Katolická reakce v Anglii za Marie Tudorovny a utvrzení protestantství za Alžběty 400
88. Skotsko 403
89. Odboj Nizozemska 411
90. Řehoř XIII. 418
91. Sixtus V. 424
92. Theologické spory o milosti a svobodné vůli . . 430
93. Boj o názor heliocentrický 430
94. Náboženské poměry v říši polsko-litevské . . . 434
95. Třicetiletá válka 440
96. Richelieu a hugenoti 442
97. Kristina Švédská 445
98. Stuartovci pro katolické a absolutistické sklony ztrácejí anglický trůn 449

OBJEVY NOVÝCH ZEMÍ A ZÁMOŘSKÉ MISIE 458

99. Plavby Portugalců 458
100. Kryštof Kolumbus 461
101. Dobytí Mexika 468
102. Říše Inků 473
103. Misijní činnost v Americe 478
104. Redukce 482

MISIJNÍ ČINNOST V ASII 490

105. Sv. František Xaverský 490
106. Indie 498
107. Misie v říši velkých Mogulů 501
108. V Japonsku 504
109. Křesťanství v Číně 513

110. Jansenismus 531
111. Konec doby barokové a vznik osvícenství . . . 534
112. Zrušení jesuitského řádu r. 1773 540
113. Francouzská revoluce 563
114. Pius VI. 572
115. Pius VII. (1800—1823) a Napoleon 574

CÍRKEV V XIX. STOLETÍ (1814—1918) . . . 581

116. Reformy Pia VII. 581
117. Emancipace katolíků v Irsku 583

118. Belgie a Holandsko 586
119. Řehoř XVI. 590
120. Pyrenejský poloostrov a Mexiko 592
121. Pius IX. (1846—1878) 595
122. Vatikánský koncil 603
123. Útisk církve v Rusku 606
124. Boje katolíků v Německu 607
125. Lev XIII. 612

126. Pius X. 618
127. Benedikt XV. 625
128. Pius XI. 628
129. Rozvoj misií v nejnovější době 631
130. Křesťanské umění 634

DOSLOV 645

POSLOUPNOST ŘÍMSKÝCH PAPEŽŮ 649

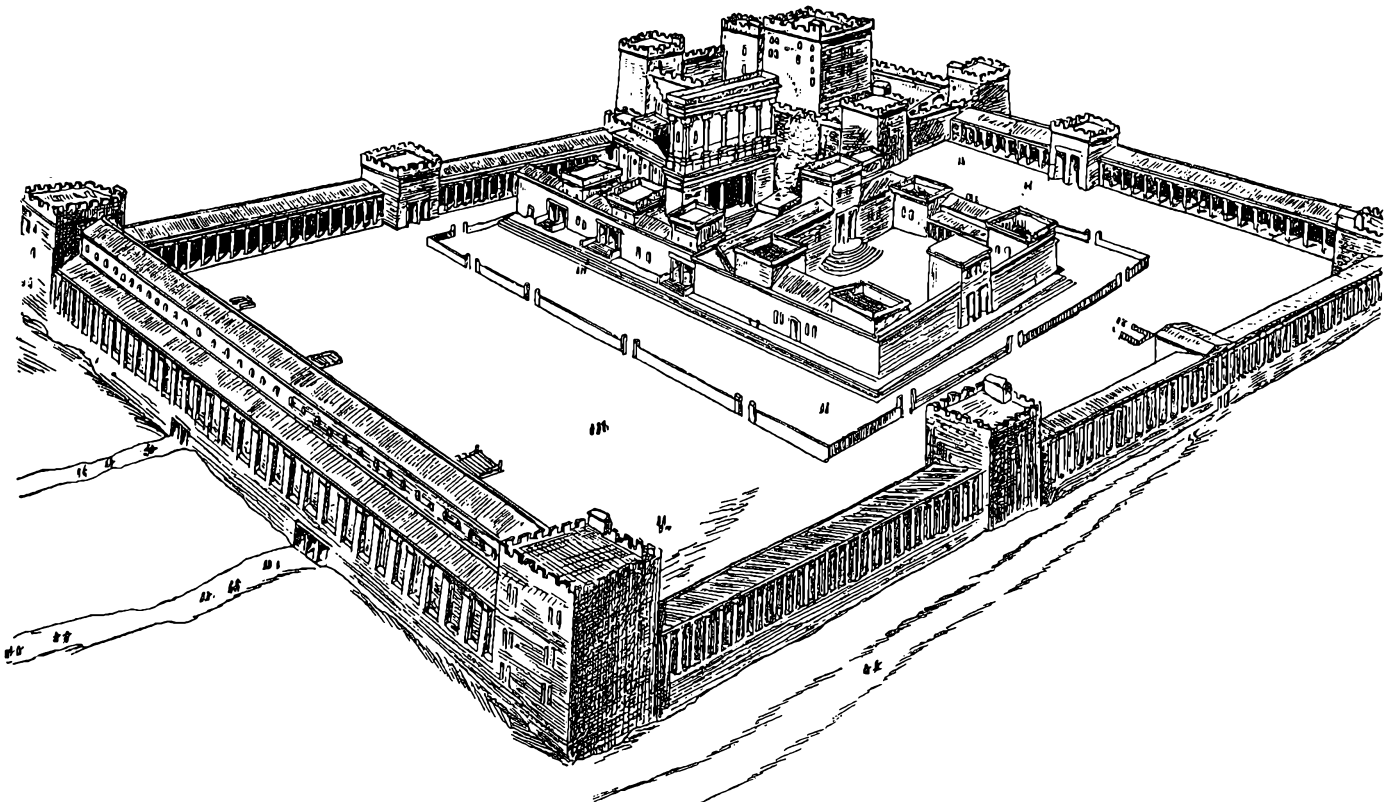
SEZNAM VŠEOBECNÝCH SNĚMŮ 652

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ DÍLA, JICHŽ BYLO POUŽITO . . . 653

REJSTŘÍK JMENNÝ 655

SEZNAM VYOBRAZENÍ 673

BLAŽEJ RÁČEK T. J.: CÍRKEVNÍ DĚJINY V PŘEHLEDU A OBRAZECH. S OBRÁZKEM PROTI TITULNÍMU LISTU A S OBRÁZKOVOU PŘÍLOHOU. K VÁNOCŮM L. P. 1939 VYDALO NAKLADATELSTVÍ „VYŠEHRAD", S. S R. O. V PRAZE. ŠTOČKY V KNIZE I NA OBÁLCE DODAL ŠTENCŮV GRAFICKÝ ZÁVOD V PRAZE. VYTISKLA ČESKOSLOVANSKÁ AKC. TISKÁRNA V PRAZE

1. Herodův chrám v Jerusalemě. (Rekonstrukce.)

2. Koloseum v Římě.

3. Stefano Maderna: Sv. Cecilie v Římě.

4. Konstantinův oblouk v Římě.

5. Vnitřek chrámu Hagia Sofia v Cařihradě.

6. Santa Maria Maggiore v Římě.

7. P. P. Rubens: Sv. Augustin.

8. Sv. Řehoř Veliký. (Z náhrobku u sv. Petra v Římě.)

9. Socha Karla Velikého v Římě.

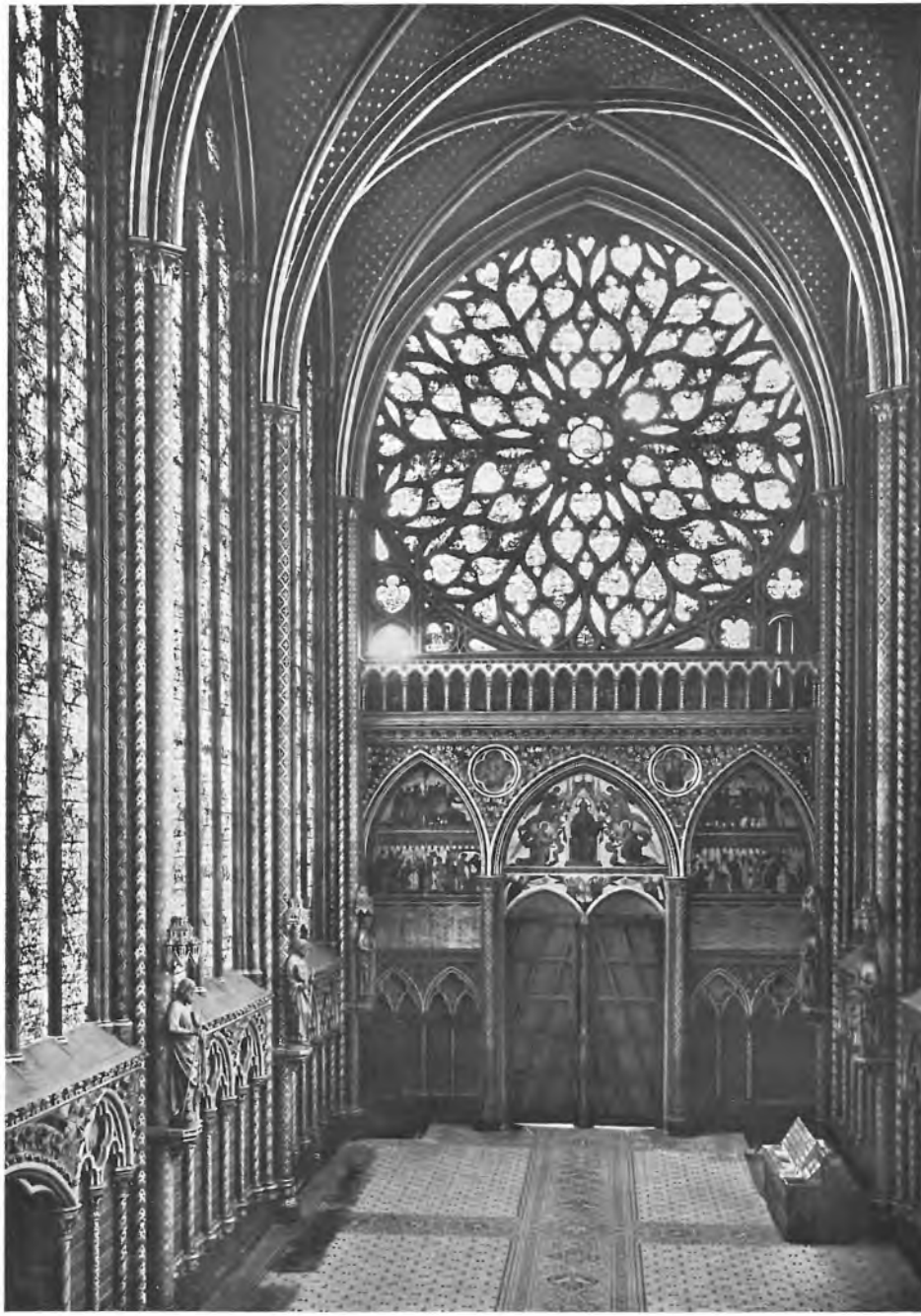
10. Románský chrám v Pise,

11. Sv. Cyril a Metoděj. Freska v kostele sv. Klimenta v Římě. (Vpravo sv. Cyril, vlevo sv. Metoděj.)

12. Vnitřek románského chrámu sv. Jiří na Hradě pražském.

13. Ste Chapelle v Paříži.

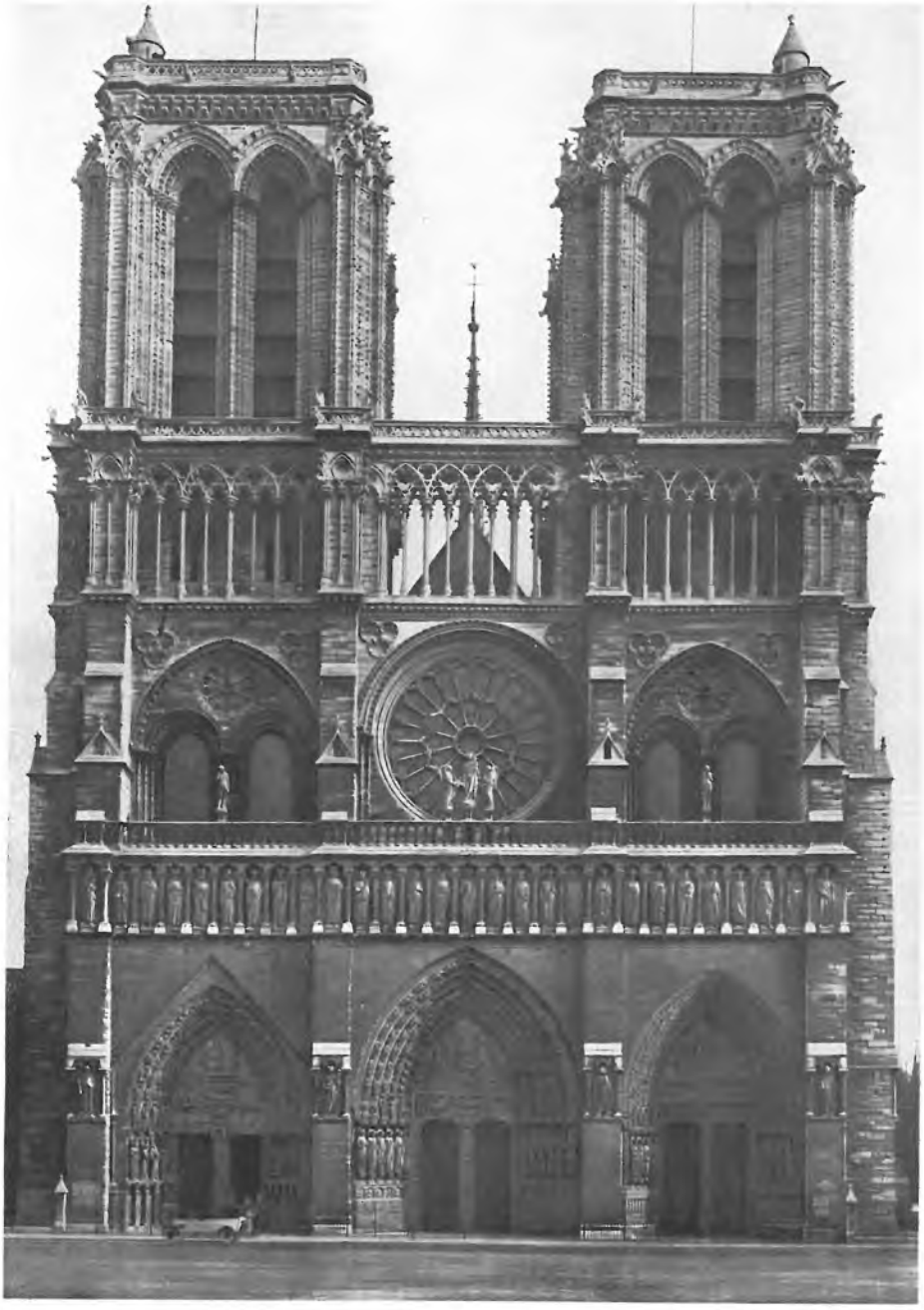
14. Fra Angelico: Sv. Dominik.

15. Jan van Eyck: Sv. František z Assisi.

16. Francisco de Zurbarán: Sv. Bonaventura a sv. Tomáš Akvinský.

17. Průčelí Notre Dame v Paříži.

18. Chrám sv. Víta na Hradě pražském.

19. Vnitřek kostela na Karlově v Praze.

20. Papežský palác v Avignoně.

21. F. Brunelleschi: San Lorenzo ve Florencii.

22. Raffael: Sixtinská Madona.

24. Raffael: Papež Julius II.

23. Raffael: Papež Lev X. s nepoty.

25. Albrecht Dürer: Růžencová slavnost.

26. Michelangelo: Mojžíš na náhrobku Julia II.

27. Michelangelo: Pietà v chrámě sv. Petra v Římě.

28. Kryštof Kolumbus. Podle malby Sebastiana del Piombo.

29. Ferd. Brokoff: Sv. Ignác z Karlova mostu v Praze.
(Model někdejšího sousoší.)

30. Sv. František Xaverský.

31. Chrám sv. Petra v Římě.

32. Průčelí barokního kostela sv. Jana Nep. na Hradčanech v Praze.

33. Vnitřek kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově v Praze.

34. Pius VII. Náhrobek u sv. Petra v Římě od B. Thorvaldsena.

35. F. Lenbach: Lev XIII.

36. G. Szoldatics: Pius X.

Fotografie obrázků: archiv nakladatelství „Vyšehrad"